
BIBLIOTECA
COMPLUTENSE.
E. 39 C. 17 N. 7

BENEDICTI ARIAE MONTANI ELVCIDATIONES IN QVATVOR EVANGELIA,

MATTHÆI,
MARCI,
LVCÆ &
IOHANNIS.

Quibus accedunt eiusdem elucidationes in Acta Apostolorum.

Esta conforme al expurg.o de 1707
fr. Marin.

De la libreria de la Comp.a de Jesus de Alcala

ANTVERPIÆ,
Ex officina Christophori Plantini Architypographi Regij.
M. D. LXXV.

Svmma privilegii.

Regis *Priuilegio cautum est, ne quis alius præter Christophorum Plantinum, librum hunc, cui titulus est,* Bend. Ariæ Montani elucidationes in quatuor Euangelia, & Acta Apostolorum: *intra decennium imprimat, aut impressum in suas ditiones importet, venalémue habeat. qui secùs faxit, pœna fisco Regio exoluenda multabitur: vt latiùs in Regio diplomate expressum est, Dato Bruxellæ* III. *Aprilis* M. D. LXXIII. *ante Pascha.*

Subsign.

I. De Perre.

AD SANCTISSIMAM MATREM ECCLESIAM CATHOLICAM ROM. EIVSDEMQVE PONTIFICEM SVMMVM ET LEGITIMOS MINISTROS OMNES,

BENEDICTI ARIÆ MONTANI PRÆFATIO.

VLLVM ad mortalem hanc vitam recte inſtituendam beateque traducendam, atque ad æternam demum ſalutem obtinẽdam aut commodius aut certius aut vtilius, aut maioris etiam compendij ſtudium eſſe, quàm ſacrę diſciplinę eius, quæ vtriuſque teſtamenti libris traditur, tum quàmplurimis à Spiritu ſancto dictatis & pronũtiatis ſententiis monitus, tum vſu ipſo & lõgioris temporis experimento edoctus, iam diu eſt quòd intellexerim; ex quo videlicet philoſophorum ſcripta & placita cum Chriſtiani Euangelij ſimplicitate, auctoritate & maieſtate atq; etiam efficacitate conferebã, oportunitatem huic rei vacandi ex diuino beneficio nactus eo tempore quo ex ſcholarum meditatione atq; exercitationibus, in quibus meas partes

vtcunque feliciter ſedulo tamen egeram, de turba in otium honeſtum ſolitudinemq́ue me recepi. Adeò namque ſuauem ſacrorum eloquiorum cognitionem, adeò pulchram, adeò in omnes vitæ partes præſtantem, adeò deniq; Chriſtiano pioq́ue homine dignã cognoui, vt mirarer valde, quî fieri poſſet, vt qui ab huiuſmodi contemplatione atq; exercitatione alieni ſunt, alicuius ingenij ac iudicij homines quicquam in vita habere iucundi vel grati poſſint, quod tanti talisq́ue boni vel ſolari vel leuare inopiam valeat, ſine quo neque vitam ipſam vitam appellãdam putẽ. Quid enim in hominis natura dignius, quid pręſtantius, quàm rationis ſermonisq́ue facultas & vſus exiſtimatur? quippe quà non modò ſingulorum hominum vita, quemadmodum inſtituenda, ſed communis etiam coniunctio & ſocietas, quemadmodum colenda conſeruandaq́ue ſit, cognoſcitur & explicatur. Quod ſi harum rerum cauſa hominis natura inter cęteras animantes, pręcipuè felix digniſſimaq́ue eſt, vtpote cui cogitare atque animo meditari & cogitata efferre, inq́; communem vtilitatem exponere à rerum omniũ conditore Deo donatum fuerit, quantò illud maius, quãtò præclarius eſt ducendum, non ſolùm aliorum hominum colloquium, ſed Dei ipſius qui & veræ rerum omnium cognitionis ſapientiſſimus doctor & ipſius humanæ felicitatis vnicus eſt auctor, conſiliis colloquiis-

loquiisque moneri, præceptis imbui & instrui, promissis pollicitationibusque excitari, ac manifestis promissorum donorum exemplis augeri & confirmari? Equidem vel minimam horum beneficiorum partem cum nullis mundi huius diuitiis, nullis opibus, nullis voluptatibus, nullis delitiis conferendam esse tu mihi sanctissima mater Ecclesia iam inde à puero persuasisti illud apud te sæpissimè audire & canere docto; Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo! In via testimoniorum delectatus sum, sicut in omnibus diuitiis. Bonum mihi lex oris tui super millia auri & argenti. Quam quidem ob rem nihil ipse mihi præstantius in vita atque iucundius fore duxeram, quàm vt inter cæteros qui in tuis castris, mater sanctissima, variis muneribus & officiis excolendis intenti militant, vnus ex priuatis militibus vitæ meæ tempus in sacris libris ad meam vtilitatem legendis ponerem, ignotus tamen in mea solitudine agerem, vel saltem ea quę didicissem, cum iis tàntùm communicarem, qui mihi vel familiaritate coniunctissimi, vel consuetudine essent proximi. Sed cùm præter animi consiliique mei propositum illinc diuulsus, peregrinari, & varia loca inuisere cogerer, atque illius otij mei cùm amicis in familiari colloquio, tũ tibi Ecclesia Mater in sacro illo Cõcilio Tridẽti coacto ex officij mihi impositi iure rationẽ reddere deberẽ, à mul-

tis sæpissimè monitus & postulatus, atque adeò efflagitatus fui, vt studia in sacros libros mea cum quàmplurimis communicarem Christianis; atque id vt quàm diligentissimè imprimis agerem, quorundam piissimorum ex te virorum obtestationibus prouocatus sum, qui sibi plura de me pollicebantur quàm ipse vnquam à me præstari posse existimauissem. Sed cùm tot ac tantis postulationibus, salua pietatis reuerētia, omnino deesse me non posse intelligerem, periculum facere cœpi facultatis meæ & obsequij tibi, Mater, hoc scribendi officio demonstrandi, incepto in duodecim Prophetas minores commentario, quod ante quatuor annos tibi dicabam, cui operam meam qualemcunque, omnem tamen quam in sacris studiis à me poni contigerit, consecrare constitui. Prodiere postea in lucem ad publicum Christianorum vsum celeberrima illa Biblia Philippi Catholici Regis mei consilio, iussu & liberalitate Antuerpiæ excusa, atque per me Regis ipsius nomine tibi primùm, Gregori Pontifex maxime ac sanctissime Pater primis ponficatus tui mensibus coràm istique sanctæ Romanæ sedi oblata; in quibus præter nominis mei (qui illud opus procuraueram) tenuitatem, nihil existimo ab aliquo, qui rectè examinauerit atque animaduerterit, fuisse exceptum: quanquam ille qui absoluto operi adiunctus est Apparatus, aliis quibusdam

busdam partibus instrui posset, neque incommodis, neque inutilibus;quas tamen temporis quo tanta moles constructa fuit, angustiis, nempe quadriennio exclusi, adornare vt par erat, non potuerimus. Fuerunt interim alia nobis publicam vtilitatem perpetuò cupientibus per festos dies composita vario carminum genere ad pietatis tamen cultum & studium destinata, quippe vtraque orationis forma Spiritum sanctum ad Ecclesiam suam iuuandam, oblectandam & excitandam vsum fuisse constat. Quibus omnibus laboribus nostris quamuis exilioribus & pro rerum argumentorumque grauitate leuioribus, tamen hominum de nobis iudicia experiri cœpimus, plerumque æqua, eorum præcipuè, qui non ex personæ auctoritate ac dignitate, neque ex verborum apparatu & ornatu, sed ex rerum ipsarum pondere & vtilitate æstimandum esse arbitrantur. Huiusmodi enim animo ac mente affectorum quàm plurimorum ex omni ordine virorum (quos ob multitudinem enumerare ac nominare superuacaneum modò esset) tum præsentibus iussionibus & hortationibus, tum epistolis ac mandatis & tuo præcipuè sanctissime Pater iussu permotus atque impulsus fui, vt iuuandis hoc officij genere Christianis fratribus meis & sacrarum disciplinarum studiosis totum me dederem, id quod ipse quam libentissimè excipiens diuino beneficio

promotus egiſſem, & pro facultatis meæ ratione præſtare eniterer, niſi hoc interim toto ferè præterlapſo tempore cum valetudine minùs firma impeditus, tum verò curis ab hoc ſtudiorum vſu planè alienis diſtentus, atque publicarum calamitatum dolore & ſenſu occupatus; maius aliquod opus quod moliebar atque ad tertiam vſque partem produxeram, ſæpiſſimè intermittere coactus fuiſſem. Sed quoniam in omni rerum ac temporum ſiue ſecundo ſiue aduerſo euentu nulla oblectamenta, nulla ſolatia ſacrorum eloquiorum meditationi æquanda experti ſumus, ſicut ſcriptum eſt; Cantabiles mihi erãt iuſtificationes tuæ in loco peregrinationis meæ: quamcunque vel nocturnam vel diurnam horulam ab illis occupationibus moleſtiſſimis penè tamen neceſſariis remiſſam habuimus, ea tanquã noſtra ad ſacras chartas euoluendas & recolẽdas vtebamur, & nonnulla interim breuiter commentabamur quæ nobis argumentum breuiter expedirent, & quibuſdam fortaſſis adiumento eſſe poſſent, ad ea recolẽda, quæ apud complures expoſitores diſperſa non poſſint abſque magno temporis diſpendio relegi. Hanc autem exiguam meditationem noſtram vno atque altero ſpecimine doctis & piis viris, quorum familiaritate atque honeſtiſſima conſuetudine vtebamur oſtenſo, non modò probari intelleximus, ſed dignam cenſeri
quam

quam continuato opere in omnia Teſtamenti noui ſcripta produceremus; id quod ipſi quantum de nobis exiſtimare poſſumus, non tam aptè præſtitiſſe, quàm ſedulo ſuſcepiſſe nobis videmur. Quamquam enim quod ad pietatis rationem & Catholicæ fidei integritatem & conſtantiam, atque præcipuorum Chriſtianæ fidei articulorum cognitionem nihil minus mihi eſſe facultatis exiſtimem, quàm doctiſſimo cuique Catholicæ Eccleſiæ filio atque diſcipulo; tamen ex cæteris partibus, quæ vel ad ſummæ eruditionis exemplum, vel ad exquiſitæ atque elegantis orationis commendationem referuntur, nunquam tantum in me cognoui quantum ij ineſſe exiſtimant, qui charitate atque animi candore inducti, quæ ipſe planè tenent & abunde poſſident, ea à me ſignificari ac breuiter adnotari atque ideo non ignorari arbitrantur. Vtcunque verò hoc ſeſe habeat, illud tibi, mater ſanctiſſima, exploratum atque piis fratribus meis, filiis tuis omnibus perſuaſum eſſe cupio, animum, ſtudium, conatum laboremq́ue meum omnem (modò votis meis ſponſus tuus Ieſus Chriſtus annuat) ad inſeruiendum tibi vni, atque ad pietatis Chriſtianæ, Catholicæq́ue diſciplinæ rationes promouendas perpetuò eſſe atque fore intentum, illudq́ue mihi cumprimis eſſe propoſitum, vt quidquid exiguus facultatis meæ fundus, cum proprio ſtu-

dio, tum ſociorum & amicorum piiſſimorum benigno ſubſidio cultus, tum præcipuè Dei benignitate fotus, fructuum protulerit, id omne ante templi tui aras expoſitum tibi dedicem & conſecrem. Tuum verò, ſanctiſſima Eccleſia mater, fuerit quæcunque à me dicata ſacrataque ſint, per miniſtros ac ſacerdotes tuos diſcernenda atque diiudicanda curare; & quid ad ſacra miniſteria idoneum, quid ad ſanctorum ornamenta locorum aptum, quid ad pauperiorum & eruditione minùs valentium vſum referendum, quid rurſus ineptum & reiiciendum ſit, diſpicere atque ſtatuere, Namque iudicem omnium Deum teſtor, me neque priuati commodi cogitatione, neque vlla ambitione aut humanæ gloriæ cupiditate, ſed vnico diuini honoris & communis ac publicæ Chriſtianorum omnium vtilitatis atque animorum ſalutis ſtudio incitatum & piorum virorum cohortationibus commotum, ea quæ ipſe mihi priuatè cogitanda excolendaque initio conſtitueram, diuini deinde honoris & publici commodi ſtudio concitatum piorumque virorum cohortationibus commotum in publicum edere; ideoque illud velle atque optare, vt rebus rationibusque meis omnibus id quod verum honeſtum atque legentium vſui aptiſſimum commodiſſimumque fuerit anteponatur. Reliquum autem mihi fuerit, Mater dulciſsima, omnipotētem

& to-

& totius miſericordiæ parentem Deum precari, vt ſancto illo Spiritu ſuo, quo te ab initio fouit & promouit, ad abſolutam vſque perfectionem cum ſumma pace ac tranquillitate adaugeat & perducat. Antuerpiæ pridie feſti Natalis Ieſu Chriſti ſponſi tui cui ſit honor & imperium in ſecula ſeculorum.

CHRISTIANIS ET CANDIDIS LECTORIBVS A DEO SVMMÆ SAPIENTIÆ FONTE ET TOTIVS MISERICORDIAE PARENTE S.

VO IN VNIVERSVM *disciplinæ genera sunt, quibus homines in sacrorum librorũ cognitione et scientia erudiri doceriq́ possunt. Quorum alterum studio cũprimis attento ac sedulo atque assidua lectione & meditatione quam summa modestia animi comitetur, necnon doctorum præceptione admonitioneq́ constat. Atque hoc genus non tantum expositum atque publicum, sed etiam commendatissimum à Deo est omnibus iis, qui rectam, expeditam atque probatam ad veræ sapientiæ sacraria viam munire sibi voluerint. Ad hanc autem discendi cognoscendiq́ rationem illud pertinere arbitramur, quod in diuina lege scriptum est: Conuenientibus cunctis ex Israël vt appareant in conspectu Domi-*
Deut. 31. " *ni Dei tui in loco quem elegerit Dominus, leges verba legis huius coram omni Israël audietibus eis, & in vnum omni populo congregato, tam viris quàm mu-*
" *lieribus quàm paruulis & aduenis qui sunt intra portas tuas, vt audientes di-*
" *scant & timeant Dominum Deum vestrum, & custodiant impleantq́ omnes*
" *sermones legis huius. Filij quoque eorum, qui nunc ignorant, vt audire possint &*
" *timeant Dominum Deum suum cunctis diebus quibus versantur in terra.*

Alterum verò genus longè hoc sublimius, præclarius præstantiusq́ est, cùm Deus hominum animos singulari beneficio affectos spiritu cognitionis sancto
" *imbuit, maximorumq́ arcanorum quæ in diuinis latent scriptis notitia auget:*
" *de quo etiam scriptum est: Dabo legem meam in visceribus eorum & in corde*
" *eorum scribam eam, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum, & non*
Ierem. 31. *docebit vltra vir proximum suum, & vir fratrem suũ, dicens, Cognosce Domi-*
" *num, omnes enim cognoscent me à minimo eorum vsque ad maximum: ait Do-*
" *minus. Et quod præceptor noster in Prophetis scriptum esse confirmat; Et erunt*
" *omnes docibiles Dei. Atque hoc cognoscendi genus quamquam maximè ac præcipuè optandum expetendumq́ sit, non tamen hoc nostro seculo adeò familiare est*

atque

atque olim Christianæ primum natæ & crescentis Ecclesiæ ætate fuit, cùm publico ac frequenti testimonio promissum illud præstitum atque confirmatū fuit. Et erit in nouissimis diebus, dicit Dominus, effundam de spiritu meo super omnē " carnē, & prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ, & iuuenes vestri visiones vi- " debūt, & senes vestri somnia somniabunt. Namq; inter alia diuini Spiritus do- " na, quibus homines in suam ipsorum salutem aucti instruuntur, sacrorum eloquiorum interna cognitio est iis communicata quibus ille Spiritus inhabitat, atque adeò præstantior quædam facultas, non solùm sacra mysteria cognoscendi, sed ad aliorum etiam vtilitatem & Ecclesiæ ædificationem aperiendi, quam multis quondam contigisse apostolico testimonio comperimus. Alij quidem per spiritū da- tur sermo sapientiæ, alij autem sermo scientiæ secundum eundem spiritum; al- " teri fides in eodem spiritu, alij gratia sanitatum in vno spiritu, alij operatio vir- " tutum, alij prophetia, alij discretio spirituum, alij genera linguarum, alij interpre- " tatio sermonū. Hæc autē omnia operatur vnus atq; idē spiritus diuidens singulis " prout vult. Verū enimuerò sicut antea significabamus, alterū hoc discēdi, cognoscē- " di atq; intelligendi genus cùm ex sancti Spiritus dono totum constet, vt præcipuè optandum & cupiendum magnisq; votis expetendum est, Aemulamini (inquit " Paulus) charismata meliora: ita etiam quoniam hoc nostro æuo perrarum est, in- " terim dum cupientibus, si ex Dei consilio expedire videatur, contingit, illud alterum non negligendum, quin potius omni conatu agendum, omni diligentia & alacritate curandum fuerit, quod in legitimo, attento ac sedulo studio propitij Dei promouente gratia positum est: atque in huius studij commendatione maxima orationum, monitionum & exhortationum earum quas diuina sapientia sese hominibus quærendam suadens frequentat, consumitur pars. Nunc ergo filij audite " me: beati, qui custodiunt vias meas; audite disciplinam & estote sapientes & " nolite abiicere eam. beatus homo qui audit me, & qui vigilat ad fores meas quo- " tidie & qui obseruat ad postes ostij mei. Atque disciplinæ sacræ ostij huius com- " memorati duos constantissimos postes esse ipsa rerum ratio naturaq; docet, atque adeò eloquium diuinum demonstrat. Alter postis verborum cognitione & interpretatione, alter verò rerum & argumentorum obseruatione cōstituitur. Namque ea omnia quæ in diuinis voluminibus discenda cognoscendaq; proponuntur, vel simplici & aperta pronuntiantur oratione, vel arcano etiam sermonis genere, quod figuratum aliàs vocamus, indicantur: Alterius generis exemplum esse illud potest; In principio creauit Deus cælum & terram; quod linguæ tantum atque verborum, quibus effertur, notitiam, ad enuntiatæ sententiæ expositionē postulat: apertè namque significat mundum non æternū esse, sed æterni Dei consilio, voluntate, virtute & efficientia editum extitisse. Alterius vero generis illud subiungetur exemplū: Dixit piger, Leo est in via, & leæna in itineribus: illud fa- "

Ioel. 2. Acto. 2. 1. Cor. 12. Sap. 1. Prou. 8. Prouer. 26

cilius, apertius, atque omnibus qui sensu menteq́ valent, expositum & cognitioni ferè peruium, nisi quòd iis magis etiam planum est, qui in sacris euoluendis chartis atq; in sermonis illius peritia magis fuerint exercitati. Hoc verò alterū difficilius & obscurius est, quódq; non linguæ tantum facultatem, sed multarum diuinarum humanarúmq; rerum, atq; adeò ipsius argumenti ad quod oratio refertur, cognitionem postulat, magnámq; eius artis quā interpretatricem dicere iure possumus, peritiam exigit: cuius artis complura capita sunt, quæ huiusmodi disputationem non suscipientibus nunc nobis consulto prætermittuntur; illud tantum indicare contentis, vniuersam interpretandi rationem, quæ præceptis, institutis obseruationibusq́ variis traditur, duobus illis capitibus ac veluti summis constare, simplici verborum notatione & expositione & sententiarum argumētorúmque apta & consona rebus ipsis notitia. Atq; vtriusq; partis copiam nec pleniorē nec meliorem neque etiam aptiorem ex alio vllo loco in terris quàm ex ipsis veri inueniendi fontibus beneficio Dei in Ecclesia scaturientibus, hoc est ex diuinis libris peti compararíq; posse D. Augustini & aliorum omnium probatissimorum sapientiæ ac scientiæ professorum communis constansq́ sententia est.

Verùm enimuero cū in immenso atq́ infinito penè sapientiæ & scientiæ cāpo, qui sacros libros legentibus aperitur, multa etiā visantur loca, quæ variarū maximè verò historiā spectantiū rationū argumenta significatione magis indicent, quā aperta expositione declarēt, eiusmodi rerū suppetias ex aliis auctoribus & libris atq́ ex aliis disciplinis petere oportuerit eū qui sese diligentē ac sedulū sapiētiæ huius discipulum vel doctū scribā præbere studeat; ita tamen rem rationemq́ temperare, vt ne incerta pro certis habeantur, neq́ cuiusquam auctoritati magis quàm Dei eloquiis, atq́ adeò magis quàm rei ipsius de qua agitur rationi atq́ definitioni tribuatur: neque nimis ambitiose producantur ea sine quibus maiori compendio sententia atque interpretatio excipi haberiq́ possit.

Duplicem igitur hanc rationem nos postquam ad sacrorum librorum lectionē animum appulimus religiose tenendā et obseruandā nobis proponebamus, quamq́ diligentissime potuimus, pro tenuitatis nostræ modulo atq; pro tempestatis huius molestiis consecuti, non tamen ex animi nostri sententia sumus assecuti. Quam quidem ob rem id quod hactenus à nobis præstitum fuerit, magis ex studio nostro æstimari, quàm ex summa rerum dignitate censeri ac iudicari cupimus, neq; vllā nobis auctoritatem tribui neque maius lucubrationibus nostris pondus adscribi quàm sit argumētorum eorum, quibus meditationes cōmentationesq́ nostras vel docemus vel confirmamus: diuinorū inquam oraculorum quæ si citata expositaq́ rectè fuerint atq; oportunè producta, suam fidem hoc est primam; Ecclesiæ etiam Catholicæ manifestarum & certarum definitionum suam quoq; fidē atq; obseruantiam debitā; sententiarum & expositionū à sanctis patribus editarū laudem

proba-

probationemq́ iustam & legitimā, cæterorum verò auctorum qui in aliis linguis vel disciplinis versati aliquid ad sacros libros explicandos cōferre posse videātur, eam æstimationem, quam res ratioq́ probet, integram esse haberiq́ postulamus.

Neq; verò nobis dubiū est, quin homines variè ac multipliciter de scriptis iudicent nostris: quos omnes per Deū immortalem viuorū & mortuorum iudicem obtestatus oratos velim, primùm, ne nostrū ex ipsorū singularibus ingeniis metiantur, cū vix quisquā vni alteri cupiā ne dū multis placere ac per omnia satisfacere posßit. Quanquàm enim hoc mihi semper valde exoptatū fuerit, tamē studio magis & animo, quā officio præstari posse apertè est exploratū: Deinde etiā illud persuasos cupio, nunquā mihi eam insedisse mentem, vt cuiusquā iustam auctoritatē violandam; cuiusquā nomen frangendum vel debilitandū; cuiusquam deliberato & inito consilio nobis quicquā detrahenti occurrendū duxerim, vtpote qui cum nemini mortalium inuideam, nemini non omnia vera bona cupiam, ab omni contentione quàm longißimè abesse in animo statuerim meo. Si quisquā verò sit, qui legendis nostris profecturū se in simplici Christianæ veritatis cognitione & pura exercitatione speret, immortali auctori & spirituū Domino Deo vnà nobiscū gratuletur, quòd exiguo nostro ministerio non incōmodè fuerit vsus. Sin verò fuerint, quibus minus hæc nostra placeant, aut suo ingenio minus digna videantur, iis aliorū scripta quæ modo sanam doctrinā sapiant, petere, euoluere & ad suā vtilitatem tractare liberū per nos integrumq́ fuerit. Multorū quippe sanctorū, piorū, doctorumq́ virorū ante nos, multorum etiā nostræ ætatis in sacros libros cōmentaria, meditationes lucubrationesq́ extāt vario sententiarū & orationum genere, quæ iis quibus simplici animo atq; sana mente petentur, magnum profectò operæpretium facere posßint. Atq́ quod ad nostrū studium erga publicā vtilitatem attinet; neminē certè vellemus Christianum hominē à sacrorū eloquiorū lectione vel cognitione alienū esse: quos verò duces, quos pædagogos ad Christi scholā optari oporteat, neq; muneris neq; instituti nostri est præscribere, officij tamen fuerit monere, vt quā sincerißimi atq; ab erroribus abhorrētißimi optentur, seu quis eloquentiā cum rerū explicatione coniunctam, seu ipsam rerū explicationē simpliciori sermone expeditā magis amet, vel etiam difficiliore illo ac minus omnibus exposito doctrinali siue scholastico à plerisque appellato capiatur; quod quoniā propriis certis atq; iā olim ad artem cōparatis verbis constat, ab iis cōmodißimè vsurpatur, qui vel artis commendationē sequi vel inuidiam calumniamq́ declinare student; calumniā inquam nonnullorū, qui nihil rectū, nihil ab ipsorum reprehensione exceptū nisi quod sibi placuerit, duci volunt. Nobis verò, qui quāplurimus prodesse cupimus, atq; simplicioribus & rudioribus Christianāq́ veritatem sitientibus omnibus nostrā qualemcūq; dare operā proposuimus, satis esse visum est, si pro rerum ratione ad legentium vsum explicanda latinus obser-

uetur sermo cunctis certus & communis quotquot huius linguæ compotes fuerint: itaque nō tam acerrimi & acutissimi disputatores, quam familiares verborum & sententiarum expositores esse contendimus: illud cum primus professi, nihil esse quo magis delectemur, quàm bonorum ac piorum virorum monitis, consiliis atque iudiciis, quæ ad studium institutumq; nostrum iuuandum & promouendum faciant. Quòd si quis fuerit qui in hanc communem Christianisq; omnibus vtilem ædificationem, cui operam nostram cum aliis nauare omnem studemus, suppetias mittere aliquas nobis possit, eum per communē omnium Dominū & Christianæ familiæ patrem Deum, perq; publici commodi causam oratum obtestamur & obsecramus, vt nos iis quibus valuerit partibus iuuare minimè cunctetur. Si quis præterea aliquid à nobis præstari posse intelligat, atque his quæ iam scripsimus vel similia vel paria vel maiora vel maiore cōpendio vel fusiore oratione exposita cupiat, quæ vtilia multis fore censuerit, nos vel epistola vel mandato vel alia significatione moneat, curaturos, duce ac promotore Deo, vt quauis potius facultate, quàm voluntate & consilio omnes iuuandi caruisse existimet. Id verò vnicuique cuiuscumque vel nationis vel regionis erit, facile effectu fuerit, si vel mandata vel literæ Antuerpiam mittantur ad Christophorum Plantinum qui vnus omniū hominum hac ætate notissimorum quocunque loco nobis nondum certam sedem habentibus peregrinari cōtigerit, vel ipse cognoscet & sciet, vel ab iis qui cognouerint certior factus, vt literæ ad nos perferantur diligenter curabit. Illud autem cumprimis intelligere cupimus; num huiusmodi exponendi ratio, quam in his quatuor Euangeliis secuti sumus, vsui futura esse piis ac doctis videatur viris. Nam si ita eueniat vti cupimus, in Pauli quoque epistolas & alia Apostolica scripta similes elucidationes concipiemus; quibus (quantum sperare fas est,) maxima & cognitu dignissima quædam mysteria quæ in illis foliis latent, atque à Spiritu sancto difficilia intellectu pronuntiata sunt, eiusdem spiritus dono ac beneficio si non omnino aperire potuerimus, non leui tamen significatione indicabimus, vt pij & sacræ disciplinæ studiosi sectatores labore studioq; nostro fruantur atque aliqua ex parte iuuentur, interim dū ab iis qui plura præstare possint promouentur. Atque hæc studia ab omnibus cum magno fructu frequentari cupimus quoad dies elucescat, & lucifer ille omnis veritatis doctor in cordibus eorum oriatur qui summis votis & contentis precibus hoc sapientiæ perfectum donum à Deo sibi dari expetiuerint.

SANCTVM IESV CHRISTI EVANGELIVM SECVNDVM MATTHÆVM.

CAPVT I.

IBER [a] generationis IESV
A Luc.3.f.31. CHRISTI [b] filij Dauid,
filij [c] Abraham. [2] Abraham
Gen.21.a.3. 25.d.26. genuit Isaac. Isaac autẽ ge-
nuit Iacob. Iacob autem
Gen.29.d.35 38.g. genuit Iudã & fratres eius.
1.Par.2.a. [3] Iudas autem genuit Phares & Zaram de
Thamar. Phares autẽ genuit Esron. Esron
autem genuit Aram. [4] Aram autem genuit
Aminadab. Aminadab autẽ genuit Naas-
son. Naasson autẽ genuit Salmon. [5] Salmon
Ruth 4.d.18 autem genuit Booz de Rahab. Booz autem
2.Reg.12.f.24. genuit Obed ex Ruth. Obed autem genuit
[6] Iesse. Iesse autem genuit [d] Dauid regem.
Dauid autem [e] rex genuit Salomonem ex
B ea quæ fuit Vriæ. [7] [f] Salomon autẽ genuit
1.Par.3.b.10. Roboam. Roboam autem genuit Abiam.
Abia autẽ genuit Asa. [8] Asa autem genuit
Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram.
Ioram autẽ genuit Oziam. [9] Ozias autem
genuit Ioatham. Ioatham autem genuit
Achaz. Achaz autẽ genuit Ezeciam. [10] Eze-
1.Par.36.a.b. cias autem genuit Manassen. Manasses au-
4.Reg.24.c. tem genuit Amon. Amon autem genuit
Iosiam. [11] Iosias autẽ genuit Iechoniam &
fratres eius [g] in transmigratione Babylonis.
1.Par.3.c.16. [12] Et post transmigrationem Babylonis,

A Iecho-

In hoc capite exponitur Iesu Christi genealogia per matrẽ virginem, cuius ille filius est secundũ carnem: illa enim recta serie per Salomonem pertinet ad Dauid. Fuit autem virgo illa sanctissima filia Iacob, qui alio nomine dictus est Ioachimus. hic Iosephum non filium, sed generum habuit ex eadem familia Dauidis, quem vt sibi semen excitaret, legali iure filium adoptauit, filiæ suæ spõsum ascitum ea lege, vt nata soboles patri ipsi Iacobo aliâs Ioachimo adscriberetur. Itaq; hâc rationẽ sequitur Matthæus, quã ipse in fine exponit, ostendens genealogiã Christi ex parte matris sibi coartari, ait enim, *de qua natus est Iesus*. Cui propterea Ioseph sponsus additus fuerat, vt suscitaret semen ex familia Dauid secundũ carnem. id quod spiritus sancti virtute effectum est, vt Iacobo nepos nasceretur ex familia Dauid secundum carnem sine patre humano genitus.

a Integræ historiæ.

b. c. Illius seminis vtrique à Deo promissi, quod benedictione diuina vnctum omnibus terræ familiis eandem benedictionem fuerat allaturum cum regno cælesti.

d Qui & promissionem accepit, & figuram gessit regni felicissimi per Christũ statuendi. antè enim quàm rex Dauid vngeretur, nondũ fuerat clarè explicatum, filium illũ Abrahę regem esse appellandum.

e A quo regnum temporale populi Dei inchoatum, & per multos posteros propagatũ est, tãdem à Christo spirituali modo instaurandum.

f Maria virgo sanctissima recta serie pertinet ad Dauidẽ per Salomonem, & deinde vsque ad Abraham. Cui expressa promissio facta est seminis, in quo benedicendę erãt gentes. eousque procedit Matthæus in genealogia enarrãda: cum quo conuenit Lucas à Dauide vlterius vsque ad Abraham: sed à Dauide, & deinceps aliam rationem instituit D. Lucas; quam suo loco explicabimus.

g Ad transmigrationẽ vsque regni nomen, & munus manifestè in Dauidis familia permansit. A transmigratione verò tertium seculum fuit, in quo regnum elanguens Dauidis restituendũ exspectabatur, & in eodem instauratũ est, maiori dignitate, nempe cælesti.

Iechonias genuit Salathiel. Salathiel au-
tem genuit Zorobabel. 13 Zorobabel autē
genuit Abiud. Abiud autē genuit Eliacim,
Eliacim autem genuit Azor. 14 Azor autem
genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim.
Achim autē genuit Eliud. 15 Eliud autem
genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Ma-
than. Mathan autē genuit Iacob. 16 Iacob
autem [a] genuit Ioſeph virum Mariæ: de qua
natus eſt IESVS, qui vocatur Chriſtus.
17 [b] Omnes itaque generationes ab Abra- C
ham vſque ad Dauid, generationes qua-
tuordecim: & à Dauid vſque ad tranſmi-
grationem Babylonis, generationes qua-
tuordecim: & à trāſmigratione Babylonis,
vſque ad Chriſtum, generationes quatuor-
decim. 18 [c] Chriſti autem generatio ſic erat.
Cùm eſſet deſponſata mater [d] eius Maria,
Ioſeph, antequam [e] cōuenirent, inuenta eſt
in vtero habēs de Spiritu ſancto. 19 Ioſeph
autem vir eius, cùm eſſet iuſtus, & nollet
eam [f] traducere, voluit occultè [g] dimittere
eam. 20 Hæc autē eo cogitante, ecce Ange- Deu. 24. a. 1
lus Domini apparuit in ſomnis ei, dicens,
Ioſeph fili Dauid, noli timere accipere Ma-
riam coniugem tuam: quod [h] enim in ea
natū eſt, de Spiritu ſancto eſt. 21 [i] Pariet au- Luc. 1. c. 31.
tem filiū: & vocabis nomen eius [k] Ieſum.
Ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à
peccatis eorū. 22 (Hoc autem totum factū
eſt, vt adimpleretur quod dictum eſt à Do-
mino per Prophetā, dicentē, 23 [l] Ecce virgo Iſaiæ 7. c. 14.
in.

a Adoptione & affinitate quæ Hebraicè dicitur [illegible].

b Certa ſeculorum & ſibi conſtans præſcriptio diuinum conſiliū certo ordine obſeruandum indicat. Namque à prima vſque ad ſecundam ſeminis ſancti promiſſionem generationes XIIII. à ſecunda promiſſione vſque ad primi templi repudiationem totidem generationes, & totidem à ſecundi templi inſtauratione vſque ad Chriſtum cœleſtis regni & hæredem legitimum, & conſtabilitorem, atque templi ſpiritualis conditorem.

c Nouæ aureæ ætatis per Vnctum renouatorem allatæ ratio hoc modo, nouo videlicet, & planè diuino erat.

d Matrem habuit in terra, ſed non patrem niſi in cælo Deum.

e More Iſraelitico conuenire dicuntur ſponſi cùm vxor domū ducitur, antea enim ſponſa dicitur.

f Nolebat Ioſeph virginem ſibi deſponſatam cōſanguineam, honeſtis parentibus, & ſui amantibus ortam, in exemplum ſtatuere ignominiæ familiaris, quippe res occulta adhuc erat.

g Abſolui à ſponſalibus omnino. non enim ferre poſſet dolorem non ſeruatæ ſibi fidei à ſponſa. hoc autem eò pertinebat Deo conſulente, vt virginis puritas, & pueri orituri dignitas quā teſtatiſſima eſſet: quanto enim maiori difficultate prius implicitus teſtis eſt, tanto firmius & grauius eſt poſtea eiuſdem veritatem edocti teſtimonium.

h Non genitum, ſed natū. id quod naturæ communis vi fieri non poteſt, ſed Spiritu ſancto auctore, qui nouo modo ſuperueniens altiſſima virtute illud conceptum ex puriſſimo virginis ſanguine effecit, idem Spiritus qui aquis olim rerum omnium ſemina indidit, naturamque ipſam edidit mundi.

i Suum, non tuum, nec hominis vllius.

k In futuro [illegible], quòd ſalutis efficacitatem propriam perpetuamq; ſibi habeat, & naturalem, vt pote à patre Deo Deus, & à matre virgine puriſſima omni labe immunis, & ipſo etiam naſcendi genere vnicè ſanctus.

l In ſenſu compoſito, vt dicunt Dialectici. Ecce, inquit, magnū miraculū quòd virgo erit, & in vtero habebit, & virgo erit, & pariet filiū.

° vocabitur o.

in vtero habebit, & pariet filium: & °voca-
bunt nomen eius Emmanuel: quod eſt in-
terpretatū, Nobiſcum Deus.) 24 Exurgens
autem Ioſeph à ſomno, fecit ſicut præcepit
ei Angelus Domini: & [m]accepit coniugem
ſuam. 25 Et non cognoſcebat eam, [n]donec
peperit filium ſuum [o]primogenitum: &
vocauit nomen eius Ieſum.

CAPVT II.

A CVm ergo natus [a]eſſet IESVS in Beth-
lehem °Iudæ [b]in diebus Herodis [c]regis,
ecce Magi ab Oriente venerūt Ieroſolymā,
2 dicētes, Vbi eſt qui natus eſt Rex Iudæo-
rum? vidimus enim ſtellā eius in Oriente,
& venimus adorare eum. 3 Audiens autem
Herodes Rex, turbatus eſt, & omnis Iero-
ſolyma cum illo. 4 Et [d]congregans omnes
principes ſacerdotum & Scribas populi,
ſciſcitabatur ab eis vbi Chriſtus naſcere-
tur. 5 At illi dixerūt ei, In Bethlehem Iudæ.
ſic enim ſcriptum eſt per Prophetam, 6 [e]Et
tu Bethlehem terra Iuda, nequaquam mi-
nima es in principibus Iuda: ex te enim
exiet dux, qui °regat populū meum Iſraël.
7 Tūc Herodes clam vocatis Magis, diligē-
ter didicit ab eis [f]tempus ſtellæ, [g]quæ ap-
B paruit eis: 8 & mittēs illos in Bethlehem, di-
xit, Ite, & interrogate diligenter de puero:
& cùm inueneritis, renuntiate mihi, vt &
ego veniēs adorem eum. 9 Qui cùm audiſ-
ſent regem, abierunt. & ecce ſtella [h]quam
viderāt in Oriente, antecedebat eos, vſque

° Iudææ 7 MS.G.

Mich. 5.a.2. Iohā. 7.f.42.

° reget 5 MS.G.

m Duxit eam domum libentiſſimè. Cognoſci Hebraica phraſi dicitur tantū de virgine: vt Adam cognouit Euam vxorem ſuam; ergo non cognoſcebat quam ſciebat eſſe virginē, & edoctus erat non ſibi parituram, ſed ſibi ipſi, virgini inquā ipſi, cuius filius dicendus erat verè, non filius Ioſeph.

n Neque ſequitur eam poſtea cognouiſſe, vt non ſequitur, Michol filia Saulis non peperit, donec mortua eſt, ergo poſtquam mortua eſt, peperit. Nam *donec* Hebraicū excludit ferè ſemper abſque exceptione.

o Ideoque ſanctum Domino, & ſanctificaturum gentes: id quod nomen à matre impoſitum declarat.

a Puerum natum fuiſſe in Bethlehem, vicinia ipſa cognouerat, & à paſtoribus acceperat. Eundē Ieſum vocatū notū erat etiā, vtpote Bethlehemi circumciſum octauo die: & nomen Ieſus magnam etiā ſalutem ſignificabat. Hoc notū erat in Bethlehē Iudæ, cui vrbi promiſſum erat natale magni ducis.

b Fuit res notior in Iudæa cùm eſſet Hieroſolymis tyrānus, qui, quòd ſibi metueret, magnum tumultum moturus erat.

c Iam enim exciderat domus Dauid regno, & exſpectabat vindicem iuxta vaticinia: igitur & tēpeſtas ipſa cū re cōſentiebat. Ita Ieſu natiuitas, & exſpectantibus Meſſiā, & metuentibus nota teſtataq; fuit teſtibus cœleſtibus, & terrenis, ſapiētibus grauibus, qui magno & difficili itinere ſuſcepto, vt magnam & adoratione dignam rem viſere ſtatuerunt.

d Pleno concilio eorum, apud quos ſcripturarum interpretatio erat, reſponſum eſt communi ſententia, & confirmatum verbis apertis ex diuino oraculo.

e Lege expoſitionem noſtram huius loci in cōment. Michæ. cap. 5.

f Vt hac ratione deprehēdere poſſet quiſnam infans natus fuiſſet eo tempore in Bethlehem.

g Noua enim ſtella fuit nouo miraculo illis conſpecta, creata à Deo, vt hac ratione gentes illæ ſapientes Orientales cognoſcerēt Balaami vaticinium conſtare.

h Namque ſtella ſemel illis viſa, & obſeruata in regionibus ſuis, nō deduxerat eos Hieroſolymam; ſed fide & ſapientia ducti Hieroſolymā petierāt, vbi certā notitiam loci natalis eſſe exiſtimabant. illā itaque ſtellam quam indicem temporis in Oriente viderant, Hieroſolyma egreſſi ducem habuerunt certiſſimā, ita vt interrogare opus non fuerit; atque ita Herodis dolus eſt eluſus.

dum veniẽs ſtaret ſupra vbi erat puer. 10 Vi-
dentes autem ſtellam ; gauiſi ſunt gaudio
magno valde. 11 Et intrantes domũ , inue-
nerunt puerum cum [a] Maria matre eius: &
procidentes adorauerunt eũ: & apertis the- Pſ.71.b.10.
ſauris ſuis, obtulerunt ei munera, aurum,
thus,& myrrham. 12 Et reſpõſo accepto in
ſomnis,ne redirent ad Herodem,per aliam
viam reuerſi ſunt in regionẽ ſuam. 13 Qui C
cùm receſſiſſent,ecce Angelus Domini ap-
paruit in ſomnis Ioſeph , dicens , Surge, &
accipe puerum & matrem eius , & fuge in
Ægyptum : & eſto ibi [b] vſque dum dicam
tibi. Futurum eſt enim vt Herodes quærat
puerum ad perdendũ eum. 14 Qui [a] conſur- [a] ſurgẽs ſ.
gens,accepit puerum & matrẽ eius nocte, MS.G.S.
& ſeceſſit in Ægyptum . Et erat ibi vſque
ad obitũ Herodis: 15 vt [c] adimpleretur quod
dictum eſt à Domino per Prophetã,dicen-
tem,Ex Ægypto vocaui filiũ meũ. 16 Tunc Oſee11.a.2.
Herodes videns quoniã illuſus eſſet à Ma-
gis,iratus eſt valde: & mittens occidit om-
nes pueros qui erant in Bethlehem , & in
omnibus finibus eius , à [d] bimatu & in-
frà, ſecundum tempus quod exquiſierat à
Magis. 17 Tunc [e] adimpletum eſt quod di-
ctum eſt per Ieremiam Prophetam,dicen-
tem, 18 Vox in Rama audita eſt,ploratus &
vlulatus multus,Rachel plorãs filios ſuos, Iere.31.c.5
& noluit cõſolari,quia nõ ſunt. 19 Defun- D
cto autem Herode , ecce Angelus Domini
apparuit in ſomnis Ioſeph in Ægypto, 20 di-
cens,

a De patre humano nulla facta mentio,quia nullus erat in terris parens præter Mariam matrem.id autem Magis indicatum fuiſſe lectio ipſa ſignificat.

b Famulorum Dei fides , & obedientia atque expectatio eſt;Dei verò ipſius conſilium,cura, & expeditio rerum.

c Dictum quidẽ illud vaticinium de Iſraelitico populo, ſed non impletum antequam filius ipſe euocaretur. Lege Comment.noſt. in Prophetas , quæ ſcripſimus de duplicibus vaticiniis.

d Namque longius tempus interceſſit inter diſceſſum Magorum , & facinus hoc. conſtat enim virginem exſpectaſſe in Bethlehem tẽpus purificationis ſiue oblationis pueri, poſt quos dies & plures alios Magi venerunt.Illis enim profectis in regionem ſuam, Ioſeph admonitus in Ægyptum ſeceſſit.Ita vox *infra* coniungenda eſt cum oratione *ſecundum tempus quod exquiſierat* , &c. Ille à citeriore tempore incipere voluit,vt ne ſcilicet falleretur. Sunt qui dicant Herodem Romã veniſſe poſt diſceſſum Magorum , & reuerſum illam cædem decreuiſſe.

e Vaticinium duplex hoc tempore,quod in Iudæorũ ſtrage cœptum nunc eſt impletum.

cens,

cens, Surge, & accipe puerum & matrem
eius, & vade in terrā Iſraël: [f] defuncti ſunt
enim qui quærebant animā pueri. [21] Qui
conſurgens, accepit puerum & matrē eius,
& venit in terrā Iſraël. [22] Audiens autem
quòd Archelaus regnaret in Iudæa pro
Herode patre ſuo, timuit illò ire: & admo-
nitus in ſomnis, ſeceſſit in partes Galilææ.
[23] Et veniēs, habitauit in ciuitate quæ vo-
catur Nazareth: vt [g] adimpleretur quod di-
ctum eſt per Prophetas, Quoniam Naza-
ræus vocabitur.

f Herodes & ſtudioſiſſimi eius miniſtri adulatoreſque.

g Multi prophetæ multa de ſanctitate, & perfectione Chriſti prædixere: Nazarenus autem perfectum virū ſignificat. Etenim Nazaræi perfecti & cæteris perfectiores olim fuere, vt legimus Iud. 13. & Amos 2. Duplex igitur ſignificatio Nazaræi eſt: minor, quòd ex Nazareth oppido Chriſtus eſſet; maior, quòd perfectus eſſet vir. vtrunque oportuit ineſſe Chriſto, vt Nazarenus vocaretur. Namque patriæ nomine vocabatur id quod re ipſa erat, vt ſi quis vocetur candidus ex familiæ nomine, & quia verè candidus ſit.

CAPVT III.

Marc. 1. a. 4.
Luc. 3. a. 3.
Iſai. 45. d.
Zach. 1. a.
* appropinquauit 4 MS. R. Hil. o. s.
* de quo dictum o.
Iſai. 40. a. 3.
Iohā. 1. c. 24.

A [1] IN diebus autem [a] illis [b] venit Iohannes
Baptiſta prædicās in deſerto Iudææ, [2] &
dicens, Pœnitentiā agite: [c] appropinquabit [*]
enim regnum cælorum. [3] Hic eſt enim [*] qui
dictus eſt per Iſaiam Prophetam, dicentē,
Vox clamātis in deſerto, [c] Parate viam Do-
mini: [d] rectas facite ſemitas eius. [4] Ipſe au-
tem Iohannes [e] habebat veſtimētum de pi-
lis camelorum, & zonam pelliceam circa
lumbos ſuos: eſca autem eius erat [f] locu-
ſtæ, & mel ſylueſtre.

Marc. 1. a. 3.
Luc. 3. b. 4.

[5] Tūc exibat ad eū Ieroſolyma, & omnis
B Iudęa, & omnis regio circa Iordanem: [6] &
[g] baptizabātur ab eo in Iordane, cōfitentes
peccata ſua. [7] Vidēs autē multos Phariſęorū
& Sadducæorū [h] venientes ad baptiſmum
ſuum, dixit eis, [i] Progenies viperarū, quis
demonſtrauit vobis fugere à [k] ventura ira?
A 3 [8] [l] Faci-

a Cùm Ieſus Nazareth inhabitans, nondum quidquam de ſe ſuoque munere publicè aperuiſſet.

b Initium boni nuntij regni appropinquantis, & præſentiæ eius qui procurator, & pontifex regni erat conſtiturus, ex Iohānis pręconio adnotatur. Hic enim eſt de quo

c Fides & pœnitētia virtus, in qua continentur opera omnia Deo probanda, ſunt viæ præparationes & munimenta.

d Simplicitas & integritas virtutis abſque hypocriſi, rectitudo ſemitarum eſt.

e Nihil ſibi quærebat aut ambiebat, qui tam paucis contentus erat, nihil arrogabat ſibi, qui non plus ſibi indulgebat, quàm ſatis eſſet viro in præconē tantū electo. idq; in exemplum pœnitentię exſpectandique regni cæleſtis, quod cùm ſpiritualibus diuitiis, & ornamentis abundet, à corporis cōmoditatibus abhorret, ex quibus nihil ferè ſibi vſurpat pręter ſimpliciſſimum victum, & horridum veſtitum qualis decet corpus in quo grauis animus habitat.

f Veras locuſtas volantia inſecta, quorum genera certa eſui apta ſunt in Leuitico deſcripta, & mel ab apibus in ſyluis confectum in rupibus & arboribus cauis.

g Exteriori illa lotione indicabant ſe fidem habere præconio illius, & profitebātur vitæ expurgationē per pœnitentiam, quæ, vt aqua corporis ſordes, animi mores corrigit.

h Qui Iohannis fama & ſanctitatis præconio victi magis, vt populo ſuum pietatis ſtudium venditarent, quàm vt ſeſe Deo probarent ficto ac ſimulato pœnitentiæ, quam tamen non exercerent, ſtudio ad ipſum cum cæteris hominum ordinibus confluebant.

i Malorum parentum deteriores filij. k Dei punitione illis iam propè imminente, qui Euangelij veritatem in malitia detinuerint.

8 [a]Facite ergo fructum dignum pœniten-
tiæ. 9 Et [b]ne velitis dicere intra vos, Patrem C
habemus Abrahā. dico enim vobis, quo-
niam "potens est' [c]Deus de lapidibus istis •potest MS.
suscitare filios Abrahę. 10 Iam enim [d]securis
ad radicem [e]arborum posita est. Omnis
ergo arbor quę non facit fructum bonum,
vf excidetur, & in ignē mittetur[f]. 11 Ego quidē • exciditur & in ignē mittitur 4 MS.G.S.
baptizo vos in aqua [g]in pœnitentiam: qui
autem post me [h]venturus est ([i]fortior me Marc.1.b.8.
est: cuius non sum dignus calceamēta por- Luc.3.c.16.
tare) ipse [k]vos baptizabit in Spiritu sancto
& [l]igni. 12 [m]Cuius ventilabrum in manu
sua: & permundabit aream suam, & cōgre-
gabit triticum suum in horreū: paleas au- D
tem comburet igni inextinguibili. 13 Tunc
venit Iesus à Galilæa in Iordanem ad Io-
hannem, vt [n]baptizaretur ab eo. 14 [o]Iohan-
nes autem prohibebat eum, dicens, Ego
à te debeo baptizari, & tu venis ad me?
15 Respondens autem Iesus, dixit ei, Sine
[p]modò: sic enim decet nos implere om-
nem iustitiā. Tunc dimisit eum. 16 Bapti-
zatus autem Iesus, confestim ascendit de
aqua. & ecce aperti sunt ei cæli: & vi-
dit Spiritum [q]Dei descendentem sicut co-
lum-

a Fructus pœnitentiæ mores correctos, & opera omnia intelligimus quę ab animo verè pœnitenti ac rectè instituto proficiscuntur.

b Non est alligatum diuinū promissum carni & sanguini, sed fidei & obediētiæ Abrahæ, cum quo fœdus sancitum est his conditionibus. quod si filij huiusmodi Abrahæ desint, in quos diuina promissio non cōueniat, adeò potēs atq; efficax est Deus, vt c de lapidibus istis materialibus suscitet homines, qui Abrahæ fidē sequuti promissionē cōsequantur, vt illi suscitauit Isaac filiū aduersus naturæ cursum & modū. Pronomen *istu* indicat de lapidibus materialibus.

d Euangelij efficacitas & Christi virtus aduersus incredulos & inobedientes.

e Iudæorum quorū vel probatio vel exitium instat, vt 'inferius *arbor bona bonos fructus facit*, &c.

f Reprobationem Iudæorū significat futuram.

g In veræ ac solidæ pœnitentiæ à vobis exercendæ professionem.

h Ad prædicandū Euāgeliū regni.

i Efficere enim potest quod pollicetur.

k Lauabit vos immisso Spiritu sancto, cuius efficientia mundemini, & renouemini in nouas creaturas.

l Tribulationum: hoc est, charitatem infundet in cordibus vestris ardentissimam erga Deum & proximum, à qua afflictionibus quamuis maximis tentati separari non possitis.

m Euangelium quod secum affert virtutem dignoscendi inter bonos & malos. Quicūque suscipiūt Euangelium recto animo, à Christo in horreum referūtur. Contemptores verò & hypocritæ ac vanæ doctrinæ auctores, & sequaces ad paleas pertinent.

n Iesus profitebatur hac ratione veram esse Iohānis prædicationem, expectari à se regnū Dei: vt ab omnibus hominibus expectari deberet, necessariū esse baptismū pœnitentię omnibus expectantibus regnū, quo se profiterentur velle Dei consilium probare. Neque tunc profitebatur ille de se plus quàm id quod videbatur, hoc est serui formam, donec Deus ipsius auctoritatem, ac dignitatem declararet. o Nouerat Iohannes Iesum ex vtero matris ex parentū suorū narrationibus, vt res ipsa docet: sed nondum acceperat testimoniū à Deo, vt illū indicaret acceperat tantū auctoritatē indicandi tēpus & baptizādi, proposito nuntio regni Dei aduentantis. Cùm tanta cognouisset de Iesu Iohānes, prohibebat eū ne baptizaretur à se, qui exoptabat potius illius baptismū in spiritu sancto & igni. p Nūc oportet ita agere, vt cōfirmetur etiā mea actione pœnitentiæ baptismus, ac tua doctrina à meæ rationibus aliena non esse probetur. deinde ne videar ego mihi arrogare quod sum. Donec Deus ipse pater testetur de me meoque ministerio, ego interim humilitatem & seruitutem, vt hominem atque habitu inuentū, vt hominem decet, profiteor: atque ita implebimus omnem iustitiam. vt nemo vel mihi arrogantiam, vel tibi intempestiuum de me testimonium obiicere possit. pater meus his omnibus rationibus prospiciet. q Iohannes vidit Spiritum sanctum super Iesum, vt declararet hunc esse vnctum ad annunciandum pauperibus, & medendum contritis corde, & cætera munia quæ Isaias prædixerat.

* ipsum. 1 MS. sic & quibusdam vertuntur & G. & S. lumbam,& venientem [r] super [*] se. [s] 17 Et ecce
vox de cælis, dicens, Hic est filius meus
dilectus,in quo mihi complacui.
Luc. 9. c. 34.

CAPVT IIII.

Marc. 1. b. 12. Luc. 4. a. 1. A TVnc IESVS ductus [a] est in desertum à
Spiritu, vt tentaretur à diabolo. 2 [b] Et
cùm ieiunasset quadraginta diebus, &
quadraginta noctibus, [c] postea esuriit. 3 Et
accedens tentator, dixit ei, [d] Si filius Dei es,
dic vt lapides isti panes fiãt. 4 [e] Qui respon-
Deut. 8. a. 3. dens dixit; Scriptum est, Non in solo pane
* viuet 2 MS. R. G. [*] viuit homo, sed in omni verbo quod pro-
cedit de ore Dei. 5 [f] Tũc assumpsit eum dia-
bolus [g] in sanctam ciuitatẽ, & statuit eum
super pinnaculũ tẽpli: 6 & dixit ei, Si filius
Dei es, [h] mitte te deorsum. Scriptum est
Psal. 90. c. 11. enim, Quia angelis suis [*] mandabit de te, &
* mandauit MS. q. Hier. in manibus tollent te, ne fortè offendas ad
B lapidem pedem tuum. 7 [i] Ait illi Iesus rur-
Deu. 6. c. 16. sum, Scriptũ est, [k] Non tentabis Dominũ
Deum

r Quæ & ipsum Iesum salutarem candidum ostẽderet, & Spiritu sancto plenum, qui annum acceptabilem Domino, & captiuis remissionem nuntiaret, vt columba inclusis in arcam salutem nuntiauit.
s Testimonium Iohanni diuinitus datum, vt publicè ederetur. continet summam rationem naturarum, auctoritatis, efficacitatis Christi, & cursus euangelij ab hominibus rectè ac purè suscepti.

a Cum iam probatus ac declaratus esset Dei filius & salutis humanæ auctor, ac procurator, ductus est in desertum à Spiritu sancto quo plenus erat. Voluit enim Spiritus sanctus, vt tentaretur à Diabolo ad nostrã doctrinam, & victor euadẽs cognosceretur esse is, qui Diabolum vincere posset, & victurus omnino esset, atque doceret homines modum vincendi diaboli tentationes.
b Nihil cibi secum tulerat in desertum Iesus confisus diuina Spiritus sancti, à quo ducebatur, prouidẽtia. id autem omnis commeatus cõmoditatem superabat, cuius obedientiæ virtute ieiuniũ tot diebus tolerauit diuinitate humanitatẽ eius fulciẽte.
c Esuriit, vt quæ virtus fides atque constãtia tẽporibus cõmodis probata erat, incõmodis quoque probaretur. permisit igitur diuinitas humanitatem suæ ipsius infirmitati: quam occasionẽ diabolus nactus arripuit, existimans illum sibi ex ea parte tentandum, quę minor & infirmior ostendebatur.
d Prima tentatione conatus diabolus Iesum in diffidentiam inducere hac orationis sententia; Si quod appellatus es filius Dei dilectus, id tu es, pete à Deo panem quandoquidẽ esuris, aliàs viuere non potes tam remotus ab omni victus copia in loco vbi nihil commeatus contingit, & qui nihil præter lapides habet sed vnum est remedium huic periculo si ores Deum vt lapides panes fiant, alioquin tu deficies & peribis certissimè. admone igitur Deum tuæ extremæ inopiæ, aliàs non curantem te, & præscribe illi te alendi rationem. Hæc omnia ad diffidentiã ac desperationem persuadendam intenduntur.
e Primæ tentationis depulsio ex sacris libris petita ad nostrum exemplum. rationibus humanis tentator egerat, Iesus scriptura armatus propugnatio hanc sententiam. Sacra doctrina illud verè accepimus, eos qui Deo credentes obediũt, non oportere solicitos esse, aut dubitare in vllis rerum difficultatibus, quæcunque in obedientiæ fideique exercitatione sese offerant, sed credere certissimam esse Dei prouidentiam eandemque locupletissimam, quæ non vnam tantũ vitæ humanæ alendæ materiem habeat, vt panem solum, aut cibos qui vulgo in vsu esse solent, sed plurimas, quarum promptuarium est fides diuinis verbi adhibita. igitur cùm ego huc venerim non meo priuato cõsilio, aut libidine, aut hypocrisi aut alio animi temerario impulsu, sed Spiritu sancto ductus, non debeo considerare qua ratione mihi prouidendum sit, sed permittere eam curam Deo, cuius verbum secutus huc veni, exemplo eorum, qui secuti verbum Dei, & defecti cibis consuetis, in deserto per quadraginta annos alti sunt cibis cælestibus, nunquam antea visis in terra.
f Vera & corporalis fuit illa assumptio Deo permittente, quemadmodum de maleficis fertur, qui deferuntur à dæmone per aerem in alia loca. g Hierusalem. h Secunda tentatione ad vanam confidentiã impellere Iesum conabatur diabolus, vsus auctoritate ex sacris libris producta: quod secundum armorum genus vsurpat cùm primo non succedit. i Scripturæ locus perperam citatus alio loco aperto explicatus. k Tentat Deum quis in discrimen sese committit absque verbo, aut promissione Dei. hic Christus indicat non obediendum esse diabolo, etiam sacra verba citanti, namque ille nunquã rectè citat aut profert. Deus non liberat eos qui diaboli iussu sese in pericula coniiciunt, sed eos qui suo iussu ducuntur, omnibus periculis liberat; ad hos enim pertinet locus ex Psalmo prolatus, non ad eos, qui à diabolo ducuntur, aut iubentur aliquid agere.

Deum tuũ. [8] Iterum aſſumpſit eum diabo-
lus in montem excelſum valde, & oſtendit
ei omnia [a] regna mundi, & gloriam eorũ,
9 & dixit ei, Hæc omnia tibi dabo, ſi cadẽs
adoraueris me. 10 Tunc dicit ei Ieſus, [b] Vade * poſt me.
* ſatana: ſcriptũ eſt enim, Dominũ Deum 4 MS.G. ſed Hier. a-
tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies. 11 [c] Tũc periè docet ſe non legiſſe.
reliquit eum diabolus: & [d] ecce Angeli ac- Deu. 6.c.13. 10.d.
ceſſerunt, & miniſtrabãt ei. 12 [e] Cùm autẽ Mar. 1.b.14.
audiſſet Ieſus quòd Iohannes traditus eſſet,
ſeceſſit in Galilæã: 13 & relicta [f] ciuitate Na- Luc. 4.c.14.
zareth, venit & habitauit in Capharnaum Iohã. 4.f.48.
[g] maritima, in finibus Zabûlon & Neph-
thali: 14 vt [h] adimpleretur quod dictum eſt
per Iſaiam Prophetã, 15 Terra Zabûlon, & Iſaia 9.a.1.
terra Nephthali, [*] via maris trans Iordanem, C [*] viam 2
[*] Galilææ gentiũ: 16 populus qui [*] ſedebat in MS.G. [*] Galilæa
tenebris, vidit lucem magnam: & ſedenti- 2 MS.B.
bus in regione [*] vmbræ mortis, lux orta eſt G.S. [*] ambulabat MS. H.
eis. 17 [i] Exinde cœpit Ieſus prædicare, & di- [*] & vmbra
cere, [k] Pœnitentiam agite: [*] appropinqua- 3 MS.R. G.S.
bit enim regnum cælorũ. 18 [l] Ambulans [*] appropinquauit 11
autẽ Ieſus iuxta mare Galilææ, vidit duos MS.R. G.S.
fratres, Simônem, qui vocatur Petrus, & Mar. 1.b.15. Luc. 5.a.1.
Andreã fratrẽ eius, mittentes rete in mare,
(erant enim piſcatores) 19 & ait illis, Venite
poſt me, [m] & faciã vos fieri piſcatores ho-
minum.

a Auaritia & ambitio magnos animos corrumpere valent ex appetitu in hominibus inſito *eritis ſimiles diis.* quẽ igitur neque in metum neque in errorem impellere potuerant, diabolus, vtpote maximi animi, & cuncta hæc ſuperãtis, eundem ad ambitionem propellere tentat, cuius ope totum mundum perſæpe turbauit.

b Aduerſus omnem tentationem propulſatio ex diuinis ſcripturis petitur à Ieſu ad noſtram doctrinam. nullibi aliâs maior diuitiarũ, & ambitionis deſpectio docetur, quàm in ſacris ſcripturis, in quibus adoratio, & ſeruitus erga Deũ omnibus regnis anteponitur. Nam ſeruire Deo regnare eſt. ergo alium præter Deum adorare, aut alij ſeruire ea ſeruitute quam diabolus ſuadebat, id verò, quamuis magnis, & illuſtribus conditionibus propoſitis, miſerrimum, & abiectiſſimũ ſeruitutis eſt genus.

c Finita omni tentatione. his enim generibus, omnis diaboli tentatio comprehenditur, quæ verbo Dei rectè producto ſuperari poteſt.

d Exitus eorũ qui Deo fidẽtes obediunt, vt nõ opus ſit ſua curare, ſicut diabolus ſuadebat. ſed ſeſe Deo permittunt: non modò enim abundant neceſſariis rebus, ſed Angelos miniſtros ſortiuntur. miniſtrabant angeli Ieſu cibum diuina prouidentia ſuppeditatum.

e Iohanne imminuto Ieſus creſcit: hoc eſt, illo iam defuncto ſuis muneribus, hic ſuis fungi incipit euangeliſtæ, & curatoris ac beneficentiſſimi, tandẽque ſeruatoris hominũ.

f In Nazareth habitauerat, vt priuatus, & ſubditus parẽtibus, hoc eſt, matri & alũno, vſque in diem oſtẽſionis ſuæ ad Iſrael.

g Vt notior pluribus eſſet eius legatio ac prædicatio, tum Iſraelitis tum gentibus. hanc oportunitatem finitima gentibus vrbs, & mari proxima præbebat.

h Quod duplici ſignificatione dictum fuerat per Prophetã, iam ſemel fuerat olim initum, ſed nondũ impletũ vſque ad hãc Ieſu legationem.

i Ex eo tempore & loco.

k Pœnitentia & fides duæ res in Euangelio poſtulatæ, ſine quibus regnum cælorum obtinere nemo poteſt. fides exigitur audito nuntio regni cælorũ appropinquantis; pœnitentia virtus vitiorũ fuga, & honorũ operũ ſtudio præſtatur. Idem Ieſu prædicãdi initiũ & Iohãni: vterque enim vnam rem docebat, videlicet tempus gratiæ & ſalutis ac regni adueniſſe, ſed Iohannes vt Propheta & index; Ieſus vt Propheta, & auctor procuratorque ſalutis agebat

l Singularis electio & vocatio ad Apoſtolatum, hominum ineruditorum, vt non glorietur caro indicat locus hic magnam Dei volũtatem erga ſalutem hominibus nuntiandam. quandoquidem Ieſus ſtatim ipſo Euangelij prædicandi initio aſſumit operarios. vt citius bonus ille nuntius & ſalutis, & regni propagetur conuenit autem hæc res plurimum cum antiquis vaticiniis.

m Ad eiuſdem artis genus, ſed excellentius inuitantur. ſic nouit Deus homines allicere, non, inquit, ad homines vincendos bello, ſed ad viuos capiendos, non ad mortem, ſed ad vitam. hoc Græcum verbum ſignificat apud Lucam.

minum. 20 *At illi continuò relictis reti-
bus, secuti sunt eum. 21 Et procedês inde,
vidit alios duos fratres, Iacobum Zebe-
dæi & Iohannem fratrê [b] eius in naui cum
Zebedæo patre eorum, reficientes retia
sua: & vocauit eos. 22 Illi autem statim
relictis retibus & patre, secuti sunt eum.
23 Et [c] circuibat Iesus totam Galilæam,
[d] docens in synagogis eorum, & prædicâs [e]
euangelium regni: & sanâs omnem lan-
guorem, & omnem infirmitatem in po-
* fama a MS. G. B. pulo. 24 Et [f] abiit *opinio eius in totam
Syriam. & obtulerunt ei omnes malè ha-
bentes, variis languoribus & tormentis
comprehensos, & [g] qui dęmonia habebât,
& lunaticos, & paralyticos, & curauit
Marc. 3. a. 7. Luc. 6. a. 17. eos: 25 & secutæ sunt eum turbæ multæ
[h] de Galilæa, & Decapoli, & de Ierosoly-
mis, & de Iudæa, & de trans-Iordanem.

CAP. V.

* Iesus MS. Hier. S. VIdens autem *turbas, ascêdit in mon-
A tem: & cùm sedisset, accesserunt ad eû
discipuli eius, 2 & aperiens os suum, do-
Luc. 6. a. 20. cebat eos, dicens, 3 †Beati [a] pauperes spiri-
tu: quoniam ipsorum est regnum cælo-
B rum.

a Optimum exemplû iis qui à Deo vocantur, nihil disputare aut hæsitare, nihil cunctari, sed obsequi simplicissimè vocanti Deo.

b Vocantur aut fratres aut amicissimi atque propinqui inter se ad significandâ concordiâ in munere obeundo.

c Sedulitas, diligentia & studium Iesu erga publicam salutem.

d Bona & saluifera doctrina publicè in locis ad docendum destinatis, non in occulto à Iesu docetur. Atque hic, docere, interpretamur ex sacrorû librorum lectionibus rationes publicæ salutis & temporis illius exponere: in synagogis enim ad doctrinam & disciplinam conueniebatur, legebantur sacra scripta, explicabantur oracula. hoc Iesus faciebat magna omnium admiratione. deinde pręconium publicè in synagogis & extra synagogas à Iesu edebatur. hoc est prædicare bonum regni nuntium.

e Vt olim Moses annuntiauit Israëlitis libertatem à seruitute Ægyptiorû, & dignitatem obtinendam populi sacri & Deo regi dicati, quę omnia corporaliter contigere, atque illius læti nuntij auctoritas signis, portentis & miraculis cõfirmata fuit: sic Iesus hominibus remissionem à peccati & diaboli seruitute, & traductionem ad regnum cælorum spirituale nuntiat lætissimum nuntium; quod quia ad salutem ex morte referebatur sanitate restituta ex variis morbis & liberatione à dæmoniorû oppressionibus confirmatur.

f Beneficentia sua sponte lucet, & conciliat hominum opinionem famamque bonam. hoc autem ad regni præconium propagandum faciebat. Syriam hic Palęstinâ interpretamur & Damascenam, hoc est à maris Mediterranei littore vsque ad Gilead mõtes. breui tempore hæc omnia loca compleuit fama prędicationis Iesu sanationum virtute confirmata.

g Variorum & difficillimorum morborum curatio atque dæmoniorum expulsio doctrinam verâ, efficaciamq; cælestem probabat omnino aduersam diaboli regno.

h Iesu ministerium quâ prædicationem euangelijque pręconium spectabat, ad omnem Israëlitidem regionem & gentem pertinuit ad confirmandas promissiones patribus factas, vt Paulus docet.

CAP. V. Euangelij promissionum & institutionum summa breuis. Formam Ecclesiæ suæ militantis in hoc mundo describit Christus, legésque charitatis discipulis suis præscribit, incipiens à priuatis singulorum moribus: deinde ad eos transit qui ad communem hominum societatem conseruandam, atque ad mutuum officium pertinêt, quibus Ecclesiæ suæ homines instructos esse vult, si studeant in triumphantem Ecclesiam recipi.

† Has virtutes quanquam definitione separatas ac distinctas, tamen non vult Christus in suis discipulis esse seiunctas, sed coniunctissimas. a Qui verè ex corde renuntiant auaritiæ & ambitioni, atque diuitiarum si quas possident non amatores, sed boni dispensatores sunt. hi eùm pauperes fiant spiritu propter Deum, diuitiis augentur spiritualibus etiam in hac vita, dum adhuc sunt in Ecclesia militanti; atque hi potissimum pertinent ad definitionem Ecclesiæ Christianæ, hoc est ad Christi imitatores. Omnes hæ conditiones à Christo indicatæ eò pertinent, vt homines doceantur beatitudinem non consistere in rebus quas mundus probans expetit, sed omnino in contrariis susceptis ex fide & obedientia erga Deum.

rum. 4 Beati mites[b]: quoniam ipsi possi- *Psal. 36.a.11.*
debunt terram. 5 Beati qui [c] lugent: quo-
niam ipsi consolabūtur[d]. 6 Beati qui[e] esu- *Isa. 61.a.3. & 65.c.13.*
riunt & sitiunt iustitiam: quoniam ipsi *& 66.a.10.*
[f]saturabuntur. 7 Beati[g] misericordes: quo-
niam ipsi misericordiam consequentur.
8 Beati [h] mundo corde: quoniam ipsi Deū *Psal. 23.a.4.*
videbunt. 9 Beati [i] pacifici: quoniam *filij * ipsi 2 MS.R.C.S.
Dei vocabuntur. 10 Beati qui persecutio- *1 Pet. 2.d.20.*
nem patiuntur propter [k] iustitiam: quo- *& 3.c.14. & 4.d.14.*
niam ipsorum est regnum cælorum.
11 [l] Beati estis cùm maledixerint vobis*, * homines MS q. *Hier.*
& persecuti vos fuerint, & dixerint om-
ne malum aduersum vos mētientes, pro-
pter me: 12 gaudete & exultate, quoniam
merces vestra copiosa est in cęlis. sic enim
persecuti sunt prophetas, qui fuerunt an- B
te vos. 13 Vos estis [m] sal terræ. [n] Quòd si *Mar. 9.g.50. Luc. 14.g.14.*
sal euanuerit, in [o] quo salietur? ad nihilum
valet vltrà, nisi vt mittatur foras, & con-
culcetur ab hominibus. 14 Vos [p] estis lux
mundi. Non [q] potest ciuitas abscondi su-
pra montem posita. 15 neque accendunt *Mar. 4.c.21.*
[r] lucernam, & ponūt eam sub modio, sed *Luc. 8.b.16. & 11.c.33.*
super candelabrum, vt luceat omnibus *1. Pet. 2. c.12.*
qui in domo sunt. 16 [s] Sic luceat lux ve-
stra coram hominibus: vt videant opera
vestra

b Verè mitis generatio permanet etiam in hac terra quam potentes huius seculi sibi vsurpandam vendicant, & vsurpatam multis curis & solicitudinibus vix tenent, atque citò etiam relinquunt: mites verò cùm terra non aliis rationibus frui velint quàm æquū est, verè fruuntur à multis difficultatibus longè alieni.

c Lugent, qui vitam degunt à voluptatibus seculi & carnalibus concupiscentiis alienam, dolentes aliorum hominum in ea re errorem & peruersitatem. mundus arbitratur beatos eos qui voluptatibus ac deliciis fruuntur.

d Spiritu consolationis sancto.

e Qui ita experunt & optant iusti esse iustitia diuina à Deo communicata, quę saturat verè homines vt omni studio illam quærant & petant à Deo feruenti fide & attenta obedientia diuinis iussis exhibenda.

f Ipsi saturabuntur iustificati gratia Dei.

g Tantum abest vt sint beati qui suas iniurias vlciscuntur aut persequuntur, vt mundus putat. misericordes sunt, qui misericordiam exercēt non solùm erga proximos, sed erga eos à quibus læsi offensique sunt: ij Deum erga se misericordem experientur.

h *Mundo corde*] qui carnis desideria perosi auersantur, & simplicissimam puritatem amant & colunt: ipsi videbunt Deum in se manentem & regnantem. namque in carnalibus non manebit Spiritus Dei. itaque non solùm mala facta, sed malę concupiscentiæ vincendæ sunt iis qui student beneficiorum Dei in Euangelio contentorum consortes fieri.

i Pacifici, qui bellum & discordiam atque contentionem auersati, pacem quocunque damno & incommodo temporali proprio commutant.

k Propter iustitiam Dei in Euangelio promissam, quam vel auditam expetentes quærunt, vel acceptam diuino beneficio prædicant, atque eius causa mundo exosi atque inuisi vexantur.

l Cùm odium & inuidia non ob culpam initur, sed ob pietatis cultum alienum à mundi studiis: & nulla alia odij aut maledicentiæ causa est, nisi quòd Christianæ pietatis veri & integri cultores prædicatoresque estis, & tamen in vos maledicta multa congeruntur magno mendacio. m Quorum virtute à me accepta humana natura iam inde à principio corrupta, corrigenda condiendaque est Euangelij à vobis annunciati efficientia inenarrabili. n De iis agit qui spiritum sanctificationis prodiderint, & sanguinem testamenti conculcarint. Arcanus est hic sermo. o In quo salietur ipsum sal? p Ex virtute mea vobis communicata. namque ego lux veni in mundum, vt omnis qui credit in me, non ambulet in tenebris. q Ecclesia super Christum fundata, illustris erit & conspicua gentibus omnibus, inter quas lucebit sicut luminaria in cælo. sic Isaias prædixit de monte domus Domini præparando super verticem montium. r Discipulorum Christi lux antiquorum hominum luci præstat plurimum. illis virtus & sanctitas adfuit, sed modica & priuata, si comparetur cum horum luce, de qua verè scriptum est, Posui te in lucem gentium, vt sit salus mea vsque in extremum terræ.

s Hortatur eos ad huius lucis communicationem.

vestra bona, & [a]glorificent patrem vestrũ
qui in cælis est. 17 [b]Nolite putare quoniã
veni [c]soluere legem aut prophetas. non
Luc.16.d.17. veni soluere, sed [d]adimplere. 18 Amen
quippe dico vobis, donec transeat cælum
C & terra, iota vnũ aut vnus apex non præ-
teribit à lege, [e]donec omnia fiant. 19 Qui
Luc.2.b.10. ergo soluerit vnum de mandatis istis mi-
nimis, & docuerit sic homines: [f]minimus
vocabitur in regno cælorum. qui autem
fecerit & docuerit: hic magnus vocabi-
tur in regno cælorum. 20 Dico [g]enim vo-
bis, quia nisi abundauerit iustitia vestra
Luc.11.f.39 plus quàm Scribarum, & Pharisæorum,
non intrabitis in regnum cęlorum. 21 Au-
Exod.20.c.13. Deut.5.b.17. distis quia dictum est antiquis: Non oc-
cides. qui autem occiderit, reus erit iudi-
cio. 22 Ego autem dico vobis, quia omnis
qui irascitur fratri suo, reus erit [h]iudicio.
D Qui [i]autem dixerit fratri suo, raca, reus
erit concilio. Qui [k]autem dixerit, fatue:
reus erit [l]gehennæ ignis. 23 [m]Si ergo offers

a Sicut scriptum est: Omnes qui viderint eos cognoscent illos, & dicent, quia isti sunt semen cui benedixit Dominus.

b Hactenus promissiones Ecclesiæ factæ, & expositiones conditionis, ad quam illa vocatur, atque hortationes ad expectationem illius beneficij & faelicitatis, & ad illã dignitatis rationem strenuè obeundam: nunc deinceps quid ipse à sua Ecclesia exigat, vt illi tantam dignitatem, tantam beneficiorum summam communicet, exponit. nõ, inquit, hæc otiosis & ignauis aut tepidis danda sunt, sed iis quibus summum studium pietatis fuerit, non verbis tantùm prædicandæ, aut fide tantùm otiosa credendæ, sed integra cura ac diligentia colendæ.

c Solui lex dicitur, quæ cessat irritáve fit.

d Efficere, vt mihi credentes adimpleant omnino. est enim sancta lex & spiritualis, quam contento studio obseruari oportet ab iis qui mihi fidem habent: tantũ verò abest vt ego venerim eã soluere, vt iis qui diligenter custodierint & obseruarint, daturus sim Spiritum sanctum meum, & scripturus legem in cordibus eorum, quam ardenti amore & studio adimpleant.

e Quòn omnia fiãt. agit de lege Decalogi, & aliis partibus ad eam pertinentibus, non de ceremoniali lege quã ipse impleturus erat: adimpleturi etiã erant discipuli, non tamen ad literam, sed spiritualiter.

f Regnum cælorum partim in terra, partim in cælo est: in terra est Ecclesia militans, in qua perfecti & imperfecti, & infirmi etiã ac peccatores esse possunt. est enim sagena ex omni genere piscium congregãs: in triumphanti verò nihil infirmum aut inquinatum esse potest. Igitur illum in Ecclesia militante minimum haberi oportet qui soluerit vnum ex mandatis: qui verò omnia fecerit & docuerit, magnum vocari oportet eum, atque talis vnusquisque habebitur iudicio diuino.

g Vt oratio, ita significatio varia est. Nam, vocari in regno, aliud est, quàm intrare in regnum. illud collectionis, hoc delectus & possessionis est, pertinetque ad Ecclesiam triumphantem. Alludit tota oratio ad figuram antiquam Exodi. In Ecclesiam triumphantem non intrabunt quorum iustitia actiua & exercita non præstiterit iustitiæ actiuæ & obseruatæ à Scribis & Pharisæis, non à malis Pharisæis & Scribis, inquam, sed ab optimis, & qui diligentissimè obseruant Decalogi præcepta, illi enim effectum tantùm ad legis normam cõformare contenti, idque diligenter, cætera non tantum curant. ego verò non solùm effectum, sed affectum omnem lege diuina regi volo.

h Hoc loco constituit Dominus Ecclesiasticum iudicium, auctoritatémque Episcopis, Conciliis, & omni Ecclesię tradit. Iudicium hoc loco episcopi vel pastoris, vel alius ordinarij ministri reprehensione & admonitione vt corrigatur.

i Grauius factum publicè magis animaduertendum est. Concilium Ecclesiasticorum patrum intellige, qualis synodus est ecclesiastica ciuitatis vel prouincialis. Raca stultum significat, siue vacuum cerebro: vox Chaldæa increpantibus familiarissima & frequentissima, vt aliàs docebimus Deo annuente.

k Huiusmodi vocum appellatio cùm animo lædendi fit, culpa non vacat: ideo vindicta digna est inter Christianæ charitatis & perfectionis studiosos ministros.

l Eiectionem ab Ecclesia significat: nam qui eiicitur iustè, in peccato est; & ex consequenti gehennã ignis dignus, nisi pœnitentiam agat, vt recipi mereatur in Ecclesiam.

m Amorem, pacem, & mutuam charitatem, vt Christianæ Ecclesiæ vinculum studiosissimè coli debere, docet Christus eos qui suã doctrinam amplectũt, & promissionem consequi cupiant, aliàs seueritatem diuini iudicij experturos: idque confirmat similitudine ducta ex iudiciali consuetudine, non solùm apud eos qui Deum colunt, sed apud omnes gentes, inter quas iudicium ex iustitia exercetur.

munus tuum ad altare, & ibi recordatus
fueris quia frater tuus habet aliquid ad-
uersum te: 24 relinque ibi munus tuum
ante altare, & vade prius [a] reconciliari [a] reconcilia-re 6 MS. R. C S.
fratri tuo: & tunc veniens offeres munus
tuum. 25 Esto consentiens aduersario tuo Luc.12.g.58.
citò dum es in via cum eo: ne fortè tra-
dat te aduersarius iudici, & iudex tradat
te ministro, & in carcerem mittaris.
26 Amen dico tibi, non exies inde, donec
reddas nouissimum quadrantem. 27 Au-
distis quia dictum est antiquis, Non mœ-
chaberis. 28 Ego autem dico vobis, quia Exod.20.c.14 Eccl.41.d.25
omnis qui viderit mulierem ad [a] concu-
piscendum eam, iam mœchatus est eam
in corde suo. 29 [b] Quòd si oculus tuus de- Infr.18.a.8. Marc.9.g.47.
xter scandalizat te, erue eum, & proiice E
abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum
membrorum tuorum, quàm totũ corpus
tuum mittatur in gehennam. 30 Et si de-
xtera manus tua scandalizat te, abscinde
eam, & proiice abs te: expedit enim tibi
vt pereat vnum membrorum tuorum,
quàm totum corpus tuum eat in gehen-
nam. 31 [c] Dictum est autem, Quicunque Deut.24.a.1. Infr.19.b.7.
dimiserit vxorem suam, det ei libellum Marc.10.a.4. Luc.16.d.18.
repudij. 32 Ego autem dico vobis, quia 1.Cor.7.b.10.
omnis qui dimiserit vxorem suam, exce-
pta fornicationis [d] causa, facit eam mœ-
chari: & qui dimissam duxerit, adulterat.
33 Iterum audistis quia dictum est anti- Leui.19.c.12. Exod.20.b.7.
quis, Non [e] periurabis: reddes autem Do- Deut.5.b.11. Inf.23.c.22.
mino

a Concupiscẽtiam antiqui cùm vincere non possent, minimum peccatum putauerunt, & minimum mãdatum, Non concupisces. tamen Christus asserit & hoc esse magnum mandatum, & illam graue peccatum: nam quanquam sola concupiscẽtia alterum minimè lædamus hominem actu, tamen & Deum offendimus, qui dixit, Non concupisces: & hominem ipsum corde etiam lædimus, quem corde diligere vt nosmet ipsos debemus. Vt enim ex corde amor proficiscitur, sic odium & maleuolentia, & omnes quæ hinc oriuntur iniuriæ. Pugnare autem cum concupiscentia fortissimè vult suos Christus, augendos postea à se Spiritu sancto, cuius virtute concupiscentiam omnino temperent, & rationi subiiciant.

b Omnia impedimenta, quæ nos à simplicitate pietatis Christianæ retardare aut detinere, aut auertere possũt, remota omnino Dominus vult; quanquam ea aliàs nobis vel charissima vel apprimè necessaria videantur.

c Nõ dicit, Audistis quia dictum est antiquis, vt in obseruationibus cæteris; sed, Dictũ est autem. Neque enim hoc præceptum est de dimittẽda vxore, sed permissio: & ea permissio Mosis non sine Dei consensu, idque in vna causa fornicationis, non in aliis: atque hæc tota ratio tempore Christi turbata erat ex callida interpretatione Scribarum familiæ Samai, vt nos in Concilio Tridentino exposuimus, & aliàs docebimus. Reprehendit igitur Christus cõsuetudinem iam acceptam ex illa interpretatione, & permissionẽ ipsam antiquam ad meliorem etiam rationem referre studet, quam aliàs ipse exponet.

d Quam vnam Moses excipi voluit: iuxta cuius sentẽtiam cæteri omnes qui vxorẽ dimittunt, mœchantur.

e Periurium Deum offendit, & hominem lædit, qui ad fidem firmãdam iuramẽtũ exigebat. Est enim iuramẽtum nõ ex natura aut sua aut rerũ necessariũ, sed ex suspicione fidei non rectè obseruatæ. Vult igitur Christus tãtam esse inter suos obseruantiã, & integritatẽ atq; simplicitatẽ fidei ac veritatis, vt nullo modo opus sit iuramento inter eos. Non damnat iuramentũ; namq; id natura sua sanctissimum: sed improbat malã hominum fidem, aut vanitatis suspicionẽ, ad quã remouendam iuramẽto sit opus. ideo non dicit, Quod his abundantius est, malum est; sed, à malo est, hoc est, à malitia proficiscitur, & à consuetudine vanitatis & doli mali, à qua alienissimum esse oportet discipulũ meũ. de hac ratione omni aliàs plura & exactiùs dicemus.

mino iuramenta tua. 34 Ego autem dico
F vobis non iurare omnino, neque per cæ-
lum, quia thronus Dei est; 35 neque per
terram, quia scabellum est pedum eius;
neque per Ierosolymam, quia ciuitas est
magni regis; 36 neque per caput tuum iu-
raueris, quia non potes vnum capillum
album facere aut nigrum. 37 Sit sermo
autem vester, est, est; non, non: quod au-
Iac. 5. c. 12. tem his abundantius est, à malo est.
Exod. 21. e. 24 *Deut. 19. d. 21* *Leui. 24. d. 20* 38 [a] Audistis quia dictum est, Oculum pro
Luc. 6. e. 29. oculo, & dentem pro dente. 39 Ego au-
tem dico vobis non resistere malo: sed si
- MS. quis te percusserit in dexteram maxillã
2. Cor. 6. b. 7. tuam, [b] præbe illi & alteram: 40 Et ei qui
- MS. G. 8. vult tecum in iudicio contendere, & tu-
nicam tuam tollere, dimitte ei & palliũ.
41 Et quicunque te angariauerit mille pas-
- 6 MS. G. 8. sus, vade cum illo alia duo. 42 Qui pe-
Deut. 15. b. 7. tit à te, da ei: & volenti mutuare à te, ne
* auersatus fueris. *August.* "auertaris". 43 Audistis quia dictum est,
Leui. 19. d. 18 [c] Diliges proximum tuum, & odio habe-
G bis inimicum tuum. 44 Ego autem dico
vobis, Diligite inimicos vestros, bene-
Luc. 6. d. 27. *Rom. 12. d. 27* facite his qui oderunt vos: & orate pro
Luc. 23. e. 34. *Act. 7. g. 60.* *1 Cor. 4. c. 13.* persequentibus & calumniantibus vos:
45 Vt sitis filij patris vestri qui in cælis est,
qui solem suum oriri facit super bonos &
malos, & pluit super iustos & iniustos.
46 Si enim diligitis eos qui vos diligunt,
* habetis 2 MS. *Hier.* G. quam mercedem "habebitis"? nónne &
[d] publicani hoc faciunt? 47 Et si salutaue-

 ritis

a Non tollit hic Dominus iudicij publici animaduersionem aduersus nocentes, quam integram seueramque esse vult Deus; sed hac sæpe aliàs confirmata, priuatæ vltionis studium appetitumque improbat, & pacem quocunq; incómodo optari debere docet.

b Potius quam illi resistas, cum quo pacem exercere debes, etiam si ille tecum velit contendere, ne tamen tu contendas, sed cede; ita vt vincas in bono malum. Neque agitur hic expressè de vi à grassatoribus vel ab hostibus illata, quam vi etiam repellere licet, sed priuatas inimicitias omnino fugiendas esse docet: & quemadmodum sese vnusquisque pius gerere debeat erga alium, qui, vt fieri inter homines solet, secum contendere vel de re, vel de honore, vel de aliis commodis, cum pacis & charitatis detrimento studeat. illius enim animum patientia, obsequio ac beneficentia superandum esse ait. nullum enim dispendium magnum esse potest, si cum tanta victoria comparetur. Atque hæc breuiter de priuatis inimicitiis ac simultatibus.

c Ex variis Scripturæ locis Scribæ collegerant & docuerant hostes publicos non solùm abigendos esse à cõmercio & consuetudine Israelitarum, sed odio, contentione, atque bello etiã & cæde afficiendos: atque inde etiam hostium & inimicorum definitionem multo plus iusto dilatauerant. Nunc parat Christus homines conciliare omnes, qui omnes seruaturus venerat. vult autem suos discipulos ita lucere & valere virtute, probitate, beneficentia, ac demum charitate maxima & amplissima, vt his artibus ij qui vulgari modo hostes inimiciq; habẽtur, victi omnino & superati concilientur, atque ex omnibus vnum fiat ouile. quòd si illi hoc modo vinci noluerint, tamen hi suo præmio non carebunt rei bene & secũdum præscriptum gestæ. quod si ita cum hostibus alienæque religionis hominibus agendũ est, quid erit cum iis qui in eadem nobiscum Ecclesia sunt? Animaduertẽdum est Christum loqui iuxta communẽ vulgi sermonem atque ita quibusdam verbis vti non ex sua sententia, sed ex accepta sermonis consuetudine, vt quod inimicos vocet, cùm tamen ille eo loco nullos haberi velit. de lege inimici odio habendi vide Exod. 34. & Deut. 7.

d Hic locus superi... explicat, videlicet de Gẽtilib... hostes habebantur vulgo. ... dicuntur omnes Israelit... mo sermone. Quod au... nis mentio hic fiat, id ... ditiones antiquas, de ... plura ... bis sunt aliàs dicenda.

ritis fratres vestros tantùm, quid amplius
facitis? nónne & ethnici hoc faciunt?
48 Estote ergo vos perfecti, sicut & pater
vester [a]cælestis perfectus est. * qui in cælis est 2 MS. G.S.

CAP. VI.

ATtendite[a] ne [b]iustitiam vestram facia- A
tis coram hominibus, vt videamini
ab eis: alioquin mercedem non habebitis
[c]apud patrem vestrùm, qui in cælis est.
2 Cùm ergo facis eleemosynam, noli tu-
ba canere ante te, sicut [d]hypocritæ faciunt
in synagogis & in vicis, vt honorificentur
ab hominibus: Amen dico vobis, [e]rece-
perunt mercedem suam. 3 Te autem fa- Rom. 12. b. 8.
ciente eleemosynam, [f]nesciat sinistra tua
quid faciat dextera tua: 4 vt sit eleemosy-
na tua in abscondito, & pater tuus qui Luc. 14. c. 14.
videt in abscōdito, reddet tibi*. 5 [g]Et cùm * palam. Isa. 19. d. 15.
oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui a-
mãt in synagógis & in angulis platearum
stantes orare, vt videãtur ab hominibus.
amen dico vobis, receperunt mercedem 4. Reg. 4. e. 33. Act. 10. a. 9.
suam. 6 Tu autem cùm oraueris, intra in
cubiculum tuũ: & clauso ostio*, ora pa- * tuo MS. Hier. a. 3.
trem tuum in abscondito: & pater tuus
qui videt in abscondito, [h]reddet tibi.
7 Orantes autem, nolite [i]multum loqui,
sicut

a Magni momenti res est, quam negligi non oporteat.

b [redacted], benignitas & beneficentia erga egenos propter pietatem exercita, valdè commendatur, adeò vt Hebraico, Chaldaico, Arabicoque sermone idem verbum, quod iustitiam in genere significat, vsurpetur etiam propriè pro beneficentia, quam Græci ἐλεημοσύνην dicunt.

c Ergo bonorum operũ merces est, videlicet rectè institutorum, eáque apud Deum, ex pacto promissi diuini.

d Verbum Græcum est, & propriè histrionem significat. sunt autem variæ personæ quas histriones agũt, qui vincere etiam solent actione exteriori eos qui ex animo aut officio eiusmodi partes tuentur, ita vt spectabiles magis se præbeant hominibus, quàm ij qui ex animo eadem agunt. Fallacia autem diaboli inducit nonnullos homines vt in pietate simulanda histrionicam exerceant artem: quod maximè dolendum est, ac maximè cauendum.

e Popularem apud homines apud quos voluerũt iustitiæ personam agere, sed non cælestem apud Deum, cui sese non probarunt.

f Figurata oratio ad argumẽtum ex contentione instituendum, vt sine arbitris & ostentatione beneficium erogetur, adeò vt quod dextera donari potest, non adhibeatur etiam sinistra. est enim ostentationis genus vtraque manu porrigi, quod altera tantùm eáque dextra exhiberi possit. vide nostrum Commentarium de arcano sermone.

g Oratio vnum etiam ex pietatis officiis necessariis & Deo gratissimis atque adeò efficacissimis, si rectè instituatur. hoc etiam genus hypocrisi vitiari solet aliquando.

h Habet etiam suum fructum oratio pura, idque apud Deum.

i Nolite vana congerere, sicut ethnici faciunt: multiloquium consistit in vanis petitionibus, quales fiunt ab ethnicis, putantibus sua vota exaudiri etiam in stultissimis rebus, aut etiã sceleratis petendis: vt, Iane pater, clarè clarè cùm dixit, Apollo, Labra mouet metuens audiri: pulchra Lauerna Da mihi fallere, da iustũ sanctúmque videri, Noctem peccatis & fraudibus obiice nubem. Et illud, o si Sub rastro crepet argenti mihi seria dextro Hercule pupillúmve vtinam quem próximus hæres Impello expungam; nam est scabiosus, & acri Bile tumet, Nerio iam tertia conditur vxor. Huiusmodi vanas & impias orationes reprehendit Christus, in quibus superuacua aut perniciosa petuntur. non enim improbat Christus longam & continuatam orationem, modò piã, & honestas petitiones continentẽ, quales multæ in sacris libris sunt: sed ostendit quid petere debeamus, quid verò non sit petendum: sed permittendum prouidentiæ patris, qui scis quid conueniat nobis, rebúsque sit vtile nostris. Nil ergo optabunt homines? Respondet Dominus, Discipuli mei habent quod possint expressè optare & orare; cætera quæ ad illud genus non spectant, relinquant, quia ego non doceo eos attendere promissionibus temporalium rerum, sed spiritualium. temporalia quæ satis sint habebunt à Deo, etiam non petentes: scit enim ille quibus indigeant, & est pater. igitur sic orabunt.

* faciunt Msq. Hier. sicut ethnici*. putant enim quòd in mul-
tiloquio suo exaudiantur. [8] Nolite ergo
B assimilari eis. scit enim pater vester quid
opus sit vobis, antequàm petatis eum.
Luc. 11. a. 2. [9] Sic ergo vos orabitis: [a] Pater noster qui
es in cælis, sanctificetur nomen tuum.
* Veniat 2 MS. 6. 8. [10] "Adueniat' regnum tuum. Fiat voluntas
tua, sicut in cælo, & in terra. [11] Panẽ no-
* quotidianũ strum "supersubstantialẽ' da nobis hodie.
[12] Et dimitte nobis debita nostra, sicut &
nos dimittimus [b] debitoribus nostris.
* inferas MS. [13] Et ne nos "inducas' in tentationem.
Sed libera nos à malo. Amen. [14] Si enim
Inf. 18. d. 35. Marc. 11. c. 25. Eccl. 28. a. 7. dimiseritis hominibus peccata eorum:
dimittet & vobis pater vester cęlestis de-
licta vestra. [15] [c] Si autem non dimiseritis
hominibus: nec pater vester dimittet vo-
bis peccata vestra. [16] Cùm [d] autem ieiu-
natis, nolite fieri sicut [e] hypocritæ, tristes.
exterminant enim facies suas, vt pa-
reant hominibus ieiunantes. Amen dico
- MS. 3. vobis, -quia' receperũt mercedem suam.
[17] Tu autem cùm ieiunas, vnge caput
tuum, & faciem tuam laua: [18] ne videaris
hominibus ieiunans, sed patri tuo qui
C est in abscondito: & pater tuus qui videt
in abscondito, reddet tibi. [19] [f] Nolite
Luc. 12. d. 33. 1. Ti. 6. d. 19. thesaurizare vobis thesauros in terra: vbi
Luc. 12. c. 34. Luc. 11. e. 34. ærugo & tinea demolitur: & vbi fures
effodiunt, & furantur. [20] Thesaurizate
autem vobis thesauros in cęlo: vbi neque
ærugo, neq; tinea demolitur: & vbi fures
non

a Totius veteris Testamenti figurã, & rem ipsam in nouo præstitam continet hæc oratio. incipit à fine expetendarum rerũ, & definit in initium, ac rationem qua iniri efficique illæ in nobis possint & conseruari.

b Ex corde & charitate non ficta.

c Præcisa & irreuocabilis sententia, sine exceptione.

d Ieiunium vnum ex exercitationibus piis ac Deo probatis, ea ratione initum quã pietas præscribit, vt Deus placetur nobis attentè orantibus, & à vitio ac voluptate alienatis.

e Aliud genus personati histrionis: nam sunt & hypocritæ hilares, & hypocritæ etiam ambitiosi, & multorũ generum. Omnis autem hypocrisis improbatur, vt vera virtute deficiens. Hypocritæ etiam sunt, qui dicunt se nolle esse hypocritas, & tamẽ ipsi hac opinione siue professione decipiunt seipsos & alios.

f Quæ verè expetenda sint, expetere præcipit; idque comparatione rerum inter se.

non effodiunt, nec furantur. 21 [a] Vbi enim
est thesaurus tuus, ibi [*] est [*] & cor tuum. [*] erit MS. G.1.
22 [b] Lucerna corporis-tui', est oculus-tuus'. - 6 MS.G.1. - 5 MS G.S.
Si [*] oculus tuus fuerit simplex, totum cor- [*] igitur 1 MS. R G.S.
pus tuum lucidum erit. 22 Si autem ocu-
lus tuus fuerit nequam, totum corpus Luc. 11.e.34.
tuũ tenebrosum erit. 23 Si ergo [c] lumen
quod in te est, tenebræ sunt: ipsæ tenebrę
quantæ erunt? 24 Nemo potest duobus Luc. 16.c.13.
[d] dominis seruire. aut enim vnũ odio ha-
bebit, & alterum diliget: aut vnum susti-
nebit, & alterum contemnet. Non po-
testis Deo seruire & mammónæ. 25 [e] Ideo
dico vobis, ne soliciti sitis [f] animæ vestræ Luc. 12.c.22. 1.Pet.5.b.7.
quid manducetis [*], neque corpori vestro Psal.54.d.25. Phil.4.a.6.
quid induamini. Nónne anima plus est 1.Tim.6.b.8. [*] & quid
quàm esca: & corpus plus quàm vestimẽ- bibatis MS. G.S.
tum? 26 Respicite volatilia cęli, quoniam D
non serunt, neque metunt, neque cõgre-
gant in horrea: & pater vester cælestis pa-
scit illa. Nónne vos magis pluris estis il-
lis? 27 Quis autem vestrûm cogitans, po-
test adiicere ad staturam suam cubitum
vnum? 28 Et de [g] vestimento quid soliciti
estis?

a Ne quis seipsum decipiat, dicens se velle Deo seruire, & mãmonæ studere. hoc verissimum est pectora humana nõ admittere duas curas. oportet igitur rectè semel rationem thesauri statuere. nam siue thesaurũ statuas in cælis, siue in terris, vtramuis constitutioné cura tua sequetur studiosissimè.

b *Oculus*] Ratio qua deliberandũ de vero bono atq; statuendũ simpliciter est: quæ si peruersis opinionibus perturbetur, actum est de toto vitæ genere. Oportet igitur vt vnusquisque curet integrum, illæsum, ac simplex rationis iudicium tenere & seruare: aliàs vulgaribus opinionibus & mũdi iudicio, appetitu vario & concupiscẽtia raptus in præceps ibit. est autem oratio allegorica.

c Ratio & homo interior, qui creatus est ad imaginé Dei lucis particeps.

d Non consentientibus inter se, vt nullo pacto consentiunt mundi concupiscentia & Deus. seruitutem spontaneam oportet esse ex animo & studio, ac diligentia & opera: si alter diligitur, fieri nõ potest quin alter odio habeatur, vtpote qui cõsentire secum non possunt. Dilectionem comitatur affectus firmus & cupiditas obsequẽdi. quidquid hic contrà disputetur, tamen quod Dominus affirmat simpliciter verum est.

e Bona hominum pars cupidine falso decepta, se tantùm ea quærere dicit, quibus mortalis hæc vita indiget: atque eo studio se diuitias parare ait non propter aliam causam: in hac ratiocinatione tenebras esse Christus docet. Quandoquidem non tantum operę poni debet in re facilè parabili, qualis est victus & cultus necessarius. Deinde hoc non constat necessariò studio proprio, sed Dei benignitate & prouidentia, qui potest & scit ea quæ commodissima sunt suis prospicere; idque perpetuò efficit ergo minoris æstimationis res. Igitur si illa melius & oportunius minori labore & studio ex diuina prouidentia contingunt, vt patet argumentis in natura obseruatis; meræ tenebræ sunt in ea re studiũ consumere; & illa relinquere aut negligere, quæ cùm summa & maxima atque optima sint, summum studium & diligentiam postulant.

f Animæ nomen pro ea naturæ parte vsurpatur, qua viuimus. hæc alimento indiget, ea verò non à nobis est, sed à Deo auctore. est autem maioris dignitatis quàm esca vltra omnem comparationem. hanc qui donare potest & vult, cætera etiam ad eam oportuna donare potest & vult: id etiam in minoribus rebus spectatur, vt in auiculis, quas quia viuere Deus vult, præter suam ipsarum curam aut diligentiam, pascit & alit ergo cui Deus vitam dare vult, eidem alimentum parabit in posterum, dummodo ille contentus præsentibus Deum purè & sanctè colat, idque contento studio, nihil solicitus de futuro. nam humana in hoc genere prouidentia & cogitatio incertissima est, diuina verò certissima Quis enim crescere potest, nisi Deus eum augeri & crescere velit, idemque virtutem crescendi incrementumque suppeditet? Cùm igitur Dei cura viuamus & crescamus, consequens est Dei cura, & non nostra, nos ali. Stultum ergo est nimiam curam impendere rei, quæ neque in nostra potestate, neque in cura nostra est: & eam rem negligere, quæ cùm nostræ curæ esse debeat, vt curari possit nobis datur, atq; etiam dignissima omnium est.

g Vestimentum necessitatis est, verùm minoris quàm victus. est etiam elegantiæ ac decoris. quidquid autem sit, Deus longè præstantiùs: multoque elegantiùs vestire potest suos, si opus fuerit, quàm vel ditissimus vel ingeniosissimus quispiam, qualis fuit Salomon, qui à liliis & floribus est in ea parte longè superatus.

estis? Cōsiderate lilia agri quomodo cre-
scunt: non laborant neque nent. 29 Dico
autem vobis, quoniam nec Salomon in
omni gloria sua coopertus est sicutvnum
ex istis. 30 Si autem fœnum agri, quod
hodie est, & cras in clibanum mittitur,
Deus sic vestit: quanto magis vos ᵃmini-
mæ fidei? 31 ᵇNolite ergo soliciti esse, di-
centes, Quid manducabimus, aut quid
bibemus, aut quo operiemur? 32 Hæc
enim omnia gentes inquirunt. Scit enim
pater vester quia his omnibus indigetis.
33 ᶜQuærite ᵃergo ᶜprimùm regnum Dei
& ᵈiustitiam eius: & ᵉhæc omnia adii-
cientur vobis. 34 ᶠNolite ergo soliciti esse
in crastinum. crastinus enim dies solici-
tus erit sibiipsi. sufficit diei malitia sua.

ᵃ modicæ Ms. x. Hil. Hur. c. 5.

3. Reg. 3. 4. 9.
ᵃ autem Ms. c. s.

CAP. VII.

A NOlite ᵃiudicare, vt non iudicemini.
2 ᵃIn quo enim iudicio iudicaueritis,
C iudi-

ᵃ Nolite cōdemnare, vt non cōdemnemini. Ms q.
Lu. 6. f. 37.
Rom. 2. a. 1.

a ὀλιγόπιστοι. exigua fides in Deum homines in cogitationem diuitiarum detrudit. nam qui sibi in posterū nimis anxiè prouidet in his rebus temporalibus, is existimat Deum, qui præsentia suppeditat, postea nihil esse daturum; neque ... vt patrem habet, sed vt alienum à se g...ulū metuere. Quisquis verò ... eum patrem sibi credit, & prospicientem sibi credit, & sperat, certissimè ... præsentibus vtitur iuxta Dei voluntatem & ... antedatum. Pater cùm possit nunquam filiis deest, si tamen ... at quid filiis vtile sit. Deus pater est, omnipotens est; quid conueniat filiis, optimè nouit. Igitur omne studium in eo ponēdū est, vt Deum patrē propitium habeamus: namque ille opportuna omnia donabit suis tēporibus, vt patres filiis ministrant singulis diebus & opportunis hor.s necessaria ad victum, & cùm res exigit, ad vestitum etiam. b Omnis humana indigentia tribus illis rebus continetur, cibo, potu, & vestitu; quæ facilè expleri possunt, si modus secundum veritatem ac tempus statuatur, non secundùm opinionem & cupiditatem: atque id longè melius à Deo præstatur, immò sine Deo bene præstari non potest. Summa autem stultitia est hominum de futuris solicitum esse. futurorum enim ratio in nullius consilio & potestate est, nisi Dei solius. & tamen futurorum cogitatio cupiditatem & auaritiam in hominibus alit: nam qui in præsens habet, in posterū solicitus est; hoc est, in eam rem intendit, quam in sua potestate non est assequi. id vitiū gentium propriè est, & eorum qui gētes imitantur. Filiorum est præsentibus à patre oblatis vti, & futurorum curam patri relinquere; seque patri in iis studiis quæ placere viderint probari curare. Nihil verò magis Deo placet, quàm filiorum studium in regno Dei quærendo sicut scriptum est, Hæc est voluntas Dei sanctificatio vestra. c Regnum Dei primùm quærendum, hoc est, studendum vt in regnum Dei adscribamur, vt Deus in nobis regnet per gratiam & spiritum sanctificationis. d Iustitia Dei est qua homines iustificantur: est autem Dei donū, quod nemo scit nisi qui accipit. Quæritur autem illis duabus rebus, fide, & pœnitentia, in qua continentur omnia opera Deo probata, & ipsa iustitia exercita; nam duplex est iustitia in factis, humana & diuina: humana, hominū est, gratia Dei adiuuante: diuina, à Deo donata, perficiens illam humanam. hæc est de qua Apostolus ait, Gratia saluati estis per fidem, & hoc non ex vobis; donum enim Dei est. e Adeò verum est omnia adiici iis qui regnum Dei verè & ex animo studiosè quærunt, vt vel si quis sua eroget in egenos, vel si nihil proprium habeat, tamen non indigeat necessariis, patre communi omnibus prouidente; vt in tertio Actorum Apostolorū capite apertè docemur. f Non otiosos vult suos esse discipulos Iesus, sed in perpetuo studio regni Dei attentos, & in præsenti laborantes ad victum parandum qui satis sit, & in crastinum expectantes eandem prouidentiam, quæ in præsenti opportuna suppeditat referturque hoc Christi documentum ad exemplum eorum, qui in deserto verbum Dei mandatumque secuti, præsentis diei cibum cælitus missum tantùm colligebant; crastinum mittendum sperabant à Deo.

CAP. VII.

Continet hoc caput multa doctrinæ Christi capita, non integram singulorum argumentorum tractationem. a Simplicitatem & candorem atque charitatem erga fratres præcipit, quos in leuibus rebus iudicare fas non est. Alludit ad iugum legis antiquæ, quod suis traditionibus grauissimum etiam reddiderant Pharisæi & Scribæ, omnem vel minimam actionem reprehendentes, cùm tamen ipsi grauissimis sceleribus tenerentur. Priuatum etiam iudicium ac temerariam condemnationem notat hoc loco Christus nam qui tuberibus propriis ne offendat amicum Postulat, ignoscat verrucis illius æquum est Non agitur hoc loco de publico iudicio & legitimo, quod persæpe vt sanctissimum & apprimè necessarium à Christo probatur & commendatur. Infirmi igitur docendi sunt leniter, non acriter increpandi in leuibus errans. Oportet autem eum qui docet, non modo verbis, verùm exemplo etiam valere, atque doctrinam ipsam summa cum charitate inter fratres communicari oportet.

iudicabimini: & in qua mensura mensi *Mar.4.c.24.*
fueritis, remetietur vobis. [3] Quid autem
vides festucam in oculo fratris tui: & tra-
bem in oculo tuo non vides? [4] Aut quo-
modo dicis fratri tuo, * Sine eiiciā festu- * Frater Msq *Hier.*
cā de oculo tuo: & ecce trabs est in oculo
tuo? [5] Hypocrita, eiice primùm trabem
de oculo tuo, & tūc videbis eiicere festu-
cam de oculo fratris tui. [6] [b] Nolite dare
sanctum canibus: neque mittatis marga-
ritas vestras ante porcos, ne fortè concul-
cent eas pedibus suis, & conuersi dirum-
pant vos. [7] [c] Petite, & dabitur vobis: quę- *Inf.21.b.22.* *Mar.11.c.14.*
rite, & inuenietis: pulsate, & aperietur *Luc.11.b.9.* *Ioh.14.b.13.*
vobis. [8] Omnis enim qui petit, accipit: & *& 16.c.23.* *Iac.1.a.6.*
qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur. B
[9] [d] Aut quis est ex vobis homo, quem si
petierit filius suus panem, nunquid lapi-
dem porriget ei? [10] Aut si piscem petierit,
nunquid serpentem porriget ei? [11] Si ergo
vos, cùm sitis mali, nostis bona-data * - Msq. *Hier.*
dare filiis vestris: quanto magis pater ve-
ster qui in cælis est, dabit [e] bona petētibus
se? [12] [f] Omnia ergo quæcunque vultis vt *Luc.6.d.31.*
faciāt vobis homines, * & vos facite illis. *Tob.4.c.16.* * ita 5 Ms. G.5
Hæc est enim lex & Prophetæ. [13] [g] Intrate *Luc.13.c.24.*
per angustam portam: quia [h] lata porta, &
spatiosa via est quæ ducit ad perditio-
nem, & multi sunt qui intrant per eam.
[14] [a] Quàm * angusta porta, & arcta via est * Quoniā 5 Ms. Gq.
quæ ducit ad vitam, & [i] pauci sunt qui in-
ueniunt

b Antiquæ ceremoniæ symbolū explicat. sacra mysteria gentibus, aut qui gentium more viuere contendunt, nō sunt communicanda neque vitio atque delitiis affluentibus hominibus, atque id studiosissimè agentibus, puræ doctrinæ documenta nuda non sunt committenda, eiusmodi enim hominum genus documenta contemnit, & docentes ipsos malè excipit. Ita Christus nullum coram Herode signū fecit, neque in patria sua coram incredulis & contemptoribus. docet ergo quemadmodum erga fratres simplices & erga exteros aut contemptores verèque osores nos gerere debeamus.

c Regnum Dei ac donum illud supernum summo studio conatuque quærendum & petendum contentissimè est hoc enim probat ipsum, quemadmodum decet æstimari, optari atque expeti. conciliat etiam Dei gratiam & beneuolentiam, beneficētiam excitat eiusdē videntis non contemptionem, sed cōtentionem eorum qui donum petunt sanctūque habent.

d Sua culpa non accipiunt Dei dona, qui optare & petere nesciūt vt decet. Qui panem & ouum petunt à parentibus terrenis, vtilia petunt, & parentes sibi consulentes efficiunt Igitur à cælesti patre cælestia dona petenda, sanctum & margaritas quas ille non porrigit canibus aut suibus, sed filiis optantibus & expetentibus.

e Dummodo bona petantur, & certa bona, videlicet spiritum bonum, vt apud alium Euangelistam explicatur. sed multi à Deo pro pane & ouo lapides & scorpiones petunt; ideo non accipiunt, vel si propter importunitatem accipiunt, malū sibi accipiunt.

f Aliud caput de consuetudine & societate hominum inter se: quæ si rectè instituatur & ineatur purè, vt decet fratres, Deum valdè conciliat ad beneficentiam. nemo enim impetrat à Deo diuina illa bona, si à charitate erga fratres alienus esse perseuerat. Est autem illa omnis charitatis, omnis legis atque propheticæ doctrinæ summum caput, apertissimumque omnibus ac commune præceptum, Id velle aliis & pręstare quod tibi pręstari velis.

g Omnium quæ dici possunt & pręcipi summa ratio est, regnum cælorū non obtineri, nisi ab iis qui per angustam portā introierint. Angusta porta est propositum firmum, atque efficax viuendi secundùm diuinam legē: ea vita & mores arcta via dicitur hoc idem est quod aliàs Christus dicit, Pœnitemini, & credite Euangelio.

h Vulgaris viuendi & agendi ratio quam mundus tenet ac sequitur, terrena commoda cælestibus rebus anteponens, via lata & frequens est.

i Ergo pauci seruantur, vt Christus aliàs indicauit.

C ueniunt eam! [15] [a] Attendite à falsis pro-
phetis, qui veniunt ad vos in vestimentis
ouium, intrinsecus autem sunt lupi ra-
Luc.6.f.44. paces. [16] à fructibus eorum cognoscetis
eos. Nunquid colligunt de spinis vuas,
aut de tribulis ficus? [17] Sic omnis arbor
bona, fructus bonos facit: mala autem
arbor, malos fructus facit. [18] [b] Non potest
arbor bona malos fructus facere: neque
arbor mala bonos fructus facere:
Sup.3.b.10. [19] Omnis arbor quæ non facit fructum
* excidetur, c.5. * mittetur c.5. bonum, "excidetur', & in ignem "mitte-
tur'. [20] Igitur ex fructibus eorum cogno-
scetis eos. [21] [c] Non omnis qui dicit mihi,
Inf.25.b.11. Domine, Domine, intrabit in regnum
cælorum: sed qui facit voluntatem patris
mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnũ
cælorum. [22] Multi dicẽt mihi in illa die,
Domine, Domine, nõne in nomine tuo
Act.19.c.13. prophetauimus, & in nomine tuo [d] dæ-
D monia eiecimus, & in nomine tuo virtu-
tes multas fecimus? [23] Et tunc confitebor
illis, Quia nunquam noui vos: discedi-
* omnes te à me * [e] qui operamini iniquitatem.
Sup.5.a.9. [24] [f] Omnis ergo qui audit verba mea hęc,
Psal.6.a.9. Inf.25.d.41. Luc.13.e.27. & facit ea, assimilabitur viro sapiẽti, qui
Luc.6.g.47. Rom.2.b.13. ædificauit domum suam super petram,
Iac.1.d.22. Iac.1.c.33. [25] & [g] descendit pluuia, & venerunt flumi-
na, & flauerunt venti, & irruerunt in do-
mum illam, & non cecidit: fundata enim
C 2 erat

a Falsorum doctorum culpa multi pereunt, qui pro angusta porta latam indicant, vel in lata aliam angustam constituunt, non illam quam Deus probauit. hos vitandos docet Christus, faciles cognitu, utpote verbis & specie angustæ viæ præcones, re ipsa latæ cultores, humanorum commodorum appetentes, & honesta oratione res apud Deum non probatas persuadentes hominibus.

b Iudicium diuinum constat aduersus malæ doctrinæ magistros, eorumque discipulos & sectatores. cognosci itaque hos oportet & vitari: facilè autem cognoscuntur ex operibus atque studiis, vitæque consuetudine ac moribus; quanquam enim rectè loquantur, non rectè agunt. igitur quanquam in rectis audiendi sunt, cùm recta loquuntur, in vita imitandi non sunt, cùm praua agunt. illa re vt certissima constituta, eiusmodi arbores Deo ingratissimas esse, quæ foliorũ tantùm specie bonæ videantur, fructu verò sint pessimę. Quanquam enim huiuscemodi homines auctoritate muneris sui valeant, & faciãt etiam multa bona; tamen nisi ipsi in arcta versentur via, alieni sunt à regno Dei; quod non in sermone, sed in virtute cõsistit.

c Non satis est appellari Christianum, Christi cultum profiteri, nisi simul ea professio operibus moribusque integris præstetur.

d Munera publica & ministeria legitimè collata, auctoritatem habent, & efficaciam suam sortiuntur: sed nõ necessariò faciunt bonos eos qui funguntur eiusmodi ministeriis. Aliud est esse virum bonum, aliud esse ministrũ publicum in Ecclesia Christiana potest vtrumque in eodem esse, nempe virtus, & ministerij auctoritas; atque hoc optimum est. Cæterùm qui vir bonus ipse non sit, quamuis legitimus, & diligens minister erga alios, nisi ipse etiam fecerit volũtatem Dei, non cognoscetur à Christo illa cognitione ineffabili sanctificationis singularis, quam Euangelium perpetuò significat. is verò qui hoc modo à Christo non agnoscitur, eiicietur foras.

e Operatores iniquitatis Latinè vno verbo Iniustos exponimus, ex Græca oratione.

f Audire oportet Dei voluntatem à Filio explicatam, eamque summo studio suscipere ad præstandum actionibus omnibꝰ quidquid Deus iubeat. alterum fidei est. alterum pœnitentiæ & operum. huiusmodi animo & rebus instructus homo domum suam ædificabit in regno cælorum super Christum ipso Deo ædificium componente & stabiliente.

g Incommoditates omnes, vis, tentationes, persecutiones, oppressiones, opprobria, mors denique ipsa diruere nequeunt ædificium spirituale super Christum fundatum.

erat super petram. 26 Et omnis [a] qui audit
verba mea hæc, & non facit ea, similis
erit viro stulto, qui ædificauit domum
suam super arenam: 27 & [b] descendit plu- *Ezech. 13.b.11*
uia, & venerunt flumina, & flauerunt vē-
ti, & irruerunt in domum illam, & ceci-
dit: & [c] fuit ruina illius magna. 28 Et fa-
ctum est, cùm consummasset Iesus ver-
ba hæc, admirabantur turbæ super do- *Marc. 1. c. 22. Luc. 4. e. 32.*
ctrina eius. 29 [d] Erat enim docens eos sicut
potestatem habens, & non sicut Scribæ
eorum & Pharisæi. *4 M S. Hier.*

CAPVT VIII.

CVm autem descendisset de monte, se- A
quutæ sunt eum turbæ multæ: 2 Et
ecce leprosus veniens, adorabat eum, di- *Marc. 1. d. 40. Luc. 5. c. 12.*
cens, [a] Domine, si vis, potes me munda-
re. 3 Et [b] extendens Iesus manum, tetigit
eum, dicens, Volo: mundare. Et [c] confe-
stim mundata est lepra eius. 4 Et ait illi
Iesus, [d] Vide nemini dixeris: sed vade,
[e] ostēde te sacerdoti, & offer munus quod *Leuit. 14. a. 2*
præcepit Moyses in [f] testimonium illis.
5 Cùm autem introisset Capharnaum, ac- *Luc. 7. a. 1. Ioh. 4. g. 46.*
cessit ad eum Centurio, rogans eum,
6 & dicens, [g] Domine, puer meus iacet in
domo paralyticus, & malè torquetur.
7 Et ait illi Iesus, [h] Ego veniam, & curabo
eum.

a Non de auditoribus tantùm qui curiositate aut leuitate audiunt, hîc agitur, namque huiusmodi nihil ædificant, sed de iis qui cùm audiant, credunt, & profitentur, dicentes, Domine, Domine; tamen non obediũt præceptis diuinis, & Euangelio nihilominus existimant se iustos & sanctos esse ex sola fide. hi quidem ædificãt, sed vt stulti, quorum ædificium non permanet. solidum igitur fundamentum ponere oportet. Christus est fundamentum solidum: ille verò non se substernit, nisi iis qui credũt, & faciũt.

b Multis modis turbantur ij qui solidam pietatem non habent, quominus maneant in sanctitate & iustitia coram Deo omnibus diebus. cupiditates, metus, ambitio, tentatio, & vanę opiniones, doctrinarum alienarũ a veritate innumeri venti, atque horũ generum plurima alia, deiiciunt ædificia non sine difficultate extructa.

c Namque non facile, imò vix restitui potest ædificiũ euersum, cui nullum subest quo innitatur fundamentum. magnam ruinam, integram omnino interpretamur, quando ædificiũ ab imo fundo euertitur. penitus corruit quod in arena ædificatum est, illidente impetu pluuiarum, & ventorum atque fluuiorum.

d Apertissimè docebat solidam doctrinam. in qua continebatur summa expetẽdarum rerũ, & agendarũ ratio, quid homines facere, quid à Deo expectare deberent. tanta dicendi maiestate & perspicuitate, tanta verborum simplicitate & grauitate, tanta rerum exponendarum dignitate, tanta denique ad mouendum auctoritate, vt nõ dicere se imprimere dicta in hominum pectoribus videretur efficientissimè, aliis amorem, aliis timorem incutiens: eiusmodi exempla neque in doctrina Pharisæorum & Scribarum, neque in eorum orationibus spectari poterant. illi enim de minutissimis rebus ac plerumque superuacaneis, idq; admodum ieiunè & sine vlla efficacitate disserere solebant, vt homines somniantes audire quis videatur, si eos audiat, eorúmve scripta legat. Christus verò ita docebat vt Deus omnino loqui & docere tanquam legislator videretur. De his plura in Commentariis exponemus, ipso dante Christo.

CAP. VIII. a Breuis oratio, sed magnæ fidei index. b Vt sanationis virtus in Iesu, & voluntas etiam ostenderetur: manus enim potentiæ & voluntatis signum est ita extensa. c Miraculum auget celeritas conficiendę rei. d Exemplum fugiendæ mundanæ gloriæ sæpe repetitum Christo. e Acceptum à Deo beneficium, pura ac sancta gratulatione excipere oportet. f Testabatur illud munus diuinum beneficium erga hominem mundatum, & receptum in Ecclesiam. g Tantum exponit suæ familiæ laborem; nullum modum præscribit liberatori, quem credit efficacem & benignum. h Promptus est Iesus ad beneficentiam, nulloque modo difficilis: plus etiam facere vult quàm petentis oratio & mens optare videatur.

eum. 8 Et reſpondens Centurio, ait, Do-
Luc.7.a.6. mine, non [a] ſum dignus vt intres ſub te-
ctum meum: ſed tantum [b] dic verbo, &
ſanabitur puer meus. 9 Nam & ego ho-
* 14 MS. *Hier. c.1.* mo ſum ſub poteſtate * conſtitutus, ha-
bẽs ſub me milites: & dico huic, [c] vade, &
vadit: & alij, veni, & venit: & ſeruo meo,
fac hoc, & facit. 10 Audiens autem Ieſus,
miratus eſt: & ſequentibus ſe dixit, Amẽ
dico vobis, non [d] inueni tantam fidem in
Iſa.42.f.25. Iſraël. 11 Dico autem vobis, quòd multi
Mal.1.c.11. *Luc.13.c.29.* ab [e] Oriente & Occidente venient, & re-
B cumbent [f] cum [g] Abraham, & Iſaac, & Ia-
cob in regno cælorum: 12 Filij autem re-
gni eiicientur in tenebras exteriores: ibi
Inf.22.b.21. erit fletus & ſtridor dentium. 13 Et dixit
Luc.13.f.28. Ieſus Centurioni, Vade: & ſicut [h] credidi-
Pſa.106.b.20 *Sap.16.b.12.* *Marc.1.c.29.* ſti fiat tibi. Et ſanat[us] eſt puer in illa hora.
Luc.4.f.38. 14 Et cùm veniſſet Ieſus in domum Petri,
vidit ſocrum eius iacentem & febricitã-
tem: 15 Et [i] tetigit manum eius, & dimiſit
* eis. MS. *Hier. eq.s.* eam febris: & ſurrexit, & miniſtrabat * ei.
Marc.1.c.32. *Luc.4.g.40.* 16 Veſpere autẽ facto, obtulerunt ei mul-
tos dæmonia habentes: & eiiciebat ſpiri-
tus [k] verbo: & omnes malè habentes cu-
rauit: 17 vt [l] adimpleretur quod dictum
eſt per Iſaiam prophetam, dicentem, Ipſe
Iſa.53.a.4. infirmitates noſtras accepit: & ægrota-
1.Pet.2.d.24 tiones * portauit. 18 Videns autem Ie-
* noſtras *MS Hier. s.* * diſcipulos *MS q. Hil. Hier.* ſus turbas multas circum ſe, iuſſit * ire
trans fretum. 19 Et accedẽs vnus Scriba,
Luc.9.g.59. ait illi, Magiſter, [m] ſequar te quocunque

C 3 ieris.

a Erat gentilis. modeſtia magna ſe-ſe demittit minorem profeſſus quàm vt tanti viri dignitatem excipere dignè poſſet.

b Diuinam penitus efficacitatem in Ieſu credit: namque vt verbo tantùm dicta fiant, non eſt niſi plenæ virtutis, qualis Dei eſt, Qui dixit, & facta ſunt. itaque nullum modum certum poſitũ Ieſu credit in ſanationum virtute; ſed quacunque ratione ille velit, dummodo velit & concedat, effectum iri ſignificat.

c Sic etiam tu dicere potes morbo & paralyſi, Abi, & abibit: ſanitati, Veni, & veniet puero ipſi laboranti, Sta, & ingredere atque exercere, & faciet.

d De virtute ſanationum in Chriſto nemo tantum credidit ex Iſraelitis, quantum hic gentilis atque ita exponimus de fide erga ſanationum virtutem, quod manifeſtum eſt ei qui ſingulos Iſraelitas curatos recenſuerit.

e Ex omni gentium natione tam filiorum Cham & Sem, quàm Iapheti.

f Ob viuam fidem quam concipient erga regnum cælorum ſibi annuntiatum, quemadmodum hic gẽtilis magnam concepit, & indicauit erga ſanationum virtutem.

g Abraham, Iſaac, & Iaacob factæ ſunt promiſſiones regni, illiſque creditæ, quos quicunque ſequentur imitatione, regni etiam cõſortio admiſſi referent. *Filij regni*] Qui propter acceptas antiquas promiſſiones ad regnũ familiariter magis ac primo quodam iure admitti debebant, ſi paternæ fide imitatores fuiſſent.

h Viuæ fidei efficacitas, abſolutam virtutem crediderat, nec modò circũſcriptam nec temporis indigentem: atque ita accepit vt crediderat.

i Voluntatis certę ſigno manus tangitur, & poteſtatis atque efficacitatis adhibitæ, præterea etiam virtutis ad ſanandum in illo ſitæ.

k Spiritus non vt morbi & languores membra debilitant, & malè afficiunt, ſed vt poſſeſſores occupant. à poſſeſſione igitur deturbantur maioris poteſtatis verbo ac decreto iuſſi.

l Adimpletur quod dictum eſt de duobus aut pluribus euentibus ipſe autem infirmitates noſtras originales accepit, ægrotationes actuales portauit: ipſe idem hoc in corporibus hominum à ſpiritibus & morborum vario genere liberandis oſtendit.

m Regnum temporale à Chriſto incũdum exiſtimabat, facilè autem obtinendum credebat viro tantam poteſtatem ad hominum gratiam conciliandam prædito vltra doctrinæ excellentiam quam in illo agnoſcebat.

ieris. 20 Et dicit ei Iesus, [a]Vulpes foueas
habent, & volucres cæli nidos: filius au- C
tem hominis non habet vbi caput *recli- * suum MS. Hier. s.
net. 21 Alius autem de discipulis eius ait
illi, Domine, permitte me primùm ire,
& sepelire patrem meum. 22 Iesus autem
ait illi, [b]Sequere me, & dimitte mortuos
sepelire mortuos suos. 23 Et ascendente Marc. 4. d. 36 Luc. 8. c. 22.
eo in nauiculam, secuti sunt eum disci-
puli eius: 24 & ecce [c]motus magnus fa-
ctus est in mari, ita vt nauicula operire-
tur fluctibus: ipse verò dormiebat. 25 Et
accesserunt ad eum *, & suscitauerunt * MS. G. S. * discipuli eius, MS. R. G. S.
eum, dicentes, Domine, [d]salua nos, peri-
mus. 26 Et dicit eis *, Quid timidi estis * Iesus, MS. S.
modicæ fidei? Tunc surgens imperauit
ventis & mari, & facta est tranquillitas
magna. 27 Porrò homines mirati sunt, di-
centes, [e]Qualis est hic, quia venti & ma-
re obediunt ei? 28 Et cùm venisset trans
fretum in regionem Gerasenorum, oc- Marc. 5. a. 1. Luc. 8. d. 26.
currerunt ei duo habentes dæmonia, de D
monumentis exeuntes, [f]sæui nimis, ita
vt nemo posset transire per viam illam.
29 Et ecce clamauerunt, dicentes, Quid
nobis & tibi Iesu fili Dei? [g]Venisti huc Marc. 5. b. 18. Luc. 8. d. 32.
ante tempus torquere nos? 30 Erat autem
non longè ab illis grex multorum por-
corum pascens. 31 Dæmones autem ro-
gabant eum, dicentes, Si eiicis nos, mitte

a Nullum commodum temporale sibi haberi aut quæri, neque terrenarũ rerum studio adductos sectatores aut discipulos sibi placere aut probari significat. Vulpes hominibus inutiles animalia sunt, & tamen commoditatem fouearum in agris obtinent. aues peregrinæ tamen hospitia nanciscuntur. ipse hominibus vtilissimus, & terræ verus dominus, tamen nec tantum priuatæ commoditatis obtinet aut quærit, quantum satis sit capiti reclinando.

b Pietatis officium est mortuorum sepulturam curare, maximè verò parentum, quibus omnia officia pietatis debentur. sed discipulos Iesu, qui de vita hominibus restituenda agit, illo negotio perpetuò occupatos esse decet, quod ad vitæ cogitationem & procurationem spectat. Tractat enim Christus non quemadmodum mortui sepeliantur, sed quemadmodum mors extinguatur, & vita æterna hominibus detur. Sunt alij qui huiusmodi officiis occupari rectè possunt, videlicet mortui, qui nondum vitæ illius spiritualis, quam Christus donat, participes effecti sunt; eos verò quibus cum Deo, qui vita est, & cũ Christo Dei, in quo vita est, versari & agere contigit, vitæ & viuentium studio sese totos tradere decet. sunt enim sancti Domino, vt Põtifices olim quibus funera curare minimè fas erat.

c Siue communi ventorum vi secũdùm naturam, siue natura ipsa sentiente virtutem eius qui in mari nauique erat, & trepidante, ad indicandã etiam hac ex parte dignitatis Iesu amplitudinem.

d Non timebant eum perire posse, sed seipsos tantùm in periculo esse existimabant, quia se vt cæteri homines imperfectos agnoscebant: oportuit autem credere non modò Iesum non esse periturum, sed neque eos qui Iesum sequerentur vtpote comites eius, quem à Deo missum intelligebant.

e Hanc confessionem efficit miraculum à Iesu repentè editum tanto illustriorem quanto magis pugnãtem cum metu & fidei exiguitate, quibus infirmitatibus anteà laborabant.

f Maius dæmonum studiũ est vt impellant homines ad nocendum aliis, quàm vt ipsi noceant. cupiunt enim humanum genus quàm sceleratissimũ reddere in inuidiam Dei. hic duos tantũ homines dæmonia obsidebant, sed illi nocentissimi aliis erant quàm plurimis.

g *Ante tempus* passionis & mortis Christi, exponi rectè posset; namque eo tempore iudicium factum est aduersus principem mundi huius; ceciditque ille fiducia quam conceperat de iustitia Dei erga causam suam. sed dæmonia hoc mysterium tunc latebat. intelligunt itaque de tempore extremi iudicij, quod multis Dei verbis & Prophetarum oraculis certissimum fore intellexerant.

nos in gregem porcorum. 32 Et ait illis,
Ite. At illi exeuntes, abierunt in porcos:
* magno ictu. & ecce * [i] impetu abiit totus grex per præ-
ceps in mare: & mortui sunt in aquis.
33 Pastores autem fugerunt: & venientes
in ciuitatem, [k] nuntiauerunt omnia, &
de eis qui dæmonia habuerant. 34 [l] Et ecce
tota ciuitas exiit obuiam Iesu. & [m] viso
Marc.5.b.17. Luc.8.e.37. Act.16.g.39. eo, rogabant vt transiret à finibus eorũ.

CAPVT IX.

* Iesus ms. Hier. cq. ET [a] ascendens * in nauiculam, transfre-
tauit, & [b] venit in ciuitatem suam.
A 2 Et [c] ecce offerebant ei paralyticum iacen-
Marc.2.a.3. Luc.5.d.18. Ioh.5.a.5. tem in lecto. Et videns Iesus [d] fidem illo-
rum, dixit paralytico, [e] Cõfide fili, [f] remit-
tuntur tibi peccata tua. 3 Et ecce quidam
de Scribis dixerunt intra se, Hic [g] blasphe-
mat. 4 Et cùm [h] vidisset Iesus cogitationes
eorum, dixit, [i] Vt quid cogitatis mala in
cordibus vestris? 5 [k] Quid est facilius, di-
cere,

h Plurima simul argumenta in hoc loco continentur: Quòd dæmonia nullibi commodius sibi videtur esse posse, quàm vbi noceant: Quòd Christus doceat omnium fortunarum iacturã & damnum comparari non debere cum homine vno à dæmoniis oppresso, ideoque permittuntur à Christo ingredi in porcos & alia.

i Hæc porcorum demersio ostendit quanto in periculo sit homo cùm semel à dæmonio oppressus fuerit, nisi Deus illi propitiat. probat etiam miraculi veritatem, Christi virtutem; & Iudæorum religionem, quam Iesus tunc profitebatur aduersus gentium irrisionem, confirmat gentes enim abstinctiam à suillis carnibus, vt humanum inuentum & stultum irridebãt, neque Dei interdictum aliquáve significatione obseruandum existimabãt, atque hoc modo totam illam Iudæorum doctrinam ludibrio habebant. Christus verò permisso grege dæmonis, omnia hæc redarguit, & Dei voluntatem atque consilium à Iudæorum religione stare probat.

k Prædicatur Iesu virtus, doctrina, efficacitas, misericordia occasione dãni accepti, quod permouere potuit totam ciuitatem.

l Sic enim placuit Deo, vt luceret illis gentibus scintilla aliqua veritatis & virtutis Iesu, & testimonium præsens ferretur.

m Nõ damni accepti dolore, sed metu ac religione perculsi, rogant Iesum vt discedat erant enim gentes, agnoscebant virum illum sanctum, cui nec dæmonia obsistere possent: religione Iudæum, qui gentes à sua religione alienas posset, si vellet, perdere, aut damno dato attenuare; qui posset permittere in eas id quod in porcos est permissum, animantes immundas ex disciplina Iudæorum, quibus gentes similes haberentur, hoc est immũdæ non tantùm profecere vt amarent & susciperent beneficentissimum seruatorem hominum, dæmoniorum expulsorem: sed tamen profecere vt revereri, suspicere & timere inciperent, agnoscentes potentem & efficacem, sanctum & diuina virtute præditum. huiusmodi etiam affectu dixit aliquando Simon Ionæ, Recede à me, Domine, quia homo peccator sum. est igitur exponendus locus ex comparatione personarum.

CAP. IX. a Solertia, diligentia & cura Iesu in ministerio suo exercendo, atque in vocandis ad regnum cælorum Israelis filiis, quibus Propheta datus erat, apertè indicatur. b Nazareth ciuitatem Galilææ, vnde & ipse Nazarenus dictus. c Docenti oblatus est paralyticus, demissus per tectum in grabbato, vt Marcus narrat.
d Fides mouet Iesum ad concedendum beneficium, multò etiam cumulatius quàm petitum fuerit. credebant illi eum posse sanare hominem omni medicinæ ope destitutum, & humana vi incurabilem, & bene interpretaturum quòd importunè adeò obtruderent sibi illud spectaculum, quòd in Dei liberatoris laudem, & suæ virtutis demõstrationem hæc cederet res. e Quàm libenter infirmitates hominum qui in se fidunt curandas suscipiat Iesus, maximè verò spiritnales, oratio ipsa declarat qua paralyticus exceptus fuit f Morbi corporis grauissimi, qui ob noxas & peccata contracti sunt, curari non possunt nisi causa ipsa abscindatur: hoc est, nisi peccata remittantur. g Orationem consolationis exhortationisque plenam, contrà ipsæ hominum mentes peruersè interpretantur. h Maximi Prophetæ & diuino Spiritu pleni signum est, aliorum cogitationes cognoscere.
i Vide modestiam admirandam & promptitudinem Iesu ad docendum veritatem eos qui ad suam vtilitatem doceri se sinant. k Æque facile est vtrumuis dicere, sed probare posterius difficilius est apud homines: namq; hoc indiget manifesto spectaculo & exemplo, illud refertur ad fidem non enim exigetur visibilis illa remissio peccatorum, vt exigitur hæc manifesta sanatio visibilisque liberatio: sed quando manifesta & visibilis res ad confirmationem inuisibilis citatur, nisi id ex Dei consilio & voluntate fiat non potest contingere vt tale exemplum edatur. Igitur si beneficij visibilis exemplum ad inuisibilis confirmationem editur, ex sacræ doctrinæ regulis manifesta sit veritas inuisibilis beneficij.

cere, Dimittūtur tibi peccata*: an dicere, *Isa.43.d.25.* * tua: MS.
Surge, & ambula? 6 a Vt autē sciatis quia *Hier.s.*
b filius hominis habet potestatem in ter-
ra dimittēdi peccata: (tunc ait paralyti-
co,) c Surge, tolle lectum tuum, & vade in *Act.5.f.14.*
domum tuam. 7 Et surrexit, & abiit in
domum suam. 8 Videntes autem turbæ,
timuerunt, & glorificauerunt Deum, qui
dedit d potestatem talem hominibus.
9 e Et cùm transiret indè Iesus, vidit ho- *Marc.2.b.14.* *Luc.5.c.27.*
minem sedentem in telónio, f Matthæum
nomine. Et ait illi, Sequere me. Et sur-
gens, secutus est eum. 10 Et factum est:
discumbente eo in g domo, ecce multi pu-
blicani & peccatores venientes, discum-
bebant cum Iesu & discipulis eius. 11 Et
videntes Pharisæi, dicebāt discipulis eius,
Quare cum publicanis & peccatoribus B
manducat magister vester? 12 At Iesus
audiens, ait, Non est opus h valētibus me- *Marc.2.c.17.*
dicus, sed malè habentibus. 13 i Euntes
autem, discite quid est, Misericordiam
volo, & non sacrificium. k Non enim ve- *Osee.6.c.6.* *Infr.12.a.7.* *1 Ti 1.c.15.*
ni l vocare iustos, sed peccatores*. 14 Tunc * ad pœnitentiam 2 MS. *Hil.*
accesserunt ad eum discipuli Iohannis,
dicentes,

a Igitur exteriori beneficij exemplo alterum confirmatur. qui enim sa it hoc, & illud facere potest: quod sit illud non potest, neque hoc poterit.

b Solus Christus filius perfectus & sanctus hominis factus ad imaginem Dei. sed de hoc aliàs dicemus.

c Expendenda sunt orationis verba singula, & obseruandum an postea res ipsa conueniat.

d Auctoritatem dimittendi peccata hominibus in terra degentibus datam iam esse manifesto signo agnoscunt & discunt turbæ.

e Omnium conditionum homines ad ministerium vocantur à Iesu docente huiusmodi exemplis, nullū omnino vitæ actionis aut negotij genus esse quàmuis ab euangelica simplicitate alienum, à quo non se possint expedire homines, modò vocanti parere velint.

f Huiusmet historiæ scriptorem, sed alium iam cùm hæc scriberentur, valdéque mutatum ab illo.

g Discumbebatur in domo Matthæi valedicentis pecuniariis negotiis, & excipientis eum qui se ad nouam vitam vocabat. hoc sine inuidia fiebat peccatorum & publicanorum, qui similem cōditionem sibi beatam ducerent, gauderentque consuetudine sanctissimi Euangelistæ, à quo non despicerentur, sed potius vocarentur, & in spem adducerentur accipiendę salutis, si pœnitere vellent. longè alia Pharisæorum ratio erat, qui huiusmodi miserandos homines fastu auersabantur maximo.

h His qui rectâ sanitate animique salubritate vtuntur, ambulantibus videlicet rectè in mandatis præceptisque Dei, non est opus medico præscribente modum diętæ, & rationem omnē qua ad sanitatem reditus fiat: sed iis qui abusu salubritatē optima animi in peccatorum morbos inciderunt, suáq; infirmitudinem agnoscētes, medicum desiderant, qui possit compati & mederi infirmitati eorum. Pharisæi malè interpretabantur pręcepta & instituta de abstinentia à communione peccatorum. neque enim quisquam prohibetur eos accedere vt medicus, modò curare sciat & velit, sed vetatur communicatio in operibus mortuis. Christus se medicum gerebat, non socium peccatorum, namque ad pœnitentiam persuadendam cum illis agebat. Pharisæi contra peccatorum socij erant, medici esse auersabantur.

i Diuini verbi auctoritate docet Iesus peccatorum reuocationem ad fidem & pœnitentiam, quibus diuina misericordia imploratur, præferri à Deo sacrificiis illis antiquis, quamuis probandis. hoc est charitatis & pietatis erga miseros & indigentes homines exercitationem & culturam illi sacrificiorum erga ipsum minimè indigētem cultui. Pharisæi alieni à misericordia miseros homines despectui habentes, & auersati sacrificiorum cultum ad superstitionem vsque iactabant.

k Iustos hîc appellat Christus eos qui in timore diuino manentes mandata obseruant quanta possunt diligentia & sedulitate. hi non vocantur ad pœnitentiam, sed proposita promissionis fide atque suscepta, ad regnum admittuntur. Peccatores verò dicit eos, qui diuinā legem transgressi, præcepta violant. his quoniam non satis est fides, nisi etiam pœnitentia adhibeatur, proponitur vocatio ad pœnitentiam, in qua continetur præteritæ malæ consuetudinis agnitio, confessio ac detestatio. & vitæ morumque correctio secundùm præcepta & instituta Deo probata.

l Vocare ad pœnitentiam, Inuitare interpretamur, vt D. Lucas explicat.

Marc. 2. c. 18. *Luc. 5. f. 33.* dicẽtes, [a] Quare nos & Pharisæi ieiuna-
mus frequenter, discipuli autem tui non
ieiunant? 15 Et ait illis Iesus, [b] Nunquid
possunt filij sponsi lugere, quandiu cum
illis est sponsus? Venient autem dies cùm
auferetur ab eis sponsus: & tunc ieiuna-
bunt. 16 [c] Nemo autem immittit com-
missuram panni rudis in vestimentum
vetus: tollit enim plenitudinem eius à
vestimento, & peior scissura fit. 17 [d] Neq;
mittunt vinum nouum in vtres veteres.
C alioquin rumpuntur vtres, & vinum ef-
funditur, & vtres pereunt. Sed vinum
nouum in vtres nouos mittunt: & ambo
Marc. 5. b. 22 *Luc. 8. f. 41.* conseruantur. 18 [e] Hæc illo loquente ad
[*] adorauit MS. S. eos, [f] ecce princeps vnus accessit, & [*] ado-
[*] 13 MS. Hier. c. S. rabat eum, dicens, Domine, filia mea
modò defuncta est: sed veni, impone
manum tuam super eam, & viuet. 19 [g] Et
surgens Iesus sequebatur eum, & disci-
Leu. 15. d. 24. puli eius. 20 Et ecce mulier quæ sangui-
Marc. 5. c. 25. *Luc. 8. f. 43.* nis fluxum patiebatur duodecim annis,
accessit retrò, & tetigit fimbriam vesti-
menti eius: 21 Dicebat enim intra se, Si
[h] tetigero tantùm vestimentum eius, sal-
ua ero. 22 At Iesus conuersus & videns
eam, dixit, Confide filia, fides tua te sal-
uam fecit. Et [i] salua facta est mulier ex illa
D hóra.

a Non requirunt in discipulis ieiunia in lege antiqua decretũ, quod non minori diligentia Christi quàm Iohannis & Pharisæorum discipuli colebãt; sed illud genus ieiuniorũ quod vel ex magistrorum iussu, vel ex proprio cuiusque consilio suscipiebatur, suo loco ac tempore vtile, sed non vsquequaque efficax ad perfectionem consequendã, quam tamen illi vtcunque professi affectabant: erat autem illud ieiunium triste, & tristitiæ signum, atque ad antiquum hominum statum pertinebat. Iohannis discipuli ob imitationẽ magistri abstinentissimi sanctius quàm Pharisæorum discipuli ieiunabant: ieiunabant etiam ex mœrore accepto propter magistri sui vincula, & discrimen præsens.

b *Fuij sponsi*, ijdem sunt qui familiares & contubernales sponsi Latinè dicuntur. est enim Hebraica periphrasis. Sponsalia tempora lætitię plena sunt, neque tristitiam admittunt vllã: Christus sponsus erat Ecclesiam sibi matrimonio copulaturus propediem: qui non tristem, sed lætum nuntium regni afferret; illius discipuli, vno excepto, neque ob sua crimina quæ in simplicissimis & mundo iam renuntiantibus hominibus non ita magna erãt, neque propter magistrum tristitia illa ieiunia frequentare debebant: nam magister illis incolumis constabat, bonisq; iunnis operam dabat, quorum ipsi etiam ministri erant. cùm auferretur ab illis sponsus captus, crucifixus & sepultus, tunc in illis diebus ieiunaturi erant, in signum & habitum mæstitudinis maximæ. atque hoc rationem ieiunij tristis spectat.

c Quantum ad ieiunium perfectionis obtinendæ & exercendæ causa institutum, aliud etiam responsum à Christo redditur, qui docet illam Pharisaicarum & antiquarum exercitationum perfectionem cum ea perfectione quam Christus adornabat, & promittebat, non esse conferendam.

d Potiores adsunt ad Christi disciplinam & virtutem percipiendam rudes discipuli, & fideles atque obsequentes, quàm ij qui cùm nec multa nec magna sciant, sibi sapientissimi videntur, aliósque præ se contemnunt.

e Paratur argumentum quo periculum fiat vtra sit maior virtus, vtra potior doctrina, vtra magis frequentanda via, Pharisæorum ne an Christi.

f Crediderat hic Israelita princeps vir Christo virtutem esse etiam mortuos excitandi, ideóque veniens adorabat & petebat: sed longè maior Centurionis fides fuerat, existimantis verè non opus esse præsentia & impositione manus Christi, sed voluntate tantùm & iussione. g. Facilitas Christi sese omnibus in se credentibus vltrò ad postulata offerentis benefaciẽdi studio. h Fides viua ita impetrat vt concipit & credit. i Virtus verè exibat ex Christi corpore quæ sanare posset etiam grauissimis morbis affectos, modò efficaci fide præparatos. illa autem virtus vestibus etiam communicabatur, vt odor boni vnguenti vestibus fragrantiam præstat.

hora. 23 Et cùm venisset Iesus in domum
principis, & vidisset tibicines & turbam
tumultuantem, 24 [a]dicebat[*], Recedite: [*] dixit ad eos, t MS. c.s.
non est enim mortua puella, sed dormit.
Et [b] deridebant eum. 25 Et cùm [c]eiecta es-
set turba, intrauit: & [d]tenuit manũ eius[*]. [*] & dixit, Puella, surge. o.
Et [e]surrexit puella. 26 Et exiit fama hæc
in vniuersam terram illam. 27 Et trans-
eunte inde Iesu, secuti sunt eum duo cę-
ci clamantes, & dicentes, Miserere nostri,
fili Dauid. 28 Cùm autem venisset do- D
mum, accesserunt ad eum cæci. Et dicit
eis Iesus, Creditis quia hoc possum face-
re vobis? Dicunt ei, Vtique Domine.
29 Tunc tetigit oculos eorum, dicens, [f]Se-
cundùm fidem vestram fiat vobis. 30 Et
aperti sunt oculi eorum: & comminatus
est illis Iesus, dicẽs, [g]Videte ne quis sciat.
31 Illi autem exeuntes, diffamauerũt eum
in tota terra illa. 32 Egressis autem illis, Inf.12.b.22. Luc.11.b.14
ecce obtulerunt ei hominem mutũ, dæ-
monium habentem. 33 Et eiecto dæmo-
nio, locutus est mutus: & miratæ sunt
turbæ, dicentes, [h]Nunquam apparuit sic
in Israël. 34 [i]Pharisæi autem dicebant, In Inf.12.b.24. Marc 3.c.22. Luc.11.b.15.
principe dæmoniorum eiicit dæmones. Marc.6.a.6.
35 [k]Et circuibat Iesus omnes ciuitates, & Luc.13.a.10.
castella, docens in synagogis eorum, &
prædicans euangelium regni, & [l]curans
omnem languorem, & omnem infirmi-
tatem. 36 [m]Videns autem turbas, miser- Mar.6.e.34.
tus est eis: quia erant vexati, & iacentes
sicut

a Christi virtuti, qui vita est animi & corporis defuncti vita hac mortali, non mortui existimantur, sed dormiẽtes; valenti non difficilius à morte homines excitare, quàm à somno.

b Facit ad confirmationem amplificationemq́ue miraculi, quòd illi rem omnino desperatam haberent.

c Non adhibet Christus arbitros ad pompam & inanem gloriam, à qua aliena esse debet charitas & benefaciendi voluntas.

d Studiosam voluntatem & intentionem significat manus apprehensio.

e Nullo maiori negotio, quàm si ex somno excitata esset.

f Animaduertendum est quemadmodum diuina virtus & efficacitas fidei rationẽ ad effectus edẽdos exigat.

g Benignitatis & beneficẽtiæ exemplum in Christo perpetuum, gloriam popularem fugere.

Grati verò animi est beneficiũ acceptum ad Dei gloriam & aliorũ exhortationem prædicare.

h Nullus Prophetarũ oĩum qui anteà fuerãt, tãta auctoritate, celeritate, tam varia morborũ genera tam perfectè curauit, tanta dæmoniorum nocumenta tam potenter expulit, damnaq́ue ab illis data & detrimenta tam plenè resarciuit.

i Magis auersantur Christo Pharisæi, quàm dæmones ipsi. hęc blasphemia in Spiritum sanctum fuit, vt aliàs docebitur.

k Summo studio suæ felicissimę hominibus legationis exercendæ.

l In confirmationem legationis boniq́ue nuntij, ac pignus promissorum diuinorum.

m Omnino perirent homines, nisi talem haberent procuratorem & patronum; aliàs enim neque ipsi sibi rectè consulunt, neque diligentes atque fideles omnino ministros experiuntur semper. non enim omnes agunt ministeriũ vt à domino messis missi: orandus igitur est Dominus vt multos mittat, eósque ministerij rectè exercendi studiosos.

sicut oues non habentes pastorem.
Luc. 10. a. 2. Iohan. 4. e. 36. [37] Tunc dicit discipulis suis, Messis qui-
dem multa, operarij autem pauci. [38] Ro-
* eiiciat 6 MS. Hil. gate ergo dominum messis, vt *emittat
operarios in messem suam.

CAP. X.

Marc. 3. b. 13. & 6. a. 7. Luc. 6. c. 13. & 9. a. 1. & 10. a. 1. ET [a] conuocatis duodecim discipulis
suis, dedit illis potestatem spirituum
immundorum, vt eiicerent eos, & cura-
A rent omnem languorem, & omnem in-
firmitatem. [2] [b] Duodecim autem Apo-
stolorum nomina sunt hæc: Primus, Si-
mon qui dicitur Petrus, & Andreas fra-
ter eius, [3] Iacobus Zebedæi, & Iohannes
frater eius, Philippus & [c]Bartholomæus,
* a. Thomas, & Matthæus publicanus, *&
* Lebbæus qui cognominatus est 3 MS. A. C. S. Iacobus Alphæi, & *Thaddæus, [4] Simon
Cananæus, & Iudas Iscariotes, qui & tra-
didit eum. [5] Hos duodecim misit Iesus:
præcipiens eis, dicens, [d] In viam gentium
ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorũ
ne intraueritis: [6] sed potius ite ad oues
Act. 13. f. 46 quæ perierunt domus Israël. [7] Euntes au-
tem prędicate, dicentes, [e] Quia appropin-
quauit regnum cælorum. [8] [f] Infirmos cu-
rate, *mortuos suscitate, leprosos mun-
date, dæmones eiicite: [g] gratis accepistis,
B gratis date. [9] Nolite [h] possidere aurum,
Marc. 6. b. 8. Luc. 9. a. 3. & 10. a. 4. 1 Tim. 5. c. 18 neque argẽtum, neque pecuniam in zo-
nis

CAP. X. a Operarios à se delectos instruit Christus, quibus sigilla auctoritatis diuinæ tradit, miraculorũ & beneficiorum facultatem conuenientem cũ legatione ipsa quæ de humanæ naturæ restitutione & perfectione erat.

b Multæ causæ sunt quamobrem recenseantur, vt diuinæ electionis ratio cognoscatur, abiecta mundi eligentis, ad confundendum fortia mundi. vt exempla sinceritatis futuris proponantur ministris vt horum vnica cõcorsque doctrina exemplar sit veræ Apostolicæ doctrinæ, & examen doctrinæ pseudoapostolicæ. vt testimonium horum firmum constet, qui ab initio prædicationis Christi vsque ad eius ascensionem, & totius illius negotij absolutionem testes permanserunt operum & dictorum illius, vno excepto Iuda, qui tradidit eum, qui & periit propria culpa voluntate, non ex vocantis abdicatione aut neglectione, quandoquidem hos duodecim misit Iesus, &c.

c Nathanael proprio nomine, cognomento Bartholomæus

d Christus propheta & magni nuntij legatus promissus fuerat Israëlitis, quibus ipse minister doctrinę & legationis esse debuit ex promissione diuina. antequam exodus illa compleretur in Ierusalem, ideo cùm socios huius legationis assumat duodecim, hos iubet ad eosdem Israelitas tantùm legationem modò deferre; postea demũ perferendam ad omnes gentes. Non tamen vetat ne obiter vbicunque data fuerit occasio annuntiandi, annuntiẽt gratiæ tempus, sed ne in viam gentiũ, aut in ciuitates Samaritanorum ex professo intrent, ne vlla sit Israelitis querendi ansa, quòd sibi non fuerit abundè consultum. Ideo, inquit, ite magis ad oues, &c. Si qui ex aliis ad eos venirent, non erant reiiciendi, dummodo fide & obedientia Israelem imitarentur: atque ita sæpe euenit in illo prædicationis Christi tempore, vt in exemplis Chananææ, leprosi Samaritani, feminæ Samaritanæ, Centurionis Gentilis, & aliorum.

e Euangelij summa: alludit ad figuram antiquam, cùm libertas per Mosem & Aaron annuntiata fuit iis qui seruitutem in Ægypto seruiebant.

f Promissa particularia erga eos qui crediderint, ad confirmationem legationis, & specimen beneficij spiritualis, ac liberationis in legatione contentæ. g Vt liberatio ipsa maxima ex diuina benignitate proficiscitur, sic etiam beneficia illa quæ liberationis signa sunt. h Ministrorum studium non debet ad priuatum commodum temporale referri, sed ad publicam vtilitatem: qui tamen non fraudabuntur victu necessario, modò contenti esse velint, eo quod diuinæ prouidentiæ placuerit. Est etiam hoc illis præceptum ad exemplum populo exhibendũ contemptionis rerum humanarum, ad auctoritatem ministerij, & ad alia multa.

nis vestris: [10] non peram in via, neque
duas tunicas, neque calceamenta, neque
virgam. dignus enim est operarius cibo
suo. [11] In [a] quamcũque autem ciuitatem Marc.6.b.10. Luc.9.a.4. & 10.a.5.
aut castellũ intraueritis, interrogate quis
in ea dignus sit[b]: & ibi manete donec ex-
eatis. [12] Intrantes autem in domum, sa-
lutate eam, ⁻dicentes, [c]Pax huic domui. ⁻ I MS. Hier. c q 5.
[13] Et si quidem fuerit domus illa digna,
"veniet pax vestra super eam. si autem " veniat MS. Hil.c.
non fuerit digna, pax vestra "reuertetur " reuertatur MS. Hil.c.
ad vos. [14] [d] Et quicunque non receperit Marc.6.b.11. Luc.9.a.5.
vos, neque audierit sermones vestros: ex-
euntes foras de domo vel ciuitate*, [e]ex- * illa I MS.c.8. Act.13.g.51 & 18.a.6.
cutite puluerem de pedibus vestris.
[15] [f] Amen dico vobis, tolerabilius erit ter-
ræ Sodomorum & Gomorrhæorum in
die iudicij, quàm illi ciuitati. [16] [g] Ecce ego Luc.10.a.3.
mitto vos sicut oues in medio luporum.
[h] Estote ergo prudentes sicut serpentes, &
simplices sicut columbæ. [17] [i] Cauete au- C
tem ab hominibus. Tradent enim vos in
conciliis, & in synagogis suis flagellabũt
vos. [18] & ad præsides & ad reges duce-
mini propter me, in [k] testimonium illis &
gentibus. [19] [l] Cùm autem tradent vos, Mar.13.b.11. Luc.12.b.11.
nolite

a Non desunt pij vbique qui Dei famulis consulant: quibus tamen nullo modo graues aut molestos esse decet Dei ministros.

b Non sine præmio suscipisitur Dei ministri, eam quibus pax hospes excipitur.

c Omnis felicitatis & prosperitatis à Deo precationem hæc Hebraica salutatio significat.

d Satis est hominibus fuisse propositam vltrò salutis conditionem; satis superque est misisse legatos vel nullo vel exiguo sumptu eorum ad quos legarentur.

e Signũ & actionis genus longa oratione significantius & efficacius, quo testamur nullo vel leuissimo commodo, immo vel communissima re aliqua velle nos eum ipsis communicare, à quibus non libenter suscipimur. est etiam testimonio & monumẽto hæc actio nos eò venisse & officium fecisse, quod tamen non fuerit exceptum. vt aduẽtus reginæ Sabba erit in signũ & redargutionem Iudæorum: sic ille Apostolorum aduẽtus illis actionibus & obtestationibus adornatus, erit in signum & testimonium aduersus eos à quibus fuerint repulsi.

f Sodomorum & Gomorrheorũ populi habuerunt quidem illi reprehensorem Lot, qui reuocaret eos à scelere; sed non tanta auctoritate, quanta fuit Apostolorũ, ex miraculis & missione aperta Christi: deinde ex promissione regni quam repudiarunt, grauissimum scelus fuit. ideò tolerabilius erit Sodomorum, &c.

g Oues nocere non possunt lupis, lædi à lupis & discerpi possunt, ac deuorari, eosque carnibus alere suis. Vnde Apostoli quid agere apud homines, quid ab ipsis expectare debeant, monentur.

h Vt intelligatis vos odio esse hominibus, atque illorũ insidiis peti, vt serpẽtes, qui sibi homines infensos norũt. expectãdũ est ergo ab hominibus incommodum, sed non illis reddẽdum. immò magna patientia sustinendum columbarum more, quæ neque timent neque lædunt quemquam, propter simplicitatem.

i *Cauete ab hominibus*] filiis Adæ, patrẽ rẽferẽtibus, carnalibus, nimirum, atque huius mundi amatoribus, quibus molesta est doctrina Christi, propter abnegationem propriam, & crucem quam præcipit. Sunt autem huiusmodi homines acuti in suo genere atque callidi, qui non nisi legitimè, atque iuris, & pietatis prætextu religionisque asserendæ nomine, vos vexabunt in synagogis ante reges & præsides. hoc de persecutione à Iudæis aduersus Apostolos instituta dicitur.

k *In testimonium.*] dum illi moliuntur vobis parare perniciem, & euangelium excludere; tamen testimonia publica parant aduersum se magnis auctoribus regibus, & conciliis, & synagogis, in diem iudicij. in testimonium illis videlicet hominibus, & gentibus etiam illis apud quas hæc fient. nam vestra illa vexatio celebris erit & nota gentibus illis. l *Dabitur vobis in illa hora quid loquamini.*] de ministris agitur, post acceptum Spiritum sanctum ministerij, à quo docentur omnem veritatem. Itaque iam tum illis hanc securitatem prædicebat Christus, ostendens illorum esse pati, & perseuerare in tentationibus adiuuante Deo. agere verò & vincere in disputationibus, Dei esse, in illis loquentis. ministerij enim virtus ab auctore est.

nolite cogitare quomodo aut quid lo-
quamini: dabitur enim vobis in illa hora
quid loquamini. 20 non enim vos estis
qui loquimini, sed spiritus patris vestri
qui loquitur in vobis. 21 Tradet autem
Luc.21,d.16. frater fratrem in mortē, & pater filium:
& insurgent filij in parētes, & morte eos
afficient, 22 & eritis [a]odio omnibus *pro- (* homini-bus o.)
pter nomen meum. qui autem perseue-
rauerit vsque in finem, hic saluus erit.
23 [b] Cùm autem persequentur vos in ci-
uitate ista: fugite in aliam. amē dico vo-
bis, non consummabitis ciuitates Israël,
Luc.6.f.40. Ioan.13,b.16. & 15.c.20. [c]donec veniat filius hominis. 24 [d]Non est
discipulus super magistrum, nec seruus
super dominum suum. 25 sufficit disci-
pulo vt sit sicut magister eius: & seruo,
sicut dominus eius. Si patremfamiliâs
Beelzebub vocauerunt: quantò magis
domesticos eius? 26 Ne ergo timueritis
Mar.4.c.22. Luc.8.c.17. & 12.a.2. eos. [e]Nihil enim est opertum, quod non
reuelabitur: & occultum, [f]quod nō scie-
tur. 27 Quod dico vobis in tenebris, di-
* auren c. cite in lumine: & quod in *aure auditis,
prædicate super tecta. 28 [g] Et nolite time-
re eos qui occidunt corpus, animam au-

 tem

a *Odio omnibus hominibus*] carnalibus huius mundi, quibus nomen meum graue est, propter doctrinam ab ipsorum studiis longè alienam, & abhorrentem, damnantemque mores & cupiditates eorum.

b *Cùm autem persequentur vos*] Adhuc de ministerio inter Israëlitas exercendo sermonem producit Christus, quod ministerium vsque ad publicam reiectionē Iudæorū, quæ facta est post aduentū Spiritus sancti, attestātis virtutē Christi & auctoritatē, frequētatū est. deinde enim nō multò post venit filius hominis à Iudæis reprobatus, vltorque impulit Romanos ad vastationem Iudææ, signis multis in cælo præcedentibus, quæ illum vltorem præsentē declarabāt, sicut ille dixerat.

c Itaque non modò de secundo aduentu iudicij, sed etiam de aduentu de quo Christus dixerat, Videbitis filiū hominis venientē in nubibus cæli cum potestate magna & maiestate. de quo Petrus, Dextera Dei exaltatus Christus est.. & paulo pòst, Vt fugiatis iram quæ superuentura est.

d Exhortatio ad eandem rationem & imitationem ministerij perferendi, quandoquidem magister multis huiusmodi periculis ad mortem vsq; exercitatus, tandem euasit in illum magnum triumphum & maiestatem exaltationis à Deo. cuius exemplum qui sequentur vsque in finem, futuræ gloriæ in ipsis reuelandæ compotes euadent. ergo ne timueritis eos. Hactenus de iis quæ ministros spectant rationibus.

e Iam de ministerij ipsius ratione.

f *Nihil opertum. quod dico vobis in teneb.*] Summa integritate, fide & libertate per Apostolos exponi debere mandata Christi pertinentia etiam ad arcanum mysterium regni Dei, sed eius rei tempus oportunum fore, tempus illud lucis post mortem, resurrectionem, & ascensionem suam. quando Spiritu sancto in homines misso clarificatus est Christus, priuatam illam interpretationem & mysteriorum discipulis, tum etiam ipsis vix intelligentibus factam, in tectis, & in secreto, & occultam, & in tenebris factam dicit Christus. Neque enim tum alij poterāt audire, atque nec ipsi Apostoli: quibus dicebat, Plura habeo vobis dicere; sed non potestis portare modò. Est igitur Christi salutis communis omnibus hominibus promissio, quicunque oculos ad lucem aperire voluerint, manifestatam per euangelium Dei.

g *Et nolite timere eos.*] Quanquam nunquam debent timeri homines ab iis qui veritatem annuntiant, tamen hoc propriè refertur ad illud tempus post Christi glorificationem. in quo virtute magna reddebant Apostoli testimonium illius virtutis & dignitatis; gaudentésque ibant à conspectu concilij, &c. Tunc iam illi erant chariores Deo, quia cum Christo permanserant in tentationibus vsque in finem, & Spiritum sanctum Christi habebant. Tunc ipsi pluribus periculis tentati neminem timebant: oportet, inquiebant, obedire Deo magis quàm hominibus. Obseruauimus enim Apostolos ante Christi mortem neque mysteria prædicasse, sed tantùm aduentum regni & pœnitentiam: neque vlla difficultate periculorum, sed neque indigentia vlla fuisse affectos, nulla persecutione vexatos. omnis enim Pharisæorum & Scribarum inuidia aduersus Iesum ipsum expediebatur.

tem non possunt occidere: sed potius ti-
mete eum qui potest & animam & cor-
pus perdere in gehennam. 29 Nónne duo D
passeres asse vęneunt: & vnus ex illis non
cadet super terram sine patre vestro?
30 Vestri autem & capilli capitis omnes
numerati sunt. 31 Nolite ergo timere:
multis passeribus meliores estis vos.
32 a Omnis ergo qui confitebitur me co- Mar. 8. d. 38. Luc. 9. c. 26.
ram hominibus, confitebor & ego eum & 12. b. 8. 2. Ti. 2. b. 12.
coram patre meo qui in cælis est: 33 qui
autem negauerit me coram hominibus,
negabo & ego eum coram patre meo qui
in cælis est. 34 b Nolite arbitrari quia pa- Luc. 12. f. 51.
cem venerim mittere in terram. non ve-
ni pacem mittere, sed gladium. 35 Veni
enim separare hominem aduersus patrē Mich. 7. b. 6.
suum, & filiam aduersus matrem suam,
& nurum aduersus socrum suam: 36 &
inimici hominis, domestici eius. 37 Qui
amat patrem aut matrē plus quàm me, Luc. 14. f. 26.
non est me dignus. & qui amat filiū aut
filiam super me, non est me dignus.
38 c Et qui non accipit crucem suam, & Mar. 8. d. 34. Inf. 16. d. 24.
sequitur me: non est me dignus. 39 Qui Luc. 9. c. 24. 14. f. 26. &
inuenit animam suam, perdet illam: & 17. g. 33. Ioan. 12. d. 25
qui perdiderit animā suam propter me, Luc. 10. c. 16. Ioan. 13. c. 20.
inueniet eam. 40 d Qui recipit vos, me
recipit: & qui me recipit, recipit eum
qui me misit. 41 Qui recipit prophetam
in nomine prophetę, mercedem prophe-
tæ e accipiet. & qui recipit iustum in no-
mine

a *Omnis ergo qui confitebitur me.*] Omnes debēt fateri Iesum esse Christum: qui huius confessionis expers est, non agnoscetur à Christo. sed alia ratio est in imperfectis, vt in Petro ante mortem Christi; alia in perfectis, vt in Petro post agnitum Christum, testimonioque in se habito Spiritu sancto accepto. Cognoscat lector magnā sapientiam in hac Christi propositione, ne erret, & incidat in laqueū diaboli, atque in desperationem, vt quibusdam accidit, nimirum non intelligentibus hunc locum.

b *Nolite arbitrari.*] Notitia illa diuina de Christo Iesu, cuius mentio hic fit, separat hominem ab omni re quæ cum ipsius doctrina pugnat, quāquam aliàs charissima illa res fuerit.

c *Et qui non accipit crucem*] Summa doctrinæ & imitationis Christi est, illius iussa omnibus rebus mundi iucūdis præponere, omnibusque molestiis & difficultatibus, periculis & incommodis mutare.

d *Qui recipit vos, me recipit.*] Hortatur Apostolos & ministros suos promissione oportunæ commoditatis & consolationis etiam in hac vita, quando res ipsa exigat. Quanquam enim aliàs omnia illis relicta fuerint humana commoda, atque ipsi à suis deserti aut proditi, ab aliis vexati, erunt tamē pij aliqui à quibus recipiantur, siue in vna ciuitate siue in alia. non enim desunt qui quærant, amentque Deum & Christum eius. illis ergo erit cura recipiendi legatos Christi & fouendi, quod vt certius constet Apostolis, promissione erga susceptores ipsos confirmatur. Ad hanc sententiam illud spectat quod Petro respondit aliàs Iesus, Nemo est qui reliquerit, &c. qui non accipiat centies tantum nunc in tempore hoc fratres & sorores, &c.

e *Qui recipit prophetam*] Ergo mercedem habent incomparabilem & amplissimam beneficia & opera iuxta Dei & Christi eius voluntatem, atque in illius gratiam & cultum facta: constat, inquam, bonorum operum merces, ex voluntate & affirmatione promittentis benignissimè.

mine iusti, mercedem iusti accipiet. 42 Et
Mar.9.f.41. quicunque [f] potum dederit vni ex mini-
mis istis calicem aquæ [g] frigidæ, tantùm
in nomine discipuli: amen dico vobis,
non perdet mercedem suam.

CAPVT XI.

A ET factum est, [a] cùm consummasset
Iesus præcipiens duodecim discipulis
suis, transiit inde, vt doceret & prædica-
Luc.7.a.18. ret in ciuitatibus eorum. 2 [b] Iohannes au-
tem cùm audisset in vinculis opera Chri-
sti: mittens duos de discipulis suis, 3 ait
illi, [c] Tu es qui venturus es, an alium ex-
pectamus? 4 Et respondens Iesus ait illis,
[d] Euntes renuntiate Iohanni quæ audistis
Isa.35.a.5. & 61.a.1. & vidistis. 5 Cæci vident, claudi ambu-
lant, leprosi mundantur, surdi audiunt,
* & ms.c. mortui resurgũt, * [e] pauperes euangelizã-
tur: 6 & [f] beatus est qui non fuerit scan-
Luc.7.d.24. dalizatus in me. 7 Illis autem abeũtibus,
cœpit Iesus dicere ad turbas de Iohanne,
Quid existis in desertum videre? [g] arun-
dinem vento agitatam? 8 Sed quid existis
videre? hominem mollibus vestitum?
Ecce qui [h] mollibus vestiuntur, in domi-
bus regum sunt. 9 Sed quid existis vi-
dere?

f *Quicunque potum dederit*] Vide quã exiguum & facile beneficiũ ferè nullius æstimationis apud homines, tamẽ habet constitutam mercedem à Deo, eamq́ue non exiguã. quæ enim Deus promittit, parua esse non possunt: maiora sunt quàm æstimari possint ab iis qui recepturi sint.

g *Frigidæ*] satis indicat studium & diligentiam in beneficio exhibendo, quamuis exiguo. æstimat autem Deus opera magis ex studio, quàm ex rei magnitudine.

CAP. XI.

a *Cum consummasset.*] Satis apertè docet Euangelista illum sermonem totũ qui præcessit, ad ministrorum officium esse referendum.

b *Iohannes autẽ.*] Iohãnes ostẽdit ministeriũ suũ quo perfunctus iam erat, cedere Christo successori à se iam declarato, eidemq́ue se maiori parans duos è discipulis suis testes futuros adornat, qui ipsi cõfiteantur eundẽ esse illum quem Baptista declarauerat. Opera audierat Iohannes, qualia ille nulla fecerat; atque operum signum esse debebat certissimum promissi redemptoris. Non sine significatione dicitur Iohannes audisse opera Christi.

c *Tu es qui venturus es.*] Christi promissi vera præsentia non tam debuit probari affirmatione oris proprij, quã operibus & signis cum vaticiniorum ratione omnino quadrantibus; ita vt non ipse sese, verùm Deus pater Messiã suũ declararet. Hoc erat constitutum cõsilium, vt non antè se aperiret filius Dei, quàm à Deo patre esset indicat⁹. hoc Iohannes docuerat suos discipulos. atque hac ratione iubet eos nunc periculum facere, rogantes verbo; vt cùm ille non respondeat verbo, sed opere agnoscatur esse Christus. hoc non sibi Iohãnes rogabat: sciebat enim illum esse Christum, quem indicauerat digito præsentem: sed ad discipulorum suorũ informationẽ hãc interrogationem instituit, quos testes adhibere parabat muneris sui iam cõsummati, rectè ostenso eo quem ipse prædicauerat: atque ita etiam suæ legationis fidem firmaret, vtpote qui non antea coniectus esset in vincula quàm in promptu esset, vt manifestaretur ille quem post se venturum dixerat.

d *Euntes.*] Christus non respondet professione sui nominis ex oratione propria, sed ex notatione à Deo per Prophetas exposita. ipse autem opera Christi edit illis præsentibus, vt Lucas narrat. Loca autem ex quibus Iesus responsum discipulis ad Iohannem mandauit, sunt apud Isaiam cap 35. & 61.

e *Pauperes euangel.*] Docentur & accipiunt Euangelium; sicut scriptum fuerat, Euangelizare pauperibus misit me.

f *Qui non fuerit scand.*] vel contentioso studio alterius nominis, vel humilitate personæ quam exterius gero, vel seueritate doctrinę, vel regni quod prædico interpretatione aliena à consilio Dei & veritate ipsa. hæc sunt quatuor genera rerum, quibus mundus in Christo scandalizatus est.

g *Arundinem vento agit.*] Hominem aliquem inanis consilij, qui id vitæ genus popularis gloriæ causa susceperit: solent enim vulgus huiusmodi personas libenter spectare.

h *Hominem mollibus vest.*] aliud genus hominum vulgo æstimatum, qui stultus, honores Sæpè dat indignis, & famæ seruit ineptus. atqui nihil tale in Iohanne erat, aut ostendebatur, aut celebrabatur.

dere? [a]prophetam? Etiam [b]dico vobis, & B
plus quàm prophetã. 10 Hic est enim de
quo scriptum est, Ecce ego mitto ange- Mala. 3. a. 1. Marc. 1. a. 1. Luc. 7. d. 27.
lum meum ante faciem tuam, qui præ-
parabit viam tuam ante te. 11 Amen di-
co vobis, non surrexit inter natos mulie-
rum [c]maior Iohanne Baptista: qui autem
minor est in regno cælorum, maior est
illo. 12 [d]A diebus autem Iohannis Bapti- Luc. 17. d. 16
stæ vsque nunc, regnum cælorum vim
patitur, & violenti rapiunt illud.
13 Omnes enim prophetæ & lex, vsque
ad Iohannem prophetauerunt: 14 & si
vultis recipere, ipse est [e]Elias qui ventu- Mala. 4. b. 5.
rus est. 15 Qui habet aures audiendi, au-
diat. 16 Cui autem similem æstimabo Luc. 7. e. 31.
generationẽ istam? Similis est pueris se-
dentibus in foro: qui clamantes coæqua-
libus, 17 dicunt, Cecinimus vobis*, & * tibia, c.
non saltastis: lamẽtauimus, & non plan-
xistis. 18 Vênit enim Iohannes neque
manducans neque bibens: & dicunt, C
Dæmonium habet. 19 Vênit filius ho-
minis manducans & bibens, & dicunt,
Ecce

a *Prophetam.*] Vera causa & appellatio quamobrem Iohannes vt miraculum quoddam viseretur populo, qui per quadringentos ferè annos propheta caruerat.

b *Etiam dico.*] plus vos in hoc viro spectastis, quàm in vllo alio ex prophetis spectauit antiquitas. Omnes enim prophetæ præcinerũt Christum venturum: hic populo Christum præsentem annuntiauit, indice ostendit, regnum Dei appropinquasse affirmauit, regni ineundi viam munire cœpit pœnitentiæ denũtiatione. Hic enim est dictus nuntius ab aliis prophetis.

c *Maior Iohanne Bapt.*] Hunc locum exponit D. Lucas apertè. Maior, inquit, propheta non surrexit. Fuit enim Iohannes omnium prophetarum maximus, qui præsentem esse asseruit, quem alij sperandum confirmabant. atque ita verè Iohannes omnium Ecclesiæ ac regni cælorum, quod est Ecclesia, ministrorũ minister ministerio prophetandi de Christo maximus censendus est. attamen alter illo maior est natura, virtute & efficacitate: qui à vobis minor illo censetur in regno cælorum, hoc est in Ecclesia esse. Hoc ait Christus de seipso, cum summa modestia confirmans testimonium Iohannis, qui dixerat, *Venit fortior me post me, cuius ego non sum dignus*, &c. tamen ad illud vsque tempus quo Christus hæc dicebat, minor habebatur apud turbas Iesus Iohanne in Ecclesia. Omnes enim Iohannem vt prophetam habebant, præterea Sacerdotis filium vnum ex Ecclesiæ ministris, quem quidam putabant Christũ, quidam Eliam, alij magnum prophetam illum promissum, certè non carentem diuina auctoritate: nunquam enim neque populus neque Pharisæi, Iohãnis auctoritatem diuinam in dubium vocarũt. Christi auctoritati Pharisæi & Scribæ detrahebant, propter familiaris conditionis humilitatem: adeò vt post magna diuinitatis & auctoritatis illius argumenta spectata, interrogatus fuerit Iesus à Iudæis, In qua potestate hæc facis, & quis tibi dedit potestatem vt ista facias? Ita vulgũs, vt solet, minora maioribus præferebat, non solùm initio legationis à Christo obitæ, sed in medio etiam tempore testibus etiam Apostolis, qui ex iudicio populi referebant illum haberi alterum Iohannem Baptistam. Hæc oportuit indicari ad explicationem huius loci, in quo Iesus se insinuat esse Christum, de quo Iohannes testimonium dederat. Maior & minor Latinè & Græcè *μείζων* & *μικρότερος*, nisi adsit expressum nomen pluralis numeri, semper de duobus dicitur: atque vt illa prior collatio, *inter natos mulierum*, &c. expressè plurium fuit: sic hæc posterior significanter duorum est ex verborum vsu, atque ex sententia ipsa.

d *A diebus Iohannis.*] Antea regnum cælorum erat in præparatione, promissione, & figurarum inuolucris. vsque ad Iohannis legationem, in qua lex & prophetæ quæ de Christo promittebant, concluserunt: à diebus huius, hoc est, illo iam perfuncto legatione sua, regnum cælorum præsens est, & expugnari incipit; neque tamen traditur, nisi iis qui vicerint, & custodierint quæ præcepta illis sunt lege militiæ diuinæ. Allusio est ad figuram terræ promissæ Iosue duce obtentæ. illud enim huius figura erat.

e *Ipse est Elias.*] Itaque omnia signa promissi olim regni, nunciam præsentis à Deo olim proposita, personæ omnes, & ministri tum antecedentes regni aduentum, tum coniunctæ ipsi regno constant manifestè. Igitur oportet sapienter quærere quisnam sit Messias verus: inuenietur esse Iesus. ille itaque excipiendus est iis qui diuinum consilium sequi studuerint. Ostensus est autem Iesus à Iohanne, temporum & signorum omnium argumentis comprobatus: ipse idem venit mansuetus, mitis, beneficus; familiaremque se præbuit omnibus, & tamen à generatione ista non fuit receptus.

Ecce homo vorax & potator vini, publi-
canorum & peccatorum amicus. Et [a] iu-
stificata est sapientia à filiis suis. 20 [b] Tunc
cœpit exprobrare ciuitatibus, in quibus
factæ sunt plurimæ virtutes eius, quia
non egissent pœnitentiam. 21 Væ tibi
Luc.10.b.13. Corozáin, væ tibi Beth-saida: quia [c] si
in Tyro & Sidône factæ essent virtutes
quæ factę sunt in vobis, olim in cilicio
& cinere pœnitentiã egissent. 22 Verun-
tamen dico vobis, Tyro & Sidóni remis-
sius erit in die iudicij, quàm vobis. 23 Et
tu Capharnaum, nunquid vsque in cœlũ
exaltaberis? vsque in infernum descen-
des: quia si in Sodomis factę fuissent vir-
tutes quę factæ sunt in te, fortè mansis-
sent vsque in hanc diem. 24 Veruntamen
D dico vobis, quia terræ Sodomorum re-
missius erit in die iudicij, quàm tibi.
Luc.10.d.21 25 In illo tempore [d] respondens Iesus, di-
xit, Confiteor tibi pater Domine cęli &
terræ, [e] quia abscondisti hęc à sapientibus
& prudentibus, & reuelasti ea paruulis.
26 Ita pater: [f] quoniã sic fuit placitum ante
te. 27 [g] Omnia mihi tradita sunt à patre
Rom.7.d.28. meo. Et [h] nemo nouit filium, nisi pater:
& 8.b.19.
& 10.c.15. neque patrem quis nouit, nisi filius, &
E cui

a *Iustificata est sapientia*] Illud hæc oratio significat, causam sapientiæ Iudæorum esse iam omnino iudicatam & declaratam à filiis illius generationis quã Christus iudicabat. sicut enim patres eorũ noluerũt credere prophetis, sic nec filij voluerunt credere Iohanni prophetę & plusquàm prophetæ; neque Iesu Christo ipsi filio Dei sese illis vltrò manifestanti, illosque inuitanti. hoc est quod alias dixit, Vos implete mensuram patrum vestrorũ.

b *Tunc cœpit exprobrare.*] Poterant illę ciuitates dicere, se credere illius virtutem admirandam & diuinam tantis & tam frequentibus exemplis confirmatam; sed vel illa fides nulla fuit: vel si aliqua fuit, non satis fuit, quia non egerunt pœnitentiam. hæc enim conditio necessaria est peccatoribus egentibus pœnitentia, aliás in regnum cœlorum non ingressuris.

c *Quia si in Tyro & Sidône*] Deus omnes homines, antequam ipsorum culpis obligatos damnet, oportunis & sufficientibus rationibus aduocat ad pœnitentiam; sed quosdam superabũdantibus etiã singularis beneficij causa; qui si recusent, grauius etiam punientur.

d *Respondens*] Deo, cuius arcana secũ cogitabat, respondit Iesus: Laudandus es mihi Deus, qui in cœlis cœlestem sapientiam confirmas, & terrenam in terris cognoscis ac despicis.

e *Quia abscondisti*] hæc mysteria regni Dei sapientibus & prudentibus terræ, quorum sapientia iudicata est à filiis suis, abscondisti, & reuelasti ea paruulis, qui se ab huius seculi sapientia alienos esse cupiunt.

f *Quoniam sic fuit placitum ante te*] qui non respicis nisi super humilẽ & contritum corde, & trementem sermones tuos.

g *Omnia mihi tradita sunt à patre meo*] Omnia diuinæ virtutis promissa quæ ad vitam & pietatem pertinent, filio pater tradidit, donanda iis qui se susciperẽt. sic Petrus hunc locum exponit.

h *Et nemo nouit filium.*] Quamuis cognitus sit filius Dei multis, non solùm dæmonibus, sed hominibus, propter miraculorum, & temporum & aliorum signorum rationem, tamen illo arcano cognoscendi modo quo declaratus est filius Dei in virtute sanctificationis ex resurrectione mortuorum, nemo nouit enim propriè, nisi pater, cum quo ipse regnat & viuit quatenus Deus est, & quatenus homo post adeptum triumphum etiam regnat. & eodem notitiæ & cognitionis genere nemo nouit patrem, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare, sese ipsum ei arcano modo insinuans & donans. tunc enim qui videt filium, videt & patrem. sed quibus volet reuelare filius? nempe omnibus qui vocationem ab ipso subiunctam sequi voluerint. Est autem vocatio vniuersalis & communis, à qua nulli laborantes excipiuntur, nisi qui vocari ipsi recusarint. Habet autem vocatio sic.

cui voluerit filius reuelare. 28 [f] Venite ad
me omnes qui laboratis, & onerati estis:
& ego reficiam vos. 29 Tollite iugum *Iere.6.d.16.*
meũ super vos, & discite à me quia mitis
sum & humilis corde: & inuenietis re-
quiem animabus vestris. 30 Iugum enim *1.Ioh.5.a.4.*
meum suaue est, & onus meum leue.

CAPVT XII.

IN [a] illo tempore abiit Iesus per sata, *Marc.2.d.23* *Luc.6.a.1.*
[b] sabbatho: discipuli autem eius esurien- A
tes cœperunt [c] vellere spicas, & mandu-
care. 2 Pharisæi autem videntes, dixerũt
ei, Ecce, discipuli tui faciunt quod non
licet eis facere sabbathis. 3 At ille dixit *4 ... C.1.*
eis, [d] Non legistis quid fecerit Dauid quã- *1.Reg.21.a.4.*
do esuriit, & qui cum eo erant? 4 Quo-
modo intrauit in domum Dei, & panes
propositionis comẽdit, quos non licebat
ei edere, neque his qui cum eo erant, nisi
solis sacerdotibus? 5 [e] Aut non legistis in *Leuit.24.b.8.*
lege, quia sabbathis sacerdotes in tẽplo *Num.28.b.9*
sabbathum violant, & sine crimine sunt?
6 Dico autem vobis, quia templo maior
est hîc. 7 Si autem sciretis quid est, Mi- *Osee 6.c.6.*
sericordiam volo, & non sacrificiũ: nun-
quam cõdemnassetis innocentes. 8 Do-
minus enim est filius hominis etiã sab-
bathi. 9 Et cùm inde transisset, venit in
synagogam eorum. 10 Et ecce homo * *erat *MS.a.c.6.*
manum habens aridam, & interrogabãt
eum, dicentes, Si licet sabbathis cu-
rare? vt accusarent eum. 11 Ipse autem
dixit

f Venite ad me omnes qui vestrarũ culparum pondere pressi laboratis, iugumque veteris hominis defessi sentitis, ego vos reficiam veteri homine extincto, & nouo resuscitato, qui secundùm Deum creatus est in iustitia & sanctitate; cuius exemplum in me videtis. cùm ita à me recreati fueritis, inuenietis requiem animabus vestris. est enim iugum meum suaue homine interiori per Spiritum sanctum renouato; & onus doctrinæ meæ leue, id efficiente charitate Spiritus sancti regnantis & manentis in iis quos ego ita reficio, quos iam non terret lex, sed inuitat volentes ad sui exercitationem suauissimam. est enim lex spiritus vitæ in ipsis, qua liberantur à lege peccati & mortis.

CAP. XII.

a *In illo tempore*] cùm de mysteriis maximis Iesus egisset, iugumque suũ leuissimum prædicasset, antiquoque iugo grauissimo prætulisset.

b *Sabbatho*] non violabatur sabbathũ olim deambulatione ter mille cubitorum, vt in Commentariis docebitur.

c *Vellere spicas*] refertur hoc opus ad vnum ex decem & septem generibus, quo in traditionibus definiebant illi sabbathi violationem.

d *Non legistis.*] redarguit Christus traditionis partem sibi obiectam, vt pugnantem cum probato scripturarũ exemplo, atque cum naturæ lege & charitatis norma.

e *Aut non legistis in lege.*] Iam grauius argumentum molitur ex consuetudine & lege, atque etiam ex ipsorum definitione in traditionibus. est enim recepta sentẽtia in lib. traditionum tractatu de Paschate, c. 5. in Comment. In templo non esse Sabbathum, propterea quòd sacris rebus opera detur, ad cultum diuinum, & publicam vtilitatem. Subindicat autem Christus se maiorem ac digniorem esse templo materiali. ideóq; suos ministros, dum eidem officio faciendo secum operam dant, Dei mandatum facessentes non violare sabbathum, imò sanctificare potius. Ostẽdit etiam se digniori muneri vacare, quàm sacerdotes in templo, nempe misericordiæ Dei prædicandæ ex Euangelij legatione. quæ est, Prophetæ testimonio, sacrificiis apud Deum præponitur.

Marc. 3.a.1. Luc. 6.b.6. Deut. 22. a.4.

dixit illis, a Quis erit ex vobis homo qui
habeat ouem vnam: & si ceciderit hæc
sabbathis in foueam, nónne tenebit &
leuabit eam? 12 Quanto magis melior
est homo oue? b Itaq; licet sabbathis be-
nefacere. 13 c Tunc ait homini, Extende
manum tuam. Et extendit: & restituta
est sanitati sicut altera. 14 Exeuntes au-
tem Pharisæi, consilium faciebant ad-
uersus eum, quomodo perderent eum.
15 d Iesus autem sciens, recessit inde: & se-
B cuti sunt eum multi, & curauit eos om-
nes: 16 & præcepit eis ne manifestũ eum
facerent. 17 Vt adimpleretur quod dictũ
est per Isaiam prophetã, dicentem, 18 Ecce
Isa. 42. a. 1. puer meus quem elegi, dilectus meus in
quo bene cõplacuit animæ meæ. Ponam
spiritum meum super eum, & iudicium
gentibus nuntiabit. 19 Non contendet,
neque clamabit, neque audiet aliquis in
plateis vocem eius. 20 Arundinẽ quassa-
tam non confringet, & linum fumigans
nõ extinguet; e donec eiiciat ad victoriam
iudicium: 21 & in nomine eius Gentes
Sup. 9. d. 32. Luc. 11. b. 14. sperabunt. 22 Tunc oblatus est ei dæ-

 monium

a *Quis erit ex vobis.*] Ex ipsorummet excepta sententia redarguitur traditio Pharisæorum & Scribarum. ipsi enim apertè docent in lib. traditionum, non violari sabbathũ in casu animæ. Animam appellant pecus aut armentum, &c. Arguit Christus illos argumento ex contentione ducto. nam ipsi cùm damnum non esse curandum in sabbatho dicerẽt, animæ casum in mali definitione ponebant. & tamen ce vera pecudis periculum ad damni magis quàm ad mali rationem pertinet. admissam itaque ab illis exceptionem probans ad mali veram rationẽ refert.

b *Itaque licet sabba. benefac.*] Distinguunt Scribæ inter Seruitium & Beneficium. omne seruitium sabbatho excludunt, beneficium admittunt sed in beneficiorum generibus statuendis non satis perspicaces sunt: nam curationem ad seruitia referunt, cùm verè beneficium sit curatio, atque in animę à periculis eruendæ rationibus enumeretur. Optimè omnium hominum philosophatur Iesus, vt naturę rerum scientissimus, quas certis suisque distinguit nominibus.

c *Tunc ait homini.*] Redargutos rationibus Scribas & Pharisæos tanquam indisertos, nunc re ipsa magis redarguit & perturbat spectaculo exhibito, in quo illorum non solùm inscitia, sed inuidia patefacta est; & sua ipsius victus illustrior & testatior euasit. namq; ipse argumentatus fuerat illa ratione videlicet, posse beneficium conferri in proximum sabbatho in casu animæ, hoc est, curatione & liberatione à morbo vel periculo quocunque modo fit, siue medicamentis adhibitis, siue admota manu tantùm, siue aliquo alio externo opere exhibito. idque opus non debere appellari Seruitium. Hoc satis apertè probato genere, ille aliam rationem iniuit, quam nulla vnquam Scribarum subtilitas, aut Pharisæorũ superstitio cogitauit in sabbathi violationibus ponere. Ea fuit allocutio tantũ, eaque breuissima. nemo enim loqui prohibetur sabbatho: alioqui neque ipsi potuissent illum interrogare sine violatione. Igitur cùm solo verbo sanauerit hominem, ostendit illos stultissimos, & se sapientissimum & efficacissimum, qui cùm posset citra religionis detrimentum, illum, facto luto, aut alio modo, aut manu tacta & contrectata curare, solo etiam verbo curabat, & ipsa manus restituebatur iussu eius, illo nihil exterius agente. Illi non poterant accusare eum vt volebant, restabat itaque vt accusarent manum quòd restituta esset illo iubente ac volente; si tamen id seruitio aut vitio dari poterat manui, quod si fecissent, planè sese communi sensu carere ostenderent, aut suam maximam proderent malitiam, quam tamen dissimulare nequiuẽre: nam qui debebant conuicti laudare Deum, & veritati cedere, exeuntes de illius nece deliberabant.

d *Iesus autem sciens*] Cùm re ipsa satis veritatem ostendisset Iesus, secedit, nulla contentione suscepta aduersus malitiam Pharisæorum; & suum propositum vrget benefaciendi, & rebus ipsis confirmandi causam rationemque suam. hoc enim significauerat diuinum vaticinium. docet declinare pericula, sine detrimento tamen doctrinæ & officij.

e *Donec eiiciat.*] Christus eiecit iudicium ad victoriam, cùm post ostensa in vita miracula, & beneficia innumera, tandem post resurrectionem causam suam confirmauit Spiritu sancto in discipulos misso: qui cùm à Iudæis non esset receptus, ad gentes se conuertit, quibus spem fecerat Deus in Isaiæ, & aliorum Prophetarum vaticiniis.

monium habens, [a] cæcus & mutus: & cu-
rauit eum, ita vt loqueretur & videret.
23 Et ſtupebant omnes turbæ, & dicebāt,
[b] Nunquid hic eſt filius Dauid? 24 Phari-
ſæi autem audientes, dixerunt, Hic non Sup. 9.a.14. Marc. 3.c.22.
eiicit dæmones, niſi in Beel-zebub prin-
cipe dæmoniorum. 25 Ieſus autem [c] ſciens
cogitationes eorum, dixit eis, [d] Omne re-
gnum diuiſum contra ſe, deſolabitur: & Luc. 11.a.17.
omnis ciuitas vel domus diuiſa cōtra ſe,
non ſtabit. 26 Et ſi ſatanas ſatanam eii-
cit, aduerſus ſe diuiſus eſt: quomodo er-
go ſtabit regnum eius? 27 Et ſi ego in
Beel-zebub eiicio dæmones: filij [e] veſtri
in quo eiiciunt? Ideò ipſi iudices veſtri
erunt. 28 Si [f] autem ego in ſpiritu Dei
eiicio dęmones: igitur peruenit in vos re-
gnum Dei. 29 Aut [g] quomodo poteſt
quiſquam intrare in domum fortis, & C
vaſa eius diripere: niſi prius alligauerit
[illegible] fortem?

a *Cæcus & mutus.*] Optimis quibuſque donis & vitę muneribus vel prorſus ſpoliat, vel minuens fraudat dæmon eos quos occupat. Chriſtus vincit dæmonia, dona hominibus reſtituit cumulata.

b *Filius Dauid*] ille qui in Pſalmis & ſacris hiſtoriis promiſſus eſt expectandus Meſſias. Dauid filius ille à Deo mittendus erat: probatur iam miſſus ex beneficiis in homines collatis admirandis.

c *Sciens cogitationes eorum.*] qui contra propriam conſcientiam ſtudebant diuinam virtutem Chriſto detrahere, perſuadentes populo poſſe dæmonia eiici auctoritate à Beel-zebub acceptа; atque ita Euangelio Chriſti fidem eleuare conabantur. Chriſtus enim regnum cælorum appropinquare, iam iamque patefaciendum eſſe annuntiabat, non regnum dæmoniorum vel inferni, quod neceſſe erat vinci & expoliari, ſi regnum cælorum inſtruebatur & ditabatur hominibus in ciues adſcribendis. Obſeruanda eſt vis & grauitas argumentationis Chriſti, à natura rerum, & à ſacrarum ſcripturarum lectione inſtitutæ, quam aliàs fuſius explicabimus ipſo docente.

d *Omne regnum.*] Hæc argumentationis ſumma eſt: qui regnum firmare parat ac ſtudet, illius diuiſionem & expoliationem cum primis cauet. contrà verò qui regnum diuidit aut ſpoliat, is minuit atque diruit ipſum; tantum abeſt vt amplificet. Idem eſt exemplum in republica vel familia conſtituenda & amplificanda; quod non fit diuiſione & expoliatione, ſed concordia, coactis copiis & conſiliis, atque expoliatis aliis hoſtium regnis additis & cumulatis opibus. Igitur ſi ſatanas curat ſuum regnum tueri & amplificari, vt certè curat & ſtudet, ſtultiſſimam rationem init, qui velit perdere quos poſſederat, & ſpoliari præda quam fecerat. igitur ipſe vltrò ſeſe reſque ſuas perdit. quod ſi ipſe pellat, conſequens eſt vt regnum Dei augeatur: nam quod à ſatana decedit, Deo cedit. atque ita veſtra aſſeueratione probatur regnum Dei amplificari quod ego aſſero, quanquam vos aliud perſuadere velletis. atque hoc argumentum ex ratione manifeſta deſumptum probat, Satanam, qui ſibi contrarius nunquam eſt, non libenter, ſed coactū & inuitum cedere rebus & perſonis à ſe occupatis: aliàs non diceretur verè Satanas: qua ratione ita appellatur, nimirum quòd Deo Deique gloriæ, & hominum vtilitati aduerſarius ſit. e *Filij veſtri in quo*] Alterum argumentum ab experimento & auctoritate: neque enim eiectio ſui ipſius dicitur, ſed alterius. Alterum ergo oportet eſſe eum cuius virtute & nomine eiiciatur dæmonium ab ipſo dæmonio, eundemque illi aduerſum. vnum vni contrarium ſecundùm naturam maximè in ſimplicibus. Scimus autem dæmonio nullum eſſe magis contrarium aut potentem, quàm Deum: atque ideo Exorciſtæ Dei auctoritate vtebantur ac nomine: nullam enim aliam virtutem, quàm diuinam, inuocabant illi. huius aſſertionis confirmationem ex communi reſponſo peti Chriſtus vult. Conſequitur ergo dæmonium non poſſe eiici, niſi diuina virtute. f *Si autem ego in ſpiritu Dei.*] Alterum caput argumentationis eſt (vſus eſt enim Ieſus dilemmate vtrinque firmiſſimo.) Quòd ſi mea auctoritas eſt diuina, atque ſpiritus Dei efficientia eiicio dæmonia: Igitur regni Dei quod ego annuntio, aduentus certiſſimus eſt. vosque habetis legatum, ducem, & miniſtrum regni Dei, me, non minoribus, ſed maioribus, confirmatum ſignis, quàm patribus veſtris Moſes fuit agnitus, captiuitatis & tyrannidis Ægyptiacæ vindex, ac regni & populi terreni miniſter. (Tota hæc Chriſti oratio illam Exodi hiſtoriam indicat.)

g *Aut quomodo poteſt:*] Tertium argumentum à comparatis: quo probatur Chriſtus eſſe fortior principe dęmoniorum. docuerat enim illam veram & manifeſtam eſſe ſpoliationem principis dæmoniorum. qui ſi princeps eſt, ſuum principatum tueatur oportet: id ſi facere non poteſt, victus & ligatus arguitur, atque inermis iam. Nam dum fortis armatus cuſtodit atrium ſuum, in pace ſunt omnia quæ poſſidet: quòd ſi diripitur, ſignum eſt eum non poſſe ſua cuſtodire, & fortiori ceſſiſſe. adeò nullam virtutem præſtare poteſt Beelzebub mihi vt ſe expoliem, vt ne reſiſtere mihi poſſit ne ſe expoliem.

fortem? & tunc, domum illius diripiet.
30 [a]Qui non est mecum, contra me est: &
qui non congregat mecum, spargit.
Marc.3.d.28. Luc.12.b.10. 1.Ioh.5.d.16. 31 Ideo dico vobis: omne peccatum &
[b]blasphemia remittetur hominibus, [c]spi-
* blasphemiæ o. ritus autem *blasphemia non remittetur.
32 Et quicunque dixerit verbum contra
filium hominis, remittetur ei: qui autem
dixerit contra Spiritum sanctum: non
remittetur ei neque in hoc seculo, neque
in futuro. 33 [d]Aut facite arborem bo-
nam, & fructum eius bonum: aut facite
arborem malam, & fructum eius malũ:
siquidem ex fructu arbor agnoscitur.
34 Progenies viperarum, quomodo po-
testis bona loqui, cùm sitis mali? Ex
Luc.6.g.45. abundantia enim cordis os loquitur.
35 Bonus homo de bono thesauro profert
bona: & malus homo de malo thesauro
profert mala. 36 Dico autem vobis, quo-
niam omne [e]verbũ otiosum quod locuti
E 3 fuerint

a *Qui nõ est mecum.*] Ratione etiam aperta ostẽdit se non conuenire cum Beelzebub, sed pugnare palã, ex vulgata & certissima sententia, quæ Hebraicè prouerbij modo ferebatur, *Qui non est mecum, contra me est: qui non colligit mec. sparg.* constat me non esse eum Beelzebub, qui quod ille acquisierit, auferam, & quod ille collegerit, spargam & dissipem, in illius iacturam & detrimentum. Atque adeò constat meum opus diuina virtute constare, spirituique diuino adscribẽdum esse.

b *Blasphemia.*] Blasphemia, propriè, vt aliàs docemus, detractio est propriæ auctoritatis & dignitatis, aut debiti honoris. quicunque Christo nondum ex diuina virtute cognito, sed homini tantùm existimato, auctoritatem aliquam detraxerit tanquam homini, non est exclusus à remissione: laborat enim ignorantia erga attributa debita Christi humanitati: potest doceri, instrui, & tandem remissionis compos fieri.

c *Spiritus autem blasphemia.*] Detractio in Spiritus sancti virtutem, cùm sit manifesta malitia, damnationem secum habet adiunctam necessariò. Est autem blasphemia in Spiritum sanctum, tribuere dæmoniis virtutẽ, quæ proprio iure ac certissimo Spiritui sancto ascribi debet. Datum omne bonum & donum optimum de sursum est. liberatio hominis à dæmonum seruitute & potestate, beneficium est in summorum bonorum genere ac definitione ponendum. huius beneficij auctorem facere dæmonem, & non Spiritum sanctum, blasphemia est, irremissibilisque contumelia in Spiritum sanctum.

d *Aut facite arborem.*] Aliud argumentum à naturæ obseruatione ductum, quo Pharisæi blasphemi arguuntur & conuincuntur. Aut, inquit, opus ipsum bonum est, aut malum: si bonum, ex bono initio: si malum, ex malo oriatur necesse est. Igitur eiectionem dæmonij ab hominibus si bonam appellatis rem, necesse est bono, & nõ malo auctore profectã dici. nam si ex malo auctore proficiscitur, malus malè agit, & nõ bene. atque ita non laudatur opus mali, sed notatur vt vitiosum. quòd si fructus ipse bonus est, & arbor ex qua oritur bona est. non potest igitur hoc opus admirandum, vtilissimum, & optimũ, malo auctori attribui. quòd si mihi non attribuatis, at Spiritui Dei nõ attribui non debet. Deinde si Spiritus Dei per me hoc efficit in tã eximio opere in quo nihil omnino mali est, quid mihi vel boni detrahere potestis, vel mali adscribere? Nulla hic apparet malitia in opere aut auctore operis: nihil profectò improbari potest in omni ratione hac, nisi vestra ista oratio blasphema, quæ de tam præstanti & laudabili re, tam malitiosè ac peruersè pronuntiata est. ea autem cùm sit pessima oratio, eodem naturæ argumento à pessimis auctoribus profecta esse conuincitur. nam ex bono thesauro bona proferuntur. e *Verbum otiosum.*] Verbum otiosum hoc loco definimus, quamcunque orationem contra veritatem rei, aut contra dicentis conscientiam, atque adeò præter vsum, magisque ad temerarium aut intentatum abusum prolatam. itaque fictum, simulatum, atque fraudulentum sermonem, verbum otiosum dicimus. Hispanè dicitur, *Hablar de gratis*: cùm quis ea loquitur quæ non decet, aut non oportet loqui. Alligat Christus hac sentẽtia aduersarios suos, ita vt nullo pacto effugere sinat. poterant intra se cogitare ac dicere (illum autem cogitationes eorum nullæ latebant) Nos quanquam ita loquamur, tamen certò scimus Spiritu sancto eiici dæmonia: & non negamus hanc laudem illius esse, imò agnoscimus certissimè cordáque habemus integra, & thesaurum cogitationum ac notitię probandæ. neque verò quod sentimus loquimur, sed quo existimamus commodum esse proposito nostro. Atqui si nihil aliud præterea mali est, illud tamen magnum est vitium, quòd loquamini quod non sentitis: id si nihil præterea mali pareret, tamen debitum est & culpa adeò grauis, vt inter cætera omnia debitorum nomina sit exigendũ, nedum si illud pessimũ accedat crimen, quòd quæ mala vos nõ sentitis & definitis

fuerint homines, reddent rationem de eo
in die iudicij. 37 Ex verbis enim tuis iu-
stificaberis, & ex verbis tuis condemna-
beris. 38 a Tunc responderunt ei quidam
de Scribis & Pharisæis, dicentes, Magi-
ster, volumus à te signum videre. 39 Qui
respondens ait illis, Generatio mala & Inf. 16. a. 4. Luc. 11. d. 29
adultera signum quærit: & b signum non 1. Cor. 1. c. 22.
dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ. D Ionæ 2. a. 2.
40 Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tri-
bus diebus & tribus noctibus: sic erit fi-
lius hominis in corde terræ tribus diebus
& tribus noctibus. 41 c Viri Niniuitæ Ionæ 3. b. 4.
surgent in iudicio cum generatione ista,
& condemnabunt eam: quia pœnitentiá
egerunt in prædicatione Ionæ, & d ecce
plus quàm Ionas hîc. 42 e Regina austri
surget

apud vos, eadé aliis vestra auctoritate significatis & ostenditis mala esse. atque ita gloriam Dei & hominum vtilitatem impeditis isto verbo otioso. Non enim intelligit alter quid tu cogites, vel animo agites tuo, sed audit quid dicas: si mala loqueris, te mala sentire existimat: si bona verò, perinde etiam te putat sentire. Quanquam verò Deo omnis & oratio & cogitatio nota sit; tamen quoniam oratio data est homini, vt alij aliis sua cogitata significent, in die iudicij, cùm publicè & certis apertisque rationibus Deus mundum iudicabit, non solùm ratio habenda est cogitationum, sed verborum. reddenda enim est ratio à singulis quid quisque loquutus fuerit. si dicat se bene sensisse, tamen verba ipsa vitium suum prodent. aderunt testes qui affirment se mala audiuisse, atque ita ex verbis tuis condemnaberis; non quòd malè senseris, sed quòd contra conscientiam fueris locutus cum veritatis detrimento, & auditorum incommodo. si verò tum rectè senseris, rectè etiam fueris loquutus eadé verba, & auditores ipsi testabuntur publicè tuam rectitudinem & iustitiam. Alludit Iesus hoc loco ad publica iudicia, quæ non de cogitationibus hominum, sed de verbis & factis haberi edique solét. estque prouerbium olim vulgare desumptum ex lib. Salomonis. Itaque non agit de omni materia iudicij diuini, sed de verborum tantùm dictorumque iudicio.

a *Tunc responderunt ei quidam de Scribis & Pharisæis, &c.*] Intelligebant Christum non editurum signum illorum arbitratu; idque studiosius petebant, cum enim ostentationis causa non sperabant editurum. si non ederet, persuaderent populo, illum non esse efficacem, neque tantæ auctoritatis prophetam, quantæ existimabatur. non esse illi cum Deo commune consilium & negotium, sed cum Beelzebub, quia non posset signum è cælo edere, sed ex inferis potius dæmoniorum consuetudine inita. Signum enim de cælo quærebant, vt Lucas explicat. idque non vt docerentur veritatem, quam ex scripturis & aliis miraculis cognoscere poterant manifestè: sed mala mente & malo animo. tentantes enim, ait Euangelista. Hæc petitio eodem tempore ab aliis inita est, quo ab aliis dicebatur Christus dæmonia eiicere auctore Beelzebub. sed cùm illi iam redarguti essent, alij hoc secundùm propositum vrgebant simulata oratione, Magister, &c. appellantes magistrum, quasi talem ipsi crederent, sed vellent sibi maiori signo confirmari illum esse prophetam à Deo missum, ad regnum cælorum annuntiandum & procurandum. quemadmodum fuit Moses probatus magister & legislator signis cælestibus, igne, fumo, voce, & aliis. Agunt itaque de priuato signo, quod nulli prophetarum prætereà contigerat. b *Et signum non dabitur.*] Deus non debet hominum volútati obsequi, præcipuè deprauatorum; sed homines oportet cognoscere & sequi id quod à Deo institutum est. Satis multa argumenta indicata fuerant à Prophetis venturi Christi seruatoris & Euangelistæ omnium hominum, vt iam Iesus Iohannis discipulis respondens significabat. quibus argumentis abundè satisfecerat ipse sæpissimè. quibus autem hæc argumenta non admitterentur aut vilescerent propter malitiam cordis eorum. vnum restabat illud omnium grauissimum, quod post mortem & resurrectionem suam Christus expositurus erat Spiritu sancto in homines immisso, cuius virtute & efficientia agnosceretur Iesus verus esse Christus, qui susceptam humanam naturam rediments & liberans, ex veteri in nouum hominem transformaret. hoc erat illud viuum certissimum & maximum signum quo Christus cognoscendus erat filius Dei, & hominum seruator ac sanctificator. c *Viri Niniuitæ*] surgent ad collationem causarum vtriusque partis, atque ipsa comparatione condemnabunt, illique superiores euadent Iudæis huius ætatis sextæ: maximè verò iis qui Christũ, cùm à mortuis resurrexisse cognouissent, manifesta virtute Spiritus sancti in Apostolis & discipulis aliis spectata, non receperunt, prædicentibus Apostolis, & exhortantibus, Pœnitentiam agite, & baptizetur vnusquisque vestrûm in nomine Iesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum. & paulo pòst, Saluamini, inquit, à generatione ista praua.

d *Ecce plus quam Ionas.*] Maius miraculum, grauius exemplum maiori auctoritate confirmatum, præstantissima virtute demonstratum obseruatur in Christo ante signum illud, sed præcipuè post signum datum illud.

e *Regina Austri*] comparatione sui damnabit hanc generationem. illa venit, admirata Salomonis sapientiam, consiliaque excepit illius, neque tamen Salomon miraculis clarus, neque sapientia aliis impertienda admirandus erat.

surget in iudicio cum generatione ista,
3.Re. 10.a.1. 2.Par.9.a.1. Luc.11.c.24. & cõdemnabit eam: quia venit à finibus
terræ audire sapientiam Salomonis, &
[f]ecce plus quàm Salomon hîc. 43 Cùm
[g]autem immũdus spiritus exierit ab ho-
mine, ambulat per loca arida, quærens
requiem, & non inuenit. 44 Tunc dicit,
Reuertar in domum meam vnde exiui.
Et veniens inuenit eam vacantem, scopis
mundatam, & ornatam. 45 Tunc vadit,
& assumit septem alios spiritus secum
nequiores se, & intrantes habitant ibi:
2.Pet.2.d.20 & fiunt nouissima hominis illius peiora
prioribus. Sic erit & generationi huic
Marc.3.d.31. Luc.8.c.20. pessimæ. 46 Adhuc eo loquente ad tur-
bas, ecce mater eius & fratres stabant fo-
ris, quærẽtes loqui ei. 47 Dixit autem ei
quidam, Ecce mater tua & fratres tui fo-
ᵃ loqui tecû 2 MS. ris stant quærẽtes ᵃte. 48 At ipse respon-
ᵇ te alloqui 2 C.L. dens dicenti sibi, ait, [h]Quę est mater mea,
& qui sunt fratres mei? 49 Et extendens
manum in discipulos suos, dixit, Ecce
mater mea & fratres mei. 50 Quicun-
que

f *Ecce plusquam Salomon.*] Christus non solùm sapiens, sed ipsa Dei sapiẽtia & virtus manifestè probatus, maximè autem post illud signum datũ, in quo explicabatur virtus mortis & resurrectionis illius, & communicabatur illius sapientia credentibus & obedientibus illi, ipse vltrò venit, rogauit, inuitauit, & hortatus est generationem illam, vt se susciperet. repulsus tamen est ab ea, quæ suæ nefariæ obstinationis mercedem accepit dignissimam, nimirum abalienationem & reiectionem à Dei gratia & tutela, atque obduratione in peccato incredulitatéque sua.

g *Cum immundus spiritus.*] Huius rei exemplum in Iudæis statutum, ad cęterorum hominum res traduci potetit pro causæ & temporum ratione. Iudæi vsque ad Christi clarificationẽ publicam, laborabant spiritu immundo ignorantiæ crassæ quidem & notandæ, vtpote quos tanta miracula, beneficia, tanta diuinæ & apertæ doctrinæ abundantia, non docerent, Iesum esse recipiẽdum Christum, quod tamen satis apertè docebat, & alliciebat simplices & sanæ mentis homines. illam ignorationem quãquam affectatam, ignorationem tamen appellant diuinæ literæ. ad quod genus ignorationis illud referendum est Apostoli dictum, Si Dominum gloriæ cognouissent, nunquã crucifixissent. Hic spiritus ignorationis expulsus est omnino post Spiritus sancti aduentum in discipulos visibili omnibus eorum mutationis & sanctificationis exemplo atque spectaculo. tunc glorificatus, clarificatus, manifestéque probatus est Iesus esse Christus glorię Dominus. Iam igitur hunc Iudæi nulla ratione ex sacris libris rectè petita, negare poterant Iesum esse Christum & filium Dei: sed tamen illi voluntariam pertinaciam vltrò retinuerũt, atque offenderunt in lapidem offensionis, importunissiméque restiterunt Spiritui sancto. Quamobrem cùm ille immundus spiritus quæsisset requiem, nec inueniret similes illis homines quos occuparet, rediit in eandem domum, quam inuenit adeò iam vacuam diuina gratia & tutela illa priore atque cura qua adhuc cùm in inscitia illa essent, tamen retinebantur, & ad meliorem mentem quotidie reuocabantur; adeò, inquam, vacuam inuenit, vt omnino scopis versam existimare posset ne quid habere quod vel ingressum impediret, vel locum occuparet. Tunc assumpsit spiritus plures alios errotis, indurationis, excæcationis, contumaciæ, mendacij, blasphemiæ; & ingressus in eos, habitauit, & habitat. itaque illorum animos occupauit, vt non fulgeat illis illuminatio Euangelij gloriæ Christi. hic status est Iudaici populi ob priorem & posteriorem repulsam Christo ab ipsis allatam vtinam & nullus prætetea hominum in hunc miserrimum locum deuenerit.

h *Quæ est mater mea?*] Non abnegat Iesus matrem & consanguineos secundùm carnem, sed vrget propositum, antiquumque obtinet, præferendi negotia resque diuinas humanis. erat enim ille in doctrinæ exercitatione: curabat sibi fratres & necessarios, atque maximam hominum copiam ad regnum cælorum parare & instruere, vt patri suo Deo faceret filios, sibi fratres cohæredes. In tanto negotio non erat respiciendum ad humana studia & consilia atque acta, quorum causa à consanguineis vocabatur: illi enim studebant eum ab officio retrahere, dicentes, In furorem versus est. atque maioris auctoritatis causa matrem eius adduxerant, cuius nomine vocatus si exiret, ab illis teneretur. neque enim illi matri indicauerant suum consilium, quod tamen Iesu ipsi manifestum erat, qui in illorum correctionem, atque in exemplum nostrum, diuina omnia humanis anteponenda esse respondit. Lege Marci Euangelium.

que enim fecerit voluntatem patris mei
qui in cælis est: ipse meus* frater & soror, * & 9 Ma. cq.
& mater est.

CAPVT XIII.

IN illo die exiens Iesus de domo, sede- Marc. 4. a 1. Luc. 8. a. 4.
bat secus mare. 2 Et congregatæ sunt ad A
eum turbæ multæ, ita vt in nauiculam
ascendens sederet: & omnis turba stabat
in littore, 3 a & locutus est eis multa in pa-
rabolis, dicens, Ecce, exiit qui seminat,
seminare*. 4 Et dum seminat, quædam * semen suũ. o.
ceciderunt secus viam, & venerunt vo-
lucres cæli, & comederunt ea. 5 Alia au-
tem ceciderunt in petrosa, vbi non habe-
bant terram multam: & continuò exorta
sunt, quia non habebant altitudinem
terræ. 6 Sole autem orto æstuauerunt:
b & quia non habebant radicem, aruerũt.
7 Alia autem ceciderũt in spinas: & cre-
uerunt spinæ, & suffocauerunt ea. 8 Alia
autem ceciderunt in terram bonam: &
dabant fructum, aliud " cẽtesimum, aliud ' centum, aliud sexaginta, aliud triginta MS. C.
sexagesimum, aliud tricesimum'. 9 c Qui
habet aures audiendi, audiat. 10 Et acce-
dentes discipuli, dixerunt ei, Quare in
parabolis loqueris eis? 11 Qui respon-
dẽs, ait illis, d Quia vobis datum est nosse B
"mysteria' regni cælorum: illis autẽ non ' mysterium o.
est

CAP. XIII.

a *Et locutus est eis.*] Nullam prætermittit occasionem Christus docendi homines, quę ad ipsorum salutem faciunt: & quia nemini velit otiosum suum studium, hoc est, sine fructu euadere, præmonet, describens omnia impedimẽta, quorũ causa humani animi carere possunt tãta vtilitate.

b *Quia non habebãt radicem.*] Radix qua tenacissimè hæret verbum, ita vt exuri & siccari non facilè possit (imò non possit, nisi vltrò accedat voluntas hominis, & negligat verbnm.) radix, inquam, est mysterij incarnationis & resurrectionis Christi notitia: quam qui non purè tenet, pietatem aliquomodo profiteri & ostendere potest, tamen quæ sine fundamento firmo sit, statimque impetu persecutionum & molestiarum humanarum arescat, infirmissimaque reddatur, neque ad fructus ferendos perduret. Sunt autẽ incarnatio verbi ac resurrectio Christi, duo extrema mysteria, quibus tãquam principio ac fine cætera omnia quæ Christus & gessit & passus est, clauduntur. de quibus aliàs plura ipse dabit disserere.

c *Qui habet aures audiendi*] Qui eo animo ac studio venit, vt audiat & sentiat ad suam vtilitatem, is habet aures audiendi: qui verò non audiendi nec sentiendi atq; cognoscendi studio, sed calumniandi, vel reprehendendi, aut etiam irridendi cupiditate ducitur, ille non habet aures audiẽdi, sed calumniandi, reprehendendi, vel irridendi, peruersum aurium officiũ. namque auris, & oculi, & cæteri sensus, non propriè suo munere fungũtur, cùm ea sentiunt quæ oon oportet, aut eo modo qui non decet. vt oculus non effectus est ad nictãdum vel pauendum, sed ad videndum. qui oculos claudit, non vtitur oculorum officio. ita qui videt quæ videri non debẽt, aut modo quo non decet, ille non vtitur, sed abutitur oculis. Probata videndi & audiendi ratio est ea, quam ob rem à Deo constituti sunt hi sensus, sicut scriptum est, Oculus videns, & auris audiens, vtrumque fecit Dominus. Itaque simplicissimus vsus sensuum & sine vllo vitio, exigitur à Christo, ad percipiendum fructum ex doctrina.

d *Quia vobis datum est.*] Notatio eorum qni habent aures audiendi, illa est, Si quis auditam parabolam cupiat sibi exponi, idque auido studio discendi, non antem errandi. si quis propositam parabolam negligat cognoscere, aut curiosè tantùm cognoscere cupiat, aut irrideat, aut contemnat, is non habet aures audiendi; atque ita indignns est cui credantnr diuina mysteria simpliciter. Ea enim credi & aperiri Deus voluit discipulis, hoc est, iis qui discendi & obsequendi animo Christum sequuntur; & ea simplicitate præditi sunt, qnam Christus in superioribus capitibus exigebat, qualis paruulorum est simplicitas.

est datum. 12 a Qui enim habet, dabitur
Inf. 25. c. 29. ei, & abundabit: qui autem non habet,
& quod habet auferetur ab eo. 13 Ideò in
parabolis loquor eis: quia videntes non
vident, & audientes non audiunt, neque
* vt adimpleatur o. intelligunt. 14 *& adimpletur* in eis pro-
* dicentis, ms. Hier. s. phetia Isaiæ *dicens*, Auditu audietis, &
Isa. 6. c. 9. Mar. 4. b. 12. non intelligetis: & videntes videbitis, &
Luc. 8. b. 10. Ioh. 12. f. 40. non videbitis. 15 Incrassatum est enim
Act. 18. f. 26. Rom. 11. b. 8. cor populi huius, & auribus grauiter au-
Luc. 10. d. 23. dierũt, & oculos suos clauserunt: nequã-
do videant oculis, & auribus audiant, &
corde intelligant, & conuertantur, & sa-
nem eos. 16 b Vestri autem c beati oculi,
quia vident, & aures vestræ quia audiũt.
17 Amen quippe dico vobis, quia multi
prophetæ & iusti cupierunt videre quæ
videtis, & non viderunt: & audire quæ
auditis, & non audierunt. 18 Vos ergò
Marc 4. b. 14. Luc 8. b. 11. audite parabolam seminantis. 19 Omnis
qui audit verbum regni & non intelligit,
C venit malus, & rapit quod seminatum
est in corde eius: hic est qui secus viam
seminatus est. 20 Qui autem super pe-
trosa seminatus est, hic est, qui verbum
F audit,

a *Qui enim habet, dabitur ei.*] Qui habet integram & rectè cõpositam sensuum suorum facultatem atque animi intentionem, vtiturque rectè naturali rationis lumine, atque datis à Deo communiter bonis, dabitur ei cognitio mysteriorum quæ naturæ communi facultate inueniri per se non possunt, nisi eorum auctor ipse Deus doceat & exponat. cuius generis sunt arcana de humanæ salutis ratione & explicatione, de regni cælestis possessione, & quæ ad hæc pertinent cætera. Qui verò iis donis & facultatibus naturalibus à Deo concessis & conseruatis atque amplificatis abutitur, non habet id quod habere debuit, hoc est, rectum vsum suarum facultatum: ideoque dignus est etiam qui priuetur illo vsu atque facultatibus ipsis, ita vt cùm audire se aliquid existimarit, nihil tamen audierit; cùm videre, nihil viderit. namque audire, & non intelligere quæ audias, perinde tibi fuerit, ac si surdus esses: audis sonum verborum, sed significationem non magis intelligis quàm iumentum. ergo sensus naturalis humanus, quẽ habebas, quoque vti poteras, si noluisses abuti, versus est tibi in bruti sensum. atque ex corde & sensu communi humano, ex ratione animique spirituali facultate deuentum est ad incrassationem cordis, hebetationem sensuum, atque omnino ad vitæ animæque vsum longè minorem, quàm natura humana sortita sit. Hic est status Iudæorum atque eorum qui alienati sunt à cognitione veritatis sua ipsorum culpa: quibus cùm vita supersit, tamen ita superest, vt insanis & cerebro carentibus, hoc est, à vera & vtili sibi rerum cognitione abalienatis. sed in insanis quidquid post morbum contractum accidit, culpa vacat. in iis qui alienati sũt à veritate, culpa præsens est semper, quòd non nisi volentes in ea cæcitate sunt, quam vltrò fouent, consuetudineque sua augent, & quotidie cumulant magis. vident enim, & nolunt videre; ex quo fit vt non videant audiũt, & claudunt aures, atq; grauiter audiunt: perinde est ac si non audiant. ita affectant suam illam surditatem & cæcitatem, vt aliter secum agi nolint; neque melius intelligere quàm intelligunt, cupiant: nollent enim ita audire, vt conuerterentur ab errore in quo sunt; atque ita conuersis donaretur sanitas à Deo, qui nemini purè conuerso negat curationem. Igitur studiosè volunt non doceri: ideo quamuis audiunt, non docentur. audiunt enim in parabolis, quas non cupiunt sibi exponi, nec exponit Christus inuitis. b *Vestri autem.*] Discipulorum oculi & aures vident, & audiunt sana mente, & discendi cognoscendique veritatem auida, intenti sensus sentiunt simpliciter, atque sentire cupiunt. id autem quod cupiunt accipiunt, hoc est, apertam expositionem omnium parabolarum magna cum vtilitate animorum suorum. Apud Marcum legimus, Et sine parabolis nihil loquebatur eis; seorsum autem discipulis suis disserebat omnia. c *Beati oculi.*] Beatos appellat discipulorum sensus qui eo tempore fuerint, quo diuina mysteria non solùm reuelarentur, sed traderentur etiam hominibus huius aureæ ætatis noui Testamenti, qui videre & audire voluerint. in ea re infelicissimi Iudæi sunt, Iudæorumque imitatores, qui oblatæ disciplinæ oportunitatem negligunt & despiciunt quod tempus multi prophetæ & iusti cupierunt suis ætatibus illucescere, vt quæ illis in figura aut parabolis & similitudinibus tradebantur prædicenda & exspectanda, ab ipso tantorum mysteriorum pontifice narrata & expedita explicataque perciperent. Heb. cap. 1. & 2.

audit, & continuò cum gaudio accipit
illud: 21 Non habet autem in se radicem,
sed est temporalis. facta autem tribula-
tione & persecutione propter verbum,
continuò scandalizatur. 22 Qui autem
seminatus est in spinis: hic est, qui ver-
bum audit, & solicitudo seculi istius &
fallacia diuitiarum suffocat verbum, &
sine fructu efficitur. 23 Qui verò in ter-
ram bonam seminatus est: hic est qui
audit verbum, & intelligit, & fructum
affert, & facit aliud quidem *cētesimum, * vt supra vers. 8.
aliud autem sexagesimum, aliud verò
tricesimum. 24 Aliā parabolam propo- Mar. 4. d. 26.
suit illis, dicens, [a]Simile factum est regnū
cælorum homini qui seminauit bonum
semen in agro suo. 25 Cùm autem dor-
mirent homines, vênit inimicus eius, & Sap. 2. d. 24.
superseminauit zizania in medio tritici, D
& abiit. 26 Cùm autem creuisset herba,
& fructum fecisset: tunc apparuerunt &
zizania. 27 Accedentes autem serui pa-
trisfamiliâs, dixerunt ei, Domine, nónne
bonum semē seminasti in agro tuo? Vn-
de ergo habet zizania? 28 Et ait illis, [b]Ini-
micus homo hoc fecit. Serui autem dixe-
runt ei, [c]Vis *imus, & colligimus ea? * Igitur R.G.
29 Et ait, Non: ne fortè colligentes ziza-
nia, eradicetis simul cum eis & triticum.
30 [d]Sinite vtraque crescere vsque ad mes-
sem,

a *Simile factum est regn.*] Erit, inquit Christus, tempus, vt in Ecclesia militante, in qua bonum semē puræ doctrinæ seminatū fuerat, emergat magna multitudo errorum, & vanitatum atq; vitiorum, quæ omnia penè obruāt bonam & sanam doctrinam. id autem accidet culpa hominū, qui cùm perpetuò vigilare deberent vt vnusquisque agri partem ad se spectantem, hoc est, animum suum custodiret, tamen dormire cœperūt, negligentes paulatim suum vnusquisq; officium. ea occasio visa est opportuna aduersario Dei & hominum hosti vigili, ad contaminandam religionē, doctrinam & pietatem polluendam, animosque hominum implendos vanitate, errore & vitio, seminibus malæ doctrinæ iactis; quæ etiam nata virebant & crescebant, atque contēdebant specie cum bono semine, sed in tempore fructus deprehensum est malum. namque vanitas vanos fructus profert & vitiosos. bonum semē vbi natum creuit, in bonum fructum perducitur.

b *Inimicus homo.*] Omne malum semen ab inimico homine in Ecclesiā militantem est inductum, hoc est, à satana, eiusque ministris: omnisque malus fructus ad inimicum refertur auctorem. est autem malus fructus opus ab ipsis agentibus vitio corruptis erroreque deprauatis profectum. bonus fructus opera Deo grata & probata, ab auctoribus operum Deo charis.

c *Vis imus & colligimus.*] Zelo quodā permoti aliqui ex ministris cupiunt zizania colligere, sed ille zelus non vacat ira & animi perturbatione (oportuerat enim rogare dominum, quid nunc agendum, vt huic malo remedium afferatur) illi autem remediū vnum tantùm colligendi esse autumant, eamque curam sibi committi postulant. fieri autem non posset quin ab iratis & non vsquequaq; sapientibus multa pars tritici inter zizania comprehenderetur euellēda, atque simul bonus cum malo dissiparetur. hoc est, cum malæ doctrinæ præceptis & institutis atque actionibus, bonæ etiam doctrinæ non exigua pars conuelleretur, cum moribus & actionibus honestis; atque periclitarentur verè pij, aliaque complura consequerentur mala.

d *Sinite vtraque crescere.*] Multa tolerat Deus mala, quæ non tamen inulta relinquet: sed interdum tolerat, dum permixta aliis bonis non possunt per homines resecari aut euelli, nisi cum bonorum detrimento. tamen mala manifesta, in quibus auferendis nullum periculum est bonorum generi, tolli debent per pios & Dei cultores Christianæ reip. ministros, sine animi perturbatione.

ſem, & in tempore meſſis dicam [a] meſſo-
ribus, Colligite primùm zizania, & alli-
gate ea in faſciculos ad comburendum,
triticum autem congregate in horreum
Marc.4.d.30 Luc.13.d.18. meum. 31 Aliam parabolam propoſuit
eis, dicens, [b] Simile eſt regnum cælorum
grano ſinâpis: quod accipiens homo ſe-
minauit in agro ſuo: 32 quod minimum
quidem eſt omnibus ſeminibus: cùm
autem creuerit, maius eſt omnibus ole-
ribus, & fit arbor, ita vt volucres cæli ve-
niant, & habitent in ramis eius. 33 Aliam
Luc.13.e.21. parabolam locutus eſt eis. [c] Simile eſt re-
gnum cælorum fermento, quod acceptũ
E mulier abſcondit in farinæ ſatis tribus,
donec fermentatum eſt totum. 34 Hæc
Marc.4.d.33. omnia locutus eſt Ieſus [d] in parabolis ad
turbas: & ſine parabolis non loquebatur
eis: 35 vt impleretur quod dictum erat per
Pſal.77.a.2. *prophetam, dicentem, Aperiam in para-*
bolis os meũ, eructabo abſcondita à con-
ſtitutione mundi. 36 Tunc dimiſſis tur-
bis venit in domũ: & acceſſerunt ad eum
* Diſſere Ms. Heron. * Enarra 1 Ms. diſcipuli eius, dicentes, * Ediſſere * nobis
parabolam zizaniorum agri. 37 Qui re-
ſpondens ait illis, Qui ſeminat [e] bonum
F 2 ſemen,

a *Meſſoribus.*] Angeli ſunt meſſores Dei, ad id etiam miniſterium deſtinati in extremum iudicium.

b *Simile eſt regnum cælorum grano ſin.*] Regnum cælorum Eccleſiam Spiritus ſancti diuina virtute informatam & auctam intelligo. quæ virtus de plenitudine gratiæ & virtutis Christi communicata eſt, hoc eſt, ex vno grano in ſpeciem minimo & humillimo; quod niſi ſeminatum in terra mortuũ eſſet, ipſum ſolum maneret. ſed ſeminatum eſt, & mortuum & ſepultum: ac tum quidem minus & infirmius putabatur in ſpeciem granum illud, quàm cùm eſſet ſuper terram viuẽs: ſed poſtquam reſurgens editum eſt denuò ad vitam, creuit in cælum vſque penetrans, & conſtituit in arborem magnã, cæteris omnibus anteà Eccleſiis ante legem & poſt legem quæcunque fuerint, longè maiorem. ita vt ex gentibus magnæ turmæ aduolantes ad partes huius Eccleſiæ, atque adeò ad mẽbra Chriſti commigrauerint, eiusque Eccleſiæ communione vſæ fuerint. Atque adeò in hac parabola indicatur humile Euangelij in ſpeciemque exiguum initium, quod priùs inter Iudæos ſeminatum eſt, ibique cœpit creſcere, poſteà verò cõmunicata Spiritus ſancti virtute iis quibus ſuſceptũ eſt ex gente illa, totum, in variaſque orbis partes dilatatis ramis aditum locumque præbuit gentibus multis olim ſine Deo, ſine lege, ſine promiſſione manifeſta ſibi vagantibus, ad communicationem accipiẽdã regni ipſius.

c *Simile eſt regnum cælorum fermento.*] Corpus illud Chriſti myſticũ, in quo Deus ſedem domiciliumque perpetuum habens inhabitat, cõſtat ex hominibus qui diuinæ Chriſti virtutis participes reuera fuerint, eiuſdemque viua membra effecti fratres veri, filij Dei verè, hæredes verè regni Dei ob communicationem illius virtutis hoc myſterium peractum eſt, communicante Chriſto verè ſuam carnem & ſanguinem innocentẽ ſuis, atque ipſorum etiam debita, nec non & ſuam ipſorum vicem eodem ſuſcipiente, cõſtitutoque vno ex omnibus corpore myſtico, ad mortem & ſepulturam oblato. Fuerunt autem tria farinæ ſata quibus hoc ſacrum fermentum abſconſum eſt, donec fermentaretur totum: fuerunt, inquam, præteritarum ætatum homines, quotquot in ſpe redemptionis præceſſerant, præſentis ætatis & poſteriorum temporum etiam quotquot crediderint diuinis promiſſis, & præceptis obtemperauerint. Habet myſterium nomen trium ſatorum: ex tribus enim ſatis Ephi conſtat. ſed de his aliàs plura Chriſtus docebit.

d *In parabolis.*] quibus pij & veræ diſciplinæ cupidi excitarentur ad inquiſitionem veritatis, quam inuentam amplecterẽtur. cæteri verò quibus euangelicæ doctrinæ aperta ſimplicitas negligenda erat, corticem tantùm durum tractare poſſent, ſine latentis ſimplicitatis profanatione. atque ita abſcondita à conſtitutione mundi myſteria regni cælorum in parabolis repetita & propoſita, aliis ad lucem communicarentur præſentem: aliis verò qui in tenebris manere mallent, perinde abſcondita eſſent atque anteà fuerant.

e *Bonum ſemen.*] Seminatum eſt bonum ſemen à filio hominis, qui Spiritu ſancto plenos homines mundo exhibuit lucentes in medio prauæ & peruerſæ nationis, ſicut luminaria in mundo. frequentiſſima erat olim Eccleſia huiuſmodi hominibus renatis, atque in nouitate vitæ ambulantibus, magno apud

semẽ, est filius hominis. 38 Ager autem,
est mũdus. Bonũ verò semẽ, hi sunt filij
regni. Zizania autem, filij sunt [v]nequam. v τοῦ πονηροῦ.
39 Inimicus autem qui seminauit ea, est Apoc.14.c.15
diabolus. Messis verò, consummatio se-
culi est. Messores autem, angeli sunt.
40 Sicut ergo colliguntur zizania, & igni
comburuntur: sic erit in consummatio-
ne seculi. 41 mittet filius hominis ange-
los suos, & colligent de regno eius [a]om-
nia scandala, & eos qui faciunt iniquita-
tem: 42 [b] & mittẽt eos in caminum ignis.
Ibi erit fletus & stridor dentium. 43 Tunc
iusti fulgebunt sicut sol in regno patris Sap.3.b.7. Dan.12.a.3.
eorum. [c]Qui habet aures audiendi, au-
diat. 44 [d]Simile est regnum cælorũ the-
sauro abscondito in agro: quem qui in-
uenit homo, abscondit, & præ gaudio
illius vadit, & vẽdit vniuersa quæ habet, F
& emit agrum illum. 45 [e]Iterum simile
est regnum cælorũ homini negotiatori,
quærenti bonas margaritas. 46 Inuenta
autem vna pretiosa margarita, abiit, &
vẽdidit omnia quæ habuit, & emit eam.
47 Iterum

omnes gẽtes miraculo. constabat autẽ Ecclesia huiusmodi perfectissimis hominibus, & aliis nondũ perfectis, tamen ad perfectionem à Christo obtinendam fide & pœnitentia contendentibus. hi omnes filij regni erant, alteri possessione Spiritus sancti donati, alij possessionis fide & spe; verũque ex Christi opera & efficacia erat. posteà venit diabolus, & totũ agrum malis hominibus, hoc est, scelestis, & suo spiritu plenis dissẽminauit. vtriq; sunt in ecclesia Christiana, sed altera pars filij regni, altera filij nequam dicuntur. Itaque non solùm de hæreticis hîc sermo habetur, sed de omnibus vitiorum quocunque genere corruptis, qui inter filios regni minimè numerantur. horum inter alteros commixtio & confusio toleratur à Domino misericorde, atque eosdem vel pœnitentiæ, aut probationis filiorum causa expectante. Sed in consummatione seculi separabuntur alteri ab alteris.

a *Scandala, & eos qui, &c.*] Zizaniorum significatum in duo capita partitus est magister ipse: scandala, & facientes iniquitatem. sunt autem scãdala, auctores errorum, hæreseõn, atq; superstitionum, fautores vitiorum, ambitionis, pomparum, & cæterarum omnium opinionum & sententiarũ, quæ sanæ doctrinæ simplicitatique Christianæ ac veritati aduersantur, quocunque modo instituti, doceri & defendi soleant. huius generis scandala multa in mundo fore præuidit ac prædixit Christus. Scandala enim Latinè offensiones dicuntur. Alterum caput zizaniorum, sunt ij qui faciunt iniquitatem, siue eam doceant, siue minus. iniquitatem autem hoc loco definimus, quidquid à diuinæ legis obseruatione deficit, ex verbo Græco ἀνομία.

b *Mittent eos in camin.*] Zizaniorum exitum adnotare permagni retulerit. quę quanquã dũ in agro crescunt prosperè agere videantur, & bonam frugem penè obruere atque adeò pessundare, tamẽ ad fletum & stridorẽ dentium destinantur, cùm contrà bono semini & germini oppresso in mundo hoc, atque in speciem minoris elegantiæ quàm zizania, tamen promissa sit certa spes fulgendi tanquam sol, in regno patris eorum à quo adoptati sunt in filios regni. c *Qui habet aures.*] Plurimum confert purgatis auribus audire veritatem, & distinguere inter rationes boni seminis & zizaniorum. vide quàm cupiat Christus nullum esse qui suæ saluti non consulat.

d *Simile est regnum cælorum thesauro.*] Docet hæc similitudo rationem ab eo ineundam qui habet aures audiendi. non enim ideò docetur vt audiat tantùm, & audita cum gaudio suscipiat, nihilque prætereà curet, sed vt simulatq; cognouerit dignitatẽ regni cælorum per Euangelium propositam, cuius magnitudinem neque auris audiuit, neque oculus vidit, neque vlla comparatio æquare potuit; quicquid anteà in minoribus rebus studij atque operæ ponebat, id totum omnibus viribus ad hanc dignitatem admirabilem quærendam conuertat, sine illi huius thesauri causa res fortunæque omnes, siue honor, siue vita, siue omnia denique humana exponenda sint. Atque adeò omnem aliam sapientiam, scientiam, & facultatem huic vni studio cedere atque posthaberi oportet. idque summo cum gaudio magnaque animi alacritate, cui nihil vnquam præstantius contingere potest quàm Spiritus sancti diuitiæ & opes quas regni cælorum ciues adipiscuntur. e *Iterum simile.*] Hæc similitudo ad eandem sententiam cum superiori refertur. addit autem iudicium deligendi inter doctrinas ad vitam beatam institutas. nulla enim proprior & certior scopum tangit, quàm Euangelica, vpote quæ regnum cælorum & verè indicet, & credita atque legitimè inita exercitaque tradat.

47 Iterum simile est regnum cælorum [f] sa-
genæ missæ in mare, & ex omni genere
* piscium * congreganti. 48 quam, cùm
impleta esset, educentes, & secus litus se-
dentes, elegerunt bonos in vasa, malos
autem foras miserunt. 49 Sic erit in con-
summatione seculi. exibunt angeli, &
separabunt [g] malos de medio iustorum,
G 50 & mittent eos in caminum ignis. ibi
erit fletus & stridor dentium. 51 [h] Intel-
lexistis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam *.
52 Ait illis, [i] Ideo, omnis scriba doctus in
regno cælorum, similis est homini patri-
familiàs, qui profert de thesauro suo no-
ua & vetera. 53 Et factum est: cùm con-
summasset Iesus parabolas istas, transiit
inde. 54 Et veniens in patriam suam,
[k] docebat eos in synagogis eorum, ita vt
mirarentur, & dicerent, Vnde huic sa-
pientia hæc, & virtutes? 55 Nónne hic
est fabri filius? Nónne mater eius dicitur
[l] Maria, & fratres eius, Iacôbus & * Io-
seph *, & Simon & Iudas: 56 & sorores
eius, nónne omnes apud nos sunt? Vnde
ergo huic omnia ista? 57 Et scandaliza-
bantur in eo. Iesus autem dixit eis, Non
est propheta sine honore, nisi in patria
sua,

* 3 MS. R. G. S.

* Domine. MS R. G. S.

Mar. 6. a. 1. Luc. 4. c. 16.

Ioh. 6. e. 42.

* Iosés, c. s.

Mar. 6. a. 4. Luc. 4. d. 24. Ioh. 4. f. 44.

f *Sagenæ.*] Ecclesia militans regnum cælorum hoc loco dicitur, quæ filios regni veros & filios etiam nequã continet. omnes illa ad bonã frugẽ parare cupit, atq; vtiles esse optat. sunt tamen filij nequam inutiles, imò nocẽtes potius; interim verò omnes continet & tolerat, tum squamosos, tũ aspero corio tectos, & serpentini generis, dũ in his mũdi aquis versetur sagena.

g *Separabunt malos.*] Ex vna Ecclesia separatis malis à iustorum grege, fiét duo collegia distinctissima; alterum filiorum regni in possessione regni collocatorum sine vlla rerum exceptione molestiarum; alterum filiorum nequam in caminum ignis destinandorum, sine vllo bonorum sensu aut vsu.

h *Intellexistis hæc omnia?*] Similitudines & explicationes? Rationem doctrinæ instituẽdæ docere parabat hac interrogatione vsus Christus. cuius summa est, vt ex antiquorum librorũ, hoc est, veteris testamenti diligenti & studiosa lectione exempla, similitudines, orationes, ac sententiæ proferantur ad noui testamenti mysteria indicanda atque exponenda, vt Christus ipse hoc in sermone fecit: qui sementis, seminum, margaritarum, thesauri, agri, piscium, atque aliorum generum rationes in Leuitico cæterisque antiquis libris indicatas, aperta significatione, quãuis breuissima, exposuit.

i *Omnis Scriba doctus in regno cælorum.*] Plurimum interest inter Scribam doctum in regnum cælorum, hoc est, qui pietatis tantùm cognoscendæ & exercendæ atque docendæ causa disciplinam inierit, assecutusque fuerit bonam, & inter Scribas doctos in alios fines popularis gloriæ, aut vtilitatis & commoditatis humanarum rerum, aut etiam curiositatis vel contẽtionis. Alter ille prior, de doctrinæ thesauro, quem sibi ex assidua lectione, meditatione, contemplatione atque exercitatione comparauit, omnem suam eruditionem profert, antiquas figuras, similitudines ac sententias cum nouorum mysteriorum argumentis coniungens, eandemque doctrinæ rationem nulla ex parte secum pugnãtem instituit.

k *Docebat eos in synagogis eorum.*] In more positum erat & receptum, vt in synagogas cõuenientibus aliquæ sacrorum librorum partes per singulos festos dies exponerentur à doctis, aut legerentur tantùm: id pro arbitrio eius fiebat cui liber tradebatur, aut etiam pro ingenio. indocti legebant tantùm partes sibi decretas, docti exponebant etiam. Magno itaque miraculo erat Galilæis Iesum fabrum in fabrili domo & arte educatum, docere & explicare sapientissimè, coniunctis veteribus rebus cum nouis mysteriis disserere de regno Dei, suamque doctrinam dicendi auctoritate ac sermonis dignitate, & miraculorum exhibitione ornare & confirmare: Sed eùm multi qui ob alios fines sapientiam profitebantur, nec tantis exemplis ostendere poterant, huic admirabili Iesu facultati & auctoritati inuiderent, offendebant in illius humilitatem ab humana ambitione & re & specie longè alienam. tanta autem obcæcati erant malitia & inuidia, vt quæ videbant, omninoque sentiebant, atque adeò cognoscebãt, tamen non crederent.

l *Mater eius dicitur Maria.*] Extremæ ignobilitatis gradus mundanis hominibus esse videtur, cùm quis nomen tantùm tuetur suum, neque vllo dignitatis agnomine fulget.

sua, & in domo sua. 58 Et non fecit ibi
virtutes multas propter incredulitatem
illorum.

CAP. XIIII.

IN[a] illo tempore audiuit Herodes tetrar- Mar.6.b.14. Luc.9.a.7.
cha famam Iesu: 2 & ait[b] pueris suis, Hic A
est Iohannes Baptista: ipse surrexit à mor-
tuis, & ideò virtutes operantur in eo.
3 [c] Herodes enim tenuit Iohãnem, & alli- Mar.6.c.17 Luc.3.d.19.
gauit eum: & posuit in carcerem propter
Herodiadem vxorem * fratris sui. 4 [d] Dice- * Philippi 2 MS.R.Hier. c.1.
bat enim illi Iohãnes, Non licet tibi ha-
bere eam. 5 [e] Et volens illum occidere,
timuit populum: quia sicut prophetam Inf.21.c.16.
eum habebant. 6 Die autem natalis He-
rodis saltauit filia Herodiadis in medio:
& placuit Herodi. 7 Vnde cum iuramen-
to pollicitus est ei dare quodcunque po-
stulasset ab eo. 8 At illa præmonita à
matre sua, Da mihi, inquit, hîc in disco
caput Iohãnis Baptistæ. 9 [f] Et contrista-
tus est rex: propter [g] iuramentum autem,
& eos

CAP. XIIII.

a *In illo temp.*] Cùm Iesus adhuc in Galilæa ageret, celebrisque esset illius nomen propter doctrinã & miracula.

b *Pueris suis.*] Familiaribus ministris, Hebræorum & Græcorum phrasis est. id autem cum illis agebat Herodes perturbatus & consilij capiendi causa, cũ vel verè Iohannem, vt multi dicebant, eundem esse existimaret atq; Iesum, vel eodem Spiritu nouum prophetam Iesu esse suspicaretur, atque vulgari loquendi more diceret Iohannem surrexisse à mortuis. dici enim solet hoc de viro aliquo, cuius studia, opera & virtus alium iam vita functum referunt. Hoc autem Euangelista narrat, vt intelligamus Euangelij initia per Iesum annuntiati non fuisse obscura, sed regibus & tetrarchis, atque adeò omni populo nota, ita vt de re ipsa non dubitaretur. sed de certa persona quam Iesus sustineret, variæ essent hominũ, vt fieri solet, sententiæ: & quanquam non omnes conuenirent, certè tamen omnes maximum virum maximaque facultate ac diuino spiritu præditum agnoscebant. Lucas Herodis animum & orationem disertis verbis refert: Hęsitabat, inquit, eo quòd varia audiret de Iesu, &c. & dixit, Iohannẽ ego decollaui, quis est iste de quo talia audio?

c *Herodes enim.*] propter Herodiadem, illius, inquit, incestę mulieris tum causa, tum impulsu.

d *Dicebat enim Iohannes.*] Non semel illum monitum esse vt ab incestu illo desisteret, verbum imperfecti temporis indicat. non tamen publicè in publica concione dictum, sed familiariter; palam tamen & apertè ac liberè, pronomen *tibi* à duobus Euangelistis expressum demonstrat. & illud etiam Lucę testimonium, Herodes autem tetrarcha cùm corriperetur ab illo. Exẽplum prudentis & fidelis ministri in Iohanne statuitur.

e *Et volens eum occidere.*] Quàm primum in carcerem coniectum volebat occidere, incitatus ab infesta & importuna illa incesta fœmina: sed huic voluntati obstitit timor populi, cuius gratia multa principes aut agunt, aut omittunt contra animi sententiam. Interim tamen dum Iohannes in carcere teneretur, audiens Herodes iterum atque iterum vehementer mouebatur, vt ipse etiam iustum & sanctum virum agnosceret: & eo audito multa faciebat, & libenter eum audiebat. interea tamen in vinculis custodiebat, vt hoc modo vxoris iram paulatim leniret, aut saltem facinus impediret: nãque illa quocunque modo volebat eum occidere, & ideò insidiabatur ei, vt Marcus narrat: regis verò cùm videret animum æquiorem erga Iohannem, dissimulabat, vt vel dimissum ex carcere insidiis occideret, vel iisdem insidiis occasionem captaret eum in carcere occidendi. & cùm dies opportunus accidisset, commenta est illud nefarium facinus.

f *Et contristatus est rex.*] Verè contristatus est, non simulatè tantùm; namque iam timebat & reuerebatur Iohannem, sciens illum esse iustum & sanctum, quanquam principio ex tyrannica ira illum conieciſſet in carcerem, magno cum scelere, tum quòd consilium ceperat illum custodiendi, quoniam ex humano iudicio, & non ex æquitate profectum est, idem ipsi fuit occasio augendi sceleris. Nihil enim ab homine cogitatur adeò constanti ratione, quod non euerti possit alterius hominis cogitatione dolosa: quamobrem nusquam ab ęquitate & veritate vel tantillum est discedendum.

g *Iuramentum, & eos qui pariter.*] Regij dicti ac promissi constantiam iniquissimo argumẽto probauit Herodes. Nulla re magis suam dignitatem stabiliri principes putãt, quàm dictorum conuentorumque constantia & veritate. ea autem sententia omnino tyrannica est, nisi modus & distinctio adhibeatur. est autem modus, vt nihil iniquum & iniustum à regibus vel agatur vel proferatur. quidquid autem æquè insteque agitur vel dicitur, id iis sanctum, certum firmumque sit. sed plerumque in alteram partem improbissimam peccatur, propter corruptas principum mentes, & conseruandæ potentiæ opinionem; atque adeò propter eos qui principibus assistunt.

& eos qui pariter recumbebant, iussit
dari. 10 Misitq́;, & decollauit Iohãnem
B in carcere. 11 Et allatum est caput eius
in disco: & datum est puellæ, & attulit
matri suæ. 12 Et accedentes discipuli
* eius, MS. Hier. eq. s. eius, tulerunt corpus*, & sepelierũt illud:
[a] & venientes nuntiauerũt Iesu. 13 Quod
Luc. 9. a. 10. Marc. 6. d. 31. Iohan. 6. a. 1. cùm audisset Iesus, secessit inde in naui-
cula, in locum desertum seorsum: & cùm
audissent turbæ, secutæ sunt eum pede-
stres de ciuitatibus. 14 [b] Et exiens vidit
turbam multam, & misertus est eis, &
curauit languidos eorum. 15 Vespere
autem facto accesserunt ad eum discipu-
li eius, dicentes, Desertus est locus, &
hora iam præteriit: dimitte turbas, vt
euntes in castella, emant sibi escas.
16 Iesus autem dixit eis, [c] Non habent ne-
Matt. 6. e. 37. Luc. 9. b. 13. Ioan. 6. b. 9. cesse ire: date illis vos manducare.
17 Responderunt ei, [d] Non habemus hîc
nisi quinque panes & duos pisces. 18 Qui
ait eis, [e] Afferte mihi illos huc. 19 Et cùm
iussisset turbam discumbere super fœ-
num, acceptis quinque panibus & duo-
bus piscibus, [f] aspiciens in cælum bene-
dixit, & fregit, & [g] dedit discipulis panes,
discipuli autem turbis. 20 Et manduca-
uerunt omnes, & saturati sunt. Et [h] tule-
C runt reliquias, duodecim cophinos fra-
gmentorum plenos. 21 Manducantium
autem fuit numerus, quinque millia vi-
rorum, exceptis mulieribus & paruulis.
22 Et statim

a *Venientes nuntiauerunt Iesu.*] Discipuli Christi ex legatione redeuntes, nuntiauerunt Iesu quæ egerant & docuerãt, omnia retulerunt, etiam nuntium de morte Iohannis, narrauerunt famam de ipso sparsam & propagatam per omnem regionem, atque adeò ad Herodis vsque hæsitationem amplificatũ nomen eius. hic iam adesse tempus Iesus cognouit, quo ipse solus totius legationis & doctrinæ Euangelicæ munus sustineret atque exerceret, Iohanne præcursore & teste, iam officio ac vita defuncto. id etiam numerus populi concurrentis in horas crescens postulabat: quamobrem cum discipulis tantisper quiescendi causa dum illi sumpto cibo à laboribus recrearẽtur præterito, nauigium conscendens secessit in locum desertum. Hanc expositionem Marcus nos docuit.

b *Et exiens vidit turbam.*] Hæc est diuini spiritus charitas & Christi, vt eorum qui se quærunt, curam suiipsius anteponat etiam necessariæ quieti ac recreationi. secesserat cum discipulis Iesus in locum solitariũ, quibus quinque panes & duo pisces ad suũ ipsorum pastum erãt: verùm vt vidit turbas Iesus quę sese studiosè secutæ erãt pedestres, cùm nondum ipse cibum sumpsisset, neque sui, tamen in illis docendis, eorumque ægrotis & languidis sanandis occupatus est vsque ad pomeridianum tempus ad vesperam fere: deinde verò eorundem spirituali cibo reficiẽdorum curam suscepit admirandam.

c *Non habent necesse.*] Exercet Iesus discipulos in fide.

d *Non habemus.*] Infirmitudo carnis in periculis faciendis fidei circa ea quę prouidentiam spectant.

e *Afferte mihi.*] aliud dictatum ad fidei exercitationem.

f *Aspiciens in cælum.*] Non ex abundantia est sufficientia, sed ex Dei & Christi eius benedictione cumulatissima sufficientia proficiscitur.

g *Dedit discipulis.*] Vt his testibus primùm Dei prouidentia probaretur, deinde horum ministerio cęteris omnibus atque adeò vniuerso orbi.

h* *Et tulerunt reliquias.*] Exitus beneficentiæ ac benignitatis prosperrimus est.

22 [a] Et statim [*]iussit Iesus discipulos ascé- Marc.6.e.45. *compulit 8
dere in nauiculam, & præcedere eum MS.Reiser.
trans fretum, donec dimitteret turbas. c.5.
23 Et dimissa turba, ascendit in montem Ioh.6.b.7.
solus orare. Vespere autem facto solus Luc.6.b.12.
erat ibi. 24 nauicula autem in medio
mari iactabatur fluctibus. erat enim cõ-
trarius ventus. 25 Quarta autem vigilia
noctis, vênit ad eos ambulans super ma-
re. 26 Et videntes eum super mare ambu-
lantem, turbati sunt, dicentes, Quia
phantasma est. Et præ timore clamaue-
runt. 27 Statimque Iesus locutus est eis,
dicens, Habete fiduciam: ego sum, noli-
te timere. 28 Respondens autem Petrus
dixit, [b]Domine si tu es, iube me ad te ve-
nire super aquas. 29 At ipse ait, [c]Veni.
Et [d]descendens Petrus de nauicula, am- D
bulabat super aquã vt veniret ad Iesum.
30 [e] Videns verò vẽtum validum, timuit:
& cùm [f]cœpisset mergi, clamauit dicens,
Domine, saluum me fac. 31 Et continuò
Iesus extẽdens manũ, apprehendit eum:
& ait illi, Modicæ fidei, quare dubitasti?
32 Et cùm [*]ascendissent in nauiculam, *ascendisset ◦.
cessauit ventus. 33 Qui autem in naui-
cula erant, venerunt, & adorauerunt eũ,
dicentes, Verè filius Dei es. 34 Et cùm
transfretassent, venerunt in Terram-Ge- Marc.6.g.53
nesar. 35 Et cùm cognouissent eum viri
loci illius, miserunt in vniuersam regio-
nem illam, & obtulerunt ei omnes malè
habentes:

a *Et statim compulit Iesus discip.*] Intellexerat maximè permotas fuisse turbas illo miraculo, quia vulgus hominum temporali vtilitate citiùs allicitur, quàm spiritualibus beneficiis. Voluit ergo illam vulgi cogitationem deriuare, quam iam ceperant de se in regem tollendo & salutando. ideò discipulos primùm abesse iussit, quos tunc facile fuisset ad eandem cum populo sententiam perduci, vt ipse solus citius & expeditius turbas dimitteret, atque ab illis discedens & interea latens, dum ille impetus resideret, neque per discipulos indicari posset: interim autem ille solus oraret, quæ ad spirituale regnum cælorum in hominum animis confirmandum pertinerent à patre suo petens.

b *Domine si tu es.*] Operæpretium fuerit hoc loco obseruare qua causa, qua ratione, & quatenus miracula petere fas sit.

c *Veni.*] Nullum est periculum vbi verbum Dei & præceptum constat ac ducit.

d *Descendens Petrus.*] Obseruanda est viuæ ac fortis fidei vis, quæ homines Christo ipsi in rebus agendis difficultatibus superandis similes efficit.

e *Videns vero ventum validum.*] Fides Petri quæ periculo facto maris sub pedibus constrati confirmari magis debuit ex carnis imbecillitate, accedente tentatione venti, imminui deficereque cœpit.

f *Et cum cœpisset mergi.*] Deficiente fide, periculum crescit.

habentes: 36 g Et rogabant eum vt vel
fimbriā vestimēti eius tangerent. h Et qui-
cunque tetigerunt, salui facti sunt.

CAP. XV.

Marc.7.a.1. T Vnc a accesserunt ad eum ab Ierosoly-
A mis Scribæ & Pharisæi, dicentes,
* traditiones 2 b Quare discipuli tui transgrediūtur * tra-
24 sq. Hier. ditionem c seniorum? c non enim lauant
manus suas cùm panem manducant.
3 Ipse autem respondens ait illis, d Quare
& vos transgredimini mandatum Dei
propter traditionē vestram? Nam Deus
Exod.20.c.12 dixit, 4 e Honora patrem & matrem. &,
Deut.5.b.16. & 17.b.16. Eph.6.a.2. Qui maledixerit patri, vel matri, morte
Leu.20.b.9. Pro.20 c.20. Exo.21.c.16. moriatur. 5 f Vos autem dicitis, Qui-
G cunque

g *Et rogabant eum.*] Fides cum oratione coniuncta, beneficia à Deo mirificè impetrat.

h *Et quicunque tetigerunt.*] Ex iis quos fides agebat: namque non ex natura aut virtute vestium, sed ex virtute Christi, quam fides viua conciliabat, illis sanitas afferebatur. Multi enim alij tangebant eius vestimenta, & corpus, sed non omnes sanabantur. vt turba illa comprimens, vt Iudas osculatus eum, vt milites & alij qui manus iniecerunt in Iesum.

CAP. XV.

a *Tunc accesserunt.*] Iudæorum magistratuum cura à studio diuinæ legis, & veræ virtutis ac pietatis procurandæ, ad ritus tantùm quosdam minoris notæ, atque etiam ad traditiones diuinis præceptis contrarias tuendum traducta erat.

b *Quare discipuli tui.*] Nisi ipsi omnino rem nullius ferè momenti indicauissent, suspicio esse poterat magnā aliquam magnæque dignitatis traditionem à discipulis violatam esse, quos tantus senatus in crimen vocaret magnum neglectarum traditionum, quæ à senioribus acceptæ erant. sed propositionē grauē leuissima assumptio eleuauit, vt ferè istis ingeniis fit.

c *Non enim lauant.*] Paulo ante Christi ętatem Herodum temporibus fuêre quidam Scribæ, à quibus concinnatæ sunt traditiones Hebraicè משנות dictæ, hoc est, Repetitiones: hoc consilio, vt ex earum obseruatione lex religiosius custodiretur, maximè in iis quæ ceremonialem rationem spectabant generibus. illæ traditiones in libri formam posteà sunt conscriptæ. etiā autem ferè omnes, responsa & sententiæ Scribarum acuta & ingeniosa sacrorum in eo genere pręceptorum interpretatione constantes; sed tamen humana, hoc est, in plerisque vana & superstitionibus plena, tametsi religionis præferentibus speciem. Hunc librum nos Venetiis repertum diligēter legimus magna cum vtilitate, non propter doctrinam ipsam, sed propter multorum locorum in noui Testamenti libris indicatorum explicationem: ex quibus vnus hic est, quem breuiter exponemus, plura aliâs de hoc atque aliis dicturi, Deo vota nostra secundante.

Primum crimen discipulis illatum est, illos non ambulare iuxta traditionem seniorum, quod apertè pugnabat cum receptissima ab illis sententia, Vsum & consuetudinem plurimum valere, maximè verò ex sapientum probatione. Hæc sententia est in tractatu de decima secunda c.2. paragraph. 1. & confirmatur in tractatu de Sabbatho.c.10. paragraph 7. his verbis grauissimis: Quidquid sapientes prohibuerunt in conspectu oculorum, etiam in cubiculorum penetralibus vetitum est. idque Commentatores asserunt.

d *Quare & vos.*] Sapientia Dei sapientiam mundi redarguit acerrimè. Scribæ accusauerant discipulos violatæ auctoritatis seniorum in lotione manuum: Christus accusat Scribas violati præcepti Dei traditione decreta à maioribus, & ab ipsis etiam amplificata. itaque & eos & traditionem ipsorum condemnat.

e *Honora patrem & matrem.*] Magna ad hanc rem significatio est in Hebraico verbo, quo præceptum hoc pronuntiatur, כבד KABAD: significat enim non solùm honore, sed cibo, nutrimento, gloria, obseruatione, atque omni denique pietatis officio colere. huic ferè Latinum verbum respondet *amplificare*, & huic additum, si ita loqui liceat, *dignificare*. significat ergo *Honora patrem & matrem*, idem quod, Cura vt omni cultura atque obseruatione, omni etiam amplificatione patrem tuum prosequaris. Itaque quod ad parentum amplitudinem & curationem facere possit, nihil excipitur in hoc præcepto. f *Vos autem dicitis.*] Inter alia argumenta libri Traditionum est argumentum de voto multis partibus & quæstionibus disputatum integro volumine. In votorum autem generibus duo sunt præcipua; quorum alterum ad huius loci explicationem facit: alterum est votum continentiæ priuatæ, cùm quis sibi ipsi voto concepto interdicit cibo, vel potu, vel alio voluptatis, aut delitiarum, aut iucundæ, aut vtilis rei genere. Alterum genus vouendi est, vt quis iureiurando ac vouendo neget se alium iuuaturum, vt amicum, vel patrem, vel vxorem, vel virum. Appellatur autem hoc votum נדר הנאה NEDER HANAAH. Latinè ad verbum, Votū vtilitatis vel commoditatis. cuius multæ sunt species pro circunstantiis verborum, pro materia quæ præstanda abiuratur. Abiurat enim vir vxori debitum, vxor viro. abiurat quis socio cibum, vel cōmercium aut societatem. si quis abiuret cibum se exhibiturum alicui, Is potest salem & aquam dare, quæ cibi nomine non continentur. & multa alia de hac omni ratione sunt, quæ modò prætermittimus. Est autem angustissimū in hoc genere votū, si quis dicat se alij הנאה, id est, cōmoditatem omnem abnegaturum. nam qui negat cibum, alia potest præstare. qui commoditatem negat, nihil omnino commodi illi afferri potest ex traditionis interpretatione.

Estque hæc distinctio expressis verbis in tractatu de [illegible] siue de Volumine cap. 2. paragraph. 1. De toto autem votorum genere in ipso tractatu de Votis agitur. Itaque qui abiurat his verbis, *prodesse, placere, iuuare*, &c nihil permittitur præstare illi aduersum quem abiurauit. Iam verò vt de aliis votis nunc supersedeamus, breuiter indicanda est forma concipiendi voti. huiusmodi ea est, vel simplex, id est, sine iuramento, in hunc modum: [illegible], hoc est, Voueo siue consecro ego si, &c. Nam huic orationi & coniunctioni conditionali *si*, addebatur verbum, pro arbitrio vouentis. Atque hoc erat votum simplex, tamen firmum. Erat autem aliud firmissimum, & omnino insolubile, cui præter concepta verba adiungebatur iuramentum. Hæc itaque de votorum traditione & consuetudine breuiter indicauimus. In iuramentorum etiam distinctione traditiones certæ erant vitio non carentes, vt quod iuramentum factum per sacrificium aut munus grauius esset eo quod per altare aut templum iuraretur: de qua ratione Christus aliâs disseruit. Est autem huius argumenti integra disputatio in eodem libro Traditionum tractatu de Iuramento. Igitur his præcognitis, facilè locus hic exponetur, si Græca simul cum Latina conferatur lectio. nàque Græcè sic ad verbũ legimus, δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, sic Latinè ad verbum lego & dispungo, MVNVS, QVOD SI EX ME IVVERIS. Manifestè ostenditur votum [illegible] conceptum & pronuntiatum aduersum parentes adiuncto iuramento per MVNVS, iuxta traditionem grauissimo, quod eiusmodi esse solet: [illegible], quod ita exponunt Interpretes [illegible], i. ad verbũ, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, ἀπηγορευμένον σοι· Quodcunque ex me iuueris; siue vt habet vetus Interpres, Quodcunque ex me tibi * proderit, interdictum tibi est. Latinè verò iam aperta est oratio, si post vocem MVNVS; dispungamus. Significat enim ille Hebraismus concisus idem ac si dicatur, Sanctum munus iuro, me esse damnatum, si quicquam proficiscatur ex me quod tibi prosit. Hæc est traditio quam Christus allegabat disertis, vt diximus, verbis, ac satis diffusè, in illo libro descripta atque repetita.

* vel profuerit,

cunque dixerit patri vel matri, Munus
quodcunque ‑ est ex me, tibi proderit: ‑ MS. e.
6 a & non honorificabit patrem suum aut
matrem suam: & irritum fecistis manda-
tum Dei propter traditionem vestram.
7 Hypocritæ, b Bene prophetauit de vobis
Isaias, dicens, 8 c Populus hic labiis me Isa. 29 d.13. Marc. 7.a.6.
honorat: cor autem eorũ longè est à me.
9 Sine causa autem colunt me, docentes
doctrinas, ‑ & mandata hominum. ‑ MS. c. a.
10 d Et conuocatis ad se turbis, dixit eis, B
Audite & intelligite. 11 e Non quod in-
trat in os, coinquinat hominẽ: sed quod
procedit ex ore, hoc coinquinat hominẽ.
12 Tunc accedentes discipuli eius, dixe-
runt ei, Scis quia f Pharisæi, audito verbo
hoc,

a *Et non honorificabit patrem.*] Oratio est Scribarum, atque sententia ex traditionis commendatione producta, hac significatione, Quicunque dixerit patri aut matri munus, &c. ille non honorificabit amplius patrem. nam coniunctio *&*, Hebraico more affirmat, & exponit, atq; colligit hoc loco. vt etiam eadem coniunctio statim à Christo pronuntiata affirmat tanquã illatiua, *& irritum fecistis*, atque *ita irritum fecistis*.

b *Bene prophetauit.* Isaiæ vaticinia à sua ætate vsque ad noui Testamenti tẽpora pertinuerunt, vt in illius Commentariis ostendimus.

c *Frustra colunt me.*] Aperta est Dei sententia, & Christi eius interpretatio; nec alio indiget expositore.

d *Et conuocatis turbis.*] Magno studio Christus dedocet turbas, quæ facilè persuaderi solent magnam aliquam pietatem inesse in eiusmodi rebus obseruandis, tum propter Scribarũ auctoritatem, tum etiam propter præstandi facilitatem, cùm facilius multo & dici & agi huiusmodi res possint, quàm cætera pietatis opera solidissima, quæ virtutis atque officij definitionibus continentur, pœnitentiæque exactę atq; integrę fructus digni sunt.

e *Non quod intrat per os.*] Distinguit magister inter hominem interiorem & exteriorem, & veram rationem coinquinationis indicat. est enim spiritus inquinatio quam Deus improbat, mater omnis pollutionis & fœditatis, hominem Deo inuisum reddentis.

f *Pharisæi audito hoc.*] Scribæ profitebantur disputationem huiusmodi rerum, & aliarum, atque etiam obseruationem, sed non tam exactam obseruationem atque Pharisæorum. Nam Pharisæi quamquam non perinde docti atque Scribæ essent, tamen sese sanctiores Scribis putabãt, quòd non solùm ea obseruarẽt quæ communi Scribarum sententia digna obseruatu iudicabantur, sed ea etiam quæ in opinione tantùm quorundam erant, atque minutissima quæque à populo non obseruata. id autem perfectionis cuiusdam magnæ laudi sibi arrogabant. Nam triplex status hominum erat, Doctorum, Pharisæorum, & Populi terræ. Appellabãt autem Populum terrę eundem quem Latini *vulgus* dicunt. in doctrinæ rationibus Doctores præibant: hos non doctrina, sed religione anteire Pharisæi contendebant. quòd si non obtinere possent hanc præstantiam, tamen populo terræ admirabiles, & maxima reuerentia dignos se præbebant, consentientibus etiam Scribis, quorum illa est de hac re sententia, Populi terræ sedes, scabellum est pedum Pharisæorum. legitur hæc sententia in lib. Traditionum, tractatu 1. De benedictionibus. Distinctio illorum trium statuum frequens est in illis libris, maximè verò in tractatu De decimis.

& De decima secũda. Erat itaque distinctio inter obseruationes Populi terræ, & obseruationes Pharisæorũ Terræ populus tenetur obseruare præcepta expressa in Biblijs, aut deducta ex Bibliorum manifesta interpretatione: Pharisæi obseruabant non solùm hæc, vt ipsi iactabant, sed quæ vel ipsi addiderant, vel ab aliis addita etiam leuissima acceperant; vt ieiunare bis in Sabbatho, decimas dare omnium prouentuum, &c. lauare manus centies in die, & similia multa. hanc adeò exactam & minutam obseruationem ipsi sanctitudinis magnæ nomine iactabant, ita vt hac re qua superiores Populo terræ videri studebant, admirabiles etiam & suspiciendi esse contenderent. Cùm ergo Iesus turbas ad se conuocatas, hoc est populum terræ, veram harum rerum doceret rationem, visus est Apostolis magna offensione Pharisæos affecisse, quorum vanam sanctimoniam eam esse affirmaret, quæ in his adiaphoris rebus obseruandis collocaretur. ita vt hoc modo totus ille Pharisæorum aduersus turbas fastus & triumphus de populo terræ euanesceret.

hoc, scandalizati sunt? 13 At ille respon-
Ioh.15.a.1. dens ait, a Omnis plantatio quam non
plantauit pater meus cælestis, eradica-
Luc.6.f.39. * & o. bitur. 14 b Sinite illos: cæci sunt, * duces
cæcorum. cæcus autem si cæco duca-
tum præstet, ambo in foueam cadunt.
Mar.7.c.17. 15 Respondens autem Petrus, dixit ei,
Edissere nobis parabolam istam. 16 At
ille dixit, c Adhuc & vos sine intellectu
estis? 17 d Non intelligitis quia omne
G 2 quod

a *Omnis plantatio.*] Pharisaismus non fuit à Deo, ideoq; nec debuit à Christo tolerari, neque illius ratio potuit probari, quæ cum Dei veritate non constabat, atque adeò tandem periturus erat omnino. Nihil enim ineptũ in vinea Dni natum crescere & amplificari diu potest, vbi procurator vineę atque adeò ipse filius domini vineæ præsens accesserit. Non solùm autem non mouebatur Christus illa offensione Pharisæorum per discipulos indicata, sed eos omnino suæ ipsius doctrinę veritate atque virtute extirpandos fore denuntiabat. Illi autem inter cætera sui ipsorum elogia se duces exemplaque populi prædicabant, prę-ter Dei voluntatem & institutionem. populus terræ miserè deceptus illos admirabatur, suspiciebat, imitari conabatur, sequi felicissimum æstimabat. horum simplicitas miserabilis & consilio digna, quamobrem à Christo erudienda suscipitur, vt cæca: nam cæcum ducere, vnum ea pietatis officiis est: item tollere offendiculum cæco prætereunti. Non fert ergo Christus hos qui sponte cæcitatem affectauerint illis miseris turbis, quę ab aliis duci consueuerunt, sese ductores præbere. namque isti cadere volunt spontè propter suam gloriam & ambitionem. illi non libenter caderent, neque deiici vellent, si meliorum ductorum copiam nanciscerentur. Istos ergo sini iubet Christus, qui miseri libenter esse volunt: illos qui non libenter id essent, si intelligerent, veritatem instruendos instituendosque suscipit & curat.

b *Sinite illos.*] Ne, inquit, de illorum offensione laboretis aut solliciti sitis, sed sinite offendere & impingere in meam doctrinam, vt agnoscant se esse cæcos, aut saltem agnoscantur cæci ab aliis, quos ipsi indignè in periculum trahunt ducentes. sinite offendant & cadant, quamtumlibet, si cæci esse pergunt, ne tamen ambo cadant, & ducens cæcus, & ductus cæcus, qui existimat se à vidente & oculatissimo duci.

c *Adhuc vos sine intellectu.*] Sine intellectu est, qui non nouit naturam hominis duplicem, Interiorem & exteriorẽ: & qui non cognouit etiam rerum causas, efficientiam & vsum; maximè verò earum quæ cum ipsa natura coniunctæ sunt, aut ab ea disiunctæ ad vsum aliquem asciscuntur: cuiusmodi sunt cibus, potus, lectus, lotiones, &c. De iis non semel neque breuiter disseruerat Christus, neque obscuris verbis, vt in cap. 5. 6. & 7. huius Euangelij Indicatur. ideoque arguuntur discipuli ignorantiæ cuiusdam supinæ.

d *Non intelligitis.*] Secundùm naturam rerum Christus docet quid censendum sit de vitiorum & virtutum ratione. priùs ipsam naturam indicabimus. Agitur de puritate ciborum aut impuritate, illis accedente ex manibus illotis. Cor nutritur ciborum succo in sanguinem excocto, vt cætera membra; sed perpetuò cor vsurpat & exugit optimam totius materiæ partem, & maximè spiritualem, sibique conuenientem; cum cordis virtus spiritualis magis sit, quàm cæterorum membrorum, quæ vel vitalia vel animalia dicuntur. Igitur si quid cibis immunditiæ ex illotis manibus accesserit, id non potest ad cor peruenire, sed simul cum aliis excrementis per naturam, à meliori succo separatis, in ventrem vadit, & in secessum emittitur, vt fieri solet in cæteris escis purgandis. ita interpretamur illam vniuersalem sententiam, *Omne quod in os intrat.* Omne scilicet immundum quod in os intrat, ineptum ad nutritionem: nam hoc genus est quod in ventrem inferiorem vadit, & in secessum exit, purgans omnes escas, vt apud Marcum est. Ita si cor valeat, nihil offenditur aut inquinatur impuritate ciborum ex manibus contracta, quæ leuissima est omnium impuritatum: imò cor ipsum si valeat, ... suppeditat spiritus varios & præstantes, quibus bonus à malo separatur succo, excrementa ab alimẽtis; sanguis inculpatus efficitur, quo membra omnia fouentur & nutriuntur. Quòd si contingat cor ipsum laborare impuritate propria, aut conceptio veneno, aut alio morbo; tum ipsum corruptum, corruptos spiritus emittit, quibus omnia alia membra inficit, atque adeò totum corpus ad lethum vsque corrumpit. Has huius loci secundùm naturam rationes indicabat Christus, quarum explicatio facilem reddit doctrinæ, quam ipse intendebat, expositionem.

quod in os intrat, in ventrem vadit, & in
ſeceſſum emittitur? [18] [a] Quæ autẽ pro-
cedunt de ore, de corde exeunt, & ea co-
inquinant hominem: [19] de corde enim
exeunt cogitationes malæ, homicidia, *Gen.6.a.5. & 8.d.21.*
adulteria, fornicationes, furta, falſa te-
ſtimonia, blaſphemiæ. [20] hæc ſunt quæ
coinquinãt hominem. Non lotis autem
manibus mãducare, non coinquinat ho-
minem. [21] Et egreſſus inde Ieſus, ſeceſ-
ſit in partes Tyri & Sidônis. [22] Et ecce
mulier Chananæa à finibus illis egreſſa, *Mar.7.c.25.*
clamauit, dicens ei, Miſerere mei Do-
mine fili Dauid: filia mea malè à dæmo- C
nio vexatur. [23] Qui non reſpondit ei
verbum. Et accedentes diſcipuli eius, ro-
gabant eum dicentes, Dimitte eam: quia
clamat poſt nos. [24] Ipſe autem reſpon-
dens, ait, [b] Non ſum miſſus niſi ad oues *Sup.10.a.6. Luc.19.b.10.*
quæ perierunt domus Iſrael. [25] At illa *Ioh.10.a.3.*
venit, & adorauit eum, dicens, Domine,
adiuua me. [26] Qui reſpondens, ait, Non
eſt bonum ſumere panem filiorum, &
mittere canibus. [27] At illa dixit, Etiam
Domine: nam & catelli edunt de micis
quæ cadunt de menſa dominorum ſuo-
rum. [28] Tunc reſpondens Ieſus, ait illi,
O mulier, magna eſt fides tua: fiat tibi
ſicut vis. Et ſanata eſt filia eius ex illa
hora. [29] [c] Et cùm tranſiſſet inde Ieſus,
venit ſecus Mare-Galilææ: & aſcendens
in montem, ſedebat ibi. [30] Et acceſſerũt *Iſa.35.a.5. & Luc.7.d.22.*
ad eum

a *Quæ autem procedunt de ore.*] Culpa in homine ipſo naſcitur, non aliunde adfertur: quãquam culpę occaſio, cauſa vel opportunitas afferatur exterius, tamen culpa ipſa in cordis officina conflatur. cùm enim cor corruptum ſit, hoc eſt volũtas & appetitio in corde reſidẽs homine exteriore viuẽte; ex ea corruptione emanant omnia vitia animi, atque interioris hominis ægritudines & mors. indéque proficiſcuntur quicunque ſermones impuri aut aliàs mali, ex quo genere illa criminatio fuerat, quã Scribæ & Phariſæi aduerſus diſcipulos, atque adeò aduerſus Chriſtum intenderant, vt illũ tanquam irreligioſum apud populum traducerent. Atque ad hoc genus retulit Chriſtus ſermonem ſuum cùm diceret, *Quod procedit ex ore, coinquinat hominem.* Ex quo genere cætera omnia alia peccatorum genera etiam oſtendit diſcipulis Chriſtus quibus differebat omnia, vt Marcus ait. Obſeruanda eſt ſimilitudo ex natura ſumpta, quam idem magiſter indicabat.

b *Non ſum miſſus.*] Chriſtus conſtitutus eſt totius humani generis redemptor, tam Iſraelitarum, quàm Gentiũ; ſed Apoſtolus Iſraelitarum tantùm: ideoq́ue à Paulo dictus Miniſter circunciſionis, ad implendas promiſſiones patrum. Miracula & beneficia ab eo edita, eum Apoſtolum à Deo miſſum declarabant & conteſtabantur. De hac ergo miſſione agit hoc in loco, Ego non confirmo meam doctrinam huiuſmodi miraculis, niſi apud eos quibus promiſſus datusq́ue ſum Apoſtolus & legatus. his gentibus nõ ſum miſſus, οὐκ ἀπεστάλην. Hoc agebat Ieſus vt omnino ſeſe probaret Iudæis eum qui fuerat promiſſus. Interim verò fidem mulieris exercebat, cuius virtute & experimento illa digniſſima iudicaretur beneficio poſtulato, etiam ipſis Iudæis arbitris. Omnis hæc narratio aliàs nobis exponetur pleniùs.

c *Et cùm tranſiſſet inde.*] Edito obiter miraculo liberationis filiæ Chananęę, quod priuilegij cuiuſdam fuit ob ſingularem mulieris fidem, relinquit regionem illam in quam, in prõptu erat, vt confluerent multi ex gentibus vicinis tanti beneficij fama peruulgata, vt ſuis quiſque languoribus medendum curaret. At verò vbi in Galilæam & regiones ouium Iſraelitidum rediit, apud quas Apoſtolum agebat, nulla omnino propoſita difficultate aut diſputatione, curabat omnes ad ſe fide duce venientes: ita vt illi agnoſcerent hunc eſſe illum promiſſum Iſraelitis, & magnificarent Deum Iſrael, dicentes, Quòd propheta ille ſurrexit inter nos.

ad eum turbæ multæ, habentes secum
mutos, cæcos, claudos, debiles, & alios
multos: & proiecerunt eos ad pedes eius,
D & curauit eos: 31 ita vt turbæ mirarétur
* debiles sanos A.C. videntes mutos loquentes, *claudos ambulantes,
cæcos videntes: & magnificabant
Deum Israel. 32 Iesus autem con-
Mar.8.a.1. uocatis discipulis suis, dixit, Misereor
turbæ: quia triduo iam perseuerant mecum,
& non habent quod manducent:
& dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiãt
in via. 33 Et dicunt ei discipuli, Vnde
* tanti, 1 MS.C. ergo nobis in deserto panes *tantos, vt
saturemus turbam tantam? 34 Et ait illis
Iesus, Quot habetis panes? At illi dixerunt,
Septem, & paucos pisciculos.
35 Et præcepit turbæ vt discumberent super
terram. 36 Et accipiens septem pa-
* 6 MS.C. nes, & pisces, *& gratias agens fregit, &
dedit discipulis suis, & discipuli dederunt
populo. 37 Et comederũt omnes, & saturati
sunt. Et quod superfuit de fragmẽtis
tulerunt, septem sportas plenas.
38 Erant autem qui manducauerũt, quatuor
millia hominum, extra paruulos &
mulieres. 39 Et dimissa turba, ascendit
in nauiculam: & venit in fines Magedan.

CAP. XVI.

Mar.8.b.11. Luc.12.g.54. ET accesserũt ad eum aPharisæi & Sad-
A ducæi btentantes: & rogauerunt eum
vt signum de cælo ostenderet eis. 2 At ille
respondens, ait illis, cFacto vespere di-

CAP. XVI.

a *Pharisæi & Sadducæi.*] Altera pars superstitione nimia laborans, altera nulla penè religione calens, vtraque Christo inimica, qui virtutem, pietatem & religionem certis à Deo definitus terminis obseruandam curabat.

b *Tentantes.*] Tentare dicuntur, qui petũt quod præstari nõ oportet, quodque ipsi reuera non optant. Tentationum duplex scopus pro tentantiũ personis, de quibus aliás. Tentabant itaq; Pharisæi, petentes quæ superuacanea existimabant, cùm tantùm iam signa edidisset Christus. tentabant Saducæi, exigentes quæ fieri posse non credebãt, vt qui omnia ferè ad naturam & fatũ referrent, vt aliquando ostendemus, cùm de his factionibus dissefemus. vtrorumque tentationem versutã vno argumento Christus Dei sapientia eludit ac depellit.

c *Facto vespere.*] Cælorum facies quæ qualia tempestatum genera significét, nullo Dei verbo docti sunt homines, quod apertè contineatur in sacris libris; sed homines ipsi sensu & obseruatione euentorum, notas quasdam animaduerterunt, quibus paulò pòst futuram tempestatem præscirent. id, vt diximus, neque cælum voce sua, neque aliquem è cęlo profectũ indicasse constat; & tamen ei rationi & humanæ obseruationi non modò à Pharisæis, qui prouidentiæ diuinę plurimum tribuunt, sed à Saducæis etiam fides adhibetur, qui nihil prouidentiæ supremæ, sed casui, omnia humana adscribunt At verò signa temporum, quibus expectandus & suscipiendus erat Messias ille adeò apud Israelitas celebratus, plurima in sacris libris, per angelos è cælo delatos, per prophetas à spiritu diuino admonitos adnotata erãt. Eadem signa omnis rerum natura iam explicuerat, nox, lux, stellæ, cantus angelorũ, voces è cælo, Spiritus sanctus, testimonium Iohannis, sanationes, voces dæmoniorum, miracula prouidentiæ manifestæ, ciborum multiplicatio maxima bis edita: Hęc omnia & Pharisæis satis esse potuere ac debuere, vt nihil amplius requirerent; & Saducæis oculos aperire, vt signum de cælo dari posse crederent, & multa iam data agnoscerent, atque eum promissis & prædictionibus conuenire intelligerẽt: siquidẽ illi fidem habebant faciei cæli ab hominibus obseruatę, sine vlla vulgata inter homines Dei verbo indicatione. Est ergo reprehensionis sentẽtiæ summa hæc: Creditis signis cæli à vobis obseruatis & adnotatis, & prędicitis futuras tempestates ex ea obseruatione, & tamen tempora iam præsentia, quorum signa simul cum temporibus ipsis extant, atque ipsa cum signis suis prædicta sunt aperteque constant: hæc, inquam, tempora cum signis neque obseruare, neque iudicare potestis,

a *Generatio mala & adultera.*] Illā ætatem suam hominum alienatorē mente, atque à Deo partim ad superstitionem, partim ad impietatem traductorum, naturalesque res diuinis præferentium, ea postulantium quæ nefas esset postulare; contrà verò ea quæ obseruari oporteret negligētium, malam & adulteram eum omnibus ipsorum sequacibus, & generationē malam & adulteram appellat Iesus.

b *Nisi signum Ionæ.*] Viuum & manifestum signum virtutis & veritatis Christi cæterorum omnium præstantissimum habuerunt Iudæi in Christi morte ac resurrectione, & mortis ac resurrectionis efficientia, per Spiritum sanctum manifestè ostensa: id signum vltimum, vbi vna etiam cum alus repulerunt, repulsi etiam ipsi & reprobati sunt: de quo iam aliàs egimus, & sæpè aliàs ipso Iesu docente agemus.

c *Neque recordamini quinq.*] Hic Christus apertè exponit vtilitatem quam capere debemus & possumus ex memoria illorum miraculorum saturitatis tot millium hominum: nempe vt intelligamus iis qui verè & simpliciter in ipsius disciplina versantur, nūquam defutura ea quæ ad vitam necessaria sint, quanquam non semper eorum adsit copia.

d *Sed à doctrina Pharisæorum & Sadduc.*] Ipse Christus translationem siue symbolum explicuit. Vult enim azymis sinceritatis suos epulari, atque veræ doctrina simplici Dei, vt Paulus docet, non autem fermento malitiæ. Duplex est corruptio massæ: aut enim insipida & putida redditur malè tēperato fermento; aut acida nimium & acerba. hoc sæpè in panibus ex fermento corruptis deprehensum est. Alterum vitiū Pharisæorum fermentum simplici doctrinæ afferebat, alterum verò Sadducæorum. Porrò illud commune omni fermento est, vt massam inflet, & tumidiorem auctioremque reddat. quare & hoc nomine etiam optimè quadrat fermēti symbolum cum istarum factionum doctrina. Lege librum nostrum de Arcano sermone.

e *Venit autem Iesus in castella Cæsareæ.*] Cùm iam illius fama per omnem regionem celebrata esset, tam in ipsis Galilæis, quā in Iudæa, & virtus multis miraculis atq; exemplis perspecta; tamen periculum facit iudicij & cognitionis ingenij humani, quatenus pertingere possit. hoc est, qua auctoritate & virtute eum valere homines existimarent, tot miraculis, tanta doctrina, & cæteris ipsius rebus animaduersis. Namque hactenus ipse non dixerat palàm se esse filium Dei: dæmones id clamantes & affirmantes compescuerat semper: opera, doctrinamque suam hominibus proposuerat æstimanda. Experiamur ergo quantum potest assequi humanum ingenium, etiam eorum qui bene de Christo loquebantur. audiamus Apostolos referentes.

citis, Serenum erit, rubicūdum est enim
cælum. 3 Et manè, Hodie tempestas,
rutilat enim triste cælum. * Faciem ergo * Hypocritæ MS.G.S.
cæli diiudicare nostis: signa autem tem-
porum non potestis*? 4 [a] Generatio ma- * scire. MS. Hier.cq.8.
la & adultera signum quærit: & signum Sup.12.d.39.
non dabitur ei, [b] nisi signum Ionæ ⁻ pro- Ion.2.a.2. – MS q.
phetæ'. Et relictis illis, abiit. 5 Et cùm
venissent discipuli eius trās fretum, obli-
ti sunt panes accipere. 6 Qui dixit illis,
Intuemini & cauete à fermento Phari- Marc 8.b.14. Luc.12.a.1.
sæorum & Sadducæorum. 7 At illi co-
gitabant inter se, dicentes, Quia panes
non accepimus. 8 Sciens autem Iesus,
dixit, Quid cogitatis inter vos modicæ B
fidei, quia panes non habetis? 9 Nōdum
intelligitis, neque [c] recordamini quinque
panum, "in' quinque "millia' hominum, Sup.14.c.17. Ioh.6.b.9.
& quot cophinos sumpsistis? 10 Neque, "& 3 MS.R. "millium
septem panum, "in' quatuor "millia' ho- MS.R. Sup.15.d.34.
minum, & quot sportas sumpsistis? "& 2 MS.R. "millium
11 Quare non intelligitis quia non de pa- MS.R.
ne dixi vobis, Cauete à fermento Phari-
sæorum & Sadducæorum? 12 Tunc in-
tellexerunt quia non dixerit cauendum à
fermento panum, [d] sed à doctrina Phari-
sæorum & Sadducæorum. 13 [e] Venit
autem Iesus in partes Cæsareæ Philippi: Marc.8.c.27.
& interrogabat discipulos suos, dicens,
Quem

Luc.9.b.10. * me 3 MS. 2.c.1. at Hier. se non legisse aperte loquitur. Quem * dicunt homines esse filium ho-
minis? 14 At illi dixerunt, f Alij Iohannē
Baptistam, alij autem Eliam, alij verò
C Ieremiā, aut vnum ex prophetis. 15 Dicit
illis Iesus, Vos autem quem me esse di-
citis? 16 Respondens Simon Petrus dixit,
Ioh.6.g.69. g Tu es Christus filius Dei viui. 17 Respō-
dens autem Iesus, dixit ei, Beatus es Si-
Ioh.1.f.42. mon Bar-Iona: quia caro & sanguis non
reuelauit tibi, sed pater meus qui in cæ-
lis est. 18 Et ego dico tibi, quia h tu es Pe-
trus: & super hanc petram ædificabo ec-
clesiam meam, & portæ inferi non præ-
Inf.18.c.18. Ioh.20.c.23. & 21.c.15. ualebunt aduersus eam. 19 Et tibi dabo
claues regni cælorum. Et quodcunque li-
gaueris super terram, erit ligatum ⌐ & ' in
⌐ 9 MS. Hier.c.8. cælis: & quodcunque solueris super ter-
ram, erit solutum ⌐ & ' in cælis. 20 Tunc
præcepit discipulis suis i vt nemini dice-
⌐ 6 MS. eq.s. rent quia ipse esset ⌐ Iesus ' Christus.
21 *Exinde* cœpit Iesus ostēdere discipulis
suis, quia oporteret eum ire Ierosolymā,
& multa pati à senioribus, & Scribis, &
principibus sacerdotū, & occidi, & tertia
die

f *Alij Iohannem Bapt.*] Hoc est, quantum homines ex miraculorum obseruatione assequi potuerunt, & ex doctrina atque virtute integritatéque vitæ, vt quanquam sanctissimum diuina auctoritate ac virtute præditum, hominem tamen tantum aut non vltra humanam naturam aliquid præstātius habentem existimarent, maximis prophetis parem, vel ad summum ex prophetis vnum, eundemque maximum esse crederent. Sed de eius dignitate illa maxima qua verè filius Dei erat, & Deus hominum salutis auctor & pōtifex, ac de huius dignitatis ratione & modo nihil cognouerant homines eo tempore, sed neque ipsi discipuli, nisi vnus Petrus, singulari reuelatione ex Deo patre accepta.

g *Tu es Christus filius Dei viui.*] Nihil ferè commune habet hoc testimoniū cum illis quæ Apostoli ex hominum opinione retulerant. illic omnia humana quamuis sanctissima ac virtute diuina prædita, hic omnia diuina profunda, admiranda, fidei, spei, & consolationis plena indicantur. Continet enim hoc elogium definitionem breuem, integram tamen hominum redemptionis, salutis, sanctificationis ac deificationis. Quod mysterium nemo homo cognoscere potuit, antequam expeditum esset ac perfectū morte, resurrectioneq; Christi; & Spiritu sancto in homines misso, qui doceret eos omnem veritatem. Si quis verò cognouit anteà vt hic Simon cognouit, certè id non carnis & sanguinis vi, hoc est, neque suo ingenio, neque aliorum hominum demonstratione, sed interna illuminatione ac reuelatione, qua Pater hunc Apostolū præ cæteris tūc donare voluit. Neque enim totius testimonij à Simone prolati sententiam omnem atq; significationem cæteri Apostoli etiam à Petro audientes intellexerūt apertè, vt Petrus à Patre doctus intellexerat. id quod aliàs plenius docebimus, cùm hoc mysterium explicabitur fusiùs. quamobrem Simō Bar-Iona meritò à Christo prædicatur beatus.

h *Tu es Petrus.*] Simon non anteà dictus est Petrus, quàm hoc testimonium protulit à patre Deo reuelatum. Et firmitudo Ecclesiæ Christi non ædificatur super testimonium de ipso, quatenus propheta est, quamuis maximus propheta habeatur, sed quatenus Christus filius Dei viui est. Id testimonium quoniam Simō verè à Deo doctus primus protulit; Petrus est appellatus primus omniū qui Iesum esse Christū Filiū Dei verè agnouerunt & testati sunt. Atque primus habuit promissionem virtutis & efficientiæ huius testimonij, non solùm in se, sed etiam erga alios. Nam cùm Petrus reuera & experimento ipso habuit testimonium Dei in se, claues regni cælorum accepit à Christo iam ex hoc loco & tempore promissas.

i *Vt nemini dicerent.*] Hoc testimonium quòd Iesus esset ille Christus, illa maxima tum dignitate tum efficacitate & virtute præditus, priuatum esse volebat Deus vsque in diem manifestationis publicæ post resurrectionem Christi. Voluit tamen hoc testimonio certiores fieri Apostolos ad eorum instructionem, vt etiam illum grauissimè vsq; ad mortem ac crucem oppressum, manerent tamen & obseruarent, testes futuri illius obedientiæ erga patrem tanta etiam dignitate pollentis, testes & admiratores posteà diuini consilij, aliarūque multarum rerum quæ nunc non referuntur à nobis. Ideò etiam voluit Christus hîc significare & prædicere Apostolis ea quæ laturus superaturusque erat, vt illo Christi munere fungeretur.

die resurgere. 22 k Et assumens eum Pe-
trus, cœpit increpare illũ, dicens, Absit
à te Domine, non erit tibi hoc. 23 Qui
conuersus, dixit Petro, l Vade post me sa- *Marc. 8. d. 33.*
tana, scandalum es mihi: quia non sapis D
ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum.
24 Tunc Iesus dixit discipulis suis, Si quis
vult post me venire, abneget semetipsũ, *Sup. 10. d. 38. Luc. 9. c. 23.*
& tollat crucem suam, & sequatur me: *& 14. c. 27. 17. g. 33.*
25 Qui enim voluerit animam suam sal- *Ioh. 12. d. 25.*
uam facere, perdet eam. qui autem per-
diderit animam suam propter me, inue-
niet eam. 26 Quid enim prodest homi-
ni, si mundum vniuersum lucretur, ani-
mæ verò suę detrimentum patiatur? Aut
quam dabit homo commutationem pro *Psal. 49. a. 8. Psal. 61. b. 13.*
anima sua? 27 Filius enim hominis ven-
turus est in gloria patris sui cum angelis
suis: & tunc reddet vnicuique secundùm *Act. 17. g. 31. Rom. 2. a. 6.*
opera eius. 28 Amen dico vobis, sunt *Marc. 9. a. 1. Luc. 9. c. 27.*
quidam de hic stantibus qui non gusta-
bunt mortem, donec videant filium ho-
minis venientem in regno suo.

CAPVT XVII.

ET a post dies sex *assumit Iesus Petrũ, ** assumpsit Ms. s. Marc. 9. a. 2. Luc. 9. d. 28.*
& Iacobum & Iohannem fratrẽ eius,
& ducit illos in montem excelsum seor- A
sum: a b & transfiguratus est ante eos.
Et

k *Et assumens eum Petrus.*] Hic manifestum est discrimen ingenij, iudicij & consilij humani, dum humanis tantũ modis definitur ab eodẽ à Deo illustrato & amplificato. Petrus qui testatus fuerat illum esse Christum, tamen dehortabatur à præstando Christi officio & munere, quòd grauissima sit carnis incõmoditas iis qui adhuc carnis infirmitudine laborant, nondum Spiritus sancti viribus corroborati. alia exempla sui edidit Petrus post acceptum Spiritum. Quamobrem ne quis carnis & vitæ incommodorum metu abstractus pietatis veræ negotiũ deserat, suo exemplo docet Christus omnes atque hortatur ad tolerãda huiusmodi incommoda spe promissæ salutis & gloriæ, & comparatione rerũ vtriusque vitæ proposita. se enim tantùm existentem principem Dei filium, tamen subiturum crucem & ignominiam, non sua, sed aliorum hominum causa vnde euenturum esset, vt & ipse negotium suum perficeret, & à patre ornaretur illa potestate, auctoritate & gloria iudicis supremi omnium hominum, qui redderet vnicuiq; iuxta opera sua: ita vt posset amplissimo præmio afficere eos qui se fecerit imitarentur, tolerantia omnium incommodorum quæ mundus & hostis communis parare pientissimis solent. Et quo magis crederẽt constitutam sibi, atque adeò sui imitatoribus gloriam à patre diuinam, prorsus pollicetur non multo post tempore futurum, vt quidam ex ipsis viuentes & sentientes, in terraque agentes specimen regni illius & virtutem atque efficientiam maximam à se cognitam acceptamque testentur, ita vt illam magnam quam Christus subiturus erat molestiã, mortem etiam & ignominiam, non diuturna incommoda, secutura esset perpetua gloria & maiestas ipsis etiam testatissima, qui illius humiliationis spectatores fuissent. cùm cõtrà eos qui pietatem proderent, vel negligerent metu incõmodorum, aut studio commodorum huius vitæ, consecuturum esset animi detrimentum & exitium, nullo humanarum rerum visu comparandum.

l *Vade post me.*] Ne te mihi in obedientia patris currenti opponas.

CAP. XVII.

a *Et post dies sex.*] Recẽti adhuc memoria testimonij singularis à Petro editi illustratus per patrem, præsenti etiam significatione molestiarum, & mortis atque ignominiæ à se perferendarum, rursus etiam gloriæ atque maiestatis paulo pòst incudæ voluit Christus, earundem rerum omnium confirmationem tribus testibus constare, annuente patre summo hanc gratiam humanitati filij, eo etiam tempore quo à multis in terra habebatur & dicebatur seductor, peccator, & dæmoniorum socius: ab aliis verò apud quos bene audiebat, non maior quàm propheta quidam esse existimabatur.

b *Transfiguratus est.*] Humilitatis & infirmitatis speciem in maiestatis magnæ specimen mutauit interna ipsius gloria & virtute cum externo habitu communicata.

Et resplenduit facies eius sicut sol: vesti-
menta autem eius facta sunt alba sicut
* Sur. c. 5. "nix". 3 Et eccceapparuerunt illis [c] Moy-
ses & Elias cum eo loquentes. 4 Respon-
dens autem Petrus, dixit ad Iesum, Do-
mine, [d] bonum est nos hîc esse: si vis, fa-
ciamus hîc tria tabernacula, tibi vnum,
& Moysi vnum, & Eliæ vnum. 5 Adhuc
eo loquente, ecce [e] nubes lucida obum-
brauit eos. Et ecce vox de nube, dicens,
2 Pet. 1. d. 17 Sup. 3. d. 17. [f] Hic est filius meus dilectus, in quo mihi
bene complacui: ipsum audite. 6 Et
audientes discipuli, ceciderunt in fa-
ciem suam, & timuerunt valdè. 7 Et ac-
cessit Iesus, & tetigit eos: dixitque eis,
Surgite, & nolite timere. 8 Leuantes
autem oculos suos, [g] neminem viderunt,
B nisi solū Iesum. 9 Et descendétibus illis
de monte, præcepit eis Iesus, dicens, Ne-
mini dixeritis visioné, [h] donec filius ho-
minis à mortuis resurgat. 10 Et interro-
gauerunt eum discipuli, dicentes, [i] Quid
Marc. 9. b. 11. Mal. 4. a. 5. ergo Scribæ dicunt quòd Eliam oporteat
primùm venire? 11 At ille respondens,
* primum 1 MS. R. C. S. ait eis, Elias quidem venturus est*, & re-
Sup. 11. b. 14. Sup. 14. a. 9. stituet omnia. 12 dico autem vobis, quia
Elias iam vênit, & non cognouerunt eū,
sed fecerunt in eo quæcunque voluerūt.
Sic & filius hominis passurus est ab eis.
13 Tunc intellexerunt discipuli, quia de
Marc. 9. c. 14. Luc. 9. c. 37. Iohanne Baptista dixisset eis. 14 Et cùm
venisset ad turbā, accessit ad eum homo

H genibus

c *Moyses & Elias.*] Vterque propheta maximus & celeberrimus; alter legislator, alter legum vindex, & assertor, pœnitentiæ præco. Vterque rationes suas cum Christo communicabat, tanquam illius minister & testis, ita vt præsentibus Apostolis significaretur apertè illos Christi causa fuisse legatos, ipsorumque ministerij finem Christū esse. namque ille vt diuini negotij pōtifex summus ab vtroque obseruabatur, idque Apostoli cognouerunt. namque Petrus ipsum Christum tanquam præcipuum & summum interpellauit.

d *Bonum est nos hîc esse.*] Animaduertendum est quantum sit gloriæ diuinę vel specimen & argumentum ipsum, quod satis esse videbatur Petro, vt in eo Christus & magni illi prophetæ conquiescerent.

e *Nubes lucida.*] Hoc in libro de Arcano sermone exposuimus.

f *Hic est filius meus dilectus.*] Declaratur Iesus Dei filius propitiator & pontifex pro nobis, magister & propheta, in quem omnes alij prophetæ Dei intenderint. id testantur vox de cælo, & duo prophetæ. Itaque habuit Christus tres testes è supernis, vt ita dicamus; & tres ex hominibus adhuc ante glorificationem suam.

g *Neminem viderunt nisi solum Iesum.*] Vox indicauerat discipulis vnum quédam filium Dei ipsis, atque adeò cæteris omnibus audiendum. nulla verò vt relinqueretur ambigendi occasio, vnus tantùm ille mansit qui verè filius Dei erat, & indicabatur.

h *Donec filius hominis à mortuis resur.*] Namque, vt diximus, hoc fuit singulare beneficium humanitati Christi à Patre collatum, vt humilitatis suæ tépore haberet testimonium in terra diuinæ dignitatis qua valebat. Post resurrectionem verò suam omnino elarificatus est Christus. tunc verò publico testimonio iam edito, & hoc etiam edi poterat.

i Scribæ ex vaticiniorum interpretatione affirmabant Eliam venturum ante Christum. Nunc vident Apostoli Eliam publicè non venisse, priuatè autem venisse post Christū in illū montem. Sed certum esse vaticinium Iesus declarat: veram autem Eliæ illius notationem indicat, hoc est Iohannis, qui venerat in spiritu ac virtute Eliæ.

genibus prouolutus ante eum, 15 dicens,
Domine miserere filio meo, quia [a]lunati-
cus est, & malè patitur: [b]nam sæpe cadit
in ignem, & crebrò in aquam. 16 & ob-
tuli eum discipulis tuis, [c]& non potuerũt C
curare eum. 17 Respondens [*]Iesus, ait, [* autem ut. R. Her. c.]
O generatio incredula & peruersa, quo-
usque ero vobiscum? vsquequo patiar
vos? Afferte huc illum ad me. 18 Et in-
crepauit illum Iesus, & exiit ab eo dæ-
moniũ: & curatus est puer ex illa hora.
19 Tunc accesserunt discipuli ad Iesum
secretò, & dixerunt, Quare nos non po-
tuimus eiicere illum? 20 Dixit illis Iesus,
Propter incredulitatem vestram. Amen Luc.17.b.6.
quippe dico vobis, [d]si habueritis fidem
sicut granum sinapis, dicetis monti huic,
Transi hinc illuc: & transibit, & nihil
impossibile erit vobis. 21 [e]Hoc autem
genus non eiicitur nisi per orationem &
ieiunium. 22 [f]Conuersantibus autem Marc.9.c.31 Luc.9.f.44. & 24.a.7. Inf.20.c.18.
eis in Galilæa, dixit illis Iesus, Filius ho-
minis tradẽdus est in manus hominum: D
23 Et occident eum, & tertia die resurget.
Et contristati sunt vehemẽter. 24 Et cùm
venissent Capharnaum, accesserunt qui
didrachma accipiebant, ad Petrum, &
dixerunt [*]ei, Magister vester non soluit [* Mar.ei.]
didrachma? 25 Ait, Etiam. Et cùm in-
trasset in domum, præuênit eum Iesus,
dicens, Quid tibi videtur Simon? Reges
terræ à quibus accipiunt tributũ vel cen-
sum?

a *Lunaticus est.*] σεληνιάζεται, lunatio-nibus afficitur, certis lunæ temporibus perturbatur. namque immundi spiritus morbos efficiunt aliquando naturæ vitio persimiles, aut naturam vitiatam ipsi etiam deteriorem reddunt.

b *Nam sæpe in ignem cadit.*] Spirituum immundorum proprium est conari vt perdantur homines, idque sæpissimè agunt, nisi prospiciens Deus illorum impediat conatus, & frangat consiliũ

c Defectu fidei humanæ fit, vt vera & magna beneficia in homines non conferantur: ipsi tamen diuinam voluntatem, aut etiam discipulorũ Dei imbecillitatem in causa esse existimãt, adeò quod nostræ culpæ est, Deo adscribimus. Incredulitas partim discipulorum, partim etiam parentũ, pueri sanitatem impedierat: quòd illi maiorem vim illi esse putarent, quàm vt à se accepta per Iesum virtute vincere possẽt, vtpote quæ tot iam annis radicet in iuuene egisset, pater etiam cùm videret filium ab illis non curari, minorem virtutem Iesu atque discipulorum esse crederet, quàm vt tam forti spiritui par esset.

d *Si habueritis fidem.*] De fide viua agit Iesus, quam ij habent efficacissimam qui Dei spiritu aguntur.

e *Hoc autem genus non eiicitur.*] Discretio spirituum propria est Iesu Christi, & eorum qui illius spiritu aguntur. Sunt autem quædã ab ipso Iesu Christo traditæ notæ, quibus discerni possint spirituum genera: inter quæ illi immundi spiritus lunatici sunt, qui nõ eiiciuntur nisi in oratione & ieiunio. id verò fides illa docet, quã Iesus hoc loco commendabat.

f *Conuersantibus illis in Galilæa.*] hoc est, liberè agentibus, & magno omnium ordinum & hominũ plausu exceptis, ob spectatam miraculorum & beneficiorum magnitudinem, atque adeò ipsis hominibus mirãtibus Christum, diuinamque virtutem illi tribuẽtibus, eamque magnam; rursus oportunum visum est Iesu, vt discipulos admoneret conditionis suæ humanæ, quã vltrò subierat ipse salutis publicæ causa, & ingenij etiam hominum, qui quos aliquando admirantur, rursus eũm pressos viderint, improbant & auersantur, ne hoc vulgi ingenium sequerentur discipuli, sed præsentis ac testatissimæ huius in magistro magnitudinis recordatione fidem posteà suã retinerent in eiusdem humiliatione; atque spem certam sibi constituerent resurrectionis eius illic prænunciatæ in hac famæ & virtutis spectatæ integritate.

sum? à filiis suis, an ab alienis? [26] Et ille
dixit, Ab alienis. Dixit illi Iesus, [g] Ergo
liberi sunt filij. [27] Vt autem non scan-
dalizemus eos, vade ad mare, & mitte
hamum: & eum piscẽ qui primus ascen-
derit, tolle: & aperto ore eius, inuenies
[h] statêrẽ: illum sumẽs, da eis pro me & te.

CAP. XVIII.

Mat. 9. e. 34. Luc. 9. f. 46. Iuf. 19. b. 14. 1. Cor. 14. d. 20.
IN [a] illa hora accesserunt discipuli ad Ie-
sum, dicentes, Quis, putas, maior est
in regno cælorum? [2] [b] Et aduocans Iesus
A paruulum, statuit eum in medio eorum,
[3] & dixit, Amen dico vobis, nisi conuer-
si fueritis, & efficiamini sicut paruuli,
non intrabitis in regnum cælorum.
[4] Quicunque ergo humiliauerit se sicut
paruulus iste, hic est maior in regno cæ-
lorum. [5] [c] Et qui susceperit vnum par-
uulum talẽ in nomine meo, me suscipit.
Mar. 9. f. 42. [6] [d] Qui autem scãdalizauerit vnum de pu-
sillis istis qui in me credunt, [e] expedit ei vt
suspendatur mola asinaria in collo eius,
& demergatur in profundum maris.
Luc. 17. a. 1. [7] Væ mundo à scãdalis. Necesse est enim
vt veniant scandala: veruntamen vę ho-
mini illi per quem scandalum venit.
Sup. 5. e. 30. Mar. 9. g. 43 & ea, a. c. [8] [f] Si autem manus tua, vel pes tuus scã-
dalizat te: abscinde eum, & proiice abs
te: bonum tibi est ad vitam ingredi debi-
lem vel claudum, quàm duas manus vel
duos pedes habentem mitti in ignem æ-
ternum. [9] Et si oculus tuus scandalizat

g *Ergo liberi sunt filij.*] Quanquam liberi verè sunt filij Dei ab omni vectigali, tamẽ Christi exẽplo exoluere debent quidquid ex terrenis rebus publicè ab ipsis exigatur: ne occasione libertatis offensionem pariant infirmis, qui terrena imperiẽ amant. namque illa seruitute externa non perit interna libertas, imò probatur illa magna simplicitas & charitas, quæ non quærit quæ sua sunt in his rerum generibus vilium & terrenarum, quin potius suo incommodo alienis consulit commodis. Itaque exhibere oportet vnicuique suum ius, cui honorem, honorem; cui tributum, tributum, &c. idque abundantius etiam vt Christus, cùm ipse tantùm rogaretur de solutione, voluit pro se ac Petro solui.

h *Staterem.*] Eiusdem ponderis cum siclo est stater, quatuor drachmarum videlicet.

CAP. XVIII.

a *In illa hora.*] Dum Iesus ageret de modestia, deque summę placiditatis & pacis studio, discipuli de ambitioso primatu cogitabant; cùm iam viderẽt instare tempus regni cælorum constituendi, tam frequenter à Iesu inculcatum, cuius tamen rationem spiritualem illi non satis intelligebant.

b *Et aduocans Iesus paruulum.*] Simplicitatem, puritatem, modestiam, humilitatem spiritus ab omni ambitionę & contentionę alienam, virtutem esse sine qua nullus admittitur ad regnum, & qua qui maximè valet, præcipuus in regno est.

c *Et qui susceperit vnum.*] Namq; humilium & modestissimorum consuetudinem mundus auersatur, vtpote ignobilem, si ea cum mundi ambitione & gloria conferatur.

d *Qui autem scandalizauerit.*] Quocũque modo impediatur hęc humilitatis & modestiæ ratio, siue vi, siue dissuasione, siue alienæ doctrinæ asseueratione, siue repulsa & contemptione simplicitatis & simplicium, scandalizantur simplices, & retardantur multi, qui aliàs rectè currerent, atque contento simplicitatis Christianæ cursu assequerentur regni cælestis dignitatẽ. Igitur diligenter cauẽdum est, ne quis suo vel iudicio, vel cõsilio, vel studio, vel errore, vel more, offensionem pariet simplicibus.

e *Expedit ei.*] Grauissimo supplicio dignus est, qui non modò ipse non insistit regni via, sed aliis quominus insistant impedimento etiam est.

f *Si autem manus tua.*] Non caret culpa qui offensiones ab alio paratas non contemnit & vitat, imò declinat omnino etiam iactura facta cuiuscunque necessitudinis & commoditatis.

te, erue eum, & proiice abs te: bonum B
tibi est vnum oculum habĕtem in vitam
intrare, quàm duos oculos habentē mit-
ti in gehennam ignis. 10 Videte ne con-
temnatis vnum ex his pusillis: [a]dico enim
vobis quia angeli eorum, in cælis semper Psal. 31.a.8.
vident faciem patris mei qui in cęlis est.
11 [b]Venit enim filius hominis saluare Luc. 19.b.10.
quod perierat. 12 Quid vobis videtur? Luc. 15.a.4.
si fuerint alicui centum oues, & errauе-
rit vna ex eis: nonne relinquit nonaginta
nouem in montibus, & vadit quærere
eam quæ errauit? 13 & si contigerit vt
inueniat eam: amē dico vobis, quia gau-
det super eam magis, quàm super nona-
ginta nouem quæ non errauerūt. 14 Sic
non est voluntas ante patrem vestrum,
qui in cælis est, vt pereat vnus de pusillis
istis. 15 [c]Si autem peccauerit in te frater Leu. 17.a.3.
tuus, vade, & corripe eū inter te & ipsum Leu. 19. d. 17. Eccl. 19.b.13.
solum. si te audierit, lucratus eris fratrē Iacob. 5. d. 19.
tuum. 16 si autem te non audierit, adhi-
be tecum adhuc vnum vel duos, vt in ore
duorum vel trium testiū stet omne ver- Deut. 19.c.15 2. Cor. 13.a.1
bum. 17 Quòd si non audierit eos, [d]dic Hebr. 10. d.28
ecclesiæ:

a *Dico enim vobis quòd angeli.*] Quanquàm hîc videntur pusilli huiusmodi nullo in gradu aut pretio esse, si cum mundi ambitione conferantur; tamen magno in honore ac pretio sunt in regno Dei, qui humiles exaltat, superbos deprimit: adeò vt horum angeli perpetuò adstent coram Deo, qui possunt eorum causas agere apud ipsum Deum; atque ab eodē accipiunt mandata & iussa, ad horum tutelā & custodiam, atque adeò ad horum vltionem pertinentia.

b *Venit enim filius hominis.*] Nullum omnino perdi hominem vult Deus: ergo qui perit, aut qui in causa est vt alius pereat, Dei voluntati aduersatur vehementer. Non carebit igitur accusatoribus angelis eorum, quibus scandala obiecta fuerint. adeò autem verū ac certum est Deum nolle, vt aliquis eorum qui credunt, & regni viam ambulant, pereat, vt filium suum miserit ad reuocandos etiam & saluandos eos qui perierant, & in errorem atque periculum inciderant.

c *Si autem peccauerit in te.*] Cùm filius hominis eos quæsiturus, atque ab errore reuocaturus venerit qui in Deum peccantes perierant. quo animo, quo studio esse te oportet, vt fratrē tuum in te peccantē, leniter ac suauiter, summa cum æquitate atque charitate Deo ac tibi reconcilies, & pereuntem retineas, atque adeò lucreris. Peccat autē alius in alium, vel eùm eum priuatē lædit, vel errore aliquo offendit. Errorem appellamus ignorantiam, vel fragilitatem atq; infirmitatem humanā, quod ex verbo ἁμαρτάνειν exponimus. huiusmodi peccata charitate, lenitate, & æquitate corrigenda sunt. Atq; hęc ratio non est intermittenda quoad manifesta sit obstinatio, proteruia, & inobedientia. summa igitur modestia & prudentia agendum est, ne ad illum locum res deducatur. Hoc enim primum & antiquissimum consilium & propositum esse debet, vt frater restituatur.

d *Dic Ecclesiæ.*] Ecclesiastico ac legitimo magistratui, cuius summa auctoritas esse debet in Christianæ religionis disciplina, maxima etiam dignitas ad componenda fratrum dissidia, offensiones amouendas, inimicitias diluendas, gratiamque reconciliandam, ac denique ad omne pacis & charitatis mutuæ commoditatem curādam. cuius disciplinā qui suscipere ac subire noluerit, vitandus est, atque à consuetudine piorum tāquam ethnici olim & publicani, hoc est, vt manifestus & mali exempli peccator, quales publicani habebantur; vel omnino à veræ religionis communione alienus, quales ethnici Iudæis erant. Ethnici, inquam, qui errorem suum tueri & defendere, atque Israelitarum veritati anteponere studebant namque Ethnicorum non vna ratio olim fuit. Itaque hoc modo minuentur offensiones illæ. nam si permanserit ille in suo proposito, eum vitabis tanquam ethnicum & publicanum. nec tam frequens dabitur occasio te lædendi: quòd si læsus adhuc ab illo fueris, non tantum aut miraberis aut offenderis, quippe cùm nec nouum nec mirū videri debeat. Si quis te lædat qui à tua religione omnino sit alienus, tu tamen eum non lædes vicissim, sed lenitate & patientia vinces. Neque enim tu debes illi esse tanquam ethnicus & publicanus, vt par pari rependas. sed ille tibi vt vitetur, &, si fieri possit, bono potius exemplo ad sanam mentem pertrahatur, quàm vltione procurata magis etiam abalienetur. Hæc verba, *sit tibi*, &c. non vetant iudicialē magistratus vindictā, sed priuatas vltiones singulorū, quæ omnino prohibentur Christi doctrina.

C ecclesiæ: si autem ecclesiam non audie-
rit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus.
[18] Amen dico vobis, [a]quæcunque alliga-
ueritis super terram, erunt ligata & in cę-
lo: & quæcũque solueritis super terram,
erunt soluta & in cælo. [19] Iterum dico
vobis, quia [b] si duo ex vobis consenserint
super terram, de omni re quamcunque
petierint, fiet illis à patre meo qui in cęlis
est. [20] Vbi enim sunt duo vel tres congre-
gati in nomine meo, ibi sum in medio
eorum. [21] Tunc accedẽs Petrus ad eum,
dixit, Domine, quoties peccabit in me
frater meus, & dimittam ei? [c]vsq; septies?
[22] [*]Dixit illi Iesus, Non dico tibi vsque
septies: sed vsque septuagies septies.
[23] [d]Ideo assimilatum est regnum cęlorum
homini regi, qui voluit rationem ponere
cum seruis suis. [24] Et cùm cœpisset ra-
tionem ponere, oblatus est ei vnus qui
debebat ei decem millia talenta. [25] Cùm
autem non haberet vnde redderet, iussit
eum dominus eius vænundari, & vxo-
rem eius & filios, & omnia quæ habe-
D bat, & reddi. [26] [e]Procidens autem ser-
uus ille, orabat eum, dicens, Patientiam
habe in me, & omnia reddam tibi.
[27] Misertus autem dominus serui illius,
dimisit eũ, & debitũ dimisit ei. [28] Egres-
sus autem seruus ille, inuenit vnum de
conseruis suis qui debebat ei centum de-
narios:

Ioh. 8 c. 17. 2. Thess. 3 d. 14 1. Cor. 5. a. 9. Ioh. 20. d. 23.

Luc. 17 a. 4. [*] Dicit 3 MS. Hier. c.

a *Quæcunque alligaueritis.*] Ecclesia militans potestatem habet à Christo cõfirmatam ligandi atque soluendi super terram. ea autem quæ ligantur & soluuntur iuxta Euangelij rationem, rata sunt in Ecclesia triumphante. Debetur igitur Ecclesiæ in terris reuerentia & obedientia à singulis Christianis, nisi velint sicut ethnici & publicani haberi. nam quos vt ethnicos ligauerit atq; tradiderit satanæ Ecclesia iuxta sacræ disciplinæ præscriptum & institutum, manifestum est non pertinere ad regnum, sed ad tenebras exteriores, donec ab Ecclesia soluantur. Atq; de hac ligatione & solutione plura aliâs & exactiùs.

b *Si duo ex vobis consenserint super terrã.*] Consensus legitimorum ministrorum Dei, & eorum qui in Christi Ecclesia sunt, plurimum valet ad impetrandũ: sed materia consensus, & ratio cõsentiendi non debet esse aliena à Dei voluntate. Hoc enim ad discipulos dicebatur Christi veros, atque etiam ad discipulorum collegium, quod perpetuum est in terra, & erit vsque in cõsummationem seculi, aliis aliorũ vice succedentibus. Igitur res omnis constituẽda est iuxta Christi disciplinam: id quod mox Christus declarat, dicẽs, *Vbi duo vel tres fuerint congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Sed in hoc potest esse error, quòd non fiat cõgregatio in nomine Christi. Congregari in nomine Christi, est in eius spiritu & virtute conuenire, de quo grandis nobis est sermo, & interpretabilis ad dicendum, vt Paulus ait.

c *Vsque septies*] Septenarium numerum pro pluribus antiqui vsurparunt: vt, Septies in die cadit iustus. Sed septuagiessepties, pro numero maximo ac penè interminato, i. toties quoties.

d *Ideo assimilatum est regnum.*] Ratio quam oportet obseruari iis qui regni cælorum ciuitate donari cupiunt, hoc modo habet, vt qui multa sibi condonari velit, is multis etiam multa condonet errata; quæ nunquam tanta erunt, vt ipsorum aduersus Deum debitis æquari possint.

Apertè docet hic locus superiora exponenda esse præcipuè de priuatis offensionibus.

e *Procidens autem seruus ille orabat.*] Non habebat vnde redderet, & tamen pollicebatur se omnia redditurum. Nimirum cognoscebat domini clementiam & benignitatem; qui si placatus esset misericordia motus, omnia condonaturus esset. atque illam domini patientiam, hoc est, magnanimitatem instar maximæ solutionis sibi esse ducebat.

narios: [f] & tenens suffocabat eum, dicēs,
Redde quod debes. 29 Et procidens con-
seruus eius, rogabat eum, dicens, Patien-
tiam habe in me, & omnia reddam tibi.
30 Ille autē noluit: sed abiit, & misit eum
in carcerem, donec redderet debitum.
31 [g] Videntes autem cōserui eius quæ fie-
bant, contristati sunt valdè: & venerunt,
& narrauerunt domino suo omnia quæ
facta fuerant. 32 Tunc vocauit illum Luc. 2. c. 13.
dominus suus: & ait illi, Serue nequam,
omne debitum dimisi tibi, [h] quoniam
rogasti me: 33 nónne ergo oportuit & te
misereri conserui tui, sicut & ego tui mi-
sertus sum? 34 Et iratus dominus eius,
[i] tradidit eum tortoribus, quoadusq; red-
deret vniuersum debitum. 35 [k] Sic & pa- Sup. 6. b. 12. Marc. 11. a. 25
ter meus cælestis faciet vobis, si non re-
miseritis vnusquisque fratri suo de cor-
dibus vestris.

CAP. XIX.

A

ET factum est, [a] cùm consummasset Ie-
sus sermones istos, migrauit à Gali-
læa, & venit in fines Iudææ trans Iorda- Marc. 10. a. 1.
nem, 2 & secutæ sunt eum turbæ multę:
& curauit eos ibi. 3 [b] Et accesserunt ad Marc. 10. a. 2.
eum

f *Tenens suffocabat eum.*] Conserui crudelitas, qui tam lenem regem expertus fuerat, etiam dum debitum postularetur! Facilè internoscitur ex hac similitudine quo studio & ingenio Dei aduersus homines, quo etiam malo animo homo aduersus hominē agat. Deus hoc quærit vt soluat homo, vel, quod certissimum est, se soluendo non esse professus, clementiam & misericordiā imploret. homo mala mente, malo animo opportunitatem sibi gaudet dari sæuiendi in hominem occasione debiti exigendi, ac prius ipse suam crudelitatem priuatè exercet: deinde cùm non amplius sibi licere videt sæuire priuatè, iudiciorum auctoritate non tam vtitur, quàm abutitur persuadet iudici se ius suum persequi: sed non sine iniquo & ad iniuriam inclinato animo id facit. quotusquisque ab huiusmodi perturbationibus alienus reum agit conseruum suum!

g *Videntes autem conserui.*] Malo exemplo cæteri offenduntur etiam conserui. igitur quod iniquum videtur & iudicatur conseruis, natura ipsa & communi sensu indignitatem rei indicante, quanto grauius offendet Deum in cælis existentem, ab omni iniquitate, infirmitate, ignorātia & errore quàm longissimè remotum.

h *Quoniam rogasti me.*] Pro magnitudine debitorum nihil habuerat quo solueret, orationem tantùm interposuit summo cum studio: eam rex admittens, placatum benignumque se exhibuit.

i *Tradidit eū tortorib.*] perpetuò torquēdum & cruciandum. nam si non habebat vnde redderet, & torquendus erat quousque redderet vniuersum, quando reddere poterat?

k *Sic & pater vester.*] Confer personas & res, vt maiorem obligationem in comparatis, quàm in comparatione ipsa & similitudine videas. In similitudine dominus est rex, homo: serui minores rege, sed homines etiam conserui naturâ & consuetudine minus necessarij & officiosi inter se, & tamen in his personis clementia exigitur & celebratur. quanto igitur maior, vbi rex est pater cælestis, debitores homines, & homo homini, quod regni cælorum rationem spectat, non conseruus, sed frater. illic fortasse satis erit re ipsa debitum remittere. hic non satis est re ipsa, nisi de corde etiam. nam impurum cor & dolosum improbatur maximè in regni cælorum iudiciis.

CAP. XIX.

a *Cùm consummasset Iesus sermones istos.*] Cùm omnes has doctrinæ suæ rationes tum ad fidem, tum ad pœnitentiæ & pietatis exercitationem pertinentes, satis dilucidè & copiosè exposuisset, ita vt Euangelium in Galilæa etiam prædicatum explicatumque iam relinqueret, munus Euangelistæ Iesu absoluitur, atque munus Christi Iesu persoluturus in Iudæam, vbi hoc munus posterius expediendum erat, se conferre cœpit, vbique autem nunquam cessans, aut beneficio ac doctrinæ parcens. b *Et accesserunt Pharisæi tentantes eum.*] Pharisæi cùm iam Iesum Herodianis, & principibus, item pontificibus, atque omnibus ferè ordinibus & factionibus inuisum esse curauissent, nunc etiam eundem Scribarum omnium odio exponere student, proposita quæstione quæ inter Scribarū familias

contentionem cum primis alebat grauissimam de causis repudij. Fuit enim durissimum illis temporibus argumentum hoc, sicut & ipsa Christi de hac re sententia a multis annis in Christiana Ecclesia difficillimos habere visa est explicatus, quoad nuper in Concilio Tridentino exposita, ac tota etiam cõtrouersia descripta, decreto sublata fuit. Diximus autem nos in illo patrum consessu, quæ ad hanc rationem explicandam diuino Spiritu suggerente, cognoueramus. Nam semper id profiteor & confirmo me, cùm certi quippiam de hac re dicere posse penè desperassem, tamen Dei impulsu quemadmodum certa cognoscerem & dicerem, fuisse monitum. Hoc autem loco non totam rem explicabimus, sed indicabimus tantùm, maiori aliâs commentatione Deo votis aspirante explicaturi.

Duæ fuère celeberrimæ Scribarum familiæ Hierosolymis & in omni Iudæa. alterius sectatores dicebantur Domus Samai, alterius verò Domus Hilel. Hi variis in argumentis atque doctrinæ rationibus explicandis, varias sententias defendebant. in his vna quæstio erat de diuortiorum causis. Domus Samai vnam tantùm causam esse asseuerabat, quamobrem diuortium toleraretur, eamque esse adulterij suspicionem. probant illi ex illis verbis, Si acceperit homo vxorem, & habuerit eam, & non inuenerit gratiam ante oculos eius propter aliquam fœditatẽ. Domus enim Samai solam fœditatem aiebat esse posse repudiandæ vxoris occasionem, & fœditatem tantùm impudicitia definiebat. Domus verò Hilel omnem causam vel minimam quamque offensionem ad repudij ius admittebat, illis verbis tantùm vsurpatis, Et non inuenerit gratiam ante oculos eius. Erat tertia quædam opinio quę suffragabatur domui Samai, causæ genere, sed in species multas genus illud fœditatem dilatabat. Tentant igitur Pharisæi Iesum, rogantes, *An quacunque ex causa liceat dimittere*, vt in quamlibet partem pronuntiantem, in inuidiam apud cæteros adducerent.

eum Pharisæi tentantes eum, & dicẽtes,
Si licet homini dimittere vxorem suam,
quacunque ex causa? 4 Qui respondẽs,
Gen. 1. d. 27. ait eis, c Non legistis, quia qui fecit * ab
* hominem initio, masculum & fœminam fecit eos:
Gen. 2. d. 24. & dixit, 5 Propter hoc, dimittet homo
Eph. 5. g. 31. *1 Cor. 6. d. 16* patrem & matrem, & adhærebit vxori
suæ: & erunt duo in carne vna? 6 itaque
iam non sunt duo, sed vna caro. Quod
ergo Deus coniunxit, homo non separet.
Deut. 24. a. 1. 7 Dicunt illi, d Quid ergo Moyses mandauit dare libellum repudij, & dimittere?
8 Ait illis, Quoniam Moyses ad duritiam
cordis vestri permisit vobis dimittere
Sup. 5. e. 32. vxores vestras: e ab initio autem non fuit
Marc. 10. b. 11. *Luc. 16. d. 18.* *1 Cor. 7. b. 11* sic. 9 f Dico autem vobis, quia quicũque
dimiserit

c *Non legistis*] Perpetua Iesu ratio fuit ad eludendam aduersariorum fraudẽ, retundendamque malitiam, ex sacris libris sententiam proferre apertissimã, & quam citra impietatis aut erroris notam nullus vel impugnare vel inuertere possit. itaque pro nulla partiũ pronuntiauit hoc loco, sed Dei consilium certissimũ in coniugij causa indicauit. Dei enim cõsilium & decretum fuit, vt coniugiũ modò legitimè fuerit initum, non dirimatur, sicut vna res non potest diuidi citra vnitatis detrimentum. Atque hæc germana & Deo probatissima coniugiorum ratio est, eademque ex Dei institutione perpetua, malitia autem hominum est effectum, vt vel ad permissiones vel cõsuetudines ab illa perfectione nimium degenerantes deueniretur. sed nulla præscriptio est aduersum diuina statuta ac decreta.

d *Quid ergo Moyses mandauit.*] Cùm viderent se ad altiorem rationem quam cogitauerant reuocatos, nec posse de repudio affirmare, sine violatione diuini instituti: nam antiquiores leges in naturæ initio perfectionem ac sanctitatem perpetuam seruant: atque adeò notatos se agnoscerent, quòd quæstionem in longum protulissent, quã omnino abolitam esse oporteret: atque dum illum capere cuperent, se captos sentirent; crimen effugere student Mosis scripto de ea re citato. quod ipsi mandati siue iussionis verbis definiebant, nimirum non rectè expensa orationis ac rerum ratione. Certũ enim est Mosem iussisse dari libellum repudij; tamen illud nec certum nec verum est; repudium esse decretum à Mose, vt aliâs fusiùs exponemus. Ideò Christus de libello non respondet modò, id enim ἀπροσ... erat rectè rem existimantibus, sed agit de consuetudine repudiandæ vxoris, quam ante datam legem viguisse cõstat ob duritiam humani cordis. eam consuetudinem in tanta duritie permisit Moses, & addita etiam lege libelli dãdi mitigauit. nam si rectè res ipsa expendatur, libellus repudij magis impedit repudium, quàm adiuuet aut confirmet. Sed hæc res longior est, quàm vt hîc explicari omnis possit. e *Ab initio autem*] naturæ rectè institutæ (quam Christus instaurare vel potius amplificare parabat) initio nulla fuit cordis durities, nulla voluntas vxoris dimittendæ, nullaque ratio quamobrem de repudij libello quicquam decerneretur. f *Dico autem vobis, quia quicunque dimiserit vxorem suam nisi ob forn.*] Nunc de vera Mosaici scripti sententia Iesus agit. & cùm vxoris dimissionem contra Dei consilium esse docuerit, neque aliud esse in lege à Mose scriptum, quàm permissionem ostenderit, restringit eam permissionem ad vnam tantùm fornicationis causam, etiam angustiùs quàm Domus Samai: ita vt adhuc hac ratione diuinum antiquum decretum potius confirmetur, quàm imminuatur. vnam enim tantùm turpitudinis speciem esse ait, cuius causa permissum fuerit à Mose diuortium.

dimiſerit vxorem ſuam, niſi ob fornica- B
tionem, & aliam duxerit, mœchatur: &
qui dimiſſam duxerit, mœchatur. 10 Di-
cunt ei diſcipuli eius, Si ita eſt cauſa ho-
minis cum vxore, non expedit nubere.
11 Qui dixit illis, Non omnes capiunt
verbum iſtud, ſed quibus datum eſt.
12 Sunt enim eunuchi qui de matris vte-
ro ſic nati ſunt: & ſunt eunuchi qui facti
ſunt ab hominibus: & ſunt eunuchi qui
ſeipſos caſtrauerunt propter regnum cę-
lorum. Qui poteſt capere capiat. 13 Tunc
oblati ſunt ei paruuli, vt manus eis im- Mar. 10. b. 13 Luc. 18. c. 15.
poneret & oraret. Diſcipuli autem incre-
pabant eos. 14 Ieſus verò ait eis, [a] Sinite Sup. 18. a. 3.
paruulos, & nolite eos prohibere ad me
venire: talium eſt enim regnum cælorũ.
15 [b] Et cùm impoſuiſſet eis manus, abiit
inde. 16 Et ecce vnus accedens, ait illi, Marc. 10. b. 17 Luc. 18. d. 18.
Magiſter bone, quid boni faciam, vt ha-
beam vitam æternam? 17 Qui dixit ei,
Quid me interrogas de bono? Vnus eſt
bonus, Deus. [c] Si autem vis ad vitam in-
gredi, ſerua mandata. 18 Dicit illi, Quę?
Ieſus autem dixit, Non homicidium fa- Exod. 20. c. 13
cies, Non adulterabis, Non facies furtũ,
Non falſum teſtimonium dices, 19 Ho-
nora patrem tuum & matrem tuam, Di-
liges proximum tuum ſicut teipſum.
20 Dicit illi adoleſcens, [d] Omnia hæc cu-
ſtodiui à iuuentute mea: quid adhuc 8 ms.
mihi deeſt? 21 Ait illi Ieſus, Si vis per-
fectus

a *Sinite paruulos.*] Omnis animi præparationis ad regnum cælorum diuina liberalitate obtinẽdum, exemplum eſt puerilis ſimplicitas: hac qui carent, à regno excluduntur. Paruuli ipſi apprimè apti ſunt regno cælorum, antequã naua nequitia vires exerat ſuas. nullus enim qui culpa careat, excludetur à regno, quod Dei benignitate conceditur.

b *Et cùm impoſuiſſet manus*] acceptanti beneq́ue precati habitu & ſtudio. lege lib. noſtrum De actione.

c *Si vis ad vitam ingredi.*] Mãdatorum obſeruatio cum fide ſuſcepta, via eſt ad introitum vitæ quem Deus aperit. vitam autem eam intelligimus, de qua ſcriptum eſt, *In ipſo vita erat, & vita erat lux hominum.* Itaque homo fide imbutus, mandata ſeruat: vtraque hac parte inſtructus admittitur ad vitã à Deo. vbi in vitã eſt receptus, vitę opera facit admiranda & Deo gratiſſima, magnęq́ue mercedis digna, ex virtute Spiritus ſancti in ipſo manentis. qua de re plura aliàs dicemus, eodem Spiritu præeunte.

d *Omnia hæc cuſtodiui à iuuentute mea.*] Rarum iuuentutis exemplũ: & tamen nec hac obſeruatione Euangelica perfectio obtinetur, niſi renuntietur mũdi rebus, quæ cura ſui retardare poſſunt vitæ accipiendæ facultatem. Satis itaque inſtructus videbatur hic adoleſcens, ſi ad veteris teſtamenti rationem eius examinetur cauſa: ſed quoniam ille Euangelij promiſſa audiens aſſequi cupiebat, edoctus eſt rationem expeditiſſimam, quam euangelium vitæ quàm citiſſimè obtinendę cauſa indicat. eam rationem magno animo & conſtanti fide ſubire oportet.

* omnia 419. fectus esse, vade, vende* quæ habes, & da
pauperibus, & habebis thesaurum in cę-
lo: a & veni, sequere me. 22 Cùm audis-
set autem adolescés verbum, abiit tristis:
erat enim habens multas possessiones.
23 Iesus autem dixit discipulis suis, Amé
dico vobis, quia diues difficilè intrabit
in regnum cælorum. 24 Et iterum dico
vobis, b facilius est camelum per foramen
acus tråsire, quàm diuitem intrare in re-
gnum cælorum. 25 Auditis autem his,
discipuli mirabåtur valdè, dicétes, Quis
ergo poterit saluus esse? 26 Aspiciens au-
tem Iesus, dixit illis, Apud homines hoc
D impossibile est: c apud Deum autem om-
Mar. 10. d. 28 nia possibilia sunt. 27 Tunc respondés
Luc. 18. c. 28. Petrus, dixit ei, d Ecce nos reliquimus
omnia, & secuti sumus te: quid ergo erit
nobis? 28 Iesus autem dixit illis, Amen
dico vobis, quòd vos qui secuti estis me,
e in regeneratione cùm sederit filius ho-

I minis

a *Veni sequere me.*] Si sequeretur, non solùm esset discipulus communis, sed consummatus, atque adeò expeditissimus ad sequendum vitæ ducem & auctorem.

b *Facilius est camelum per foramen.*] Habent linguæ omnes suas prouerbiales orationes ad impossibilitaté vel summam difficultatem significandam. vt, Antè leues ergo pascentur in æthere cerui. Hæc oratio, *Facilius est camelum per foramen acus transire*, vsitatissima erat apud Iudæos illo tempore, eademque à commétatoribus librorũ Misnaioth frequentissimè vsurpatur. Vox autem *camelus*, camelum animal significat: & *acus*, acum qua cõsuimus. Facilius est, inquit, hominibus camelum inferre per foramen acus, quàm hominé, qui sibi in diuitiarum copia & vsu, honorem, opportunitatem, commoditatesque vitæ constituit, atque sine his non bene posse viuere existimat, intrare in regnum cælorum, vbi videt eos qui intrant, aut eiusmodi carere diuitiis, aut non vt suis, sed vt communibus vti. Hac enim conditione sunt illi, qui etiã in terris agentes in regnum cælorum recepti sunt. Itaque hoc etiam nocent diuitiæ, quòd decipiunt possidentem. aliterque illi de se deque regno cælorũ suadent, quàm veritas postulet.

c *Apud Deũ autem omnia possibilia sunt.*] Deus enim & docere & monere, & multis modis atque exemplis instruere hominem potest, & allicere atque aduocare ad veram æstimationem, cùm diuitiarum mundi, tum verò conditionis illius, quam filij regni ferunt.

d *Ecce nos reliquimus omnia.*] Reipsa reliquerunt quidquid habuerant, affectu reliquerunt cogitationem & spé omnem terrenarum diuitiarum, quæ nemini vel egentissimo exigua esse solet.

e *In regeneratione.*] Apostoli fide & spe, vt multi ex nobis, ferebantur ad pollicitationes regni per Euangelium factas: sed tamen earum pollicitationum dona nondum obtinebant aut possidebant; ideò non satis cognoscere poterant eorum donorum magnitudinem. Cognouerunt autem in regeneratione; cùm regenerati re & effectu à Christo spiritu promissionis sancto experti sunt, quæ sit longitudo, latitudo & profunditas donorum Dei, & consolationis, qui consolatur suos in omni tempore & euentu, ita vt nihil illis desit eorum quæ ad vitam & pietatem pertinent. Constet etiam animus ad ferendam omnem temporis oportunitatem vel importunitatem sapientissimus & fortissimus: adsit quoque diuina prouidentia, quæ etiam in rebus ad corporalem vitam verè necessariis & oportunis prospiciendis & suppeditandis nunquam desit, idque centies, imò millies millies, si opus fuerit, omnes superuacaneis reiectis rebus, quæ potius impedimenta quàm commoda dici debent. Hæc autem commoditates tanquam additamenta erunt iis qui Christum sequuntur: magna tamen erunt & oportunissima, sed illud summum erit, quòd vitam æternam possidebunt, hæreditate à Deo accepta per Christum caput Ecclesiæ legitimum hæredem, cuius facti erunt membra vera Spiritu sancto in illos immisso, qui est pignus hæreditatis eorum. Illud prætereà eximium continget noui Testamenti hominibus, qui Christum secuti assecutique fuerint ex Dei dono & misericordia, quòd illi erunt primi omnium testes huius beneficij à Deo anteà promissi, & iam hominibus præstiti. Sed hæc ratio in proximo capite exactius exponitur, & nobis erit aliâs fusius explicanda, Deo id prospiciente.

minis in sede maiestatis suæ, sedebitis & Luc.22.d.30.
vos super sedes duodecim, iudicantes
duodecim tribus Israel. 29 Et omnis
qui reliquerit domum, vel fratres, aut
sorores, aut patrem, aut matrẽ, aut vxo-
rem, aut filios, aut agros propter nomen
meum: centuplum accipiet, & vitam æ-
ternam possidebit. 30 f Multi autẽ erunt Inf.20.b.16. Mar.10.c.31
primi, nouissimi: & nouissimi primi. Luc.13.f.30.

CAP. XX.

SImile a est* regnum cælorũ homini pa- * enim a M.S.C.S.
trifamiliâs, b qui exiit primo manè cõ- A
ducere operarios in vineã suam. 2 Con-
uentione autem facta cum operariis ex
denario diurno, misit eos in vineam suã.
3 Et egressus c circa horam tertiam, vidit
alios stantes in foro otiosos, 4 & dixit il-
lis, Ite & vos in vineam*: & quod iustũ * meam. M S Hier.oq.
fuerit, dabo vobis. 5 Illi autem abierũt.
Iterum autem exiit circa sextam & no-
nam horam: & fecit similiter. 6 Circa
vndecimam verò exiit, & inuênit alios
stantes, & dicit illis, Quid hîc statis tota
die otiosi? 7 Dicunt ei, Quia nemo nos
conduxit.

f *Multi erunt primi.*] Hunc locum si ad Græci & Latini exemplaris normã rectè dispunxerimus, iam facilè ex superiori annotatione explicabimus. Est autem hæc loci huius sententia, cùm de vita æterna ab iis qui mundo & mũdi commoditatibus propter Christum renuntiant, obtinenda, mentio facta fuerit, animantur noui Testamenti homines, vt Christum eò alacriùs quærant & sequantur, quòd ipsis etiã in hac vita, paratum sit illud maximum Dei donum æternæ vitæ, non solùm fide & spe, vt antiqui olim sancti habuerunt, re autem ipsa post hãc mortalem corporis vitam, Christi morte & resurrectione cõparatũ adepti sunt. Quidã etiam ex Christianis nostrorum temporum non alio modo quàm ab antiquis illis hoc donũ obtineri posse putant, hoc est, in hac vita per fidem tantùm, post mortem verò re ipsa & possessione: sed hi magnificentius sentirent de Testamenti noui hominibus, si scirent virtutem Dei & donum eius, & scripturas quas iactãt sibi notissimas. Hic autem hæc ratio omnis à Christo exponitur apertissimè, dicente, *Quòd multi erunt primi.* & quanquam fuerint primi & multi, tamen erunt nouissimi in recipiendo vitæ æternæ præmio. namque illos tempore præibunt nouissimi, id est, noui Testamenti credentes & obedientes.

CAP. XX.

a *Similis est regnum.*] Quod ad hanc rationem præmij & mercedis spectat, cùm agitur de spiritu illo sanctificationis, quem qui obtinent à Deo, ciues sanctorum dicuntur & domestici Dei, atque regni cælorum filij, non solùm fide & spe, sed rei veritate ac possessione vsuque ipso. Collatis noui cum veteris testamenti cultoribus fidelibus, ita res habet. Similitudinis arcana explicatio illa est.

b Deus constituto iam mundo, ac promissione salutis facta, ecclesiam suã construxit, quam vineę nomine & similitudine sacræ significant literæ. ad eam excolendam operarios vocauit quotquot inuenit, qui suæ vocationi credere & parere voluerunt. à tempore igitur Adæ vsque ad Noë ætatem fuêre operarij, quibus fidei & pietatis exercendę præmium diuina liberalitate benignissimè est constitutum. Exiit autem Adam vt operaretur terram de qua assumptus est. huc pertinet illud mysterium à Mose satis adnotatum. Exierunt etiam omnes qui ab Adam vsque ad Noe pietatem coluerunt.

c *Circa horam tertiam.*] A salute ex diluuio restituta vsque ad Abrahamum hora tertia huius diei mundi enumeratur. hoc tempore gentilitas viguit, nondum erat lex, stabant homines in mundo ἀργοί. sed cùm cognouissent Deum, qui illos ad virtutis cultum vocaret, humanam imperfectionem Dei auxilio & gratia indigere, ipsi etiam sine lege, partim inspirationibus arcanis, partim vocatione Dei addocti, colebant etiã vineam. hi fuêre Noë atque illum imitati filij omnes pij, quicunque vsque ad Abrahã fuerunt. Horam sextam ab Abrahã vsque ad Mosem interpretamur. Horã verò nonã & decimã à Mose vsque ad Euangelij lucẽ, quæ vndecima hora est, hoc est, seculorũ omnium antecedentium finis, vt D. Paulus docet. Hoc tempore illi etiam vocati sunt, qui per totam diem otiosi fuerant in mundo, id est, gentes, qui sine promissione, sine lege, sine Deo viuebant, alienati à vero pietatis cultu, cuiusmodi multæ nationes à diluuij temporibus in errore & tenebris perseuerauerant. Multæ etiam oues ex domo Israel perierant: hos vocauit Dominus per Euangelium: & omnes qui hoc tempore crediderunt, & obedierũt, siue ex Iudæis, siue ex gentibus, ad eandem referuntur horam vndecimam, id est, ad sæculorum finem.

* meam Me. eq. *Addunt hic quoque c.* ... *s. Et, quod iustum fuerit, accipietis.*

conduxit. Dicit illis, Ite & vos in vineã*.
8 d Cùm serò autem factum esset, dicit
dominus vineæ e procuratori suo, Voca
B operarios, & redde illis mercedem, inci-
piens à nouissimis vsque ad primos.
9 Cùm venissent ergo qui circa vndeci-
mam horam venerant, acceperunt sin-
gulos denarios. 10 f Venientes autem &
primi, arbitrati sunt quòd plus essent ac-
cepturi: acceperunt autem & ipsi singu-
los denarios. 11 Et accipientes murmu-
rabant aduersus patremfamiliâs, 12 di-
centes, Hi nouissimi vna hora fecerunt:
& pares illos nobis fecisti qui portauim⁹
pondus diei & æstus. 13 At ille respon-
dens, vni eorum dixit, Amice, non facio
tibi iniuriam: nónne ex denario conue-
nisti mecum? 14 Tolle quod tuum est,
& vade: volo autem & huic nouissimo
dare sicut & tibi. 15 Aut non licet mihi
quod volo, facere? an oculus tuus ne-
quam est quia ego bonus sum? 16 Sic
erunt nouissimi, primi: & primi, no-
uissimi. g Multi enim sunt vocati: pauci

Sup. 19. d. 30. Marc. 10. e. 38 Luc. 13. f. 31.

d *Cùm serò autem factum.*] Finitis iam sæculis omnibus, quibus negotium vineæ constituendæ & omnino perficiendæ absolutum erat. namque temporum integra ratio non antè perfecta atque consummata fuit, quàm Christus sacrificium sui Deo obtulisset. tunc sæculorum expectatio omnis, & vaticiniorum oracula consummata sunt.

e *Procuratori suo.*] Filius Dei Christus Dei patris procurator est, per quem maxima & pretiosissima nobis promissa donata sunt, ait D. Petrus, In quo omnia, & per quem omnia. Hic vitæ æternæ denarium, hoc est, sui & patris cognitionem inenarrabilem, cùm in carne existentibus noui Testamenti hominibus, non paucis qui in vinea operam suam posuerunt, per Spiritum sanctum, quem in illos effudit, mercedem à patre constitutam reddidit, vt Apostolis & aliis sanctis ante dormitionem.

f *Venientes autem & primi.*] Quod de querela & murmuratione hîc depingit Magister, ad similitudinẽ ipsam referendum est, non ad significationem similitudinis. in similitudine enim, vt vinea, vt paterfamiliâs, vt horæ, &c. ex communi vsu & consuetudine sumuntur: ita etiam operarij, qui quòd homines erant è medio vulgo, inuidere poterant iis qui meliore cõditione fuissent affecti, vt ferè semper accidit. In re autem per similitudinem significata, referenda est oratio ad Christi propositum: id autem fuerat ostendere singularem Dei gratiam, benignitatem & misericordiam erga noui Testamenti homines, qui cùm postremi venissent, primi omnium denariũ acceperint, & testimonium reddiderint diuinæ veritatis erga eos qui sibi credere obedireque voluerint; quam gratiam & si non inuidere sancti veteris Testamenti nostri temporis sanctis possint, eo quòd sancti sint, & à vitio in altero sæculo alieni, tamen admirari potiorem conditionem horum sanctorũ possunt, atq; agnoscere diuinam erga eos liberalitatem, & singularem electionem in hac parte, & arguere ac reprehendere desidiam, ingratitudinem & malitiam eorum qui in hanc auream ætatem inciderint, si tantum Dei beneficium cognoscentes, tamen vocantis voluntatem sequi, atque postulatam operam in vinea ponere neglexerint. Itaque ex hoc loco probatur Dei misericordia in vocandis omnibus, eiusdem fides & veritas in mercede omnibus reddenda, singularis gratia & electio in noui Testamenti hominibus hoc beneficio primùm afficiendis. Non enim facit iniuriam primis, cùm illis reddat quod promisit; facit autem benignitatem, vt ita loquamur, singularem, quòd aliis tantundem reddat, idque iustum ipsis reddere ipse constituerit, etiamsi illis non exposuerit adeò clarè atque aliis primis. facit etiam liberalitatem singularem, quòd his primùm reddat, hoc est, ab his incipiat. aliquos enim oportuit esse primos. quòd nouissimos primos esse voluerit in accipienda mercede, electionis liberæ fuit, & cuiusdam singularis gratiæ, vt diximus, atque bonitatis diuinæ, qui cùm erga illos vocandos misericordem, præmio afficiendos, iustum se præbuerit; erga hos etiam vocandos misericordem præmio afficiendos, iustum quoque ex proposito consilioque suo, aliis verò anteponendos misericordissimum atque benignissimum sese ostenderit. hoc est quod paterfamiliâs dicebat, *Quia ego bonus sum?*

g *Multi enim sunt vocati.*] Ab initio mundi ad finem vsque multi vocati sunt ad vineam, proposita vitæ æternæ mercede ex misericordia vocantis, & amore erga genus humanum. sed ex omnibus qui vocati sunt (sunt autem multi vocati qui vocanti paruerunt, & in promissionis spe & fide erga vocantis benignitatem iniunctam sibi operam subierunt) ex iis, inquam, multis

pauci nimirum ex ea portione quæ ad vndecimam horam vocata est, electi sunt, vt vinum & verum testimonium darent in terris misericordiæ illius maximæ atque veritatis cōstantissimæ Dei, de qua scriptum est, Vos testes mei, dicit Dominus, & seruus meus quem elegi, vt sciatis & credatis mihi, & intelligatis quia ego ipse sum [qui promiseram] ecce adsum. Itaque hæc electio ad singularem gratiam hominibus noui Testamenti factam refertur. Vocatio ad omnes vocatos & vocationi audientes, quibus satisfactum etiam est abundè.

verò electi. 17 [a] Et ascendens Iesus Iero- *Inf. 22. b. 14. Mar. 10. e. 32*
solymam, assumpsit duodecim discipu- *Luc. 18. f. 31*
los secretò, & ait illis, 18 Ecce ascēdimus C
Ierosolymam, & filius hominis tradetur
principibus sacerdotum & Scribis, &
condemnabunt eum morte, 19 & tradēt
eum Gentibus ad illudendum & flagel-
landum, & crucifigendum, & tertia die
resurget. 20 [b] Tunc accessit ad eum ma- *Mar. 10. f. 35*
ter filiorum Zebedæi cum filiis suis, ad-
orans & petens aliquid ab eo. 21 Qui
dixit ei, Quid vis? Ait illi, Dic vt sedeant
hi duo filij mei, vnus [c] ad dexteram tuam,
& vnus ad sinistram in regno tuo.
22 Respondens autem Iesus, dixit, Nesci-
tis quid petatis. [d] Potestis bibere calicem
quem ego bibiturus sum? Dicūt ei, Pos-
sumus.

a *Et ascendens Iesus Ierosolymam.*] Confirmat discipulorum animos ad spem regni obtinendi post suum illud certamen iam sæpius prædictum, & ad expectationem resurrectionis suæ breui successuræ post mortem; simul & fidē ipsorum vtpote tūc infirmorum munit aduersus tentationem & scandalū, prædictione repetita totius certaminis per singulas partes sibi cogniti ipsisq; expositi.

b *Tunc accessit ad eum.*] Duo illi discipuli matrem submiserunt, quæ materno affectu & necessitudinis cum Iesu auctoritate ambitiosè peteret id quod nec ipsa nec illi sciebant: nimirum auctoritatem ac dignitatem ipsi Iesu proximam in regno; quod quanquam sæpè Iesus cælorum appellasset, tamen illi priuatum aliquod regnum terrenum somniabant ambitioso gentium ac mūdi more maiestate illustre. ideò dicebat mater, *In regno tuo.* & illi apud Marcum dicebant, *In gloria tua.*

c *Ad dexteram, &c.*] Lege nostrum librum De actione, quem inscripsimus Ieremiam.

d *Potestis bibere calicem.*] Perperam institutam petitionem redarguens corrigit Iesus, ostenditque, siue de rebus cælestibus agatur, vt agi oportuerat ab illis fratribus; siue de terrenis, non sapienter agere eos qui publica munia & ministeria ambiunt, perinde ac si ipsi sciant quantum præstare efficereque possint. satis enim est vt se quisq; virum bonum & integrum sanctumque esse velit & curet, atque hanc cogitationem, curam, hocque studium, hanc adeò contentionem exigi à singulis hominibus, quantum ad propriam vniuscuiusque virtutem ac sanctitudinem obtinendam facit. Cætera verò quæ ad ministeriorum & ministrorum electionem spectant, Deo permittenda sunt, & superiorum iudicio atque electioni, quibus cura est dispicere quinam cui muneri idonei esse videantur. Hoc commune documentum in genere indicauit Iesus, significans duobus fratribus non rectè conceptum fuisse votum rei ad suam curam non pertinentis, nulla mentione facta eius rei, quam maximè ipsis curari expediebat. Namque illud illis imprimis optandum fuerat, vt Iesu ipsi, quem regem futurum sperabant, quàm simillimi efficerentur: quòd si tales euaderent, inde eueniret vt Deo essent gratissimi ex illa autem Dei gratia quid sibi maximè conueniret, quid muneris, oneris, dignitatis, auctoritatis esset subeundum, prospectum iri sperare poterant. Hoc igitur illos monet Iesus, vt imprimis illud petant, atque ad id sese parent & animent, vt possint bibere calicem quem bibiturus sit ipse, id est, vt socij fiant passionum, certaminis, & mortis suæ: ex qua societate passionum consequutura etiam erat societas resurrectionis. Hoc aliàs significauerat Iesus, cùm de cruce vnicuique tollenda verba fecerat, illi verò non satis hæc mysteria capiebant, quanquam ruditer admodum se id capere & cupere iactarent, *Possumus*, inquiunt: id est, parati sumus ad eam rem, & prompto animo id cupimus. Nec tamen satis quæ dicerent & affirmarent intelligebant, sed de ea re quam ipse Iesus illis omnibusque discipulis obedientibus sibi comparare adornabat, illis pollicetur. *Calicem (inquit) meum bibetis: sedere autem ad dexteram meam vel sinistram non est meum dare vobis*, cognationis aut necessitudinis gratia. Certa ratio decreta est à Patre meo eorum quibus ministeria parantur credenda. ipse enim eligit ad hæc ministeria quos vult pro consilij sui ratione. Itaque à sua salute & redemptione nemo per Christum excluditur, nisi is qui suæ culpa sese excluserit. Communis enim est vocatio hominum ad salutem, si illi vocanti Deo credere obedireque voluerint. Electio verò ad ministeria non est promiscua omnibus, nec singulorum voluntatem, sed Dei consilium sequitur. Ita Iesus dicebat Apostolis alio in loco, *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, vt eatis & fructum afferatis.*

ſumus. 23 Ait illis, Calicem quidem
meum bibetis: ſedere autem ad dexterã
vel mea. meam "&' ſiniſtram, non eſt meum dare
vobis: ſed quibus paratum eſt à patre
Mar.10.f.41. meo. 24 Et audientes decem, indignati
Luc.22.c.25. ſunt de duobus fratribus. 25 'Ieſus au-
tem vocauit eos ad ſe: & ait, 'Scitis quia
D principes gentium dominantur eorum:
& qui maiores ſunt, poteſtatem exercent
in eos. 26 g Non ita erit inter vos. ſed
quicunque voluerit inter vos maior fieri,
ſit veſter miniſter: 27 & qui voluerit in-
ter vos primus eſſe, erit veſter ſeruus.
Phil.2.a.7. 28 Sicut filius hominis non venit mini-
ſtrari, ſed miniſtrare, & dare animam
ſuam redemptionem 'pro multis. 29 Et
Mar.10.g.46. Luc.18.f.35. egredientibus illis ab Iericho, ſecuta eſt
eum turba multa: 30 & ecce duo cęci ſe-
dentes ſecus viam, audierunt quia Ieſus
tranſiret: & clamauerunt, dicentes, Do-
mine, miſerere noſtri, fili Dauid. 31 Tur-
ba autem increpabat eos vt tacerẽt. At
illi magis clamabant, dicentes, Domine,
miſerere noſtri, fili Dauid. 32 Et ſtetit
Ieſus, & vocauit eos, & ait, Quid vultis
vt faciam vobis? 33 Dicunt illi, Domi-
ne, vt aperiantur oculi noſtri. 34 Mi-
ſertus autem eorum Ieſus, tetigit oculos
eorum. Et confeſtim viderunt, & ſecuti
ſunt eum.

CAP. XXI.

Mar.11.a.1. Luc.19.d.29. ET cùm appropinquaſſent Ieroſoly-
mis, & veniſſent Beth-phage ad Mõ-

I 3 tem

e *Ieſus autem vocauit eos.*] Decem Apoſtolos ægrè ferentes duorum fratrum ambitioſam petitionem, vocauit Ieſus ad ſe, vt propoſita ſui miniſterij & reipublicæ adminiſtrationis ratione, ab omni ambitione aliena, mitigaret ac reconciliaret.

f *Scitis quia principes.*] Vos ideò ægrè fertis iſtorum petitionem, quia vobis finxiſtis monarchiam aliquam à me inſtituendam, ſimilem gentium regnis & tyrannidi. qui enim gentibus præſunt, non proponunt ſibi eorum quibus præſunt vtilitatem & commoditatem, vt totius miniſterij ſui ſcopum, ſed ſeipſos proponunt ſuamq́ue ambitionem, cui ſeruire alios cogunt, tum legibus, tum vi. Atque ita principes viri dominantur in gentes ipſas, quarum principes ſunt conſtituti. inter principes verò ipſos qui magni ſunt, auctoritate vtũtur etiam in alios principes qui nõ ita edito gradu ſunt, adeò vt principatus & magnitudo, dignitas & amplitudo ex dominandi & imperandi auctoritate definita ab illis non aliam menſuram, quàm imperandi facultatem habeat: & cùm hoc ſciatis, exiſtimatis vos ad hanc normam fore iudices, quòd me promittente acceperitis vos ſeſſuros ſuper duodecim ſedes iudicantes duodecim tribus Iſrael. itaque iam vobis fingitis Iſraelis tribus veſtro imperio fore ſubiiciendas, ad ambitioſæ maieſtatis & auctoritatis exercendæ materiam. atque ideo cùm videritis hos duos de dextero ac ſiniſtro loco agentes, iniquo animo fertis, quòd iam illi vobis præferri cupiant, atque ex conſequenti imperare. Sed cũ intellexeritis meam inſtituendæ reip. rationem, tantum abeſt vt illis inuideatis expetitum locum, vt miſereri etiam poſſitis, vtpote minimè ſcientibus quid petierint.

g *Non ita erit inter vos.*] Præſtantiæ ratio non ad commoditatem perſonæ ipſius, ſed ad laborem potius, diligentiam, curam & ſedulitatem referenda eſt, ita vt quicunque voluerit inter vos maior fieri, eſſe debeat, & ſit veſter miniſter: & qui primus omnium id petat, quamuis non intelligat, vt ſit ſeruus veſter. Non ergo debetis illis iraſci quòd petierint, id quod ſi obtinerent, illis eſſet magni laboris & negotij, [illegible] verò honoris & commo[illegible] cauſa. Eius autem rei exemplũ ſtatuo in me, qui huius regni ſummus princeps à vobis credor, & tamen perpetuus & laborioſiſſimus omniũ miniſter ſum, atque aliorũ vtilitatis cauſa meipſum vſque ad mortem omnibus laboribus impendo. Igitur qui proximus mihi eſſe vult, ad mei imitationẽ ſeſe comparare, atque quàm proximè accedere velle profitetur.

tem olíueti, tunc Iesus misit duos disci-
pulos, [a] dicẽs eis, Ite in castellum quod
contra vos est, & statim inuenietis asinã
alligatam & pullum cum ea: soluite, &
adducite mihi: 3 & si quis vobis aliquid
dixerit, [a] dicite, quia Dominus his opus
habet: & confestim dimittet eos. 4 Hoc
autem factum est vt adimpleretur quod
dictum est per prophetam, dicentem,
5 Dicite filiæ Sion, [b] Ecce rex tuus venit *Isa. 62. a. 11.*
tibi mansuetus, & sedens super asinam *Zach. 9. b. 9.* *Ioh. 12. b. 15.*
& [c] pullum filium subiugalis. 6 Euntes
autem discipuli, fecerunt sicut præcepit
illis Iesus. 7 Et adduxerunt asinam &
pullum: & imposuerunt super "eos" ve- *eum MS. a sed contradici-*
stimenta sua, & eum desuper sedere fe- *tur.*
cerunt. 8 Plurima autem turba [d] straue-
runt vestimenta sua in via: alij autem cę-
debant ramos de arboribus, & sternebãt
in via: 9 turbæ autem quæ præcedebant
& quæ sequebantur, clamabant, dicẽtes,
[e] Hosanna filio Dauid: benedictus qui *Ps. 117. d. 26.*
venit in nomine Domini: hosanna, in al- *Marc. 11. b. 9.* *Luc. 19. f. 38.*
tissimis. 10 Et cùm intrasset Ierosolymã,
[f] commota est vniuersa ciuitas, dicens,
Quis est hic? 11 Populi autem dicebant,
Hic est Iesus propheta, à Nazareth Gali-
lææ. 12 Et intrauit Iesus [g] in templum Dei, *Mar. 11. b. 15.* *Ioh. 2. b. 14.*
& eiiciebat omnes [h] vendentes & emẽtes
in tem-

CAP. XXI.

a *Dicite quia Dominus his opus habet.*] Diuina auctoritas hac ratione asseritur Christo regi. ostenditur autem cuiusmodi regni rex ille sit, videlicet non terreni: rerum enim terrenarum nihil ille possidebat, auctoritatem autem exercebat pullo ad breuem vsum postulato, idque commodato: ex quo tamen nihil incommodi alius afferretur; nam pullus nulli adhuc vsui fuerat, vt carere etiam illa hora possessor posset.

b *Ecce rex tuus.*] Tantum illa vectio Christi ad hoc seruiebat, vt cõspicuus cunctisque cognoscendus ille ingrederetur; seque esse eum ostenderet, quem & qualem oracula prædixerant, obseruandumque significauerant.

c *Pullũ filium subiugalis.*] Hebraismus est, quo significatur pullus nondũ separatus à matre ad vsum aliquem, nec domitus vt sessorem antea passus. ita vt qui primus in illo insidens venerit, is sit quem oracula indicauerant, nec alius pro eo supponi accipique possit. Quanquam enim asina cum pullo adducta sit, tamen Iesus pullo soli insedit, vt alij Euãgelistæ narrant. & pullus indomitus composito gressu viam confecit, vt hac etiam parte miraculũ esset, quod veritatem vaticinio consonam indicaret.

d *Strauerunt vestimenta sua.*] Lege librum nostrum De actione siue Ieremiam inscriptum.

e *Hosianna.*] Spiritu sancto impulsi hominum animi, carmen occinebant editum regni Dauidis gratia, in plausum & bonam precationem perpetuitatis & faustitatis regno & regi cupitę.

f *Commota est vniuersa ciuitas.*] Hoc fuerat consilium Dei, vt Iesus propheta cognitus à multis, auditus à plurimis, nunc regio plausu salutatus regni Dauidici Rex in nomine Domini ingressus publicè agnosceretur, de quo vt hoc iam implebatur, cætera etiam quę scripta erant, expectari, obseruari, impletaque agnosci oportebat.

g *In templum Dei.*] Quia in nomine Domini veniebat Iesus Propheta & Rex agnitus & exceptus, ministerium suum exercere cœpit, auctoritate regia eiiciens eos, qui ex templo Dei speluncam latronum fecerant: & prophetico etiam more atque officio voluntatem Dei declarat, additque f..i sui rationem ex diuinis scriptis.

h *Vendentes & ementes.*] Mos fuerat, vt venientes in templum aliquid afferrẽt sacrificij causa: is mos partim Leuiticæ legis institutio, partim vsu & consuetudine obtinuerat, vt frequẽtior esset quàm olim fuerat. sed quia multi peregrè venientes non poterant commodè pecora, columbas, & farra, aliamque sacrificiorum materiam secum afferre, Scribarum disciplina & interpretatione constitutum erat, vt si quis in suo loco venderet ouem, bouem, triticum, &c. quod ex lege vel ex voto offerre debebat, posset Hierosolymis ex eadem pecunia, aut aliquanto maiori

argento similem materiã emere & offerre, idque existimaretur perinde valere ac si ex proprio agro aut fundo allatum esset. Id decretum & oblationum adauxit numerum, & huiusmodi rerum venditoribus, ad auaritiam & lucrum commoditates attulit maximas. Non enim satis oportuna ad mercatum visa sunt fora publica, plateæ & compita ac macella, cæteraque vrbis loca; sed in ipsa templi atria negotiatio est inducta vsque ad manifestam profanationem. Quod autem de mensis numulariorum hic indicatur, sic habet: Quædam ex his quæ offerebantur minoris constabant, quædam pluris: deinde quædam in certa monetæ specie offerebantur, partim ex institutione antiqua, partim ex traditione. Vt ergo nulla esset quæ oblationum frequentiam impedire possit difficultas, Scribarum interpretatione sancitum est, vt vnusquisque ex suo loco deferret nummos vel argenteos, vel aureos, vel cusos vel non cusos, pro singulorum commoditate. essent autem Hierosolymis mensæ & mensarij, à quibus permutatione accipi posset nummorum genus, quo ex lege vel traditione vti oporteret. Hæc omnia sunt expresse tradita in lib. Misnaioth, vt aliâs sigillatim exponemus.

in templo, & mensas numulariorum, &
cathedras vẽdentium columbas euertit:
Deu.14.d.25 Luc.19.g.45. 13 & dicit eis, Scriptum est, Domus mea,
Isa.56.a.7. Ier.7.b.11. domus orationis vocabitur: vos autem
Mar.11.c.18 Luc.19.g.47 fecistis illam speluncam latronum. 14 Et
accesserũt ad eum cæci, & claudi in tem-
plo: & sanauit eos. 15 [a] Videntes autem
principes sacerdotum & Scribæ mirabi-
B lia quæ fecit, & pueros clamãtes in tem-
plo, & dicentes, Hosanna filio Dauid: in-
dignati sunt, 16 & dixerũt ei, Audis quid
isti dicunt? Iesus autem dixit eis, [b] Vtique.
Psal.8.a.3. nũquam legistis, Quia ex ore infantium
& lactentium perfecisti laudem? 17 Et
relictis illis, abiit foras extra Ciuitatem
in [c] Bethaniã: [d] ibique mansit. 18 [e] Manè
autem reuertens in Ciuitatem, esuriit.
Mar.11.b.13 19 [f] Et videns fici arborem vnam secus
viam, venit ad eam: & nihil inuênit in ea
nisi

a *Videntes autem princ. sacerd.*] Mirabilia à Iesu facta fuerunt, cum quòd tanta auctoritate & efficientia negociatores omnes templo eiecerit, cum etiam quòd aliorum operum exempla in tẽplo ediderit, quæ propriè ad tẽpli sanctitatem pertinebant, cuiusmodi erant curationes & sanationes, quæ cùm diuina virtute profectæ essent, idque in templo, fidem faciebant, illam expulsionem negotiatorum, & illam sanctificationem & exercitationem pietatis, gratam esse Deo. His accedebant voces puerorũ, qui diuino impulsu excitati, acclamabant illam sacram precationem, idque in templo, vbi pueri nõ solent clamare, nisi excitati, ita vt illa acclamatio plausus quidam esset regis regnum ineuntis, & probatio atque celebratio rerum gestarum, hoc est, mali expulsi, & boni asserti. est enim hoc regis officium.

b *Vtique. nunquam legistis.*] Manifestè docet Iesus pueros illos, vt simplicissimos, & ab omni prauo affectu alienos, impulsos esse diuinitos ad acclamandum sibi, testandumque se esse regem filium Dauid, qui venisset in nomine Domini. solenne enim esse Deo huiusmodi testibus suam laudem manifestare & probare, inimicis suis & improbis hominibus vel inuitis, idque diuino etiam scripturæ sacræ testimonio ostendit.

c *Bethaniã.*] Castellum erat ad radices montis oliuarum ad Orientẽ Hierosolymorum, paucis domibus frequens, in quibus domus etiam Simonis leprosi erat, ad quem aliquando diuertit Iesus. illinc arbitramur fuisse deductum pullum asinæ.

d *Ibique mansit.*] Illa nocte diuersatus est, vt occasionem auferret suis aduersariis cogitandi & suspicandi se tanto plausu exceptum à ciuibus velle moliri aliquid noctu, aut agere cum illis occultè de occupanda vrbe, aut regno terreno ineundo, cuiusmodi vana multa in mentem veniebãt illis hominibus. quidquid enim ille faciebat, palam & in media luce faciebat, ostendens omni exemplo suum regnum non esse ex hoc mundo.

e *Manè autem.*] Summo diluculo redit Iesus in vrbem, magna cura præstandi muneris sibi à Deo commissi: adeò vt pridie non cœnauerit, perpetua, vt solebat, oratione & precatione occupatus. Oportet enim tam frugalem diu ieiunum permansisse, qui sic tempestiuè esuriret.

f *Videns fici arborẽ.*] Typum esse voluit Iesus illam ficũ Iudaici populi, quem tandiu Deus expectarat, colendum, fouendumque curauerat, & tamen quo tempore gratum fructum petere ab illo oportuit, ipse idem veniens non inuenit: neque aliud quàm folia, nudam & ieiunam religionis speciem omni pietatis veræ virtute carentem. Non enim hoc loco res ipsa in se, sed in significatione est consideranda. Nihil enim culpæ aut vitij in illa ficu naturali erat: non enim erat tempus ficuum, vt Marcus ait. Martius enim mensis erat.

nisi folia tantùm: & ait illi, ᵃNunquam
ex te fructus nascatur in sempiternum.
Et arefacta est continuò ficulnea. ²⁰ ᵇEt
videntes discipuli, mirati sunt, dicentes, *Mar. 11. c. 20*
Quomodo continuò aruit? ²¹ Respon-
dens autem Iesus, ait eis, Amen dico vo-
bis, ᶜsi habueritis fidem, & non hæsita-
ueritis, non solùm de ficulnea facietis,
sed & si monti huic dixeritis, "Tolle & *ᵃ Tollere o. 1.* *ᵇ iactare c.*
"iacta te in mare: fiet. ²² ᵈEt omnia *Sup. 7. a. 7.*
quęcunque petieritis in oratione creden- *Mar. 11. c. 24* *Ioh. 15. b. 7.* *1 Ioh. 3. d. 22.*
tes, accipietis. ²³ Et cùm venisset in tē-
plum, accesserunt ad eum docentē prin-
cipes sacerdotum & seniores populi, di-
cētes, ᵉIn qua potestate hæc facis? Et quis *Mar. 11. d. 28* *Luc. 20. a. 1.*
tibi dedit hanc potestatem? ²⁴ Respon- C
dens Iesus dixit eis, ᶠInterrogabo vos &
ego vnum sermonem: quem si dixeritis
mihi, & ego vobis dicam in qua potesta-
te hæc facio. ²⁵ Baptismus Iohānis, vn-
de erat? è cælo, an ex hominibus? At illi
cogitabant inter se, dicentes, ²⁶ Si dixe-
rimus, è cælo, dicet nobis, ᶠQuare ergo
non credidistis illi? Si autem dixerimus,
ex hominibus: timemus turbam. omnes *Sup. 14. a. 5.*
enim "habent Iohannem sicut prophe- *ᵃ habebant in sq. Her.*
tam. ²⁷ Et respondentes Iesu, dixerunt, *Mar 6. c. 20.*
Nescimus. Ait illis & ipse, Nec ego dico
vobis

a *Nunquam ex te fructus nasc. in semp.*] Diuini iudicij sententia synagoga illa deuota à Iesu fuit, atque perpetuę sterilitatis damnata, vt nihil operis iam posthac ex illa in illo statu extare posset, quod Deo gratū acceptumque foret, ad salutisque vsum conferret. Fuit autem hæc imago rei non multos post dies efficiendæ. Non enim ex illo die reprobata statim fuit synagoga, quāquam iam ægrotabat morti proxima: reprobata autem & arefacta fuit omnino paulò postquā Spiritus sanctus à Christo publicè missus est in discipulos. sed hoc exemplo re ipsa ostenso, & aliis pluribus orationibus, sermonibus & actionibus calamitatem Iudęis impendentem denuntiabat Iesus, idque summo studio eos ad sanam mentem reuocandi.

b *Et videntes discipuli.*] Altera die viderunt discipuli ficum arefactam, & mirati sunt tam celerem à radicibus imis arefactionem.

c *Si habueritis fidem.*] Fides Dei est quam commendat hoc loco Christus, vt Marcus definit. Est autem fides Dei ea quæ per Spiritum sanctum augetur iis qui Christi membra facti sunt Dei dono. hanc qui habent, in nomine Christi orare & petere possunt, quia Christum in se habent.

d *Et omnia quæ petieritis.*] Credentes hac fide amplificata, agnoscunt quid & quando petendum sit. quam ob rē semper impetrant.

e *In qua potestate.*] Coniunctam doctrinam cum munere, vetandi, prohibendi, interdicendi, nimiam licentiam interpretatur illud concilium quod sibi arrogabat auctoritaté omnem in rebus ad religionem pertinentibus. tentátque seditionis Iesum notare huiusmodi argumēto: Omnis auctoritas ministerij vel à Deo est, vel ab ordinariis & legitimè præpositis hominibus: oportet igitur vt tu indices ex vtranam parte auctoritatem istam obtinueris: illorum illa erat calliditas. Si dixerit, à Deo, semper obiectum est illum non dedisse signum de cælo. ab hominibus non dicet, quia nobis, qui præpositi sumus, inuitis & nolentibus hæc facit.

f *Interrogabo ego & vos.*] Iesu sapientia callidos in calliditate sua capit. Nulla commodior ratio est ad eludendos calumniatores & sophistas, eorumque redarguendā fraudem, quàm vt argumentationi argumentatio opponatur eiusdem omnino formæ, sed argumenti irrefragabilis & materiæ plausibilis.

f *Quare ergo non credidistis illi?*] Quòd si illi crederetis, non opus esset rogare in qua potestate hæc facio: nam ille testimonium perhibuit de me. Iohannes profitebatur doctrinam pœnitentiæ, denuntiabat remissionem peccatorum per Christum, baptizabat in professionem & testimonium proximi, instantisque baptismi Spiritus sancti: hæc noua erant illa ætate: & nullum signum fecit Iohannes, & tamen creditum est illi; & nemo illum prohibuit ex isto concilio.

vobis in qua poteſtate hęc facio. [28] Quid
autem vobis videtur? [a] Homo quidā ha-
bebat duos filios: & accedens ad primū,
dixit, Fili, vade hodie operare in vinea
mea. [29] Ille autem reſpondens, ait, No-
lo. Poſteà autē pœnitentia motus, abiit.
[30] Accedens autem ad alterum, dixit ſi-
[*] Ego e. militer. At ille reſpondens, ait, [*] Eo' do-
mine. & non iuit. [31] quis ex duobus fe-
cit voluntatē patris? Dicunt ei, Primus.
Dicit illis Ieſus, Amen dico vobis, quia
publicani & meretrices præcedunt vos
in regnum Dei. [32] [b] Venit enim ad vos
Iohannes in via iuſtitiæ: & non credidi-
ſtis ei. publicani autem & meretrices cre-
diderunt ei: [c] vos autem videntes nec pœ-
nitentiam habuiſtis poſteà, vt crederetis
Marc. 12. a. 1. ei. [33] Aliam parabolam audite: [d] Homo
Luc. 20. b. 9. Iſa. 5. a. 1. b. 5. Iere. 2. d. 21. erat paterfamiliâs qui plantauit vineam,
D & ſepem circūdedit ei, & fodit in ea tor-
cular, & ędificauit turrim, & locauit eam
agricolis: & peregrè profectus eſt. [34] Cùm
autem tempus fructuum appropinquaſ-
ſet, miſit ſeruos ſuos ad agricolas, vt ac-
ciperent fructus eius. [35] Et agricolę ap-
prehenſis ſeruis eius, alium ceciderunt,
alium occiderunt, alium verò lapidaue-
runt. [36] Iterum miſit alios ſeruos plures
prioribus: & fecerunt illis ſimiliter.
[37] Nouiſſimè autem miſit ad eos filium
ſuum, dicens, Verebuntur filium meum.
[38] Agricolæ autem [e] videntes filium, di-

K xerunt

a *Homo quidam.*] Quanquam ſingu-lariter hoc exemplum videatur ipſorum principum & ſeniorum ac pontificum cauſa eſſe productum, tamen totum Iudaicum populum comprehendit, cuius vicem illi gerebant. nam cōcilium totius olim ſynagogæ perſonā ſuſtinebat. Prior filius eſt populus gentilis, qui leges naturæ accepit à tēpore Noe, quas tamen neglexit. poſterior filius eſt populus Iudaicus ſiue Iſraeliticus, quemadmodum Eſau & Iacob omnium hominum figura fuerūt in duo ſtudia diuiſorum, vt in oraculo Rebeccæ matri eſt ſignificatum. Filij Iſrael pacto ſancito receperunt in ſe legis & voluntatis diuinæ obſeruātiam, eam tamen neglexerunt. Gentes quibus nouum pactum non fuit, nec lex nec promiſſio, tamen audito euāgelio ſalutis, & propoſita fide & pœnitentia, obſecuti ſunt vocationi.

b *Venit ad vos Iohannes in via iuſtitiæ.*] Via iuſtitiæ eſt prędicatio fidei & pœnitentiæ; quam qui iniit, iuſtitiam exercet, & ad iuſtificationem à Deo accipiendam ſeſe comparat.

c *Vos autem videntes.*] Cùm vidiſſetis publicanorum & meretricum exemplum, quibus vera fuit pœnitentia, & vitæ morumque correctio, atque iter inſtitutum ad viam iuſtitiæ.

d *Homo erat paterfamiliâs.*] Partium parabolæ ſignificatio breuiter indicata ſic habet, Deus inſtituit Iſraelitas, eorumque ſynagogam, ſanctamque ſibi eſſe voluit: addidit legem illis, addidit tutelam ſuam, ſacrificiorum & cultus commoditatem in templo materiem obedientiæ illis propoſuit, leges publicas & iudicia ciuilia, hoc eſt torcular. Commiſit curam colendæ vineæ regibus, ſacerdotibus, & magiſtratui ſenatuique omni, vnicuique ſuas partes commendans. Serui miſſi vt agerēt de fructuum conferendorum ratione, fuerunt prophetæ & nuntij Dei. Nam multifariè multiſq; modis olim Deus in patribus locutus eſt per prophetas. locutus autē eſt nouiſſimè per filium, quem conſtituit hæredem ſeculorum.

e *Videntes filium.*] Verè viderunt filiū; qui ſi non veniſſet, & locutus eis non fuiſſet, & ſigna non feciſſet quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. nunc autem excuſationem non habēt de peccato ſuo.

xerunt intra se, Hic est hæres, venite, oc- *Inf. 26.4.3. & 27.4.1. Ioh. 11.g.53.*
cidamus eum, [f] & habebimus hæredita-
tem eius. 39 [g] Et apprehensum eum eie-
cerunt extra vineam, [h] & occiderunt.
40 Cùm ergo venerit dominus vineæ,
quid faciet agricolis illis? 41 Aiunt illi,
Malos malè perdet: [k] & vineã [m] suam [n] lo- [i] - - a.
cabit aliis agricolis, qui reddent ei fructũ
temporibus suis. 42 Dicit illis Iesus,
Nũquam legistis in scripturis, [l] Lapidem *Psa. 117.d.21. Act. 4.b.11. Rom. 9.g.33. 1. Pet. 2.a.7. Luc. 20.c.17. Mar. 12.a.10*
quem reprobauerunt ędificantes, hic est
factus in caput anguli? A Domino factũ
est istud: & est mirabile in oculis nostris?
43 Ideò dico vobis, quia auferetur à vo-
bis regnum Dei, & dabitur genti facięti
fructus eius. 44 Et qui ceciderit super *Zach. 12.a.3. Dan. 2.e.34.*
lapidem istum, confringetur: super quẽ
verò ceciderit, conteret eum. 45 Et cùm
audissent principes sacerdotum & Phari-
sæi parabolas eius: cognouerunt quòd
de ipsis diceret. 46 Et quærentes eum te-
nere, timuerunt turbas: quoniam sicut
prophetam eum habebant.

CAP. XXII.

ET [a] respondens Iesus, dixit iterum in *Luc. 14.d.16. Apoc. 19.b.9.*
parabolis eis, dicens, 2 [b] Simile factum A
est

f *Et habebimus hæreditatem eius*] Existimarunt illi ministri illam rationem continendæ suæ reipublicæ & religionis fore sibi perpetuam occiso Christo, qui alio modo, quàm ipsi, interpretabatur ac definiebat regnum Dei ea ratione quæ ipsis ad terrenas commoditates relata nimis humilis atnisque inepta videbatur.

g *Et apprehensum eum eiecerunt.*] Traditum gentibus eiecerunt extra vineã, atque à sua communione abdicarunt.

h *Et occiderunt.*] Siquidem non Romanis legibus lata, sed illorum improbitate, calumnia & importunitate atque populi dementatione extorta fuit sententia, nec tam sententia quàm permissio ipsorum voluntati qui illum occidere iam diu cogitauerant, & omni studio conatuque curauerant.

i *Malos malè perdet.*] Manifesta ipsorum sententia damnati sunt malitiæ. Malitia autem excusationẽ nõ habet.

k *Et vineam suam dabit aliis.*] Non deserit Deus Ecclesiam suam, quanquam aliis colendam tradat. itaque malorum ministrorum reprobationem cõsequitur bonorum delectus, & vineæ melior & gratior apud Deum cultura & visus.

l *Lapidem quem reprobauerunt.*] Magnũ mysterium cõtinet ille Psalmus Christi eiusque Euangelij, in quo regnum Dei, & domum Deo gratam & habitandam ædificatum iri prædicebatur: namque illud vnicum fundamentum est huius ædificij: quanquam autẽ hic lapis ab hominibus reprobatus fuerit, existimatusque ineptus ad ædificationem, tamen in eo constat & constructa crescit omnis ædificatio in templum Dei, mirantibus eam rem hominibus, qui putant simplicitatẽ Christianam & crucem Christi non conuenire cum rationibus regni, & oportere prudentiam adhibere & calliditatem ad gerendas res: tamen illorum ædificatio ruit cùm summo labore instituta iam fuerit. Christi autem regnum permanet æternum, atque templũ illud simplicitate Christiana fundatum & constructum, perseuerat cõstantissimum. excæcantur autem illi qui resistunt Christo & eius Euangelio, siue non recipientes annuntiandum, siue annuntiatum & receptum contemnentes: hoc est quod significatur illis orationibus, *Qui ceciderit super lapidem*, & *Super quem ceciderit lapis*. Confringuntur alteri excæcatione passiua, alteri conteruntur reprobatione etiam passiua. vtrumque accidit iudicio Dei iustissimo & manifesto: de quo aliàs plura & apertiùs disserenda ipse nobis suggeret speramus.

CAP. XXI.

a *Et respondens Iesus*] Respondere pro exordiri sæpè ponitur in sacro sermone ex Hebraico verbo ענה, quod cogitatam & oportunam orationem proferre significat.

b *Simile factum est.*] Hæc parabola manifestè docet regni cælorum rationem omnem. ea autem in summa sic habet: Deus admirando suo consilio proposuit humanam naturam ad diuinæ dignitatis gradum euehere: id curandum instituit atque commendauit filio suo vnigenito, qui post certa sibi & constituta tempora carnem humanam induens, Deus idem atque homo duas naturas in seipso coniunctas habens, hominum genus arcano modo Deo conciliaret, ita vt eum ipse sponsam duceret,

sibique coniungeret Ecclesiam, eam suæ cum ipsa coniunctionis ratione & iure filiam patri suo efficeret ac confirmaret. hæ nuptiæ celebratæ sunt in illa mysteriis plenissima hora qua sacrosanctum Eucharistiæ sacramentum est institutum, & per totum illud tempus passionis & mortis Christi vsque ad resurrectionem, omnis nuptiarum ratio est absoluta; nam antea erant desponsationes, ex quo Verbum Dei naturam assumpsit humanam. erat enim sponsus Christus, qui habebat sponsam Ecclesiam, vt Iohannes Baptista est testatus. Desponsatio enim nuptias præcedit ex antiquo more, vt alias docebimus. at verò ex quo nuptiæ factæ sunt, perpetuum est conuiuiũ paratum & instructum omnibus qui adire voluerint, modò legitimè & rectè ipsis adeatur. Hoc conuiuium frequenter annuntiatum significatumque fuerat Israelitis, quibus promissiones certissimæ constabant apud Prophetas: & ab antiquis quidem fuit expectatum & percupitum: ab iis verò qui nuptiarum tempore fuêre (paucis exceptis) fuit neglectum, quanquam vocatis prædicatione Iohannis & Apostolorum. Postquam verò paratum fuit conuiuiũ post resurrectionem & ascensionem Christi, cùm iam cælestes cibi propositi fuêre Spiritu sancto in homines immisso, atque immittendo, iterum illi qui antea Apostoli, & alij, vt Paulus & Barnabas, Stephanus atque alij multi missi sunt, qui inuitatos vocarent. At verò Iudæi terrenorum commodorum studio & cura distracti, conuiuium neglexerunt: sed quidam ex his nefaria dementia & ingratissima mente acti partim tenuerunt Apostolos & ministros vocationis, vt Petrum, partim contumeliis affecerunt, vt Paulum; quosdam occiderunt, vt Stephanum, Iacobum, & alios.

est regnum cælorum homini regi, qui fe-
cit nuptias filio suo. 3 Et misit seruos
suos vocare inuitatos ad nuptias: & no-
lebant venire. 4 Iterum misit alios ser-
uos, dicens, Dicite inuitatis, Ecce pran-
dium meũ paraui. tauri mei & altilia oc-
cisa, & omnia parata: venite ad nuptias.
5 Illi autem neglexerunt: & abierunt,
alius in villam suam: alius verò ad nego-
tiationem suam: 6 reliqui verò tenuerũt
seruos eius, & contumeliis affectos, oc-
ciderunt. 7 [c]Rex autem cùm audisset,
iratus est: [d]& missis exercitibus suis, per-
didit homicidas illos, [e]& ciuitatem illo-
rum succendit. 8 Tunc ait [f]seruis suis,
[g]Nuptiæ quidem paratæ sunt: [h]sed qui
inuitati erant, non fuerunt digni. 9 [i]Ite
ergo ad exitus viarum: & quoscũque in-
ueneritis, vocate ad nuptias. 10 Et egres-
si serui eius in vias, congregauerunt om-
nes quos inuenerunt, [k]malos & bonos:

 & imple-

c *Rex autem cum audisset.*] Ostendit iudicium diuinũ aduersus Iudæos fuisse maturum summo consilio decretum, non antequàm ipsorum scelus patratum & apertum diuulgatumque esset. Nemo enim æquus rex & clemens damnat quemquã aut perdẽdum decernit, antequam de scelere admisso constet. Ex hac similitudine summa Dei æquitas ostenditur. distincta personarum conditione, verborum significatio facilè percipitur.

d *Missis exercitibus suis.*] Deus exercituum in sacris libris dicitur, cùm de vltione agitur. Sunt autem tres communes Dei exercitus; fames, pestis & gladius: omnes immissi sunt in Iudæos.

e *Et ciuitatem illorum succendit.*] Apertissima prædictio Ierosolymitani excidij & incendij. lege Iosephum & Egesippum.

f *Seruis suis.*] Apostolis doctoribusque à se constitutis Deus prouinciam tradit annuntiandi Euangelium Gẽtibus.

g *Nuptiæ quidem paratæ sunt.*] Ex quo Christus mortuus est & resurrexit, nuptiæ sunt celebratæ, & conuiuium nuptiale perpetuò paratum instructumque constat.

h *Sed qui inuitati erant.*] Diuinis oraculis & prędictionibus atque apertis promissionibus Israelitę fuerant inuitati, qua in re gentibus anteibant. sed cùm propositam iam cœnam nuptialem magno suo crimine negligentes repulerunt, illud audierũt ab Apostolis, Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei: sed quia repellitis illud, & indignos vos facitis Euangelio gloriæ Christi, ecce conuertimur ad gentes: sic enim pręcepit nobis Dominus. hæc sunt Apostoli verba.

i *Ite ergo ad exitus viarum.*] Gentium vocatio per Euangelium significatur his verbis. namque gentium sectæ variæ & multiplices species studiorum viæ dicuntur in sacris sermonibus. Sic Paulus Act. 14. Qui in præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas, ratio huius orationis petita est ex diuisione antiqua gentium.

k *Malos & bonos.*] nam inter multos malos qui in gentiũ immensitate etiã iudicio, sensu & moribus corrupti, nonnulli etiã erant qui natura duce, & per gratiã generalẽ humanæ cõcessã naturę honestè viuẽtes, boni dici poterãt,

hac bonitate quæ secundùm rationem est, quam virtutem appellant philosophi. Impletæ autem sunt nuptiæ & bonis huiusmodi & malis, qui vocationi audientes mali esse desinere cœperunt, seseque parauerunt ad cōuiuium, nam qui mali perseuerarent, indigni erant conuiuio, & explodendi, vt statim exponitur. Magnam autem frequentiam gentium ad euangelium venturam significabat Christus, cùm diceret, *Impleta sunt nuptiæ.* vocat autem nuptias ipsum locum conuiuij nuptialis, per metonymiam.

& impletæ sunt nuptiæ discumbentium.
11 Intrauit autem rex vt videret discumbentes: & vidit ibi hominem[a] non vestitùm veste nuptiali. 12 Et ait illi, Amice, quomodo huc intrasti non habens vestē nuptialem?[b] At ille obmutuit. 13 Tunc dixit rex ministris,[c] Ligatis manibus & pedibus eius, mittite eū in tenebras exteriores: ibi erit fletus & stridor dentium.
14[d] Multi enim sunt vocati, pauci verò electi. 15[e] Tunc abeuntes Pharisæi, cōsilium inierunt vt caperent eùm in sermone. 16 Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis, dicentes, Magister, scimus quia verax es, & viam Dei in veritate doces, & non est tibi cura de aliquo. non enim respicis personam hominum:
17 dic ergo nobis quid tibi videtur, licet censum dare Cæsari, an non? 18 Cognita autem Iesus nequitia eorum, ait, Quid me

B

Sup. 8. b. 12. & 13. f. 42. Inf. 25. d. 30.

Mar. 12. b. 13. Luc. 20. c. 20

a *Non vestitum veste nuptiali.*] Non satis est vocanti credentem venire ad nuptias, nisi afferatur nuptialis vestis, quæ deceat festum illum diem. Non enim vel se lætum conuiuam præbet vel conuiuij dominos exhilarat, qui veste sordida vel lugubri cōuiuium adit. Est autem nuptialis vestis pœnitentia vera ex animo inita, non solùm voluntare, sed opera & studio, detestatione vitæ malè antè actæ, & bonorum operum exercitatione. Gaudium enim est in cælo pro vno peccatore pœnitētiam agente.

b *At ille obmutuit.*] Nonne dicere poterat, Vocatus sum, credidi vocāti, satis mihi est fides vt conuiuij particeps sim? Atqui obmutuit, quia conditionē conuiuij, & legem conuiuatoris contempserat, qui dixerat, Nisi pœnitentiā egeritis, omnes similiter peribitis. Idem cùm conuiuas vocaret, dicebat, Pœnitemini, & credite Euangelio. ille crediderat quidem suo modo illa fide sine operibus, quæ mortua dicitur: sed quia carebat veste nuptiali, audiit sententiam suo ausu dignam.

c *Ligatis manibus.*] Significat executionem sententiæ sine defensione aut liberatione: neque enim vel se defendere vel effugere potest, cui manus & pedes ligata sunt. Aliud etiam significat, eos qui pœnitentiam neglexerint, tandem eò deduci propria ipsorū culpa & Dei sententia, vt nihil boni facere aut conari possint. Prospiciant sibi ij qui opera vel damnant, vel non necessaria ducunt, an ipsi sint in hoc miserrimo statu, & in tenebris exterioribus, vbi lumen veritatis Dei videre nequeant.

d *Multi enim sunt vocati.*] Hoc in loco agitur de his qui verè venerunt ad conuiuium, postquam iam nuptiæ essent paratæ: hoc est de hominibus noui Testamenti, qui quanquam fuerint vocati omnes, & venerint ad conuiuium, tamen non omnes electi sunt ad recumbendum, sed ij tantùm qui veste nuptiali induti erant. Non enim habetur delectus ex vocatione ipsa; nam multi, imò omnes vocati sunt; non ex aduentu vocatorum, nam multi venerunt; sed delectus tandem fit ex nuptiali ornamento & cultu. Nemo enim recumbet in nuptiis his, qui postquam vocatus fuerit, non fuerit ingressus per angustam portam; & tamen pauci ingrediuntur per eam. Igitur multi qui sese electos esse existimant, falluntur, si negligunt vestem nuptialem, aut non putant necessariam, quandoquidem electio fit ex illa veste, Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, &c. & Deus ipse est qui explorat cuiusmodi vestem vnusquisque afferat: *Intrauit* (inquit) *vt videret discumbentes.*

e *Tunc abeuntes.*] Cùm viderent se tot iam exemplis notatos indignosque iudicatos regni Dei & diuinis promissionibus, neque propositis parabolis quid opponerent, quidve responderent habere possent, suaque responsa ipsis esse captiosa, student etiam rationem inuenire qua & ipsum in suis capiant responsis. id autem agunt inito, deliberato & composito consilio, duabusque partibus ascitis sibi inuicem aduersis, Pharisæorum, qui populo libertatem suadebant, & immunitatem à tributis omni ratione quærendam: Herodianorum, qui principum gratiam venādi studio à populo tributa pendi oportere contendebant, vt vtrius suis partis rationem probaret Iesus, in alterius inuidiam incideret: neque elabi posse ipsum putabant, qui ex proposita quæstione alteram partem affirmaret. Iudæis enim illa iactatio erat, Nos liberi sumus, nemini seruiuimus vnquam, filij Abrahæ sumus & Saræ, illi liberi fuerunt, nullum tributum dederunt regibus, imò donati sunt à regibus multis muneribus, non solùm sponte, sed coactis metu Dei. Herodiani religionem minimè curabant, rempublicam cōstitui oportere & firmari putabant, eam sine principib9 esse nō posse: principes nec se alere nec subditos tueri posse sine pecuniis, quę reip. nerui esse feruntur.

me tentatis hypocritæ? 19 [f]Ostendite
mihi numisma census. At illi obtulerunt
ei denarium. 20 Et ait illis Iesus, Cuius
est imago hæc, & superscriptio? 21 Dicũt
ei, Cæsaris. Tunc ait illis, Reddite ergo
Rom. 13. b. 7. C quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt
Dei, Deo. 22 Et audientes mira[illegible] sunt,
& relicto eo abierunt. 23 [g]In illo die ac-
cesserunt ad eum Sadducæi, qui dicunt
non esse resurrectionem: & interrogaue-
Mar. 12. b. 19 runt eum, 24 dicentes, Magister, Moyses
Luc. 20. d. 28. Act. 23. b. 6. dixit, Si quis mortuus fuerit non habens
Deut. 25. a. 5. filium, vt ducat frater eius vxorem illius,
& suscitet semen fratri suo. 25 Erant au-
tem apud nos septem fratres: & primus
vxore ducta defunctus est: & non habẽs
semen, reliquit vxorem suam fratri suo.
26 Similiter secundus & tertius vsque ad
septimum. 27 Nouissimè autem omniũ
& mulier defuncta est. 28 In resurrectio-
ne ergo cuius erit de septem, vxor? om-
nes enim habuerunt eam. 29 Respondẽs
autem Iesus, ait illis, [h]Erratis, nescientes
scripturas, neque virtutem Dei. 30 In re-
surrectione enim neque nubent, neque
nubentur: sed sunt sicut angeli Dei in
cælo.

f *Ostendite mihi numisma census.*] Illi proposuerant illi procemium alicuius quæstionis ad pietatem & religionem planè pertinentis, *Viam Dei in veritate doces*: & tamen quæstio ipsa non pertinebat ex diuino instituto ad viã Dei: ideò vocat eos hypocritas. re ipsa autem ostendit ipsos confundere rationes humanas cum diuinis, quando de censu soluendo tanquam de præcepti alicuius diuini violatione agunt, cum tamẽ allatus numus Romę cusus, imagine & inscriptione Cæsaris insignitus, nihil planè diuinum, aut aliàs ad religionem pertinens habeat, atq; adeò illius solutio non offendat Deum, nec pietatem lædat, imò debeatur Cæsari, tanquam legis ipsius de tributis auctori, qui non petat violari religionem, sed ex communi moneta reddi sibi numisma, quod in vsus prophanos etiam cusum est & merè Romanum. damnũ autem aut detrimentum in eiusmodi rebus acceptum non tangere animum propriè. si quid peteret Cæsar contra viam Dei, id esse negandum illum petere quod principes omnes petunt, videlicet tributum ad reip. administrationem.: reddi igitur deberi tributum, quod ex ipsa materia ac forma manifestè ostendit, nihil pertinere ad religionem violandam. at verò pietatem, animorum integritatem, fidem & virtutẽ Deo reddi oportere. Vno responso pupugit vtramque partem: Herodianos, qui semiimpij erant, & ferè ἄθεοι, neque cogitabant de pietate erga Deum; & Pharisæos, qui nimia superstitione tumebant, adeò vt principibus parere nollent, obtentu libertatis religiosæ: atque ita dum illi ipsum tentant inuisum reddere alterutri parti, ipse eos Deo & Cæsari aduersarios esse ostendit. O magnam simplicissimæ sapientiæ virtutem, quæ aduersarios in admirationem adductos pudefacit!

g *In illo die.*] Tertia secta apud Iudęos frequens tentat Iesum eodem die, nẽpe Sadducæi, quibus etiã grauis erat Euangelij doctrina, eo quòd de resurrectione apertè affirmaret, re illis omnino negata. De iis horumque auctore aliàs plura dicemus. Erant magnæ in populo auctoritatis, medij inter Pharisæos & Herodianos; quamobrem vulgo suspiciendos se exhibebant, quòd duas factiones, alteram omnino corporalem, vt ipsorum verbo vtar, alteram spiritualem nimium temperarent.

g *Erratis.*] Ex duabus causis hominibus error creatur, ex scripturarum inscitia, & ex naturæ virtutisque Dei ignoratione. Resurrectionis enim status ad similitudinem diuinæ virtutis reuocandus est. Deus non eget vlla re alia à se ad æternam suam beatitudinem & perfectionem. idem seipsum communicans & præbens in resurrectione suis, omnem inopiam aut causam, quamobrem matrimonium est institutum, aufert. æternos reddit eos, perfectos, diuinos, nullius egentes exterarum rerum. Huius futuri status exemplum angeli sunt, qui perpetuò durant, sine vxoribus & sobole; quanquam angelos etiam negarent Sadducæi: sed cùm Deum infinitæ virtutis concedere cogerentur, aliàs enim non esset Deus, facile erat cætera omnia comprobare.

cælo. 31 a De resurrectione autem mor-
tuorum non legistis quod dictum est à
Deo dicente vobis, 32 Ego sum Deus A- *Exod.3.b.6*
braham, & Deus Isaac, & Deus Iacob?
b Non est Deus mortuorum, sed viuen-
tium. 33 Et audientes turbæ, miraban-
tur in doctrina eius. 34 Pharisæi autem *Mar.12.d.28*
audientes quòd silentium imposuisset D
Sadducæis, conuenerunt in vnum: 35 &
interrogauit eũ vnus ex eis legis doctor,
c tentans eũ, 36 Magister, quod est man-
datum magnum in Lege? 37 Ait illi Ie-
sus, d Diliges Dominum Deum tuum ex *Deut.6.a.5. Luc.10.e.27.*
toto corde tuo, & in tota anima tua, &
in tota mente tua. 38 Hoc est maximum
& primum mandatum. 39 Secundum
autem simile est huic, Diliges proximũ *Leu.19.d.18 Marc.12.d.31*
tuum sicut teipsum. 40 In his duobus
mãdatis vniuersa lex pẽdet & prophetę.
41 e Cõgregatis autẽ Pharisæis, interroga-
uit

a *De resurrectione.*] Huius loci sententia explicatur commodè ex nominis diuini consideratione, & ex rerum ipsarum natura. Nomen quo se Deus Mosi indicauit, est יהיה, à verbo substantiuo היה, in futuro pronuntiatum, quod perpetuitatem naturæque proprium atque immutabilem rationem indicat in lingua sancta, vt iam sæpè aliàs docuimus, cùm de futuri significatione inter commentandum dissereremus. Itaque nomen illud יהיה in illo tempore pronuntiatum, præter diuinæ misericordiæ rationes quas cõtinet, significat etiam præteritum, pręsens, & futurum, atque adeo æternitatem in Deo. Cùm ergo Deus se Abrahami, Isaaci & Iacobi Deum profiteretur, si illi iam mortui extare amplius non possent, non conueniret nomen cum professione, Ego fui, sum, & ero misericors Abraham, Isaac & Iacob. nam si illi non futuri essent, non conueniret nomen in futuro pronuntiatum. consequens est ergo illos non solùm fuisse, sed esse pręsentes Deo, cui omnia viuunt; & futuros etiam ipsi, vt ipse sit Deus eorum: id quod non contingeret, si impossibile esset eos resurgere & viuere amplius. Igitur ita Deus fuit Abraham Deus, vt perpetuò futurus sit illorum Deus: quod si nũc apud nos non extent illi sancti Dei, viuunt tamen apud Deum in virtute, viuunt in consilio Dei de eorum resurrectione, & viuent apud Deum, & apud alios postquam resurrexerint, ita vt eorum vita testetur aliis Deum eorum esse יהיה. Nec poterant Sadducæi (qui non tam animorum immortalitatem, quàm corporum resurrectionem negabant) dicere Deũ ita sese appellare, quòd Deus esset animatum Abraham, Isaac & Iacob. namque Abraham, Isaac & Iacob nomina sunt non animarum, sed suppositorum & personarum, vt loquimur. Persona autem humana integram naturam præmonstrat; aliàs pars non dicitur, sed anima. b *Non est Deus mortuorum, sed viuentium.*] Deus vita est, nihil cõmune habet cum morte, nec mors cum illo: quamobrem cùm se Deum appellat aliquorum, rationem indicat vitæ, non mortis, eorum quorum Deus est. Latet mysterium magnum in illo nomine יהיה. c *Tentans eum.*] Qui aliis omnibus ex partibus prudentiæ, fortitudinis, lenitatis, seueritatis, æquitatis, atque modestiæ sese integerrimũ periculo à pluribus diuersarum partium facto probauerat, tentatur nunc in doctrina rogatus à Legis doctore de grauissima quæstione: hoc est, de comparatione mandatorum Dei inter se, & de obligatione obseruationis, & modo obseruandi, vt si hac parte minus aptè minusve doctè responderet, redargutus à cæteris doctrinæ palmam apud populum amisisse videretur, quanquam aliis in rebus nunquam hactenus cessisset. ille autem non solùm de magno mandato optimè respondit, sed vniuersam scripturã in duo capita summa contulit, hoc est, in duo præcepta, materiæ, & formę, dignitate imparia, actione verò atque officio similia. d *Diliges Dominum.*] Maximum mandatum ex parte subiecti & ex parte officij: estque adeò graue, vt præstari non possit ab iis qui Spiritu sancto Christi non sunt informati: estque præcipuum illud mandatum, propter quod lex scripta notatur infirmitudinis, & caro humana accusatur, & maledicto subiecta esse dicitur; nam illud, Non concupisces, ob defectum obseruationis huius maximi mandati, locum habet etiam inducendæ maledictionis in hominem. Qui enim dilexerit Dominum Deum suum ex toto corde, ex tota anima, ex omni mẽte, is à Deo alienum nihil concupiscet; is secũdum illud implebit, *Diliges proximum tuum sicut teipsum*: hoc est, eris vno corde, vna anima, vna mente cum proximo tuo: quod alteri priori dilectioni nihil omnino repugnet. e *Congregatis autem Pharisæis.*] Cùm omni ex parte omnibus hominum aduersariorum studiis fortem, constantem, sapientissimumque se probasset, etiam doctrina sacrorum librorum in claram certamque summã redacta: Nunc iam ipse eos adoritur, proposita quæstione argumenti grauissimi, hoc est de Messiæ natura, quam docti illi omnes nunquam intellexerant, neque

animaduerterant quidem. eam cùm illi explicare rectè non possent, ipse explicat, producto è sacris libris testimonio ab ipso Dauid pronuntiato: qui cùm pater Christi esse diceretur, idque quàm verissimè, tamen se minorem Christo ipso professus est. Obiter que significat non mirandum esse quòd Christus habeat inimicos, quandoquidem id ipsum prædictum iam per vates fuerit. Deinde ostendit quomodo interpretari oporteat bella à Christo gerenda, & victoriam obtinendam, nimirum diuina virtute, non humanis copiis, quippe cùm Deus ipse auctorem se profiteatur illius subiectionis hostium erga Christum.

Mar.12.d.35 Luc.20.g.41. uit eos Iesus, 42 dicẽs, Quid vobis videtur de Christo? cuius filius est? Dicũt ei,
Dauid. 43 Ait illis, Quomodo ergo Dauid f in Spiritu vocat eum Dominum,
Psal.109.a.1. dicẽs, 44 Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?
45 Si ergo Dauid vocat eum Dominum: quomodo filius eius est? 46 Et nemo poterat ei respondere verbum: neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare.

CAP. XXIII.

A TVnc a Iesus locutus est ad turbas, & ad discipulos suos, 2 dicens, b Super ca-
2 Esd.8.a.4. Luc.11.g.46. thedram Moysi sederunt Scribæ & Pharisæi. 3 Omnia ergo quæcũque dixerint
* seruare, G,S. vobis*, seruate & facite: secundùm opera verò eorum nolite facere: dicunt enim
Act.15.b.10 Deut.6.b.8. & non faciunt. 4 c Alligant enim one-
Num.15.d.38 ra grauia & importabilia, & imponunt d in humeros hominum: digito autẽ suo nolunt

f *In Spiritu.*] dũ Spiritu sancto actus illius historiam arcana aptissimaque serie præcussam sibi decantat.

CAP. XXIII.

a *Tunc Iesus locutus est.*] Multum detractum erat de Scribarum & Pharisæorum dignitate in vulgi opinione ex superioribus congressibus omnibus, in quibus Iesu sapientia præter omnium comparationem maior ac præstantior sese probauerat. sed quoniam defectus in personis, non in professione erat, prouidet Iesus quemadmodum personarum ratione posthabita, muneribus, ministeriis & professionibus ipsis sua dignitas integra semper maneat, quandiu illa reipublicæ facies durat. Nihil enim magis à Iesu eiusque Euãgelij consilio alienum est, quam vt ob personarum vitia ministeriorum dignitati auctoritatique detraheret. Sublato enim publicarum rerum magistratu siue ecclesiastico siue seculari, vt vocatur, vt mores hominum sunt, & satanæ malitia, necesse est humanam vitam omnem confundi & perturbari. Igitur interim dum Deus Spiritu sancto in terras misso illam faciem rerũ quę tunc erat in meliorem mutaret, docet Iesus turbas vel discipulos suos, quẽadmodum sese gerere oporteat.
b *Super cathedram Mosis.*] Periphrasis est significans doctores munere fungentes suo. Verè enim Moses doctor fuit, suique muneris successores instituit, quos aliis nominibus per alia tempora vocatos tamen re eosdẽ audire atque obseruare oportere ait Christus. Quidquid autem præceperint ex præscripto legis, hoc est, ex cathedra Mosis, suscipiendum esse & faciendum ait Iesus: quod si illi officium suum non præstent, non ipsorum, sed cathedræ rationem habendam. Iam si nimis anguste ac nimis durè interpretentur Mosis mandata, ita vt imponant onera importabilia, quæ tamen ipsi non subeant, ferenda tamen esse populo & discipulis suis, quandoquidem illa non tam obesse possint pietati, quam occupationi fortassis esse ad maiora intentis animis. igitur cùm non obsint pietati, ferenda esse & facienda, maioribus tamen Mosis mandatis semper prælatis, ita vt hæc fiant, illa non omittantur. c *Alligant enim.*] His verbis significat Iesus multas species peccatorum & obligationum à Scribis inuentas, ita vt conscientiæ onerarentur innumeris culpis, magis adeò ex illorum persuasione, quàm ex re ipsa accidentibus. d *In humeros hominum.*] Pharisæi & Scribæ vocabant homines cæteros omnes à se, quos longè minori ingenio, dignitate ac pietate definiebant. Ita ille dicebat, Non sum sicut cæteri homines. Cùm autem se hominum magistros profiterentur, hoc est insipientium, præcepta etiam leuissima arctabant circunstantiis quibusdam, quibus violandis peccatum statuebant: ipsi verò eiusmodi onera non subibant, quia dicebant se scire quid facto opus esset. Vno exemplo res elucidabitur: Israelitæ singuli debebant singulis diebus recitare saltem semel Decalogum: quæstio erat ex qua hora deberet inchoari illa recitatio. constituerunt Scribæ vt esset in prima vigilia, & non differretur vltra, quia noctu recitabatur. Consulti

Gamaliel respondit, perinde esse quacunque noctis hora recitaretur vsque ad auroræ exortum. disputatur ergo cùm hoc ita sese habeat, quare magistri obligarunt ad primam vigiliam tantùm sub pœna peccati, cùm possit per totam noctem citra culpam recitari? Respondetur per vnum ex axiomatis Scribarum & Pharisæorum, Quia voluerunt continere homines à transgressione. legimus hoc in Misnaioth tractatu De benedictionibus, cap. 1. Vides verba omnia magistralia ad quæ Christus alludit, homines alligare, onus, &c. sunt innumera huius generis exempla. Igitur doctrinam eorum suscipiendam esse interim dum Deus meliorem & perfectiorem cōfirmat, Iesus docet. vitam autem & mores eorum non debere obseruari ad imitandum, qui ambitione, hypocrisi & auaritia corrupti sunt. ideò distinguit quæ sunt obseruanda, quæ vitanda.

nolunt ea mouere. [5] Omnia verò opera
sua faciunt, vt videantur ab hominibus.
dilatant enim phylacteria sua, & magni- *Mar.12.d.38 Luc.11.f.43 & 20.g.46.*
ficant fimbrias. [6] Amant autem primos *Luc.14.a.1.*
recubitus in cœnis, & primas cathedras
in synagogis, [7] & salutationes in foro, &
vocari ab hominibus, rabbi. [8] Vos au-
tem nolite vocari rabbi. vnus est enim
magister vester, omnes autem vos, fra-
tres estis. [9] Et patrem nolite vocare vo- *Mal.1.b.6.*
bis super terram: vnus est enim pater ve-
ster qui in cælis est. [10] Nec vocemini
magistri: [a] quia magister vester, vnus est, B
Christus. [11] Qui maior est vestrum, erit
minister vester. [12] Qui autem se exalta- *Luc.14.c.11. & 18.c.14.*
uerit, humiliabitur: & qui se humilia-
uerit, exaltabitur. [13] Væ autem vobis
Scribæ & Pharisæi hypocritæ: [b] quia clau-
ditis regnum cælorū ante homines. vos
enim non intratis: nec introeuntes sini-
tis intrare. [14] Væ vobis Scribæ & Pha- - 10 MS.
risæi hypocritæ: quia comeditis domos *Mar.12.d.40 Luc.20.g.47.*
viduarum, orationes lōgas orantes. pro-
pter hoc amplius accipietis iudicium.
[15] Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocri-
tæ: quia circuitis mare & aridam, vt fa-
ciatis [c] vnum proselytum: & cùm fuerit
factus, facitis eum filium gehēnæ duplo
quàm

a *Quia magister vester vnus est Christus.*] Discipulos suos hac oratione monebat Iesus, vt cùm iam regnum cælorum instaret pro foribus, in quo magister à Deo declaratus Christus esset, hoc est, ipsemet quibusdam ipsorum diuina auctoritate probatus, & aliis omnibus breui comprobandus, nullum alium magistrum vel appellarēt, cuius sequerentur doctrinam, vel exēplum sibi proponerent ad imitādum. nam doctrina Christi eiusmodi patefaciēda erat, quę nullis dubiis animos hominum turbaret, nullis difficultatibus vexaret. Vitæ autem exemplum illud, vt cùm ipse maior omnibus magisterque verè esset, tamen omnium esset minister. Igitur si magister ipse ministrum se præbet, non debent ij qui ministri sunt, magistros sese exhibere, hoc est ambitiosos quosdā præceptores. *Qui enim se exaltat*, &c.

b *Quia clauditis regnum cælorum.*] In sacra scriptura multa mysteria sunt ad regnum cælorum, quale iam significabamus, pertinentia, in quibus agitur de Christo, de eius virtute & efficientia, de pœnitentia & fide, quæ conducunt ad regnum: hæc vt maxima tractari docerique oportuit. sæpe Iesus ad harum rerum disputationem prouocabat Scribas & Pharisæos: illi neque his attendebant, neque alios ad hæc instruebant, aut institui patiebantur. sed toti in illis erant, vt nudarum ceremoniarum obseruationē sine explicatione significationum ipsarum inculcarent: eoque vno studio conscientias ignorabant, neque permittebant, vt quisquam de sacris scripturis vel cogitaret, nedum diceret quicquā, nisi se consultis, & ex suarum interpretationum præscripto. ita illi claudebant regnum Dei ante homines. Neque enim hominibus, id est, cæteris à se, licebat de scripturis agere. Sic enim dicebant cæco illi restituto, In peccatis natus es totus, & vis docere nos? Neque ipsi intrabant, vt patet ex hoc etiam testimonio, quòd nollent vt quisquam de Christo vel quàm verissima illis afferret.

c *Vnum proselytum.*] גיר Hebraicū verbum est: significat autem extrahere. ex eo verbo גרים dicebantur, qui ex Gentibus ad Iudaismum auocabātur, quòd viderentur extracti ex gehenna

ignis, hoc est, ex errore gentium qui via erat ad gehennam. Scribæ & Pharisæi magno studio curabant aliquos ad suam religionem aduocare, quos támen ab errore illo simplici & communi gentium omnium sublatos, tot deinde præceptis, legibus, minis, superstitionibus impediebant, vt conscientias habere cogerent, multo quàm anteà onustiores culpa & terroribus atque erroribus, vtpote insuetos eiusmodi iugum ferre, quod eo grauius illis imponebant, quod dicerent minus esse fidendum iis qui non solebant portare, quàm aliis assuetis. nam vt obseruare est in omnibus Misnaioth libris, plura præcepta imponebantur proselytis, quam ipsis filiis Israel. Horum præceptorum violationes contra conscientiam damnationi addicebant ipsos violatores & transgressores, quanquam conscientia erronea esset interim dum error non deponebatur. ideò dicit, *Facitis eos filios gehennæ duplo quam vos.* non, inquit, duplo quàm anteà fuerint, sed quàm vos.

quàm vos. 16 Væ vobis duces cæci, qui
dicitis, [a] Quicunque iurauerit per tem-
plum, nihil est: qui autẽ iurauerit in au-
ro templi, debet. 17 Stulti & cæci, quid
enim maius est, aurum, an tẽplum quod
sanctificat aurum? 18 Et quicunque iu-
rauerit in altari, nihil est: quicunque au-
tem iurauerit [b] in dono quod est super il-
* Stulti, & c. 6. 5. lud, debet. 19 * Cæci, quid enim maius
est, donum, an altare quod sanctificat
donum? 20 Qui ergo iurat in altari, iu-
C rat in eo & in omnibus quæ super illud
sunt: 21 & quicunque iurauerit in tem-
plo, iurat in illo & in eo qui habitat in
Sup. 5.d.34. ipso: 22 & qui iurat in cęlo, iurat in thro-
no Dei, & in eo qui sedet super eum.
Luc. 11.f.42. 23 Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocri-
tæ: [c] quia decimatis mentam & anethum
& cyminum, & reliquistis quæ grauiora
sunt legis, iudicium, & misericordiam,
& fidem. [d] hæc oportuit facere, & illa non
omittere. 24 Duces cæci, [e] excolantes cu-
licem, camelum autem glutientes. 25 Væ

L vobis

a *Quicunque iurauerit per templum.*] In Misnaioth tractatu De iuramentis, & tractatu De oblationibus & de sanctificationibus, dicitur sanctificatum & sacrum Deo munus, magni iuramenti materiam esse. & in tractatu De votis c. 1. & 9. ibi Scribæ distinguunt posse iurari per Ierusalem, per templum, & per munus. atque ex Scribarum sententia quędam iuramenta grauia sunt, quæ ex lege non erant inducta. Misnaioth De septimo anno c. 6. parag. ad huiusmodi sententias Scribarum alludit Iesus hoc loco, eosque ratione ex natura rerum adducta redarguit. namque illi acutissimi videbantur in suis argumentationibus, & vt homines atque ambitiosi frequenter hallucinabantur & cæcutiebant.

b *In dono quod est super illud.*] Forma iuramenti huius erat K O R B A N, id est munus. hanc formam interpretatus est Matthæus superius c. 15. Marcus autem Hebraicè expressit.

c *Quia decimatis mentam*] Notat nimiam diligẽtiam in minutissimis mãdatis, & ad externam tantùm pertinentibus obseruantiam, nimiam rursus negligentiam in grauissimis præceptis obseruandis, quæ de fide erga Deum, atque amore, de charitate erga fratres, & misericordia agunt. exempla à Iesu producta maximè istam rationem indicant & perstringũt, quippe Scribæ & Pharisæi adeò angustè interpretabantur mandatum de decimis, vt mentam, anethum, & cyminum bis decimari oportere affirmauerint, quia scriptum est, Decimabis fructus terræ tuæ. ex hac lectione sic argumentabantur: Fructus terræ, id est, quod terra tradit tibi vt fruaris: sed anetho, menta, & cymino, his oleribus & similibus bis fruimur, nempe dum virent fruimur & vtimur illis, & postquam aruerint etiam. Igitur decimanda sunt hæc cùm virentia in vsus colliguntur, & cùm arida in vsus asseruantur. id quod de frumento & aliis non exigitur, quæ vno modo tantùm ad vsus veniunt. Locus est expressè disputatus in tractatu De decimis c. 9. in lib. Misnaioth, & tract. de Siclis cap. 9.

d *Hæc oportuit facere.*] Hæc grauiora, iudicium, misericordiam & fidem; quæ qui exercent, verè pii bonique sunt, ac Deo placent. hæc si negligantur, quanquam cætera fiant, non reddunt hominem iustum & bonum. illa autem non sunt omittenda, sed ex magno studio obseruandæ legis maioribus minora addenda, ex maiorum enim obseruantia facilè consequitur minorum obseruatio, contrà verò non consequitur.

e *Excolantes culicem.*] Culex & camelus minimæ & maximæ rei symbola sunt etiam in lingua Misnaioth, in qua etiam illud prouerbium sæpè vsurpatur, *Facilius est camelum per foramen acus transire.*

vobis Scribæ & Pharisęi hypocritę:[a] quia Luc 11.e.39.
mundatis quod déforis est calicis & pa-
ropsidis: intus autem *pleni estis[*] rapina * plena sunt 7 MS.C.3.
& immunditia. 26 Pharisęe cęce, mun-
da prius quod intùs est, calicis & paro-
psidis, vt fiat[*] id quod déforis est, mundũ. * & MS.A.C.
27 Væ vobis Scribæ & Pharisęi hypocri-
tæ:[b] quia similes estis sepulchris dealba-
tis, quæ áforis parent hominibus specio-
sa,[c] intùs verò plena sunt ossibus mor-
tuorum, & omni spurcitia. 28 sic & vos
áforis quidem paretis hominibus iusti:
intùs autem pleni estis hypocrisi &[d] ini-
quitate. 29 Væ vobis Scribæ & Pharisęi D
hypocritæ:[e] quia ędificatis sepulchra pro-
phetarum, & ornatis monumenta iusto-
rum, 30 & dicitis, Si fuissemus in diebus
patrum nostrorum, non essemus socij
eorum in sanguine prophetarum. 31 ita-
que testimonio estis vobismetipsis, quia
filij estis eorum qui prophetas occiderũt.
32[f] Et vos implete mensuram patrum ve-
strorum. 33 Serpentes genimina vipera- Sup.3.b.7.
rum,[g] quomodo fugietis à iudicio gehé-
næ? 34 Ideo[h] ecce ego mitto ad vos pro-
phetas, & sapientes & scribas, & ex illis
occidetis

a *Quia mundatis quod deforis est calicis.*] Translatione perpetua (quam Allegoriam Rhetores vocant) redarguit istorum hypocrisim, hoc est sanctitudinis externam tantùm personam vacuam omni solidæ sanctitudinis virtute. vt enim ex calice & paropside interius corruptis & immundis, immunda & corrupta redduntur fercula & potus, ita vt noceant edentibus & bibentibus; sic ex animo hominũ corrupto, corrumpitur quidquid capitur: neque ipsis qui corrupti sunt vtile, neque Deo gratum est. Quamobrẽ qui cauere cupiunt ne quid corruptionis & impuritatis contrahat cibus aut potus ex vase, vas ipsum diligenter ablutum purgat interius & exterius: sed diligentius intus, quàm extra, quia potius expeti debet virtus ipsa, quàm species. Ad hanc itaque similitudinem iubet Iesus animos priùs purgari à vitiis & peccatis, & ornari virtutibus: tunc extera externa omnia & rectè fient, & decebunt, ac Deo placebunt.

b *Quia similes estis sepulcris.*] Quò sublimius quis peccat, eò detestabilior est. Peccat autem sublimiter vel supernè, qui leges aliis innocentiæ & honestatis bonorum que morum proponit, ipse verò introrsum turpis, speciosus pelle decora est. ideò non solùm vasis impuris, sed fœtidissimis sepulchris similes esse dicit Scribas & Pharisæos hypocritas.

c *Intus pleni.*] Hypocrisis interna est vitium studiosè admissum, quo quis non solùm hominibus, sed Deo etiam fucum facere cogitat, aliquot instructo rationibus ad inueniendum colorem malis suis moribus.

d *Iniquitate.*] ἀνομίας, legis præuaricatione, alienatione à lege. Legis obseruatores sese venditant hypocritæ & tamẽ à legis obseruatione longè distãt.

e *Quia ædificatis sepulchra prophetarum.*] Hæc perpetua in mundo cæcitas homines transuersos agit, vt antiquos atque defunctos vita bonos laudent, pręsentes & viuentes odio vel fastidio prosequantur. Vrit enim fulgore suo qui prægrauat artes Infra se positas, extinctus amabitur idem. hoc autem accidit ex deprauata & corrupta disciplina, quã à parentibus filij accipiunt. Facilè enim filij domestica exempla imitantur, quanquam alias damnent. vt hi qui cùm iniqua patrum in prophetas iudicia damnarent, tamen ipsi Christo, omnium prophetarum maximo, mortem struebant; nec meliore modo excipiebant excepturique erant Apostolos & Euangelij ministros alios postea ipsis mittendos.

f *Et vos implete.*] Non est mandatum, sed prophetia & præuisio cum ironica permissione: estque vox imperatiui, & significatio futuri. Implere mensuram, est id parare & perficere, atque addere quod deerat, ad commouendam penitus diuinam indignationem, iudiciumque vltionis maturandum. Expectat enim Dominus homines, vt misereatur eorum, si pœnitentiam oportunè egerint, aut vt animaduertat in eos multitudine criminum vindictam postulante: vt ex illo loco didicimus, Quia nondum impletæ sunt iniquitates Amorrhæorum.

g *Quomodo fugietis à iudicio gehennæ?*] Cùm vos ipsi consulto scelera admittatis, quæ in patribus vestris damnastis.

h *Ecce ego mitto ad vos prophetas.*] Omnia hæc ita euenisse in Actis Apostolorum legimus.

occidetis & crucifigetis, & ex eis flagel-
labitis in synagogis vestris, & persequе-
mini de ciuitate in ciuitatẽ: 35 [i] vt veniat
super vos omnis sanguis iustus qui effu-
sus est super terram, à sanguine Abel iu-
Gen. 4. b. 8. Heb. 11. a. 4. sti, vsque ad sanguinem Zachariæ filij
Barachiæ, quem occidistis [k] inter tem-
2 Par. 24. f. 22 plum & altare. 36 Amen dico vobis, ve-
nient hæc omnia super generationem
Luc. 13. g. 34. istam. 37 [l] Ierusalem Ierusalem, quæ oc-
cidis prophetas, & lapidas eos qui ad te
missi sunt, quoties volui congregare fi-
4 Esd. 1. e. 30. lios tuos quemadmodum gallina cõgre-
[1] noluistis 4 M.S.G.S. gat pullos suos sub alas, & [n] noluisti?
38 [m] Ecce relinquetur vobis domus vestra
deserta. 39 Dico enim vobis, [n] non me
videbitis ámodo, donec dicatis, Benedi-
ctus qui venit in nomine Domini.

CAP. XXIIII.

Marc. 13. a. 1. Luc. 21. b. 5. ET egressus Iesus de templo, ibat. Et
A accesserunt discipuli eius [a] vt ostende-
rent ei ædificationes tẽpli. 2 Ipse autem
respondẽs dixit illis, Videtis hęc omnia?
Amen dico vobis, [b] non relinquetur hic
lapis super lapidem qui non destruatur.
Luc. 19. g. 44 3 Sedente autem eo super Montem-oli-
ueti, accesserunt ad eum discipuli secre-
tò, dicentes, [c] Dic nobis, quando hæc
erunt?

i *Vt veniat.*] Vltio temporalis prophetarum & iustorum, qui propter veritatem pietatis asserendam occisi fuerant, facta est in Iudæos Hierosolymitano excidio.

k *Inter templum & altare.*] In atrio sacerdotũ erat altare holocausti ante tẽplũ, hoc est, ante domũ ipsam, nam aliàs totum ædificium dicitur templum.

l *Ierusalem, Ierusalem.*] Magno cum animi dolore prædicit Iesus Iudæorũ excidium; ostenditque illud iustissimo atque euidentissimo Dei iudicio decretum esse aduersus eos, qui non solùm sceleribus multis à se perpetratis, sed sacrilega repulsa Euangelio facta, & misericordię diuinę toties sibi vltrò oblatæ despectione illam damnationem sibi ipsis vltrò moliti sunt.

m *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.*] In libro Misnaioth magno tractatu De benedictionibus, testatur Ioseus vnus ex Scribis, auditam sibi fuisse vocem è cælo, huius omnino sententiæ in quadam ex ruinis veteris Ierusalem precibus operam danti.

n *Non me videbitis.*] Affirmat se publicè & palàm illis probatum fuisse euangelistam secundum scripturas: iamque hoc nomine repulso, ostensum oblatumque iis in specie regis promissi etiã secundùm scripturas: nec aliud quippiam sibi restare faciendum, quo se illis eum esse probet, qui expectabatur à patribus. Quòd si nec hoc nec illo modo excipiatur, iustissimum & certissimum fore Dei aduersus eos iudicium excidij.

CAP. XXIIII.

a *Vt ostenderent ei ædificationes templi.*] Illud templum fuerat ab Herode summo artificio maximisque sumptibus amplificatum lapidibus quadris, quorum reliquiæ hodie in nouo muro extant, vigenum quaternorum pedũ, & maioribus etiam.

b *Non relinquetur lapis super lapidem.*] Ita illa dirutio non casu, non militari & bellica temeritate, sed manifesto Dei consilio decreta ostẽdebatur, cùm nullus lapis omnino immotus, atque è suo loco deiectus non fuerit, perpetuę vastationis significatione atque argumento reprobationis certissimæ.

c *Dic nobis quando hæc erunt.*] Obseruare operepretium est tria interrogationis capita hoc in loco satis distincta, quorum singulas rationes in responsione Iesu quoque attendere conueniet, aliàs totum hoc argumentum impeditum videbitur, & explicatu difficile. Prima interrogatio est, *Quando hæc erunt?* nimirum quæ prædixerat Iesus de reprobatione & abdicatione Iudæorum, atque Ierosolymitano excidio. Secunda est, *Quod signum aduentus tui?* De aduentu Christi iam declarati filij Dei per Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum, qui aduentus inhabitationis dicitur: estque viuum testimonium præsentiæ & virtutis Christi in hominum animis inhabitantis. Et dicitur etiam aduentus particularis vel priuatus, in quo magnum mysterium est, nec breui oratione exponendum. Tertia interrogatio est, *Et consummationis seculi?* quod signi

erit consummationis mundi: namque hic seculi nomen siue pro mundo vsurpatur Hebraici atque Syriaci sermonis consuetudine. Hic appellatur secundus aduentus Christi publicus, cùm in fine seculi iudex venturus prædictus sit à vati·us.

erunt? & quod signum aduentus tui, &
consummationis seculi? ⁴ Et respondẽs Eph. 5. b. 6. Col. 2. d. 18.
Iesus, dixit eis, ᵃ Videte nequis vos sedu-
cat: ⁵ multi enim veniẽt in nomine meo,
dicentes, Ego sum Christus: & multos
seducent. ⁶ ᵇ Audituri ″enim′ estis præ- ″ autem MS. C. S.
lia & opiniones præliorũ. Videte ne tur-
bemini. oportet enim hęc fieri: sed non-
dum est finis. ⁷ consurget enim gens in
gentem, & regnum in regnum: & erunt
pestilentiæ, & fames, & terræmotus per
loca. ⁸ hæc autem omnia, initia sunt do-
lorum. ⁹ ᶜ Tunc tradent vos in tribula- Ioh. 15. e. 20. & 16. a. 2.
tionem, & occident vos: & eritis odio Sup. 10. c. 17. Luc. 21. f. 12.
omnibus gentibus propter nomen meũ.
¹⁰ ᵈ Et tunc scandalizabuntur multi: &
inuicem ′ tradent: & odio habebunt in- ′ & MS.
uicem. ¹¹ Et multi pseudoprophetę sur-
gent: & seducẽt multos. ¹² Et quoniam
abundabit iniquitas: refrigescet charitas
multorum. ¹³ qui autem perseuerauerit
vsque in finem, hic saluus erit. ¹⁴ ᵉ Et B
prædicabitur hoc Euangelium regni in
vniuerso orbe, in testimonium omnibus
gentibus.

a *Videte ne quis vos seducat.*] Ab eo capite primùm orationẽ inchoat, quòd maximè ad omnes singulosque pertinere nouerat, hoc est, ab aduentu suo in hominum animos: cuius aduentus virtus & efficientia manifestum argumentum & testimonium est veritatis Christi; adeò vt quicunque nomine Christi venerit, quamuis miraculis & prodigiis clarus, quamuis sapientia præstans, quamuis virtutis & pietatis professione & exemplo illustris; tamẽ nisi tam virtutem & efficientiam, quã significauimus, hominibus probet, Christus nullo pacto dici appellarive possit. Atque in hac re mysterium est magnum, adeò vt eius ignoratio multis errorem creare possit grauissimum.

b *Audituri enim estis prælia.*] Hæc responsio ad primam interrogationem pertinet, de excidio Ierosolymitano, & Iudaicarum rerum casu, quem varij magnique tumultus præcessuri erant; id quod in Iosephi & aliorum historiis legimus euenisse: de fame, in Actis Apostolorum, & Pauli Epistolis videre est.

c *Tunc tradent vos in tribulationem.*] Deus misericordiæ suæ admirabili benignitate & clementia vsus, antequam Iudæos reprobaret & disperderet, Apostolorum suorum opera & diligentia reuocandos curauit, vt in proximo capite Christus prædixerat. Apostoli nõ solùm Iudæis qui in Iudæa erant, sed Israelitis omnibus etiam qui apud gẽtes alias commorabantur, vt Thessalonicæ, Ephesi, Romæ, salutis nunciũ optimum exposuerunt; à quibus reiecti, repulsi, & in exterarum gẽtium odium & inuidiam adducti sunt, tanquam rerum publicarum perturbatores, cùm tamen nihil aliud noui gentibus afferrent, quàm nomen Iesu Christi, quod inuisum factum fuerat Iudæis, obdurato per improbitatem & malitiam propriam corde.

d *Et tunc scandalizabuntur multi.*] Cùm iam nomen illud meum sincerum & sanctum fuerit exosum, multi mei nominis insectandi obtentu offendent in alios improbando quodam religionis studio, vtpote non secundùm scientiam, & alij alios quasi mearum partium suspectos, tradent; rursus illi qui meas partes videntur sibi agere, alios odio habebunt, & tradent; atque hoc erit ex ignoratione meæ veræ virtutis, id efficiente diabolo, qui excitabit pseudoprophetas, qui de Christo & ęterna salute alia doceant, quàm quæ vera sunt, & cognitu vtilissima. hæc res excitabit discordiam, ex discordia abũdabit iniquitas, quamobrem charitas multorum refrigescet. Sed in iis omnibus qui primam & verissimam Euangelij mei rationem tenuerit, in eaque perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit, cognoscetque aduentum meum tandem.

e *Et prædicabitur hoc Euangelium.*] Iam nunc de consummatione seculi aliquid præfatus, indicat. Euangelium enim hoc suum in vniuerso orbe prædicandum esse affirmat, in testimonium omnibus gentibus; ita vt omnes gentes sibi prædicatum testentur, & non solùm prædicatum, sed suis quæ à Deo decreta sunt testimoniis comprobatum. sunt autem testimonia, signa & prodigia, & Spiritus sancti distributiones, & animaduersiones in eos qui prædicatum repellent.

gentibus. [a] & tunc veniet consummatio.
Mar.13.b.14 Luc.21.d.20 15 [b] Cùm ergo videritis abominationem
Dan.9.g.27. desolationis, quę dicta est à Daniele pro-
pheta, [c] stantem in loco sancto (qui legit
intelligat) 16 [d] tunc qui in Iudæa sunt, fu-
giant ad montes: 17 & qui in tecto, non
descendat tollere aliquid de domo sua:
18 Et qui in agro, non reuertatur tollere
tunicam suam. 19 Væ autem prægnan-
tibus & nutrientibus in illis diebus.
20 [e] Orate autem, vt non fiat fuga vestra
- 1 MS.c. Act.1.b.12. in hyeme vel sabbatho. 21 erit enim
tunc tribulatio magna, qualis non fuit
ab initio mundi vsque modò, neque fiet.
22 Et nisi breuiati fuissent dies illi, non
fieret salua omnis caro: [f] sed propter ele-
ctos breuiabuntur dies illi. 23 Tunc si
Mar.13.c.21 Luc 17.d.23. - MS.C. quis vobis dixerit, Ecce hîc est Christus,
aut illic: nolite credere. 24 Surgent enim
pseudochristi, & pseudoprophetæ: & da-
bunt signa magna & prodigia, [g] ita vt in
errorem inducantur (si fieri potest) etiam
electi. 25 Ecce prædixi vobis. 26 Si ergo
dixerint vobis, [h] Ecce in deserto est: nolite

L 3 exire.

a *Et tunc veniet consummatio.*] Cùm prædicatum fuerit Euangeliũ, & confirmatum suis testimoniis apud omnes gentes, ita vt ex omnibus credentibus apud gentes omnes fiat Ecclesia vna, vno spiritu acta, ornata & amplificata; tunc non statim erit, sed veniet consummatio.

b *Cùm ergo videritis.*] Quæ in summa proposita hactenus sunt, iam distributa fusiùs explicantur. atque hoc loco certum signum Ierosolymitani excidij indicatur. Quando, inquit, videritis milites alienigenas, quibus nefas erat in locum sanctum ingredi, tamen ingressos; eósque non orandi causa, sed diruendi eò deductos, cognoscite iam actum esse de Iuda eis rebus.

c *Stantem in loco sancto.*] Christi tempore templi area omnis septem partibus erat diuisa. prima omnium dicebatur Mons domus: secunda, Atrium gentium: tertia, Atrium fœminarum: quarta, Atrium Israel: quinta, Atrium sacerdotum: sexta, HECHAL: septima, DEBIR. quanquam verò totus locus sanctus haberetur, præter primã & secundam diuisionem, tamen propriè sanctum dicebatur HECHAL, hoc est ipsa templi ædes prior post porticũ. & DEBIR sancta sanctorum appellabatur. Abominationem desolationis interpretamur abominatos Iudæis gẽtiles, & desolandi causa eò deductos.

d *Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes.*] Iudææ nomen hoc loco pro ditione Ierosolymitana, Bethlehem, & multa alia oppida continenti vsurpatur. Namque tempore Christi omnis Israelitarum quondam regio in tres partes diuisa erat, Iudæam, Samariam, & Galilæas. Fugiant ergo in Galilæas & montes Samariæ, idque magna festinatione, si velint se illa clade esse liberatos. Hoc autem eos monet Iesus, qui suæ huic prædictioni crederent: namque etiam hos calamitas comprehensura erat, ni sibi eo modo prospicerent, quo à Christo hîc consulebatur. qui omnem hanc rem ad exemplum refert Loti quondam à Sodomorum euersione liberati: cui dictũ est ab Angelis, Fuge in montem, & erue animam tuam, ne respexeris, &c. Non enim in maxima & calamitosissima rerum trepidatione curari debet domestica supellex, quæ impedimento potius esse potest, quàm adiumento ad salutem. pauca enim secum abstulit: tantũ nimirum quantũ duæ filiæ ferre potuêre: ad summum & ipse, quanquam nihil existimo illum abstulisse, cui dictum est, Liberare in anima tua: Hebraica phrasi, vt expeditissimus effugeret hoc significant hæ monitiones Christi, *Et qui in tecto, & qui in agro*, &c.

e *Orate.*] Hyems ob temporis importunitatem, sabbathum ob religiosam consuetudinem, fugam impedire & retardare possunt.

f *Sed propter electos.*] Ex illo enim populo illi electi sunt, qui inuitati ad nuptias venerũt, fidem habentes inuitanti, & nuptialem vestem induerunt. Hos ne cum reliqua gente perirent curauit Deus. Alludit hæc sententia ad diluuium antiquum.

g *Ita vt in errorem inducantur.*] Etiam electi, si tantùm ad signa & prodigia respiciant, inducentur in errorem à pseudoprophetis & pseudochristis: sed illi ad Euangelij veritatem & virtutem Christi veram animum aduertent.

h *Ecce in deserto.*] Non ideò Christus habetur quia desertum petitur. non etiam ideo quia quis intra priuatos aut communes parietes continetur. Sunt hæc priuatæ rationes & cogitationes, in quas qui sese infert, non debet sibi continuò persuadere Christum sibi iam inesse inhabitatorem. Vt Christum enim habeamus, non est certus locus adeundus tanquam necessarius, siue in deserto, siue in

penetralibus. ille enim se cupientes & expetentes vltrò quærit & adit atque inhabitat, sicut scriptum est, Propè est verbum in ore tuo & in corde tuo, vt facias illud. lege quæ scripsit D. Paulus in hanc sententiam. Quòd si quis quærat an cognosci possit aduentus Christi ab iis in quos aduenit (multi enim sibi persuadent eum aduenisse ob solam fidem & imputationem, à quibus tamen longè ille abest) Respondet Christus ipse esse subitum & repentinum ipsius aduentum, adeò tamen clarum & manifestum vt fulgur, quod cùm repentè in Ortu emicet, apparet vsque in Occidentem, adeò homines ipsos illustrat, incendit, mutat & perficit, vt non solùm apud ipsos, sed apud alios qui ad eam perfectionem nondum peruenerunt, hic Christi in illos aduentus probetur: sicut scriptum est, Omnes qui viderint eos, cognoscent illos quòd isti sunt semen cui benedixit Dominus.

exire. ecce in penetralibus: nolite crede-
re. 27 Sicut enim fulgur exit ab Oriēte, & C
paret vsque in Occidentem: ita erit & ad-
uentus filij hominis. 28 a Vbicunque Luc. 17. g. 37.
fuerit corpus, illic congregabuntur * & Mar. 13. c. 24. Luc. 21. c. 25. Ezech. 32. b. 7
aquilæ. 29 Statim autem b post tribula- Isa. 13. b. 10. Ioel. 2. g. 31.
tionem dierum illorum sol obscurabi- & 3. c. 15. * MS. e.
tur, & luna non dabit lumen suum, &
stellæ cadent de cælo, & virtutes cælorū
commouebuntur: 30 & tunc parebit si-
gnum filij hominis in cælo. & tunc plan-
gent * omnes tribus terræ: & videbunt fi- * se MS.
lium hominis c venientem in nubibus
cæli cum virtute multa & maiestate.
31 Et mittet angelos suos cum tuba, & Apoc. 1. b. 7. 1 Cor. 15. g. 51
voce magna: & congregabūt electos eius
à quatuor ventis, à summis cęlorum vs-
que ad terminos eorum. 32 d Ab arbore
autem fici discite parabolam: cùm iam
ramus

a *Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ.*] Hac allegoria voluit describere Christus naturam, ingeniū, & studium pseudoprophetarum & pseudochristorum, quos multos surrecturos prædixerat. eos autem cupiditati & ambitioni deseruituros nunc significat. vultures enim & aquilæ huiusmodique rapax auium genus cùm viuentibus hominum corporibus pasci nequeant, timent enim & reformidant viuentes, mortua corpora quā longissimè olfaciunt & petunt. ex hac natura facile erit dignoscere pseudochristos, qui nimirum pietatem quæstum esse putant, vt Apostoli expressè interpretantur, qui eiusmodi pseudoprophetas lupos rapaces etiam appellant. Quod Latinus interpres vertit corpus Hebraicè legit πτῶμα. cadauer dicitur propriè de cadauere corrupto, cuiusmodi sunt eorum corpora qui in crucibus & patibulis suspendūtur; aut in bello cùm perierint, insepulta relinquūtur. Nam σῶμα corpus viuum est aut mortuum, non tamen corruptum, quale fuit Christi etiam mortui, perpetuò appellatum σῶμα vsque ad resurrectionē: id quod obseruari oportuerit.

b *Post tribulationem illorum dierum.*] Erit magna tribulatio illorū dierum, quibus Iudæorum res proterendæ sunt. statim verò erit alia rerum omniū cæli & terræ perturbatio, quæ præcedet aduentum filij hominis cùm venerit iudicare, sicut bella, & opiniones bellorum, & terræmotus, & fames, & pestis præcesserant Ierosolymitanum excidium. Illa vox *statim* indicauit rerum consecutionem, non temporis horam certam, sed quòd prima erit illa magna Iudæorum tribulatio, & post eam omnium tribuum terræ etiam planctus ex illis signis excitatus.

c *Venientem in nubibus cæli.*] Apertè & clarè videbunt in aëre venientem, vt viderunt discipuli eius ascendentem in cælum apertè & clarè. Venturum autem dicit se cum virtute multa & maiestate, cum efficacia & gloria, vtpote qui electos suos congregaturus sit, sibique perpetuò adiuncturus, improbos perpetua maledictione damnaturus, ex vtraque re gloriam suam confirmaturus.

d *Ab arbore fici.*] Ficus folia producit ineunte vere, caloremque arguit in aëre super terram vagari; calor autem crescens segetes maturat, & ad messem parat: messis æstate fit, quamobrem æstas τὸ θέρος dicitur. atque hîc ab Euangelista hoc nomen significanter vsurpatur. vt ergo ficus germinans indicat calorem, cuius vi tandem messis erit, & fiet; ita cùm vos videritis hæc omnia fieri, quæ de excidio Ierosolymitano vobis prædicta sunt, scitote cætera etiam quæ in posterum prædicuntur, futura fore certissimè: namque eadem efficacia filij hominis, qua Ierosolymitanæ & Iudæorum res excindentur, cōstituet etiam mundi finem & maturū reddet. Prius ergo posterioris signum erit certissimum. Cælum enim & terra transibunt, verba autem mea non transibunt. Hæc est perpetua prædictionum confirmandarum ratio, vt si ex duabus aut pluribus rebus ad diuersa tempora pertinentibus, priorum temporum prædictiones euentu ipso constēt, & posteriorum etiam expectari euentus debeat. qui enim priora prædicere & facere potuit ac voluit, idē & posteriora prædicere poterit, & facere etiam poterit & volet. Atqui priorum à Christo tum prædictorum euentus non longè distabat: in eadem enim quæ tunc agebatur ætate edendus erat. hoc est quod subiungit:

ramus eius tener fuerit, & folia nata, sci-
tis quia propè est æstas. 33 ita & vos,
cùm videritis hæc omnia, scitote quia
propè est in ianuis. 34 Amen dico vobis,
quia [e] non preteribit generatio hęc, donec
Mar. 13. d. 31 omnia hęc fiant. 35 Cælũ & terra tran-
ibunt, verba autem mea non pręteribũt.
36 [f] De die autem illa & hora nemo scit,
neque angeli cęlorum, nisi solus pater.
Luc. 17. f. 27. 37 [g] Sicut autem in diebus Noë: ita erit &
aduentus filij hominis. 38 sicut enim erãt
Gen. 7. b. 5. 1 Pet. 3. d. 20. in diebus ante diluuium comedentes &
bibentes, nubentes & nuptui tradentes,
vsque ad eum diem quo intrauit Noë in
arcam, 39 & non cognouerunt donec
vênit diluuium, & tulit omnes: ita erit &
Luc. 17. g. 37. aduentus filij hominis. 40 [h] Tunc duo
erunt in agro: vnus assumetur, & vnus
relinquetur. 41 duæ molentes in mola:
vna assumetur, & vna relinquetur*.
42 Vigilate ergo, quia nescitis qua hora
Dominus

* duo in lecto: vnus assumetur, & vnus relinquetur. ms. Hel eq.

1 Thes. 5. d. 17

e *Non præteribit generatio hæc*] hominum qui nunc viuunt, donec omnia hæc quæ de Ierosolymitano excidio fiant, de quibus me interrogabatis, *Dic nobis quādo hæc fient?* Itaq; hoc est certissimũ & breui futurum ante huius ætatis finem. Erit igitur facile præscribere tẽpus huius rei. namque ætas hæc non excedet annum octogesimum.

f Sed de illo alio die & hora consummationis seculi & iudicij vniuersalis nemo scit, nisi solus pater, qui voluit hoc sibi reseruare arcanum, vt dare possit hominibus tempus ad pœnitentiam; adeò enim misericors est vt hoc agat. deinde est alia ratio ad misericordiam etiã referenda, quòd cum ille dies futurus sit initium absolutæ & extremæ miseriæ & damnationis, tormentorumque grauissimorũ, quibus diabolus & angeli eius atque impij improbique homines cruciãdi sunt in perpetuum, differetur à patre misericordiæ, aut differri poterit sapienter ab eo, etiamsi mundus & sancti clament iudicium, vindicta, vltio: tamen hæc tempora & momenta pater posuit in sua potestate propter suam misericordiam, qua differre solet in multa patientia vasa iræ apta in interitum. in hanc sententiam ille respondebat animabus interfectorum propter verbum suum, clamantibus, Vsquequo Domine (sanctus & verus) non diiudicas & non vindicas sanguinem nostrum de iis qui habitant in terra? & dictum est illis, vt requiescerent adhuc tempus modicum, donec complerentur conserui eorum & fratres eorum, qui interficiendi sunt sicut & illi. Interficiendi autem erant propter verbum Dei, quod testaturi & prædicaturi erãt in salutem hominũ.

g *Sicut autem in diebus Noe.*] Redit ad secundum argumentum de aduentu Christi in animos hominum, quo verè & magna cum efficientia venit. Hunc ait non esse cum obseruatione, hoc est, vt certa hora, certo tempore, vel loco necessario perpetuoque veniat; sed quando venturus sit, in illius consilio esse: hominum verò ipsum expectantium officium esse perpetuo studio sese ad eum excipiendum parare, neque vllam horam officij & pietatis omittere, sicut Noë, dum cæteri homines voluptatibus, delitijs, & ambitioni operam darẽt, ille cum sua familia arcam fabricabat, expectans in illa arca futuram sibi à Deo salutẽ. Deus autem homines intereà expectabat, & Noë concionibus, orationibus & actionibus ad pœnitentiam reuocandos curabat, vt eos seruaret, qui eius consilio parentes ab illis vulgi studiis abalienati iustitiam colerent. Tantùm verò Noë inuentus fuerat iustus atque perfectus in generationibus suis, & cum Deo ambulauit: & postea etiam quo die diluuium inferendum fuit, ipse tantùm Noë iudicio diuino iustus inuentus est; & ideo ipse tantùm cum domo sua in arcam seruandus iussus est intrare.

h *Tunc duo erunt in agro.*] Vt anno sexcentesimo vitæ Noë mense secundo, septimodecimo die mensis, quo die rupti sunt omnes fontes abyssi magnæ, & cataractæ cæli apertæ sunt, & facta est pluuia super terram in articulo illius dies, ingressus est Noë, & Sem, & Cham, & Iapheth filij eius, & vxor illius, & vxores filiorum eius cum eis in arcam, ipsi & omne animal secundùm genus suum, vniuersaque iumenta in genere suo, & omne quod mouebatur super terram in genere suo, cunctumque volatile secundùm genus suum, vniuersæ aues, omnesque volucres ingressæ sunt ad Noë in arcam bina & bina, ex omni carne in qua erat spiritus vitæ, & quæ ingressa sunt, masculus & fœmina ex omni carne introierunt, sicut præceperat Deus: & inclusit eum Dominus deforis, ita vt non possent ingredi plura quàm Deus eò deduxerat, cæteri homines animantesque omnes manserunt foris: ideoque salutis expertia fuerunt cætera omnia animantium genera. sic in aduentu filij hominis erit: nemo enim assumetur, vt ingrediatur in arcam Christi, nisi illi tantùm qui parati illius aduentũ expectauerint. Nulla autem conditio hominum vel exclusa vel singulariter ad salutem excepta erit, sed vt ex singulorum animantium generibus ea delecta sunt quæ Deus probauerat, sic in

conditionibus fiet. nam qui sunt in agro colendo occupati, quod genus est omnibus artificiis, & vitæ communi tanquam primum, non ideò assumentur quòd in agro sint, sed illi tantùm ex illis assumentur, qui vel Noë imitati fuerint fide, obedientia & pietatis officiis atque ministerij sibi commissi functione recta, vel imitati fuerint animantes quæ Dei consilium secutę ad Noë venerunt, eiq́ue sese tractandas permiserunt. Itaque omnis conditio cōmunis hominum significatur vna specie agricolarum. Neque ab hac ratione seruitus excludetur, namque ex duabus ancillis quæ erunt in eadem mola, altera assumetur ad arcam vitæ, & altera relinquetur cum reliquo vulgo: adeò vt neque coniuges aut socij, qui communi necessitudine coniuncti sunt, ideò etiam simul sint assumendi, sed ille solùm qui paratus inuenietur. Neque enim vel Noë filij vel nurus soli erant, parentes, consanguinei, socij, cognati, necessarijq́ue alij illis erant: sed quia cæteri erant comedentes & bibentes, ducentes vxores & nubentes, illi tantùm assumpti sunt, qui Noë doctrinam eo vsque fuerant secuti. Fecit enim Noë omnia quæ præceperat illi Deus: & dixit Dominus ad eum, Ingredere tu & omnis domus tua in arcam. te enim vidi iustum coram me in generatione hac.

Dominus vester venturus sit. 43 [i]Illud
autem scitote, quoniam si sciret paterfa-
miliâs qua hora fur venturus est, vigila- Mar. 13. d. 33. Luc. 12. e. 39.
ret vtique, & nō sineret perfodi domum D
suam. 44 Ideò & vos estote parati: quia
"qua nescitis hora fili⁹ hominis vēturus * qua hora
est. 45 [k]Quis, putas, est fidelis seruus & non putatis, ex.c.
prudens, quem constituit dominus suus
super familiam suam, vt det illis cibum
in tempore? 46 Beatus ille seruus, quem, Luc. 12. e. 42. Apoc. 16. c. 15
cùm venerit dominus eius, inuenerit sic
facientem. 47 Amen dico vobis, quo-
niam super omnia bona sua constituet
eum. 48 Si autem dixerit malus seruus
ille in corde suo, Moram facit dominus
meus venire: 49 [l] & cœperit percutere cō-
seruos suos, manducet autem & bibat
cum ebriosis: 50 veniet dominus serui
illius in die qua non sperat, & hora qua
ignorat: 51 & diuidet eum, partemq́ue
eius ponet cum hypocritis. illic erit fletus Sup. 13. f. 42. Inf. 25. c. 30.
& stridor dentium.

CAP.

i *Illud autem scitote.*] Magnum periculum est hominibus ne cùm veniat ad eos Christus, offendat imparatos. expedit igitur vnicuique intento studio omnique conatu & officio suas partes rectè ac legitimè agere: neque procrastinare, aut expectare senectutem aut horam mortis, aut aliam opportunitatem; opportunitas relinquitur Deo eligenda: hominum non est huiusmodi optare, sed perpetuò vigilare, & in officio constare.

k *Quis, putas, est fidelis seruus.*] Vnicuique eorum qui veram religionem profitentur, impositum est suum ministerium & officium à Deo pro personarum & ordinum ratione: nam si neminem alium quis habeat præter se quem colat, se tamen habet, & vitem in vinea Domini & cultorem. igitur suas partes vnumquemque diligenter & studiosè agere & tueri oportet, siue iuuenem, siue maturæ ætatis, siue senem, nulla hora non hærendum in solo vineæ, nulla hora non promouendum est. Durus est hic sermo, atqui sic res habet ipsa. Vt enim seruus præpositus familiæ nulla hora vacat quin prospiciat familiæ, nam dum alij in opere sunt, singuli in suo, ille cibum emit, vel parat, vel condit, vel mensam sternit vel struit, vel pascit familiam, vel mensam tollit, & denuò cibos parat, componit quædam, seruat quædam, distribuit singulorum portiones, diuidit pro personarum & habitudinum ratione. itaque totus in hoc est, ne quid cui desit. hic est fidelis & prudens seruus, cui simillimos esse oportet eos, qui Christum credentes cupiunt, expectant ad se venturū. Neque quòd minus rara exempla huius aduentus publicè videantur, ideò existimandum est Christus aut negligere, aut cessare; aut non nisi serò venturus esse: nam veniet qua hora ignorat, & die qua quis non sperat: & diuidet eum à familia sua, & partem eius, hoc est, nomen illius in rationibus & nominibus fictorum Christianorum ponet: cæteros quos paratos, in officioq́ue sese continentes inuenerit, assumet. Videtur mihi hoc loco Magister noster nostra tempora singulariter indicasse.

l *Et cœperit percutere.*] Omnium criminum duo capita summa obseruantur, quæ hoc loco à Præceptore nostro significata sunt: alterum est voluptatum studium, quod ad propriam singulorum personam attinet: alterum iniuriæ faciendæ cupiditas & audacia. Facit autem vnusquisque iniuriam aliis, vt suis commoditatibus ad voluptatem propriam consulat. vtrumque caput sua vt habetur serie, duobus illis orationibus præceptor significauit, Percutere conseruos, & manducare & bibere cum ebriosis.

CAP. XXV.

A TVnc [a]simile erit regnum cęlorum [b]de-
cem virginibus: quę accipientes lam-
- c. pades suas exierunt obuiam sponso [-]&
sponsæ. [1] 2 Quinque autem ex eis erant
a & s. insertuns. [\"]fatuæ, & quinque prudentes. 3 sed
quinque fatuę, [c]acceptis lampadibus, nō
sumpserunt oleum secum: 4 prudentes
verò acceperunt oleum in vasis suis cum
lampadibus. 5 Moram autem faciente
sponso, dormitauerunt omnes & dor-
mierunt. 6 Media autem nocte clamor
factus est, Ecce sponsus venit, exite ob-
uiam ei. 7 Tunc surrexerunt omnes vir-
gines illæ: & ornauerunt lampades suas.
8 Fatuę autem sapientibus dixerūt, [d]Da-
te nobis de oleo vestro: quia lampades
nostrę extinguuntur. 9 Responderunt
prudentes, dicentes, [e]Ne fortè non suffi-
ciat nobis & vobis, [f]ite potius ad ven-
dentes: & emite vobis. 10 Dum autem
irent emere, vênit sponsus: & quæ para-
tę erant, intrauerunt cum eo ad nuptias,
& clausa est ianua. 11 [g]Nouissimè verò
veniunt & reliquæ virgines, dicētes, Do-
mine, Domine, aperi nobis. 12 At ille
respondens, ait, Amen dico vobis, nescio
M vos.

CAP. XXV.

a *Tunc simile erit.*] Particula illa *tunc* non tam tempus, quàm rerum ipsarū seriem & consecutionem significat: eamque vim habet quam Latinorum *ita, atque ita, quemadmodum* sic in Psalm. Tunc loquetur ad eos in ira sua, &c. Regnum cælorum hôc in loco ea ratione qua præmium est, considerandū proponitur. Et ratio, inquit, donationis regni cælorum ad huiusmodi exēplum referri potest, quòd fuerint decem virgines.

b *Decem virginibus.*] Mos olim fuit in nuptiis spōso iuuenes adhibere, qui *filij sponsi* vocabantur: isque mos non solùm inter Iudæos, sed inter gentes fuit obseruatus. Sponsæ autem adhibebantur virgines, quæ incensis lampadibus illam comitabantur, cùm ad sponsi demum deduceretur: sicut scriptum est, Adducentur regi virgines post eam, proximæ eius adducentur tibi, cum lætitia & exultatione adducentur in templum regis. Erant autem decem, vt ex antiqua lectione obseruauimus, lege statuum de nuptiis Stellæ & Violantillæ, & Minaioth de [illegible]

c *Acceptis lampadibus.*] Lampades virginum singulorum professionem fidei significant, & nomen quo se vnusquisque tradit ministraturum spōso. Oleū hoc in loco alteram partem interpretamur, hoc est pœnitentiam, & opera necessaria, imò plusquam necessaria ad occurrēdum sponso: sine quibus lāpas extinguitur, hoc est, fides mortua est.

d *Date nobis de oleo vestro.*] A singulis qui velint ad nuptias admitti, exiget sponsalium ratio propriæ curę oleum, hoc est, bona opera præstita re ipsa, & non per fidē tantùm apprehensa opera aliena (hîc agitur de iis qui ætate & ratione valent præstare quod Euangelium exigit.) Atque ita non satis est dicere, Christus operatus est pro me: ego non debeo opera bona facere: multi falluntur huiusmodi opinione.

e *Ne fortè non sufficiat nobis & vobis.*] Accidere potest, imò ita est, vt non sufficiat etiam copia, quantumuis magna, operum ab iis præstitorum, qui sponsum expectant, vt comparentur cum ea dignitate beneficij, quod est admitti ad nuptias sponsi. Quòd si ita est, vt est, non sunt negligenda opera, imò eò diligentiùs illis studendum, quòd nihil humanum illud diuinum beneficium æquare potest. nam illa omnino requiruntur & exiguntur. quòd si negligantur aut contemnantur, minus habebimus: sed Christi doctrina est, quòd habenti dabitur, & ei qui non habet, etiam quod habet auferetur ab eo.

f *Ite potius ad vendentes.*] Ex hoc loco manifestum fit aliquos esse, qui dicantur vendentes oleum: sed virgines quæ legitimè & opportunè sibi non prospexerunt, stultè petiisse venditores olei aduentante sponso, & intempestiuè rediisse. Sed quid sit ad vendentes ire, cogitet vnusquisque qui emptum it quod non habet.

g *Nouissimè verò veniunt & aliæ.*] Existimantes se ad nuptias admittendas esse, lampades afferebant, quas nondum abiecerant, & oleum, sed emptum tamen serò.

a *Vigilate itaque.*] Itaque vigilantibus & non dormientibus, iura, vt in prouerbio eſt, ſubueniunt, hoc eſt, diuina promiſſa ad eos perueniunt, qui in vigilia, ſtatione & obſeruatione proprij officij perſeuerant, non ad eos qui tantùm credunt & dormiunt, poſteaque dicunt, Domine, Domine, aperi nobis: id quod ſubiuncta parabola manifeſtè docetur.

b *Et tradidit illis bona ſua.*] Hoc veriſſimum eſt, virtutem omnem & facultatem tum animi, tum corporis ad aliquid agendum Dei donum eſſe. Quid enim habes quod non accepiſti? ſed vbi tradita ſunt & accepta, debet vnuſquiſque exiſtimare non fruſtrà ſibi tradita aut accepta fuiſſe, ſed quanquã diſparia, tamen vt exerceantur eſſe accepta: neque rationem haberi debere à quoquam quãtum ſibi traditum ſit, ita vt qui minus acceperit, ideò negligat ſuas partes quas ipſe acceperit, ſed illas ſtrenuè exerceat, & ſatagat atque Domino ſatisfaciat: non tantùm verò ſatisfaciet magnitudine operis à ſe præſtiti & multitudine, quantum fidelitate & ſedulitate. Non enim laudantur ſinguli illo elogio, quia multa lucratus es, ſed, quia ſuper pauca fuiſti fidelis. Hoc igitur quæritur inter diſpenſatores, vt fidelis quis inueniatur: vt inquit D. Paulus. Non eſt autem fidelis qui nihil agit aliud, niſi vt pecuniam domini ſui in terram defodiat.

c *Super multa te conſtituam.*] Hoc loco ſignificat Præceptor, & indicat, quantũ præſtet ſtatus viri pij per Chriſti in ſe aduentum iam amplificati, ei in quo fuerit ante aduentum Chriſti, atque Spiritus ſancti. vterque ſtatus gratus Deo propter fidem & pietatem, ſed poſterior longè gratior priori. Opera item in vtroque ſtatu facta grata ſunt Deo. in priori grata ſunt, quanquam pauca & exigua, ſi cum magna alterius ſtatus perfectione conferantur. ſed tamen grata, ita vt audiat, *Euge ſerue bone & fidelis.* ea demum quibus neglectis non cõſtituetur ſeruus ſuper multa, nec intrabit in gaudium Domini ſui. Magna & multa ſunt ad quæ agẽda conſtituuntur ij qui Chriſtũ in ſuis animis habitantem acceperunt.

d *Intra in gaudium domini tui.* Gaudium Chriſti eſt ſanctificatio hominum in illa myſteriis plena nuptiarum ſolennitate. Delitiæ meæ eſſe cum filiis hominum, inquit Sapientia. Et Paulus, Hæc enim eſt voluntas Dei, ſanctificatio veſtra: vbi voluntas idem quod gaudium ſignificat.

vos. 13 a Vigilate itaque, quia neſcitis *Mar.13.d.11* *Sup.24.e.42.* *Luc.19.b.12.*
diem neque horam. 14 Sicut enim ho-
mo peregrè proficiſcens, vocauit ſeruos B
ſuos, b & tradidit illis bona ſua. 15 Et vni
dedit quinque talenta, alij autem duo,
alij verò vnum, vnicuiq; ſecundùm pro-
priam virtutem: & profectus eſt ſtatim.
16 Abiit autem qui quinque talenta ac-
ceperat, & operatus eſt in eis, & lucratus
eſt alia quinque. 17 Similiter & qui duo
acceperat, lucratus eſt alia duo. 18 Qui
autem vnum acceperat, abiens fodit in
terram, & abſcondit pecuniam domini
ſui. 19 Poſt multum verò temporis ve-
nit dominus ſeruorum illorum, & po-
ſuit rationem cum eis. 20 Et accedens
qui quinque talenta acceperat, obtulit
alia quinque talenta, dicens, Domine,
quinque talenta tradidiſti mihi: ecce alia
quinque ſuperlucratus ſum. 21 Ait illi
dominus eius, Euge ſerue bone & fidelis,
quia ſuper pauca fuiſti fidelis, c ſuper mul
ta te conſtituam: d intra in gaudium do-
mini tui. 22 Acceſſit autem & qui duo
talenta acceperat, & ait, Domine, duo
talenta tradidiſti mihi: ecce alia duo lu- C
cratus ſum. 23 Ait illi dominus eius, Eu-
ge ſerue bone & fidelis, quia ſuper pau-
ca fuiſti fidelis, ſuper multa te conſtituã:
intra in gaudium domini tui. 24 Acce-
dens autem & qui vnum talentum acce-
perat, ait, Domine, ſcio quia homo du-
rus es,

rus es, [e] metis vbi non ſeminaſti, & con-
C gregas vbi non ſparſiſti: [25] & timés abij,
& abſcondi talentum tuum in terra: ecce
habes quod tuum eſt. [26] Reſpondens
autem dominus eius, dixit ei, Serue ma-
le, & piger, ſciebas quia meto vbi non
ſemino, & congrego vbi non ſparſi:
[27] oportuit ergo te committere pecuniã
meam numulariis, & veniens ego rece-
piſſem vtiq; quod meum eſt cum vſura.
[28] Tollite itaque ab eo talentum, & date
ei qui habet decem talenta. [29] [f] Omni
Sup.13.b.12. Marc.4.c.25. Luc.8.c.18. & 19.d.26. enim habenti dabitur, & abundabit: [g] ei
autem qui non habet, & quod videtur
habere, auferetur ab eo. [30] Et inutilem
ſeruum eiicite in tenebras exteriores. Il-
Sup.8.b.12. & 22.b.13. lic erit fletus & ſtridor dẽtium. [31] [h] Cùm
autem venerit filius hominis in maieſta-
te ſua, & omnes angeli cum eo, tunc ſe-
debit ſuper ſedem maieſtatis ſuæ: [32] &
congregabuntur ante eum omnes gẽtes,
[i] & ſeparabit eos ab inuicem, ſicut paſtor
ſegregat oues ab hœdis: [33] & ſtatuet o-
ues quidem à dextris ſuis, hœdos autem
à ſiniſtris. [34] Tunc dicet rex his qui à
D dextris eius erunt, Venite [k] benedicti pa-

e *Metis vbi non ſeminaſti, & congregas vbi non ſparſiſti.*] Indicabat hoc loco Ieſus argumenta eorum, qui ſola fide contenti, exiſtimãt ſibi imputari iuſtitiã: opera verò, quòd dicãt eſſe imperfecta, &, vt illorum verbo vtar, polluta, & tanquam pannus menſtruatæ inquinata, dicunt non modò neceſſaria non eſſe, ſed abominanda: quia Deus, inquit, maiorem perfectionem exigit, quàm quæ hum anis operibus præſtari poſſit. hoc eſt, *Metit vbi non ſeminat, & congregat vbi non ſparſit.* Hoc non malè proponitur, ſed illud malè colligitur ergo abiicienda ſunt opera tanquam mala, & non curanda vt neceſſaria; imò tanto maiori ſtudio & contentione curãda & præſtanda, quanto perfectiora exiguntur: & tanto etiã plura, vt ſi non poſſit homo humanis viribus cũ gratia humanæ naturæ conceſſa, ad illam operum magnitudinem & perfectionem peruenire, cõtẽdat tamen & conetur, atque id quod poteſt agat, vel nihil omittat eorum quæ debet & poteſt; ita vt cùm veniat Dominus, inueniat gratiam & dona à ſe credita, cum augmento perpetuo operum & actionum: vt pecunia nũmulariis data, ſingulis horis & horarum momentis aliquid lucri facit, ſic vt ſemper lucrum creſcat. ita quod ex hominis obedientia & recto vſu donorum à Deo acceptorum accedit, Vſura Domini dicitur.

f *Omni enim habẽti dabitur, & abundabit.*] Hæc certiſſima ſententia diuino conſilio decreta eſt, vt qui rectè vſus fuerit donis ſibi à Deo creditis, is amplioribus donis augeatur per Spiritum ſanctum Chriſti in eum venientis & manentis in eo, iſque longè plura & præſtantiora ea faciat, quàm anteà: ita vt abundet gratia & ſpiritu, abundet operum & actionum dignitate, abundet gaudio, pace & conſolatione.

g *Ei autem qui non habet, & quod.*] Ei qui caret operibus, quæ curare ac præſtare debuit & potuit, per gratiam & animi virtutes à Deo conceſſas. videtur autem habere fidem, videtur habere cognitionem ſacrarum literarũ, & ſapientiæ atque ſcientiæ Dei: tamẽ auferetur ab eo id quod vel ſibi vel aliis videtur habere. Vtinam nulli eſſent quos hæc Chriſti parabola notaret? nulli huiuſmodi ſerui extarent inutiles, quibus illa horrenda obcæcationis ſententia immineret. *Eiicite eum in tenebras exteriores.*

h *Cum autem venerit filius hominis in maieſtate ſua.*] Abſoluit tertium argumentum quod in quæſtionibus fuerat propoſitum, de conſummatione ſeculi, quæ ad iudicium extremum refertur: in quo qui publicè viſus eſt ab hominibus in humilitate veniens, filius hominis videbitur publicè in gloria iudicis, ſedens in throno iudicans omnes gentes.

i *Et ſeparabit eos ab inuicem.*] Ante illum diem fieri poteſt, atque ita accidit, vt hœdi & oues in agro huius mundi permixti ſint, id ferente Deo, & ad ouium probationem, & hœdorum multorum correctionem, qui ex ouium ſimplicitate inſtitui poſſunt, vt vel omnino ſtupiditatem & petulantiam deponant, vel mitiores ſaltem fiant. Tunc verò omnino ſeparati erunt ſapientia & virtute, atque auctoritate filij hominis ſedentis in gloria ſua.

k *Benedicti patris mei.*] Qui benedixit vos omni benedictione ſpirituali in cœleſtibus, vt exponit D. Petrus.

tris mei, [l] possidete paratum vobis regnũ
à constitutione mundi. 35 esuriui enim, Isa. 58. b. 7. Ezec. 18. b. 7.
& dedistis mihi manducare. sitiui: & de-
distis mihi bibere. hospes eram: & colle-
gistis me. 36 nudus: & operuistis me. in- Eccl. 7. d. 39.
firmus: & visitastis me. in carcere eram:
& venistis ad me. 37 Tunc respondebũt
ei iusti, dicentes, Domine, quando te vi-
dimus esurientem, & pauimus: sitiẽtem,
& dedimus tibi potum? 38 quando au-
tem te vidimus hospitem, & collegimus
te? aut nudum, & cooperuimus te?
39 aut quando te vidimus infirmũ, aut in
carcere: & venimus ad te? 40 Et respon-
dens rex, dicet illis, Amen dico vobis,
quãdiu fecistis vni ex his fratribus meis
minimis, mihi fecistis. 41 Tunc dicet &
his qui à sinistris erunt, Discedite à me Psal. 6. b. 9. Sup. 7. c. 23.
maledicti in ignem æternum, [m] qui para- Luc. 13. f. 27.
tus est diabolo & angelis eius. 42 [n] esuriui
enim: & non dedistis mihi manducare.
sitiui: & non dedistis mihi potum.
43 hospes eram: & non collegistis me. nu-
dus: & non operuistis me. infirmus, &
in carcere: & non visitastis me. 44 Tunc
respondebunt ei & ipsi, dicentes, Domi-
ne, quando te vidimus esurientem, aut
sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut
infirmum, aut in carcere: & non mini-
strauimus tibi? 45 Tunc respondebit il-
lis, dicens, Amen dico vobis, quandiu
non fecistis vni de minoribus his, nec
mihi

l *Possidete.*] Tantùm benedicti patris possidebunt regnum, quia illis tantùm est paratum à constitutione mũdi. Quid significet *constitutio mundi*, iam aliàs exposuimus. Itaque benedictis paratur regnum, sed quinam erũt illi benedicti, nempe illi qui recto in Deum studio animati, charitatis officia proximis præstiterint maximè autem hæc officia exercentur, aliorum inopiæ succurrendo.

m *Qui paratus est diabolo.*] Ignis æternus propriè ac præcipuè diabolo & angelis eius paratus fuit à principio, antequam homo originali casu rueret. accidit autem posteà, vt homines sua culpa illi igni sese addixerint, ex patre diabolo cùm extiterint, & filij gehẽnæ. Itaque omnes qui in maledictum inciderint, nec suam restitutionem à Deo legitimè & rectè quæsitam obtinuerint, ibunt in ignem æternum: non quia Deus eos ad ignem æternum subcundum produxerit, vel ignem æternum eorum causa parauerit definitè; sed quia ipsi se à benedictione Patris subtrahentes, dignos illo igne reddiderunt.

n *Esuriui, & non dedistis mihi.*] Homines sua culpa omnino, nullo alio necessario nomine damnãtur. Est autem duplex culpa commissionis in mandata Dei, quæ negatiua dicuntur; & obmissionis erga præcepta affirmatiua & charitatis officia. Multi autem fortassis erunt qui se cõmissione atque opere in legem peccasse negent; sed quia non satis est vt malè non agatur, nisi & bene etiam agatur: Magister hanc partem operum vt necessariorum ad benedictionem illam à Deo obtinendam iudicauit.

Ioh. 5.d.29. Dan.12.a.2. mihi fecistis. [46] Et ibunt hi in suppliciū
æternum: iusti autem, in vitam æternā.

CAP. XXVI.

A ET factum est: [a] cùm consummasset Ie-
sus sermones hos omnes, dixit disci-
Mar.14.a.1. Luc.22.a.1. pulis suis, [2] Scitis quia post biduum Pa-
scha fiet, [b] & filius hominis tradetur vt
crucifigatur. [3] [c] Tunc congregati sunt
principes sacerdotum & seniores populi
in atrium principis sacerdotum, qui di-
cebatur Caiphas: [4] & consilium fecerūt
vt Iesum dolo tenerent, & occiderent.
[5] Dicebant autem, Non in die festo: ne
** fiat e.5. Ioh.11.a.2. & 12.a.3. Mar.14.a.3.* fortè tumultus * fieret in populo. [6] [d] Cùm
autem Iesus esset in Bethania in domo
Simônis leprosi, [7] accessit ad eum mu-
lier habens alabastrum vnguenti pretio-
si, & effudit super caput ipsius recum-
bentis. [8] [e] Videntes autem discipuli, in-
M 3 dignati

CAP. XXVI.

a *Cùm consummasset Iesus sermones hos omnes*] in quibus vniuersa euangelicæ doctrinæ ratio continetur. cuius doctrinæ tres partes sunt, quas tenere debent quicunque saluti suæ seriò student. Prima agit de fide erga Deum, Deique promissa. secunda de pœnitētia, in qua continetur operū ratio omnis. tertia de efficientia Christi in eos qui credunt & obediunt Euangelio. Omnes hos sermones consummauerat Iesus, vt propheta & præceptor: ita vt nulla iam pars earum quæ ad hoc munus pertinerent, requireretur. quamobrem ad aliud munus Christi, hoc est, Sacerdotis ac Regis, ac denique seruatoris hominum exequēdum sese iam deinceps parabat. ideò enim venerat Ierosolymam valdè celeri gradu, vt superius legimus.

b *Et filius hominis tradetur vt crucifigatur.*] Illa coniunctio & expositionis vicem obtinet. Sciebāt enim discipuli Pascha post biduum fore: sed an eo tempore Iesus esset tradendus & crucifigendus, non ita sciebant. Exponit autem Iesus ita esse, vt cùm post biduum Pascha futurum sit, tamen ipse illo biduo tradendus esset & crucifigendus: vt id quod antiqua & solenni Paschatis actione significabatur, cum ipsa figura conueniret. Igitur oportebat ita breuissimo tempore transigi hanc rem, quod videri poterat impossibile discipulis, tam breui tempore extare traditorem, modum traditionis inueniri, capi illum, in iudicio sisti, causam agi, damnari, & crucifigi. hæc festo non poterāt fieri, ante festum nimium angustum tempus videbatur. & tamen affirmat Iesus ita fore, vt ante Pascha hæc omnia fiant. Simul vt illos prædictione futurarum rerum paratiores reddat, atque etiam doceat scripturarum & prophetiarum rationem cum veritate ipsa constare: eiusque mortem non casu, non temeritate aut imprudentia, sed diuino consilio constitutam esse, ad salutem publicam hominum. Qua in re quanquam maxima culpa in Iudæorum improbitate esset, qui ministri fuerunt huius mortis ignominiosæ Christo afferendæ, tamen auctoritas prima atque institutio ad Deum referenda fuit; qui proprium filium tradidit pro nobis vt crucifigeretur. Atque ita quod sæpissimè curauerunt Iudæi, hoc est, vt Iesum occiderent, efficere non potuerunt, quamuis longo tempore, & multis consiliis initis, ac tentata sæpè re; donec hora accessit eorum, & potestas tenebrarum; tunc enim adeò breuiter omnia expedita sunt, vt agnosci facilè possit diuinum consilium, maximeque probari expositione ipsa rei gestæ, quam Euangelistæ continuò subiungunt.

c *Tunc congregati sunt.*] Eo tempore, eademque hora qua Christus in monte Oliuarum prædicebat discipulis hoc, congregati sunt vt eum dolo tenerent, & dolo detentum occiderent: namque hoc illi magis cuperent, quàm publicè occidere; quod tutius illis videbatur atque expeditius: sed timuerunt tumultum populi, qui facilè oriri posset ex rumore inopinatæ capturæ aut occisionis; maximè eo tempore, quo multi ex variis locis conueniebant Ierosolymam, cupidi videndi Iesum. atque ita differebant consilium vltra festum, cùm intelligerent tam breui non posse rem illam adornari, citra periculum seditionis aut tumultus. d *Cum autem Iesus esset in Bethania.*] Significatur occasio accepta à Iuda proditore, qui iam diu proposuerat vlcisci detrimentum factum suis furtis, atque propositum animo occultauerat suo, quoad intellexit concilium initum esse aduersus Iesum: atque ita ipse vltrò accessit principes, &c. Ex quo manifestè ostenditur consilium diuinum, quod anteà impediērat Iudæ, sacerdotum & aliorum consilia & conatus, nunc locum dedisse illis, vt efficerent quod cupiebant, cùm opportunum tempus fuit ad rem diuinis oraculis prædictam expediendam. anteà illi non potuère quicquam efficere, nisi tantùm vt scelus animo conciperent in suam damnationem: & quia nooerat depositum, adhuc permittuntur à Deo illud explere simul, vt ex facto ipso ostendatur mūndo damnationis illorum ratio iustissima; & ex illorum malitia Deus magnum orbi omni vsum proferat, pro sua sapientia & misericordia, vt qui ex veneno medicinam facere nouit salutarem. e *Videntes autem discipuli.*] Discipuli omnes re non satis considerata, indignabantur, cognita magistri modestia, & moti Iudæ detractione, qui primus auctor fuit huius accusationis, vt ferè fit, vt primo alicuius fraudulenti & improbi oratione simplices alii in eandem sentētiam subitò impellantur, à quo sapientum dicto reuocari possunt, sed ille improbus auctor non reuocetur.

dignati sunt, dicentes, Vt quid perditio
hæc? 9 potuit enim istud vænūdari mul-
to, & dari pauperibus. 10 Sciens autem
Iesus, ait illis, [a] Quid molesti estis huic
mulieri? opus enim bonum operata est
in me. 11 nam semper pauperes habe- Deut.15.b.11
tis vobiscum: me autem non semper "ha- " habebitis. ms q.
betis. 12 [b] Mittens enim hæc vnguen-
tum hoc in corpus meum: ad sepelien-
dum me, fecit. 13 Amen dico vobis, vbi-
cunque prædicatum fuerit hoc euange- B
lium in toto mundo, dicetur & quòd hęc
fecit, in memoriam "eius. 14 [c] Tunc ab- " αὐτῆς.
iit vnus de duodecim, qui "dicebatur Iu- Mar.14.b.10 Luc.22.a.3. " dicetur 6 ms.
das Iscariótes, ad principes sacerdotum:
15 & ait illis, Quid vultis mihi dare, &
ego vobis eum tradam? At illi constitue-
runt ei triginta argenteos. 16 Et exinde
quærebat oportunitatē vt eum traderet.
17 Prima autem "die Azymorum acces- Mar.14.b.12 Luc.22.a.7.
serunt discipuli ad Iesum, dicentes, Vbi- " 5 ms.
vis paremus tibi comedere Pascha?
18 At Iesus dixit, Ite in ciuitatē [d] ad quen-
dam: & dicite ei, Magister dicit, Tempus
meum prope est, apud te facio Pascha
cum discipulis meis. 19 Et fecerūt disci-
puli

a *Quid molesti estis huic mulieri?*] Nam fremebant aduersus eam, vt Marcus enarrat.

b *Mittēs enim hæc vnguentū.*] Cùm sciatis me non solere vti huiusmodi delitiis & pretiosis rebus, irascimini huic mulieri. Atqui oportuit suspicari aliquam causam subesse, quàobrem ego, qui ab huiusmodi vitæ delitiis alienus omnino sum, passus fuerim effundi in meum corpus hoc vnguentum. Mihi enim & si viuenti hoc conferatur quod ad delitias pertinet, tamen mortuo debetur ad honorem & significationem vt cæteris mortuis additur Iudæorum more. Nullæ enim delitiæ accedunt ex vnguentis mortuo corpori, sed honor & significatio. Igitur debueratis cogitare aliquid de morte mea ac sepultura in hac effusione agi; atque ideò me admisisse huiusmodi officium à muliere hac; cuius mentem Deus incitauit, vt quem post mortem mihi non posset honorem, viuenti in sepulturæ significationem deferret. Atqui nemo apud vos improbat morem vngendi mortuos, ad significationem spei resurrectionis: non debetis igitur & hoc factum improbare, cùm mihi mortuo neque minor honor debeatur, quàm cuipiam alij; neque vlli magis propria resurrectionis ratio, significatio, spesque sit, quàm mihi, qui me resurrecturum sæpiùs iam prędixi. Imò vbicunque prædicabitur hoc euangelium mortis & sepulturæ meæ, à me sæpiùs prædictæ, & consilio diuino decretæ, dicetur etiam & quòd hęc fecit, signo ipso externo significans, quod ego verbis & oratione sæpè affirmaram futurum. atque hoc erit in memoriam eius, quam Deus ad hoc faciendum excitauit.

c *Tunc abiit.*] Eo ipso tempore quo hęc in Bethania acta erāt, Iudas ad principes sacerdotum conuenit, & de proditione, atque mercede proditionis transactum est; & ille ex eo quærebat opportunitatem. Fuit autem illi opportunitas, quo tempore minus sperabāt sacerdotes & alij, propter festum, & tumultus metum. At Deus eo tempore illis occasionem permisit, quo oportebat Christum pati, hoc est, cùm Pascha immolabatur, vt res figuram impleret suo tempore. Christus qui omnia sciebat, suæ obedientiæ negotium ipsis tum inimicorum, tum etiam suorum actionibus instruebat. nam dum discipuli agunt de Paschate figurato, ille suum Pascha parabat & significabat; vt hic manifestè ait, *Tempus meum prope est*, &c.

d *Ad quendam.*] Non quòd Christus dixerit, *Ad quendam*, sed Euangelista vsurpauit hoc verbum, vt significaret certum fuisse virum à Iesu indicatum certis signis, quæ posteà a discipulis re ipsa comperta sunt ita habere. Alij Euangelistæ referunt integram Christi orationē cum signis: vt, Occurret vobis homo lagenam aquæ baiulans: sequimini illum, &c. Et tandem subiungitur, Euntes discipuli fecerunt sicut dixerat illis Iesus, & parauerunt Pascha. Hæc omnia vno verbo suo, *ad quendam*, complexus est Matthæus. Pronomen enim *quidam*, certam aliquam vel personam vel rem significat.

puli ſicut conſtituit illis Ieſus: & paraue-
Mar.14.b.17 runt Paſcha. 20 Veſpere autem facto,
[a]diſcumbebat cum duodecim diſcipulis
Luc 22.b.14. Ioa.13.c.21. ſuis. 21 [b] Et edentibus illis, dixit, Amen
dico vobis, quia vnus veſtrum me tradi-
turus eſt. 22 Et contriſtati valdè, cœpe-
runt ſinguli dicere, Nunquid ego ſum,
Domine? 23 At ipſe reſpondens, ait,
[c]Qui intingit mecum manum in paro-
C pſide, hic me tradet. 24 Filius quidem
Pſal.40.b.10. hominis vadit, ſicut ſcriptum eſt de illo:
[d]væ autem homini illi, per quem filius
* traditur a Act.1.c.16. hominis *tradetur: bonum erat ei, ſi na-
tus non fuiſſet homo ille. 25 Reſpondẽs
autẽ Iudas [e] qui tradidit eum, dixit, Nun-
quid ego ſum rabbi? Ait illi, Tu dixiſti.
1 Cor.11.e.24 26 [f] Cœnantibus autem eis, accepit Ieſus
panem, & [g] benedixit, ac fregit: deditque
diſcipulis ſuis, & ait, [h] Accipite, & come-
dite: hoc eſt corpus meum. 27 Et acci-
piens calicem, gratias egit: & dedit illis,
dicens, Bibite ex hoc omnes. 28 [i] Hic
eſt enim ſanguis meus noui teſtamenti,
qui

a *Diſcumbebat Ieſus.*] Poſtquã Paſcha comediſſent. nam duplex illis cœna illo die fuit: prior erat legalis ſignificationis & ceremoniæ cauſa inſtituta, in qua non ſaturabantur. non enim poterat ſaturare agnus tredecim viros, ſed ſatis erat vt ſinguli aliquid de agno ederent. hęc celebrabatur à ſtantibus, more a lege præſcripto. Poſt hanc cœnam cœnabatur etiam adhibitis alijs epulis, vt quiſque pro facultate & ratione feſti poterat. Fuit autem hoc modo omnis illius temporis actio à Ieſu obita. imprimis factum eſt Paſcha, quod ſacrificij magis genus, quã cœnæ erat. Deinde diſcubitum fuit ad alteram cœnam, quæ antequam inciperetur, ſurrexit Ieſus, & lauit pedes diſcipulorum: deinde recubuit cum illis ad communem cœnam, & tunc ſignificauit illis proditionem ſibi paratam.

b *Et edentibus illis.*] Habet crimẽ maiorem grauitatem ex hora, actione anteacta & præſenti.

c *Qui intingit mecum manũ in paropſide.*] In priori cœna non erat vſus paropſidis, neque panis intingendi; ſed cum lactucis amaris pane azymo ſimpliciter & feſtinanter comedebatur agnus. Non apertè ſignificabat Iudam: nam alij etiam intingebant; ſed facinus exagitabat magis etiam indicando.

d *Væ autem homini.*] Comminationes ſunt, & admonitiones ad deterrendũ proditorem à ſcelere, vel ſaltem reuocandum ad pœnitentiam. Non ſunt confirmationes neceſſitatis, non enim Iudas neceſſariò illud acturus erat, ſed vltrò: neque ea cauſa prædicit Ieſus vt fiat, ſed vt caueat ille ſibi; cæterique intelligant rem non caſu accidiſſe, ſed deliberato conſilio, quod ipſe apertè noſſet, etiam ſi proditor ipſe diſſimularet: cæteri enim hactenus cõſcij ſibi non erãt eiuſmodi voluntatis: & ideo mirabantur an repentino aliquo motu futurum eſſet; ob eamq́ue rem ſinguli de ſe rogabant.

e *Qui & tradidit eum.*] Qui conſcius erat ſibi conſilij initi, & pactæ mercedis promiſſo facto. *Tu dixiſti*: phraſis eſt antiqua loquendi, qua neque planè affirmatur, neque planè negatur; magis tamen vergitur ad affirmationem. Oratio eſt frequens in Miſnaioth, *Tu dixiſti*, pro, bene habet, ſatis eſt, nihil vltrà rogo: quando ita ais, non eſt quod vltra agamus. & eiuſmodi ſignificationes aliæ diſſimulatæ, quæ tantùm pungere eum poſſint, qui ſibi conſcius fuerit: ſed vſus eſt Ieſus eodem verbo in remotiore etiam ſignificatione: nam enim ſignificat deliberare apud ſe, & conſtituere alicui malum & dolum. vt, Et dixit Cain fratri ſuo Abel.

f *Cœnantibus autem.*] In poſteriori cœna, in qua noui Teſtamenti ſacramentum inſtituebat, abſoluta iam figura Paſchatis figuratiui in priori cœna.

g *Benedixit.*] Vt communicaret ſuam benedictionem iis, quibus ſuum corpus communicabat; atque ita promiſſum impleretur, In ſemine tuo benedicentur omnes gentes terræ. Fractio communicationem indicat.

h *Accipite.*] Verè communicauit illis corpus ſuum verum ſacramentali modo, non ſignificatione, ſed in veritate & ſpiritu: namque in huius ſacramenti ratione totum myſterium redemptionis & ſalutis humanæ latet. Hic Chriſtus ſeſe dat ſuis, hic ipſe ſuſcipit hominum genus in ſe, vt pro illo mortem oppetat, debitumq́ue illud grauiſſimum diuinæ iuſtitiæ exoluat. Sed hæc apud Lucam fuſiùs: nam que ille Euangeliſta diſtinguit totam rationem, quam hic & Marcus breuiter referunt.

i *Hic eſt ſanguis.*] Vt corpus, ita & ſanguinem ſuum verè & re ipſa illis communicauit, cuius virtus vtpote puriſſimi & ſanctiſſimi illorum ſanguinem impurum mundaret & ſanctificaret, ad myſterium quod aliquando plenius exponetur, Deo opportunitatem afferente.

qui [a] pro multis effundetur in remissioné
peccatorum. 29 Dico autem vobis, non
bibam ámodo [b] de hoc genimine vitis,
vsque in diem illum, [c] cùm illud bibam
vobiscum nouum in regno patris mei.
30 [d] Et hymno dicto, exierunt in [e] montem
olineti. 31 Tunc dicit illis Iesus, [f] Omnes
vos scandalum patiemini in me, in ista *Mar.14.c.27*
nocte. Scriptum est enim, Percutiam pa- *Ioh.16.d.32.* *Zach.13.e.7.*
storem, & dispergentur oues gregis. *Mat.14.c.28* *& 16.a.7.*
32 Postquam autem resurrexero, præce-
dam vos in Galilæam. 33 Respondens
autem Petrus, ait illi, [g] Etsi omnes scanda-
lizati fuerint in te, ego nunquam scanda-
lizabor. 34 Ait illi Iesus, Amen dico ti-
bi, quia in hac nocte antequá gallus can-
tet, [h] ter me negabis. 35 Ait illi Petrus, *Ioh.13.d.38*
Etiam si oportuerit me mori tecum, non
te negabo. [i] Similiter & omnes discipuli
dixerunt.

a *Pro multis.*] Pro omnibus hominibus totius orbis, qui capaces huius beneficij fuerint. Effundetur autem pro eis, hoc est, vice sanguinis illorum, qui effundi debebat pro ipsorum peccatis: sed quoniam inefficax erat animaliũ hominum sanguis ad auferẽdum peccatum, necesse fuit effundi hominis diuini sanguinem, pretij infiniti, pro multis, ad multorum exhauriẽda peccata.

b *De hoc genimine vitis.*] Alludit ad benedictionem vini, siue religiosam gratiarum actionem olim in communione conuiuiorum solennem ברוך אתה ה מלך העולם בורא פרי הגפן Benedictus sis tu Domine rex mundi, qui das nobis fructum vitis. Est etiam obseruanda proprietas orationũ: nam in sacramento corporis, hoc est, in pane, legimus, *benedixit*: in sanguinis verò sacramento, hoc est, in calicis vino, legimus, *gratias egit.* quippe illa oratio, Benedictus sis tu Domine, &c. gratiarum actionis rationem obtinet. Est etiam magnum arcanum in vsurpatione horum verborum, *gratias egit.* *Genimina vitis*, quibus Christus consultò vsus est, qua de re aliàs dicetur. Porrò illa gratiarum actionis formula antiqua est, vt cõstat ex תרומ Israelitarum, & ex Misnaioth.

c *Cum illud bibam vobiscum nouum.*] Instauratum omnino; & non solùm instauratum, sed integratum & renouatum, ac denique completũ, cùm obtulero regnum Patri, omnemque ecclesiam meam illi tradidero, quã hoc sacratissimo mysterio coniunctam in me suscepio seruandam; mihique corpus ex ipsa apto, cuius caput ego sum. Hic non solùm de corpore Christi vero, sed de corpore etiam mystico sermo fit: nam vtrumque continetur in integra huius sacramenti ratione: sed altero modo, alterum corpus verum vt exhibitum, corpus mysticum vt susceptum. S. Lucas hunc locũ magis explicuit illis verbis, Donec impleatur in regno Dei: &, Donec veniat regnũ Dei.

d *Et hymno dicto.*] Actionem vel ritum communem & vulgatissimum omnibus, hoc dicendi modo indicat Euangelista: atque ita erat omnibus Israelitis post cibum mos gratias agendi Deo: qui mos ex præcepto ortũ habuit: Vt cùm comederis & saturatus fueris, benedicas Domino Deo tuo, &c. Deut.8.

e *Montem oliueti.*] Totus ille tractus qui est vltra Ierusalem post torrentem ad Ortum, dicitur Mons oliueti, tam mons ipse, quàm horti qui infra montem erant ad torrentem.

f *Omnes vos.*] Offendiculum omnes inuenietis hac nocte, ita vt ab ea alacritate qua me fueratis secuti, ab ea constantia, ab eo denique proposito & studio turbemini, partim pauore suscepto ex cognitione eorum quæ in me fient, partim metu ab illis qui mihi iniqui erunt, incusso; atque ita alij fugietis, alij latebitis, alij dissimulabitis: omnes tãdem me deseretis non progressi mecũ, sed ipsis offendiculis detenti. hæc erit vestra dispersio. Verum enim illud est, & oblato periculo spectatum, quod Zacharias scripsit ex verbis Dei, *Percutiam pastorem.* &c. Huius loci explicationem maiorem exhibebimus Deo viam monstrante, cùm disseremus de ratione citandi scripturas.

g *Et si omnes scandalizati fuerint.*] Bonorum virorum atque simplicium discipulorum Christi spiritus quidem promptus est, sed caro infirma; adeò vt qui plus sibi arrogat, grauius sibi periculum moliri videatur, id agente atque studente satana communi hoste, qui Petrum magni, vt videbatur, spiritus & promptissimi virum expetebat, vt cribraret sicut triticum.

h *Ter me negabis.*] Negare grauius est quàm scandalizari: scandalum metum & trepidationem arguit; negatio abalienationem accusat.

i *Similiter & omnes.*] Petrus se vnum omnibus præstare iactabat: omnes verò Petro cedere noluère, nec tamen singuli responderunt seorsum, sed omnes simul cum Petro contendentes, ita vt coniuncto etiam studio niderent omnes: & tamen omnes in offendiculum impacturos esse Christus dixerat. Illis autem Christus prospicit & consulit deductis in villam, ex qua possent cognoscere quid ageretur, & sibi fuga consulere. Excepit tamen secum tres, quos testes voluit esse omnium actionum suarum & passionum, vtpote ab initio primum assumptos.

Mr.14.d.32 Lu.22.d.39 dixerunt. 36 Tunc venit Iesus cum illis
D in villam quæ dicitur [a] Geth-semani: &
dixit discipulis suis, Sedete hîc, donec
vadam illuc, & orem. 37 Et assumpto
Petro & duobus filiis Zebedæi, cœpit
contristari & mœstus esse. 38 Tunc ait
illis, [b] Tristis est anima mea vsq; ad mor-
tem: sustinete hîc, & vigilate mecum.
39 Et progressus pusillum, [c] prócidit in fa-
ciem suam, orans, & dicens, Pater mi, si
possibile est, transeat à me calix iste. ve-
runtamen non sicut ego volo, sed sicut
– MS.E. tu. 40 Et venit ad discipulos – suos, & in-
* Sic, non MS. R. Hier. E.S. uenit eos dormiétes: & dicit Petro, [d] * Sic?
non potuistis vna hora vigilare mecum?
41 Vigilate, & orate vt non intretis in ten-
tationem. Spiritus quidé promptus est,
caro autem infirma. 42 [e] Iterum secun-
dò abiit, & orauit, dicens, Pater mi, si
non potest hic calix transire nisi bibam
illum: fiat voluntas tua. 43 [f] Et venit
iterum, & inuenit eos dormientes. erant
enim oculi eorum grauati. 44 Et relictis
illis, iterum abiit: & orauit tertiò, eundé
sermonem dicens. 45 Tunc venit ad di-
scipulos suos, & dicit illis, [g] Dormite
iam, & requiescite: ecce appropinquauit
N hora,

a *Geth-semani.*] Tempore Christi Ierosolymorum suburbana elegantissimis hortis ornata erant, vt *paradisus voluptatis* à Iosepho auctore Hebraico appellata illa fuerint. Hortorû autem nomina ex notarum numero erât imposita, aliàs ipsa murorum & portarum facies prima similis erat, quæ elegantiæ operis esse solet ratio. Tridéti huiusmodi hortorum vias vidimus, ab vrbe ad Franciscanorum cœnobiû. *Geth-semani* idem Latinis quod *hortus oleaui* vel *pinguis* significat: erat locus ille Iesu familiaris ad orandum.

b *Tristis est anima mea.*] Duplici modo consideratur anima: nam vel ad vitam hanc animalem, cuius tutrix, altrix, & propugnatrix illa est, refertur; atque adeò ad omnem exteriorem, vt ita dicamus, animæ partem, qua viuit corpus, mouetur & sentit, affectibusque excitatur: hæc dicitur Hebraicè נפש NEPHES altero modo consideratur anima, qua ratione virtutibus prædita est spiritalibus magis, vt sapiétia, fide, prudentia, voluntate & arbitrio: atque hac ratione NESAMAH dicitur; ac propriè magis RVAHH spiritum Latini dicunt. illa ad infirmitatem, hæc ad virtutem refertur. Christus ea parte animæ, quę affectus continet, infirmitatem humanam, vt verus homo, retulit, peccato excepto. ea parte qua virtus consistit, vltra omnem humanam aleam fortissimus fuit, vtpote omnium hominum perfectissimus, omnibusque aliis simul côiûctis vltra omnem comparationem præstâtior. Igitur priorem illam animæ portionem indicauit, dicens, *Tristis est anima mea vsque ad mortem*: id est, parum abest à morte illa meæ animę infirma pars, præ mœstitudinis & tristitiæ labore.

c *Procidit in faciem.*] Ex cognitione grauissimi oneris peccatorum totius mundi, quæ luenda expiâdaque susceperat, & iræ diuinæ, quam sua morte placare debere intelligebat, & iustitiæ cui satisfieri oportebat.

d *Sic non potuistis.*] Qui iactabatis animum fortem ad subeunda pericula, & metum omnem contemnendum, scandalumque superandum, & tamen ante ipsum periculum iam deficitis, vt neque meam tristitiam vigilia & oratione comitari possitis: sed iâ vobis ipsis consulatis oportet: nihil postulo à vobis iam quod ad me iuuandum à vobis proficisci possit; tantùm vos moneo, vt vestro periculo consulatis, & vigilantes oretis pro vobis, & deprecemini illam tentationem & periculum fortitudinis vestræ, quam scio vobis defecturam propter carnis imbecillitatem: nam *Spiritus quidem promptus est, caro verò infirma.*

e *Iterum secundò abiit.*] Secundò & tertiò deprecatur Christus illum acerbissimum calicem, ea parte qua infirmus erat; sed ea qua fortissimus, deprecationem illam corrigebat, dicens, *Fiat voluntas tua.*

f *Et venit iterum.*] Non obliuiscitur suorum, quos charos habebat, etiam in mediis angustiis tristitiæ, & præsentis iam discriminis mortis, atque adeò in ipsa iam grauis & ignominiosæ mortis cogitatione.

g *Dormite iam & requiescite.*] Non est iussio, sed increpatoria permissio, qua id videtur iuberi, quod neque ex consilio eius qui iubet, neque ex re eius qui iubetur, est, vt, Lætare iuuenis in adolescentia tua.

hora, & filius hominis tradetur in ma-
nus peccatorum. 46 [a] Surgite eamus: ec-
ce [*] appropinquauit [*] qui me [*] tradet.
47 Adhuc eo loquente, ecce Iudas vnus
de duodecim venit, & cũ eo turba mul-
ta cum gladiis & fustibus, missi à princi- E
pibus sacerdotum & senioribus populi.
48 Qui autem tradidit eum, dedit illis
signum, dicens, Quemcũque osculatus
fuero, ipse est: tenete eum. 49 Et confe-
stim accedens ad Iesum, dixit, Aue rabbi.
Et osculatus est eum. 50 Dixitque illi
Iesus, [b] Amice, ad quid venisti? Tunc ac-
cesserunt, & manus iniecerunt in Iesum:
& tenuerunt eum. 51 Et ecce vnus ex
his qui erant cum Iesu, extendens ma-
num, exemit gladium suum: & percu-
tiens seruum principis sacerdotum, am-
putauit auriculam eius. 52 Tunc ait illi
Iesus, Cõuerte gladium tuum in locum
suum. [c] Omnes enim qui acceperint gla-
diũ, gladio peribunt. 53 An putas quia
non possum [*] rogare patrem meum: &
exhibebit mihi [*] modò [*] plusquàm duo-
decim legiones angelorum? 54 Quo-
modo ergo implebuntur scripturæ, quia
sic oportet fieri? 55 In illa hora dixit Ie-
sus turbis, Tanquam ad latronem existis
cum gladiis & fustibus comprehendere
me: quotidie apud vos sedebam docens
in templo: & non me tenuistis. 56 Hoc
autem totũ factum est, vt adimplerentur
scripturæ

[*] appropinquabit o.
[*] tradit 5 MS.C.S.
Mar. 14. e. 43 Luc. 22. e. 47 Ioh. 18. a. 3.
Gen. 9. a. 6. Apoc. 13. c. 10
[*] modò 2 MS.C.
[*] 2 MS.C.
Esa. 53. c. 10.

a *Surgite eamus*] obuiam ei qui me tradit, & iis quibus tradendus sum.

b *Amice, ad quid venisti?*] Pauld antè decesserat Iudas à cæteris Apostolis, atque à Iesu colloquio. Non autem moris erat semper osculari in omni congressu eos, quibus cum familiariter ageretur; sed vel nouo aduentu ex via, vel post longiorem absentiam, vel in magno aliquo & subito negotio. Nunc se præbuit Iudas vel vt alienum, vel vt qui alius iam esset, aliudque ageret, quàm hactenus egerat. Hactenus enim apostolum cum cæteris agebat, nunc iam separatus ab aliis, ipse dux est satellitum, ministerque inimicorum Christi. ideoque à Christo illa oratione excipitur, qua possit suum statum agnoscere, si velit, tanquã alienus excipitur, atque vnus è numero aliorum qui Apostoli non essent, nouique negotij & ab Apostolatu alieni arguitur, cùm rogatur, *Ad quid venisti?* Quid noui negotij tibi est hac hora ista salutatione cum isto comitatu? & tamen à clementissimo magistro blãdè, humanè & amanter excipitur illa voce *amice*.

c *Omnes enim qui acceperint gladium.*] Apostoli officium non est gladio dimicare pro Christo, sed verbo & spiritu. Gladio tantùm vtitur legitimè magistratus in republica: cæteri qui ex odio aut dolo vel insidiis gladium ad homicidium accipiunt, obnoxij sunt illi sententiæ, Qui effuderit sanguinem hominis, effundetur sanguis illius per hominem.

Sup. e. 31. Mar. 14. e. 53 Luc. 22. f. 54 Ioh. 18. d. 24. scripturæ prophetarum. ᵃTunc discipuli
omnes, relicto eo fugerunt. 57 At illi
F tenentes Iesum, duxerunt ad Caipham
principem sacerdotum, ᵇvbi Scribæ &
seniores conuenerant. 58 Petrus autem
sequebatur eum à lõgè, vsque in atrium
principis sacerdotum. Et ingressus intrò,
sedebat cum ministris: ᶜvt videret finem.
ˣ Princeps 24 sq. 59 ˣ Principes' autem sacerdotum & om-
Mar. 14. f. 55 ne concilium ᵈquærebant falsum testi-
monium contra Iesum, vt eum morti tra-
derent: 60 & non inuenerunt, cùm multi
falsi testes accessissent. Nouissimè autem
venerunt ᵉduo falsi testes: 61 & dixerunt,
Ioh. 2. d. 19. Hic dixit, Possum destruere templũ Dei,
ˣ per c. 5. ˣ ædificare 2 ms. c. 5. & ˣ post' triduum ˣ reædificare' illud.
62 Et surgens princeps sacerdotum, ait il-
li, ᶠNihil respondes ad ea quæ isti aduer-
sum te testificantur? 63 ᵍIesus autem ta-
cebat. Et princeps sacerdotũ ait illi, Ad-
iuro te per Deum viuum, vt dicas nobis
ˣ viui. ms. eq. si tu es Christus filius Dei*. 64 Dicit illi
Iesus, ʰTu dixisti. veruntamen dico vo-
Sup. 16. d. 17. 1 Thes. 4. d. 14 Rom. 14. b. 10. bis, ⁱámodo videbitis filium hominis se-

a *Tunc discipuli omnes.*] tam illi tres qui proximè aderant, quàm qui ad ipsum horti octaui introitũ relicti erant, omnes, percusso pastore, dispergi cœpere.

b *Vbi Scribæ & seniores conuenerant.*] Cùm iam certum illis esset Iesum illa nocte tradendum esse à Iuda, missique fuissent satellites & ministri, conuentum est, vt communi consilio, & velut concilij auctoritate damnaretur Iesus, atque excommunicaretur, tradereturque gentibus.

c *Vt videret finem.*] Concilij ipsius conclusionem & exitum cupiebat videre Petrus: & si audiret illum damnari, consuleret sibi (nam in metu erat:) si verò absolutum videret, se præsto adesse illi ostenderet, atque animum suum, quem iactauerat, probaret: sed non bene cessit illi hæc simulata animositas.

d *Quærebant falsum testimonium.*] Necesse erat siue in verum siue in falsum testimonium, vt minimum duos conuenire testes, in narratione tam rei, quàm circunstantiarum, vt legitur in Misnaioth tractatu De testibus per totum. *Cum multi falsi testes accessissent:* nõ tamen conueniebant, quia nullus habebat contestem.

e *Duo falsi testes.*] Falsus testis dicitur, qui testimonium vel fingit, vel aliter interpretatur quàm oporteat. Hi bene potuerunt testari se audisse dicentem de templo soluendo, & in triduum reædificando: sed non solùm interpretati sunt dictum aliam in partẽ, quàm Iesus significauerat; sed etiam addiderunt, *Possum destruere templum Dei*, & manufactum, vt alij etiam Euangelistæ narrant.

f *Nihil respondes.*] Formula iudicij antiqui descripta in Misnaioth tractatu De Sanhedrin, vt detur locus reo sese defendendi aut respondendi.

g *Iesus autem tacebat.*] vt qui se traditum videret à Patre ad mortem, pro hominibus, & criminibus falsis respõdere non deberet namque illud testimonium etiam si ita esset, nullum arguebat crimen dignum excommunicatione & morte, nisi ex consequentia quòd illa facultas destruendi & reædificandi templum posset referri vel ad magiam, vel ad virtutem diuinam hominibus communicatam; cuiusmodi communicatam prophetis, ad similia edenda miracula legimus; vel ad naturam planè diuinam, quam Christum sibi tribuere illi indignè ferebant, & grauissimi criminis nomine accusabant: cupiebat Pontifex vt Iesus responderet, vt ex responso ac testimonio simul conflari ab ipsis crimen posset Sed Iesus suo silentio, & obedientiam Patri præstabat, & patientiam animique constantiam calumniis opponebat: simulque indicabat illis quali iudicio vterentur, ad quod ipsi non esset respondendum, nimirum corruptissimo, & ad damnandam innocentiam potius, quàm ad veritatem cognoscendam comparato: quod præterquam quod iam diu illi multis exemplis conati ipsum perdere ostendissent, tamen ipso præsenti facto demonstrabant apertè, qui ipsum ante capiẽdũ, quàm causam cognoscẽdam curassent. Non enim debet capi is, de quo nihil est per testes indicatum. isti post capturam quærebant testes studiosè, & non inuenientes, inibant modum falsi conflandi testimonij. quid igitur respondendum esset in huiusmodi iudicio?

h *Tu dixisti.*] lege superiorem expositionem, litera e.

i *Amodo videbitis filium hominis.*] Cùm transieris hæc hora tenebrarum, quæ nunc agitur, eritque absoluta fuerit hæc expeditio in qua versor, videbitis me sedentem à dextris virtutis Dei. Et quomodo poterunt videre sedẽtem à dextris, cùm Deus sit inuisibilis, & Iesus etiam sublatus in cælum, non amplius videri possit ab hominibus, nisi singulari reuelatione? mysterium est in oratione

hora, & filius hominis tradetur in ma-
nus peccatorum. 46 [a] Surgite eamus: ec-
ce [*] appropinquauit qui me [*] tradet. [*] appropinquabit o. [*] tradit 5 MS.C.S.
47 Adhuc eo loquente, ecce Iudas vnus
de duodecim venit, & cũ eo turba mul- Mar. 14. c. 43 Luc. 22. e. 47 Ioh. 18. a. 3.
ta cum gladiis & fustibus, missi à princi- E
pibus sacerdotum & senioribus populi.
48 Qui autem tradidit eum, dedit illis
signum, dicens, Quemcũque osculatus
fuero, ipse est: tenete eum. 49 Et confe-
stim accedens ad Iesum, dixit, Aue rabbi.
Et osculatus est eum. 50 Dixitque illi
Iesus, [b] Amice, ad quid venisti? Tunc ac-
cesserunt, & manus iniecerunt in Iesum:
& tenuerunt eum. 51 Et ecce vnus ex
his qui erant cum Iesu, extendens ma-
num, exemit gladium suum: & percu-
tiens seruum principis sacerdotum, am-
putauit auriculam eius. 52 Tunc ait illi
Iesus, Cõuerte gladium tuum in locum
suum. [c] Omnes enim qui acceperint gla- Gen. 9. a. 6. Apoc. 13. c. 10
diũ, gladio peribunt. 53 An putas quia
non possum [*] rogare patrem meum: & [*] modò 2 MS.C.
exhibebit mihi [*] modò plusquàm duo- [*] 2 MS.C.
decim legiones angelorum? 54 Quo-
modo ergo implebuntur scripturæ, quia Isa. 53. c. 10.
sic oportet fieri? 55 In illa hora dixit Ie-
sus turbis, Tanquam ad latronem existis
cum gladiis & fustibus comprehendere
me: quotidie apud vos sedebam docens
in templo: & non me tenuistis. 56 Hoc
autem totũ factum est, vt adimplerentur
scripturæ

a *Surgite eamus*] obuiam ei qui me tradit, & iis quibus tradendus sum.

b *Amice, ad quid venisti?*] Pauld antè decesserat Iudas à cæteris Apostolis, atque à Iesu colloquio. Non autem moris erat semper osculari in omni congressu eos, quibus cum familiariter ageretur; sed vel nouo aduentu ex via, vel post longiorem absentiam, vel in magno aliquo & subito negotio. Nunc se præbuit Iudas vel vt alienum, vel vt qui alius iam esset, aliudque ageret, quàm hactenus egerat. Hactenus enim apostolum cum cæteris agebat; nunc iam separatus ab aliis, ipse dux est satellitum, ministerque inimicorum Christi. ideoque à Christo illa oratione excipitur, qua possit suum statum agnoscere, si velit, tanquã alienus excipitur, atque vnus è numero aliorum qui Apostoli non essent, nouique negotij & ab Apostolatu alieni arguitur, cùm rogatur, *Ad quid venisti?* Quid noui negotij tibi est hac hora ista salutatione cum isto comitatu? & tamen à clementissimo magistro blãdè, humanè & amanter excipitur illa voce *amice*.

c *Omnes enim qui acceperint gladium.*] Apostoli officium non est gladio dimicare pro Christo, sed verbo & spiritu. Gladio tantùm vtitur legitimè magistratus in re publica: cæteri qui ex odio aut dolo vel insidiis gladium ad homicidium accipiunt, obnoxij sunt illi sententiæ, Qui effuderit sanguinem hominis, effundetur sanguis illius per hominem.

Sup. e. 11. Mar. 14. e. 53 Luc. 22. f. 54 Ioh. 18. d. 24. scripturæ prophetarum. [a]Tunc discipuli
omnes, relicto eo fugerunt. 57 At illi
F tenentes Iesum, duxerunt ad Caipham
principem sacerdotum, [b]vbi Scribæ &
seniores conuenerant. 58 Petrus autem
sequebatur eum à lógè, vsque in atrium
principis sacerdotum. Et ingressus intrò,
sedebat cum ministris: [c]vt videret finem.
* Princeps 14 sq. 59 * Principes autem sacerdotum & om-
Mar. 14. f. 55 ne concilium [d]quærebant falsum testi-
moniū contra Iesum, vt eum morti tra-
derent: 60 & non inuenerunt, cùm multi
falsi testes accessissent. Nouissimè autem
venerunt [e]duo falsi testes: 61 & dixerunt,
Ioh. 2. d. 19. Hic dixit, Possum destruere templū Dei,
* per c. s. * ædificare 2 MS. C. S. & * post triduum * reædificare illud.
62 Et surgens princeps sacerdotum, ait il-
li, [f]Nihil respondes ad ea quæ isti aduer-
sum te testificantur? 63 [g]Iesus autem ta-
cebat. Et princeps sacerdotū ait illi, Ad-
iuro te per Deum viuum, vt dicas nobis
* vidi. MS. eq. si tu es Christus filius Dei*. 64 Dicit illi
Iesus, [h]Tu dixisti. veruntamen dico vo-
Sup. 16. d. 17. 1 Thes. 4. d. 14 Rom. 14. b. 10. bis, [i]ámodo videbitis filium hominis se-

 dentem

a *Tunc discipuli omnes.*] tam illi tres qui proximè aderant, quàm qui ad ipsum horti octaui introitū relicti erant, omnes, percusso pastore, dispergi cœpere.

b *Vbi Scribæ & seniores conuenerant.*] Cùm iam certum illis esset Iesum illa nocte tradendum esse à Iuda, missique fuissent satellites & ministri, conuentum est, vt communi consilio, & velut concilij auctoritate damnaretur Iesus, atque excommunicaretur, traderetúrque gentibus.

c *Vt videret finem.*] Concilij ipsius conclusionem & exitum cupiebat videre Petrus: & si audiret illum damnari, consuleret sibi (nam in metu erat:) si verò absolutum videret, se præsto adesse illi ostenderet, atque animum suum, quem iactauerat, probaret: sed non bene cessit illi hæc simulata animositas.

d *Quærebant falsum testimonium.*] Necesse erat siue in verum siue in falsum testimonium, vt minimum duos conuenire testes, in narratione tam rei, quàm circunstantiarum, vt legitur in Misnaioth tractatu De testibus per totum. *Cum multi falsi testes accessissent:* nó tamen conueniebant, quia nullus habebat contestem.

e *Duo falsi testes.*] Falsus testis dicitur, qui testimonium vel fingit, vel aliter interpretatur quàm oporteat. Hi bene potuerunt testari se audisse dicentem de templo soluendo, & in triduo reædificando: sed non solùm interpretati sunt dictum aliam in partē, quàm Iesus significauerat; sed etiam addiderunt, *Possum destruere templum Dei*, & manufactum, vt alij etiam Euangelistæ narrant.

f *Nihil respondes.*] Formula iudicij antiqui descripta in Misnaioth tractatu De Sanhedrin, vt detur locus reo sese defendendi aut respondendi.

g *Iesus autem tacebat.*] vt qui se traditum videret à Patre ad mortem, pro hominibus, & criminibus falsis respōdere non deberet: namque illud testimonium etiam si ita esset, nullum arguebat crimen dignum excommunicatione & morte, nisi ex consequentia quòd illa facultas destruendi & reædificandi templum posset referri vel ad magiam, vel ad virtutem diuinam hominibus communicatam, cuiusmodi communicatam prophetis, ad similia edenda miracula legimus; vel ad naturam planè diuinam, quam Christum sibi tribuere illi indignè ferebant, & grauissimi criminis nomine accusabant: cupiebat Pontifex vt Iesus responderet, vt ex responso ac testimonio simul conflari ab ipsis crimen posset. Sed Iesus suo silentio, & obedientiam Patri præstabat, & patientiam animíque constantiam calumniis opponebat: simulque indicabat illis quali iudicio vterentur, ad quod ipsi non esset respondendum, nimirum corruptissimo, & ad damnandam innocentiam potius, quàm ad veritatem cognoscendam comparato: quod præterquam quod iam diu illi multis exemplis conati ipsum perdere ostendissent, tamen ipso præsenti facto demonstrabant apertè, qui ipsum ante capiédū, quàm causam cognoscédam curassent. Non enim debet capi is, de quo nihil est per testes iudicatum. isti post capturam quærebant testes studiosè, & non inuenientes, inibant modum falsi conflandi testimonij. quid igitur respondendum esset in huiusmodi iudicio?

h *Tu dixisti.*] lege superiorem expositionem, litera e.

i *Amodo videbitis filium hominis.*] Cùm transierit hæc hora tenebrarum, quæ nunc agitur, cumque absoluta fuerit hæc expeditio in qua versor, videbitis me sedentem à dextris virtutis Dei. Et quomodo poterunt videre sedētem à dextris, cùm Deus sit inuisibilis, & Iesus etiam sublatus in cælum, non amplius videri possit ab hominibus, nisi singulari reuelatione? mysterium est in oratione

hac magnum. Significabat enim Iesus verè se Dei filium esse, vt rogabatur à Sacerdote: & quanquam tunc in illa humilitate esset, vt filius hominis tãtùm esse putaretur ab ipsis, atque adeò hominis humillimus atq; abiectissimus filius, tamen duplex argumentum postea futurum, quo probaretur Dei filius: alterum quòd inuitare deberet omnes ad se suscipiendum, nempe per sancti Spiritus virtutem & efficaciã missam dono cælitus credentibus & obedientibus sibi: quo dono testatum esset mundo ipsum sedere à dextris virtutis Dei. Notanter dicitur, *Dextris virtutis*, hoc est, ad æqualitatem efficacitatis & potentiæ ac facultatis mittendi donum Spiritus sancti. Hoc idem est quod posteà factum D. Petrus testabatur, Dextera Dei exaltatus Christus, & promissione Spiritus sancti à patre accepta, effudit hoc donum quod vos videtis. eadem verba retulit Petrus, quæ à Iesu hoc loco prædicta fuerant. Alterum verò argumentum erat, vt qui hoc Christi testimonium reiecerent, alterum, vellent nollent, habituri essent extremi iudicij, in quo is qui tum humilis videbatur, paulo pòst maximus & magnificentissimus videri posset, tandem potentissimus & seuerissimus iudex videndus esset. & qui anteà misericordiæ diuinæ liberalissimus Pontifex fuisset, iis qui sese repudiassent, diuinæ iustitiæ quoque assertorem sese confirmaret, cum magno ipsorum malo sua culpa conquisito.

dẽtem à dextris virtutis ⁻Dei', & venientẽ - MS.G.2.
in nubibus cæli. 65 Tunc princeps sa-
cerdotum [a] scidit vestimenta sua, dicens,
[b] Blasphemauit: quid adhuc egemus te-
stibus? ecce, nũc audistis blasphemiam:
66 quid vobis videtur? At illi responden-
tes dixerunt, Reus est mortis. 67 Tunc G
expuerunt in faciẽ eius: & colaphis eum *Isa.50.b.6.*
ceciderunt: alij autem palmas in faciem *Mar 14.g.65*
eius dederunt, 68 dicentes, Prophetiza
nobis Christe: quis est qui te percussit?
69 Petrus verò sedebat foris, in atrio: & *Luc.22.f.55.*
accessit ad eum vna ancilla, dicens, Et tu *Ioh.18.d.25.*
[c] cum Iesu Galilæo eras. 70 At ille nega-
uit coram omnibus, dicẽs, [d] Nescio quid
dicis. 71 Exeunte autem illo ianuam,
vidit eum alia ⁻ancilla': & ait his qui erãt - 3 MS.G.2.
ibi, Et hic erat [e] cum Iesu Nazareno.
72 Et iterũ negauit cum iuramẽto, Quia
non noui hominem. 73 Et post pusillum
accesserunt qui stabant: & dixerunt Pe-
tro, Verè & tu ex illis es: [f] nam & loquela
tua manifestum te facit. 74 [g] Tunc cœ-
pit detestari & iurare quia non nouisset
hominem. [h] Et continuò gallus cantauit.

a *Scidit vestimenta sua.*] Indignantis habitus in cognitione subita grauissimæ & indignæ rei, qualis blasphemia habetur.

b *Blasphemauit.*] Quid propriè sit blasphemia, aliàs docebimus. erat autem vnum ex grauissimis sceleribus morte expiandis. Oportebat verò diligenter examinari atque perpendi an blasphemasset Iesus, an non: sed corrupta odio Pontificis propositio, facilè omnes totius concilij corrupti calculos sibi conciliauit.

c *Cum Iesu Galilæo.*] Inter inimicos vilipendij & despectionis causa Iesus Galilæus dicebatur, quòd ex illa regione non concederent quenquam extitisse prophetam: atque ita Galilæum dicentes, prophetam negabant esse.

d *Nescio quid dicis.*] Omnino negauit omnia, & cognomen Galilæi etiam, cùm tamen ipse etiam Galilæus esset, idque pronũtiationis modo proderet.

e *Cum Iesu Nazareno.*] Vulgus non solùm damnatos, sed damnatorum etiam amicos odit. *Et hic*, inquit. Nazareni nomen iam tum infame apud illos cœperat esse, propter Iesum, quẽ nouæ sectæ auctorem esse dictitabãt: eratque perinde ac si hæreticum quis diceret. Hoc etiam cognomento ad hæc vsque tempora à Iudæis & Machometanis nos Christiani appellamur. Itã cùm videret se hîc insimulari hæreseωs, Petrus negationi iuramẽtum addidit, vt suspicionem melius depelleret. Hîc negat iam doctrinæ Christi se discipulum esse.

f *Nam & loquela.*] Galilæi, vt qui aliarum linguarum gentibus finitimi habitabant, durius aliquanto quàm Iudæi Mediterranei, communem linguam pronuntiabant.

g *Tunc cœpit detestari.*] Deuouere se, & dira sibi imprecari, si illum non modò vt magistrum, sed etiam vt hominem nosset vnquam: hoc est, nescire se quis homo ille esset, aut alio modo vllam notitiam illius haberet. Negationi additum est nouum mendacium, & mendacio deuotio atque abiuratio.

h *Et continuò gallus cantauit.*] Naturæ suæ ingenio satisfaciens, & Petrum proditi officij admonens, cantauit.

75 Et recordat' est Petrus verbi Iesu quod
*Quia MS. a. dixerat, * Prius quàm gallus cãtet, ter me
negabis.[i] Et egressus foras, fleuit amarè.

CAP. XXVII.

A MAne[a] autem facto consilium inierunt
omnes principes sacerdotum & se-
niores populi aduersus Iesum, vt eũ mor-
Mar.15.b.16 Luc.22.g.61. Luc.23.a.1. Ioh.18.c.28. ti traderent. 2 Et vinctũm adduxerunt
eum, & tradiderunt Pontio Pilato præ-
sidi. 3 [b] Tunc videns Iudas qui eum tra-
didit quòd damnatus esset: pœnitentia
ductus, retulit triginta argenteos princi-
pibus sacerdotũ & senioribus, 4 dicens,
Peccaui,[c] tradens sanguinem iustum. At
illi dixerunt,[d] Quid ad nos? tu videris.
5 Et proiectis argẽteis in templo, recessit:
Act.1.c.18. & abiens, laqueo se suspendit. 6 Prin-
cipes autem sacerdotum acceptis argen-
teis, dixerunt, Non licet eos mittere in
corbanam: quia[e] pretium sanguinis est.
7 Consilio autem inito[f] emerunt ex illis
agrum figuli, in sepulturam peregrino-
rum. 8 Propter hoc vocatus est ager ille,

 Hacel-

i *Et egressus foras.*] Quanquã egressio timorẽ omnino arguebat, à quo nondum liber erat, tamen iam pœnitentiam indicabat eius, qui nollet manere in loco vbi tantum scelus tueri cogeretur. sed hanc pœnitẽtiam veram, atque ex integro animo profectam fuisse, ille amarus fletus ostendebat. Quid illa nocte iniuriarum, ignominiæ, probri, atque plagarũ pertulerit Iesus, facilè indicatur ex hora & potestate tenebrarum, ex odio eorum à quibus damnatus, & insolentia eorũ inter quos erat, satellitum, ministrorum, & cæterorum.

CAP. XXVII.

a *Mane facto.*] Non diu dilata est traditio. nam post damnationem proxima est traditio rei damnati. Vsurpauerant autem Romani sibi vitæ atque necis potestatem in illum populum; ab iis rebus quæ religionem spectabãt cognoscendis tantùm abstinentes.

b *Tunc videns Iudas.*]. nam anteà excæcatus propria malitia & satanæ astu rem leuem admisisse sibi videbatur. Cùm videt illum iam traditum, agnoscit culpam; nec tamen legitimam & probandam pœnitentiam init, quanquam multa quę ad pœnitentiam pertinẽt, fecit. Fuit sera pœnitentia cùm traditus iam esset; sed magis inutilis; quia stultè inita, & desperationi adiuncta.

c *Tradens sanguinem iustum.*] Tradiderat illum principibus sacerdotũ, quasi nosset nocẽtẽ, & dignũ qui traderetur. itaque sua illa traditione significabat illos meritò esse Iesu infensos. Nũc verò cùm morte damnatum videret, damnat ipse suum consilium & factum, affirmans illum iustum esse, & iniuria summa illis inuisum, atque à se traditum: multo ergo minus dignũ morte esse, seque velle reponere omnia hæc, id quod testaretur pecunia relata, quã vt auarus cupierat & quæsierat, atque ita amabat, vt nisi manifestò sciret esse sibi per summam iniuriam partã, nunquam referret. Argumentum ergo innocentiæ Iesu & proditionis à se admissæ esse, vltra confessionem suam argentum relatum.

d *Quid ad nos?*] Nihil, inquiunt, nobis cum tua conscientia: scimus illum non antè damnatum, quàm à te esset traditus; neque repertam fuisse damnandi eius causam, nisi postquam est traditus: tunc enim ipse dixit blasphemiam, quamobrem à nobis damnaretur. sed si tu, eùm iustum nosses, tradidisti, consule tibi; nam nos iam nostræ parti consuluimus. e *Precium sanguinis.*] Hebraicè DAMIM significat sanguines, hoc est, necem vel cędem; & significat etiam precium. Allusum est ad vtramque significationem: non solùm sanguines sunt hæ, sed sanguines sanguinum. & preciũ appreciati. vide vt iustissimè quadret hæc Põtificum oratio cum Zachariæ vaticinio. f *Emerunt ex illis agrum figuli.*] Argentum in templo proiectum fuerat à Iuda, quasi munus quoddã, quo aliquo modo vellet leniri suam pœnam. nam à sacerdotibus recusatum est, qui iam nolebant Iesum restituere liberum. ergo ille noluit vti illo argento: quo proiecto in templum, spetabat aliqua ratione Deum placare; vt fingere solet animus mala conscientia exagitatus huiusmodi commenta. Cùm autem principes intellexissent argentum in templo proiectum, velut donarium quoddam esse; tamen nec ad sacrificia, nec ad sarcta tecta esse idoneum definiebant, quia precium sanguinis erat: hoc est, pecunia homicidio parta ab eo à quo in templo proiecta fuerat: Igitur iniqua & indigna templo, & tamen sacra oportuit igitur de ea re, illorum more, consilium iniri, & decretum est debere expẽdi in aliquam rem, quæ grata esse posset Deo aliqua ratione. atque ita ex pecunia sanguinis Iesu, etiam ab ipsis illius inimicis, aliquis pius vsus est initus. Neque verò ob eam rem aut illorum aut Iudæ scelus defendi aut eleuari potest: sed in his omnibus obseruanda est diuinæ sapientiæ veritas, quæ ita omnia prædixerat per vates, vt posteà per hos omnes acta sunt.

[a]Haceldama, hoc est, ager sanguinis, B Act.1.a.19.
vsque in hodiernum diem. 9 Tunc [b]im-
pletum est quod dictum est per Ieremiã
prophetam, dicentem, Et acceperunt tri- Zach.11.c.12 Ier.32.
ginta argéteos pretium appretiati quem
appretiauerunt à filiis Israel: 10 & dede-
runt eos in agrum figuli, sicut constituit
mihi Dominus. 11 Iesus autem stetit
ante præsidem, & interrogauit eum pręses, Mar.15.a.2. Luc.23.a.3. Ioh.18.f.33
ses, dicens, Tu es Rex Iudæorum? Dicit
illi Iesus, Tu dicis. 12 Et cùm accusare-
tur à principibus sacerdotum & seniori-
bus, nihil respondit. 13 Tunc dicit illi
Pilatus, Non audis quanta aduersum te
dicunt testimonia? 14 Et non respondit
ei ad vllum verbum: [c]ita vt miraretur
præses vehementer. 15 Per diem autem
solennem consueuerat præses populo [d]di-
mittere vnum vinctum quem voluisset.
16 *habebat autem tũc vinctum insignẽ, * habebant MS.R.C.S.
qui dicebatur [e]Barabbas. 17 Congrega-
tis ergo illis, dixit Pilatus, Quem vultis
dimittam vobis: Barabbam, [f]an Iesum,
qui dicitur Christus? 18 [g]Sciebat enim
quòd per inuidiam tradidissent eum.
19 Sedente autem illo pro tribunali, misit C
ad eum vxor eius, dicens, [h]Nihil tibi &
iusto illi. multa enim passa sum hodie
per

a *Haceldama.*] Syrica verba, ex Hebraico antiquo immutata.

b *Impletum est.*] Nam iam fuerat similis res acta Zachariæ & Ieremiæ temporibus; sed non fuerat completa, vsq; ad hoc in Iesu editum exẽplũ.

c *Ita vt miraretur præses.*] Mirabatur illorum studium accusandi, & vehementis odij indicem conspirationem omnium, multitudinem conquisitam criminationum, & illius summam patientiam & animi fortitudinem, cum vultu nullius odij aut acerbitatis nota, sed summæ modestiæ decore imbuto.

d *Dimittere vnum vinctum.*] In monumentum seruitutis Ægyptiacæ, diuino beneficio depulsæ.

e *Barabbas.*] Significat nomen filiũ cuiusdam dicti Abba, noti sans viri; & ipse etiam notus, tum propter patris nomen, tum propter ipsius facinora. Erat enim seditiosus, & in seditione fecerat homicidium: deinde effugiens periculum, latrocinia exercuerat apud vias. Est frequens mentio cuiusdam Abba insignis viri in Misnaioth.

f *An Iesum qui dicitur Christus?*] Antitheto voluit præses populũ officij admonere sui, opponens nomen Barabba nomini Iesu, qui dicitur Messias. Hoc enim nomen illis maximum & gratissimum esse oportuit, cuius ratio omnis ad ipsorum honorem & vtilitatem referebatur: ac præcipuè cùm pronunc aretur ab ipso præside vltrò in illorum fauorem, quod non expectatum fuerat ex imperij Romani ministro. & tamen illi persuasi sunt potius suum vt malum optarent, quã tantum vt bonum agnoscerent: adeò in errorem vel in bonum consilium inducere potest populum, eorum auctoritas qui duces in republica sunt: maximè verò eorum, qui pietatis nomine summi habentur.

g *Sciebat enim quod per inuidiam.*] Non poterat hoc latere Præsidem, qui antequàm Iesus Euangelium prædicare inciperet, rempub. administrabat; & per totum hoc tempus res Iesu Christi intellexisset; & quo animo, quo consilio erga eum summi sacerdotes & alij forent, non ignoraret: res erat omni populo nota, nedum Præsidi. Ad hoc accessit mandatum vxoris.

h Mysterium redemptionis humanæ per mortem expediendę adeò magnum fuit, atque in diuinæ sapientiæ penetralibus obseruatum, vt nunquam à diabolo intelligi aut cognosci potuerit; imò neque ab angelis electis, donec iam tandem instructum fuit, & initi cœptum in illo sacratissimo cœnæ Dominicæ sacramento, atque in morte ac resurrectione absolutum. tum demum diabolus, qui hactenus necem Iesu molitus fuerat, vsque ad impulsum Iudam, cùm videret omnino instare regni sui finem, & sui damnationem, atque regni cælorum constitutionem, impedire conatus est rem & negotium salutis humanæ, interturbare eodem medio, quo à principio humanæ naturæ dignitaté perdiderat, persuadens viro per vxorem, vt consilio

diuino deesset. Iudam ad scelus suscipiendum impulit, sicut Iohannes docet, Cùm diabolus iam immisisset in cor, vt traderet eum Iudas Iscariotes. sed impulsum non potuit reuocare; nam arbitrij humani vim non potest ille, vt vult, regere. Iudas cùm apud se obstinato animo constituisset scelus admittere, iam ipse diabolus erat, nec diabolo cedebat. aliam igitur insistit viam diabolus, vt relictis sacerdotibus & aliis, qui iam pertinaces erant, cum Præsidis vxore per somnium agat, vt Christus dimittatur.

per visum propter eum. [20] Principes au-
tem sacerdotum & seniores persuaserũt
populis vt peterẽt Barabbam, Iesum ve-
Mar.15.b.11 Luc.23.c.18. Ioh.18.g.40. Act.3.a.14. rò perderent. [21] Respondens autẽ præ-
ses, ait illis, Quem vultis vobis de duo-
bus dimitti? At illi dixerunt, Barabbam.
[22] Dicit illis Pilatus, Quid igitur faciam
de Iesu [a] qui dicitur Christus? Dicunt om-
nes, Crucifigatur. [23] Ait illis præses,
[b] Quid enim mali fecit? At illi magis cla-
mabant, dicentes, Crucifigatur. [24] Vi-
dens autem Pilatus [c] quia nihil proficeret,
sed magis tumultus fieret: accepta aqua,
lauit manus coram populo, dicens, Inno-
cens ego sum à sanguine iusti huius: vos
videritis. [25] Et respondens vniuersus
populus, dixit, Sanguis eius super nos,
& super filios nostros. [26] Tunc dimisit
illis Barabbam: [d] Iesum autem flagellatũ
tradidit eis vt crucifigeretur. [27] [e] Tunc
milites præsidis suscipiẽtes Iesum in præ-
Mar.15.b.16 Ioh.19.a.1. torium, congregauerunt ad eum vniuer-
D sam cohortem: [28] & exuentes eum, chla-
mydem coccineam circundederunt ei;
[29] & plectentes coronam de spinis, posue-
runt super caput eius, & arundinem in
dextera eius. Et genu flexo ante eum, il-
ludebant

a *Qui dicitur Christus.*] Iterum commemorat dignitatem cognomẽti faustissimi & sanctissimi: & tamen illi infaustissimè respondent, *Crucifigatur.*

b *Quid enim mali fecit?*] Præses innocentiæ Christi assertor, populum testẽ appellat.

c *Quia nihil proficeret.*] Quod oportuit testatum & confirmatum, iam testatum erat, videlicet Iesum Christum nullo suo crimine debere damnari: quod verò sic fieri oportuit, vt Christo pateretur, & ita intraret in gloriã suã, id Pilatus impedire non potuit: sed populus, quãquam non recto studio, postulauit tamen id quod vniuerso mũdo expediebat. Vox & clamor Pilati præ tumultu non exaudiebatur, ideò voci & orationi signũ additũ est, quod quam longissimè adstãtibus etiam significare posset. Nam manuum lotio publicè facta, innocentiam rei testabatur, simul & suam ipsius sententiam ab eo condemnando alienissimã. Hanc significationem cùm cognosceret populus vniuersus, dixit, *Sanguis eius super nos, & super filios nostros.* hoc est, Nos istam culpam suscipimus nostro & filiorum periculo luendam.

d *Iesum autem flagellatum.*] Secũdò flagellatũ ex more Romano. Erat enim crux ignominiosissimũ mortis genus; ideoque publicè ignominiosis hominibus afferebatur. flagellatio autem publica vel nobilissimo homini decreta ignominiam inurebat & infamiam. Nihil potest Pilatus excusare, si legem diuinam, & naturæ, atque æquitatem respexerit. Nulla enim æquitate potuit tradi populo homo, innocens publicè pronuntiatus. Sed secutus est rationes priuatas rerum publicarum & statuum, quas vocant, quæ à prudentia humanã excogitatæ, infelices rebus publicis & statibus exitus persæpè mouentur. Non fuit prolata sententia in Iesum, vt damnatum, sed permissio & traditio inita est, vt iu postulatum: sed postulationis leges non admittunt huiusmodi exemplum.

e *Tunc milites præsidis.*] Militari petulantia & crudelitate in Iudæorũ, hoc est, Pontificum & seniorum gratiam adeò insolenter illuserunt Iesu quodã irrisionis genere excogitato, quo regni affectati (vt Iudæi dicebant) insaniam illi exprobrarent: quasi quicquam de regno mundano vel Christus dixisset, vel egisset vsquam. Purpura, sceptrum, corona, regum insignia & ornamenta sunt. adoratio, & obseruatio debita regibus, officium est eorum qui inferiori sunt gradu. Hæc omnia peruersissimè illi comparauerunt.

ludebant ei, dicentes, Aue rex Iudæorũ.
30 Et expuentes in eum, acceperunt arun-
dinem, & percutiebant caput eius.
31 Et postquam illuserunt ei, exuerunt eũ
chlamydem: & induerunt eum vestimẽ-
tis eius, & duxerunt eum vt crucifigerẽt.
32 Euntes autem inuenerunt hominem Mar. 15. b. 21 Luc. 23. d. 26
Cyrenæum, nomine Simônem: [a] hunc
angariauerunt vt tolleret crucem eius.
33 Et venerũt in locum qui dicitur Gol- Mar. 15. b. 22 Luc. 23. e. 33. Ioh. 19. c. 17.
gotha, quod est, Caluariæ locus. 34 [b] Et
dederunt ei "vinum' bibere cum felle mi- " aceton c. s.
stum. Et cùm gustasset, noluit bibere.
35 Postquam autem crucifixerunt eum, Mar. 15. c. 24 Luc. 23. e. 33 Ioh. 19. c. 18
diuiserunt vestimenta eius, sortem mit-
tentes: [c] " vt impleretur quod dictum est " 15 MS. Hieron. c. s.
per Prophetam dicentem, Diuiserunt si- Psa. 22. c. 19. Ioh. 19. c. 24.
bi vestimenta mea: & super vestem meã
miserunt sortem'. 36 Et sedentes serua-
bant eum. 37 Et imposuerunt super ca-
put eius [d] causam ipsius scriptam: HIC
EST IESVS REX IVDAEORVM.
38 Tunc [e] crucifixi sunt cum eo duo latro-
nes:

a *Hunc angariauerunt.*] Eò egerunt vi, vt tolleret crucem, quòd Iesus præ lassitudine & dolore non ita properaret atque illi cuperent: deinde vt ipsi minori impedimento inter eundum illuderent. ipsi non tulerunt crucem, quia funestum & infame habebatur.

b *Dederunt ei vinum bibere.*] Vinum cum felle, vt acrius esset, & acerbo gustu magis læderet Iesum. Vinum myrrhatum dabatur supplicio afficiendis, quòd mentis alienationem afferret ad cruciatus tolerãdos: sed Christo acerbius multo poculum paratum est. Ille gustauit, vt per omnia patri obediret, & scripturas impleret, sed noluit bibere, dolores pro nobis patientissimè laturus grauissimos, vt patris aduersum nos iram leniret.

c *Vt impleretur.*] Non diuiserunt milites vestimenta studio implendi scripturas, sed ex auaritia; quòd munda essent vestimenta Christi & honesta, vel nitidissimo cuique ad vsum idonea. inde autem effectum est, vt impleretur quod scriptum fuerat.

d *Causam ipsius.*] Antiqua consuetudo fuit supplicio affectis, causam damnationis adscriptam imponere, vt cognoscere quiuis posset, in exemplumque obseruare. Hic non fuit causa damnationis, illum esse regem Iudæorum: non enim damnatus fuit à Pilato causa dicta & iudicata, sed quòd ex more aliquid significandũ indicandũmve erat, Pilatus eam significationem accepit, quæ maximè videbatur aliquid nominis habere, quamobrem vel accusari potuisset Iesus, vel à se tradi: neque enim aliam causam audierat præses, qua magis vrgeretur, quàm illam, *Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. omnis enim qui se regem facit, contradicit Cæsari.* Sed cùm hæc non conuicta esset, tamen intellexit Pilatus vel ad defensionem suam apud Romanos, vel ad populi Iudaici damnationem & ignominiam nihil aptius esse, quàm si huiusmodi nomen inscriberetur. Nam quòd rex à populo accusaretur, & postularetur ad supplicium, videbatur è Romanorum dignitate esse illum tradere, quanquam nihil in eo criminis conuictum esset. Si verò rex ille verè erat, tamen non ex hoc mundo illius regnum definiebatur, vt ipse respondit; illam culpam non suam esse allegare poterat præses qui de regno & rege, cuius nihil ad se attinebat, ita pronunciasset, vt traderetur populo, qui ipsum regem suscipere nolebat; atque ita culpam ille in populum transferebat omnem, à qua tamen ipse non erat immunis. Quidquid autem ille cogitaret aut ageret, tamen res ipsa conueniebat cum scripturis, vt nihil requiri posset eorum omnium, quæ de Christo rege à Deo vncto, in propria veniente, & à suis non recepto; ac tandem publicè rege pronuntiato, & regni Dei stabiliendi causa occiso, scripta erant.

e *Crucifixi sunt cum eo duo latrones.*] Vt populus & vulgus, qui sine iudicio omnes eadem nota inurit, quos in eodem conditionis genere constitutos esse videt, maximè autẽ damnatos, existimaret Iesum sub illo titulo Regis Iudæorum, aliquid tale molitum fuisse, aut secretò perpetrasse, quale in illis, quos pœnæ socios habebat, constaret deprehensum & condemnatum. Solent his commentis principes viri imponere populo rudi, & ad sinistra omnia impensè credulo, atque tragœdiarum verarum spectatori auidissimo. qui cùm fortunam sequatur, quam ille existimat rebus dominari, odit semper damnatos, atque summa contentione eos irridet: sic sibi suisque rationibus, suæ etiam immunitati consultum fore arbitratus. Exemplum manifestum statuitur in Iesu omnium hominum beneficentissimo, de omni populo anteà optimè merenti doctrina, & miraculis editis admirando; quem tamen prætereuntes blasphemabant.

nes: vnus à dextris, & vnus à ſiniſtris.
39 Prætereuntes autem blaſphemabant
eum, mouentes capita ſua, 40 & dicẽtes,
Vah' qui "deſtruis' templum Dei',& in
triduo illud "reædificas': ſalua temetipsũ:
[a]ſi filius Dei es, deſcẽde de cruce. 41 Si-
militer & principes Sacerdotum illudẽ-
tes cum Scribis & ſenioribus, dicebant,
42 Alios ſaluos fecit: ſeipſum non poteſt
ſaluum facere: ſi rex Iſrael eſt, deſcendat
nunc de cruce, & "credemus' ei: 43 con-
fidit in Deo: [b]liberet nunc eum [c]ſi vult': dixit enim, [d]Quia filius Dei ſum. 44 Id-
ipſum autem [e]& latrones qui crucifixi
erant cum eo, improperabant ei. 45 A ſe-
xta autem hora, [f]tenebræ factę ſunt ſuper
vniuerſam terram, vſque ad horam no-
nam. 46 Et circa horam nonam clama-
uit Ieſus voce magna, dicens, [g]Eli, Eli,
O lamma-

(Margin: ? MS. G. S. Ioh. 2. d. 19. ᵃ deſtruit MS. ? MS. G. S. ᵇ reædificas MS. — Sap. 2. d. 18. — Pſal. 21. b. 9. ᶜ credimus MS. Her. ᵈ eum. G. S.)

a *Si filius Dei es, deſcende de cruce.*] Huiuſmodi probra & inſultationes, quos σκώμματα Rhetores dicũt, multò grauiores ipſa morte viris bonis & innocentibus ſunt. Imperitum & prophanum vulgus, præteritorum virtutis exemplorum à Ieſu editorum oblitum; neque diuinam prouidentiam, neque damnati illius innocentiam conſiderans, tantùm ex præſenti ſtatu omnia definire conſuetum, impotentiam & imbecillitatem, atque adeò vanam virtutis iactationem Chriſto exprobrat. conficta mendacia, & vulgo temerè ſparſa, pro criminibus veris obijcit. vt, *Qui deſtruis templum Dei*: quod tamen à Chriſto dictum fuiſſe nunquã fuerat edoctum, quanquam duo falſi teſtes de ea re affirmaſſent: ſed conueniens illorum teſtimonium non fuit vel inimicis Chriſti iudicibus.

b *Liberet eum*] Miraculum & exemplum manifeſtum voluntatis & gratię Dei erga Chriſtum non tam optabat illud vulgus, & Scribę, & cæteri, quàm negabat edendum: neque credẽdi ſtudio, ſed odio maximo, atque deteſtãdi Chriſti propoſito ferebantur. Interim tamen ſatan hoc illos ad pronunciandum adigebat, ſi quomodo impedire aut interturbare poſſet ſalutẽ publicam, & ſuam ipſius perditionem, quam in illa cruce expediri atque effici videbat. Deus autem neque miraculum huiuſmodi cõſilio hominibus edere ſolet, neque ſalutis humanę negotium ex ſatanæ ſtudio & ſententia intermitti volebat.

c *Si vult.*] Si vult eum, Hebraiſmus eſt; pro, Si amat & fouet eum, ex verbo חפץ. Eſt autem eiuſmodi argumẽtatio ex contentione per gradus: Ille dixit filium Dei ſe eſſe; oportet igitur illi eſſe charum & gratum: nam plus eſt eſſe filium, quàm gratum: quòd ſi gratum ſe Deo ſentiebat, confidere illi debuit, vt ipſe frequenter nobiſcum diſputans prædicabat. ſi verè confidit, liberet eum, vt liberare ſolet ſperantes in ſe. quòd ſi non liberat, conſequitur ipſum non confidiſſe Deo, neque charum & gratum illi fuiſſe, nedum filium, vt ſeſe iactabat. Huiuſmodi argumentationibus ſibi & alijs ſtultiſſimè perſuadere ſuas ſentẽtias ſolent curuæ in terras animæ, & cæleſtiũ inanes.

d *Quia filius Dei ſum*] affirmationis modus eſt Hebræis: nam כי Hebræorum, vel ארי Aramæorum expoſitiua & affirmatiua vox etiam eſt.

e *Et latrones.* Alter ex latronibus improperabat expreſſè Chriſto; ſed Auctor hoc modo indignitatẽ rei amplificauit, non tam perſonæ, quàm cõditionis notatione facta: ac ſi diceret, Non ſolùm à Scribis & ſenioribus, atq. à populo & vulgo inferioris notæ, expertibus tamẽ illius cõditionis in qua Chriſtus erat, illuſus & probris affectus fuit Chriſtus, ſed ab iis etiam qui cùm in eadem damnatione eſſent, & iuſta cauſa damnati, in miſerrimo gradu ſe conſtitutos agnoſcere debuerũt, & ſuæ ſortis ex culpæ cõſcientia & pœnæ ſenſu pudore affecti tacere, & tamẽ multo ſe deſpectiorẽ & inferiorẽ putabant Ieſum, quem præ ſe cõtemnẽtes improperio proſequebantur. Itaque non tam homines ipſos, quàm perſonam, notat Euangeliſta hoc loco, vt Chriſtum etiam latronum damnatorum conditioni deteſtatum illo tempore fuiſſe oſtendat. Ita enim ille pro noſtris culpis factus eſt opprobrium hominum omnium, & abiectio plebis: vt expendant & animaduertant homines quo deteſtationis & abominationis, quo odij & deſertionis in loco apud Deum mundus peccato obnoxius eſſet, quando qui illius vicem luendam innocens ipſe ſubijt, his modis exceptus fuerit.

f *Tenebræ factæ ſunt.*] quæ teſtarentur ac ſignificarent peccata mundi, quæ lucem & gratiam Dei auertunt, tunc eſſe omnia quæ Chriſtum, à quo luenda ſuſcepta fuerant, affligerent & obruerent: ideóque illo tempore quo Deus iram aduerſus homines ſuam in filio expleret, tenebras & poteſtatem tenebrarum vigere, omnemque naturam horrere & confundi, deſerente homines Deo, quandoquidem in viridi ligno huiuſcemodi fiebant. Hanc rem omnem cognoſcens Ieſus, exclamauit voce magna, vt afflictiſſimus & vehementiſſimè oppreſſus noſtris culpis, diuina ira & maledictione, atque grauiſſimis cruciatibus & opprobriis iniuriiſque hominum.

g *Eli, Eli.*] Pſalmi verſum eadem lingua retulit, quæ tum vulgaris erat, hoc eſt Syriaca. ſed adſtantes illi vulgares homines vel milites, propter tumultum,

cùm primum verbum repetitum, idque breue, audirent, cætera minus perciperent, arbitrabantur Eliam ab illo appellari liberatorem, cuius nomen omnibus celebre erat. Viuere enim credebatur Elias, & apparere aliquando nonnullis: cuius rei exemplum paulo post Christi tempora quidam ex Scribis magni nominis apud se editum narrabat; quod nos aliquando oportunè referemus Deo fauente.

lammasabacthani? hoc est, Deus meus, *Psal. 21. a. 1.*
Deus meus, vt quid dereliquisti me?
47 Quidā autē illic stātes & audiētes, di-
cebāt, Eliā vocat iste. 48 Et cōtinuò cur-
rēs vnus ex eis, acceptā spongiā impleuit F
aceto: & imposuit arundini, [a] & dabat ei *Psa. 68. c. 22.*
bibere. 49 Cæteri verò dicebant, Sine,
videamus an veniat Elias liberans eum.
50 Iesus autem [b] iterum clamās voce ma-
gna, emisit spiritum. 51 Et ecce [c] velum *2. Par. 3. d. 14*
templi scissum est in duas partes, à sum-
mo vsque deorsum. [d] & terra mota est, &
petræ scissæ sunt, 52 & monumenta aper-
ta sunt: & multa corpora sanctorum qui
dormierant, surrexerunt. 53 Et exeuntes
de monumentis post resurrectionē eius,
venerunt in sanctam ciuitatem: & appa-
ruerunt multis. 54 Centurio autem &
qui cum eo erant custodientes Iesum, vi-
so terræmotu & his quæ fiebant, timue-
runt valdè, dicentes, Verè filius Dei erat
iste. 55 Erant autem ibi mulieres multæ *Mar. 15. d. 40*
à longè, quæ secutæ erant Iesum à Gali-
læa, ministrantes ei: 56 inter quas erat
Maria Magdalene, & Maria Iacobi &
"Ioseph" mater, & mater filiorum Zebe- *Iose e. 1.*
dæi. 57 [e] Cùm autem serò factum esset, *Mar. 15. d. 42* *Luc. 23. f. 50.* *Ioh. 19. f. 38.*
vênit quidā homo diues ab Arimathæa,
nomine Ioseph, qui & ipse discipulus erat G
Iesu. 58 hic accessit ad Pilatum, & petiit
corpus

a *Dabat ei bibere.*] vt citius interficeret. namque acetum membris & neruis lætis vehementer nocet, & dolorē primùm, deinde stuporem lethalem affert. Ita parata erant omnia quæ expedire Iesu mortē ab illis cupitam possent. sed intereà scripturę implebātur.

b *Iterum clamans voce magna.*] vt non debilitatum & victum, sed spontaneū, & volentē spiritum se patri reddere testaretur, vocem emisit humana ferè maiorem vice, qua probauit potestatē sibi esse ponendi animam suam, & concedendi naturæ, quæ grauissimis doloribus excruciata morti cedit, atque etiam vincendi mortem, & animam resumendi, corpusque proprium ad vitam reuocandi. Fuit planè maxima hæc vox, ex maxima Christi virtute, & maxima etiam certitudine suæ erga patrem commendationis; simul enim cum suo spiritu omnes eos commendabat, pro quibus susceptis mortem oppetebat.

c *Velum templi scissum est.*] Certissimo argumento & signo, quòd sancta, quorum aditus populo negatus anteà erat, iam paterent omnibus ingredi cupientibus & studentibus; idque per velamen, id est, carnem suam, quam pro mundi reconciliatione rumpendam tradiderat.

d *Terra mota est.*] in signum potestatis & efficacitatis illius spiritus, qui ad inferos vsque penetrans, non solū animas illic detentas liberare, sed corporibus etiam subitò reintegratis & instauratis reddere poterat. Ita multos testes non solùm resurrectionis, sed efficacitatis mortis ac resurrectionis suæ Christus produxit, qui illum peccati, mortis & inferni victorem probarent.

e *Cum autem serò factum esset.*] vsque ad illud sero, hoc est, ad vesperum vsque illud, durauerat Patris indignatio in filium mundi scelera expiantem. ex illa autem hora Patris placatio sese ostendere cœpit: iam enim existunt qui corpus sepeliendum curēt, qui petāt audacter à præside, nec præses negat, nec populum veretur. Sunt qui deponant de cruce viri nobiles, & honesti qui sepeliant, qui obseruent, qui vngere cogitent.

corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi
corpus. [59] Et accepto corpore, Ioseph
inuoluit illud [f] in sindone munda. [60] &
posuit illud [g] in monumento suo nouo
quod exciderat in petra. Et aduoluit sa-
xum magnum ad ostium monumenti,
& abiit. [61] Erat autẽ ibi Maria Magda-
lene, & altera Maria, sedentes contra se-
pulchrum. [62] [h] Altera autem die, quæ
est post Parasceuen, conuenerunt prin-
cipes sacerdotum & Pharisæi ad Pilatũ,
[63] dicentes, Domine, recordati sumus,
quia seductor ille dixit adhuc viuẽs, Post
tres dies resurgam. [64] [i] Iube ergo custo-
diri sepulchrum vsque in diem tertium:
ne fortè veniant discipuli eius, & furen-
tur eum, & dicant plebi, Surrexit à mor-
tuis: & erit [k] nouissimus error peior prio-
re. [65] Ait illis Pilatus, Habetis custodiã,
ite, custodite [l] sicut scitis. [66] Illi autem
abeuntes, munierunt sepulchrum, si-
gnantes lapidem, cum custodibus.

CAP. XXVIII.

Mar. 16. b. 6
Ioh. 20. a. 1
A [1] VEspere [a] autem sabbathi quæ lucescit
in prima sabbathi, vẽnit Maria Ma-
gdalene

O 2

f *In sindone munda.*] Æqualis & simili omnino apparatus sepulturæ erat omnibus Iudæis, siue pauperibus, siue diuitibus, vt aliàs referemus: quo par conditio nascendi & moriendi communisque omnibus esse indicabatur.

g *In monumento suo nouo.*] in quo nullius corpus antè positum fuerat, vt cùm resurgeret Christus, alium fuisse inimici affirmare non possent: idque excisum, & vno ostio patẽs erat monumentum, vt nulla alia parte ad aliud corpus imponendum, aut ad Christi proferendum aperiri potuerit. Saxum autem magnum erat, vt deuolui ab vno tantùm non potuerit, aut aduolui. plures adesse nõ poterant propter custodes. Huiusmodi enim res quæ secretò fiunt, non rectè fient per plures. ita omni ex parte diuina prouidentia consuluit, nequã vel iniquam rationem, vel fictã orationem inimici Christi reperire possent, qua illius resurrectionem inficiarentur aut oppugnarent.

h *Altera die.*] Sabbatho ipso, cùm cessandum esset ab omni opere seruili; maximè illo Sabbathi die, qui magnus erat propter festum in quo incidebat; & tamen illi ab opere plusquã seruili, hoc est, hostili & maleuolo non abstinuerunt.

i *Iube ergo.*] Consiliis & operis hominum inimicorũ filij sui Deus vtebatur ad illius resurrectionis veritatem patefaciendam & publicandam.

k *Nouissimus error peior priore.*] Appellauerant seductorem Iesum, hoc est, populorum in suam sententiam protractorem. eum autem si à mortuis surrexisse prædicari contingeret, multò plures ad se adducturum, quàm cùm viueret priùs, cauendo quidem metuebant & dicebant inimici, sed multò etiam magis vel inuiti præsagiebant. Vnum enim ex argumentis aduersus Iudæos fortissimum, est populorum, tum ex sua ipsorum gente, tum ex aliis multitudo qui Christum post resurrectionem secuti receperũt, quod manifestè illis conuincere possit, certam resurrectionis fidem Christianis esse sed sunt alia argumenta præter hoc illustrissima.

l *Sicut scitis.*] pro vestro consilio, ingenio & prudentia, ita vt nihil vobis desit, quod non prouideatur. Atque ita egerunt: munierunt sepulchrum signantes lapidem, & custodes in ambitu collocantes.

CAP. XXVIII.

a *Vespere autem Sabbathi.*] Totum tempus à prima apparente in crepusculo stella, vsque ad sequentis diei initium, hoc est, ad auroram exorientem, dicitur Hebræis ערב, Latini *vesperum* vertunt. atque ita scriptum legimus, Et factum est vespere & mane dies vnus. Itaque *Vespere sabbathi quæ lucescit in prima sabbathi*, sic interpretamur, Nocte illa post sabbathum, cuius noctis extremum attingit lucem primæ diei post Sabbathum. Prima dies post Sabbathum est, quam nos celebramus, appellantes *Dominicam*. namque Hebræi sabbathum hebdomadę finem constituunt: deinde numerant sex dies, hoc ordine. Prima sabbathi, secunda sabbathi, tertia sabbathi, quarta sabbathi, quinta sabbathi, sexta sabbathi, Sabbathum. Significat igitur Euangelista mulieres illas sanctas summo mane surrexisse adhuc sabbathi vespere durante, vt viderent sepulchrum; vtpote quæ magno desiderio tenebantur inungendi sui magistri corpus: cupiebant autem summo mane surgere, antequàm sabbathum

transiret, ne fortè aliò transferretur corpus Iesu, quod depositum in illo sepulchro existimabatur. Per sabbathum verò à nemine tangi poterat corpus, nec sepulchrum aperiri licebat: oportebat expectari ad minimum primam sabbathi. Itaque illæ primæ omnium venerunt, quæ nec sepulchrum aperire poterant, propter lapidis ingens pondus: nec hominem quemquam videbant, cuius opera vti possent, & iuuari in monumento aperiendo. Hæc omnia cum aliis eò tendunt, vt omnibus ex partibus Christi resurrectio confirmetur. voluit enim Deus omnem etiam circunstantiarum probationem vndique in re tanta constare aduersus inimicos crucis & resurrectionis Christi.

gdalene, & altera Maria videre sepul-
chrum. 2 [b] Et ecce terræmotus factus
est magnus. Angelus enim Domini de-
scendit de cælo: & accedens, reuoluit la-
pidem, & [c] sedebat super eum: 3 erat au-
tem aspectus eius sicut fulgur: & [a] vesti- [a] vestimenta MSq.
mentum eius, sicut nix. 4 Præ timore
autem eius, exterriti sunt custodes, &
facti sunt velut mortui. 5 Respondens
autem angelus, dixit mulieribus, [d] Nolite
timere vos. scio enim quòd Iesum [e] qui
crucifixus est, quæritis. 6 non est hic:
surrexit enim, sicut dixit. venite, [a] & vi- [a] s MS.G.S.
dete locum [f] vbi positus erat Dominus.
7 Et citò eũtes, dicite discipulis eius quia
surrexit [a]: & ecce [b] præcedit vos [g] in Gali- [a] à mortuis MS.G.S.
læam. ibi eum videbitis. [h] ecce prædixi [b] præcedet MSq.
vobis. 8 [i] Et exierunt citò de monumen- B
to cum timore & gaudio magno, curren-
tes nuntiare discipulis eius. 9 Et ecce
Iesus

b *Et ecce terræmotus.*] eo tempore quo ipsæ proximæ iam erant sepulchro, ita vt ipsæ testes essent lapidis tum primũ reuoluti, angeli præsentis, & fugæ custodum.

c *Sedebat super eum.*] vt viseretur publicè tum à mulieribus, tum à custodibus: & nemo dicere posset lapidem spontè deuolutum ex terræmotu, aut ab homine aliquo, aut aliquibus hominibus qui fugerint statim: ille sedebat, & se conspiciendum dabat lumine suo. & vestimentorũ candore, quæ etiam ipsum non hominem esse probabant, sed humana vice maiorem. Id quod euenit custodibus perterritis & exanimatis, qui humano conspectu non terrerentur, si discipuli venissent, aut alius quispiam qui lapidẽ deuolueret.

d *Nolite timere vos.*] Angelus missus erat vt Christi resurrectionem testaretur piis & impiis: sed impiis terror est incussus, quorum consilium, operã & diligentiam ad custodiendum corpus vanam voluit declarari Deus, qui humanam mentem in huiusmodi rebus aduersum se initis, irridet & turbat: sicut scriptum est, Tunc loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo conturbabit eos. Itaque hos qui aduersus Dominum & aduersus Christum eius insurgere volebant, ita turbauit Deus, vt testes veritatis suo malo ac terrore nimio edoctos constituerit. eos verò qui pietatem colunt, & Dei consilium vel cognoscũt vel expectant, consolatus Deus, à timore & suspicione liberat, testesque suos suo ipsorum bono facit. Idẽ angelus dicebat, *Nolite timere vos, scio enim quòd Iesum, qui crucifixus est, quæritis*, &c. Et qui quærunt Iesum pio studio, plus inueniunt quàm cogitabant. Quærebant sanctæ mulieres mortuum, viuere eum intelligunt. spem accipiunt eti.dem videndi.

e *Qui crucifixus est.*] Idem qui crucifixus est, vt dixerat, non est hic: sed surrexit etiam, sicut dixerat, eodem die quo dixerat. id quod circunstantiis ipsis primùm probabitur ex loco vacuo, qui nunc primùm in vestro conspectu apertus est.

f *Vbi positus erat Dominus.*] Ab angelo appellatur *Dominus*, cui iam data erat omnis potestas in cælo & in terra.

g *In Galilæam.*] Inceperat Christus sui euangelij lucem in Galilæa ostendere. ibi etiam suæ veritatem resurrectionis (quæ initium erat regni discipulis manifestandi) multis testatam voluit.

h *Ecce prædixi vobis.*] atque ita excipere debetis & credere: nam re ipsa comperietis vt prædixit.

i *Et exierunt citò.*] Intrauerant enim in monumentum, vt viderent Iesum ibi non esse. Erat autem monumentum in cubiculi formam excisum concameratum: citò autem exierunt, quòd verè crediderant eum viuere, & cupiebant eum nuntium ad fratres perferre lætissimum. *Cum timore & gaudio magno.* Gaudium ex resurrectionis fide oriebatur. Timor non fracti animi, sed pij erat, & maiora iam cogitantis & cognoscentis de Iesu, quàm anteà fuerant cogitata. nam quem Angelus *Dominum* appellauerat, quem surrexisse constabat, maxima reuerentia ac diuino honore dignum esse censebant. Inde factum est, vt occurrentem Iesum prouolutæ adorarent, vtpote sese humiles valde pro tanta maiestate, & indignas antiqua

familiaritate existimantes: quas tamen Iesus ita animat & erigit, vt nunc sibi multò magis familiares esse confirmet: eamque gloriam non sibi soli partam, sed cum illis communicandam significet: quamobrem discipulos prius dictitatos fratres vocat.

Iesus occurrit illis, dicens, Auete. Illæ
autem accesserunt, & tenuerunt pedes
eius, & adorauerunt eum. 10 Tunc
ait illis Iesus, Nolite timere, ite, nun-
tiate fratribus meis vt eant in Galilæam,
ibi me videbunt. 11 Quæ cùm abiis-
sent, [a] ecce quidam de custodibus vene-
C runt in ciuitatem, & nuntiauerunt prin-
cipibus sacerdotum omnia quæ facta
fuerant. 12 Et congregati cum senio-
ribus, consilio accepto, [b] pecuniam co-
piosam dederunt militibus, 13 dicen-
tes, [c] Dicite, Quia discipuli eius nocte
venerunt, & furati sunt eum nobis dor-
mientibus. 14 Et si hoc auditum fue-
rit à præside, nos suadebimus ei, & se-
curos vos faciemus. 15 [d] At illi accepta
pecunia, fecerunt sicut erant edocti. [e] Et
diuulgatum est verbum istud apud Iu-
dæos, vsque in hodiernum diem.
16 Vndecim autem discipuli abierunt
in Galilæam, in montem vbi consti-
tuerat illis Iesus. 17 [f] Et videntes eum
adorauerunt, [g] quidam autem dubitaue-
D runt. 18 Et accedens Iesus, locutus est
Ioh. 17. a. 2. Heb. 2. b. 8. eis, dicens, [h] Data est mihi omnis potestas

a *Ecce quidem de custodibus.*] Aliqui ex illis manserunt in sua statione, vt ne ipsis absentibus aliquid actum causari quis posset: & quidam ex illis tuetût nuntiatum omnia quæ facta fuerant, hoc est, quæ de terræ motu, lapide reuoluto, & angeli testimonio, & mulieribus narrata iam sunt atque ita illis testibus res omnis patefacta est principibus sacerdotum & senioribus.

b *Pecuniam copiosam.*] quam non darent, nisi certa illis fuisset res: aliàs enim accusarent milites præuaricati officij.

c *Dicite quia discipuli eius.*] Quomodo, vt rectè Augustinus redarguit, testari possent corpus Christi à discipulis subreptum, dum ipsi dormirent? Nã nec dormire omnes debuere, cùm essent collocati in custodia: & seipsos accusabant atque damnabant, hoc fatentes. nec si dormissent, verè dicere poterant à discipulis subreptũ: qui enim videre potuerunt dormientes? sed fuit hoc consilium pontificum & seniorũ, vt populo illo commento imponeretur. Facilè enim vulgus sparsis temerè sermonibus credit, & maiorum auctoritate ducitur: namque iis qui res iudicio æstimant graui, nihil huiusmodi commenta fidei faciunt. ideoque illi dicebant, *Si hoc auditum fuerit à præside, nos suadebimus ei.* sciebant enim præsidem huiusmodi commenta non admissurum.

d *At illi accepta pecunia.*] Neque milites pecuniam accepissent, si proditi officij conscientia tenerentur.

e *Et diuulgatum est verbum.*] Res omnis hæc, vt à principio ad finem vsque narrata est, diuulgata fuit apud Iudæos, quamuis illam celari sacerdotũ principes voluissent, excogitato commento ad populum decipiendum. Quî enim potuit latere & celari res inter tot acta, & cum tam multis communicata? in qua pecuniæ solutio copiosæ fuit, quam milites acceperunt, qui alius ex cohorte negotium omne non celarunt. deinde cùm de ea etiam te cum præside esset agendum? Vt Deus irridet consilia hominum aduersus se filiumque suum inita!

f *Et videntes eum adorauerunt.*] Agnoscentes Deum & Dei filium, atque regni cælorum regem, quem pati, mori, & resurgere oportuerat, atque ita intrare in gloriam suam.

g *Quidam autem dubitauerunt.*] Qui cùm è dubitatione liberati fuerint, veritate comperta, nihil posteris dubitandum reliquerunt. Hos autem Iesus apertè dubio exoluit, sese illis manifestum ostendens, & contrectandum præbens: Palpate, inquit, & videte, quia spiritus manus & pedes non habet, vt me videtis habere.

h *Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra.*] id est, Ecclesiæ in cælo triumphantis, & in terra militantis princeps summus rexque declaratus sum, vt possim terrenam cum cælesti coniungere.

in cælo & in terra. 19 Euntes ergo [1] do- *Mar.16.d.15*
cete omnes gentes: baptizantes eos in
nomine patris & filij & spiritus sancti,
20 docentes eos seruare omnia quæcun-
que mandaui vobis, & ecce ego vobis-
cum sum omnibus diebus, vsque ad con
summationem seculi.

1 *Docete omnes gentes.*] Hoc mandatum totius Euangelij summam complectitur, incipit à fine, & desinit in media, vt obseruare solemus apud sacros auctores.

EXCVDEBAT CHRISTOPHORVS PLANTINVS ARCHITYPOGRAPHVS REGIVS ANTVERPIÆ, ANNO M. D. LXXV.

SANCTVM IESV CHRISTI EVANGELIVM SECVNDVM MARCVM.

CAPVT. I.

NITIVM [a] euangelij
A Iesu Christi filij Dei.
2 [b] Sicut scriptum est in
[a] prophetis [a] Isaia propheta, Ecce
Mal. 3. a. 1. Isa. 40. a. 3. Ioh. 1. c. 15. Luc. 3. a. 4. Matt. 3. a. 1. ego mitto angelum meũ
ante faciem tuam, qui
præparabit viam tuam ante te. 3 Vox
clamantis in deserto, Parate viam Do-
mini, rectas facite semitas eius. 4 [c] Fuit
Iohannes in deserto baptizans, & præ-
dicans

CAP. I.

a *Initium Euangelij Iesu Christi filij Dei.*] Matthæus generationis Iesu Christi librum conscripsit, ea significatione quam exponebamus: Lucas omnem narrationem ordinauit, non solùm historiæ Christi, sed Euangelij, & rerum quæ Euangelio credentibus contigerunt, cum promissiorum etiam antiquorum significatione. Iohannes totus præcipuè est in diuina generatione, & hominum regeneratione disserenda. Marcus autem ipsum tãtùm Euangelium scribere professus, appositissimè incœpit, & exactissimè absoluit. Est autem Euangelij definitio siue interpretatio ex etymo, BONVM NVNTIVM. Oportet verò bonum nũtium rei magnæ maximeque vtilis ac lætæ esse. Nihil autẽ homines aue optare potuerunt vtilius aut dignius, quàm vt ex generatione illa priori carnali & corrupta ex primis parentibus deducta, in regenerationem & renouationem spiritus ac vitæ transferri possent. hoc futurum aliquando certis promissis ex Dei misericordia acceperant. Tandem autem aduentare audierunt, ac demum credentes & obedientes acceperunt. Huius tanti diuini doni aduentantis & iam maturescentis præconium siue annuntiatio Euangelium est illud, cuius in sacris libris tanta celebritas, tantaque laus est. Est autem summa Euangelij huius sententia, IESVM esse Christum & filium Dei: hoc est, Iesum illum Nazarenum esse verum filium Dei, per quem Deus, vt initiò mundum fecit, sic posteà regenerauit, & à morte ad vitam transtulit. Alia enim virtute id fieri non poterat, quàm diuina eius, per quem omnia facta fuerant. Itaque oportuit esse Deum verum, natura æqualem patri: filium, inquam, ipsum, Dei virtutem & Dei sapientiam. eundem etiam hominem esse oportuit, eumque præstantissimum, omnium hominum purissimum & sanctissimum, ac tandem etiam filium Dei secundùm carnem, id est, non patre terreno, sed cælesti Deo. matre verò sanctissima & purissima, vltra omne mortalium fœminarum exemplum. eundem denique etiam vt hominem diuino spiritu plenum, donis auctum optimis & præstantissimis, auctoritate ad suas partes peragendũ diuinè instructum. Hæc omnia significantur arcano nomine CHRISTI, id est, vncti in Regem, in Sacerdotem æternum, & in Prophetam. b *Sicut scriptum est in Isaia propheta.*] Docet Euangelista illius Euangelij, cuius summam definitionem retulerit, hoc est, illius boni nuntij initium, fuisse pœnitentiæ denuntiationem, Iohanne Baptista præcone factam. Namque iis qui diuina verba audiendi capaces sunt, proponitur salus per Deum promissa, cui promissioni credere eum primis oportet. Sed non satis est fides ad accipiendam salutem à Deo oblatam, nisi adsit etiam pœnitentia eorum qui pœnitentia indigent. Continet autem pœnitentia non solùm malorum operum detestationem & fugam, sed bonorum exercitationem & studium. Itaque denuntiatio pœnitentiæ à Iohanne inita, principium fuit boni nuntij hominibus allati. Cætera quæ ante Iohannis prædicationem acta narrantur, fuerunt Euangelij præambula. atque ita prædictum fuerat à Deo per Isaiam, nuntiũ qui præueniens filium Dei, præparaturus esset viam, fore illam vocem clamantẽ in deserto, *Parate viam Domini*, &c. Vt verò Euangelium semper in terris constat hominibus, ita illius initium. nam qui huius boni nuntij fide ducitur, is instruere & munire viam Domino ad se venturo ita debet, vt simul pœnitentiam cum fide coniungat. Hæc enim via Domini arcta est, quæ ducit ad vitam: quam qui institerit, is Domino obuiam venienti occurret. c *Fuit Iohannes.*] Hactenus proposita est Euangelij summa, eiusque finis & initium: ostensumque est vtramque partem cum vaticiniis conuenire. Nunc verò deinceps ipsa Euangelij totius historia ordine exponitur. Illud, inquit, initium sic habet: Iohannes ille, qui mittendus prædictus fuerat, fuit in deserto baptizans aqua, & simul denuntians hominibus præteritæ vitæ depositionem, & correctionem in melius; vt hac ratione possent accipere remissionem peccatorum à Deo promissam per Christum expediendam. Nam baptismus Iohannis exterior, signum erat professionis alterius baptismi, hoc est, pœnitẽtiæ summo studio subeũdæ. Vtrumque verò suscipi debuit in fide remissionis peccatorum.

dicans baptiſmū pœnitentię in remiſſio-
nem peccatorum. 5 [d] Et egrediebatur ad Matt. 3. a. 5.
eum omnis Iudææ regio, & Ieroſolymi-
tæ * vniuerſi: & baptizabantur ab illo in * MS. C.
Iordanis flumine, confitētes peccata ſua.
6 [e] Et erat Iohannes veſtitus pilis cameli,
& zona pellicea circa lumbos eius: & lo- Leu. 11. c. 22. Matt. 3. c. 12.
cuſtas & mel ſylueſtre edebat. 7 Et præ- Luc. 3. c. 16. Ioh. 1. d. 27.
dicabat dicēs, [f] Venit fortior me poſt me, Act. 1. a. 5. & 2. a. 4.
cuius non ſum dignus procumbens ſol- & 11. c. 16. & 19. a. 4.
uere corrigiam calceamentorum eius.
8 [g] Ego baptizaui vos aqua: ille verò ba-
ptizabit vos Spiritu ſancto. 9 [h] Et factum
eſt: in diebus illis vênit Ieſus à Nazareth Matt. 3. d. 14.
Galilææ: & baptizatus eſt à Iohanne in
Iordane. 10 Et ſtatim aſcendēs dè aqua, Luc. 3. d. 22. Ioh. 1. d. 32.
vidit cælos apertos, & Spiritum * tanquā * ſanctum MS q.
columbam deſcendentem & manentem Matt. 4. a. 1.
in ipſo. 11 Et vox facta eſt de cælis, Tu B
es filius meus dilectus, in * te complacui. * quo MS. C.
12 [i] Et ſtatim Spiritus expulit eum in de- Luc. 4. a. 1.
ſertum.

d *Et egrediebatur ad eum.*] Metonymia eſt *Iudæa regio*: ſignificat habitatores regionis Iudææ, & Ieroſolymitas vniuerſos. Atque hoc teſtimonio duo docet auctor, alterum fuiſſe Iohānis præconium omnibus in illa regione & vrbe notiſſimum, atque adeò Euāgelium ipſum, & Euangelij argumentum omnibus fuiſſe ſignificatum. alterum verò, omnes oſtendiſſe ſuam inopiam, profeſſoſque fuiſſe egere ſe gloria Dei, quandoquidē omnes confitebantur peccata ſua, & baptizabantur in pœnitentiam; quam tamen non omnes poſteà ſunt perſecuti: ideoque in peccato ſuo mortui ſunt, non admittentes vitam qua indigebant, veréque ſe indigere profitebantur.

e *Et erat Iohannes veſtitus.*] vt ipſo etiā victu & cultu fides fieret omnibus regnum Dei non eſſe ex hoc mundo, quippe illius regni miniſtri nullam huius mundi partem accipiebant, aut adeò extremam, vt pro nulla haberi poſſet. Deinde vt manifeſtis argumētis oſtēderetur Iohannes eſſe vox clamantis in deſerto, qui vix corporis ſui rationem haberet, niſi quantum ad ſuum miniſterium ſuſtinēdū, hoc eſt, ad illam vocem pœnitentiæ denuntiatricem alēdam ſatis eſſet, quidnis autē ſatis erat. itaque illū nihil ſibi quęrere huius mundi, qui neq; vel cibum cum cæteris etiam pauperrimis hominibus communē curaret. eoque ſuum teſtimonium grauius eſſe oportere, quo ipſe ab omni rerum omnium terrenarum ſtudio alienior eſſe cognoſceretur manifeſtè.

f *Venit fortior me.*] Virtute & efficacitate fortior, tantoque fortior, vt cum eo nulla parte comparari poſſim; non enim ſum dignus, vt procumbens ſoluam corrigiam calceamenti eius: hoc eſt, in minimo etiam gradu dignitatis non ſum ponendus, ſi cum illo conferar. Nam quid humilius, quàm ſoluere calceamenta alicuius? certè ille, cui hoc ex conditione competit, infimo in ordine eſt, ſi cum illo comparetur cui ſoluit corrigiam. atqui ille tantus eſt, vt ego non poſſim cum illo vel in hoc gradu comparari, ſiue naturam ſpectes, ſiue virtutē & fortitudinē.

g *Ego baptizaui vos.*] Vultis, inquit, cognoſcere rationem virtutis meæ cum illo collatam? Ego tantùm baptizo vos, & baptizaui hactenus aqua, in pœnitentiæ profeſſionem; ſed hæc aqua baptiſmi mei non mutat vos, neque facit filios Dei, & hæredes regni cælorū: verùm excitat ad ſpectandā ab illo hāc dignitatem ille verò vos baptizabit Spiritu ſancto; cuius virtute mutati, efficiemini filij Dei, & hæredes regni. erit enim Spiritus ſanctus pignus hæreditatis veſtræ.

h *Et factum eſt in diebus illis.*] Dum hæc à Iohanne prædicata iam nota omnibus eſſent, tunc fuit opportunitas cognoſcendi veri Chriſti, & teſtimonio diuino confirmandi. atque ea res ita acta fuit, vt Ieſus veniens à Galilæa, baptizaretur à Iohanne publicè in Iordane, vbi cæteri baptizabantur: quorū nemo habuit teſtimonium cælitus, ſimile teſtimonio exhibito erga Ieſum, in quem Spiritus deſcendens manſit, certiſſimo argumento virtutis diuinæ in ſe manentis, ad munus exercendum, cuius cauſa natus erat in mundo. Deinde voce manifeſtè è cælis facta, quæ teſtaretur illum eſſe filium dilectum, in quo paterna voluntas acquieuiſſet: atque adeò gratiſſimum Deo fore quidquid per illum ageretur: eoſque placituros Deo, qui cultores eſſent ipſius filij. Id quod nemini mortalium anteà contigerat, vt ſcilicet appellaretur Filius dilectus, in quo complacuiſſet Deo.

i *Et ſtatim Spiritus.*] Spiritus ſanctus expulit Ieſum in deſertum, vt periculum fieret ipſius virtutis ac ſapientiæ, fortitudinis animi, & dignitatis; idque omnis natura teſtaretur. nam quadraginta diebus & totidem noctibus erat in deſerto actus Spiritu Dei: ergo cum Deo agens, atque ab eo accipiens mandata, quæ poſteà ad homines veniens deferret. Et tentabatur à ſatana, quem ſapientia vera ſuperauit. Eratque cum beſtiis

illæsus: nam bestiæ ipsæ in illo agnoscebãt & diuinam, & pr̨ hominibus cæteris excellentẽ virtutem. & tandem esurienti, tentationibus iam superatis, angeli cibos ministrabant, agnoscentes dominum suum, victorem hostis communis, id est satanæ. Atque hactenus Iesus omnibus modis omnium testimonijs probatus fuit filius Dei, & idem homo omnium sanctissimus ac Deo dilectissimus; idemque Euangelij minister summus. hocque fuit initium Euangelij illius.

sertum. 13 Et erat in deserto quadra-
ginta diebus, & quadraginta noctibus:
& tentabatur à satana. eratque cum be-
stiis, & angeli ministrabãt illi. 14 a Post-
Matt.4.b.12 Luc.4.c.14. Ioh.4.f.43. quam autem traditus est Iohannes, ve-
nit Iesus in Galilæam, prædicans euan-
gelium regni Dei, 15 b & dicens, Quo-
niam c impletum est tempus, d & appro-
pinquauit regnum Dei: pœnitemini, &
Matt.4.c.18. Luc.5.a.2. credite Euangelio. 16 Et præteriens se-
cus Mare-Galilææ, vidit Simônem &
Andream fratrem eius, mittentes retia
in mare (erant enim piscatores) 17 &
dixit eis Iesus, Venite post me, & faciam
vos fieri piscatores hominum. 18 Et pro-
tinus relictis retibus, secuti sunt eum.
19 Et progressus inde pusillum, vidit Ia-
côbum Zebedæi & Iohannem fratrem
eius, & ipsos componentes retia in naui:
20 & statim vocauit illos. Et relicto patre
suo Zebedæo in naui cum mercenariis,
Matt.4.b.13 Luc.4.c.31. secuti sunt eum. 21 Et ingrediuntur Ca-
pharnaum: & statim sabbathis ingressus
in synagogam, docebat eos. 22 Et stu-
Matt.7.d.28 pebant super doctrina eius. erat enim
docens eos quasi potestatem habens, e &
Luc.4.e.32. non sicut Scribæ. 23 Et erat in synago-
ga eorum, homo in spiritu immundo:
P 2 & excla-

a *Postquam autem traditus est Iohannes.*] In carcerem coniectus est, vbi iam munere functus fuisset suo, hoc est, testimonij reddendi de luce, & præparandi viam ante faciem filij Dei, venit Iesus à Galilæa, qui Nazaræus vocandus erat, & prædicauit Euangelium regni Dei. Iohannis prædicatio fuerat initiũ Euãgelij: Iesu prædicatio nõ fuit præparatio & initiũ, sed ipsum Euãgeliũ regni. Primus ad Siõ dicet, Adsum, & Ierusalẽ Euangelistã dabo. Quid sit illud regnũ, alias exponimus.

b *Et dicens.*] Summa Euangelij Iesu Christi continetur illa oratione, Tempus impletum esse, & regnum appropinquasse: idque quam maturrimè esse tradendum, adeò vt non, quemadmodum hactenus, differretur, sed statim daretur iis qui ad id sese præpararent, duabus illis conditionibus illustribus & necessariis à Deo iam sę pissimè significatis, fide & pœnitẽtia.

c *Impletum est tempus.*] promissorum per legem & Prophetas factorum impletum est, Iohanne iam munere suo defuncto: nam lex & prophetæ vsque ad Iohannem.

d *Et appropinquauit.*] Regnum cælorum, hoc est, altera illa conditio hominibus promissa, cùm ex seruitute miserrima, in qua detinentur seruientes peccato & concupiscentiis, ad libertatem filiorum Dei traducẽdi sint, vbi seruiant Deo in iustitia, sanctitate & veritate. dicitur autem appropinquasse regnum, eo quòd adesset iam ille dux, qui huius liberationis & traductionis in regnum, minister potentissimus constitutus esset à Deo; essetque idem à quo hoc Euangelium prædicaretur. Debere ergo homines pertæsos anteactæ miseriæ & seruitutis pænitere illius pristinæ conuersationis ac vitæ, credẽtes obtemperare ipsi Euangelio, Euangelijque ministro.

e *Et non sicut Scribæ.*] Scribarũ in docẽdo ratio ieiuna & frigida erat, certis in argumentis omnis posita, quæ affligere magis discẽtium animos, quàm afficere posset; minutiis quibusdam scrupulosissima, quæstionibus plena, inextricabilibus plerumque: variis citatis de eodem argumento sententiis, atque iisdem plerũque pugnãtibus, vt videre est per multa folia Misnaioth. Christi autem doctrina aperta, recta, constãsque erat, ambiguitatis expers, legislatoris magis, quàm expositoris orationem referens: eadẽmque animos attendentium mirè afficiens & mouens, ac planè diuina, adeò vt non solùm homines moueret, verũetiam dæmones perturbaret.

[a] & exclamauit, 24 dicens, [b] Quid nobis
& tibi Iesu Nazarene? venisti * perdere * ante tempus o.
nos? [c] scio qui sis, Sanctus Dei. 25 [d] Et cō- C
minatus est ei Iesus, dicens, Obmutesce,
& exi de homine. 26 [e] Et discerpens eum
spiritus immundus, & exclamans voce
magna, exiit ab eo. 27 Et mirati sunt
omnes: ita vt conquirerēt inter se dicen-
tes, Quidnam est hoc? quænam doctri-
na hęc noua? [f] quia in potestate etiam spi-
ritibus immūdis imperat, & obediūt ei.
28 Et processit rumor eius statim in om-
nem regionem Galilææ. 29 Et protinus Mat. 8.a.14. Luc. 4.f.42.
egredientes de synagoga, venerunt in
domum Simōnis & Andreæ cum Iacó-
bo & Iohanne. 30 Decumbebat autem
socrus Simōnis febricitans: & statim di-
cunt ei de illa. 31 Et accedens eleuauit
eam apprehensa manu eius: & [g] continuò
dimisit eam febris, & ministrabat eis.
32 Vespere autem facto cùm occidisset
sol, afferebant ad eum omnes malè ha-
bentes

a *Et exclamauit.*] Spiritus immundus, qui in synagoga dum Scribæ docerēt, nihil turbatus fuerat, cùm audiret Iesum de regno cælorum disserentem & euangelizantem, exclamauit sibi iam valdè timens.

b *Quid nobis & tibi.*] Omnino aliena est tua ratio à nobis, Iesu Nazarene: te agnoscimus nobis hostem; videmus te esse missum vt nos perdas, hoc est, vincas, regno expolies, regnóque eiicias. iam sentimus istius doctrinæ efficaciam; nam premimur. istam potestatem agnoscimus humana maiorem. Ita Iesus Nazarenus non alius agnoscitur & appellatur ab ipsis dæmonibus, quàm sui ipsorum perditor.

c *Scio qui sis.*] Omnino testatur spiritus immundus Iesum Nazarenum esse illum, de quo Angelus dixerat, Ideo quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. *Sanctus Dei*, ille definitus à Deo omnium hominum optimus, potentissimus, efficientissimus; ille vnicè delectus & dilectus præ filiis hominum. ille separatus ab omni comparatione aliorum, tum naturæ, tum virtutis & efficacitatis rationibus, idque Dei consilio ac iudicio, qui te vnum sibi probauit, & ad nos perdendum, suumque regnum statuendum appellauit idoneum. Eandem expositionem admittit hoc cognomē *Sanctus Dei*, quam *Christus*.

d *Et comminatus est ei Iesus.*] Non vult probari Iesus testimonio dæmoniorū, sed patris Dei; & sua virtute atque efficacitate, quæ tanta erat, vt vel inuitum dęmonium verbo & iussu expelleret. atque hoc maius certiusque testimonium erat & argumētum, quòd Iesus esset sanctus Dei, quàm ipsa affirmatio dæmonis. Dæmon enim mētiri potest, & sæpissimè mentitur: imò nihil aliud cogitat, quàm mentiri & fallere. Quanquam autem hoc loco vexatus & tortus auctoritate doctrinæ Iesu verum fateretur; tamen non cupiebat ille sibi credi, vel saltem studebat Christi auctoritatem suo testimonio obscurari potius, quàm illustrari. Malorum enim testimonium parum decoris affert bonis. sed illud erat verum, certum & clarum testimoniū, Iesum esse sanctum Dei, si dæmonium vel inuitum cogeretur exire ex homine oppresso: id quod manifestè probatum fuit omnibus admirantibus & dicentibus, *Quidnam est hoc? quænam doctrina hæc noua? quia in potestate etiam spiritibus immundis imperat*, &c.

e *Et discerpens eum.*] Vt manifestè indicaret se inuitum, reluctantem, & renitentem exire coactum denique & victum, id quod clamore demonstrauit: nam quòd clamaret, quòd illum discerperet, quem anteà oppresserat, id erat signum sui laboris & tormenti, atque impotentiæ propriæ, quæ resistere Iesu imperio non poterat. hoc Lucas declarauit, dicens, Et nihil illi nocuit.

f *Quia in potestate etiam spiritibus immundis imperat.*] In auctoritate atque confirmatione doctrinæ huius, non solùm morbos sanat, animos mouet, sed spiritibus immundis imperat, tanquam dominus seruis captis & mancipiis, qui vel inuiti ac trementes obediunt eius imperio, acti & expulsi vi sola verbi, sine vllo ipsius alio labore; & illi tamen laborant, ac si maximis alterius potentissimi viribus vrgerentur; tanta illi vel in verbo & nutu vis & efficientia est. Hæc admiratio illius exempli rumorē sparsit, vel famam potius propagauit in omnem regionem.

g *Continuò dimisit eam febris.*] Non solùm à febri est dimissa, sed omnino ad sanitatem restituta & confirmata; id quod ministratio statim consecuta probauit. Tetigit autem eam Iesus, & eleuauit, vt huiusmodi actione suam voluntatem illius sanandæ ostenderet: atque se eundem esse declararet, qui dæmonia verbo eiiceret, morbos tactu, vel iussu, vel verbo sanaret: denique omnibus modis iuuare miseros posset.

bentes & dæmonia habentes: 33 & erat
omnis ciuitas congregata ad ianuam.
D 34 Et curauit multos qui vexabantur va-
Luc.4.g.41. riis languoribus: & dæmonia multa eii-
ciebat, & [a] non sinebat ea loqui, quoniam
sciebant eum. 35 [b] Et diluculo valde sur-
gens, egressus abiit in desertum locum:
ibique orabat. 36 Et prosecutus est eum
Simon, & qui cum illo erant. 37 Et cùm
inuenissent eũ, dixerunt ei, [c] Quia omnes
Luc.4.g.43. quærũt te. 38 Et ait illis, [d] Eamus in pro-
ximos vicos & ciuitates, vt & ibi prædi-
cem: ad hoc enim veni. 39 Et erat præ-
dicans in synagogis eorum, & in omni
Galilæa: & dæmonia eiiciens. 40 Et ve-
Matt.8.a.2. Luc.5.c.12. nit ad eum leprosus deprecans eum: &
genu flexo dicit ei, [e] Si vis, potes me mũ-
dare. 41 Iesus autem misertus eius, extẽ-
dit manum suam: & tãgens eum, ait illi,
Volo, mundare. 42 Et cùm dixisset, sta-
tim discessit ab eo lepra, & mũdatus est.
43 [f] Et comminatus est ei, statimque eie-
cit illum: 44 & dicit ei, Vide nemini di-
xeris: sed vade, ostende te principi sacer-
Leu.14.a.3. dotũ, & offer pro emundatione tua quæ
præcepit Moyses, in testimonium illis.

a *Non sinebat ea loqui.*] Verè sciebant eum esse sanctum Dei, multisque argumentis id perspectum habebãt dæmones: sed Iesus non admittebat illorum testimonium de se, quòd sibi nõ conueniret, qui habebat patris testimonium oportunissimum, certissimũ & grauissimum. Sciebant quidem dæmonia Iesu virtutem, sed rationem humanæ salutis per ipsum expediendæ ignorabant, hoc est, mysterium ipsum.

b *Et diluculo valde surgens.*] Declinans strepitum illum applausus popularis, surrexit diluculo, & secessit vt oraret, atque humanum genus actionesque suas patri commendaret. Orabat mane summo & noctu, vacaturus interdiu doctrinæ & beneficentiæ.

c *Quia omnes quærunt te.*] Videntur quæsisse eum vt salutarent, & admirarentur, colloquerentur, ac detinerent: sed Iesus non suam gloriam, sed patris voluntatem, & hominum multorum vtilitatem curabat.

d *Eamus in proximos vicos.*] Iam illis prædicaui qui me quærunt: ego quæro omnes, vt omnibus annunciem salutem. ad hoc enim veni.

e *Si vis, potes me mundare.*] Non solùm potes alios morbos sanare, & dæmonia eiicere; sed etiam leprosos mũdare, non expectato spatio illo & tædio in lege indicato. lepra signum erat diuinæ increpationis in quibusdam, quos oportebat omnino humili & demisso animo suam cõditionem ferre, & expectare diuinam clementiam, & reconciliationem. Hæc omnia breui expediri posse per Iesum Dominum, leprosus hic credebat: atque in hac fide magna mysteria continebantur de Iesu virtute. Ille non absolutè petit, vt mundetur, quòd vereretur fortasse nondum Deum sibi esse reconciliatum; ideòque indignum se esse diceret mundatione: sed tamen Iesum posse illum in gratiam cum Deo reducere, & mundare credebat & confitebatur: atque hoc modo se illi permittebat omnem virtutẽ illi tribuens, sibi autem nihil arrogans. ac si diceret, Tu potes me mundare, si vis; sed fortassis ego indignus sum qui munder: me tuo consilio totum trado: agnosco me dignum plaga quam fero: te efficacem, vt me mundes: quid mihi expediat, tibi permitto statuendum: vides meam miseriam, à qua me tu liberare potes. *Iesus autem misertus eius*, hac oratione significatur illum fuisse in misero statu, non solùm lepræ, sed peccatorũ, quibus tanquam reus & alligatus erat. atque illa fide, illaque supplici oratione mouisse commiserationem Iesu, vt reduceretur in gratiam, & mundaretur. Tetigit eum Iesus, vt indicaret voluntatem reconciliandi ipsum. nam aliàs leprosi non tangebantur à sacerdotibus; atque illa significatione indicabantur à Deo esse reiecti ad correptionem.

f *Et comminatus est ei.*] ne amplius peccaret, & in eiusmodi, vel grauius periculum incideret. Deinde exemplo popularis gloriæ declinandæ, iussit illi vt nemini diceret. sed quanquam pij gloriam fugiant, tamen diuina beneficia ad Dei laudem & aliorum vtilitatem prædicare ij debent qui acceperint.

45 At ille egressus cœpit prædicare & dif-
famare sermonem: [a]ita vt iam non posset
manifestè introire in ciuitatem, sed foris Luc.4.f.42.
in desertis locis "esset, & conueniebant " esse, MS q.2.
ad eum vndique.

CAP. II.

ET iterum intrauit Capharnaum [a]post Matth.9.a.1 Luc.5.d.18.
dies*, & auditum est quòd in domo * octo MS q.2.
esset, 2 & * conuenerũt multi, ita vt non * confestim 5 MS.C.
"caperet neque ad ianuam: [b] & loqueba- " caperent 6 MS.B.C.
tur eis verbum. 3 Et venerunt ad eum A
ferẽtes paralyticum, [c]qui à quatuor por-
tabatur. 4 Et cùm non possent offerre
eum illi præ turba, [d]nudauerunt tectum
vbi erat: & patefacientes submiserũt gra-
bâtum in quo paralyticus iacebat.
5 Cùm autem vidisset Iesus fidem illorũ,
ait paralytico, Fili, dimittuntur tibi pec-
cata tua. 6 Erant autem illic quidam de
[e] Scribis sedentes, [f]& cogitantes in cordi-
bus suis, 7 Quid hic sic loquitur? bla-
sphemat. 8 [g]Quis potest dimittere pec- Iob.14.a.4. Isa.43.d.25.
cata, nisi solus Deus? 8 [h]Quo statim co-
gnito Iesus spiritu suo quia sic cogitarét
intra se, dicit illis, Quid ista cogitatis in
cordibus vestris? 9 [i]Quid est facilius, di-
cere

g *Ita vt non posset manifestè introire in ciuitatem.*] vbi videbat sibi esse paratũ magnum plausum, quem ipse non ambiebat. atque hoc etiam modo aduersariis veritatis calumniandi occasioné præcludebat, cùm ipse non vltrò quæreret frequentiam: sed vbi aliquos docuisset, ad alios transiret, aut exciperet eos qui ad se doctrinæ causa venirent.

CAP. II.

a *Post dies.*] Post aliquot dies, vt benefaciendi studio tandem redire videretur, non ambitionis aut popularis auræ cupiditate ductus frequentare oppida existimaretur: Intrauit autem sine strepitu; atq; ita intrauit, vt prius esset in domo, quàm sentiretur venire.

b *Et loquebatur eis verbum.*] Frequentiæ conuentu vtebatur Iesus, nullam ad aliam rem, quàm ad suum munus purè obeundum: hoc est, ad prædicationem verbi & euangelij illis vtilissimi quibus loquebatur.

c *Qui à quatuor portabatur.*] Omnino solutus omnibus membris, ac tanquã mortuus; ita vt nulla ex parte sese inducere posset, nisi moueretur; atque à quatuor in lecto portari deberet, adeò grauis erat morbo & grabato ipso, à quo sine magno dolore dimoueri non poterat: & tamen tantum morbum à Iesu solui posse & soluendum esse, & ille & illi credebant. adeò vt illa fide animati, & tectum ascenderent, & patefecerint, & hominem demiserint: nihili facientes neque laborem suum, neque damnum dandum, neque importunitatis notam, quam apud alios subire poterant.

d *Nudauerunt tectum.*] Ad humilem domum Iesus diuerterat, vnica tecti contignatione instructam, suam fortassis, aut propinqui cuiuspiam: nam Capharnaum ciuitas sua appellatur à Matthæo.

e *Quidã de Scribis.*] Iidẽ Scribę dicũtur, qui venerant ex omni castello Galilææ, & Iudææ, & Ierusalem, commoti fama superiorum dierum, quæ etiã tunc volãs indicauerat illũ domi esse.

f *Et cogitantes in cordibus suis.*] Eruditio & scientia, nisi modestia temperetur, inflat homines, & inuidia accendit, præcipuè aduersus eos, qui minori labore quàm ipsi, aut minori cum strepitu discendi aliquam sapientiæ speciem edunt.

g *Quis potest dimittere peccata.*] Consuetudo calumniatorum est, principiò damnare nomine aliquẽ grauissimo damnationis prolato, deinde confirmare damnationem communibus aliquibus axiomatis, quas regulas vocant vel vniuersales propositiones, sine distinctione aut exceptione vlla, quantumuis æqua. Hanc regulam, *Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus*; ex illo versu Scribæ confecerunt, Quoniam apud te propitiatio est. sed quàm rectè illa regula ex illo versu deducatur, aliàs disputabitur Deo iuuante.

h *Quo statim cognito Iesus spiritu suo.*] illo Spiritu sapientiæ, scientiæ & intellectus, quo plenus erat.

i *Quid est facilius dicere.*] Vos ex eo quòd ego dixerim, Remittuntur tibi, &c. arguitis me profiteri remissionem peccatorum, tanquam ipse auctor illius sim; auctoritatemque hanc Deo detraham, mihique arrogem; sed oratio mea non conuenit cum cogitatione vestra: nam quòd ego dixerim, *Remittuntur tibi peccata tua*, non debet mirum videri vobis, quando & id sacerdos dicere possit in peccatis quotidianis eius qui purè &

legitimè sacrificat. Frequens enim illa oratio est in lege, Et remittetur ei, &c. quam sacerdos ex Dei verbo & promisso vsurpare etiã potest, erga aliquẽ puté & sanctè facientẽ sacrũ. Neq; tã facilè dicere potest sacerdos aduersus aliquem huic homini similẽ, Surge & ambula. nam de hoc non habet tam frequẽs & certum Dei promissum. quòd si hoc sacerdos diceret, & re ipsa effici contingeret, signum esset illum habere à Deo virtutem & spiritum sanitatum. Nunc autem vos blasphemiam interpretamini, quam sacerdos poterat pronũtiare sine crimine, nixus promisso Dei: & mihi vitio vertitis, quòd ego idipsum pronuntiem, nondum perspecta sententia animi mei; qua ego hanc orationem protulerim? Sed nunc ego vobis confirmabo apertè istam sententiam, quam vos blasphemiæ nomine damnatis: & ostendam vobis me posse auctoritate propria, in terris à Deo mihi communicata, dimittere peccata: idque probabo oratione & signo, cuiusmodi nemini sacerdotum probationem concessam indicare possitis in lege vestra, vt ex sanatione corporis expressa, & animi sanatio confirmetur effecta.

B cere paralytico, Dimittũtur tibi peccata:
* & MS. G. an dicere, Surge, *tolle grabatũ tuum &
ambula? 10 Vt autem sciatis quia filius
hominis habet potestatem in terra di-
mittendi peccata (ait paralytico) 11 tibi
dico, Surge, tolle grabâtum tuum, &
vade in domum tuam. 12 Et statim sur-
rexit ille: & sublato grabáto abiit coram
omnibus, ita vt mirarentur omnes, [a] &
honorificarent Deum, dicentes, [b] Quia
nunquam sic vidimus. 13 [c] Et egressus
est rursus ad mare: omnisque turba ve-
Matt. 9. a. 9. niebat ad eũ, & docebat eos. 14 Et cùm
Luc. 5. e. 27. præteriret, vidit [d] *Leui Alphæi sedẽtem
* Leuin 9 MS. G. ad telonium: & ait illi, Sequere me. Et
surgens secutus est eum. 15 Et factum
est: cùm accũberet in domo illius, multi
publicani & peccatores simul discumbe-
bant cum Iesu & discipulis eius. erant
enim multi qui & sequebantur eũ. 16 Et
Scribæ & Pharisæi videntes [e] quia man-
ducaret cum publicanis & peccatoribus,
dicebant discipulis eius, Quare cum pu-
blicanis & peccatoribus mãducat & bi-
* & MS. G. S. bit *magister vester? 17 Hoc audito Ie-
sus, ait illis, Non necesse habent sani
medico,

a *Et honorificarent Deum.*] qui se propitium adeò ostenderet hominibus, & remissionem peccatorum certissimo signo sua auctoritate confirmans, manifestè probaret: camque potestatem filio hominis in terra daret, cuiusmodi exemplum nullum anteà extiterat.

b *Quia nunquam sic vidimus.*] Omnis Israel, ex quo à Deo in peculiarem populum delecti fuimus. Vniuersalis enim oratio siue propositio est, superiora secula complectens.

c *Et egressus est rursus ad mare.*] relictis illis Scribis, quos re ipsa cõuictos, cùm inuidia adhuc incensos videret, conuenire magis dissimulando, quàm irritare contendendo volebat. Turba autem, hoc est populus terræ, vt Iudæi loquuntur, simplicior, & ad disciplinã, si rectè instituatur, opportunior, veniebat ad eum.

d *Leui Alphæi.*] Binomius fuit: nam vocabatur Leui Alphæi filius, & Matthæus affini significatione, vt multi sunt apud Hebræos binomij.

e *Videntes quia manducaret.*] Est conuictus ad consuetudinem vitæ & morum, & est conuictus ad conciliationem. Prioris generis conuictus cum improbis & peccatoribus vetitus est in lege. posterioris non est vetitus, sed laudatus: vt pius vir aliquando conciliandi animi causa cum peccatore comedat, quem corrigere, atque ad bonam frugem reuocare curat. Hanc rationem Iesus tenebat magno cum fructu: inuidi verò illam alteram malitiosè interpretabantur.

"medico": sed qui malè habent.[a] nō enim * medicum MS.B.
veni vocare iustos, sed peccatores. 1 Ti.1.c.15. Matt.9.b.13.
18 [b] Et erant discipuli Iohannis & Phari- Luc.5.f.32.
sæi ieiunantes: & veniunt, & dicunt illi, C
Quare discipuli Iohannis & Pharisæorū
ieiunant: tui autem discipuli non ieiu-
nant? 19 Et ait illis Iesus, [c] Nunquid pos-
sunt filij nuptiarum, quandiu sponsus
cum illis est, ieiunare? Quanto tempore
habent secum sponsum, non possunt ie-
iunare. 20 Venient autem dies cùm au- Matt.9.b.15. Luc.5.g.35.
feretur ab eis sponsus: & tunc ieiunabūt
in illis diebus. 21 [d] Nemo assumentum
panni rudis assuit vestimento veteri: alio-
quin aufert supplementum nouum à ve-
teri, & maior scissura fit. 22 Et nemo
mittit vinum "nouum" in vtres veteres: * nouellum MS.B.
alioquin "dirumpit" vinum vtres, & vi- * dirumpet MS.R.B.
num effundetur, & vtres peribūt. sed vi- D
num nouum in vtres nouos mitti debet.
23 Et factum est iterum cùm sabbathis Matt.12.a.1. Luc.6.a.1.
ambularet per sata, & discipuli eius [e] cœ-
perūt progredi & vellere spicas. 24 Pha-
risæi autem dicebant ei, Ecce, quid fa-
ciunt * sabbathis quod non licet? 25 Et * discipuli tui MS.B.cq.
ait illis, Nunquam legistis quid fecerit 1 Re.21.b.16.
Dauid, quando necessitatem habuit, &
esuriit ipse & qui cum eo erant? 26 [f] quo-
modo introiuit in domū Dei [g] sub Abia-
thar principe sacerdotum, & panes pro-
positionis māducauit, quos non licebat Exod.29.c.32
manducare, nisi sacerdotibus, & dedit Leu.8.f.31. & 24.b.9.
eis

a *Non veni vocare iustos.*] ad pœnitentiam, quæ est ianua & via ad iustitiam. Exigitur enim ab hominibus fides & iustitia moralis, hoc est, virtutum exercitatio & habitus ab iis qui iustificationem à Deo cupiunt, quam Euangelium promittit. Sic qui fideles iustique sunt, & verè Israelitæ, in quibus dolus non est, ij obtinebunt illud magnum Dei donum, atque huiusmodi non vocantur: namque in domo sunt, hoc est, ipsi vltrò conditiones à Deo significatas opportunè seruant. Sed quoniam Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad scientiam veritatis peruenire; & plures sunt peccatores ex filiis Adæ, quàm iusti; Dei misericordia est, vt vocentur ad pœnitētiam. cuius duæ partes sunt, vt iam aliâs sæpè exposuimus.

b *Et erant discipuli Iohannis & Pharisæi ieiunantes.*] Vltra ieiunia in lege præscripta, Pharisæi & Iohannes exercebant suos discipulos in ieiuniis, quæ corpori tristitiam afferūt, & carnis impetus reprimere creduntur: pertinentque ad pœnitentiæ rationem, si legitimè & purè ineantur: sin aliter, inutiliter aliquando obseruantur, cùm ex contentione, vel nuda tantùm cōsuetudine suscipiuntur, sine circunstantiis requisitis.

c *Nunquid possunt filij nuptiarum.*] Symbolicōs indicauit Iesus se salutis & lætitiæ publicæ non solùm nuntium, sed auctorem ipsum esse. docetq; suos ex amore salutis & vitæ æternæ, non ex odio solo vitiorum, incipere vitæ institutionem.

d *Nemo assumentum.*] Vix credi potest quàm difficile sit consueta non consuetis etiam potioribus postponere, in omni genere non solùm morum, sed disciplinarum ac scientiæ: ideò promptius est rudes instituere, quàm alio modo eruditos.

e *Cœperunt progredi & vellere spicas.*] Discipuli non sabbathi violandi causa, non damni dandi studio; sed quòd esurirent, spicas legebant. Atqui animam pascere, & eius causa cibos parare sabbathis licebat: sed mala mens omnia vel simplicissima & fraudis expertia, in calumniam rapit.

f *Quomodo intrauit in domū Dei.*] Ille solus adiit tabernaculum in Nobe, relictis alicubi comitibus, quibus panes posteà attulit.

g *Sub Abiathar principe sacerdotum.* Ahimelech summum pontificatum gerebat illo tempore, cui successurus erat in ministerio Abiathar filius, vt verè successit occiso patri: atque ita de sene agebatur, vt iam tū filius celebrari & cōmemorari inciperet. Itaq; illud *Sub* exponimus, iuxta tempora, vel paulo ante tempora. vt dicere solemus, Sub aduentum meum. & poëtæ dicunt, Sub sole cadente.

* & MS. R. * etiam MS. eis * qui cum eo erant? 27 Et dicebat eis,
[h] Sabbathum propter hominem factum
est, & non homo propter sabbathum.
28 Itaque Dominus est filius hominis,
etiam sabbathi.

CAP. III.

Mat.12.a.9. Luc.6.a.16. ET [a] introiuit iterum in synagogam: &
A erat ibi homo habẽs manum aridam.
2 Et obseruabant eum, [b] si sabbathis cu-
raret: vt accusarent illum. 3 Et ait ho-
mini habenti manum aridam, Surge in
medium. 4 Et dicit eis, Licet sabbathis
benefacere, an malè? animam saluam
facere, an perdere? At illi tacebant.
5 Et circunspiciens eos cum ira, contri-
status super cæcitate cordis eorum, dicit
homini, Extende manum tuam. Et ex-
tendit: & restituta est manus illi.
Mat.12.b.14. Ioh.10.g.39. 6 Exeuntes autem Pharisæi, statim [c] cum
Herodianis consilium faciebant aduer-
sus eum, quomodo eum perderent.
Q 7 Iesus

h *Sabbathum propter hominem.*] Alludit ad communem olim Iudæorum sententiam, de sex rebus ante mundum creatis, inter quas illi ponunt sabbathum; quam redarguit Iesus re ipsa, & certo argumento ex nominis notatione. Sabbathum quietem significat, & quies relationem quandam indicat. quies enim cessatio est à labore, ac recreatio: sed hæc ad hominem referuntur, vt scilicet homo cesset & recreetur. Quòd si non sit homo, nullũ esse potest sabbathum. Potuit quidem esse homo, & tamen sabbathum non esse, aut institui. Vt autem sabbathum instituatur, homine nullo existente fieri non potest. Igitur sabbathum factũm est, vt in illo homo quiesceret à labore. Est autem inter labores corporis graues etiam fames. ab hac etiã quiescere potest homo sabbatho: aliàs si homo ex fame periret, sabbathis laborasse grauiter iudicaretur. Quòd si necesse esset hominem aut sabbathũ perire, omnino præstaret sabbathum homini posthaberi, dummodo nulla esset culpa in homine contra veterem obseruationem sabbathi. Animam autem seruare sabbatho non labori, sed quieti est adscribendum. Itaque vt Abimelech copiam fecit panis Dauidi sabbatho, nec eam rem violationis nomine notauit; sic & filius hominis, id est, ego, discipulis sabbathi copiam in simili re facere possum.

CAP. III.

a *Et introiuit iterum in synagogam.*] docendi & benefaciendi studio alio sabbatho introiuit in synagogam.

b *Si sabbathis curaret.*] Medicinã facere Iudæi inter seruilia opera ponebant. Nullum autem seruile opus fieri in sabbathis licere affirmabant. Non solùm autem obseruabant Iesum, an sabbathis curaret, sed an id fieri posset rogabant: vt si diceret licere, accusarẽt eum doctrinæ corruptæ: si negaret, & faceret, accusarent magis eum: sin affirmaret & faceret, multo magis accusarent. sed Iesus sua, hoc est, diuina sapientia instructus, & oratione & re illos conuicit, sua ipsorum doctrina redargutos. Namque rem ad interpretationem reuocauit, definiens curationem non esse seruile opus, sed beneficentiam: beneficentiæ autem exercitationem omnibus diebus, etiam sabbathis, nullo diuino præcepto prohiberi, sed perpetuò commendari. Deinde esse in illorum Misnaioth, hoc est Repetitionum libro, apertè exceptum periculum animæ in sabbatho. ibi enim in tractatu De Sabbatho prohibetur omne opus, nisi sit pro anima, hoc est, in salutem animantis alicuius, vt ouis, bouis, asini, &c. nedum hominis: atq; hæc exceptio frequẽter repetitur in illo libro. ita vt ad salutẽ animæ referatur cibi ac potus exhibitio, & actio pecorum ad fontem & flumen etiam remotum, & alia. Cùm igitur huiusmodi interrogatio esset illis obiecta argumentatione, vt dici solet, ad hominem, illi tacebant. Non poterant enim inficiari id quod manifestè exceptum erat in illorum traditionibus. Iam verò curationem etiam medicam aptiùs referri ad animæ salutem, quàm ad seruile opus, illi apertè videbant: atque ideò etiam tacebant, conuicti inscitiæ: nec tamen apertè, id quod res erat, respondere volebant; vtpote obcæcati corde, & inuidentia occupati maxima. Postquam verò illos oratione & argumentatione conuicerat, re ipsa magis etiam oppressit, vtpote qui curarit hominem solo verbo & iussu, cùm nemo fuerit qui verba & orationem aut sermonem die sabbathi prohibita esse vnquam putauerit. Ita si curasset medicamento apposito, non debebat reprehendi, ex interpretatione iam exposita: nedum cùm verbo solo curarit & restituerit.

c *Cum Herodianis.*] cum iis qui Herodis partes agebant, atque Romanorum imperium defendebant. nam Herodes à Romanis constitutus erat Galilææ tetrarcha: Iesus autem Galilæus cùm esset, in suspicionem adducebatur à Pharisæis apud Herodianos, quòd populos sibi conciliaret, tanquam nouas res molliturus: atque ita agebatur per vtrosque, vt facto impetu in eum irruerentur, aliquo subito inuento nomine,

quo res in odium adduci posset. Illorum verò consilium Iesus cognoscens, recessit inde ad mare. ita irritum fecit quidquid illi cogitabant: & tunc maior turba hominum secuta est eum. ita vt minus id possent Herodiani aggredi quod cogitabant, maximè cùm publica fama, qua omnes alliciebantur, esset sanatum & miraculorum diuinorumque beneficiorum cupiditas & copia ipsis per Iesum facta, quæ res in calumniam cum rapi non posset, illorum improborum consilia dissipabat. & testimonium atque fama Iesu ipsiusque Euangelij notitia augebatur in horas vndique apud omnes; atque adeò à spiritibus immundis prodebatur, quos tamen ipse reprimebat, exosus illorum testimonium.

7 Iesus autem cum discipulis suis secessit
ad mare: & multa turba à Galilæa & Iu-
dæa secuta est eum, 8 & ab Ierosolymis
& ab Idumæa, & *trans Iordanem, & qui * de ns.
circa Tyrum, & Sidônem, multitudo
magna, audientes quæ faciebat, venerũt B
ad eum. 9 Et dixit discipulis suis vt na-
uicula sibi deseruiret propter turbam, ne
comprimerent eum. 10 multos enim sa-
nabat, ita vt irruerent in eum vt illũ tan-
gerent quotquot habebant plagas 11 Et
spiritus immundi, cùm illum videbant,
procidebant ei: & clamabant dicentes,
12 Tu es filius Dei. Et vehementer com-
minabatur eis ne manifestarent illum.
13 a Et ascendens in montem vocauit ad Matt.10.a.1.
se quos voluit ipse: & venerunt ad eum. Luc.6.b.13. & 9.a.1.
14 b Et fecit vt essent duodecim cum illo: Inf.6.a.7.
& vt mitteret eos prædicare. 15 Et dedit
illis c potestatem curandi infirmitates, & C
eiiciendi dæmonia. 16 d Et imposuit Si-
mòni nomen Petrus. 17 Et Iacôbum Ze-
bedæi, & Iohannem fratrem Iacôbi: &
imposuit eis nomina Boanerges, quod
est, filij tonitrui. 18 Et Andream & Phi-
lippum, & e Bartholomæum & Matthęũ,
& Thomam & Iacôbũ Alphęi, & Thad-
dæum & Simônem Cananæum, 19 &
Iudam

a *Et ascendens in montem.*] Iisdem illis diebus, quibus superiora gesta fuerãt, cùm ascendisset Iesus in montem vicinum stagno Genezareth, electurus Apostolos, quorum officio & diligentia vteretur in Euangelio Iudæis tunc, & posteà aliis gentibus edendo, pernoctauit in precibus, cõmendans Deo electionem illam. Postera autem die ex iis qui se disciplinæ ipsius tradiderant, quosdam vocauit, è quorum numero duodecim elegit. *Vocauit ad se quos voluit*, vocatione ad laborem, & ministerium, ex qua non fit argumentatio ad vocationem quæ salutis causa fit.

b *Et fecit vt essent duodecim cum illo.*] eiusdem ministerij euangelici consortes, quibus spiritum auctoritatemque suam impertitus est, ad ministerium obeundum.

c *Potestatem curandi infirmitates, & eiiciendi dæmonia.*] cuius potestatis vsus signum esset aptissimum euãgelicorum promissiorum.

d *Et imposuit Simôni nomen Petrus.*] id quod possedit tunc Simon, cùm diuina inspiratione testatus est Iesum esse Christum. Horum nominum propria & germana pronuntiatio petatur ex Syriaco nouo Testamento

e *Bartholomæum.*] filium Talmai, ita cognominatum à patre: proprio autem nomine Nathanael.

Iudam Iſcariôtem qui & tradidit illum.
20 Et veniunt ad domum: & cõuenit ite-
rum turba, ita vt nõ poſſent neque panẽ
manducare. 21 [f] Et cùm audiſſent ſui,
exierunt tenere eũ. dicebant enim, Quo-
niam in furorem verſus eſt. 22 Et Scribæ
qui ab Ieroſolymis deſcenderant, dice-
Mat. 9. d. 34. & 12. b. 24. Luc. 11. b. 15. bant, Quoniã Beelzebub habet. & quia
in principe dæmoniorũ eiicit dæmonia.
D 23 Et conuocatis eis, in parabolis dicebat
illis, Quomodo poteſt ſatanas ſatanam
eiicere? 24 Et ſi regnum in ſe diuidatur,
non poteſt regnum illud ſtare. 25 Et ſi
domus ſuper ſemetipſam diſpertiatur:
non poteſt domus illa ſtare. 26 Et ſi ſa-
tanas conſurrexerit in ſemetipſum, diſ-
pertitus eſt, & non "poterit" ſtare, ſed fi-
nem habet. 27 Nemo poteſt vaſa fortis
ingreſſus in domum * diripere, niſi priùs
fortem alliget, & tunc domum eius diri-
Mat. 12. c. 31. Luc. 12. b. 10. 1 Ioh. 5. d. 16. piet. 28 Amẽ dico vobis, quoniam [g] om-
nia dimittentur filiis hominum peccata,
& blaſphemię quibus blaſphemauerint.
29 [h] Qui autem blaſphemauerit in Spiri-
tum ſanctum, non "habet" remiſſionem
in æternum, ſed reus erit æterni delicti.
30 [i] Quoniam dicebant, Spiritum immũ-
Mat. 12. e. 46. Luc. 8. c. 19. dum habet. 31 Et veniunt mater eius &
fratres: & foris ſtantes miſerunt ad eum
vocantes eum, 32 & ſedebat circa eum
turba: & dicunt ei, Ecce mater tua & fra-
tres tui foris quærunt te. 33 Et reſpõdens
Q 2 eis,

" poteſt MS. G. 2.

* eius r MS. R. G. 2.

" habebit MS 4.

f *Et cùm audiſſent ſui.*] Conſanguinei & propinqui Ieſu ſecundùm carnem, nihil in illo cognouerant in omni anteacta ætate quod à mera ſanctitate & virtute exciperetur. Nũc verò cùm viderent illum publicè inter turbas agentem, de Deo prædicantem, & pericula, inuidiam, odiaque ſubeuntem, interpretati ſunt illum in furorem eſſe verſum, ex ardenti ſtudio pietatis, & zelo diuini honoris. Inde verò cùm ſibi ipſis damnum aut aliud diſcrimen parari metuerent, propter exortam inuidiam; ſibique proſpicientes, volebãt tenere eum. At verò Scribæ rem grauius & peius interpretabantur. aiebãt enim non eſſe furorem, ſed dæmonẽ, quo ille ageretur & ageret.

g *Omnia dimittentur filiis hominum peccata, &c.*] pœnitentiam agẽtibus, ac diuinam miſericordiam poſtulantibus.

h *Qui blaſphemauerit in Spiritũ ſanctũ.*] hoc eſt, in manifeſtum opus Spiritus ſancti manifeſtè cognitum: quoniam ille qui potenter peccat, & ſcienter blaſphemat, reus eſt æterni delicti; & induratione m ſibi molitur.

i *Quoniam dicebant, Spiritum immundum habet.*] quod manifeſtum mendacium erat, cùm omnino aduerſarius eſſet ille ſermone & opere ſpiritibus immundis.

eis, ait, Quę est mater mea & fratres mei?
34 [k] Et circunspiciens eos qui in circuitu
eius sedebant, ait, Ecce mater mea & fra-
tres mei. 35 Qui enim fecerit voluntatẽ
Dei, hic frater meus & soror mea & ma-
ter est.

k *Et circunspiciens eos.*] discipulos suos, qui profitebantur studium doctrinæ eius & exercitationem.

CAP. IIII.

ET [a] iterum cœpit docere ad mare: & *Matt. 13.a.1. Luc. 8.a.4.*
congregata est ad eum turba multa, A
ita vt nauim ascendens sederet in mari,
& omnis turba circa mare super terram
erat: 2 [b] & docebat eos in parabolis mul-
ta, & dicebat illis [c] in doctrina sua, 3 Au-
dite: [d] ecce, exiit seminans ad seminandũ.
4 Et dum seminat, aliud cecidit circa viã,
& venerunt volucres cæli, & comederũt
illud. 5 Aliud verò cecidit super petrosa,
vbi non habuit terrã multam: & statim
exortum est, quoniam non habebat alti-
tudinem terræ: 6 & quando exortus est
sol, exæstuauit; & eo quòd non habebat
radicem, exaruit. 7 Et aliud cecidit in
spinas: & ascenderunt spinæ, & suffoca-
uerunt illud, & fructum non dedit.
8 Et aliud cecidit in terrã bonam: [e] & da-
bat fructum ascendentem & crescẽtem,
& afferebat vnum "triginta', vnũ "sexa- *tricesimũ sexagesimũ centesimũ M s q.*
ginta', & vnum "centum'. 9 Et dicebat,
Qui habet aures audiẽdi, audiat. 10 Et
cùm esset singularis, interrogauerũt eum
hi qui cum eo erant duodecim, parabo-
lam. 11 Et dicebat eis, Vobis datum est
nosse

CAP. IIII.

a *Et iterum cœpit docere ad mare.*] Eadẽ die relictis propinquis, qui impedire conabantur illius actiones, exiit è domo, & secessit ad mare, vt commodius docere posset verbum: commodumque locum è naui optauit, vnde tanquam è suggestu audiri melius possit, & videri à confluxu turbæ.

b *Et docebat eos in parabolis multa.*] Familiaris docendi ratio ex similitudinibus & simplicioribus discipulis apta, malitiosis obscura. Multa autem docebat in parabolis, hoc est, multa argumenta proponebat & varia, quæ omnia ad salutem pertinebant. ex his autẽ multa per similitudines significabat.

c *In doctrina sua.*] Solẽt doctores præter communes sententias & doctrinam generalem, quædam propria dicta frequenter vsurpare singuli, inquam, sua, quæ vel sensu ipso, vel oratione ac dicendi genere singulare aliquid & ipsi doctori familiare referant. Atque huiusmodi multa inuenimus in libris antiquorum: quod hoc modo indicatur, Verbum fuit in ore Gamaliel, Verbum fuit in ore Iohannan, &c. Ad hanc phrasin alludit Marcus, dicens, hanc similitudinẽ, præter alias, à Iesu fuisse singulariter vsurpatam. ita vt huiusmodi sententiam, tali oratione prolatam, apud alium reperiri nõ cõtingat.

d *Ecce exiit seminans.*] Rem certam & facile notabilem, animaduersione autem dignam narrari, significat vox *Ecce* cætera legantur in elucidationibus in Matthæum.

e *Et dabat fructum ascendentem & cresc.*] hoc est, non æqualem in omnibus, sed pro soli ratione variis gradibus auctũ; ita vt idem semen, eiusdem generis, in alio loco terræ trigesimũ, in alio sexagesimum, in alio centesimum etiam ferret, pro terræ ipsius vario ingenio & cultu. nam cultura multum facit ad fructus percipiendi copiã & præstantiam. Videat vnusquisque quemadmodum propriam terram præparet ac colat.

B nosse [a] mysterium regni Dei: illis autem
[b] qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt:
Esaia 6.c.9. Mat.13.b.14 Luc 8.b.10. Ioh.12.f.40. Act.28.f.26. Rom.11.b.8. 12 vt videntes videant, & non videant:
& audientes audiant, & non intelligant:
[c] nequando conuertantur, & dimittantur
eis peccata. 13 Et ait illis, [d] Nescitis pa-
rabolam hanc? & quomodo omnes pa-
rabolas cognoscetis? 14 [e] Qui seminat:
verbum seminat. 15 Hi autem sunt qui
circa viam: vbi seminatur verbum, &
cùm audierint, confestim venit satanas,
& aufert verbum quod seminatum est
in cordibus eorum. 16 Et hi sunt simili-
ter qui super petrosa seminãtur: qui cùm
audierint verbum, statim cum gaudio
accipiunt illud: 17 [f] & non habent radi-
cem in se, sed temporales sunt: deinde
orta tribulatione & persecutione pro-
pter verbum, confestim [g] scandalizãtur.
18 Et alij sunt qui in spinis seminantur:
hi sunt qui verbũ audiunt, 19 & [h] ærumnę
1 Ti.6.c.17. seculi, & deceptio diuitiarum, & circa
reliqua concupiscentiæ introeuntes suf-
focant verbum, & sine fructu efficitur.
20 Et hi sunt qui super terram bonam se-
minati sunt, [i] qui audiunt verbum & sus-
ve suprà v 8. cipiunt, & fructificant, vnum "triginta",
vnum "sexaginta", & vnum "centum".
Mat.5.b.15. Luc.8.c.16. & 11.e.33. 21 [k] Et dicebat illis, Nũquid venit lucerna

a *Mysterium regni Dei.*] Arcanũ illud consilium Dei, cuius expositio continet veram definitionẽ regni Dei, quod nulla sapientia aut sciẽtia humana excogitari possit, nisi à Deo significetur, & etiam ratio qua perueniri queque potest hoc regnum, & sacrorum librorũ oracula ac sententię, quibus hæc ratio cõtinetur omnis, & similitudines ad hoc mysterium facientes, tam ex natura, quàm ex arte & consuetudine petitæ: Hæc omnia vobis cognoscenda concedit Deus, & explicanda proponit: vobis discipulis, qui verè & ex animo disciplinæ meæ operam dare studetis, veritatemque cognoscere cupitis, vt declarat postulatio interrogatioque vestra.

b *Qui foris sunt.*] Quanquam omnes audiant, multi dicuntur foris esse, quotquot Iesu disciplinæ verè & ex animo sese familiares tradere nolunt, sed vel curiositatis vel nouarum rerũ, vel etiam calumniandi aut irridendi studio aguntur, hi indigni sunt sancto & margaritis.

c *Nequando conuertantur.*] Veritatẽ Dei repellentibus pœna est eiusdem veritatis ignoratio; ex qua multa etiã malorum & pœnarum genera oriuntur.

d *Nescitis parabolam hanc?*] Hæc parabola iis qui Christi sermonibus assueuerant, atque sacrarum scripturarũ notitiam habebant, facilius intelligi potuit quàm aliæ; & quia multis partibus est amplificata, & mentio fructus in eadem facta fuit, quæ omnia indicabant ad doctrinam spectare.

e *Qui seminat, verbum seminat.*] Verbũ regni, vt Matthæus explicat, verbum solidum natura sua, & seminãtis studio bene curatũ. culpa autem terræ est cùm sine fructu efficitur.

f *Et non habent radicem in se.*] Illi dicuntur habere radicem, qui certo consilio constituerũt sibi summum bonum in regno adipiscendo: quidquid verò ab illius regni via deuiat, vehemẽter oderunt. qui hoc animo non sunt, temporales dicuntur, id est, tempori seruiẽtes. Interim dum nihil detrimenti accipitur in temporalibus rebus, gaudẽt, laudant verbum, iactant se miros verbi cultores & amatores. sed reuera nõ sunt quales sese fingunt: id quod tentatio exterior prodit apertissimè.

g *Scandalizantur.*] Non prosequũtur iter quod profitebantur, territi & offensi tentatione.

h *Ærumnæ seculi, &c.*] exactissima partitio affectionum & curarum omnium, quæ humanos animos à salutis via auertunt & diducunt.

i *Qui audiunt verbum & suscipiunt.*] Id quod Matthæus dixerat *intelligunt*, explicuit Marcus *suscipiunt*. Significat autem *suscipere* verbum, non solũ in cognitionẽ rei, sed existimationem, studium, curam & conatum: quæ si adhibita fuerint, gratia à Deo promissa ita promouentur, vt afferant multiplicem fructum.

k *Et dicebat illis.*] Solebat sæpè dicere in opportunis argumentis huiusmodi similitudinem, quæ ad hoc etiam argumentum commodè allata est. ne quisquam putaret aliquando

accidere posse, vt cùm homo sese bonum solum præbuerit, tamen diuina gratia non adiuuetur; atque ita non culpa sua sed gratiæ defectu, sine fructu efficiatur verbum. Huiusmodi cogitationem redarguebat Iesus, asserens neminem hominem à gratia excipi, nisi eum qui se ipse exceperit. Vt enim lucerna cùm noctu incenditur in domo, non ad priuatum aliquem & occultum angulum, in quo nullus sit vsus lucis, relegatur; sed publicè in medio cœnaculo vel cubiculo collocatur, vt vnusquisque vsum capiat, cùm voluerit lumen petere: ita gratiam diuinam omnibus esse propositam & concedi, quicunque quæsierint, legitimeque petierint. Ideò dicit, *Venit*; vt significet sponte à Deo offerri & venire gratiam. Quòd si sponte venit, vt sui vsum præbeat, venit. Eadem ratio est verbi regni, quod sponte seminatur à seminatore, optante vt nullum granum sine fructu efficiatur atque ideo neque regni rationem, neque huius verbi expositionem, neque inuitationem hanc priuatam esse, aut priuatè exhiberi debere ait Iesus, sed vt manifestetur & in palam veniat. Quòd si quis habet aures audiẽdi verbũ, eo modo quo audiri par est, audiat ille; & comperiet certè rem ita habere, atque ipse affirmarit magister. Meminisse oportet ad huius loci explicationem, quis fuerit antiquis vsus candelabri ac lucernarum.

vt sub modio ponatur, aut sub lecto? nõ C
ne vt super candelabrũ ponatur? 22 Non
est enim aliquid absconditum quod non *Mat. 10. c. 16 Luc. 8. c. 17.*
manifestetur: nec factum est occultum,
"sed vt in palàm veniat". 23 Si quis habet * quod non veniat in
aures audiendi audiat. 24 Et dicebat illis, palam M s. 2.
[a] Videte quid audiatis. In [b] qua mensura
mensi fueritis, remetietur vobis, * & ad- * 8 M s. eq. * qui audi-
iicietur vobis *. 25 Qui enim habet, da- tis 2 M s. 2. & 5.
bitur illi: & qui non habet, etiam quod *Matt. 7. a. 2. Luc. 6. f. 38.*
habet, auferetur ab eo. 26 Et dicebat, *Mat. 13. b. 12 & 25. c. 29.*
Sic est regnum Dei, [c] quemadmodum si *Luc. 8. c. 18. & 19. d. 26.*
homo iaciat sementem in terram, 27 &
dormiat, & exurgat nocte & die, & semẽ
germinet, & increscat dum nescit ille.
28 Vltrò enim terra fructificat, primùm
herbam, deinde spicam, deinde plenum
frumentum in spica. 29 Et cùm * se pro- * ex M s q. 2.
duxerit fructus: statim mittit falcem,
quoniam adest messis. 30 Et dicebat,
Cui assimilabimus regnum Dei? aut cui
para-

a *Videte quid audiatis.*] Omnem opportunæ gratiæ copiam, omnem veritatis & consilij atque doctrinæ rectæ rationem hominibus ex diuino beneficio constare. si quid autem desit, id culpa hominum esse, docet Iesus. Bonum enim semen seminatum est ab ipso, & ab iis quos diuinus spiritus ministros verbi regni cõstituit. sed homines quidam vel bonum semen malè exceperunt, vel aliud cupierunt à falsis ministris seminatum; illudque vel solum, vel simul cum bono fouerunt atque vnusquisque dignum suis studiis exitum habebit.

b *Qua mensura.*] Prouerbium vulgatissimum Hebræis est, atque in illorum libris frequẽter vsurpatũ. מדה כנגד מדה significat idem quod Latinum adagiũ, Par pari relatum. Hoc in loco in eam sententiam pronuntiatur à Magistro nostro, vt vnusquisque satagat omni studio & conatu veram disciplinam diligenter subire, non solùm cognitione, sed exercitatione etiam. nam per Deum non stabit, quominus ea gratia afficiatur, ad quam recipiendam vnusquisq; sese parauerit; qui magno studio magnaque diligentia vsus fuerit in audiendo Euangelio regni, & iis agendis rebus, quæ in ipso Euangelio præcipiuntur. is profectò magna gratia à Deo non adiuuabitur modò, sed etiam cumulabitur. hoc est quod ait, Et adiicietur vobis.

c *Quemadmodum si homo iaciat sementem in terram.*] Quanquam quæcunque ab homine aguntur, non ita magna sunt vt æquare possint fructus posteà percepti magnitudinem atque dignitatẽ; tamen ita res habet, vt nisi quis ea agat, quæ agere à Deo iubetur, non percipiat fructum regni. vt qui non seminat terram, non potest colligere. ex nihilo enim nihil nascitur aut colligitur. At verò qui seminat, cùm mittit falcem, inuenit multo plura & meliora, quàm seminauerat, sed efficiente terræ fertilitate à Deo concessa. Ita qui seminat in fide & spe Dei, id quod Deus seminari præcepit, ex diuina liberalitate multò plura atque præstantiora accipit, quàm aut petere aut intelligere potuisset. Vltrò enim diuina virtus fructificat, gratiamque addit fidelibus ad agendum, actiones promouet, atque ad vberem vsque messem perducit; dummodo is qui seminat, hoc est, qui agit ea quæ à Deo probantur, purè ac piè agat. idque sedulò. Huc etiam pertinet parabola de grano sinapis seminato. Opera enim quæ fiunt à fidelibus in spe promissionis regni, excellunt virtute aliis quæ sine hac spe fiunt, quamuis bonis: tanti refert quali virtute semen vnumquodque præditum sit & auctum.

Mat.13.d.31 parabolæ comparabimus illud? 31 Sicut
Luc.13.d.19. granum sinapis: quod cùm seminatum
D fuerit in terra, minus est omnibus semi-
[g] natum o. nibus quæ sunt in terra: 32 & cùm [g] se-
[*] in arboré o. minatum[*] fuerit, ascendit[*], & fit maius
Mat.13.e.34. omnibus oleribus, & facit ramos ma-
gnos, ita vt possint sub vmbra eius aues
cæli habitare. 33 Et talibus multis pa-
rabolis loquebatur eis verbũ, prout po-
terant audire: 34 sine parabola auté non
loquebatur eis. seorsum autem, discipu-
lis suis disserebat omnia. 35 Et ait illis
in illa die, cùm seró esset factum, [a] Trans-
Matt.8.d.23 Luc.8.e.22. eamus contrá. 36 Et dimittentes turbã,
assumunt eum [b] ita vt erat in naui: & aliæ
naues erant cum illo. 37 Et facta est pro-
cella magna venti, & fluctus mittebat in
nauim, ita vt impleretur nauis. 38 Et
erat ipse in puppi super ceruical dormiẽs:
& excitant eum, & dicunt illi, Magister,
non ad te pertinet quia perimus? 39 Et
exurgens [c] comminatus est vento, & dixit
mari, Tace, obmutesce. Et cessauit ven-
tus: & facta est tranquillitas magna.
40 Et ait illis, Quid timidi estis? [d] necdum
habetis fidem? [e] Et timuerunt timore ma-
gno: & dicebant ad alterutrum, Quis,
putas, est iste, quia & vẽtus & mare obe-
diunt ei?

CAP. V.

Matt.8.d.28. Luc.8.d.26. ET venerunt trans fretum maris [a] in re-
A gionem Gerasenorum. 2 Et exeunti
ei de

a *Transeamus contrà.*] Erant in littore quod definit terram Israel, hoc est, Occidentali littore maris Tiberiadis, & voluit traiicere in littus Orientale.

b *Ita vt erat.*] Cùm seró esset factũ, lassus ex labore diurno & contentione concionandi, cubuit super ceruical, & dormire cœpit. Illi qui in naui erant, cùm iussi priùs fuissent transire, cum ita dormientem traiicere cœperunt.

c *Comminatus est vento, & dixit mari*] vt subita tranquillitas fieret. Comminatus est vento, vt sisteret impetum & flatum. sed accidit sæpè, vt non semel fluctus, etiam vento quiescente non quiescant, nisi elapso iam téporis spatio. voluit Iesus vt simul ventus cessaret, & mare quiesceret: idque factum est quum primum ille iussit, magna tranquillitate, vt non posset naturę adscribi, sed miraculo. Fuit autem tranquillitas non nullo vento, sed secundo & lenissimo.

d *Necdum habetis fidem.*] Necdum creditis mihi curam esse vestri, etiam dormienti, atque potestatem vos eripiẽdi, & liberandi omnibus periculis in ipsa opportunitate? Oportet igitur vobiscũ, vt cum fide adhuc carentibus, agere, miraculo aliquo edito. nam miracula signa sunt non credentibus.

e *Et timuerunt timore magno.*] Religione magna sunt perculsi, credentes eum esse plusquam hominem, cuius dicto obediat illa naturæ pars, in qua Deus magnam suam potentiam hominibus terribilem, item magnã suam clementiam ostendere solet.

CAP. V.

a *In regionem Gerasenorum*] Ex Gergaseis oriundi videntur illi qui vltra mare Genesaret habitauêre.

ei de naui, statim occurrit de monumen-
tis homo [b] in spiritu immundo, 3 qui do-
micilium habebat in monumentis. &
neq; catenis iam quisquam poterat eum
ligare: 4 quoniam sæpè compedibus &
catenis vinctus, dirupisset catenas, & cõ-
pedes comminuisset. & nemo poterat eũ
domare. 5 & semper die ac nocte in mo-
numentis & in montibus erat, clamans
& concîdens se lapidibus. 6 Videns au-
tem Iesum [c] à longe, cucurrit & adorauit
eum: 7 & clamans voce magna, dixit,
Quid mihi & tibi Iesu fili Dei *altissimi? *summi 6 MS.
adiuro te per Deum [d] ne me torqueas.
8 Dicebat enim illi, Exi spiritus immũde
ab homine. 9 Et interrogabat eũ, [e] Quod
tibi nomẽ est? Et dicit ei, Legio mihi no-
men est: quia multi sumus. 10 Et depre-
cabatur eum multum, [f] ne se expelleret
extra regionem. 11 Erat autem ibi circa Mat.8.d.30. Luc.8.d.32.
montem grex porcorũ magnus, pascens.
12 Et deprecabantur eum spiritus, dicen- B
tes, Mitte nos in porcos, vt in eos intro-
eamus. 13 Et [g] concessit eis statim Iesus.
Et exeuntes spiritus immundi, introierũt
in porcos: & magno impetu grex [h] præci-
pitatus est in mare, ad duo millia, & suf-
focati sunt in mari. 14 Qui autem pa-
scebant eos, [i] fugerunt, & nuntiauerunt
in ciuitatem & in agros. Et egressi sunt
videre quid esset factum: 15 Et veniunt
ad Iesum, & vident illum qui à dæmonio
vexabatur,

b *In spiritu immundo.*] Docuimus in lib. De arcano sermone, spiritum immundũ eũ dici, qui & animæ & corpori eius quẽ obsidet, nocet. Ita hic sese ab omni consuetudine hominum abducens, & sese lædebat, & eos qui secundùm illa loca transirent, infestabat. neque id morbo aut insaniæ, sed dæmoni adscribi debuit, quando nulla insania tanta est, vt possit dirumpere catenas, & compedes cõminuere.

c *A longe cucurrit.*] coactus & victus virtute Iesu: nam sua sponte non faceret eiusmodi officium dæmon, qui non salutare homines, verùm lædere soleret.

d *Ne me torqueas.*] Verbum Iesu adeò efficax erat, vt dæmonem, fortissima natura constantem, torqueret. *Quid mihi & tibi?* id est, Ego nihil tibi nec tuis Israelitis noceo: ne ergo me torqueas.

e *Quod tibi nomen est?*] Sciebat Iesus multos esse: interrogauit autem, vt ex ipsorum confessione ostenderetur suę ipsius virtutis magnitudo. ideò enim interrogauit nomen, quòd cognosceret nomen esse notandum: id quod in aliis non fecit, qui singularibus dæmonibus vexabantur.

f *Ne se expelleret extra regionem.*] Ergo poterat Iesus quocunque vellet dæmoniorum legionem relegare. Amare videntur dæmonia regiones quasdam, præcipuè in quibus nocere plurimum possent. illudque imprimis cupere, vt malum hominibus afferant quàm maximum; sin minus, damnum dent.

g *Concessit eis Iesus.*] Permisit Iesus porcos dæmoniis, vt Iudæus, qui porcorum carnes nihili faceret. atq; adeò vt indicaret homines eos qui porcorũ more viuerent, facilè posse opprimi & perdi à dæmoniis, Deo permittente. Deinde docuit nullo aliarum rerum damno comparari posse humani animi interitum & perditionem.

h *Præcipitatus est in mare.*] Omnem lacum magnum Mare dicunt Hebræi. In regione Gadarenorum lacus est, iumentis & pecoribus pestilentissimus, quem Solinus describit maximè ab omni genere caueri ac formidari: & tamen tanta rabie exagitati sunt porci, cùm dæmones ferre cogerentur, vt ipsi vltrò suo interitu redimendum illud malum cognouerint, idque optauerint.

i *Fugerunt & nuntiauerunt.*] Hoc modo voluit Deus Euangelij Christi notitiam Gentibus illis afferri, beneficentia in homines, & damni alicuius (quod mouere pręcipuè homines terrenos solet) commemoratione.

vexabatur, sedentem, vestitum, & sanæ
qui habuerat legioné Mt.6.5. mentis: [a] & timuerunt. 16 Et narrauerũt
illis, qui viderant, qualiter factum esset
ei qui dæmonium habuerat: & de porcis.
Lu.8.d.37. Act.16.d.39 17 [b] Et rogare cœperunt eum, vt discede-
ret de finibus eorum. 18 Cumque ascé-
deret nauim, cœpit illum deprecari qui à
dæmonio vexatus fuerat, [c] vt esset cũ illo:
19 & non admisit eum, sed ait illi, Vade in
domum tuam ad tuos, & annuntia illis
quanta tibi Dominus fecerit, & misertus
sit tui. 20 Et abiit, & cœpit prædicare in
Decapoli quãta sibi fecisset Iesus: & om-
nes mirabantur. 21 Et cùm transcen-
C disset Iesus in naui [d] rursum trãs fretum,
conuenit turba multa ad eũ, & erat circa
Mat.9.c.18 Luc.8.f.32. mare. 22 Et venit quidam de archisyna-
gogis nomine Iairus: & videns eum, pro-
cidit ad pedes eius, 23 & [e] deprecabatur
eum multum, dicens, Quoniam filia
* manum Mt.5.6. mea in extremis est, Veni, [f] impone "ma-
nus super eam, vt salua sit & viuat.
24 Et abiit cum illo, & sequebatur eum
turba multa, & comprimebant eum.
Lu.15.d.24. Mat.9.c.20. Luc.8.f.43. 25 [g] Et mulier quæ erat in profluuio san-
guinis annis duodecim, 26 & fuerat mul-
ta perpessa à cõpluribus medicis, & ero-
gauerat omnia sua, nec quicquam pro-
fecerat, sed magis deterius habebat:
27 Cùm audisset de Iesu, vênit in turba
retrò, & tetigit vestimentum eius.
28 dicebat enim, [h] Quia si vel vestimẽtum

R eius

a *Et timuerunt.*] Religioso metu tacti sunt, agnoscentes diuinam vim & efficacitatem.

b *Et rogare cœperunt.*] non ex odio, sed ex metu ac religione illa deprecatio profecta est. Existimant enim peccatores homines virum sanctum sibi damnosum aut incommodum esse, eo quòd non possit vitium cum virtute vnà commorari: namque virtus suo splendore vitium præstringit, calore exurit, maximè si sit diuina virtus, vt Dei ipsius, aut Angeli à Deo missi. indignos enim se putant, qui cum huiusmodi natura & virtute versari possẽt; atque ex collatione suæ virtutis cum diuina, metuunt sibi periculum. Id accidit Israelitis in monte Sinai: idem patri ac matri Samsonis: id Petro, cùm diceret, Recede à me, Domine, quia homo peccator sum.

c *Vt esset cum illo.*] Animaduerte mutationem consiliorum & curarum, atque actionum hominis à dæmonio liberati. Hic fuit Euangelij Christi nuntius in Decapoli.

d *Rursum trans fretum.*] versus Israelitarum regionem.

e *Deprecabatur eum multum.*] Virtutem Iesu credebat, sed difficultatem aliquã impetrandi metuebat, forsitan sibi cõscius humilitatis & minus dignæ conditionis. tamen hoc quodcunque esset in se defectus, precatione compensandum existimabat.

f *Impone manus.*] Impositio manũs attentam voluntatis affectionem indicat, & potestatem significat imponentis. Credebat itaque archisynagogus posse Iesum sua virtute filiam sibi restituere, si modò is id agere vellet leui tantum negotio eundi, & manus imponendi.

g *Et mulier quæ erat in profluuio.*] Laborabat infirmitate interna membrorũ vitalium, ita vt alimentum omne cõuerteretur in sanguinem, eumque ineptum ad nutritionem, quem nec poterat natiua virtus in venas digerere: & propter summam imbecillitatẽ quam auxerant etiam plura genera medicamentorum variè adhibita. Itaque à morbo iam victa erat, & ideò incurabilis omnino, tam internis, quàm externis remedijs. Temporis etiam diuturnitas infirmitatis consuetudinem in naturam ferè conuerterat.

h *Quia si vel vestimentum eius tetigero.*] Supernaturalem Iesu virtutem mulier credidit tantam esse, vt vel leuissimo externoque contactu vestium liberari ipsa omnino posset à morbo, quẽ non potuerãt curare plurima remedia, quę non solùm tetigerat, sed fuerat perpessa plurimorum medicorum consilijs & operis assiduis. Fidei itaque rationibus instructa, remedium ipsa sibi inuenit, inuentum petijt, petitum assecuta est.

eius tetigero, salua ero. 29 [a] Et confestim
siccatus est fons sanguinis eius: & sensit
corpore quia sanata esset à plaga. 30 [b] Et
statim Iesus in semetipso cognoscés vir-
tutem quæ exierat de illo, conuersus ad
turbam, aiebat, Quis tetigit vestimenta
mea? 31 Et dicebant ei discipuli sui, Vi-
des turbam comprimentem te, & dicis, D
Quis me tetigit? 32 Et circunspiciebat
videre eam quæ hoc fecerat. 33 Mulier
verò timens & tremens, sciens quod fa-
ctum esset in se: venit, & procidit ante
eum, & dixit ei omnem veritatem.
34 Ille autem dixit ei, Filia, fides tua te Luc 7.g.50.
saluam fecit: vade in pace, & esto sana à
plaga tua. 35 [c] Adhuc eo loquente ve- Luc. 8.g.44.
niunt [*] ad archisynagogum, dicentes, * ab archisynagogo 11 MS. 6. quod ut
Quia filia tua mortua est: quid vltrà ve- faciunt Syri: legunt enim: E
xas magistrum? 36 Iesus autem [d] audito domo principis synagogæ.
verbo quod dicebatur, ait archisynago-
go, Noli timere: tantummodo crede.
37 Et non admisit quéquam se sequi, nisi
Petrum & Iacobum & Iohannem fratré
Iacobi. 38 Et veniunt in domum archi-
synagogi, & [e] videt tumultum, & flentes,
& eiulantes multum. 39 Et ingressus,
ait illis, Quid turbamini & ploratis? pu- Mat. 9.c.24.
ella non est mortua, sed dormit. 40 Et
irridebant eum. Ipse verò eiectis omni-
bus, assumit patrem & matrem puellæ,
& [f] qui secum erant, & ingrediuntur vbi
[g] puella erat iacens. 41 Et tenens manum
puellæ,

a *Et confestim siccatus est fons.*] Adeò inualuerat ille morbus, vt in fluxum naturalibus simillimum erupisset. fluxum, inquam, præternaturalem, ex quo debilitatio infirmitasque totius corporis nascitur: cuilibet enim euacuationi virtutis casum annexum esse medici affirmant. Illo igitur fluxu sistente, restituta est subitò virtus toti corpori, non expectata mora refectionis, quæ longa solet esse in morbis arte naturæque virtute curatis. Geminum itaque miraculum hîc virtute Iesu editum est.

b *Et statim Iesus.*] Iesu virtus adeò efficax certaque est erga eos à quibus viua fide petitur, vt sponte sua fidem ipsam sequi, excipere, amplectique videatur: cùm multi tangerent Iesum, inter quos aliqui fortè non minus quã fœmina illa, indigentes virtute Iesu; tamen ille virtutis suæ efficacitatem ad vnam tantùm personam tunc pertinuisse declarabat, eam videlicet à qua mediante fide viua contactus fuerat. Eam verò circunspiciebat videre: nouerat namque cognitione illa sua diuina, & huiusmodi circunspectione adducere volebat ad confessionem fidei suæ, & beneficij accepti, in exemplum eorum qui aderant, & aliorum omnium ad quos huius rei notitia deferretur.

c *Adhuc eo loquente*] Vt viuæ fidei ad impetranda etiam difficillima virtus à Iesu prædicata, altero etiam exemplo confirmaretur, voluit Deus, vt eodem ipso momento venirent, qui Archisynagogo filiam vita defunctam nunciarent.

d *Audito verbo quod dicebatur.*] maximè illa orationis parte, *Quid vltrà vexas magistrum?* qua fides Archisynagogo dissuaderi videbatur.

e *Videt tumultum, &c.*] Hæc omnia testabantur puellæ iam conclamatę obitum. Sed animaduertendum hoc exemplo est, quid mortui mortuis suis præstare possint.

f *Et qui secum erant.*] Petrum, Iacobũ & Iohannem, quos testes esse voluit Iesus omniũ quæ gessit, vtpote à principio vocatos.

g *Puella erat iacens.*] Situm proprium mortui hoc verbum Græcè & Latinè indicat.

Act.9.g.40. puellæ, ait illi, [h] Talitha cumi, quod est
interpretatum, Puella (tibi dico) surge.
42 Et confestim surrexit puella: & ambu-
labat. erat autem annorum duodecim:
& obstupuerunt stupore magno. 43 Et
præcepit illis vehemēter vt nemo id sci-
[a] iussit 14 sq. ret: & [a] dixit dari illi manducare.

CAP. VI.

Mat.13.g.54 Luc.4.c.16. Ioh.4.f.44. ET egressus inde, [a] abiit in patriā suam:
& sequebantur eum discipuli sui.
A 2 & facto sabbatho [b] cœpit in synagoga
docere: & multi audientes admirabātur
in doctrina eius, dicētes, Vnde huic hæc
omnia? & [c] quæ est sapientia quæ data est
illi, & virtutes tales quæ per manus eius
Ioh.6.e.42. efficiuntur? 3 [d] Nonne hic est faber, fi-
[a] Ioses,c.6. lius Mariæ, frater Iacobi & [a] Ioseph &
Iudæ & Simônis? nónne & [e] sorores eius
hîc nobiscum sunt? [f] Et scandalizabantur
Mat.13.g.57 Luc.4.d.24. Ioh.4.f.44. in illo. 4 Et dicebat illis Iesus, Quia non
est propheta sine honore, nisi in patria
R 2 sua,

h *Talitha cumi.*] Verba Iesu, eadem lingua qua pronuntiata sunt (hoc est Syra, quæ tunc vulgaris Hebræis erat, & Hebraica dicebatur) retulit consultò Euangelista, vt manifestè probaretur virtus & efficacitas illius ad suscitandū mortuos, tam facilè, quàm excitari ab aliquo dormiens quis possit: nam huiusmodi actione & oratione excitare solemus dormientes corpore sanos, apprehensa manu, & voce addita, Petre, surge. Fuêre aliquando incantatores, qui susurris, murmure, carminibusque obscuris, & inuocationibus dæmonum mortuorum corpora non resurgere, sed moueri tātùm fecerint. sed qui simplici appellatione mortuos excitauerint, nulli præter Iesum fuêre, & præter quosdam qui nomine Dei patris, vel Iesu filij eius inuocato, idem præstiterint. Sed quàm propria & certa Iesu ad mortuos excitandos virtus fuerit, ex hac oratione & actione declaratur. Ille enim mortuam, & sensibus omnino carentem puellam, perinde atque sensibus integris, & dormientem, appellatam excitauit ita quæ aliis mortua erat, Iesu dormiebat. id quod significare apertè volens, addidit illud, *(Tibi dico)* id est, ego tibi, quæ quanquam naturę mortua sis, mihi dormis, dico vt surgas, stesque. nam verbum *cumi* Syrū, stare significat: qui situs viuentium & valentium est oppositus illi iacendi superius annotato. Surrexit autem, & ambulabat, non modò vt viuere, sed etiam vt bene valere ostenderetur, & omnibus vitæ muniis rectè vti; atque adeò esurire, quod pueri grandiores solent, cùm valent: excitati namque à somno, cibum petunt; quem, si non valent, recusant. Ideoque huius puellæ ætatem Euangelista adnotauit. Tantum verò miraculum magno stupore excipi oportuit.

CAP. VI.

a *Abiit in patriam suam.*] Patriam Iesu vocat Marcus Nazareth, vbi ille fuerat nutritus: sic interpretatur Lucas.
b *Cœpit in synagoga docere.*] Interpretabatur scripturarum mysteria adeò apertè, vt nemo illius interpretationem impugnare posset: atque in his illud Isaiæ vaticinium grauissimi ac diuini argumenti, Spiritus Domini super me.
c *Quæ est sapientia quæ data est illi?*] Non erat vulgaris interpretatio scripturarum illa quam Iesus afferebat, neque ex magistrorum libris petita humano studio: id quod docebat etiam illius anteactæ vitæ exercitatio. Eandem enim artem Iesus exercuerat cum Ioseph patre putatiuo, cui subditus fuerat per pueritiam & iuuentam totam, & Mariæ matri; versatus etiam inter propinquos, Iacobum, Ioseph, Iudam & Simonem Galilæos piscatores, literarum rudes. Ergo hæc omnia illius sapientiam non humano studio partam, sed diuinitus datam probabant. Idem quoque confirmabant virtutes quæ per manus eius efficiebantur: illæ enim doceri non poterant per homines, immò diuinitus constabant. d *Nonne hic est faber.*] Iesus ante ostensionem suam ad Israel otiosus non vixit: sed domestica arte cum Ioseph occupatus, cibum sibi suisque parauit.
e *Sorores eius hic nobiscum sunt.*] Nunquam hic peregrinatus est, aut diuertit ad aliquem cognatorum alibi agentem, vt doctus rediens ex huiusmodi peregrinatione. hic nobiscum sunt omnes eius propinqui, quibus cum versatus à puero est. f *Et scandalizabantur in illo.*] Personæ humilitatem externam respicientes, virtutem & sapientiam manifestissimam non credebant: tantum excæcant homines opinio, ambitio & inuidia. Hi Iesum, quem sibi ciuilitate conditione aut æqualem aut inferiorem existimabant, manifestissimæ etiam doctrinæ ac virtutis honore debito fraudabant: seque ipsos ob eam rem indignos reddebant diuinis beneficiis, atque ab ipso abalienabant Dei filio tantorum mysteriorum pontifice, qui relictis illis, circuibat castella, & simpliciores homines in circuitu quærebat docens, si quomodo ad æmulandum prouocaret suos.

sua,& in domo sua,& in cognatione sua.
5 & non poterat ibi virtutem vllā facere:
nisi paucos infirmos impositis manibus
curauit: 6 & mirabatur propter incredu-
litatem eorum, & circuibat castella in Mat.9.d.35. Luc.13.d.22.
circuitu docens. 7 Et vocauit duode- Mat.10.a.1. Sup.3.b.14.
cim: & [a]cœpit eos mittere binos, & dabat Lu.9.a.1.
illis potestatem [b]spirituum immundo- B
rum. 8 Et præcepit eis ne quid tollerent
in via, [c]nisi virgam tantùm: non peram,
non panem, neque in zona æs, 9 [d]sed cal-
ceatos sandaliis, & ne induerentur dua- Act.12.b.8.
bus tunicis. 10 Et dicebat eis, Quocun-
que introieritis in domum: [e]illic manete
donec exeatis inde. 11 [f]& quicunq; non Mat.10.b.14. Luc.9.a.5.
receperint vos, [m]nec audierint vos: exeū- [m] M sq. Act.13.g.51
tes inde excutite puluerem de pedibus & 18.b.6.
vestris in testimoniū illis. 12 Et exeun-
tes [g]prædicabant vt pœnitentiā agerent:
13 & dæmonia multa eiiciebant, [h]& vn-
gebant oleo multos ægros, & [n]sanabant. Iac.5.c.14. [n] sanabantur. M sq.B.
14 [i]Et audiuit rex Herodes (manifestum Mat.14.a.1. Luc.9.a.7.

a *Cœpit eos mittere binos.*] vt collata opera sese mutuò iuuarent, Euangeliique testimoniū bini confirmarent, & publicum magis redderent. nam quod à duobus palam geritur, publicum omnino cōfirmatūque censetur.

b *Spirituum immundorum.*] Immundi spiritus vocantur, qui corpus eius quē vexant, vel totum, vel aliqua ex parte lædunt. Vide nostrum librum in apparatu sacro, quē Ioseph inscripsimus.

c *Nisi virgam tantum.*] Vnicam virgā duobus sufficere ait, ad traiicienda flumina quæ vadari possent, & ad lamas & alia difficilia loca saltu superanda: quoniam virgæ & ad hunc vsum, & armorum loco gestari solent. Nullus autem armorum vsus iis conuenit, qui diuinæ tutelæ præcones testésque essent. Hoc explicatur ex illo loco, Quando misi vos, sine sacculo, &c. Luc. 22. Itaque *virgam tantum* sic exponimus, Vnicā virgam, ῥάβδον μόνον. Neque verò hæc sententia pugnat cum aliis Euangelistis, apud quos legimus, Neque virgam nam duplicem virgam in illis locis intelligimus: quod manifestum est ex nonnullis Græcis codicibus, in quibus legimus, μηδὲ ῥάβδους, tam apud Matthæum, quàm apud Lucam.

d *Sed calceatos sandaliis.*] Sandalia soleis constabant, quas corrigiæ circa pedem & cruris extremam partem ligatæ continebant. Hoc calceorū simplicissimum genus est, ad vitanda tantùm nocumenta saxorum, & spinarum. illud verò ornatiorem vsum præbet, quod Græcè ὑποδήματα vocatur. Hunc autem apud Matthæū prohibebat Apostolis Iesus, illud verò alterum apud Marcum permittebat.

e *Illic manete.*] in illa domo, cuiuscunque ordinis facultatísve sit, nihil amplius quærentes vel commoditatis vestræ, vel voluptatis maioris; sed vtimini iis quæ vobis ibidem ministrabuntur; idque parcissimè, & summo temperantiæ exemplo: ne videamini vestra commoda quærere, sed aliorum, ad quos bonum nuntium defertis *Donec exeatis inde*, ex vrbe vel oppido

f *Et quicunque non receperint vos.*] Non de singulari vnius aut alterius, sed de communi multorum repulsa hoc intelligimus. neque enim si in vna domo non essent recepti, continuò illam detestari iubebantur Apostoli: poterant in aliam domum ire, & dignum aliquem inuenire, à quo reciperentur. Itaque illa protestatio, &, vt ita dicamus, detestatio, fiebat aduersus multitudinem. Huius rei exemplum editum est aduersus Iudæorum & principum gentilium turbam Antiochæ agentem, Act. 14. Itaque *exeuntes inde*, sic exponimus, De ciuitate illa: sicut illud paulo antè, *Donec inde exeatis*.

g *Prædicabant vt pœnitentiam agerent.*] Initium Euangelii, vt Marcus ipse exposuit, est pœnitentiæ denuntiatio: causa autem est regnum cælorum. Prædicabant igitur vtramque partem huiusmodi summa contentam, Pœnitemini, & credite Euangelio: vel, Quoniam appropinquauit regnum Dei, pœnitentiam agite. Huic legationi auctoritatem conciliabant curatione morborum.

h *Et vngebant oleo*] Ceremonia fuit antiquis vsitata, cùm morbi non medicinæ remediis, sed precibus & supplicationibus curarentur. Erat enim oleum symbolum & velut mysterium quoddam recreationis membris diuinitus adhibendæ. Hac ceremonia Apostoli vtebantur, qua significare volebant Christi vnctionem salutiferam omnibus iam adesse, quæ animos curaret, vt oleum illud miraculosè magis, quàm ex naturæ vi, morbos varios sanabat. hoc significat *multos ægros*.

i *Et audiuit rex Herodes*] quæ fiebant signa & miracula à Iesu, *Quia Ioannes Baptista resurrexit a mortuis*] oratio erat quorundam, quam hæsitans Herodes referebat. Dum enim ille rogaret, Quis est iste, de quo talia audio? nam Iohannem, cuius tanta opinio fuit in populo & fama, cuius eadem erat pœnitentiæ prædicatio, ego decollaui cùm verò nonnulli dicerent illum esse Iohannem Baptistam, qui

enim factum est nomen eius) & dicebat,
Quia Iohãnes Baptista resurrexit à mor-
tuis: & propterea virtutes operantur in
C illo. 15 Alij autem dicebant, [a] Quia Elias
est. Alij verò dicebant, [b] Quia propheta
Mat. 14. a. 2. est, [c] quasi vnus ex prophetis. 16 Quo au-
dito, Herodes ait, Quem ego decollaui
Iohannem, hic à mortuis resurrexit.
Luc. 3. d. 19. 17 [d] Ipse enim Herodes misit ac tenuit Io-
hãnem, & vinxit eum in carcerem [e] pro-
pter Herodiadem vxorem Philippi fra-
tris sui, quia duxerat eam. 18 Dicebat
Lev. 18. b. 16. enim Iohannes Herodi, Non licet tibi
habere vxorem fratris tui. 19 Herodias
autem insidiabatur illi: & volebat occi-
dere eum, nec poterat. 20 Herodes enim
metuebat Iohannem, sciens eum virum
iustum & sanctum: & custodiebat eum,
& audito eo multa faciebat: & libenter
eum audiebat. 21 Et cùm dies opportu-
* in natali suo 8 MS. G. nus accidisset, Herodes * natalis sui cœ-
nam fecit principibus & tribunis & pri-
mis Galilææ. 22 cumque introisset filia
ipsius Herodiadis, & saltasset, & placuis-
set Herodi, simulque recumbẽtibus: rex
ait puellæ, Pete à me quod vis: & dabo
Esth. 5. a. 6. tibi. 23 Et iurauit illi, Quia quicquid
petieris dabo tibi, licet dimidium regni
mei. 24 Quæ cùm exisset, dixit matri
D suæ, Quid petam? At illa dixit, Caput
Iohannis Baptistæ. 25 Cumque introis-
set statim cum festinatione ad regem,

 petiuit

resurrexisset à mortuis, hæsitabat: atque hæsitationi occasionem afferebat illorum miraculorum fama, quę à Iohanne ad vitam restituto edi poterãt: namque ab eodem in viuis primum agente nullum signum fuerat editum. nunc verò videbãtur cum illo è mortuis resurgente, resurrexisse virtutes illæ. Itaque de virtutibus certus erat, de persona hæsitabat, maximè cùm alij alium esse dicerent. ideoque, vt Lucas narrat, quærebat videre eum.

a *Quia Elias est.*] Ex prædicationis libertate, & personæ grauitate, ex miraculorum fama, interpretabantur eum esse Eliam, maximè cùm scripturis vatum accepissent Eliam venturũ.

b *Quia propheta est.*] Non certo nomine, sed verè tamen prophetam esse Iesum asserebant: eumque antiquissimorum prophetarum exemplum referẽtem, hoc est, eorum per quos magnæ rerum mutationes à Deo paratæ fuêre: cuiusmodi Moses, Iosue, Samuel, Eliasque fuêre.

c *Quasi vnus ex Prophetis*] antiquis, vt Lucas significanter exponit. Nam à Mose vsque ad Isaiam, prophetæ primi siue antiqui vocantur; ab Isaia & deinceps, prophetæ postremi siue recentiores dicuntur.

d *Ipse enim Herodes.*] Opportunè inducit narrationem necis Iohãnis ab Herode perpetratæ, qui cùm illius sceleris conscientia agitaretur, non potuit non perturbari, audita fama Iesu prædicationis ac signorum.

e *Propter Herodiadem.*] Magnum humanarum rerum cognoscẽdarum exemplum statuitur in hac historia: quã ideò Euangelistæ diligenter describunt.

petiuit dicens, Volo vt protinus des mihi
in disco caput Iohannis Baptistæ. 26 Et
contristatus est rex. Propter iusiurãdum
& propter simul discũbentes noluit eam
cõtristare: 27 sed misso * spiculatore præ- * confestim t MS.C.6.
cepit afferri caput eius in disco, 28 Et de-
collauit eum in carcere. & attulit caput
eius in disco: & dedit illud puellæ, & pu-
ella dedit matri suæ. 29 Quo audito, dis-
cipuli eius venerunt, & tulerunt corpus
eius: & posuerunt illud in monumento.
30 a Et conuenientes Apostoli ad Iesum,
renuntiauerunt ei omnia quæ egerant &
docuerant. 31 Et ait illis, Venite seorsum *Mat.14.b.11 Luc.9.a.10.*
b in desertum locũ, & requiescite pusil-
lum. Erant enim qui veniebant & redi-
bant multi: & nec spatium manducandi
habebant. 32 Et ascendentes in nauim,
abierunt in desertum locum seorsum.

a *Et conuenientes Apostoli ad Iesum.*] Omnium Apostolorũ testimonio Euangelij apud Iudæos prædicatio, & eiusdem certis signis cõfirmatio comprobata est, vt Iesus hac etiam ex parte verus Christus probaretur, qui circuncisionis minister fuerat promissus. Idẽ ipsum testimonium eorum etiam attestatione corroboratur, qui audientes conueniebant vndique, vt Iesum viderent.

b *In desertum locum.*] Bethsaidæ videlicet in agro.

33 Et viderunt eos abeuntes, & cognoue- E
runt multi: c & pedestres de omnibus ci-
uitatibus concurrerunt illuc, & præue-
nerunt eos. 34 Et exiens, vidit turbam *Mat.9.d.36 & 14.b.14.*
multam Iesus: d & misertus est super eos,
quia erant sicut oues non habentes pa-
storem, & cœpit illos docere multa.
35 Et cùm iam hora multa fieret, accesse- *Mat.14.b.15*
runt * discipuli eius, dicẽtes, e Desertus est * ad eum MS C.
locus hic, & iam hora preteriit: 36 dimit- *Luc.9.b.12.*
te illos, vt eũtes in proximas villas & vi-
cos, emant sibi cibos quos manducent.
37 Et respondens ait illis, Date illis vos *Mat.14.b.16 Luc.9.b.13.*
manducare.

c *Et pedestres de omnibus ciuitatibus.*] vicinis aut incolis illius regionis, cupiditas hominum erga res cœlestes, nisi mala persuasione aliàs impediatur, in simplicioribus maximè ostenditur.

d *Et misertus est super eos.*] Proprium Iesu hoc semper fuit, qui venerat vt errantes reuocaret, lapsos erigeret, & omnes iuuaret, ac demum, non repugnantes tamen, seruaret.

e *Desertus est locus hic.*] Difficiliorem & acerbiorem esuriem faciebat locus desertus, & hora iã prætetlapsa: oportebat igitur plus cibi parari illis. ex hac etiam parte miraculum amplificatur.

manducare. Et dixerunt ei, Euntes ema-
mus[a] ducentis denariis panes: & dabimus
illis manducare. 38 Et dicit eis, Quot
panes habetis? ite & videte. Et cùm co-
Ioh.6.a.9. gnouissent, dicunt, Quinque, & duos
pisces. 39 Et præcepit illis vt accumbere
facerent omnes,[b] secundùm contubernia
P super viride fœnum. 40 Et discubuerunt
in partes per centenos & quinquagenos.
41 Et acceptis quinque panibus, & duo-
bus piscibus: intuens in cælum, benedi-
xit, & fregit panes, & dedit discipulis suis
vt ponerent ante eos: & duos pisces di-
uisit omnibus. 42 Et manducauerunt
omnes, & saturati sunt. 43 Et sustulerũt
reliquias, fragmentorum[c] duodecim co-
phinos plenos: & de piscibus. 44 Erant
Mat.14.c.21 Ioh.6.b.10. autem qui manducauerunt, quinq; mil-
lia virorum. 45 Et statim coëgit discipu-
los suos ascendere nauim, vt præcederent
eum trans fretum ad Bethsaidam,[d] dum
ipse dimitteret populum. 46 Et cùm di-
misisset eos, abiit in montem orare.
47 Et cùm serò esset, erat nauis in medio
* vidit 1 Ms.6.S. mari, & ipse solus in terra. 48 Et * videns
eos laborantes in remigando (erat enim
ventus contrarius eis) & circa quartam
vigiliam noctis venit ad eos ambulans
super mare:[e] & volebat præterire eos.
49 At illi vt viderunt eum ambulantem
super mare, putauerunt phantasma esse,
& exclamauerunt. 50 Omnes enim vi-
derunt.

a *Ducentis denariis*] Vno denario panis poterat emi illis temporibus ac regionibus, qui satis esset denis hominibus pascendis; vt obseruauimus in libris Misnaioth. Poterant igitur tantùm bis mille homines pasci ducentis denariis, reliquis adhuc esurientibus. sed ex hac ratione coniicimus illis tũc non plures quàm ducentos denarios fuisse, quos libenter expendissent, non tamen pascendis omnibus illis, qui ad quinque millia virorum erat, præter fœminas & pueros, sed vt vnusquisq; modicum quid acciperet, sicut Philippus apud Iohannem exponit.

b *Secundum contubernia*] discretis locis, certo capitum numero, *per centenos & quinquagenos*: ita facilè omnium deduci summa potuit.

c *Duodecim cophinos plenos.*] Lege commentarium nostrum Thubal Cain.

d *Dum ipse dimitteret populum.*] Iam hac oratione significabatur ipsum secuturum esse eos: quòd si nullæ naues aliæ erãt, intelligere oportebat illum per aquas traiecturum. neque hoc difficilius aut magis mirum videri debuit illis, quàm illud quod nuperrimè de panibus viderant.

e *Et volebat præterire eos.*] Tentabat illorum fidem huiusmodi actione.

derunt eum, & conturbati sunt. Et statim
locutus est cum eis, & dixit eis, Confidi- G
te, ego sum: nolite timere. 51 Et ascen-
dit ad illos in nauim, & cessauit ventus.
Et plus magis intra se stupebāt*: 52 [f] non *& admirabantur. MS.
enim ᵘintellexerūt de panibus: erat enim G.S. ᵘintellexerāt MS.C.
cor eorum obcęcatum. 53 Et cùm trās-
fretassent, venerunt in terram Geneza- Mat.14.d.34
reth: & applicuerunt. 54 Cumq́; egressi
essent de naui, [g] continuò cognouerunt
eum: 55 & percurrentes vniuersam re-
gionem illam, cœperunt in grabátis eos
qui se malè habebant, circūferre vbi au-
diebant eum esse. 56 Et quocunque in-
troibat in vicos vel in villas aut ciuitates,
in plateis ponebant infirmos, & depre-
cabantur eum vt vel fimbriam vestiméti
eius tangerent, & [h] quotquot tangebant
eum, salui fiebant.

CAP. VII.

ET [a] conueniunt ad eū Pharisęi & qui- A
dam de Scribis, venientes ab Ieroso-
lymis. 2 [b] Et cùm vidissent quosdam ex Mat.15.a.2
discipulis eius [c] communibus manibus,
id est non lotis, manducare panes, [d] vitu-
perauerunt. 3 Pharisæi enim & omnes
Iudæi, nisi crebrò lauerint manus, non
manducant, [e] tenētes traditionem senio-
rum: 4 [f] & à foro, nisi baptizentur, non
comedunt. & alia multa sunt quæ tradi-
ta sunt illis seruare, baptismata calicū &
vrceorum, & æramentorum & lectorū.
5 Et

f *Non enim intellexerunt de panibus.*] Oportuit ex obseruato miraculo de panibus intelligere magna cura Iesum prospicere suis, neque permissurum illos perire, aut obrui subita aliqua vi vel tempestate, vtpote quem videbant prospexisse iis, qui triduo tantùm se audiendi causa secuti fuissent, & curasse ne illi in via deficerent: quid ergo idem non faceret & curaret in salutem eorū, quos ipse sibi delectos asciuerat comites, & euangelicæ legationis administros?

g *Continuo cognouerunt eum.*] Publicum testimonium de Euangelio salutis & regni, ac de Euangelista illo promisso Sion.

h *Quotquot tangebant eum.*] Ex iis qui credebant illius virtutem diuinam ad beneficium hominum: nam multi nō solùm tangebant, sed comprimebant eum: quos, vtpote non rectè credētes, illa virtus non seruabat. Exemplū certissimum huius rei superius videmus in hæmorrhousa fœmina.

CAP. VII.

a *Et conueniunt ad eum.*] consilio studioque collato aggrediuntur eum, reprehēsuri & accusaturi traditionis violatæ à discipulis illius vel consilio, vel saltem dissimulatione ac negligentia. Erat autem argumētum grauissimum scilicet.

b *Et cùm vidissent.*] Coniunctio ET, expositiua est, ex Hebraicæ linguæ idiomate ac Syræ.

c *Communibus manibus*] Verbum est magistrale in Traditionibus commune. Cōmunicare, idem significat quod prophanū aut prophanare: distinguitur autem iuxta subiectam rationem. vt, Communis cibus, id est, impurus: communis dies, id est, profestus, siue luctuosus potius: communes manus, id est, illotæ; vt auctor ipse exponit.

d *Vituperauerunt*] non solùm factum, sed ipsum Iesum, tanquam auctorem illius exempli.

e *Tenentes traditionem.*] Aliquādo de his traditionibus aliquid fusiùs exponemus, quod ad multorum in sacris libris locorum elucidationem faciat, modò Deus nostris votis adsit.

f *Et à foro.*] Est enim forū iuxta istorum definitionem, locus communis & valdè profanus, ob cōsuetudinem purorum & impurorum, ac gentilium simul.

5 Et interrogabāt eum ᵃPharisæi & Scri-
bæ, Quare discipuli tui ᵇnon ambulant
non lotis MS.C. iuxta traditionem seniorum, sed "cōmu-
nibus' manibus 'manducant panem?
6 At ille respondens, dixit eis, Bene pro-
phetauit Isaias ᶜ de vobis hypocritis, sicut
Isa.29.d.13 scriptum est, Populus hic labiis me ho-
abest à MS.C. norat, cor autem eorum longè "est' à me.
B 7 in vanum autem me colunt, docentes
& MSq. doctrinas * præcepta hominum. 8 ᵈRe-
linquentes enim mandatum Dei, tenetis
traditioné MS.C. "traditiones' hominū, baptismata vrceo-
rum & calicum: & alia similia his facitis
multa. 9 Et dicebat illis, ᵉBene irritum
fecistis o. "facitis' præceptum Dei, vt traditionem
vestram seruetis. 10 ᶠMoyses enim dixit,
Exo.20.b.12. Deu.5.b.16. Honora patrem tuum & matrem tuam:
Eph.6.a.2. Exo.21.c.16 &, Qui maledixerit patri vel matri, mor-
Leui.20.b.9 Prou.20.c.20 te moriatur. 11 Vos autem dicitis, Si di-
xerit homo patri aut matri, ᵍCorban,
(quod est donum) quodcunque ex me,
tibi profuerit: 12 & vltrà non dimittitis
eum quicquam facere patri suo aut ma-
tri, 13 rescindentes verbum Dei per tra-
ditionem vestram quam tradidistis. &
similia huiusmodi multa facitis. 14 Et
Mat.15.b.10 aduocans iterum turbam, dicebat illis,

a *Pharisæi & Scribæ.*] Pharisæi externæ obseruantiæ exemplū, Scribæ scientiæ auctoritaté sibi arrogabant. vtriusque partis sententiæ conuenerant, vt Iesum reprehenderent.

b *Non ambulant.*] Grauior est accusatio quàm prima fronte videtur. nam duplex ratio in traditionibus initur, altera sententiarum, altera consuetudinis communis. Si quis transgreditur traditioné, quæ constat singulari vnius ex antiquis vel communi quorundam seniorum sentétia, dummodò habeat aliquorū seniorum opinionem cui adhæreat, non solet reprehendi, nisi ab iis fortassis qui oppositam parté tuentur. Si verò quis transgreditur communem seniorum traditionem, publica etiam consuetudine firmatam; is grauiter peccat istorum iudicio. Hîc igitur accusantur discipuli Iesu communis traditionis & cōsuetudinis violatæ: idque significatur illo verbo *ambulant*. namque consuetudo in lib. traditionum HALACHAH dicitur, id est, ambulatio: atque ambulare, consuetudine vti est, ex Hebraico idiotismo: vt, Qui ambulant in viis Domini. Ex his apparet illos non leuiter nugis armatos suis adortos fuisse Iesum, vsos nimirum stylo illo orationis doctrinali ac magistrali, qui certa vsurpatione & obseruatione pondus addere solet disputationibus.

c *De vobis hypocritis.*] Hypocrita propriè mimum vel histrionem significat. ex hoc genere alij actione & gestu, alij vocibus fabulas agunt. & personas sustinent, atque referunt non proprias, sed alienas, regum, ducum, diuorum, patrum, senum, matronarum. Hoc verbum Iesus sapientissimè vsurpauit, ad eos significandos qui vel gestu & actione, vel oratione tenus pietatis cultum in specie referunt. Hic vtrosque tangit Pharisæos & Scribas.

d *Relinquentes enim mandatū Dei.*] Charitatis præceptum, quæ omnia æquat & componit: tenetis traditionem hominum, quæ omnia diuidit & committit. Illud vnum mandatum est omnia complexum vinculo perfectionis: istæ autem variæque traditiones sunt, omnia confundentes, & onerantes cōscientiam obseruantium peccatis: imò aliquando perrumpentes expressa Dei præcepta, eademque grauissima, vt subiuncto exemplo patebit.

e *Bene irritum fecistis.*] Ironicè additum est aduerbium *bene*. Ingeniosè, inquit, amouistis pulcherrimè collocatum præceptum Dei, vt eodem loco statuatis traditionem vestram seruetis.

f *Moyses enim dixit.*] Apertè confirmat Christus legem Mosis à Deo dictatam esse.

g *Corban.*] Frequentissimè vsurpatum vocabulum in Traditionibus: estque iurandi forma aut deuouendi, ac si dicatur, Per donum sacrum iuro me esse damnatum & deuotum, si quicquam ex me iuueris: vel sit donum altarique deuotum, quidquid tu ex me iuuari possis: atque ita deuotum non poterit ad tuos vsus transferri. eum, inquam, qui ita pronuntiarit, non dimittitis quicquam facere patri suo aut matri. Hoc non solùm maledicere, sed execrari patrem, & ab omni debito officio, atque ab honore abalienare est. Lege integram elucidationem in Matthæi cap. 15.

Audite me omnes, & intelligite. 15 Ni-
hil est extra hominem introiens in eum,
quod possit eum coinquinare. sed quę de
homine procedunt, illa sunt quæ com-
municant hominem. 16 Si quis habet
aures audiendi, audiat. 17 Et cùm in- C
troisset in domum à turba, interrogabant
eum discipuli eius parabolam. 18 Et ait
illis, a Sic & vos imprudentes estis? Non
intelligitis quia omne extrinsecus intro-
iens in hominem, non potest eum com-
municare: 19 b quia nō intrat in cor eius,
sed in vẽtrem * vadit, & in secessum exit, * MS.G.
purgans omnes escas? 20 Dicebat autem
quoniam quę de homine exeunt, illa cō-
municant hominem. 21 Abintus enim Gen 6.a.5. & 8.d.21.
de corde hominum malæ cogitationes
procedunt, adulteria, fornicationes, ho-
micidia, 22 furta, auaritię, nequitię, do-
lus, impudicitiæ, oculus malus, blasphe-
mia, superbia, stultitia. 23 Omnia hæc
mala abintus procedunt, & communi-
cant hominem. 24 c Et inde surgẽs abiit Mat.15.c.21
in fines Tyri & Sidônis: & ingressus do-
mum, neminem voluit scire, & non po-
tuit latêre. 25 Mulier enim statim vt au-
diuit de eo, cuius filia habebat spiritum
immundum, intrauit, & prócidit ad pe-
des eius. 26 Erat * enim mulier Gẽtilis, * autem G MS.B.G.S.
d Syrophœnissa genere. Et rogabat eum
vt dæmoniũ eiiceret de filia eius. 27 Qui
dixit illi, e Sine prius saturari filios. nō est
enim

a *Sic & vos imprudentes estis.*] Diuina præcepta apertissimam æquitatem & veritatem præferunt & continent: sicut scriptum est, Omnia mandata tua æquitas. Humana verò, cùm non omnia æqua sint & solida, vel collatione cum diuinis vel prudentiæ rationibus æstimanda esse docet Iesus: prudentiæ rationes ex natura singularum rerum probè cognita constant.

b *Quia non intrat in cor eius.*] Igitur consideranda primùm est hominis natura, quæ propriè sit, an corpus, an animus magis homo verè dicatur: quid corpori, quid animo cum aliis rebus commune, quid non: quæ vera vtriusque partis mundities, quæ impuritas. vnde hæc nascantur. Malorũ etiam & bonorum genera dignoscenda sunt.

c *Et inde surgens.*] Discedens illinc, abiit in partes Galilææ, quę Tyri & Sidonis agro finitimæ erant. & neminé voluit scire se illuc venisse, ne eius aduentus diuulgaretur apud gentes illas finitimas, quibus non erat promissus Euangelista. Iubebat autem in domo, vt exceptis Galilæis & omnibus Israeliticæ domus, aliis non indicaretur aut diceretur. sed lux latêre nō potest. Auditum enim est de illo etiam in finitimis oppidis & locis.

d *Syrophœnissa.*] ex genere Phœnicum in Syria habitantium: nam alij ex Phœnicibus habitauêre in Africa, Libyophœnices dicti.

e *Sine prius saturari filios.*] Doctrinam euangelicam & miracula, quibus hæc confirmanda fuerat, filiis regni Israelitici, qui familiares magis in domo Dei esse dicebantur, exhiberi primùm oportuit, ad confirmandas promissiones patrum, vt D. Paulus exponit. Gẽtes in domo Dei olim vt canes in familia censebantur: iis exceptis, qui fide & pietate non dissimiles veris filiis sese exhiberent: cuiusmodi exemplum hęc mulier præstitit.

enim bonum ſumere panem filiorum, &
mittere canibus. [28] At illa reſpondit, &
D dixit illi, [f] Vtique Domine. nam & catelli
comedũt ſub menſa de micis puerorum.
[29] Et ait illi, [g] Propter hũc ſermonem va-
de, exiit dæmonium à filia tua. [30] Et cùm
abiiſſet domum ſuam, inuenit puellã ia-
cẽtem ſupra lectum, & dæmoniũ exiiſſe.
[31] Et iterum exiens de finibus Tyri, ve-
nit per Sidonem ad Mare-Galilææ in-
ter medios fines Decapoleos. [32] Et ad-
Mat. 9. d. 32. Luc. 11. b. 14. ducunt ei ſurdum & mutum: & [a] depre-
a deprecantur e. cabantur eum vt imponat illi manum.
[33] Et apprehẽdens eum de turba ſcorſum,
[h] miſit digitos ſuos in auriculas eius: &
expuens, tetigit linguam eius. [34] & ſuſpi-
ciens in cælum, [i] ingemuit, & ait illi,
Ephphethah, quod eſt, adaperire. [35] [k] Et
ſtatim apertæ ſunt aures eius, & ſolutum
eſt vinculum linguæ eius, & loquebatur
rectè. [36] Et præcepit illis ne cui dicerẽt.
Quantò autem eis præcipiebat, tãtò ma-
gis plus prædicabant, [37] & eò amplius
Gen. 1. d. 31. Eccl. 39. c. 21. admirabãtur, dicẽtes, Bene omnia fecit:
& ſurdos fecit audire, & mutos loqui.

CAP. VIII.

Mat. 15. d. 32. IN diebus illis [a] iterum cùm turba mul-
A ta eſſet [*], nec haberent quod manduca-
** cū Ieſu e.* rent: conuocatis diſcipulis, ait illis,
[2] Miſereor ſuper turbam: quia ecce iam
triduo ſuſtinent me, nec habent quod
manducent: [3] & ſi dimiſero eos ieiunos

S 2 in

f *Vtique Domine.*] Orationem Ieſu contumeliæ ac repulſæ ſpeciem præbentem iis qui fidei elementis eruditi non eſſent, mulier hæc promiſſionem ſibi factam interpretata eſt, idque ſapientiſſimè.

g *Propter hunc ſermonem.*] Propter omnem illam viuæ fidei rationem, quam oratione iſta expreſſiſti, impetraſt quod poſtulabas.

h *Miſit digitos ſuos in auriculas eius.*] Vſus eſt nonnunquã Ieſus huiuſmodi actionibus & ceremoniis, quæ ſignificabãt id quod verè agebatur ab ipſo; probabantque virtutem manifeſtam ex ipſo exire ad ſanandos omnes. Erant etiam voluntatis & intentionis ſignum. Aliquando verò abſque huiuſmodi actionibus, ſolo verbo ſanabat.

i *Ingemuit.*] Ex cogitatione malorum ac laborum in quo hominum genus ob peccatum inciderat; atque ob ſtupiditatem hominum, qui hæc non rectè exiſtiment.

k *Et ſtatim.*] Triplex miraculum eadem opera editum; aures apertæ, vinculum linguæ ſolutum, recta & expedita ſermonis facultas.

CAP. VIII.

a *Iterum cùm turba multa eſſet.*] Aliud certiſſimæ Dei erga eos qui ſe ſequuntur, prouidentiæ exemplum.

in domum suam, deficiét in via: quidam
enim ex eis de longè venerunt. 4 Et re-
sponderunt ei discipuli sui, Vnde illos
quis poterit hîc saturare panibus in soli-
tudine? 5 Et interrogauit eos, Quot pa-
nes habetis? Qui dixerunt, Septem.
6 Et pręcepit turbę discumbere super ter-
ram. Et accipiens septem panes, gratias
agens fregit, & dabat discipulis suis vt
apponerent, & apposuerunt turbæ.
7 Et habebant pisciculos paucos: & ipsos
benedixit, & iussit apponi. 8 Et mandu-
cauerunt & saturati sunt: & sustulerunt
quod "superauerat de fragmétis, septem — " supererat 1 MS.
sportas. 9 Erant autem qui manducaue-
rant, quasi quatuor millia: & dimisit eos.
10 Et statim ascendens nauim cum disci- — *Mat. 15. d. 39*
pulis suis, vênit in partes " Dalmanutha. — " Magedan. MS.
11 Et exierunt Pharisęi, & cœperunt a con- — *Mat. 16. a. 1. Luc. 11. g. 54.*
quirere cum eo, quærétes ab illo b signum — B
de cælo, tentátes eum. 12 Et ingemiscés
spiritu, ait, Quid generatio ista signum
quærit? Amen dico vobis, si dabitur ge-
nerationi isti signum. 13 Et dimittens
eos, ascendit iterum nauim, & abiit trans
fretum. 14 Et obliti sunt panes sumere: — *Mat. 16. a. 5.*
& nisi vnum panem non habebant secũ
in naui. 15 Et pręcipiebat eis, dicens, Vi-
dete & c cauete à fermento Pharisæorum,
& fermento Herodis. 16 Et cogitabant
ad alterutrum, dicentes, Quia panes non
habemus. 17 Quo cognito, ait illis Iesus,
Quid

a *Conquirere cum eo.*] Fingere multa argumenta sophistica & vana, quibus illius auctoritatem vel oppugnare, vel apud vulgus eleuare tentabant.

b *Signum de cælo.*] Nouum signum illorum arbitrio edendum, non ex iis quę expectanda & obseruanda indicabantur in sacris libris. attamen diuini consilij rationes huiusmodi hominum arbitrio & libidine mutandæ non erant.

c *Cauete à fermento Pharisæorum & fermento Herodis.*] Pharisæorum doctrina omnis in exteriori pietatis ab iisdem cõposita specie præcipuè versabatur, cuius finis populo magis quàm Deo probari erat. Herodis verò doctrina omnis mundana erat, humanæque prudentiæ rationibus innitebatur: tãtum religionis res curabat, quantum ad regni potentiæ ac politicæ, vt dicitur, vitæ administrationem facere intelligebat. in vtraque parte veræ pietatis virtus desiderabatur. Ab his autem modis alienos esse oportet eos qui sanam Christi doctrinã quærunt: nam si quid vel tantillum ex vtrouis genere admisceatur, omnis massa, quæ simplicissima esse debet, corrumpetur.

[d] Quid cogitatis, quia panes non habetis?
nondum cognoscitis nec intelligitis? ad-
huc cæcatũ habetis cor vestrum? 18 ocu-
los habentes non videtis? & aures ha-
bentes non auditis, nec recordamini?
Sup.6.f.41. Ioh 6.b.11. 19 quando quinque panes fregi in quin-
- 1 MS.G.S. C que millia: ⁻& quot cophinos fragmen-
torum plenos sustulistis? Dicũt ei, Duo-
- MS.G. decim. 20 Quando & septem ⁻panes in
quatuor millia, quot sportas fragmento-
rum tulistis? Et dicunt ei, Septem. 21 Et
dicebat eis, Quomodo nondum intelli-
gitis? 22 Et veniunt Bethsaidam: & ad-
ducunt ei cæcum, & rogabant eum vt
illum tangeret. 23 Et apprehensa manu
cæci, eduxit eum extra vicum: & [e] expuẽs
in oculos eius impositis manibus suis, in-
terrogauit eũ si quid videret. 24 Et aspi-
ciens, ait, [f] Video homines velut arbores,
ambulantes. 25 Deinde iterum impo-
suit manus super oculos eius: & cœpit
videre, & restitutus est, ita vt clarè vide-
ret omnia. 26 Et misit illum in domum
suam, dicens, Vade in domum tuam: &
si in vicum introieris, [g] nemini dixeris.
Mat.16.b.13 27 Et egressus est Iesus & discipuli eius in
castella Cæsareæ-Philippi: [h] & in via in-
terrogabat discipulos suos, dicens eis,
Luc.9.b.18. [i] Quem me dicunt esse homines? 28 [k] Qui
*Alij MS. R.B. responderunt illi, dicentes, *Iohannem
Baptistam, alij Eliam, alij verò quasi vnũ
de prophetis. 29 Tunc dicit illis, Vos

S 3 verò

d *Quid cogitatis quia panes non habetis?*] Certam, perpetuam, & constantem prouidentiæ etiam singularis fidem suis esse Iesus vult.

e *Expuens in oculos eius.*] Miraculum in miraculo, vt Hebraicè dici solet: nam sputum humanum nocet magis oculis quàm prosit, ob excrementosam atque viscosam vim. sed vt ostendatur magna Iesu virtus, in quo nihil erat saluti afferendæ repugnans.

f *Video homines velut arbores ambulantes.*] Hac responsione ostenditur illum nihil prorsus antea vidisse, omninoque cæcum fuisse. Non enim tantum miraculum esset, si ex imperfectiori visu ad perfectiorem esset restitutus. illud maximum in hoc genere est, si virtus oculis, nulla antea quæ fuerat, repentè creetur & perficiatur. id autẽ apertè significatur ab Euangelista, *Et cœpit videre, & restitutus est, ita vt clarè videret omnia.*

g *Nemini dixeris.*] Humana gloria in bonis operibus & studiosis actionibus, in beneficiis factis fugienda est.

h *Et in via interrogabat*] Non propter gloriam hoc rogat Iesus, quam ille sibi non quærebat; sed ad aperiundũ hominum de se iudicium, quatenus processisset tantis operibus miraculisque spectatis, & tanta doctrinæ grauitate ac veritate explorata. Deinde vt doceret suos maius aliquid de se sentire in suam ipsorum vtilitatem, & aliorum etiam hominum, quibus hæc res innotesceret.

i *Quem me dicunt esse homines?*] Hominum iudicium de me qualenam quantumque est: quo nomine censeor illis esse missus, vt auditus & exceptus ipsis prodesse sperer? Non rogat de vitæ integritate & sanctitate morum, quæ notissima erat, sed de opinione dignitatis auctoritatisque suæ.

k *Qui responderunt illi.*] Hoc responsum non ex sententia eorum qui aduersabantur Iesu; nam ij eum seductorem populi esse calumniabãtur inuidiosè: verùm ex eorum iudicio apud quos bene audiebat, relatum est. quorum cùm variæ sententiæ essent, nulla tamen vltra propheticam dignitatem, non solùm cæterorum hominum, sed neque ipsorum Apostolorum, qui sibi familiarissimi erant, & doctrina ipsius instructi, atque virtute miraculorum aucti ac præditi.

verò quem me esse dicitis? Respondens D
Petrus, ait ei, [a] Tu es Christus. 30 Et com-
minatus est eis [b] ne cui dicerent de illo.
31 Et cœpit docere eos, [c] quoniam oportet
filium hominis pati multa, & reprobari
à senioribus & à summis sacerdotibus &
Scribis, & occidi: & post tres dies resur-
gere. 32 Et palam verbum loquebatur.
[d] Et apprehendens eum Petrus, cœpit in-
crepare eum. 33 Qui conuersus, & vi-
dēs discipulos suos, comminatus est Pe-
tro, dicens, Vade retro me satana, quo-
niam non sapis quæ Dei sunt, sed quæ
sunt hominum. 34 Et conuocata turba
cum discipulis suis, dixit eis, Si quis vult Mat.10.d.38
me sequi, [e] deneget semetipsum: & tollat & 16.d.24. Luc.9.c.23.
crucem suam, & sequatur me. 35 Qui & 14.f.27. Luc.17.f.33
enim voluerit [f] animam suam saluam fa- Ioh.12.d.25
cere, perdet eam: qui autem perdiderit
animam suam propter me & Euangeliū,
saluam faciet eam. 36 Quid enim pro-
derit homini, si lucretur mundum totū,
& detrimentum animæ suæ faciat?
37 Aut, quid dabit homo commutationis Mat.10.d.33 Luc.9.d.26.
pro anima sua? 38 Qui enim me [g] "confu- & 12.b.9. "cōfessus o.
sus [g] fuerit, & verba mea in generatione
ista adultera & peccatrice: & filius ho-
minis " confundetur eum, cùm venerit " confitebitur o.
in gloria patris sui [h] cum angelis sanctis.

CAP.

a *Tu es Christus.*] Viuum testimoniū, quòd Iesus sit Christus filius Dei viui, vt Matthæus exponit, non potuit dari ab vllo mortalium, nisi ex reuelatione Dei Patris, ante mortem & resurrectionem illius: posteà verò ex virtute Spiritus sancti. Hæc reuelatio singulatiter facta fuit hoc loco Petro, Apostolorum primo, ad Iesu auctoritatem cæteris Apostolis insinuandam. Fuit autem priuata; quia nondum aderat tempus diuino cōsilio decretum, vt publicè hoc testimonium ederetur. Huius viui testimonij penuria maxima totius orbis terræ pars his miseris temporibus laborat; vnde tanta errorum caligo mentibus hominum obuersatur.

b *Ne cui dicerent de illo.*] Ne euulgaretur illud testimonium reuelatum ante tempus, hoc est, ante resurrectionem suam. nam tunc illis tantùm concessit Deus huius testimonij copiam, qui Iesum ipsum sequebantur, vt discipuli & Apostoli; vt hoc testimonio longè maius aliquid de ipso sentirent, quàm cæteri homines, & testes illi essent diuinæ virtutis maiori cum obseruatione: & haberent etiam firmiorem spem de ipsius resurrectione, illis diebus quibus ipse tradendus, condemnandus, crucifigendus, & sepulchro condendus erat: quamobrem ipse cœpit illis hæc omnia prædicere.

c *Quoniam oportet filium hominis pati multa.*] Illum ipsum, qui cùm esset filius Dei, filius hominis factus, atque ita Christus verè appellatus est, illum ipsum Christum oportuit pati secundùm scripturas, & occidi, & resurgere, & ita intrare in gloriam suam.

d *Et apprehendens eum Petrus.*] Petrus ex reuelatione nouerat dignitatem Iesu: at verò cætera quæ audiebat, non ad illam reuelationem, sed ad humanæ cogitationis rationes referebat. atque hac parte redargutus est non sapere quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum, quorum est cælestia terrenis posthabere.

e *Deneget semetipsum.*] Id est, meum omnino exemplum sibi proponat, qui non veni vt faciam voluntatem meā, sed voluntatem Dei qui misit me; atque hac imitatione mei perferat quidquid illi me sequenti in hac vita acciderit, quamuis grauissimum. namque hoc meum exemplum secutus, animā tandem suam saluam faciet. Igitur non ad humanarum cogitationū affectionumque rationem, sed ad mei imitationem vitam instituat suam.

f *Animam suam.*] vitam suam. sed habet duplicem significationem nomen *anima*, animæ vitalis & spiritus, ad vtramque referendum est tota hac oratione: sed aliter atque aliter.

g *Confusus fuerit.*] erubuerit & negauerit, vel metu vel cupiditate rerum humanarum, cùm tamen probè cognouerit meam virtutem, Euangelijque mei veritatem. *Verba mea.*] Euangelium meum, vt superius expositum est.

h *Cum angelis sanctis.*] Antitheton generationi adulteræ ac peccatrici.

CAP. IX.

Mat. 16.d.17 Luc. 9.d.27. ET [a] dicebat illis, Amen dico vobis,
A quia sunt quidam de hîc stantibus
qui non gustabunt mortem, [b] donec vi-
deant regnum Dei veniens in virtute.
Mat. 17.a.1. Luc. 9.d.28. [*] assumpsit M.S.B.S. 2 Et post dies sex [*] assumit Iesus Petrum
& Iacobum & Iohannem: & ducit illos
in montem excelsum seorsum solos, &
[c] transfiguratus est coram ipsis. 3 Et ve-
[*] M.S.C. stimenta eius facta sunt splendentia [*] &
candida nimis velut nix, [d] qualia fullo nō
potest super terram candida facere.
4 Et apparuit illis Elias cum Moyse: [e] &
erant loquentes cum Iesu. 5 Et respon-
dens Petrus, ait Iesu, Rabbi, bonum est
nos hîc esse: & faciamus tria tabernacu-
la, tibi vnum, & Moysi vnum, & Eliæ
vnum. 6 [f] Non enim sciebat quid dice-
ret: erant enim timore exterriti: 7 & fa-
cta est nubes obumbrans eos: & vênit
B vox de nube, dicens, Hic est filius meus
charissimus: audite illum. 8 Et statim
circunspicientes, [g] neminem amplius vi-
derunt, nisi Iesum tantùm secum. 9 Et
Mat. 17.b.9. descendentibus illis de monte, præcepit
illis ne cuiquam quæ vidissent, narrarét:
nisi cùm filius hominis à mortuis resur-
rexerit. 10 Et verbum continuerût apud
se: [h] conquirentes quid esset, Cùm à mor-
tuis resurrexerit. 11 Et interrogabant
Mala. 4. 5. eum, dicentes, [i] Quid ergo dicunt Pha-

CAP. IX.

a *Et dicebat illis.*] Vt doceret stultissimè agere eos qui metu vel spe, aut aliquo humano affectu moti, remitterét propositū quęrendi regnum Dei, quod certissimum erat, & breui venturum.

b *Donec videant regnū Dei veniens in virtute.*] Quanquā proximum testimoniū à Deo breui edendum de sua auctoritate ac dignitate significabat his verbis Iesus, tamen illud etiam maximum, grauissimum & admirabile omnino innuebat, quod post mortem, resurrectionem & ascensionem suam dandū confirmandumque erat virtute magna Spiritus sancti in discipulos mittendi. Namque hoc pacto & regni Dei dignitas atque incomparabilis virtus cognoscebatur, & filius hominis illius regni in hominibus auctor ac princeps declarabatur. *Quidam autem de illic stantibus*, hoc est, discipulis & turbis, hoc visuri erant, antequam gustarent mortem. Aliqui enim ante hoc morituri erant ex illa multitudine, inter quos Iudas vnus ex Apostolis erat.

c *Transfiguratus est.*] Species vultus eius facta est altera admirabili pulchritudinis splendore vt sol fulgens.

d *Qualia fullo non potest.*] Nihil super terram cælestium excellentiæ comparari potest. Docemur etiam ex interna beatitudine externam oriri, contrà quàm mundus opinatur.

e *Et erant loquentes cum Iesu.*] tanquam testes missi à Deo, qui Iesum Legis & Prophetarum finem scopumque esse declararent.

f *Non enim sciebat quid diceret.*] Excellit humani sensus facultaté Iesu Christi gloria: quam Petrus cùm cognoscere sibi videretur, non aptè tamen interpretabatur.

g *Neminem amplius viderunt, nisi Iesum tantum secum.*] Intellexeruntque apertè illum esse declaratum filium Dei, & præceptorem hominum.

h *Conquirentes quid esset cum à mortuis resurrexerit.*] Facilis captu erat illius orationis sententia, si tantùm significaret ipsum post mortem resurrecturum. nam neque resurrectionis verba, neq; fides, neque exempla illis ignota illo tempore erant: ex quo intelligimus illis aliud mysterium fuisse significatū illa dicendi forma, A mortuis, siue ex mortuis resurgere. Id mysterium vlterius Deo adspirante exponemus.

i *Quid ergo dicunt Pharisæi.*] Quandoquidem certum est nobis venisse Christum filium Dei, neque eum esse, non rectè videntur Pharisæi & Scribæ expectandum proponere Eliæ aduentum, atque ideò negare tempus nunc esse regni per Messiam obtinendi, quòd nondum illud signum adfuerit Eliæ venientis. quamobrem neque se recipere volunt, neque alium se recepturos dicunt, nisi præcedente Eliæ aduentu.

risæi & Scribæ, quia Eliam oportet ve-
nire primùm? 11 Qui respondens, ait
illis, [a] Elias cùm venerit primò, restituet C
omnia: [b] & quo modo scriptum est in fi- *Isa. 53. a. 3.*
lium hominis, vt multa patiatur & con-
temnatur. 13 Sed dico vobis quia & E- *Mala. 4. b. c. Mat. 17. b. 12*
lias venit ([c] & fecerunt illi quæcũque vo-
luerunt) sicut scriptum est de eo. 14 Et
veniens ad discipulos suos, vidit turbam
magnam circa eos, & Scribas conquirẽ-
tes cum illis. 15 [d] Et confestim omnis
"populus' vidẽs Iesum, "stupefactus est, & *multitudo MS. c. s.*
expauerunt': & accurrentes, salutabant *eum, expauit MS. c. s.*
eum. 16 Et interrogauit eos, Quid inter
vos conquiritis? 17 Et respondens vnus *Mat. 17. b. 14. Luc. 9. e. 37.*
de turba, dixit, Magister, attuli filium
meum ad te habẽtem spiritum mutum:
18 qui vbicunque eum apprehenderit, al-
lidit illum, & spumat, & stridet denti-
bus, & arescit: & dixi discipulis tuis vt
eiicerent illum, & non potuerũt. 19 [e] Qui
respondens "eis', dixit, O generatio in- *ei, MS. c. s.*
credula, quandiu apud vos ero? quandiu
vos patiar? afferte illum ad me. 20 Et at- D
tulerunt eum. Et cùm vidisset eum, [f] sta-
tim spiritus conturbauit illum: & elisus
in terram, volutabatur spumans. 21 Et
interrogauit patrem eius, Quãtum tem-
poris est ex quo ei hoc accidit? At ille ait,
Ab infantia: 22 & frequenter eum in
ignem & in "aquas' misit, vt eum per- *aquam MS. c.*
deret.

a *Elias cùm venerit primò restituet omnia.*] Non errant Pharisæi, affirmantes Eliã venturum primùm: sed quo signo cognoscendus Elias fuerit, hoc ipsi non definiunt, cùm tamẽ definitum apud Prophetas fuerit, illum restituturum omnia, hoc est, perturbatam iam inter homines pietatis & officiorum rationem, disertè in sua capita relaturũ, idque docturum.

b *Et quomodo scriptum est in filium hominis.*] Quemadmodum scriptum est de filio hominis, illum multa passurũ & contemnendum esse, sic Elias venit certo signo notandus, sicut scriptum est de eo, nec potest negari eius aduẽtus, vt neque etiam filij hominis Eliã consecuturi aduentus negari potest, quem ipsi contempserunt, & probris ignominiisque affecerunt, & fecerunt illi quæcunque voluerunt. ita vtrumque signum apertissimum est illis, & quod Elias facturus erat, & quod filius hominis, ex illorum contemptione & iniuria passurus erat. adeò nihil illi desiderare in huius ætatis certa adnotatione possunt.

c *Et fecerunt illi quæcunque voluerunt.*] Eliæ aduentus periculum fecerunt, certissimumque reperierunt, nec tamẽ crediderunt illi, sed facto iam periculo, illum occiderunt. Eodem modo & filium hominis illum ipsorum Messiam exceperunt contemnentes, negantes eum esse, quem certis signis secundùm scripturas cognoscere debuerunt & potuerunt, contemptum ignominia, & morte afficientes.

d *Et confestim omnis populus videns Iesum, stupefactus est.*] Hac narratione apertè significat Marcus partem aliquã illius splendoris, qui in vultu Iesu nuper nituerat Apostolis testibus, adhuc durasse vel emicuisse, vt non minus admirabilis appareret populo tũc Iesus, quàm olim Moses è colloquio diuino reuersus, Israelitis apparebat. eo tamẽ gloriæ discrimine, vt ille terribilis, hic verò amabilis videretur. ideò subiungit, *Et accurrentes salutabant eum.*

e *Qui respondens eis.*] Patri pueri ac discipulis, vtraque enim pars incredulitatis vitio laborabat: quæ res diuinam potentiam detinet, quo minus efficientissimam in rebus etiam difficillimis sentiamus.

f *Statim spiritus conturbauit illum.*] Sensit spiritus efficacitatem Iesu, de qua discipuli & Scribæ propter incredulitatem conquirebant.

deret.[a] sed siquid potes, adiuua nos, mi-
sertus nostri. 23 Iesus autem ait illi, [b] Si
potes credere, omnia possibilia sunt cre-
denti. 24 Et continuò exclamans pater
pueri, cum lachrymis aiebat, Credo Do-
mine: adiuua incredulitatem meam.
25 [c] Et cùm videret Iesus concurrentem
turbam, comminatus est spiritui im-
mundo, dicens illi, Surde & mute spiri-
tus, [d] ego præcipio tibi, exi ab eo: & am-
plius ne introeas in eum. 26 Et excla-
mans, & multum discerpens eum, exiit
ab eo, & factus est sicut mortuus, ita vt
multi dicerent, Quia mortuus est.
27 Iesus autem tenens manum eius, ele-
uauit eum: & surrexit. 28 Et cùm in-
troisset in domum, discipuli eius secretò
interrogabant eum, Quare nos non po-
tuimus eiicere eum? 29 Et dixit illis, Hoc
genus in nullo potest exire, nisi [e] in ora-
Mat.17.d.21. tione & ieiunio. 30 Et inde profecti pr-
tergrediebantur Galilæam: nec volebat
Luc.9.f.44. quenquam scire. 31 [f] Docebat autem dis-
E cipulos suos, & dicebat illis, Quoniam
filius hominis tradetur in manus homi-
num, & occident eum, & occisus tertia
die resurget. 32 At illi ignorabant ver-
bum: & timebant interrogare eum.
33 Et venerunt Capharnaum. Qui cùm
* essent, vel. 2. 3. domi *esset, interrogabat eos, Quid in
via tractabatis? 34 [g] At illi tacebant. si-
quidem in via inter se disputauerāt quis

T eorum

g *Sed si quid potes.*] Pater ille naturæ & consuetudinis rationibus malū definiebat, quod ex natura grauissimū, vtpote spiritum immundum ex consuetudine curatu difficillimum, nimirum ab infantia insitum, existimabat. Virtutem verò Christi magnam ille credebat, sed naturalibus tantùm modis metiebatur ex humana ratione, nō ex fide Dei, quæ rationem humanam omnem infinito superat interuallo.

b *Si potes credere.*] Dei virtutem infinitam esse hac oratione Iesus docet: efficientiam verò iuxta fidei modum apud eos qui indigent, spectari. Ostēdit etiam fidem in homine infinitam, vt ita dicamus, esse posse, quamuis cæteræ virtutes, præsertim morales, infinitæ non sint. Est magnum mysteriū in hac oratione, quod aliquando illustribus exemplis, Deo dante, explicabimus: estque hoc intelligendum de fide viua.

c *Et cùm videret Iesus concurrentem turbam.*] quam docere volebat quantum posset viua fides impetrare à Deo.

d *Ego præcipio tibi.*] Tantam vim spiritus immundi sola iussionis suæ virtute expellit Iesus, & à possessione pueri perpetuò arcet, inuitam quāuis & detractantem, quod declarant illi gestus & clamores.

e *In oratione & ieiunio.*] Dæmoniorum alia atque alia natura aliam atque aliā rationem sui expugnandi postulat à ministris ecclesiasticis: sed prima instructio eaque maximi momenti ex fide petitur, vt apud Matthæum Iesus docet: deinde adhibendæ sunt preces & ieiunia suscipiēda. Cognoscitur autem natura ex effectibus nocendique modis. Iesus autem cùm Dei virtute præditus esset, imò cùm ipse Deus esset, solo imperio poterat eiicere hoc genus, & omnia alia.

f *Docebat autem discipulos suos.*] Non solū docebat eos, vt præmoneret quid passurus ipse esset, nè imparati subito aut inopinato periculo turbarentur; sed docebat hoc pertinere ad gloriam suam, hocque esse constitutum à Deo patre, vt idem filius hominis, qui illis ex reuelatione declaratus erat filius Dei, innotesceret etiam mundo, & filius Dei manifestaretur cū subiret mortem, superataque morte resurgeret, secumque resurgere faceret eos, qui secū commortui & consepulti fuerant. Sed hoc mysteriū valde obscurū illis erat.

g *At illi tacebant.*] Non exposuerunt contentionem suam suo ipsorum nomine, sed tamen interrogauerunt eum in vniuersum, Quis putas maior est in regno cælorum? tanquam ex illius definitione intellecturi, quis inter eos

maior esset. exempli causa, si diceret, Antiquissimus ex iis qui me sequuntur, vel coniunctissimus mihi sanguine, vel qui plura reliquit vt me sequeretur, vel qui assiduus magis mihi fuit. Ex huiusmodi aliqua expositione putabat illi se posse statuere comparationum inter se, ac distinctionum contentionumque finem. Non tamen audebant suam contentionem indicare, ne magistro modestissimo ambitiosos se proderent; quod tamen erant, dum sic contendebant.

eorum maior esset. 35 Et residens voca- *Mat.18.a.1. Luc.9.f.46.*
uit duodecim, & ait illis, [a] Si quis vult pri-
mus esse, erit omnium nouissimus, &
omnium minister. 36 Et accipiens pue-
rum, statuit eum in medio eorum. [b] quē
cùm complexus esset, ait illis, 37 Quis-
quis vnum ex huiusmodi pueris recepe-
rit in nomine meo, me recipit. & qui-
cunque me susceperit, [c] non me suscipit,
sed eum qui misit me. 38 Respondit illi F
Iohannes, dicēs, Magister, vidimus quē- *Luc 9.f.49. Mat.9.f.38.*
dam in nomine tuo eiicientem dæmonia
qui non sequitur nos, & prohibuimus
eum. 39 Iesus autem ait, [d] Nolite prohi-
bere eum. nemo est enim qui faciat vir- *1 Cor.12.a.3.*
tutem in nomine meo, & possit citò ma-
lè loqui de me. 40 qui enim non est ad-
uersum [*] vos, pro vobis est. 41 Quisquis *[*] nos, pro nobis*
enim potum dederit vobis calicem aquę *Mat.10.d.42*
[*] in nomine meo, quia Christi estis: amē *[*] frigidæ.*
dico vobis, non perdet mercedē suam. *Mat.18.a.6. Luc 17.a.2.*
42 [e] Et quisquis scandalizauerit vnum ex
his pusillis credētibus in me: bonum est
ei magis si circundaretur mola asinaria
collo eius, & in mare mitteretur. 43 [f] Et G
si scādalizauerit te manus tua, abscinde *Mat.5.e.30. & 18.a.8.*
illam.

a *Si quis vult primus esse.*] Lydius lapis omnibus Christianis, & populis, & principibus, & magistratibus propositus.

b *Quem cùm cōplexus esset.*] Hac actione testatus est Iesus gratissimam Deo patri sibique esse simplicitatem, modestiam & innocentiam infantum naturæ persimilem.

c *Non me suscipit.*] Non est negatiua oratio, sed correctio, quam Græci [illegible] dicunt. cùm minus dixisse videmur quàm res habet, idque addimus quod deest ad integritatem rei. vt, Non dico tibi septies, sed septuagies septies. nam prior pars continetur in posteriori.

d *Nolite prohibere eum.*] Vbi manifesta est virtus Iesu, non expectanda sunt externa argumenta, quæ ad virtutem comparandam instituta sunt. Iesu virtus non tantùm in quosdam præsentes, sed in multos etiam absentes & procul distantes, infundi potest ac solet. Non igitur ob quarundam conditionum vel circunstantiarum defectū inuideri debet virtus, virtutisque exercitatio iis quibus à *Deo* concessa fuerit. Quod si quis obiiciat non facilè cognosci posse virtutem solidam in omnibus, respondet Iesus, eos in quibus virtus vera Christiana spectata fuerit, non debere teneri vllo pacto: cæteros verò æquissima illa regula examinandos, & religiosa interpretatione excipiendos, videlicet, *Qui non est aduersum vos, pro vobis est.* Nemo enim præsumi debet malus, nisi cōtrarium doceatur, vti humanæ etiam leges definiunt. Quòd si hoc ita habet, & verè habet, vt qui non oppugnet veritatem, propugnare saltem studio existimandus sit. nedum si non tantùm nō oppugnauerit veritatem ac virtutem Christianam, sed certa aliqua vitæ actione, vel beneficij exhibitione promouerit. Eheu, quàm peruersè hodie homines aduersus hanc Christi Iesu sententiam decernere solent!

e *Et quisquis scandalizauerit vnum.*] Aduersus eos dictū, qui Christianæ simplicitatis cursum propter contentiones ambitionesque impediunt.

f *Et si scandalizauerit te manus tua.*] Ad eos conuertitur oratio, qui in Christianæ simplicitatis via aliarum vel rerum vel personarum causa offenduntur. ij autem monentur, vt propter nullius vel charissimæ rei detrimentum vel iacturam, institutum rectè ac simpliciter viuendi deserant iter. immò ipsi vltro iis rebus renuntiant quas aliàs vtiles vel iucundas duxerint, & tamen intellexerint sibi impedimento fore ad vitam obtinendam.

illam. bonum eſt tibi debilem introire
in vitam, quàm duas manus habentẽ ire
in gehennam, in ignem inextinguibilẽ,
44 vbi vermis eorum non moritur, &
ignis non extinguitur. 45 Et ſi pes tuus
te ſcandalizat, amputa illum: bonum eſt
Mt.5.e.3. tibi claudũ introire in vitam [f] æternam,
quàm duos pedes habentem, mitti in ge-
hennã ignis inextinguibilis, 46 vbi ver-
Iſa.66.g.42. mis eorum non moritur, & ignis nõ ex-
tinguitur. 47 Quòd ſi oculus tuus ſcan-
dalizat te, eiice eum. bonum eſt tibi luſ-
cum introire in regnum Dei, quàm duos
oculos habentem, mitti in gehennam
ignis, 48 vbi vermis eorum non mori-
Leu.2.c.13. Mt.5.b.13. tur, & ignis non extinguitur. 49 [g] Omnis
enim igne ſalietur: & omnis victima ſa-
Lu.14.g.34. le ſalietur. 50 Bonum eſt ſal. quòd ſi ſal
inſulſum fuerit, in quo illud condietis?
[h] Habete in vobis ſal, & pacem habete
inter vos.

CAP. X.

Mt.19.a.1. ET inde exurgens, venit in fines Iudææ
A vltra Iordanem: & conueniunt iterũ
turbæ ad eum: & [a] ſicut conſueuerat, ite-
rum docebat illos. 2 [b] Et accedẽtes Pha-
riſæi, interrogabant eum, [c] Si licet viro
vxorem dimittere? tentantes eum. 3 At
ille reſpondens, dixit eis, [d] Quid vobis
Deut.24.a.4. præcepit Moyſes? 4 Qui dixerũt, [e] Moy-
ſes permiſit libellum repudij ſcribere, &
dimittere. 5 Quibus reſpondens Ieſus,
T 2 ait,

g *Omnis enim igne ſalietur.*] Nihil ſapit Deo quod ſalitum non ſit. Sũt quædam carnes, quæ dum igni torrentur, ſalis ſaporem naturâ induunt, vt veruecinæ: alijs antè additur ſal, quàm torreantur aut coquantur. Omnis igitur qui dum ſcandalum declinat, ſeipſum oculo, manu, pedéve priuat, hoc eſt, propter cælorum regnũ chariſſimis alijs rebus renuntiat, quibus offendi ſe intelligit: is igne ſalitur. iſque Deo gratus erit. Appellatur autẽ hoc loco *ſal* ſymbolicῶs *ſapientia*, ſiue ſapientiæ pars *prudentia*. hanc enim imprimis habere oportet eos, qui placere Deo ſtudent. Non dico prudentiam mundi, ſed prudẽntiam filiorum Dei, cum ſimplicitate coniunctam. huiuſmodi ſal bonum eſt: quòd ſi rationibus & rerum æſtimationibus perturbatis corrumpatur, omnia confuſum iri conſequitur.

h *Habete in vobis ſal.*] Nulla ratione negligatis ſal, vel omnium humanarũ rerum detrimento propoſito & conſtituto vobis, ita vt vnuſquiſque cedat iis rebus, quæ ſal inſulſum reddere poſſunt. Iis eùm ceſſeritis & abſtinueritis, nulla erit inter vos contentio, ſed ſumma pax.

CAP. X.

a *Et ſicut conſueuerat.*] Conſueuerat docere & ſanare infirmitates, ita etiã hîc faciebat. Lege Matthæum.

b *Et accedentes Phariſæi.*] Scribarum ſententiæ de hac re diuiſæ erant. ideò Phariſæi acceſſerunt, qui perfectionẽ in more, cultuque vitæ profeſſi doctrinarum rationem Scribis relinquebant, nulli parti, vt videri poterat, addicti: exiſtimabant autem Ieſum in inuidiã earum partium, aduerſum quas ſententia ferretur, adducendum.

c *Si licet viro vxorem dimittere?*] Indefinitè interrogauêre, & ſine exceptione. Idem valet hæc quæſtio, *Si licet viro vxorẽ dimittere?* atque illa apud Matthæum, Si licet viro vxorem dimittere quacunque ex cauſa?

d *Quid vobis præcepit Moyſes?*] Sapientiſſima intèrrogatio qua tentatio eluditur. Nam ſi ille diceret, Quid vobis permiſit Moyſes? videretur ex permiſſione velle ſtatuere de hac quæſtione, ſed ex permiſſione nihil ſtatui poteſt. Eſt enim tolerationis genus permiſſio. tolerationem verò nemo legẽ vel doctrinam appellat. Ideò petit ab eis præcepti de illa re expoſitionem. Quòd ſi illi præceptum proferrent, nullum locum calumniæ relinquebant aduerſus eum, qui ex præcepto ipſis reſponderet.

e *Moyſes permiſit.*] Non reſponderunt diſtinctè, ſed confuſè admodum, cùm duabus actionibus vnam formam adſcriberent. Siquidem verbum *permiſit*,

non referendum est propriè ad scriptionem libelli repudij, sed potius ad dimissionem. & sic propriè dicendum erat, si vel sapienter vel candidè respon[d]eretur, videlicet, Moses permisit dimittere, & præcepit libellum repudij scribere. Nam vt apud Matthæum explicuimus, Ad duritiam cordis illorum permissa fuit dimissio à Mose Israelitis tantùm, idque vnica fornicationis causa. Ad eandem etiam duritiem vel extolliendam vel comprimendam, præcepit Moses repudij libellum dari, qui damnosus erat repudianti.

ait, Ad duritiam cordis vestri scripsit vo-
bis præceptú istud. 6 [a] Ab initio autem
creaturæ masculum & fœminam fecit Gen. 1. d. 17.
eos Deus. 7 [b] Propter hoc, relinquet ho- Mat. 19. a. 4. Gen. 2. d. 22. 1 Co. 6. d. 16.
mo patrem suum & matrem: & adhæ- Ephe. 5. g. 31.
rebit ad vxorem suam, 8 & erunt duo in
carne vna. Itaque iam non sunt duo, sed
vna caro. 9 Quod ergo Deus coniúxit, 1 Co. 7. b. 10.
homo non separet. 10 Et in domo iterú
discipuli eius de eodem interrogauerunt
eum. 11 Et ait illis, Quicunque dimise-
rit vxorem suam & aliam duxerit, adul-
terium committit super eam. 12 Et si B
vxor dimiserit virum suum, & alij nu-
pserit, mœchatur. 13 Et offerebant illi
paruulos, vt tangeret illos. Discipuli au-
tem cõminabantur offerentibus. 14 Quos
cùm videret Iesus, indignè tulit, & ait il-
lis, Sinite paruulos venire ad me: & ne
prohibueritis eos. [c] talium enim est re-
gnum Dei. 15 Amen dico vobis: quis-
quis non receperit regnú Dei velut par- Mat. 19. a. 2. Luc. 18. c. 15.
uulus, non intrabit in illud. 16 [d] Et com-
plexans eos, & imponens manus super
illos, [e] benedicebat eos. 17 Et cùm egres-
sus esset in * via, [f] procurrens quidam ge- * viam ; MS. G. B.
nu flexo ante eum, rogabat eum *, * dicens, MS. B. S.
[g] Magister bone, quid faciam vt vitam Mat. 19. c. 16. Luc. 18. d. 18.

a *Ab initio autem creatura.*] Cùm vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erãt valde bona, & benedixit rebus omnibus à se factis, tunc, inquam, *masculum & fœminam fecit eos Deus*. & qui semel ita coniuncti in carne vna fuerint, à Deo ita facti esse censentur, & sic permanere debent in illo vnionis statu: quæ vnio non naturâ, sed Dei institutione & coniunctione constat. Ex quo sequitur, eum qui huiusmodi coniunctionem dissoluit, in crimine esse grauissimo dissolutionis factorum Dei, & non modò aduersus naturam rerú, sed quod grauius est, aduersus auctoré ipsum rerum ac naturæ committere.

b *Propter hoc relinquet homo.*] Est quædam coniunctio naturalis inter patré & matrem & filium, tanquam coniunctio siue vnio partis minoris ad totum. Et huius coniunctionis obseruatio sancta est ex natura ipsa, atque ex Dei commendatione. Sed viri & vxoris coniunctio dignior est, vt quæ constet ex duobus integris, & iisdem in vnum coniunctis. Est autem secundùm naturam maior & dignior coniunctio dimidij ad dimidium, quàm partis minoris ad totum. Ergo illa cõiunctio admiranda omnino est & obseruanda, qua vnum integrum vni integro, ea ratione qua dimidium dimidio cõiungitur, in vnum integrum etiam; eique dignitati accedit singularis ac mysteriis plena Dei institutio, quæ communem naturæ modum superat. Cùm ergo Deus qui cultum & obseruationem erga parentes vehementer commendauit, præcipiat relinqui patrem & matrem, & adhærere vxori; consequitur maximum nefas esse, initam semel huiusmodi coniunctionem dissoluere.

c *Talium est enim regnum Dei.*] ipsorum paruulorum, & eorum qui paruulos simplicitate Christiana imitantur volentes.

d *Et complexans eos.*] vt affirmaret actione ipsa simplicitatem illam sibi patrique gratissimam.

e *Benedicebat eos.*] Sic benedicentur & ij qui sese propter regnum Dei paruis similes præstiterint.

f *Procurrens quidam.*] qui cupiebat doceri qua ratione pueris se persimilem redderet.

g *Magister bone.*] Non habet hæc cõfessio significatam diuinitatem in Iesu, sed humanitatem tantùm, & doctrinam summam: quòd si tantummodo hominem eum esse existimabat, & non Deum, non debebat appellare *bonum*, ea ratione qua perfectum absolutumque bonum dicitur, in quo nihil excipi possit. hoc enim modo nemo bonus, nisi vnus Deus; ad cuius bonitatis participationem contendere omni studio oportet eos, qui verè boni esse cupiunt.

C æternam percipiam? 18 Iesus autẽ dixit
ei, Quid me dicis bonum? Nemo bo-
Exod. 20. a. 13 nus, nisi vnus, Deus. 19 [a] Præcepta no-
sti, Ne adulteres, Ne occidas, Ne fure-
ris, Ne falsum testimonium dixeris, Ne
fraudem feceris, Honora patrem tuum
& matrem. 20 At ille respondẽs, ait illi,
Magister, hæc omnia obseruaui à iuuẽ-
tute mea. 21 Iesus autem intuitus eum,
dilexit eum, & dixit ei, [b] Vnum tibi de-
est: vade, quæcunque habes vende, & da
pauperibus, & habebis thesaurũ in cęlo:
& veni, sequere me. 22 [c] Qui contrista-
tus in verbo, abiit mœrens. erat enim
habens multas possessiones. 23 [d] Et cir-
cunspiciens Iesus, ait discipulis suis,
Quàm difficile qui pecunias habent, in
regnum Dei introibunt! 24 Discipuli
autem [e] obstupescebant in verbis eius. At
D Iesus rursus respondens, ait illis, Filioli,
quàm difficile est [f] confidentes in pecu-
niis, in regnum Dei introire! 25 Facilius
est camelum per foramen acus transire,
quàm diuitem intrare in regnum Dei.
26 Qui magis admirabantur, dicentes ad
semetipsos, Et quis potest saluus fieri?
27 Et intuens illos Iesus, ait, [g] Apud ho-
mines impossibile est: sed nõ apud Deũ.

a *Præcepta nosti.*] Vera & certa ratio atque vnica puerilem simplicitatem imitandi. namque omnia hæc pueri antequam peccatum in membris eorũ regnet, simplicitate sua obseruant.

b *Vnum tibi deest.*] Ad exactam puerilem simplicitatem obtinendam, quæ proxima est regno Dei subeundo, vt omni non solùm ambitione, sed cupiditate liber Deo te permittas totum; tuarumque diuitiarum rationem omnem in cælo statuas, & me sequaris, qui dux & auctor tibi possum esse ad perueniendum in vitam ęternam. Hac oratione significabat Iesus fidem erga se habendam tanquam verum ducem ad vitam regnumque Dei.

c *Qui contristatus in verbo.*] in sermone illo de venditione omnium rerum ad assem, & erogatione in pauperes. Difficilis admodum hominibus multis est, aliàs modestis & officiosis, illa permissio sui ipsorum, & reiectio in diuinam prouidentiam, relicta cogitatione rerum humanarum.

d *Et circunspiciens Iesus.*] Hac actione & gestu circunspiciendi, significauit rem illam dignam obseruatione esse omnibus, tam pauperibus, quàm diuitibus: admonuitque discipulos suos recti cõsilij & propositi ab ipsis suscepti, paupertatem potius eligentibus. Significauit etiam animaduerti oportere vel illo iuuenis aliàs boni tamen diuitis exemplo, quãto tutior sit pauperiorum conditio, quàm diuitum; quantoque expeditior ad regnum Dei petendum.

e *Obstupescebant in verbis eius.*] Cùm intelligerent fore vt permulti difficultate illa laborarent, quandoquidem maxima pars hominum, etiam eorum qui honestè viuere cupiunt, diuitias paupertati anteponit.

f *Confidentes in pecuniis.*] Non omnes qui pecunias possident, diuites spiritu sunt: namque nonnulli, quanquã rari, ita possident pecunias, ac si non possiderent: hoc est, non defixo animo in illis sunt, nihil magis curantes, quàm vt rem faciant, vel factam tueantur, existimantes in illis collocatam esse omnium expetibilium rerum commoditatem & opportunitatem. illaq; sublata, ineptum esse hominem ad res omnes, ad honores, ad disciplinas, atque adeò ad virtutem capessendam. Qui sic de pecuniis existimat, difficile est eum in regnum Dei introire, ita vt facilius sit camelum animal per foramen acus sartoriæ transire. Hæc comparatio vulgariter vsurpabatur à Iudæis, ad res difficillimas ac penè impossibiles significandum.

g *Apud homines impossibile est.*] Hoc est, si humanæ tantùm vel scientiæ vel facultatis rationibus agatur. Nam si relictis humanis rationibus, diuinum consiliũ petatur, & auxilium postuletur, cognosceretur profectò quæ sit diuitiarum natura, quæ facultas, quæ commoditas, quis vsus: atque ita relicta spe & confidentia, quæ in diuitiis ponitur, animus ad Deum conuertetur, beatitudinis veræ parentem, auctoremque certissimum.

[a] omnia enim poſſibilia ſunt apud Deũ.
28 Et cœpit ei Petrus dicere, Ecce, nos Mat. 19. d. 27 Luc. 18. d. 28
dimiſimus omnia, & ſecuti ſumus te.
29 Reſpondens Ieſus, ait, Amen dico vo-
bis, nemo eſt qui reliquerit domum, aut
fratres, aut ſorores, aut patrem, aut ma-
trem, aut filios, aut agros[b] propter me
& propter Euangelium: 30 [c] qui non[*] ac- * accipiat M.S.C.
cipiet centies tantum, nunc, in tempore
hoc; domos, & fratres, & ſorores, & ma-
tres, & filios, & agros,[d] cum perſecutio-
nibus: & in ſeculo futuro,[e] vitam æter-
nam. 31 [f] Multi autem erunt primi, no- Mat. 19. d. 30 Luc. 13. f. 30
uiſſimi: & nouiſſimi, primi. 32 Erant
autem in via aſcendentes Ieroſolymam: E
[g] & præcedebat illos Ieſus, & ſtupebant:
& ſequentes timebant. Et aſſumens ite- Mat. 20. c. 17 Luc. 18. f. 31
rum duodecim, cœpit illis dicere quæ
eſſent ei euentura. 33 Quia ecce aſcen-
dimus Ieroſolymam, & filius hominis
tradetur principibus ſacerdotũ, & Scri-
bis & ſenioribus, & damnabunt eum
morte, & tradent eum gentibus, 34 &
illudent ei, & conſpuent eum, & flagel-
labunt eum, & interficient eum, & ter-
tia die reſurget. 35 Et accedunt ad eum Mat. 20. c. 20
Iacôbus & Iohannes filij Zebedæi, di-
centes, Magiſter, volumus vt quodcun-
que petierimus facias nobis. 36 At ille
dixit eis, Quid vultis vt faciam vobis?
37 Et

a *Omnia enim poſſibilia ſunt apud Deum.*] & camelum per foramen acus trãſire, & diuitiis in pecuniis confidentis mẽtem mutare.

b *Propter me & propter Euangelium.*] vt me ſequatur tanquam Apoſtolus aut diſcipulus, vel bonum nuntium ſalutis & regni cæleſtis, vel à me, vel ab aliquo ex miniſtris meis expoſitum, ſuſcipiat & amplectatur in ſuam ſalutem & vitam.

c *Qui non accipiat centies tantum*] Non amittit res ſuas, qui propter Chriſtum relinquit; ſed potius apud Deum deponit: earumque cura liberatus, vſum pleniſſimum & certiſſimum ex diuina prouidentia toties experitur, quoties neceſſitas tempúsve poſtulat.

d *Cum perſecutionibus.*] Diuitiæ & opes non tam ad ſecunda & tranquilla tẽpora, quàm ad aduerſa & turbata, vel vitanda vel ſuperanda, expeti paratiq; ſolent. His enim rebus pericula vel vitari, vel redimi poſſe putantur, atq; ſecundis quidem temporibus curam magis & laborem ac moleſtiã addunt, quàm minuunt. Qui verò res humanas propter Euangelium relinquit, earum curam tranquillis temporibus nullam habet: turbatis verò vſum cumulatiſſimum percipit centies tantũ.

e *Vitam æternam.*] quam Euangelium promittit.

f *Multi autem erunt.*] Hoc addebat Ieſus, vt magis animaret noui Teſtamẽti homines, ad credendum & obediendum Euangelio, vtpote quos tantum premium maneret, idque multis eorũ, videlicet qui ſtudioſè magis perſeuerantérque id agerent, reddendum nũc in tempore hoc: id quod non ita cõtigit veteris Teſtamenti hominibus, qui primi venerunt vocati: Gentiles etiam multi prius acceperunt, quàm multi ex Iudæis.

g *Et præcedebat illos Ieſus.*] Habitu, geſtu & greſſu, quibus magnum itineris illius conficiendi ſtudium cognoſci poterat. Ideò autem ſtupebant, quòd intelligerent illum maximum aliquod iam agere velle negotium & grauiſſimum, quod tamen non ſatis intelligebant. Audierant illum dicentem de traditione ſui, de morte & reſurrectione. Petrus & Iohannes & Iacobus audierant Moſen & Eliam, colloquẽtes cum illo de exceſſu quem completurus erat in Ieruſalem. Hæc omnia & alia, ſtuporem & timorem illis afferebant. Ideò ne vlterius turbarentur, propter infirmitatem qua tunc, vt homines, laborabant, iterum docentur quæ eſſent ei ventura. Et tamen illi non intelligebant mortis & reſurrectionis illius myſterium, in quo continebatur humana ſalus, per filium hominis patienda. Tamen exiſtimarunt quidam ex illis illa arcana oratione ſignificatum eſſe negotium regni per Chriſtum obeundi.

37 Et dixerunt, Da nobis vt vnus ad de-
xteram tuam, & alius ad ſiniſtram tuam
ſedeamus [a] in gloria tua. 38 Ieſus autem
F ait eis, [b] Neſcitis quid petatis. poteſtis bi-
[baptiſmũ M.S.G.] bere calicem quẽ ego bibo: aut " baptiſ-
mo' quo ego baptizor, baptizari? 39 At
illi dixerunt ei, Poſſumus. Ieſus autem
ait eis, [c] Calicem quidem quem ego bibo
[baptiſmo M.S.R.B.] bibetis, & " baptiſma' quo ego baptizor
baptizabimini: 40 ſedere autem ad de-
xteram meam, vel ad ſiniſtram, non eſt
[– 6 M.S.G.S.] meum dare ⁻ vobis', [d] ſed quibus paratum
[Mat.20.c.24] eſt. 41 Et audientes decẽ, cœperunt [e] in-
dignari de Iacobo & Iohanne. 42 Ieſus
[Luc.22.c.25] autem vocans eos, ait illis, [f] Scitis quia
hi qui videntur principari gentibus, do-
minantur eis: & principes eorum pote-
ſtatem habent ipſorum. 43 Non ita eſt
autem in vobis: ſed quicunque voluerit
[* in vobis.G.a.] fieri maior*, erit veſter miniſter: 44 &
quicunque voluerit in vobis primus eſſe,
erit omnium ſeruus. 45 Nam & filius
hominis non venit vt miniſtraretur ei,
ſed vt miniſtraret, & daret animã ſuam
[Mat.20.d.29] redemptionẽ pro multis. 46 Et veniunt
[Luc.18.f.35] G Iericho: & proficiſcente eo de Iericho, &
diſcipulis eius, & [g] plurima multitudine,
[h] filius Timæi Bartimæus cæcus, ſedebat
iuxta viam mendicans. 47 Qui cùm au-
diſſet quia Ieſus Nazarenus eſt: cœpit
[– M.S.G.S.] clamare, & dicere, ⁻ Ieſu fili Dauid, miſe-
rere mei. 48 Et comminabãtur ei multi,
vt

a *In gloria tua.*] Dignitate & maieſtate regni, quam temporalem illi fore exiſtimabant.

b *Neſcitis quid petatis.*] Neſcitis quid à me petendum ſit, quid ego præſtare meis velim, præſtiturusque ſim, nimirum regni mei conſortium; ſed cuiuſmodi regnum illud ſit, neſcitis: conſortium regni mei continget iis, qui eundem mecum calicem myſterio magno bibent, mecumq; cõmunicabunt, & communicantes configurabuntur morti meæ, baptizati eodem baptiſmate, eo modo qui à vobis nũc cognoſci non poteſt. atque hoc erit mecum poſteà regnare, ac regni mei participes eſſe. Poteſtisne vos hoc ſperare, optare & credere? vultis hoc? parati eſtis mecum ſubire?

c *Calicem quidem quem ego bibo.*] Præſens pro futuro, ad rei certitudinem ſignificandam. promittit id quod ipſe communicaturus ſit iis qui ſe ſequẽtur, & quod omnibus optare expediat.

d *Sed quibus paratũ eſt.*] à patre meo, vt Matthæus exponit. Nãque ea quæ pertinẽt ad electiones miniſteriorum, vt non neceſſaria omnibus: ita neque communia omnibus ſunt, ſed iis tantùm tribuuntur, qui ex diuino conſilio ad eam rem comparantur.

e *Indignari de Iacobo & Iohanne.*] quòd cæteris præferri præeſſeque ſtuderent.

f *Scitis quia hi qui videntur principari gentibus, dominantur eis.*] Ideo indignamini, quòd exiſtimetis magiſtratũ in populo meo ambitione, potentia, atque imperio in cæteros vſurum, vt apud gentes fit. Sed ſi rationem meam intellexeritis, facile cedetis aliis magiſtratũ, qui neglectione ſuorum commodorũ, & alienorum cura & ſtudio à me eſt definiendus.

g *Et plurima multitudine.*] qui omnes teſtes fuerunt miraculi mox narrãdi.

h *Filius Timæi.*] notiſſimus paterni nominis appellatione: nam *Bartimæus* idem eſt quod *filius Timæi*: & notiſſimus etiam non ſolùm Iericho ciuibus, ſed cunctis illam viam, ad quam mendicabat, frequentantibus.

vt taceret. At ille multò magis clamabat,
Fili Dauid, miserere mei. 49 Et ſtans Ie-
ſus præcepit illum vocari. Et vocant cæ-
cum dicentes ei, Animęquior eſto, ſurge,
vocat te. 50 Qui [i] proiecto veſtimento
ſuo exiliẽs, venit ad eum. 51 Et reſpon-
dens Ieſus, dixit illi, Quid tibi vis faciã?
Cęcus autem dixit ei, [k] Rabbóni vt videã.
52 Ieſus autem ait illi, Vade, fides tua te
ſaluum fecit. Et confeſtim vidit, [l] & ſe-
quebatur eum in via.

i *Proiecto veſtimento ſuo.*] Signum fidei, & magnæ conceptæ ſpei.

k *Rabboni vt videam.*] Nihil hæſitauit in fide, quamuis magnam rem, & natura impoſſibilem, peteret.

l *Et ſequebatur eum in via.*] Euidens ſignum recepti viſus.

CAP. XI.

ET cùm appropinquarent Ieroſolymę *Mat. 21. a. 1. Luc. 19. c. 29.*
& Bethaniæ ad montem Oliuarum, A
mittit duos ex diſcipulis ſuis, 2 & ait il-
lis, Ite in caſtellum quod contra vos eſt.
[a] & ſtatim introeuntes illuc, inuenietis
pullum ligatum, [b] ſuper quem nemo ad-
huc hominum ſedit: ſoluite illum, & ad-
ducite. 3 Et ſi quis vobis dixerit, Quid
facitis? dicite quia Domino neceſſarius
eſt: & continuò illum dimittet huc.
4 Et abeũtes inuenerunt pullum ligatum
ante ianuam foris in biuio: & ſoluunt
eum. 5 Et quidam de illic ſtantibus [*] di- [*] dicebãt ſq.
cebant illis, Quid facitis ſoluentes pul-
lum? 6 Qui dixerunt eis ſicut præcepe-
rat illis Ieſus: & dimiſerunt eis. 7 Et du- *Ioh. 12. b. 14.*
xerunt pullum ad Ieſum: & imponũt illi
veſtimenta ſua, & ſedit ſuper eum.
8 [c] Multi autẽ veſtimenta ſua ſtrauerunt
in via: alij autem frondes cædebant de
arboribus,

a *Et ſtatim introeuntes.*] Abſentes res Ieſu Chriſto præſentes ſunt & conſpectæ, nec non & futuri rerum exitus præniſi, qui paulo inferius dicit, *Et continuo illum dimittet huc.* introeuntes in caſtellum in ipſo introitu caſtelli ad primas domus.

b *Super quem nemo hominũ adhuc ſedit*] Indomitum pullum ſignificat, eadem ſignificatione qua Iſaias dixit, Filium aſinæ. Fuit autem miraculi genus, à pullo indomito ſeſſorem fuiſſe prima vice vectum, ſine recalcitratione: & tamen magna inſania latraſſe populum Iudaicum, qui noluerit regem ſuum ſuſcipere. Senſiſſe videtur pullus virtutem Ieſu, ſuo modo agnoſcendi, melius quã populus agnouerit.

c *Multi veſtimenta ſua.*] Ceremonia erat eorum, qui regem aliquẽ ſuſciperent Ramorum ſtramen, publicam lætitiam, & feſtum diem ſignificabat, more antiquo. nam per dies expiationum & tabernaculorum feſto, ſinguli ramos myrthi, ſalicis, palmæque cum citro geſtabant, ſalutis auctorẽ Deum huiuſmodi voce HOSIAGNA appellantes vt eſt in lib. Miſnaioth & Aruch.

arboribus, & sternebant in via. [9] Et qui
B præibant & qui sequebantur clamabāt,
Mat.21.a.9. Luc.19.f.38. dicentes, [a] Hosanna, Benedictus qui ve-
Psa.117.d.24 Mat.21.a.10 nit in nomine Domini. [10] benedictum
Luc.19.g.45 quod venit regnum patris nostri Dauid,
Hosanna in excelsis. [11] Et introiuit Ie-
rosolymam in templum: [b] & circunspe-
ctis omnibus, cùm iam vespera esset ho-
ra, [c] exiit in Bethaniam cum duodecim.
[12] [d] Et alia die cùm exirent à Bethania,
Mat.21.b.19 esuriit. [13] Cumque vidisset à longè fi-
cum habentem folia, vênit si quid fortè
inueniret in ea. Et cùm venisset ad eam,
nihil inuênit præter folia. [e] nō enim erat
tempus ficorum. [14] Et respondens di-
xit ei, Iam non amplius in æternum ex
te fructum quisquam manducet. Et au-
C diebant discipuli eius. [15] Et veniunt Ie-
rosolymam. [f] Et cùm introisset in tem-
plum, cœpit eiicere vendentes & emen-
tes in templo, & mensas numulariorum,
& cathedras vendentium columbas e-
uertit. [16] & non sinebat vt quisquam
transferret vas per templum: [17] & doce-
Isa.56.b.7. bat, dicens eis, Nónne scriptū est, Quia
domus mea, domus orationis vocabitur
Iere.7.b.11. omnibus gentibus? Vos autem fecistis
eam speluncā latronum. [18] Quo audito,
V principes

a *Hosanna* [Hebr.]] Gratulantiū Deo vox, & diuinam virtutem agnoscentium, eamque in se certam perpetuā́q; postulantium. Significat autem vox Latinè ex verbo reddita, *Saluafac*: hoc est, effice iam illam salutem, quam expectamus à te promissām. idque effice prospera promotione eius qui venit in nomine tuo. Prosperum item faustum fœlixque sit regnum Dauid patris nostri, nobis iam breui instaurādum; idque benedictum, id est, maximè auctum & cumulatum, vtpote non terrenum & temporale, vt illud prius, sed spirituale & cæleste, immissa cælitus salute & liberatione. Hoc est quod subiungitur, *Hosanna in excelsis.* Hæc communis omnium oratio prophetica quædam acclamatio fuit, ex consilio instinctuque Dei in illis hominibus nata, qui viderant virtutes Christi, vt hoc pacto cognosceretur Iesus rex publicè salutatus, vt fuerat promissus. Hac pompa conspicuus Iesus Ierosolymam in templū introiuit.

b *Et circunspectis omnibus.*] Eiectis vendentibus & ementibus, atque sacrorū sanctitate asserta ab ipso tanquam rege regiaque auctoritate perfuncto: curatis etiam multis, qui variis languoribus laborabant.

c *Exiit in Bethaniā cum duodecim.*] Non enim, quanquam rex declaratus esset, aut vrbem occupare, aut populum ad opes copiasve comparandas congregare, aut aliis ciuibus onerosus esse voluit; vt qui non terrena sibi, sed cælestia populo suo quæreret. Ideò cum duodecim tantùm exiit, iisque laboris sui administris, & pauperibus. nec quenquam reliquit in vrbe, qui ad ciuium aliquorum animos mouendos, aut aliquid ambitiosè agendum, relictus esse videri posset.

d *Et alia die cum exiret a Bethania, esuriit.*] Hoc argumento intelligimus illum illam noctem incœnatum, imó ieiunū omnino peregisse precibus fundendis, & regni cælestis rebus Patri commendandis intentum penitus: eius enim actionis causa locum illum à tumultu & strepitu semotum reperierat.

Cùm Iesus esuriit corpore, esuriit magis spiritu humanam salutē. Ita cùm sitit apud Sichem, Iohan c.6.

e *Non enim erat tempus ficorum.*] Hac parenthesi apertè significauit Euangelista, sententiam à Iesu non tam ipsius ficus, quàm significationis causa fuisse latam. Nam naturali illi ficui non erat opportunum tempus ferendi fructum maturum. sed populo Iudæorum, quem ficus significabat, iam diu expectato, & variis modis & curationibus culto oportunum vel illud iam tempus erat fructus faciendi. Itaque significationis causa in populi ipsius admonitionem, & certissimum diuini iudicij testimonium, illa sententia in ficum arborem fuit pronunciata: & magno futuræ in populum Iudaicum maledictionis prodigio statim executione subsequente confirmata. f *Et cum introisset in templum*] Redit Euangelista ad expositionem eorum, quæ pridie acta fuerāt, de quibus breuiter scripserat, dicens, *Et circunspectis omnibus*: ea nunc narrat, vt connectat cum narratione eorum quæ subiunguntur.

[a] principes sacerdotum & Scribæ quære-
bant quomodo eum perderent. timebāt
enim eum: quoniam vniuersa turba ad-
mirabatur super doctrina eius. 19 [b] Et cū
vespera facta esset, egrediebatur de ciui-
tate. 20 Et cùm manè transirent, [c] vide- Mat.21.b.19
runt ficum aridam factam à radicibus.
21 Et recordatus Petrus, dixit ei, Rab-
bi, ecce ficus, cui maledixisti, aruit.
22 Et respondēs Iesus ait illis, [d] Habete fi-
dem Dei. 23 amen dico vobis, quia qui-
cunque dixerit huic monti, Tollere &
mittere in mare, & non hæsitauerit in
corde suo, sed crediderit quia quodcun-
que dixerit, fiat: fiet ei. 24 [e] Propterea di- Mat.7.a.7. & 21.b.22.
co vobis, omnia quæcunque orantes pe- Luc 11.b.9.
titis, credite quia accipietis, & euenient Mat 6.b.14 & 18.d.35.
vobis. 25 [f] Et cùm stabitis ad orandum,
dimittite si quid habetis aduersus aliquē:
vt & pater vester qui in cælis est, dimit-
tat vobis peccata vestra. 26 Quòd si vos D
non dimiseritis, nec pater vester qui in
cælis est, dimittet vobis peccata vestra.
27 [g] Et veniunt rursus Ierosolymam. [h] Et Mat.21.b.23 Luc.20.a.1.
cùm ambularet in templo, accedunt ad
eum [i] summi sacerdotes, & Scribæ & se-
niores, 28 & dicunt ei, [k] In qua potestate
hæc facis? & quis dedit tibi hanc pote-
statem vt ista facias? 29 Iesus autem re-
spondens

a *Principes sacerdotum & Scribæ.*] Vtrorumque enim res agebatur in discrimen, imminutionisque periculum subibat; Sacerdotum, qui ex illa negotiatione in templis non exiguum commodum capiebant pecuniæ & temporalium rerum, Scribarum, qui quòd eius modi pietatis cultum præter cætera prædicarent & docerent, in magna doctrinæ æstimatione apud sacerdotes erant, & apud populum doctissimi & pientissimi haberi solebant. Hæc autem alterius partis commoditas, alterius etiam gloria per Iesu doctrinæ præstantiam superata, iam inclinabatur.

b *Et cum vespera facta esset, egrediebatur de ciuitate.*] iisdē cōsiliis & caussis, propter quas pridie & aliàs egressus erat.

c *Viderunt ficum aridam factam a radic.*] quod nec æstu, nec frigore, nec ictu effici tam breui tempore potuit, sed diuina tantùm sententia.

d *Habete fidem Dei.*] fidem illam, quæ à Deo in membris viuis corporis Christi mystici efficitur. hæc adeò efficax est, vt quicunque ea instructus, *dixerit huic monti*, &c.

e *Propterea dico vobis, omnia quæcunque orantes petitis.*] Hac monitione docet Iesus oportere credentes à Deo impetrare contentis precibus atque studiis, fidem illam præstantissimam Dei fidem dictam.

f *Et cum stabitis ad orandum.*] Eos alloquitur qui fidem Dei nondum habēt, ad eam tamen studio omni pietatis ac precationum contendunt obtinēdam à Deo. nam qui fidem Dei habēt, cùm charitatem perfectā Dei in se habeant, nihil malæ mentis, nihil odij aduersus aliquem conseruant; quin omnibus dimittunt, condonant, bene volunt, rectè precantur, etiam infestissimis erga se. Huius rei exemplum Stephanus apertissimum exhibuit.

g *Et veniunt rursus Ierosolymam.*] Igitur veniunt rursus Ierosolymam: redit auctor ad narrationis seriem, quam interceperat ex illo loco, *Et cum introisset i. templum*, &c. Itaque hoc, *Veniunt rursus Ierosolymam*, idem nobis interpretibus est cum illo superiori, *Et veniunt Ierosolymam.*

h *Et cum ambularet in templo.*] docens & euangelizans: cùm tamen non dedisset nomē in aliquā ex familiis disciplinæ Scribarum, quibus tantùm videbatur tunc licere doctores populo sese exhibere.

i *Summi sacerdotes & Scribæ & seniores.*] Totum concilium simul, quorum coniuncta malitia & calliditas, Iesu simplicissima sapientia fuit superata.

k *In qua potestate hæc facis?*] Qua auctoritate præditus es, vt hoc munere docendi fungaris? quo nomine aut titulo ministerij vteris? & si vteris, vnde habes? quo auctore obtines istud munus? Duo itaque interrogant.

ſpondés ait illis, [l] Interrogabo vos & ego
vnum verbum, & reſpondete mihi: &
dicam vobis in qua poteſtate hæc faciã.
30 [m] Baptiſmus Iohannis, de cælo erat, an
ex hominibus? Reſpondete mihi. 31 At
illi cogitabant ſecum, dicentes, [n] Si dixe-
rimus, De cælo, dicet, Quare ergo non
credidiſtis ei? 32 [o] Si dixerimus, Ex ho-
[*] timemus ut q. 3. minibus, *timebant populum. [p] omnes
enim habebant Iohãnem quia verè pro-
pheta eſſet. 33 Et reſpondentes dicunt
Ieſu, Neſcimus. Et reſpondens Ieſus ait
illis, Neque ego dico vobis in qua pote-
ſtate hæc faciam.

CAP. XII.

Mat. 21. d. 33 Luc. 20. b. 9 Eſa. 5. a. 1. Ier. 2. d. 21.
ET [a] cœpit illis in parabolis loqui, [b] Vi-
neam paſtinauit homo, & circunde-
A dit ſepem, & fodit lacum, & ædificauit
turrim, & locauit eam agricolis: & pere-
grè profectus eſt. 2 Et miſit ad agrico-
las in tempore ſeruum, [c] vt ab agricolis
acciperet de fructu vineæ. 3 Qui appre-
henſum eum ceciderunt: & dimiſerunt
vacuum. 4 Et iterum miſit ad illos aliũ
ſeruum: & illum in capite vulnerauerũt,
& contumeliis affecerunt. 5 Et rurſum
alium miſit, & illum occiderunt: & plu-
res alios; quoſdam cædentes, alios verò
occidentes. 6 Adhuc ergo vnum habens
filium chariſſimum: & illum miſit ad eos
nouiſſimum, dicens, Quia reuerebuntur
filium meum. 7 Coloni autem dixerunt

V 2 ad

l *Interrogabo vos & ego vnum verbum.*] A vobis duo interrogatus, reſpondebo libenter, ſi vnum prius tantùm audiam.

m *Baptiſmus Iohannis.*] Duo etiam fuerunt in Iohanne, munus, & auctoritas: munus fuit Baptiſtæ, cum prædicatione pœnitentiæ, & initij Euangelij. hoc ipſe de ſe profeſſus eſt, Ego, inquit, baptizo. Habuit igitur baptiſtæ nomen & miniſterium: hoc non oportet interrogare; nam palam omnibus eſt illum ſic fuiſſe vocatum, etiam inimicis illius. Ille igitur baptizabat & prædicabat, hoc negari non poteſt: ſed illud munus, vnde fuerit ipſi creditum, à vobis indicari cupio. tunc dicam vobis qua auctoritate ego fungar hoc officio, non baptiſtæ, & concionatoris, vt ille; ſed concionatoris, id eſt, prædicatoris Euangelij.

n *Si dixerimus, De cælo.*] hoc eſt, Deo auctore & confirmatore illum fuiſſe Baptiſtam.

o *Si dixerimus, Ex hominibus.*] hoc eſt, à Concilio, vel à Sacerdotum collegio, vel à Scribarum ſcholis fuiſſe ad id munus legatum & inſtructum.

p *Omnes enim habebant Iohannem quia verè propheta eſſet.*] Et verus propheta non petit auctoritatem ſibi ab hominibus, ſed fidem legationibus ſuis adhiberi.

CAP. XII.

a *Et cœpit illis in parabolis loqui*] vt imprudentes caperentur ſuo ipſorum iudicio, ex quibus vna eademque grauiſſima à Marco narratur hoc in loco.

b *Vineam paſtinauit*] Lege elucidationes in Matthæum, cap. 21.

c *Vt ab agricolis acciperet de fructu vineæ.*] Cultum, honorem, tributumque ſpirituale ſibi debitum, quandoquidem illi hoc pacto admiſſi fuerant ad vineam, vt præeſſent, inſtarentque operi & culturæ vineæ, à qua Dominus fructum ſibi iure debitum exigeret opportunè.

ad inuicem, Hic est hæres: venite, occi-
damus eum: [a] & nostra erit hæreditas.
8 Et apprehēdentes eum, [b] occiderunt: &
eiecerunt extra vineam. 9 Quid ergo fa-
ciet dominus vineæ? [c] Veniet, & perdet
colonos: & dabit vineam aliis. 10 Nec
scripturam hanc legistis, Lapidem quem Psal.117.d.22. Isa.28.d.16.
reprobauerunt ædificantes, hic factus Act.4.b.11. Rom.9.g.33.
est in caput anguli, 11 A Domino fa- 1 Pet.2.a.7. Mat.21.d.42.
ctum est istud, & est mirabile in oculis
nostris? 12 Et quærebant eum tenere:
& timuerunt turbam. cognouerūt enim
quoniam ad eos parabolam hāc dixerit.
Et relicto eo abierunt. 13 [d] Et mittunt ad Mat.22.b.15. Luc.20.d.20.
eum quosdam ex Pharisæis & Herodia-
nis: vt eum caperent in verbo. 14 Qui
venientes dicūt ei, Magister, scimus quia B
verax es, & non curas quenquam: [e] nec
enim vides in faciem hominum, [f] sed in
veritate viam Dei doces. [g] licet dar tri-
butum Cæsari: an non dabimus? 15 Qui
sciens versutiam illorum, ait illis, Quid
me tentatis? afferte mihi denarium vt vi-
deam. 16 At illi attulerunt ei. Et ait illis,
[h] Cuius est imago hæc, & inscriptio? Di-
cunt ei, Cæsaris. 17 Respondens autem
Iesus, dixit illis, [i] Reddite igitur quæ sunt Rom.13.b.7.
Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo.
Et mirabantur super eo. 18 Et venerunt Mat.22.c.23. Luc.20.d.27.
ad eum [k] Sadducæi, qui dicunt resurre-
ctionē non esse: & interrogabāt eum di-
cētes, Magister, 19 Moyses nobis scripsit,
vt si

a *Et nostra erit hæreditas.*] Occiso hærede, negligetur à domino: curabitur à nobis tantùm ad nostrum vsum.

b *Occiderunt & eiecerunt.*] ὕστερον πρότερον, prius eiecerunt, tradentes gentibus; & eiectum occidi curauerunt magno atque contento studio, quoad re ipsa occiderunt.

c *Veniet, &c.*] Sententia est in agricolas lata, ex ipsorum responsione, quibus parabola proponebatur. Ij enim indignissimum facinus arbitrati sunt, quod illo exemplo continebatur, cùm longè grauius ab ipsis admitteretur scelus, collatis exempli & rei ipsius significatæ partibus & circunstantiis.

d *Et mittunt ad eum.*] vt eum turbæ ac populo inuisum redderent. nam vulgus rerum temporalium causa facilè mouetur. tum etiā vt Herodi Herodianisque testibus apud Pharisæos, atque adeò ipsum Cæsarē deferre eum possent, vt legum publicarum violatorem, imperijque hostem.

e *Nec enim vides in faciem hominum.*] Nullius gratia aut odio duceris, aut metu moueris.

f *Sed in veritate viā Dei doces.*] Doctrinam quæ ad Dei cultum rectè instituta sit, liberè & apertè doces.

g *Licet dari tributū Cæsari, an non.*] Salua, inquit, libertatis nostræ dignitate atque integritate religionis, qua prohibemur communicare cum gentibus & profanis, licebit exoluere Cæsari tributum, idque eo modo quo exteræ gentes consueuerunt, eiusis numismatis cum imagine? an non licet hoc facere. Neque tantummodo de iure te rogamus, sed cōsulimus etiam, an suadeas dandum vel negandum tributum. Itaque non solùm sententiæ, sed consilij etiam auctorē eum esse volebant, vt in grauius crimen detruderent.

h *Cuius est imago hæc.*] Mos antiquis fuit argentum tributi nomine reddēdum principum imagine & inscriptione signare, ad gratiam captandam.

i *Reddite igitur quæ sunt Cæsaris.*] Argētum incisum, & Cæsari iam publicè signatum atque inscriptum, si Cæsari reddatur, impedimento non est quominus animus Dei imagine insignitus, Deo reddatur. à vobis, præter pecuniā debitam principibus publicæ administrationis causa, nihil postulat Cæsar. Deus pium animum & religionis cultum postulat; quem Cæsar huiusmodi tributis exigendis non impedit.

k *Sadducæi.*] Discipuli Sadoc cuiusdam, qui negabat retributionem bonorum & malorum, & ex consequēti resurrectionē. De hac secta aliàs plura dicemus. Admittebant autem legem, tanquā à Deo datā per Mosem, publicæ societatis & rei conseruādę causa.

Deut.25.a.5 vt si cuius frater mortuus fuerit, & dimi-
serit vxorem, & filios non reliquerit, ac-
cipiat frater eius vxorem ipsius, & resu-
scitet semen fratri suo. 20 Septem ergo
fratres erant: & primus accepit vxorem,
& mortuus est non relicto semine. 21 Et
secundus accepit eam, & mortuus est: &
nec iste reliquit semen. Et tertius simili-
al. c. ter. 22 Et acceperunt eam ⸢similiter⸣ se-
ptem: & non reliquerunt semen. Nouis-
sima omnium defuncta est & mulier.
23 In resurrectione ergo cùm resurrexe-
rint, cuius de his erit vxor? septem enim
habuerunt eam vxorem. 24 Et respon-
C dens Iesus, ait illis, Nónne ideo erratis,
non scientes scripturas, neque virtutem
Dei? 25 Cùm enim à mortuis resurre-
xerint, neque nubent, neque nubentur,
Dei o. ᵃsed sunt sicut angeli ᵃ in cælis. 26 De
mortuis autem quòd resurgant, non le-
gistis in libro Moysi, super rubum quo-
Exod.3.b.6. Mat.22.d.32 modo dixerit illi Deus, inquiens, Ego
Luc.20.f.37 sum ᵇ Deus Abraham, & Deus Isaac, &
Deus Iacob? 27 ᶜ Non est Deus mortuo-
rum, sed viuorum. Vos ergo multum er-
ratis. 28 Et accessit vnus de Scribis qui
audierat illos conquirentes, & ᵈ videns
quoniam bene illis responderit, interro-

a *Sed sunt sicut angeli in cælis.*] Ex Dei virtute efficiuntur perennes, spirituales, neque generationis ad sobolē propagandam, neque mutui auxilij ad vitæ curas ferendas, indigentes; sed vnusquisq; sibi sufficiēs est in Deo ipso, à quo resuscitatus est: vnusquisq, planè ac plenè beatus. Hoc ex Dei virtute probari potest, qui ex nihilo angelos creauit, in illaq; beatitudine suos confirmauit, cùm possēnt tamē beati non esse, vt quidam ex illa natura nō fuerunt, sua ipsorum culpa. Idē etiam potest ex hac huius vitæ imperfectione, homines ad eum perfectionis gradum traducere, quæ matrimonio non indigeat: quandoquidem nuptiæ propter sobolem procreandam præcipuè inuentæ sunt & institutæ. qua sobole illi non indigebunt qui resurrexerint: vnusquisque enim in suo ordine perfectus erit. Facilius autem est ex imperfecto, quàm ex nihilo, perfectum reddere. Igitur qui ex nihilo potuit, & fecit; ex imperfecto etiam potest, & faciet perfectum.

b *Deus Abraham.*] Nomen Dei Hebraicum, quo se illo loco Deus appellat, est [illegible] in forma futuri, quod perpetuitatem significat, vt iam aliàs sæpè docuimus. Igitur cùm se in perpetuum Deum Abraham, Isaac & Iacob esse affirmet Deus; necesse est Abraham, Isaac & Iacob in perpetuum fore. aliàs Deus cariturus esset re illa, quamobrem eum titulum sibi adscribit perpetuum.

c *Non est Deus mortuorū.*] Nam Deus vita est: sed quid vitæ cum morte? Deinde illud nomen [illegible], significat esse perfectissimum & æternum. Esse, cum non esse, non conuenit vllo modo: sed mortui si non resurgerent, ex eo fieret quòd non essent iam omnino: Deus autem sibi adscribit mortuos illos: ergo illi Deo ipsi sunt. quòd si sunt, resurgere igitur poterunt ex virtute Dei. Nā resurrectio dicitur de iis, qui cùm fuerint, ceciderunt, & erigi possunt, non de iis qui nusquam sunt. Igitur Abraham, Isaac & Iacob sunt Deo, nō tantùm anima, sed corpore etiā. nam anima non dicitur Abraham, sed anima cum corpore simul. Quid si quis dicat satis esse, igitur Abraham, Isaac & Iacob Deo viuere, & si cæteris nunquam viuant aut reuiuiscant: Respōdemus testimonium illud diuinum oportere certissimum esse hominibus, apud quos datum affirmatumque fuit, *Ego sum Deus Abraham*, &c. Non potest autem illis esse certissimum, nisi conspiciantur Abraham & cæteri, viuentes cum Deo suo. Consequitur ergo illos extituros aliquando, & mansuros cum Deo, coram iis apud quos Deus huiusmodi titulum sibi adscripsit. Igitur multum errant, qui ex virtute Dei & scripturis, rerum cognoscendarum, & sacrorum mysteriorum veritatem non inquirunt.

d *Videns quoniam bene illis responderit.*] Ex sapientissimo illo responso apertè intellexit illum non modò scripturas optimè intelligere, sed rerum cognitione & iudicio plurimum posse, vtpote qui tam aptè, tam propriè ex diuinæ virtutis contemplatione, de Angelorum beatitudine, de hominum natura in hac vita & præstantia post resurrectionem disseruerit.

gauit eum [a] quod esset primum omnium
mandatum. 29 Iesus autem respondit ei,
Quia primum omnium mandatum est,
Audi Israël, Domin' Deus "tuus', "Deus' *Deut. 6. a. 7.* " vester MS.
vnus est. 30 Et diliges Dominum Deũ GQ. " noster 7
tuum ex toto corde two, & ex tota ani- MS. G. 8. " Dominus
ma tua, & ex tota mente tua, & ex tota 7 MS G 1. *Leu. 19. d. 18*
virtute tua. Hoc est primum mãdatum. *Mat. 22. d. 39* *Rom. 13. c. 9.*
31 Secundum autem simile est illi, Dili- *Gal. 5. c. 14.* *Luc. 2. b. 2.*
ges proximum tuum tanquam teipsum.
Maius horum aliud mandatum non est.
32 Et ait illi Scriba, Bene magister, in ve-
ritate dixisti, quia vnus est Deus, & non
est alius præter eum. 33 Et vt diligatur
ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex
tota anima, & ex tota fortitudine: & di-
ligere proximum tãquam seipsum: [b] ma-
ius est omnibus holocautomatibus &
sacrificiis. 34 Iesus autem videns [c] quòd
sapienter respondisset, dixit illi, [d] Non es
lõgè à regno Dei. Et nemo "iam' audebat " amplius MS. G.
eum interrogare. 35 [e] Et respondens Ie- *Mat. 22. d. 42* *Luc. 20. f. 41*
sus, dicebat, docens in templo, Quo D
modo dicunt Scribæ Christũ filium esse
Dauid? 36 Ipse enim Dauid [f] dicit in
Spiritu sancto, "Dixit' Dominus Do- " Dicit MS. G.
mino meo, sede à dextris meis, donec *Psa. 109. a. 1*
ponam inimicos tuos scabellum pedum
tuorum. 37 Ipse ergo Dauid dicit eum
Dominum: [g] & vnde est filius eius? [h] Et
multa turba eum libenter audiuit.

38 Et

a *Quod esset primum omnium mandatũ.*] Vt qui adeò sapienter in diuinarum humanarumque rerum ratione differenda se exhibuerat, ostenderet etiam alteram disciplinæ partem, quæ in actione consistit, quantum calleret.

b *Maius est omnibus holocautomatibus*] Nam Deus, cùm sit spiritus, & vnus Deus, magis colitur charitate erga proximum, & vnione animorũ quæ per charitatem fit, quæ est vinculum perfectionis, quàm holocautomatis & sacrificiis antiquis, quæ secundùm rem corporea sunt, secundũ verò professionem offerentium, imbecillitatẽ, imperfectionem, & debitum eorum à quibus offeruntur, significant & produnt.

c *Sapienter respondisset.*] Breui oratione complexus esset omnem veræ ac puræ religionis summam, quatenus ea per homines, diuina gratia adiutos, præstari potest.

d *Non es longè à regno Dei.*] Qui hoc modo subductam habet veræ pietatis rationem, intelligit profectò quid ipse, & quatenus efficere possit ac debeat, quid sibi ad perfectionem desit, quid credendum, quid petẽdum, quid sperandũ à Deo sit: in eamq; rem omni studio contendens, vt à Deo accipiat quod promissum expectandumq; credit. Dum hoc modo contento cursu viam pergit suam, ad regnũ Dei, ipso Deo promouente, deducitur. In illo regno vbi fuerit, ea opere cõplet, quæ prius maxima esse intelligebat: eaque & perfectius intelligit & præstat, quã anteà: adueniente enim regno Dei, fit voluntas eius sicut in cælo & in terra.

e *Et respondens Iesus*] Hoc est, dum docens in templo, de hac re interrogasset Pharisæos, tulissetque respõsum ex sententia Scribarum, Christum esse filium Dauid, ipse hoc modo excepit argumentum.

f *Dicit in Spiritu sancto.*] præuidẽs futura, & enuntians ea, dictante Spiritu sancto, qui nec vana, nec superuacanea, nec vllo modo pugnantia dictat, nec ad ornatum quicquam pronũtiat, quod idem ad rem & veritatem non faciat.

g *Et vnde est filius eius?*] hoc est, quomodo idẽ filius & Dominus est? Quòd si Dominus est, vt ex ipsius assertione patet; ex qua parte est filius eius? Argumento hoc manifestè significatum est, duas naturas esse in Christo.

h *Et multa turba eum libenter audiuit.*] differẽtem de Christi diuinitate, quod tamen à Scribis non docebatur, imò non capiebatur.

Mat.23.a.6 Luc.11.f.43. & 20.g.46. 38 [i] Et dicebat eis in doctrina sua, [k] Cauete
à Scribis, qui volunt in stolis ambulare,
& salutari in foro, 39 & in primis cathe-
dris sedere in synagogis, & primos dis-
cubitus in cœnis: 40 qui deuorant domos
viduarum [l] sub obtentu prolixæ oratio-
nis: hi accipient prolixius iudicium.
Luc.21.a.1. 41 Et sedens Iesus cõtra gazophylacium,
aspiciebat quomodo turba iactaret æs in
gazophylacium, & multi diuites iacta-
bant multa. 42 [m] Cùm venisset autẽ vi-
dua vna pauper, misit duo minuta, quod
est quadrans. 43 & conuocans discipu-
los suos, ait illis, Amen dico vobis, quo-
niam vidua hæc pauper, plus omnibus
misit qui miserunt in gazophylacium.
44 [n] Omnes enim ex eo quod abundabat
illis, miserunt: hæc verò, de penuria sua,
omnia quæ habuit misit, [o] totum victum
suum.

CAP. XIII.

Et [a] cùm egrederetur de templo, ait illi
Mat.24.a.1. Luc.21.a.5. vnus ex discipulis suis, Magister, aspi-
ce quales lapides, & quales structuræ.
2 Et respondens Iesus, ait illi, Vides has
omnes magnas ædificationes? [b] Non re-
linquetur lapis super lapidem, qui non
Luc.19.g.44 destruatur. 3 Et cùm sederet in monte
oliuarum contra templum, interrogabãt
eum separatim Petrus & Iacobus & Io-
hãnes & Andreas, 4 [c] Dic nobis, quando
ista

i *Et docebat eis in doctrina sua.*] Solebat ille hæc inter docendum monere & admonere: eratque verbum hoc in eius ore.

k *Cauete à Scribis.*] ab exemplo consuetudinis ac vitæ Scribarum; quorum studium omne est, vt se magnos & admirandos ostendant populo; sibi gloriam omnem arrogent, & commoda sua quærant. eaque tantùm docẽt quæ ad suos ipsorũ fines propositumq́; conducunt, nolunt verò in aliis scientiæ sacræ partibus operã ponere: aut si ponunt, nolunt eas populo impertiri. ideò non inquirunt aut disserunt de magnitudine & dignitate Christi: nollent enim Christum aut alium quenquam seipsis admirabiliorem ostendi.

l *Sub obtentu prolixæ orationis.*] Fingunt se longas preces, & multum temporis consumere in commendandis Deo viduis, à quibus munera non exigua accipiunt: ita vt quæ plus donauerit, longiorem orationem mereatur, & maius præmium reportet. Ergo quæ minus donauit, minus mereri videbitur, apud homines saltem.

m *Cum venisset.*] Commodissimo exemplo & opportunissimò, docuit Iesus diuini iudicij æquitatem: quæ non ex facultate animum, sed ex animo facultatis rationem metiatur atque definiat.

n *Omnes enim.*] Plerique omnes homines hoc ingenio, consilio & studio sunt, vt primum sibi, idque plenè consultum esse velint: deinde verò pietati & communi vtilitati si quid sibi superfit, idque ægrè. nam non omne quod abundat sibi erogant, sed ex eo quod abundat, aliquam partem mittunt. Hæc verò, quamuis pauperem se sentiret, pietatis omnino rationẽ habendam sibi duxit; priuatum verò commodum neglexit.

o *Totum victum suum.*] diurnum, id est, quadrantem: quæ summa satis esse ad victum pauperrimi hominis, in lib. Misnaioth dicitur, tract. De decima secunda.

CAP. XIII.

a *Et cùm egrederetur de templo.*] de atrio Israelitarum, & fœminarum, & prophanorũ, quæ omnia ab Herode fuerant magnificentissimè extructa pulcherrimis & maximis lapidibus, magnoque artificio. vtraq; res & ad pulchritudinem, & ad diuturnitatẽ operis valere credebatur.

b *Non relinquetur lapis super lapidem.*] Structura omnis dissoluetur à fundamentis vsque: sed lapides manebunt dissipati in monumẽtum tanti excidij.

c *Dic nobis quando ista fient? & quod signum.*] Tria interrogasse eos apud Matthæum obseruauimus; sed hic Euangelista duabus interrogationibus tria includit. Quando ista fient, quæ tu de huius vrbis excidio, & de aduentu tuo quod signum erit? & quando incipient hæc omnia huius seculi consummari?

ista fient? & quod signum erit quando
hæc omnia incipient consummari?
5 Et respondens Iesus, cœpit dicere illis,
[a]Videte, ne quis vos seducat. 6 multi *Eph. 5. b. 6. 2 Thes. 2. a. 4*
enim venient [b]in nomine meo, dicentes
quia ego sum: & multos seducent.
7 [c]Cùm audieritis autem bella & opinio-
nes bellorũ, ne timueritis. oportet enim
hæc fieri: sed nondum finis. 8 Exurget B
enim gens contra gentem, & regnum su-
per regnum: & erunt terræmotus per lo-
ca, & fames. Initium dolorum, hæc.
9 [d]Videte autem vosmetipsos. Tradent
enim vos in conciliis, & in synagogis va-
pulabitis, & ante præsides & reges stabi-
tis propter me, [e]in testimonium illis.
10 [f]Et in omnes gentes primùm oportet
prædicari Euangelium. 11 Et cùm du- *Mat. 10. b. 19. Luc. 12. b. 12. & 21. c. 14.*
xerint vos tradentes, nolite præcogitare
quid loquamini: [g]sed quod datum vobis
fuerit in illa hora, id loquimini. nõ enim
vos estis loquentes: sed Spiritus sanctus.
12 Tradet autem frater fratrem in morté,
& pater filium: & consurgent filij in pa-
rentes, & morte afficient eos. 13 [h]Et eri-
tis odio omnibus, propter nomé meum.
Qui autem sustinuerit in finem, hic sal-
uus erit. 14 [i]Cùm autem videritis abo- *Dan. 9. g. 27*
minationem desolationis, stantem, vbi *Mat. 24. b. 16 Luc. 21. d. 21*
non debet (qui legit, intelligat) tunc qui
in Iudæa sunt, fugiát in mõtes: 15 & qui
super tectum, ne descendat in domum,
nec

a *Videte ne quis vos seducat.*] significationibus vel argumentis aduersus ea.
b *In nomine meo.*] nõ auctoritate mea, sed nominis mei falsa vsurpatione.
c *Cùm audieritis autem bella, &c. nõdum finis.*] Hierosolymitanarũ rerum, & excidij Iudaici.
d *Videte autem vosmetipsos.*] Quo tempore hæc videritis geri, nondum est finis Iudaicarum rerum; sed eodem tempore vos maximis laboribus exercebimini, quos prædictos vobis volo.
e *In testimonium illis.*] Iudæis maximè & Gẽtibus etiam, quibus testabimini meam veritatem & virtutem; minabimini que prædicentes iram vltionẽq; diuinam, me recipere nolentibus.
f *Et in omnes gentes primùm oportet prædicari Euangelium.*] quod ex Iudæorum gente allatum in omnes nationes annuntiabit magnam Dei virtutem & misericordiã erga eos qui crediderint & susceperint. magnam item iram & vltionẽ in eos qui repulerint: id quod mox futuro Iudæorum casu confirmabitur.
g *Sed quod datum vobis fuerit in illa hora, id loquimini.*] Namque Dei consilium est, vt Euangelium prædicetur: idque per Spiritum sanctum à vobis fiat. erit autem varius modus prædicandi, pro ratione loci, temporis, ac personarum. hæc ab hominibus præcaueri & præmuniri satis commodè non possunt. Illud autem erit mirandum & planè diuinum, quòd é re nata vobis sermo suppeditetur sapientiæ plenus: & quocunque modo excipiamini, eodem illo modo nascatur occasio & commoditas nominis mei prædicandi, & Euangelij annuntiandi.
h *Et eritis odio omnibus hominibus.*] Tanta rabie tantoque furore aget fatã homines, vt à me abalienatos perdat, vt futuri sitis odio omnibus hominibus, qui humana sapiunt; nullam aliam ob causam, nullam ob culpam vestrã, nullam ob suspicionem vel auaritiæ, vel ambitionis, vel alterius incommoditatis orbi per vos allatæ; sed quòd nomen meum annũtietis. Vos autem nulla alia re, quàm tolerantia firmitudineque vos ipsos armabitis. hoc enim pacto & multa pericula viui superabitis, eademque difficillima: & tãdem non cedentes, non succumbẽtes euadetis, vsque ad præfixum vobis vitæ huius mortalis terminum, quo nihilominus aliàs morituri; & vitam hanc & labores absoluentes, salutis æternæ compotes, ab omni periculo semoti, triumphabitis.
i *Cùm autem videritis.*] signum excisionis Iudaicarum rerum, iam iam proximę, erit dirutio templi, per prophanas gentes facta.

nec introeat vt tollat quid de domo sua:
C 16 & qui in agro erit, non reuertatur
retrò, tollere vestimentum suum.
17 Væ autem prægnantibus & nutrien-
tibus in illis diebus. 18 Orate verò vt
hyeme non fiant. 19 Erunt enim dies illi
tribulationes tales, quales non fuerunt
[a] ab initio creaturæ quam condidit Deus
vsque nunc, neque fient. 20 Et nisi bre-
uiasset Dominus dies, non fuisset salua
omnis caro: [b] sed propter electos quos ele-
Mat.24.d.26 Luc.17.b.8. git, breuiauit dies. 21 [c] Et tunc si quis
vobis dixerit, Ecce, hîc est Christus, ecce
illic: ne credideritis. 22 Exurgent enim
pseudochristi & pseudoprophetæ: & da-
bunt signa & portenta ad seducendos, si
fieri potest, etiam electos. 23 [d] Vos er-
go videte, ecce prædixi vobis omnia.
Eze.32.b.7 Isa.13.b.10 Ioel.2.c.10. g.31.c.13. a.15. 24 [e] Sed in illis diebus post tribulationem
illam sol contenebrabitur, & luna non
dabit splendorem suum, 25 & stellæ cæ-
li erunt decidentes, & virtutes quæ in
cælis sunt, mouebuntur. 26 Et [f] tunc
videbunt filium hominis venientem in
nubibus, cum virtute multa & gloria.
Mat.24.e.31 27 Et tunc mittet angelos suos, & con-
gregabit electos suos à quatuor ventis, à
summo terræ vsque ad summum cæli.
D 28 A ficu autem discite parabolam. Cùm
iam ramus eius tener fuerit, & nata fue-
rint folia: cognoscitis quia in proximo
X sit æstas.

a *Ab initio creaturæ.*] ab initio mundi à Deo creati.

b *Sed propter electos.*] vt electi à Deo ad regnum tum accipiẽdum, tum annuntiandum seruentur. Erunt autem electi, quotquot audientes Euangelio credent & obtemperabunt: quotquot, inquam, vocati ad nuptias, venire non recusarint; venientesque nuptiali veste ornati fuerint.

c *Et tunc si quis vobis dixerit.*] Hoc nõ ad Apostolos tantùm, sed ad omnes Christi veros cultores pertinet. Nam post Ierosolymitanum excidium, mysterium iniquitatis operari cœpit studiosissimè, & Christi doctrina simplicissima per seductores homines, suorumque commodorũ amatores, turbari, contaminari, & obscurari, variis admixtis mendaciis, erroribus & hæresibus: & nonnunquam signis editis, Deo permittente, in vltionem eorum qui charitatem veritatis non receperunt.

d *Vos ergo videte.*] Nemo excusare potest ignorantiam, nemo sibi non prædictum fuisse causari. namque à me non solùm præsentia, sed futura omnia distinctissimè & disertissimè prædicta sunt, vt cognoscatis quomodo distinguendæ & cognoscẽdæ sint doctrinæ, quatenus signis fides adhibenda.

e *Sed in illis diebus.*] Ad tertiam interrogationem hæc referenda sunt, videlicet, *Quando hæc omnia incipient consummari?* in illis diebus post tribulationem illam Ierosolymitanam: neque enim illa & consummatio omnium simul erunt, sed longè altera res alterã præcedet: posterior verò sua etiam signa habebit, sicut & prior.

f *Tunc videbunt.*] De secundo aduentu Christi oratio hæc differit, qui incipiet post magnas totius orbis commotiones, quas non tantùm naturales, sed mysticas interpretamur, Solis, Lunæ, stellarum, & virtutũ. Aduentus autem filij hominis erit cum magnæ virtutis efficientia erga suos, & gloriæ ipsius prædicatione, vtpote aduersarios veritatis suę vincentis. *Et tunc mittet angelos, &c.*

sit æstas. [19] sic & vos [g] cùm videritis hęc
fieri, scitote quòd in proximo sit in ostiis.
[30] Amen dico vobis, quoniam non
transibit generatio hæc, donec omnia
ista fiant. [31] [h] Cælum & terra transi-
bunt, verba autem mea non transibunt.
[32] [i] De die autem illo vel hora nemo scit,
neque angeli in cælo, [k] neque filius: nisi Mat.24.44
pater. [33] Videte, vigilate, & orate. ne-
scitis enim quando tempus sit. [34] Sicut
homo qui peregrè profectus reliquit do-
mum suam: & dedit seruis suis potesta-
tem cuiusque operis, & ianitori præce-
pit vt vigilet. [35] Vigilate ergo (nescitis
enim quando dominus domus veniat:
serò, an media nocte, an gallicantu, an
manè) [36] ne cùm venerit repentè, in-
ueniat vos dormientes. [37] [l] Quod au-
tem vobis dico, omnibus dico, Vigilate.

CAP. XIIII.

ERat autem Pascha & Azyma post bi- Mat.26.a.1 Luc.22.a.1
duum: & quærebant summi sacer- A
dotes & Scribæ [a] quomodo eum dolo te-
nerent & occiderent. [2] Dicebant "enim', "autem' MS B.G.I.
Non in die festo, ne fortè tumultus fie-
ret "populi'. [3] Et [b] cùm esset Bethaniæ "in populo' MS B.L.S.
in domo Simônis leprosi, & recumbe- Mat.26.a.6 Ioh.12.a.1
ret, venit mulier habens alabastrum vn-
guenti

g *Cùm videritis hæc fieri.*] quæ paulo antè dicta sunt de motu gentium, opinionibusque bellorum, terræmotibus & fame, de traditione vestri, &c. scitote Iudaicarum rerum ruinam iam imminere. Non enim excedet tota hęc res seculum hoc hominum viuentium, & Iudæorũ qui me vosque audierint. vtque de hac re proximè futura existimare potestis, visis signis præcedentibus, sic existimari potest de cæteris rebus, quas sua etiam præcedent signa.

h *Cælum & terra*] quæ videntur omnium rerum perpetuissima & constãtissima esse, tamen dictorum meorum constantia superabuntur. idque vno exemplo obseruare poteritis, ac de cæteris vobis promittere: ideò certissima expectatione euentus omnium rerum à me prædictarum, teneri vos oportet, atque in officio pietatis contineri.

i *De die autem illo vel hora.*] aduentus glorifici filij hominis, tum priuati in vnumquemque suorum, tum publici in mundi iudicium, nemo certam obseruationem habet, aut tradere potest: constat enim illa ratio in voluntate Patris. Expectandus igitur est aduentus ille certissimè: summaque cura & diligentia agendum studendumq; est, vt non offendamini indigni tãto Patris beneficio nullamque horam negligere expedit, vtpote nescientibus quam Pater meus deliget.

k *Neque filius, nisi Pater.*] Neque filius ita scit, vt certam obseruandamque diei & horę notam indicet vobis, quãquam sciat ipse sibi. sunt enim illa momenta & tempora in potestate Patris posita. Hoc tamen certò vobis affirmare possum, Dominum ipsum non defuturum, quin veniat, & effecturũ in singulos, prout vnumquemque paratum vel imparatum offenderit.

l *Quod autem vobis dico.*] omnibus hominibus dico, idque per vos, per alios, per Ecclesiam, per ministros, atq; adeò per scriptum Euangeliũ omnibus notum esse cupio; sicut in diebus Noë quando fabricabatur arca, omni orbi, omni hominum generi, futura dies Dei vltoris denuntiabatur, non tãtùm Noë familiæ. Fuerit ergo satis semel ita clarè prædixisse.

CAP. XIIII.

a *Quomodo eum dolo tenerent.*] Deliberabant primùm de captura secretò, & per dolum facienda, vt illum tenerent inscio populo, quoad festum trãsiret. tunc enim minori tumultu occidi posse videbatur. vel si vi & impetu facto capiendus esset, id non debere fieri in die festo, ne tumultu exorto liberari posset cum ipsorum pernicie. Sed satan, qui illius vitæ insidiabatur, affectis iam hoc modo pessimè illorum animis & consiliis prauis, occasionem illam & commoditatem obiecit ad capiendum Iesum, occupato Iudæ animo, & ad nefariam proditionem impulso, ex eo tempore quo Bethaniæ illud actum est, quod mox narratur.

b *Cum esset Bethaniæ.*] quatuor ante diebus.

guenti nardi " ſpicati' pretioſi: & fracto
alabaſtro, effudit ſuper caput eius.
4 ᶜ Erant autem quidam indignè ferentes
intra ſemetipſos, & dicentes, Vt quid
perditio iſta vnguenti facta eſt? 5 Pote-
rat enim vnguentum iſtud vænundari
plus quàm trecentis denariis, & dari
pauperibus. Et fremebant in eam.
6 Ieſus autem dixit, Sinite eam: quid il-
li moleſti eſtis? ᵈ Bonum opus operata eſt
in me. 7 ſemper enim pauperes " habe-
tis' vobiſcum: & cùm volueritis, poteſtis
illis benefacere: me autem non ſemper
habetis. 8 Quod habuit hæc, fecit: præ-
uênit vngere corpus meum in ſepultu-
ram. 9 Amen dico vobis, ᵉ vbicunque
prædicatum fuerit Euangelium iſtud in
vniuerſo mundo, & quod fecit hæc, nar-
rabitur in memoriam eius. 10 ᶠ Et Iu-
B das Iſcariotes vnus de duodecim abiit
ad ſummos ſacerdotes, vt proderet eum
illis. 11 Qui audientes gauiſi ſunt: &
promiſerunt ei pecuniam ſe daturos. Et
quærebat ᵍ quomodo illum opportunè
traderet. 12 Et primo die Azymorum
quando paſcha immolabant, dicunt ei
diſcipuli, Quò vis eamus, & paremus ti-
bi vt manduces paſcha? 13 Et mittit
duos ex diſcipulis ſuis, & dicit eis, Ite in
ciuitatem: & occurret vobis homo lage-
nam aquæ baiulans, ſequimini eum:
14 & quocunq; introierit, dicite domino

" piſtici 2 Ms. G.

Mat. 26. a. 8 Ioh. 12. a. 4

" habebitis Ms. q.

Mat. 26. b. 14 Luc. 22. a. 4.

Mat. 26. b. 16 Luc. 22. a. 6

c *Erant autem quidam*] ex diſcipulis, atque in iis præcipuè Iudas Iſcariotes, qui facilè potuit alios in eandem ſententiam & orationem impellere, ſpecie quadam pietatis prætenſa.

d *Bonum opus operata eſt in me.*] quæ donantur pauperibus, ideò probantur, quia bonum opus ſunt, & erga eos qui indigent officioſum: & qui huiuſmodi opera faciunt, laudantur: tantum abeſt, vt reprehenſione ac moleſtia afficiantur & tamen vos huic moleſti eſtis, quæ debitum mortuis etiam pauperibus ex conſuetudine officium erga me fecerit, præueniens vngere corpus meum in ſepulturam, quam propediem ſubibo, cùm illa non poſſit vti tanta commoditate atque nunc.

e *Vbicunque prædicatum fuerit Euãgelium iſtud.*] mortis, ſepulturæ, ac reſurrectionis meæ, narrabitur & laudabitur hoc officium factum ab hac fœmina, tanquã præuidente ſaltem præueniente ſepulturæ meæ tempus. Vos, cùm volueritis, poteſtis pauperibus benefacere. hæc non ſemper cùm voluerit, poterit mihi, aut non habebit commoditatem vt benefaciat. nũc opportunè nacta officium facit.

f *Et Iudas Iſcariotes*] Quanquam alij repreſſi fuerint oratione Ieſu, tamen ille qui ſua intereſſe putabat, ne perderet partem illius pretij. quemadmodum loculos habens, ſolitus erat ſibi nummorum partem aliquam fraude & furto vſurpare; abiit ad ſummos ſacerdotes, tunc temporis de capiendo Ieſu deliberantes. qui audientes, gauiſi ſunt, reperta ratione illum capiendi ſine ſtrepitu ac tumultu.

g *Quomodo illum opportunè traderet.*] Temporis & loci opportunitatem captabat, vt illum traderet, ipſe incolumis, compoſque pecuniæ fieret.

domus quia magister dicit, Vbi est refe-
ctio mea, vbi pascha cum discipulis meis
manducem? 15 Et ipse vobis demon-
strabit cœnaculum grande, stratum: &
illic parate nobis. 16 Et abierunt dis-
cipuli eius, & venerunt in ciuitatem:[a] &
inuenerunt sicut dixerat illis, &[b] para-
uerunt pascha. 17 Vespere autem facto, Mat. 26. b. 10 Luc. 22. b. 14
venit cum duodecim. 18 [c] Et discum- Ioh. 13. c. 21
bentibus eis & manducantibus, ait IE- C
SVS, Amen dico vobis, quia vnus ex
vobis tradet me, qui manducat mecum.
19 At illi cœperunt contristari & dicere
ei singulatim, Nunquid ego? 20 Qui ait
illis, Vnus ex duodecim [d] qui intingit Luc. 22. c. 21 Ioh. 13. c. 26.
mecum manum in catino. 21 & filius Psa. 40. c. 10. Act. 1. c. 16.
quidem hominis vadit sicut scriptum Mat. 26. b. 24
est de eo: væ autem homini illi per quem
filius hominis tradetur. bonum erat ei, tradituri MS. C. S.
si non esset natus homo ille. 22 Et man- 1 Cor. 11. e. 24
ducantibus illis, accepit Iesus panem:
[e] & benedicens fregit, & dedit eis, & ait,
Sumite, hoc est corpus meum. 23 Et ac-
cepto calice, gratias agens dedit eis.[f] &
biberunt ex illo omnes. 24 Et ait illis,
Hic est sanguis meus noui testamenti,
qui pro multis effundetur. 25 Amen effunditur MS. C.
dico vobis, quia iam non bibam [g] de quòd MS. B.
genimine vitis vsque in diem illum cùm hoc MS.
illud bibam [h] (nouum) in regno Dei.
26 Et [i] hymno dicto exierunt in montem
Oliuarum.

a *Et inuenerunt sicut dixerat illis.*] vt argumentum esse posset magni alicuius consilij, ex diuina prouidentia Iesu sciente & subeunte atque præstante, parati & cœpti, tandémque expediendi.

b *Parauerunt Pascha.*] Agnum illum solenni ritu immolandum assauerunt; cui cætera quoque. ad ceremoniam postulata, adiecerunt.

c *Et discumbentibus eis & manducantibus.*] Phase iam peracto, & cœna communi inchoata.

d *Qui intingit mecum manum.*] Vt & proditor conscientia sui sceleris turbatus corriperetur, & sibi melius cõsuleret, non solùm prædictione & significatione, sed æterni supplicij minis propositis, à Iesu est præmonitus.

e *Et benedicens fregit.*] Vt benedictio Abrahæ impleretur in eos, qui non indignè sumerent panem illum, illiusq; sacramenti virturem, remq́ue ipsam admirando modo reciperent in se.

f *Et biberunt ex illo omnes*] etiam Iudas proditor: sed ille non sumpsit sacraméti fructum. indignè enim bibit.

g *De genimine vitis.*] Magnum mysterium habet hæc descriptio.

h *Nouum.*] Nouo modo & perfectissimo, cùm Ecclesiam immaculatam, sanctam & mundam, obtulero Deo patri, in fine temporum omnium ac mundi huius.

i *Hymno dicto*] gratulatione pro phase, proq́ue communi illa cœna, & pro mysterijs in ea peractis.

Mt.16.d.12. Oliuarum. 27 Et ait eis Iesus, [a] Omnes
~10 MS 3. scandalizabimini ~ in me in nocte ista:
Zach.13.c.7 quia scriptum est: Percutiam pastorem,
* gregis MS. eq. & dispergentur oues*. 28 Sed postquam
Inf.16.b.7. resurrexero, [b] præcedam vos in Galilæá.
29 Petrus autem ait illi, Et si omnes
* in te. R.G. scandazati fuerint*: sed non ego. 30 Et
D ait illi Iesus, Amen dico tibi, quia tu
hodie in nocte hac, [c] priusquam gallus
vocem bis dederit, ter me es negaturus.
31 At ille [d] amplius loquebatur, Et si opor-
tuerit me simul commori tibi, non te
negabo. Similiter autem & omnes di-
Mat.26.d.36 cebant. 32 Et veniunt in prædium, cui
nomen Gethsemani. Et ait discipulis
Luc.22.d.40. suis, Sedete hîc donec orem. 33 Et as-
sumit Petrum & Iacobum & Iohannem
secum: & cœpit pauere & tædere.
34 Et ait illis, Tristis est anima mea vs-
que ad morté: [e] sustinete hîc, & vigilate.
35 Et cùm processisset paululum, proci-
dit super terram: & orabat, [f] vt si fieri
posset, transiret ab eo hora: 36 & dixit,
Abba, pater, omnia tibi possibilia sunt:
[g] transfer calicem hunc à me. sed non
quod ego volo, sed quod tu. 37 Et venit,
& inuenit eos dormientes. Et ait Petro,
[h] Simon, dormis? [i] non potuisti vna ho-
ra vigilare? 38 Vigilate, & orate, vt non
intretis in tentationem. [k] Spiritus qui-
dem promptus est, caro verò infirma.
39 Et, iterum abiens, orauit, eundem

 sermo-

a *Omnes scandalizabimini.*] Omnes qui me hactenus inoffensi estis secuti, nûc offensi spectaculo de me edendo, vobisque metuentes, diffugietis me relicto. Id enim ita euenire solet, sicut illo oraculo celeberrimo apud Prophetam est pronuntiatum.

b *Præcedã vos in Galilæam.*] Ibi iterum ad me pastorem congregabimini, qui hac nocte dispergemini.

c *Priusquam gallus vocem bis dederit.*] Non semel, neque repentino motu aliquo, qui turbare solet aliquando constantes homines, qui homines tãtùm sunt: sed ter, & spacio interiecto, & admonitus etiam semel priori galli cantu, vt manifestè arguatur magnus metus in te, qui nunc constantiã præter cæteros iactas.

d *Amplius loquebatur.*] vultu, gestu, & verbis augebat iactationem constantiæ, ἐκ περισσοῦ ἔλεγε μᾶλλον.

e *Sustinete hic & vigilate.*] Expectate & attendite aliquantulum semoti, ne mea tristitia vos nimio plus turbemini, & vigilate orantes mecum.

f *Vt si fieri posset, transiret ab eo hora.*] illud tempus durissimum, in quo se omnium hominũ peccatis susceptis, & debita ipsis morte luendis; idque grauissima Dei indignatione in homines, quam ipse suo supplicio placandam subierat, illud petebat subitò prçterire, vel quam breuissimo spacio pertransire.

g *Transfer calicem.*] ne ebibam illum. nam iam nunc gustari cœptum amarissimum sentio, nedum sentiã eùm vsque ad fundum ebibiturus sim.

h *Simon, dormis?*] non appellauit *Petrum*, eo tempore quo constantiã non præstabat.

i *Non potuisti vna hora vigilare.*] qui iactabas tuam fidelitatem & constantiam ad mortem vsque mecum subeundam, & tamen vnius horæ vigiliã mecum perferre non potuisti?

k *Spiritus quidem promptus est.*] Mens ipsa hominis boni, dum ratione duce de officio cogitat, quid facere debeat, probè intelligens, proponit quidem & deliberat, tandéque decernit id quod decet facere ac pati. sed hominis exterioris infirmitudo ad magna vel ferenda vel sustinenda impedimēto est, quominus spiritus ipse præstare possit id quod debere se intelligit. quamobrem præter bonum propositum studium, etiam curam & diligentiam, imprimisverò preces adhiberi oportet.

ſermonem dicens. 40 Et reuerſus, de-
nuò inuenit eos dormientes ([a]erant enim
oculi eorum grauati) & ignorabant quid
reſponderent ei. 41 Et venit tertiò, &
ait illis, [b]Dormite iam & requieſcite.
Sufficit; [c]vênit hora: ecce, filius homi- E
nis [\\]tradetur in manus peccatorum. [\\] tradetur, G.S.
42 [d]Surgite, eamus. ecce, qui me [\\]tradet, [\\] trade, G.S.
prope eſt. 43 Et adhuc eo loquente,
venit Iudas Iſcariotes [e]vnus de duode-
cim, & cum eo turba multa cum gladiis Mat. 16. d. 47 Luc. 22 e. 47
& lignis, [*]à ſummis ſacerdotibus & Scri- Ioh. 18. a. 3. [*] miſſi, M.S.
bis & ſenioribus. 44 Dederat autem eq.
traditor eius ſignum eis, dicens, Quem-
cunque oſculatus fuero, ipſe eſt: tenete
eum, & ducite cautè. 45 Et cùm ve-
niſſet, [f]ſtatim accedés ad eum, ait, [*]Rab- [*] Aue M.G. R.G.
bi. & oſculatus eſt eum. 46 At illi ma-
nus iniecerunt in eum: & tenuerũt eum.
47 Vnus autem quidam de circunſtanti-
bus educens gladium, percuſſit ſeruum
ſummi ſacerdotis: & [g]amputauit illi au-
riculam. 48 Et reſpondens Ieſus, [h]ait il-
lis, Tanquam ad latronem exiſtis cum
gladiis & lignis comprehendere me?
49 quotidie eram apud vos in templo do-
cens, & [i]non me tenuiſtis. Sed vt im-
pleantur ſcripturæ. 50 [k]Tunc diſcipuli Mat. 16. f. 56
eius relinquentes eum, omnes fugerunt.
51 [l]Adoleſcens autem quidam ſeque- F
batur

a *Erant enim oculi eorum grauati.*] præ carnis infirmitate, quæ mœrore oppreſſa erat. *& ignorabant quid reſponderent.* Adeò obruti erant triſtitia & ſomno, vt non inuenire etiam poſſent orationem, qua ſe vel defenderent vel excuſarent. Nam ſi infirmitatem carnis excuſarent, ſeipſos ſtultitiæ arguebant, qui prædicenti magiſtro magnificis verbis obſtrepuiſſent: ſi noctis horam, illa non erat intempeſta, admonitionis defectum cauſari non poterant toties excitati, & ad vigilãdum appellati.

b *Dormite iam & requieſcite.*] Iam porrò omnino dormite, & requieſcite ſecuri, quaſi nihil periculi, nihil curæ vobis reſtet. non concedentis, ſed importunam ſecuritatem exprobrantis oratio eſt. vt, Lætare iuuenis in adoleſcentia tua. Hanc eſſe ſuam ſententiam ſubiuncto verbo Ieſus declarauit, *Sufficit.*

c *Venit hora.*] grauiſſima mihi, vobiſque turbationis plena.

d *Surgite, eamus*] obuiam eis eamus, ne videamur imparati, oppreſſi illorum calliditate & inſidiis. verùm vt res habet, vltrò prudens & Patri obediens, illis vltrò occurriſſe & paſſus eſſe, quæ illi in me inſanient, probari volo.

e *Vnus de duodecim.*] quem eò ſceleris impulerat ſatan, vt præſens præſentem magiſtrum, teſtibus cõdiſcipulis, proderet, impudentiſſiméque traderet: nefando auſu inimicus amiciſſimum oſcularetur, Rabbi ſalutaret, & his modis perditiſſimorũ turbę indicaret.

f *Statim accedens ad eum.*] magna audacia & inſolentia, nil veritus tanti magiſtri dignitatem: adeò exagitatus erat à ſatan.

g *Amputauit illi auriculam.*] illi ſeruo ſummi ſacerdotis, eamque dexteram, quod non ſine magno myſterio fieri permiſit Deus.

h *Ait illis*] principibus ſacerdotum & ſenioribus.

i *Et non me tenuiſtis.*] cùm minori negotio & ſtrepitu fieri id poſſet, ſi permiſſum vobis à Deo fuiſſet: habebatis occaſionem cùm docerem; nunc nihil aduerſum vos agentem, atque adeò non docentem, me aggreſſi eſtis. Manifeſta argumenta hæc ſunt, meã doctrinam à vobis non potuiſſe impediri, quanquam id conantibus: & me nunc non veſtra virtute aut potentia comprehenſum abſolutè, ſed Dei permiſſione, qui tenebris hãc poteſtatem hac hora permiſit. Vtrumque autem cum ſcripturis planè quadrat.

k *Tunc diſcipuli eius relinquentes eum, omnes fugerunt.*] atque ita etiam ſcripturæ hac etiam parte impletæ ſunt.

l *Adoleſcens autem quidam.*] Huius & Petri exemplo cognoſci poteſt, quatenus pertingat humana conſtantia, etiam in viris fortioribus, quæ tantùm humana eſt.

batur eum amictus sindone super nudo:
* relicta MS. G. S. & tenuerunt eum. 52 At ille "reiecta'
sindone, nudus profugit ab eis. 53 Et
Luc. 22. f. 54 Ioh. 18. c. 13 adduxerunt Iesum ad summum sacer-
dotem: & conuenerunt omnes sacerdo-
tes & Scribæ & seniores. 54 Petrus au-
tem álonge secutus est eum vsque intrò
in atrium summi sacerdotis: & sedebat
cum ministris ad ignem, & calefaciebat
se. 55 Summi verò sacerdotes & omne
Mat. 26. f. 59 concilium [a] quærebant aduersus Iesum
testimonium, vt eum morti traderent.
nec inueniebant. 56 Multi enim testi-
monium falsum dicebant aduersus eum:
& conuenientia testimonia non erant.
57 [b] Et quidam surgentes, falsum testi-
monium ferebant aduersus eum, dicen-
tes, 58 Quoniam nos audiuimus eum
Ioh. 2. d. 19. dicentem, Ego dissoluam templum hoc
* post MS. I. manu factum, & "per' triduum aliud
non manufactum, ædificabo. 59 Et
non erat conueniens testimonium illo-
rum. 60 Et exurgens summus sacerdos
in medium, interrogauit Iesum, dicens,
Non respondes quicquam ad ea quæ ti-
bi obiiciuntur ab his? 61 [c] Ille autem
tacebat, & nihil respondit. Rursum sum-
mus sacerdos interrogabat eum: & di-
- 8 MS. G. S. xit ei, [d] Tu es Christus filius "Dei' be-
nedicti? 62 Iesus autem dixit illi, [e] Ego
Mat. 24. c. 30 sum, [f] & videbitis filium hominis se-
* Dei o... dentem à dextris virtutis*, & venientem
cum

a *Quærebant aduersus Iesum testimoniū.*] Nullum habuerant antequam illum caperēt. ergo captura iniquissima fuit pro ratione temporis, personarum, & causæ. *Nec inueniebant.*] etiam post capturam, cùm solent homines humanis, hoc est, suis ipsorum affectibus consulendi causa, vel prodere quæ sciunt, vel fingere quæ non viderint, vel malè interpretari quæ audierint, aduersus eum quem captum esse, vel in principum inuidiam adductū fuisse intellexerint. ita autē hic multi multa & varia dicebant: sed examinata ad testimoniorum normam non conueniebant, dum alius aliud, alioque modo diceret. Si qui simul idem affirmabant, erat planè leue & confictum, neque ad capitalem causam faciens.

b *Et quidam surgentes.*] composito inter se testimonio, & sermone præmeditato. & non erat conueniens testimonium illorum, cùm vterque seorsum examinaretur: nam amborum simul dicentium leuis fides esse debuit, ex more recepto apud Iudæos antiquos, vt docetur in libro Misnaioth, tractatu De testibus.

c *Ille autem tacebat.*] Modestiam suam obtinens antiquam, & illorum versutiam hoc modo notans.

d *Tu es Christus filius Dei benedicti?*] Esne tu vnctus ille, ille, inquam, Dei ipsius benedicti filius? Hanc emphasin habet interrogatio, continetque summam Messiæ descriptionem, iuxta veram Prophetarum ac Legis significationem; quam nō oportuit summum sacerdotem ignorare.

e *Ego sum*] Apertè professus est in Concilio, se non solùm doctorem euangelistamque esse magni nuntij Dei, vt hactenus publicè in concionibus & aliàs fuerat professus; sed etiam ipsum expectatum patribus & populo Messiam humanæ salutis æternæque vitæ Pontificem, regniique cælorum legitimum hæredem.

f *Et videbitis filium hominis.*] Duo manifesta signa indicat, quorum vtronis probandus esset ipse filius Dei esse. Alterum erat manifestum testimonium, quod ab Apostolis & aliis discipulis ferendum erat, Ipsum exaltatū sedere à dextris Dei, idq; virtute Spiritus sancti, quē ipse missurus erat in suos. Alterum verò à iuentus secūdi publici vltimo seculi tempore, quo ipse iudicaturus est omnes homines. Itaque quicunque illum non receperint ex prioris illius signi testimonio, agnoscent tandem ex illo posteriore, & re ipsa atque periculo in seipsis facto, fateri cogentur.

cum nubibus cæli. 63 [a] Summus autem G
ſacerdos ſcindens veſtimenta ſua, ait,
Quid adhuc deſideramus teſtes?
64 Audiſtis blaſphemiam. quid vobis
videtur? Qui omnes condemnauerunt
eum eſſe reum mortis. 65 [b] Et cœpe-
runt quidam conſpuere eum, & velare
faciem eius, & colaphis eum cædere, &
dicere ei, Prophetiza. & miniſtri alapis
eum cædebant. 66 Et cùm eſſet Petrus *Mat.26.g.69 Luc.22.f.55 Ioh.18.c.17*
in atrio deorſum, venit vna ex ancillis
ſummi ſacerdotis. 67 & cùm vidiſſet
Petrum calefacientem ſe, aſpiciens il-
lum, ait, Et tu cum Ieſu Nazareno eras.
68 At ille negauit, dicens, Neque ſcio,
neque noui quid dicas. [c] Et exiit foras
ante atrium: & gallus cantauit. 69 Rur-
ſus autem cùm vidiſſet illum ancilla, *Mat.26.g.71*
cœpit dicere "circunſtantibus", Quia hic *"adſtātibus MS. C. 8.*
ex illis eſt. 70 At ille iterum negauit. Et
poſt puſillum rurſus qui aſtabant, di- *Luc.22.f.58 Ioh.18.c.25.*
cebant Petro, Verè ex illis es: [d] nam &
Galilæus es. 71 [e] Ille autem cœpit ana-
thematizare & iurare, [f] Quia neſcio ho-
minem iſtum quem dicitis. 72 Et ſta-
tim gallus iterum cantauit. [g] Et recorda- *Mat.26.g.77 Ioh.13.h.38*
tus eſt Petrus verbi quod dixerat ei Ie-
ſus, Prius quàm gallus cantet bis, ter me
negabis. [h] Et cœpit flere.

CAP. XV.

ET [a] cōfeſtim, manè conſilium facien- *Mat.27.A.1 Luc.22.g.66 Ioh.18.d.28.*
tes ſummi ſacerdotes cum ſenioribus A
& Scribis

a *Summus autem ſacerdos ſcindens veſtimenta ſua, ait.*] Motu, geſtu, actionéque omni, voluntatem ſuam indicauit ſummus ſacerdos, prætento ſtudio honoris diuini. illa & actio, & oratio, & auctoritas permouere facilè omnes in illius ſententiam potuit, aliàs damnationis Ieſu cupidos. Itaque totius concilij communi ſententia & voce damnatus eſt: an non populo rudi, & à ſacerdotum & ſeniorũ iudicio pendenti, huiuſmodi damnatio rectè facta eſſe exiſtimarent?

b *Et cœperunt quidam conſpuere eum.*] tanquam blaſphemum & deteſtabile: *& velare faciẽ eius*, vt indigni exiſtimati vita, conſortio, conſpectúque hominum: id quod antiquo more erga damnatos aut damnandos fieri conſueuit. *Et colaphis eum cædere*, in opprobrium & ignominiam, cui inſultatio addebatur acerbiſſima, *Prophetiza*, &c. Hæc autem inter ipſos dominos, ſacerdotes, Scribas, & miniſtros variè fiebant, poſtquam ille profeſſus eſt quis eſſet: ante verò & poſt hoc miniſtri eius alapis eum cædebant.

c *Et exiit foras ante atrium.*] metu perturbatus, & ſui immemor præ timore: & cantauit gallus audiente ipſo.

d *Nam & Galilæus es.*] Vt ille eſt Galilæus, ſic & tu: id autem arguit pronuntiatio tua. Galilæus autem cùm ſis, Galilæum es comitatus: ex illorũque numero es, quos iſte ducebat diſcipulos & comites.

e *Ille autem cœpit anathematizare & iurare.*] Cùm videret ſe multorum affirmatione vrgeri, diuinum iuramentum, & deteſtationem, imprecationesque in ſeipſum, illorum affirmationi oppoſuit.

f *Quia neſcio hominem iſtum.*] Manifeſtum mendacium, & quod redargui poſſet à circunſtantibus, nimirum ſe adeò ignorantem affirmare, vt hominem illum neſciret, qui nulli in Iudæa & Galilæa non eſſet vel facie vel fama notus. Deinde poterat rogari, Quid igitur tibi rei eſt hîc, homini tã ignaro eius negotij quod hîc agitur?

g *Et recordatus eſt Petrus.*] Anteà præ nimio metu & ſui ipſius & verbi Ieſu fuerat oblitus.

h *Et cœpit flere.*] Statim atque recordatus eſt, ſuam illam propriam infirmitudinem agnouit, ſuam ſtultam iactationem reprehendit. magna igitur ſui cognitione, magna facti pœnitentia ductus, magna ſpe diuinæ miſericordiæ motus, cœpit flere.

CAP. XV.

a *Et confeſtim manè.*] illa nocte, antè non, omnium concilium conuenerat, ſed quidam ex illis cum miniſtrorum

cohortibus, custodiæ ipsius præerant. Mane autem magno studio & appetitu ipsum damnandi concilium coactum, consiliumque initum est. Damnatus veró fuit omnium sententia, vinctus, & illusus, & traditus Pilato.

& Scribis & vniuerso concilio, vincien-
tes Iesum, duxerunt & tradiderunt Pi-
lato. 2 Et interrogauit eum Pilatus, [b]Tu
es rex Iudæorum? At ille respondens, ait
Mat.27.b.11 Luc.23.a.6. Ioh.18.f.33. illi, [c]Tu dicis. 3 Et accusabant eum
summi sacerdotes in multis. 4 Pilatus
autem rursum interrogauit eum, dicens,
Non respondes quicquam? vide in quã-
tis te accusant. 5 Iesus autem amplius
nihil respondit: [d]ita vt miraretur Pilatus.
6 Per diem autem festum solebat dimit-
vinctum M 5.c. tere illis vnum ex vinctis quemcunque
petissent. 7 Erat autem qui dicebatur
Barabbas, qui cum seditiosis erat vin-
ctus, qui in seditione fecerat homici-
vociferata esset c.s. dium. 8 Et cùm ascendisset turba, cœ-
pit rogare, sicut semper faciebat illis.
9 Pilatus autem respondit eis, & dixit,
[e]Vultis dimittam vobis regem Iudæo-
rum? 10 Sciebat enim quòd per inui-
diam tradidissent eũ summi sacerdotes.
11 Pontifices autem concitauerunt tur-
Mat.27.c.22 Luc.23.c.14 Ioh.18.g.39 & 19.a.6. bam, vt magis Barabbam dimitteret eis.
12 Pilatus autem iterum respondens, ait
B illis, [f]Quid ergo vultis faciam regi Iu-
dæorum? 13 At illi iterum clamaue-
runt, [g]Crucifige eum. 14 Pilatus verò
dicebat illis, Quid enim mali fecit? [h]At
illi magis clamabant, Crucifige eum.
15 [i]Pilatus autem volens populo satis-
facere, dimisit illis Barabbam, & tradidit
Y Iesum

b *Tu es rex Iudæorum.*] Esne tu ille rex à Iudæis expectatus: ita vt es, isto apparatu, ista conditione viuendi, ista amplitudine quam præfers?

c *Tu dicis.*] vt tu dicis, ita est.

d *Ita vt miraretur Pilatus.*] Dum cogitaret cuiusmodinam regni genus illud esset, quod Iesus suum esse non negaret: in quo tamen nullam pompam videbat, nullam adeò similitudinem eum regnis terrenis: & tamẽ videbat regẽ ipsum à suis accusari, non auaritiæ, non iniuriarum, non tyrannidis, non alicuius sceleris; sed quarũdam rerum, quas nec ipsi docere aut confirmare poterant: nec ipse curaret reus, ac taciturnitate sua iudici ipsi examinandas permitteret. Cognouit autem Pilatus manifestam inuidiam accusantium.

e *Vultis dimittam vobis regem Iudæorũ?*] Vt vel nomen ipsum *regis* sanctum & venerabile, ipsisque faustum & amandum persuaderet sapiẽtem delectum.

f *Quid vultis faciam regi Iudæorum?*] Si Barabbam homicidam seditiosumque optatis, quid statuendum censeтis de Iudæorum rege?

g *Crucifige eum.*] Iesus postulatus ad supplicium à populo, non modò innocens habitus & cognitus, sed beneficentissimus per omnem vitam, tanquam si populi ipsius interesset illum occidi: & tamen intererat, sed non sentiẽtes quid boni agerẽt, prauo studio & mala mente id agebant, per summam stultitiam & nefariam temeritatem.

h *At illi magis clamabant, crucifige eum.*] Non possumus hæc cogitare, quin pudeat & misereſcat nos humani ingenij.

i *Pilatus autem volens populo satisfacere.*] Non vtus est iudicio aut iure, sed regulis publicæ rei, quas vocant, status; quæ cùm non æquitate nitantur, labefactare plerumque solent publicas res.

Iesum [a] flagellis cæsum vt crucifigeretur.
16 [b] Milites autem duxerunt eum in a- *Mat. 27. c. 27 Ioh. 19. a. 2*
trium prætorij, & conuocant totam co-
hortem: 17 [c] & induunt eum purpura,
& imponunt ei, plectentes, spineam co-
ronam. 18 Et cœperunt salutare eum,
Aue rex Iudæorum. 19 Et percutiebant
caput eius arundine: & conspuebant
eum. & ponentes genua, adorabãt eum.
20 Et postquam illuserunt ei, exuerunt
illum purpura, & induerunt eum vesti-
mentis suis, & educunt illum vt cruci-
figerent eum. 21 [d] Et angariauerunt præ- *Mat. 27. d. 32 Luc. 23. d. 26*
tereuntem quempiam, Simonem Cy-
renæum venientem de villa, [e] patrem
Alexandri & Rufi, vt tolleret crucem
eius. 22 Et perducunt illum in [f] Golgo- *Mat. 27. d. 33 Luc. 23. e. 33 Ioh. 19. c. 17*
tha locum: quod est interpretatum,
Caluariæ locus. 23 [g] Et dabant ei bi-
bere myrrhatum vinum: & non accepit.
24 Et crucifigentes eum, diuiserunt ve- *Mat. 27. d. 35*
stimenta eius, mittentes sortem super *Luc. 23. d. 34 Ioh. 19. d. 23*
eis, quis quid tolleret. 25 [h] Erat autem C
hora tertia: & crucifixerunt eum.
26 Et erat titulus causæ eius inscriptus,
REX IVDAEORVM. 27 Et cum
eo crucifigunt duos latrones: vnum à
dextris, & alium à sinistris eius. 28 Et
impleta est scriptura quæ dicit, Et cum *Isa. 53. d. 12*
iniquis reputatus est. 29 Et prætereun-
tes blasphemabant eum, mouentes ca- *Ioh. 2. c. 19.*
pita sua, & dicentes, Vah qui [*] destruit [*] destruis MS. R.
templum

a *Flagellis cæsum.*] more Romano, quo non licebat ad crucem adigi quenquã, nisi ignominia priùs notatum. ignominiæ autem genus erat grauissimum flagellis cædi.

b *Milites autem.*] Insani erant iam plus nimio Iudæi in Iesum captum, & ab ipsis damnatum: nunc insaniunt etiam gentiles, & furiunt aduersus innocentissimum morti addictum. Nullum vnquam exemplum tantæ inhumanitatis & crudelitatis aduersus quẽquam manifestarium malefactorem extitisse legimus, atque hîc spectatum est aduersus hominum omnium innocentissimum, iustissimumq́ue pronuntiatum etiam iudicis voce. Quid mali fecit? rogauerat ille: nemo vnquã vel leue quid obiecit. neque tantùm innocentissimum, sed beneficentissimum in omnes esse eum constabat. Igitur magnum in hac re mysterium latet, nostri videlicet debiti ab illo suscepti.

c *Et induunt eum purpura.*] Inuentum est ab illis illusionis genus grauissimũ, cum exprobratione ambitionis, à qua alienissimus erat, quasi regnum affectasset. Sic solet humana stultitia iudicare de bonis, quos damnatos videt, immemor spectatæ antè ac manifestæ virtutis.

d *Et angariauerunt.*] coëgerunt. Nemo enim erat qui lignum illud nefastum libens tangere vellet: tanquam execrabilem enim rem omnes horrebant.

e *Patrem Alexandri & Rufi.*] qui, quo tempore hæc à Marco scribebantur, viuebant; & testes esse poterãt, vt qui patrem narrantem audiuissent. erantque noti inter discipulos, atq. adeò ex discipulorũ numero, vt arbitramur.

f *Golgotha locum.*] Supplicij locum iis destinatum, qui extra vrbem tanquam execrabiles puniendi essent.

g *Et dabant ei bibere myrrhatum vinum.*] vt stupentibus membris, & mentis alienatione inducta, sensibusq́ue non integris, moreretur. id, quoniam ad animi integritatem minuendam propinabatur, non accepit Iesus, quanquã nihil illi nocere huiusmodi potio posset. valeret autem, si bibisset, ad impiorum, maleuolorum ac perfidorum maledicentiam fouendam.

h *Erat autem hora tertia.*] Iam prætererat tertia, & vergebat dies ad sextã. Ita publicè in clara die crucifixus est ille Iesus, & publicè ab omnibus spectatus, & titulo inscripto indicatus, & ibi publicè rex Iudæorum declaratus. & tamen idem Iudæorum rex cum iniquis reputatus, & insultatione grauissima à prætereuntibus delusus.

* Dei o. ° reædificas Mt.s.a. templum*, & in tribus diebus °ædificat:
30 saluum fac temetipsum descendens de
cruce. 31 Similiter & summi sacerdo-
tes illudentes, ad alterutrum cum Scri-
bis dicebant, ᵃAlios saluos fecit, seipsum
non potest saluum facere. 32 ᵇChristus
rex Israël descendat nunc de cruce: vt
videamus & credamus. ᶜEt qui cum eo
crucifixi erant, conuitiabantur ei.
33 Et facta hora sexta, ᵈtenebræ factæ
sunt per totam terram vsque in horam
nonam. 34 Et hora nona exclamauit
Psal.21.a.1. Mat.27.e.46 Iesus voce magna, dicens, Eloi, Eloi,
lammasabacthani? quod est interpreta-
D tum, Deus meus, Deus meus, vt quid
dereliquisti me? 35 Et quidam de cir-
cunstantibus audientes, dicebant, Ecce,
Eliam vocat. 36 Currens autem vnus,
Psa.68.c.22 & implens spongiam aceto, circumpo-
nensque calamo, potum dabat ei, dicens,
ᵉSinite: videamus si veniat Elias ad de-
ponendum eum. 37 Iesus autem ᶠemis-
sa voce magna expirauit. 38 ᵍEt velum
templi scissum est in duo, à summo vs-
que deorsum. 39 Videns autem centu-
rio qui ex aduerso stabat, ʰquia sic cla-
mans expirasset: ait, Verè hic homo fi-
Mat.27.f.55 lius Dei erat. 40 ⁱErant autem & mu-
Y 2 lieres

a *Alios saluos fecit.*] Facilè malitiosi ministri populo imponunt præsenti rerum statu obiecto: nam vulgus præteritorum beneficiorum & gestorum maximè laudabilium, facilè obliuiscitur.

b *Christus rex Israel.*] Sacerdotum & Scribarum sententia valere videbatur tunc apud populum, qui facilè credere posset illud debere esse vnum ex signis Christi regis Israel. quod si non præstaret Iesus, non esset credendus Christus.

c *Et qui cum eo crucifixi erant.*] Hęc notatio non ad personas, sed ad côditionem referenda est. Namque ex latronibus alter tantùm conuitiatus est Iesu, suo & socij nomine, cùm diceret, Saluum fac temetipsum & nos. alter autem restitit socio conuicianti, & se Iesu commendauit. Est itaque Euangelistæ consiliũ ostendere, Iesum fuisse illusum ab omni hominum genere, summorum, vt Sacerdotum & Scribarum, imperitorum ac vulgi, vt prætereuntium; & pessimorum quoque, vt latronum etiam in cruce pendentium. Hoc rectè significatur ab aliis Euangelistis.

d *Tenebræ factæ sunt.*] quæ testarentur potestatem tenebris tûc fuisse permissam aduersum lucem: ideoq; illa tam horrenda & nefaria in illis horis geri, per tenebrarum harum rectores & ministros.

e *Sinite, videamus.*] Alij retinere voluerunt hunc militem, volentem propinare Iesu acetum, mortis accelerandæ causa: monentes vt expectaret, an Elias venturus esset ac liberaturus Iesum. Sed ille respondit, se malle propinare, vt videret an venturus esset Elias. nam quò citiùs ille esset moriturus, eò maturiùs oporteret Eliam adesse.

f *Emissa voce magna.*] iterum clamãs, Pater, in manus tuas, &c.

g *Et velum templi scissum est.*] Magna significatione iræ diuinæ iam placatæ, & aditus hominibus ad diuinæ consortium consuetudinis & familiaritatis ac filiationis patefacti.

h *Quia sic clamans expirasset.*] eodem momento horæ, quo spiritum suum Deo commendasset; idque tanto clamore, vt omnem vitæ vim adhuc tenere, idque vltra omne aliorum hominum exemplum, videretur. agnouit virtutem in illo diuinam, agnouit rem non casu geri, sed diuino consilio, atque inter expirantem illum ac Deum ipsum maximè conuenire intellexit.

i *Erant autem & mulieres.*] honestæ & fide dignæ, quæ & obseruare potuerunt & testari quæ gererentur, omnia, quippe quæ magno studio tenebantur erga Iesum, quem secutæ fuerant à Galilæa. Et quãquam magno dolore afficerentur, tamen Iudæorum metu non tenebantur: quoniam tunc omne odium in Iesum & discipulos feruebat. illæ non adeò erant notæ Iudæis, quia dudum ex Galilæa venerant cum aliis, festi celebrandi causa.

lieres délonge aſpicientes : inter quas e-
rat Maria Magdalene, & Maria Iacóbi
minoris & "Ioſeph' mater, & Salóme: ' Iſſe e.s.
41 ° & cùm eſſet in Galilæa, ſequebantur ° quæ z.G.s. Luc.8.a.2.
eum & miniſtrabant ei, & aliæ multæ
quæ ſimul cum eo aſcenderant Ieroſoly-
mam. 42 Et cùm iam ſerò eſſet factum Mat.27.g.57
(quia erat Paraſcéue, quod eſt ante ſab- Luc.23.g.50
bathum) 43 vênit Ioſeph ab Arimathęa Ioh.19.g.38
nobilis decurio, [k] qui & ipſe erat expe-
ctans regnum Dei: & [l] audacter introi-
uit ad Pilatum, & petiit corpus Ieſu.
44 Pilatus autem [m] mirabatur ſi iam ob-
iiſſet. Et accerſito centurione, interroga-
uit eum ſi iam mortuus eſſet. 45 [n] Et
cùm cognouiſſet à centurione, donauit
corpus Ioſeph. 46 Ioſeph autem merca-
tus ſindonem, & deponens eum inuol-
uit ſindone, & poſuit eum in monuméto
[o] quod erat exciſum de petra, & aduoluit
lapidem ad oſtium monumenti. 47 Ma-
ria autem Magdaléne & Maria "Ioſeph' ' Iſſe e.a.
aſpiciebant vbi poneretur.

CAP. XVI.

ET [a] cùm tranſiſſet ſabbathum, Maria Mat.28.a.1
Magdaléne & Maria Iacóbi, & Saló- Luc.24.a.1 Ioh.20.a.1
me emerunt aromata, [b] vt venientes vn- A
gerent Ieſum. 2 [c] Et valde mane vna ſab-
bathorum, veniunt ad monumentum:
orto iam ſole. 3 Et dicebant ad inuicem,
[d] Quis reuoluet nobis lapidem ab oſtio
monumenti? 4 Et reſpicientes "viderunt' ' videns M s.e.
reuolutum

k *Qui & ipſe erat expectans regnum Dei.*] promiſſum olim à patribus, annunciatum per Iohannem, & per Ieſum apertiſſimé prædicatum, támque inſtare declaratum.

l *Audacter introiuit ad Pilatum.*] Quia expectabat regnum Dei, & permanebat in ea fide ac ſpe: neque, vt alij, deturbatus erat ab expectatione propter illorum dierum turbationem ac difficultatem.

m *Mirabatur ſi iam obiiſſet.*] tam citò obiiſſe m[or]tem, quæ longior eſſe ſolet cruci affixis [:] id autem vnum ex ſignis fuit, quibus oſtenſum eſt Ieſum habere poteſtatem deponendi animam ſuam, & iterum ſumendi.

n *Et cùm cognouiſſet à Centurione*] mortem Ieſu, & quæ circa mortem obſeruata fuerant.

o *Quod erat exciſum.*] neque facilè tentari aut aperiri à quoquam poterat, niſi per oſtium ipſum, quod tamen maximo lapide concluſum eſt. Erat autē monumentum in cubiculi formam exciſum.

CAP. XVI.

a *Et cùm tranſiſſet ſabbathum.*] poſtridie ſabbathi illius magni, qui veſpero exorto finitur. illo enim tempore nihil agere fas erat. illa autem nocte, poſtquam ſabbathum tranſiiſſet, empta ſunt aromata.

b *Vt venientes vngerent Ieſum.*] quem ſanctum Dei prophetam credebant, colebant, dignumque cenſebant illo honore ſepulturæ honeſtiſſimæ, & officio grati & amantis animi atque pij erga Deum, eiuſque prophetam ſanctiſſimum cognitum.

c *Et valde mane vna ſabbathorum.*] Totam hebdomadam à ſabbatho ad ſabbathum, Iudæi ſic enumerãt per dies: Sabbathum, vna ſabbathi, ſecunda ſabbathi, tertia ſabbathi, quarta ſabbathi, quinta ſabbathi, ſexta ſabbathi, ſabbathum rurſus: & ſic omnes hebdomadas. nam per ſynecdochen tota etiam hebdomada dicitur Sabbathũ. Quod verò dicitur, *Valde mane orto iam ſole*, ſic exponimus, Valde mane ſurgentes. nam in media vrbe illæ erant hoſpites, petierunt ſepulchrum: orto autem ia[m] ſole, peruenerunt eò.

d *Quis reuoluet nobis lapidem.*] Ignaræ enim erant cuſtodiæ à Iudæis apud ſepulchrum conſtitutæ. & ſciebant ſe non poſſe ſufficere ad deuoluendum lapidem tantum, quantum illæ, cùm triduo antè obſeruaſſent, viderant.

reuolutum lapidē. Erat quippe magnus
Mat.28.a.5 Luc.24.a.4 Ioh.20.c.12 valde. 5 [a]Et introeuntes in monumen-
tum, viderūt iuuenem sedentem in dex-
tris, coopertum stola candida: [b] & obstu-
puerunt. 6 Qui dicit illis, [c] Nolite expa-
B uescere: Iesum quæritis Nazarenū, cru-
cifixum: surrexit, non est hîc, ecce locus
vbi posuerunt eum. 7 Sed ite, dicite
* præcedet M.S.Q.B. discipulis eius [d] & Petro, quia * præcedit
Mat.26.c.32 Sup.14.c.28 vos in Galilæam: ibi eum videbitis, sicut
dixit vobis. 8 At illæ exeuntes, fugerunt
de monumento. [e] inuaserat enim eas tre-
mor & pauor: & nemini quicquam di-
xerunt. timebant enim. 9 [f] Surgens au-
* Iesus M.S.B.R.G. tem*, manè, prima sabbathi, apparuit
Ioh.20.d.16 Luc.8.a.2. primò Mariæ Magdalénæ, de quâ eiece-
rat septem dæmonia. 10 [g] Illa vadens
nuntiauit his qui cum eo fuerāt, lugen-
C tibus & flentibus. 11 Et illi audientes
quia viueret, & visus esset ab ea, nō cre-
diderunt. 12 Post hæc autem duobus
Luc.24.b.13 ex his ambulantibus ostensus est [h] in alia
effigie, euntibus in villam. 13 & illi eun-
Luc.24.e.36 Ioh.20.d.19. tes nuntiauerunt cæteris: nec illis credi-
derunt. 14 Nouissimè [i] recumbentibus
illis vndecim apparuit: & [k] exprobrauit
incredulitatem eorum & duritiam cor-
dis, quia iis qui viderant eum resurrexis-
se, non crediderunt. 15 Et dixit eis, Eun-
Mat.28.d.19 tes in mūdum vniuersum prædicate Eu-
angelium [l] omni creaturæ. 16 [m] Qui cre-
diderit & baptizatus fuerit, saluus erit.

a *Introeuntes in monumentum.*] Totus hortus dicitur monumentum, aut certé septum circa sepulchrum.

b *Et obstupuerunt.*] subita & inopinata visionis nouitate, & magno splendore iuuenis à se visi. Sedebat autem ille super lapidem reuolutū á dextris sepulchri.

c *Nolite expauescere.*] Sumus omnes eiusdem studij & vos & ego: eiusdem causa què vos quæritis, ego hîc sum: qui vobis quid quæratis indicem, & quid acturæ sitis, exponam: Ille qui crucifixus fuerat, mortuusque adhuc à vobis existimabatur, surrexit. *Ecce locus vbi posuerunt eum*, vacuus vobis conspicitur. Neque iam vobis hîc hærendum expectandúmve est, sed ite.

d *Et Petro.*] qui non, vt Iudas, desperatione actus, sed fide benignitatis Dei ac Iesu Christi firmatus, veniam sibi concessum iri sperabat: neque ab aliorum discipulorum consortio discesserat. Dicite etiam ei nominatim ex me, *quia præcedit vos in Galilæam.* vt cognoscant ille & omnes pœnitentiæ suæ rationem habitam esse, quæ & Deo placuerit & angelis.

e *Inuaserat enim eas tremor & pauor.*] Velut attonitæ erant tantarum rerum magnitudine: & non audebant proferre ea, quorum causa ipsæ in extasi erant. Itaque hoc testimonium primum ipsis periculo etiam facto manifestatum ipsæ secum continebant. timebant enim, vt qui res maximas, & vltra humanam sortem viderint vel audierint, qui & ipsi magnitudinē earum admirantur, trementes: & aliis indicare non audent, ne videantur vani aut alienati mente. Sed ille ipsarum terror satis magnum argumētum erat magnæ rei, quæ ipsas tātùm turbasset.

f *Surgens autem.*] Cùm primùm surrexisset, apparuit primò illi Mariæ, *de qua eiecerat septem dæmonia.*

g *Illa vadens nuntiauit his qui cum eo fuerant.*] Petro & Iohanni præcipuè, cum aliis.

h *In alia effigie*] peregrini.

i *Recumbentibus illis.*] dum adhuc essent in sermone de testimonio duorum qui nuper venerant, & narrauerant illum sibi visum & cognitum.

k *Exprobrauit incredulitatem.*] Iā enim illius resurrectio quatuor argumentis constabat ipsis, Angelorum visione, pauore mulierum, Magdalenæ affirmatione, & duorum fratrum testimonio, longa narratione exposito.

l *Omni creaturæ.*] omnibus hominibus: nam omnibus affertur bonus nūtius: neque negabitur eius virtus cuiquam, qui obicem non opponat.

m *Qui crediderit & baptizatus fuerit.*] baptismo Christi intellige.

[n] qui verò non crediderit, cōdemnabitur. D
17 [o] Signa autem eos qui crediderint hæc
sequentur: In nomine meo dæmonia eii- *Act. 16. d. 18*
cient, [p] Linguis loquentur nouis, 18 Ser- *Act. 2. a. 4 & 10. g. 46*
pentes tollent, Et si mortiferum quid bi- *Act. 28. a. 5*
berint, non eis nocebit, [q] Super ægros *Act. 28. b. 8*
manus imponent: & bene habebunt.
19 [r] Et Dominus quidem Iesus postquam
loquutus est eis, assumptus est in cælum, *Luc. 24. g. 51*
[s] & [u] sedit à dextris Dei. 20 [t] Illi autem [u] sedet αυq. B.
profecti prędicauerunt vbique: Domino
cooperante, & sermonem confirmante
sequentibus signis.

n *Qui verò non crediderit.*] eo modo quo credere oportet, fide viua, quę per charitatem operatur. nam hoc præstare debet omnis qui Euangelium in suam salutem excipiunt.

o *Signa autem eos qui crediderint.*] Non solùm fient participes regni cęlorum, sed erunt etiā præcones veritatis meæ, & ministri ac prædicatores Euangelij: obtinebunt varias gratiarum diuisiones ad confirmationem Euangelij.

p *Linguis loquentur nouis.*] Dei dono acceptis, sine humano præceptore, ac sine exercitatione.

q *Super ægros manus imponent.*] Omnia signa in vniuersum, quia salutaria erūt & vtilia, testabuntur Euangelij vtilitatem maximam hominum generi allatam.

r *Et Dominus quidem Iesus.*] Iam declaratus Dominus, & accepta potestate omni in cælo & in terra, postquam locutus est eis, ea præcipiens ac promittens quę exposita iam sunt, vt rata esse Deo patri ostenderet, apertissimè illam potestatem, quam in cælo se habere dixerat, in terras è cælo mittendo Spiritu sancto ostensurus, assumptus est in cælum videntibus illis.

s *Et sedit à dextris Dei.*] Potentiam, auctoritatem, & virtutem diuinam, eamque dexterrimā & efficacissimam, perpetuam certamque sibi esse ostendens, Spiritu sancto in discipulos misso, qui fuit manifestum signum, quo probatum ipsis fuit illum sedere à dextris.

t *Illi autem profecti.*] Postquam re ipsa & Spiritu sancto accepto cognouerunt eum sedere à dextris Dei, prædicauerunt illud bonum nuntium, vbique Iesu Domino in ipsis existente & cooperante: & illis signis, quæ ipse notanda prædixerat, sequentibus.

Romæ M. D. LXXII. Mense Augusto.

EXCVDEBAT CHRISTOPHORVS
PLANTINVS ARCHITYPOGRA-
PHVS REGIVS ANTVERPIÆ,
ANNO M. D. LXXV.

SANCTVM IESV CHRISTI EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

CAPVT I.

Q VONIAM [a] quidē multi
conati sunt ordinare nar-
rationem, [b] quæ in nobis
completæ sunt rerum;
2 sicut tradiderunt nobis,
[c] qui ab initio ipsi viderūt,
& ministri fuerunt sermonis; 3 visum est
& mihi, [d] assequuto omnia [e] à principio di-
ligenter, ex ordine tibi scribere, optime
Act.1.a.1. Theophile, 4 [f] vt cognoscas eorum ver-
borum, de quibus eruditus es, veritatem.
A 5 Fuit in diebus [g] Herodis regis Iudææ,
sacerdos quidam nomine Zacharias, [h] de
1.Par.24.d. vice Abia: & vxor illius de filiabus Aarō,
& nomen eius Elisábeth. 6 Erant autem
[i] iusti ambo ante Deum, incedentes in
omnibus mandatis & iustificationibus
Domini sine querela, 7 & non erat illis
filius: eò quòd esset Elisábeth sterilis, &
ambo processissent in diebus suis.
Z 8 Factum

CAPVT I.

a *Quoniam quidem multi conati sunt.*] Hîc non significantur tres Euangelistæ, Matthæus, Marcus & Iohānes, quorum nullus conatus est res ab initio gestas, ex ordine narrare. nam Matthæus librum generationis Iesu Christi conscripsit: Marcus Euangelium tantùm ipsum, hoc est bonum nuntium, ab ipsa primùm denuntiatione exposuit: Iohannes autem Euangelium contexens grauissimarū Euangelij partium, & maximorum mysteriorum index interpresq; fuit. Sed præter hos multi alij contexere conati sunt seriem omnem rerum, quæ Euangelium ipsum vel præcesserant apparando vel coniunctæ ornauerant, vel consequutæ confirmauerant.

b *Quæ in nobis completæ sunt rerum.*] Res omnes quæ Iesu Christi natiuitatem præcessere, & quæ ab ipso vel propria vel ministrorum opera gestæ sunt, nostram vtilitatem certissimè spectabant, nostramque salutem instruebant, quam omnino pertigerūt eo tempore quo Dei Spiritus in eos est immissus, quos veritatis suæ testes esse Dominus voluit: tunc completæ sunt in illis, ex quibus vnus Lucas est.

c *Qui ab initio ipsi viderunt, & ministri.*] Duplex genus indicum significat, vt duplex est genus rerum quæ narrandæ sunt: alterum earum quæ Euangelium vel præcessere, vel secutæ sunt, vel vnà cum Euangelio ipso fuere. alterum verò earum quæ Euangelium ipsum penitus tangunt. *Qui ab initio ipsi viderunt*, cuiusmodi fuêre Maria mater Iesu, quam Lucas ætate sua videre, alloquique potuit; Iohannis discipuli multi, qui illa ætate viuebant; & qui ministri fuerunt sermonis totius euangelici, vt Apostoli. Hi narrationis libri, quos Lucas indicat, iamdiu est quod non extant. hic tamen satis est nobis auctor ad veritatem cognoscendam, vtpote diligentissimus, ac verissimus, diuinitusque probatus.

d *Assecuto omnia.*] quæcunque rem ipsam spectant, ita vt nihil desideretur.

e *A principio.*] A principio seculi huius, in quo veteris Testamenti promissa, oraculaque omnia quæ ad cælestis regni apparatum & constitutionem pertinebant, impleta explicataque sunt.

f *Vt cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem.*] certam consecutionem & perspicuitatem, quæ non modò ad memoriam iuuandam & confirmandam, sed ad veritatem exponendam plurimum valet; cùm suis quæque diuisa distributaque temporibus ac partibus traduntur; *ἀσφάλειαν.*

g *Herodis regis.*] patris Archelai.

h *De vice Abia.*] octaua sorte.

i *Iusti ambo.*] Iustitia illa legali, quam Deus exigit ab iis qui in se credunt. Id exponit Lucas, *Incedentes in omnibus mandatis*, &c. hoc est, exercitati in omni opere iusto & cultu diuino, quatenus ad eos pertinebat: idque non ad hominum faciem tantùm, sed *ante Deum*: *Sine querela*, sine reprehensione vlla aut opprobrio, quod quis verè obiicere posset.

8 Factum est autem: cùm sacerdotio fun-
geretur * in ordine vicis suæ ante Deum, * Zacharias 14 sq. Ambr.
9 secundum consuetudinem sacerdotij,
sorte exiit vt incensum poneret ingressus Exod. 30.a.7
in templum Domini: 10 a & omnis mul- Leu. 16.d.17
titudo populi erat orans foris hora incẽsi.
11 Apparuit autem illi Angelus Domini,
stans b à dextris altaris incensi. 12 Et Za-
charias turbatus est, videns: c & timor ir-
ruit super eum. 13 Ait autem ad illum
angelus, Ne timeas Zacharia, d quoniam
exaudita est deprecatio tua: & vxor tua
Elisábeth pariet tibi filium, & vocabis Infr. f.64
nomen eius Iohannem: 14 e & erit gau-
dium tibi & exultatio: f & multi in nati-
uitate eius gaudebunt. 15 g erit enim ma- B
gnus coram Domino: & h vinum & sice-
ram non bibet. i & Spiritu sancto replebi-
tur adhuc ex vtero matris suæ. 16 k &
multos filiorum Israël conuertet ad Do-
minum Deum ipsorum. 17 & ipse præ-
cedet ante illum in spiritu & virtute Eliæ: Mat. 11.b.14
vt conuertat corda patrum in filios, & in- Mala. 4.b.6
credulos ad prudentiam iustorum, para-
re Domino plebẽ perfectam. 18 Et dixit
Zacharias ad angelum, l Vnde hoc sciam?

a *Et omnis multitudo.*] atque ita paratum erat publicum testimonium futuro miraculo.

b *A dextris altaris incensi.*] quod erat in medio templi. Significabat autem dexter situs angeli, bonum nuntium.

c *Et timor irruit super eum.*] Existimauit graue aliquod nuntium ab angelo afferri aduersus populum.

d *Quoniam exaudita est deprecatio tua.*] Zacharias hora incensi preces fundebat pro salute & redemptione Israelis: namque de prole suscipienda, iam illa cura quæ iuniori fuerat, seniori & sterilis vxoris marito aut deposita erat, aut imminuta. Igitur deprecatio illius pro populo exaudita annuntiatur, Deusque iam parare salutem populo dicitur, cuius rei apparatus ex magno miraculo inchoandus declaratur, quòd vxor illius illa sterilis Elisabeth paritura sit illi ipsi patri viuẽti & videnti filium marem, cuius nomen diuino consilio inditum, boni huius nuntij, iis quibus auditum fuerit, significationem afferat.

e *Et erit gaudium & exultatio.*] Ipsis parẽtibus erit gaudium & exultatio: atque ipsi præcipuè, qui Spiritu sancto edoctus, cognoscet tempus salutis & gratiæ aduenisse, cuius testis filius eius à Deo constituendus sit.

f *Et multi in natiuitate eius gaudebunt.*] vt illud gaudium multorum magnã moueat apud populum expectationem salutis iam instantis.

g *Erit enim magnus corã Domino.*] Magna auctoritate erit prædìtus, idque Deo efficiente, qui illius sanctitatem & dignitatem ad testimonium ferẽdum confirmabit. idemque magnus minister ac propheta à Domino cõstitutus erit; non solùm propheta, sed quo nullus propheta antè maior fuerit, atque adeò plusquam propheta appellandus.

h *Vinum & siceră non bibet.*] Ab omni vitio & voluptate alienus abhorrensque erit; & Nazaræorum more iam totus ad ministerium Dei segregatus.

i *Et Spiritu sancto replebitur.*] Spiritu ministerij ac prophetiæ & testimonij, & ad eam rem cognitionis etiam spiritu; itaque totus ad hoc munus conformatus, sanctificatus, atque à cæterorum mortalium communi ingenio & comparatione semotus.

k *Et multos filiorum Israel conuertet ad Dominum Deum ipsorum.*] Multos ex iis qui vocationis Israelis rationem non bene intelligunt, aut non bene tenent, & sequuntur, ad fidem promissorum quæ Israeli facta sunt, reuocabit, & ad pœnitentiam conuertet, proposito ac denuntiato aduentu salutis publicæ per Dominum Deum expediendæ, quem cognoscendum proponet & indicabit, præcedens eundem in spiritu, auctoritate, atque efficacitate Eliæ ita fiet *vt conuertat corda patrum in filios*, hoc est, & patres, & filios, & doctores, & discipulos, & iuuenes, & senes, & illos qui recta persuaderi non potuerant, aut noluerant, conuertet ad bonam mentem, & rationem prudentiamque rerum expetendarum & sperandarum, atque exercitationem agendarum, qua iusti instructi sunt, aut instrui debent ij qui iusti esse student.

l *Vnde hoc sciam?*] Quo argumento cognoscam hoc esse futurum? namque in me aut vxore mea nihil est vt hoc sperare possim. Credidit Zacharias nuntium à Deo missum: at cùm non respiceret virtutem diuinam, sed humanam facultatem tantùm, hæsitauit in fide. voluitque signum aliquod habere, quo illud fieri posse in se vxoreque sua intelligeret.

ego enim sum senex: & vxor mea proces-
sit in diebus suis. 19 Et respondens ange-
lus dixit ei, [a] Ego sum Gabriel qui asto an-
te Deum: & missus sum loqui ad te, &
hæc tibi euangelizare. 20 Et ecce, eris ta-
cens, & non poteris loqui vsque in diem
quo hæc fiant: pro eo quòd non credidi-
sti verbis meis, quæ implebuntur in tem-
pore suo. 21 Et erat plebs expectans Za-
chariam: [b] & mirabantur quòd tardaret
ipse in templo. 22 Egressus autem non
poterat loqui ad illos: & cognouerunt
C quòd visionem vidisset in templo. [c] Et
ipse erat innuens illis, & permãsit mutus.
23 Et factum est: vt impleti sunt dies offi-
cij eius, abiit in domum suam. 24 post
hos autem dies concepit Elisábeth vxor
eius: & [d] occultabat se mẽsibus quinque,
dicens, 25 [e] Quia sic fecit mihi Dominus
in diebus quibus respexit auferre oppro-
brium meũ inter homines. 26 [f] In men-
se autem sexto, [g] missus est angelus
Gabriel à Deo in ciuitatem Galilææ, cui
Mat.1,18 nomen Nazareth, 27 ad virginem despõ-
satam viro, cui nomen erat Ioseph, de do-
mo Dauid: & nomen virginis Maria.
28 Et ingressus angelus, ad eam dixit, [h] Aue
vidisset, ms. Ambr. 6.4. gratia plena, [i] Dominus tecum: benedicta
tu in mulieribus. 29 Quę cùm "audisset,

 turbata

a *Ego sum Gabriel qui asto.*] Fortis meus Deus, significat nomen *Gabriel.* ex nomine ipso intelliges rem omnẽ, quam Deus promiserit effici posse diuina virtute. Profiteor tibi nomen, ministerium, & legationis meæ munus. profiteor me hæc ex diuino cõsilio ac decreto accepta missum fuisse, vt tibi euangelizarem: quæ nisi ita forent, non ego euangelizaturus accepissem aut attulissem. satis erat tibi hæc cogitare, vt futura crederes. nunc ergo omnia quæ dixi etiam in longum tempus expectanda, certissima fore cognosces: eris tacens vsque in diem quo expediantur: atque ita doceberis fore omnia implenda suis temporibus ac momentis.

b *Et mirabantur quod tardaret ipse in templo.*] Ita vt admiratio illa moueret expectationem nouæ rei.

c *Et ipse erat innuens illis.*] nutibus & gestibus innuebat sibi visam fuisse visionem, magnique mysterij nuntium allatum esse: ita tamen mutus permansit, vt certis nutibus significaret quod vellet, & cætera vitæ, atque adeò ministerij sui munia recto more seruaret.

d *Occultabat se mensibus quinque.*] Nõ quòd erubesceret miraculo grauida facta ex viro suo, sed quòd illis mẽsibus, dum vterus non manifestè tumeret, non existimabat illud euulgandum, quòd fortassè non crederetur à vicinis. Solent enim steriles fœminæ sæpè, ex nimio desiderio prolis habendæ, falli; & iactare palam apud notas mulieres se esse grauidas: quæ res cùm expectatur, nulla tandem euadit. Elisabeth ne simile iudicium experiretur, quanquã se grauidam esse planè sciret, tamen tacebat illis mensibus, dum vterus tumẽs rem proderet verissimam. Laudabat verò interim Deum, sibique gratulabatur ob diuinum beneficium, quod sperabat manifestum fore omnibus.

e *Quia sic fecit mihi Dominus.*] gratulatoria oratio est.

f *In mense autem sexto.*] cùm iam vterus Elisabeth apertè proderet tumorem fœtumque indicaret cõceptum.

g *Missus est angelus Gabriel à Deo.*] cũ omnibus mandatis quæ sequuntur narranda, & cum notis rerum, locorum, & personarum ab ipso Deo traditis.

h *Aue gratia plena.*] dilecta, grata, electaque vt gratia abundes.

i *Dominus tecum.*] consilium, virtutem & efficacitatem suam in te ostensurus, ita vt manifestum orbi se auctorem probet dignitatis tuæ: ea autem dignitas erit, vt in mulieribus sis benedicta, fructu videlicet benedictionis æternæ in te producto, ita vt nullum vnquam simile sui commemorari possit in mulieribus exemplum.

a *Turbata est.*] visione subita angeli: *& cogitabat qualis esset ista salutatio*: quò tenderet, in qua Domini præsentis mentio fiebat; & benedicta ipsa præter cæteras fœminas prædicabatur. cuius salutatioois exemplum nullum anteà auditum lectúmve fuerat: salutatiooe tanta aliam magis, quàm se, dignam arbitrabatur: tanta erat modestia prædita virgo illa sanctissima.

b *Ne timeas Maria.*] Nomioat eam, vt certiorē faciat legationis ad ipsam destinatæ, non ad aliam quampiā. *Inuenisti enim gratiam apud Deum*; Hebraicus idiotismus, quo significatur illam Deo gratam esse & charā, propter virtutis & simplicitatis ac modestiæ summæ exemplum: ideoque delectam ex omnibus aliis ad tātam dignitatem, vt sit mater Dei.

c *Ecce concipies in vtero.*] Admirabilē modum conceptionis virgini significauit Angelus, fore statim vt in suo vtero haberet, nullo virili semine; sed purissimis sanguinibus virgiois ad sanctissimum fœtum concipiendum, fouendum & alendum comparatis. Tu, inquit, *in vtero concipies*, idque præsenti miraculo, quod indicatur illa voce *Ecce*. Simul etiam hoc orationis genus vsurpauit Angelus, quod ab Isaia prolatum fuerat olim, Ecce virgo in vtero habebit. quod significat virginem permanentem virginem, in vtero tamen habituram.

a turbata est in sermone eius, & cogitabat
qualis esset ista salutatio. 30 Et ait ange-
lus ei, b Ne timeas Maria, inuenisti enim
gratiam apud Deum. 31 c ecce concipies & ms.e.
in vtero, & paries filium: & d vocabis no- Isa.7.c.2. Infr.2.c.21.
men eius Iesum. 32 e hic erit magnus, & Matt.1.d.21.
f filius Altissimi vocabitur, & g dabit illi D
Dominus Deus sedem Dauid patris eius:
33 h & regnabit in domo Iacob i in æternū, Dan 7.d.14. & g.27.
& regni eius non erit finis. 34 Dixit au- Mich.4.b.7.
tem Maria ad angelum, k Quomodo fiet
istud? quoniam virum non cognosco.
35 Et respondens angelus, dixit ei, l Spiri-
tus sanctus superueniet in te, & virtus Al-
tissimi obumbrabit tibi. Ideoq; & m quod
nascetur m ex te Sanctum, vocabitur filius s ms.eq
Dei. 36 Et n ecce Elisabeth cognata tua,
& ipsa

Iotellexit orationē virgo, & significationē vaticinij apertè cognouit. d *Vocabis nomen eius Iesum.*] יהוש saluatorē.
e *Hic erit magnus.*] Homines alij omnes breues, parui, exiguique sunt; ideò nequeunt generi suo exactè prodesse.
hic virtute, auctoritate, efficientia. & rebus gerendis verè magnus erit. qui homioes omnes summa excellentia superet. eritque magnus saluator: magni consilij angelus, admirabilis, fortis. Omnes autem hi tituli nomioe magni continentur. f *Filius altissimi vocabitur.*] Adeò superabit cæteros homines virtute & efficacitate, vt patrem non in terris, sed in cælis altissimum illum omnipotentem habere dicatur, idque verissimè.
g *Dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius.*] promissam Dauidi patri eius secundùm carnem, ea parte qua ex Dauid originem ducis. Non sedem illam temporariam terrenam, sed illam admiraodam sanctissimam, de qua scriptum est, De fructu veotris tui ponam super sedem tuam, &c. h *Et regnabit in domo Iacob.*] in iis qui sese totos Deo credentes obtulerint & tradiderint, exemplo Iacob: in his inibit regnū, victoria parta de hostibus: cuius regni ineundi figura fuit olim exitus domus Iacob de populo barbaro, cùm facta est Iuda sanctificatio eius, Israel potestas eius. i *In æternum.*] in sæcula huius mundi omnia: & procedet regnum vltra mundi etiam finem, ita vt nullus sit finis regni eius, quamuis futurus sit finis mundi huius. k *Quomodo fiet istud?*] Magnum mysterium cognoscere cupiebat virgo, non rei efficiendæ, quam certam credebat, vtpote à Deo promissam; sed modi quo efficienda esset res, sine viri coniunctione: quam noo esse oportere intellexerat ex Angeli nuntio, ac vaticinio Isaiæ. Vt ergo sese promptam Dei voluntati præstaret, eo modo quo cognosceret fieri posse, non solùm rem ipsam, sed modum & rationem doceri vult, exemplo antiquorum iustorum, qui cùm aliquid agere iubebantur publicæ aut priuatæ rei, doceri volebant modum tenendum, vt commodius agerent. Quandoquidem salua virginitate, hoc magnum mysterium, magnumque mihi beneficium pollicetur Deus; nam *virum non cognosco*, nec eius ope indigeo ad hanc rem: quomodo decreuit Deus, vt hoc fiat, quid petam? quid expectabo? quid orabo? quomodo id factum agnoscam? l *Spiritus sanctus.*] qui cuncta viuificat, ille viuificabit in te fœtum, fouebitq́, sanguinem tuum; & sanctificabit admirabiliter nouo modo generatioois effectæ, ea virtute altissimi supernaturali, eademque excellentissima *obumbrabit tibi*, incumbet in te: ita vt te matrem, Deum patrem filius ille habeat.
m *Quod nascetur ex te sanctum.*] sanctū, ab omni alio conceptus & natiuitatis exemplo omnino separatum admiranda excellentia perfectionis summæ. atque ita vocabitur verè filius Dei, & ex consequenti ab omni labe humanæ impuritatis alienum erit: nam ex te sanctum, & ex patre sanctum erit. n *Ecce Elisabeth.*] Vt scias con-

filium diuinum iam expediri cœptum admirandis modis & nouis, vtpote de re admiranda, hoc est, de hominum renouatione institutum, ipsa vocata sterilis, atque talis secundùm naturam cognita, concepit in senectute sua iamque res hæc sensibus etiam signo certo confirmata est: sextus namque mensis est.

& ipsa concepit filium in senectute sua: &
hic mensis, sextus est illi quæ vocatur ste-
rilis: 37 ᵃ quia non erit impossibile apud
Deum omne verbum. 38 Dixit autem
Maria, ᵇEcce ancilla Domini, fiat mihi se-
cundum verbum tuum. Et discessit ab il-
la angelus. 39 Exurgens autem Maria ᶜ in
diebus illis, abiit in montana ᵈ cum festi-
natione in ciuitatem Iuda: 40 & intrauit
in domum Zachariæ, & salutauit Elisá-
beth. 41 Et factum est: vt audiuit saluta-
tionem Mariæ Elisábeth, exultauit infans
in vtero eius. ᵉ& repleta est Spiritu sancto
Elisábeth: 42 & exclamauit voce magna,
& dixit, Benedicta tu inter mulieres, &
ᶠbenedictus fructus ventris tui. 43 Et vn-
de hoc mihi ᵍ vt veniat mater Domini
mei ad me? 44 Ecce enim vt facta est vox
salutationis tuæ in auribus meis, exulta-
uit in gaudio infans in vtero meo. 45 &
ʰbeata quæ ᵛcredidit, quoniam perficien-
tur ea quæ dicta sunt ᵛei à Domino.

ᵛcredidisti, ᵛsibi ms. ᵛAmb.

E 46 Et ait Maria:

ⁱMagnificat anima mea Dominum:
47 ᵏEt exultauit spiritus meus in Deo sa-
lutari meo.
48 ˡQuia respexit humilitatem ancillæ
suæ.

a *Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum.*] quod locutus fuerit Dominus, seseque facturũ receperit.

b *Ecce ancilla Domini.*] Intelligo eũ Dominum ipsum fore auctorem totius rei in me uni & humani generis beneficium, meamque obedientiam ab illo exigi: me igitur præbeo illi ancillam, cupioque illius voluntatẽ suo sermone declaratam, in me quã celerrimè esse. Admirandum modestiæ & obedientiæ exemplum.

c *In diebus illis.*] nondum transacto sexto mense Elisabeth.

d *Cum festinatione.*] præ lætitia & cupiditate salutandi cognatam; & communi vtriusque gratulatione Deum laudandi.

e *Et repleta est Spiritu sancto.*] prophetiæ & laudum atque gratulationis auctore.

f *Benedictus fructus.*] ventris tui, quĩ humanum patrem non habet, te solùm in hominibus habet parentem. Est autem benedictus, hoc est, est ille fructus, per quem benedicendæ sunt cunctæ familiæ terræ.

g *Vt veniat mater Domini.*] Dominũ in illa esse cognouit Elisabeth, Spiritu sancto indicante: & intellexit causam eandem fuisse exultationis infantis in vtero suo.

h *Beata quæ credidit.*] non dubitans neque hæsitans an secundùm naturam, an præter naturam fiat quid, sed certissimè tenens Deum posse & velle facere quæ dixerit.

i *Magnificat.*] Totum canticum à virgine Spiritu sancto plena editum, propheticam rationem omnem continet, tam laudum, quàm vaticiniorum & interpretationum partibus constans.

k *Et exultauit spiritus.*] Magna lætitia perfusus est meus spiritus, nata ex beneficio Dei, qui mihi auctor salutis fuit. Est ergo vera, mereque spiritualis exultatio, quæ gratias auctori suo agit.

l *Quia respexit.*] me humilem virgunculam inter homines ferè ignotam, & obscuram ob familiæ paupertatem, ob propriam modestiã nihil maius de me ipsa cogitantem, quàm vt Dei ancilla essem, eoque nomine ab illo acciperer. Respexit, tantoque beneficio affecit, vt seculis omnibus beata prædicer. eritq; prædicationis argumentum, quòd mihi humillimę virgini magna fecerit ille potens, cuius nomen sanctum, cuius efficientia nullum habet similem aut secundum; cuius misericordia erga se timentes perpetua constansque est per omnes ætates, nullumque finem habet, nullum impedimentum offendit. Habet enim ille brachium fortissimum, quo potentiam suam reipsa ostendit: huiusque rei exemplum edidit in

suæ. ecce enim ex hoc beatam me di-
cent "omnes generationes'.
49 Quia fecit mihi magna qui potens est,
& sanctum nomen eius.
50 Et misericordia eius à "progenie in pro-
genies', timentibus eum.
51 Fecit potentiam in brachio suo: disper-
sit superbos mente cordis sui.
52 Deposuit potentes de sede, & exaltauit
humiles.
53 Esurientes impleuit bonis: & diuites di-
misit inanes.
54 Suscepit Israel puerum suum, " recor-
datus' misericordiæ suæ,
55 Sicut locutus est ad patres nostros, A-
braham & semini eius in secula.
56 Mansit autem Maria cum illa [a] quasi
mensibus tribus: & reuersa est in domum
suam. 57 [b] Elisabeth autem impletum est
tempus pariendi: & peperit filium. 58 Et
audierunt vicini & cognati eius quia ma-
gnificauit Dominus misericordiã suam
cum illa, [c] & congratulabantur ei. 59 Et
factum est: in die octauo venerunt cir-
cumcidere puerum, & vocabant eum no-
mine patris sui, Zachariã. 60 [d] Et respon-
dens mater eius, dixit, Nequaquam, sed
vocabitur Iohannes. 61 Et dixerunt ad
illam, Quia nemo est in cognatione tua
qui vocetur hoc nomine. 62 Innuebant
autem patri eius, quẽ vellet vocari eum.
63 Et postulans pugillarem, scripsit, dicẽs,
Iohannes

patribus nostris, quos in brachio potẽti & excelso ex Ægypto eduxit, dispersis superbis illis & potẽtissimis hostibus eorũque consiliis disiectis. Deinde gentibus potentissimis é sede regnorũ depositis, humiles anteà Israelitas exaltauit, eosque esurientes, nullum cibum habentes, locupletauit nõ solùm cibis, sed omnibus diuitiis gẽerum illatum ditissimarum, quas inanes muscarum instar abegit, & in fugam pepulit. Hæc & huiusmodi multa exempla virtutis & misericordiæ suæ edidit ille sanctissimi nominis Dominus, qui nũc denuò recordatus misericordię quam in secula se præstiturum pollicitus fuerat erga Abraham & eius semen verum, nũc denuò, inquam, Israel seruum suum, quem ex Iacobi humilitate ad Israelis dignitatem euexerat, suscepit fouendum, amplificandum, & perficiendum, miro, diuino & spirituali modo.

a *Quasi mensibus tribus.*] ad nonum vsque mensem ministrans seniori & grauidæ, officiumque faciens, communique gratulatione sese in diuinis laudibus exercens.

b *Elisabeth autem impletum est tempus pariendi.*] iuxta dictum angeli ad Zachariam.

c *Et congratulabantur ei.*] sicut angelus dixerat, *Et multi in natiuitate eius gaudebunt.*

d *Et respondens mater eius.*] quæ à Spiritu sancto edocta fuerat nomen pueri.

" in generationem & generationẽ 1 MS. eq.

" in progenies & progenies 8 MS. eq s.

Isa. 51.b.9. *Psa.* 88.b.10. *Isa.* 29.c.15. *Psa.* 33.b.81.

1 *Reg.* 2.b.5.

" memoratũ 11 MS. e.c. *Isa.* 30.d.18. & 41.b.8. & 54.b.10 *Iere.* 31.a.3. & d.20. *Psa.* 132.c.11 *Gen.* 17.c.19 & 22.c.16 *Sup.* b.84.

F

Supr.A.13. [a] Iohannes est nomen eius. [b] Et mirati sunt
vniuersi. 64 [c] Apertum est autem ilico os
eius, & lingua eius, & loquebatur bene-
dicens Deum. 65 Et factus est timor su-
* in vniuersa MS.G. per omnes vicinos eorum: & * super om-
nia montana Iudææ diuulgabantur om-
nia verba hæc: 66 & posuerunt omnes
qui audierant in corde suo, dicetes, [d] Quis
putas puer iste erit? Etenim manus Do-
mini erat cum illo. 67 Et Zacharias pa-
ter eius [e] repletus est Spiritu sancto, &
G prophetauit, dicens:
Gef.2.d.30 Mat.1.d.21 68 [f] Benedictus Dominus Deus Israel: quia
* plebi 8 MS.G. visitauit & fecit redéptioné * plebis suæ:
Psa.131.d.17 69 Et [g] erexit cornu salutis nobis, in domo
Dauid pueri sui.
Psa.73.a.12 70 [h] Sicut locutus est per os sanctorum, qui
* suorum; MS.G. à seculo sunt prophetarum * eius,
Iere.23.a.6. & 30.b.10 71 [i] Salutem ex inimicis nostris, & de ma-
nu omnium qui oderunt nos:
72 [k] Ad faciendam misericordiam cum pa-
tribus nostris: & memorari testamenti
sui sancti;
Gen.22.c.16 Iere.31.f.33 Hebr.6.c.15 & d.17. 73 Iusiurandum quod iurauit ad Abrahá
patrem nostrum, 74 daturum se nobis,
Vt, sine timore, de manu inimicorum
nostrorum liberati, seruiamus illi,
1.Pet.1.c.15 75 In sanctitate & iustitia, coram ipso,
omnibus diebus nostris.
76 Et

a *Iohannes est nomen eius.*] diuino cósilio & mandato inditum.

b *Et mirati sunt vniuersi.*] Nomen illud gratiæ significatione obseruandum, tanto consensu matris & patris etiam muti declaratum, atque diuini consilij auctoritate confirmatū.

c *Apertum est ilico os.*] Cùm iam facta fuissent omnia quæ angelus prædixerat: *os apertum* significat fuisse plenum sententiis & argumentis diuinarum laudum; linguam verò fuisse solutam illa prohibitione loquendi, & auctam verbis magnis & significantissimis.

d *Quis putas puer iste erit?*] Iam magna expectatio magni consilij à Deo illis temporibus edendi excitata est in cordibus omnium, ac diligens obseruatio rerum omnium quæ circa illum puerum gerentur. cuius cóceptus, ortus, nomen, & educatio, manifestis singularis cuiusdam Dei prouidentię exemplis illustrabantur.

e *Repletus est Spiritu sancto.*] scientiæ ac prophetiæ.

f *Benedictus Dominus Deus Israel.*] Omnibus gratiis, omnium nominū gratulationibus prædicandus misericors ille gubernator Israelis à se nominati. *Visitauit*, intendit prouidentiam suam ad consulédum rebus afflictis Israelitarum, & parauit redemptionem quam iam edere incipit.

g *Erexit cornu salutis.*] Auctoré potentissimum & efficacissimum publicę salutis constituit in familia Dauid famuli sui.

h *Sicut locutus est per.*] Quidquid per omnes prophetas sanctos ab initio mundi ad hæc tempora pollicitus est de publica humani generis salute, id omne nostris diebus præstat hoc *cornu salutis in domo Dauid* erecto.

i *Salutem.*] Omnium promissorum summa illa erat, nos fore liberandos ex inimicis nostris inuisibilibus; hoc est, peccatis, & potestate inferni ac tenebrarum, & de manu omnium inimicorum qui nostræ saluti vitæque insidiantur.

k *Ad faciendam.*] Nata est autem hæc publica salus ex misericordia, quam ipse vltrò exhibere, patribusque nostris polliceri voluit fœdere sancito, & iureiurando interposito, apud Abraham dicens, Benedicétur in semine tuo omnes gentes terræ. Illud quod nobis dare constituit, iureque iurando firmauit, iam reipsa præstare cœpit. Cuius summa ratio est, vt nos liberati à peccatis & corpore peccati, quos inimicos habemus infestissimos, sancti, iusti, & planè diuini, ex illius virtute nobis communicata effecti, seruiamus illi in sanctitate & iustitia, non solùm coram hominibus, sed coram ipso, hoc est, eidem ipsi probanda: idque donum certum perpetuumque nobis sit ipso auctore omnibus diebus nostris in hac vita, & in futura æterna duratione.

76 [l] Et tu puer, propheta Altiſſimi voca- Mala.4.b.5. Supr.b.17.
beris:præibis enim ante faciem Domi-
ni parare vias eius;
77 Ad dandam ſciētiam ſalutis plebi eius,
in remiſſionem peccatorum eorum,
78 Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in
quibus viſitauit nos, Oriens, ex alto, Zach.3.d.9. & 6.c.12.
79 Illuminare his qui in tenebris, & in Mala.4.a.2.
vmbra mortis ſedent:ad dirigendos pe-
des noſtros in viam pacis.
80 Puer autem creſcebat, & [m] confortaba-
tur ſpiritu, & erat in deſertis vſque in diē
oſtenſionis ſuæ ad Iſraël.

CAP. II.

A

Factum [a] eſt autem, in diebus illis exiit
edictum à Cæſare Auguſto, vt deſcri-
beretur vniuerſus orbis. 2 Hæc deſcri-
ptio prima, facta eſt [-] à [b] præſide Syriæ Cy- - Ambr.a.c.
rino. 3 [c] Et ibant omnes vt profiterētur,
ſinguli in ſuam ciuitatem. 4 [d] Aſcendit
autē & Ioſeph à Galilæa de ciuitate Na-
zareth, [e] in Iudæam, [*] ciuitatē Dauid quæ * in 1 MS. R.G.S.
vocatur Beth-lehem: eo quòd eſſet de Mich.5.a.1.
domo & familia Dauid, 5 vt profiteretur Matt.2.a.6. Ioh.7.f.42.
cū Maria deſponſata ſibi vxore prægnan-
te. 6 Factum eſt autem, [f] cùm eſſent ibi,
impleti

l *Et tu puer, propheta Altiſſimi vocab.*] hoc eſt, potentiſſimi & efficaciſſimi, iam iam præſenti numine cūcta præſtantis quæ promiſſa erant. Eris enim præcurſor ipſius auctoris ſalutis iam præſentis, parabiſque viam qua ille excipiendus erit: docebis enim populum ſcientiam ſalutis, hoc eſt, aduentum regni cælorum iam propinqui, fidem erga Dei promiſſa, & pœnitentiam perfectam & abſolutam, quibus rebus ſe plebs illa paret ad obtinendam remiſſionem peccatorū omnium præteritorum, & vitam æternam in futurū accipiendā: idque, quamuis maximum & planè diuinum donum erit, tamen continget per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, qui illud promiſit, quibus viſceribus quòd ſemper ille præditus ſit, viſitauit, hoc eſt, ſingulari prouidentia noſtri miſertus rationem habuit, vnde ſol ex alto cælo nouo lumine nobis illuxit, vt lucem afferat ſpiritualem iis qui in tenebris peccatorum, & imbecillitate cognitionis ac virtutis, & in vmbra mortis æternæ ſedēt: atque vt hac luce ac virtute addita greſſus actioneſque noſtræ dirigantur inoffenſi in viam viuendi feliciſſimam, quæ pacem diuinam nobis confirmet, atque omnium bonorum vſum perfectū integrumq; præbeat.
m *Confortabatur Spiritu.*] ſpiritu ſancto, qui illum in dies augebat viribus animi, exemplo vitæ, & grauitate morum atque integritate.

CAP. II.

a *Factum eſt autem.*] Vt ſoleat Deus conſilia ſua proferre, oſtendit Euangeliſta hoc exemplo: Quo tempore Auguſtus Cæſar omnem orbem in ſuas familias diſtribuit, eodem tempore Ioſeph & Maria publicè coram omni tribu Iuda profeſſi ſunt ſe eſſe ex familia Dauid, aliis ex eodem genere præſentibus & aſſentientibus. eorumque nomina & numerus etiam in libros publicos & in acta relata ſunt, ita vt & ad Auguſtū Romam deportari poſſent: Cæſareaque auctoritate confirmari fœtum illum quo Maria grauida eſſet, ex familia Dauid eſſe.
b *Præſide Syriæ Cyrino.*] Huius deſcriptionis initium in Syria fuit, quæ orbis habitabilis media pars habebatur; idque Cyrini tempore, qui diligēter eam deſcriptionem iniit, maximè cùm eius exemplum cæteræ orbis terræ partes ſecuturæ eſſent.
c *Et ibant omnes.*] omnes familiæ Iudæorum, quæ certas ciuitates à maioribus ſuis vel inſtructas vel exornatas agnoſcebant: atque ita deſcriptio & breuius & diſtinctius expediebatur. d *Aſcendit autem & Ioſeph.*] quo quiſque loco habitaret, nihil referebat: nam tum alij alias ob cauſas permixti erant cum aliis familiis. verùm profeſſionis tempore ſiue ea ex antiquo legis ritu, ſiue ex alio nouo decreto fieret, oportebat vnumquemque ad ſuæ familiæ locum celebrem ac certum redire. Cognomen quidem accedebat aliquando nonnullis ex loco habitationis, ſed id familiam non mutabat. e *In Iudæam ciuitatem Dauid.*] vt ſe vxoremque ſuam, & fœtum quo illa grauida erat, ex Iudæ tribu & Dauid familia eſſe profiteretur. f *Cum eſſent ibi.*] eo ipſo tempore quo peruenerant, cùm iam profeſſi fuiſſent, impleti ſunt dies vt pareret Maria illa; quæ quamuis grauida erat atque in vltimo mēſe, tamen ſine vlla moleſtia potuit iter facere ex virtute fœtus, quem conceperat ſanctum & filium Dei.

impleti ſunt dies vt pareret. [7] Et [a] pepe-
rit filium ſuum primogenitum, [b] & pan-
nis eum inuoluit, & reclinauit eum in
præſepio: quia non erat " eis' locus in di- * ei Maq. Ambr.
uerſorio. [8] Et paſtores erant in regione
eadem vigilantes, & cuſtodientes vigilias
noctis ſuper gregem ſuum. [9] Et ecce, an-
B gelus Domini ſtetit iuxta illos, & claritas
Dei circunfulſit illos, [c] & timuerũt timo-
re magno. [10] Et dixit illis angelus, [d] No-
lite timere: ecce enim euangelizo vobis
gaudium magnum, quod erit omni po-
pulo: [11] quia [e] natus eſt vobis hodie Sal-
uator qui eſt Chriſtus Dominus in ciui-
tate Dauid. [12] [f] Et hoc vobis ſignum, In-
uenietis infantem pannis inuolutum: &
poſitum in præſepio. [13] Et ſubito facta
eſt cum angelo multitudo militiæ cæle-
ſtis, laudantium Deum, & dicentium,
[14] [g] Gloria in altiſſimis Deo: & in terra
* in ſ. MS.C. * bona voluntas C.S. pax * hominibus " bonæ voluntatis'.
[15] Et factum eſt: vt diſceſſerunt ab eis an-
geli in cælum, paſtores loquebantur ad
inuicem: tranſeamus vſque Beth-lehem,
& videamus [h] hoc verbum quod factum
* quod fecit Dominus, & oſtendit e. eſt, " quod Dominus oſtendit' nobis.
[16] Et venerunt feſtinantes: & [i] inuenerũt
Mariam & Ioſeph, & infantem poſitum
in præſepio. [17] Videntes autem cogno-
a uerunt

a *Peperit filium ſuum primogenitum.*] Hebraicum nomẽ primogeniti non eſt relatiuum, aut reſpicit alium qui naſcatur poſteà. בכור enim eſt initiũ fructus, qui vel ab arbore vel ab animante profertur. Poteſt huic reſpõdere aliquo modo nomen & ius *Maioratus* Hiſpanici, qui ad vnicum filiũ etiam refertur. Significat autem primogeniti nomen eundem illum qui à virgine conceptus fuerat deſponſata Ioſepho. ſanctum non ſolùm natura & diuina virtute altiſſimi; ſed etiam ortu ipſo, quia omne maſculinum primum natum, ſanctum Domino vocari debebat.

b *Et pannis eum inuoluit, & reclinauit.*] Adeò integra valensque permanſit ex partu nullo dolore, nullis moleſtiis, nullis laſſitudinibus affecta, vt ipſa etiam nutricis & ancillæ operam exhibere potuerit egregiè.

c *Timuerunt timore magno.*] Cognoſcentes illum eſſe angelum, & claritatem illam diuinitus affulſiſſe, timore correpti ſunt religioſo, qui ſimplicia corda tẽtare ſolet eorum qui ſuã conditionem humilem cum cæleſtibus rebus cogitando comparant: timebant autem ne ſibi aliquam calamitatem illa viſio portenderet, vt peccatoribus.

d *Nolite timere.*] Non ſum legatus rei quæ timorem vobis incutiat, ſed nuntij lætiſſimi omni orbi cõmunis.

e *Natus eſt vobis.*] vobis Iudæis promiſſus in ſalutem veſtram & totius mundi, natus eſt hodie.

f *Et hoc vobis ſignum.*] quo ille cognoſcatur.

g *Gloria in altiſſimis Deo, &c.*] Summa definitio eſt euentuum, quos ex Chriſti natiuitate expectare oportebat. Nam Chriſti mediatoris illæ partes fuerant, vt Dei nomen ſanctificaretur hominibus ad cælorum regnum inductis, ſimul etiam vt pax veraque ſalus hominibus ipſis adferretur, reconciliatis in ſolidam & perpetuam apud Deum gratiam. nam *bona voluntas* hoc loco idem ſignificat quod Hebræis רצן, beneplacitum & reconciliatio.

h *Hoc verbum quod factum eſt.*] Videamus id quod Dominus verbo ſuo per angelos denũtiato adire nos ac videre cognoſcereque iuſſit; teſteſque eſſe illius magni erga homines beneficij.

i *Inuenerunt Mariã & Ioſeph.*] Mariã & Ioſeph, inuenerũt illã rectè valẽtẽ, & matrem tamen nunc recens enixam primogenitum, quamuis iuuenculam virginem, ita tamen matris officium peragentem, vt ſine vllis comitibus aut aliis miniſtris, ipſa infantem inuolutum in præſepio poſitum haberet, viro Ioſeph præſente, qui paſtoribus rem omnem narrauit, vt à principio habuerat, & ab illis etiam acceperat, quæ de Angelorum viſione & allocutione dici potuerunt.

uerunt de verbo quod dictum erat illis C
de puero hoc. 18 Et omnes qui audie-
runt, mirati sunt: & de his quæ dicta 2 MS. Ambr.c.2.
erant à pastoribus ad ipsos. 19 Maria au-
tem conseruabat omnia verba hæc [a] con-
ferens in corde suo. 20 Et reuersi sunt
pastores, glorificantes & laudantes Deū
in omnibus [b] quæ audierant, & viderant
sicut dictum est ad illos. 21 Et postquam Gen.17.b.12 Leuit.12.a.3
consummati sunt dies octo vt circunci- Sup.1.c.31 Mat.1.d.21
deretur puer: vocatum est nomen eius
Iesus, quod vocatum est ab angelo prius
quàm in vtero conciperetur. 22 Et post-
quam impleti sunt dies purgationis eius,
[c] secundùm legem Moysi, tulerunt illum Leuit.12.b.6
in Ierusalem, vt sisterent eum Domino,
23 (sicut scriptū est in lege Domini, Quia
omne masculinum [d] adaperiens vuluam, Exod.13.a.2 Num.8.c.16
sanctum Domino vocabitur.) 24 & vt da- Leuit.12.b.8
rent hostiam secundùm quod dictum est
in lege Domini, par turturum, aut duos
pullos columbarum. 25 Et ecce: homo
erat in Ierusalem, cui nomen Simeon, & D
homo iste iustus & timoratus, [e] expectās
consolationem Israël: [f] & Spiritus sanctus
erat in eo. 26 Et responsum acceperat à
Spiritu sancto, non visurum se mortem,
nisi prius videret Christum Domini.
27 Et vênit in spiritu in templum. Et cùm
inducerent puerum Iesum parentes eius,
vt facerent secundùm consuetudinem le-
gis pro eo: 28 & ipse [g] accepit eum in vlnas
suas,

a *Conferens in corde suo.*] testimonia pastorum conueniētia omnino cum Gabrielis nuntiatione ac definitione de filio Dei & suo; omniaque referens ad prouidentiam Dei, qui ex illa humilitate & paupertate, in qua filius suus nascebatur, tantam rem parabat & fouebat.

b *Quæ audierant & viderant.*] audierant ab Angelis & à Ioseph, & viderant ipsi apprime inter se conuenire.

c *Secundùm legem Moysi.*] Non quòd illa purgari deberet secundùm veritatem, vtpote quæ purissimè sanctissiméque conceperat, pepererat, & nunquam decubuerat; sed vt legi Mosis obediret, iisdem ritibus vsa est, quibus cæteræ primiparæ mulieres, & vt manifestum esset illum esse primogenitum: atque adeò vt legi illi plenè ac perfectè satisfieret; nemo enim ex mulieribus natus magis perfectè ac propriè *Sanctus Domino* vocari potuit, quàm infans ille

d *Adaperiens vuluam.*] Hebraicus idiotismus, quo significatur primus partus, siue illud בכר, quod superius diximus. nam *aperire vuluam* idem significat illa lingua, quod fœcunditatem probare: sicut *claudere vuluam*, significat sterilem efficere.

e *Expectans consolationem Israel*] Consolatio Israel vera illa à Simeone expectabatur, quę per promissum Christum omni orbi salutarem afferenda erat.

f *Et Spiritus sanctus erat in eo.*] Spiritus cognitionis & prophetiæ, à quo responsum illud acceperat fore vt viuēs adhuc ac valens videret Vnctū illum ad publicam salutem à Domino misericordiarum vnctum. eodem Spiritu sancto agente venit illa hora in templum doctus inueniendum sibi illic illa hora fore eum quem expectabat

g *Accepit eum in vlnas suas.*] vt testari posset sibi non solùm à longè visum & salutatū, sed manibus etiam quàm proximè ad se admotum accepisse illum mundi totius seruatorē.

suas, & benedixit Deum, & dixit,
29 [a] Nunc dimittis seruum tuum Domine;
ne; secundum verbum tuum in pace:
30 Quia viderunt oculi mei salutare tuũ,
E 31 Quod parasti ante faciem omnium
populorum:
32 Lumen ad reuelationem gentium, &
gloriam plebis tuæ Israel.
* Ioseph MS. R. G. S. 33 Et erat "pater eius' & mater * [b] mirantes
* eius MS. R. G. S. super his quæ dicebantur de illo. 34 Et
benedixit illis Simeon, & dixit ad Ma-
Isa.8.c.14. Rom.9.g.32. 1 Pet.2.b.8. riam matrem eius, [c] Ecce positus est hic
in ruinam, & in resurrectionem multo-
* contradicitur Aug. G. rum in Israel, [d] & in signum cui "contra-
dicetur': 35 [e] & tuam ipsius animam per-
transibit gladius, vt reuelentur ex multis
cordibus cogitationes. 36 [f] Et erat Anna
prophetissa, filia Phanúel, de tribu Aser:
hæc processerat in diebus multis, & vi-
F xerat cum viro suo annis septem à virgi-
* erat MS. A. nitate sua. 37 Et hæc vidua * vsque ad an-
nos octoginta quatuor: quę non discede-
bat de templo, ieiuniis & obsecrationi-
bus seruiens nocte ac die. 38 [g] Et hæc,
ipsa hora superueniens confitebatur Do-
mino: & loquebatur de illo omnibus qui
* Ierusalem 16 MS. G. S. expectabant redemptionem "Israel'.
39 Et vt perfecerunt omnia secundùm le-
gem Domini, [h] reuersi sunt in Galilæam,

a *Nunc dimittis.*] Iam, inquit, mihi Domine id magnum beneficiũ præstitisti quod fueras pollicitus, nempe me ante mortem visurum Christum tuum: nunc ergo lætus moriar, certissimè sperans fore, vt hac salute quam citissimè fruar. namque oculi mei viderunt eum quem salutis procuratorem, auctorem, pontificéque esse voluisti propositum iam conspiciendum & accipiendum populis & nationibus cunctis. Namque hic & exteros ambulantes in tenebris atque ignorationis errore, euangelij sui lumine illustratos, ad viam veritatis reducet, idemque Israelem populum tuum, qui nunc in humilitate iacet peccatis obnoxius, & misera in seruitute est hostium visibilium & inuisibilium, ad magnam illam libertatem & dignitatem, qua verè Israel dici possit, reducet. eritque illa gloria & amplitudo Israeli allata: de qua scriptum est, Posui te in lucem gentium, vt sit salus mea vsque ad extremum terræ.

b *Mirantes super iis.*] Non quòd eadem illi non cognoscerent, qui à Deo per angelum edocti fuerãt, sed quod a Spiritu sancto tot testimonia ac tã magnifica & aperta per alios etiam edi de illo videbant, hoc mirabãtur.

c *Ecce positus est hic in ruinam & in resurrectionem.*] Summa efficacitatis Euangelij ratio ac descriptio hic à Simeone exponitur: nam euangeliũ Christi incredulos & inobedientes reprobat & condemnat: credentes verò & obedientes à morte illa, in qua totus mundus per peccatum iacebat, ad vitam, sanctificationem, & deificationem reuocat.

d *Et in signum.*] salutis, quod aspicere omnes debeant, quicunque salui esse cupient, vt signum illud serpentis exaltatum in deserto, & vt signum iaculatoribus proponitur ad dirigendum actiones omnes, cui tamen signo ab infidelibus & inobedientibus contradicetur, dicentibus, Nolumus hunc regnare super nos, & Tolle, tolle, crucifige eum.

e *Et tuam ipsius animam.*] Apposita translatione significauit Mariæ filij sui mortem crudelem ex illa multorum contradictione expectandam. Hoc autem per parẽthesin apposuit: nam posteà redit ad Euangelij efficientiam significandam: *Vt reuelentur,* inquit, *ex multis cordibus cogitationes.* namque Euangelij efficientia in iis qui salui fiunt, & in iis qui pereunt, indicat apertè quales fuerint singulorum cogitationes, an probandæ Deo, an improbandæ. f *Et erat Anna.*] omnis ordinis ac sexus testimonio diuinitus inspirato comprobatus est Iesus esse ille Christus, in lege ac prophetis promissus. g *Et hæc ipsa hora superueniens*] Spiritu prophetico acta & edocta, gratulabatur Deo aduentum seruatoris orbi dati, eumque indicabat Ierosolymitanis fidelibus ac verè piis. h *Reuersi sunt in Galilæam.*] nam hactenus fuerant in Bethlehem Iudæ.

in ciuitatem suam Nazareth. 40 Puer
autem crescebat, & confortabatur*: ple- * spiritu 1 ms.a.o.s.
nus sapientia, & gratia Dei erat in illo.
41 Et ibant parentes eius per omnes an-
nos in Ierusalem, in die solenni Paschæ. Exod.23.c.15 & 34.b.17 Deu.16.a.1
42 Et cùm factus esset annorum duode-
cim, ascendentibus illis in Ierosolymam
secundùm consuetudinem diei festi,
43 consummatisque diebus cùm redirent,
remansit puer Iesus in Ierusalem: &
non cognouerunt parentes eius. 44 Exi-
stimantes autem illum esse in comitatu,
venerunt iter diei, & requirebant eum in-
ter cognatos & notos. 45 Et non inue-
nientes, regressi sunt in Ierusalem, requi-
rentes eum. 46 Et factum est, post tri-
duum inuenerunt illum in templo seden- G
tem in medio doctorum, audientem illos,
& interrogantem eos. 47 Stupebant au- Mat.7.d.28 Mar.1.b.22
tem omnes qui eum audiebãt, super pru- Infr.4.c.32 Ioh.7.b.15
dentia & responsis eius. 48 Et *videntes * viso illo expauerunt
admirati sunt*. Et dixit mater eius ad illũ, ms.6.
Fili, quid fecisti nobis sic? ecce pater tuus
& ego dolentes quærebamus te. 49 Et ait
ad illos, Quid est quòd me quærebatis?
nesciebatis quia in his quæ patris mei
sunt, oportet me esse? 50 Et ipsi non in-
tellexerũt verbũ quod locutus est ad eos.
51 Et descẽdit cum eis, & venit Nazareth:
& erat subditus illis. Et mater eius conser-
uabat omnia verba hæc in corde suo.
52 Et Iesus proficiebat sapiẽtia & ætate &
gratia apud Deum & homines.

CAP. III.

A ANno [a] autem quintodecimo imperij
Tyberij Cæſaris, [b] procurante Pontio
Pilato Iudæam, tetrarcha autem Galilææ
Herode, Philippo autē fratre eius tetrar-
cha Ituræa & Trachonitidis regionis, &
Lyſania Abilinæ tetrarcha, 2 ſub princi-
pibus ſacerdotum Anna & Caipha: [c] factū
eſt verbum Domini ſuper Iohannem Za-
chariæ filium, in deſerto. 3 Et vênit in
Matt. 3. a. 1. Marc. 1. a. 4. omnem regionem Iordanis, prædicans
[d] baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem
peccatorum: ſicut ſcriptum eſt in libro
Eſa. 40. a. 3. Ioh. 1. c. 23. ſermonum Iſaiæ prophetæ: 4 Vox cla-
B mantis in deſerto: Parate viam Domini,
rectas facite ſemitas eius. 5 omnis vallis
implebitur: & omnis mons & collis hu-
miliabitur. [e] & erunt praua in directa: &
aſpera in vias planas, 6 & videbit omnis
caro ſalutare Dei. 7 Dicebat ergo ad tur-
bas quæ exibant vt baptizarētur ab ipſo,
Matt. 3. b. 7 v ὑπέδειξεν Genimina viperarum, quis v oſtendit vo-
bis fugere à ventura ira? 8 Facite ergo
fructus dignos pœnitentiæ. & ne cœperi-
tis dicere, Patrem habemus Abrahā. Di-
co enim vobis quia potens eſt Deus de la-
pidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ.
w arboris MS.S. 9 Iam enim ſecuris ad radicem w arborum
poſita eſt. Omnis ergo arbor non faciens
x excíditur, & in ignem mittitur 1 MS.C.S. fructum bonum, x excidetur; & in ignem
mittetur. 10 Et interrogabant eum tur-
bæ, dicentes, [f] Quid ergo faciemus?

a Anno autem quintodecimo.] Initium Euangelij annuntiandi, in poſterumque propagandi temporis, perſonarum, locorumque notationibus Lucas indicat. Notat autem potiſſimū Cæſarum Romanorum annos, quòd illa ratio omnibus apud omnes gentes chronicorum obſeruatoribus cōmunis certaque futura erat.

b Procurante Pontio Pilato Iudæā, &c.] Nomina notantur eorum, per quos in illa Syriæ prouincia illo tempore publicæ res gerebantur. hos enim eius præconij, quod mox exponetur, oportet minimè inſcios fuiſſe.

c Factum eſt verbum Domini.] Quo verbo Iohannes edoctus ſigna veri Chriſti miſſus eſt baptizatum & annuntiatum euangelium pœnitentiæ.

d Baptiſmum pœnitentiæ.] hominibus ineundæ & exercendæ iis, qui peccata ſibi per Chriſtum remitti cuperēt.

e Et erunt praua.] Sunto, inquit, affectu, ſtudio & exercitatione omnia acta veſtra æqua, iuſta, & bona, vt hoc modo paretur inſtruaturque via venienti ſalutari Dei.

f Quid ergo faciemus?] Explica (inquiunt) nobis iſtam viæ inſtruendæ rationem, quam non tantùm fide & baptiſmo tuo, ſed actionibus & factis comparari debere ex te intelleximus.

11 [a]Respondens autem, dicebat illis, [b]Qui
habet duas tunicas, det non habenti: & *Luc. 2. c. 15 1 Ioh. 3. c. 17*
qui habet escas, similiter faciat. 12 Vene- C
runt autem & publicani vt baptizarētur,
& dixerunt ad illum, Magister, quid fa-
ciemus? 13 At ille dixit ad eos, [c]Nihil am-
plius quàm quod constitutum est vobis,
faciatis. 14 Interrogabant autem eum &
milites, dicentes, Quid faciemus & nos?
Et ait illis, Neminem concutiatis, neque D
calumniam faciatis: & contenti estote sti-
pendiis vestris. 15 [d]Existimante autem
populo, & cogitantibus omnibus in cor-
dibus suis de Iohanne, ne fortè ipse esset
Christus: 16 respondit Iohannes, dicens
omnibus, [e]Ego quidem aqua baptizo vos: *Mat. 3. c. 11 Marc. 1. a. 8.*
"veniet autem fortior me, cuius non sum *Ioh. 1. d. 26. Act. 1. a. 5.*
dignus soluere corrigiam calceamētorum *& 11. b. 16. & 19. a. 4.*
eius: ipse vos baptizabit in Spiritu san- *" venit M S. Ambr. c. 5.*
cto, & igni. 17 cuius ventilabrum in ma- *Mat. 3. c. 12.*
nu eius, & purgabit aream suam: & con-
gregabit triticum in horreum suum, pa-
leas autem comburet igni inextinguibili.
18 [f]Multa quidem & alia exhortans euan-
gelizabat populo. 19 Herodes autem te- *Mat. 14. a. 3. Marc. 6. c. 17*
trarcha cùm corriperetur ab illo de He-
rodiade vxore fratris sui*, & [g]de omnibus ** Philippi R. G. S.*
malis quæ fecit Herodes: 20 [h]adiecit & *Matt. 3. d. 13 Marc. 1. a. 9*
hoc super omnia, & inclusit Iohannem in *Ioh. 1. d. 32 Isa. 42. a. 1*
carcerem. 21 [i]Factum est autem cùm ba- *Mat. 3. d. 17 & 17. a. 1 Inf. 9. d. 13*
ptizaretur omnis populus, & Iesu bapti- *2 Pet. 1. a. 19*
zato & orante, apertum est cælum:

22 &

a *Respondens autem dicebat illis.*] Singulis hominum ordinibus rationem indicabat pœnitentiæ, virtutis exercendæ pro instituti ac vitæ genere.

b *Qui habet duas tunicas.*] Duplex est pœnitentiæ virtutis pars, abstinentia ab iniuriis, & beneficentia: illa omnibus communis esse debet; hæc quibus est benefaciendi facultas nedum copia. non enim expectanda copia est ad beneficētiam: satis quippe fuerit habere duas tunicas, ex quibus altera donetur egenti.

c *Nihil amplius.*] Altera pars pœnitentiæ virtutis, quæ ab iniuriis abstinere persuadet.

d *Existimante autem populo.*] Cùm iam nota essent cunctis Iohānis ministeria & actiones, excitata fuit de Christo cogitatio; obseruātibus omnibus num vir ille illis actionibus insignis esset Christus illudque tātum futurum esset Christi munus, nimirum baptismus aquæ, cum pœnitētiæ prædicatione, in remissioné peccatorum, more tamen antiquo.

e *Ego quidem aqua.*] Exponit Iohannes quid intersit inter iustitiæ viam, & iustificationis virtutem, ac veram & certam Christi definitioné docet.

f *Multa quidem & alia.*] quæ ad viam iustitiæ pertinerent, ad orationé siue precationem facerent, atque ita prædicabat bonum nuntium populo.

g *De omnibus malis quæ fecit Herodes.*] aduersus publicam iustitiam, & priuatæ honestatis exemplum, regibus perquam commendatum.

h *Adiecit & hoc super omnia.*] népe intercepit consilium & reprehensioné, quæ via illi esse poterat ad pœnitentiam. Deinde, quantum in se fuit, impediuit cursum prædicationis per Iohannem exercitatæ, & ministerij omni populo vtilissimi. Sed tamen Euangelij progressum impedire non potuit, neque testimonium à Iohanne edendum. Namque Christus voce cælitus audita, & Spiritu sancto immisso, comprobatus fuerat apud Iohannem filius Dei, hominumque reconciliator & salus.

i *Factum est autem.*] Factum fuerat ante Iohannis vincula oportuno satis tempore idoneoque loco.

E 22 & descendit Spiritus sanctus corporali
specie sicut columba in ipsum: & vox de
Mat. 13.c.55. Marc. 6.a.3. cælo facta est*: Tu es filius meus dilectus,
*dicens, Ms. c.5. in te complacuit mihi. 23 k Et ipse Iesus
erat incipiens quasi annorum triginta: vt
Infr. 4.d.22. Ioh. 1.f.45. & 6.e.42. putabatur, filius Ioseph, l qui fuit Heli,
24 qui fuit Matthat, qui fuit Leui, qui fuit
Melchi, qui fuit Ianne, qui fuit Ioseph,
25 qui fuit Matthathiæ, qui fuit Amos,
qui fuit Naum, qui fuit Hesli, qui fuit
Nagge, 26 qui fuit Mahath, qui fuit Mat-
F thathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph,
qui fuit Iuda, 27 qui fuit Iohãna, qui fuit
Resa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Sala-
thiel, qui fuit Neri, 28 qui fuit Melchi,
qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit El-
madan, qui fuit Her, 29 qui fuit Iesu, qui
fuit Eliézer, qui fuit Iorim, qui fuit Mat-
thath, qui fuit Leui, 30 qui fuit Simeon,
qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Io-
Melea c.s. na, qui fuit Eliacim, 31 qui fuit *Melcha*,
qui fuit Menna, qui fuit Matthatha, qui
fuit Nathan, qui fuit Dauid, 32 qui fuit
Matt. 1.a.6. Iesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui
fuit Salmon, qui fuit Naasson, 33 qui fuit
Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esron,
G qui fuit Phares, qui fuit Iudæ, 34 qui fuit
Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahæ, qui
fuit Thare, qui fuit Nachor, 35 qui fuit
Sarug, qui fuit Ragau, qui fuit Phaleg,
qui fuit Heber, qui fuit Sale, 36 qui fuit
Cainã, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem,
qui

k *Et ipse Iesus erat incipiens.*] Iesus ipse cùm primùm cœpit notus esse populo, auctoritate à Deo patre comprobata, & Iohannis testimonio publico, tum agebat trigesimum annum, eatenus populo habitus *filius Ioseph.*

l *Qui fuit Heli.*] alio nomine Ioachim dicti. Animaduertendum est aliam seriem à Luca, aliam à Matthæo fuisse initam. nam Lucas Mariæ virginis genus per Nathã ad Dauid, Matthæus verò Iosephi genealogiam per Salomonem ad eundem Dauid refert. deinde vterq; à Dauid ad Abraham vsque recensentes concordant. Hoc modo rectè obseruantibus, nulla difficultas creabitur.

qui fuit Noë, qui fuit Lamech, 37 qui
fuit Mathusale, qui fuit Henoch, qui fuit
Iared, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainan,
38 qui fuit Henos, qui fuit Seth, m qui fuit
Adam, qui fuit Dei.

CAP. IIII.

IEsus autem a plenus Spiritu sancto, re- *Mat.4.a.1. Marc.1.b.12.*
gressus est à Iordane, & b agebatur in Spi- A
ritu in "deserto", 2 diebus quadraginta, * desertum MS. *Ambr.*; G.S.
c & tentabatur à diabolo. Et nihil man- c.
ducauit in diebus illis: & consummatis il-
lis * esuriit. 3 Dixit autem illi diabolus, * postea s MS.R.O.S.
Si fili9 Dei es, dic lapidi huic vt panis fiat.
4 Et respondit ad illum Iesus, Scriptũ est,
Quia non in solo pane "viuet" homo, d sed *Deut.8.a.3. Mat.4.a.4.*
in omni verbo Dei. 5 Et duxit illum dia- * viuit MS. *Ambr.*S.
bolus in montem excelsum, & e ostendit
illi omnia regna orbis terræ in momento
temporis: 6 & ait illi, Tibi dabo potesta-
tem hanc vniuersam, & gloriam illorum:
f quia mihi tradita sunt, & cui volo do illa.
7 Tu ergo si adoraueris coram me, erunt
tua omnia. 8 Et respondens Iesus, dixit
illi, Scriptum est, Dominum Deum tuum *Deut.6.c.13. & 10.d.20.*
adorabis, g & illi soli seruies. 9 Et duxit B
illum in Ierusalem, & statuit eum super
pinnam

m *Qui fuit Adam, qui fuit Dei.*] Vt doceret Euangelista Iesum esse filium Adæ, non tamen obnoxium peccato & iræ Dei, quæ per Adæ inobedientiam & culpam peruaserat ad omnes homines, qui naturali modo procreati sunt, retulit statum innocentiæ ac iustitiæ originalis, in quo Adam creatus fuerat ad imaginem & similitudinem Dei; illo enim tépore Adam *filius Dei* dici potuit iure optimo: non quidem naturalis, sed supernaturali modo à Deo factus, ex puluere terræ formatus, & spiraculo vitæ auctus; exterius carneus, interius imaginem & similitudinem Dei continens. imago auté illa post præuaricationem turbata imminutaque fuit; atque ita ad posteros translata & propagata. Quamobrem cùm sæpe scriptura ostenderit Adam initiò ad imaginem Dei fuisse factum, posteà dum Seth ex Adamo procreari narrat, apertè illud indicauit Seth non ad illam primæuam similitudinem Dei, sed ad ipsius Adami similitudinem fuisse progenitum. Igitur vt hoc loco intelligeremus Iesum, quanquam Adæ filiũ confiteri oporteat, non tamen Adæ iam lapsi imaginem & similitudinem retulisse, sed Adæ, *qui fuit Dei*: hoc est, in statu iustitiæ & innocentiæ primæuæ: eiusque tanto perfectioris, quanto excellentiori modo, hoc est, Spiritu sancto, & virtute Altissimi conceptũ & natum, sacra oracula tradunt.

CAP. IIII.

a *Plenus Spiritu sancto.*] quatenus homo erat, Spiritu sancto plenus fuit ad commissa sibi ministeria ac negotia peragenda: atque huc pertinent Isaiæ & aliorum prophetarũ descriptiones de Christo.

b *Agebatur in spiritu.*] à Spiritu illo sancto, quo plenus erat, ductus est in desertum: ibidemque ab eodem Spiritu agebatur per varia deserti loca inter feras & alias difficultates tamen tutissimus.

c *Et tentabatur à diabolo.*] variis modis prius terrorum & difficultatum in deserto obiectarum, belluarũ, aliarumque nocentum animantum frequentibus copiis, & postremùm illis grauissimis tentationum generibus, quæ mox ab Euangelista exponuntur.

d *Sed in omni verbo Dei.*] In omni vel mandato vel promisso Dei exequendo, est hominis vita & alimentum, quanquam aliâs verbum illud nihil explicet de ratione viuendi, & modo alimentorum, tamen illud verbum obseruatum & exercitum, omnia opportunè suppeditat, quæcunque purè obseruanti necessaria sunt.

e *Ostendit illi omnia regna.*] Hoc potuit effici prospectiuæ siue opticæ artis vi, quam diabolus non ignorat; vt eadem arte à nobis conficiuntur inspicilla, quæ longissimè distantes res oculis exactissimè subiiciunt.

f *Quia mihi tradita sunt.*] De terrenis ac mundanis principatibus, & de gloria illa ad quam ambitio contendit, est sermo. Namque alia ratio regnorum est, quatenus ea dignitas ad ministerium pertinet.

g *Et illi soli seruies.*] Hæc est vera regnandi ratio: nam seruire Deo, regnare est.

pinnam templi: & dixit illi, Si filius Dei
es, mitte te hinc deorsum. 10 Scriptum
Psa.90.c.11 est enim quòd Angelis suis mandauit de
te, vt conseruent te: 11 & quia in manibus
tollent te, ne fortè offendas ad lapidem
pedem tuum. 12 Et respondens Iesus, ait
Deut.6.c.16 illi, Dictum est, Non tentabis Dominum
Deum tuum. 13 [a] Et consummata omni
tentatione, diabolus recessit ab illo, vsque
Mat.4.b.12 ad tempus. 14 Et regressus est Iesus [b] in
Marc.1.b.14. Ioh.4.f.45. virtute Spiritus in Galilæã, & fama exiit
C per vniuersam regionem de illo. 15 Et
ipse docebat in synagogis eorum, & ma-
Mat.13.g.54 Marc.6.a.1 gnificabatur ab omnibus. 16 Et venit
Nazareth [c] vbi erat nutritus: & intrauit se-
cundùm consuetudinem suam die sabba-
thi in synagogam: & [d] surrexit legere,
17 [e] Et traditus est illi liber Isaiæ prophetę.
Et vt reuoluit librum, inuenit locum vbi
Isa.61.a.1. scriptum erat, 18 [f] Spiritus Domini super
me; propter quod, vnxit me euangelizare
pauperibus, misit me sanare cõtritos cor-
de, 19 prædicare captiuis remissionem, &
cæcis visum, dimittere confractos in re-
missionem, prędicare annum Domini ac-
ceptũ, & diem retributionis. 20 Et cùm
D plicuisset librum, reddidit ministro, [g] & se-
dit. [h] Et omnium in synagoga oculi erant
intendentes in eum. 21 Cœpit autem di-
cere ad illos, [i] Quia hodie impleta est hæc
scriptura in auribus vestris. 22 [k] Et omnes
testimonium illi dabant: & mirabãtur in

b verbis

a *Et consummata omni tentatione.*] hoc est, superato & victo omni genere tentationum.

b *In virtute Spiritus.*] actus illo Spiritu sancto, quo plenus erat; iamque adductus vt fungeretur munere doctoris & euangelizãtis, illiusque spiritus virtute multa docebat & faciebat miranda, quamobrem *fama exiit per vniuersam regionem de illo.*

c *Vbi erat nutritus.*] In illa ciuitate nutritus fuerat, parentibus subditus hactenus: neque vllum anteà exemplum auctoritatis suę conciuibus exhibuerat suis; sed religionis omnia exercuerat munia, quæ puerum iuuenem, virumque modestũ, & optima indole moribusque prædiium, priuatum tamen decebant: inter ea verò exercitia Synagogæ frequentatio enumeratur.

d *Surrexit legere*] id quod anteà non consueuerat. Neque enim in synagogis surgebant lecturi, nisi ij tantùm qui aliquid è lectione ipsa exponere possent.

e *Et traditus est illi liber Isaiæ propheta.*] cuius caput aliquod pro ratione sabbathi prælegendum erat, vnà cum lectionibus legis, ex more Israelitis obseruato: consulto autem *traditus est illi Isaiæ liber*, qui doctrinæ suæ specimen exhibere vltro tunc primum velle videbatur, & dicebatur multa docuisse per Galilæam: periculum igitur factum est illius eruditionis in libro mysteriis plenissimo, & omniũ ferè propheticorum scriptorum difficillimo.

f *Spiritus Domini super me*] Lectio hæc mysteriis plenissima est, quæ Christum Euangelistam & redemptorem hominibus fore definiebat. eam in Prophetæ ipsius libro, Deo docente, explicabimus singulatim.

g *Et sedit.*] Habitus doctoris est maturè & attentè disputantis.

h *Et omnium oculi.*] propter celebrẽ iam illius famam, & auiditatem illũ audiendi, qui sic repentè doctor prodire videretur.

i *Quia hodie.*] Non solùm hoc dixit, sed sermonis initio ex his verbis sumpto, locum mirabiliter explicuit; exponẽs nimirum quis esset ille vnctus Spiritu, qualis vnctio, qualis tantorum perfunctio munerum.

k *Et omnes testimonium illi dabãt.*] Testabantur locum sapientissimè & elegantissimè expositum; atque de explicatione, de genere exponẽdi optimo, de sermonis & rerum proprietate, de efficacia orationis: quæ omnia *verba gratiæ* dicuntur. omnes quidem consentiebãt; vrebãtur tamen multi inuidia, quòd opinionis propriæ & gloriæ à se affectatæ cursum, illa tãta lux repentè refulgens, obscurarẽt.

verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ip-
sius, & dicebant, [a]Nónne hic est filius Io-
seph? 23 Et ait illis, Vtique dicetis mihi
hanc similitudinē, [b]Medice, cura teipsum:
quanta audiuimus facta in Capharnaum,
fac & hîc in patria tua. 24 Ait autem, [c]A-
men dico vobis, quia nemo propheta ac- Ioh.4.f.44.
ceptus est in patria sua. 25 In veritate di-
co vobis, multæ viduæ erant in diebus 3.Re.17.b.9.
Eliæ in Israel, quando clausum est cælum Iacob.5.d.18.
annis tribus & mensibus sex, cùm facta
esset fames magna in omni terra: 26 & ad
nullam illarū missus est Elias, nisi in Sa- E
repta Sidoniæ, ad mulierem viduam.
27 Et multi leprosi erant in Israel sub Eli- 4.Reg.5.d.14.
sæo propheta: & nemo eorum mundatus
est nisi Naaman Syrus. 28 Et repleti sunt
omnes in synagoga, ira, hæc audientes.
29 Et surrexerunt, & eiecerunt illum extra
ciuitatem: & duxerunt illum vsque ad su-
percilium montis, super quem ciuitas il-
lorum erat ædificata, vt præcipitarent eū.
30 [d]Ipse autem transiens, per mediū illo-
rum, ibat. 31 Et descendit in Capharnaū Mat.4.b.13 Marc.1.b.12.
ciuitatem Galilææ: ibique docebat illos
sabbathis. 32 Et stupebant in doctrina Matt.7.d.28.
eius: [e]quia in potestate erat sermo ipsius.
33 Et in synagoga erat [f]homo habens dę- Marc.1.c.23.
monium immundum: & exclamauit vo-
ce magna, 34 dicens, Sine, quid nobis & F
tibi Iesu Nazarene? venisti perdere nos?
scio te "qui' sis, [g]Sanctus Dei. 35 Et incre- " quia 8 ma. ' qus G.
pauit

a *Nonne hic est filius Ioseph?*] priuatus homo, qui hactenus fabrilem cū patre suo artem domesticè exercuit?

b *Medice cura teipsum.*] Non poteris persuadere nobis istam doctrinam à te profectam, nisi persuadeas te nobis esse doctorem, & auctoritatē tuam nobis signis probes manifestissimis. nobis enim ab infantia notus es: nobis igitur persuadere primùm debueras istam tuam auctoritatē, non Capernaitis, quibus anteà ignotus eras, poterasque admirationē facere illis: nam hominum proprium est admirari potius externa, quā familiaria. quæ itaque faciebas apud eos quibus vndique in gnuus videri poteras, eadem fac in patria tua apud eos qui si quid in te requiratur, notare possint.

c *Amen dico vobis.*] Illud verè scio, vitium ac peruersum hominum iudicium istiusmodi esse, qui inuidia excæi manifestam & grauissimam veritatis auctoritatem eleuare studiosè conantur: quamobrem multis diuinis beneficiis meritò carēt, quæ Deus in illos confert, qui semoto de personis iudicio, de rebus ipsis primùm simplicissimè iudicāt, atque ex actione personam, non autem ex persona actionem metiuntur. Hoc diuinum iudicium exemplis illustribus est cōprobatum.

d *Ipse autem transiens.*] Ipse à nemine impeditus, sed omnino liber, ita vt quamuis circunseptus & vallatus, imò stipatus à multis, tamen à nemine illorum comprehendi aut detineri potuerit. nondum enim venerat hora vt ille quicquam ab hominibus malis pateretur: tantùm illorum peruersa voluntas ostensa est, vt Deus vincat cùm iudicatur; conatus verò illorum omnis est repressus.

e *Quia in potestate erat sermo illius.*] Auctoritatem planè diuinam probabat sermo, non solùm veritate rerū, quæ docerentur aperta, sed multorū signorum consequentia, quibus auctoritas illa & legatio diuina planè esse confirmabatur.

f *Homo habens spiritum immundum.*] Lege quæ à nobis in lib. De arcano sermone scripta sunt de spirituum malorum distinctione.

g *Sanctus Dei.*] Ille ab omni aliorū hominum cōparatione longè sepositus atque cōparatus à Deo ad maxima sibique gratissima agenda gerendaque: itaque inter nos non conuenit; nos immundi & à Deo alienati; tu mundissimus, & totus Dei. sine ergo nos, tāquam ad te nihil pertinentes: non enim inter sanctissimū & immundissimos conuenit. sed tātùm discrepat, vt metuamus te nos esse perditurum, si viribus & auctoritate agatur.

pauit illum Iesus, dicens, Obmutesce, &
exi ab eo. Et cùm proiecisset illum dęmo-
nium in medium, exiit ab illo, [a] nihilque
illum nocuit. 36 Et factus est pauor in
omnibus, & colloquebantur ad inuicem,
dicentes, Quod est hoc verbum, quia [b] in
potestate & virtute imperat immundis
spiritibus, & exeunt? 37 Et diuulgabatur
fama de illo in omnem locum regionis.
38 Surgens autem Iesus de synagoga, in-
troiuit in domum Simonis. Socrus autem
Mat.8.b.14. Marc.1.c.30. Simonis tenebatur magnis febribus: &
rogauerunt illum pro ea. 39 [c] Et stans su-
per illam imperauit febri: & dimisit illã.
Et continuò surgens, ministrabat illis.
G 40 Cùm autem sol occidisset, omnes qui
habebant infirmos variis lãguoribus, du-
cebãt illos ad eum. At ille singulis manus
Marc.5.c.34 imponens curabat eos. 41 Exibant au-
tem dæmonia à multis, clamantia & di-
* Christus c.2. centia, Quia tu es * filius Dei. & increpãs
non sinebat ea loqui, [d] quia sciebãt ipsum
esse Christum. 42 Facta autem die, egres-
Mar.1.d.45. sus ibat in desertum locum: & turbæ re-
quirebant eum, & venerunt vsque ad ip-
sum: & [e] detinebant illum ne discederet
ab eis. 43 Quibus ille ait, Quia & aliis ci-
uitatibus oportet me euangelizare regnũ
Dei: quia ideo missus sum. 44 Et erat prę-
dicans in synagogis Galilææ. CAP. V.
A FActum [a] est autem, cùm turbæ irrue-
rent in eum, vt audirent verbum Dei,

a *Nihilque illi nocuit.*] vtpote ligatus auctoritate iubentis.

b *In potestate & virtute.*] Ipse non exorcistarum ritu inuocatis nominibus arcanis Dei, aut longis orationibus & contenta imprecatione; sed auctoritate sua iubens imperansque; & virtute, hoc est, efficacitate ipsa verbi sui compellẽs, eiicit dæmonia.

c *Et stans super illam.*] habitu imperantis & instantis. Primùm enim institit illi, iussitque febrem discedere: iubens verò apprehendit manum illius, & eleuauit eam, vt faciunt qui attentè aliquid imperare volunt; idéque attentè audiri & fieri: atque ita eleuata illa, continuò surrexit, adeò sana & cõfirmata, vt ministraret statim illis cibum.

d *Quia sciebant ipsum esse Christum.*] Nolebat testimonium vnctionis suæ dæmoniorum voce reddi, sed virtute potiùs sua, & oraculorum antiquorum obseruatione & comparatione cum rebus à se gerendis: non egebat laude dęmoniorum, quos ipse victurus & domiturus erat, non præcones habiturus. nihil sibi cum illis commune erat. Nullam auctoritatẽ dæmonibus apud Christianos esse oportet. hoc docuit manifestè Christus.

e *Detinebant illum.*] propter priuatam ipsorum vtilitatem ex beneficiorum acceptorum exemplis. Iesus autem beneficia illa exhibebat in testimonium Euangelij sui, quod omni Israeli erat communicandum.

CAP. V.

a *Factum est autem.*] Rem iam præteritam hoc modo narrare incipiunt sacri auctores, opportuno loco inserentes. Factum itaque fuerat, vt cùm initiò prædicare cœpisset in Galilæa, &c. narrat Lucas ex ordine opportunitatem omnem seligendi & vocandi Apostolos.

& ipſe ſtabat ſecus ſtagnum Genezareth.
2 Et vidit duas naues ſtantes ſecus ſtagnũ: Mat.4.c.18 Marc.1.b.16
piſcatores autem deſcenderant, & laua-
bant retia. 3 Aſcendens autem in vnam
nauim quæ erat Simônis, rogauit eum [a] à
terra reducere puſillum. Et ſedens, do-
cebat de nauicula turbas. 4 Vt ceſſauit
autem loqui, dixit ad Simonem, Duc in
altum, & laxate retia veſtra in capturam.
5 Et reſpondens Simon, dixit illi, Præce-
ptor, per totam noctem laborantes, nihil
cepimus: [b] in verbo autẽ tuo laxabo rete.
6 [c] Et cùm hoc feciſſent, concluſerunt piſ- B
cium multitudinem copioſam. rumpeba-
tur autem rete eorum. 7 [d] Et annuerunt
ſociis qui erant in alia naui vt venirent &
adiuuarent eos. Et venerunt & impleue-
runt ambas nauiculas, ita vt [*] mergeren- [*] penè Ms. Amb. eq. 2.
tur. 8 Quod cùm videret Simon Petrus,
prócidit ad genua Ieſu, dicens, [e] Exi à me,
quia homo peccator ſum Domine. 9 Stu-
por enim circũdederat eum & omnes qui
cum illo erant, in captura piſcium quam
ceperant. 10 Similiter autem Iacôbum
& Iohannem filios Zebedæi, qui erant ſo-
cij Simonis. Et ait ad Simonem Ieſus, No-
li timere: [f] ex hoc iam, homines eris ca-
piens. 11 Et ſubductis ad terram naui-
bus, relictis omnibus ſecuti ſunt eum. C
12 Et factum eſt: cùm eſſet [g] in vna ciuita- Mat.8.a.2. Marc.1.d.40
tum, & ecce vir plenus lepra, & vidẽs Ie-
ſum, & prócidens in faciem, rogauit eũ, - 5 Ms. e.
dicens,

a *A terra reducere puſillum.*] vt commodius audiri poſſet oratio à turbis.

b *In verbo autem tuo.*] Cùm tempeſtas omnino piſcationi & induſtriæ noſtræ aduerſetur, neque arte neque hora adiutus, verùm tuo tantũ iuſſu, ac fide mea in verbum tuum fretus, *laxabo rete.*

c *Et cum hoc feciſſent.*] ſubitò piſces, qui ab illo loco longè aberant, ita vt nullis retibus per totam noctem comprehenſi eſſent, adnatarunt; tanta copia, vt retis ſpacium ſuperarent. Itaque verbo Ieſu coacti & capti ſunt piſces, vltra omne exemplum antea piſcatoribus ſpectatum: teſtimonium manifeſtum obedientiæ, quam rerũ natura omnis Ieſu exhiberet.

d *Et annuerunt ſociis.*] atque ita effectum eſt, vt miraculum plurium illius artis peritorum teſtimoniis innoteſceret, & Ieſu virtus eſſet teſtatiſſima.

e *Exi à me.*] Confitetur ſe eſſe peccatorem, & ex argumento ab oppoſitis oſtẽdit Ieſum eſſe ſanctiſſimum, quem natura ipſa inanimatorum & animantium veneretur & obſeruet. Eſt autẽ metus religioſus, & ad pietatem pertinens, eiuſmodi quo Simõ correptus eſt. vt qui cæcutienti & obtuſa oculorum acie ſunt, ſolẽ formidant; vtpote perfectiſſimè lucidũ & ſplendentem, ſeſeque tantæ virtuti ſpectandæ impares agnoſcunt.

f *Ex hoc iam eris homines capiens.*] Vides non tua aut arte aut virtute tantã copiam piſcium tibi partã, ſed meo verbo: eodem verbo tibi deinceps cõmiſſo, magnus quæſtus fiet hominũ viuentium in regni cæleſtis ſagenam cogendorum. Haſtenus piſces ad mortem capiebas viuos, nunc iam homines mortuos ad vitam reuocãdos capies. Obſeruare oportet verbi Græci arcanam ſignificationem hoc loco, quam aliâs executiemus, Deo iuuante.

g *In vna ciuitatum.*] non longè à Capharnaum, quò venerat prædicatum Euangelium.

dicens, [a]Domine, si vis, potes me mūdare.
13 Et extendens manum, tetigit eum, di-
cens, [b]Volo. Mundare. Et confestim lepra
discessit ab illo. 14 & ipse præcepit illi vt
nemini diceret: sed, Vade, ostende te sacer-
doti, & offer pro emundatione tua sicut
Leu. 14. a. 4. præcepit Moyses, in testimonium illis.
15 [c]Perambulabat autem magis sermo de
illo. & conueniebāt turbæ multæ vt au-
dirēt, & curarētur ab infirmitatibus suis.
16 [d]Ipse autem secedebat in desertum, &
D orabat. 17 Et factum est in vna dierum,
& ipse sedebat docens. Et erant Pharisæi
sedentes & legis doctores, qui venerāt ex
omni castello Galilææ & Iudææ & Ieru-
salem: [e]& virtus Domini erat ad sanandū
Mat. 9. a. 2. Marc. 2. a. 3. eos. 18 Et ecce viri portantes in lecto ho-
minem qui erat paralyticus: & quærebāt
eum inferre, & ponere ante eum. 19 Et
non inuenientes qua parte illum inferrent
præ turba, ascenderunt supra tectum, &
per tegulas summiserunt eum cum lecto
in medium, ante Iesum. 20 [f]Quorum fi-
dem vt vidit, dixit, Homo, remittuntur
tibi peccata tua. 21 Et cœperunt cogitare
Scribæ & Pharisæi, dicentes, Quis est hic
qui loquitur [g]blasphemias? quis potest di-
mittere peccata, [h]nisi solus Deus? 22 Vt
E cognouit autē Iesus cogitationes eorum,
mala MS. Ambr. c.q. respondens, dixit ad illos, Quid cogitatis
in cordibus vestris? 23 Quid est facilius
dicere, Dimittūtur tibi peccata: an dicere,

b 3 Surge

a *Domine, si vis.*] Oratio fidei magnæ index.

b *Volo. mundare.*] Fidei viuæ vis admiranda, quæ Dei volūtatem & virtutem sibi conciliat.

c *Perambulabat autem magis sermo.*] Deus enim volebat testatissimā esse Iesu virtutem, etiā si ipse nollet gloriam aliquam sibi arrogare; imò omnem occasionem suspicionis gloriæ captandæ diligenter & studiosè fugeret.

d *Ipse autem.*] Postquam magna & admiranda beneficia impertitus esset multis, turbas vitabat, gloriam propriam declinans, & obedientiam Patri exhibens, orabat; salutemque hominū studiosè & attentè postulabat.

e *Et virtus Domini.*] Constabat Iesu virtus & voluntas ad sanandum omnes, etiam Pharisæos & legis doctores animi vel corporis morbo laborantes: sed ipsi sese illius virtute indignos reddebant propria stultitia, ambitione, & malitia.

f *Quorum fidem.*] Paralytici, & eorū à quibus portabatur. adiuuat enim aliorum fides alios credentes etiam vel non diffidentes, vt parentum & aduocatorū fides infantibus prodest.

g *Blasphemias.*] certa blasphemiæ significatio est, detractio honoris & gloriæ ac dignitatis ab eo cui debetur.

h *Nisi solus Deus.*] Hoc arguebant Scribæ ex illo loco, Ego sum qui deleo iniquitates tuas propter me: Ego sum, & præter me non est alius. Atque illi rectè quidem statuebant, sed non rectè subsumebant. colligentes hoc modo, Si Deus est qui delet, & præter eum non est alius; ergo nemo homo potest dimittere. Sed melius argumentarētur eo modo, quo Iesus, Si Deus peccata dimittit, & non alius; ergo qui dimittit peccata, Deus est, diuinaque virtute præditus. quòd si homo quispiam peccata dimiserit, eundem & Deum esse constabit. *Vt autem sciatis*, &c.

Surge & ambula? 24 Vt autē ſciatis quia
filius hominis habet poteſtatem in terra
dimittendi peccata (ait paralytico) Tibi
dico, ſurge, tolle lectum tuum, & vade
in domum tuam. 25 Et confeſtim cōſur-
gens coram illis, tulit* "in quo iacebat": & * lectum ·ı ſq.
abiit in domum ſuam, [a]magnificans Deū. " lectum eq. Mat. 9. a. 9.
26 Et ſtupor apprehendit omnes: & ma- Marc. 2. b. 14
gnificabant Deum. Et repleti ſunt timore, F
dicentes, Quia [b]vidimus mirabilia hodie.
27 Et poſt hæc exiit, & vidit publicanum
nomine Leui, ſedentem ad Telónium, &
ait illi, Sequere me. 28 Et [c]relictis omni-
bus, ſurgens ſecutus eſt eum. 29 & fecit
ei cōuiuium magnum Leui in domo ſua:
& erat turba multa publicanorū, & alio-
rum, qui cum illis erant diſcumbentes.
30 Et murmurabāt Phariſæi & Scribæ eo- Mat. 9. b. 11.
rum, dicentes ad diſcipulos eius, Quare Marc. 2. b. 20.
cum publicanis & peccatoribus mandu-
catis & bibitis? 31 Et reſpondens Ieſus,
dixit ad illos, Non egēt qui ſani ſunt, me-
dico: ſed qui malè habent. 32 [d]Non veni 1 Tim. 1. c. 15
vocare iuſtos, ſed peccatores ad pœniten- Mat. 9. b. 14 Marc. 2. c. 18
tiam. 33 At illi dixerunt ad eum, Quare
diſcipuli Iohannis ieiunant frequenter, &
obſecrationes faciunt, ſimiliter & Phari-
ſæorum: tui autem edunt & bibunt?
34 Quibus ipſe ait, [e]Nunquid poteſtis fi- G
lios ſponſi, dum cum illis eſt ſponſus, fa-
cere ieiunare? 35 Venient autem dies: &
cùm ablatus fuerit ab illis ſponſus, tunc
ieiuna-

a *Magnificans Deum.*] prædicans peccata ſibi eſſe dimiſſa per filium hominis virtute diuina omnino prædici; atque huius rei teſtimonium ſanitatem ſibi reſtitutam referens.

b *Vidimus mirabilia hodie.*] Poteſtatē datam homini dimittendi peccata in terris, & homines Deo familiariter reconciliandi, hominemque datum à Deo ad hanc ſalutem.

c *Relictis omnibus.*] rationibus, pecuniis & negotiis cum negotiatoribus ipſis, neque aliqua ſibi reſeruata re. adeò autem libēti animo ſecutus eſt eum, vt magno etiam & frequenti conuiuio exciperet.

d *Non veni vocare iuſtos.*] De munere ac miniſterio ſuo priuato agit hoc loco Ieſus, non de illo communi redemptoris. verùm prædicatoris, locus explicatur ex adiuncta expoſitione, *ad pœnitentiam.*

e *Nunquid poteſtis filios ſponſi.*] Ieſus diſcipulos ſuos promiſſæ & iam aduentantis ſalutis læto nuntio exhilarabat, cuius ſalutis ipſe pontifex erat, ſpōſus Eccleſiæ iam præſens, & ſpōſalia adornans. Phariſæorum & Iohannis diſcipuli adhuc veteris legis exercitia retinebant & obſeruabant.

ieiunabunt in illis diebus. 36 Dicebat au-
tem & similitudinẽ ad illos, Quia nemo
commissuram à nouo vestimento immit-
tit f in vestimẽtum vetus: alioquin & no-
uum rumpit, & veteri non cõuenit com-
Mat. 9. b. 17 Marc. 2. c. 21 missura à nouo. 37 Et nemo mittit vinũ
nouum in vtres veteres: alioquin rumpet
vinum nouũ vtres, & ipsum effundetur,
& vtres peribunt. 38 Sed vinum nouum
in vtres nouos mittendum est: & vtraque
conseruantur. 39 Et nemo bibens vetus,
g statim vult nouum. dicit enim, h Vetus
melius est.

CAP. VI.

Mat. 12. a. 1. Marc. 2. d. 23 FActum a est autem in b Sabbatho secun-
A do primo, cùm transiret per sata, velle-
bant discipuli eius spicas, & manducabãt
confricantes manibus. 2 Quidam autem
Pharisæorum dicebant illis, c Quid facitis
quod non licet in Sabbathis? 3 Et respõ-
dens Iesus ad eos, dixit, Nec hoc legistis
quod fecit Dauid, cùm esurisset ipse &
1. Reg. 21. b. 6 qui cum illo erant? 4 quomodo intrauit
in domum Dei, & panes propositionis
* & ●. sumpsit, & manducauit, & dedit * his qui
cum ipso erant, quos non licet mandu-
Exod. 29. e. 32. Leu. 8. f. 32 & 24. b. 9. care nisi tantùm sacerdotibus? 5 Et di-
cebat illis, d Quia Dominus est filius ho-
minis, etiam sabbathi. 6 Factum est au-
● MS R. C. S. tem ● & in alio sabbatho, vt intraret in sy-
Mat. 12. a. 10 Mat. 3. a. 1 nagogam, & doceret. Et erat ibi homo,
& manus eius dextra erat arida. 7 Obser-
uabant

f *In vestimentum vetus.*] Cùm disciplina ex consuetudine magis & familiaritate atque imitatione, quàm ex rationis atque vtilitatis veræ consideratione & comparatione obseruatur, *vestimentum vetus* dicitur, & *vter vetus* iam ipsa, quàm ij qui imbuti & assueti eo modo sunt.

g *Statim vult nouum.*] Difficilius est vetera dedocẽdo noua docere, quàm rudẽ nouis imbuere: tantum retardare consuetudo potest.

h *Vetus melius est.*] Sententia ex cõsuetudine & affecto iam animo profecta. est autem propriè eorum, qui ad ambitionem & contentionẽ magis, quàm ad veritatem & modestiæ sese disciplinis addicunt.

CAP. VI.

a *Factum est autem.*] Indicãtur aliæ opportunitates oblatæ Iesu ostẽdẽdi suam virtutem & sapientiam, etiam aduersarius redargutis ex sacrosanctis librorum interpretatione, atque ex virtute miraculorum.

b *Sabbatho secundo primo.*] Secundo hebdomadæ magnæ, atque ideo festo die post sabbathũ Paschatis quod primo primũ & magnum dicebatur. Martij lunatione segetes iam maturescere incipiunt in Syria.

c *Quid facitis.*] Reprehendebãt primùm discipulos, deinde Iesum præceptorem arguebant, vt auctorẽ vel doctorem, vel saltem dissimulatorẽ illius transgressionis, suo ipsorum iudicio æstimatæ.

d *Quia Dominus est filius hominis.*] Se ipsum significauit Iesus illa periphrasi, vt iam aliâs exposuimus. Argumentatur autem ab exemplo ex contentione hoc modo: Dauidi, quem sacerdos nouerat Dei ministrum, & publicè rei vtilem, sicut scriptum est, Nunquid hodie cœpi consulere pro eo Dominum. ipsi, inquam, Dauidi vltrò dedit sacerdos panes propositionis propter penuriam viatici illi, illiusque socijs necessarij; quos aliâs non liceret cuiquam laico, neque ipsi Dauidi comedere. idque factum est sabbatho. Quòd si id rectè factum fuit & Deo probatum, vt verè fuit, licebit & filio hominis, cuius auctoritatem Deus toties ostendit & probauit, & populus magnis acceptis beneficiis intellexit, sabbatho vti nõ solùm laicis spicis decerpendis, sed sanctis etiam, si opus fuerit, comedendis.

uabāt autem Scribæ & Pharisæi si in sab-
batho curaret:[a] vt inuenirent vnde accu-
sarent eum. 8 Ipse verò [b] sciebat cogita-
tiones eorum: & ait homini qui habebat
manum aridam, Surge: & [c] sta in mediũ.
Et surgens stetit. 9 Ait autem ad illos Ie- B
sus, "Interrogo vos, si [d] licet sabbathis be- * Interrogabo 3 MS. G.S.
nefacere an malè: animam saluam facere
an perdere? 10 [e] Et circunspectis omni-
bus dixit homini, Extende manum tuam.
Et extendit: & restituta est * manus eius*. * sanitati MS G.
11 Ipsi autem [f] repleti sunt insipientia: & * vt altera G.S.
colloquebantur ad inuicem, quidnam fa-
cerent * Iesu. 12 Factum est autem in illis * de o.
diebus, exiit in mõtem orare, & erat [g] per-
noctans in oratione Dei. 13 Et cùm dies Mat.10.a.1. Marc.3.b.13. & 6.a.7. Infr.9.a.1.
factus esset, vocauit discipulos suos: &
[h] elegit duodecim ex ipsis (quos & Apo-
stolos nominauit:) 14 Simonem [i] quem
cognominauit Petrum, & Andream fra-
trem eius, Iacobum & Iohannem, Philip-
pum & [k] Bartholomæum, 15 Matthęum
& Thomam, Iacobum Alphæi & Simô-
nem qui vocatur Zelótes, 16 & [l] Iudam
Iacóbi, & Iudam Iscarióté, [m] qui fuit pro-
ditor. 17 [n] Et descendens cum illis, stetit
in loco campestri, & turba discipulorum C
eius, & multitudo copiosa plebis ab om-
ni Iudæa & Ierusalem: & maritima * & * - 1 MS. R. G.S.
Tyri & Sidônis, 18 [o] qui venerant vt au-
dirent eum, & sanarentur à languoribus
suis. Et qui vexabantur à spiritibus im-
mundis,

a *Vt inuenirent vnde accusarent eum.*] vel ex oratione, si ille interrogatus responderet, licere curare in sabbatho; vel ex actione, si curaret. Vtramque autem vel saltem alteram expectabant opportunitatem accusandi, cognita eius in dicendo integritate, & in benefaciendo liberalitate. Vtrũque autem præstitit Iesus, eorumque redarguit inscitiam & malitiam.

b *Sciebat cogitationes eorum.*] qui eùm disputandi causa interrogare viderẽtur, tamen re ipsa intenti erant ad calumniam.

c *Sta in medium.*] Hoc egit Iesus sapientissimè, vt spectaculum miseri hominis astantes ad misericordiæ opinionem in proposita quæstione inclinaret, contra sententiam calumniatorum.

d *Licet sabbathis benefacere.*] Hãc prudentissimam argumẽtandi rationem in sacra dialectica indicabimus.

e *Et circunspectis omnibus.*] Quorum simplicior pars tacendo assentiri; improbior verò cõuicta esse videbatur.

f *Repleti sunt insipientia.*] Perturbati ita fuere, vt stulti omnino viderẽtur. hinc stupefacti pudore astantiũ, quibus derisui esse posse videbãtur: hinc inuidia in Iesum conciti, nullã orationem inueniebant, qua vel ficta & simulata, vel Iesum accusare, vel se defendere possent.

g *Pernoctans in oratione Dei.*] cui cõmendabat messem colẽdam, & operariorum delectum postera die faciendum, præsertim eorum qui Apostoli erant appellandi.

h *Elegit duodecim*] ad Apostolatum: namque ad Euangelij gratiam, hoc est, ad singulorum salutem, omnes discipuli electi erant: & quicunque accedere vellent etiã, modò illas partes afferrent, virtutem & pœnitẽtiã.

i *Quem cognominauit*] posteà, vt suo loco narratur.

k *Bartholomæum*] Idem Nathanael proprio nomine à patris nomine Bartholomæus.

l *Iudam Iacobi.*] qui & Thadæus dicitur.

m *Qui fuit proditor.*] Quanquam electus fuerat in Apostolatum, quem certè gessit.

n *Et descendens cum illis.*] Summam totius doctrinæ suæ auditturis.

o *Qui venerant vt audirent.*] doctrinam planè cælestem, & signis beneficentiæ maximæ à Deo confirmatã.

mundis, curabantur. 19 Et omnis turba
quærebat eum tangere: [a] quia virtus de
Mat.5.a.1. illo exibat, & sanabat omnes. 20 Et ipse
eleuatis oculis in discipulos suos, dicebat,
Isa.65.b.12. [b] Beati pauperes: quia vestrum est regnũ
Isa.61.a.3. & 66.b.10. Mat.5.a.11. Dei. 21 Beati [c] qui nunc esuritis: quia sa-
turabimini. Beati [d] qui nunc fletis: quia
ridebitis. 22 Beati eritis [e] cùm vos ode-
rint homines, & cùm separauerint vos,
& [f] exprobrauerint, & eiecerint nomẽ ve-
strum tanquam malum, [g] propter filiũ ho-
minis. 23 Gaudete in illa die & exultate:
ecce enim merces vestra multa est in cæ-
lo. secundùm hæc enim faciebant Pro-
D phetis patres eorum. 24 Veruntamen [h] vę
Amos 6.a.1 qui MS. q. Ambr. vobis diuitibus, quia [i] habetis consola-
Eccl.31.a.8. tionem vestram. 25 Vę vobis qui saturati
Isa.65.c.12. estis: quia esurietis. Væ vobis qui ridetis
nunc: quia lugebitis & flebitis. 26 Væ
vobis 3 MS. cq. s. * cùm benedixerint vobis omnes homi-
1 MS. c. s. prophetis o. nes. secundùm hæc enim faciebãt pseu-
Mat.5.c.44. doprophetis patres eorum. 27 [k] Sed vo-
Mat.5.f.39. 1 Cor.6.b.7. bis dico qui auditis, [l] Diligite inimicos ve-
stros: benefacite his qui oderunt vos.
MS. a. c. s. 28 Benedicite maledicẽtibus vobis: & o-
rate pro calumniantibus vos. 29 Et qui te
ei MS. 3. percutit in maxillam, præbe & alteram.
Et ab eo qui aufert tibi vestimentum, etiã
tunicam noli prohibere. 30 Omni autem
petẽti te, tribue: & qui aufert quæ tua
Mat.7.b.12. Tob.4.c.16. sunt, ne repetas. 31 [m] Et prout vultis vt
faciant vobis homines, & vos facite illis
c similiter.

a *Quia virtus de illo.*] Hæc omnia indicabant illum, illiusque doctrinam à Deo esse.

b *Beati pauperes.*] qui regni causa diuitiis ex corde renuntiant.

c *Qui nunc esuritis.*] Ad exitum ex Ægypto alludit hæc sententia.

d *Qui nunc fletis.*] Intelligentes nihil lætitiæ in humanis rebus esse: & etiam coacti flere ob ærumnas acceptas ab Euangelij inimicis.

e *Cum vos oderint homines.*] qui terrena sapiunt, & vos sibi dissimiles moribus & studio oderunt.

f *Exprobrauerint.*] vt timidos, humiles, viles, abiectos, obscuros, & huiusmodi epithetis, quæ mundus modestis imponere solet.

g *Propter filium hominis.*] cuius causa vos ea negligitis, quæ mundus curat.

h *Væ vobis diuitibus.*] diuitiarum admiratoribus, cultoribus & amatoribus.

i *Habetis cõsolationem vestram.*] quam vos vobis definistis & exoptastis: cũ vera tamen consolatio non sit, sed vestra consolatio.

k *Sed vobis dico, qui auditis.*] animo vera & honesta cognoscendi & colendi.

l *Diligite inimicos vestros.*] Christi disciplina, pietatis exercitatio, damnatio sæculi, Heu, heu, heu.

m *Et prout vultis vt faciant.*] Mira & sole clarior æquitas & honestas Christianæ doctrinæ.

a *Quæ vobis est gratia*] apud Deum? Gratia enim & gratitudo, non tantum officia, quantum beneficia respicit.

similiter. 32 Et si diligitis eos qui vos di- Mat.5.g.46.
ligunt,[a] quæ vobis est gratia? nam & pec-
catores, diligentes se diligunt. 33 Et si E
benefeceritis his qui vobis benefaciunt:
quæ vobis est gratia? siquidem & pecca-
tores hoc faciunt. 34 Et si mutuum de- Mat.5.g.42. Deut.15.b.8.
deritis his à quibus speratis recipere: quæ
gratia est vobis? nam & peccatores pec-
catoribus fœnerantur, vt recipiant æqua-
lia. 35 Veruntamen diligite inimicos ve- Mat.5.g.44.
stros:* benefacite & mutuum date,[b] nihil * & MS.e.
inde sperantes: &[c] erit merces vestra mul-
ta, &[d] eritis filij Altissimi, quia ipse beni-
gnus est super ingratos & malos. 36 Esto-
te ergo misericordes, sicut & pater vester
misericors est. 37[e] Nolite iudicare, & Mat.7.a.1.
non iudicabimini. nolite condemnare, &
non condemnabimini. Dimittite, & di-
mittemini. 38 Date, & dabitur vobis.
mensuram bonam" &* confertam & coa- * MS.e.
gitatam & supereffluentem dabunt in si-
num vestrum. Eadē quippe mensura qua Mat.7.a.2. Marc.4.c.24.
mensi fueritis, remetietur vobis. 39 Di-
cebat autem illis & similitudinem:[f] Nun-
quid potest cæcus cæcum ducere? nonne Mat.15.b.14
ambo in foueam " cadunt? 40 Non est " cadent 5 MS A.C.
discipulus super magistrum: perfectus au- Mat.10.c.24. Ioh.13.b.16. & 15.c.20.
tem omnis erit, si sit sicut magister eius. F
41 Quid autem vides festucam in oculo Mat.7.a.3.
fratris tui: trabem autē quæ in oculo tuo
est, non consideras? 42 Aut quomodo
potes dicere fratri tuo, Frater, sine, eiiciā
festucam

b *Nihil inde sperantes*] ab hominibus ipsis.
c *Erit merces vestra multa.*] copia, magnitudine & præstantia.
d *Eritis filij Altissimi.*] Verè filij Altissimi imitatione primùm, deinde & adoptione. alludit ad Abrahæ factum erga regem Sodomæ, &c.

e *Nolite iudicare.*] res vestras aduersus alios agere: permittite iudicium Deo.

f *Numquid potest cæcus cæcum ducere.*] Cæcus est, qui mentem aliquo modo sui ipsius commodi mundani causa turbatam habet: hic ab huius doctrinæ simplicitate alienus admodū est, idemque alios non potest se meliores reddere.

festucam de oculo tuo: ipse in oculo tuo
trabem non videns? Hypocrita, eiice pri-
mùm trabem de oculo tuo: & tunc per-
spicies vt educas festucam de oculo fratris
Mat. 7. c. 17 tui. 43 [g] Non est enim arbor bona quę fa-
cit fructus malos: neque arbor mala, fa-
ciens fructum bonum. 44 Vnaquæque
Mat. 7. c. 16 & 12. c. 33. enim arbor de fructu suo cognoscitur.
Neque enim de [h] spinis colligũt ficus: ne-
que de rubo vindemiãt vuam. 45 [i] Bonus
homo de bono thesauro cordis sui profert
G bonum: & malus homo de malo thesau-
ro profert malum. Ex abundantia enim
cordis, os loquitur. 46 [k] Quid autem vo-
Mat. 7. c. 21. Rom. 2. b. 13. Iac. 1. d. 22. catis me, [l] Domine, Domine: & [m] non fa-
citis quæ dico? 47 Omnis qui venit ad
me, & audit sermones meos, & facit eos:
ostendam vobis cui similis sit. 48 similis
est homini ædificanti domum, qui fodit
in altum, & posuit fundamentum super
petram: [n] inundatione autem facta, illi-
sum est flumen domui illi, & non potuit
eam mouere: fundata enim erat super pe-
tram. 49 Qui autem audit, & non facit:
similis est homini [o] ædificanti domũ suã
super terram sine fundamento: in quam
illisus est fluuius: & continuò cecidit, &
facta est ruina domus illius magna.

CAP. VII.

Mat. 8. a. 5. Ioh. 4. f. 46. CVm autem impleſſet [a] omnia verba sua
A in aures plebis, intrauit Capharnaum.
2 Centurionis autẽ cuiusdam seruus malè

 habens,

g *Non est enim arbor bona.*] quãquam specie ipsa niteat & elegans videatur. ita doctrina & doctor.

h *Neq; de spinis colligũt ficus: neq; de rubo vindemiant vuã.*] Et viridis est spina, & rosas profert odoratas. & rubus pulchrius vite floret, & lenta est, foliaque diuturniora habet. vtraque tamen vel nullos vel viles fructus fert: & tractata planta nocet.

i *Bonus homo.*] Boni hominis bona cogitatio, bona voluntas, bonus conatus, bonum studium, bonũ opus, bonus sermo. Mali hominis omnia his diuersa, quamuis aliter videãtur.

k *Quid autem vocatis me.*] Christiani boni, & qui re ipsa Christianus appellari meritò debeat, certissimum examen Christi iudicio.

l *Domine, Domine.*] Ad vtramque discipulorum professionem, & qui imperfecti adhuc sunt, & qui perfectionẽ profitẽtur, refertur repetitio.

m *Non facitis quæ dico.*] Altera pars pœnitentiam exercere, altera fructus illos admirabiles edere debet, quos edunt qui filij Dei sunt, spirituque Christi aguntur. aliás non sunt id quod profitentur.

n *Inundatione autem facta.*] vel propriarum concupiscentiarum, vel externarum tentationum.

o *Ædificanti domum suam.*] non sine studio, cura & labore, sed tandem incassum. Heu, heu, heu.

CAP. VII.

a *Omnia verba sua.*] in quibus doctrinæ suæ summa continebatur: *in aures plebis*, apertè, publicè & palam, docendi & proficiẽdi studio magno.

habens, erat moriturus: qui illi erat pre-
tiosus. 3 Et [a] cùm audiisset de Iesu, misit
ad eum seniores Iudæorum, rogans eum
vt veniret, & "saluaret' seruum eius. 4 At ' sanaret MS.
illi cùm venissent ad Iesum, rogabāt eum
solicitè, dicētes ‾ ei, 'Quia dign⁹ est vt hoc ‾ MS. G. 2.
illi præstes. 5 [b] diligit enim gentem no-
stram: & synagogā ipse ædificauit nobis.
6 Iesus autem ibat cum illis. Et cùm iam
non longè esset à domo, misit ad eum Cē-
turio amicos, dicēs, [c] Domine, noli vexa- Mat. 8. a. 2.
ri. Non enim sum dignus vt sub tectum
meū intres. 7 propter quod & meipsum
non sum dignum arbitratus vt venirē ad
te: sed dic verbo, & sanabitur puer meus.
8 nam & ego homo sum sub potestate cō- B
stitutus, habens sub me milites: & dico
huic, Vade, & vadit: & alij, Veni, & venit:
& seruo meo, Fac hoc, & facit. 9 Quo au-
dito, Iesus [d] miratus est: & conuersus, se-
quentibus se turbis, dixit, Amen dico vo-
bis, [e] nec in Israel tantam fidem inueni.
10 Et reuersi qui missi fuerant, domum:
inuenerunt seruum qui languerat, sanum. Psa. 106. b. 20 Sap. 16. b. 12
11 [f] Et factum est, deinceps ibat " in ciui- " Iesus MS q. Ambr.
tatem quæ vocatur "Naim': & ibant cum " Nam 6. 2.
eo discipuli eius & turba copiosa. 12 Cùm
autē appropinquaret portæ ciuitatis, " ec- " & MS. a.
ce defunctus efferebatur, filius vnicus ma
tris suæ: & hæc vidua erat: & turba ciui-
tatis multa cum illa. 13 [g] Quam cùm vi-
disset Domin⁹, [h] misericordia motus super
eam,

a *Cùm audisset de Iesu.*] audisset illius virtutem in sanandis morbis, & dæmonibus eiiciendis, quam planè diuinam esse intellexit.

b *Diligit enim gentem nostram.*] Signū hoc erat fidei Centurionis erga verbum Dei, quod apud illam gentem seruabatur, erga veram religionem quæ tunc in professione Iudæorum erat.

c *Domine, noli vexari.*] Antea seniores, aut suo tantùm consilio rogauerant Iesum vt veniret ad Centurionem, aut ipsius Centurionis hortatu, qui non postulauerat vt veniret, quasi intelligeret beneficium à Iesu, nisi præsenti præstari non posse: verùm vt ex illius aduentu cognosceret ipsum velle sibi beneficium exhibere; quòd si se velle declararet, satis sibi id esse intelligebat, vt id quod cupiebat eueniret.

d *Miratus est.*] Illa admiratione attentionem mouit turbis, ad magnam cognoscendam rem: neque admiratio nouam in Iesu notitiam arguit.

e *Nec in Israel.*] quem ex nomine etiam ipso per Deum imposito, fide maxima præditum esse sperare oportuerat.

f *Factum est deinceps.*] certo post tempore, eoque breui.

g *Quam cùm vidisset Dominus.*] Qui iam sese probauerat vitæ mortisque dominum, & diuina virtute præstātem. Ad huiusmodi rem indicandā solet Iesus ab Euangelistis & Apostolis *Dominus* appellari.

h *Misericordia motus.*] qui tanta virtute & efficacitate præstabat, non expectat, vt rogetur, sed ipse vltrò misericordia motus, beneficium cōtulit. Ad misericordiæ exercitationē potestatem illam suam è cælo detulerat.

cam, dixit illis, Noli flere. 14 Et acceſſit,
C & tetigit loculum. (Hi autem qui porta-
bant, ſteterunt:) Et ait, Adoleſcens,[a] tibi
dico, ſurge. 15 [b] Et reſedit qui erat mor-
tuus, & cœpit loqui. Et dedit illum matri
ſuæ. 16 Accepit autem omnes timor. &
magnificabant Deũ, dicentes, Quia[c] pro-
Luc.24.c.19 Ioh.4.c.19 & 6.b.14. & 7.f.40. pheta magnus ſurrexit in nobis: & quia
Deus viſitauit plebem ſuam. 17 [d] Et exiit
hic ſermo in vniuerſam Iudæam de eo, &
in omnem circa regionem. 18 Et nuntia-
uerunt Iohanni diſcipuli eius de omnibus
Mat.11.a.2. his. 19 [e] Et conuocauit duos de diſcipulis
ſuis Iohannes: & miſit ad Ieſum, dicens,
Tu es qui venturus es: an alium expecta-
mus? 20 Cùm autem veniſſent ad eum
viri, dixerunt, Iohãnes Baptiſta miſit nos
ad te, dicens,[f] Tu es qui venturus es: an
alium expectamus? 21 [g] (In ipſa autem
hora, multos curauit à lãguoribus & pla-
gis, & ſpiritibus malis: & cæcis multis
D donauit viſum.) 22 Et reſpondens, dixit
illis, Euntes renuntiate Iohanni quæ au-
Iſa.29.f.18 & 35.a.5. diſtis & vidiſtis: Quia cæci vident, claudi
ambulant, leproſi mundantur, ſurdi au-
Mat.15.d.30 Iſa.61.a.1. diunt, mortui reſurgunt, 23 pauperes eu-
angelizantur: & beatus eſt[h] quicunque
Mat.11.a.7. non fuerit ſcãdalizatus in me. 24 Et cùm
diſceſſiſſent nuntij Iohannis, cœpit de Io-
hanne dicere ad turbas, Quid exiſtis in de-
* agitatam Mat.11.a.7. ſertum videre? arundinem vẽto[*] moueri?
25 Sed quid exiſtis videre? hominẽ mollib⁹

a *Tibi dico.*] Verbo quo condita ſunt omnia, imò quo euocata quæ non erant anteà, vt eſſent: eodem homo ex morte ad vitam reuocatur, nimirum mortuus audit verbum, quod ea quæ non fuerant, audiere.

b *Et reſedit qui erat mortuus, & cœpit loqui.*] Reſuſcitatus eſt validus, ſanus, & vitæ functionibus ſubeũdis aptus. ita etiam viſus & auditus eſt turbis remotioribus perinde ac proximis.

c *Propheta magnus.*] ille promiſſus & expectatus. *Deus viſitauit plebem ſuam* ad ſalutem per hunc prophetam afferendam.

d *Et exiit ſermo.*] publica fama, quę teſtata eſt prophetam illum adeſſe.

e *Et conuocauit duos*] teſtes legitimè futuros Ieſu Chriſti virtutis.

f *Tu es qui venturus es.*] Non dubitãtis, ſed gaudentis & gratulantis Iohannis interrogatio eſt, & præ gaudio ita pronuntiata, ad maiorẽ confirmationem diſcipulorum.

g *In ipſa autem hora.*] Moſes ita probatus eſt Dei nuntius & populi dux.

h *Quicunque non fuerit ſcandalizatus.*] ſed ſuſtinuerit vſque in finem.

vestimentis indutum? Ecce, qui in veste
pretiosa sunt & delitiis, in domibus regũ
sunt. 26 Sed quid existis videre? prophe-
tam? Vtique dico vobis, & plusquã pro-
phetam. 27 hic est de quo scriptum est,
Ecce mitto angelum meum ante faciem Mala. 3. a. 1. Mat. 11. b. 10
tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Marc. 1. a. 2.
28 Dico enim vobis, [a] maior inter natos mu
lierum propheta Iohanne Baptista nemo
est. qui autẽ minor est in regno Dei, ma-
ior est illo. 29 [b] Et omnis populus audiẽs
& publicani, [c] iustificauerunt Deum, ba- E
ptizati baptismo Iohannis. 30 Pharisæi
autem & legis periti [d] consilium Dei spre-
uerunt in semetipsos, nõ baptizati ab eo.
31 Ait autem Dominus, Cui ergo simi- 12 MS. c q. s.
les dicam homines generationis huius? &, Mat. 11. b. 16
cui similes sunt? 32 Similes sunt pueris
sedentibus in foro, & loquentibus adin-
uicem, & dicentibus, Cantauimus vobis
tibiis, & non saltastis: lamentauimus, &
non plorastis. 33 Venit autem Iohannes enim 6 MS. G. S.
Baptista neque manducans panem, neque Mat. 3. a. 4.
bibens vinum: & dicitis, [e] Dæmoniũ ha- Marc. 1. a. 6.
bet. 34 Venit Filius hominis manducans
& bibens: & dicitis, Ecce homo deuora-
tor & bibens vinum, amicus publicano-
rum & peccatorum. 35 [f] Et iustificata est
sapientia ab omnibus filiis suis. 36 Ro- F
gabat autem illum quidam de Pharisæis
vt manducaret cum illo. Et ingressus do- Mat. 26. a. 7
mũ Pharisæi discubuit. 37 Et ecce mulier Marc. 14. a. 3 Ioh. 12. a. 3
quæ

a *Maior inter natos.*] Propheta nemo est maior, vtpote qui indicauit præsentem eum, quem cæteri prophetæ prædixerant: & qui prophetiæ ac testimonij sui auctoritatem certissimis admirandisque signis probarit. Sed efficacitate ac virtute lõgè maior est illo is qui in regno Dei, hoc est, in ecclesia hac & congregatione Israelitica, cui Deus præest, habetur minor Iohanne. vel ipso Iohanne testante, Medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis: ipse est qui post me ventutus est, qui ante me factus est; cuius ego non sum dignus, &c.

b *Et omnis populus audiens.*] testimonium Iohannis, indicantis digito eũ qui tollit peccata mundi.

c *Iustificauerunt Deum.*] agnouerũt Dei veritatem, suam inopiam; & cõfessi sunt egere se illo lotore, qui tolleret peccata mundi: ideoque pœnitentiæ baptismum subiere.

d *Consilium Dei spreuerunt in semetipsos.*] Noluerunt admittere diuinum consilium in suam ipsorum salutem cœptum.

e *Dæmonium habet.*] Malitiosa calliditas omnia perperam interpretatur, illam perpetuam & admirandã continentiam Iohannis, quæ suam ipsorum vitæ austeræ professionem longo superabat interuallo: quoniã suis moribus & studiis nihil conferre intelligebant Pharisæi, dæmonis potius illusioni, quàm diuinæ gratiæ & baptistæ virtuti adscribebant.

f *Et iustificata est sapientia.*] ex vtraq. parte vicit, productis aliis qui austerissimam vitã colerent, aliis qui modestam & ciuilem consuetudinem inirent. vtrisque verò eandem rem testantibus, hoc est regnum Dei appropi: quasse fidem & pœnitentiam necessariam esse.

quæ erat [a] in ciuitate, peccatrix, vt cogno-
* Iesus M.S.Q. uit quòd * accubuisset in domo Pharisæi,
attulit alabastrum vnguenti: 38 [b] & stans
retro secus pedes eius, lachrymis cœpit ri-
gare pedes eius, [c] & capillis capitis sui ter-
gebat, & osculabatur pedes eius, & vn-
guento vngebat. 39 Videns autem Pha-
risæus qui vocauerat eum, ait intra se, di-
cens, Hic si esset propheta, sciret vtique
[d] quæ & qualis est mulier quæ tangit eum,
quia peccatrix est. 40 [e] Et respondens Ie-
sus, dixit ad illum, Simon, habeo tibi ali-
quid dicere. At ille ait, Magister, dic.
41 [f] Duo debitores erant cuidam fœnera-
tori: vnus debebat denarios quingentos,
G & alius quinquaginta. 42 [g] Non haben-
tibus illis vnde redderent, donauit vtris-
* eorum G.S. * diliget M.S.C.S. que. [h] Quis ergo * eum plus "diliget"?
43 Respondens Simon dixit, Æstimo quia
is cui plus donauit. At ille dixit ei, Rectè
iudicasti. 44 Et conuersus ad mulierem,
dixit Simóni, Vides hanc mulierem? In-
traui in domum tuam, [i] aquam pedibus
meis non dedisti: hæc autem lachrymis
rigauit pedes meos, & capillis suis tersit.
45 Osculum mihi non dedisti: hæc autem
* intrauit M.&.eq s. ex quo "intraui", nō cessauit osculari pedes
meos.

a *In ciuitate peccatrix.*] in illa ciuitate. Fœmina noti exempli, non tam impudicitiæ, quàm licentiæ, quę honestis fœminis dedecori & probro esse debet, tametsi nulla accedat impudicitia.

b *Et stans retro secus pedes.*] Gratissimum officium erga Iesum, quod ex vera ac solida pœnitentia proficiscitur. namque huiusmodi peccatores ita ex corde reuersi ac mutati, abluti pœnitentiæ lachrymis, iustificant Deum; à quo postea baptizātur Spiritu per Iesum filium, huius salutis pontificem.

c *Et capillis capitis.*] quæcunque ipsa ad vanas delitias, & muliebris licentiæ fomenta atque apparatum anteà parauerat, ad pœnitentiæ exercitationem & satisfactionem, quam vocat, transtulit.

d *Quæ & qualis.*] Iuuenem fœminam ætate, atque adeò stultiorem & petulantiorem, prætereà studio atq; consuetudine improbiorem esse cognosceret: à qua tanquam impura minimé pateretur se tangi, si propheta esset; imò si Pharisæus esset, dicere debuit.

e *Et respondens Iesus.*] occupans illius cogitationem.

f *Duo debitores.*] Argumētatio paulo difficilior est, quā sic explicamus. Simonis argumentum fuerat. Peccator non debet admitti; ideóque ista admitti non debuit. Iesus verò aliud argumentum arripit, Peccati detestator, fide & charitate instructus, debet admitti omnino; eóque magis, quo maiori fide & charitate instructus est. Tu peccatum, cui tamē obnoxius es, execraris; idque tibi à Deo condonatum iri ronfidis: esto ita: at verò fœmina hæc te & hoc nomine antecedit, & illis aliis fidei & charitatis longè vincit. Ergo dignior est cōsuetudine & familiaritate prophetæ, quàm tu: dignior venia & condonatione peccati, quàm tu. Si dignior, ergo maiori douo frui debet. Omnia argumentaitonis membra probat Iesus à signo, quæ fortissima probatio est.

g *Non habentibus.*] & suam inopiam agnoscentibus, ac supplicantibus.

h *Quis ergo eum plus diliget?*] Ex liberalitate creditoris tanquam efficiēte probatur amor consequutus in animis debitorum, quandò vterque expertus esset creditoris benignitatem. Hæc est prior argumentatio, quam rursus vertens Iesus, à debitoris persona & officio rationem inchoat: Si, inquit, creditor ipse antequam condonet, cognouerit debitorum animos: & intellexerit se ab altero magis diligi quàm ab altero; ei nimirum ex tua sententia plus dimittet, à quo magis diligi se cognouerit. *Vide autem hanc mulierem?*

i *Aquam pedibus meis.*] Hæc omnia à Iesu commemorata officia ex humanitatis vi, & illarum regionum more, amoris atque affectus maximi argumenta erant. Inuitatio ex vulgari tantùm consuetudine aliquando, interdum verò ex fastu, nonnunquam ex dolo proficisci potest. saltem præcipuum dilectionis signum non est.

meos. 46 Oleo caput meum non vnxisti:
hæc autem vnguento vnxit pedes meos.
47 Propter quod dico tibi, Remittuntur ei
peccata multa, [k] quoniam dilexit multum.
[l] Cui autem minus dimittitur, minus di-
ligit. 48 [m] Dixit autem ad illam, Remit- *Mat.9.a.2.*
tuntur tibi peccata. 49 Et cœperunt, qui
simul accumbebāt, dicere intra se, [n] Quis
est hic qui etiam peccata dimittit?
50 Dixit autem ad mulierem, [o] Fides tua te *Mat.5.c.14*
saluam fecit, vade in pace.

CAP. VIII.

ET factum est deinceps, & ipse iter fa- A
ciebat per ciuitates & castella prædi-
cans & euangelizās regnum Dei: [a] & duo-
decim cum illo, 2 & [b] mulieres aliquę quę
erant curatæ à spiritibus malignis & in-
firmitatibus, Maria [c] quę vocatur Magda- *Marc. 16.a.9*
léne, de qua septem dæmonia exierant,
3 & Iohāna [d] vxor Chusę procuratoris He-
rodis, & Susanna, & aliæ multæ quæ mi-
nistrabant ei de facultatibus suis. 4 Cùm
autem turba plurima cōueniret, & de ci-
uitatibus properarent ad eum, dixit per si- *Mat.13.a.3* *Marc.4.a.2.*
militudinem: 5 Exiit qui seminat, semi-
nare semen suum. & dum seminat, aliud
cecidit

k *Quoniam dilexit multum.*] Hîc iam argumentatione variata, declarauit Iesus se verè prophetam esse, qui probè cognouisset quæ & qualis esset mulier, nimirum iuuenis certi nominis & familiæ non sibi ignotæ, præteritam consuetudinē detestata, pœnitentiæ solidæ, atque fidei plena dilectioneque feruentissima: ideoque permissa sese tangere, in ipsius salutem, & liberationē à peccatis multis, quibus anteà infecta fuerat. adeò illam cognouerat exactissimè Iesus.

l *Cui autem minus dimittitur, minus diligit.*] hoc est, quia minus diligit, minus illi dimittitur: & quia tu minus diligis, minus etiam credis dimissionem tibi per me faciendam, eamque minus habes. Dignior ergo est illa vt me tāgat, me alloquatur, mecū conuersetur, quàm tu. in illa maior fides, maior dilectio, amplior dimissio, quàm in te est.

m *Dixit autem ad illam.*] Iesus animorum medicus nihil magis optabat, quàm vt peccatores, morbū sentientes suum, curandū studiosè proponerent. ideoque nemini hoc beneficium negare, aut differre, aut nō declarare visus est.

n *Quis est hic.*] Qui bona mente cādidaque essent, poterant huiusmodi oratione audita, intelligere Iesum maius aliquid propheta esse; immò vltra omnem humanam aleam præstare, quippe qui non modò cognouisset quæ & qualis esset mulier, & quid Simon intra se cogitasset, sed & peccata remisisset. Verùm calumniatores & malitiosi hanc partem admiratione dignissimam, ad inuidiam rapiebant.

o *Fides tua te saluam fecit.*] Hac asseueratione Iesus doctrinam suam cōfirmauit, qua sæpius fidem & dilectionem necessarias esse docebat ad peccatorum remissionē. Deinde mulierem ad vitæ melioris studium animauit, vtpote cui nihil iam obstaret præterita cōsuetudo, quominus oblata à Deo pace frui liceret. Prætereà fidei illius viuæ vim & efficacitatem hoc exemplo probauit; ac demum eos notauit ac reprehendit, qui eiusmodi exemplo in propriam ipsorum salutem non vterentur.

CAP. VIII.

a *Et duodecim cum illo.*] Prædicabant illi duodecim etiam per ciuitates & castella, & euangelizabant regnum Dei qui summa sua misericordia decreuit hoc donum maximum hominibus largiri; idemque apertè, sedulò ac diligenter per ministros delectos annuntiari. b *Mulieres aliquæ.*] testes virtutis Iesu, vtpote magnis beneficiis affectæ, & ipsius iam factæ discipulæ: quæ cùm diuites essent, *ministrabant ei de facultatibus suis*; ita vt Iesus nihil ab homine quoquam exigeret; sed omnibus gratis & euangelium enuntiaret, & beneficia conferret. & cùm multæ essent, facillimè suppeditabant sumptus frugalissimo magistro, & ipsius comitibus.

c *Quæ vocatur Magdalene.*] Omnes fœminæ notæ, quarum conditio & vitæ ac valetudinis genus insignia fuerāt anteà, & præsens etiam status, quantum ab illo differret priori, cognosci poterat.

d *Vxor Chusæ.*] Ita vt in aula quoque regia Iesu virtutis ac doctrinæ fama celebrari posset: atque ita omnibus in locis omnibus hominum ordinibus cognosci.

ceciditsecus viam, &[a] conculcatum est,&
volucres cæli comederũt illud. 6 Et aliud
cecidit supra petram:& natum aruit,quia
non habebat humorem. 7 Et aliud ceci-
dit inter spinas,&[b] simul exortę spinę suf-
focauerũt illud. 8 Et aliud cecidit in ter-
ram bonam : & ortum, fecit fructum cẽ-
B tuplum. Hæc dicens clamabat, Qui ha-
bet aures audiendi, audiat. 9 Interroga-
Mat.13.a.10 Marc.4.b.10 bant autem eum discipuli eius, quæ esset
hæc parabola. 10 Quibus ipse dixit, Vo-
bis datum est nosse mysterium regni Dei,
Esa.6.c.9. Mat.13.b.14 cæteris autẽ in parabolis, vt videntes non
Marc.4.b.12 Ioh.12.f.40 videant, & audientes non intelligant.
Act.28.f.26 Rom.11.b.8. 11 Est autem hęc parabola:Semen,est ver-
bum Dei. 12 Qui autem secus viam: hi
sunt[c] qui audiunt, deinde venit diabolus,
& tollit verbum de corde eorum, ne cre-
dentes salui fiant. 13 Nam qui supra pe-
tram:qui cùm audierint,cum gaudio sus-
cipiunt verbum: & hi radices non habẽt:
Syral 1 ms. 6. quia ad tempus credunt,&[d] in tempore
tentationis recedunt. 14 Quod autem in
spinas cecidit:hi sunt qui audierunt, &[e] à
solicitudinibus & diuitiis, & voluptati-
bus vitæ, euntes, suffocantur, & non re-
ferunt fructum. 15 Quod autem in bo-
nam terram: hi sunt qui in corde bono &
optimo audientes verbum retinẽt,& fru-
Mat.4.b.15 Marc.4.c.21 ctum afferunt in patientia. 16 Nemo au-
tem lucernam accendens,[f] operit eam va-
se, aut subtus lectum ponit: sed supra cã-
d delabrum

a *Conculcatum est.*] contemptum & neglectum, consuetudine & frequẽtia vulgati, hoc est, perditissimum hominum genus, qui negligunt doctrinam omnino callo iam obducto in vulgaris vitæ consuetudine.

b *Simul exorta.*] Quanquam etiam triticum natum fuerit & creuerit, tamen quia permissæ etiam sunt spinæ simul oriri & crescere, illæ suffocabant triticum.

c *Qui audiunt.*] & non intelligunt, vt apud Matthæum; namque hi negligunt & conculcant.

d *In tempore tentationis.*] tribulatio, persecutio & oppressio propter verbi obseruationem exorta, quamuis ab hominibus exuatur, tamen Deo permittẽte fit, ad examinationem & periculum faciendum de iis qui solidis fidei & charitatis fundamentis innituntur. ideoque eiusmodi aduersitas *tentatio* vocatur. Tentari enim Deus permittit suos huiusmodi periculis. Instabiles tempore tentationis recedunt à fide aut à fidei professione: atque adeò ab exercitationibus & documentis iis, quæ ex verbi præscripto iniri & præstari debent.

e *A solicitudinibus.*] seculi huius, ex Matthæo exponimus. hæc pars spinarum ambitionis semine oritur.

f *Operit eam vase.*] genus pro quacunque specie caua: ita candelabri ipsius basis vas est. vt terebra quædā medicis familiaris, qua capitis ossa latiori foramine pertunduntur, *modiolus* dicitur.

delabrum ponit, vt intrantes videant lu- C
men. 17 Non est enim occultum quod *Mat.10.c.26 Marc.4.c.22*
non manifestetur: nec absconditum quod
non cognoscatur, & in palam veniat.
18 [a] Videte ergo quomodo "audiatis". Qui *Mat.13.b.12 & 25.c.29.*
enim habet, dabitur illi: & quicunque "auditis 7 MS.C.
non habet, etiam quod putat se habere, au-
feretur ab illo. 19 Venerunt autem ad il- *Marc.4.c.25 Mat.12.d.46*
lum mater & [b] fratres eius: & non poterant
adire eum præ turba. 20 Et nuntiatum est
illi, Mater tua & fratres tui stant foris, vo-
lentes te videre. 21 Qui respondens, dixit
ad eos, Mater mea & fratres mei, hi sunt
qui verbum Dei audiunt & faciunt.
22 Factum est autem [c] in vna dierum: & *Mat.8.c.19 Marc.4.d.36*
ipse ascendit in nauiculam, & discipuli eius,
& ait ad illos, Transfretemus trans stagnum.
Et ascenderunt. 23 Et nauigantibus illis
obdormiuit: & descendit procella venti in
stagnum, & "complebantur", & periclita- "compelle-bantur o.
bantur. 24 Accedentes autem suscitaue-
runt eum, dicentes, *Præceptor, perimus. *Præceptor cq.s.
At ille surgens, increpauit ventum & tem-
pestatem aquæ: & cessauit, & facta est tran-
quillitas. 25 Dixit autem illis, Vbi est fi-
des vestra? Qui timentes, mirati sunt ad D
inuicem, dicentes, Quis putas, hic est; quia
& ventis & mari imperat, & obediunt ei?
26 "Et nauigauerunt" ad regionem Gerase- *Mat.8.d.28 Marc.5.a.1*
norum, quæ est contra Galilæam. 27 Et "Enauigauerunt autem MS.C.1.
cùm egressus esset ad terram, occurrit illi
vir quidam qui habebat dæmonium iam
temporibus.

a *Videte ergo quomodo audiatis.*] Nam hæc vobis dicta sunt & exposita ad vestram & aliorum per vos instruendorum doctrinam.

b *Fratres eius.*] Hebraici & Syriaci sermonis vsus obtinuit, vt nomen fratrum propinquos significet.

c *In vna dierum.*] Postridie quàm à matre & propinquis fuisset quæsitus iam vesperi, post propositam atque explicatam parabolam seminis.

temporibus multis, & vestiméto non in-
duebatur, neque in domo manebat, sed in
monumentis. 28 Is vt vidit Iesum, pró-
cidit ante illum: & exclamans voce ma-
gna, dixit, Quid mihi & tibi est Iesu fili
Dei Altissimi? obsecro te ne me torqueas.
29 Pręcipiebat enim spiritui immundo vt
exiret ab homine. Multis enim tempori-
bus arripiebat illum, & vinciebatur cate-
nis, & cõpedibus custoditus: & ruptis vin-
culis agebatur à dæmonio in deserta.
30 Interrogauit autem illum Iesus, dicens,
E Quod tibi nomen est? At ille dixit, [d] Legio:
[e] quia intrauerãt dæmonia multa in eum.
31 Et rogabant illum ne imperaret illis vt
Mat. 8. d. 30 Marc. 5. a. 11. in abyssum irent. 32 Erat autem ibi grex
porcorũ multorum pascentium in mõte:
& rogabãt eum, vt permitteret eis in illos
ingredi. Et permisit illis. 33 Exierũt ergo
dæmonia ab homine, & intrauerunt in
porcos: & impetu abiit grex per præceps
in stagnum, & suffocatus est. 34 Quod vt
viderunt factum qui pascebant, fugerunt:
& nuntiauerunt in ciuitatem & in villas.
35 Exierũt autem videre quod factum est:
& venerunt ad Iesum, & inuenerunt ho-
minem sedenté à quo dæmonia exierant,
vestitum, ac sana mente ad pedes eius, &
timuerunt. 36 Nuntiauerunt autem illis
& qui viderãt, [f] quomodo sanus factus es-
set à legione. 37 Et rogauerunt illum om-
nis multitudo regionis Gerasenorum vt

d 2 discederet

d *Legio.*] Nomen militare à Græcis etiam, atque adeó à dæmonibus vsurpatum.

e *Quia intrauerant.*] Duo erãt à dæmonibus vexati, sed alter à legione, alter veró ab vno vel paucis dæmonijs tenebatur. Lucas persecutus est legionis narrationem, vt ostenderet maximam Iesu virtutem, cui tanta dæmoniorum multitudo, vis & cõcordia resistere non posset: ideóque illos victos ac deditos aperté indicauit illa oratione, *Rogabant illum ne imperaret illis.* & illa etiam, *vt permitteret*; nam singularium dæmonum victorum & expulsorũ exempla iam plura à Iesu fuerant edita.

f *Quomodo sanus factus esset à legione.*] Quemadmodum solo iussu & imperio legio tota fuisset expulsa.

discederet ab ipsis: [a] quia magno timore
tenebantur. Ipse autem ascendens nauim,
reuersus est. 38 Et rogabat illum vir à quo F
dæmonia exierant, vt cum eo esset. Dimi-
sit auté eum Iesus, dicens, 39 Redi in do-
mum tuã, & narra quanta tibi fecit Deus.
Et abiit [b] per vniuersam ciuitatem, prędi-
cans quanta illi fecisset Iesus. 40 Factum
est autem, [c] cùm rediisset Iesus, excepit illũ
turba. erant autem omnes expectãtes eũ.
41 Et ecce vênit vir cui nomen Iairus, & Mat.9.c.18. Marc.5.b.22
ipse princeps synagogæ erat: & cécidit ad
pedes Iesu, rogãs eum vt intraret in domũ
eius, 42 quia vnica filia erat ei ferè [d] anno-
rũ duodecim, & hæc moriebatur. Et con-
tigit, dum iret, à turbis comprimebatur.
43 Et mulier quędam erat in fluxu sangui-
nis ab annis duodecim, quæ in medicos
erogauerat omnem substantiã suam, [e] nec
ab vllo potuit curari: 44 accessit retrò, &
tetigit fimbriam vestimenti eius: & cõfe-
stim stetit fluxus sanguinis eius. 45 Et ait
Iesus, Quis est qui me tetigit? Negãtibus
autem omnibus, dixit Petrus, & qui cum
illo erant, Præceptor, turbæ te cõprimunt
& affligunt, & dicis, Quis me tetigit?
46 Et dixit Iesus, Tetigit me aliquis. nam * * & o.
ego noui virtutem de me exisse. 47 Vidés
autem mulier quia non latuit, tremés vê-
nit, & prócidit ante pedes eius: & [f] ob quã
causam tetigerit eum, indicauit corã om-
ni populo: & quemadmodum confestim
sanata

a *Quia magno timore.*] Religioso timore agnoscentes virtutem prorsus diuinam, cui dæmonum multitudo sustinendæ nulla ratione par esse potuisset. Sapientiùs hi de Iesu sentiebant, quàm Scribæ & Pharisæi peruicaces.

b *Per vniuersam ciuitatem.*] per omnem Decapolin.

c *Cùm rediisset Iesus.*] traiecto rursum freto in regionem Israelitarum, ostenso virtutis suæ lumine vicinis, ad æmulationem suorum.

d *Annorum duodecim.*] Ided iam charior, quia grandior. Ea ætas puellis periculosa est, & morbis obnoxia, qui non animi deliquiis, vt minori ætate, sed vel morte, vel diuturna post valetudine ac difficili terminãtur. Causa à medicis petatur.

e *Nec ab vllo potuit curari.*] vel remedio vel consilio. Signum naturæ à morbo superatæ, & à medicinæ arte desperatæ.

Ob quam causam tetigerit eum.] quod videlicet agnouerit suam curationé non pendére iam à naturæ vi, sed à diuina virtute, quam in Iesu esse crediderat.

G sanata sit. 48 At ipse dixit ei, Filia, g fides
tua saluã te fecit: vade in pace. 49 Adhuc
illo loquẽte, venit quidam ‟ad principem'
synagogæ, dicens ei, Quia mortua est filia
tua, noli vexare illum. 50 Iesus autem au-
dito hoc verbo, respõdit patri puellę, Noli
timere: crede tantùm, & salua erit. 51 Et
cùm venisset domũ, non permisit intrare
secum quẽquam, nisi Petrum, & Iacôbũ,
& Iohannem, & patrem & matrẽ puellæ.
52 h Flebant autem omnes, & plangebant
illam. At ille dixit, Nolite flere: non est
mortua puella, sed dormit. 53 Et deride-
bant eum, scientes quòd mortua esset.
54 Ipse autem tenens manum eius, clama-
uit, dicens, Puella, surge. 55 i Et reuersus
est spiritus eius, & surrexit continuò. Et
iussit illi ‟dari' mãducare. 56 k Et stupue-
runt parentes eius, quibus præcepit ne ali-
cui dicerent quod factum erat.

CAP. IX.

A CONuocatis autem a duodecim Aposto-
lis, dedit illis virtutem & potestatem
super omnia dæmonia, & vt lãguores cu-
rarent. 2 Et misit illos b prædicare regnũ
Dei: & sanare infirmos. 3 Et ait ad illos,
Nihil tuleritis ‟in via', c neque virgã, neq;
peram, neque panem, neque pecuniã: ne-
que duas tunicas habeatis. 4 Et in quam-
cunque domum intraueritis, ibi manete,
& inde ‟ne' exeatis. 5 Et quicunque non
receperint vos: exeuntes de ciuitate illa,

‡ à princip e. s.

‡ dari 6 ms. e.

Mat.10.a.1 Marc.3.b.13

Mat.10.a.9 Marc.6.a.8 ‡ in viam ms.c.s.

‡ ms.c.s.

Act.13.g.51

g *Fides tua saluam te fecit.*] Tanta fides tibi fuit, vt quæ nullum remedium, nullum medicum tibi opem ferre posse, iã longo experimento cognoueras; crediderit à me nullo adhibito naturali remedio, nulla medica arte, sed solo vestimentorum tactu, id quod naturale esse nõ potest, repẽtè sanari omninoque restitui te posse. Solent qui multa experti frustrà sunt, minus credere, quàm qui nõdum quicquam sunt experti. ideò maior huius fœminæ fides, quàm si nondum periculum factũ esset medicæ efficacitatis.

h *Flebant.*] verè iam mortuã omnibusque conclamatam.

i *Et reuersus est spiritus eius.*] qui iam longè aberat ab illius corpore: audiuit tamen vocem Iesu reuocantis: adeoque celeriter reuersus in corpus totum denuò sese insinuauit, vt puella continuò surgeret.

k *Et stupuerunt.*] tantæ virtutis, tam efficacis, tãque præsentis spectaculo.

CAP. IX.

a Ex discipulorũ multitudine *duodecim* delegit, quibus legationẽ Dei, cuius ipse magnus nuntius erat, singulatim committeret: additis diuinæ auctoritatis testimoniis, nempe miraculorum efficiendorum facultate. his auctoramẽtis Apostoli creati & appellati ab illo sunt.

b *Prædicare regnum Dei.*] Euangelicæ legationis summa; Regnum Dei appropinquare: ad quod admittentur, qui legationi credentes, pœnitentiæ propositam conditionem subierint. *Regnum Dei*, est victoria parta de potestate tenebrarum, in admirabilem Dei lucem homines deduci, credẽtes & obedienter Euangelio. Huius beneficij diuini signum erat hominum à dæmoniis, & grauissimis morbis oppressorum liberatio.

c *Neque virgam.*] Apud Marcũ permittitur virga tantùm; sed nulla est pugnãtia. namque Matthæus & Lucas ea referunt, quæ curati poterant ab Apostolis, nisi prohibita essent curari, inquam, in ipsa via ad commeatum vel viaticum futurę diei vel buræ. Marcus autem ea etiam refert, quæ quanquam non curata, tamen fortè oblata tolli possent: ex quibus nihil conceditur etiam præter baculum fortè inuentum, aut ex ligno aliquo sterili in via excisum, si eo fortè indigere accideret.

etiam puluerem pedum vestrorum excu-
tite in testimonium supra illos. [6] Egressi
autem circuibant per castella, euãgelizan-
tes & curãtes vbique. [7] [a] Audiuit autem Mat.14.a.1. Marc.6.b.14
Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab
eo: & [b] hæsitabat eò quòd diceretur à qui-
busdã, Quia Iohannes surrexit à mortuis:
[8] à quibusdam verò, Quia Elias apparuit:
ab aliis autẽ, Quia Propheta vnus de an-
tiquis surrexit. [9] Et ait Herodes, Iohannẽ
ego decollaui: Quis est autem iste de quo
ego talia audio? Et quærebat videre eum.
[10] [c] Et reuersi Apostoli, narrauerunt illi Mat.14.b.13 Marc.6.d.31
quæcunque fecerunt: & assumptis illis se-
cessit seorsum in locum desertum, qui est
Bethsaidæ. [11] Quod cùm cognouissent
turbæ, secutę sunt illum: & excepit eos, & B
loquebatur illis de regno Dei: & eos qui
cura indigebant sanabat. [12] Dies autem
cœperat declinare. Et accedentes duode-
cim, dixerunt illi, Dimitte turbas, vt eun- Mat.14.b.15 Marc.6.e.35
tes in castella, villasque quæ circa sunt, di-
uertãt, & inueniant escas: quia hîc in loco
deserto sumus. [13] Ait autẽ ad illos, Vos
date illis manducare. At illi dixerũt, Non Ioh.6.b.9.
sunt nobis plus quàm quinque panes, &
duo pisces: nisi fortè nos eamus, & ema-
mus in omnẽ hanc turbam escas. [14] Erãt
"autem" ferè viri quinque millia. Ait autẽ [*] ... e.4.
ad discipulos suos, Facite illos discumbe-
re per conuiuia quinquagenos. [15] Et ita
fecerunt. Et discumbere fecerunt omnes.

Acceptis

a *Audiuit autem Herodes*] diebus aliquot, postquam Apostoli creati ac delegati fuissent.

b *Hæsitabat.*] quòd sciret Iohannem occisum à se. qui si resurrexisset, multò quàm antea fortior & efficientior redire videbatur ex resurrectione; quippe priùs viuens nullum signum fecerat, sed baptizauerat tantum, & prædicauerat pœnitentiam. hic verò de quo audiebat, neminem baptizabat; prædicabat verò & miracula edebat. ita dispar munus alterã à Iohãne personam arguebat, quamobrem hæsitabat. *Et quærebat videre eũ:* nam facilè dignosceret Iohannésne an alius esset.

c *Et reuersi Apostoli.*] eodem ferè tempore quo Iohannis discipuli renuntiauêre Iesu ipsorum magistrum occisum fuisse ab Herode.

16 Acceptis autem quinque panibus &
duobus piscibus, respexit in cælum, &
[d] benedixit illis: & fregit, & distribuit dis-
cipulis suis, [e] vt ponerent ante turbas.
17 Et manducauerunt omnes: & saturati
sunt. Et sublatum est quod superfuit illis,
fragmētorum cophini duodecim. 18 [f] Et
Mat.16.b.13 Marc.8.c.27 factum est: cùm solus esset orans, erant cū
illo & discipuli: & interrogauit illos, dicēs,
Quem me dicunt esse turbæ? 19 At illi
Alij 1 .. responderūt, & dixerunt, Iohannē Bapti-
C stam, alij autē Eliam, alij verò quia vnus
Propheta de prioribus surrexit. 20 Dixit
autem illis, Vos autem quem me esse di-
citis? Respondens Simon Petrus, dixit,
[g] Christum Dei. 21 At ille increpās illos,
præcepit ne cui dicerent hoc, 22 dicens,
Mat.17.c.22 Marc.8.d.31 [h] Quia oportet filium hominis multa pati,
& reprobari à senioribus & principibus
sacerdotū & Scribis, & occidi, et tertia die
Mat.10.d.38 & 16.d.24 resurgere. 23 Dicebat [i] autē ad omnes, Si
Marc.8 d.34 Infr.14.f.27 & 17.g.33 quis vult post me venire, abneget semet-
ipsum, & tollat crucem suam quotidie, &
Ioh.12.d.25 sequatur me. 24 Qui enim voluerit ani-
mam suam saluam facere, perdet illam:
nam qui perdiderit animam suā propter
me, saluam faciet illam. 25 Quid enim
proficit homo, si lucretur vniuersum mū-
dum, se autem ipsum perdat, & detrimen-
Mat.10.e.33 Marc.8.d.38 tum sui faciat? 26 Nam qui me erubue-
2 Tim.2.b.12 rit & meos sermones, hunc filius hominis
erubescet [k] cùm venerit in maiestate sua &
patris,

d *Benedixit illis.*] Benedictionis ac benedicēdi verbum, cùm ad Dei auctoritatem refertur in sacro sermone, amplificationis facultatē & vim significat.

e *Vt ponerent ante turbas.*] Abundantiam maximā hæc oratio significat: ita enim apponi debebant, vt vnusquisque ex discumbentibus ante se habere, acciperéque posset. ad minimum autem quinquageni discumbebant.

f *Et factum est.*] non eodem tēpore, sed post exsaturatam bis multitudinem sese sequentium, cùm esset in agro Cæsareæ Philippi. Namque hoc ad eam rem retulit Lucas, vt indicaret post tot generum miracula edita, cuiusmodi hominum iudicium de Iesu esset.

g *Christum Dei.*] Vnctum Dei. Breuiter præstrinxit testimoniū de Christo illud, quod nemo potest edere, nisi Spiritu sancto dictante. Eius expositio petenda est ex nostris elucidationibus in Matthæum.

h *Quia oportet filium hominis.*] Ratio quamobrem vetaret publicari testimonium illud, erat, quòd ante publicationem oportebat à se ea subire omnia, quæ ad veri Christi negotiū pertinerent. anteà enim testimoniū illud capi non poterat ab hominibus adhuc animalibus: neque constare spiritualibus, quia nondum Spiritus sanctus erat datus ante Christi clarificationem.

i *Dicebat ad omnes.*] Solebat dicere omnibus, vt se sequerentur, imitarenturque suam patientiam & tolerantiam laborum & iniuriarum vsque ad mortē. se enim, qui de regno Dei hominibus communicando ageret, perpetuò in eo versari, vt multa pateretur ab improbis, & beneficentissimus esset erga omnes. hancque conditionem proponere omnibus qui sequi se vellent, vt forti animo virtutis & pietatis iter instituerent: idq; sibi proponerent negotij, vt Deo placerent per omnia: nec cogitarēt de difficultate rerum, sed sperarent optimum exitum Deo auctore, cui ipsorum salus curæ erat. Nunc verò hāc doctrinam opportunè repetiit discipulis, cùm significatum illis fuisset ipsum esse filium Dei, & vnctū Dei, quē tanta gloria maneret. Inuitauit itaque suos ad sui imitationem, proposita spe conglorificationis & regni.

k *Cum venerit in maiestate sua.*] Tantī faciunt homines quidam caducam existimationem sui apud homines, vt erubescant Christi crucem: atque hac stultitia negligunt existimationem apud maiestatem Dei & Christi, & sanctorum Angelorum coronas illustrissimas & nobilissimas.

patris, & ſanctorum angelorum. 27 Dico
autem vobis verè, ſunt aliqui hîc ſtantes,
qui non guſtabunt mortem, donec videát
regnum Dei. 28 Factum eſt autem poſt Mat. 16. d. 28. Marc. 9. a. 1.
hæc verba [a] ferè dies octo, & aſſumpſit D
Petrum & Iacôbum & Iohannẽ, & aſcen-
dit in montem vt oraret. 29 Et facta eſt,
dum oraret, ſpecies vultus eius altera: &
veſtitus eius albus & refulgens. 30 Et ec-
ce duo viri loquebantur cum illo. Erant
autem Moyſes & Elias, 31 [b] viſi in maie-
ſtate: & dicebant exceſſum eius, quem
completurus erat in Ieruſalem. 32 Petrus
verò & qui cum illo erant, grauati erant
ſomno. Et euigilantes, viderunt maieſta-
tem eius, & duos viros qui ſtabant cũ illo.
33 Et factum eſt: [c] cùm diſcederent ab *illo*,
ait Petrus ad Ieſum, Præceptor, Bonũ eſt
nos hîc eſſe: & faciamus tria tabernacula,
vnum tibi, & vnum Moyſi, & vnũ Eliæ:
neſciens quid diceret. 34 Hæc autem *illo*
loquente, [d] facta eſt nubes, & obumbrauit
eos: & timuerunt, intrantibus illis in nu-
bem. 35 Et vox facta eſt de nube, dicens,
Hic eſt filius me' dilectus: ipſum audite. Mat. 3. d. 17. 2. Pet. 1. d. 17.
36 Et dum fieret vox, [e] inuẽtus eſt Ieſus ſo-
lus. Et ipſi tacuerunt, [f] & nemini dixerunt
in illis diebus quicquam ex his quę vide-
rant. 37 Factum eſt autẽ: in ſequenti die, Mat. 17. b. 14. Marc. 9. c. 17.
deſcendentibus illis de monte, occurrit
illi turba multa. 38 Et ecce vir de turba
exclamauit, dicens, Magiſter, obſecro te,
reſpice

a *Ferè dies octo.*] poſt ſex dies ante octauum, ſeptimo iam ferè exacto.

b *Viſi in maieſtate.*] Magnam auctoritatem præferebant in illo ſpectaculo Moſes & Elias, vt planè videretur alter legiſlator à Deo conſtitutus magna cum dignitate, alter legis interpres & prophetico ſpiritu plenus, [illegible] magna animi conſtantia, magnoque ſtudio. ſed vterque apertè declarabat ſe non eſſe ſummum & perfectiſſimum illum Dei legatum, ſed indicẽ & prędictorem ac prædicatorem Ieſu, qui præſens aderat: quandoquidẽ illi colloquebãtur cum illo, tanquam cum maiore, atque eo ipſo, de quo ipſi vaticinati fuerant, vt prænuntij. id quod etiam colloquij argumento declarabatur, *De exceſſu quem completurus erat.* Græcè eſt, *de exodo.* ſignificat expeditionem. Eam expeditionẽ intelligebant, quam Moſes per figurã geſſerat in Ægypto & rubro mari: cuius figuræ veritas illa exodus erat, quam Ieſus in Ieruſalem morte & reſurrectione ſua completurus erat. nam Moſes cœperat tantùm exodũ in figura & vmbra; Ieſus re & veritate, hoc eſt, animorum allata ſalute & liberatione completurus erat, vt multos filios in gloriam adduceret. Decebat enim eum auctorem conſummare, vt D. Paulus docet.

c *Cùm diſcederent ab illo.*] iubẽte Deo, cedẽtes illi omnem auctoritatem, & lampada tradentes, quod mox voce cælitus edita declarandum erat.

d *Facta eſt nubes.*] Singularis pręſentiæ Dei ſignum: nam nubes currus Dei eſſe dicitur.

e *Inuentus eſt Ieſus ſolus.*] Quem ſolum filium ſuum, & orbis magiſtrũ vnicum Deus appellauerat.

f *Et nemini dixerunt.*] ita iuſſi à Ieſu, quia teſtimonium illud diuinitatis & virtutis Ieſu, quod ſingulari quadam gratia exhibere voluit Deus tribus teſtibus, quo tempore Ieſus à Scribis & Phariſæis vt ſeductor traducebatur; à ſimplicioribus verò hominibus nõ maior eſſe putabatur, quàm aut Iohannes, aut Propheta aliquis ſummus. Id verò teſtimonium publicè edendum erat omni orbi, poſt illius à mortuis reſurrectionem.

respice in filium meum, quia vnicus est
mihi. 39 & ecce spiritus apprehēdit eum,
& subitò clamat, & elidit, & dissipat eum
cum spuma, & vix discedit dilanians eum.
40 & rogaui discipulos tuos vt eiicerēt illū,
& non potuerunt. 41 Respondens autem
Iesus, dixit, O generatio infidelis & per-
uersa, vsquequo ero apud vos, & patiar
vos? Adduc huc filium tuum. 42 Et cùm
accederet,[a] elisit illum dęmonium, & dis-
sipauit. Et increpauit Iesus spiritum im-
mundum, & sanauit puerum: & reddidit
illum patri eius. 43 Stupebāt autem om-
nes[b] in magnitudine Dei: omnibusque
mirantibus in omnibus quæ faciebat, di-
xit ad discipulos suos, 44 [c]Ponite vos in
cordibus vestris sermones istos, Filius e-
nim hominis futurum est vt tradatur in
manus hominum. 45 At illi ignorabant
F verbum istud, & erat velatū ante eos,[d] vt
non sentirent illud: & timebant eum in-
Infr.22.c.24 Matt.18.a.1 Marc.9.e.34 terrogare de hoc verbo. 46 Intrauit autē
cogitatio in eos, quis eorum maior esset.
47 At Iesus vidēs cogitationes cordis illo-
rum, apprehēdit puerum, & statuit illum
secus se, 48 & ait illis, Quicunque susce-
perit puerum istum in nomine meo, me
recipit: & quicunque me receperit, recipit
eum qui me misit.[e] Nam qui minor est in-
ter vos omnes, hic maior est. 49 Respon-
dens autem Iohānes, dixit, Præceptor,[f] vi-
dimus quendam in nomine tuo eiicientē

a *Elisit illum dæmonium.*] testimonio manifesto quòd non anteà exierat, & quòd timebat Iesum. Quid sit dęmonium immundum, docuimus in apparatu in lib. Ioseph.

b *In magnitudine Dei.*] Manifestum enim erat dæmonium illud non alia virtute, quā diuina, fuisse expulsum. Mirabantur autem tantam virtutem à Deo datam Iesu, vt sola increpatione dæmonium tam pertinax esset expulsum; & puer multis modis læsus, subitò restitueretur sanitati.

c *Ponite vos in cordibus vestris.*] Obseruate quæ hîc aguntur, & quā præclarum testimonium editur ab hominibus admirantibus ea quæ facio, & videbitis posteà quemadmodum conuertatur iudicium vulgi, cùm filius hominis tradetur in manus hominum, ne & vestrum iudicium etiā labet cum vulgaribus: memineritis autem eiusdem Dei, cuius auctoritate hæc nunc miranda fiunt, iudicio & consilio illa etiam futura esse.

d *Vt non sentirent illud.*] mysterium illud humanæ redemptionis, quod Iesu traditum erat efficiendum, tam frequenter ab ipso prædictum, non intelligebant discipuli: & cùm non planè cognoscerent an de morte sua apertè loqueretur, an allegoricè mortem & traditionem, &c. nominaret; non audebant interrogare, ne aut illum, vt verebantur, offenderent; aut si de periculo manifesto agi intelligerent, ipsorum animi, quales in ea re essent, patefierent. Vnusquisque enim metu communis periculi turbari facilè poterat, vt tunc adhuc fragiles erant. Sed interea cùm de regno, ab ipso toties nominato, cogitarent, ambitiosis cogitationibus tētati sunt.

e *Nam qui minor est inter vos.*] Qui se minimum omnium gesserit, atque simplicitatem, innocentiam, puritatē huic ætati simillimam, complexus atque secutus fuerit; hic mihi similis reddetur adeò vt qui illum susceperit, alterum me suscipiat. Hæc de magnitudine contentio apta est regno cælorum, hoc est, de magnitudine modestię & charitatis atq; obedientiæ erga Deum, & officij erga proximos faciendi.

f *Vidimus quendam.*] Cùm Iesus dixisset omnem fidelem, simplicem & innocentem virum, qui suam doctrinam sequeretur, suum esse discipulum, & regno Dei aptum, eoq; magis, quo minorem & modestiorem se præbere compertum esset: meminit Iohannes ab ipsis fuisse prohibitum *quendam*, qui Iesu nomine eiiceret

e dæmonia,

dæmonia, eo quòd non esset ex numero ipsorum, neque sequeretur eos, sed videretur ad aliud collegium pertinere: atque hæc res nec ambitionis neque contentionis expers fuit apud discipulos. Iesus autem docuit nullam inuidiam, nullam contentionem debere esse inter eos, qui in se crederent: siquidem omnibus vna cura esse debebat, vt humanarum & priuatarum commoditatum cogitatione deposita, ad regnum Dei multis hominibus locupletandum, sine vlla contentione omnis opera nauaretur. quibus hoc proprium & certum negotium suscipitur, iis nemo impediat aut prohibeat, qui in eandem rem vbicunque sit incumbit.

dæmonia,& prohibuimus eum: quia non
sequitur nobiscum. 50 Et ait ad illum Ie-
sus, Nolite prohibere. qui enim non est
aduersum [*]vos,pro vobis est. 51 Factum [*] nos, pro nobis 6 MS. R.G.
est autem [a]dum complerentur dies assum-
ptionis eius, & ipse faciem suam firmauit
vt iret in Ierusalem. 52 Et misit nuntios
ante conspectum suum: & eútes intraue-
runt in ciuitatem Samaritanorum,vt pa-
rarent illi. 53 Et non receperunt eú,[b]quia G
facies eius erat euntis in Ierusalé. 54 Cùm
vidissent autem discipuli eius Iacobus &
Iohannes, dixerunt, Domine,[c]vis [*]dici- [*] dicamus 6...
mus vt ignis descendat de cælo,& consu-
mat illos[*]? 55 Et conuersus increpauit il- [*] sicut & Elias fecit 8 MS.G.S.
los,dicens,[d]Nescitis cuius spiritus estis.
56 Filius hominis non venit animas per- Ioh.3.b.17 & 12.g.47.
dere, sed saluare. Et abierunt in aliud ca- Mat.8.c.19
stellum. 57 Factum est autem:ambulan-
tibus illis in via,[e]dixit quidam ad illum,
Sequar te quocunque ieris[*]. 58 [*]Dixit illi [*] Domine MS.G.S.
Iesus,[f]Vulpes foueas habent, & volucres [*] Et MS.G.
cæli nidos: filius autem hominis non ha-
bet vbi caput [*]reclinet. 59 Ait autem ad [*] suum MS Ambr.S.
alterum,Sequere me. Ille auté dixit, Do-
mine, permitte mihi primùm ire,& sepe-
lire patrem meum. 60 Dixitque ei Iesus,
[g]Sine vt mortui sepeliant mortuos suos:
tu

a *Dum complerentur dies assumptionis eius*.] Dies expediendi negotij à se suscepti,recto & contento itinere Ierusalem petere cœpit; illa actione declarās negotium illud sibi cordi maximè esse.

b *Quia facies eius erat euntis in Ierusalé*.] Quia illi non communicabant cum Iudæis, maximè verò eo tépore quo sacrorum ritus ab alteris curarentur, quia summa contentio inter vtrumque populum de sacris erat; ne viderentur eos iuuare cibo, potu, & hospitio, ad cultum sibi non probatum euntes.

c *Vis dicamus*.] vis petamus. sic illud, Dic vt lapides isti panes fiant.

d *Nescitis cuius spiritus estis*.] Videmini vobis moueri studio ac zelo pietatis & gloriæ Dei, sed reuera vestrarū rerum cogitatione mouemini,& humanæ contētionis ac victoriç studio. Ego meas ipsius res non curo, vt homines omnes ad salutem vocem, etiā cum vitæ meæ periculo. videte vos an meo spiritu ducamini.

e *Dixit quidam ad illum*.] Quidam qui cogitabat de regno temporali, de potentia & opibus, cùm videret Iesum tam studiosè illud iter instituisse, existimauit breui fore, vt qui illū sequerentur,ditescerent: ideò sese comitem vltrò offerebat.

f *Vulpes*.] Vulpes,quia nocent,odio habentur hominibus; & tamen locū habent in quo tutę quiescant. Volucres naturâ vagæ, tamen quò appellunt nidos ponunt, vbi soboles suas propagent, & ipsæ recreentur. Filius hominis perpetuis laboribus,propter hominum vtilitatem susceptis, nihil in hoc mundo aut habet aut petit. neque tantum loci sibi adscribit,quātum ad caput reclinandūm satis esse possit; imò moriturus caput in corpus suum inclinabit huiusmodi animo & studio instructūm oportet eū esse, qui me quocūque euntem sequi velit.

g *Sine vt mortui*.] Ego te ad regnum viuentium voco, in quo de vita,non de morte agitur: ista officia sunt eorum, quibus hæc vitæ ratio ignota vel neglecta est. Istiusmodi multi sunt, qui humanas res curare possint, scilicet mortui;qui de vita cælesti parum soliciti sunt. rari qui meam rationem exactè sequantur. te volo inter hos raros esse, & annuntiare regnum Dei, quod maximè excellit ista omnia quæ ab hominibus filiis Adæ curantur.

k o. tu autem vade, annuntia regnum Dei.
61 Et [h] ait alter, Sequar te Domine, sed per-
quæ MS. mitte mihi primùm renuntiare his [i] qui
domi sunt. 62 Ait ad illum Iesus, Nemo
mittens manum suam ad aratrum, & re-
spiciens retrò, aptus est regno Dei.

CAP. X.

A POst hæc autem [a] designauit Dominus
& alios septuaginta duos: & misit illos
[b] binos ante faciem suam in omnem ciui-
tatem & locum [c] quò erat ipse venturus.
Mat.9.d.37 2 Et dicebat illis, [d] Messis quidem multa:
operarij autem pauci. Rogate ergo domi-
nũ messis, vt mittat operarios in messem
Mat.10.b.16 suã. 3 Ite: ecce ego mitto vos [e] sicut agnos
Marc.6.a.8 4.Reg.4.c.29 inter lupos. 4 Nolite portare sacculum,
neque peram, neque calceamenta: & [f] ne-
minem per viam salutaueritis. 5 In quã-
cunque domum intraueritis, primùm di-
cite, Pax huic domui. 6 & si ibi fuerit fi-
lius pacis, requiescet super illũ pax vestra:
sin autem, ad vos reuertetur. 7 In eadem
autem domo manete edentes & bibentes
Mat.10.b.10 Deut.24.c.14 1.Ti.5.c.18 8 [g] quæ apud illos sunt. dign' est enim ope-
rarius [h] mercede sua. Nolite transire [i] de
B domo in domum. 8 Et in quamcunque
ciuitatem intraueritis, & susceperint vos,
[k] manducate quæ apponuntur vobis: 9 &
curate infirmos qui in illa sunt: & dicite
illis, Appropinquauit in vos regnum Dei.
10 In quamcũque autem ciuitatem intra-
ueritis, & non susceperint vos, exeũtes in

h *Ait alter.*] vocatus ad annuntiandum regnum Dei, *renuntiare his qui domi sunt*: illis valedicere, & rationem eorum habere, atque eum ipsorum beneplacito discedere. Hæc omnia impedimenta potius sunt, quàm adiumenta iis qui regno Dei amplificando operam nauare student. Alludit ad Helisei historiam. Sunt maiora munera & officia quæ ad ministerium & multorum salutem pertinent, quàm quæ priuatam, eamque humanam rationem tangunt.

CAP. X.

a *Designauit Dominus.*] Declaratus à Deo patre summ' Euãgelij minister & magnæ auctoritatis, idq. plurimis & frequentibus signis atque testimoniis vocis diuinę singulariter editis.

b *Binos.*] qui firmius testimonium legitimè darent.

c *Quò erat ipse venturus.*] vt premissis nuntiis moniti paratiores homines essent, & se venturum auidius expectarent, venientem attentius cognoscerent, & certius atque consultius exciperent. simul vt breui tempore adiuuantibus multis illa magna legatio expediretur.

d *Messis quidem multa.*] Multi homines, ad quos salutis nuntius est perferendus, & cupio ad omnes perferri: rogandus igitur dominus messis vt deligat & conducat operas.

e *Sicut agnos inter lupos.*] qui vestro periculo aliis vtilitatem afferatis.

f *Neminem per viam salutaueritis.*] Ne diuertamini ad priuatas amicitias & salutationes colendas: nam tempus breue est, & opus magnum, cui diligenter sine vlla cunctatione vacare debetis.

g *Quæ apud illos sunt.*] contenti familiari & facili cibo ac potu, qui non curiosè aut sumptuosè aliunde petatur.

h *Mercede sua.*] quæ ad vitam alendam satis esse possit, qualis merces est cibus facilis & familiaris. sic locus hic ex Matthæo exponitur.

i *De domo in domum.*] Conuiuiorum aut commodioris apparatus sectatores minimè estote.

k *Manducate quæ apponuntur vobis.*] Ne curetis quidnam apponatur, sed simpliciter quocũque cibo contenti, alia quæ magis expediunt diligenter agite, vestram commoditatem negligẽtes, aliorum vtilitatem diligenter suscipite pertractandam; *infirmos curate*, &c. & illo signo apostolatus vestro edito, exponite illis Euangelij summam.

plateas eius, dicite, [11] [a]Etiam puluerem *Act.13.g.51*
qui adhęsit nobis de ciuitate vestra, exter-
gimus in vos. [b]tamen hoc scitote quia ap-
propinquauit regnum Dei. [12] Dico *vo- **auté MS.C.*
bis quia Sodomis in die illa remissius erit
quàm illi ciuitati. [13] Væ tibi Corozáim, *Mat.11.c.21.* C
væ tibi Bethsaida: quia [c]si in Tyro & Si-
dône factæ fuissêt virtutes quæ factę sunt
in vobis, olim in cilicio & cinere sedẽtes
pœniterent. [14] Veruntamen Tyro & Si-
dôni remissius erit in iudicio, quã vobis.
[15] Et tu Capharnaum vsque ad cęlum ex-
altata, vsque ad infernũm demergêris.
[16] [d]Qui vos audit, me audit: & qui vos *Mat.10.d.40* *Ioh.13.c.20*
spernit, me spernit. Qui autem me spernit,
spernit eum qui misit me. [17] Reuersi sunt
autem septuaginta *duo cum gaudio, di- **vt supra v.1.*
centes, Domine, etiã dæmonia subiiciun-
tur nobis [e]in nomine tuo. [18] Et ait illis,
[f]Videbam satanam sicut fulgur de cælo
cadentem. [19] Ecce, dedi vobis potestatẽ
calcandi supra serpentes, & scorpiones, &
super omnem virtutem inimici, & nihil
vobis nocebit. [20] [g]Veruntamen in hoc
nolite gaudere, quia spiritus vobis subii- D
ciuntur: gaudete autem quòd nomina ve-
stra scripta sunt in cælis. [21] In ipsa hora *Mat.11.d.25* **Iesus 1 MS.G.S.*
exultauit * [h]*spiritu, & dixit, Confiteor ti- **in spiritu sancto MS.S.*
bi pater, Domine cæli & terræ, quòd [i]abs- **spiritu sancto 1 MS.GQ.*
condisti hæc à sapientibus & prudenti-
bus, & reuelasti ea paruulis. Etiam pa-
ter, quoniam sic placuit ante te.

Omnia

a *Etiam puluerem*] Tantùm abest vt à vobis aliquid commodi nobis appetierimus.
b *Tamen*] salutis vestræ, non commodi nostri causa huc missi veneramus, quam vobis denuntiare vel breuiter volumus, si quis eam cupiat & accipere studeat: sin minus, & Deus pacto promissoque suo, & nos officio nostro functi satisfecerimus.
c *Si in Tyro & Sidone.*] in quibus id agendum curauit Deus quod satis esset: verùm noluit tot fieri miracula & signa atque in vobis, idque iusto iudicio. in vobis multa fieri voluit ex abundanti misericordia. dabunt illi pœnas iustitiæ contemptæ: vos verò maiores misericordię etiam neglectę.
d *Qui vos audit.*] Euangelium meũ denuntiantes, vt à me missos, me audit à patre missum: qui me audit, patrem audit.
e *In nomine tuo.*] auctoritate ex te accepta, & dæmonia non subiiciuntur nisi auctoritati diuinæ: ergo tua diuina est auctoritas.
f *Videbam satanam.*] aduersarium illum gloriæ Dei & salutis humanæ, eo tempore quo Euangelium prædicari cœptum est, videbam visione interna & vera cadentem de potestatis suæ solio tanquam fulgur de cælo apertissimè & manifestissimè, vnoq; temporis momento, quod signũ fuit illius imperij ruinæ.
g *Veruntamen in hoc nolite gaudere.*] Vestrum ipsorum gaudium non debet proficisci ex isto impetio in spiritus malos, & ex potestate signorum, quę ad ministerium magis spectat, quàm ad ipsius ministri salutem: sed gaudete quòd mihi credentes & obedientes nomina vestra in cælis conscripta confirmatis; vosque regni cælorum ciues adscripti estis admittendi, cùm apertum iam fuerit.
h *In Spiritu sancto.*] Spiritu sancto quo secundùm humanitatem plenus erat, suggerente hanc laudem, tanquã oraculum pronuntiauit.
i *Abscondisti hæc a sapientibus.*] Sapientia & prudentia humana intelligere non potuit rationem consilio diuino initam de hominibus sanctificandis ac deificandis per Iesu Christi humanitatem & diuinitatem, eiusdemque mortem & resurrectionem. namque hæc ratio omnem sapientiæ hominũ ac prudentiæ modum excedit, neque cognosci potest, nisi ab iis tãtùm quibus diuino munere cõtigit. ij autem sunt paruuli, modesti & mites, humilesque corde, contriti & trementes sermones Dei; quoniam sic placitum fuit ante Patrem, qui sic pronũtiauerat, Super quem requiescet Spiritus meus, nisi super humilem & contritum & trementem sermones meos?

22 [a] Omnia mihi tradita sunt à patre meo.
Et nemo scit quis sit fili', nisi pater: & quis
sit pater, nisi filius, & cui voluerit filius re-
uelare. 23 Et côuersus ad discipulos suos,
Mat.13.b.16 dixit, Beati oculi qui vident quę vos vide-
tis. 24 Dico enim vobis, quòd multi pro-
phetæ & reges voluerunt videre [b] quę vos
videtis, & non viderunt: & audire quę au-
Mat.22.d.35 Mar 12.c.28 ditis, & non audierunt. 25 Et ecce quidã
Legisperitus surrexit [c] tentans illum, & di-
E cens, Magister, quid faciendo vitam æter-
nam possidebo? 26 At ille dixit ad eum,
In lege quid scriptum est? quomodo legis?
Deut.6.a.5 27 Ille respondens dixit, Diliges Dominũ
Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota
anima tua, & ex omnibus viribus tuis, &
ex omni mente tua: & proximum tuum
sicut teipsum. 28 Dixitque illi, Rectè re-
spôndisti, [d] hoc fac & viues. 29 Ille autem
[e] volés iustificare seipsum, dixit ad Iesum,
* Suspiciens 9. Et quis est meus proximus? 30 * Suscipiés
autem Iesus, dixit, Homo quidam descen-
debat ab Ierusalem in Iericho, & incidit
F in latrones, qui etiam despoliauerunt eũ:
& plagis impositis abierunt semiuiuo re-
licto. 31 Accidit autem [f] vt sacerdos qui-
dam descenderet eadem via: & viso illo,
præteriuit. 32 Similiter & Leuita, cùm
esset secus locũ, & videret eum, pertrãsiit.
33 [g] Samaritanus autem quidam iter fa-
ciens, vênit secus eum: & videns eũ, mise-
ricordia motus est. 34 [h] Et appropians al-

a *Omnia mihi tradita.*] Omnis potestas aduocandi ad regnum cælorum homines, indicandique eis patris voluntatem, credentibus & obedientibus tradendi me ipsum cognoscendũ non solùm miraculis ac doctrina, sed virtute interna, & renouatione animi & mentis & totius interioris hominis. Qui me sic norit, nouerit & patrem meum, alio modo quàm per sapientiam & prudétiam humanam cognosci possumus pater & ego. omnis Euangelij summa in hoc oraculo Christi continetur.

b *Quæ vos videtis.*] Videtis Euangelij ministrum ipsum summum, auctorémque illius salutis, quam antiqui omnes cupierunt & expetierunt. Auditis Euangelium ipsum vestræ salutis & sanctificationis, regnum Dei iam propinquum cernitis: ergo beata hæc ætas vestra, & singulari Dei beneficio aucta, cui contigit hoc bonũ: vosque beati, quicunque fide & obedientia me excipitis.

c *Tẽtans illum.*] An aliquam sententiam diceret propriam, vel à sacræ scripturæ norma, vel à Magistrorum iudiciis alienam: & an doctrinaliter, vti dicitur, procederet in responso. frequens huius interrogationis exemplum in Misnaioth.

d *Hoc fac & viues.*] Nam vitæ æternæ initium in hoc seculo, & spem firmam in alterum, facit perfecta charitas, qualis in iis duobus præceptis exigitur Sed nemo homo est qui primum illud præceptum solidè obseruet exacteq; præstet, nisi Spiritu sancto auctus, quod regni cęlestis pignus Deus per Christum donat.

e *Volens iustificare seipsum.*] Doctrinalis oratio est, in Misnaioth sæpę vsurpata: id est, volens exactam rationem cognoscere ad suam ipsius disciplinam & iustificationem. Aiebat cupere se intelligere definitioné *proximi*, quatenus, inquam, pertineret *proximi* nomen Sic sæpè in exactione pręceptorum & institutorum rogabant illi Scribæ & sapientum discipuli mo. Sic Petrus aliquando Iesum rogauit.

f *Vt sacerdos.*] Sacerdos non existimauit se proximum esse illi misero, sed fortasse superiorem; contempsitque illum præ se. si verò existimauit, non dilexit sicut seipsum.

g *Samaritanus.*] habitus & existimatus non solùm laicus & profanus, verùm & infidelis aut hæreticus; & tamen corde & animo pientior erat illis duobus, à quibus pietate superari oportuerat.

h *Et appropians.*] Fortassis Sacerdos & Leuita hominis miseri esse dice-

ligauit vulnera eius, infundens oleum &
vinum: & imponens illum in iumentum
suum, duxit in stabulum, & curam eius
egit. 35 Et altera die protulit duos dena-
rios, & dedit stabulario, & ait, Curam il-
lius habe: & quodcunque supererogaue-
ris, ego cùm rediero reddã tibi. 36 Quis
horum trium videtur tibi proximus fuis-
se illi qui incidit in latrones? 37 At ille
dixit, Qui fecit misericordiam in illum.
Et ait illi Iesus, [i] Vade, & tu fac similiter.
38 Factum est autem dum irent, & ipse in-
trauit in quoddam castellum: & mulier G
quędam Martha nomine, excepit illum in
domum suam, 39 & huic erat soror no-
mine Maria. quæ etiam sedens secus pe-
des Domini, [k] audiebat verbum illius.
40 Martha autem satagebat [l] circa frequẽs
ministerium. quæ stetit & ait, Domine,
non est tibi curæ quòd soror mea reliquit
me solam ministrare? dic ergo illi, vt me
adiuuet. 41 Et respondens dixit illi Do-
minus, Martha, Martha, solicita es, &
[m] turbaris erga [n] plurima. 42 Porrò vnum [n] plura n.s.
est necessarium. Maria optimam partem
elegit, quæ non auferetur ab ea.

CAP. XI.

ET factum est: cùm esset in quodam lo- A
co orans, vt cessauit, dixit vnus ex dis-
cipulis eius ad eum, Domine, [a] doce nos
orare, sicut docuit & Iohannes discipulos
suos. 2 Et ait illis, [b] Cũ oratis, dicite, Pater, Ma.6.b.9
sanctificetur

entur, sed non satis est charitatem & misericordiam solo affectu, sed etiã conatu atque effectu, quantum in nobis est, ostendere. Nostram enim commoditatem non affectu tantùm, sed studio & conatu prosequimur.

i *Vade, & tu fac similiter.*] Vt nulla habita ratione ordinis aut conditionis tuæ, sed miseriæ alienæ specie motus, hominem te esse agnoscas, & nihil humanum à te alienum putes; neque dimittas eum cui præstare beneficium possis.

k *Audiebat verbum illius.*] de regno Dei loquentis.

l *Circa frequens ministerium.*] Affectu quodam pio cupiebat sumptuosum conuiuium, & multis ferculis plenũ, idque lautè & mundè parare id autem curam affert & solicitudinem, exercetque totam domum, aliudque grauius agi non sinit.

m *Turbaris erga plurima.*] Tu tibi suscepisti curam hoc tempore superuacaneã, non quæ me ea causa qua huc veni excipias, sed quæ tuam erga me curam & voluntatem opulẽti conuiuij officio demonstrare velis. itaque tu teipsam turbas, & alios etiam turbare vis re non necessaria, nimirum plurium ferculorum structura. ad vitam autem corporis alendam vnum satis est ferculum; multa non solùm officiunt, sed occupãt hominem, & ab aliis agendis grauioribus abstrahunt. Maria non adeò curans quali conuiuio corporis ego exciperer, *optimam partem elegit*; vt sedẽs me euangelizantem exciperet, audieque audiret: hoc est quam ob causam ego venio, hoc est quod curo: ideoque hæc pars, quæ me summopere tangit, *non auferetur ab ea.* Nec dicam ei, vt relicta Euangelij audiendi cura, superuacanea curet; quæ tu etiam omittere posses, & me cum illa sedẽs audire. facilè autem vnum aliquid parari posteà posset ad cibi vsum.

CAP. XI.

a *Doce nos orare.*] Aliqua orationis formula certi argumenti nos imbue, vt cæteri magistri suos discipulos, vtque Iohannes, qui ex doctrinæ suæ de pœnitentia præceptis, precationes opportunas composuit.

b *Cùm oratis, dicite.*] Hoc precũ vestrarum argumentum hæc formula sit ex sacris scripturis petita, quę omnium expetendorũ summã continet.

ſanctificetur nomen tuum. Adueniat re-
* Fiat volútas tua, ſicut in cælo & in terra 4 MS. G.S. gnum tuum, [3] * panem noſtrum [c] quoti-
dianum da nobis * hodie, [4] & dimitte no-
* quotidie 21 MS. G.S. bis peccata noſtra, ſiquidem & ipſi dimit-
timus omni debenti nobis. Et ne nos in-
* Sed libera nos à malo. MS. G.S. ducas in tentationem *. [5] Et ait ad illos,
Quis veſtrûm habebit amicum, & ibit ad
illum media nocte, & dicet illi, Amice,
commoda mihi tres panes, [6] quoniã ami-
cus meus venit de via ad me, & non habeo
quod ponam ante illum: [7] & ille deintus
reſpondés dicat, Noli mihi moleſtus eſſe,
iam oſtiũ clauſum eſt, & pueri mei mecũ
ſunt in cubili: non poſſum ſurgere & da-
* 2 MS. G.S. re tibi. [8] Et * ſi ille perſeuerauerit pulſans:
dico vobis, etſi non dabit illi ſurgens
eo quòd amicus eius ſit, [d] propter impro-
B. bitatem tamen eius ſurget, & dabit illi
Mat. 7. a. 7 & 21. b. 22 quotquot habet neceſſarios. [9] Et ego di-
Marc. 11. c. 14 co vobis, Petite, & dabitur vobis: quæri-
Ioh. 14. b. 13 & 15. a. 7 te, & inuenietis: pulſate, & aperietur vo-
& 16. c. 23. Iacob. 1. a. 5 bis. [10] Omnis enim qui petit, accipit: &
Matt. 7. b. 9 qui quærit, inuenit, & pulſanti aperietur.
[11] Quis autem ex vobis patrem petit pa-
nem, nunquid lapidem dabit illi? Aut
piſcem: nunquid pro piſce ſerpentem da-
bit illi? [12] Aut ſi petierit ouum: nunquid
porriget illi ſcorpionem? [13] Si ergo vos
cùm ſitis mali, noſtis bona data dare filiis
* cæleſtis 2 MS. veſtris: quanto magis pater veſter * de cęlo
[e] dabit ſpiritum bonum petentibus ſe?
Mat. 9. d. 32 & 12. b. 22 [14] Et erat eiiciens dęmonium, & illud erat
mutum.

c *Quotidianum.*] Panem illum cæleſtis conuiuij quo egemus, quotidieque, vbi acceperimus, habere cupimus, habiturique ſumus, *da nobis hodie*, ne differas in longum.

d *Propter improbitatem.*] perſeuerantem & conſtantem audaciam, vt:
- Labor omnia vincit
Improbus.

e *Dabit ſpiritum bonum.*] quem ipſe cupit donare, & offert vltrò. Eſt autem *ſpiritus bonus*, id quod in tota oratione Dominica exigitur.

mutum. Et cùm eiecisset dæmonium, lo-
cutus est mutus: & [a] admiratæ sunt turbæ.
15 Quidam autem ex eis dixerũt, In Beel- Mat. 3.c.22
zebub principe dæmoniorum eiicit dæ-
monia. 16 Et alij [b] tentantes, signum de
cælo quærebant ab eo. 17 Ipse autem vt
vidit cogitationes eorum, dixit eis, Omne C
regnũ in seipsum diuisum, "desolabitur', ' desolatur 5 MS.G.
& domus supra domum, "cadet'. 18 Si ' cadit 5 MS.G.
autem & Satanas in seipsum diuisus est:
quomodo stabit regnum eius? quia dici-
tis in Beelzebub me eiicere dæmonia.
19 Si autem ego in Beelzebub eiicio dæ-
monia, filij vestri in quo eiiciũt? Ideo ipsi
iudices vestri erunt?. 20 Porrò si in digi-
to Dei eiicio dæmonia: profectò peruẽnit
in vos regnum Dei. 21 [c] Cùm fortis ar-
matus custodit atrium suum: in pace sunt
ea quæ possidet. 22 Si autem fortior eo
superueniens vicerit eum: vniuersa arma
eius "auferet' in quibus cõfidebat, & spo- ' aufert 9 MS.G.5.
lia eius "distribuet'. 23 Qui non est me- ' distribuit 7 MS.G.8.
cum, cõtra me est: & qui non colligit me-
cum, dispergit. 24 [d] Cùm immundus spi-
ritus exierit de homine, perambulat per
loca inaquosa, quærens requiem. Et non
inueniens, dicit, Reuertar in domum meã
vnde exiui. 25 Et cùm venerit, inuenit * * eam MS. R.8.
scopis mundatam & ornatam. 26 Tunc
vadit, & assumit septem alios spiritus ne-
quiores se, & ingressi habitant ibi. Et fiũt
nouissima hominis illi' peiora prioribus. D
27 Factum

a *Admiratæ sunt turbæ.*] audito hominis sermone, quod signum manifestum fuit dæmonij eiecti.

b *Tentantes.*] Non qui necessarium putarent signum de cælo in re tam clara, sed illum turbare cuperent, & præter rationẽ cogere, vt si, num de cælo ederet, aut fateretur se non posse dare: idque persuaderet rudi populo illum nihil habere auctoritatis à cælo, sed à principe dæmoniorum, vt alij dicebant.

c *Cùm fortis armatus.*] Si Beelzebub fortis est, & armis instructus, vt atriũ suum custodire possit, non est cur pararũr se diripi: ipse nunquam gratis dabit aliquid eorum quæ possidet. Ergo si expoliandus est, à fortiori aliquo est vincendus. Huius mundi imperium tyrannide quadam occupabat Beelzebub, atque suis militibus & ministris vtebatur ad capiendos homines, & expoliandos animi & corporis virtutibus. Nunc videtis arma eius in quibus confidebat auferri, hoc est dæmoniorum malefica vim deiici, spolia ab ipso ablata distribui, aliis restitui visum, aliis auditũ, aliis mentis & sermonis vsum. Consequens igitur est illum vinci à fortiori, & virtutem in fortiori esse eiiciendi dæmonia, non autem in ipso victo.

d *Cum immundus spiritus.*] Cùm spiritus erroris & ignorantiæ, aut aliàs animo ac menti noxius exit ab homine, eiectus manifesta spiritus diuini illustratione ac virtute, cùm ille non possit quiescere, aut à malo inferendo abstinere, inuadit alios fatuos & ineptos, abalienatos à sensu Dei, ac veræ pietatis, cuiusmodi gẽtiles & idolorum cultores sunt. sed cùm pro sua ipsius malignitate minus idonea loca illa existimet ad maleficentiæ suæ exercitationem, non potest consistere. quamobrem ad illa maiora ingenia, quæ priùs occupauerat, redire cogitat, vnde manifesta diuini spiritus veritate fuerat eiectus. ibidem inuenit spiritus veritatẽ agnitam impugnatam & repulsam fuisse. videt totam domum sibi expeditam, gratia Dei vtpote relecta, vacantem; assumit secum spiritus confusionis, cæcitatis, indurationis, inuidiæ, malitiæ; aliosque se etiam nocentiores huius generis: & ingressi, domiciliũ collocant ibi; reddũtque hominem veri indocilem, ineptum, stupidum, cæcum, atque adeò induratum. diuino iudicio id permittente, in punitionem eorum qui veritatem non receperunt, sed consenserũt iniquitati.

27 Factum est autem: cùm hęc diceret, ex-
tollens vocem quædam mulier de turba,
dixit illi, Beatus venter qui te portauit, &
vbera quę suxisti. 28 At ille dixit, Quin-
imò [a] beati qui audiunt verbum Dei, &
custódiunt illud. 29 Turbis autem con-
Mat.12.e.39 currentibus, cœpit dicere, Generatio hęc,
[b] generatio nequam est: signum quærit, &
signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ
Ion. 2.a.2 prophetæ. 30 Nam sicut fuit Ionas signũ
Niniuitis, ita erit & filius hominis gene-
3.Reg.10.a.1 2 Par.9.a.1 rationi isti. 31 [c] Regina Austri surget in
iudicio cum viris generationis huius, &
condemnabit illos: quia vênit à finibus
terræ audire sapientiam Salomonis. & ec-
ce plus quàm Salomon hîc. 32 [d] Viri Ni-
niuitæ surgent in iudicio cúm generatio-
Ion. 3.b.5 ne hac, & condemnabũt illam, quia pœ-
nitentiam egerunt ad prædicationem Io-
næ. & ecce plus quàm Ionas hîc. 33 Ne-
Matt.5.b.15 Mar.4.c.21 mo lucernam accendit, & in abscondito
E ponit, neque sub modio: sed supra cande-
labrum, vt qui ingrediuntur, lumen vi-
Mat.6.c.22 deant. 34 Lucerna corporis tui, est oculus
tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum
corpus tuum lucidum erit: si autem ne-
quam fuerit, etiam corpus tuũ tenebro-
sum erit. 35 Vide ergo ne lumen quod in
te est, tenebræ sint. 36 Si ergo corpus tuũ
totum lucidum fuerit, non habens aliquã
partem tenebrarum: erit lucidum totum,
"& sicut [*] lucerna fulgoris illuminabit te.

[*] vt si cum. Ex c. 5. & syllabarum vicinitate videri potest interpretem sic vertisse.

a *Beati qui audiunt verbum Dei.*] Hoc enim ad veram & solidam animorũ beatitudinem facit, cuius causa ipse Euangelium prædico.

b *Generatio nequam.*] malum hominum genus, & seculum peruersum: quòd quę apertè videt bona & audit, non recipit; & tentat, quæritque ea quæ non oportet, neque in diuinis oraculis habet. Non enim signis de cęlo editis verus Christus confirmandus est, sed signo efficientiæ mortis ac resurrectionis illius in hominum animis.

c *Regina Austri.*] non tot tantaque pericula fecit sapientiæ Salomonis, quam tamen summopere admirata confessaque est, quot quantaque generatio hæc fecit sapientiæ meæ, quã omnibus argumẽtis certissimam cõperit. Itaque si de Sapientia quæratur, *plus quàm Salomon hîc* est.

d *Viri Niniuitæ.*] Si verò de signis quęratur, Niniuitæ habuerunt Ionã, narrantem se fuisse in ventre ceti tribus diebus ac noctibus. id verum fuit, signumque acceperunt Niniuitæ voluntatis Dei erga se, vt pœnitentiam agerent, aliâs perituri breui: sed signi illius rem ipse Ionas in se expertus est: nulli alij communicauit sensum illũ mortificationis & reditus in lucem & vitam, nisi narratione tãtùm. Hîc verò plus quàm Ionas erit: nam filius hominis communicabit hominibus aliis, in se credentibus, mortificationis & resurrectionis suę virtutem & sensum. Magnum mysterium.

f 37 Et

37 Et cùm loqueretur, rogauit illum qui-
dam Pharisæus vt pranderet apud se. Et
ingressus recubuit. 38 Pharisæus autem
cœpit intra se reputans dicere, quare non
baptizatus esset ante prandium. 39 Et ait
Dominus ad illum, [a] Nunc vos Pharisæi Mat.23.c.25
quod déforis est [b] calicis & catini, munda-
tis: quod autem intus est vestrum, plenum
est rapina & iniquitate. 40 Stulti, [c] nón-
ne qui fecit quod déforis est, etiã id quod F
déintus est, fecit? 41 [d] Veruntamẽ quod
superest, date eleemosynam: & ecce om-
nia munda sunt vobis. 42 Sed væ vobis
Pharisæis, quia [e] decimatis mentam & ru-
tam & omne olus: & præteritis iudicium:
& charitatem Dei. hęc autem oportuit fa-
cere, & illa non omittere. 43 Væ vobis Inf.20.g.46 Mat.23.a.6
Pharisæis, quia diligitis [f] primas cathedras Mar.12.d.38
in synagogis, & salutationes in foro.
44 Væ vobis quia estis vt monuméta quæ
non apparent, & homines ambulátes su-
pra, nesciunt. 45 Respódens autem quidã
ex

a *Nunc vos.*] Erat illud de frequenti ablutione manuum non nimis antiquum in traditionibus r vetùm quia facile & in speciem puritatis religiosum erat, facilèque accusari poterat si omitteretur, studiosè obseruabatur illo tempore.

b *Calicis & catini.*] Allegoricẽ dixit pro corporis, cuius significationem purificatio vasorum & calicum referebat.

c *Nonne qui fecit.*] Si puritas est vt conseruetis animam in corpore pùro, corpus enim animi domicilium & tabernaculum est: atqui animum puriorem esse oportet, præcipuè factum in tabernaculum & domiciliũ Dei. Quamobrem maximum studiũ impendi oportet in animo huiusmodi immunditiis purgando. quod verò ad corpus etiam purgandum attinet, si id studiũ quod in manibus aqua abluendis ponitis, in pauperũ inopia manibus vestris subleuanda ponatis; omnia profectò munda sint vobis, quanquam aquæ lotionem prætermittentibus.

d *Veruntamen quod superest.*] Non significatur hoc loco propriè eleemosynam erogandam esse ex abundantibus & superfluis: facilè enim admittit hanc exceptionem humana auaritia, & egestatem suam excusat opinione rerum commodarum, non veritate æstimata. Sed vtraque dictio *Veruntamen quod superest*, expositioné, conclusionem & asseuerationem absolutamque summam indicant. Græcè est πλὴν τὰ ἐνόντα, id est, vt id quod res habet dicam, sic Syrici ברם מדם דאית. verũ id quod est: in hanc sententiam Latinus sermo eandem orationem vsurpat etiam: vt Virgil. Georg. 2. Quod superest, quæcunque premes virgulta per agros, Sparge fimo pingui.

e *Decimatis mentham & rutam & omne olus.*] Curiosam & nimis exactam interpretationem & obseruationem in præceptis minoribus & facilioribus, quæ magis ad significationem, & ad exteriorem iustitiam, quàm ad internam referebantur, notat Iesus; cum reprehensione negligentiæ, & affectatæ ignorationis maiorũ præceptorũ. Sed quia locus exigit, ipsam rẽ breuiter aperiamus: Scribæ accuratè nimiũ expendentes præceptum illud, Omnes decimæ terræ, siue de frugibus, siue de pomis arborum, Domini sunt. quod ad verbum ex Hebræo sic sonat; Omnis decima terræ ex semine terræ, & ex fructu ligni, Domino est: interpretati sunt, debere dari decimas ex omni fructu ligni. atqui lignum apud eos etiam herbarum caules & culmos, atque adeò ipsarum herbarum plantam significat. Ex quo sequitur, iuxta illorum definitionem, deberi decimas omnium herbarum, quarum vsus aliquis & fructus est in caulibus. Ergo olera decimabãt viridia in specie, quia oleris vsus communis non est ex semine, sed ex ipso olere: lactucarum, brassicarum semina non decimabantur, quia eorum non est vsus communis. brassicæ lactucæ & c. decimabantur. Sunt autem quædam, quorum vsus est & viridium & aridorum, vt menthę, anethi, & cumini. ideò expressa expositione in tractatu De patribus, & De polluta, & De primogenitis, statuitur, vt qui exactè decimare velit mentham, & cuminum, & anethum, bis decimet, in olere, & in semine: cætera ol: ra omnia in herba. Hoc indicabat Iesus.

f *Primas cathedras.*] Ambitiosi, arrogantes & superbi estis: idque iam decretis statutisque in vestram auctoritatem sanxistis, cuiusmodi illud est, Populus terræ, id est, seculares homines, esse debent scabellum pedum Pharisæorum, & de consessu & auctoritate ac loco sedium Pharisæorum & Scribarum multa constituta sunt, quæ leguntur in Misnaioth tractatu de H A G I G A, id est, De festo, cap. 2.

ex Legisperitis [f], ait illi, Magister, hæc
dicens etiam [a] contumeliam nobis facis.
46 At ille ait, Et vobis Legisperitis væ: quia
Mat.23.a.4 [b] oneratis homines oneribus quæ portare
non possunt, & ipsi vno digito vestro non
tangitis sarcinas. 47 Væ vobis, qui ædifi-
catis monumenta Prophetarum: patres
autem vestri occiderűt illos. 48 Profectò
testificamini quòd consentitis operibus
G patrum vestrorum: quoniam ipsi quidem
eos occiderunt, vos autem ædificatis eo-
Mat.23.d.34 rum sepulchra. 49 Propterea & sapientia
Dei dixit, Mittam ad illos Prophetas &
Apostolos, & ex illis occident & perse-
quentur: 50 vt inquiratur sanguis omniű
Prophetarum, qui effusus est à constitu-
Gen.4.b.8 tione mundi à generatione ista, 51 à san-
guine Abel, vsque ad sanguinem Zacha-
2.Par.24.c.21 riæ, qui periit inter altare & ædem. Ita di-
co vobis, requiretur ab hac generatione.
52 Væ vobis Legisperitis, quia tulistis [c] cla-
uem scientiæ, ipsi non introistis, & eos
qui introibant prohibuistis. 53 Cùm au-
tem hæc ad illos diceret, [d] cœperunt Pha-
risæi & Legisperiti grauiter insistere, &
[e] os eius opprimere de multis, 54 insidiã-
tes ei, & quærentes aliquid capere de ore
eius, vt accusarent eum.

a *Contumeliam nobis facis.*] quorum doctrina & auctoritate Pharisæorum res firmantur, & nostræ etiã dignitatis ratio habetur. Nam Pharisæi tãtùm erant rigidi obseruatores doctrinę Scribarum. Pharisæus, vt Pharisæus, nihil docebat; sed ipse disciplinam obseruabat; aliosque exéplo magis, quàm præceptis & institutis, instituere profitebatur. Scribarű erat docere ac declarare. Poterat tamen idem esse Scriba & Pharisæus, & Sacerdos etiam: non pugnabant hæc secum.

b *Oneratis homines.*] Vsus est verbo ipsorum proprio. nam præcepta & instituta ab illis vocantur TARHA: id est, onus, lassitudo, & labor. cumque huiusmodi ceremonialia assidua præcepta, onera quædam essent, illis adiuncta certa significatione, illi non solùm alia addebant onera pręceptorum, sed onera ipsa vel ex lege, vel ex ipsorum doctrina imposita, nouis & excogitatis circunstantiis accumulãtes, grauiora reddebant. vnde frequétissima illa oratio est in GAMARA, hoc est, in libro Additionum ad Misnaioth, Eleazar sic præcepit, aut decreuit, &c. Sed venit Rabbi Iehuda, & aggrauauit, addens illud, &c. vt in tractatu De benedictionibus, cap. 3.

c *Clauem scientiæ.*] Duæ claues sunt, altera scientiæ sacrarum scripturarű, altera virtutis & potestatis spiritualis. Illa prior & communior traditur ordinariis & legitimis ministris, quã oportet studiosè obseruare, & diligenter in aliorum vtilitatem exercere; vos eam vobis arrogastis, neque patimini aliquem legere aut exponere scientiam sacram, præter vos; quam ita interpretamini, vt difficillimum reddatis ingressum ad veram scientiam, tot septis, tot vallis, tot præceptis circunstantiarum & nouarű rerum à vobis circűseptam, ita vt semper addiscentes, nunquam ad scientiam veritatis perueniant. Neque vos intratis, quoniam in his rebus immoramini nimium, quæ minus necessariæ sunt; neque alios quicquã præter hæc solidum scire sinitis.

d *Cœperunt Pharisæi & Legisperiti.*] Alteri, quòd sanctitatis æstimationé suæ minui; alteri, quòd doctrinæ auctoritatem propriam eleuari illa oratione Iesu metuerent.

e *Os eius opprimere de multis.*] arguere verba eius multis deductionibus, & consequétiis, quę inde colligi argumentabantur, vt quòd perfectionem Pharisaicam improbaret, quòd nullos magistros esse vellet, aut omnes docere posse diceret; quòd septa ab ipsis ita appellata legis euerteret, non distingueret inter sacrum & profanum, quòd honorum & dignitatum rationes peruerteret: hoc est *os opprimere*, & grauiter insistere; *insidiantes ei*, & capiantes aliquem vel extortum errorem, vel verbum subitum, vel ambiguum, quod in malam partem verti & firmari posset. Instabant autem sic: Ergo, vis dicere hoc, ergo illud significas, &c. Hæc phrasis vsitatissimã est in Gamara, hoc est

In supp'emento M'fnaloth, Rabbi N. dixit hoc, & R.N. errare fecit eum, vel errare fecit os eius: id est, consequentia & argumentatione adiuncta illum cepit & redarguit. Præstaret magis illis dialecticam nescire, sicut quidam ex illorú numero iam moriturus discipulis suis dixit. náque ab illis rogatus, Magister, doce nos semitas vitæ, ait, Curate honorem proximorum vestrorum, auertite filios vestros á logica, & sedere eos iubete inter genua sapientum: & cúm oraueritis, considerate coram quo statis.

CAP. XII.

MVltis [a] autem turbis circunstantibus, Mat.16.a.6 Marc.8.b.15
ita vt seinuicem conculcarent, cœpit A
dicere ad discipulos suos, Attendite à fer- Mat.10.c.26 Marc.4.c.22
mento Phariseorum, quod est hypocrisis.
2 [b] Nihil "autem' opertum est, quod non [a] enim MS. a. Ambr.
reueletur: neque absconditum, quod non
sciatur. 3 Quoniam quæ in tenebris di-
xistis, in lumine dicentur: & quod in au-
rem locuti estis in cubiculis, prædicabitur
in tectis. 4 Dico autem vobis [c] amicis
meis, Ne terreamini ab his qui occidunt
corpus, & post hæc non habent amplius
quid faciant. 5 Ostendam autem vobis
quem timeatis: timete eum qui postquam
occiderit, habet potestatẽ mittere in ge-
hennam. ita dico vobis, hunc timete.
6 Nónne quinque passeres veneunt dipó-
dio: & vnus ex illis non est in obliuione
coram Deo? 7 Sed & capilli capitis vestri
omnes numerati sunt. Nolite ergo time-
re: multis passeribus pluris estis. 8 [d] Dico Mat.10.c.32 Marc.8.d.38
autem vobis, Omnis quicunque confes- 2 Tim.2.b.12
sus fuerit * me coram hominibus, & filius * in e. s.
hominis confitebitur "illum' coram an- [b] in illo 6 MS.G.S.
gelis Dei. 9 qui autem negauerit me co- Mat.12.c.32 Marc.3.d.28
ram hominibus, "negabitur' corã angelis [b] denegabitur 6 MS. G.
Dei.

CAP. XII.

a *Multis autem turbis circunstãtibus*] studio videndi & audiendi Iesum: namque hic mos turbarú est, in quibus varia ingenia, variæque sententiæ. hoc autem fuit paulo post discessum illius á Scribis & Pharisæis, recenti adhuc memoria disputationis cum Pharisæis habitæ: id quod turbæ non ignorabant.

b *Nihil autem opertũ est.*] Oratio hæc frequenter vsurpabatur á Scribis & Magistris veteribus, in doctrinæ præceptis tradendis: cúm discipuli priuatè interrogabant magistros sententiam aliquam, ipsi autem priuatè respondebant. dicere solebant, Quod audistis in cubiculo, dicite in plateis: id est, hoc ego non solùm priuatè sentio, sed publicè profiteri possum, atque meo nomine etiam appellato edi volo: namque ipse meam sententiam agnoscam & confirmabo. Ita fit vt Pharisæorum fermẽtum semel priuatè exceptum, & fotum, tumeat, & massam omnem peruadens corrũpat, atque nimium dilatetur. tunc erit publicum odium mei & meorũ omnium, qui doctrinam docemus hypocrisi Pharisæorum inuisam; tum odium dilatabitur per turbas. Videte ergo vt quæ dixeritis, certa sint, & á Pharisæorum corruptis rationibus aliena, ita vt pura prodeant in publicum. nam proditura tandem sunt, quamuis in cubiculis & in aurem á vobis sint dicta. Cúm autem in publicum prodierint, inuidiam mouebunt Pharisæis aduersum vos amicos meos. Sed *ne terreamini*, &c.

c *Amicis meis*] Qui nunc discipuli & serui estis, breui autem appellandi *amici*, cúm omnia quæ audiui á Patre meo, nota fecerim vobis. Tũc illa nota fient aliis, ex quibus aliqui vestræ vitæ insidiabũtur: sed ne timueritis eos: namque non suo, non alieno, sed vestro tempore moriemini: idque curabitur á Patre meo, cui omnium capillorum capitis vestri ratio certa constat: ex quibus neque vnus euelletur inscio Patre, aut non permittente: idque in gloriam vultatemque vestram.

d *Dico autem vobis.*] amicis meis, quibus reuelauero omnia, & virtute Spiritus sancti, ea quæ reuelata fuerint, confirmauero, ex his qui me confitebitur, aut qui me negauerit coram hominibus, simile experietur meum erga se testimonium *coram angelis Dei*.

Mat. 10.b.19 Mar. 13.b.11 Dei. [10] Et omnis qui dicit verbum [e] in
filium hominis, remittetur illi: ei autem
qui in Spiritum sanctum blasphemauerit,
non remittetur. [11] [f] Cùm autem indu-
cent vos in synagogas, & ad magistratus
& potestates, nolite soliciti esse qualiter,
aut quid respondeatis, aut quid dicatis.
[12] Spiritus enim sanctus docebit vos in
quæ 3 MS. Ambr. g. ipsa hora "quid oporteat "vos dicere.
3 MS. Ambros. e. [13] Ait autem ei quidã de turba, Magister,
dic fratri meo vt diuidat mecum hæredi-
tatem. [14] At ille dixit ei, Homo, [g] quis me
constituit iudicem aut diuisorẽ super vos?
[15] Dixitque ad illos, Videte & cauete ab
omni auaritia: quia, non in abundantia
alicuius c. "cuiusquam vita eius est, ex his quæ pos-
sidet. [16] Dixit autem similitudinem ad
Eccl. 11.c.19 illos, dicens, Hominis cuiusdam diuitis
huberes fructus ager attulit. [17] & cogi-
C tabat intra se, dicens, Quid faciam, quia
non habeo quò cõgregem fructus meos?
[18] Et dixit, Hoc faciam, Destruam horrea
mea, & maiora faciam: & illuc congrega-
bo omnia quæ nata sunt mihi, & bona
mea, [19] & dicam animæ meæ, Anima,
habes multa bona posita in annos pluri-
mos: requiesce, comede, bibe, epulare.
[20] Dixit autem illi Deus, Stulte, hac nocte
animam tuam repetunt à te: quæ autem
parasti, cuius erunt? [21] Sic est qui sibi
thesaurizat, & non est in Deum diues.
[22] Dixitque ad discipulos suos, Ideo dico

f 3 vobis,

e *In filium hominis.*] Apertè distinxit hoc loco Iesus tempora & conditiones hominum: nam duæ conditiones sunt eorum qui Iesum nouerũt: altera eorum qui filium hominis esse certissimè credunt; quoniam sciunt eum esse hominem natum in hoc mundo, factum ex muliere: & hi bifariam distinguuntur, quidã enim eum agnoscunt hominem, & filium Dei non credunt, vt Iudæi. quidam verò præter hæc filium Dei credunt, adducti ad credendum miraculis, lectionibus Euangeliorum, & auctoritate Ecclesiæ. alij autem accepta à Spiritu sancto virtute & reuelatione, illum filium Dei credunt esse longè præstantius, quàm illi priores; quia adiuti dono diuino habent testimoniũ Dei in se. Igitur qui verbum *dixerit in filium hominis* primo vel secundo modo credituri aut cognitum, remittetur illi, pœnitentia tamen præcedente, vt remissum est Petro. *ei autem qui in Spiritum sanctum blasphemauerit, non remittetur.* Sed hæc longiorem adhuc disputationem postulant.

f *Cùm autem inducent.*] prædicit discipulis id quod euenturum erat post acceptum Spiritum sanctum, qui virtute magna testimonium darent resurrectionis ipsius. Itaque futuri paulo pòst temporis, præsenti conditione longè excellentes, imaginẽ quandam ipsis ob oculos depingit.

g *Quis me constituit iudicem.*] Euãgelium meum & doctrina mea non vsurpat officia magistratuum aut ministrorum reipub. qui possunt eiusmodi munia præstare, causas decidere & componere, vel ex iure vel ex æquitate, iuxta leges ciuiles, à Deo vel à legitimis latoribus latas. Non agit de possessione & appetitione rerum temporalium Euangelium, sed potius de contemptu istiusmodi rerum quæ possunt occupare hominũ animos, ac diuertere ab studio regni cælorum, quod per Euangelium annuntiatur. id verò est partium mearum docere & agere, vt videatis & caueatis ab omni auaritia, quæ fallit homines ac stultos efficit: nimiũque solicitos rerum, non solùm malè partarum, sed honesta & inculpata etiam ratione contingentium. id quod subiũcto exemplo ostendetur.

vobis: Nolite soliciti esse animæ vestræ Psa. 54. d. 23 Mat. 6. d. 25 1 Pet. 5. b. 7
quid manducetis: neque corpori quid in-
duamini. 23 Anima plus est quàm esca,
& corpus plus quàm vestimentum.
24 a Consyderate coruos, quia non seminãt
neque metunt, quibus non est cellarium
neque horreũ, & Deus pascit illos. Quan-
to magis vos pluris estis illis? 25 Quis
autem vestrûm cogitando potest adiicere
ad staturam suam cubitum vnum?
26 b Si ergo neque quod minimum est po-
testis, quid de cæteris solliciti estis?
27 Cõsyderate lilia quomodo crescũt: non D
laborant, neque nent. dico autem vobis,
nec Salomon in omni gloria sua vestieba-
tur sicut vnum ex istis. 28 Si autem fœ-
num quod hodie est in agro, & cras in cli-
banum mittitur, Deus sic vestit: quanto
magis vos, c pusillæ fidei? 29 Et vos noli-
te quærere quid manducetis, aut quid bi-
batis: & nolite d in sublime tolli: 30 hæc
enim omnia e gentes mundi quærunt. Pa-
ter autem vester scit quoniã his indigetis.
31 Veruntamẽ quærite ⁌ primùm regnum ⁌ 22 aet. Ambr. c. 5.
Dei *: & hæc omnia adiicientur vobis. * & iustitiã eius o.
32 Nolite timere f pusillus grex, quia com-
placuit patri vestro dare vobis regnum.
33 Vendite

a *Considerate coruos.*] qui cùm pulli sunt, dies aliquot à parentibus neglecti, Dei prouidentia aluntur: postquam adolcuerunt, voracissimi sunt, nec vno simplici escarum genere cõtenti præterea & diutius viuunt, & tamen neque cellaria habent, in quibus varios cibos ad breue; neque horrea, in quibus seruatu faciliores ad longum tempus reponant. neq. ideò & commodo & opportuno & vario atque ipsis grato cibo deficiũtur; nec diu etiam viuere desinunt ob repositi ad multos annos victus defectum. nam Deus pascit illos. Habet nomen hæc auis Hebraicè ex appetentia cibi. atque ex suauitatis & voluptatis vsu factum.

b *Si neque quod minimum est.*] Staturæ incrementum inter vitæ opportunas res minimum est, nostroque studio non eget, sponte enim sua id efficitur certis temporibus ac modis, pro ratione corporum & geniturę initio, atque locorum ac temporũ varietate: anima autem ipsa staturæ incrementum efficit, nõ humana cogitatione aut studio, sed virtute sua nutritiua & vegetatiua. Qui ergo animã præbet, conseruat ac fouet, is cætera cuã ex consequenti efficit: nam qui maiora facere potest & vult, minora etiã cùm possit optimè ac sciat efficere, vult & efficit: permittenda est ergo cura illi qui potest & vult vobis consulere & hoc agendum, vt illi seruiamus omni studio; non vt in otio simus, sed vt ab auaritia, cupiditate, & futuri temporis cura alieni simus, ac præsentibus quibuscunque contẽti quod ad victum & cultum attinet, ad curam pietatis promouendæ & amplificandæ, in posterum nos conferamus.

c *Pusillæ fidei.*] Sic vocabantur in scholasticis disceptationib9 ij qui vel ob ignorantiam rerum diuinarum, vel ob animi deiectionem minus altè sentirent de Deo, obscurius crederent, & minus attentè ac firmiter sperarent, habebatutque minimus gradus, imò postremus in profectu pietatis ac religionis: atqui in hoc gradu constituit Iesus eos qui mundana ac terrena studiosè quærunt.

d *In sublime tolli.*] cogitatione, inuentione, atque inchoatione longæ spei, aut metus longi. e *Gentes mundi quærunt*] hæc omnia: & qui quærunt, gentes mundi sunt.

f *Pusillus grex.*] in speciem contemptibilis mundo, vtpote paruus, tenuis, simplex, atque rerum humanarum parum studiosus; à pompa, auaritia, ambitioneque alienus grex: quanquam his omnibus mundo iudicatis incommodis affecti, tamen nolite timere futuram inopiam aut indigentiam & miseriam aliquam: quia vobis qui huiusmodi affectu, animo & studio fueritis, complacuit Patri dare regnum: ideò omnem vestram curam, omne studium ab aliis cogitationibus & actionibus, ad regni cælestis desiderium & cupiditatem expetitionemque transferte: & si quid habetis in terra possessionum, vendite, & precium in cælos mittite: ibique negotiamini, quò peruenire cupitis, & vbi perpetuò vobis cooptatis fuerit manendum.

Mat.19.c.21 33 Vendite quę poſſidetis,& date eleemo-
Mat.6.c.20 ſynam. Facite vobis ſacculos qui non ve-
teraſcunt, theſaurum non deficientem in
cælis: quò fur non appropiat,neque tinea
E corrumpit. 34 Vbi enim theſaurus veſter
eſt, ibi & cor veſtrum erit. 35 a Sint lum-
16 Ms. Ambr. a. s. bi veſtri præcincti, & lucernæ ardẽtes in
manibus veſtris, 36 & vos ſimiles homi-
nibus expectãtibus dominum ſuũ quan-
do reuertatur à nuptiis: vt cùm venerit &
pulſauerit, cõfeſtim aperiant ei. 37 b Beati
ſerui illi, quos cùm venerit dominus, in-
uenerit vigilantes. amẽ dico vobis, quòd
præcinget ſe, & faciet illos diſcumbere,
& tranſiens miniſtrabit illis. 38 Et ſi ve-
nerit in ſecunda vigilia, & ſi in tertia vi-
gilia venerit, & ita inuenerit: beati ſunt
Mat.24.d.43 ſerui illi. 39 Hoc autem ſcitote, quoniam
ſi ſciret paterfamiliâs qua hora fur veni-
Apoc.16.c.15 ret, vigilaret vtique, & non ſineret per-
fodi domum ſuam. 40 Et vos eſtote pa-
rati: quia qua hora non putatis, filius ho-
minis veniet. 41 Ait autẽ ei Petrus, Do-
mine, c ad nos dicis hanc parabolam, an
& ad omnes? 42 Dixit autem Dominus,
d Quis, putas, eſt fidelis diſpẽſator & pru-
constituet a. Ms. 6. 8. dens, quem cõſtituit dominus ſupra fa-
miliam ſuam, vt det illis in tempore tri-
tici menſuram? 43 Beatus ille ſeruus, quẽ
cùm venerit dominus, inuenerit ita faciẽ-
F tem. 44 Verè dico vobis, quoniam e ſupra
omnia quæ poſſidet, conſtituet illum.
45 Quòd

a *Sint lumbi veſtri.*] Non diuturna expectatio regni cæleſtis erit, propè eſt in ianuis illud tempus, & Regiæ nuptiæ breui celebrabuntur: vos fide integra, ac pœnitentia parati eſtote, non negligentes, verùm lampadibus accenſis, vt hi ſolent qui nuptias comitantur. Vos itaque miniſterium munuſque veſtrum ſumma fide & ſedulitate præſtate.

b *Beati ſerui illi.*] Certus eſt aduentus Domini Sponſi, ſed hora hominibus incerta. hoc ita Deus voluit, ad continendum in officio famulos, atque bonos & fideles ab improbis diſtinguendum. tunc ex ſeruis amicos reddet eos, quos fideles ipſa vigilantia ac diligentia probauerit. aliàs ſi ad vnam certam horam tantùm ſalus afferretur, nemo eſſet qui ad illã horam imparatus eſſe vellet, vtpote breue tempus ac ſibi notum. vt verò periculorum ac damnorum contemptus & ſecuritas non niſi ſumma cura atque vigilantia conſtat, ſic illa præſtantiſſima felicitas iis tantùm affertur, à quibus ſtudio ſummo omnique cura expectatur.

c *Ad nos dicis.*] Ad nos, quos doctrina tua ſingulariter inſtruis, diſcipuloſque tuos, aliorumque doctores eſſe vis, an ad omnes tũ huius, tum futuri tẽporis homines? & ſi ad nos, an ad eos qui nobis in miniſterio ſuccedent? Nam cùm dicas de ſeruis vigilantibus, huiuſmodi ſimilitudo noſtrum ordinem præcipuè ſpectare videtur.

d *Quis putas.*] Ad omnes pertinet parabola: namque omnes ſerui ſunt, ſed alij aliorum miniſtri, hoc eſt, cõſtituti ad diſtribuenda penſa atque munia aliis. omnes oportet officium facere, ac paratos eſſe: nullus ex negligentibus pœna immunis erit: nullus ex ſedulis præmio ſuo fraudabitur, vniuſcuiuſque in ordine ſuo habebitur ratio. Ergo vos veſtrique ſucceſſores doctrinam puram & ſolidã ſuo quiſque tempore illis miniſtrabit, ſuper quos conſtitutus eſt diſpenſator.

e *Super omnia quæ poſſidet.*] dona ac munera ſua ſpiritualia, quorum diſtribuendorum auctoritatem illi concedet certiſſimam.

45 Quòd si dixerit seruus ille in corde suo,
[a] Moram facit dominus meus venire: &
cœperit percutere seruos & ancillas, & e-
dere & bibere, & inebriari: 46 veniet do-
minus serui illius in die qua non sperat, &
hora qua nescit, & diuidet eum, partéque
eius cum infidelibus ponet. 47 [b] Ille autẽ
seruus qui cognouit voluntatem domini
sui, & non [-] se [-] præparauit, & nòn fecit se- — 6 MS. Ambr. o.
cũdùm voluntatẽ eius, vapulabit multis.
48 [c] qui autem non cognouit, & fecit digna
plagis: vapulabit paucis. Omni autem [d] cui
multum datum est, multum quęretur ab
eo: [e] & cui commendauerunt multum,
plus petent ab eo. 49 Ignem veni mittere
in terram: & quid volo, nisi vt accẽdatur?
50 Baptismo autem habeo baptizari: & G
quomodo coarctor, vsquedũ perficiatur?
51 Putatis quia pacem veni dare in [u] terrã? Mat. 10. d. 34 [u] terra MS. o.
Non, dico vobis: sed separationem.
52 Erunt enim ex hoc, quinque in domo
vna diuisi, tres in duos, & duo in tres:
53 diuidentur pater in filium, & filius in
patrem suum, mater in filiam, & filia in
matrem, socrus in nurum suam, & nurus
in socrum suam. 54 Dicebat autem & ad Mat. 16. a. 1
turbas, Cùm videritis nubem orientem
ab occasu, statim dicitis, Nimbus venit:
& ita fit. 55 Et cùm austrum flantem, di-
citis, Quia æstus erit: & fit. 56 Hypocri-
tæ, faciẽ cæli & terræ nostis probare: [f] hoc
autem tempus quomodo non probatis?
57 Quid

a *Moram facit dominus venire.*] Iam videtur omisisse aduẽtum illum promissum, ad inhabitandum in hominibus: inibo aliam rationem gubernandæ familiæ, per vim & seueritatem, auctoritatéque mihi vsurpabo non ministri, sed domini inhumanioris.

b *Ille autem seruus.*] ex ordine communi familiæ qui edoctus fuerat, & nouerat quid Dominus proposuisset in salutem & amplificationem eorum qui fideliter seruirent.

c *Qui autem non cognouit.*] vel propter ministrorum negligentiam, vel propter temporum ruditatẽ & ignorantiam, quòd diuturna Inscitia regnauerit in domo.

d *Cui multum datum est.*] priuato omni cui datum est multum cognitionis & operæ.

e *Et cui commendauerunt multum.*] ministro, dispensatori, atque constituto super familiam. Itaque omnium erit ac singulorum, officio suo inuigilare. meum autem est ignem mittere, cuius mittendi & accendendi studio amoreque teneor magno. & ad accendendum hunc ignem, baptizari me oportet baptismo sanguinis proprij; idque quamprimum vt fiat cupio. Reliquum est. vt semotis omnibus affectibus contrariis, se quisque paret ad suum munus præstandum: neque curet oppositum suadentes vel socios, vel domesticos, vel patrẽ vel matrem, vel filium vel filiam.

f *Hoc autem tempus.*] aduentãtis iam regni, quod tot miraculis anteà prænictis, ac nunc editis tantis doctrinæ & sapientiæ argumentis vobis constare possit. Si non constat, quomodo de tempestatibus iudicatis, quæ non adeò certè signis respondẽt suis, atque tempus hoc suis: sin verò constat; quid est quòd non agnoscitis, atque excipitis tantum beneficium Dei? an quia id Pharisæis & Scribis non excipitur, vbi manifesta res est, quid expectatis corruptorum inuidia laborantium hominum iudicium?

57 Quid autem & à vobiſipſis non iudica-
Mat.5.d.25 tis quod iuſtum eſt? 58 c Cùm autem va-
dis cum aduerſario tuo ad principem, in
via da operam liberari ab illo: ne fortè
trahat te ad iudicẽ, & iudex tradat te ex-
actori, & exactor mittat te in carcerem.
59 Dico tibi, Non exies inde, donec etiam
nouiſſimum minutum reddas.

CAP. XIII.

A ADerãt autem quidam ipſo in tempo-
re, nuntiantes illi a de Galilæis, quorũ
ſanguinem Pilatus miſcuit cum ſacrifi-
ciis eorum. 2 Et reſpondens dixit illis,
Putatis quòd hi Galilęi præ omnibus Ga-
lilæis peccatores fuerint, quia talia paſſi
ſunt? 3 Non, dico vobis: ſed niſi pœni-
tentiam habueritis, omnes ſimiliter peri-
bitis. 4 b Sicut illi decem & octo ſupra
quos cecidit turris in Silóe, & occîdit eos:
putatis quia & ipſi debitores fuerint præ-
ter omnes homines habitantes in Ieruſa-
lem? 5 Non, dico vobis: ſed ſi pœniten-
egeritis 4 Mt. tiam nõ "habueritis", omnes ſimiliter pe-
B ribitis. 6 Dicebat autem hanc ſimilitu-
dinem, c Arborem fici habebat quidam
plantatam in vinea ſua: & venit quærens
fructum in illa, & non inuenit. 7 Dixit
autem ad cultorem vineæ, d Ecce anni tres
ſunt ex quo venio quærens fructum in fi-
culnea hac: & non inuenio. Succîde ergo
illam: vt quid etiam terram occupat?
8 At ille reſpondens dicit illi, Domine, di-

g mitte

g *Cùm autem vadis cum aduerſario tuo.*] Lis eſt Deo aduerſum vos inſtituta, niſi illi reddideritis quod à vobis iure exigitur, fidem videlicet & pœnitentiam.

CAP. XIII.

a Galilæi illi delati fuerant apud Pilatum ſceleris admiſſi magni; quos ille, cùm ſacrificij cauſa Ieroſolymam veniſſe ſciret, comprehenſos in ipſo ſacrificio occidi iuſſit. id ſignum Dei irati fuit, qui permiſiſſet homines Iſraelitas gentilis iudicis iuſſu necari, idque in ipſo ſacrificio, reprobãs videlicet ſacrificia illorum. Ij ſermones tum vulgi erant audito hoc nuntio. Ieſus rem diuina permiſſione geſtam confirmans, populum docet illo exẽplo debere ſibi proſpicere, ac pœnitentiæ operam dare: non enim id accidiſſe ob ſingulare aliquod odium in illos præcipuè Galilęos; ſed ob clementiam, qui cùm omnes iuſtè poſſet puniendos tradere Gentibus, tamen paucos quoſdam occidi permiſerit, in exemplum aliorum omniũ, quibus ſimile iudicium paratum erat, niſi pœnitentiæ ſtudio & cura id auerteretur. Nõ enim fides ſatis eſt ad reconciliandum Deum iis qui offenderunt, niſi & pœnitentia adhibeatur, in qua continentur omnia opera pia Deoque probata. *Omnes*, inquit, *ſimiliter peribitis*, reprobati cum ſacrificiis veſtris, & Romanorum poteſtati ad interitum traditi.

b *Sicut illi decem & octo.*] Non ſolùm Galilæos, ſed Ieroſolymitanos, Deo ob peccata inuiſos eſſe Ieſus declarabat: atque adeò Iudęos omnes. & docebat homines pœnitentiæ ſtudium, remoto temerario iudicio de aliis, quos quòd affligi aut perdi viderint, damnatos putent, ac damnatione prę cæteris digniſſimos. Eſt autem abſoluta ſententia Ieſu filij Dei hominum magiſtri, omnes peccatores debere pœnitentiam agere; aliàs perituros grauiori interitu, quàm fuerit ille Galilęorum vel Ieroſolymitanorum. Docet etiam nihil fortuna aut caſu hominibus accidere, ſed iuſto Dei iudicio, & manifeſta prouidẽtia eum erga eos aduerſum quos, tum erga illos quibus exemplum editur.

c *Arborem fici.*] Pertinere exempla illa Ieroſolymitanorum octodecim, & Galilæorum, ad totum populum Iſraeliticum; atque ex illo ad omnes peccatores hac ſimilitudine oſtendit.

d *Ecce anni tres.*] tertio anno prædicationis ſuæ hæc Ieſus dixit, quà fructus ex Iudæis, fructus, inquam, pœnitentiæ dignus petebatur.

mitte illam & [a] hoc anno, vsque dum fo-
diam circa illam, & mittam stercora. 9 &
si quidem fecerit fructum: sin autem, in
futurum succides eam. 10 Erat autem
docens in synagoga eorum sabbathis.
11 Et ecce mulier quæ habebat spiritum C
infirmitatis annis decem & octo: & erat
inclinata, nec omnino poterat sursum re-
spicere. 12 Quam cùm videret Iesus, vo-
cauit eam ad se, & ait illi, Mulier, dimissa - MS. a.
es ab infirmitate tua. 13 Et imposuit illi
manus, & confestim erecta est, & [b] glori-
ficabat Deum. 14 Respondens autem ar-
chisynagogus, indignans quia sabbatho
curasset Iesus, dicebat turbę, Sex dies sunt
in quibus oportet operari. in his ergo ve-
nite, & curamini: & non in die sabbathi.
15 Respondens autem ad illum Dominus, D
dixit, [b] Hypocrita, vnusquisque vestrûm [b] Hypocritæ MS. Ambr.
sabbatho [c] nō soluit bouem suum aut asi- c.
num à præsepio, & ducit adaquare?
16 Hanc autem filiam Abrahæ quam alli-
gauit satanas, ecce, decem & octo annis
non oportuit solui à vinculo isto die sab-
bathi? 17 Et cùm hæc diceret, erubesce-
bant omnes aduersarij eius: & omnis po-
pulus gaudebat in vniuersis quæ gloriosè
fiebant ab eo. 18 Dicebat ergo, [d] Cui si- Mat. 13. d. 31. Marc. 4. c. 30.
mile est regnum Dei, & cui simile [a] [b] æ- [a] esse 2 MS.
stimabo illud? 19 Simile est grano sinâ- [b] existimabo 4 MS.
pis, quod acceptum homo misit in hortũ
suum, & creuit: & factum est in arborem
magnam,

a *Hoc anno.*] Eodem anno quo Iesus Christus mortuus est & resurrexit, maxima cultura ficulneæ est adhibita, virtute Spiritus sancti in eos qui crediderunt, immissa: quorum exemplo cæteri & credere, & pœnitentiam agere debuerunt; aliâs perituri: sicut Petrus dicebat, Pœnitentiam agite, & baptizetur vnusquisque vestrûm baptismo pœnitentiæ. & pauló pôst: Saluamini à generatione ista praua. Maxima siquidem & præstantissima arboris cultura, fossio atque stercoratio est.

b *Glorificabat Deum.*] Publica confessione gratulabatur Deo, beneficiumque illud summum prædicabat, quod sabbathismi sanctificationis genus est probatissimum.

c *Non soluit bouem suum aut asinum.*] Argumétum est sumptum ex doctrina traditionum & synagogæ veteris, cui plurimum ab illis tribuebatur. Est autem communis & constans traditio, ea quæ pertinent ad periculum vitæ prohibendum & auertendum; siue, vt ipsi suo dicendi modo pronũtiant, ea quæ pertinent ad animæ discrimen, ea etiam quæ ad vitam tuendam siue alendam pertinent, nō violare sabbathũ si curentur, Misnaioth tractatu de Sabbatho, cap. 22. & de Ioma cap. 8. Duo, inquit, fiunt opera in Sabbatho circa animas iumentorum, solutio ex vinculis, ad recreationem; & actio ad aquas. Poterat tamen id deferri ad posterum diem: sed quia est in animæ beneficium, eodē die permittitur fieri; idque rectè, approbante tota schola & consuetudine. Igitur vestro argumentãdi modo à leui ad graue, id est, ex contentione, siue à fortiori, huic animę mulieris filiæ Abrahæ beneficium hoc fieri oportuit, vt soluta à vinculo grauissimo, sponte sua vltroque laudaret Deum illinc iumenti recreatio, hinc salus huius, & Dei gloria sequitur.

d *Cui simile est, & cui simile æstimabo.*] Oratio est in doctrinalibus sermonibus frequentissima in Misnaioth & Complemento, ad diligentem similitudinis inquisitionem ostendendã, & attentionem parandam, memoriamque confirmandam.

magnam, & volucres cæli requieuerũt in
ramis eius. 20 Et iterum dixit, Cui simile
Mat. 13. d. 33 ª existimabo 3 Ms. "æstimabo' regnũ Dei? 21 Simile est fer-
E mento, quod acceptum mulier abscõdit
ª in farinæ sata tria: donec fermentaretur
totum. 22 Et ibat per ciuitates & castel-
la docens, & iter faciens in Ierusalem.
23 Ait autem illi quidã, Domine, ᵇsi pauci
sunt qui saluantur? Ipse autem dixit ad il-
Mat. 7. b. 13 los, 24 ᶜContendite intrare per angustam
portam: quia multi, dico vobis, quærent
Mat. 25. a. 10 intrare, & non poterunt. 25 ᵈCùm autem
intrauerit paterfamiliâs, & clauserit ostiũ,
& incipietis foris stare, & pulsare ostium,
dicentes, Domine, aperi nobis: & respon-
dens dicet vobis, ᵉNescio vos vnde sitis:
26 tunc incipietis dicere, ᶠManducauimus
coram te & bibimus, & in plateis nostris
Mat. 7. c. 23 & 25. d. 41 docuisti. 27 Et dicet vobis, Nescio vos,
Psal. 6. b. 9 vnde sitis: discedite à me omnes operarij
F iniquitatis. 28 Ibi erit fletus & stridor dẽ-
tium: cùm videritis Abraham & Isaac &
Iacob, & omnes Prophetas in regno Dei,
vos autem expelli foras. 29 ᵍEt venient
ab Oriente & Occidente, & Aquilone &
Mat. 19. d. 30 & 20. b. 16 Austro: & accumbent in regno Dei.
Mar. 10. d. 31 ª erant o. 30 Et ecce sunt nouissimi, qui "erũt' primi,

a *In farina sata tria.*] Regnum cælorum paucis primùm communicabitur, eo quòd à cæteris negligatur & repudietur: sed per illos paucos tãta illius regni virtus ostendetur, vt ad plurimos tandem pertineat, eos videlicet qui illius doctrinæ capaces & participes sese effecerint fide & pœnitentia.

b *Si pauci sunt.*] Cùm audisset ille de grano sinapis, ac de fermento abscondito in farina, & de aliis similitudinibus, quæ pietatis puritatẽ angustis terminis definire videbantur, rogat *si pauci sunt qui saluantur*. nam ex illis intelligebat non esse volentis neque currentis, sed Dei opus miserentis, qui granum seminaret, qui fermentum absconderet. argumentabatur igitur apud se, ergo non omnes seruabũtur: imò fortassis pauci: quãdoquidem non est nostrum opus vt saluemur, sed Dei beneficium est.

c *Contendite intrare.*] Respondet Iesus paucos esse quidem, sed hoc non ex abbreuiatione manus Dei, sed ex hominum ipsorum culpa atque negligentia euenire, quòd vocati, quanquam veniant ad regnũ, nolunt vocationem suam prosequi, ea via quæ à Deo munita est ad salutem, videlicet pœnitentia; cuius porta angusta est, vitiorum omnium, pompæ & operum satanæ fuga & abrenuntiatio ex corde: & via ipsa hominibus mundi amatoribus difficilis & arcta videtur, quæ perambulatur exercitatione virtutis pietatisque omnis erga Deum & proximum: sed ad hoc firmo proposito & animi contentione opus est.

d *Cum intrauerit paterfamiliâs.*] Intrauerit in regni sui possessionem, sibiq; adoptauerit eos quos viderit illa porta ingressos, claudet ostium contumacibus & pertinacibus, & illis in vniuersum qui non ingressi fuerint per angustam portam, sed per aliam latam, quam vulgus mundi subit.

e *Nescio vos vnde sitis.*] Vos alia porta & via venistis, quàm quæ à me munita fuerat.

f *Manducauimus.*] Quomodo dicis te nos non cognoscere, cùm docueris in plateis nostris publicè, id quod testari possumus, tuam doctrinam, si opus fuerit, recitantes: deinde in eadem domo, in eodem loco, vbi tu eras, viximus, comedimus & bibimus: quæ maior familiaritas esse potest, quàm sese appellare Christianos, profiteri disciplinam Christi, communicare in vita atque adeò in sacramentis apud Ecclesiam Christi domumque Dei? & tamen respondebit, *Nescio vos: discedite à me.* Quamobrem? quia noui vos operarios iniquitatis, & per arctam portam minimè ingressos: hos non agnosco, etiam si *Dominus* ab illis vocer. atqui sumus plurimi huius notæ, *Discedite*, inquit, *à me omnes.*

g *Et venient*] ex gentibus quæ Deum ignorabant multi, ex omni orbis parte vocati per Euangelium venient, & cooptabuntur in filios Dei, & possidebunt regnum; eritque eius rei signum videre accumbentes illos cum rege ipso, & aliis regni filiis.

h *Dicentes illi.*] Cùm disputationibus, auctoritate & opinione apud populum obtenta, eum non possent auertere à studio & contentione disseminandæ in populos doctrinę, metu absterrere conantur, & animi cōstantiam tentant, quam populus etiā admirari solet; & si minorem experiatur, huius rei causa doctrinā contemnere. Illi autem illum nuntium illasque minas ab Herode referendi auctores erant. Agnouit autem Iesus quo animo illi venissent: indicauit illis se bene cognoscere hoc mandatum ab illis fuisse curatum & persitum; ideò iis ipsis referendum respōsum dedit.

i *Vulpi illi.*] qui non virtute, sed fraude ac dolo & regnum obtinet, & rem gerit: neque potest quicquam fraus aduersus eum cui detecta est. Dicite nihil me morari illius fraudes & artes quibus me deterrere conātur, vnā cum studio vestro, vt qui norim quid ille agat, & quid mihi agendum sit: & potestatem habeam agendi quæ iussus sum agere: aduersus hanc potestatem ille nihil potest calliditate sua. nihil enim mihi imponere falsi potest, nihil malè interpretari, vtpote qui in beneficiis faciendis, in ægrotis sanandis, in hac regione occuper. id autem *hodie & cras* faciam: namque temporum opportunitates in mea manu sunt; neque ab illo intercipi possunt. loca etiam in quibus agendum mihi, viuendum aut moriendum, certa sunt mihi. non illi itaq; neque suę calliditati, neque consilio suo, imò neque regioni suæ quicquam in me conceditur. Ero ergo hîc benefaciens, & publicæ vtilitati consulens per hos paucos dies: pòst cùm mihi constitutum est, tunc absoluar hoc opere, & discedam, rediboque Ierosolymam, ibique occidar, postquam ministerium meum in hominum beneficium consummauero. tunc veniam Ierosolymam, scio vos meam mortem quærere: continget Ierosolymis, quæ iam est facta Prophetarum macellum, ex domo Dei, quæ olim vobis fuit: cui grauissima ruina impendet, quam ego auertere studui, sed ipsa noluit. Vobis autem Ierosolymitanis Pharisæis prædico, quòd non videbitis me, donec me vobis publicè regem acclamatione & appellatione diuino Spiritu excitata, obtulero.

& sunt primi qui "erunt' nouissimi. "erant ei
31 In ipsa die accesserunt quidam Phari-
sæorum, h dicentes illi, Exi & vade hinc:
quia Herodes vult te occidere. 32 Et ait
illis, Ite, & dicite i vulpi illi, Ecce eiicio G
dæmonia, & sanitates perficio hodie &
cras, & tertia die consummor. 33 Verun-
tamen oportet me hodie & cras & sequē-
ti -die' ambulare: quia non capit prophe- - 4 MS. e.
tam perire extra Ierusalem. 34 Ierusalem, Mat. 23.d.37
Ierusalem quæ occîdis Prophetas, & lapi-
das eos qui "mittuntur' ad te, quoties vo- "missi sunt MS. c. s.
lui cōgregare filios tuos quemadmodum
auis nidum suum sub pennis, & noluisti?
35 Ecce "relinquetur' vobis domus vestra "relinquitur c. s.
-deserta'. Dico autem vobis, quia non - 1 MS. eq.
videbitis me donec veniat cū dicetis, Be- Inf. 19.f.38.
nedictus qui venit in nomine Domini.

CAP. XIIII.

ET factum est: cùm intraret -Iesus' in - MS. e.
domum cuiusdam principis Pharisęo- A
rum sabbatho manducare panem, & a ipsi
obseruabant eum. 2 Et ecce homo qui-
dam hydropicus erat ante illum. 3 b Et
respondens Iesus dixit ad Legisperitos &
Pharisæos, dicēs, Si licet sabbatho curare?
4 At illi tacuerunt. ipse verò apprehēsum
sanauit eum: ac dimisit. 5 Et respondens
ad illos, dixit, Cuius vestrûm asinus aut
bos

CAP. XIIII.

a *Obseruabant eum*] an in mensa, in benedictionibus atque aliis rebus, quæ sabbatho studiosè curabantur & obseruabantur ab illis, ipse deficeret, vel contra scrupulosam interpretationem legis, vel consuetudinem receptam, an seruile opus aliquod faceret. hoc studio fuerat inuitatus ab illis.

b *Respondens.*] Proponens quæstionem, vt fieri solebat inter Scribas & Pharisæos.

bos in puteum cadet: & non continuò ex-
trahet illum die sabbathi? 6 [c] Et non po-
terant ad hæc respondere illi. 7 Dicebat
B autem & ad inuitatos parabolam, inten-
dens quomodo primos accubitus elige-
rent, 8 dicés ad illos, [d] Cùm inuitatus fue-
* ab aliquo &c. ris * ad nuptias, non discumbas in primo
loco, ne fortè honoratior te sit inuitatus
ab illo: 9 & veniens is qui te & illum vo-
cauit, dicat tibi, Da huic locum: & tunc
incipias cum rubore nouissimum locum
tenere. 10 sed cùm vocatus fueris, vade,
recumbe in nouissimo loco: vt cùm ve-
Prou. 25. a. 7 nerit qui te inuitauit, dicat tibi, Amice,
C ascende superiùs. Tunc erit tibi gloria co-
Mat. 23. b. 12 ram simul discumbentibus: 11 quia om-
Infr. 18. c. 14 nis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se
humiliat, exaltabitur. 12 Dicebat autem
Tob. 4. b. 7 & ei qui se inuitauerat, Cùm facis pran-
Prou. 3. a. 9 dium aut cœnā, noli vocare amicos tuos,
neque fratres tuos, neque cognatos, neq;
vicinos diuites: ne fortè te & ipsi reinui-
tent, & fiat tibi retributio. 13 sed cùm
facis conuiuium, voca pauperes, debiles,
claudos, & cæcos: 14 & beatus eris, quia
non habent retribuere tibi: retribuetur
enim tibi [e] in resurrectione iustorum.
D 15 Hęc cùm audisset quidam de simul dis-
*manducat &c. cumbentibus, dixit illi, Beatus [f] qui * man-
ducabit panem in regno Dei. 16 At ipse
Mat. 22. a. 2 Apo. 19. b. 9 dixit ei, Homo quidam fecit cœnam ma-
gnam, & vocauit multos. 17 Et misit

c *Et non poterant respondere illi*.] Quia ex ipsorum traditionibus & consuetudine licet, imò oportet iumento periclitanti succurrere die sabbathi. sed consequētiam ignorabant stultè satis; cuius stultitię arguuntur à Iesu.

d *Cùm inuitatus fueris*.] Ambitionis morbo, quo maximè laborabant, curare eos volebat Iesus, & ad modestiam & contemptum sui traducere, quæ prima sapientiæ ianua est. ita fieret, vt facilè meliora docentē audirent & susciperent. Namque ambitio tollit disciplinæ modestiam & docilitatem omnem.

e *In resurrectione iustorum*.] Oratione Scribis & Pharisæis vsitatissima vtitur Iesus: namque in doctrinali sermone *resurrectio iustorum*, dicitur status & conditio iustorum post resurrectionem: iniusti non tam aptè dicuntur resurgere: quanquam enim resurrecturi sunt, tamen resurgent ad mortem, hoc est, ad ignem æternum, quod est mors secunda. Erat autem Scribarum & Pharisæorum doctrina in hoc argumento recta & vera, Saducæis contraria: nam & resurrectionem & præmium bonorum operū Scribæ & Pharisæi credebant, quod Iesus probat: Saducæi vtrumque negabant.

f *Qui manducabit panem in regno Dei*.] Quòd audiret dicentem Iesum beatum futurum qui pauperes & debiles, &c. inuitaret, respondit, Atqui si ita est, nullum melius conuiuiū est, quàm pauperum & claudorū, quod reponitur in mensa regni Dei.

feruum fuum hora cœnæ dicere inuitatis
vt venirent, quia iam parata funt omnia.
18 Et cœperũt fimul omnes excufare. Pri-
mus dixit ei, [a] Villam emi, & neceffe ha-
beo exire & videre illam, rogo te habe me
excufatum. 19 Et alter dixit, [b] Iuga boum
emi quinque, & eo probare illa, rogo te
habe me excufatum. 20 Et alius dixit,
[c] Vxorem duxi, & ideò nõ poffum venire.
21 Et reuerfus feruus, nũtiauit hæc domi-
no fuo. Tunc iratus paterfamiliâs, dixit E
feruo fuo, [d] Exi citò in plateas & vicos ci-
uitatis: & pauperes ac debiles, & cæcos &
claudos introduc huc. 22 Et ait feruus,
Domine, factum eft vt imperafti: & adhuc
locus eft. 23 Et ait dominus feruo, Exi in
vias & fepes, & [e] compelle intrare, vt im-
pleatur domus mea. 24 [f] Dico autem vo-
bis, quòd nemo virorum illorum qui vo-
cati funt, guftabit cœnam meam.
25 Ibant autem turbæ multæ cum eo: &
conuerfus dixit ad illos, 26 Si quis venit Mat.10.d.37
ad me, [g] & non odit patrem fuum & ma-
trem, & vxorem & filios, & fratres & fo-
rores, adhuc autem & animam fuam: non
poteft meus effe difcipulus. 27 Et qui nõ Mat.10.d.38 & 16.d.24
baiulat crucem fuam, & venit poft me: nõ Marc.8.d.34
poteft meus effe difcipulus. 28 Quis e- F
nim ex vobis [h] volens turrim ædificare,
non

a *Villam emi.*] diuitiarum & opum ftudium.

b *Iuga boum quinque.*] negotiatio & rei augendæ ftudium. *Habe me excufatum*, non depellas me à gratia tua.

c *Vxorem duxi.*] cognationis & amicitiarum impedimenta, quibus homines perfæpè à pietatis fimplici & puro cultu auertuntur. huc pertinent honores, ambitiones, & mundi gloria. hæc ita auertunt à conuiuio animos, vt abfolutè dicat, *Non poffum venire.*

d *Exi citò in plateas.*] Cùm præcipui inter inuitatos, hoc eft, Scribæ & Pharifæi & feniores, quorum erat cognofcere Dei beneficium & accipere, caducarum rerum caufa recufauerint conuiuium atque defpexerint, vocati funt pifcatores, meretrices, & alij mundo contemptibiles ex Ifraelitis, & in conuiuium regni cæleftis admiffi.

e *Compelle intrare.*] Vocatione euangelica refertum eft conuiuium gentium nationibus variis aduenientibus. Illud autem *compelle*, non vim ad trahendum inuitos, fed multitudinem vocatorum & venientium fignificat; qui tot futuri erant, vt ad intrandum cogendi effent; magna copia ac frequentia, id quod ftatim exponitur, *vt impleatur domus mea.* Namque infideles non compelluntur, fed inuitantur & vocantur ad Ecclefiam: fecus eft de iis qui cõuiuium anteà cognouerant, probarant, promiferant fe eò venturos, & poftea cùm tempus adeffet, noluerunt: in eos paterfamiliâs irafcitur. Si qua compulfio eft aliorũ, ea eft Baptifmus pœnitentię, hoc eft, deteftatio prioris erroris.

f *Dico autem vobis, quòd nemo, &c.*] Horrenda fentẽtia reprobationis: verùm iuftiffima in Iudæos, qui noluerunt obedire Euangelio gloriæ Chrifti; & in eos qui illorum exemplum fuerint fecuti.

g *Et non odit.*] Examen difcipulorũ à Chrifto probandorum. quod per parabolam dictum fuerat de Scribis, Pharifæis, &c. apertè declaratur pertinere ad omnes Chrifti difcipulos.

h *Volens ædificare turrim.*] Ex recepta & nota confuetudine rerum gerendarum ea docet lefos, quæ in negotiatione falutis iniri ac teneri magis oportuerit. Nemo, inquit, magnas res fufcipit, nifi conftituto rerum fine prouideat & paret ea fine quibus res confici nequit. Hęc res omnium maxima eft, vt quis falutem æternam affequatur, & regnum cælefte contra tot diaboli ac mundi impedimenta & pugnas. huius expeditionis apparatus eft, credere Euangelio, & renuntiare ex corde omnibus quæ poffidet, ita vt fit tanquã nihil poffidens: neque illis magis afficiatur, quàm fi omnino careret: nihilque omnino illis detineatur, etiam relinquere ea expedierit doctrinæ meæ caufa.

* nónne neq. 2. "non' prius sedés, computat sumptus qui
necessarij sunt, si habeat ad perficiendum:
29 ne posteà quàm posuerit fundamentũ,
& non potuerit perficere, omnes qui vi-
dent, incipiant illudere ei, 30 dicentes,
Quia hic homo cœpit ædificare, & non
potuit consummare? 31 Aut quis rex itu-
G rus committere bellum aduersus alium
regem, non sedens prius cogitat, si possit
cum decem millibus occurrere ei, qui cũ
viginti millibus venit ad se? 32 alioquin
adhuc illo longè agente, legationem mit-
tens, rogat ea quæ pacis sunt. 33 Sic ergo
omnis ex vobis qui non renuntiat omni-
bus quæ possidet, non potest meus esse
Mat.5.b.13 Marc.9.g.50 discipulus. 34 Bonum est sal. Si auté sal*
* quoque ms. 1. euanuerit: in quo condietur? 35 Neque
in terram, neque in sterquiliniũ vtile est,
sed foras mittetur. Qui habet aures au-
diendi audiat.

CAP: XV.

A ERant autem appropinquãtes ei publi-
cani & peccatores vt audirent illum.
2 Et murmurabant Pharisæi & Scribę, di-
centes, Quia hic peccatores recipit, &
Mat.18.b.12 manducat cum illis. 3 Et ait ad illos pa-
rabolam istam, dicens, Quis ex vobis ho-
mo qui habet centũ oues: 4 & si perdide-
rit vnam ex illis, nónne dimittit nonagin-
ta nouem in deserto, & vadit ad illam quę
perierat donec inueniat eam? 5 Et cùm
inuenerit eam, imponit in humeros suos
gaudens:

i *Bonum est sal.*] Fuit in ore Iesu hęc sententia frequens, ad varia argumẽta eiusdem rationis. Hoc in loco illã argumentationẽ facit per parabolã. Bonum est, inquit, cognoscere me ac doctrinam meã: & is qui cognoscit, & cognoscendo facit ea quæ oportet, bonus est & vtilis. is verò qui tãtùm nomine & verbis, orationeque meã profitetur disciplinã, discipulus quidem in speciem videtur, virtute autem non est meus discipulus, neque magis sibi vtilis, neque mihi ad vllã rem gratus, quàm sal, qui conseruata specie & facie salis, euanescit: id enim inutile prorsus est, omninoque abiici oportet. Et quoniam hoc durum, vti videtur, & graue hominibus sui ipsorum amantibus; atque etiam iis qui sapientes sibi videntur, tamen verissimum certissimumque est. Quamobrem, *qui habet aures audiendi audiat.*

CAP. XV.

a *Erant autem.*] Admirabilis Dei misericordia lætissimum peccatoribus Euangelium, atque summo studio audiendum, omnique diligentia excipiendum.

b *Quia hic peccatores recipit, & manducat cum illis.*] Iudaici populi ratio trifariam diuisa erat, quod ad religionis attinet obseruationem. Erant primo in gradu opinionis & æstimationis Pharisæi: secundo loco Sapientũ discipuli, hoc est, ij qui non adeò austeram vitam atque Pharisæi profitebãtur; tamen in mandatorum & traditionum obseruatione nihil faciendũ in vita ducebant, nisi quod ex Scribarum & Sapientum sententia aut interpretatione profectũ esset. tertio loco habebantur ij qui Populus terrę dicuntur, in quibus non manifestarij peccatores, sed communis vitæ homines continebantur: nam publicani & peccatores noti, nullum gradũ tenebant in opinione istorũ: sed indigni omnino habebãtur consortio aut colloquio duarũ illarũ primarũ classiũ. Iesus autẽ à Pharisęis & Scribis reprehẽdebatur & insimulabatur apud populum, quòd non solùm sapientum perfectionem, sed neq; Discipuli sapiẽtum mediocritatem seruaret: quippe in traditionibus vnum ex sex opprobriis, quæ Sapientũ discipuli vitare iubebantur, erat conuiuium & comessatio cum populo terræ; nedum cum publicanis & peccatoribus. Traditio extat in lib. de Benedictionib. cap. 6.

c *Si perdiderit vnam ex illis.*] Vos negligitis, spernitis, despicitis peccatores & publicanos, ex illa regula vestra, Turpe est Discipulo sapientum vesci,

cum populo terræ. ergo, graue & leue, vt vos arguere soletis, turpius est cum publicanis & peccatoribus comessari; ne videlicet is fiat illis similis. Atqui vos cupitis pietatem propagari vt cupere debetis: oportet ergo operam dare vt quamplurimi salui fiant. atque in iis qui se sponte disciplinæ pietatis dedunt ducendos & agendos, nullus est ferè labor, sed hi pauci sunt. Non igitur committédum est vt illi alij multi vel populus terræ, vel peccatores manifestarij, eorum qui sese meliores existimant, vel negligentia pereant, vel superbia ac despectione à pietate omnino abalienentur: maximè cùm ipsi doceri cupiant, & doctrinam non contemnant aut repudient, sed vltrò etiã doctorem sequantur, & doceri se gaudeant. Quærendi huiusmodi homines erant ad ipsorum salutẽ magno studio ac labore, etiam si pauci, atque adeò si vnus tantùm esset: nedum tam multi cùm sint, & facilè reuocari ab errore possint, atque ipsi vltrò pastorem petere & quærere cernantur, sini repudiandi: id quod in minori exemplo vestræ sententiæ indiciis confirmabo: Nam *quis ex vobis*, &c. &, *Homo quidam*, &c. Tertia similitudo amplificationem cõtinet, & complexionem totius disputationis.

gaudens: 6 & veniens domum conuocat B
amicos & vicinos, dicens illis, Congratu-
lamini mihi, quia inueni ouem meam quę
perierat? 7 Dico vobis, quòd ita gaudium
erit in cælo super vno peccatore pœniten-
tiam agẽte, quàm super nonaginta nouem
iustis qui non indigent pœnitentia.
8 Aut quæ mulier habens drachmas de-
cem: si perdiderit drachmam vnam, nõne
accendit lucernam, & "euertit' domum, & [euerrit 1 MS. R. G. S.]
quærit diligenter, donec inueniat'? 9 Et [cam. MS. S.]
cùm inuenerit, conuocat amicas & vici-
nas, dicens: Congratulamini mihi, quia
inueni drachmam quam perdideram?
10 Ita, dico vobis, gaudium erit coram an- C
gelis Dei super vno peccatore pœnitentiã
agente. 11 Ait autem, Homo quidã ha-
buit duos filios: 12 & dixit adolescentior
ex illis patri, Pater, da mihi portionẽ sub-
stantiæ quæ me contingit. Et diuisit illis
substantiam. 13 Et non post multos dies,
congregatis omnibus, adolescẽtior filius
peregrè profectus est in regionem longin-
quam: & ibi dissipauit substantiam suam
viuendo luxuriosè. 14 Et postquàm om- D
nia " consummasset', facta est fames vali- [cõsumpsisset 1 MS. G. S.]
da in regione illa, & ipse cœpit egere. [dissipasset 1 MS.]
15 Et abiit, & adhęsit vni ciuium regionis
illius. Et misit illum in villam suam vt
pasceret porcos. 16 Et cupiebat implere
ventrem suum de siliquis quas porci man-
ducabant: & nemo illi dabat. 17 In se
autem

* in domo MS.S. autem reuersus dixit, Quanti mercenarij*
patris mei abundant panibus: ego autem
hîc fame pereo! 18 Surgam, & ibo ad pa-
trem meum, & dicam ei, Pater, peccaui
* & MS.G.S. in cælum & coram te: 19 * iam non sum
dignus vocari filius tuus: fac me sicut vnũ
de mercenariis tuis. 20 Et surgens vênit
ad patrem suum. a Cùm autem adhuc lõ-
gè esset, vidit illum pater ipsius, & mise-
ricordia motus est, & accurrens cecidit
super collum eius, & osculatus est eum.
21 Dixitque ei filius, Pater, peccaui in cæ-
lum & coram te: iam non sum dignus vo-
cari filius tuus. 22 Dixit autem pater ad
seruos suos, Citò proferte stolam primã,
& induite illum, & date annulum in ma-
num eius, & calceamenta in pedes eius:
F 23 & adducite vitulum saginatum, & oc-
cidite, & manducemus, & epulemur:
24 quia hic filius meus mortuus erat, &
reuixit; perierat, & inuentus est. Et cœpe-
runt epulari. 25 Erat autem filius eius se-
nior in agro. & cùm veniret & appropin-
quaret domui, audiuit symphoniam &
chorum: 26 & vocauit vnum de seruis,
& interrogauit quid hæc essent. 27 Isque
dixit illi, Frater tuus venit, & occîdit pa-
ter tuus vitulum saginatum, quia saluum
illum recepit. 28 Indignatus est autem,
& nolebat introire. Pater ergo illi' egres-
sus cœpit rogare illum. 29 At ille respõ-
dens, dixit patri suo, Ecce tot annis seruio
h tibi,

a *Cùm autem adhuc longè esset.*] Non solùm non est repudiatus & neglectus, sed vltro etiam obuiam facto patre susceptus & deductus. Hoc misericordiæ humanæ in bono patre erga pœnitentem filium exemplum, cur negare debetis Deo, quem omnium hominum parentem, eundemque misericordissimum esse fatemur? Cur ergo vos inuidetis vel diuinæ misericordiæ, vel fratrum vestrorũ saluti? quos non solùm auersari, sed summo gaudio & publica lætitia excipi oportuerat! nam pater optimus filium bonum stultæ inuidentiæ meritò arguit.

tibi, & nunquam mandatum tuum præ- G
teriui, & nunquam dedisti mihi hœdum
vt cum amicis meis epularer: 30 sed post-
quam filius tuus hic, qui deuorauit sub-
stantiam "suam' cum meretricibus vênit, ' tuam c.a.
occidisti illi vitulũ saginatum. 31 At ipse
dixit illi, Fili, tu semper mecũ es,[b] & om-
nia mea tua sunt. 32 epulari autem & gau-
dere oportebat, quia frater tuus hic mor-
tuus erat, & reuixit; perierat, & inuentus
est.

b *Et omnia mea tua sunt.*] Nihil tibi desit ex bonis meis, quod vtile aut iucundum esse possit, studio piè atque officiosè erga me agenti.

CAP. XVI.

DIcebat autẽ & ad discipulos suos, Ho- A
mo quidã erat diues qui habebat villi-
cum: & hic diffamatus est apud illũ, qua-
si dissipasset bona ipsius. 2 Et vocauit il-
lum, & ait illi, Quid hoc audio de te? red-
de rationem villicationis tuæ: iam enim
non poteris villicare. 3 Ait autem villicus
intra se, Quid faciam quia dominus meus
aufert à me villicationem? fodere non va-
leo, mendicare erubesco. 4 Scio quid fa-
ciam, vt cùm amotus fuero à villicatione,
recipiant me in domos suas. 5 Conuoca-
tis itaque singulis debitorib' domini sui,
dicebat primo, Quantum debes domino B
meo? 6 At ille dicit, Centum "cados' olei. ' batos c. Hier. q. 6. ad Algasiam.
Dixitque illi, Accipe cautionem tuam: &
sede, citò scribe quinquaginta. 7 Deinde
alij dixit, Tu verò quantum debes? Qui
ait, Centum coros tritici. Ait illi, Accipe
literas tuas, & scribe octoginta. 8 [a] Et lau-
dauit dominus villicum iniquitatis, quia
prudenter

a *Et laudauit dominus.*] Miratus est prudentiam iniqui villici sui, quòd aliqua rerum sibi commissarum parte non ita malè abusus esset, vt non aliquando frueretur. nam anteà neque in suos, neque in domini vsus res exposuerat sibi creditas.

prudenter fecisset:[b] quia filij huius seculi,
prudentiores filiis lucis in generatione sua
sunt. 9 Et ego vobis dico, facite vobis a-
C micos[c] de mammóna iniquitatis: vt cùm
defeceritis,[d] recipiant vos in æterna taber-
nacula. 10 Qui fidelis est in minimo, &
in maiori fidelis est: & qui in modico ini-
quus est, & in maiori iniquus est. 11 Si
ergo in iniquo mammóna fideles nõ fui-
(*credet MS. R.G.S.) stis:[e] quod verum est, quis *credat vobis?
12 Et si in alieno fideles non fuistis: quod
(Mat.6.c.24) vestrum est, quis dabit vobis? 13 [f] Nemo
seruus potest duobus dominis seruire, aut
enim vnum odiet, & alterum diliget: aut
vni adhærebit, & alterum cõtemnet. non
potestis Deo seruire & mammónæ.
(* & c.) 14 Audiebant autem omnia hæc * Phari-
sæi[g] qui erant auari: & deridebant illum.
D 15 Et ait illis, Vos estis[h] qui iustificatis vos
coram hominibus, Deus autẽ nouit cor-
da vestra, quia quod hominibus altũ est,
(Mat.11.b.11) abominatio est ante Deum. 16 [i] Lex &
Prophetæ vsque ad Iohannem. ex eo re-
gnum Dei euãgelizatur, & omnis in illud

h 2 vim

b *Quia filij huius seculi.*] In rebus huius vitæ commoditatẽ & vsum spectantibus callidiores & prudentiores multo sunt perditi etiam homines, qui religionis cancellos & metas prętergrediuntur, quàm ij qui à vero & æquo cognoscendo & obseruando discedere nolunt.

c *De mammóna iniquitatis.*] de diuitiis quæ cumulari innocẽter vix possunt: & si iustè partæ fuerint, non possunt tamen sine scelere retineri. Neque solùm pecuniarum diuitias, sed omne donum, omnis copia, omnis à Deo tributa facultas hoc loco significatur; quibus cùm aliquando simus abusi, rectè tandem & in aliorum vtilitatẽ nostramque salutem vti oportet & expedit: nam hæc pietatis exercitatio erga alios, plurimum habet momẽti apud Deum ad condonationem prętéritorum delictorum.

d *Recipiant vos in æterna tabernacula.*] Multum valere bene merita erga pauperes, multumque eorum qui beneficium acceperint, preces & commendationes posse apud Deum, apertissimè hoc loco docemur.

e *Quod verum est quis credat vobis?*] Vos esse diffamatos apud Deũ, quòd bona ipsius dissipaueritis, ex hoc arguitur, quód abusi fueritis diuitiis, facultatibus & aliis donis ab ipso acceptis. Sed quis credet illud maximum & verissimum donum quod nemo scit, nisi qui accipit, iis quorum fides & diligentia atque industria in minimarum & fluxarum rerũ vsu factis periculis est desiderata?

f *Nemo seruus.*] Nemo se potest ita addicere duobus dominis pugnantia inter se iubentibus, vt vtrique satisfaciat & placeat. Nam profectò odij est apertu nolle placere alicui. sed mammona petit rem, quocũque modo rem: Deus petit, Frange esurienti panem tuum, &, diuitiæ si affluant, noli cor apponere. Qui vtrumuis amarit, alterũ oderit, hoc est, alterius doctrinam & iussa: si quammaximè quis Deum odisse non possit, vtpote summè bonum, & qui nulla ex parte odio haberi possit, tamen illius disciplinam & imperium qui respuit, alterius rei amore & studio, odisse dicendus est verè: & non solùm oderit, sed tandem abalienatus contemnet posthabitũ imperio illius cui adhærebit. Hæc dura videntur multis, sed verissima sunt, si amorem ex studio cognoscere oporteat, vti cognosci oportere Iesus aliàs docuit.

g *Qui erant auari.*] manifestæ auaritiæ notati, quòd sibi tantum sibique simillimis quàm commodissimè esse cuperent, cæterorũ commodis, aut etiam inopis minimè omnium consulerent.

h *Qui iustificatis vos.*] Qui affirmatis vestrum vitæ institutum esse omnium optimum, vnusquisque se ob eam rem populo vti iustum venditat. atqui Deus alia ratione singulorum hominum sanctitatem & iustitiam metitur, quàm hominum filiorum Adam sententia metiri soleat. Quædam enim hominibus, nihil præstantius quàm pro humano ingenio sapientibus, videntur laudanda & in sublime tollenda, quæ Deus abominatur.

i *Lex & Prophetæ.*] Summa ratio inueniendæ veræ definitionis vtriusque iustitiæ & legis & Christi. In Lege & Prophetis vsque ad Iohannem apertissima fuit disciplina eius iustitiæ, qua iustus quis dici posset, eo iustitiæ genere quod ex libero arbitrio & gratia Dei contingere hominibus potest. Iohannes hanc iustitiam cùm desiderasset, pœnitentiam indicebat, *Ex illo tempore regnum Dei euangelizatur*: & cùm non adeatur à filiis regni, omnis hominum conditio inuadere conatur illud, tandemque obtinebit fide & pœnitentia.

vim facit. 17 [a] Facilius est autem cælum Mat. 5. c. 18
& terram præterire, quàm de lege vnum
apicem cadere. 18 Omnis qui dimittit Mat. 5. e. 32 Mar. 10. b. 11
vxorem suam, & alterā ducit, mœchatur: 1 Cor. 7. b. 10
& qui dimissam à viro ducit, mœchatur.
19 [b] Homo quidam erat diues, " & ' indue- " qui MS.
batur purpura & bysso: & epulabatur E
quotidie splendidè. 20 Et erat quidam
mendicus nomine Lazarus, qui iacebat ad
ianuam eius, vlceribus plenus: 21 cupiens
saturari de micis, quæ cadebant de mensa
diuitis, * sed & canes veniebant, & linge- * & nemo illi dabat MSq.
bant vlcera eius. 22 [c] Factum est autem vt
moreretur mendicus, & portaretur ab an-
gelis in sinum Abrahæ. Mortuus est au-
tem & diues: & sepultus " est in inferno. " est. Et in inferno eleuans. Aug. serm. 25. de diuersis. & alibi. G. S.
23 Eleuans autem oculos suos cùm esset in
tormentis, vidit Abraham àlonge, & La-
zarum in sinu eius: 24 & ipse clamās di- F
xit, Pater Abraham, miserere mei, & mit-
te Lazarum vt intingat extremum digiti
sui in aquam, vt refrigeret linguā meam,
quia crucior in hac flamma. 25 Et dixit
illi Abraham, Fili, recordare quia recepi-
sti bona in vita tua, & [d] Lazarus similiter
mala: nunc autem hic consolatur, tu verò
cruciaris. 26 & in his omnibus, inter nos
& vos " chaos' magnum firmatum est: vt " chasma est Græcè, quod hiatum significat: cuius significationis est et Syrum vox.
hi qui volunt hinc transire ad vos, non
possint, neque inde huc transmeare.
27 Et ait, Rogo ergo te, pater, vt mittas eū G
in domū patris mei; [e] habeo enim quinque
fratres:

a *Facilius est autem.*] Non dixi legem fuisse vsque ad Iohannem in eam sententiam, vt post Iohannem abrogatam aut otiosam legem esse puteis, imò vt posteà in regni cælorum tempore multo diligentius obseruādam esse sciatis. namque constantior est legis sanctitas, quàm cæli ac terræ duratio. Erit autem adeò exactè cognoscenda & obseruanda lex ab iis qui regni Dei compotes fuerint, vt intelligatur neque minimum apicē esse prętermittendum aut latè producendū, quin omnia obseruentur: id quod dimissionis vxoris ratio apertissimè tunc docebit, vtpote quæ maiori religione & intelligi & caueri debeat, quàm hoc tempore à vobis vel intelligitur vel cauetur.

b *Homo quidam.*] Duæ partes sunt iustitiæ eius, quam lex diuina exigit ab hominibus qui iustitiam Dei expetunt; altera in fuga malorum, altera in bonorum studio versatur: illa exactè ac diligenter obseruari, hæc studiosè præstari debet. nam si quis alteram obseruet, alteram verò negligat, videlicet beneficentiam, non poterit seruari, vt *Homo quidam* qui *erat diues*, &c.

c *Factum est.*] Contigit mendico prior mors, cuius labores morte finiti fuêre: at verò diues posterior mortuus est, eiusque honor vsque ad funeris pompā est productus: de cetero autē miserrima conditione exceptus. namque in inferno *eleuans oculos suos, vidit Abraham alonge, & Lazarum in sinu eius*, quem ille neque micis de mēsa cadentibus leuare curauerat, & tamen nouerat.

d *Lazarus similiter.*] Eodem tempore quo tibi bene & suauiter erat in vita, cum Lazaro miserè & laboriosè agebatur. *nunc autem, &c.* hic nondū fruitur æternis illis bonis, verùm cōsolationem accipit ex fide atque spe illorum, & ex conditione qua nunc vtitur longissimè à vestra ista distāte.

e *Habeo enim quinque fratres*] diuites etiam, qui omnes periclitantur eadē causa qua ego in hanc miseriarum extremam sortem deuenı.

fratres: 28 vt testetur illis, ne & ipsi veniāt
in hunc locum tormentorum. 29 Et ait
illi Abraham, [f]Habēt Moysen & Prophe-
tas; audiant illos. 30 At ille dixit, Non,
pater Abraham: sed si quis ex mortuis ie-
rit ad eos, pœnitentiam agent. 31 Ait au-
tem illi, [g]Si Moysen & Prophetas non au-
diunt, neque si quis ex mortuis resurrexe-
rit, credent.

CAP. XVII.

A ET ait ad discipulos suos, [a]Impossibile
est vt non veniant scandala: væ autem
Mat.18.a.7 Mar.9.f.42 illi per quem veniunt. 2 [b]Vtilius est illi si
lapis molaris imponatur circa collū eius,
& proiiciatur in mare, quàm vt scandali-
zet vnum de pusillis istis. 3 [c]Attendite
Mat.18.c.21 Leu.19.d.17 Eccl.19.b.13 —19 MS.S. vobis, Si peccauerit ~in te' frater tuus, in-
crepa illum: & si pœnitentiam egerit, di-
mitte illi. 4 Et si septies in die peccauerit
in te, & septies in die conuersus fuerit ad
te, dicens, Pœnitet me, dimitte illi.
5 Et dixerunt Apostoli Domino, [d]Adauge
Mat.17.c.20 nobis fidem. 6 Dixit autem Dominus,
Si haberetis fidem [e]sicut granum sinâpis,
B diceretis huic arbori moro, Eradicare &
transplantare in mare: & obediret vobis.
7 Quis autem vestrûm habēs seruū aran-
* boues, * oues, Ambr.c.s. tem aut pascentem*, qui regresso de agro
* dicat 7 MS R. dicat illi, Statim, transi, recumbe: 8 &
non "dicit' ei, Para quod cœnem, & præ-
cinge te & ministra mihi donec manducē
& bibam, & post hæc tu manducabis &
bibes?

f *Habent Moysen & Prophetas.*] Ple, oissimè doceri possunt Legis ac Prophetarum lectione, quid expediat, quid deceat, quid nō, quæ sit natura boni & mali, quę summa, quis vtriusque finis

g *Si Moysen & Prophetas non audiunt.*] Manifesta est & grauissima illorum librorum auctoritas, certissima doctrina sæpissimè confirmata, aperta in illis conspicitur Dei voluntas, prę mia proposita sunt maxima obseruātibus, supplicia horrenda negligentibus. His rebus quicūque non docētur & mouentur, neque priuatis miraculis, neque priuata magistri alicuius, quanquam etiam è mortuis extantis, auctoritate commouebuntur, vt credant, & credentes obediant.

CAP. XVII.

a *Impossibile est vt non veniant scādala.*] Offensiones & impedimenta persæpe accident hominibus in veræ disciplinæ atque iustitiæ via, propter maximam calliditatem serpentis antiqui, & procliuitatem humani cordis ad malum.

b *Vtilius est illi.*] Phrasis doctrinalis, qua significatur aliquid quod vehementer caueri vitarique oporteat. Optare, inquit, potius debuit eiusmodi homo mortem grauem, ignominiosam & sine sepulchro, quàm sese auctorem aut impulsorē vel promotorē alicuius offensionis præbere.

c *Attendite vobis.*] Cauete omnino quenquam hominem obiecto scandalo præcipitem dare, quanquam ab eo vel læsi vel offensi, grauique iniuria irritati, tamen etiam sæpius acceptam iniuriam condonare fratri pręstat, quàm vel vindicta vel delatione maleuola, vel ira, & odio, vel temerario iudicio, vel alio quouis scandalo obiecto, viam ad salutē præcludere.

d *Adauge nobis fidem.*] Da nobis abūdè illam singularem fidem, quę hanc quam habemus ita amplificare possit, vt propter illam neque scandalum ponere cuiquam, neque ab alio positū metuere possimus.

e *Sicut granum sinapis.*] quod in quantitate ootabili minimum est; illam adeò præstantem adeoque efficacem experiemini, vt vel montes iussu trāsferre possitis. Est autem adeò necessaria vobis, vt sine huius fidei virtute & facultate, nunquam possitis vel filij ritè appellari, vel aliquid maximum & præstantissimum efficere, cuiusmodi ij qui verè filij Dei sunt faciūt.

bibes? 9 Nunquid gratiam habet seruo C
illi, quia fecit quę ei imperauerat? 10 Non
puto. Sic & vos [a] cùm feceritis omnia quę
præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles
sumus: quod debuimus facere, fecimus.
11 Et factum est, dum iret in Ierusalem,
transibat per mediam Samariam & Gali-
læam. 12 Et cùm ingrederetur quoddam
castellũ, occurrerunt ei decem viri lepro-
si, qui steterunt álonge: 13 Et leuauerũt
vocem, dicentes, Iesu præceptor, miserere D
nostri. 14 Quos vt vidit, dixit, Ite, osten- Leu.14.a.2
dite vos sacerdotibus. Et factum est dum
irent, mundati sunt. 15 Vnus autem ex
illis, vt vidit quia mundatus est: regressus
est, cum magna voce magnificãs Deum:
16 & cécidit in faciem ante pedes eius, gra-
tias agens: & hic erat Samaritanus.
17 Respondens autem Iesus, dixit, Nónne
decem mundati sunt? & nouem vbi sunt?
18 Non est inuentus qui rediret, & daret
gloriam Deo, nisi hic alienigena. 19 Et
ait illi, Surge, vade: quia fides tua te saluũ
fecit. 20 Interrogatus autem à Pharisæis,
[b] Quando venit regnum Dei? respondit
eis, & dixit, [c] Non venit regnum Dei cum
obseruatione: 21 neque dicent, Ecce hîc,
aut ecce illic. Ecce enim regnum Dei in-
tra vos est. 22 Et ait ad discipulos suos, E
[d] Venient dies quando desideretis videre
vnum diem filij hominis: & nõ videbitis.
23 Et dicent vobis, Ecce hîc & ecce illic. Mat.24.b.23 Mar.13.c.21
Nolite

a *Cùm feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis.*] Nõ satis est legis præcepta obseruare, & opere actioneque exequi, vt dicamini filij Dei: omnis enim homo vel eo ipso quod homo est, & rationis compos, debet honestè viuere secundùm normam ipsa natura hominis dignam: aliâs brutorum ac belluarum deteriore nomine vocandus, non homo. Cùm autem fecerit quæ hominem facere oportet, non ob id Dei filius est dicendus, sed homo, siue bonus homo ac rectus, & ex cõsequẽti famulus siue seruus Dei. ideò autem inutilis, quòd non adeò rectè adeoque purè & sanctè atq; par fuerat, ea fecerit quę facere debuerit. vbi verò hic idem fide instructus, & diuina gratia adiutus seruum bonum se exhibuerit, præceptis pro virili obseruandis, & prætereà suam imperfectionem confessus fuerit, adeò placebit Domino suo, vt ex seruitutis spiritu ad spiritum adoptionis filiorum translatus Dei dono & gratia maxima, atque vt fide auctus discipuli postulabant, sedeat, & comedat & bibat in mensa regni cum Christo; & clamet, Abba pater.

b *Quando venit regnum Dei?*] Quem terminum vel dierum, vel exercitationum, vel examinationum, aut exemplorum aliorum præscribis ad obtinendum regnum Dei?

c *Non venit regnum Dei cum obseruatione.*] Id quod verè ac rectè dici potest regnum Dei, non est certi temporis aut horæ, aut normæ & probationis; neque etiam certi loci, in quo necessariò illud adiri & obtineri debeat. Nam quantum ad locum, regnũ Dei purum & legitimum in animis hominũ in ipsis visceribus collocatur, idque repentè fit. De loco certissimè hæc docere possum, Spiritum illum, qui verè & non per imputationem aut imaginariam persuasionem obtinetur, intra animos hominum esse. De tempore nihil vobis affirmabo; sed tantùm illud dicam, ea tempora & momenta posita esse in Patris potestate, qui nemini donum negabit à se promissum, quicunque ad illud accipiendum sese fide ac pœnitentia comparauerit. Hęc omnis ratio quod ad Spiritum sanctum pertinet, arcana est, atque sapiẽtibus huius seculi difficilis, intellectuque obscura; modestis & simplicibus facilior apertiorque redditur.

d *Venient dies.*] Tempus erit quo regnum Dei manifestum sit multis argumentis & exemplis illorum, in quibus Spiritus sanctus, & filij hominis virtus manebit. Sed post illud

tempus venient dies quando rarissima vel paucissima exempla illius virtutis & efficientię atque præstantiæ filij hominis in hominibus spectentur: si quis autem eo tempore illo diuino modo auctus fuerit, non videbitur ita manifestè ab alijs, propter summam & hominum cæcitatem, & ipsius modestiam in quo donum hoc fuerit. Tunc erunt, qui eùm nesciant quid sit regnum, cuiusmodi nam sint filij hominis dies, tamen promittant alijs regnum, & duces sese præbeant ad illud certò subeundum.

Nolite ire, neque sectemini. 24 e nam si-
cut fulgur coruscás de sub cælo, in ea quę
sub cælo sunt, fulget: ita erit filius homi-
nis in die sua. 25 Primùm autem oportet
illum multa pati, & reprobari à genera-
Mat.24.e.73 Gen.7.a.f tione hac. 26 Et sicut factum est in diebus
Noë, ita erit & in diebus filij hominis.
F 27 Edebant, & bibebant, vxores ducebãt,
& dabãtur ad nuptias, vsque in diem qua
intrauit Noë in arcam: & vênit diluuium,
& perdidit omnes. 28 Similiter sicut fa-
Gen.19.c.24 ctum est in diebus Lot: Edebant & bibe-
bant, emebant, & vendebant, plantabant,
4 MS.G. & ædificabant: 29 qua die autem exiit
Lot à Sódomis, pluit ignem & sulphur de
cælo, & omnes perdidit: 30 secundũ hæc
erit f qua die filius hominis reuelabitur.
die 3 MS. R.G.S. 31 In illa hora qui fuerit in tecto, & vasa
G eius in domo, ne descendat tollere illa: &
qui in agro, similiter non redeat retrò.
Sup.9.c.24 Mat.10 d.39 Marc.8.d.35 Ioh.12 d.25 Mat.24.d 40 1 Thes.4.d.17 32 Memores estote vxoris Lot. 33 Qui-
cunque quæsierit animam suam saluam
facere, perdet illam: & quicunque perdi-
derit illam, viuificabit eam. 34 Dico vo-
bis, in illa nocte g erunt duo in lecto vno:
vnus assuinetur, & alter relinquetur.
35 h duæ erunt molentes in vnum: vna assu-
1 MS cq. metur, & altera relinquetur. duo in agro:
vnus assumetur, & alter relinquetur.
36 Respon-

e *Nam sicut fulgur.*] Explicatum est apud Matthæum.

f *Qua die filius hominis reuelabitur.*] Dies regni Dei, quod filij hominis præsentia, virtute & efficientia cognoscitur, donaturque à Deo non oscitantibus, sed vigilantibus, & in officio permanentibus.

g *Erunt duo in lecto vno.*] Filius hominis secernit aliter quàm Scribarũ ratio, quæ dicit pares & socios in iugo pro eodem vnoque reputari: pares & socios in labore & studio vitæ, pro eodem reputari in illo studio, quanquam in religionis puritate impares sint. Deinde ait seruos non censeri in numero eorum, qui congregationem Israel faciunt: neque etiam fœminas. à Deo autem ex duobus in lecto viro & fœmina, quanquam pro vno reputatis in iugo, tamé ille assumetur, qui sese fide ac pœnitentia legitimè præparauerit. Neque reijcietur à regno Dei hoc modo descripto, vel fœmina, vel conditio aliqua seruilis.

h *Duæ molentes.*] quanquam fœminæ, quanquam ancillæ, seruilisque conditionis sint, tamen ea assumetur quæ officium suum, vt dictum est, purè sancteque obseruauerit.

36 Respondētes dicunt illi, Vbi Domine?
37 Qui dixit illis, Vbicunque fuerit cor-
pus, illuc congregabuntur & aquilæ.

CAP. XVIII.

DIcebat autem & parabolam ad illos, Eccl. 18. c. 22 1 Thess. 5. c. 17
[a] quoniā oportet semper orare & non A
deficere, 2 dicens, Iudex quidam erat in
quadam ciuitate, qui Deum non timebat,
& hominem non reuerebatur. 3 Vidua
autem quædam erat in ciuitate illa: & ve-
niebat ad eum, dicens, Vindica me de ad-
uersario meo. 4 Et nolebat per multum
tempus. Post hæc autem dixit intra se, Et-
si Deum non timeo, nec hominem reue-
reor: 5 tamen quia molesta est mihi hæc
vidua, vindicabo illam, ne in nouissimo
veniens suggillet me. 6 Ait autem Do- B
min⁹, Audite quid iudex iniquitatis dicit.
7 [b] Deus autem non faciet vindictam ele-
ctorum suorum clamantium ad se die ac
nocte: & patientiam habebit in illis?
8 Dico vobis quia citò faciet vindictam
illorum. Veruntamen filius hominis ve-
niens, [c] putas, inueniet fidem in terra?
9 Dixit autem & ad quosdam qui in se cō-
fidebant tanquam iusti, & aspernabantur
cæteros, parabolam istam: * 10 Duo ho- * dicēs, uni.
mines ascendebant in templū vt orarent:
vnus Pharisæus, & alter Publicanus.
11 Pharisæus stans, hæc apud se orabat:
Deus [d] gratias ago tibi, quia nō sum [e] sicut
cæteri hominū: raptores, iniusti, adulteri:
velut

CAP. XVIII.

a *Quoniam oportet semper orare.*] Vigilantiam & diligentiā in pietatis officiis à Deo exigi ex hominibus expectantibus regnū Dei, iam satis ostendit Iesus: huic autem vigilantiæ coniunctam esse oportere perpetuam & indefessam animi attentionem & affectionem erga Deum, & feruentem petitionem, cuius argumentum illud sit, Adueniat regnum tuum. Hoc loco docet idem per exemplum & argumentationem ex contentione susceptam namque orationis & orandi verbis illæ res nobis indicatæ significantur.

b *Deus autem non faciet vindictam.*] Non liberabit à malo à quo vexantur? profectò vindicabit illos à malo, & in libertatem filiorum Dei asseret; quippe qui malum oderit, bonum diligat quando & iudex iniquus qui bonum non diligebat, malū sequebatur, tamen efflagitantem viduam vindicauit.

c *Putas, inueniet fidem in terra?*] Fidem illam, cuius portio, quantū granum sinapis, transferre potest montes. hæc venienti filio hominis ad visitādam terram, non inuenietur, culpa hominum qui vigilare & orare noluerint, vt illud fidei augmentum à Deo acciperent. Vigilare autem oportet perpetua pœnitentiæ exercitatione, & orare semper, petentes à Deo peccatorum remissionem, & illius fidei donum.

d *Gratias ago tibi.*] Huiusmodi multæ gratulationes in Misnaioth disputatione De benedictionibus legūtur, præscriptæ à Scribis, appellanturque ab illis Confessiones. hoc genus imitatus est Iesus, iuxta suscepti argumenti rationem.

e *Vt cæteri homines.*] vt populus terræ, a multo minus vt hic publicanus, omnibus excello hoc vitæ genere & statu in quo dego, quod ad præcepta negatiua attinet: quod verò ad affirmatiua, illos etiam longè supero: namque multa etiam ipse mihi indixi ex animi mei certo consilio & studio facienda, quæ aliàs non tenebar facere ex lege, sed ex abundāti ad meam consummationem suscepi.

velut etiam hic publicanus. 12 [a]Ieiuno
C bis in sabbatho: [b]decimas do omniũ quæ
possideo. 13 Et publicanus à longe stans,
nolebat nec oculos ad cælum leuare: sed
[c]percutiebat pectus suum, dicens, Deus
propitius esto mihi peccatori. 14 Dico
vobis, [d]descendit hic iustificatus in domũ
Sup.14.b.11 Mat.23.b.12 suam ab illo. quia omnis qui se exaltat,
humiliabitur: & qui se humiliat, exalta-
Mat.19.b.13 Mar.10.b.13 bitur. 15 Afferebant autem ad illum &
infantes, vt eos tangeret. Quod cùm vi
derent discipuli, increpabant illos.
16 Iesus autem conuocans illos, dixit, Si-
nite pueros venire ad me, & nolite vetare
eos. talium est enim regnum Dei.
17 Amen dico vobis, [e]quicunque non ac-
D ceperit regnum Dei sicut puer, non intra-
Mat.19.c.16 Mar.10.b.17 bit in illud. 18 Et interrogauit eum qui-
dam princeps, dicens, [f]Magister bone,
quid faciens vitam æternam possidebo?
19 Dixit autem ei Iesus, Quid me dicis
bonum? nemo bonus nisi solus Deus.
Exo.20.b.13 20 Mãdata nosti: Non occides, Non mœ-
chaberis, Non furtum facies, Nõ falsum
testimonium dices, Honora patrem tuum
& matrem. 21 Qui ait, [g]Hæc omnia cu-
stodiui

i

a *Ieiuno bis in sabbatho.*] in hebdomada, quæ incipit à sabbatho, & desinit in sabbathum, *bis ieiuno*, cùm ex lege non obligentur Israelitæ ieiunare.nisi semel tantùm in anno. vt verò ad orationem & macerationẽ carnis ieiunium vtile esse nouimus, ideóque proposui mihi singulis hebdomadibus binis diebus ieiunare.

b *Decimas do omnium quæ possideo.*] Sapientum omnium qui de religionis & mandatorum obseruatione scripserunt, communis sententia est, non deberi decimas, nisi ex fructibus terræ: quia sic scriptum est, Fructus terræ tuæ decimabis. sed hos non satis exactè solet decimare populus terræ; vnaque ex illius notis hæc est, vt in lib. Benedictionum cap. ·. traditur: in libro verò de NIDA cap. 6. excipiuntur à decimationis debito oua, & pisces, & lac, & caseus, quia non sunt fructus terræ, sed fructus aquæ, aut fructus fructuum: sed vt ibidem docetur, qui integtiorem legis obseruationem profitentur, omnia hæc etiam decimant. Eam igitur obseruationem sibi hac confessione gratulatur Pharisæus.

c *Percutiebat pectus.*] Seipsum debitorem peccatoremque confessus accusabat, diuinamque misericordiam appellabat

d *Descendit.*] Ex templo rediit iustificatior illo: quia ille iustificatus erat sua opinione & obseruatione Pharisaica in oculis suis & vulgi, à quo nõ poterat accusari vel admissi delicti, vel omissi ieiunij, &c. sed Publicanus, qui publicè reprehendi poterat actæ in illis negotiis vitæ, & ipse etiã se peccatorem accusabat, descendit iustificatior, quippe diuina misericordia implorata, exauditus est, & dimissa sunt illi apud Deum peccata. Magis igitur iustificatus hic descendit, nempe iustificatione diuina affectus, quàm ille sua tantùm & externa. Tanti refert animi modestiam in omni vitæ parte & actione seruare.

e *Quicunque non acceperit.*] Quicunque non reductus fuerit ad puerilem simplicitatem & probitatem, atque hoc vitæ genere & exemplo regni cælestis compos non fuerit, spiritu adoptionis accepto, non intrabit postea in illud possessurus iam post vitæ huius finem. Grauissima Iesu sententia & verissima.

f *Magister bone.*] Huiusmodi elogiis & blanditiis salutari solent Sapientes Hebræorum à discipulis, vt in lib. Benedictio. c. 3. Eum morem reprehendit Iesus ex adulationis detestatione: quippe iam obtinuerat, vt vnusquisque ita affectus esset erga suos magistros, vt ex illorum exemplo & dicto tanquam diuino penderet: cùm tamen, quamuis bona sententia cuiusque hominis sit, si ex diuina non deducatur, non adeò laudanda est: vita verò nullius ita bona est, vt exceptionem non admittat. solus Deus bonitatem habet in se, & communicare aliis potest.

g *Hæc omnia custodiui.*] Hæc custodierat studio vitæ æternæ. ille autem cupiebat vitam æternam possidere etiam in hac vita, quam à Iesu sæpè hoc modo promitti audierat. Namque ex iis qui diligentius de hac ratione disputauerant, acceperat, Non esse vitam æternam ipsam mandatorum obseruantiam, sed esse vicinam vitæ æternæ. Ergo si vicina, nondum incola aut ciuis.

ſtodiui à iuuentute mea. 22 Quo audito,

a *Adhuc vnum tibi deeſt.*] Legat hoc & obſeruet attétè Chriſtianus homo.

Ieſus ait ei, [a] Adhuc vnum tibi deeſt: om-
nia quæcunque habes vende, & da pau-
peribus, & habebis theſaurum in cælo:
& veni, ſequere me. 23 His ille auditis,
contriſtatus eſt: quia diues erat valde.
24 Videns autem Ieſus illum triſtem fa- E
ctum, dixit, Quàm difficile, qui pecu-
nias habent, in regnum Dei intrabunt!

b *Facilius eſt enim camelum.*] Comparatio in doctrinalibus Iudæorum libris frequenter vſurpata, ad maximam rei aut negotij difficultatem arguendam.

25 [b] Facilius eſt enim camelum per fora-
men acus tranſire, quàm diuitem intra-
re in regnum Dei. 26 Et dixerunt qui
audiebant, Et quis poteſt ſaluus fieri?
27 Ait illis, Quæ impoſſibilia ſunt apud
homines, poſſibilia ſunt apud Deum.
28 Ait autem Petrus, Ecce, nos dimiſimus
omnia, & ſecuti ſumus te. 29 Qui dixit
eis, Amen dico vobis, nemo eſt qui reli-
quit domum, aut parentes, aut fratres,
aut vxorem, aut filios propter regnum

c *In hoc tempore.*] Duo verba frequétiſſima in doctrinalibus ſermonibus, vbi de bonorum & malorum finibus agitur. בעולם הזה ובעולם הבא, id eſt, in ſæculo hoc. & in ſæculo vécuro. nam ſunt quædam quę præmium & mercedem habent in ſæculo hoc, alia verò in venturo, alia in vtroque.

Dei, 30 & non recipiat multo plura [c] in
hoc tempore, & in ſeculo venturo vitam
æternam. 31 Aſſumpſit autem Ieſus duo- Mat. 20. b. 19 Mar. 10. d. 38
decim, & ait illis, Ecce aſcendimus Iero- F
ſolymam, & conſummabuntur omnia
quæ ſcripta ſunt per Prophetas de filio
hominis. 32 tradetur enim Gentibus, &
illudetur, & flagellabitur, & conſpuetur:

d *Et ipſi nihil horum intellexerũt.*] quid eſſet conſummari omnia quæ ſcripta erant per Prophetas de filio hominis. quæ forma tradendi illum Gentibus, quomodo occidendus: quid eſſet tertia die reſurgere: & myſterium hoc erat abſcóditum illis, videlicet quorſum hæc omnia tenderent.

33 & poſtquàm flagellauerint, occident
eum, & tertia die reſurget. 34 [d] Et ipſi
nihil horum intellexerũt, & erat ver-
bum iſtud abſconditum ab eis, & non in-
telligebant

Mat.20.d.29 telligebant quæ dicebantur. 35 Factum
Mar.10.g.46 est autem, cùm appropinquaret Iericho,
cæcus quidam sedebat secus viam, men-
G dicans. 36 Et cùm audiret turbam præ-
tereuntem, interrogabat quid hoc esset.
37 Dixerunt autem ei, quòd Iesus Naza-
renus transiret. 38 Et clamauit, dicens,
Iesu fili Dauid miserere mei. 39 Et qui
præibant, increpabant eum vt taceret.
Ipse verò multò magis clamabat, Fili Da-
uid, miserere mei. 40 Stans autem Iesus,
iussit illum adduci ad se. Et cùm appro-
pinquasset, interrogauit illum, 41 dicens,
Quid tibi vis faciam? At ille dixit, Domi-
ne vt videam. 42 Et Iesus dixit illi, Respi-
ce, fides tua te saluum fecit. 43 Et confe-
stim vidit, & sequebatur illum magnifi-
cans Deum. Et omnis plebs vt vidit, [e] de-
dit laudem Deo.

e *Dedit laudem Deo.*] Confessi sunt illud esse diuinum beneficium, ac diuina virtute factum, teste quę fuêre efficacitatis Iesu atque auctoritatis.

CAP. XIX.

A ET ingressus perambulabat Iericho.
2 Et ecce vir nomine Zachæus: & hic
princeps erat publicanorũ, & ipse diues.
3 & quærebat videre Iesum, quis esset: &
non poterat præ turba, quia statura pusil-
lus erat. 4 Et præcurrens ascendit in ar-
borem sycomorum vt videret eum: quia
inde erat transiturus. 5 Et cùm venisset
ad locum, [a] suspiciens Iesus vidit illum, &
dixit ad eum, Zachæe, festinans descẽde:
quia hodie in domo tua oportet me ma-
nere. 6 Et festinans descendit, & excepit

a *Suspiciens illum Iesus.*] qui nouerat hominis in se fidem & affectum probauerat, quippe sciebat quid esset in homine. id quod res ipsa declarauit, susceptus enim est à Zachęo gaudẽte.

illum gaudens. 7 Et cùm viderent om-
nes, *murmurabant, dicentes quòd ad ho-
minem peccatorem diuertisset. 8 Stans
autem Zachæus, dixit ad 'Dominum', Ec- ' Iesum MS. S.
ce [b] dimidium bonorum meorum, Do- B
mine, do pauperibus: & siquid aliquem
defraudaui, reddo quadruplum. 9 Ait Ie-
sus ad eum, Quia hodie salus domui huic
facta est: [c] eo quòd & ipse filius sit Abrahę.
10 [d] Venit enim filius hominis quærere & Mat.18.b.11
saluum facere quod perierat. 11 Hæc illis
audientibus adiiciens, dixit parabolam,
eo quòd esset prope Ierusalem: [e] & quia
existimarent quòd confestim regnum Dei
manifestaretur. 12 Dixit ergo, Homo Mat.25.b.14
quidam nobilis abiit in regionem longin- C
quam accipere sibi regnum, & reuerti.
13 Vocatis autē decem seruis suis, dedit eis
decē mnas, & ait ad illos, Negotiamini
dum venio. 14 Ciues autem eius oderant
eum: & miserunt legationem post illum,
dicentes, Nolumus hunc regnare super
nos. 15 Et factum est, vt rediret accepto
regno: ⌐& 'iussit vocari seruos, quibus de- ⌐6 MS. e s.
dit pecuniam: vt sciret quantum quisque
negotiatus esset. 16 Vênit autem primus,
dicens, Domine, mna tua decem mnas
acquisiuit. 17 Et ait illi, Euge bone serue,
quia in modico fuisti fidelis, eris potesta-
tem habens super decem ciuitates. 18 Et
alter vênit, dicens, Domine, mna tua fe-
cit quinque mnas. 19 Et huic ait, Et tu
esto

a *Murmurabant.*] Omnes *murmurabant, vtpote qui exteriori tantùm specie iudicantes nescirent quid in homine esset. & murmurabāt quòd tam sapiens vir, & qui sanctitatem vitæ persuaderet aliis, cōsuetudinem iniret cum peccatore publico. sed ille vt medicus erat ingressus, qui hominem peccatorem curaret.

b *Dimidium bonorum.*] quæ propriè mea dici possunt, hoc est, in quorum ratione nulla fraus intercesserit, id nunc adscribo pauperibus: & de malè partis volo abundè satisfacere, & plus etiam quàm satis est reddere.

c *Eo quod & ipse.*] Quanquam peccator hic hactenus vitiisque laborans fuerit, tamen filius Abrahæ erat secundum carnem, sicut & cæteri; & curandus erat, non spernendus aut abiiciendus. Manifestum ergo iam fit meum ingressum in hanc domū salutis afferēdæ causa laudandū esse, non vituperandum, damnariq́ue debere hominum temerarium iudiciū, en hic filius Abrahæ secundum carnem factus est integrè filius Abrahæ etiam secundum spiritum.

d *Venit enim filius hominis.*] quærere quod ab aliis reiiciebatur & negligebatur vt perditum, & sanare, idq́ue maximi medici opus est. nam leuiores morbi & leuius ægrotantes qui sanari cupiunt, & vltrò se offerunt medicis, promptum est curari, & tamen qui curant laudantur vulgò vehementer.

e *Et quia existimarent.*] quòd audissent illum sæpissimè differentem de regno Dei, & nunc studiosè petētem Ierosolymam, & paulo ante præfatum de ascensu, & de toto illo negotio filij hominis parato. quod cùm non intellexissent quorsum euaderet, existimarunt regnum Dei quocūque modo illud esset, siue externum, vt vulgò putabatur, siue alicuius maximæ dignitatis & splendoris cum spirituali amplitudine coniuncti, fore statim ineundum. hac cogitatione discipuli sese statim atque effectum esset, beatos, & regni illius compotes fore arbitrarentur: edocti autem sunt à Iesu, non esse regnū Dei ad certum tempus ac diem hominibus expectādum, etiam cùm illius ratio à rege ipso confecta sit & consolidata: sed persistendum semper in officio singulis credito atque mandato, donec regi ipsi placeat, qui tamen nūquam negliget eos qui se diligenti studio & vigilanti cura expectauerint: sed opportunè adueniēs suos in regnū adoptabit, & vnicuique addet gratiam pro ratione pręstiti officij, quod vnicuique fuerat creditum.

esto super quinque ciuitates. 20 Et alter
vênit, dicens, Domine, ecce mna tua quã
habui repositã in sudario. 21 timui enim
te, [f] quia homo austêrus es: tollis quod nõ
posuisti, & metis quod non seminasti.
D 22 Dicit ei, De ore tuo te iudico, serue ne-
quam. sciebas quòd ego homo austêrus
sum, tollens quod non posui, & metens
quod non seminaui: 23 & quare non de-
disti pecuniam meam ad mensam, & ego
veniens cum vsuris vtique exegissem illã?
24 Et astãtibus dixit, Auferte ab illo mnã,
& date illi qui decem mnas habet. 25 Et
dixerunt ei, Domine, habet decem mnas.
Sup. 8. c. 18 Mat. 13. b. 12 25. c. 29. Marc. 4. c. 25 26 Dico autem vobis, quia [g] omni haben-
ti dabitur*: ab eo autem qui non habet, &
quod habet auferetur ab eo. 27 Verun-
tamen [h] inimicos meos illos qui noluerũt
me regnare super se, adducite huc: & in-
terficite ante me. 28 Et his dictis, præce-
E debat ascendens Ierosolymam. 29 Et fa-
Mat. 21. a. 1 Marc. 11. a. 1 ctum est, cùm appropinquasset ad Beth-
phage & Bethaniam ad montem qui vo-
catur Oliueti, misit duos discipulos suos,
30 dicens, Ite in castellum quod contra*
est: in quod introeuntes, inuenietis pul-
lum asinæ alligatum, cui nemo vnquam
hominum sedit: soluite illum, & addu-
cite. 31 Et siquis vos interrogauerit, Qua-
re soluitis? sic dicetis ei, [l] Quia Domi-
nus operam eius desiderat. 32 Abierunt
autem qui missi erant: & inuenerũt sicut

i 3 dixit

* & abundabit MS. eq.

* vos o.

f *Quia homo austerus es*] In antiquis de Deo disputationibus, quas Iudæi diligenter obseruabant, tradebatur Deum non esse similem homini: nãque homo cadum plenum ferre non potest, inane ferre potest: Deus autẽ cadum vacuum ferre non potest neque sustinere, plenum verò libenter sustinet & fert. hoc ex illa sententia prolatum erat, אם שמוע תשמע, si audire audieris, &c. locus est in lib. Benedictionum, cap. 6.

g *Omni habenti dabitur.*] Quicunque antequam in regni consortium cooptetur habuerit integritatem fidei & diligentiæ, tam in iis quæ ad priuatã suam vitam, quàm in iis quæ ad creditum sibi ministerium pertinent, augebitur etiam multis gratiis, dotibus & virtutibus, postquam cooptatus fuerit.

h *Inimicos meos.*] Sententia indurationis & excæcationis in perniciem Iudæorum, quæ mortem illis illatura erat.

l *Quia Dominus operam eius desiderat.*] Apertè appellabatur iam *Dominus*, qui sese paulo pòst regem ex diuino decreto exhibiturus erat expectantibus redemptionem Israel.

dixit illis, stantem pullum. 33 Soluenti-
bus autem illis pullum, dixerunt domini
eius ad illos, Quid soluitis pullum? 34 At
illi dixerunt; Quia Dominus eum neces-
sarium habet. 35 Et duxerunt illum ad Ioh.12.b.14
Iesum. Et iactantes vestimenta sua supra
pullum, imposuerunt Iesum. 36 Euntes F
autem illo substernebant vestimenta sua
in via. 37 Et cùm appropinquaret iam
ad descensum montis Oliueti, cœperunt
omnes ᵃturbæ ʺdescendentiumʼ gauden- ᵃdiscipulorum ſ Mt. c.8.
tes laudare Deum voce magna, super om-
nibus quas viderant virtutibus, 38 dicen-
tes, Benedictus qui venit rex in nomine
Domini, pax in cælo: & gloria in excelsis.
39 Et quidam Pharisæorum de turbis, di-
xerunt ad illum, Magister, increpa disci-
pulos tuos. 40 Quibus ipse ait, Dico vo-
bis, quia si hi tacuerint, lapides clama-
bunt. 41 Et vt appropinquauit, videns G
ciuitatem, fleuit super illam, dicens,
42 Quia si ʺcognouissesʼ & tu, ᵇ & quidem ᵃscires Hiero. in c.2. Michae & alibi.
in hac die tua, quæ ad pacem tibi. nunc
autem abscondita sunt ab oculis tuis.
43 Quia venient dies in te: & circundabũt
te inimici tui vallo, & circundabunt te,
& coangustabunt te vndique, 44 & ad
terram prosternent te, & filios tuos qui in
te sunt. & non relinquent in te lapidem Mat.24.a.2
super lapidem: eo quòd non cognoueris Mar.13.a.2 Infr.21.a.6
ᶜtempus visitationis tuæ. 45 Et ingressus
in templum, cœpit eiicere vendentes in Mat.21.b.12 Marc.11.d.17
illo

a *Turbæ descendentium.*] discipulorum qui iam multi erant, præter Apostolos & septuaginta duos illos electos ad annuntiandum Euangelium.

b *Et quidem in hac die tua.*] nam hæc est dies illa de qua scriptum est, Surge, illuminare Ierusalem, &c. si tu cogitares & cognouisses quæ ad salutẽ tuam vltrò à Deo sunt oblata, vtique beata fores. est ellipsis in oratione pro affectu dicentis animique dolore.

c *Tempus visitationis tuæ.*] quo visitata es à Deo misso tibi saluus nuntio & auctore.

illo & ementes, 46 dicens illis, Scriptum
Esa.56.c.7 est, Quia domus mea, domus orationis
Iere.7.b.11 est. Vos autem fecistis illam speluncam
latronum. 47 [d] Et erat docens quotidie
in templo. Principes autem sacerdotum
& Scribæ & Principes plebis quærebant
illum perdere: *48 & non inueniebãt quid
facerent illi. Omnis enim populus [e] suspensus erat, audiens illum.

CAP. XX.

Mat.21.b.23 Mar.11.d.27 ET factum est: [a] in vna dierum docente
A illo populum in templo & euangelizante, couenerunt principes sacerdotum
& Scribæ cum senioribus, 2 & aiunt dicentes ad illum, Dic nobis, [b] in qua potestate hæc facis? aut, Quis est qui dedit tibi hanc potestatem? 3 Respõdens autem
* MS.G. *Iesus, dixit ad illos, Interrogabo vos &
ego vnum verbum. Respondete mihi,
4 Baptismus Iohannis de cælo erat, an ex
hominibus? 5 At illi cogitabant intra se,
dicentes, Quia si dixerimus, De cælo; dicet, Quare ergo non credidistis illi? 6 Si
autem dixerimus, Ex hominibus; plebs
Mat.21.e.33 vniuersa lapidabit nos: certi sunt enim Iohannem prophetam esse. 7 Et responderunt se nescire vnde esset. 8 Et Iesus ait illis, Neque ego dico vobis in qua potesta-
Mar.12.a.1 Isa.5.a.1 Iere.2.d.21
B te hæc facio. 9 Cœpit autem dicere [c] ad
* quidam MS.G.q.s. plebem parabolam hanc, Homo * plantauit [d] vineã, & locauit eam colonis: & ipse
peregre fuit multis temporibus. 10 Et in
tempore

d *Et erat docens.*] quotidie docebat munus Euangelistæ, quod iam consummabatur diligenter absoluens.

e *Suspensus erat*] Verè commouebantur omnis populi animi doctrina illius, qua vehementer afficiebantur, & tamen Pontificum & Principum metu, Scribarumque auctoritate retinebantur, ne eum publicè appellarent. rursus verò Pontifices, Scribæ & Principes tam irreprehensibilem illius doctrinam accusare non poterant, tum vi quicquam aggredi non audebant, veriti populum, qui manifestam Iesu doctrinam admirabatur, ipsumque laudabat, & à Deo missum prophetam prædicabat.

CAP. XX.

a *In vna dierum.*] illius hebdomadæ qua venerat vectus pullo, & conspicuum se præbuerat populo.
b *In qua potestate.*] quod nomen in synagoga & populo, quod munus, quod ministeriũ profiteris? & si profiteris, quo auctore habes id muneris, num populo, aut concilio synagogæ, an singulariter te eligente & mittente Deo?

c *Ad plebem*] Profiteri cœpit suam auctoritatem apud plebem, vtpote simpliciorem, & quæ veritate in suã salutem audita, melius ac libentius vti posset. id autem sub parabola quę veri cognoscendi studiosos & candidos instrueret, dolosos autem & captiosos eluderet.
d *Vineam.*] Ecclesiam. *Colonis.*] ministris ordinatis legitimeque institutis, qui tamen munere suo propter cupiditatem & ambitionem abusi sunt.

tempore * misit ad cultores seruum, vt de * vindemiæ 6 MI Ambr.
fructu vineæ darent illi. Qui cęsum dimi- legisse videtur fructuum.
serũt eum inanem. 11 Et addidit alterum
seruum mittere. Illi autem hunc quoque
cædentes & afficientes contumelia, dimi-
serunt inanem. 12 Et addidit tertiũ mit-
tere: qui & illum vulnerantes eiecerunt.
13 Dixit autem dominus vineæ, Quid fa-
ciam? mittam filium meum dilectum: for-
sitan cùm hunc viderint, verebuntur.
14 Quem cùm vidissent coloni, cogitaue-
runt intra se, dicentes, Hic est hæres *, oc- * Venite c.l.
cidamus illum, vt nostra fiat hæreditas. C
15 Et eiectum illum extra vineam, occide-
runt. Quid ergo faciet illis dominus vi-
neæ? 16 veniet, & perdet colonos istos,
& dabit vineam aliis. Quo audito, dixe-
runt illi, a Absit. 17 Ille autem aspiciens
eos, ait, b Quid est ergo hoc quod scriptũ
est, Lapidem quem reprobauerunt ædifi- Psa.117.c.22 Act.4.b.11
cantes, hic factus est in caput anguli? Rom.9.g.33 1 Pet.2.b.12
18 Omnis qui ceciderit super illum lapi- Isa.28.d. Mat.21.d.42
dem, conquassabitur: super quem autem
ceciderit, comminuet illum. 19 Et quæ-
rebant principes sacerdotum & Scribæ
mittere in illum manus illa hora: & ti-
muerunt populum. cognouerunt enim
quòd ad ipsos dixerit similitudinẽ hanc.
20 Et c obseruantes, miserunt insidiatores Mat.22.b.15 Mar.12.b.13
qui se iustos simularent: vt caperent eum
in sermone, * & traderent illum principa- * vt eum. D
tui & potestati præsidis. 21 Et interroga-
uerunt

a *Absit.*] [Hebrew], auertat Deus, id non fiet, neque dici debet, neque fidem vllam te auctore mereri.

b *Quid est ergo.*] Si mihi & doctrinæ parabolæque à me pronuntiatæ, non est adhibenda fides; nunquid adhibẽda est sacræ scripturæ prędictionibus, quæ idem quod ego interpretatus nunc sum, præmonuerunt? nã quorsum spectant illa, *Lapidem*, &c. nisi huc spectant?

c *Obseruantes.*] deliberantes consilio inito, miserunt insidiatores discipulos suos, cũ his qui Herodianas partes agebant, vt hi eum Herodianis inuisum redderent, negantem tributum soluendum esse, aut plebi affirmantem. Atque ita tentarunt eum primùm in politicis rationibus, quæ multos tangebant, & ab omnibus intelligi poterant.

uerunt eum, dicentes, Magiſter, ſcimus
quia [a] rectè dicis & doces: & non accipis
perſonam, ſed viā Dei in veritate doces.
22 licet nobis tributū dare Cæſari, an non?
23 Conſiderans autem dolum illorum, dixit ad eos, Quid me tentatis? 24 Oſtendi-
te mihi denarium. Cuius habet imaginē
& inſcriptionem? Reſpōdentes dixerunt,
Rom. 13. b. 7 Cæſaris. 25 Et ait illis, Reddite ergo quæ
ſunt Cæſaris, Cæſari: & quæ ſunt Dei,
Deo. 26 Et non potuerunt [b] verbum eius
reprehendere coram plebe: & mirati in re-
Mat. 22. c. 23 Mar. 12 b. 18 ſponſo eius, tacuerūt. 27 Acceſſerunt au-
E tē quidam Sadducæorum qui negant eſſe
reſurrectionem, & interrogauerunt eum,
28 dicentes, Magiſter, Moyſes ſcripſit no-
Deut. 25. a. 5 bis, Si frater alicuius mortuus fuerit habens vxorē, & hic ſine liberis fuerit, vt accipiat eam frater eius vxorem, & ſuſcitet
ſemen fratri ſuo. 29 ſeptem ergo fratres
erant: & primus accepit vxorem, & mortuus eſt ſine filiis. 30 Et ſequens accepit
illam, & ipſe mortuus eſt ſine filio. 31 Et
tertius accepit illam. Similiter & omnes
ſeptem: & non reliquerunt ſemē, & mortui ſunt. 32 Nouiſſimè omnium mortua
eſt & mulier. 33 In reſurrectione ergo,
cuius eorum erit vxor? ſiquidem ſeptem
habuerunt eam vxorem. 34 Et ait illis Ie-
F ſus, Filij huius ſeculi nubunt, & tradūtur
ad nuptias: 35 illi verò [c] qui digni habe-
būtur ſeculo illo & reſurrectione ex mor-

k tuis,

a *Rectè dicis.*] in iis quæ ad contēplationem & cognitionem, & in iis etiā quæ ad actionem & mores, tum priuatos tum publicos pertinet, rectè doces.

b *Verbum.*] Reprehēdere non potuerunt verbum, id enim erat quod captabant. namque ſententiam illius omnino irreprehenſibilem fore conſtabat: ſed verbum aliquod quærebant, quo iure, quáve iniuria illum accuſare poſſent, & plebi indoctæ fucum facere.

c *Qui digni habebuntur ſeculo illo*] venturo ſeculo, & ſtatu hominum poſt hāc vitā, & reſurrectione ex mortuis, ſpirituali videlicet reſurrectione ex mortuis, peccato & cōcupiſcētiæ. nā alij erunt qui reſurgent in illud ſeculum, ſed non reſurgent hac ſpirituali reſurrectione ex mortuis, ſed reſurgent ad mortem & damnationem.

tuis, neque *nubunt, neque ducunt vxo- *nubẽt, atque ducent MS. R. C.
res, 36 neque *vltrà mori poterunt. *æqua- *enim æ MS. G. S.
les enim angeli sunt: & filij sunt Dei, cũ
sint filij resurrectionis. 37 Quia verò re-
surgant mortui, & Moyses ostendit, secus
rubum sicut dicit Dominum, Deũ Abra- Exod. 3. b. 6 Mat. 22. d. 32 Mar. 12. c. 26
ham, & Deum Isaac, & Deum Iacob.
38 Deus autem non est mortuorum, sed
viuorũ. omnes enim viuunt ei. 39 Respõ-
dentes autem quidam Scribarum, dixerũt
ei, Magister, b bene dixisti. 40 Et amplius
non audebant eum quicquã interrogare.
41 Dixit autem ad illos, Quomodo dicunt
Christum, filiũ esse Dauid? 42 & ipse Da- G
uid dicit in libro Psalmorum, Dixit Do- Mat. 22. d. 44 Mar. 12. d. 36
minus Domino meo, sede à dextris meis, Psa. 109. a. 1
43 donec ponam inimicos tuos, scabellum
pedum tuorum? 44 Dauid ergo Domi-
num illum vocat: & quomodo filius eius
est? 45 Audiente autem omni populo, di-
xit discipulis suis. 46 c Attẽdite à Scribis, Mat. 23. a. 6 Mar. 12. d. 38
qui volunt ambulare in stolis, & amant Sup. 11 f. 43
salutationes in foro, & primas cathedras
in synagogis, & primos discubitus in con-
uiuiis. 47 qui deuorãt domos viduarum:
d simulantes longam orationem. Hi acci-
pient damnationem maiorem.

a *Æquales enim angelis sunt.*] In hoc æquales sunt angelis, quòd nuptiis non indigent, & perpetuò viuunt. In hoc superiores angelis quòd filij sunt Dei, cuius virtute & Spiritu facti sunt filij resurrectionis illius.

b *Benedixisti.*] Optima est sententia tua in hoc fidei articulo de resurrectione & resurgentium statu.

c *Attendite à Scribis.*] quorum mens & animus ad ambitionem & auaritiam tendit.

d *Simulantes longam orationem.*] persuadẽtes difficultatem esse in doctrina, quæ nisi longa oratione ab ipsis audita superari non possit, opus esse longissimis & argumentis varij precibus & benedictionibus, idque conceptis verbis per ipsosque dictatis esse præstandum: quibus illi magnos implent libros, vt videre est in supplemento Misnaioth tractatu De benedictionibus.

CAP. XXI.

RESpiciens autem, vidit eos qui mitte- Mar. 12. d. 41
bant munera sua in gazophylacium A
diuites. 2 Vidit autem & quandam viduã
pauperculam mittentem æra minuta duo.
3 Et

[3] Et dixit, Verè dico vobis, quia vidua hęc
pauper, plus quàm omnes misit. [4] nam
omnes hi, ex abundanti sibi miserunt in
munera Dei: hæc autem ex eo quod deest
illi, omnem victum suum quem habuit,
B misit. [5] Et quibusdam dicentibus de tē-
plo quòd bonis lapidibus & donis orna-
Mat. 24. a. 1 *Mar. 13. a. 1* *Sup. 19. g. 44* tum esset, dixit, [6] Hæc quæ videtis, ve-
nient dies in quibus non relinquetur lapis
super lapidem qui non destruatur. [7] In-
terrogauerunt autem illum, dicētes, Præ-
ceptor, quando hæc erunt: & quod signū
cùm fieri incipient? [8] Qui dixit, Videte
ne seducamini. multi enim veniēt in no-
mine meo, [e] dicētes quia ego sum: & tem-
pus appropinquauit, nolite ergo ire post
eos. [9] Cùm autem audieritis prelia & se-
ditiones, nolite terreri: oportet primùm
hæc fieri, sed [f] nondū statim finis. [10] Tūc
C dicebat illis, Surget gens contra gentem,
& regnum aduersus regnum. [11] Et terrę-
motus magni erunt per loca, & pestilētiæ
& fames, terroresq; de cælo, & signa ma-
gna erunt. [12] Sed ante hæc omnia inii-
cient vobis manus suas: & persequentur
tradentes in synagogas & custodias, tra-
hentes ad reges & præsides propter nomē
meum. [13] continget autem vobis [g] in te-
stimonium. [14] Ponite ergo in cordibus
vestris non præmeditari quemadmodum
respondeatis. [15] ego enim dabo vobis os
& sapientiam: cui non poterunt resistere

e *Dicentes quia ego sum: & tempus appropinquauit.*] Dicentes se esse compotes virtutis & authoritatis meæ, & sua doctrina efficere posse id quod per me promittitur, ad salutem animorum, & iustificationem hominū. & dicentes quòd tempus mundi extremum appropinquauit

f *Nondum statim finis.*] Huius ciuitatis & gentis non erit finis in primis bellorum & seditionum tumultibus.

g *In testimonium.*] In testimonium mei, quo notum fiet me venisse, & præstitisse quæ de me scripta erant, & fuisse illis oblatum vltro, & effecisse in credentibus & obtemperantibus mihi, id quod verus Christus erat effecturus.

& contradicere omnes aduersarij vestri.
16 Trademini autem à parentibus & fra- D
tribus, & cognatis & amicis: & morte af-
ficient ex vobis. 17 & eritis odio omni-
bus * propter nomẽ meum: 18 & capillus * hominibus.
de capite vestro non peribit. 19 a In pa-
tientia vestra possidebitis animas vestras.
20 Cùm autem videritis circundari ab ex- Mat. 24.b.15 Mar. 13.b.14 Dan. 9.g.27
ercitu Ierusalem, tunc scitote quia appro-
pinquauit desolatio eius. 21 tunc qui in
Iudæa sunt, fugiant ad montes: & qui in
medio eius, discedant: & qui in regioni-
bus, non intrent in eam. 22 quia dies vl-
tionis hi sunt, vt impleantur omnia quæ
scripta sunt. 23 Væ autem prægnantibus E
& nutrientibus in illis diebus. erit enim
pressura magna super terram, & ira popu-
lo huic. 24 Et cadent in ore gladij: & ca-
ptiui ducentur in omnes gentes. & Ierusa-
lem calcabitur à Gentibus: donec impleã-
tur b tempora nationũ. 25 Et erunt signa Mat. 24.c.29 Mar. 13.c.24
in sole, & luna & stellis: & in terris pressu- Isa. 13.b.10 Ezec. 32.b.9
ra gentium præ confusione sonitus maris Ioel. 3.c.15
& fluctuum, 26 arescentibus hominibus
præ timore & expectatione, quæ superue-
nient vniuerso orbi. nam virtutes cælorũ
mouebuntur: 27 & tunc videbũt filium
hominis venientem in nube cum pote-
state magna & maiestate. 28 His autem
fieri incipientibus, respicite & leuate ca- F
pita vestra: quoniã appropinquat redem- Rom. 8.d.23
ptio vestra. 29 Et dixit illis similitudinẽ,
Videte

a *In patientia vestra.*] Ad conseruandam vitam vestram & animam, nullam vos artem, nullam vim, nullam curam ex vobis adhibeatis, præter tolerantiam: cætera mihi permittite, qui testimoniũ de me in vobis quẽadmodum confirmandum sit probè noui, & opportunè curabo ac præstabo.

b *Tempora nationum*] vocandarũ per Euangelium, & adducendarum ad Ecclesiam. deinde post aliquot tempora *erunt signa in sole*, &c.

Videte ficulneã & omnes arbores: 30 cùm
producunt iam ex se fructum, scitis quo-
niam propè est æstas. 31 Ita & vos cùm
videritis hæc fieri, scitote quoniam propè
est regnum Dei. 32 Amen dico vobis,
quia [c] non præteribit generatio hæc, do-
nec omnia fiant. 33 Cælũ & terra transi-
G bunt: verba autem mea non transibunt.
Rom. 13. b. 13 34 Attendite autem vobis, ne fortè grauẽ-
tur corda vestra in crapula & ebrietate &
curis huius vitæ: & superueniat in vos re-
pentina dies illa. 35 tanquam laqueus
enim superueniet in omnes qui sedent su-
per faciem omnis terræ. 36 Vigilate ita-
que, omni tempore orantes, vt digni ha-
béamini [d] fugere ista omnia quæ futura
sunt, & stare ante filiũ hominis. 37 Erat
autem diebus docens in templo: noctibus
verò exiens, morabatur in monte qui vo-
[a] mané ibat MS. catur Oliueti. 38 Et [e] omnis populus [a] ma-
[b] mané accelerabat 1 MS. nicabat [b] ad eum in templo audire eum.

CAP. XXII.

Mat. 26. a. 2 *Marc. 14. a. 1*
A Appropinquabat [a] autem dies festus A-
zymorũ, qui dicitur Pascha: 2 & quę-
rebant principes sacerdotum & Scribæ,
quomodo eum interficerent: timebant
Mat. 26. b. 14 *Mar. 14. b. 10* verò plebem. 3 Intrauit autem satanas
in Iudã qui cognominabatur Iscariótes,
vnum de duodecim. 4 & abiit, & locutus
est cum principibus sacerdotum & magi-
stratibus, quemadmodum illum traderet
eis. 5 Et gauisi sunt, & pacti sunt pecuniã

 illi

c *Non præteribit generatio hæc.*] seculi huius, & ætas quæ nunc agitur non finietur, antequam fiant quæcunque de hac ciuitate & gente facienda esse prædixi.

d *Fugere omnia*] supplicia, vltiones diuinas, tentamenta etiam à falsis prophetis afferenda, omnia inquam, quæ futura sunt, & possitis stare ante filium hominis, quando venerit iudicaturus & daturus vindictam omnibus qui non obedierunt Euangelio gloriæ Dei, & admirabilis demonstrandus in iis qui crediderunt & obtemperauerunt illius mandatis.

e *Omnis populus.*] Summo mane surgebant omnes, & ille maturè veniebat; atque ita vtraque ex parte testimonium confirmabatur præstiti iam per Deum promissi de mittendo Ierosolymam Euangelista.

CAP. XXII.

a *Appropinquabat autem.*] Opportunitas negotij illius maximi à Christo obeundi iam sese offerebat. oportebat enim illum immolari eodẽ tempore quo Pascha ab Israelitis celebrabatur; cuius significatio propriè ad Christum pertinebat. Res autem apparata est hoc modo, *Quærebant principes sacerdotum, &c.*

illi dare. [6] Et spopondit. Et quærebat op-
portunitatem vt traderet illũ sine turbis.
[7] Venit autem dies Azymorum, [a] in qua Mat.26.b.17 Mar.14.b.12
necesse erat occidi pascha. [8] Et misit Pe-
trum & Iohannem, dicens, Euntes parate
nobis pascha, vt manducemus. [9] At illi
dixerunt, Vbi vis paremus? [10] Et dixit ad B
eos, Ecce, introeuntibus vobis in ciuita-
tem, occurret vobis homo * amphoram * quidam in sq.
aquæ portans: sequimini eum in domum
in quam intrat, [11] & dicetis patrifamiliâs
domus, Dicit tibi Magister, Vbi est diuer-
soriũ vbi pascha cum discipulis meis mã-
ducem? [12] Et ipse ostendet vobis cœna-
culum magnum stratum: & ibi parate.
[13] Euntes autem inuenerunt sicut dixit il-
lis, & parauerunt pascha. [14] Et cùm facta Mat.26.b.20 Mar.14.b.17
esset hora, discubuit, & duodecim Apo-
stoli cum eo. [15] & ait illis, [b] Desiderio de-
sideraui hoc pascha mãducare vobiscum,
antequam patiar. [16] Dico enim vobis,
quia [c] ex hoc non manducabo illud, donec
impleatur in regno Dei: [17] [d] Et accepto
calice, gratias egit, & dixit, Accipite & di-
uidite inter vos. [18] dico enim vobis quòd
[e] non bibam de generatione vitis, donec
regnum Dei veniat. [19] [f] Et accepto pane, 1 Cor.11.a.24
gratias egit, & fregit: & dedit eis, dicens,
Hoc

a *In qua necesse erat.*] ex lege ceremoniali, quam Christus omnino consummaturus erat.

b *Desiderio desideraui*] A constitutione mundi desideraui impleri tempus quo hoc pascha semel vobiscum ederem. nam arcana ratio humanæ salutis in huius cœnæ mysterio instituenda est, & at soluenda cùm passus fuero.

c *Ex hoc non manducabo illud.*] Nunc semel in consummationem omnium sæculorum in hac cœna instituetur sacramentum salutis publicæ totius generis humani, quod inscepturus hodie sum, vestram & multorũ personam sustinens pro quibus mortem obibo. hoc autem modo coniungẽdo in vnum corpus omnes homines qui ad regnum Dei c. niu gẽdi sunt, non iterum manducabo pascha, donec quos nunc arcano mysterio suscipio, re ipsa & consummato exẽplo tum demum repetam, cùm tradidero meos omnes Deo in regnum sempiternum. Atque hac admonitione præmissa ac demonstrata, pascha diuisum est & comestum.

d *Et accepto calice*] calice benedictionis, qui bibi inter omnes consueuerat post agni esum. præmissa benedictione, hoc modo: Benedictus sis tu Domine creator cæli & terræ, Deus Israel, propter fructum vitis. Sed hæc benedictio non poterat pronuntiari super solum vinum, sed super vinum cui aqua immixta erat. vt habetur in Mitnaioth tractatu De benedictione, cap 7.

e *Non bibam amplius de generatione vitis*] de vino materiali, cuius vis ex vitis virtus proficiscitur, donec regnum Dei veniat, absolutumque sit tempus tradendi regnum in possessionem vobis, quibus vinũ hoc naturale, & alius quibus spiritualem virtutem propino tunc enim consummabitur omnino & perficietur in omnibus filiis regni, id quod nunc per sacramentum vestro & omnium nomine vobis exhibeo. Atque hactenus cùm pascha actum est, quod erat veteris Testamenti mysteriũ à Christo consummandũ: deinceps verò noui Testamenti sacramentum initium institutumque est, in pane & calice. Nam Christus duas cœnas celebrauit eodẽ vesperi; alteram legalem paschatis, stans cum discipulis stantibus & baculos in manu habentibus, in qua agnus paschalis esus est cum lactucis amaris, & cæteris ceremoniis ex legis ritu, & calix benedictionis est omnibus libatus: alteram verò festiuam & communem, post agnum peractum, quam sedens cum discipulis discumbentibus cœnauit, additis aliis epulis inter vtramque discipulorum pedes lauit, deinde se..it, & incipiens à pane & vino, Testamenti noui sacramentum instituit admirandum, cuius arcanam & mysteriis refertissimam rationem vt explicatiorem habeant Christiani homines dabit aliquando Dominus.

f *Et accepto pane.*] In posteriori cœna accepit panem, in quo voluit sacramentum corporis sui tum veri tum mystici instituere. *Gratias egit* Benedixit pani. atque eadem opera spiritualiter benedixit omnibus contentis sub illo pane corporis sui mystici membris, vt in iis benedictio Abrahæ impleretur.

[g] Hoc est corpus meum, quod pro vobis
datur. hoc facite in meam commemora-
tionem. [20] Similiter & calicem, postquã
cœnauit, dicens, Hic est calix nouum te-
stamentum in sanguine meo, qui pro vo-
Mat.26.b.11 Mar.14.c.20 Io. 13.b.18 Psa.40.b.10 bis fundetur. [21] Veruntamẽ ecce manus
tradentis me, mecum est in mensa. [22] Et
C quidem filius hominis secundum quod
definitum est, vadit: veruntamen væ ho-
traditur ms. o s. mini illi per quem "tradetur". [23] Et ipsi
cœperunt quęrere inter se, quis esset ex eis
qui hoc facturus esset. [24] Facta est autem
& contentio inter eos, quis eorum vide-
retur esse maior. [25] Dixit autem eis, Re-
Mat.20.d.25 Mar.10.f.42 ges gentium dominantur eorum. & qui
potestatem habẽt super eos, [h] benefici vo-
cantur. [26] Vos autem non sic: sed qui
minor ms. o. maior est in vobis, fiat sicut "iunior": &
qui præcessor est, sicut ministrator.
[27] [i] Nam quis maior est, qui recumbit, an
qui ministrat? nónne qui rècumbit? Ego
autem in medio vestrûm sum, sicut qui
ministrat: [28] vos autem estis qui permã-
sistis mecum in tentationibus meis.
[29] Et ego dispono vobis sicut disposuit
mihi pater meus, regnum: [30] vt edatis &
bibatis super mensam meã in regno meo,
& sedeatis super thronos iudicantes duo-
decim tribus Israël. [31] Ait autem Domi-
Simoni, Simon o. nus, [k] "Simon, Simon", ecce satanas expe-
tiuit

g *Hoc est corpus meum.*] Verum corpus meum in hoc sacramento panis continetur sacramentaliter, & corpus etiam mysticum meum: vtrũque enim corpus, & verum meum in meipso personaliter & mysticum à me susceptum mysticè datur pro vobis debitoribus: ita vt dum me trado in mortem & hostiam, vos in me tradimini in remissionem & salutem. atque hoc volo à vobis fieri & repeti, ac frequẽtari in commemorationem tanti beneficij à me accepti. & cùm vos hoc feceritis, credite me præsentem esse inter vos, ac si ego ipse conspicuus essem, qui id facerem quod nunc facio. Erit itaque hæc commemoratio mea quòd ipse inter vos sim & idem vnà vobiscum in hoc sacramento, sed ipse tanquam auctor verè & reipsa qui vos suscipio, vos verò tanquam mysticum corpus à me susceptum. Et quemadmodum de corpore dixi, de calice etiam dico, in quo sanguis est meus verus, & vester mysticus; vterque simul effundetur pro vobis. ego enim vestras partes in hac effusione agam, vestra debita sustinebo. Et tamẽ non proderit hoc omnibus vobis, quia *ecce manus tradentis me*, &c.

h *Benefici vocantur.*] BENEFICI dicuntur, qui pro arbitrio aliis imperant. id quod vos ad publicæ rei à me instituendæ rationem accommodandum fore non rectè putatis. nam lõgè mea discrepat istis & vox & ratio.

i *Nam quis maior est.*] In communi consuetudine, & in consuetæ disciplinæ institutis positum & definitũ est, ministrũ mensæ non annumerari in societate recumbentium: ideoque rationem illius non haberi vt socij, sed vt ministri, nullo modo æquandi socijs. atqui ego longè aliter facio, qui cùm sim regni princeps & totius societatis caput à Patre constitutus, tamẽ ministro omnibus, ministraui, & ministraturus sum vsque ad animæ meæ expositionem, & sanguinis effusionem. Atque huius rei testes vos estis, qui perseuerastis mecum in omnibus tentationibus, quibus Pater tentauit obedientiam in hac parte meam, & vidistis ministerij mei perpetuam & constantem rationem, idẽque vsque in finem videbitis. Igitur si vultis regni mei compotes participesque euadere, eius obtinendi eandẽ rationem vobis dispono, quam Pater mihi disposuit: quam cùm recte obseruaueritis tandem assequemini vt edatis & bibatis, vt regni filij in regno meo effecti fruamini ea dignitate eaque beatitudine, quam regni cohæredibus Pater promisit.

k *Simon, Simon, ecce satanas.*] Multis modis aduersarius ille diuini honoris & humanæ salutis studuit vos à regno

hoc obtinendo procul abigere, alios ambitione, cupiditate & auaritia, alios quosdam metu ac terrore, sicut tea ego autem te in exemplum posui aliorum; & rogaui Patrem, vt quamuis metu turbatus fueris, tamen fide in me non destituaris. ita autem continget; nam tu præcipuè tentaberis grauissimè; sed cùm conuersus fueris ad me, oratione & exemplo tuo confirma fratres tuos: ita adeò fiet, vt satanæ studium irritum euadat, quû ille te, quem grauiter ad ruinam impulerat, fratrum tuorum confirmatorem extitisse videtit.

tiuit vos vt cribraret sicut triticũ: 32 ego
autem rogaui pro té vt non deficiat fides D
tua: & tu aliquando conuersus, confirma
fratres tuos. 33 Qui dixit ei, Domine, te-
cum paratus sum & in carceré & in mor-
tem ire. 34 "Et ille dixit, Dico tibi Petre, *At Mr.c. Mat.26 c.34
non cantabit hodie gallus, donec ter ab- Mar.14 c.30
neges nosse me. 35 Et dixit eis, ᵃQuando Mat.10.b
misi vos sine sacculo & pera, & calceamẽ-
tis: nunquid aliquid defuit vobis? At illi
dixerunt, Nihil. 36 Dixit ergo eis, Sed
nunc qui habet sacculum, "tollat, simili- *tollet Mr. eq s.
ter & peram: & qui non habet, "vendat *vendet c.s.
tunicam suam, & "emat gladiũ. 37 Dico *emet c.s.
enim vobis, quoniam adhuc hoc quod
scriptum est, oportet impleri in me, Et cũ Esa.53.d.12
iniquis deputatus est. Etenim ea quę sunt
de me, finem habent. 38 At illi dixerũt,
Domine, eccе ᵇduo gladij hîc. At ille *dixit*
eis, Satis est. 39 Et egressus ibat secundũ Mat.26.d.36 Mar.14.d.32
consuetudinem in mõtem oliuarum. Se- Ioh.18.a.1
cuti sunt autem illum & discipuli*. 40 Et *eius Mr.s.
cùm peruenisset ad locũ, dixit illis, Ora- E
te, ne intretis in tentationem. 41 Et ipse Mat.26.d.39
auulsus est ab eis quantum iactus est lapi- Mar.14.d.35
dis: & positis genibus, orabat, 42 dicens,
Pater, si vis, transfer calicem istum à me.
Veruntamen non mea voluntas, sed tua
fiat. 43 ᶜApparuit autem illi angelus de
cælo,

a *Quando misi vos sine sacculo.*] Nunc videbitis magnam rerum mutationem: nam tunc nihil desiderabatis, nihil timebatis: me credebatis posse abundè vobis consulere quocunque veniretis, itaque contingebat vti credebatis: nunc verò breui fiet, vt vobis consulendum putetis & victũ parandum, vt possitis latentes vitã tueri, & gladium quærendum etiã vendito pallio, ad vestri defensioné, qua egere vos existimabitis: namque in me ea fieri videbitis, quæ vobis maximum terrorem, magnamque de vobis curam incutient. Sed si conferatis præsentia cum præteritis, intelligetis profectò hæc etiam ad diuinam prouidentiam referenda esse, & eodé auctore atque consilio profecta esse cum illis præteritis exemplis, & magnæ Dei in meos prouidentiæ, & virtuti meæ quæ ex diuini consilij ratione & tunc alio, & nunc alio modo exercita sit.

b *Duo gladij hîc.*] Quid dicerent nesciebant, vtpote qui non intelligeréc quorsum tenderet illa oratio de pera tollenda, & gladio emendo: existimabant enim illum ea parari iubere ad suam ipsorum & illius defensionem. Sed Christus respondit, *Satis est*: satis de hac ratione vobis exposui, quam cùm non planè intelligatis, vlterius promouendam non censeo, ne magis etiam turbemini: satisque est vos habere duos gladios, nihil enim amplius vobis prodessent plures, si plures haberetis, vbi dimicatione esset experiundum: nam aduersum tantam vim & manum, quantam videbitis, quid vobis duodecim gladij prodessent? nempe non plus quàm duo. satis ergo est.

c *Apparuit angelus.*] Nam relictus fuerat à Patre in infirmitate humanę carnis, vt illa hora potestatis tenebrarum indigeret confortãtis angeli ministerio & oratione, tanquam homo simplex, in quo & omnia illa patiebatur, qui alias angelis dominaretur, & à Patre perpetuò audiretur & cõfortaretur omni tempore: sed id signum fuit conditionis recens susceptæ ab illo, sustinentis peccatorum & debitorum mũdi nomen & personã. hac in parte paulo minus ab angelis minoratus est, qui tanto superior angelis fuit, quanto excellentius præ illis nomen hæreditauit, vt ait Paulus.

cælo, confortãs eum. Et factus in agonia,
prolixius orabat. 44 Et factus est [a] sudor
[*decurrentes o.] eius sicut guttæ sanguinis " decurrentis' in
terram. 45 Et cùm surrexisset ab oratio-
ne, & venisset ad discipulos suos, inuenit
eos dormientes præ tristitia. 46 Et ait illis,
Quid dormitis? surgite, orate, ne intretis
[Mat. 16. c. 47 Mar. 14. c. 43 Ioh. 18. a. 8] in tentationem. 47 Adhuc eo loquente,
ecce turba: & qui vocabatur Iudas, vnus
de duodecim, antecedebat eos, & appro-
pinquauit Iesu, vt oscularetur eum.
48 Iesus autem dixit illi, Iuda, osculo filiũ
hominis tradis? 49 Videntes autem hi
qui circa ipsum erant, quod futurũ erat,
[*percutiemus o. s.] dixerunt ei, Domine, [b] si " percutimus' in
gladio? 50 Et percussit vnus ex illis seruũ
F principis sacerdotum: & amputauit auri-
culam eius dexteram. 51 Respondens au-
tem Iesus, ait, Sinite vsque huc. Et cùm
tetigisset auriculam eius, sanauit eum.
52 Dixit autem Iesus ad eos qui venerant
ad se, principes sacerdotum & magistra-
tus templi, & seniores, Quasi ad latronem
existis cum gladiis & fustibus? 53 Cùm
quotidie vobiscum fuerim in tẽplo, non
extendistis manus in me: sed hæc est hora
[Mat. 26. f. 57 Mar. 14. f. 43] vestra, & potestas tenebrarum. 54 Com-
[Ioh. 18. c. 12. e. 24. 54] prehendentes autẽ eum, duxerunt ad do-
mum principis sacerdotum: Petrus verò
[Mat. 26. g. 69 Mar. 14. g. 66] sequebatur à longe. 55 Accenso autẽ igne
[Ioh. 18. c. 25] in medio atrij, & circunsedentibus illis,
erat Petrus in medio eorum. 56 Quem

a *Sudor eius.*] Adeò premebatur illo peccatorum omnium pondere suscepto, ac iræ diuinæ aduersus mundi peccata in se explendæ, vt in illo cogitationum conflictu vehemẽti sanguinis sudore, præ membrorum omnium tremore, & interno æstu, perfunderetur.

b *Si percutimus in gladio?*] Attulerant secum vel vtrumque gladium, vel alterum in cœnaculo paulo antè monstratum.

cùm vidiſſet ancilla quædam ſedentem
ad lumen, & eum fuiſſet intuita, dixit,
Et hic cum illo erat. 57 At ille negauit
eum, dicens, Mulier, non noui illum.
58 Et poſt puſillum ᵃalius videns eum, di- Mat.26.f.73 Mar.14.f.70
xit, Et tu de illis es. Petrus verò ait, O ho-
mo, nō ſum. 59 Et interuallo facto, qua-
ſi horæ vnius, alius quidam affirmabat, Ioh.18.c.26
dicens, Verè & hic cum illo erat. nam &
Galilæus eſt. 60 Et ait Petrus, Homo, G
neſcio quid dicis. Et continuò adhuc illo
loquente cantauit gallus. 61 Et conuer-
ſus Dominus ᵇreſpexit Petrum. Et recor-
datus eſt Petrus verbi Domini, ſicut dixe-
rat, Quia prius quàm gallus cātet, ter me Mat.26.e.34 Mar.14.e.30
negabis. 62 Et egreſſus foras Petrus fle- Ioh.13.d.38
uit amarè. 63 Et viri qui tenebāt "illum", "Ieſum ex
illudebant ei, cædentes. 64 Et velauerunt a.c.s.
eum, & percutiebant faciem eius: & in-
terrogabant eum, dicentes, Prophetiza,
quis eſt qui te percuſſit? 65 Et alia multa
blaſphemantes dicebant in eum. 66 Et vt Mat.27.a.1
factus eſt dies, conuenerunt ſeniores ple- Mar.15.a.1 Ioh.18.c.28
bis & principes ſacerdotum & Scribæ, &
duxerunt illum in concilium ſuum, di-
centes, 67 Si tu es Chriſtus dic nobis. Et
ait illis, Si vobis dixero, nō credetis mihi:
68 ſi autem & interrogauero, non reſpon-
debitis mihi, neq; dimittetis. 69 Ex hoc
autem erit filius hominis ſedens à dextris
virtutis Dei. 70 Dixerunt autem om-
nes, Tu ergo es filius Dei? Qui ait,
Vos

a *Alius videns eum.*] ab altera ancilla indicatum.

b *Reſpexit Petrum.*] atque hoc geſtu docuit illum reſpicere & animaduertere quantula ſit hominis virtus & conſtantia, & quàm ſtulta iactatio: ſimul vt ſibi pœnitentia conſuleret admonuit.

[c] Vos dicitis, quia ego sum. 71 At illi di-
xerũt, Quid adhuc desideramus testimo-
nium? ipsi enim audiuimus de ore eius.

CAP. XXIII.

Mat.27.a.2 A ET surgens omnis multitudo eorum,
duxerunt illum ad Pilatum. 2 Cœpe-
runt autem illum accusare, dicentes, Hũc
Mat.22.b.21 Mar.12.b.17 inuénimus [a] subuertentem gentem no-
Mat.17.b.1 Mar.15.a.8 stram, & prohibentem tributa dare Cæ-
Ioh.18.f.33 sari, & dicentem se Christum regem esse.
3 Pilatus autem interrogauit eum, di-
cens, [b] Tu es rex Iudæorum? At ille respõ-
dens ait, [c] Tu dicis. 4 Ait autem Pilatus
ad principes sacerdotum & turbas: [d] Nihil
inuenio causæ in hoc homine. 5 At illi
*Commouit Nsq. inualescebant, dicentes, *Commouet po-
pulum docẽs per vniuersam Iudæam, [e] in-
cipiens à Galilæa vsque huc. 6 Pilatus
autem audiens Galilæam, interrogauit si
homo Galilæus esset. 7 Et vt cognouit
quòd de Herodis potestate esset, remisit
eum ad Herodem, qui & ipse Ierosolymis
erat illis diebus. 8 Herodes autem viso
Iesu, gauisus est valde: erat enim cupiens
B ex multo tempore videre eum, eo quòd
audiret multa de eo: & [f] sperabat signum
aliquod videre ab eo fieri. 9 Interrogabat
autem eum [g] multis sermonibus. At ipse
nihil illi respondebat. 10 Stabant autem
principes sacerdotum & Scribæ [h] constan-
ter accusantes eum. 11 [i] Spreuit autem
illum Herodes cum exercitu suo: & illusit,

I 2 indutum

c *Vos dicitis.*] Oratio ciuiliter concedentis & assentientis, Hebraica phrasi *Vos dicitis* id quod res habet, & ex argumento à me pronuntiato à vobis que obseruando tãdem cognoscetis ita esse: nam dextera virtutis Dei soli Dei filio constat.

CAP. XXIII.

a *Subuertentem gentem nostram*] contra legis nostræ decreta, & cõtra Romana statuta *prohibentem tributa dare Cæsari*: & contra potestatem quam & auctoritatem asserentem se esse vnctum Regem; id maximè aduersatur Cæsari, cuius tu minister es.

b *Tu es rex Iudæorum?*] Isto habitu & apparatu non maiori profiteris te esse illum Iudæorum spectatum regẽ?

c *Tu dicis.*] Sic est vt dicis, me nullo alio mundano apparatu esse regẽ Iudæorum, & nihil aliud quærere, quã quod hactenus docens quæsiui. id quantum vestris rebus aduersetur, facilè iudicabis.

d *Nihil inuenio causæ*] Nam illa quæ vos proponitis, & ille ait, nihil ad forum meum attinent, quippe qui neque turbas moueat aduersum rempublicam vestrã, neque aduersum Romanum imperium. neque ego quicquam audiui sinistræ rei aut criminis aduersum hunc.

e *Incipiens à Galilæa.*] Ille, inquiunt, incepit ab extrema regione nostra: si tu nihil inuenisti, ideo est, quia nunc primum paucos ante dies hîc commouit gentem; & recẽs facinus nondum ad tuas peruenit aures: sed iam omnia sunt cõmota ita vt si hic non compescatur, citò videas & hanc ciuitatem turbatam; si in Galilæa & omni Iudæa doceri velis, intelliges quæ acta fuerint.

f *Sperabat signum aliquod videre*] Curiositate, & imperio regio magis quã pietate, eiusmodi signorum spectacula cupiebat.

g *Multis sermonibus.*] de regno, de doctrina, deinde de signis, quid posset facere, quid non posset, & an vellet in gratiam ipsius aliquid mirandum efficere.

h *Constanter accusantes eum.*] tãquam seductorẽ populi, nouasque res molitum aduersus regnum & regem, aduersus Romanum imperium.

i *Spreuit autem illum Herodes cum exercitu suo*] contempsit illius accusatam rerum nouarum molitionem, quanquam probari posse speraret, id quod minimè credebat, cùm videret accusati conditionẽ nihil apparatus, nihil opis humanæ, nihil diuitiarũ, copiarum nihil habentis, & inde hominis (vt iudicia principũ aliquando sunt)

semisatui, qui nihil omnino respondere ad rogata, tanquã ignarus omnino & expertis rerum publicarum, & rationum regni: cùm ipse haberet & consilia callida, & exercitum quo suũ regnum tueretur, Iesus nihil haberet horum, stultum potius esse illum iudicauit, quàm facinorosum, atque demonstrauit, illusione & veste induta.

a *Nullam causam inueni.*] quæ ad præfecturæ meæ iurisdictionem attineret. nihil enim nouarum rerum ab illo motum hîc docere potestis: *sed neque Herodes*. à cuius regno illum cœpisse aiebatis.

b *Emendatum.*] Corripiam hominẽ flagellis cæsum & verberibus affectũ, ita vt vobis & ego satisfaciam, & ille deinceps magis obtemperet in iis rebus, de quibus controuersiæ sunt apud vos.

c *Postulantes.*] Quandoquidẽ Præses negabat legibus posse illum damnari, curarũt & actum est per principes sacerdotum & seniores, vt postulatum, ex postulationis publicæ cõsuetudine, quãuis iniqua, tamen concederet. Itaque Pilatus non iudicauit quidem, neque sententiam protulit vt Iudex, sed vt Præfectus, & publici tumultus auersor, illis potius illum permitteret postulantibus, quàm seditionem aut turbam in ciuitate fieri pateretur.

indutum veste alba, & remisit ad Pilatũ. c
12 Et facti sunt amici Herodes & Pilatus
in ipsa die. nam antea inimici erant adin- C
uicem. 13 Pilatus autẽ conuocatis prin-
cipibus sacerdotum & magistratibus, &
plebe, 14 dixit ad illos, Obtulistis mihi
hunc hominem, quasi auertentem popu-
lum, & ecce ego coram vobis interrogãs,
a nullam causam inueni in homine isto ex *Ioh. 18.g.38 19.a.4.*
his in quibus eum accusatis. 15 Sed ne-
que Herodes. nam remisi vos ad illum, &
ecce, nihil dignum morte actum est ei.
16 b Emendatum ergo illum dimittam.
17 Necesse autem habebat dimittere eis
per diem festum, vnum. 18 Exclamauit
autem simul vniuersa turba, dicens, Tol-
le hunc, & dimitte nobis Barabbam:
19 qui erat propter seditionem quandam
factam in ciuitate & homicidium, missus
in carcerem. 20 Iterum autem Pilatus
loquutus est ad eos, volens dimittere Ie-
sum. 21 At illi succlamabant, dicentes,
Crucifige, crucifige eum. 22 Ille autem
tertiò dixit ad illos, Quid enim mali fecit *Mat. 27.c.23 Mar. 15.b.14*
iste? nullam causam mortis inuenio in eo.
corripiam ergò illum, & dimittam.
23 At illi instabant vocibus magnis c postu- D
lantes vt crucifigeretur: & inualescebant
voces eorum. 24 Et Pilatus adiudicauit
fieri petitionem eorum. 25 Dimisit au-
tem illis eum qui propter homicidium &
seditionem missus fuerat in carcerem, quẽ
petebant,

petebant, Iesum verò tradidit voluntati
Mat.17.d.32 Mar.15.b.21 eorum. 26 Et cùm ducerent eum, appre-
henderunt Simonem quędam Cyrenen-
ſem venientem de villa: & impoſuerunt
illi crucem portare poſt Ieſum. 27 Seque-
batur autem illum multa turba populi &
mulierum: quæ plangebant & lamenta-
bantur eum. 28 Conuerſus autem ad illas
Ieſus, dixit, Filiæ Ieruſalē, nolite flere ſu-
per me: ſed ſuper vos ipſas flete, & ſuper
filios veſtros. 29 Quoniam, ecce, venient
dies, in quibus dicent, Beatæ ſteriles, &
ventres qui non genuerunt, & vbera quę
E non lactauerunt. 30 Tunc incipient di-
Iſa.2.d.19 Oſea 10.b.8 cere montibus, Cadite ſuper nos: & col-
Apoc.6.d.16 9.a.6. libus, Operite nos. 31 Quia [d] ſi in viridi
ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?
32 Ducebantur autem & alij duo nequam
Mat.27.d.35 Mar.15.b.22 cum eo, vt interficerentur. 33 Et poſt-
Ioh.19.c.17 quam venerūt in locum qui vocatur Cal-
uariæ, ibi crucifixerunt eum: & latrones,
vnum à dextris, & alterum à ſiniſtris.
34 Ieſus autē dicebat, Pater, dimitte illis.
non enim ſciunt quid faciunt. Diuidētes
verò veſtimenta eius, miſerunt ſortes.
*ſpectans MS.A.C.E. 35 Et ſtabat populus "expectans", & deri-
debant eum principes cum eis, dicentes,
Alios ſaluos fecit, ſe ſaluum faciat, ſi hic
eſt Chriſtus, Dei electus. 36 Illudebant
autem ei & milites accedentes, & acetum
* & 3 MS. A.C. offerentes ei, * 37 dicentes, Si tu es rex Iu-
dæorum, ſaluum te fac. 38 Erat autem &

d *Si in viridi ligno.*] Si Romana poteſtia & militum licentia tantum ſæuit & ardet in homine, cui nihil culpæ, aut vitij aut criminis, multum verò virtutis & pietatis, multum benemeritorum de omni populo & gradu atque ordine ineſſe conſtat, quid fiet in arido populo, ac virtute carente, vitiiſque ſcatente?

superſcriptio ſcripta ſuper eũ ᵉ literis Grę-
cis, & Latinis, & Hebraicis: Hic eſt rex F
Iudæorum. 39 Vnus autẽ de hís qui pen-
debãt latronibus, blaſphemabat eum, di-
cens, Si tu es Chriſtus, ſaluum fac temet-
ipſum, & nos. 40 Reſpondens autem al-
ter, increpabat eum, dicens, Neq; tu times
Deum, "quòd' in eadem damnatione es? *qui M.S.1. *quia M.6.
41 Et nos quidem iuſtè, nam digna factis
recipimus: hic verò nihil mali geſſit.
42 Et dicebat ad Ieſum, Domine, memen-
to mei, cùm veneris in regnum tuum.
43 Et dixit illi Ieſus, Amen dico tibi: Ho-
die mecum eris in paradiſo. 44 Erat autẽ
ferè hora ſexta: & tenebræ factæ ſunt in
vniuerſam terram vſque in horam nonã.
45 Et obſcuratus eſt ſol: & velum templi
ſciſſum eſt medium. 46 Et clamans voce
magna Ieſus, ait, Pater, in manus tuas "cõ- Pſal. 30. a. 6 * commendabo
mendo' ſpiritũ meum. Et ᶠhæc dicens ex- c. quemodo in pſalmus etiam
pirauit. 47 Videns autem Centurio quod R.H.C. & c. habent.
factum fuerat, glorificauit Deum, dicens, G
Verè hic homo iuſtus erat. 48 Et omnis
turba eorum qui ſimul aderant ad ſpecta-
culum iſtud, & videbant quæ fiebãt, per-
cutientes pectora ſua reuertebantur.
49 Stabant autem omnes noti eius àlõge:
& mulieres quæ ſecutæ eum erant à Ga-
lilæa hæc videntes. 50 Et ecce vir nomi- Mat. 27. g. 57 Mar. 15. d. 43 Ioh. 19. g. 38
ne Ioſeph qui erat decurio, vir bonus &
iuſtus, 51 hic non conſenſerat conſilio &
actibus eorum, ab Arimathæa ciuitate
Iudææ,

e *Literis Græcis, &c.*] Sic omnibus orbis nationibus illarum trium cõ-[...]um linguarum expoſitione publicè teſtatum eſt, illum qui crucifixus eſſet, Regem Iudæorum eſſe: idque Præſidis ipſius auctoritate firmatum fuit.

f *Hæc dicens expirauit.*] Ita apparuit certiſſimo argumento illum eſſe filiũ Patris appellari, & ſpiritum ipſius Patri fuiſſe ſuſceptum, cùm res iuxta orationis ſententiam eueniret.

Iudææ, qui expectabat & ipſe regnũ Dei.
[52] hic acceſſit ad Pilatum, & petiit corpus
Ieſu: [53] & depoſitum inuoluit ſindone,
illud a.5. & poſuit "eum" in monumento exciſo, in
quo nondum quiſquam poſitus fuerat.
[54] Et dies erat paraſcéues,[g] & ſabbathum
illuceſcebat. [55] Subſequutæ autem mu-
lieres quæ cum eo venerãt de Galilæa, vi-
derunt monumentum, & quemadmodũ
poſitum erat corpus eius. [56] Et reuerten-
tes parauerunt aromata & vnguenta: &
ſabbatho quidem ſiluerunt ſecundum
mandatum.

g *Et ſabbathũ illuceſcebat.*] Feria ſexta veſpero iam propè apparente: nãque ita dies definiebatur ab Iſraelitis, qui feriæ ſextæ ad veſperam tempus appellabant veſperam ſabbathi, ſabbathi verò ipſius veſperam exitum ſabbathi nominabant.

CAP. XXIIII.

CAP. XXIIII.

Mat.28.a.1
Mar.16.a.1
Ioh.20.a.1
VNa [a] autẽ ſabbathi valde diluculo ve-
nerunt ad monumentum, portantes
A quæ parauerant aromata: [2] & inuenerũt
lapidem reuolutum à monumento. [3] Et
ingreſſæ, non inuenerunt corpus Domi-
ni Ieſu. [4] Et factum eſt: dum mente cõ-
ſternatæ eſſent de iſto, ecce duo viri ſtete-
runt ſecus illas in veſte fulgenti. [5] Cùm
timerent autem, & declinarent vultum in
terram, dixerunt ad illas, Quid quæritis
viuentem cum mortuis? [6] non eſt hîc, ſed
ſurrexit. recordamini qualiter loquutus
eſt vobis, cùm adhuc in Galilæa eſſet,
Mat.16.c.21 [7] dicens, Quia oportet filiũ hominis tra-
17.c.23. *Marc.9.c.31* di in manus hominum peccatorum, &
Sup.9.c.22. crucifigi: & die tertia reſurgere. [8] Et re-
cordatæ ſunt verborũ eius. [9] Et regreſſæ
B à monumento, nuntiauerunt hæc omnia

a *Vna autẽ ſabbathi.*] poſtera die poſt ſabbathum propriè dictum, & prima die ſeptimanæ, quæ ſabbathum quoque denominatur à præcipuo die.

illis vndecim, & cæteris omnibus.
10 Erat autem Maria Magdaléne, & Iohã-
na, & Maria Iacobi, & cæteræ quæ cum
eis erant, quæ dicebãt ad Apostolos hęc.
11 Et visa sunt ante illos sicut deliramen-
tum verba ista, & non crediderunt illis.
12 Petrus autem surgens cucurrit ad mo-
numentum: & procumbens vidit lintea-
mina sola posita, & abiit secum mirans
quod factũ fuerat. 13 Et ecce duo ex illis
ibant ipsa die in castellum quod erat in Mar.16.c.12
spatio stadiorum sexaginta ab Ierusalem,
nomine Emmaus. 14 & ipsi loquebãtur
adinuicẽ de his omnibus quæ acciderant.
15 Et factum est: dum fabularentur & se-
cum quærerent, & ipse Iesus appropin- C
quans ibat cum illis. 16 oculi autem illo-
rum tenebantur ne eum agnoscerent.
17 Et ait ad illos, Qui sunt hi sermones
quos confertis ad inuicem ambulantes,
& estis tristes? 18 Et respondens vnus cui
nomen Cléophas, dixit ei, [b] Tu solus pere-
grinus es in Ierusalem, & non cognouisti
quę facta sunt in illa his diebus? 19 Qui-
bus ille dixit, Quæ? Et dixerũt*: De Iesu *ei MS. e.s.
Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in
opere & sermone coram Deo & omni po
pulo: 20 Et quomodo eum tradiderunt
summi sacerdotes & principes nostri in
damnationem mortis, & crucifixerũt eũ.
21 nos autẽ sperabamus quia ipse esset re-
dẽpturus Israël: & nunc super hæc omnia,
tertia

[b] *Tu solus peregrinus es.*] Existimamus nemini hospitum omnium qui Ierosolymis sunt, ignotam esse hanc historiam, quæ in omnium ore versatur: & miramur tibi esse ignotum, id quod tibi soli accidit, si ita est.

tertia dies est hodie quòd hæc facta sunt.
[22] Sed & mulieres quędam ex nostris, ter-
ruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad
D monumentum, [23] & non inuento corpo-
re eius, venerunt, dicentes se etiam visio-
nem angelorum vidisse, qui dicunt eum
viuere. [24] Et abierunt quidam ex nostris
ad monumentum: & ita inuenerunt sicut
ᵃ viderunt ms. G. s. mulieres dixerunt, ipsum verò non ᵃinue-
nerunt. [25] Et ipse dixit ad eos: O stulti,
& tardi corde ad credendum in omnibus
quæ locuti sunt Prophetę. [26] Nónne hęc
oportuit pati Christum, ᶜ & ita intrare in
gloriam suam? [27] Et incipiens à Moyse
& omnibus Prophetis, interpretabatur
illis in omnibus scripturis quæ de ipso
erant. [28] Et appropinquauerunt castello
quò ibant: & ipse se finxit longius irę.
[29] Et coëgerunt illum, dicentes, Mane no-
biscum, quoniam aduesperascit, & incli-
* vt maneret G. S. nata est iam dies. Et intrauit * cum illis.
[30] Et factum est, dum recúberet cum eis,
accepit panem, & benedixit ac fregit, &
E porrigebat illis. [31] Et aperti sunt oculi
eorum, & cognouerunt eum: & ipse eua-
nuit ex oculis eorum. [32] Et dixerunt ad
inuicem, ᵈNónne cor nostrum ardens erat
* nobis G. S. in nobis, dum loqueretur * in via, & ape-
riret nobis scripturas? [33] Et surgentes ea-
dem hora regressi sunt in Ierusalem: & in-
uenerunt congregatos vndecim, & eos
qui cum illis erant, [34] dicentes, Quòd sur-
rexit

c *Et ita intrare in gloriam suam?*] In gloriam vncti regis, & regni possessionem cum membris suis.

d *Nonne cor nostrum ardens erat.*] Nōne videbatur cor nostrū moueri maximè, & illum velle agnoscere ex lætitia & gaudio percepto manifesta ac aperta scripturarum interpretatione, quæ simul vim habebat permouendi nos, quanquam oculi nostri tenebantur, cor tamen illustrabatur.

rexit Dominus verè, & apparuit Simóni.
35 Et ipsi narrabant quæ gesta erāt in via.
& quomodo cognouerunt eum *in fra-
ctione panis. 36 Dum autē hæc loquun- *Mar. 16.c.14 Io. 20.c.19*
tur, stetit Iesus in medio eorum, & dicit F
eis, Pax vobis: ego sum. nolite timere.
37 Conturbati verò & conterriti, existi-
mabant se spiritum videre. 38 Et dixit
eis, Quid turbati estis, & *cogitationes a- * quare ii. c. i.
scendunt in corda vestra? 39 Videte ma-
nus meas, & pedes *, quia ego ipse sum, * meos ; M3. c. i.
palpate, & videte: quia spiritus carnem
& ossa non habet, sicut me videtis habere.
40 Et cùm hoc dixisset, ostendit eis manus
& pedes. 41 Adhuc autem illis non cre-
dentibus & mirātibus præ gaudio, dixit,
Habetis hîc aliquid quod manducetur?
42 At illi obtulerunt ei partem piscis assi,
& fauum mellis. 43 Et cùm manducasset
coram eis, sumens reliquias dedit eis.
44 Et dixit ad eos, *Hæc sunt verba quę lo-
cutus sum ad vos cùm adhuc essem vo-
biscum, quoniam necesse est impleri om-
nia quæ scripta sunt in lege Moysi, & Pro-
phetis, & Psalmis de me. 45 Tunc ape- G
ruit illis sensum, vt intelligerent scriptu-
ras. 46 Et dixit eis, Quoniam sic scriptū *Psal. 15.a.7*
est, & *sic oportebat Christum pati, & re-
surgere à mortuis tertia die: 47 & prædi-
cari in nomine eius pœnitētiam & remis-
sionem peccatorum in omnes gentes, in-
cipientibus ab Ierosolyma.

48 Vos

a *In fractione panis.*] in mensa cùm frangeret ille panem, & non anteà.

b *Hæc sunt verba.*] Huc pertinebant sermones, quos ego sæpe apud vos habui: quorum summa illa fuit, oportere *impleri omnia*, &c.

c *Quoniam sic oportebat.*] Humanæ salutis ratio omnis ita constituta fuit diuino consilio, vt vnctus ille pateretur mortem pro omnibus, & propter iustificationem omnium resurgeret à mortuis peccato, vt suos secum suscitaret in nouitatem vitæ. Deinde vt ad propagandam fæ[illegible] huius communicationem pœnitentia prædicaretur in omnes gentes in nomine vncti illius, isque nuntius à Ierosolymis inciperet per alias nationes deferri. vos autē testes fuistis passionis Christi, testes estis resurrectionis eius, testes etiam eritis gloriæ clarificationis illius & remissionis peccatorum, non imputatione tantùm, sed re & virtute exhibendæ. Hoc testimonium vos reddetis apertissimum, cùm in vobismetipsis habueritis: habebitis autem me auctore, idque certissimè: nā hoc est promissum illud maximum Patris, quod ego breui mittam vobis.

Act. 1. b. 8 48 Vos autem testes estis horum.
Ioh. 14. d. 26 *15. d. 26.* 49 Et *ego [a] mitto [c] promissum patris mei
* ecce 1 MS. R. G. in vos: [d] Vos autem sedete in ciuitate, quo-
Act. 1. a. 4 * mittā MS 1. ad vsque induamini virtute ex alto.
Ioh. 15. d. 35 50 Eduxit autem eos foras in Bethaniam,
& eleuatis manibus suis [e] benedixit eis.
Mar. 16 d. 19 *Act. 1. b. 9.* 51 Et factum est: dum benediceret illis,
recessit ab eis, & ferebatur in cælum.
* eū MS c. s. 52 Et [f] ipsi adorantes * regressi sunt in Ieru-
salem cum gaudio magno: 53 & erant
semper in templo, [g] laudantes & benedi-
* Amen MS. R. C. S. centes Deum*.

d Vos autem vt plenum & constās testimonium efficientiæ passionis ac resurrectionis meæ afferre possitis per orbem, ne festinetis aut surgatis ante lucem. sed *sedete, quoad vsque induamini virtute ex alto*, quam nemo homo sibi ipse inducere potest. donum enim Dei ex alto mittendum est. Tunc postquam ita sederitis & quieueritis, illa virtute accepta, surgentes eritis mihi testes in Ierusalem, Iudæa & Samaria, & vsque ad vltimum terræ.

e *Benedixit eis.*] manibus ad cælum sublatis, bene precantis & petentis habitu, commendauit discipulos Patri salutaribus precationibus.

f *Ipsi adorantes.*] gratias agentes Deo & Christo eius, petentesque ratum fieri id quod à Patre promissum, à filio expositum ac denuntiatum erat, *regressi sunt in Ierusalem*, acti fide accipiendi donū sibi promissum magno gaudio, quod spes efficiebat in illis.

g *Laudantes & benedicentes Deum.*] propter expectatam hominum salutem, & tot sæculis expectatam redemptionem, atque huius rei manifestum testimonium propediem edendum. Dumque alij benedicerent, alij omnium piorum nomine respondebant, *Amen*.

EXCVDEBAT CHRISTOPHORVS PLANTINVS ARCHITYPOGRAPHVS REGIVS ANTVERPIÆ, ANNO M. D. LXXV.

SANCTVM IESV CHRISTI EVANGELIVM SECVNDVM IOHANNEM.

CAPVT I.

A

N [a]PRINCIPIO [b]erat
[c]Verbum, [d]& Verbum
erat apud Deū, & Deus
erat Verbum. 2 [e]Hoc
erat in principio apud
Deum. 3 [f]Omnia per
ipsum facta sunt: [g]& sine ipso factum est
[n]nihil quod factum est. 4 [h]In ipso vita
erat, & vita erat lux hominum: 5 & lux
in tenebris lucet, & tenebræ eam non
cōprehenderunt. 6 [i]Fuit homo missus
m à Deo,

[n] nihil. Quod factum est, in .s. Aug. eq.

Mat. 3.a.1
Mar. 1.a.2

Operis partitio.

A primo versu, *In principio erat Verbum*, &c vsque ad decimumquintum, *Iohannes testimonium perhibet*, summa cōtinetur totius Euangelij, & consilij de humana salute cœpti & absoluti, atq; in publicum editi. à decimoquinto versu, huius summæ ratio, per singulas partes continuata serie exponitur. Est itaque pars illa prior capitis huius totius Euangelij argumentum, repetitum ab initio hominis à Deo efformati, deductūque ad finem ipsius per Verbum reformati.

CAP. I.

a *In principio*] mundi constituti & seculorum omnium initio.

b *Erat.*] Si erat in principio, consequens est ante principium fuisse. Nam ex linguę certissima significatione imperfectum præteritum ad tria tempora refertur, præteritum, præsens, & futurum. Igitur si erat in principio rerum omnium aliarum, atque adeò temporis, ante principium fuisse necesse est. id quod ante principium fuit, æternum est; quippe quod principio caret. nam cùm principiū extitit, iam illud erat, ergo sine principio erat.

c *Verbum*] Virtus, sapientia, & bonitas ipsa infinita in semetipsa, & infinita duratione, ratio admirabilis, lumen, splēdor, realitas, vt ita loquamur, atque adeò res ipsa rerum realissima, infinitudo, plenitudo, expressio, conceptum, pronuntiatum, lumen de lumine, claritas, & expeditio, omnia simul vnum in vno, idemque Filius dictus. Hæc omnia, quę maioribus commentariis explicabuntur, significat Hebræa vox דבר.

d *Et verbum erat apud Deum*] idem potens, idem sapiens, idemque volens cum Deo, quem auctorem & gubernatorem vniuersi credimus. erat adeò idem volens, sapiens, & potens, quia idem erat etiam naturâ & essentiâ, quanquam persona alter, nēpe Filius; tamen natura idem, nempe Deus ipse simplicissimus. e *Hoc erat in principio apud Deum.*] Inseparabiliter manebat apud Deū, cùm vna eadēq; natura simplicissima impartibilis indiuisibilisq; esset, vna eademque virtus, sapientia & bonitas inseparabilis, splendorque ipsius substantiæ diuinæ substantialis ipse splendor, atque Deus ipse. Quidquid enim est in Deo, substantia est, non accidens, atq; adeò ipsemet Deus. Hoc erat in principio conditionis omnis creaturæ apud Deum conditorem, sicut idem Verbum testatur, dicens, Cum ipso eram cuncta componens. f *Omnia.*] tam visibilia quàm inuisibilia; superiora & inferiora, quæcūque facta sunt & extiterunt huius verbi virtute, sapientia & bonitate extiterunt auctore patre Deo, Verbo, inquam, præsente, & tanquam medio quodam: nam de diuinis sermone familiari pronuntiare fas est, ita omnia suo quæq; in genere valde bona prodierunt, vtpote à Patre per Verbum facta. g *Et sine ipso.*] Ex iis quæ facta fuerant, vnum genus præcipuum quod factum est, videlicet homo conditus ad imaginem & similitudinem Dei per Verbū, & per idem Verbum constitutus dominus & princeps terræ, & omnium quæ in terra sunt; & Deo charus & fotus ac perpetuò fouendus; hoc genus à verbo Dei separatum, per inobedientiam factum est nihil: incidit enim in mortem, damnationem, abalienationem à Deo, captiuitatem & seruitutem diaboli, carentiam gratiæ, imminutionem multarum virtutum: quæ omnia non ad Verbum, sed ad nihilum referuntur: atque ita ex abalienatione à Verbo, factum est nihil, id quod magnum, bonum & pulchrum factum fuerat. Namq; vt aliquid esse perseueraret, à Verbo nunquam discedere oportuit: in Verbo enim vita erat; & extra Verbum mors habitabat, à Verbo abentissima & remotissima in infinitum. Atque hactenus de prima rerum omnium electione & constitutione per Verbum. h *In ipso vita erat.*] Secunda electio, institutio & constitutio sic habet: Cùm Deus propter suam summam misericordiam, ad laudem & gloriam nominis sui, & ad damnationem inuidiæ & insipientiæ eius qui mortem & nihil in mundum inuexerat, eligeret secundò hominem è tenebris in quibus inuolutum reperit, in admirabile lumen suum deducere, Verbum suum quod arbor vitæ erat, per quod omnia fecerat, misit in tenebras mundi, factum hominem, vt homines illustraret. qui totius mundi tenebris & debitis in se susceptis, nunquam tamen obtenebratus est: sed in tenebris ipsis ita luxit & valuit, vt tenebrarum opera dissolueret, & tenebras discuteret; atque eos qui sibi purè sanctéque adhærerent, suæ lucis virtute & efficientia in admirabile lumen suum traduceret. i *Fuit homo*] huius rei atque salutis huius mundo allatæ nuntiandæ causa, *fuit homo missus à Deo*, tantis tamque apertis signis illustratus, vt nemo dubitare posset illum à Deo missum.

à Deo, cui nomen erat Iohannes. [7] [a] Hic
venit in testimonium: vt testimonium
perhiberet de lumine, vt omnes crede-
rent per illum. [8] [b] non erat ille lux: sed
vt testimonium perhiberet de lumine.
[9] [c] Erat lux vera, quæ illuminat omnem *Infr.3 c.19*
hominem venientem in hûc mundum. *5 M.8.12*
[10] in [‡] mundo erat, & mundus per ipsum B
factus est, & mundus eû non cognouit. *Heb.11.4*
[11] [d] In propria venit, & sui eum non rece-
perunt. [12] quotquot autem receperunt
eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri,
his qui credunt in nomine eius. [13] qui
non ex sanguinibus, neque ex voluntate
carnis, neque ex voluntate viri, sed ex *Mat.1.a.18*
Deo nati sunt. [14] [e] Et verbum caro fa- *Luc.1.47*
ctum est, & habitauit in nobis, (& vidi-
mus gloriam eius, gloriam quasi vnige-
niti à patre) plenum gratiæ & veritatis.
[15] [f] Iohannes testimonium perhibet de
ipso, & clamat, dicens, Hic erat quem
dixi, Qui post me venturus est, ante me
factus

a *Hic venit*] vt aperto testimonio indicaret lumen illud quod tenebras esset discussurum.

b *Non erat ille lux.*] Quanquam nemo sanctior illo in veteris Testamenti hominibus indicari poterat, tamē ille se lumen non esse professus est, & testatus alterum virum in mundo natū esse verum lumen, quod tenebras amoueret.

c *Erat lux vera.*] Ille de quo Iohānes testatus est, *erat lux vera*; cuius lumine & Iohannes ipse & omnes homines illustrarentur. erat autem lux vltrò nata & orta in hoc mundo, cui se veniens exhibebat.

‡ Et fuit illa lux illud verbum, illud lumen, apertè in mundo inter homines qui facti olim per illum fuerant, & sui initium ab illo agnoscere debebāt tam ex scripturis, quam ex virtutibus & miraculis; sed adeò cæcus erat mūdus, vt auctorem sui non cognouerit, qui idem instaurator, imò perfector & consummator aduenerat: sed dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem. itaque sua ipsius culpa peribit mundus, id est, mundani.

d *In propria venit*] Venit in ea loca quæ ipse sibi ad aduentus sui manifestationem delegerat, & multis ac frequentibus signis sanctificatat, promissisque plurimis præparauerat: sed *sui eum non receperūt*. itaque salus ipsa apertè constitit & constat; misericordia vltrò oblata est. sed quòd non omnibus hominibus Iudæis & Græcis facta sit, ipsorum culpa est, partim quòd venientē non cognouerint, partim quòd satis indicatam non acceperint. Namque illa omnibus proposita est, & reipsa verè præstita & exhibita iis à quibus recepta est per fidem & pœnitentiam: fuit autē salutis & luminis illius effectus, vt qui illud lumē reciperent, non homines, vt antè, serui manerent, sed filij Dei fierent, nouique homines redderentur; non ex sanguinibus humanis corruptis & commixtis; neque ex carne aut modo nascendi naturali, sed ex Dei transmutantis & perficientis virtute & efficientia, ita vt opus & donum Dei esset.

e *Et verbum caro.*] Modus autem quo hæc hominum regeneratio facta est, ille fuit, quòd Verbum illud, per quod omnia facta fuerant, factū est caro mortalis quidem, sed incorruptibilis, quia integra caro fuit, ab omni labe & inquinamento immunis: & arcano quodam modo sese dedit & insinuauit nobis, qui illum recepimus; atque ita insinuatus habitauit in nobis, ita vt ipsum in nobis viuentem & habitantem habeamus, atque in ipso viuamus. Illo igitur sic habitante vidimus & sensimus gloriā eius & præstantiam: cognouimus ipsum esse verbum per quod omnia facta sunt, & idem per quod regenerati, iustificati, & deificati sumus nāque habitauit in nobis plenū gratiæ, qua nobis communicata effecti sumus grati Deo, & veritatis apertissimę, quæ conuenit exactissimē cum promissis omnibus Dei à mundi constitutione factis; & sanctitatem nobis non imputatione, sed re & efficientia communicat. ita vidimus apertè hanc illius gloriam, esse gloriam non serui, aut famuli, aut ministri alicuius qui homo tantùm esset, quanquam sanctissimus; sed gloriam vnigeniti filij Dei à Patre acceptam. quam ille nulli merē homini concessit. sicut scriptum est, Gloriam meam alteri non dabo. Gloriam itaque suam Deus filio vnigenito dedit, quam ipse membris suis communicauit.

f *Iohannes testimonium perhibet.*] Igitur huius boni nuntij series ita habet: Principiò Iohannes ille, qui testimonium de lumine daturus erat, publicè dedit: fuitque illius testimonij summa hæc ratio, fuit & formula, cùm videret Iesum Iohannes, indicauit digito, dicens, Hic erat, &c.

1 Ti. 6. d. 17 factus est: quia prior me erat. 16 [a]Et de
plenitudine eius nos omnes accepimus,
& [b]gratiam pro gratia. 17 [c]quia lex per
Moysen data est, gratia & veritas per Ie-
1 Ioh. 4. c. 12 / 1 Ti. 6. c. 16 / Infr. 3. c. 26 sum Christum facta est. 18 [d]Deum ne-
mo vidit vnquam: vnigenitus Filius qui
C est in sinu Patris, ipse enarrauit. 19 Et
hoc est testimonium Iohannis, [e]quando
miserunt Iudæi ab Ierosolymis sacerdo-
tes & Leuitas ad eum, vt interrogarent
eum, [f]Tu quis es? 20 Et confessus est,
Infr. 3. d. 28 & [g]non negauit: & confessus est, Quia
[h]non sum ego Christus. 21 Et interro-
gauerunt eum, Quid ergo? Elias es tu?
Et dixit, Non sum. [i]Propheta es tu? Et
respondit, Non. 22 Dixerunt ergo ei,
[k]Quis es, vt responsum demus his qui
miserunt nos? quid dicis de teipso?
Esa. 40. a. 3 / Mat. 3. a. 3 / Mar. 1. a. 3 / Luc. 3. a. 4 23 Ait, Ego vox clamantis in deserto, Di-
rigite viã Domini, sicut dixit Isaias Pro-
pheta. 24 Et qui missi fuerant, [l]erant ex
Pharisæis. 25 Et interrogauerunt eum,
& dixerunt ei, [m]Quid ergo baptizas, si tu
non es Christus, neque Elias, neque Pro-
pheta?

a *Et de plenitudine.*] Quia in eo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, & ille nos patri reconciliandos & in filios adoptandos suscepit.

b *Gratiam pro gratia.*] Nos grati sumus Deo ex gratia qua hic gratissimus est, quam nobis communicabit ipse credentibus & obtemperantibus: atque hæc gratia nos Deo gratos reddit sanctos & irreprehensibiles, vtpote quibus spiritus ille adoptionis filiorũ continget, per quem Spiritum ea agemus & faciemus quæ Deo grata sunt.

c *Quia lex.*] Moses minister fuit legis; in qua lege communicata est hominibus cognitio voluntatis diuinæ, & obligationis humanæ, cognitio cõcupiscentiæ, quæ legis integræ & irreprehensibili obseruationi aduersatur. iussi sunt homines eam legem obseruare omni studio: atque eadem lege moniti sunt expectare aliũ ministrũ, qui legem in cordibus ipsorum inscriberet: indicataque sunt multa promissa ad huius ministri expectationẽ pertinentia. Dictum est fore veram & puram legis obseruationem, nõ solùm externa actione, sed in spiritu & veritate, vbi ille minister munus expleuerit suum. Itaque Moses minister fuit ostensionis infirmitatis humanæ, & fidei in eum qui mittẽdus esset à Deo, ad veritatem afferendã & constituendam illius legis, quam ipse externam ministrabat: Christus verò gratiæ minister fuit & veritatis promissorũ Dei.

d *Deũ nemo*] nemo ante Christũ adduxit hominibus Deũ aut conspiciendũ aut sentiendũ: nam Moses legẽ ab Angelis accepit, homines à Mose. At vnigenitus filius charissimus Patri, & in sinu eius fotus, atque consiliorũ illius particeps æternus, ipse aperuit hominibus veritatis mysterium, & Deum insinuauit in illorum animis, ita vt cognito ipso Iesu Christo cognitione interna, videatur & cognoscatur Pater interna etiam cognitione. Decimus septimus & decimus octauus versus orationem & expositionem continẽt Euangelistæ ipsius.

e *Quando miserunt.*] Duplex testimonium Iohannis fuit, alterum publicum, assiduum & frequens: illud prius iam expositum, quod promiscuè omnibus edebatur sapientibus & populis ipsis: eratque prædicatio ipsius Iohannis summam continens totius Euangelij: vltro igitur ille hoc testimonium dabat. Sed alterum fuit iudiciale ac legitimum, quod rogatus exhibuit ministris ad eam rem missis, delectisque à synagoga literatum ac legis peritis, & grauissimæ auctoritatis, tum ob Sacerdotalem dignitatem, tum ob vitæ & religionis obseruantiam.

f *Quis es.*] Nouerant enim illum esse magnum, & intelligebant à Deo missum: voluerunt ergo testimonium & professionem certam habere muneris illius. g *Non negauit.*] Confessus est quid non esset, non celauit quid esset, & quod illum facere oportebat, fecit: exposuit namque legationis suæ rationem omnem.

h *Non sum Christus.*] non sum ille vnctus in regem & seruatorem. Non sum Elias ille, qui sublatus est è terra curru igneo i *Propheta es tu?*] ille de quo scriptum est, Prophetam suscitabit tibi Dominus de medio tui.

k *Quis es.*] quo munere fungeris? l *Erant ex Pharisæis.*] qui existimabant se esse in supremo gradu perfectionis humanæ; neque præter vitæ suæ perfectionem aliquid addi posse humano ingenio aut iudicio. secus verò si Messias, aut Elias, aut Propheta ille adesset, per quos noui aliquid & magni mandari & institui à Deo posse non dubitabant. m *Quid ergo baptizas.*] Quis est baptismi tui vsus, quæ vtilitas, quid affert mundo perfectionis vltra nostram?

pheta? 26 Respondit eis Iohãnes, dicens, D
Ego [a]baptizo in aqua: medius autem ve- *Mat. 3. a. 11 Mar. 1. b. 7*
strûm stetit quem vos nescitis. 27 Ipse *Luc 3. d. 16 Act 1. a. 5*
est qui post me venturus est, qui ante *2. a. 2. 11. b. 16. 19. a. 4*
me factus est: cuius ego non sum dignus,
vt soluam eius corrigiam calceamenti.
28 Hęc in "Bethania' facta sunt trans Ior- " Bethabara
danem, [b] vbi erat Iohannes baptizans.
29 [c] "Altera die vidit' Iohannes Iesum ve- "Postera die videt 3 ms.
nientem ad se, & ait, Ecce agnus Dei, ec- q.
ce qui tollit "peccatum' mundi. 30 Hic "peccata ms q.
est de quo dixi, Post me venit vir, qui an-
te me factus est: quia prior me erat: 31 &
ego nesciebam eum, sed vt manifeste-
tur "in Israël', propterea veni ego in aqua "Israeli vn. Aug. c. s.
baptizans. 32 Et testimonium perhi-
buit Iohannes, dicens, Quia vidi Spiri- *Mat. 3 d 16*
tum descendentem quasi columbam de *Mar. 1 b 10* *Luc. 3. c. 22*
cælo, & mansit super eum. 33 Et [d] ego E
nesciebam eum: sed qui misit me bapti-
zare in aqua, ille mihi dixit, Super quem
videris Spiritum descendentem & ma-
nentem super eum, hic est qui baptizat
in Spiritu sancto. 34 [e] Et ego vidi: & te-
stimonium perhibui quia hic est filius
Dei. 35 Altera die iterum stabat Iohan-
nes, & ex discipulis eius duo. 36 Et re-
spiciens Iesum ambulantem, dicit, Ecce
agnus Dei. 37 Et audierunt eum duo
discipuli loquẽtem, & secuti sunt Iesum.
38 Conuersus autem Iesus, & videns eos
sequẽtes se, dicit eis, Quid quæritis? Qui
dixerunt

a *Baptizo in aqua.*] in confessionem peccatorum, quæ cùm baptizati à me confitentur, agnoscũt se indigere peccatorum ablutione & remissione, quã expectant à Deo efficiendam per eum quem ego prædico, maximum & efficacissimum.

b *Vbi erat Iohannes baptizans.*] certis testibus præsentibus, & examinatoribus arbitrisque, certo & publico loco in Bethabara, ipso eodem loco vbi Iohannes munere suo fungebatur. Legitimum itaque fuit omni ex parte testimonium.

c *Altera die*] Præter duplex illud testimonium à Iohanne datum de Christi virtute, efficacitate, ac præsentia in terris: alia etiam data sunt, quibus singulariter indicatus est Iesus ille esse Christus, qui aliàs ab ipso prædicaretur orbis saluator.

d *Ego nesciebam eum.*] Non noueram ego illum illa cognitione reuelationis, quam nunc habeo. Nemo enim potest virtutem Christo adscriptam alicui tribuere, nisi à Deo instructus & antequam hoc testimonium à Deo haberem, missus sum ad munus baptismi & prædicationis pœnitentiæ, vt testarer illum expectatum esse iam inter Israelitas, & suo tempore indicarẽ, vel ego ex Dei testimonio & auctoritate cognouissem. namque meum testimonium instruendum erat Dei auctoritate, vt apud Israelem graue esset. Itaque ego non testor de illo tanquam ex me, aut nomine meo, sed tanquam vox Dei, qui me vtitur pro voce ad instructionem Israelis.

e *Et ego vidi.*] Instructus à Deo Iohãnes signum certissimum accepit ad cognoscendum verum Messiam. nam verus Messias ille est, qui baptizat in Spiritu sancto, quippe hoc est opus & munus Messiæ; cætera sunt Prophetæ munera: Prophetæ, inquam, maximi, & à Deo missi omnium Prophetarũ pręstantissimi. Oportuit ergo à Spiritu sancto indicari eum, per quẽ Spiritus ipse sanctus hominibus datur. Ita autẽ factum est, vt præsente Iohanne Spiritus sanctus super Iesum descẽderet & maneret; atque hoc modo testaretur sese communicãdi potestatẽ Iesu constare, approbante & confirmante id Patre, voce delapsa è cælo, qua Iesus Dei filius appellaretur.

dixerunt ei, [a] Rabbi (quod dicitur, inter-
pretatum, Magister) vbi habitas?
39 Dicit eis, Venite, & videte. Venerunt,
F & viderunt vbi maneret: & apud eum
manserunt die illo: hora autem erat qua-
si decima. 40 Erat autem Andreas fra-
ter Simônis Petri vnus ex duobus qui
audierant à Iohanne, & sequuti fuerant
eum. 41 Inuenit hic primùm fratrem
suum Simônem, & dicit ei, [b] Inuenimus
Messiam. (quod est, interpretatũ, Chri-
stus.) 42 Et adduxit eum ad Iesum. In-
tuitus autem eum Iesus, dixit, Tu es [c] Si-
mon filius "Iona: tu vocaberis Cephas.
(quod interpretatur, Petrus.) 43 In cra-
stinum voluit exire in Galilæam: & in-
uenit Philippum. Et dicit ei Iesus, Seque-
re me. 44 Erat autem Philippus à Beth-
saida, ciuitate Andreæ & Petri. 45 In-
uenit Philippus [d] Nathanael, & dicit ei,
Quem scripsit Moyses in lege & Prophe-
tæ: inuénimus [e] Iesum filiũ Ioseph à Na-
zareth. 46 Et dixit ei Nathanael, [f] A Na-
zareth potest aliquid boni esse? Dicit ei
Philippus, [g] Veni & vide. 47 Vidit Iesus
G Nathanael venientem ad se, & dicit de
eo: Ecce verè Israelita, in quo dolus non
est. 48 Dicit ei Nathanael, Vnde me
nosti? Respondit Iesus, & dixit ei, Prius
quàm te Philippus vocaret, cùm esses
sub ficu, [h] vidi te. 49 Respódit ei Natha-
nael, & ait, Rabbi, tu es [i] filius Dei, tu es
rex Israel.

" Iohanna 21.eq.
" *Iohannes* eq.

Gen. 3. c. 15
49. b. 10.
Deut. 18. c. 18
Isa. 40. c. 10
45. b. 8.
Iere. 13. a. 5
Ezec. 34. e. 23
37. f. 24. g. 25
Dan 9. f. 24
g. 25.

a *Rabbi.*] Testimonio Iohannis non solùm agnus Dei, sed magister hominum à Iohannis discipulis cognoscitur Christus. namque Iohannes tantùm docebat pœnitentiam, sed regni Dei mysteria à Christo aperienda esse Iohánes significauerat. & discipulis suis seorsum & palã in illa prædicatione, *illum oportet crescere, me verò minui.*

b *Inuenimus Messiam.*] Inuenimũ aiunt à se vnctum illum expectatum ab antiquis, prædictum à vatibus, indicatũ à Iohanne: vnctum, inquam, pontificem salutis, & regem regni cælorum.

c *Simon filius Iona.*] Tanta futura est tuæ conditionis, quã subibis, præstantia, vt nomen mutes in præstantiorem significationem; nam diceris, Auditor filius gratiæ. quòd audisti autem adesse gratiam in terris, senties in te ipso effectu certissimo; & poteris testari alijs, non tanquam auditor, sed tanquam veritatis ipsius compos factus, & illa veritate instructus eris petra firmissima fidei in me; & ex ea firmitudine vocaberis *Petrus.*

d *Nathanael*] qui cognominatur Bartholomæus.

e *Iesum filium Ioseph*] Illum quem cognoscebamus Iesum, & appellabamus Iosephi filium, inuenimus esse declaratum à Deo expectatũ illum, à Mose indicatum, & à Prophetis prædictum.

f *A Nazareth potest aliquid boni esse?*] Cùm audiuerimus ex Iudæa futurum, atque adeò ex ciuitate Dauid, illum quem scripsit Moses & Prophetæ, existimas à Nazareth patria humili & obscura nobis vicina esse posse, non solùm Messiam, sed aut prophetam aut ministrum aliquem egregium, ex hac regione neminem similem ortum audiuimus, aut oriturum intelleximus.

g *Veni & vide.*] Vide visum ipsum, cuius virtus tibi manifestabitur: atque ita non ex patria, sed ex virtute & veritate auctoritatem ipsius agnosces.

h *Vidi te.*] quanquam corpore absens, tamen cognitione præsens. *Videre* hoc loco etiam *probare* significat.

i *Filius Dei, tu es rex Israel.*] Tribus nominibus credit Philippus Iesum appellandum, Magistri, Filij Dei, & Regis Israel.

rex Iſraël. [50] Reſpondit Ieſus, & dixit
ei, [k] Quia dixi tibi, Vidi te ſub ficu, cre-
dis: [a] maius his videbis. [51] Et dicit ei, [a] maior his c.
Amen, amen dico vobis, [b] videbitis [l] cæ- [b] amodo v. c. s.
lum apertum, & angelos Dei aſcenden- Mat. 24.c.30 26.d.18
tes & deſcendentes, ſupra Filiũ hominis.

CAP. II.

ET die tertia nuptiæ factæ ſunt in Ca- A
na Galilææ: & erat mater Ieſu ibi. [2]
[a] Vocatus eſt autem & Ieſus & diſcipuli
eius ad nuptias. [3] Et deficiente vino, di-
cit mater Ieſu ad eum, Vinũ non habent.
[4] Et dicit ei Ieſus, [a] Quid mihi & tibi eſt
mulier? nondum venit hora mea.
[5] [b] Dicit mater eius miniſtris, Quodcun-
que dixerit vobis, facite. [6] Erant autem
ibi lapideæ hydriæ ſex poſitæ, [c] ſecũdum
purificationem Iudæorum, capiẽtes ſin-
gulæ metretas binas vel ternas. [7] Dicit
eis Ieſus, Implete hydrias aqua. Et im-
pleuerunt eas vſque ad ſummum. [8] Et
dicit eis Ieſus, Haurite nunc, & ferte ar- B
chitriclino. Et tulerunt. [9] Vt autem gu-
ſtauit architriclinus aquam vinum fa- Infr. 4.f.46
ctam, & non ſciebat vnde eſſet, miniſtri
autem ſciebant qui hauſerant aquã: vo-
cat ſponſum architriclinus, [10] & dicit ei,
Omnis homo primùm bonum vinum
ponit: & cùm inebriati fuerint, tunc id
quod deterius eſt. Tu autem ſeruaſti bo-
num vinum vſque adhuc. [11] Hoc fe-
cit initium ſignorum Ieſus in Cana Ga-
lilææ:

k *Quia dixi tibi.*] Prophetæ tantùm argumento oblato, credis me plus etiã eſſe quam Prophetam: ſed videbis & ſenties virtutem ipſam filij Dei quem credis, quæ longè maior eſt quàm virtus prædictionis & prophetiæ.

l *Cælum apertum.*] magnam communi ationem cæleſtium cum hominibus, & magnum atque frequens miniſterium angelorum erga filium hominis interioris hominis filium ſanctiſſimum; atque hoc modo regni Iſraelis veram rationem & virtutem atque praxin tenebitis.

CAP. II.

a *Quid mihi & tibi.*] Vſitatiſſima phraſis Syriea & Hebraica illis tẽporibus, vbi ratio alterius cum altero non conuenit. Non eſt, inquit, commiſſa mihi ſignorum edendorũ auctoritas ad humanæ voluntatis obſequium, ſed ad diuini conſilij probationem: in iiſque rebus oſtendenda eſt, quibus conſiliũ illud confirmari ac demonſtrari expedierit: eſtque certum tempus ad eam rem conſtitutum, quod ex Dei patris præſcripto obſeruem. itaque ſecuturus ſum Patris decreta in hominum ſalutem, non autem hominum volũtates nudas, etiam chariſſimorum & proximorum ſecundùm carnem.

b *Dicit mater.*] quæ ſciebat filium nõ paſſurum vt aliquid requireretur commodi, vbi ipſe adeſſet ſtudioſè appellatus, & inuitatus apud ſimplices & probos homines.

c *Secundum purificationem.*] quarũ vſus eſſe ſolet in conuiuiis Iudæorum, ad lauandum manus, & calices, & vaſa omnia diligenter. idque maximè obſeruabatur in nuptialibus conuiuiis, quæ ad lætitiam pertinebant, quòd putaas lætitiæ etiam comes ſit.

lilææ:[a] & manifestauit gloriam suam,[b] &
crediderunt in eum discipuli eius.
12 Post hoc descendit Capharnaum ipse
C & mater eius, & fratres eius, & discipuli
eius: & ibi manserũt non multis diebus.
13 Et propè erat Pascha Iudæorum, &
ascendit Iesus Ierosolymam: 14 & inuê-
nit in templo vendentes boues, & oues,
& columbas, & numularios sedentes.
15 Et cùm fecisset quasi flagellum de fu-
niculis,[c] omnes eiecit de templo, oues
quoque & boues, &[d] numulariorum ef-
fudit æs, & mensas subuertit. 16 Et his
qui columbas vendebant, dixit, Auferte
ista hinc, & nolite facere domum patris
mei, domum negotiationis. 17 Recor-
dati sunt verò discipuli eius quia scriptũ
Psal. 68. b. 10 est:[e] Zelus domus tuæ comedit me.
18 Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt
ei,[f] Quod signum ostendis nobis quia
hæc facis? 19 Respondit Iesus, & dixit
Mat. 26. f. 61 27. e. 40. Mar. 14. f. 58 15. e. 29 eis,[g] Soluite templum hoc, & in tribus
diebus excitabo illud. 20 Dixerunt er-
D go Iudæi,[h] Quadraginta & sex annis ędi-
ficatum est templum hoc, & tu in tribus
diebus

a *Et manifestauit gloriam suam.*] magnitudinem amplitudinemque suã. probauit se esse à Deo missum, cum potestate nouandæ naturæ humanæ, & exhilatandi cõuiuij nuptiarum sacrarum optimo genere vini, nunquã antea in mundo visi, eiusque rei signum fuit illa transmutatio aquæ in vinum.

b *Et crediderunt in eum.*] qui testimonio Iohannis moniti fuerant, crediderunt, visa rerum transmutatione, illum esse seruatorem ac redemptorẽ Israel: quòd hoc signum in salutem populi datum præstantius esset illis quæ Moses ediderat, manifestaturus Israelitis auctoritatem suam.

c *Omnes eiecit.*] Bis factum est hoc à Iesu; semel initio ostensionis suæ ad Israel, & iterum cùm salutatus fuit rex filiæ Sion.

d *Numulariorum effudit æs.*] Ij qui longius habitabãt à Ierosolymis, cùm decimam secundam vocatam in proprio genere afferre cõmodè non possent qua vterentur in festis, dum Ierosolymis essent iuxta legis mandatum, poterant domi vendere, & precium deferre quo in vrbe similes venditis res emerentur; atque vt commodius perferretur precium in argento, vel ex venditione accepto, vel ex venditionis ære permutato, ferri posse declaratum erat. In ipso autem templo, hoc est, in monte domus, & in atriis erant multi qui ex hoc negotio quæstum faciebant: alij enim pecora & boues eò comportabant, quæ venientibus ex remotiore loco venderentur, & decimæ secundę vicem sortirentur: alij verò minutum æs exponebant ad permutationem cum argento ex regionibus allato. Ita ex illa Scribarum interpretatione quam legimus in Misnaioth tractatu De decima secunda, orta fuerat in templo auaritiæ opportunitas, & nundinationum occasio. quas res, ab illo loco alienas iam olim Deus per Prophetas notauerat, & nunc Iesus diuina auctoritate detestatur.

e *Zelus domus tuæ.*] Quod Dauid de se dixerat semel propriè ad hunc Regem esse referendũ, qui à Deo vnctus credebatur ipsis & diuini cultus studiosissimus agnoscebatur.

f *Quod signum.*] quia hoc facis, quòd tu vis purgare hoc modo templum, & improbare videris decreta & interpretationes Scribarum, & consuetudines nostras de emptione ac redemptione decimarum & votorum, &c. vis totam nostram rationem turbare: potésne hoc facere? qua auctoritate facis? quod auctoritatis tuæ argumentum & signum certissimum præbes?

g *Soluite templum hoc.*] Quòd possit omnia illa externa externique cultus decreta à Scribis definita mutare, atque in meliorem rationem conuertere: signum indicat Iesus, Corpus suum verum & mysticum etiam soluendum per mortem suam, quod tribus diebus erat excitandum ad nouitatem vitæ, vnà cum omnibus templi ipsius, hoc est, corporis sui mysticis membris: hoc enim negotium à Deo sibi commissum acturus venerat, in quo omnis humanæ salutis regenerationis ac renouationis summa ratio continetur.

h *Quadraginta & sex annis.*] Prior enim ædificatio post transmigrationem Babylonicam producta est per annos nouendecim: posterior verò illa illustris amplificatio & exornatio per Herodes reges curata, viginti septem annos consumpsit.

diebus excitabis illud? [21] Ille autem di-
cebat de templo corporis sui. [22] Cùm
ergo resurrexisset à mortuis, [i] recordati
sunt discipuli eius, quia hoc dicebat; & Psal. 2.8 56.b.3
crediderunt scripturæ, & sermoni quem
dixit Iesus. [23] Cùm autem esset Ieroso-
lymis in pascha in die festo, multi [k] credi-
derunt in nomine eius, videntes signa
eius quæ faciebat. [24] Ipse autem Iesus
[l] non credebat semetipsum eis, eo quòd
ipse nosset omnes, [25] & quia opus ei nõ
erat vt quis testimonium perhiberet de
homine: ipse enim sciebat quid esset in
homine.

CAP. III.

Erat autem homo [a] ex Pharisæis, Ni- A
codemus nomine, princeps Iudæo-
rum. [2] Hic vênit ad Iesum nocte, & di-
xit ei, Rabbi, scimus quia [b] à Deo venisti [γ] A Deo venisti
"magister": nemo enim potest hæc signa
facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum
eo. [3] Respondit Iesus, & dixit ei: [c] Amê,
amen dico tibi, nisi quis "natus" fuerit [δ] renatus Msq. 2.
"denuò", non potest videre regnum Dei. [ε] desuper e.
[4] Dicit ad eum Nicodemus, Quomodo
potest homo nasci, cùm sit senex? nun-
quid potest in ventrem matris suæ ite-
rum introire & "nasci"? [5] Respondit Ie- [ζ] renasci Msq. 2.
sus, Amen, amen dico tibi, nisi quis re-
natus fuerit [d] ex aqua & Spiritu [η], non [η] sancto ex Aug.
potest

i *Recordati sunt discipuli eius.*] Videntes Iesum ipsum viuêtem, & se illius virtute à mortuis excitatos in nouitatem vitæ.

k *Et crediderunt in nomine eius.*] in virtute & efficacitate eius quod Messias diceretur. id enim signis confirmabatur Dei virtute dignissimis.

l *Non credebat se eis.*] quia non omnes eodem consilio & studio erant, quanquam crederent quidã illum esse Christum, alij aliter regnum illud Israelis interpretabantur, alij verò inuidebant illi valde & insidiabantur. itaque non se committebat iudiciis illorum varijs, sed Dei de se iudiciũ declaratum iam & in dies magis declarandum obseruabat.

CAP. III.

a *Ex Pharisæis.*] qui nõ solùm doctrina, sed obseruantia vitæque austeritate insignis erat, ac præterea vnum ex familiarum Iudaicarum capitibus.

b *A Deo venisti magister.*] Doctor declaratus es nobis à Deo istis signis, quę nulli alij præterquam Deo ascribi possunt. tuum autem magisterium siue doctrina tua de regno Dei est.

c *Amen, amen dico tibi.*] Rogabatur Iesus à Nicodemo de regno Dei, quod erat argumentũ Euangelij Iesu: namque hoc regnum prædicabat ipse perpetuò.

d *Ex aqua & Spiritu.*] Primus homo de terra terrenus, addito spiraculo vitæ, extitit in mundo, ad imaginem & similitudinem Dei editus, ad obtinendum terræ regnum: hanc imaginem peccatum perturbauit, ac totus homo carnalis, animalis, ac terrenus relictus est. Dei regnum Dei propriè est, cuius hæres caro esse non potest: oportet autem aliam materiam aliamque efformationem esse eorum qui Dei regnum possessuri sunt, vt non sint terreni, sed cælestes: quia regnum Dei in cælis præcipuè est. cælestibus cælestia conueniunt: cælum non constat puluere siue terra, sed aquis. ex aqua igitur cõstare oportet purissima, eum qui futurus sit hæres regni Dei; *ex aqua*, inquam *& Spiritu*: prior ex terra & spiraculo extitit terrenus, ad imaginem & similitudinem Dei. is verò qui futurus est regni cælorum hæres, necesse est vt non ad imaginem Dei tantùm, sed Dei filius fit, de cælo cælestis, constans ex aqua munda & Spiritu Dei, informante in filium Dei. Spiritus autem Dei non permanebit in homine qui caro fit, sed in homine qui cælestis fit & aqua constet, super quam Spiritus Dei feratur, viuificans & animans aquam ipsam, & nouam creaturam ex veteri reddens. huiusmodi natus ex aqua & Spiritu sancto, arcano renascendi modo verè filius Dei est: Spiritu enim Dei viuificatus est & animatus in Dei filiũ: is potest videre regnum Dei cæleste & spirituale.

potest introire in regnum Dei. [6] [a] Quod
natum est ex carne, caro est: &, quod na-
tum est ex spiritu, spiritus est. [7] [b] Non
mireris, quia dixi tibi, oportet vos nasci
B denuò. [8] [c] Spiritus vbi vult spirat: & vo-
Psal. 134. a. 8 / aut musq. cē eius audis, sed nescis vnde veniat [u] &
quò vadat: [d] sic est omnis qui natus est ex
Spiritu. [9] Respondit Nicodemus, & di-
xit ei, [e] Quomodò possunt hæc fieri?
[10] Respondit Iesus, & dixit ei, [f] Tu es ma-
gister in Israel, & hæc ignoras? [11] Amē,
amen dico tibi, quia [g] quod scimus loqui-
mur, & quod vidimus testamur, & testi-
monium nostrum non accipitis. [12] Si
terrena dixi vobis, & non creditis: quo-
modo si dixero vobis cælestia, credetis?
v ἀναβέβηκεν. [13] Et nemo [v] ascendit in cælum, nisi qui
n descendit

a *Quod natum est ex carne.*] Quamdiu homo caro & sanguis fuerit, carnem sapiet quicquid agat. Ergo quicquid ex illo fonte manatit, nō poterit adeò valere, vt ad regnum Dei propriè pertineat; quia caro & sanguis non intrabunt in regnum cælorum. Est autem magna distinctio inter hominem qui natus est ex carne, & adhuc retinet illam veterem originem carnalem; & hominem natum ex Spiritu: namque ille quidquid sit, caro tamen est, & carnalis. hic ex spiritu natus spiritualis est, & spiritus, non carnis definitionē sortitur: & quod agit, in spiritu & veritate agit. Ille legem obseruet licet, tamē carnaliter obseruat, hic verò spiritualiter obseruat.

b *Non mireris.*] Sicut generatio non pendet ab eo qui generatur, sed à generante; ita & regeneratio non efficitur ab eo qui regeneratur, sed ab eo qui regenerat. Quid ergo miraris quasi absonum quod dixi, *oportet vos nasci denuò*, non magis mirabilis & aliena oratio hæc videri debet, quàm si quis diceret, Si quis velit hanc vitam terrenam viuere, eum nasci oportere. Nam quamuis qui nondum est genitus, ex se gigni non possit sine gignentis virtute & efficacitate; non tamen ideò non potest gigni, imò potest, modò generantis virtus & efficacitas non impedita adhibeatur. & cùm aliquis hoc modo gignitur & nascitur, non est mirabile dicere quòd natus est. & tamen non sua vi aut spontè ille genitus est, sed efficientia generantis atque ita videmus carnem nasci ex carne generationem efficiente. Sic ergo homo quanquam ex se regenerari & renasci non possit, tamen virtute regenerantis potest regenerari, potest & renasci.

c *Spiritus vbi vult spirat.*] Quòd si ea vis est in carne, quæ tarda crassisque elementis & corruptibilis est vt generare possit carnalem hominem siue carnem; cuius tamen carnis efficientiam tu qui doctus es, cognoscere & cogitatione consequi non facile potes, quanquam caro ipsa cognitu facilis est, & sensibus percipitur: nec tamen intelligis quando gignit, aut quando non gignit: namque hoc homines latet, qui genitum quidem videre possunt, generationis certitudinem non habent, antequam genitum sit id quod gignendum est. Quid miraris si non intelligis generationem spiritualem, quandoquidem spiritus non solùm ille cælestis Spiritus sanctus, qui humanis sensibus percipi non potest, sed spiritus naturalis, quem Ventum alio nomine dicimus, *spirat, vbi vult*, siue in terris, siue in aquis, siue in imo, siue in sublimi spirare velit; *& audis vocem eius*, ita vt negare non possis ipsum adesse; verùm *vnde veniat, & quo vadat*, vbi tandem constitutus & quieturus sit, *nescis*: & ipse tamen te ignorante venit, habetque vnde veniat; & vadit, habetque quò vadat.

d *Sic est omnis qui natus est ex Spiritu.*] Quanquam seipsum regenerare non possit, tamen regeneratur ex aqua & Spiritu illo sancto, cuius efficacitas inuisibilis quidem est, efficientia maxima: effectus verò vbi ille efficit, certissimus adeò est, vt negari non possit. ita quod impossibile videtur homini ex sua ipsius simplici & merè humana virtute, non est impossibile apud Deum & spiritum Dei huius rei auctorem.

e *Quomodo possunt hæc fieri?*] Animalis homo non cognoscebat ea quæ spiritus sunt; maximè is qui in alia doctrinæ ratione carnali & ceremoniali erat versatus, summamque sanctitatem aliter definiebat; nimirum externam legis obseruationem tantùm cum aliqua corporali exercitatione. non enim vlterius progrediebatur Pharisæorum doctrina. Videbatur omninò difficillimum factu, id quod quemadmodum fieri posset, non intelligebatur.

f *Tu es magister.*] Quid facient alij qui à vobis docentur, vti discipuli qui vocantur sapientū; vel qui longè à vobis remoti sunt, vel populus terræ? quandò magistris omnino ignota est ratio spiritualis & regni cælestis?

g *Quod scimus loquimur.*] Vnusquisque loquitur id quod scit, & testatur quod vidit: ideò tu non potes de his loqui, quòd ignores omnino hanc rationem spiritualem; neque testari quod non vidisti. Ego dico & affirmo quod scio, & testor quod vidi: scio enim quid sit Spiritus, quid efficere possit & efficiat: & possem loqui propriis verbis de hac re, quam ego vidi & teneo: sed cùm tecum egerim similitudinibus earum rerum quas scire posses, vt generationis carneæ, cuius exempla quotidie videntur, & motus spiritus naturalis qui frequenter sentitur; & tamen his terrenis & vulgaribus similitudinibus non adducimini vt credatis, atque adeò huiusmodi à vobis ignorari fatemini, *quomodo credetis si dixero vobis cælestia* ipsa suis verbis absque terrenarū rerum similitudine?

nam vos nunquam vidistis cælestia; oportuerat enim in cælum ascendisse sed nemo homo ascendit in cælum, vt posset deferre cælestium rerum cognitionem in terram: nemo, inquã, homo, qui tantùm homo sit; cælũ enim Domino est: ita fit, vt nemo possit aut integram doctrinam rerum cælestium afferre hominibus, aut ipsarum communicationem præbere, nisi fuerit plane cælestis, vt est filius hominis, *qui descendit de cælo*: ille instruere potest membra corporis sui doctrina cælestium rerum: ille eadem membra secum ferre potest in cælum ascendens; atque ita efficere, vt qui membra eius fuerint, intrent in regnum cælorum hîc in hac vita, conscripti & adoptati ad eam dignitatem, ac demum regnum ipsum possideant post hanc vitam.

descendit de cælo, Filius hominis qui est
in cælo. 14 h Et sicut Moyses exaltauit *Num. 21. a. 9*
serpentem in deserto: ita exaltari oportet
filium hominis: 15 vt omnis qui credit
in ipso, non pereat, sed habeat vitam
æternam. 16 i Sic enim Deus dilexit *1 Ioh. 4. b. 9*
mundum, vt filium suum vnigenitum
daret: vt omnis qui credit in eum, non
pereat, sed habeat vitam æternam.
17 Non enim misit Deus filium suum in
mundum, vt iudicet mũdum, sed vt sal-
uetur mundus per ipsum. 18 Qui credit
in eum, non iudicatur. qui autem non
credit, iam iudicatus est: quia non "cre- *" credit in ipso*
didit in nomine vnigeniti filij Dei. C
19 k Hoc est autem iudicium: quia lux ve- *Supr. 1. a. 9.*
nit in mundum, & dilexerunt homines
magis tenebras quàm lucem: erant enim
eorum mala opera. 20 l Omnis enim qui
"malè agit, odit lucem, & non venit ad *" mala facit MS. G. L.*
lucem, vt non arguantur opera eius.
21 qui autem facit veritatem, venit ad lu-
cem, vt manifestentur opera eius, quia
in Deo sunt facta. 22 Post hæc vênit Ie-
sus & discipuli eius in Iudæam terram: &
illic demorabatur cũ eis, m & baptizabat. *Infr. 4. a. 2*
23 Erat

h *Et sicut Moyses.*] Vt autẽ filius hominis virtutem suam cõmunicet cum discipulis suis corporis sui membris factis, oportet illum exaltari, & ad se rapere morbum & venenum omnium credentiũ in ipsum, suamque illis virtutem communicare: ita fiet vt illi non pereant, quanquam moriantur cũ ipso; sed resurgente illo resurgant & ipsi ad vitam æternam.

i *Sic enim Deus.*] Erit autem hoc totũ diuini amoris beneficio tribuendum, quia Deus sponte sua promisit vitam hominibus in se credentibus, & eius præstandæ rationem admirabilem instituit. nemo autem erit, qui quanquam pereat, alia causa quàm culpa sua perisse dici meritò possit. Namq; Deus salutem suam misit hominibus etiam nescientibus arcanam illius mysterij rationem, verùm credentibus & obedientibus. Filium enim suum non misit ad iudicandum & cõdemnandum homines: nam iudicatus erat mũdus, constabat eius culpa: misit ergo ad saluandum mundum. *Qui credit in eum, non iudicatur*; imò cõdonato illo primo iudicio, saluatur. *qui autem non credit*, iudicatus est ipse anteà, habetque contra se iudicium, quod cùm per gratiã effugere posset, retinuit tamen aduersum se, nolens credere & obedire.

k *Hoc est autem iudicium.*] Iudicabũtur homines & damnabuntur hoc nomine, quòd cùm essent in tenebris, noluerunt accipere lucem sibi à Deo vltrò oblatam, imò vltrò ad eos venientem, missam à Deo, qua illuminari possent, sed optauerunt sibi tenebras, quibus immersi prosequerentur actiones suas corruptas & mundanas, erga quas vehementer affecti sunt. Est autem lux Dei filius vnigenitus, qui non patitur secum tenebras vllas, & pœnitentiam cum fide exigit, vt illuminet animam tum doctrina tum efficacitate sua. Qui mundi & carnis detinentur studiis, nolunt admittere lucem illam simplicissimam & purissimam.

l *Omnis enim qui male agit.*] Similitudo est, vt ij qui tenentur studio malo, & prauis actionibus dant operam, lucem fugiunt: sic contrà qui veris & probandis actionibus incumbunt, lucem amant; qua cognosci possit illos rectè agere; & probentur eorum facta non hominibus tantùm, sed Deo. ideò nihil magis amant quàm lucem, qua dirigi possunt ad rectè agendum.

m *Et baptizabat.*] in eundem finem atque Iohannes: verùm id faciebat opera discipulorum suorum. Non enim ipse quenquam baptizabat in pœnitentiam.

sed pœnitentiam indicebat, cuius arcanam significationem baptismus ille Iohannis continebat. Ideo Iesus, vt necessariam ostenderet pœnitentiam iis qui à se aliquando baptizandi erant Spiritu sancto, discipulis suis baptizandi ministerium iniunxit. atque ita Iesus & Iohannes eidem Euangelij initio dabant operam.

23 Erat autem & Iohannes baptizans in
Ænon iuxta Salim: quia aquę multę erãt
illic, & veniebant, & baptizabantur.
24 Nondum enim missus fuerat Iohan-
nes in carcerem. 25 a Facta est autem
quæstio ex discipulis Iohannis cum Iu-
dæis de purificatione. 26 Et venerunt
ad Iohannem, & dixerunt ei, Rabbi, qui
Sup. 1. c. 19 erat tecum trans Iordanem, cui tu testi-
monium perhibuisti, ecce hic baptizat,
b & omnes veniunt ad eum. 27 Respon-
D dit Iohannes, & dixit, c Non potest ho-
mo accipere quicquam, nisi fuerit ei da-
tum de cælo. 28 Ipsi vos mihi testimo-
Sup. 1. c. 20 nium perhibetis, quòd dixerim, Non
sum ego Christus: sed quia missus sum
ante illum. 29 d Qui habet sponsam,
sponsus est: amicus autem sponsi qui stat
& audit eum, gaudio gaudet propter vo-
cem sponsi. Hoc ergo gaudium meum
impletum est. 30 e Illum oportet cresce-
re, me autem minui. 31 Qui desursum
venit, super omnes est. Qui est de terra,
de terra est, & de terra loquitur. Qui de
cælo venit, super omnes est. 32 Et quod
• autem MS. Aug. 8. vidit & audiuit, hoc testatur: f & testimo-
‶ accipit MS. niũ eius nemo accipit: 33 Qui • ‶ accepit
n 2 eius

a *Facta est autem quæstio.*] Iohãnis discipuli volebant pœnitentiæ baptismũ spectare præceptoris sui partes: Iudæi qui baptizabantur à Iohannis discipulis, contendebant purificationis ministerium non esse tantũ Iohannis, quandoquidem iam diu esset quòd inter Iudæos ille lauandi ritus constaret, & multis legis auctoritatibus atque Scribarum interpretationibus & præceptis confirmatus esset: & si de baptismo pœnitentiæ ageretur, illum non esse proprium Iohannis, quippe Iesu discipuli baptizarent, quem Iohannes testimonio suo ornauerat.

b *Et omnes veniunt ad eum.*] vtpote à te ornatum testimonio illo sæpè repetito, & magis opportunũ quæsitu, quippe in Iudæa commorantem; & signis & miraculis vt perhibent illustriorẽ.

c *Non potest homo.*] Non possum ego illius ministerium vsurpare, aut munus & auctoritatem mihi arrogare, qui tantùm missus sum sponsi nuntius & amicus, vt illius res præmuniam, non meas agam.

d *Qui habet sponsam.*] Ecclesiæ humanæque naturæ in coniugium ducendæ sponsus est Christus. Legatus autem in nuptiis fungitur officio suo, interim dum præcurrens sponsum, sponsam monet, vt se ad nuptias comparet: atque idem veniente sponso gaudet, quòd sciat confirmãda ea quæ ab ipso nuntiata sunt.

e *Illum oportet crescere.*] notitiã, auctoritatem, dignitatem illius publicari, illius negotium promoueri, meum ministerium illius virtuti cedere, atque meipsum sisti: namque spõso præsente, sponsi amicus munere suo functus putatur. Hactenus autem & qui me antecesserunt Prophetæ omnes, & ego tantùm fidem prædicauimus & pœnitentiam, peccatorum fugam, ac pietatis exercitationem, id quod in terris obiri oportet ab iis qui regnum cupiũt Dei. regnum autem ipsum nemo terrenus, qui tantummodo terrenus sit, tradere potest; imò neque illius arcanũ mysteriũ declarare. Qui verò de cælo venit, ille filius Dei doctrinæ præstãtia & auctoritate atq; efficaciæ facultate super omnes terrenos ministros est: ille testatur voluntatem Patris, & reuelat consilium illius: ille testatur ac docet quid sit Deus, qualis erga homines sit & esse velit. Testatur, inquam, non solùm verbis & sermone, sed re ipsa & virtute conferens promissa Dei omnia spiritualia in cælestibus, in quibus promissis Deus ipse continetur.

f *Et testimonium eius.*] Nemo sese comparat ad accipiendum testimonium eius, illis conditionibus quæ ab ipso exiguntur; & quas ego etiam significaui, fide & obedientia, bonorũ operum honestarumque actionũ studio. Nam qui hoc modo cõparatus illius testimonium acceperit, re ipsa & veritate contestabitur Deum esse veracem, & promissorum suorum obseruatorem, sicut scriptum est: Vos testes mei, dicit Dominus, & seruus meus quem elegi, vt sciatis & credatis mihi, & intelligatis quòd ego ipse sum: ecce adsum.

eius testimonium, signauit quia Deus *Rom. 3.a.4 Inf. 8.c.26*
verax est. 34 [g] Quem enim misit Deus,
verba Dei loquitur. [h] non enim ad men-
suram dat Deus spiritum. 35 Pater dili-
git filium: & omnia dedit in manu eius.
36 Qui credit in filium, habet vitam æ- *1 Ioh. 5.b.20.*
ternam: qui autem incredulus est filio,
non videbit vitam, sed ira Dei manet su-
per eum.

CAP. IIII.

VT ergo cognouit Iesus quia audierũt A
Pharisæi quòd Iesus plures discipu-
los facit, & baptizat, quàm Iohannes, *Sup. 3.c.22.*
2 (quanquam Iesus non baptizaret, sed
discipuli eius) 3 [a] reliquit Iudæã, & abiit
iterum in Galilæam. 4 oportebat autem
eum transire per Samariam. 5 Venit
ergo in ciuitatem Samariæ quæ dicitur
"Sichar": [b] iuxta prædium quod dedit Ia- *Sichem vergendum pro Iter.*
cob Ioseph filio suo. 6 Erat autem ibi *Gen. 33. d.19*
fons Iacob. Iesus ergo fatigatus ex itine- *48.d.22 Iof. 14.c.32*
re, [c] sedebat sic supra fontem. [d] Hora erat *antè MSS.*
quasi sexta. 7 Venit mulier de Samaria
haurire aquam. Dicit ei Iesus, Da mihi
bibere. 8 Discipuli enim eius abierant
in ciuitatem, vt cibos emerent. 9 Dicit
ergo ei mulier illa Samaritana: Quomo- B
do tu, Iudæus cùm sis, bibere à me pos-
cis, quæ sum mulier Samaritana? [e] non
enim coutuntur Iudæi Samaritanis.
10 Respon-

g *Quem enim misit Deus.*] Regni Dei verba & promissa à Deo facta explicare & satis præstare is potest, qui ad eam rem à Deo missus est: non alius quisquam.

h *Non enim ad mensuram.*] Namq; spiritus hic, quem Deus dare decreuit, nõ datur vt olim Mosi & septuaginta senioribus ad mensurã, vt tantum cedat vni, tantundem alteri, minus tertio, plus quarto, &c. atque ita mihi huius rei facultas aliqua desit. Omnem potestatem dedit Pater Filio: ille est qui nullo indiget, & quo omnes indigemus. Filius dat iis qui sibi credunt & obediunt, & iis communicat testimonium illud arcanum quo creditur in Filium secundum operationem virtutis Dei. qui sic credit, habet vitã æternam. qui incredulus est huius veritatis, non habebit vitam; sed ira illa Dei, cui antea obnoxius erat, manebit super eum.

CAP. IIII.

a *Reliquit Iudæam.*] vt intelligerẽt Pharisæi illum non studio contendendi cum Iohãne, aut nouam sectam Pharisæorum ipsorum æmulatione suscitate, sed relinquere Iohanni suũ munus baptizandi & pœnitentiam prædicandi, quod à se promouebatur, nõ autem impugnabatur; & idem erat vtriusque studium in huiusmodi prædicatione: ideoque *reliquit Iudæam, & abiit iterum in Galilæam*, vt ibi ministerium suum promoueret, quod non ad Iudæos tantùm, sed ad omnes pertinebat Israelitas, & eos qui perierant de domo Israel. Intereà enim Iohannes dum viueret, suo munere functurus erat testimonium reddendi de Iesu Christo.

b *Iuxta prædium.*] partem illam agri quam emptam à filiis Hemor patris Sichem ad tabernaculorum situm testamento legauerat Iacob Iosepho in gladio & arcu suo asserendam, ac sepulcri iure confirmandam: neque hoc mysterio caret.

c *Sedebat sic.*] habitu ac situ defatigati hominis.

d *Hora erat quasi sexta.*] Meridies erat, atque hora fatigationem augebat.

e *Non enim coutuntur.*] Ex patrum & Scribarum traditione, Iudæi non iuuant Samaritanos cibo aut potu, neq; ab illis iuuari possunt. Est enim cibi & potus communicatio genus cõsuetudinis & vitæ cõmmunitatis, quæ non debet exerceri nisi inter eiusdem instituti homines, ex Scribarum doctrina in Misnaioth tractatu De benedictionibus. Emere quidem possunt Iudæi à Samaritanis ea quæ immunditiæ suspicione carent ad cibos, sed accipere dono non possunt: hoc enim esset couti. Bibere verò ex eodem poculo non possunt, neque aquam, quia Samaritanorum vasa immunda iudicantur.

10 Respondit Iesus, & dixit ei, [a] Si scires
donum Dei, & quis est qui dicit tibi,
Da mihi bibere: tu forsitã petisses ab eo,
& dedisset tibi aquam viuam. 11 Dicit
ei mulier, Domine, [b] neq; in quo haurias
habes, & puteus altus est: vnde ergo ha-
bes aquam viuam? 12 [c] Nunquid tu ma-
ior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis
puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius,
& pecora eius? 13 Respondit Iesus, &
dixit ei, [d] Omnis qui bibit ex aqua hac,
sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua
quam ego dabo ei, nõ sitiet in æternum,
C 14 sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo
fons aquæ salientis in vitam æternam.
15 Dicit ad eum mulier, Domine, da mi-
hi hãc aquam, vt non sitiam: neque ve-
niam huc haurire. 16 Dicit ei Iesus, Va-
de, [e] voca virum tuum, & veni huc.
17 Respondit mulier, & dixit, Non ha-
beo virum. Dicit ei Iesus, Bene dixisti,
quia non habeo virum. 18 quinq; enim
viros habuisti: & nunc quem habes, non
est tuus vir. hoc verè dixisti. 19 Dicit ei
mulier, Domine, video quia [f] Propheta
es tu. 20 [g] Patres nostri in monte hoc
Deut.12.a.6 adorauerunt, & [h] vos dicitis, quia Ieroso-
lymis est locus vbi adorare oportet.
21 Dicit ei Iesus, Mulier, crede mihi, quia
venit 2 ... [i] veniet hora, quando, neque in monte

a *Si scires donum Dei.*] quod ille nunc donandum mittit mundo, communicandum gratis omnibus nationibus ad vsum omnium accipere volentium. & si scires quisnam est is qui à te potum aquæ petit: nam cùm petat, & Iudæus à te existimetur, cogitare oportuerit qualis nam Iudæus est hic, qui velit eo-uti Samaritanis: non enim videretur esse aliquis Samaritanorum exclusor; sed receptor potius, qui vltrò cõmunicationem ineat cum Samaritanis. Iam non est vetitum Samaritanis à Iudæo petere, si Iudæus donare velit; ergò posses tu à me petere, si nosses quisnam sim; neque ego difficultaté vllã mouerem, quominus tibi Samaritanæ aquam viuam communicarem; viuã, præstantissima virtute vitã conferendi.

b *Neque in quo haurias habes.*] Huius putei aquam à me petisti, quam tu si mihi dare velis, non video quo modo exhibere possis, quippe cui neque vas, neque restis est, neque tam longa brachia, vt manu haurire possis: nam *puteus altus est.*

c *Nunquid tu maior es.*] Esne scientia aut virtute præstantior Iacob? qui hũc puteum nobis aperuit, atque optimæ aquæ esse probauit, quippe qua ipse & familia eius & pecora vtebantur: nam si ille aliã hac potiorem intellexisset, & in suos & in familiæ vsus prouidisset.

d *Omnis qui biberit ex hac aqua.*] Hoc erit tibi argumentum, quo æstimare possis num maior ego sim Iacob: hæc aqua naturalis naturalem sitim sedat, sed non extinguit perpetuò, atq; ideo sæpius repetitur: est autem alia sitis grauissima, quæ nullo potu sedari aut extingui possit, præterquam aqua à me exhibenda. quæ cùm semel bibitur, & sitim sedat & extinguit penitus, & recreat semper animam; eoque modo perpetuò iuuat, quo dulcis aquæ haustus frigidus sitientium corpus iuuare solet, sed multo præstantius, & ex illo potu fit fons perpetuus in eo aquæ recreantis & exsaturantis, quæ non solùm sitim arcet, sed vitã æternam conciliat, ad quam pertinet aqua hæc. Hac similitudine significabat Iesus donum spiritus sanctificationis per se communicandum cum credentibus & obedientibus sibi.

e *Voca virum tuum.*] Non negat Iesus aquam vlli mortalium se daturum, sed omnes cupientes & sitientes ad pœnitentiam primùm aduocat.

f *Propheta es tu.*] qui absentia indicas, & celata retegis, namque vnum ex prophetarum signis hoc est.

g *Patres nostri.*] à tempore Ieroboam regis ac deinceps h *Vos dicitis.*] Vos, prophetæ imprimis ac Iudæi omnes. i *Venit hora.*] breui erit, cùm intra vos habere possitis Spiritum sanctum datum vobis, in quo clamabitis, Abba pater: & illa erit solida & gratissima Deo adoratio præter cæteras omnes.

hoc, neque in Ierosolymis adorabitis Pa-
trem. 22 a Vos adoratis quod nescitis: a Reg. 17. a 18 b 16
nos adoramus quod scimus, b quia salus
ex Iudæis est. 23 c Sed venit hora, & nũc
est, d quando veri adoratores adorabunt
Patrem e in spiritu & veritate. Nam &
Pater tales quærit, qui adorent eum.
24 Spiritus est Deus: &, eos qui adorant 2 Cor. 3. d
eum, in spiritu & veritate oportet ado-
rare. 25 Dicit ei mulier, Scio, quia Mes-
sias venit, f (qui dicitur, Christus:) cùm D
ergo venerit, g ille nobis annuntiabit om-
nia. 26 Dicit ei Iesus, h Ego sum qui lo-
quor tecum. 27 Et continuò venerunt
discipuli eius: i & mirabantur, quia cum
muliere loquebatur. Nemo tamen dixit,
Quid quæris, aut quid loqueris cum ea?
28 Reliquit ergo hydriam suam mulier:
& abiit in ciuitatem, & dicit illis homi-
nibus, 29 Venite, & videte hominem
qui

a *Vos adoratis quod nescitis.*] Nunc interim dum homo animalis est, ac Deum in se inhabitantem nódum habet, occupari debet in eo adorationis genere, quod præstare ipse iuxta conditionem suam possit; idque iuxta præcepta & instituta a Deo profecta. Vos neque modum adorandi a Deo præscriptum tenetis, neque locum vbi hoc modo adorari oporteat, agnoscitis. Nos verò Iudæi & rationem a Deo præscriptam scimus, & locum adorationis à Deo indicatum habemus.

b *Quia salus ex Iudæis est.*] Iudæos oportet à Samaritanis consuli de rebus ad salutem pertinentibus, non autem contrà Samaritanos à Iudæis: namque Samaritani neque legem, neque promissa à Deo habent: Iudæi vtrumque habent, & in Iudæa orituram esse salutem, vulgatum est omnium Prophetarũ oraculis: atque ita apud illos constat certa loci & adorationis ratio, interim dum illud genus adorationis nõ contingit, quod futurum est in vnoquoque sancto homine quocunq; loco, cùm homo ipse per inhabitantem Spiritum sanctum, templum Dei viuũ efficiatur. Interim, inquã, conseruanda est Ecclesiæ vnitas, extra quam non est salus. & cognoscendum est Ecclesiæ caput, quod non in Samaria, sed Ierosolymis est.

c *Sed venit hora, & nunc est.*] Euãgelio prædicari cœpto hora erat, qua tẽpus acceptabile & dies salutis incipiebant.

d *Quando veri adoratores.*] Non quòd falsi adoratores essent, qui Ierosolymis ex diuino instituto adorarẽt; sed quòd illa adoratio erat vmbra adorationis solidæ & spiritualis. Itaque opponitur hoc loco nomẽ veritatis, nomini vmbræ; non autẽ nomini falsitatis. id quod Iesus subiũcta oratione explicat.

e *In spiritu & veritate*] Non solũ verbis & habitibus ac gestibus externis, sed interno affectu in toto corde, in tota anima, in totis viribus; id quod ante Spiritum sanctum à Christo datum non cõtingit hominibus. tunc præstabitur & obseruabitur lex diuina non solùm operibus externis. sed actionibus internis. nam quamuis externa adoratio, pia, bona ac sancta sit, & hominem sic adorantem quatenus homo est, commendet & probet; tamen quoniam Deus spiritus est, illa adoratione non delectatur, tanquam suæ ipsius naturæ adaptata: quippe cum spiritu inuisibili ac simplicissimo sensibiliũ rerum ratio non quadrat: donec homo per Spiritum sanctum Dei filius fiat, membrum viuum filij Dei: ille enim spiritu Dei agitur, & spiritualia dicitur, ac Deo vsquequaque probatur: tunc conuenit veritati cum veritate, spiritui cum spiritu. tunc vmbra ipsa exterior interiorem veritatem rectè sequitur: atque ita adoratur corpore, adoratur mente & spiritu; psallitur voce, psallitur spiritu & mente.

f *Qui dicitur Christus.*] Euangelistæ, interpretantis Messiæ nomen, oratio est.

g *Ille nobis annuntiabit.*] Multas controuersias, non solùm inter Samaritanos & Iudæos, sed inter Iudæos ipsos, de religionis obseruatione, de spirituali rerum significatione, ad Messiæ aduentum remissas legimus: hac doctrina & fide in Messiam imbuta erat mulier hæc.

h *Ego sum.*] Cupientibus sese indicat Christus, vltroque aperit.

i *Et mirabantur*] quod enim muliere illa Samaritana loqueretur, cùm scirent Samaritanos abalienatos esse à consuetudine Iudæorum; neque sciebant quid loqueretur. nam si Euangelium putarent, succurrebat præceptum ipsis datum: Et in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis. si de communicatione cibi & potus, existimabant id non esse, cùm ipsi empturi cibos vrbem petiissent; & ille non facilè couti vellet in ea ratione dono accipiendi cum Samaritide, vtpote qui arbitrarentur obseruari oportere traditionem illam: de aliis rebus ad externam vitam hominum pertinentibus, vt quomodo res publicæ & priuatæ Samaritanorum haberent, illum collocututum enim fœmina illa non existimabant, vtpote alienum ab huiusmodi curiositate, & qui probè nosset omnia: tamen quòd sciebant illum nihil sine consilio agere, nemo rogauit, *Quid quæris*, &c.

[a] qui dixit mihi omnia quæcunque feci.
nunquid ipse est Christus? 30 Exierunt
ergo de ciuitate, & veniebant ad eum.
31 Intereà rogabant eum discipuli, dicen-
tes, Rabbi, manduca. 32 Ille autẽ dixit
eis, Ego [b] cibum habeo mãducare, quem
vos nescitis. 33 Dicebant ergo discipu-
li ad inuicem, Nunquid aliquis attulit ei
E manducare? 34 Dicit eis Iesus, Meus ci-
bus est vt faciam volũtatem eius qui mi-
* & MS. 6. sit me, * vt perficiam opus eius. 35 Nón-
ne vos dicitis, [c] quòd adhuc quatuor mẽ-
ses sunt, & messis vénit? Ecce dico vobis,
leuate oculos vestros, & videte regiones,
Mat. 9.d.17 Luc. 10.a.2 quia albę sunt iam ad messem. 36 Et qui
metit, [d] mercedem accipit, & congregat
fructum in vitam æternam: vt & qui se-
minat, simul gaudeat & qui metit.
37 In hoc enim est verbum verum: quia
alius est qui seminat, & alius est qui me-
tit. 38 Ego misi vos metere quod vos nõ
laborastis: [e] alij laborauerunt, & vos in
labores eorum introistis. 39 Ex ciuita-
te autem illa [f] multi crediderunt in eum
Samaritanorum, propter verbum mu-
lieris testimonium perhibentis, Quia di-
xit mihi omnia quæcũque feci. 40 Cùm
venissent ergo ad illum Samaritani, ro-
gauerunt eum vt ibi maneret. [g] Et mansit
ibi duos dies. 41 Et multò plures credi-
derunt

a *Qui dixit mihi omnia quæcunque feci.*] totius vitæ meæ seriem exposuit. nam de quinque viris legitimis dixerat illi, & præsentem virum illius non esse no- tauerat.

b *Cibum habeo manducare.*] Pascor liben- tius alia re, quàm corporali isto cibo. Latenter significabat hoc loco Iesus arcanũ illud postremæ cœnæ & Pas- chatis mysterium, in quo opus Patris perficiendum erat, consecuta ipsius morte ac resurrectione.

c *Quod adhuc quatuor menses.*] In primo mense anni sacri ad finem mensis hæc acta sunt: namque in mense ELVL messis fit, qui est quintus à Nisan. Vos, inquit, natis & virentibus segeti- bus prædicitis futuram messem, atque ad eam quarto ante mense præparari incipitis certa spe frugum demetenda- rum; atque iam gaudere ea spe incipi- tis, hoc tantùm argumento adducti, quòd sata frumenta fuisse sciatis, & nata videritis. Atqui cùm messis ipsa instat, aut iam adest, omnes properant agricolæ, & satagunt atque studiosè meunt messem. Sic ego dico vobis messem hominum per Euangeliũ col- ligendorum instare iam, maturumque tempus salutis, & multos esse in gen- tibus etiam quos meti & in horreum regni cælestis cõgregari oporteat. ideò autem volo vos omni cura ac diligen- tia ad messem accingi hominum per Euangelium vitæ colligendorum, non in Iudæa tantùm, verumetiam in aliis regionibus, quæ maturiores etiã sunt quàm Iudæa, propterea quòd non sunt adeò addicti sanæ sententiæ, suique amantes aliarum regionum ho- mines.

d *Mercedẽ accipit.*] & sibi & aliis pro- dest, qui rectè metit. nam ipse parti- ceps fit vitæ æternæ, spiritusque ado- ptionis filiorum, vnusque ex regni cæ- lorum ciuibus efficitur, & agricolæ siue regionis domino fructus congre- gat ad vitam æternam reponendos. ita fit, vt qui seminat gaudeat, quia ea cau- sa seminauerat, vt aliquãdo meteretur, aliàs incassum laborauisset, & ipse qui metit lætetur videns multam messem & sibi & aliis vsui futuram.

e *Alij laborauerunt.*] Prophetæ, sacer- dotes, legislatores & veteris Testamẽti ministri cæteri seminarunt verbum promissorum & mandatorum Dei in fidem & obedientiam; & vos fruimini laboribus eorũ: namque Euãgelij vir- tute vos iuuabimini, & alios iuuabi- tis, cùm promissa Dei præstabũtur per Spiritum sanctum; qui propediè mit- tendus est, maturo iam tempore.

f *Multi crediderunt in eum.*] Crediderunt eum esse Messiam multi qui Messiæ aduentum expectabant auidè.

g *Et mansit ibi duos dies.*] Apud credentes enim manebat, & credituros amplius; ideoque non indignos communi- catione sui, vtpote Iudæis non inferiores animo ac virtute, ac iam ad messem opportunos. quamobrem mansit & annuntiauit Euangelium vitæ, quo credentium numerus auctus est.

derunt * propter sermonem eius. 42 Et * in eum MS.G.S.
mulieri dicebát, Quia iam non "propter" * per MS.
tuam loquelam credimus: ipsi enim au- F
diuimus, & scimus quia hic est verè sal-
uator mundi *. 43 Post duos autem dies * Christus G.S.
exiit indè: & abiit in Galilæam. 44 a Ipse
enim Iesus testimonium perhibuit quia Mat. 13. g. 57 Marc. 6. a. 4
Propheta in sua patria honorem non Luc. 4. d. 24 Mat. 4. b. 12
habet. 45 Cùm ergo venisset in Gali- Marc. 1. b. 14 Luc. 4. b. 14
læam, exceperunt eum Galilæi: b cùm
omnia vidissent quæ fecerat Ierosolymis
in die festo: & ipsi enim venerát ad diem
festum. 46 Vênit ergo iterum in Cana
Galilææ, vbi fecit aquam vinum. Et erat Sup. 2. b. 9
quidam regulus cuius filius infirmaba-
tur Capharnaum. 47 Hic cùm audisset
quia Iesus adueniret à Iudæa in Galilæá,
abiit ad eum, & rogabat eum vt descen- G
deret & sanaret filium eius. incipiebat e-
nim mori. 48 Dixit ergo Iesus ad eum,
c Nisi signa & prodigia videritis, *non*
"creditis". 49 Dicit ad eum regulus, *Do* * credetis MS.G.S.
mine, descende d prius quàm moriatur
filius meus. 50 Dicit ei Iesus, Vade, e fi-
lius tuus viuit. * Credidit homo sermoni * & MS. G.S.
quem dixit ei Iesus, & ibat. 51 Iam au-
tem eo descendente, serui occurrerút ei,
& nuntiauerunt dicentes, quia filius eius
viueret. 52 f Interrogabat ergo horam
ab eis, in qua melius habuerit. Et dixe-
runt ei, Quia heri hora septima reliquit
eum febris. 53 Cognouit ergo pater,
quia

a *Ipse enim Iesus testimonium perhibuit.*] Egressus è Samaria, exemplum Samaritanorum laudans, qui nullo viso miraculo & signo præter testimonium fœminæ, dicentis sibi dicta esse quæ fecerat in vita anteacta, crediderunt eum esse prophetam, & Christum seruatorem mundi totius, improbauit peruersam hominum méte, qui natum & educatum inter se prophetam negligant ac despiciant, quo vitio suos Galilæos & Iudæos laborare dolebat Iesus, & identidem illos inuisebat, & admonebat officij, exercens diligenter apud eos suum maximi prophetę maximum munus.

b *Cum omnia vidissent.*] Exceptus est à Galilæis honoris mundani studiosis, quòd Galilæus esset, illustremque se præbuisset Ierosolymis, quòd ex ea re & honor regioni, & vtilitas magna accessura esset cognatis, propinquis, & patriæ omni, si hic tandem compos regni euaderet, Messiamque se declararet regno & fastu ad humanam ambitionem definito.

c *Nisi signa & prodigia.*] Hoc etiã sermone significauit Iesus quanto rectius Samaritani agerent, quanto sapientius sibi consulerent, qui verbum Dei exciperent ipsa verbi sapiétia & pulchritudine allecti, atque salutis suæ cupiditate inducti, non expectantes aut exigentes prodigia & signa.

d *Prius quàm moriatur.*] Hoc patris testimonium ad miraculi magnitudiné & certitudinem spectat.

e *Filius tuus viuit.*] sanus est. namque eodem verbo viuendi significat Hebræa & Syriaca lingua sanationem & restitutionem ex morbo.

f *Interrogabat horam.*] Quia miraculũ erat ex iis quę secundùm naturam fieri aliàs possunt; sed in modo & celeritate constat miraculum, & à Iesu erat indicatum signum fore ad credendũ: oportuit tempus obseruari, vt signi ratio constaret. namque secundùm naturam fieri possunt, signa etiam esse possunt, si pręscripto tempore ac notata hora fiant.

quia illa hora erat in qua dixit ei Iesus,
Filius tuus viuit. & credidit ipse & do-
mus eius tota. 54 Hoc iterum secun-
dum signum fecit Iesus, cùm venisset à
Iudæa in Galilæam.

CAP. V.

Leui. 23.a.5 Deut. 16.a.2 POst hæc erat a dies festus Iudæorum,
A & ascendit Iesus Ierosolymam. 2 Est
* in MS. autem Ierosolymis b super Probatica,
piscina quæ cognominatur Hebraicè
* Bethesda Hier. c. s. c Bethsaida, quinque porticus habens.
3 In his iacebat multitudo magna lan-
guentium, cæcorum, claudorum, ari-
dorum expectantium aquæ motum.
* enim c. s. 4 d Angelus autem Domini descēdebat
* MS. c. s. * turbabat aquam: qui ergo MS. c. secundùm tempus in piscinam: & mo-
uebatur aqua. Et qui prior descendisset
* MS. c. s. in piscinā post motionem aquę, sanus
fiebat à quacunque detinebatur infirmi-
tate. 5 Erat autem quidam homo ibi
e triginta & octo annos habens in infir-
mitate sua. 6 Hunc cùm vidisset Iesus
iacentem, & cognouisset quia iam mul-
tum tempus haberet, dicit ei, Vis sanus
fieri? 7 Respondit ei languidus, Domi-
B ne, f hominem non habeo, vt cùm tur-
bata fuerit aqua, mittat me in piscinam:
dum venio enim ego, alius ante me de-
scendit. 8 Dicit ei Iesus, Surge, tolle gra-
bâtum tuum, & ambula. 9 Et statim
sanus factus est homo ille: & sustulit gra-
bâtum suum, & ambulabat. Erat autem
o sabbathum

CAP. V.

a *Dies festus*] Pentecostes.

b *Super Probaticam.*] portam ouium. Vide Nehemiam nostrum in Apparatu sacro.

c *Bethsaida.*] Domus misericordiæ, vt verbum Syricum sonat. Nominis rationem explicat Iohannes.

d *Angelus autem Domini descendebat secundum tempus.*] Erat miraculum perpetuum, sed non commune.

e *Triginta octo annos.*] Magnam fidem & constantiam huius hominis esse oportuit, qui tanto tempore perseuerauit expectans sanitatem à Deo, quāquam omni humana ope destitutus esset.

f *Hominem non habeo.*] Voluntatē suam certissimam esse & fidem firmissimam significat: itaque ex omni parte studiū & conatum suum Iesu rogāti probat. tantum id desiderari à se ait humanū auxilium.

ſabbathũ in die illo. [10] [a] Dicebant ergo
Iudęi, illi qui ſanatus fuerat, Sabbathum
eſt, nõ licet tibi tollere grabâtum tuum. Exo. 20. b. 11 Iere. 17. d. 14
[11] Reſpondit eis, [b] Qui me ſanum fecit,
ille mihi dixit, Tolle grabâtum tuum, &
ambula. [12] Interrogauerunt ergo eum,
[c] Quis eſt ille homo qui dixit tibi, Tolle
grabâtum tuum, & ambula? [13] Is au-
tem qui ſanus fuerat effectus, neſciebat
quis eſſet. [d] Ieſus enim declinauit à tur-
ba conſtituta in loco. [14] Poſteà inuenit
eum Ieſus in templo, & dixit illi, Ecce ſa-
nus factus es: iam noli peccare, ne dete- C
rius tibi aliquid contingat. [15] Abiit ille
homo, & nuntiauit Iudæis quia Ieſus
eſſet qui fecit eum ſanum. [16] Propterea
[e] perſequebantur Iudæi Ieſum, quia hęc
faciebat in ſabbatho. [17] Ieſus autem
reſpondit eis, [f] Pater meus vſque modò
operatur: & ego operor. [18] Propterea
ergo magis quærebant eum Iudæi inter-
ficere: quia non ſolùm ſoluebat ſabba-
thum, ſed & patrem ſuum dicebat Deũ,
[g] æqualem ſe faciens Deo. [19] [h] Reſpon-
dit itaque Ieſus, & dixit eis, Amen, amen
dico vobis, [i] non poteſt Filius à ſe facere
quicquam,

a *Dicebant ergo Iudæi.*] qui in platea erant ante templum, à quo non longè diſtabat piſcina.

b *Qui me ſanum fecit.*] Significauit hac oratione ſe non ignorare quòd ſabbathum eſſet, verùm auctoritate diuina id facere, vtpote diuina virtute ſanatum; & ab eodem, à quo ſanatus erat, iuſſum tollere grabatum.

c *Quis eſt ille homo qui dixit.*] Malitiosè interrogant: non, Quis eſt qui tibi ſanitatem reſtituit? ſed, *qui dixit*, &c.

d *Ieſus enim declinauit.*] in exemplum gloriæ popularis fugiendæ.

e *Perſequebantur.*] Reprehendebant & arguebant, atque accuſandi argumentum ex temporis tantùm circumſtantia, non ex re ipſa petebant.

f *Pater meus vſque modo.*] Eadem accuſatione qua me accuſatis, & Patrem meum inuoluitis. nam ſi crimen eſt ſabbatho ſanare, conſequitur Patrem meum in crimine eſſe vobis actoribus, quippe ille ſanitatis auctor eſt verus: miraculoſamque hanc ſanationem nemo poteſt humanæ virtuti aut arti tribuere, ſed Patri meo, cuius vt ego ſimilis ſum genitus filius, ita opera eadem facio. ille autem ſabbatho ſanauit hunc hominem, & ego etiam ſabbatho idem Patris opus facio. quòd ſi in me accuſatur, & in illo accuſatur. atqui ſi in illo iniuſtè accuſatur, & iniuſtè in me accuſatur. idem enim opus quod ego operor, à Patre meo volente & benignè proficiſcitur. Probat factum ſuum per Patris virtutem manifeſtam.

g *Æqualem ſe faciens Deo.*] Quod genus blaſphemiæ grauiſſimum apud illos ducebatur: & in lege cautum erat, ne permitteretur quipiam ſibi arrogare huiuſmodi dignitatem & auctoritatem; imò nec propheticum etiã nomen, niſi apertis probationibus, quarum ratio in lege ipſa præfiniebatur.

h *Reſpondit.*] Studium & zelum Iudæorum cauendi ne quis arroget ſibi dignitatem aliquam præter legis præſcriptum, non improbat Ieſus, ſed docere parat ſe non ſibi arrogare, quin potius à Patre acceptam exercere dignitatem illam filij Dei: itaq; ſi illi rebus ipſis & ſacrorum librorum teſtimoniis edocti veritatem admittere velint, ſapienter ſibi conſuluiſſe videbuntur, inquirentes num verè ille Dei filius ſit; quẽ ſi eſſe cõpererint, recipiant: ſin minus, reiiciant, & puniant legitimè.

i *Non poteſt filius à ſe facere quicquam.*] Argumentatio eſt à ſigno & efficientia: hoc modo: Si quiſpiam ſe Dei filium dixerit, eum oportet id docere operibus & factis quæ planè diuina eſſe cognoſcantur: namque Filius relationem habet ad Patrem, & non poteſt nomine Filij quicquam facere, niſi quod ad auctoritatem Patris referatur. Ergo ſi Filium ſe profitetur, opera Patris vt faciat conſequens eſt. Pater autem nomen gloriamque ſuam alteri non dabit extraneo & à ſe alieno: nedum Filij ſui auctoritatem & nomẽ permittet ei qui filius verè non ſit; ei autem qui verè ſit filius, concedet omnem auctoritatem ſuam vti filio. namque *Pater diligit Filium, & omnia demonſtrat ei quæ ipſe facit.* Ergo qui Dei opera fecerit, & ſe filium vocarit Dei, talem eſſe agnoſcere oportebit. Non enim eſſe poteſt arrogatio nominis filij, cùm filius non arroget quicquam ſibi nomine filij, ſed Patris auctoritatis, ac virtutis miniſtrum ſeſe vel ipſo nomine appellato profiteatur. Quòd ſi operibus pa-

ternis non probet, repellendus est: sin verò & operibus & verbis Patris probet & repellatur, non tantùm Filius, sed Pater etiam ipse repelletur. sed cùm videatis opera Patris à Filio profecta, credite illum declarari Filium suum à Patre. Videtis autem hæc, & videbitis maiora: non solùm sanitates corporum, ac dimissiones singulares peccatorum, sed quod maximè admirabimini, mortuorum peccatis & concupiscentiis resurrectionem in vitam æternam; cuius argumenta & exempla nota erunt publicè in terris.

quicquam, nisi quod viderit Patrem fa-
cientem. quæcunque enim ille fecerit,
hæc & Filius similiter facit. [20] Pater
enim diligit Filium, & omnia demon-
D strat ei quæ ipse facit: & maiora his de-
monstrabit ei opera, vt vos miremini.
[21] [a]Sicut enim Pater suscitat mortuos &
viuificat, sic & Filius quos vult viuificat.
[22] [b]Neque enim Pater iudicat quemquam:
sed omne iudicium dedit Filio, [23] vt
omnes honorificent Filium, sicut hono-
rificant Patrem. qui non honorificat Fi-
lium, non honorificat Patrem qui misit
illum. [24] Amen, amen dico vobis, quia
qui verbum meũ audit, & credit ei qui
misit me, habet vitam æternam. & in iu-
*transiit 7 MS. Aug. G.s. dicium non venit: [c]sed *transiet à morte
in vitam. [25] Amen, amen dico vobis,
E quia venit hora & nunc est, [d]quando
mortui audient vocem Filij Dei: & qui
audierint, viuent. [26] Sicut enim [e]Pater
habet vitam in semetipso: sic dedit & Fi-
lio habere vitam in semetipso: [27] & po-
*& 4 MS. Aug. G. testatem dedit ei *etiam iudicium face-
re, quia Filius hominis est.

a *Sicut enim Pater suscitat mortuos.*] Deus cùm Patris nomine appellatur ad beneficium, misericordiam ac benignitatem ipsius, cogitationem conuerti vult audientium; atque hoc nomine suscitat mortuos; & eadem de causa Filium mittit cum potestate & gloria quasi vnigeniti à Patre.

b *Neque enim Pater iudicat.*] Patris nomen non significat iudicium & condemnationem, imò vt Pater nollet aliquem perire, sed omnes conuerti ac viuere; ideò omne iudicium dedit Filio; vt si Filius suscipiatur, vitam communicet se suscipientibus: sin repellatur, hoc ipso nomine repulsæ vitæ iudicet eos à quibus fuerit repulsus. Erit autem iudicium, hoc est, ratio sententiæ in ipsos ferendæ, quòd Filium, in quo vita esset, non receperint: hoc est, quòd oblatam vitam repulerint, & mortem in qua ipsi essent, optauerint retinere.

c *Sed transit de morte ad vitam.*] De morte in qua erat propter maledictionem antiquam, & sua ipsius scelera ad vitam allatam & oblatam per Filium.

d *Quando mortui audient.*] Mortui in peccatis ac delictis: credentes verò in Filium Dei, qui habet vitam in semetipso, & viuificat mortuos, audient vocem internam filij Dei reuocãtis ipsos à morte ad vitam. & qui hoc modo vocantem illum audierint, viuent vita spirituali in sanctitate & iustitia coram Deo. Alludit ad diluuij historiã.

e *Pater habet vitam in semetipso.*] quia æternùm viuit, & ipse vita est; & ideò appellatur à Prophetis, Deus viuens. sic dedit Filio habere vitam in semetipso, non solùm quatenus Filius Deus est, id enim habet æternum cum Patre ab ipso Patre; sed quatenus homo est, habet vitam à Patre in semetipso. ita vt Filius vita æterna etiam sit, ea ex parte qua homo est, & filius hominis, qui secundum Deum creatus est in iustitia, sanctitate & veritate. Hanc verò vitam ipsi habendam Pater dedit, quam communicare posset cum membris suis: & potestatem etiam dedit ei iudicium facere, in condemnationem eorum à quibus non fuerit susceptus, quos à corpore suo abalienatos in peccato suo relinquet, & hoc est iudicium quod facturus est: quia filius hominis est, Adami illius primi, cui similis est ea parte qua Adam ad imaginem & similitudinem Dei factus fuerat: Adami corrupti non est similis, sed integri Adami; & præterea filius Dei. iudicium ergo fiet quòd filius Dei factus fuerit homo, ac filius hominis in quo est vita, quæ communicari potest hominibus viuentibus, quamquam mortuis in peccato qui huius vitæ communicatione transibunt de morte ad vitam, & quo idem non est susceptus ab hominibus, quos sui similes, hoc est, membra sua facere vellet & posset.

O 2 [28] Nolite

28 [a] Nolite mirari hoc, quia venit hora in
qua omnes qui in monumentis sunt, au-
dient vocem [*] eius. 29 & procedent qui- [* filij Dei a. Mat. 25.d.46]
bona fecerunt, in resurrectionem vitæ:
qui verò mala egerunt, in resurrectio-
nem iudicij. 30 [b] Non possum ego à me-
ipso facere quicquàm. Sicut audio, iudi-
co: & iudicium meum iustum est. quia
non quæro voluntatem meam, sed vo-
luntatem eius qui misit me. 31 Si ego
testimonium perhibeo de meipso, testi-
monium meum non est verum. 32 Alius [Mat. 3.a.17]
est qui testimonium perhibet de me: & F
scio quia verum est testimonium * quod [* eius ma-]
perhibet de me. 33 Vos misistis ad Io- [Sup. 1.d.c.19.]
hannem: & testimonium perhibuit ve-
ritati. 34 Ego autem [c] non ab homine
testimonium accipio: sed hæc dico vt
vos salui sitis. 35 Ille erat lucerna ar-
dens & lucens. Vos autem voluistis ad
horam exultare in luce eius. 36 [d] Ego
autem habeo testimonium maius Io-
hanne.

a *Nolite mirari.*] quòd dixerim mortuos audituros vocem filij Dei; mortuos, inquam, peccatis, viuentes verò adhuc in carne. Namque & mortui qui in carne mortui iam diu fuêre, & in monumentis conditi sunt, tamé in ipsis monumentis audiét vocé eius vocantis ipsos: & ij qui in fide obdormierunt, & officio suæ pietatis causa defuncti sunt, prodibunt in resurrectioné vitæ æternæ: qui verò mala egerût, in resurrectionem damnationis propriæ, quòd indignos reddiderint sese hac vita æterna, & iudicium afferendum contra incredulos & inobedientes sibiipsis confirmarint.

b *Non possum ego a meipso.*] mea ipsius auctoritate sine consilio Patris: imò quicquid facio vel vitam communicando, vel iudicium inferendo, iuxta Patris consilium & voluntatem facio. Et sicut audio à Patre, cuius sententiā iudiciumque teneo, sic iudico, sic hos ad salutem & vitam resuscito, credentes videlicet atque obtemperantes Dei voluntati, ideò non possum reprehédi, vt qui priuatam sententiam aut voluntatem sequar. namque omnino sequor voluntatem eius à quo missus sum. Ergo consequēs est me nihil mihi ipsi mea priuata voluntate quærere, non gloriam, non beneuolentiā quorundam, non aliis inuidiam, non vltionem aduersus eos qui me impugnant; non denique quicquā mihi ipsi arrogo, sed tantùm obedio Patri, cuius voluntatem teneo, probo, colo, & exequor. Reliquum est, vt ego probem missus esse à Patre, voluntatis illius faciendæ causa: atque quod faciam voluntatem Dei cōstat ex operibus ipsis, quæ nemo alius facere possit, quippe diuina omnino & à Deo profecta nemo possit negare. Itaque quod vos accusatis me æqualem Deo memetipsum facere hoc ego vobis nego: meumque studiū esse affirmo & profiteor obedire Patri, & nomine auctoritateque Patris hæc facere. Quòd si ex his operibus & obedientiæ mox exercitatione & professione consequitur me declarari esse æqualem Patri, & dignum gloria hac, non id ex eo fit quòd a me quæritur, sed quòd Pater ita velit. qui si aliud etiam velit, me in omnibus obtemperantem sibi habet. Reliquum igitur est, confirmare an missus sim à Patre. id ego nunquam professus fui, aut declaraui mea voce aut prædicatione, neque enim prius in publicum prodij officium munusque meum executurus, quàm à Patre declararer Filius, grauissimo testimonio Iohannis à vobis examinati.

c *Non ab homine testimonium accipio.*] Non hoc dico vt velim testimonium Iohannis in meam auctoritatem appellare, sed in vestram salutem atque vtilitatem vtor testimonio Iohannis; qui vobis missus fuit index & lucerna quæ vobis luceret ad cognitionem eius qui mittendus erat à Patre, & expectabatur in Israel: ille vobis index fuit & lucerna ardens & lucēs doctrina veritatis pœnitentiæ & boni nuntij: quem vos læti suscepistis, nuntiantem appropinquare regnum cælorum, & baptizabamini ab illo. Sed hæc exultatio fuit vobis breuis, quam perpetuam esse oportuit. Itaque Iohannis testimonium ex abundanti beneficio Dei vobis constat, vt vos salui sitis, vt omnes crederetis per illum.

f *Ego autem.*] Nam quod ad auctoritatem meam attinet quòd ego filius Dei sim, ex factis actionibusque meis probatur manifestè; quæ cùm omnino conueniant cum vaticiniis ac prædictionibus indiciisque scriptura sacra descriptis, testari possunt me esse filium Dei à Patre missum. extat etiam testimonium voce viua à Patre pronuntiatum. Vos tamen obturatis auribus estis, & cæcis oculis; ita vt neque audieritis vocem eius, tam eam quam Iohannes retulit vobis, quàm eam quæ in scripturis perpetuò sonat: neque videritis oculis apertis & puris opera à me facta, quæ Dei speciem manifestè exhibent. Videtur enim diuinitas non in se, quia nemo vidit vnquā Deū, sed in operibus & beneficiis humano

generi collatis. & hæc omnia declarata sunt verbo Dei: sed id non manet in vobis, quamuis in ore vestro sit verbum Dei, ad ostentationem vel ad consuetudinem, vt fit, tamen non sentitur à vobis internus illius verbi virtus & significatio, quia non manet in vobis ipsis non vobis legitis verbum ea simplicitate & obseruantia qua legi oportet, sed legitis propter alias causas, ad ambitionem aut cupiditatem pertinentes. Argumentum est autem illud nō manere in vobis, neque quod scriptum est, neque quod prædicatione Iohannis & mea exponitur, quòd non credatis illi qui à Deo missus est: & non credētes verbum repellitis & indignos vos facitis in quibus verbū maneat.

*mihi ut s. n. c. 8.

hanne. Opera enim quæ dedit * Pater vt
perficiam ea: ipsa opera quæ ego facio,
testimonium perhibent de me, quia Pa-
ter misit me. 37 & qui misit me Pater,
Mat. 3. d. 17. 17. a. 5. ipse testimonium perhibuit de me. ne-
que vocem eius vnquam audistis, neque
Deut. 4. b. 12. speciem eius vidistis: 38 & verbum eius
non habetis in vobis manēs: quia quem
misit ille, huic vos non creditis.
39 Scrutamini scripturas, a quia vos puta-
tis in ipsis vitam æternam habere: & illæ
sunt quę testimonium perhibent de me:
40 & non vultis venire ad me vt vitam
habeatis. 41 b Claritatem ab homini-
bus non accipio. 42 Sed cognoui vos
quia dilectionem Dei non habetis in vo-
G bis. 43 c Ego veni in nomine Patris mei,
*accepistis usq. d & non * accipitis me: si alius venerit in
nomine suo, illum accipietis. 44 Quo-
modo vos potestis credere, e qui gloriam
ab inuicem accipitis: & gloriam quæ à
solo Deo est, non quæritis? 45 Nolite
putare f quia ego accusaturus sim vos a-
pud Patrē. est qui accusat vos, Moyses,

a *Quia vos putatis in ipsis.*) Vos existimatis ex simplici obseruatione scripturarum oriri vitam æternam: Dicitis enim legem esse fontem vitæ, & tamen scripturæ non affirmant vitā esse ab ipsis donandam; sed indicant quēdam fore à Deo suscitandum & mittendum, qui vitam donet credentibus in eum: & omnem animam quæ non crediderit & obedierit verbis Prophetæ illius à Domino mittendi, abscindendam de populo Dei. indicāt signa quibus cognosci possit Propheta ille, & cognitus adiri & suscipi: illa omnia de me scripta sunt. legite diligenter, & examinate an ita sint, an in me quadrent.

b *Claritatem ab hominibus non accipio.*] Si ego non essem clarificatus à Patre pronuntiato & scripto testimonio, atque operibus ipsis, non acciperem claritatem ab hominibus, quippe ab hominibus tantum admota non esset satis idonea ad me clarificandum: ego autem habeo claritatē à Deo: sed hac claritate nō vtimini, quia dilectionem Dei non habetis in vobis.

c *Ego veni in nomine.*] Ideo non recipior à vobis, quòd non amatis Patrem, cuius mandata & iussa fero & exequor. nam iam dixi non priuatas res agere me, sed publicas in vestram salutem: idque non meo consilio solius, vt homines qui suam gloriam quærunt; sed consilio & iussu Patris, cuius veritatē dum procuro, gloriam etiam ipsius quæro.

d *Et non accipitis me.*]. Ego veni Patris mei virtute, efficacitate atque auctoritate instructus, vt vobis vitam æternam illius nomine donem, promissáque ab illo facta reipsa ac veritate præstem. Alius veniet in nomine suo, qui nec salutem nec Spiritū vobis afferat, sed suas res agat; non missus à Deo, sed consilio proprio; & tamen excipietur à vobis.

e *Qui gloriam ab inuicem accipitis.*] pietatis, sanctitatis, ac doctrinæ & iustitiæ nomen & gloriam, non ex veritate ipsa, sed ex hominum testimonio quæritis: ideoque vos non tam boni, iusti ac sancti esse, quàm haberi studetis: atque hoc modo sanctitatis laudem constare vobis creditis vestramque istam iustitiam legis à vobis vestra exercitatione & obseruantia partam summam gloriam existimatis, gloriam verò iustificationis & sanctitatis illius interioris ac solidissimæ, quę à Deo est, non quæritis. Hanc gloriam ego vobis commonstro, prædico & propono: quam cùm vos non quæratis, credere mihi non potestis: non quòd negatum sit animæ vestræ credere, sed quòd vos eam rationem teneatis mordicus, cum qua mea ratio constare non potest.

f *Quia ego accusaturus sim vos.*] Ego non veni vt accusarem quenquam, sed vt saluarem omnes; vtque Mosis prædictionibus per vos satisfieri curarem. asseroenim quidquid à Patre promissum est, rediturusque sum ad Patrem, expletis illius mandatis ac iussis. Vos cùm me non

suscipiatis. Mosis fidem abrogatis, qui scripsit me venturum, meique cognoscendi signa indicauit. ego ita ago, vt Mosis indicia, signa & argumenta omnia præstem: quæ cùm vos non excipiatis, Mosi, in quo vos nitimini, tamen non creditis. Igitur ille accusabit vos incredulitatis, quippe qui scripserit: Qui autem verba eius quæ loquetur in nomine meo audire noluerit, ego vltor existam: illius vltionis postulator Moses erit.

g *Si autem illius literis.*] per vos iam diu receptis, à Deo confirmatis, ab eodem Mose tot minarum & prædictionum numero corroboratis, & quæ mutari aut inuerti non possunt, frequenter legi ac relegi possunt: illius, inquam, cui vos tantum tribuitis, quomodo credetis verbis meis, quæ dissimulare, aut inuertere, aut mendosè referre vos vestra malitia potestis, maximè cùm me oderitis aut spreueritis?

in quo vos speratis. 46 Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi. de
me enim ille scripsit. 47 g Si autem illius Gen.3.c.15 22.d.18.& 49.b.10 Deut.18.c.15
literis nõ creditis, quomodo verbis meis
credetis?

CAP. VI.

a *Tentans eum.*] Periculum faciebat hoc loco Iesus & magnitudinis fidei in Philippo, & iudicij atque consilij humanæ inopiæ, vt manifestius appareret posteà diuinæ prouidentiæ argumentum & exemplum.

b *Ducentorum denariorum.*] Non attigit Philippus fidei scopum: respõdit enim in aliam sententiam atque fuerat rogatus.

POst hæc abiit Iesus trans mare Gali- Mat.14.b.13 Mar.6.c.32
læ, quod est Tyberiadis: 2 & seque- Luc.9.a.10
batur eum multitudo magna, quia vide- A
bant signa quæ faciebat super his qui in-
firmabantur. 3 Subiit ergo in montem
Iesus: & ibi sedebat cum discipulis suis.
4 Erat autem proximum Pascha, dies fe- Exod.12.a.11 Leuit.23.a.5
stus Iudæorum. 5 Cùm subleuasset er- Deut.16.a.1
go oculos Iesus, & vidisset quia multitu-
do maxima venit ad eum, dicit ad Phi-
lippum, Vnde ememus panes, vt man-
ducent hi? 6 Hoc autem dicebat a ten-
tans eum. ipse enim sciebat quid esset fa-
cturus. 7 Respondit ei Philippus, b Du-
centorum denariorum panes non suffi-
ciunt eis, vt vnusquisque * modicũ quid * eorum G.S.
accipiat. 8 Dicit ei vnus ex discipulis e-
ius, Andreas frater Simonis Petri,
9 Est puer vnus hîc qui habet quinque Mat.14.c.17 Mar.6.c.38
panes ordeaceos, & duos pisces: sed hæc Luc.9.b.13
quid sunt inter tantos? 10 * Dicit ergo * Dixit ait G.S.
Iesus, Facite homines discumbere. Erat
autem fœnum multum in loco. Discu- B
buerunt ergo viri, numero quasi quinque
millia.

millia. 11 Accepit ergo Iesus panes: &
cùm gratias egisset, distribuit discum-
bentibus. similiter & ex piscibus quan-
tum volebant. 12 Vt autem impleti sunt,
dixit discipulis suis, Colligite quæ supe-
rauerunt fragmenta, ne pereant.
13 Collegerunt ergo, & impleuerũt duo-
decim cophinos fragmẽtorum ex quin-
* & duobus piscibus o. que panibus ordeaceis*: quæ superfuerũt
his qui manducauerant. 14 Illi ergo ho-
mines a cùm vidissent quod Iesus fecerat
signum, dicebãt, Quia hic est verè pro-
pheta qui venturus est in mundum.
15 Iesus ergo cùm cognouisset quia ven-
turi essent vt raperent eum, & facerent
Mat.14.c.23 Mar.6.f.46 eum regem, b fugit iterum in montem
ipse solus. 16 Vt autem serò factum est,
descenderunt discipuli eius ad mare.
17 Et cùm ascendissent nauim, venerunt
trans mare in Capharnaum. & tenebræ
iam factæ erant: & non venerat ad eos
Iesus. 18 Mare autem, vento magno
flante, exurgebat. 19 Cùm remigassent
ergo quasi stadia vigintiquinque aut tri-
C ginta, vident Iesum ambulantem super
mare, & proximum naui fieri: & timue-
runt. 20 Ille autem dicit eis, Ego sum,
nolite timere. 21 Voluerunt ergo acci-
pere eum in nauim: & statim nauis fuit
* in MS. *ad MS. Aug.C.I. c ad terram * quam ibant. 22 Altera die
d turba quæ stabat trans mare, vidit quia
nauicula alia non erat ibi nisi vna, &
quia

a *Cùm vidissent quod Iesus fecerat.*] maius in suo genere quàm fuit illud manna Mosis tempore: namque illud è cælo expectabatur quotidie, & non mittebatur à Mose, sed ab Angelis parabatur. hoc ab ipso Iesu effectum erat ipsis videntibus & spectantibus. Vario etiam genere constabat panium & piscium, quantum volebant: & supererat etiam quod in alios dies reseruari posset: ex Manna autem nihil in crastinũ seruabatur præterquàm in sabbathum. Existimabant autem illum posse omnibus iis qui se susciperent in regẽ, prospicere & præbere cibum absque vllo ipsorum negotio aut labore: & beatos fore se putabant, si primum omnium ipsum in regem tollerent, qui omnia illis abundè suppeditare posset. Et cùm alia miracula fecisset, non adeò affecti fuerant erga ipsum ipsiusque doctrinam.

b *Fugit iterum in montem.*] vt qui nollet suscipi in regem mundanum, neque terrenarum rerum causa peti.

c *Ad terrã quam ibant.*] Sedata est enim tempestas Iesu in nauim ascendente, & successit secundus ventus opportunissimus ac velocissimus.

d *Turba quæ stabat trans mare.*] non lõgè à Tyberiade, quæ post saturationis miraculum ibidem manserant, & aliæ etiam naues cum vectoribus accesserunt, quibus turba illa traiici posset.

quia non introisset cum discipulis suis
Iesus in nauim, sed soli discipuli eius ab-
iissent: 23 aliæ verò superuenerunt na-
ues à Tyberiade iuxta locum vbi man-
ducauerant panem, [a] gratias [a] agente Do- [a] agentes Deo ...
mino. 24 Cùm ergo vidisset turba quia
Iesus non esset ibi, neque discipuli eius,
ascenderunt in nauiculas, & venerũt Ca-
pharnaum quærentes Iesum. 25 Et cùm
inuenissent eum trans mare, dixerunt ei,
Rabbi, [b] quando huc venisti? 26 Respon- D
dit eis Iesus, & dixit, Amen, amen dico
vobis, quæritis me [c] non quia vidistis si-
gna, sed quia manducastis ex panibus, &
saturati estis. 27 Operamini [d] non ci-
bum qui perit, sed qui permanet in vitam
æternam, quem Filius hominis dabit
vobis. [e] Hunc enim Pater signauit Deus.
28 Dixerunt ergo ad eum, Quid facie- Sup. 1.e.51
mus [f] vt operemur opera Dei? 29 Re- Mat. 5.d.17 & 17.a.5.
spondit Iesus, & dixit eis, Hoc est opus 1 Ioh. 3.d.23
Dei, [g] vt credatis in eum quem misit ille.
30 Dixerunt ergo ei, [h] Quod ergo tu facis
signum, vt videamus, & credamus tibi?
quid operaris? 31 Patres nostri mandu-
cauerunt manna in deserto: sicut scriptũ
est, Panem de cælo dedit eis manducare. Exod. 16.d.14.
32 Dixit ergo eis Iesus, Amen, amen dico Num. 11.b
vobis, Psa. 77.c.21 Sap. 16.c.20

a *Gratias agentes Deo.*] Illæ nauiculæ multos vehebant, tum ex iis qui miraculo interfuerant edendo, tum ex iis qui hoc ab aliis audierant: omnes verò agebant gratias Deo, qui expectatum Prophetam ipsis misisset.

b *Quando huc venisti?*] Intelligebant illum non citra miraculum eò loci traiecisse.

c *Non quia vidistis signa*] à me edita in testimoniũ Euangelij & muneris mei, atque ad salutem vestram pertinentia.

d *Non cibum qui perit*] Curate nõ res terrenas, & quæ ad corporis commoditatem facere videntur, sed cibũ illũ arcanum; quem qui edit, nõ esurit; Spiritus sancti iustificantis, quẽ filius hominis factus secundum Deum in sanctitate & iustitia communicabit vobis.

e *Hunc enim Pater signauit Deus*] Hoc definiuit proprium signum fore eius qui mittendus erat ab illo in regem vestrum, quem cibum vti nemo præter Filium hominis Patris auctoritate dare potest, ita nemo signare potuit præter illum. & qui hoc cibo pastus non fuerit, non habebit vitam æternam: & qui hunc cibum non dederit, non est is quem expectari & in regem suscipi oportuit. namque vita æterna à Deo datur, qui vita æterna est, per Filium in quo vita est. & non potest vita æterna ex alio accipi, quàm ex Filio hominis, qui signatus est à Patre certo signo vti daturus cibum à Patre signatum.

f *Vt operemur opera Dei?*] Hoc interrogant, quia audierant monẽtem Iesum, Operamini cibũ, hoc est, studete pasci illo cibo &c. Quandoquidem dicebat illum cibũ opus Dei, non hominis esse; & illos debere operari illum, volentes vitam æternam viuere: interrogant, Si Dei est opus, qua ratione, qua actione efficietur, vt nos illud operemur?

g *Vt credatis.*] Describit prius Iesus tẽ ipsam, vt cognoscatur quid sit id de quo sermo instituitur. Dicit autẽ esse opus Dei idipsum, videlicet credere in eũ qui à Deo est missus; credere, inquã, fide quæ reuelanda erat, de qua scriptum est, Qui credidimus secundum operationem virtutis Dei. Namq; hæc fidei perfectio à Deo donatur iis qui credunt Euangelio regni. sicut scriptũ est: Iustitia Dei in Euangelio reuelatur ex fide in fidem: Iudæi de hoc credendi modo nihil intelligebant, vt ex disputatione Nicodemi arguitur.

h *Quod ergo facis signum.*] Si non vis saturationis externę signum illud tanquam certissimum tui muneris testimonium accipi, quod maius facis tu? Oportet enim aliquem vitæ vsumfructum accipi ex eo qui expectabatur à nobis propheta, perinde atque acceperunt patres nostri ex Mose panem de cælo.

vobis, [a] non Moyses dedit vobis panem
de cælo, sed Pater meus dat vobis pa-
nem de cælo verum. 33 Panis enim
Dei est qui de cælo descendit, & dat vi-
tam mundo. 34 Dixerunt ergo ad eum,
Domine, semper da nobis panem hunc.
Eccl. 24.c.29 35 Dixit autem eis Iesus, Ego sum panis
vitæ: [b] qui venit ad me, non esuriet: [c] &
qui credit in me, non sitiet vnquam.
36 [d] Sed dixi vobis quia & vidistis me, &
non creditis. 37 [e] Omne quod dat mihi
Pater, ad me veniet: & eum qui venit ad
me, non eiiciam foras. 38 quia descen-
di de cælo, non vt faciam voluntatem
meam, sed volūtatem eius qui misit me.
autem MS. Aug. a. s. 39 Hæc est "enim" voluntas eius qui misit
me, Patris: [f] vt omne quod dedit mihi,
non perdam ex eo, [g] sed resuscitem illud
enim MS. Aug. eq. s. in nouissimo die. 40 Hæc est "autem"
E voluntas Patris mei, qui misit me: [h] vt
omnis qui videt filium, & credit in eum,
habeat vitam æternam, & ego resusci-

p tabo

a *Non Moyses dedit vobis panem de cælo.*] Si propriè & secundùm naturam loquamur, panis ille, cuius non auctor, sed minister Moses fuit, non erat è cælo: nam neque Moses ipse descendit de cęlo, qui vobis panem illum afferret; neque panis ipse cælestis verè erat, vtpote qui neque incorruptibilis esset, neque saturare ita posset, vt esurire amplius homines non sineret; ac vitam & incorruptibilitatem conferret. Non enim in cælo confectus fuit ille cibus, in cælo, inquam, illo superiori incorruptibili, qui præcipuè Dei sedes dicitur; sed in cælo inferiori in aëre siue ęthere, vbi ros & pruina & cætera fiūt, quæ in sublimi fieri dicuntur. Verus panis de cælo est, qui de cælo datur à Patre meo qui in cælis est: datur autem per eum qui de cælo venit. nam qui de cælo verè descenderit panis, non potest dici panis Mosis, neque aliàs hominis panis, sed potius dicendus est Dei panis; panis in quo virtus Dei, imò ipse Deus est, qui dat vitam mundo, quam homo nullus qui homo tantùm sit, potest dare. quippe vitam, id est, Deum, homo dare nequit: & hæc vita non solùm ad vos pertinet: non enim est vni genti singulariter cōcessa, aliis omnibus negata, sicut mannæ donū fuit; sed mundo omni proposita est, cui dabitur volenti tamen accipere.

b *Qui venit ad me*] Qui adductus à Patre meo ad me edendum deuenerit, mecumque coniunctus fuerit, vt is qui pascitur, coniungitur & fit vnum cum cibo sumpto & concocto, hic non esuriet gratiam Dei, quippe qui replebitur bonis domus Dei, & satiabitur cùm apparuerit gloria Dei: ita erit refectus hoc cibo, vt fiat membrum meum de ossibus, carne & spiritu meis; atque ex consequēti non indigebit alio cibo ad vitam æternam cùm me habeat.

c *Et qui credit in me*] secundùm potentiam virtutis Dei, ille non sitiet iustitiam, quia satur erit cùm ita crediderit.

d *Sed dixi vobis.*] Paulo antè dixi à vobis me non quæri propter signa visa, quibus Pater testatus est me esse donatum in mundi vitam: & cùm me ea signa edentem videritis, tamen non credidistis eum esse qui à vobis expectandus erat & suscipiendus: credidistis autem me esse qui saturare possem vos panibus & piscibus, atque aliis cibis qui pereunt, & non conferunt vitam permanentem. iam ergo qui sim, quis cibus, vnde missus, & quàm efficax, dixi vobis; vt non causemini non dictum vobis fuisse & expositum.

e *Omne quod dat.*] Pater dat mihi omnes credentes & obtemperantes præceptis meis; alios non dat, neque esse vult suorum promissorum compotes, qui non credunt mihi: Id autem quod venerit ad me per fidem & obedientiam, libenter ego excipiam quodcunque caput sit, cuiuscunque generis & nationis, dummodo voluntati Patris obediens fuerit.

f *Vt omne quod dedit mihi.*] Omnem hominem ad me venientem virtute Patris mei, & in me manentem, quippe quem foras eiiciendum non esse affirmabam. Sed oportet intelligere quid est, dari aliquem à Patre filio: Est inserere in Filio, tanquam palmitem in vite, ad fructus Deo gratissimos ferendos.

g *Sed resuscitem illud in nouissimo.*] Membra enim non perduntur, cùm fruuntur spiritu vitæ qui in Filio est; sed conseruantur in corpore ipso virtute capitis, quia capitis vita æterna est; ita conseruat membra sua, vt nulla temporis diuturnitate perire ea sinat, sed ad nouissimum vsque diem foueat, quo die Filius Patri sese offeret cum omnibus membris suis resuscitatis ad possessionem æterni regni.

h *Vt omnis qui videt Filium.*] non visione corporali, vt necessaria; sed visione spirituali intra animum spiritumque suum videt Filium ingressum, & inhabitantem in se per Spiritum sanctum sibi donatum: hic est qui admiranda

& viuificante visione videt Filium, & hic credit in eum secundùm potentiam virtutis Dei. Is igitur qui sic videt Filium, habet vitam æternam ex proposito ac beneficio Patris.

tabo eum in nouissimo die. 41 [a] Mur-
murabant ergo Iudæi de illo, quia dixis-
set, Ego sum panis * qui de cælo descẽdi: * viuus xc.
42 & dicebant: Nónne hic est Iesus filius a. Mat.14.c.11
Ioseph, cuius nos nouimus patrem &
matrem? Quomodo ergo dicit hic: Quia
de cælo descendi? 43 Respondit ergo
Iesus, & dixit eis, Nolite murmurare * * in 4 ms. c.s.
inuicem: 44 [b] nemo potest venire ad me,
nisi Pater qui misit me, traxerit eum: &
ego resuscitabo eum in nouissimo die.
45 Est scriptum in Prophetis, Et erunt Isa. 54.c.13
omnes docibiles Dei. [c] Omnis qui audi-
uit à Patre, & didicit, venit ad me.
46 Non quia Patrem vidit quisquam, ni-
si is qui est à Deo: hic vidit Patrem. Mat.11.d.27
47 Amen, amen dico vobis, qui credit in
me, habet vitam æternam. 48 Ego sum
panis vitæ. 49 Patres vestri manduca-
uerunt mãna in deserto: & [d] mortui sunt. Exo.16.d.15
50 Hic est panis de cælo descendens: [e] vt
si quis ex ipso manducauerit, non moria-
tur. 51 Ego sum [f] panis viuus, qui de F
cælo descendi. [g] Si quis manducauerit ex
hoc pane, viuet in æternum: & panis quẽ
ego

a *Murmurabant*] quia verba hæc spiritus & vita erant, non capiebantur ab animalibus hominibus, qui secundùm carnem & sensum carnis iudicant; & verba mystica & sacra ex communi atque carnali significatione interpretantur: neque aliud intelligunt, quã quod à sensu proficiscitur.

b *Nemo potest venire ad me.*] Non miror à vobis non intelligi hanc arcanam rationem: namque hæc Deum doctorem postulat ad intelligendum. oportet enim esse in me eum qui hęc cogniturus sit; esse autem in me nemo potest, nisi virtute & efficiẽtia Patris mei: propria enim virtute, quamuis volens, quamuis currens, nemo hoc magnum & amplum locum obtinebit, nisi inductus à Patre; tunc videbit me, tunc intelliget quid sit esse apud me: tunc ille non ex suo studio aut ingenio, sed ex Dei dono cognoscet hoc mysteriũ, & erit verè docibilis Dei, siue doctus à Deo. Est autem venire ad Christũ, participem fieri diuinæ & humanæ naturæ Christi tanquam membrum ipsius viuum.

c *Omnis qui audiuit à Patre.*] Quicunque fuerit qui à Patre audierit interiori auditu, & didicerit hoc mysterium, fatebitur id sibi hoc modo contigisse, nempe veniendo ad me. neque enim quemquam docebit Pater hoc admirandum arcanum, nisi in me & per me. Nemo enim vidit vnquã Patrem, antequam videret Filium. Qui vidit Patrem immediatè, est Filius ipse, qui est à Deo secundùm diuinitatem æternus cum illo: secũdùm humanitatem ab illo factus sine hominis opera: hic vidit Patrem suum, & per hunc videt quicunque videt Patrẽ: & qui sic videt Patrẽ, credit in me secundùm potentiã virtutis Dei: & qui ita credit, habet vitam æternam; habet enim cibum illũ spiritualem, habet arboris vitæ fructũ; cuius qui compos est, vitæ æternæ cõpos est. namque *ego sum panis vitæ.*

d *Mortui sunt.*] Omnes mortui sunt morte corporis. verùm de hac morte non est hoc loco Iesu sermo, sed de morte animæ, qua mortui sunt multi ex iis qui vescebantur manna in deserto; tam enim impij & improbi, quàm probi & pij vescebantur illo cibo; & tamen scriptura docet multos fuisse reprobatos à Deo, atque ex consequenti mortuos morte animæ, vnde arguitur cibus ille non attulisse vitam spiritualem, quia tantùm corpus reficiebat, non animam, namque sub cælo confectus erat, materia elementari ac terrena constabat, vti cætera quæ in sublimi fiunt. Anima cælestis est, non terrena: spiraculum vitæ à Deo efflatum est, vt viuat in æternum; exigit cibum cælestem & viuum incorruptibilem, qualem se Iesus esse confirmat.

e *Vt si quis.*] Ideò descendit de cælo, non ad iudicium inferendum, sed vt sese dederet cupientibus ac esurientibus, & simul vitam donaret & conseruaret comedentibus.

f *Panis viuus.*] Cæterũ omnes cibi atque adeò manna, mortui cibi sunt, vitæ & sensus expertes in seipsis; ideò neque vitam efficere valentes. *Ego panis viuus* vitam æternam in meipso habens, & eam comedentibus communicare valens.

g *Si quis manducauerit.*] spirituali atque efficaci cibatione & manducatione.

ego dabo,[a] caro mea est pro mundi vita.
52 [b] Litigabant ergo Iudęi ad inuicem, di-
centes, Quomodo potest hic nobis car-
nem suam dare ad manducandum?
53 Dixit ergo eis Iesus, Amen, amen di-
co vobis,[c] Nisi manducaueritis carnem
Filij hominis, & biberitis eius sanguinẽ,
non habebitis vitam in vobis. 54 Qui
mãducat meam carnem, & bibit meum
sanguinem, habet vitam æternam: [d] &
ego resuscitabo eum in nouissimo die.
1 Co. 11. f. 27 55 Caro enim mea[e] verè est cibus: & san-
guis meus verè est potus. 56 qui man-
ducat meam carnem, & bibit meũ sãn-
guinem,[f] in me manet, & ego in illo.
57 Sicut misit me viuens Pater, & ego vi-
uo propter Patrem: & qui manducat me,
& ipse viuet propter me. 58 [g] Hic est pa-
nis qui de cælo descendit. Non sicut mã-
ducauerunt patres vestri manna: & mor-
tui sunt. Qui manducat hunc panem, vi-
uet in æternum. 59 Hæc dixit [h] in syna-
goga docens, in Capharnaum. 60 Multi
ergo audiẽtes ex discipulis eius, dixerũt,

a *Caro mea est.*] quam ego libenter communicaturus sum mundo omni, neminique negaturus, volenti comedere secundùm consilium & præscriptum Patris; eam qui comederit, vitam excipiet in se mea virtute & efficientia.

b *Litigabant.*] Altercabantur hærẽtes sensuali verborum significationi, cùm existimarent carnis nomine illud tantùm significari, quod ad sensum & ad tactum cognosci possit, cùm tamen sensu & tactu accidentia carnis tãtùm percipiantur, non autem substantia ipsa carnis, quæ ab accidentibus & re & ratione distinguitur, maximè in corpore illo vitali & viuificante Iesu Christi, in cuius rationibus cognoscẽdis exactè sensus deficit, & dialectica disciplina valdè laborat.

c *Nisi manducaueritis.*] verè & re ipsa comederitis carnem immaculatam & sanctam Filij hominis qui secundùm Deum est vocatus sanctus Domini, quæ caro vestræ carnis mortem espellere, & vitam efficere potest; & sanguinẽ eius nisi biberitis verè & re ipsa in spiritu & veritate, cuius sanguinis ea virtus est, vt sanguinem vestrum Adami veteris corruptum corrigere & mutare possit, & in suam incorruptibilitatem & puritatem traducere.

d *Et ego resuscitabo.*] ex vi vitæ æternæ à me acceptæ in anima ipsius inhęrentis & manentis.

e *Verè est cibus.*] Non Imputatione aut imaginatione opinioneque, sed reapse verè cibus est admirãdus, mirabiliterq; comedendus, & sanguis meus verè est potus effectus, & missus à Deo ad eam rem, atque ad efficientiam incorruptibilitatis & vitæ. cæteri cibi, vt manna, non sunt verè cibi, qui quanquã alere possint viuentem, tamen nec viuificare possunt, neque mortuum suscitare, neque viuenti vitam prorogare. Oportet enim vsurum cibis alijs viuere & vita vti, aliàs nihil collaturis aut profuturis. sed caro mea est verè cibus vitæ, qui mortuos viuificat in spiritu & veritate; viuificatos conseruat, conseruatos in vitam æternam tuetur.

f *In me manet.*] Ea est huius cibi ac potus virtus & efficacitas, vt comedentes in se conuertat & contineat, atque ita comedens à cibo sustentatur, nutritur, alitur & fouetur, atque adeò continetur: & cibus ipse cùm incorruptibilis sit, manet in ipso comedente, quem viuificat: fiunt autem vnum cibus & comedens arcana virtute cibi vitam afferentis & efficientis. in reliquis cibis corporeis vita exigitur comedentis, sine qua cibus nihil efficit ad vitam alendam & conseruandam. Hic verò cibus vita ipsa est, quæ sese comedenti communicat. Itaque principium & fundamentum vitæ huiusmodi non in comedente, sed in cibo est. Sicut ego viuo, vita accepta à Patre, sic qui me comedit, à me vitam acepit qua viuat. Veruntamen huius cibi virtus ad mortuos in delictis non pertinet: non enim potest vita æterna simul cum morte æterna esse. Mortuos in delictis dicimus hoc loco eos, qui sine pœnitentia decesserunt. g *Hic est panis.*] Epilogus totius doctrinæ & summa expositio.

h *In synagoga docens.*] publicè exponens doctrinam hanc vitæ æternæ, atque conferens veteris & noui Testamenti rationes, & has illis anteponens; atque ita testatus est quis esset, vnde & quamobrem venisset, obtestatusque est omnibus & singulis propositam salutem & vitam, ne quis excusare posset tantum mysterium non fuisse publicatum.

[a] Durus est hic sermo, & quis potest Mat. Aug. c. 8.
eum audire? 61 Sciens autem Iesus a- G
pud semetipsum quia murmurarent de
hoc discipuli eius, dixit eis, [b] Hoc vos
scandalizat? 62 Si ergo videritis Filium Sup. 3. b. 13
hominis ascendentem vbi erat prius?
63 [c] Spiritus est qui viuificat: caro non
prodest quicquam. verba quæ ego locu-
tus sum vobis, spiritus & vita sunt.
64 [d] Sed sunt quidam ex vobis, qui non
credunt. Sciebat enim ab initio Iesus qui
essent non credentes, & quis traditurus
esset eum. 65 Et dicebat, [e] Propterea di-
xi vobis, quia nemo potest venire ad me,
nisi fuerit ei datum à Patre meo. 66 Ex
hoc multi discipulorum eius [f] abierunt
retrò: [g] & iam non cum illo ambulabant.
67 Dixit ergo Iesus ad duodecim, [h] Nun-
quid & vos vultis abire? 68 Respondit
ergo ei Simon Petrus, Domine, [i] ad quem Mat. 16. c. 16
ibimus? verba vitæ æternæ habes. 69 & Mar. 8. c. 19 Luc. 9. c. 20

a *Durus est hic sermo.*] Intolerabilis doctrina putabatur animalibus hominibus, quibus spiritualia non capiuntur, sed stulta videntur: semper enim existimabant Iesum membratim carnaliter discerpendum ac deuorandum fore; in cuius carne non putabant aliquã virtutem maiorẽ inesse, quàm in manna illo celebratissimo cibo fuisse intellexerant, appellato ab antiquis *pane de cælo*.

b *Hoc vos scandalizat?*] Hoc vos offendit, quòd me dixerim panem viuum & missum de cælo à Deo, cùm existimetis filiũ esse Ioseph, & natũ sciatis in mundo ex matre; ita videor vobis ex cælo non descendisse. *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem vbi erat prius*, credetis? Atqui nemo potest ascendere in cælum, nisi inde prius descenderit. nam, Cælum cæli Domino.

c *Spiritus est qui viuificat.*] Quæ ego dixi, intelligenda sunt spiritualiter, nõ carnaliter; nempe de visione mei spirituali, de esu spirituali ac potu. hæc visio, hic esus & potus, quæ spiritu fiunt; Spiritu, inquam, sancto, efficiũt vitam. Nam *Spiritus est qui viuificat* spiritum: caro autem sensilis vt caro sensilis est, in spiritu & anima efficere non potest vitam. vnde non omnes qui me vident, sensu carnis viuificantur, sed qui viderint interiori sensu spiritus.

d *Sed sunt quidam.*] qui non credunt illa fide quæ exigitur ab omnibus qui credere cupiunt, secundũ potentiã virtutis Dei: nisi credãt, non obtinebũt fidei suæ augmentũ; sed habẽti dabitur. & satis est expositio Euãgelij verbi Dei confirmati signis & quadrantis cũ verbo Dei in scripturis cõtento: atqui hoc modo nonnulli non credebant. immò erat inter eos proditor, qui quotidie peior fiebat sua ipsius malitia & culpa.

e *Propterea dixi vobis.*] vt cupiatis & conemini atque studeatis venire ad me, ducti à Patre, aperui vobis hanc rationem. namque non viribus aut ingeniis humanis hoc obtinetur, verùm Dei dono; quod non donatur nisi modestis, mansuetis, trementibus sermonem Domini, & credentibus obtemperantibusque ei. Etenim humanum iudicium & ingenium mysteria hæc cùm non capiat, respuit atque auersatur. Oportet igitur petere à Patre, vt ipse suum opus perficiat in vobis, qui parati esse debetis fide & obedientia.

f *Abierunt retrò.*] Cùm putauissent aliam rationem esse regni cęlestis obtinendi, diuersam ab ea quam Iesus docebat, asserens neminem posse ad se venire, nisi ex dono Patris; quem Patrem illi non cognoscebant, neque credebant illum esse Filium Dei: præterea videbant illa doctrina antiquari veteris Testamenti maiestatem, amplitudinem minui. Iudæos antiquæ suæ disciplinæ præcipuè rudis & carnalis tenacissimos offendi.

g *Et iam non cum illo ambulabant.*] atque ita saluti suæ consulere putabant, & vitam seculi futuri nihilominus se consecuturos arbitrabantur, insistentes vestigiis cæterorum, qui vitam haberi posse putabant ex sola veteris legis obseruatione, atque Pharisaica professione, quæ perfectio vitæ apud ipsos putabatur.

h *Nunquid & vos vultis abire*] à me, & sequi aliam disciplinam?

i *Ad quem ibimus.*] qui aut docere aut promouere possit nos virtute sua ad vitam æternam? verba autem doctrinæ tuæ præstantissima sunt omnium quæ audiri possunt ex aliis magistris, quia maiora & pulchriora indicãt, dignioraque hominum animis & spiritibus, quàm sunt cætera quæ à Scribis, quamuis doctissimis, dicuntur. Deinde quo ad efficacitatem attinet & constantiam promissorum doctrina ipsa contentorum, illi non possunt præstare quæ docent, neque efficere in discipulis suis: te autem cognouimus ex miraculorum exemplis; & credimus etiam tum propter miracula, tum propter verborum istorum præstantiam & magnificentiam esse vnctum in regem regni cælorum, & filium Dei, efficacissimum, & valentem re ipsa explicare, quæ verbis doces & promittis. Hoc nos habemus iam de te, vtpote qui ab initio tecum fuimus testes actionũ miraculorũmque tuorum: & docti è Iohanne, qui à Deo auctoritatem habuit docendi & indicandi de te, publicè, inquam, cognitam auctoritatem.

*credidimus 1 MS. Aug.G. nos "credimus' & cognouimus quia tu
viui 2 MS. Aug. G.S. es Christus filius Dei. 70 Respondit
eis Iesus,[k] Nónne ego vos duodecim ele-
gi: & ex vobis vnus diabolus est?
*de Iuda MS.S. 71 Dicebat autem "Iudam' Simônis "Is-
*Scariotis MS.G. cariótem': hic enim erat traditurus eum,
cùm esset vnus ex duodecim.

CAP. VII.

*autem MS. G.G. POst hæc * ambulabat Iesus in "Gali-
*Galilæa 1 MS G S. læam', non enim volebat in "Iudæam'
*Iudæa 2 MS.G.S. ambulare: quia quærebant eum Iudæi
A interficere. 2 Erat autem in proximo
Leu.23.f.34 dies festus Iudæorum,[a] Scenopegia.
*ergo MS. G.S. 3 Dixerunt "autem' ad eum [b] fratres eius,
Transi hinc, & vade in Iudæam, [c] vt &
discipuli tui videant opera tua quę facis.
4 [d] Nemo quippe in occulto quid facit,
& quærit ipse in palam esse. si hæc facis,
manifesta teipsum mundo. 5 [e] Neque
enim fratres eius credebant in eum.
6 Dicit ergo eis Iesus, [f] Tempus meum
nondum aduenit: tempus autem vestrũ
semper est paratũ. 7 [g] Non potest mun-
dus odisse vos. me autem odit, quia e
go testimonium perhibeo de illo quòd
opera eius mala sunt. 8 Vos ascendite
*autem o. *nondum 3 MS.G.S. *ascendam MSG. [h] ad diem festũ hunc. ego * "non' "ascẽdo'

 ad

k *Nonne ego vos duodecim.*] Elegi vos ad cognitionem huius doctrinæ præ cæteris, qui illius disciplina instructi, & cognitione tandem per Spiritum sanctum imbuti, testes esse possitis huius veritatis, & alios docere, & huius doctrinæ fructum referre. & tamen vnus ex vobis ita electis in ministerium doctrinæ meę est diabolus, qui calumniatur, & fraudem dolumque molitur mihi; tantum abest vt credat. Ne existimetis vos omnes idem cognoscere & credere: quanquam enim omnes ego doceo, non tamen omnes doceri à me vultis. Hac oratione & auctoritatem suam confirmabat Iesus, & discipulos ad timorem Dei hortabatur, & proditorem futurum ad bonum consilium reuocare studebat.

CAP. VII.

a *Scenopegia.*] Tabernaculorum festũ, quod per hebdomadam integram recolebatur memoria vagationis Israelitarum in solitudine, ex Dei consilio & verbo.

b *Fratres eius.*] propinqui & consanguinei.

c *Vt & discipuli tui.*] ij qui tuam doctrinam sequuntur, aut qui probant & laudant, possint confirmari & palam fateri se esse discipulos tuos, postquam auctoritatẽ tibi ex factis tuis apud Iudæam in illa Ierosolymorum luce cõparaueris. nunc tu in angulis versaris, & vis colligere & facere discipulos doctrinæ tuæ, qui nunquam sese aperient, donec te videant manifestum mũdo.

d *Nemo quippe.*] Nemo qui quęrat nomen suum publicè ac palam celebrare, facit in occulto ea quibus celebritatem sibi parare potest: si hæc facis vt in Iudæa edas miracula tua, manifestabis te mundo. hoc igitur age.

e *Neque enim fratres eius credebãt in eum.*] Non credebant illum esse Christũ Dei filium seruatorem mundi, vitæ auctorem, & vitam ipsam, qui consiliũ Dei explicaret & exequeretur in mundo. Existimabant illum arte & ingenio atque virtute valere, & posse nomẽ aliquod sibi comparare aut tale quid velle & conari: quod si succederet, commodius illis esset futurum vt in Iudæa contingeret: sin autem minus incommodum ipsis minusque negotiosum, vt absens ab ipsorum conspectu & consuetudine periret, quàm vt inter ipsos latens, & curam ipsis & laborem & periculum etiam afferret: huiusmodi hominum cogitationes & consilia sunt. ideo hoc illi dicebant, non ipsi, sed sibiipsis consulentes & prospicientes; non sincero, sed infenso animo hæc monebant.

f *Tempus meum.*] Alludit ad nomen מועד, quo templi ac festorum celebratio significabatur.

g *Non potest mundus odisse vos.*] Vos existimatis apertam vobis esse perpetuò viam eundi & redeundi, quòd à mundi inuidia liberi sitis, mihi clausam, vtpote cui inuidia mundi excitata sit: ita est me odio haberi mundo, non mea, sed mundi ipsius culpa, qui non vult doceri ad suam salutem, sed opera sua mala tueri vult & probari.

h *Ad diem festum hunc.*] isto modo definitum, quo vos definitis & colitis.

ad diem festum illum : quia meum B
tempus nondum impletum est. 9 Hæc
cùm dixisset, ipse mansit in Galilæa.
10 Vt autem ascenderunt fratres eius, tūc
& ipse ascendit ad diem festum, non ma-
nifestè, sed quasi in occulto. 11 Iudæi
ergo quærebant eum in die festo, & di-
cebāt, Vbi est ille? 12 Et murmur "mul- * multa, MS. Ag.
tus* erat in turba de eo. Quidam enim
dicebant, Quia bonus est. Alij autem
dicebant, Non, sed seducit turbas.
13 a Nemo tamen palam loquebatur de
illo, propter metum Iudæorum. 14 Iam
autem die festo mediante, ascendit Iesus
in templum, b & docebat. 15 Et mira-
bantur Iudæi, dicentes, Quomodo hic
literas scit, cùm non didicerit? 16 Re-
spondit eis Iesus, & dixit, c Mea doctrina
non est mea, sed eius qui misit me.
17 Si quis voluerit voluntatem eius face- C
re: cognoscet de doctrina, vtrum ex Deo
sit, an ego à meipso loquar. 18 d Qui à
semetipso loquitur, gloriam propriam
quærit. qui autem quærit gloriam eius
qui misit eum, hic verax est, & iniusti-
tia in

a *Nemo tam ē.*] eorū qui bene sentiebāt de illo, *palam loquebatur*, maximè ex Galilæis, qui quòd humiliores Iudæis essent, timebant illos, ne insimularentur auctores nouarum rerum propter Iesum apud illos educatū & docētem.

b *Et docebat.*] exponebat scripturas sacras, ad Euangelij rationem interpretatus.

c *Mea doctrina*] quam ego doceo, nō affirmo meo studio aut ingenio humano comparatam esse; neque eam doceo mei ostentandi aut amplificādi causa. est planè diuina doctrina à Deo profecta, cuius minister & interpres ego sum. itaque quidquid doceo, ex Deo est, à quo missus sum ad docendum. Deus autem docere potest quos vult; etiam non discentes apud homines in scholis & synagogis. Cùm ergo me profitear ab illo missum, profiteor etiam ab illo me audiisse quæ loquor, accepisséque vobis exponenda. & quoniam diuina planè est, vt cognoscatur an à Deo sit, oportet facere voluntatem eius à me expositam, cuius summa consistit in fide & pœnitentia pietatisque exercitatione. hoc honestum est, & ex voluntate Dei esse constat: quod si quis fecerit, accipiet promissa Dei à me explicata. tunc verò cognoscet an ego verè ad hanc rem missus fuerim: periculum itaque facere quisuis potest meæ veritatis citra vllum sui periculum.

d *Qui à semetipso.*] A posteriori argumentum est. Qui gloriā suam quærit, ambitionéque laborat, ipse vltrò prodit in publicum, & consilio suo cogitatam doctrinam eloquitur: omninoque in eam rem intendit animum & ingenium, vt populari plausu excipiatur. non patitur facilè se impediri aut maledictis proscindi: nam suam rē agit, se nunquam negligit. qui verò mandatum exequitur & perfert alterius, illum à quo missus est prædicat, illius voluntatem auctoritatemque procurat, de se nihil, de illo omnia summa & optima confirmare studet. quidquid ab illo acceperit, siue durum siue placidū, exponit. Qui verò à se loquitur, cùm gloriā suam quærit, ea tantùm profert quæ grata & plausibilia vulgo & popularia esse existimat. neminem habere vult aduersarium; gloriæ enim suæ consulit. Ego verò contrà multa dico vobis apertè cognita ex voluntate Dei, quæ dura videntur vobis, ea, si gloriam meam quærerem ambitiosè, dissimularem profectò, vtpote gloriæ meæ impedimenta futura apud vos. Quòd si quis ex alterius mandato dura dicat, habendus est verax, & simplex ac fidelis nuntius, vti verè est: & non est reprehendendus tanquam iniustus & iniurius, sed vt probus & iustus nuntius probandus. atque adeò mandati illius asperitas ad ipsum auctorem, non ad ministrum est referenda. Videte vos an Deum reprehendere iure possitis: me certè iniustè reprehenditis, qui mandati ministrum me profiteor, mandati vestris moribus quidem aduersi; atque ideò parum vobis grati, quia alia vos vultis & agitis quàm Deus iubeat: ob eam rem mihi infensi estis. deberetis etiam infensi & inuidi ac maleuoli esse in Mosem, qui dedit vobis legem; à qua semper accusamini, pungimini & molestamini, vtpote cùm nemo ex vobis legem faciat. sed si illum non reprehenditis, quamuis duræ vobis legis ministrum, imò vt prophetam Deique interpretem fidum veneramini: *quid me quæritis interficere*, qui Dei verbis obiicio vobis legem non obseruatam, maléque intellectam?

tia in illo non eſt. 19 Nónne Moyſes de-
dit vobis legem: & nemo ex vobis facit
Ioa.10.c.10 & 14.a.1 ſup.5.d.18 legem? 20 Quid me quæritis interfice-
re? Reſpondit turba, & dixit, Dæmoniũ
habes: quis te quærit interficere?
21 Reſpondit Ieſus, & dixit eis, [a] Vnum
opus feci: & omnes miramini. 22 Pro-
Leuit.12.a.3 pterea Moyſes dedit vobis circunciſio-
D nem: [b] (non quia ex Moyſe eſt, ſed ex pa-
Gen.17.b.10 tribus,) & in ſabbatho circunciditis ho-
minem. 23 Si circunciſionem accipit
homo in ſabbatho, vt non ſoluatur lex
Moyſi: mihi indignamini quia totũ ho-
minem ſanũ feci in ſabbatho? 24 [c] No-
lite iudicare ſecundùm faciem: ſed iu-
Deut.1.c.16 ſtum iudicium iudicate. 25 Dicebant
ergo quidam ex Ieroſolymis, Nónne hic
*Atqui ms. eſt quem quærunt interficere? 26 * Et,
ecce, palam loquitur, & nihil ei dicunt.
Nunquid verè cognouerunt principes
quia hic eſt Chriſtus? 27 Sed [d] hunc ſci-
mus vnde ſit: Chriſtus autem cùm ve-
nerit, nemo ſcit vnde ſit. 28 Clamabat
ergo Ieſus in templo docens, & dicens,
[e] Et me ſcitis, & vnde ſim ſcitis. & à me-
ipſo

a *Vnum opus feci.*] Omnes miramini me tanquam legis violatorem, cùm vos ipſi legem non obſeruetis. miramini, inquam, & legis violatorem eſſe dicitis, propter *vnum opus* quod ſabbatho feci. videamus autem an opus illud ex iis ſint, quibus ſabbathum violatur.

b *Non quia ex Moyſe.*] Moſes vobis tradidit circuncisionis ritum & mandatum, non tanquam præceptum ab ipſo acceptum ex Deo, atque inter præcepta legis reponendum, ſed tanquam à patribus ſuis acceptum, obſeruandum vobis propoſuit. ille enim acceperat à patribus ſuis, patres ab Abrahamo, Abrahamus traditur accepiſſe à Deo. quidquid ſit, circuncisio non eſt ex lege Moſis, ſed ante legem eſt, ex lege generis veſtri ac familiarum Abrahæ: & tamen quia à Deo auctore proficiſci dicitur, obſeruatur religioſè, adeò vt in ſabbatho etiam fiat: & tamen ſabbathi lex non ſoluitur, cùm ſit opus durius & non nimium diſtans à ſeruili opere. ſcindere enim gladio opus manuarium eſt: ferire infantem aut virum doloreque afficere, opus profectò natura ſua durum & graue eſt: ſanare illum aliquo membro ſaucium præſtantius opus eſſet, aut leuare dolentem aliqua ſui corporis parte. Cur ergo mihi indignamini, quòd ſanum fecerim hominem toto corpore impeditũ & ægrotantem, magnoque labore ac dolore eum carere iuſſerim? quieſcere fecerim laborantem? atqui ſabbathum ego potius conſtituo & melius obſeruo qui ſabbatho benefacio, ſeruo, eripioq́ homines è magnis laboribus.

c *Nolite iudicare ſecundum faciem.*] Non ex odio aut gratia perſonarum, quibus vltrò vel inuidi vel amantes eſtis, non ex nomine & præſentia vel abſentia, ſed ex rerum animaduerſione & conſideratione ipſarum, iudicij rationem petite.

d *Hunc ſcimus vnde ſit.*] Scimus eſſe Galilæum ex Nazareth, intelleximus de eius patre & matre: de Chriſto autem neſcimus aliquid certi, quo patre, qua matre ſit oriturus, quo loco proditurus. magnum enim aliquid arbitramur, & nunc nobis ignotum de illius aduentu, loco, parentibus, & patria. Animaduertendum eſt hanc orationem non eſſe Scribarum & Phariſæorum aut Principum, qui cognoſcere meliùs poſſent has priuatas rationes loci & patriæ Chriſti atque parentum; ſed eſſe quorundam hominum tantùm Ieroſolymitanorum, non omniũ, neque doctorum, vt ſermo ipſe indicat, verùm bene affectorũ. Nãque ille rumor eo tẽpore ſparſus, quo Magi adoraturi regẽ Iudæorum Ieruſalẽ venerant, non omnibus indicarat locum vbi Chriſtus naſceretur: & ſi maximè ea ratio quibuſdam nota fuerat, non tamen omnibus: & iam videbatur excidiſſe è vulgi mente poſt annum iam trigeſimum, vt pleræque res etiam magnæ ſolent.

e *Et me ſcitis.*] Hoc magis ad veritatem legationis meæ facit, quòd cùm me noueritis, & ſciatis vnde ſim, tamen audiatis profitentem me eſſe miſſum à Deo: quod ſi verum non eſſet, profiteri non auderem, vtpote notum vobis, & qui hac parte nihil ſimulem aut diſſimulem. quòd ſi omnino ignotus eſſem, neque certam tribum aut patriam aut familiam apud vos haberem, ſuſpicio eſſe poſſet me dare verba vt ignotum, de quo nihil vel in meam cauſam, vel aduerſus eam certi ſtatuere poſſètis. Itaq; vt homo notus ſum vobis vnde ſim, qua in familia natus, qua patria educatus, vt legatus & miniſter ab alio miſſus ſum. non enim ſi priuatus eſſem

cùm notus vobis atque sim, venirem professus me esse legatum Dei, à meipso meoque consilio motus, & non Dei iussu. affirmo autem eum à quo missus sum, esse verum auctorem meæ legationis, & vobis ignotum. vt vos dicitis Christum nesciri à vobis vnde sit, ego idem sum, & vobis notus & ignotus vnde sim. nam nemo vidit Deũ, aut illum apertissimè cognouit, & multo minus cognoscunt qui non credunt. vos non creditis, & ideo nescitis à quo missus fuerim. & tamen ille se missurum prædixerat Christum suum: & verus iam est, quia promissum præstitit, ab eoque missum me profiteor: nam si ego negauero hoc, ero mendax, vt vos estis; qui cùm me noueritis ex genere Dauid, atque adeò instructum illis partibus quæ in descriptione Christi veri indicatæ erant, tamen affirmatis nescire vnde sim; cùm hæc quæ à me aguntur, à Deo profecta esse manifestum fit, rem ipsam æstimantibus. Atqui simplicitas hæc qua ego apertè pronuntiò ac dico quis sim, & à quo missus, probare potest veritatem: nam pronuntio me cognoscere Deum, & ab illo habere id quod sum, & ab eodem me esse missum. Vos autem quia mendacium & falsitatem amatis, omnia ignoratis, & doceri non cupitis. itaque nec me scitis vnde missus sim Euangelij legatus, quia nescire vultis, neque illum à quo missus sum scitis; namque vestro ingenio cognoscere non potestis; & se vobis notum facere volentem, repellitis.

ipso non veni, sed est verus qui misit me,
quem vos nescitis. 29 Ego scio eum:
quia ab ipso sum, & ipse me misit.
30 Quærebant ergo eum apprehendere: E
& nemo misit in illum manus, quia non-
dum venerat hora eius. 31 De turba
autem multi crediderunt in eum, & di-
cebant, Christus cùm venerit, nunquid
plura signa faciet quàm quæ hic facit?
32 Audierunt Pharisæi turbam murmu-
rantem de illo hæc: & miserunt princi-
pes* & Pharisæi ministros vt apprehen- *sacerdotes
derent eum. 33 Dixit ergo eis Iesus, [a]Ad- I Ma. 6.4
huc modicum tempus vobiscum sum:
& vado ad eum qui me misit. 34 Quæ- Inf. 13.4.b
retis me, & non inuenietis: [b] & vbi ego
sum, vos non potestis venire. 35 Dixe-
runt ergo Iudæi ad semetipsos, Quò hic
iturus est, quia non inueniemus eum?
nunquid in dispersionem Gentium itu-
rus est, & docturus Gentes? 36 Quis est
hic sermo quem dixit, Quæretis me, &
non inuenietis: & vbi sum ego, vos non F
potestis venire? 37 [c]In nouissimo autem
die magno festiuitatis stabat Iesus, & Leui. 23.4
clamabat,

a *Adhuc modicum tempus.*] Quãquam me comprehendere velitis, non potestis nec mea negotia atque acta impedire. Siquidem is qui me misit, certum tempus præscripsit mihi in quo vos voluntatis suæ, id est, vestræ salutis admonerẽ deinde absoluta expeditione, cuius causa sum missus, ad eum redirem. Itaque adhuc superest aliquantũ temporis, quo ministerium meũ apud vos exequar: deinde ibo ad eum qui misit me; præter cuius consilium & prouidentiam, atque præscriptam rationem nihil faciam aut patiar. Quòd verò nõ citius abeam, non est ex vobis, qui iam me sublatum è medio cuperetis; sed ex consilio Dei, in vestram salutem. quod tempus vbi exactum fuerit, ibo ad eum qui misit me, peracto negotio meo ex illius voluntate & consilio. & qui me præsentem & vltrò oblatum vobis spreuistis & repulistis. quæretis posteà me, & non inuenietis. repellemini nãque à Patre meo iustè iudicante, vtpote qui opportunum tempus & oblatũ ab illo beneficium reieceritis.

b *Et vbi ego sum.*] Apud Patrem ero regnans, & regnum communicans iis qui me receperint: & à vobis iam abalienatus ob repulsam voluntati & benignitati Patris mei factam. Vos autem quidquid agatis, quãtumuis legis ritus & ceremonias diligenter obseruetis, ad me non accedetis, excæcãte Deo huius sæculi mentes vestras infideles, vt non fulgeat vobis illuminatio Euãgelij gloriæ meæ. Nemo enim ad me potest venire, nisi tractus à Patre meo, à quo repulsi & excæcati eritis: tantum abest vt trahamini.

c *In nouissimo autem die.*] vltimo festo hebdomadæ tabernaculorum, quod vnum ex anni totius celeberrimis sabbathis erat. magnaque populi frequẽtia colebatur dies ille octauus, singulis gestãtibus ramũ illum qui ערבה dicitur; & acclamantibus, Hosi-gna: qua acclamatione salus publicè à Deo petebatur.

clamabat, dicens,[a] Si quis sitit, veniat ad
Deu.18.c.15 me, & bibat. 38 [b] Qui credit in me, [c] si-
Ioel.2.g.28 Act.2.c.17 cut dicit scriptura, [d] flumina de vẽtre eius
fluent aquæ viuæ. 39 (Hoc autem dixit
de Spiritu quem accepturi erant creden-
tes in eum. [e] nondum enim erat Spiritus
1 MS. Augusti. * datus: quia Iesus nondum erat glori-
* sanctus 4 MS. 6. ficatus.) 40 Ex illa ergo turba cùm au-
dissent hos sermones eius, dicebant, Hic
est verè propheta. 41 Alij dicebant, Hic
est Christus. [f] Quidam autem dicebant,
Nunquid à Galilæa venit Christus?
Mich.5.a.2 42 Nónne scriptura dicit, quia ex semine
Mat.2.a.6 Dauid, & de Beth-léhem castello vbi erat
G Dauid, venit Christus? 43 Dissensio
itaque facta est in turba propter eum.
44 Quidam autem ex ipsis volebant ap-
prehendere eum: sed nemo misit super
eum manus. 45 Venerunt ergo ministri
ad Pontifices & Pharisæos. Et dixerunt
eis illi: Quare non adduxistis illum?
46 Responderunt ministri, Nunquam sic
* loquitur MS 6. locutus est homo, sicut hic homo*.
47 Responderunt ergo eis Pharisæi, Nun-
quid & vos seducti estis? 48 Nunquid
ex principibus aliquis credidit in eũ, aut
ex Pharisæis? 49 [g] sed turba hæc quæ nõ
* Dicit MS. 6. nouit legem, maledicti sunt. 50 * Dixit
Sup.3.a.2 Nicodêmus ad eos, ille qui vênit ad eum
nocte, qui vnus erat ex ipsis: 51 [h] Nun-
quid lex nostra iudicat hominem: nisi
Deu.17.b.8 & 19.d.15 pri⁹ audierit ab ipso, & cognouerit quid
q faciat?

a *Si quis sitit*] salutem & iustitiã Dei, veniat ad me per fidem & obediẽtiam Euangelij, præceptis & monitis exhibitam: & bibat aquam salutis, ex diuino beneficio omnibus ad me venientibus oblatam.

b *Qui credit in me.*] fide viua illa quæ ab iis exigitur quibus propria salus expetitur & curatur.

c *Sicut dicit scriptura.*] Omnes sitientes venite ad aquas, haurite & bibite absque argento, & absque vlla commutatione vinum & lac.

d *Flumina de ventre eius fluent.*] Habebit in seipso fontem vitæ, salutis ac iustitiæ, ita vt mors illi non dominetur, non concupiscentia mala mortis mater; neque mortua opera faciat, sed viuẽtia & Deo grata propter inhabitantis Spiritus sancti virtutem & efficacitatem.

e *Nondum enim Spiritus sanctus*] Spiritus sanctus iustificationis & regenerationis non datus fuit in possessionis regni pignus & arrhabonẽ ante mortem & resurrectionem Iesu. quãquam Spiritus sanctus ministerij & auctoritatis multis antea datus fuerit, variæ enim sunt efficientiæ in hominum animis ab eodem vnoque Spiritu sancto.

f *Quidam autem dicebant.*] Alij ab illis qui dixerant se nescire vnde Christus esset. Ita variæ sententiæ in populis esse solent, variaque rerum cognitio & ignoratio.

g *Sed turba hac qua non nouit legem.*] Arrogantia sapientiæ humanæ & sciẽtiæ, inflãtis homines. Huiusmodi sententia de populo terræ frequens est in Gamata siue expositione Misnaioth.

h *Nunquid lex nostra.*] Lex quæ de veris & falsis prophetis lata est in Deuteronomio, neminem vt falsum prophetã damnari vult, nisi cognita causa ex illius ipsius tum sermonibus tũ actionibus. nam prophetiæ ratio iudicanda non petitur ex testibus, sed ex ipsius qui prophetiam profitetus expositione & assertione.

faciat? 52 Responderunt, & dixerunt ei,
i Nunquid & tu Galilæus es? Scrutare*, *scripturas MS. Aug. eq.
& vide quia à Galilęa propheta non "sur- "surrexit 2 MS. A. E. L.
git". 53 Et reuersi sunt vnusquisque in
domum suam.

CAP. VIII.

IEsus autem perrexit in montem Oliue- A.
ti: 2 a & diluculo iterum vênit in tem-
plum, & omnis populus vênit ad eum,
& sedens docebat eos. 3 b Adducunt au-
tem c Scribæ & Pharisęi mulierẽ in adul-
terio deprehensam: & statuerunt eam in
medio, 4 & dixerunt ei, Magister, hæc
mulier modò deprehẽsa est in adulterio.
5 In lege autem Moyses mandauit nobis Leu. 20. a. 10
huiusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis?
6 Hoc autem dicebant d tentantes eum: vt
possent accusare eum. Iesus autem incli-
nans se deorsum, e digito scribebat in
"terra". 7 Cùm " ergo perseuerarent in- "terram 2 MS. C.
terrogantes eum: erexit se, & dixit eis, "autem 3 MS. E.
f Qui sine peccato est vestrûm, primus Deut. 17. b. 7
in

i. *Nunquid tu Galilæus es?*] qui defendere velis & ornare Galilęum hominem, perinde atque prophetiæ dignitate & auctoritate fulgentem. Satis est illum esse Galilæum, vt negemus prophetã esse posse, etiam si examinatum affirmare audeamus. nam quãquam nemo iudicãdus est falsus propheta, non auditus & examinatus; tamen nemo est excipiendus omnino prophetæ nomine, siue falsi siue veri, qui Galilæus sit, quando nullum Galilæum prophetam aut fuisse, aut fore ex scripturis accepimus. Itaque non de veritate aut falsitate prophetiæ, sed de ipso etiam prophetæ nomine iudiciũ nobis est: quod non est, neque verum, neque falsum est. Pessimum genus argumentandi à principibus vsurpabatur hoc loco, ex negatiuo præterito.

CAP. VIII.

a *Et diluculo.*] muneris sui exequendi & salutis hominibus annuntiandæ studio.

b. *Adducunt autem.*] Vera, maximique momenti historia, in qua Iesu fides ab aduersariis tentatur, prudentia & sapientia perspicitur, diuini spiritus benignitas & clementia cognoscitur.

c. *Scribæ & Pharisæi.*] alteri vt illius scientiam, alteri vt religionis obseruãtiam tentarent.

d. *Tentantes eum*] quem sciebant esse misericordem, & pœnitentiam prædicare: si audirent condemnantem eum (casus miserabilis esset fœminæ) crudelitatis nomine apud plebem diffamare studebant: si verò absoluentem, accusarent vt adulteriorum defensorẽ, non solùm peccatorum amicum, atque adeò vt Mosaicæ legis contemptorem & violatorem, præcipuè in iudicialibus præceptis, sine quibus respublica rectè gubernari non potest.

e. *Digito scribebat in terra.*] velut aliud agens, & tentationem illorum dissimulans atque differens; ac sese eius quæstionis non iudicem arbitrumve esse indicans: necnon illos illa dissimulatione à tentandi vlterius cogitatione ad sui ipsorum cognitionem, & rei de qua agebatur, æstimationem traducere curans.

f. *Qui sine peccato est.*] Quædam exempla in lege populari furore vindicanda permittebantur, non habito iudicio diuturno, nec sententia à iudicibus expectata, sed tantùm legitimis testimoniis productis; ita vt testes idem iudices essent, & pœnas primi repeterent. Erant autem crimina quæ malo exemplo & frequenti corrumpere poterant populi mores, & honestatem aut religionem in contemptum ducere, si impunita manerent; postquam manifesta erant: in hoc genere erant adulterium, blasphemia, & quædam monstrosæ libidines. Permittebatur vindicta huiusmodi criminum populo ad exemplum, vt vnusquisque eiusmodi pœnæ aut executione aut spectaculo seipsum iudicaret, & custodiret ab illius generis flagitiis. ideoque testes primi erant qui lapides conijcerent, detestati flagitium illud quo se grauiter motos & offensos significabant. Itaque illa permissio popularis lapidationis magis spectabat populi ipsius & spectatorum conscientiã, & admonitionem, quam damnati capitis suppliciũ, quod aliàs per iudices constituto iudicio & peracto, tortoris vel carnificis opera sumi poterat. Respondit igitur Iesus sapientissimè, vti semper solebat: atque eadem opera Mosis mentem aperuit & confirmauit: & tentationem ita superauit, vt tentantes à se pudefactos dimouerit, & miseram fœminam peccati iam pœnitudine ductam, ad vitæ correctionem reuocauerit, atque misericordiam etiam sibi propriam conseruarit in hoc etiam exemplo, sine vlla legis violatione.

in illam lapidem mittat. 8 [a]Et iterum
[b] terrâ MS. G. se inclinans, scribebat in "terra". 9 Au-
[*] hæc MS q. dientes autem*, vnus post vnũ exibant,
incipientes à senioribus: & remansit so-
lus Iesus, & mulier in medio stans.
10 [b]Erigens autẽ se Iesus, dixit ei, Mulier,
vbi sunt qui te accusabant? nemo te con-
demnauit? 11 Quæ dixit, Nemo Do-
[*] ei MS. G. S. mine. Dixit autem* Iesus, Nec ego te cõ-
demnabo. Vade, & iam amplius noli pec
B care. 12 Iterum ergo locutus est eis Ie-
1 Ioh. 1. b. 5 sus, dicens, Ego sum lux mundi. [c]qui se-
" ambulabit
§ MS. Aug. G. S. quitur me, non "ambulat" in tenebris:
sed habebit lumen vitæ. 13 Dixerunt
ergo ei Pharisæi, [d]Tu de teipso testimo-
nium perhibes: testimonium tuum non
est verum. 14 Respondit Iesus, & dixit
eis, [e]Etsi ego testimonium perhibeo de
meipso, verum est testimonium meum:
[f]quia scio vnde veni, & quò vado: vos
[§] & MS. G. S. autẽ nescitis vnde venio, "aut" quò vado.
15 [g]Vos secundùm carnem iudicatis: ego
non iudico quenquam. 16 & si iudico

q 2 ego,

a *Et iterum se inclinans.*] Hac actione indicabat Iesus conscientiarum cognitionem à se illis ipsis relinqui, à quibus rogabatur; & ex consequenti damnationem fœminæ adulteræ, quæ non nisi à testibus erat pronuntianda legitimè; idque à testibus integris & vitiò alienis, aliàs in seipsos testimoniũ daturis & sententiam pronuntiaturis.

b *Erigens autem se.*] Vt munus suum exequeretur Euangelistæ & prædicantis pœnitentiam, salutemque pœnitentibus offerentis. Venerat enim vocare peccatores ad pœnitentiam.

c *Qui sequitur me.*] Qui odit tenebras, & lucem in se diuinam accendi cupit, sequatur me fidei luce & pietatis exercitatione, vtaturque lucernæ suæ lumine, Dei gratia adiutus & promotus: & cùm me inuenerit & contigerit, ad Patre meo deductus, habebit integrum lumen vitæ æternæ, sine mixtione tenebrarum mortis.

d *Tu de teipso testimonium perhibes.*] Tu tibi istam auctoritatem arrogas, quòd sis lux mundi.

e *Et si ego testimonium perhibeo de me.*] Auctoritas quam ego mihi ascribo, nõ mea commoda aut ambitionem propriamque gloriam, sed aliorum vtilitatem spectat, quæ ex efficientia & euentu spectanda est & probãda. Cùm ergo nihil humanum mihi quærã, sed aliorum salutem tantùm curem, testimonium meum verum esse oportet: aliàs quid ego profiterer quod nõ mea causa, sed aliorum promitto, si præstare non possem? atqui non possem præstare, nisi re ipsa & veritate Dei à quo missus sum, niterer; & scirem ab illo me missum. Testor igitur me esse missum, quia sciò me ab eo missum: quòd si missus non sum, non patietur ille me hoc testari & profiteri, nec ipse vllo argumento probabit: sed cùm ille id quod dico certis & euidẽtibus signis probet, consequens est meum testimonium verum esse, vtpote à mittente confirmatum.

f *Quia scio vnde veni, & quò vado.*] Scio à quo missus sum, quid acturus, & cui sim meàrum actionum rationem redditurus & probaturus: quæ si vera non esset ratio, non vtique à me ita vrgeretur & affirmaretur atque affirmatur. Itaque ego officium munusque meum obseruo integerrimè in vestram salutem, & fidelis legati partes ac personam ago. mea verò legatio non prodest vobis vestra culpa, qui adeò alieni estis & remoti à salutis vestræ ratione, vt nesciatis vnde venio, aut quò vado.

g *Vos secundùm carnem iudicatis.*] Vos iudicare soletis & condemnare secũdùm carnem, aut legitimè aut illegitimè; legitimè, duobus hominibus testantibus vtimini; idque iudicium legitimum appellatur apud vos, & est. illegitimè, cùm sine plenis testimoniis damnatis, vti solet fieri in iudicio non integro aut corrupto. Ita autẽ me damnatis non legitimè; nemo namque verè contra me testatur. Ego verò quanquam possim vos legitimè iudicare apertis testimoniis multorum, quibus conuincamini legis & verbi præceptique violati & contempti diuini iudicij, tamen *non iudico quenquam* non enim veni vt iudicem mundum, sed vt saluem mundum. Quòd si quem iudicauero, id non erit ex proprio affectu vel odio, vti vos iudicatis; sed verum iudicium erit, vtpote ab eo qui me misit, & à me factum. Dicitis autem testimonium meum non esse verum, quia à me proficiscitur testimonium de me ipso, tamen legitimum est testimonium meum iuxta testimonij materiam. Testimonium enim est de legationis auctoritate, in quo satis abundeque est ad legationis constantiam & certitudinem, vt legatus affirmet se missum; & is qui legauit, confirmet à se missum; maximè cùm testes sunt grauissimi, qualis Deus est & Dei filius. Atqui ego

me affirmo legatum esse; & qui misit me confirmat eidem signis, portentis & miraculis, & posteà etiam confirmabit Spiritus sancti distributionibus: confirmabit, inquam, me esse Filium suum, & à se missum. Igitur ex iudicio secundùm carnem legitimo apud vos facili poteratis etiam hoc iudicium instituere, quod verius & certius multo est, propter testimonia grauissima ac maxima, quibus cum carnis testimonia comparari non possunt.

ego, iudicium meum verum est: quia
solus non sum, sed ego & qui misit me,
Pater. 17 Et in lege vestra scriptum est,
quia duorum hominum testimonium
verum est. 18 Ego sum qui testimoniũ
perhibeo de meipso: & testimoniũ per-
hibet de me, qui misit me, Pater.
19 Dicebant ergo ei, Vbi est Pater tuus?
Respondit Iesus, [a] Neque me scitis, neque
Patrem meum. si me sciretis, [*] forsitã &
Patrem meum sciretis. 20 Hæc verba
locutus est Iesus in gazophylacio, docẽs
in templo: & nemo apprehendit eum,
quia necdũ venerat hora eius. 21 [b] Dixit
ergo iterum Iesus, [c] Ego vado, & quære-
tis me, & in peccato vestro moriemini.
[d] Quò ego vado, vos non potestis venire.
22 Dicebant ergo Iudæi, Nunquid inter-
ficiet semetipsum, quia dicit, Quò ego
vado, vos non potestis venire? 23 Et di-
cebat eis, [e] Vos de deorsum estis, ego de
supernis sum. Vos de mundo hoc estis:
ego non sum de hoc mundo. 24 [f] Dixi
ergo vobis quia moriemini in peccatis
vestris. si enim non credideritis quia ego
sum, moriemini in [*] peccato vestro.
25 Dicebãt ergo ei, [g] Tu quis es? Dixit eis
Iesus, [h] Principium [*] qui & loquor vobis.
26 Multa

Deut. 17. b. & 19. d. Mat. 18. c. 2 Co. 13. a. Heb. 10. e.

C

[*] vtique.

[*] peccatis vestris. Aug. c.

[*] quia. Aug.

[*] quod.

a *Neque me scitis.*] qui præsens vobis adsum, & multis signis meam virtuté auctoritatemque confirmo, & tamen non magis cognoscitis propter incredulitatem vestram, quàm si hoc ad vos nequaquam pertineret. Quid ergo rogatis de Patre meo, quem minus etiã quàm me cognoscitis & cognoscetis, vtpote inuisibilem, & hominibus non facilem cognitu, nisi ex virtute & beneficentia atque efficientia, quæ cùm in me sint ab illo accepta, & tamen à vobis non cognoscantur, arguunt planè neque illum à vobis cognosci: nam Patris & Filij vti eadem opera, idem consilium, eadem etiam natura est. Si ergo me sciretis, quod promptius erat & vobis facilius, & Patrẽ forsitã sciretis. Non agnoscitis mea opera esse Dei opera, & tamen Dei sunt opera: ergo non cognoscitis opera Dei, non ergo cognoscitis Deum.

b *Dixit ergo iterum Iesus.*] Protestatus & repetens iterum in illorum salutem quam ipse cupiebat.

c *Ego vado*] ad Patrem meum, ita vt illius consilio decretum est. & cùm abiero a vobis, post tot monita ac prædictiones reiectus & repulsus, quæretis me vt saluẽ vos: & moriemini in peccato vestro incredulitatis, quia in me non credidistis.

d *Quò ego vado.*] ad Patrem regnaturus cum ipso, & regnum Dei meis discipulis largiturus. vos non potestis venire ista via qua vtimini: nunquã peruenietis ad regnum quò nemo potest venire nisi per me.

e *Vos de deorsum estis.*] Vos terrenã & carnalem doctrinam sectamini, & vltra terrena & carnalia nihil sapitis: ego superuam & spiritualem disciplinam profiteor; & cæleste regnum non carnaliter, vt vos, sed spiritualiter & sublimiter definio. ita vos non potestis venire quò ego vado, vbi est regnũ longẽ distans à mundi huius regno.

f *Dixi ergo vobis.*] vt credatis in me, & abijciatis istam rationem mundanam: nam aliàs moriemini in peccato vestro incredulitatis: quod ego nollem, ideo toties vos moneo.

g *Tu quis es?*] Interrogatio hominum incredulitate implicitorum & stupidorum.

h *Principium quod.*] id quod à principio vobis loquor, id sum; & tamen nunc principium petitis eius rei quam semper vobis loquor, me videlicet viam, veritatem, lucem, salutemque esse.

Sup. 3. d. 33 / Rom. 3. a. 4

26 ᵃ Multa habeo de vobis loqui & iudi-
care. sed qui me misit, verax est: & ego
quæ audiui ab eo, hæc loquor in mũdo.
27 Et non cognouerũt ᵇ quia Patrem ''eis'
dicebat ''Deum'. 28 Dixit ergo eis Iesus,
ᶜ Cùm exaltaueritis filium hominis, tunc
cognoscetis ᵈ quia ego sum, & à meipso
facio nihil, sed sicut docuit me Pater, hęc
loquor: 29 & qui me misit, mecum est,
D & non reliquit me solum; quia ego quæ
placita sunt ei, facio semper. 30 Hęc illo
loquente, multi crediderunt in eum.
31 Dicebat ergo Iesus ad eos qui credide-
runt ei, Iudæos, ᵉ Si vos manseritis in ser-
mone meo, verè discipuli mei ''eritis':
32 & cognoscetis veritatẽ, & veritas libe-
rabit vos. 33 Responderunt ei, ᶠ Semen
Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus
vnquã: quomodo tu dicis, Liberi eritis?
34 Respõdit eis Iesus, Amẽ, amẽ dico vo-
bis, quia omnis ᵍ qui facit peccatũ, seruus
est peccati. 35 seruus autẽ non manet in
domo in æternũ; filius manet in æternũ.
36 si ergo vos Filius liberauerit, verè libe-
ri eritis. 37 ʰ Scio quia filij Abrahæ estis:

ᵇ eius MS. c q.

ᶜ MS. Aug. 6. 1.

ᵉ estis MS c.

Rom. 6. c. 14 / 2 Pet. 2. d. 19.

a *Multa habeo.*] Multa sunt mihi aduersum vos de ista vestra incredulitate capita, quæ proferre possem in vestrã condemnationem: sed meum negotiũ est annuntiare vobis & omni mundo veritatem promissorum Dei, & salutẽ allatam per me ab eo: & non ideò non loquor de iudicio, sed de salutis nũtio quæ accepi à Patre, cui per omnia obedio.

b *Quia patrem eis dicebat.*] Non intellexerũt ipsum loqui de Patre salutis mũdi auctore; adeò excæcati ac perturbati erant ex incredulitate & inuidia.

c *Cum exaltaueritis.*] Significauit illis se ab ipsis cruci affigendum, & illius mortis virtute mortem & peccatum peremptum iri. atque illud maximum fore signum quòd ipse sit filius Dei. virtutem, inquam, mortis & resurrectionis ipsius, quod signum Ionæ prophetæ ipsis exhibendum decretũ erat.

d *Quia ego sum.*] Id quod nunc scripturarum testimoniis veritatis expositione & signis editis non cognoscitis, cognoscetis tunc post mortem & resurrectionem meam, me non esse aliquem meo nomine, mea libidine aut ambitione excitatum; sed filiũ Patris à Patre missum, qui & Euangelium vobis nunc Patris iussu annuntiem, qui eiusdem mandatis vsque ad mortem obediam: qui virtute mea quam ab illo habeo resurgam, qui regnum cælorum ingrediar, vt rex, & distribuam meis. hæc enim ardua sunt maximè: & quæ nemo aggrederetur neque prędiceret de se, nisi sciret sibi mandata iniunctaque à Deo à quo missus sit, & nunquam dimissus: sed perpetuò fotus & instructus, vt solet auctoritas mittentis instruere eum qui missus est, & fouere, vt fiat voluntas ipsius mittentis. Quòd si posset terrenus aliquis qui aliũ mittit, illi semper adesse, multo melius & commodius & certius mandata perficerentur eius qui misit. At Deus potest mihi semper adesse & mecum esse à se misso. atque ita res ipsa declarabit me nunquam ab illo fuisse derelictum solum, sed me ab illo, & illum per me agere.

e *Si vos manseritis in sermone meo.*] præstiteritis fidem dictis meis, & obsequium monitis ac præceptis meis de pœnitentia ac pietatis exercitatione; cognoscetis re ipsa veritatem salutis non imputatæ, sed allatæ & donatæ vobis: & ipsa veritas liberabit vos à captiuitate peccati. Alludit ad figuram Mosis. f *Semen Abrahæ sumus.*] Sumus filij Abrahæ, qui nemini seruiuit; imò liber omnia loca peragrauit. nos etiam nemini seruiuimus tanquam serui addicti ad opera in ergastulisque detenti. g *Qui facit peccatum.*] Aliud seruitutis genus longè grauius atque durius, quàm corporalis seruitus est, id de quo loquor, quod patimini: estque peccati seruitus, qua qui obligatus est, non potest esse in domo Patris cælestis manens in æternum. Exemplum vobis est in Ismael & Isaac, quòd alter quia de ancilla natus erat, quanquam Abrahæ filius esset, tamen tanquam seruus existimatus est, ac domo eiectus, ne hæres esset cum filio liberę, cuius verè ac legitimè hæreditas erat. ita in domo Dei seruus peccati nõ manet, sed eiicitur; filius Dei ipse legitimè manet: atque ideo si Filius vos in fratres suos cooptatos, & membra corporis sui effectos libertate donauerit, tunc eritis verè liberi, ac perpetuò liberi hærentes capiti ipsi Filio. hæc mera libertas. h *Scio quod filij Abrahæ estis.*] secundùm carnem; sed alium Patrem habetis inuisibilem, cui addicti estis; vt ego Patrem inuisibilem habeo, cui addictus sum atque parens.

q 3 sed

sed quæritis me interficere, quia sermo
meus non capit in vobis. 38 Ego quod
vidi apud Patrem*, loquor: & vos quæ *meū 4 Ite. Aug. c. 6.
vidistis apud patrem vestrum, facitis. E
39 Responderunt & dixerunt ei, Pater
noster, Abraham est. Dicit eis Iesus, Si
filij Abrahæ estis, [a] opera Abrahæ facite.
40 Nunc autem, quæritis me interficere
hominem, qui veritatem vobis locutus
sum, quam audiui à Deo. hoc Abraham
non fecit. 41 Vos facitis opera patris ve-
stri. Dixerunt itaque ei, [b] Nos ex forni-
catione non sumus nati. vnum patrem
habemus Deum. 42 Dixit ergo eis Ie-
sus, [c] Si Deus pater vester esset, diligeretis
vtique me. [d] ego enim ex Deo processi &
veni: neque enim à meipso veni, sed ille
me misit. 43 [e] Quare loquelam meam
non cognoscitis? Quia non potestis au-
dire sermonem meum. 44 Vos [f] ex pa- 1 Ioh. 3. b. 8
tre diabolo estis: & desideria patris vestri F
vultis facere. ille homicida erat [g] ab ini-
tio, [h] & in veritate non stetit: quia non
est veritas in eo. cùm loquitur menda-
cium, [i] ex propriis loquitur, quia mẽdax
est, & pater eius. 45 Ego autem quia
veritatem dico, non creditis mihi.
46 Quis

a *Opera Abrahæ facite.*] Credite promissis & verbis Dei, obedite eiusdem iussis, vt Abraham fecit. Omnino, inquam, sinite vos duci à Deo, vt ille ducebatur, edoctus voluntatem Dei per Angelos, quam libenter & studiosè est amplexus: hanc vobis Deus aperit per Filium.

b *Nos ex fornicatione.*] Si patrem terrenum dicis, nos sumus legitimi posteri Abrahæ filij Saræ, posteritas Isaac, ad quem pertinent promissio & hæreditas: si verò de inuisibili patre, *vnum patrem habemus Deum.*

c *Si Deus pater vester esset.*] à vobis receptus, amatus & cultus, probaretis quod ille probat: atque ita diligeretis me filium legitimum & propriũ illius, ab illoque missum in vestram salutem.

d *Ego enim ex Deo processi.*] Non loquitur hic Iesus de natiuitate diuina siue generatione passiua sui ipsius: nã iam sæpè se significauit filium Dei coæternum Patri. sed *ex Deo processi*, idem significat quod missus & profectus sum. atque ita accusat Iudæos; qui se in salutem ipsorum missum, & libẽter etiã venientem non receperint.

e *Quare loquelam meam non cognoscitis?*] quæ planè diuina est, & Dei mandata continet. quia, inquit, vos inuidia & maleuolentia aduersum me occupati & perturbati, non vultis audire sermonem meum. Ergo ex odio mei incapaces vos redditis Dei sermonũ & mandatorum, cùm tamen gratis me oderitis, nihil afferentem aut exponentem vobis ex meo, quod non à Patre audierim & acceperim. Non potestis audire præ inuidiæ rabie & perturbatione, non quód natura impossibile vobis id fiat, sed affectu vestro & maligno odio.

f *Ex patre diabolo estis.*] Studio & voluntate vos degenerastis, & à Deo ad diabolum desciuistis. & paratis atque studetis facere desideria patris vestri diaboli, qui & me cupit interfici, & Dei propositum impediri, atque hominum salutem auertere. Itaque Dei veritati & hominum vitæ aduersatur, vt semper fecit. neque nouum id est, vt vos non possitis cognoscere & cauere si velitis.

g *Ab initio.*] magno studio & conatu hominibus mortem molitus attulit.

h *Et in veritate non stetit.*] Neq; ipse in veritate officij ad se pertinẽtis stetit, neq; in veritate Dei erga homines quã obscurare conatus est, mendacium illis persuadens: quia non est veritas in eo, vtpote qui ab initio veritatem à se expulit. i *Ex propriis loquitur.*] atque ita studiosè, callidè astuteque loquitur, adeò vt facilè decipere possit eos à quibus auditur, vtpote consilio atque exercitatione mendax, & longo mentiendi vsu peritissimus. denique mendacij pater & auctor, & tamen creditis illi: quod ex eo constat quód mihi non creditis qui veritatem dico. Nihil enim medium est inter veritatem & mendacium.

arguit 4 MS.e.s. 46 [a] Quis ex vobis arguet me de pec-
cato? Si veritatē dico, quare vos non cre-
1 Ioh.4.a.6. ditis mihi? 47 Qui ex Deo eſt, verba Dei
audit. Propterea vos non auditis, quia ex
Deo non eſtis. 48 Reſponderunt ergo
Iudæi, & dixerunt ei, Nónne bene dici-
mus nos quia [b] Samaritanus es tu, & dæ-
monium habes? 49 Reſpondit Ieſus,
[c] Ego dæmonium non habeo: ſed hono-
inhonoratis MS.a.e.s. rifico Patrem meum, & vos inhonora-
ſtis me. 50 Ego autem non quæro glo-
riam meam. eſt qui quęrat, & iudicet.
51 Amen, amen dico vobis, ſi quis ſer-
monem meum ſeruauerit, mortem non
videbit in æternum. 52 Dixerunt ergo
Iudæi, Nunc cognouimus quia dæmo-
nium habes. [d] Abraham [e] mortuus eſt &
Prophetæ: & tu dicis, Si quis ſermonem
meum ſeruauerit, non guſtabit mortem
in æternum. 53 Nunquid tu maior es
G patre noſtro Abraham, qui mortuus eſt?
[f] & Prophetæ mortui ſunt. Quem te ip-
ſum facis? 54 Reſpondit Ieſus, [g] Si ego
glorifico meipſum, gloria mea nihil eſt.
eſt Pater meus qui glorificat me, quem
vos dicitis quia Deus veſter eſt. 55 [h] &
non cognouiſtis eum, ego autem noui
eum.

a *Quis ex vobis.*] Duo ſunt vobis pręſcripta argumenta ad dignoſeendum verum à falſo propheta, & verū Chriſtum à pſeudoehriſto. Alterum eſt obſeruatio operum ipſius, atque ſignorū ab eodem indicatorum. Alterum verò collatio doctrinæ illius cum doctrina Dei iam olim vobis tradita. vtriuſque autem argumenti cognoſcendi copia vobis facta eſt per me; & tamen non creditis mihi: hoc eſt manifeſtū ſignū vos ex Deo non eſſe: cuius qui ſunt, virtutem agnoſcunt, & veritatē amāt & amplectuntur.

b *Samaritanus es tu.*] Qui ais veritatē non eſſe apud nos; id quod Samaritani aiunt. es ergo factione ac ſecta Samaritanus, quod ad ſcientiam & orationem attinet: quod verò ad opera & ſigna; dæmonium habes.

c *Ego dæmonium non habeo.*] Opera mea non ſunt habentis dæmonium, ſed verè ſunt ſpiritus Dei, quibus manifeſtatur beneficentia Dei erga homines, & gloria ipſius extollitur. his, inquam, operibus honoratur à me Pater. Neque enim ea honoris mei cauſa à me fiunt, ſed Patris honorandi cauſa; quem auctorem ego mihi perpetuò prædico. Et cùm ego Patris honorem procurem, à vobis ignominiosè afficior, propterea quòd Patris honorem quæro: nam non eſt aliud ſtudium meum, quàm Patrē honorare. ergo vos inhonoratis Patrē meum, in quo honorando totus ego ſum. Non enim quęro gloriam meàm: non ergo detrahitis mihi gloriam, quā non quæro neque arrogo neq; poſtulo mihi, ſed Patris. ille autem aget de mea gloria; & iudicabit: namque ego de ea re non ago, ſed de gloria Patris, & ſalute hominum. Facilè ego remittam vobis iſtam culpam quòd à vobis non fuerim honoratus, dummodo ſermo meus excipiatur; qui & gloriam Dei & ſalutem hominum indicat. Ideò repetens id confirmo vobis iterum atque iterum, *Si quis ſermonem*, &c.

d *Abraham*] qui ſermonem Dei ſeruauit, Deumque honore proſequutus eſt, vt in ſcripturis legimus.

e *Mortuus eſt.*] Mortem corporis iſti intelligebant, quæ piis ſomnus eſt: Ieſus mortem animę apertè ſignificabat, dicens *in æternum*.

f *Et Prophetæ mortui ſunt.*] qui verbum Dei mundo attulerunt: non ſolùm nō liberarunt homines à morte, ſed neque ipſi liberati ſunt à morte.

g *Si ego glorifico.*] Si id ago vt me attribuo, conſilio & ſtu io meo vobis ad gloriam propriam meiipſius prædicē, *gloria mea nihil eſt.*] Nam cùm ego Patrem prædicem, ſi id gloriæ meæ cauſa facio; Pater non confirm.bit ea quæ dicta à me ſunt prætextu gloriæ ipſius, cùm ſciat me gloriæ meæ ſtudio agere quòd ſi non confirmat, tunc neq; ego apud me, neque apud vos gloriam habere potero: ſed quia Dei conſilium exequor, Deum glorifico, & ideò Pater virtutis ſuæ ſignis confirmat & me eſſe gloriæ ſuæ curatorem, & ea quæ à me dicuntur, vera eſſe

h *Et non cognouiſtis eum.*] neque in ſua natura & virtute, neque in ſcripturis illius auctoritate editis: id quod doctrina operaque veſtra arguunt. Egò autem noui eum, idque & doctrina & opera mea probant, & omnia accepta

ipsi refero, cuius honori & gloriæ inseruio, non meæ: quòd si secus dicerem & mihi arrogarem doctrinæ actionumque mearum gloriam, aut alterius auctoritatem appellarem, essem mendax similis vobis, qui dicitis hæc à Deo non esse: tunc vobiscum conuenirem, & gloriam fortassè apud vos haberem, ex mendacio à vobis amato.

eum. Et si dixero quia non scio eum: ero
similis vobis, mendax. Sed scio eum, &
sermonem eius seruo. 56 Abrahã pater
vester [i] exultauit vt videret diem meum:
& [k] vidit, & gauisus est. 57 Dixerunt
ergo Iudæi ad eum, [l] Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?
58 Dixit eis Iesus, Amen, amen dico vobis, [m] antequam Abraham fieret, ego sum.
59 Tulerunt ergo lapides vt iacerent in
eum. Iesus autem abscondit se, & exiuit
de templo.

i *Exultauit.*] Abraham in spiritu cupiuit videre per visionem aut experientiam, aut aliam certam reuelationem, quod tempus & quale esset illud Christi: cùm in spiritu quæreret signum possessionis sibi à Deo promissæ, qua significabantur promissa spiritualia per Christum præstanda. ait enim, Domine Deus, vnde scire possum quòd possessurus sim eam?

k *Vidit & gauisus est.*] Nam cùm occubuisset sol, facta est caligo tenebrosa, & apparuit clibanus fumans, & lampas ignis trãsiens inter diuisiones illas. hic magnum mysterium ostensum est Abrahæ.

l *Quinquaginta annos*] Ad eleuandam auctoritatem Iesu hæc pronuntiabantur, qui iunior & nondum inter seniores computandus ab illis dicitur, atque ex consequenti indignus existimatur virorum grauium & maturorũ honore: ideo potius *quinquaginta annos* illi negarunt, quàm triginta duos indicarẽt. Est enim dimidia sæculi pars quinquaginta annorum tempus nondum dimidio sæculo vixisti, & vidisse te dicis Abraham, qui tot sæculis ante fuit.

m *Antequam Abraham fieret.*] Ex duobus verbis *fieri* vel *gigni*, & *esse* alterũ naturam genitam, & in tempore existentem; alterum naturam æternam, principio ac fine carentem significat: maximè verò in præsenti tempore *Ego sum*, quod Deo perpetuum est. Intellexerunt ergo Iudæi ex verborum significatione & vsu illum affirmare de se quòd Abrahamo maior, atque adeò Deus esset. Et quoniam blasphemiæ genus erat grauissimum apud ipsos, vt aliquis Deum sese appellaret, mentito nomine tanquam blasphemum lapidare eum voluerunt, atque ita apud populum damnare.

CAP. IX.

ET præteriens [a] Iesus vidit hominem — 8 ait. 12
cæcum à natiuitate: 2 & interroga- A
uerunt eum discipuli eius, Rabbi, [a] quis
peccauit, hic, aut parentes eius, vt cęcus
nasceretur? 3 Respondit Iesus, [b] Neque
hic peccauit, neque parentes eius: [c] sed
vt manifestentur opera Dei in illo.

CAP. IX.

a *Quis peccauit.*] Non ex palingenesia Pythagoræ (vt quidam aiunt) hæc à discipulis rogantur; sed ex doctrina traditionum & Misnaioth in lib. de Benedictionibus, vbi variæ gratiarum actiones siue supplicationes dictantur pro variis rerum oblatarum argumentis, ex quibus vnum caput ita habet, de Benedict. c. 9. Qui viderit mutilũ, cæcum, lato capite, claudum, erisipela affectum, albuginosum, dicat, Benedictus sit iudex veritatis. Ex qua oratione arguitur omnem huiusmodi affectionem pœnam esse vero Dei iudicio illatam. Cùm ergo occurreret cæcus, quem sciebant non factum, sed natum cæcum: (nam de facto cæco apertè traditio ipsis declarabat, quòd culpa sua id accideret) quærunt cuius culpa factum esset vt cæcus nasceretur, sua ne: atqui sua non videbatur antequã natus esset: vt benedictio illa conueniret, Benedictus qui iudicat veritatem, siue iudex veritatis. maximè cùm expositores interpretentur illud debere intelligi de cæco facto, claudo facto, & de iis qui hoc modo nati sunt ex vtero, &c. Quòd si cæco quocunq; obuio dicendum erat, Benedictus iudex veritatis, reliquum erat cognoscere, an illud iudicium veritatis aduersus parentes esset, vt cæcum filium procrearent. Hoc quoniam in Misnaioth non esset declaratum, neque à Scribis expositum, à magistro doceri cupiunt discipuli.

b *Neque hic peccauit.*] Antequam natus esset peccatum nullum ipse propria voluntate admisit, quia peccandi cõpos nondum erat: neq; parentes eius peccauerunt peccatum, cuius puniendi causa hic cæcus nasceretur; neque omnino ad cuiusquam pœnam, sed ad Dei gloriam, & misericordiæ ac beneficentiæ veritatisque diuinæ argumentum, materiam & signum hic cæcus natus est. id quod neque Misnaioth neque Gamaræ auctores assequi & declarare potuerunt. c *Sed vt manifestentur.*] Natus est cæcus, & cognitus publicè ab omnibus, hoc nomine quòd cæcus natus sit, vt in illo edatur signum operum Dei, qui potest & vult cæcitatem & insipientiam humanis animis remouere, & lucem ac veram notitiam sui afferre & donare. & id facturus est per me. Quamobrem & per me hoc signum edet à se ad hoc missum.

4 Me oportet operari opera eius qui mi-
sit me, [a]donec dies est. [b]venit nox, quan-
do nemo potest operari. 5 quamdiu
sum in mundo, lux sum mundi. 6 Hæc
cùm dixisset, [c]expuit in terram, & fecit
lutum ex sputo, & liniuit lutum super
oculos eius, 7 & dixit ei, Vade, laua in
natatoria Silóe, (quod interpretatur,
Missus.) Abiit ergo, & lauit: & venit vi-
dens. 8 [d]Itaque vicini * & qui * viderāt
eum priùs quia mendicus erat, dicebāt,
B Nónne hic est qui sedebat, & mendica-
bat? Alij dicebant, Quia hic est.
9 Alij autem, Nequaquam: sed similis
est ei. Ille verò dicebat, Quia ego sum.
10 Dicebant ergo ei, Quomodo aperti
sunt tibi oculi? 11 Respondit, Ille homo
qui dicitur Iesus, lutum fecit: & vnxit
oculos meos, & dixit mihi, Vade ad na-
tatoriam Silóe, & laua. Et abij, & laui, &
vidi. 12 *Et dixerunt ei, Vbi est ille? Ait,
Nescio. 13 [e]Adducunt eum ad Phari-
sæos qui cæcus fuerat. 14 Erat autem
sabbathum quando lutum fecit Iesus, &
aperuit oculos eius. 15 Iterum ergo in-
terrogabant eum Pharisęi quomodo vi-
C disset. Ille autem dixit eis, Lutum mihi
posuit super oculos, & laui: & video.
16 Dicebant ergo ex Pharisæis quidam,
Non est hic homo à Deo, [f]qui sabbathū
non custodit. Alij *autē dicebāt, [g]Quo-
modo potest homo peccator hæc signa
r facere?

* eius 1 MS. 5.
* videbant 7 MS. Aug. C.
* Dixerunt ergo 1 MS. C.
* MS. C.

a *Donec dies est.*] Dum nondum sunt damnati tenebris obcæcationis & indurationis hi Iudęi ad quos missus fui.
b *Venit nox.*] Cùm offenderint ad mōtes caliginosos expectabūt lucē, & ponet eam Deus in tenebras & in vmbrā mortis. Nūc volo omnino hominibus vel nolentibus & repugnantibus, tamē in suam ipsorum salutem me probare lucem mundi, quamdiu sum in hoc mundo: & huius rei signum erit quod nunc spectabitis.
c *Expuit in terram.*] Omnis hæc narratio per figuram mysterium continet aduentus & efficacitatis Christi in mundum: quod aliàs exponetur.
d *Itaque vicini.*] Ita publicè constare cœpit miraculum ex testimoniis vicinorum notorum, atque ex dubitatione aliorum, & sua ipsius declaratione.
e *Adducūt eum ad Pharisæos.*] Quidam ex illis qui cognouerant iam miraculum, vt Pharisæis probaretur Iesu virtus hoc etiam argumento manifestissimo, affirmantes illum hominē visu donatum, qui cæcus natus fuerat; quod maius miraculum esset, quàm si cæcus factus restitutus posteà fuisset. Hoc creationis symbolum fuit ex luto, &c.
f *Qui sabbathum non custodit.*] Qui lutum facit in sabbatho, & curat in sabbatho. nam Deus sanctificauit sabbathum, & benedixit diei sabbathi, quia in ipso requieuit ab omni opere quod patrauerat.
g *Quomodo potest homo peccator hæc signa facere?*] Miracula fieri possunt à dæmone & peccatore aliquo modo: signa verò fieri non possunt ita vt signa sint doctrinæ & legationis ac prophetiæ, maximè signa cum ipso professionis argumento conuenientia; hæc nō potest facere aliquis qui à Deo ad eam rē non sit constitutus. Sunt enim signa Dei siue sigilla auctoritatis diuinæ.

facere? Et schisma erat inter eos.
17 Dicunt ergo cæco iterum, Tu, quid
dicis de illo "qui' aperuit oculos tuos? ' quis c.
Ille autem dixit, ᵃ Quia propheta est.
18 Non crediderunt ergo Iudæi de illo,
quia cæcus fuisset & vidisset, donec vo-
cauerunt parentes ᵇ eius qui viderat:
19 & interrogauerunt eos, dicentes, Hic
est filius vester, quem vos dicitis quia cę-
cus natus est? Quomodo ergo nūc videt?
20 Responderunt eis parentes eius, & di-
xerunt, Scimus quia hic est filius noster, D
& quia cęcus natus est: 21 quomodo
autem nunc videat, nescimus, aut quis
eius aperuit oculos, nos nescimus: ipsum
interrogate: ætatē habet, ipse "de' se"lo- "pro ME. 'loquatur c.
quatur'. 22 Hęc dixerunt parentes eius,
quoniā timebant Iudęos. iam enim con-
spirauerant Iudęi, vt si quis ᶜ eum confi-
teretur "esse' Christum, extra synagogā - 3 MS. Aug. e.
fieret. 23 Propterea parentes eius dixe-
runt, Quia ætatem habet, ipsum inter-
rogate. 24 Vocauerunt ergo rursum ho-
minem qui fuerat cæcus, & dixerunt ei, E
ᵈ Da gloriam Deo. nos scimus quia hic
homo peccator est. 25 Dixit ergo "eis' - 4 MS. Aug. e.
ille, Si peccator est, nescio: ᵉ vnum scio,
quia cæcus cùm essem, modò video.
26 Dixerunt ergo illi, Quid fecit tibi?
quomodo aperuit tibi oculos? 27 Re-
spondit eis, Dixi vobis iam, & * audistis: * non c. h
quid iterum vultis audire? nunquid &
vos

a *Quia propheta est.*] Ex cæco illustratus euasit non solùm sensu, sed intellectu & animo: atque id opus vnum Dei fuit ex iis quę manifestanda in illo significauerat Iesus, sensit effectu in se, cognito illum esse prophetam à Deo missum.

b *Eius qui viderat.*] Vidisse illum apertum exploratumque erat. an cęcus natus esset non credebatur iis qui veritati aduersabatur. verùm hæc illorum incredulitas Dei gloriam magis promouebat ipsis inuitis.

c *Eum confiteretur esse Christum.*] esse vnctum illum promissum à Deo, expectatum à patribus, *extra synagogā fieret*, excommunicatus censeretur, habereturque tanquā Samaritanus aut ethnico deterior.

d *Da gloriam Deo.*] Ne dissimules aut celes id quod conscientia tua sentit, hactenus aut simulasti aut dissimulasti.

e *Vnum scio.*] conscius mihi sum, & id attestor, me cæcum anteá nunc videre.

vos vultis discipuli eius fieri? [28] Male-
dixerunt ergo ei, & dixerunt, Tu disci-
pulus illius sis: nos autem Moysi disci-
puli sumus. [29] Nos scimus quia Moysi
locutus est Deus: hunc autem nescimus
F vnde sit. [30] Respondit ille homo, &
dixit eis, In hoc enim mirabile est quia
vos nescitis vnde sit, & aperuit meos o-
culos. [31] scimus autem [a] quia peccato-
res Deus non audit: sed si quis Dei cul-
tor est, & voluntatem eius facit, hunc
exaudit. [32] [b] A seculo non est auditum
(* aperuit quis MS.) quia "quis aperuit' oculos cæci nati.
[33] [c] Nisi esset hic à Deo, non poterat face-
re quicquam. [34] Responderunt, & di-
xerunt ei, [d] In peccatis natus es totus, &
tu doces nos? Et eiecerunt eum foras.
[35] Audiuit Iesus quia eiecerunt eum fo-
G ras: & cùm inuenisset eum, dixit ei, Tu
credis in filium Dei? [36] Respondit ille,
& dixit, [e] Quis est, Domine, vt credam
in eum? [37] Et dixit ei Iesus, Et vidisti
eum: & qui loquitur tecum, ipse est.
[38] At ille ait, Credo, Domine. Et próci-
(- 1 MS.C.E.) dens adorauit eum. [39] Et dixit ⁻ei' Iesus,
In iudicium ego in hunc mundum veni:
vt qui non vident videant, & qui vident
cæci fiant. [40] Et audierunt quidam ex
Pharisæis qui cum ipso erant: & dixerũt
ei, Nunquid & nos cæci sumus? [41] Di-
xit eis Iesus, [f] Si cæci essetis, non habere-
tis peccatum. nunc verò dicitis, Quia

a *Quia peccatores Deus non audit.*] vt in peccati eorum confirmationem faciat signum, si hic peccaret dicēdo se à Deo missum, non confirmaretur signo beneficentiæ. ergo facit voluntatem Dei & cultum procurat, ideóque à Deo confirmatur exauditus.

b *A seculo non est auditum.*] Hoc est singulare Dei miraculum, & nouum nouique exempli, quod ad mendacij cõfirmationem editum esse dicere absurdissimum est.

c *Nisi esset*] à Deo missus, & se missum & profectum à Deo profiteretur, non poterat quicquam facere in signũ professionis suæ.

d *In peccatis natus es totus.*] Hoc affirmabant Iudæi, ex illa sua supplicatione Misnaioth vltra quàm nihil sapiebant.

e *Quis est, Domine.*] Credo eum venisse: namque signo in me facto noui virtutem illius: & cupio eum cognoscere, vt fidem meam in eum intendam.

f *Si cæci essetis.*] Si vos agnosceretis cæcos & ignaros veritatis atque illuminationis egentes, & cuperetis illuminari, nec videretis signa quæ vidistis, neque cognouissetis verba quę locutus sum vobis, non haberetis peccatum incredulitatis: sed vos fatemini videre & sentire quæ à me aguntur. ergo peccatum vestrum incredulitatis vestra culpa constat nunc & confirmatur vobis.

videmus. Peccatum * vestrum manet. * ergo ms. c.s.

CAP. X.

AMen, [a] amen dico vobis, [b] qui non in- A
trat per ostium in ouile ouium, sed
ascendit aliunde, ille fur est & latro.
2 [c] Qui autem intrat per ostium, pastor
est ouium. 3 Huic ostiarius aperit: &
oues vocem eius audiunt: & proprias o-
ues vocat nominatim, & educit eas.
4 Et cùm proprias oues emiserit, ante eas
vadit: & oues illũ sequuntur, quia sciunt
vocem eius. 5 Alienum autem non se-
quuntur, sed fugiũt ab eo: quia non no-
uerunt vocem alienorum. 6 [d] Hoc pro-
uerbium dixit eis Iesus. Illi autem non
cognouerunt quid loqueretur eis.
7 [e] Dixit ergo eis iterum Iesus, Amen, a-
men dico vobis, quia [f] ego sum ostium B
ouium. 8 Omnes [g] quotquot venerunt *, * ante me ms. eq.
fures sunt & latrones: sed non audierunt
eos oues. 9 Ego sum ostium. Per me si
quis introierit, saluabitur: & [h] ingredie-
tur & egredietur, & pascua inueniet.
10 Fur non venit nisi vt furetur & mactet
& perdat. Ego veni vt [i] vitam habeant, &
abundãtius habeant. 11 Ego sum pastor *Isa.40.c.11 Ezec.34.c.11 & 37.f.24*
bonus. [k] Bonus pastor animam suã * dat * ponit ms. r.c.s.
pro

CAP. X.

a *Amen, amen*] Hoc sermone denuo Iesus munus, legationem & efficacitatem, auctoritatemque suam Iudeis exponit, & omnibus nota hæc esse curat in ipsorum vtilitatem & salutem.

b *Qui non intrat per ostium.*] qui Ecclesiæ Dei ministerium profitetur, & non agnoscit caput Ecclesiæ, neque illius auctoritatem & virtutem prædicat & prosequitur, non Dei aut Ecclesiæ res agit, sed suas; nihil confert, imò maximè nocet Ecclesiæ.

c *Qui autem intrat per ostiũ.*] Qui fundamentum doctrinæ suæ iacit in solida petra, beneque iacit, hic verã disciplinam & vtilem instituit; hic à Deo admittitur, recipitur & iuuatur. discipulos iuuat & rectè ducit, doctrina simplici & vtilissima; cuius discipuli capaces sunt non solùm cognitione, sed vtilitatis experientia. & cognoscitur illius doctrina apta, simplex, constans, & omnino probanda.

d *Hoc prouerbium.*] Hanc allegoriam ita nudam ex rei rusticæ ratione petitam, quam illi cognouerunt allegoriã esse mysteriis plenam, verùm non intellexerunt sententiam & mentẽ pronuntiantis.

e *Dixit ergo eis iterum.*] Allegoriæ pronuntiatæ significationem per partes explicat Iesus, asserens se vnicum esse mundi saluatorẽ, vnicum salutis Pontificem, atque adeò ipsam salutẽ hominum, qui venientes ad se, suiq; gregis esse volentes, ex morte æterna ad vitam æternam traducat; traductos asserat & custodiat, tutosque reddat ab omnibus insidiis, quas humani generis hostis hominibus molitur; in quas ceteri omnes cadent, quicunque in præsidio ac tutela virtutis & efficientiæ Christi non latuerint.

f *Ego sum ostium ouium.*] Quotquot in regnum cælorum cooptandi sunt, per me intrent necesse est, ita vt mihi coniungantur, diuinæ humanæque meæ naturæ participes effecti per donum Spiritus sancti à Patre missum.

g *Quotquot venerunt.*] dicentes se esse Messias, non oues iuuandi & conseruandi, sed diripiendi ac deuorãdi caussa venerunt, sua cupiditate & ambitione, non Dei auctoritate & virtute ducti. Oues quæ verè expectabant regnum Dei, & sciebant aliam rem esse quàm terrenam, sentientes illorum voces, quæ aliter sonabant quàm verba vitæ æternæ sonant, non audierunt illos.

h *Ingredietur & egredietur.*] habebit sui potestatem & veram libertatem, non carnalem, aut vanam & imaginariam, sed spiritualem. Vbi enim spiritus Christi, ibi libertas: non vt secundùm carnem viuatur, sed vt secundùm Spiritum ambuletur. & inueniet pascua diuinæ prouidentiæ alentis eum spiritualibus bonis.

i *Vitam habeant*] æternam, liberati à morte, & abundantius habeant donum fidei, charitatis, spei, consolationis, & omnium virtutum.

k *Bonus pastor.*] qui oues amo, foueo, tueor, atque ex amore ac dilectione seruo & pasco, spiritualibusque bonis expleo.

6 MS. c. 5. pro ouibus ⁻suis'. 12 [a]Mercenarius au-
tem & qui non est pastor, cuius non sunt
C oues propriæ, videt lupum venientem,
& dimittit oues, & fugit: & [b]lupus rapit,
& dispergit oues. 13 Mercenarius au-
tem fugit, quia mercenarius est: & non
pertinet ad eum de ouibus. 14 Ego sum
pastor bonus: [c]& cognosco meas, & co-
Mat. 11. d. 27 Luc. 10. d. 22 gnoscunt me meæ. 15 [d]Sicut nouit me
Pater, & ego agnosco Patrem: & animã
5 MS. c. 5. meam pono pro ouibus ⁻meis'. 16 [e]Et
Mat. 28 d. 19 Mar. 16. d. 15 alias oues habeo quæ non sunt ex hoc
Luc 24. g. 47 Act. 10. f. 35 ouili: & illas oportet me adducere, [f]&
13. g. 47. 15. b. 7. vocem meam audient, & fiet vnum oui-
Gal. 1. b. 9 Ezec. 37. f. 22 le & vnus pastor. 17 Propterea me dili-
Isa. 53. b. 7 git Pater, quia [g]ego pono animã meam,
vt iterum sumam eam. 18 [h]Nemo tol-
lit eam à me: sed ego pono eam à meipso.
potestatem habeo ponendi eam: &
potestatem habeo iterum sumendi eam.
Hoc mandatum accepi à Patre meo.
D 19 Dissensio iterum facta est inter Iudęos
propter sermones hos. 20 Dicebant au-
tem multi ex ipsis, Dęmonium habet &
insanit: quid eum auditis? 21 Alij dice-
bant, Hæc verba [i]non sunt dæmonium
habentis. nunquid dæmonium potest
Math. 4. f. 36. 19 cæcorum oculos aperire? 22 Facta sunt

r 3 autem

a *Mercenarius.*] Qui non ouium salutis causam & curam suscipiũt, sed suis ipsorum commodis consulunt, ij diripiunt populos & spoliant, & oblatis periculis animorum non defendunt.

b *Lupus.*] Diabolus cum tenebris suis falsæ & perniciosæ aut inutilis doctrinæ ministri.

c *Et cognosco meas.*] quæ mihi traditæ sunt à Patre, ingressæ per me in ouile & regnum cælorum, quod in hac vita inchoatur, ipsas ego cognosco tanquã membra corporis mei arcana & inenarrabili cognitione: & illæ me; illæ, inquam, quæ meæ propriè & re ipsa sunt, arcana & admiranda cognoscunt cognitione, vt membra caput cognoscunt.

d *Sicut nouit me Pater.*] qui in me est, & ego agnosco Patrem in quo sum, & vitam expositurus sum sanguinemq; effusurus, vt oues quæ me sequi voluerint, liberem è morte ac tyrannide & seruitute peccati & diaboli.

e *Et alias oues habeo.*] à Patre meo destinatas mihi, quæ non sunt ex hoc ouili filiorum Israel, sed ex gentibus & populo filiorum Edom, de quo scriptũ est, Maior seruiet minori.

f *Et vocem meam audient.*] Euangelium salutis eorum: & fiet vnum ouile, vnũ regnum cælorum, vna Ecclesia, & vnus pastor ipse ego, in quo coniunctæ omnes erunt tanquam membra in capite.

g *Ego pono animam meam.*] in mortem, ad extinctionẽ peccati, veneni ac mortis ouium mearum, & *iterum sumã eam* in resurrectionem non meam solùm, sed omnium membrorum meorum, hoc est, ouium omnium quæ mecum & in me resurgent in iustificationem vitæ.

h *Nemo tollit.*] Cùm moriar, nõ moriar, quia effugere mortem nõ possim; sed quia nolim effugere mortem, quã sponte & libẽter subibo, vt Patri obediam in salutem ouiũ quas amo possum exponere vitam, & virtute propria qua Deus sum efficere, vt mors mea sit redemptio pro multis. hãc potestatem habeo ex natura mea & à Patre meo: namque vnum sumus ego & Pater. Possum iterũ sumere, quia Deus sum, ipsa vita sum, Filius hominis sum, ipsa puritas & sanctitas humanæ naturæ, ideoq; nõ obnoxius corruptioni & vinculis inferni & sepulchri, & sumens iterum animã possum mecum resuscitare eos qui mecum commortui fuerint. & *hoc mandatum accepi à Patre meo*, quod vobis expono.

i *Non sunt dæmonium habentis.*] Namque hæc verba vitam æternam, salutem hominum, diuinam voluntatem & virtutem annuntiant, quæ omnia aliena sunt ab ingenio, consilio, instituto & studio dæmoniorum. Deinde etiam confirmantur signo beneficentiæ atque efficacitatis diuinæ, dæmoniorum viribus negato. Nam quod non sit, vt sit, efficere non potest dæmõ: non habet potestatem creandi neque naturalem neque permissam; atque ita ne eos etiam qui accidenti aliquo aut morbo videndi facultatem amiserunt, oculos aperire & restituere non potest dæmonium, nedum eorum qui cæci & videndi facultate omnino priuati nascuntur.

autē *Encænia in Ierosolymis: & hyems
erat. 23 Et ambulabat Iesus in templo,
in porticu Salomonis. 24 Circundede- E
runt ergo eum Iudæi, & dicebant ei,
Quousque animam nostram [b] tollis? si
tu es Christus, dic nobis palàm. 25 Re-
spondit eis Iesus, *Loquor vobis, & non
creditis. opera quæ ego facio in nomine
Patris mei, hæc testimonium perhibent
de me: 26 sed vos non creditis, quia non
estis ex ouibus meis*. 27 Oues meæ vo- *sicut dā vobis a.c.
cem meam audiunt: & ego cognosco eas,
& [d] sequuntur me. 28 & ego vitam æter- F
nam do eis: & non peribūt in æternum,
& non rapiet eas quisquā de manu mea.
29 Pater meus "quod dedit mihi, maius* *qui dedit mihi, ma a.c.s.
omnibus est: & nemo potest rapere de
manu Patris mei. 30 Ego & Pater vnum
sumus. 31 Sustulerunt *lapides Iudæi, *ergo iterū a.c.s.
vt lapidarent eum. 32 Respondit eis Ie-
sus, Multa bona opera ostendi vobis ex
Patre meo, propter quod eorum opus
me lapidatis? 33 Responderunt ei Iudæi,
De bono opere non lapidamus te, sed de
blasphemia, & quia tu homo cùm sis,
facis teipsum Deum. 34 Respondit eis
Iesus, Nónne scriptum est [e] in lege vestra, Psal. 82.6
quia Ego dixi, dij estis? 35 Si illos dixit
deos, ad quos sermo Dei factus est, &
non potest solui scriptura: 36 [f] quem
Pater sanctificauit & misit in mundum, G
vos dicitis, Quia blasphemas: quia dixi
Filius

a *Encænia.*] Festum dedicationis templi, quod vigesima quinta die lunationis Nouēbris ex Ecclesiæ decreto Machabæorum tempore institutum est.

b *Tollis.*] suspensam esse & ancipitem pateris.

c *Loquor vobis.*] Diuinorum oraculorum auctoritate & testimonio vobis iam diu est quod expono id quod sum. Deinde etiam signis, portentis & miraculis eadem confirmo, asserens ea nomine & auctoritate Patris mei fieri. hæc est summa examinationis veritatis vobis à Deo per Mosem tradita, per Prophetas repetita: *sed vos non creditis, quia non estis ex ouibus meis*. quæ Euangelij vocem eùm audierint, fide exeipiūt, & obedientia sequuntur.

d *Sequuntur me*] fide & obedientia: & ita sequunę me excipere paratum assequuntur, & vitam æternam do eis, donans memetipsum eis. & postquam verè & re ipsa habent vitam æternam; factæ membra viua mea, non peribunt in æternum, quia nec ipsæ discedere volent à me, qui vita earum sum; neq; alicuius aduersarij potestate, vi, insidijs aut dolis poterunt à me auelli & separari, vtpote defensæ à me, & à Patre meo protectæ, cuius virtuti, efficaciæ, amori & voluntati nihil præterea cōparari potest. Itaque quod meum est, Patris mei est; quod ego seruo, ille seruat namque *ego & Pater vnum sumus*, tū natura diuina, tum consilio & proposito; quatenus etiā Filius hominis sum consilio & proposito eodem cum Patre sum.

e *In lege vestra*] in religionis & doctrinæ vestræ libris, à Spiritu sancto per manum Prophetæ, qui & legem intelligebat & obseruabat, scriptū est: Iudices & magistratus munere suo fungētes, à Deo *Deos* esse appellatos: idque in ipsa lege Mosis constat לא תיראו מפני איש כי משפט אלהים הוא.

f *Quem Pater sanctificauit.*] Si magistratibus & iudicibus à Mose, vel à populo vel à rege aut principe delectis verè adscribitur nomen Dei, idque ex sententia diuina, cur dicetis eum blasphemare, qui non sibi Dei nomen manifestè arrogat, sed potius numen ipsum diuinum apertè exhibet, approbāte Patre manifestissimis testimonijs. & ostēdente illum esse delectum, separatum atque adornatum; denique vltra omniū hominum aliorum comparationē longè excellentiùs sacratum & missum in hunc mundum, éstne blasphemare operibus & actionibus ostendere aliquid antequàm pronuntietur, est blasphemare eum virtute sese præbere, quē Pater voce de cælo Filium suū dixerit?

Filius Dei sum? 37 Si non facio opera
Patris mei, nolite credere mihi. 38 Si
autem facio, & si mihi non vultis crede-
re, operibus credite: vt cognoscatis &
credatis quia Pater in me est, & ego in
Patre. 39 Quærebant ergo eum appre-
hendere: & exiuit de manibus eorum.
40 Et abiit iterum trãs Iordanem in eum
locum vbi erat Iohannes baptizans pri-
mùm: & mansit illic. 41 & multi vene-
runt ad eum, & dicebant, Quia g Iohan-
nes quidem signum fecit nullum. Om-
nia autem quæcunque dixit Iohannes de
hoc, vera erant. 42 Et multi crediderunt
in eum.

g *Iohannes quidem signum fecit nullum.*] Iohannes propheta fuit missus à Deo, & talis publicè habitus; & quanquam signũ nullum fecit, veniebamus ad eũ, & baptizabamur, fidem habentes doctrinæ illius: & dixit ille hunc esse excipiendum Filium Dei, agnum Dei; & cresciturum virtute, miraculis, doctrina, ac demum efficacitate tollendi peccata, & baptizandi Spiritu sancto: & videmus verissima esse ea quæ de hoc Iohannes dixit: namque hic signis & miraculis à Deo comprobatus ornatusque est, præterquam quod auctoritas & asseueratio atque testimonia Iohannis vera erant, & tali teste dignissima, ille igitur hunc suscipiendum nobis indicauit.

CAP. XI.

A ERat autem quidam a languens b Laza-
rus à Bethania, de castello Mariæ &
Marthæ b sororis eius. 2 (Maria autem
erat quæ vnxit Dominum vnguento, &
extersit pedes eius capillis suis: cuius fra-
ter Lazarus infirmabatur.) 3 Miserunt
ergo sorores eius ad eum, dicentes, Do-
mine, ecce quem amas, infirmatur.
4 Audiens autem Iesus, dixit eis, Infir-
mitas hæc a non est ad mortem, sed pro
gloria Dei: vt glorificetur filius Dei per
eam. 5 Diligebat autem Iesus Marthã,
& sororem eius Mariam, & Lazarum.
6 Vt ergo audiuit quia infirmabatur, tũc
quidem mansit in eodem loco duobus
diebus: 7 deinde post hæc dicit discipulis
suis,

a infirmus MS. b sororum MS. Aug.
Mat. 26.a.7 *Luc.* 7.f.37 *Infr.* 12.a.3

CAP. XI.

a *Non est ad mortem.*] Morbus hic nõ allatus est vt vita laborãtis terminetur, tanquam postremus illius vitæ terminus, vt in aliis mortalibus effici solet; sed causa huius morbi est, vt ex ipsius exitu spectetur publicè exemplum voluntatis Dei erga hominum vitam & salutem.

suis, Eamus in Iudæam iterum. 8 Di-
cunt ei discipuli, Rabbi, nunc quærebāt
te Iudæi lapidare: & iterum vadis illuc?
9 Respōdit Iesus, [a] Nónne duodecim sunt B
horæ diei? Si quis ambulauerit in die, nō
offendit: quia lucem huius mundi videt:
10 [b] si autem ambulauerit in nocte, offen-
dit: quia lux non est in eo. 11 Hæc ait:
& post [*] hæc dicit eis, Lazarus amicus [*] hoc ait
noster dormit: sed vado vt à somno ex-
citem eum. 12 Dixerunt ergo discipu-
li eius, Domine, [c] si dormit, saluus erit.
13 Dixerat autem Iesus de morte eius: illi
autem putauerunt quia de dormitione
somni diceret. 14 Tunc ergo Iesus dixit
eis manifestè, Lazarus mortuus est:
15 [d] & gaudeo propter vos, vt credatis,
quoniam non eram ibi. sed eamus ad eū.
16 Dixit ergo Thomas qui dicitur Didy-
mus, ad condiscipulos: [e] Eamus & nos,
vt moriamur cum eo. 17 Venit itaque
Iesus: & inuênit eum quatuor dies iam
in monumento habentem. 18 (Erat au- C
tem Bethania iuxta Ierosolymam quasi
stadiis quindecim.) 19 [f] Multi autem ex
Iudæis venerāt ad Martham & Mariam,
vt consolarentur eas de fratre suo.
20 Martha ergo vt audiuit quia Iesus ve-
nit, occurrit illi: Maria autem domi se-
debat.

a *Nōne duodecim horæ.*] Artificialis dies à Solis exortu ad occasum vsque dimidiam cœli partem metitur super terrā, ea in duodecim horas artificiales diuiditur: & hoc perpetuum est, siue longæ siue breues dies contingant, tamen duodecim horas hoc modo numerare est. & qui diem præscriptum habet, & quid singulis horis agēdum sibi sit probè tenet, munus pensumque suum rectè absoluit, vtpote cum horis diei sibi constituti collatum, atque ita suū iter metitur, vt pro temporis ratione absoluat: & cùm lucem habeat, qua viam inspicere possit, nō impingit aut offendit, quanquam offendicula in via reperiat, quæ ab illo vitari facilè possunt, vtpote viam vidente ex lucis vsura. Hac similitudine significare voluit Iesus muneris, officij ac ministerij sui pensum non casu, sed consilio diuino sibi esse datum, & se suum tempus habere diuinitus præscriptum, ad actionū suarum partes omnes explendas, atq; hac luce fungentē & vtentē, non possè impediri aut perturbari quibuscunque offendiculis, quamuis plurimis & maximis, per aduersarios, vel dæmones, vel homines oblatis, quippe quæ eius lucis qua ipse vteretur, beneficio & virtute præuideri & caueri, declinari atq; etiam remoueri superarique possent. Ideò cùm partes pensi sui plures absolutæ iam essent, offendiculis omnibus non obstātibus, supererat reliquas absoluere, semoto metu offerendorum offendiculorum, quæ in luce voluntatis & consilij Dei ambulanti nihil plus impedimenti afferri poterant, quàm ea quæ iam oblata præteritaque fuissent.
b *Si autem ambulauerit in nocte.*] non secutus consilij voluntatisque Dei lucē.
c *Si dormit, saluus erit.*] Ex vulgata sententia ab antiquis accepta, & in Misnaioth tradita tractatu De benedict. c.9. in hanc sententiam: Pulchrum signum ægroto ex vna sex rerum obseruatur, eæ sunt sternutatio, sudor, solutio alui, effluxio, somnus, & somnia.
d *Et gaudeo propter vos.*] Propter vos gaudeo me non fuisse ibi cùm ille moreretur, vt credatis, vt multis argumētis confirmetis vestram de me fidem, quòd dixerim vobis morbū illius esse vt manifestetur gloria Dei: & cùm potuerim ire antequam moreretur, expectauerim illius mortem, ad ostendendum signum gloriæ Dei; & certiores vos fecerim obitus illius, ac somnum eum vocarim, vt intelligatis hæc omnia consilio diuino euenisse, cuius ego particeps & minister sum.
e *Eamus & nos, vt moriamur cum eo.*] Cum Lazaro moriamur: nam post mortem illius quid attinet ire ad eum, nisi vt moriatur ille cum Lazaro, & nos etiam?
f *Multi autem ex Iudæis.*] quibus Deus vsus est pro testibus miraculi ac signi per Filium edendi.

debat. 21 Dixit ergo Martha ad Iesum,
Domine, si fuisses hîc, frater meus non
fuisset mortuus. 22 sed & nũc scio quia
quæcunque poposceris à Deo, dabit ti-
bi Deus. 23 Dicit illi Iesus, Resurget
frater tuus. 24 Dicit ei Martha, Scio
Sup. 5. e. 29 Luc. 14. c. 14 quia resurget in resurrectione, in nouis-
simo die. 25 Dixit ei Iesus, [a] Ego sum re-
Sup. 6. d. 33 e. 47. surrectio & vita: qui credit in me, [b] etiam
si mortuus fuerit, viuet. 26 & omnis
qui viuit, & credit in me, non morietur
in æternum. Credis hoc? 27 Ait illi, Vti-
D que, Domine, ego [c] credidi quia tu es
* viui usq. b 7 MS. S. Christus filius Dei * qui in b hunc mun-
dum venisti. 28 Et cùm hæc dixisset,
abiit, & vocauit Mariam sororem suam
silentio, dicens, Magister adest, & vocat
a surrexit MS. S. te. 29 Illa vt audiuit, a surgit citò, & venit
ad eum. 30 nondum enim venerat Ie-
sus in castellum. sed erat adhuc in illo
loco vbi occurrerat ei Martha. 31 Iudęi
ergo qui erant cum ea in domo, & con-
solabantur eam, cùm vidissent Mariam
quia citò surrexit & exiit, secuti sunt
eam, dicentes, Quia vadit ad monumẽ-
tum, vt ploret ibi. 32 Maria ergo cùm
venisset vbi erat Iesus, videns eum, ceci-
dit ad pedes eius, & dicit ei, Domine, si
fuisses hîc, nõ esset mortuus frater meus.
33 Iesus ergo vt vidit eam plorantem, &
Iudæos qui venerant cum ea, plorantes,
[d] infremuit spiritu, & turbauit seipsum,

f 34 &

a *Ego sum resurrectio & vita.*] resurrectio spiritualis eorum qui mortui sunt peccatis & delictis carnis suæ, & parentum etiam suorum originali culpa, & vita eorum qui sic resurrexerint, vita, inquam, æterna. articulus hic præsentis miraculi signo confirmatus fuit à Deo.

b *Etiam si mortuus fuerit.*] morte corporis, & ante meum aduentum obierit diem suum, tamen in resurrectione viuet in æternum vita diuina sibi à me communicata: & præsentibus ac futuris qui in me crediderint, communicabo etiam hoc donũ viuentibus & sentiẽtibus vt viuãt vita illa diuina in ęternum; vita, inquam, ęterna, quibus corporis mors somnus erit, ad resurrectionem vitæ æternæ initus. Hæc summa virtutis efficacitatisque meæ ratio est.

c *Credidi quia tu es Christus filius Dei.*] Quanquam ego tãtum mysterium assequi & cognoscere nunc non possum, tamen credo te esse Dei filium, vnctum diuina virtute & auctoritate, & missũ in mundum ad id efficiendum & præstandum, quod diuinis promissis de hominum salute continetur.

d *Infremuit spiritu.*] propter exiguam Mariæ & aliorum fidem; quamobrem etiam lachrymatus est.

34 & dixit, Vbi posuistis eum? Dicunt ei, E
Domine, veni & vide. 35 Et lachryma-
tus est Iesus. 36 Dixerunt ergo Iudæi,
Ecce quomodo amabat eum. 37 Qui-
dam autem ex ipsis dixerunt, Non pote-
rat hic, qui aperuit oculos cæci*, facere, Supr. 9. a. 6
vt * hic non moreretur? 38 Iesus ergo * nati Mss. * & 3 Ms. Aug. c. 1.
[a] rursum fremens in semetipso, venit ad
monumentum. erat autem spelunca: &
lapis superpositus erat ei. 39 Ait Iesus,
Tollite lapidem. Dicit ei Martha soror
eius qui mortuus fuerat, Domine, iam
fœtet: quatriduanus est enim. 40 Dicit
ei Iesus, Nónne dixi tibi[b] quoniam si cre-
dideris, videbis gloriam Dei? 41 Tule-
runt ergo lapidem. Iesus autem eleuatis
sursum oculis, dixit, Pater,[c] gratias ago
tibi quoniam [d] audisti me. 42 ego autem
sciebam quia semper me audis; sed pro-
pter populum qui circunstat, dixi, vt cre-
dant quia tu me misisti. 43 Hæc cùm
dixisset, voce magna clamauit, Lazare,
veni foras. 44 Et statim prodiit qui fue-
rat mortuus,[e] ligatus pedes & manus in-
stitis, & facies illius sudario erat ligata. F
Dixit eis Iesus, Soluite eum, &[f] sinite ab-
ire. 45 Multi ergo ex Iudæis qui vene-
rãt ad Mariam * & Martham, & viderãt * Ms. ed.
quæ fecit Iesus,[g] crediderunt in eum.
46 Quidam autem ex ipsis abierunt ad
Pharisæos, & dixerũt eis quæ fecit Iesus.
47 Collegerunt ergo Põtifices & Pharisæi
concilium,

a *Rursum fremens.*] ex dolore cõcepto propter incredulitatem illorũ, & animorum stupiditatem, qui miraculorũ illorum non intelligerent rationem, nec aduerterent significationem.

b *Quoniam si credideris*] me esse resurrectionem & vitam æternam hominum, videbis rei huius signum hodie publicè ad Dei gloriam, & confessionem atque gratulationem amoris eius erga homines edendum.

c *Gratias ago tibi.*] Discrimen est inter petitionem & confessionem, tum argumento, tum orationis forma. Petitione postulamus quod non habemus; confessione testamur coram Deo nos habere aliquid ab ipso, gratulamurque. Illud genus inchoari solet ab antiquis hoc modo: Sit volũtas à facie tua, &c. Hoc verò, *Gratias ago tibi*, vel, Confiteor tibi. ita ipso orationis genere & stylo testatus est Iesus coram Deo & hominibus illis huius rationis non expertibus, se esse compotẽ huius quã profitebatur auctoritatis & signorum etiam ad id confirmandum edendorum.

d *Audisti me.*] petentem à te declarationem manifestam, quòd ego sim filius tuus, & à te missus, idque certissimum mihi est semper. sed hoc dico, vt testeris gloriam tuam à me procurari ad hanc rem misso in hominum salutem & vitam: vt cum hoc dicto testimonium conueniat facti mei ab his modo spectandi.

e *Ligatus pedes & manus.*] & tamẽ non impedientibus ligamentis illis, nec sudario quod oculos velabat, prodiit & venit foras: nimirum id efficiente voce Iesu, cui maiora & tenaciora vincula mortis videlicet obsistere non potuerunt.

f *Sinite abire.*] iam inter viuos agere, & vitæ vsura frui: neque enim in speciem, sed verè viuus est.

g *Crediderunt in eum.*] resurrectionem & vitam hominum se esse professum, & illo signo testatum.

°faciemus MS. Aug. 8. concilium, & dicebant, Quid "facimus',
quia hic homo multa signa facit. 48 Si
dimittimus eum sic, omnes credent in
° & 9 MS. 6. eum: & venient Romani, & tollent° no-
strum locum & gentem. 49 Vnus au-
– 8 MS. Aug. G. Inf. 18. c. 14 tem ex ipsis Caiphas – nomine', cùm esset
G Pontifex anni illius, dixit eis, Vos nesci-
tis quicquam, 50 nec cogitatis quia ex-
° vobis o. pedit "nobis' vt vnus moriatur homo pro
populo, & non tota gens pereat.
51 Hoc autem ᵃ à semetipso non dixit: sed
cùm esset pontifex anni illius, propheta-
uit quòd Iesus moriturus erat pro gente:
* & MS. C. 5. 52 & non tantùm ᵇ pro gente, sed vt * fi-
lios Dei qui erant dispersi, congregaret
in vnum. 53 Ab illo ergo die cogitaue-
runt vt interficerent eum. 54 Iesus ergò
ᶜ iam non in palam ambulabat apud Iu-
° Ephraim o. Hier. l. de locis Hebraicis: Syra, vtro modo legantur, licet. dæos, sed abiit in regionem iuxta deser-
tum in ciuitatem quæ dicitur "Ephrem',
& ibi morabatur cum discipulis suis.
55 Proximum autem erat Pascha Iudæo-
rum: & ascenderunt multi Ierosolymam
° purificarẽt MS. C. 6. de regione ante Pascha, ᵈ vt "sanctifica-
rent' seipsos. 56 Quærebant ergo Ie-
sum: & colloquebantur adinuicem, in
templo stantes, Quid putatis, ᵉ quia non
vênit ad diem festum? Dederant autem
Pontifices & Pharisæi mandatum, vt si
quis cognouerit vbi sit, indicet, vt ap-
prehendant eum.

a *A semetipso non dixit*] Non quòd non cognosceret quid diceret, sed qui quãtum mysterij & argumẽti illa sua sententia contineretur, non intelligeret satis: motus est suo consilio ad dãdam sententiam contra Iesum ex odio & inuidia: sed eam sententiam ita proferri & pronũtiari voluit Deus, vt non aliàs melius & plenius interpretari quis intelligendo possit, quàm vt ad salutem publicam totius mundi referat: idque factum est munere & officio Pontificis; vt Deus, ex quo illius pontificatus auctoritas constabat, ore ipsius Pontificis testaretur salutem publicam populi Israelitici, & aliarũ gentium veteris Testamenti pontificatu & sacrificiis effici nõ posse aut afferri; sed vnius Sacerdotis noui Testamenti hostia & munere.

b *Pro gente.*] atque ideò pronuntiauit pro populo: *& vt filios Dei qui erãt dispersi*] hoc significatum est illa sententiæ parte; *& non tota gens pereat.*

c *Iam non in palam ambulabat.*] Quia iam absoluerat legationem suam, quà se Euangelistam, & regni Dei annuntiãdi ac fidei & pœnitẽtiæ exigẽdæ ministrũ exhiberet, & signa omnia ediderat quæ ad suã auctoritatẽ confirmãdam decreta fuerant. Ergo secedit, vt bonis & piis de se cogitandi & cognoscendi studium augeat; inuidis ac veritatis aduersariis aduersum seipsos peccãdi occasiones minuat: atque interim expectet donec se palam populo regem exhibeat à Deo promissum.

d *Vt sanctificarent seipsos.*] Nazarenorũ abstinẽtia & continentia atque purificatione, quæ per aliquot dies inibãtur.

e *Quia non venit ad diem festum?*] Cùm multi quærerent eum, alij primùm videndi, alij reuisendi studio, & existimarent quidam ipsum latẽre propter mandatum Pontificum & Pharisæorum: affirmabant alij illum non defuturum ad diem festum, quippe quem sciebant & legis cultorem, & opportunitatum omnium ad voluntatẽ Dei enuntiandam diligentissimum obseruatorem.

CAP. XII.

IEsus ergo ante sex dies Paschæ vênit *Mat.26.a.b* *Mar.14.a.b*
*Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mor- A
tuus quẽ suscitauit "Iesus". [2] a "Fecerunt *in Ms.c. "Ms.c.
autem ei cœnam ibi: b & Martha mini- *à mortuis Ms.c.s.
strabat, Lazarus verò vnus erat ex dis-
cumbentibus cum eo. [3] Maria ergò ac-
cepit c libram vnguenti nardi pistici, pre-
tiosi, & vnxit pedes Iesu, & extersit pe-
des eius capillis suis: & domus impleta
est ex odore vnguẽti. [4] "Dixit ergo vnus "Dicit Ms.c.
ex discipulis eius Iudas Iscariotes, qui
erat eum traditurus, [5] Quare hoc vn-
guentum non væniit trecentis denariis,
& datum est egenis? [6] Dixit autem hoc,
non quia de egenis pertinebat ad eum:
sed quia fur erat, & loculos habens, ea
quæ mittebantur portabat. [7] Dixit er- B
go Iesus, "Sine illam, d vt in "diem sepul- "Sinite e. "die Ms.q.
turæ meæ seruet illud. [8] Pauperes enim
semper habetis vobiscum: me autẽ non
semper "habebitis. [9] Cognouit ergo "habetis 4 Ms.c.
turba multa ex Iudęis quia illic est: & ve-
nerunt, non propter Iesum tantùm, sed
vt Lazarum viderent, quem suscitauit à
mortuis. [10] Cogitauerunt autem prin-
cipes sacerdotum vt & Lazarum interfi-
cerent: [11] quia multi propter illum ab-
ibant ex Iudæis, & credebant in Iesum.
[12] In crastinum autem turba multa quæ
venerat ad diem festum, cùm audissent
quia venit Iesus Ierosolymam, [13] acce-
perunt

CAP. XII.

a *Fecerunt autem ei cœnam ibi.*] congregatis amicis ad communicationem religionis & gratiarum actionem, cuiusmodi fieri solebãt ex more antiquo Iudæorũ, in quã conuenire non poterant pauciores quàm tres, & non admittebantur gẽtiles aut aliàs profani & immundi in numerum inuitatorum; & adhibebantur vnguenta ab iis qui habebant, ac de omni ferculorum & iucundarum aut vtilium rerum vsu gratiæ agebantur Deo. harum cœnarũ ritum omnem legimus in repetitionibus antiquis tract. De benedictionib. pluribus capitibus.

b *Et Martha ministrabat.*] nam in illis cœnis mulieres, pueri & serui non numerantur inter inuitatos ac discumbentes, & benedicentes; possunt verò numerari inter ministros, qui suas partes etiam agunt in eiusmodi conuiuiis.

c *Libram.*] vas leue sine ansis libræ capax *vnguenti nardi pistici.*] capitalis & præstantissimi.

d *Vt in diem sepulturæ meæ.*] Aliàs hæc multa elargita est pauperibus, & largietur etiam posthac; sed quod mihi mortuo & sepeliendo sine reprehensione adhibere poterat, si adesset, hoc nũc viuenti præuentione illius diei facis.

perunt ramos palmarum, & processe-
runt obuiam ei, & clamabant, Hosan-
na, benedictus qui venit in nomine Do-
Mat.21.a.7 Mar.11.a.7 Luc.19.f.35 Zach.9.b.9 mini, Rex Israel. [14] [a]Et inuenit Iesus
asellum, & sedit super eum, sicut scri-
ptum est: [15] Noli timere filia Sion: ecce
C rex tuus venit sedens super pullum asinę.
[16] Hæc non cognouerunt discipuli eius
primùm: sed [b]quando glorificatus est Ie-
sus, tunc recordati sunt quia hæc erant
scripta de eo; & hæc fecerunt ei.
[17] [c]Testimonium ergo perhibebat turba
quæ erat cum eo quando Lazarum vo-
cauit de monumento, & suscitauit eum
à mortuis. [18] Propterea & obuiam ve-
nit ei turba: quia audierunt eum fecisse
hoc signum. [19] Pharisæi ergo dixerunt
ad semetipsos, Videtis [d]quia nihil profi-
cimus? ecce mundus totus post eũ abiit.
[20] Erant autem [e]quidam Gentiles ex his
qui ascenderant vt adorarent in die festo.
D [21] Hi ergo accesserunt ad Philippum qui
erat à Bethsaida Galilææ, & rogabant
eum, dicentes, Domine, volumus Iesum
videre. [22] Venit Philippus, & dicit An-
dreæ: Andreas rursum & Philippus di-
xerunt Iesu. [23] Iesus autem respondit
eis, dicens, [f]Vênit hora, vt clarificetur fi-
lius hominis. [24] Amen, amen dico vo-
bis, nisi granum frumenti cadens in ter-
ram, mortuum fuerit: ipsum solum ma-
net. [g]si autem mortuum fuerit, multum

a *Et inuenit Iesus asellũ.*] Hactenus ministrum circuncisionis, hoc est, Prophetam, Euangelistam, & salutis denuntiatorem; nunc regem Iudæorum, salutis Pontificem, Messiam denique apertit signis & conditionibus sese præbet.

b *Quando glorificatus est.*] misso Spiritu sancto in eos, inter alia multa quæ scripta erant de illo, & hoc intellexerunt etiam.

c *Testimonium.*] Testimonium reddebatur à multis publicum & certum, testibus, inquam, oculatis, à Iesu professo se esse vitam & resurrectionem, & Deo patre de hac professione sua appellante Lazarum, fuisse omnibus videntibus resuscitatum à mortuis.

d *Quia nihil proficimus.*] nec auctoritate, neque sapientia & oratione, neque dissuasione, neque vitæ nostræ austeritate obstare possumus, quin huius doctrina, fama & fides augeatur, & propagetur apud homines. neque enim solùm nostrates Iudæi videlicet, sed omnes aliæ nationes hunc quærunt & sequuntur.

e *Quidam gentiles*] ex Syrophœnicibus Galilææ finitimis, quod ostenditur ex eo quòd Philippũ Bethsaidensem quibusdam (vti videtur) ex ipsis notum conuenerint.

f *Venit hora.*] Significauit Iesus se non multo post morte resurrectioneq́ue sua & Spiritus sancti immissione, notũ fore gentibus etiam, ad quas Euangelij lumen perferendum erat, manifesto experimento virtutis & efficientiæ suæ in eos qui crederent & obedirent Euangelio.

g *Si autem mortuum fuerit.*] ex terrę succo concipit humorem, quem sua virtute afficiens cõuertit in naturã suam, conuertit & prodit tandem in spicam plenam granis comparatis ex communicatione propriæ naturæ ac virtutis, admiranda similitudo efficaciæ Christi in regenerandis.

fructum affert. 25 [a] Quì amat animam Mat.10.d.39
suam, perdet eam: & qui odit animam & 16.d.25 Mar 8.d.35
suam in hoc mundo, in vitam æternam Luc.9.c.24 & 17.g.33
custodit eam. 26 [b] Si quis mihi mini-
strat, me sequatur: & vbi sum ego, illic
& minister meus erit. Si quis mihi mini-
strauerit, honorificabit eum Pater meus.
27 Nunc [c] anima mea turbata est. Et quid
dicam? [d] Pater, saluifica me ex hac hora.
Sed, propterea véni, in horam hanc. E
28 Pater, clarifica nomen tuum. Vênit
ergo [e] vox de cælo*, [f] Et clarificaui, & ite- * dicens,
rum clarificabo. 29 Turba ergò quæ
stabat & audierat, dicebat tonitruũ esse
factum. Alij dicebant, Angelus ei locu-
tus est. 30 Respõdit Iesus, & dixit, Non
propter me hæc vox vênit, [g] sed propter
vos. 31 [h] Nunc iudicium est mundi: nũc
princeps huius mundi eiicietur foras.
32 Et ego si exaltatus fuero à terra, [i] omnia
traham ad meipsum. 33 (hoc autem di-
cebat, significans qua morte esset mori-
turus.) 34 Respondit ei turba, Nos au-
diuimus ex lege, quia Christus manet in Psal.109.a.4
æternum: & quomodo tu dicis, Oportet & 116.a.2 Isa.40.b.6
exaltari Ezec.37.g.25

a *Qui amat animam suam.*] Non satis est velle Iesum cognoscere ex facie & videre ad clarificationem illius, & salutem ac vitam cognoscentis, opus est commori cum ipso, & resurgere cum ipso: sic enim clarificatur Filius hominis in membris suis, & membra honorificantur capiti suo compacta & coniuncta.

b *Si quis mihi ministrat.*] Si quis probatus Iesu Christi discipulus & minister esse ac dici vult, ne sit contentus vidisse & audisse tantùm, sed sequatur eum, & cupiat atque studeat ab eius doctrina & disciplina non discedere: sic admittetur, agnoscetur & recipietur à Christo, particeps factus ipsius mortis & resurrectionis in spiritu & veritate.

c *Anima mea turbata est.*] propter aduentantem horam terribilem, qua susceptis in se culpis ac debitis totius mũdi, & iræ diuinæ placatione ac disciplina pacis nostræ, crudelem & ignominiosam mortem subiturus erat videbatque multos ob propriam ipsorũ culpam hoc maximo beneficio non vsuros.

d *Pater, saluifica me.*] Quanquam hora terribilis omnino sit, petámne à Patre vt ab ea excipiat & auertat? Non petam, quia ideo veni vt hanc horam subirem; sed id quamobrem veni, dicam, veni autẽ vt glorificarem Patrẽ. Glorificatio Patris & clarificatio ad clarificationem Filij refertur, vt cognoscatur esse Filius gratus Patri, qui per omnia obedierit & satisfecerit consilio ac voluntati Patris. Tunc nomen Patris clarificatur, cùm Filius Patrem suum appellat, auctorémque suarum actionum profitetur; & Pater ipse veritatem dictorũ filij reapse confirmat.

e *Vox de cælo.*] Quòd illo sæculo post transmigrationem Babylonis cætera oraculorum genera ferè cessassent, & hoc vnum esset frequentius.

f *Et clarificaui.*] Manifesta rerum mutatione & gloriæ ostensione ac transfiguratione clarificatus est Iesus in monte sancto coram tribus testibus viuentibus; sed publicè clarificãdus erat postquam à mortuis surrexisset.

g *Sed propter vos.*] vt vos huius vocis admonitione attentè spectetis ea, quæ per me propediem in vestram salutem expedienda sunt. h *Nunc.*] Iam breui mundus iudicabitur, cùm opus à me absolutum fuerit, cuius causa in mundum veni; & tamen mundus me non cognouerit, neque post absolutum & publicatum opus excipere voluerit; sed in peccato suo manere optarit, cùm tamen imperium antiquum principis huius mundi, euertendum sit: nam propediem iudicium fiet contra principem huius mundi, qui possessione generis humani olim per fraudem & mendacium occupati, pelletur iusto iudicio & admirabili sapientia Dei; & nihilominus mundus sub illius potestate ac tyrannide seruire, quàm in regno meo regnare mauult.

i *Omnia traham.*] Omnem auctoritatem & potestatem erga omnes homines à potestate principis liberandos, & in gloriam filiorum Dei adoptandos datam sibi à Patre significabat Iesus, cuius rei rationem omnem morte sua absolutum iri asserebat. vt despoliaret principatus & potestates, ac triumpharet homines in semetipso; ipséque caput omnium effectus principem sese præberet omnium membrorum suorum præteritorum, præsentium & futurorum. Hæc omnia dicebat inuitans eos ad lucis ac veritatis suæ communicationem.

F exaltari filium hominis?[a] Quis est iste fi-
lius hominis? 35 Dixit ergo eis Iesus,
[b] Adhuc modicùm, lumen in vobis est.
Ambulate dum lucem habetis, [c] vt non
vos tenebræ comprehendant: & qui am-
bulat in tenebris, nescit quò vadat.
36 [d] Dum lucem habetis, credite in lu-
cem, vt filij lucis sitis. Hæc locutus est
Iesus: & abiit, & abscondit se ab eis.
37 Cùm autem tanta signa fecisset coram
eis, non credebant in eum: 38 [e] vt sermo
Isaiæ prophetæ impleretur, quem dixit,
Isa.53.a.1 Rom.10.c.16 Domine, quis credidit auditui nostro?
& brachium Domini cui reuelatum est?
39 Propterea non poterant credere, quia
Isa.6.c.9.10 iterum dixit Isaias, 40 [f] Excæcauit ocu-
Mat.13.b.14 Mar.4.b.12 los eorum, & indurauit cor eorum, vt
Luc.8.b.10 Act.28.f.27 non videant oculis, & [m] non intelligant
Rom.11.b.8 • MS.G.S. corde, & conuertantur, & sanem eos.
41 Hæc dixit Isaias, [g] quãdo vidit gloriam
eius, & locutus est de eo. 42 Veruntamen
men & ex principibus multi crediderunt
in eum: [h] sed propter Pharisæos non cõ-
G fitebantur, vt è synagoga non eiicerétur.
43 dilexerunt enim gloriam hominum
magis, quàm gloriam Dei. 44 Iesus au-
tem clamauit, & dixit, Qui credit in me,
[i] non credit in me, sed in eum qui misit
me. 45 Et [k] qui videt me, videt eum qui
misit

a *Quis est iste Filius hominis?*] Estne alius à Christo?

b *Adhuc modicum lumen.*] Adhuc tempus aliquod vobis superest cognoscendi veritatem ex misericordia Dei, qui vos docet apertis testimoniis verborũ suorum, & signis ac portentis admirandis, docebitque vos adhuc per Apostolos meos ac discipulos, testes veritatis ac virtutis meæ, qui exponent vobis quid à me in ipsis effectum fuerit.

c *Vt non vos tenebræ comprehendant.*] indurationis & excæcationis à Deo ; emissæ propter incredulitatem vestram. posteà excęcati manebitis in stetili obseruantia ceremoniarum & vmbræ vestræ, incerti veritatis, neque in scopum intendentes.

d *Dum lucem habetis.*] doctrinæ & signorum, ac deinde virtutum & efficientiæ meæ per Spiritum sanctum.

e *Vt sermo Isaiæ.*] Adeò erant obstinati & increduli, vt ab ipsis impleretur id quod anteà Isaiæ hęc prędicẽti acciderat, vt non crederetur. multo autem pertinacius & grauius ab istis peccabatur infidelitatis peccato, qui nec post tot tantaque signa credere vellent. ita implebatur mensura à patribus eorum impleri cœpta.

f *Excæcauit.*] propter incredulitatem præcedentem pertinacissimam, & malitiam affectatam eorum.

g *Quando vidit.*] Vidit thronum Dei, ostendentis velle se iudicium facere, quale per Filium reapse facturum se ipse prædicebat, in remissionem & salutem aduersum credentes & pœnitẽtes, & in reprobationem & excæcationem aduersus incredulos & impœnitentes. namque & ipsi Prophetæ credenti & obtemperanti dictum est, Auferetur iniquitas tua, & peccatũ tuum mundabitur.

h *Sed propter Pharisæos.*] Principes crediderunt, & poterant confiteri; auctoritatem enim & libertatem habebant vt principes populi; sed à Pharisæis, penes quos erat religionis obseruantiæ opinio & populi credulitas, haberi poterant irreligiosi & excommunicati; & ob eam rem malè audire apud vulgus: quod cùm præcipuè respiciant principes, vtpote qui sine populo principes esse non posse putant, noluerũt vel aliqua parte ęstimationẽ sui apud populũ minuere. atque ita ipsi fauebant Pharisæis contra conscientiam, aut saltem ad Pharisæorum peruersam malitiam conniuebant: malebant probare consilium Pharisæorum, quàm Dei; & contrà, ipsi ab hominibus magis, quàm à Deo probari.

i *Non credit in me.*] Phrasis Syrica: Non credit tantùm in me meamque virtutem; sed credit in virtutem & auctoritatem ac potestatẽ, quæ mihi constat & communis est cum eo à quo missus sum. Non potest falli fide ea quæ innititur auctoritate mittentis ac missi.

k *Qui videt me.*] visione interiore sanctificationis.

misit me. 46 Ego [l] lux in mundum ve-
ni: vt omnis qui credit in me, in tenebris
non maneat. 47 Et si quis audierit ver-
ba mea,[m] & non custodierit: ego non iu-
dico eum. non enim veni vt iudicem
mundum, sed vt saluificem mundum.
48 Qui spernit me, & non accipit verba
mea: habet qui iudicet eum. sermo quem Mar.16.b
locutus sum,[n] ille iudicabit eum in no-
uissimo die: 49 Quia ego [o] ex meipso nō
sum locutus, sed qui misit me Pater, ipse
mihi mandatum dedit quid dicam, &
quid loquar. 50 Et scio quia mandatum
eius vita æterna est. Quæ ergo ego lo-
quor: sicut dixit mihi Pater, sic loquor.

CAP. XIII.

ANte diem autem festū Paschæ, sciens Mat.26.a.2 Mar.14.a.1
Iesus quia venit hora eius[a] vt transeat Luc.22.a.1
ex hoc mundo ad Patrem: cùm dilexis- A
set suos[b] qui erant in mundo, in finem
dilexit eos. 2 Et[c] cœna facta,[d] cùm dia-
bolus iam[*] misisset in cor[*], vt traderet eū [*] se MS.C. [*] Iudæ Si-
[*]Iudas Simônis Iscariotes: 3 sciens[e] quia monis MS.C. [*] MS.C.
omnia dedit ei Pater in manus, & quia à
Deo exiuit, & ad Deum vadit: 4 surgit
à cœna, & ponit vestimenta sua. & cùm
accepisset linteum, præcinxit se.
5 Deinde [*] misit[f] aquam in peluim, & [*] mittit f MS.C.
cœpit

l *Lux in mundum veni.*] Vt melius & commodius credatur veni in mūdum docturus & confirmaturus doctrinam & legationem meam. Veni etiam ipse illuminaturus homines, & re ipsa præstiturus quod promisi & offero: ita vt testes veritatis meæ habiturus sim eos qui crediderint in me, è tenebris videlicet in admirabile lumen meum eductos.

m *Et non custodierit.*] credendo & obtemperando, atque operibus à me commendatis studendo.

n *Ille iudicabit eum.*] Sermo meus arguet eum, & dignum morte affirmabit, vtpote certissimus testis culpæ affectatæ illius, qui oblatam salutis conditionem accipere noluerit.

o *Ex meipso.*] meo nouo inuento, nullo alio consilio quàm priuato, atque vt à nemine missus: imò locutus sum vt missus à Deo, & secutus certum ac præscriptum à Patre mandatum. Cuius argumentum est, se velle vitā æternam per me hominibus dare; & scio illum posse, & velle dare: posse, quia ego vita æterna sum; & ideò scio quid sit vita æterna, & meipsum offero ex mandato Patris. velle autem apertè constabit, quia missus sum vltrò ex Patris benignitate, & vltrò ipse veni; & vt ille mihi dixit, sic ego propono; & sicut propono, ita ille mihi dixit. Ego autem semper obtuli vitam, declaraui vitam, commendaui vitam: ostendi hominibus mortem in qua sunt, & vitam quam ego offero, vt ab illa ad hāc me vltrò id beneficium offerente & demum efficiente, si velint, traducātur.

CAP. XIII.

a *Vt transeat ex hoc mundo.*] in quo indignè exceptus fuerat, ad Patrem, regnaturus in æternum.

b *Qui erant in mundo.*] sed non ex mūdo, vt consolaretur eos, doceretque quemadmodum in mūdo agere oporteret, vt charitate perferrent incommoda ipsis à mundo afferenda, simul vt ostenderet qua cura ille sit erga suos qui sunt in mundo, etiam eo tempore quo in mundo grauissimè ipse tractandus erat, extremum amoris exemplum extremo etiam tēpore erga eos edidit.

c *Cœna facta.*] legali agni & mystica cœna absoluta.

d *Cum diabolus iam misisset in cor.*] Id quod ipse sciebat, & tamen amoris exemplo admirabili illum est prosecutus, vt ad se conuerteret, & ad suæ salutis cogitationem, atque misericordiæ diuinæ expetitionem moueret.

e *Quia omnia dedit ei Pater.*] Omnium hominum seruandorum potestatem & auctoritatem, regnum quoq; cælorum, cuius ipse caput ac princeps erat, etiam secundùm humanitatem; caput enim Ecclesiæ ipse constitutus erat, & hæres vniuersorum: ipsius autem caput Pater erat, illius regni à se communicandi participes efficere suos volens, docuit quemadmodum id à se præstandum ab illis creditum quæri & curari posset per charitatem.

cœpit lauare pedes diſcipulorum, & ex-
tergere linteo quo erat præcinctus.
[6] Venit ergo ad Simonem Petrũ. Et dicit
ei Petrus, Domine, [a]tu mihi lauas pedes?
[7] Reſpõdit Ieſus, & dixit ei, Quod ego fa-
cio, [b]tu neſcis modò, ſcies autem poſteà.
[8] Dicit ei Petrus, Non lauabis mihi pe-
des in æternum. Reſpondit ei Ieſus, [c]Si
*habes 4 M.S.C. non lauero te, non *habebis partem me-
cum. [9] Dicit ei Simon Petrus, Domi-
ne, non tantùm pedes meos, ſed & ma-
nus, & caput. [10] Dicit ei Ieſus, [d]Qui
lotus eſt, non indiget niſi vt pedes lauet,
B ſed eſt mundus totus. Et [e]vos mũdi eſtis,
ſed non omnes. [11] Sciebat enim quiſ-
nam eſſet qui traderet eum. propterea
dixit, Non eſtis mundi omnes. [12] Poſt-
quam ergo lauit pedes eorum, & accepit
veſtimẽta ſua, [f]cùm recubuiſſet, iterum
dixit eis, [g]Scitis quid fecerim vobis?
[13] Vos vocatis me Magiſter, & Domine:
& benedicitis: ſum etenim. [14] Si ergo
ego laui pedes veſtros, dominus & ma-
giſter: & vos debetis [h]alter alterius laua-
re pedes. [15] Exemplum enim dedi vo-
bis, vt quemadmodum ego feci vobis,
Inf.15.c.20 [i]ita & vos faciatis. [16] Amen, amen di-
Mat.10.c.24 Luc.6.f.40 co vobis, non eſt ſeruus maior domino
*M.S.C. ſuo, neque apoſtolus maior *eſt eo qui
miſit illum. [17] Si hæc ſcitis, beati eritis
ſi feceritis ea. [18] Non de omnibus vo-
bis dico: [k]ego ſcio quos elegerim. Sed vt
t adimpleatur

a *Tu mihi.*] quem ego duplici Dei teſtimonio edoctus cognoui filium eſſe Dei viui.

b *Tu neſcis modò.*] quam ob rem facis.

c *Si non lauero te.*] lotionem internam quam ſignificabat etiam illa externa, Ieſus indicauit.

d *Qui lotus eſt.*] Imaginibus huiuſmodi, Euangelij atque ſuam efficientiam in credentibus & obedientibus deſcribebat Ieſus.

e *Vos mundi eſtis.*] pœnitentia & ſermonis mei obſeruantia; atque ideò vaſa in honoré parata Domino ad opus ſanctificationis.

f *Cùm recubuiſſet iterum.*] ad cœnam familiarem.

g *Scitis quid fecerim vobis?*] vidiſtis ne exemplum? Nunc intelligetis cauſam quamobrem à me editum ſit, nempe vt dilectionem vobis commendẽ mutuam, non tantùm verbis & oratione, ſed multo magis ac prius officio, quàm ſermone probandam.

h *Alter alterius lauare pedes.*] Vos mutuis miniſteriis & officiis ex charitate feruenti, ſine vlla contentione iuuare.

i *Ita & vos faciatis.*] vt in amicos & inimicos, in importunos & neſcientes, imò & obſiſtentes benefici ſitis ſtudioſè ac libenter, quemadmodum ego vobis hoc ipſo quod vidiſtis exemplo oſtendi.

k *Ego ſcio quos elegerim.*] Scio vos duodecim à me eſſe electos, & ſcio vnum ex vobis ingratum & malè ſibi conſulentem, ex electione ſua ſpõtè & culpa decidiſſe, & charitatem aduerſum me dominum & magiſtrum violaſſe: Ita vt ab ipſo impletum ſit quod Propheta meam perſonam ſuſtinens fuerat conqueſtus.

adimpleatur scriptura, Qui manducat *Psa. 40. b. 10*
mecum panem, "leuabit contra me cal- *" leuauit; Ms. R. G. S.*
caneum suum. 19 Amodo dico vobis, C
prius quàm fiat: vt cùm factum fuerit,
a credatis, quia ego sum. 20 Amen, amẽ *Mat. 10. d. 40* *Luc. 10. c. 16*
dico vobis, qui accipit si quem misero,
me accipit: qui autem me accipit, accipit
eum qui me misit. 21 Cùm hæc dixis-
set Iesus, b turbatus est spiritu: & prote-
status est, & dixit: Amen, amen dico *Mat. 26. 21* *Mar. 14. 18*
vobis: quia vnus ex vobis tradet me. *Luc. 22. 21* *Inf. 21. d. 20*
22 Aspiciebant ergo adinuicem discipuli,
hæsitantes de quo diceret. 23 Erat ergo
c recumbens vnus ex discipulis eius in si-
nu Iesu, quem diligebat Iesus. 24 Innuit
ergo huic Simõ Petrus, & "dixit ei, Quis *" dicit ei.*
est de quo dicit? 25 Itaque cùm recu-
buisset ille supra pectus Iesu, dicit ei, Do-
mine, quis est? 26 Respondit Iesus: Ille
est cui ego intinctum panem porrexero.
Et cùm intinxisset panem, dedit Iudæ
Simônis Iscariótæ. 27 Et post buccellá,
d tunc introiuit in eum Satanas. e Et dicit
ei Iesus, Quod facis, fac citiùs. 28 Hoc
autem nemo sciuit discumbentium ad
quid dixerit ei. 29 Quidam enim puta-
bant, quia loculos habebat Iudas, quòd
dixisset ei Iesus, Eme ea quæ opus sunt
nobis ad diem festum: aut egenis vt ali-
quid daret. 30 Cùm ergo accepisset ille D
buccellam, exiuit continuò. Erat autem
nox. 31 Cùm ergo exisset, "dixit Iesus, *" dicit ei.*
Nunc

a *Credatis quia ego sum.*] ille de quo hęc scripta fuère, & qui scio præsentia, pręterita & futura; atque voluntatem Patris, & consilium illud maximum exequor.

b *Turbatus est spiritu.*]. infremuit propter perditionem discipuli.

c *Recumbens in sinu Iesu.*] iuxta accumbens, ita vt olim in mensis recumbebatur. hic erat proximus Iesu in illius sinu, hoc est, super ipsius vestes recũbens, ita vt advsque pectus illius accedere posset cùm vellet. omnes enim recũbebant alter in sinu alterius, iuxta seriem.

d *Tunc introiuit in eum Satanas.*] Tunc quia ille non solùm motus non est & affectus propter illud beneficium acceptum, & amoris ac familiaritatis suauissimum signũ, sed adhuc magis perseuerauit; tunc spiritus ille Dei gloriæ & hominum saluti aduersarius introiuit in eum.

e *Et dicit ei Iesus.*] qui nouerat iam illud spiritu aduersario actum agitare studiosè & obstinatè proditionem, & totum in illa re esse.

[f] Nunc clarificatus eſt filius hominis: &
[g] Deus clarificatus eſt in eo. 32 Si Deus
clarificatus eſt in eo, & Deus [h] clarificabit
eum in ſemetipſo: & continuò clarifica-
bit eum. 33 Filioli, adhuc modicum vo-
Sup.7.e.34 Leu.19.d.18 Mat.22.d.39 Inf.15.b.12 biſcum ſum. Quæretis me: & ſicut dixi
Iudæis, Quò ego vado, vos non poteſtis
venire: & vobis dico modò. 34 [i] Man-
datum nouum do vobis, Vt diligatis in-
uicem: ſicut dilexi vos, vt & vos diligatis
inuicem. 35 In hoc cognoſcent omnes
quia diſcipuli mei eſtis, ſi dilectionem
habueritis ad inuicem. 36 Dicit ei Si-
mon Petrus, Domine, quò vadis? Reſpō-
dit Ieſus, Quò ego vado, [k] non potes me
modò ſequi, ſequeris autem poſtea.
37 Dicit ei Petrus, Quare non poſſum te
Mat.26.d.35 Mar.14.c.29 Luc.22.d.33 ſequi modò? animam meam pro te po-
nam. 38 Reſpondit ei Ieſus, Animam
tuam pro me pones? Amen, amen dico
tibi, non cantabit gallus, donec ter me
neges.

CAP. XIIII.

*Et ait diſcipulis ſuis.
[a] NOn turbetur cor veſtrum. [b] Creditis
in Deum, & in me credite. 2 In do-
A mo Patris mei [c] manſiones multæ ſunt.
ſi quò minus, dixiſſem vobis, Quia vado
parare vobis locum. 3 Et ſi abiero, &

f *Nunc clarificatus eſt.*] Nunc cūm ſe iam traditum duceret (quippe ad proditionem expediēdam Iudas profectus erat) ait ſe clarificatum, vtpote iam ſuſcepta omnium hominum perſona, ad tradendum ſeipſum pro omnibus in ſacrificium Deo.

g *Deus clarificatus eſt in eo.*] qui ſapientiam ſuam & voluntatem erga hominum ſalutem, atque deturbationē ſatanæ de poſſeſſione ac tyrannide obtēta in homines, in hoc Filio hominis iam iam manifeſtabit.

h *Clarificabit eum in ſemetipſo.*] acceptās, probans, & perficiens ea quæ à Filio hominis efficientur; & donans illi nomen quod ſit ſuper omne nomen. Et cōtinuò clarificabit eum apud cœleſtes, terreſtres & inferos, vt in nomine eius omne genu flectatur, & omnis lingua confiteatur quòd Dominus Ieſus eſt in gloria Patris.

i *Mandatum nouum.*] Dilectionis mandatum antiquum eſt, & à paucis obſeruatum, neque id plenè. illud autem nouum eſt, vt ſit dilectio ad exemplū dilectionis meæ feruentiſſima, officioſiſſima erga omnes, etiam erga inimicos ad omne officium prompta, & ad exponendum ſanguinem & animam pro ſalute fratrum. Hoc eſt nouum & noui exempli quod me omni conatu & ſtudio ſequemini. & poſteà accipietis Spiritum, quo id præſtare abundè valeatis.

k *Non potes modò.*] Non poterat Petrus interim dum adhuc animalis homo eſſet, ſequi & imitari fortitudinem & conſtantiam Ieſu, & ſubire mortem & ignominiam pro nomine Ieſu, & pro fratrum vtilitate: id quod poſteà Spiritu ſancto accepto animatus & baptiſmo ignis flagrans, potuit.

CAP. XIIII.

a *Non turbetur cor veſtrum.*] quòd dixerim vos nō poſſe venire quò ego vado.

b *Creditis in Deum.*] Creditis Deū non deeſſe neque ſuos deſerere, quanquam is non videatur oculis carnalibus, credite etiam me Dei filium, non vos deſerturum neque deficiēdum eſſe virtute vobis conſulendi & proſpiciendi: imò abſentiam meam corporalem in veſtram vtilitatem eſſe interpretamini & credite.

c *Manſiones multæ.*] Sunt conſtitutæ in cæleſti Dei domo multæ & variæ gloriæ manſiones diſtribuendæ ſingulis pro ratione exercitæ pietatis & munerum functione ſancta atque Deo probata, idque auctarij loco attribuetur præter communem omnibus beatitudinem eſſentialem, vt ita dicamus. atque ita quod dixi vos me ſecuturos poſteà, eueniet quidem. Quid ſi hoc non dixiſſem vobis? tamen non oporteret vos turbari, credentes in Deum & in me: ſed omnino volui vobis aperire rem, & dicere me ire quò vos modò non poteſtis ire: quia præiturus ſum vos, & paraturus atque inſtructurus locum.

prȩparauero vobis locum: [a] Iterum venio
& accipiã vos ad meipsum, [b] vt vbi sum
ego, & vos sitis. 4 Et quò ego vado sci-
tis, & viam scitis. 5 Dicit ei Thomas,
Domine, nescimus quò vadis: & quo-
modo possumus viam scire? 6 Dicit ei
Iesus, Ego sum [c] via, & veritas, & vita,
nemo venit ad Patrem, [d] nisi per me.
7 [e] Si cognouissetis me, & Patrem meum
vtique cognouissetis: & [f] amodò " co- * cognoscetis 2 MS. Aug.
gnoscetis eum, & vidistis eum. 8 Dicit c.s.
ei Philippus, Domine, ostende nobis
Patrem, & sufficit nobis. 9 Dicit ei Ie-
sus, Tanto tempore vobiscum sum, &
[g] non "cognouistis me? Philippe, qui "vi- * cognouisti 1 MS. Au-
det me, videt & Patrem. Quomodo tu gust. c.s. * vidit me vi-
dicis, Ostende nobis Patrem? 10 Non dit 5 MS. c. * Et 2 MS.
"credis quia ego in Patre, & Pater in me R.c.s. * creditis c
est? Verba quæ ego loquor vobis, à me- B
ipso non loquor. Pater autem in me ma-
nens, ipse facit opera. 11 Non creditis
quia ego in Patre, & Pater in me est?
Alioquin propter opera ipsa credite.
12 Amen, amen dico vobis, [h] qui credit
in me, opera quȩ ego facio & ipse faciet,
& maiora horum faciet: 13 quia ego ad Inf. 16. c. 23
Patrem vado: & quodcunque petieritis * Matt. 7. a. 7.
[i] in nomine meo, hoc faciam: vt glorifi- & 21. b. 22. Mar. 11. c. 24
cetur * Patrē in

a *Iterum venio.*] aduentu virtutis meæ per Spiritum sanctum habitaturus in vobis; ita vt vos transmutem & accipiam ad meipsum, vti membra colligantur capiti.

b *Vt vbi sum ego, & vos sitis.*] & vita vestra abscondita sit mecum in Deo.

c *Via.*] quæ erat anteà clausa ad inueniendum lignum vitæ. Ego sum via veræ vitæ inueniendæ, ego sum veritas ipsa quam paradisus ille significabat; ego sum vita ipsa vera, quæ anteà negata erat hominibus ob peccatum, nunc vltrò à diuina misericordia exhibetur. Itaque via ego sum ad Patrem instituta; namque ad Patrem ego eo.

d *Nisi per me.*] nisi factus fuerit mēbrum viuum corporis mei; & virtutem à me, vt membrum à capite, acceperit.

e *Si cognouissetis me.*] De cognitione interna inhabitationis virtutis Christi est sermo.

f *Amodo cognoscetis.*] Postquam me cognoueritis, quod non multis posthac diebus vobis continget ex diuinæ misericordiæ beneficio, & cùm cognoueritis, vidistis eum. ex eo enim cōtinget vobis cognitio, quia concedetur visio illius interna per Spiritum sanctificationis, & per mundificationem cordis vestri.

g *Non cognouistis me.*] Non cognouistis vitam virtutemque meam planè diuinam; ita vt si Deus humano corpore inspiciendum se præbeat, non aliā sui speciem proferat, quàm meā. adeò nihil in me est quod non planè diuinū sit, præter humanitatis infirmitatem. Deus enim & homo cùm sim, Dei virtutem apertè exhibeo, & hominis etiā naturam præstantissimā, ab omni nota & exceptione alienam, in me ostendo. Si videndus est Deus oculis corporeis, ego sum is qui Deus sum; & oculis corporeis videri possum. non vt Deus sum quia Deus, vt Deus est, sensu videri nō potest corporeo; sed homo qui idem Deus ego sum filius Dei; atque ideò ago, facio & præsto ea, quȩ solus Deus agere, facere & præstare potest. Huius rei argumenta sunt verba mea, quæ omnino vitam æternam ac diuinam sonant; & opera planè diuina quibus verba confirmantur.

h *Qui credit in me.*] Qui credit me esse filium Patris, & Christum Dei, qui in hunc mundum salutem allaturus aduenerim; & sic credens obedit Euāgelio meo, fultus fide & spe in me, ipse faciet opera, tum quæ ad priuatam suipsius vitam ornandam spectent, tum quæ ad exemplum & vtilitatem aliorum; atque adeo mirabilia opera faciet, eadem quæ ego mea virtute auctus & informatus, & eadē virtute maiora etiam faciet cùm opus fuerit. Id autem continget ei, quia ego vado ad Patrē impetraturus hoc donum communicandæ meæ virtutis iis qui credunt in me.

i *In nomine meo.*] In nomine Filij petit Patrem, qui habet filium Dei in se inhabitantem: & huic fit quod petitur, quia is scit quid petat, & quomodo petat: & petit spiritu Filij, atque ita impetrat vt Pater glorificetur, id est, eum gratulatione impetrantium & videntium, cognoscatur Pater esse is, qui illa donat per Filium, iis qui Filium ipsum in se inhabitantem habent & viuentem.

cetur Pater in Filio. 14 Si quid petieritis
-1 MS.-Aug. e.1 me in nomine meo, hoc faciam. 15 Si
diligitis me,[a] mandata mea seruate.
16 Et ego rogabo Patrem, &[b] alium pa-
raclêtum dabit vobis, vt maneat vobis-
cum in æternum, 17 Spiritum veritatis,
[c] quem mũdus non potest accipere, quia
non videt eum, nec scit eum. vos autem
*cognoscetis MS.-Aug. cognoscitis eum: quia apud vos *ma-
*manet. MS. e.s. nebit, & in vobis erit. 18 Non relin-
quam vos orphanos:[d] veniam ad vos.
19 Adhuc modicum, & mundus me iam
C non videt. Vos autem videtis me: quia
ego viuo, & vos viuetis. 20 In illo die
vos cognoscetis quia ego sum in Patre
meo, & vos in me, & ego in vobis.
21 [e] Qui habet mandata mea, & seruat
ea: ille est qui diligit me. Qui autem di-
ligit me, diligetur à Patre meo:[f] & ego
diligam eum, & manifestabo ei me-
ipsum. 22 Dicit ei Iudas, non ille Isca-
riótes, Domine,[g] quid factum est, quia
manifestaturus es nobis teipsum, & non
mundo? 23 Respondit Iesus, & dixit ei,
[h] Si quis diligit me, sermonem meum
seruabit, & Pater meus diliget eum, &
ad eum veniemus, & mansionem apud
eum faciemus. 24 Qui non diligit me,
sermones meos nõ seruat. Et sermonem

a *Mãdata mea.*] Hoc nouum dilectionis quod nunc datum vobis est, & cætera de pœnitentia, quæ per totum Euangelium exposita sunt, apertè declarat Iesus non satis esse ieiunè credere ad accipiendum donum Dei, sed oportere credentem diligere, & diligentem mandata seruare.

b *Alium paraclêtum.*] alium aduocatum consolatorem animarum, Spiritum illum qui testabitur me esse illum à Deo toties promissum Dei filium, & docebit veritatem diuinorum promissorum, & verum sensum sacrarũ scripturarũ, & dabit virtutem ad adorandum Deum in spiritu & veritate. & hic erit perpetuus vobis inhabitans in animis vestris.

c *Quem mundus non potest accipere.*] Ij qui secundùm elementa, doctrinam & corruptionem huius mundi viuere volunt, non possunt capere spiritum veritatis: quia cùm nolint deserere suam viam, longissimè distantem à simplici via vitæ, non vident Spiritum, qui visibilis non est corporeo sensu. quod nõ videt, non scit, imò nec capere potest. stultitia enim est illi. Vos autẽ cognoscetis eum, quia apud vos manebit, sanctificatosque custodiet & conseruabit: videbitisque in vobis operationem & efficientiam illius Spiritus, & meam: ita vt dicatis vos viuere iam non vos, sed me in vobis.

d *Veniam ad vos.*] aduentu arcano interno & manifesto in vobis, vt me cognoscatis viuentem & habitantem in vobis; quia ego viuo vita Patris diuina & æterna, vtpote qui ipsa vita æterna sim: & vos viuetis vita æterna à me vobis communicata, liberati à seruitute & regno mortis æternæ: & in illo die cognoscetis experimento proprio, id quod anteà cognoscere nõ potestis. Nemo enim cognoscit quid sit spiritus Dei, nisi spiritus ipse Dei, & cui sese spiritus ille cõmunicat illapsus & insinuatus.

e *Qui habet mandata mea.*] Necessaria est fides & mãdatorum obseruatio iis, qui volunt compotes fieri promissorũ Christi.

f *Et ego diligam eum.*] dilectione capitis erga membra sua viua, & communicationis sacramẽti illius magni, de quo scriptum est: Erunt duo in carne vna, & manifestabo ei meipsum manifesta communicatione virtutis naturæ meæ diuinæ & humanæ.

g *Quid factum est.*] Quæ est causa quamobrẽ te nobis manifestabis, mundo non item.

h *Si quis diligit me.*] Exponit Christus se non esse manifestandum mundo propter dilectionis defectum, qui arguitur ex negligentia obseruationis doctrinæ & mandatorum: quia sic placuit Patri, vt tantùm credentes promissis, & obedientes mandatis, adsumerentur ad testimonium viuum manifestationis Christi sui: mundus verò, hoc est, qui de mundo sunt, quanquam credant, non diligunt: cuius rei argumentũ est, quòd non obseruent mandata.

t 3 quem

quem audistis, non est meus: sed eius
qui misit me, Patris. 25 Hæc locutus
sum vobis, apud vos manens. 26 Para-
clêtus autẽ Spiritus sanctus, quem mit-
tet Pater [l] in nomine meo, ille vos doce-
bit omnia, & suggeret vobis omnia quę- D
cunque dixero vobis. 27 [k] Pacem relin-
quo vobis, pacem meam do vobis. non
quomodo mundus dat, ego do vobis.
Non turbetur cor vestrum, neque fór-
midet. 28 Audistis quia ego dixi vobis,
Vado & venio ad vos. Si diligeretis me,
gauderetis vtique, [l] quia vado ad Patrem:
quia Pater maior me est. 29 Et nunc di-
xi vobis priùs quàm fiat: [m] vt cùm fa-
ctum fuerit, credatis. 30 Iam non mul-
ta loquar vobiscum. venit enim [*] prin-
ceps mundi [n] huius, & in me non habet
quicquam. 31 Sed, vt cognoscat mun-
dus, quia diligo Patrem: & sicut manda-
tum dedit mihi Pater, sic facio: Surgite, Ab.1.c.12
eamus hinc.

CAP. XV.

EGo sum vitis vera: & Pater meus agri- A
cola est. 2 [a] Omnem palmitẽ in me,
non ferentem fructum, [b] tollet [*] eum: & [*] tollit 1 ss. c.s.
omnem

l *In nomine meo.*] virtute & efficientia mea missus Spiritus ex volũtate & auctoritate Patris vos docebit, ita vt cognoscatis in vobismetipsis omnem veritatem quam nunc ex me auditis, nõdum autem experimini; ille referet vobis in memoriam ea quæ à me dicta fuerant, cùm cognoueritis re ipsa ita esse, tunc fient vobis clara, quæ nunc subobscura & difficiliora videntur.

k *Pacem relinquo vobis.*] Nomine Pacis omnem veram prosperitatem significat Iesus hoc loco, omnem animi iucunditatem & vitæ beatitatem. *Nõ turbetur cor vestrum*, quia nõ relinquo vobis confusionem, perturbationem, dubitationem & metum; sed promissionem veræ beatitatis, quæ ad hanc vitã iustè, piè, sanctèque traducendam, & ad alterius æternitatem exoptatissimã expectandam facit. Non eam pacem & beatitatem qualem mundus dat, quæ verè nominari sic non debet, vtpote quæ neque beatum faciat: & si aliquo modo iuuat aut placet, innumeris tamen perturbationibus est obnoxia. At vos me auctore perpetuam pacem habebitis: meam, inquam, qualem ego apud Deum habeo, talem habebitis apud me & Patrem meum.

l *Quia vado ad Patrem*] accepturus regnum ab illo, quod vobis impertiat: namque illius auctoritate donum illud est vobis distribuẽdum; *quia Pater maior me est*, vt pater filio maior esse solet non natura, sed auctoritate & dignitate paterna. & maior etiam est Pater Deus, me homine; quanquam vt natus homo sum, sanctus Filius Altissimi vocor. & debeo illi hanc obedientiam, propter quam accepturus sum nomen auctoritatis admirabilis, quod erit ad vestram vtilitatem efficientissimum. Hunc igitur ordinem obseruare me oportet, & vos gaudere quòd ipse obseruem.

m *Vt cùm factum fuerit.*] Anctios credituri erant discipuli eùm recepissent Spiritum sanctum, quàm credebãt cùm audirent promissiones: sed præterea credituri etiam erant eum qui illis hæc antè prædixerat, esse eundẽ qui posteà donasset, hoc est, Iesum præceptorem suum. Credatis quòd ego ipse sum qui vobis dicebam hæc: & cùm factum fuerit vt ego vadam ad Patrem, credatis qui prædixerim me iturum, missurũ etiã vobis promissum Patris.

n *Princeps mundi huius.*] venit cum potestate tenebrarum, *& in me non habet quicquam*, quod sui iuris esse ostendere possit, sibique adscribere. sed abeamus hinc ad exequendum mandatum Patris mei, cuius causa ego meipsum trado pro mundo, & pro peccatis omnium. & in me exercebit suam rabiem princeps huius mundi cum potestate tenebrarum, quam ego perferam propter salutem hominum mihi commissam à Patre. Ita cognoscet mundus me diligere Patrem, & obseruare mandatum eius, qui aliàs nihil deberem, quamobrem huius mundi princeps in me sæuiret.

CAP. XV.

a Etiam si pulcher palmes sit aspectuque probabilis, nisi tulerit fructum in vite, ex vitis virtute accepto succo, non probabitur ab agricola, qui est peritissimus eius artis. & qui dixerit se esse in vite, & non tulerit fructum: qui dixerit se esse in Christo per fidem, & non tulerit fructum qui doctrinam Christi referat, hic tolletur à Patre,

cognoscente & probante generosos palmites. & qui præter fidem quam habuerit in Christum, tulerit etiam fructum bonorum operum, pro ratione muneris & officij sui, hic purgabitur omnino per Spiritum sanctum à Patre missum; & nec tum erit otiosus, imò multo plus fructus afferet, & generosioris etiam fructus.

purgat 6.s. omnē qui fert fructum, purgabit eum,
Sup. 13.a.10 vt fructum plus afferat. 3 b Iam vos mū-
di estis propter sermonem quem locutus
sum vobis. 4 c Manete in me, & ego in
vobis. Sicut palmes non potest ferre fru-
ctum à semetipso, nisi manserit in vite:
sic nec vos, nisi in me manseritis. 5 Ego
sum vitis: vos palmites. qui manet in
me, & ego in eo, d hic fert fructum mul-
tum: quia e sine me nihil potestis facere.
6 f Si quis in me non manserit, mittetur
arescit 2 MS.S. foras sicut palmes, & arescet, & colli-
colligunt eos 3 MS.C. gent eum, & in ignē mittent, & ardet.
mittunt 4 MS.O.S. 7 g Si manseritis in me, & verba mea in
ardent 4 MS.C. vobis manserint: quodcunque volueritis
petetis, & fiet vobis. 8 h In hoc clarifi-
B catus est Pater meus: vt fructum pluri-
mum afferatis, & efficiamini mei disci-
puli. 9 i Sicut dilexit me Pater, & ego
dilexi vos. Manete in dilectione mea.
C 10 Si præcepta mea seruaueritis, manebi-
tis in dilectione mea, sicut & ego Patris
mei præcepta seruaui, & maneo in eius
dilectione. 11 k Hæc locutus sum vobis,
vt gaudium meum in vobis sit, & gau-
dium

b *Iam vos mundi estis.*] propter sermonē fidei & obedientię quem Euangelio meo locutus sum vobis, quia perseuerastis, estis mundi, & in honoré præparati, vt diuino beneficio inserti in me permaneatis.

c *Manete in me.*] Expositio superiorū est & admonitio, ne velint seorsum à Christo esse: nāque manentes in Christo, habent virtutem à Christo manēte in ipsis, qua possint ferre fructus illos suauissimos & Deo gratissimos. Hæc omnia pertinent ad excitandum amorem, desiderium & votum accipiendi in se Spiritum sanctum, donandūm à Patre per Christum; quem qui habēt, filij Dei sunt gratissimi Patriq; placēt.

d *Hic fert fructum multum.*] Multū copia, & multum præstantia ac virtute, vtpote verè regeneratus.

e *Sine me nihil potestis facere.*] nihil ex iis quæ pertinent ad definitionem huius fructus multi & magni.

f *Si quis in me non manserit.*] Nemo intrabit in regnum Dei, nisi filius Dei factus fuerit, hoc est, membrum viuum Christi coniunctum capiti suo.

g *Si manseritis in me.*] connexi mihi & coniuncti vt viti palmites, & capiti membra facti, vera membra mea de carne mea & de spiritu meo ac de ossibus meis, per verbum Dei viui & donum Patris; atque ita mea verba quæ ego in mysterio loquor vobis nunc, in vobis manserint, non sermone tātùm, sed virtute; tum *quodcunque volueritis petetis*: voletis autem ea quæ verbis meis continentur, *& fiet vobis.*

h *In hoc clarificatus est Pater meus.*] In hoc manifestè cognoscetur gloria Patris, si promissa sua præstet per Filium, & Filiū me suum esse cōfirmet, misso Spiritu sancto in vobis, à me toties promisso in nomine Patris mei: & huius Spiritus sancti virtute vos sitis imitatores mei, & verè discipuli doctrinæ meę absque vlla exceptione, sed agentes & facientes ea quæ à me aguntur & fiūt: hic erit fructus plurimus, qualem afferre non possunt qui in me non manent, & meæ naturæ non sunt participes vt membra capitis.

i *Sicut dilexit me Pater.*] vtpote Filium suum, & sic dilectum misit vt facerem voluntatem ipsius: ita ego dilexi vos valde dilectos, vt membra mea futuros; atque elegi ideò vos vt in me sitis, & fructum plurimum afferatis, seruantes præcepta mea.

k *Vt gaudium meum.*] Hæc locutus sum vobis eo consilio, vt vos his sermonibus meis animetis, & paretis ad excipiendum donum Patris per me præstandum. ita enim meū gaudiū erit in vobis, erit enim meum gaudium videre constitutū & stabilitum regnum Patris mei in hominibus; & vt vos in hoc regnum cooptati sitis, & gaudiū quod vos habetis ex optimæ disciplinæ meæ obseruatiōne adimpleatur ex Spiritu sancto, qui vobis virtuté præbebit ad præstandum doctrinæ meæ exemplum, & Patri gratissimum, & Angelis hominibusque admirandum. Spectabitur autem hoc exemplum præcipuè in dilectione simili meæ, quæ est vinculum perfectionis. Erit autem hæc dilectio, vt animam etiam, cùm opus fuerit, ponatis pro iis quos diligitis: nam hactenus est summa dilectio, & ego animam pono pro amicis & inimicis, vt ex inimicis amicos faciam. sed non proderit hæc expositio animæ meæ, nisi iis qui amici mei esse voluerint: quā verò conditioné hæc amicitia postulet audite, Vos amici mei eritis, &c.

dium veſtrum impleatur. [12] Hoc eſt Sup.13.d.34 Eph.5.b.9
præceptum meum, vt diligatis inuicem, 1 The.4.b.9
ſicut dilexi vos. [13] Maiorem hac dile-
ctionem nemo habet, vt animam ſuam
ponat quis pro amicis ſuis. [14] Vos ami-
ci mei eſtis, ſi feceritis quæ ego præcipio
vobis. [15] ᵃIam non dico vos ſeruos: a dicã iã. Aug.
quia ſeruus neſcit quid faciat dominus
eius. Vos autem dixi amicos: quia omnia
quæcũque audiui à Patre meo, nota feci C
vobis. [16] Non vos me elegiſtis: ſed ego
elegi vos, & poſui vos: vt eatis, & fru- Mat.18.d.19
ctum afferatis: & fructus veſter maneat:
vt quodcunque petieritis Patrem in no-
mine meo, det vobis. [17] ᵇHæc mando 1 Io.3.d.23 & 4.b.7.
vobis, vt diligatis inuicem. [18] Si mun-
dus vos odit, ſcitote quia me priorẽ vo-
bis odio habuit. [19] Si de mundo fuiſſe-
tis, mundus quod ſuum erat diligeret.
quia verò de mundo non eſtis, ſed ego
elegi vos de mundo, propterea odit vos
mundus. [20] Mementote ſermonis mei D
quem ego dixi vobis, Non eſt ſeruus ma- Sup.13.b.16 Mat.10.c.24
ior domino ſuo. Si me perſecuti ſunt, & Luc.6.f.40 Mat.24.a.9
vos perſequentur. ſi ſermonem meum
ſeruauerunt, & veſtrum ſeruabunt.
[21] Sed hæc omnia facient vobis propter
nomen meum: quia neſciunt eum qui
miſit me. [22] ᶜSi non veniſſem, & lo-
cutus

a *Iam non dico.*] Iam deinceps cùm perſeueraueritis in doctrina mea, & perſeuerantes effecti fueritis membra mea, eritis vnuſquiſque veſtrum, alter ego per communicationem admirandam meæ virtutis: meæ, inquam, naturæ quam vobis cõmunicaturus ſum, qui permanſeritis vſque in aduentum meum, & videtis quod iam vobiſcum agam, non vt cum ſeruis, ſed vt cum amicis, aperio vobis omnia promiſſa & conſilia Patris, de veſtra & eorum qui per vos crediderint, ſanctificatione, nunc aperio ita vt vos poteſtis intelligere: ſed tunc aperiam experimento virtutis meæ in vobis facto, ita vt teſtes eſſe poſſitis efficientiæ veritatiſque meę. Hoc etiam beneficio aucti, quòd electi à me fueritis ad dandum in terris viuum teſtimonium mei: *Non enim vos me elegiſtis*, &c.

b *Hæc mando vobis.*] Hoc mandatum ſummam continet omnium mandatorum meorum, quod vos interim pręſtabitis dum mitto promiſſum Patris, poſtea etiam plenius præſtituri, cùm ego in vobiſipſis manebo; tunc enim mandatum hoc vt proprium meum, mea virtute & magis amabitis, & diligentius ac melius etiam quàm anteá adimplebitis. atque ita non carebitis conſolatione mea primum qui in vobis ero, & eorum etiam qui à vobis dilecti diligent & ipſi vos mutuò. Magna enim conſolatio, immò magna gloria eſt, diligi à Deo, à Dei filio, & à Dei filij membris ac diſcipulis. Nihil refert qualiter excipiamini à mundo, qui huius tanti boni capax non eſt, nec eſſe etiam vult, imò odit aut contemnit atque deridet eos qui contrá ſentiunt aut ſapiunt aut monent quàm ipſe. de hac re exemplum etiam in me vobis ſtatuite, qui quemadmodum exceptus fuerim à mundo, vidiſtis & videtis.

c *Si non veniſſem.*] & locutus eis non fuiſſem mandatum Patris, comprobatum teſtimoniis & auctoritate ſacrarum ſcripturarum, peccatum non haberent incredulitatis: quod nunc excuſarę non poſſunt, vtpote conuicti manifeſta verborũ Dei veritate. ſed odio habuerunt me gratis: ex odioque in me concepto ita ſeſe excæcarunt ipſi ac dementárunt, vt eum qui me miſit non agnouerint, atque ex conſequenti oderint. Non enim ego à me, neque mandatum proprium meum mea libidine aut inuentione confictum afferẽs veni; ſed Patris iuſſa ſecutus miſſus ſum, & veni ad eorum ſalutem quam illis propoſui. & ſi non ſatis erat meam legationem illis manifeſtare ex verbis Patris, hoc eſt, ex Euangelio allato, quod apertè refert conſilium, ſententiam & voluntatem Patris, & ſigilla vellent animaduertere & obſeruare quibus Deus mandata ſua ſigillare ſolet; habuerunt abundè confirmationem mandati Patris in operibus à me factis, vltra omne prætetitorum Prophetarum, Patriarcharum, aut aliis legatorum Dei exemplum.

cutus fuissem eis, peccatum non habe-
rent: nunc autem excusationem non ha-
bent de peccato suo. 23 Qui me odit, &
Patrem meum odit. 24 Si opera non
fecissem in eis quę nemo alius fecit, pec-
catum non haberent. nunc autem & vi-
derunt, & oderũt & me & Patrẽ meum.
25 Sed vt adimpleatur sermo d qui in lege
Psal. 24. d. 19 eorum scriptus est: Quia odio habuerũt
me gratis. 26 e Cùm autem venerit pa-
Luc 24. g. 49 racletus, quem ego mittam vobis à Pa-
* spiritus 3 MS. S. G. aut è dubia sunt. tre, "spiritum veritatis, f qui à Patre pro-
cedit, ille testimoniũ perhibebit de me.
* perhibetis 5 MS. G. S. 27 & vos testimonium " perhibebitis:
g quia ab initio mecum estis.

CAP. XVI.

A Hæc a locutus sum vobis, vt non scan-
dalizemini. 2 Absque synagogis fa-
cient vos: sed venit hora, vt omnis qui
interficit vos, arbitretur obsequium se
præstare Deo. 3 & hæc facient vobis,
b quia non nouerunt Patrem, neque me.
4 Sed hæc locutus sum vobis, vt cùm
venerit hora, eorũ reminiscamini, quia
ego dixi vobis. 5 Hæc autem vobis c ab
initio non dixi, quia vobiscum eram:

V " Et

d *Qui in lege eorum.*] in doctrina religionis quam profitentur ipsi. Significatio hæc petenda est ex nomine תורה.

e *Cùm autem venerit.*] Restat illis tantū vnum postremum testimonium, cui cùm non crediderint reprobabuntur: id autem est quod à vobis proferendū est ex virtute Spiritus sancti in vos illapsi, & in vobis manentis, qui ostendet vobis experimento ipso veritatem virtutis, efficacitatis & efficientiæ meę in iis qui crediderint. & tunc vos eritis mihi testes in Iudæa, Ierusalem & Samaria, & vsque ad vltimum terræ.

f *Qui à Patre procedit.*] Non de processione personali hîc loquitur Dominus (namque hoc modo procedendi à Patre & Filio procedit Spiritus sanctus) sed de processione & auctoritate aduentus eius siue missionis. Est enim aduentus Spiritus sancti promissus à Patre, & præstitus, siue vt ita dicamus, procuratus & expeditus à Christo. Ideò dicit ex Patris consilio & mandato, cuius ipse minister & explicator factus fit, Spiritum sanctum, quem Christus ipse mittit, venire in mundo: hoc est, non ipse solus à se tantùm, me aut inscio aut nolente; sed volens, ille à me missus veniet, confirmaturus efficientia donisque suis id quod præstandum erat credentibus. neque solùm à me missus, sed à Patre meo profectus, qui est summus auctor totius huius consilij & expeditionis.

g *Quia ab initio mecum estis.*] & vidistis quæcunque dixerim & fecerim, eaque à Patre per Spiritum sanctum confirmata in vobis experiemini.

CAP. XVI.

a *Hæc locutus.*] Hæc quę ad mundi ingenium cognoscẽdum faciunt, & Dei etiam prouidentiam meamque cognitionẽ testantur, exposui vobis; vt prædicta scientibus & prudentibus cùm acciderint vobis, offensionem nullam afferant; nec nunc terribilia etiam videantur, quandoquidẽ ex vsu & consuetudine profecta esse constat. Consueuit enim mundus virtutem veram exagitare, & laboribus ac molestiis vexare. Ideò & vos propter me, qui summæ virtutis summum exemplum sum à vobis cultum, & moribus ac vitæ sanctitate & puritate, quantum fieri possit expressum, mille molestiis & ignominiis afficiemini; & quod amplius est, religionis ac pietatis nomen sibi arrogabunt ij, qui vos tanquam impios fuerint persecuti.

b *Quia non nouerunt.*] Quanquam sciant Deum esse, illam rationem tamen qua Deus Pater est, & qua ego Filius Patris sum, ignorant: quæ ratio si rectè cognoscatur, ad hominum salutem & veram beatitudinem cognoscendā singulariter conducit. Ex huius autem rationis ignoratione multæ tenebræ oriuntur, quę in definienda Dei natura ac virtute, maximos errores pariunt.

c *Ab initio non dixi.*] Non dixi vobis eo tempore quo vos elegi, quod dictũ oportuisse videri possit fortassis. vt tunc vnusquisque sibi consuleret, an ea sint eunda ducerentur, quæ nunc subeunda esse prædico: sed tunc rudibus, & virtutis meæ adhuc ignaris, terrorem fortasse inicerent hæc à me prædicta; & ita me sequendi auerterent consilium. sed quia me viuente & præsente vobis nihil periculi, nihil incommodi futurum sciebam, vt hactenus nihil omnino fuit, mea virtute id efficiente & vos seruante atque

defendente, nolui vobis initiò dicere, cùm nullum periculum esset: nunc verò iam edoctis, quid ego possim etiā eo tempore quo laboribus & incommodis multis tentatus fuerim & exercitatus, opportunum est prædicere subeundos vobis labores, addita promissione virtutis meæ quæ vobis præsto erit; tantoque efficientior in vestram vtilitatem & salutem ostendetur, quanto alienior ego fuero ab omnibus laboribus, vtpote ad dexteram Patris considens, & gloria & honore coronatus. Namque eò nunc vado, ad eum, inquam, qui me misit; omnibus iam rebus, quarum causa missus fueram, absolutis & expeditis; acceptutus ab ipso id quod mihi constitutum est ipsius consilio & proposito, ad glorificationem meam & vestram. Itaque gaudere debetis quòd ego vadam, etiam si intelligatis vobis labores esse paratos, quos vos superabitis mea illa virtute vobis communicanda.

"Et[a] nunc, vado ad eum qui misit me, & [a] At 1 MS. cum fane Aug. G.S. habent enim: Nunc autem
nemo ex vobis interrogat me, quò vadis?
6 Sed quia hæc locutus sum vobis, tristi-
tia impleuit cor vestrum. 7 Sed ego ve-
ritatem dico vobis. expedit vobis vt ego
vadam. [a] si enim [*] non abiero, paraclêtus [*] ego L.L.
non veniet ad vos: si autem abiero, mit- B
tam eum ad vos. 8 Et cùm venerit ille,
arguet mundum de peccato, & de iusti-
tia, & de iudicio. 9 de peccato quidem,
[b] quia non "credunt" in me. 10 [c] de iusti- [b] crediderūt MS q. Aug.
tia verò, quia ad Patrē vado: & iam non
videbitis me. 11 [d] de iudicio autem, quia
princeps huius mundi "iam" iudicatus est. - MS. G.S.
12 Adhuc multa habeo vobis dicere: sed
[e] non potestis portare modò. 13 Cùm
autem venerit ille [f] Spiritus veritatis, "do- [s] deducet vos in omni veritate MS. teste Aug. G.A.
cebit vos omnem veritatem". [g] non enim
loquetur à semetipso: sed quæcunque

a *Si enim non abiero.*] vt sedeam ad dexterā Patris, accepta omni potestate in cælo & in terra, non veniet ille consolator & aduocatus ad vos informaturus & aucturus vos consolatione sua interna, quæ multo efficientior in vos erit, quàm externa hæc mea præsentia, quæ tamen immunes vos conseruauit, & omni periculo liberos.

b *Quia non credunt in me.*] Arguet Spiritus sanctus in vos descendens mundum, hoc est, mundanos hos homines apud quos nunc sum, peccasse nūc non credentes in me, qui veritatem illis ex literarum sacrarum testimoniis manifestauerim, & signis apertis confirmauerim. Et quia multi ex his qui nunc nondum credunt, adueniente Spiritu sancto credent in me, tunc arguent semetipsos, quòd non crediderint in me anteà, & arguent reliquum mundum non credentem.

c *De iustitia verò.*] Iustitię non acceptę culpam illorum esse conuincet, qui me hîc præsentem & sponte exhibitum & oblatum in ipsorum iustificationem & sanctitatem noluerint excipere, sed repulerint & reiecerint. Ego autem vado ad Patrem, iustitiam meam probaturum, quam mundus recusauerit accipere. & tū non videbitis me amplius vtpote hac legatione semel functū, quę mihi semel ineunda fuit. Iustissimus igitur probabitur Deus, cū quod promiserat præstiterit: hoc est, vt me semel mitteret in mundum, ad ostendam, annuntiandam & deferendam salutem mundo. iniustissimus mundus arguetur, quòd me venientem in propria non receperit: tamen non iterum rediturum eodem munere Euangelistæ ac seruatoris, sed iudicem iam de cætero expectandum. nam vt iterum veniam vt nunc veni, iam non videbitis me. Quòd si non crediderint vobis per Spiritū sanctum enuntiantibus Euāgelium, iam Deus iustificatus erit in sermonibus & promissis suis, quia ego veni, & egi quæ agenda mihi erant, & vado ad Patrem.

d *De iudicio autem.*] Arguet Spiritus sanctus mundū de iudicio iam facto, hoc est, condemnabit mundum, volentem manere sub potestate principis huius mundi, & nolentem mihi credere, & obsequi obtēperareque doctrinæ meæ ac disciplinæ meæ præceptis & institutis parere. quippe iam mundus ipse sua sponte sese condemnare, & in peccato damnationeque sua manere velle arguetur: cùm iam ex hoc tempore ex quo ego totius mundi debita luenda in me recepi, & redemptionem omnium expediendam suscepi, iam princeps mundi condemnatus est, & deiectus possessione mūdi; idque iudicio Dei, cui princeps mundi huius nihil obiicere possit, cùm huius iudicij mysterium cognouerit. Ergo si mūdus me non sequatur, iam ipse vltrò suam seruitutem, suamque damnationem optasse arguetur: & sese sponte adscripsisse ei seruum, qui iudicatus, damnatus, spoliatusque erat potestate ac tyrannide illa quam in mundo exercebat. Arguetur itaque per Spiritum sanctum mundus de iudicio vltrò ab ipso subito. ego enim non veni vt iudicem mundum, sed vt saluem mundum, iudicato ipsius principe ac de possessione detruso.

e *Non potestis portare.*] quia adhuc animales estis.

f *Spiritus veritatis*] ille qui inspirat cognitionem veritatis rerum omnium, tam quæ cogitatione, quàm quæ experientia cognoscendæ sunt.

g *Non enim loquetur à semetipso.*] Non docebit priuata, singularia, & aliena, aut distincta ab iis quæ ego dico, doceo & promitto, sed communicata à Patre meo, & à me loquetur & exponet vobis, aperteque nota faciet ea quæ ego vobis ventura prædico & promitto planè exhibebit, efficiet ac præstabit vobis, atque ita me clarificabit, accipiens ea quæ ego proposui & reipsa præstans.

audiet loquetur, & quæ ventura sunt
annuntiabit vobis. 14 Ille me clarifica-
bit: quia de meo accipiet, & annuntiabit
vobis. 15 Omnia quæcunque habet Pa-
ter, mea sunt. Propterea dixi, quia de
meo accipiet, & annuntiabit vobis.
16 Modicum, & iam non videbitis me:
& iterum modicũ, & videbitis me: quia
vado ad Patrem. 17 Dixerunt ergo ex
discipulis eius ad inuicem, Quid est hoc
quod dicit nobis: Modicum, & non vi-
debitis me: & iterum modicum, & vide-
bitis me: &, quia vado ad Patrem?
18 Dicebant ergo, Quid est hoc quod di-
cit, Modicum? nescimus quid loquitur.
C 19 Cognouit autem Iesus, quia volebant
eum interrogare: & dixit eis, De hoc
quæritis inter vos, quia dixi, Modicum,
& non videbitis me, & iterum modicũ,
& videbitis me. 20 Amen, amen dico
vobis, quia ᵃ plorabitis, & flebitis vos,
mundus autem gaudebit: vos autem
contristabimini; sed tristitia vestra ver-
tetur in gaudium. 21 Mulier cùm parit,
tristitiam habet, quia venit hora eius:
cùm autem pepererit puerum, iam non
meminit pressuræ propter gaudiũ, quia
natus est homo in mundum. 22 Et vos
igitur, nunc quidem tristitiam habetis:
ᵇ iterum autem videbo vos, & gaudebit
cor vestrum: & gaudium vestrum ne-
mo tollet à vobis. 23 Et in illo die

ⁿ o. 9. ⁿ videtis ı 41.6.

ⁿ tollit ı 41.6.

a *Plorabitis*] vos qui me amastis & secuti estis breui erit vt ploretis & fleatis meam absentiam, timeatis vobis interim dum potestati tenebrarum permittitur operari. Mundi autem amatores, qui existimabant me, quem oderunt, sibi iam esse de medio sublatum, gaudebunt.

b *Iterum autem videbo vos.*] non tantum visione externa & corporali præsentia, sed interna illa qua vos inuisam, & nunquam relinquam. ero enim in vobis manens, & ita perpetuò gaudebit cor vestrum interno gaudio.

me non rogabitis quicquã. Amen, amẽ Sup.14.b.13 Mat.7.a.7
dico vobis, si quid petieritis Patrẽ in no- & 21.b.22 Mar.11.c.24
mine meo, dabit vobis. 24 Vsque mo- Luc.11.b.9 Iac.1.a.5.
dò non petistis quicquã in nomine meo. D
Petite, & accipietis: vt gaudium vestrum
sit plenum. 25 Hæc in prouerbiis locu-
tus sum vobis. Venit hora cùm iam non
in prouerbiis loquar vobis, sed palam
de Patre annũtiabo vobis. 26 in illo die
in nomine meo petetis: & non dico vo-
bis quia ego rogabo Patrem de vobis.
27 Ipse enim Pater amat vos, quia vos me
amastis, & credidistis, quia ego à Deo
exiui. 28 Exiui à Patre, & veni in mun-
dum: iterum relinquo mundum, & va-
do ad Patrem. 29 Dicũt ei discipuli eius,
Ecce, nunc palam loqueris, & prouer-
bium nullũ dicis. 30 nunc scimus quia
scis omnia, & non opus est tibi vt quis
te interroget. in hoc credimus quia à
Deo existi. 31 Respondit eis Iesus, Mo-
dò creditis? 32 Ecce, venit hora, & iam Mat.26.d.31 Mar.14.c.27
venit, vt dispergamini vnusquisque in
propria, & me solum relinquatis: & non
sum solus, quia Pater mecũ est. 33 Hæc
locutus sum vobis, vt in me pacem ha-
beatis. In mundo pressuram habebitis: habetis M.S.C.
sed confidite, ego vici mundum.

CAP.

c *Me non rogabitis*] vltrò iam in vobis manentem, & omnia quæ mea sunt vobis cõmunicantẽ: atque ita tunc petetis Patrẽ in nomine meo, perinde ac si ego ipse sim qui petam. nãq; hoc est in nomine meo petere: atq; hoc modo petendi facultas nondum vobis contigit: continget autem vbi ego in vobis habitauero. hoc petite, & accipietis; ac iam gaudium vestrum plenum erit.

d *Venit hora*] Iam breui fiet maturitas & commoditas, vt non opus sit vti similitudinibus, comparationibus, exẽplis, sententiis, deductionibus, & expositionibus, videlicet cùm rem ipsam de qua loquor, experti cognoueritis. tunc palam cognoscetis id quod nunc arcanum vobis est de Patris mei virtute, consilio, proposito, efficacitate & efficiẽtia. tunc petetis in nomine meo, in me ipso qui in vobis ero petetis, vt hoc det vobis Pater. non solùm me habetis qui pro vobis rogẽ, sed ipsum Patrem vestri amantem habetis, qui vltrò vobis donare iam parat, quia hoc dat iis qui me fide & amore prosequũtur, vt vos hactenus fecistis.

e *Exiui à Patre*] vt saluem mundum. *Iterum relinquo mundum*, iam expedito negotio salutis, & redeo ad Patrem accepturus regnum, non mundanum, carnale & corruptibile; sed æternum, spirituale, diuinum, & id cum meis communicaturus.

f *Ecce nunc palam loqueris*] nã quę multis similitudinibus & prouerbiis dixeras, nũc apertè & summatim exponis, te venisse in mundum è cælo à Patre missum, nunc relicturum mundum, neque in mundo hoc sedem aut regnũ temporale tibi ac tuis paraturum, & ad Patrem te ire, apud quem tuum atque tuorum regnum esse definis.

g *In hoc credimus quia à Deo existi.*] quoniam omnia exposuisti quæ ad te, ad nos, ad mundum pertinent, ita vt constet te omnium ingenia, omnium consilia & studia cognoscere atq; adeò intelligere quantum tibi paratum sit laborum, libenter tamen subire. Credimus autem te exiisse à Deo, atque ideo firmissimus credentes hoc, & tecum esse volumus, quandoquidẽ nihil accidere nobis potest, quod à te prędictum iam non sit. Ergo credimus te, qui prędicis esse eum qui tueri nos possis, vtpote qui à Deo exieris.

h *Modò creditis*] me pręsente creditis, & firmi esse vobis videmini.

i *Vt in me pacem habeatis*] intueamini in me qui vobis hæc prædixerim, & sperantes meam virtutem ac tutelam certam vobis fore quidquid vobis acciderit, æquo animo feratis, & victoriam vobis per me cõstituram confidatis, expectantes me vobis insinuandum esse, intraque vos mansurum, meaque virtute vos victuros esse mundum, quia ego vici mundum, & hanc victoriam vobiscum communicabo.

CAP. XVII.

A HÆc locutus est Iesus: & subleuatis
oculis in cælum, dixit, Pater, [a] vênit
*& c. hora, [b] clarifica Filium tuum, vt * Filius
Mat.28.d.18 tuus clarificet te: 2 Sicut dedisti ei pote-
statem omnis carnis, vt omne quod de-
disti ei, det eis, vitam æternam. 3 Hæc
est autem vita æterna, [c] Vt cognoscant te
solum Deum verum, & quem misisti Ie-
sum Christum. 4 [d] Ego te clarificaui su-
per terram: opus consummaui quod de-
disti mihi vt faciam: 5 & nunc [e] clarifica
me tu Pater apud temetipsum, claritate
quam habui prius quàm mundus esset,
apud te. 6 Manifestaui nomen tuum
hominibus quos dedisti mihi de mũdo:
Tui erant, & mihi eos dedisti: & sermo-
nem tuũ seruauerunt. 7 Nunc cogno-
uerunt quia omnia quę dedisti mihi, abs
te sunt: 8 quia verba quæ dedisti mihi,
dedi eis: & ipsi acceperunt, & cognoue-
B runt verè quia à te exiui, & crediderunt
quia tu me misisti. 9 Ego pro eis rogo:
[f] Non pro mundo rogo, sed pro his quos
dedisti mihi: 10 quia tui sunt: & mea
omnia tua sunt, & tua mea sunt: & cla-
rificatus

CAP. XVII.

a *Venit hora.*] maturum tempus expediendi consilium tuum illud maximũ, de publica hominũ salute ac libertate, victoriaque tua contra aduersarium manifestanda, denique hora maximæ illius misericordiæ tuæ cognoscendæ.

b *Clarifica Filium tuum*] Præsentia, virtute, voluntate, efficientiaque tua ratum, certum & constans effice, id quod per Filium tuum effici voluisti; ita vt huius tantæ salutis euentus testetur me esse Filium tuum: Filius autem tuus hanc in hominibus effectu salutem testabitur ex te profectam, gloriamque tibi deberi profitebitur. clarificatio autem erit, vt videant qui in te confidunt & in me credunt, potestatem à te datam Filio donandi vitam æternam omni homini volenti & recipienti ipsum Filium. Clarifica ergo illum, donans per eundem vitam æternã re ipsa, & vera atque certa constantique donatione: ita vt quicunque fuerint filij, vitam æternam habeant. Dona ergo teipsum omnibus quos mihi dedisti quibus & ego me donaturus sum. Nam hæc est vita æterna.

c *Vt cognoscant te*] Cognitione interna cognoscant te Deum esse solũ, verum, & veritatis auctorem, verum in potentia & præsentia, veracem in misericordia exhibenda, cuius virtute & efficientia se homines cognoscant effectos filios tuos per cognitionẽ Iesu vncti à te missi, inhabitantis in eis.

d *Ego te clarificaui*] tibi factus obediens vsque ad mortem, tuam voluntatem hominibus exponens tuum cõsilium declarans, atque adeò explicans non modò verbis, verùm & reipsa meipsum pro hominibus à me iam suscepus in mortem tradens.

e *Clarifica me tu Pater apud temetipsum.*] Perfice per me hoc opus regenerationis hominum, & fac vt homines tua auctoritate atque virtute & mea simul sint filij tui, & fratres mei: quemadmodum eadem sapientia tua qua ego sum, homo à te factus est ad imaginẽ & similitudinem nostram; & vt ego antequam quicquam faceres, erã apud te clarus, charus & gratus, cum quo de mundi creatione agebas, quam per me effecisti; ita etiam de renouatione iam anteà à constitutione mundi mecum decreta, nunc etiam mecum conueni vt reipsa e[ffi]ciatur. Orans hæc Christus à Patre, quæ ab illo probari sciebat, testabatur, suæ veritatem & suam cum Patre communionem & vnitatem, vt sic loquamur; id quod audiretur à testibus fide dignis, qui postea cùm res ipsa expedita perfectaque esset, testimonium referre possent quando illum ipsis præsentibus, cum Patre de hac re egisse; atque ita euenisse vt ab illo petebatur & exauditum fuisse pro sua reuerentia, vt Paulus affirmat. Huic similis oratio fuit illa ante resurrectionem Lazari.

f *Non pro mundo rogo.*] Non rogo pro mundanis hominibus, qui mundo adhærere ab eoque non diuelli volunt; sed pro iis qui relicta mundi corruptione ad te redeunt: hos enim tu dedisti mihi saluandos, viuificandos ac deificandos, quia tui sunt, hoc est, te cùm velint & optent Dominum, Deũ, patronũ, tutatorem ac prouidum patrem habent; eosque tu mihi dedisti, & illis iussisti vt in me credant meque suscipiant: eos à te acceptos tibi refero, à te per me redemptos & sanctificatos profitebor. nunc clarificatus sum in eis, quia

tu testatus es illis me esse Filium tuum dilectum. Et iam deinceps ego non sum in mundo, quia iam in corde terræ esse cœpi, & iam venio ad te: at illi, quanquam in me sint, tamen in mundo sunt, & nondum perlati sunt in eum locum sanctitatis & perfectionis, quem ego eis paro. Interim dum ad te eo, dum trador tenebrarum potestati, cuius hora iam venit, serua eos.

rificatus sum in eis. Et iam non sum in
mundo, & hi in mundo sunt, & ego ad
te venio. 11 Pater sancte, serua eos in
nomine tuo, quos dedisti mihi: vt sint
vnum, sicut & nos. 12 Cùm essem cum
eis, ego seruabam eos in nomine tuo.
Quos dedisti mihi, custodiui: & nemo Infr. 18. b
ex eis periit, ᵃnisi filius perditionis, vt scri Psal. 40. b & 108. b
ptura impleatur. 13 Nunc autem ad te
venio: & hæc loquor in mundo, ᵇvt ha- C
beant gaudium meum impletum in se-
metipsis. 14 Ego dedi eis sermonẽ tuũ,
& mundus eos odio habuit, quia non
sunt de mundo, sicut & ego non sum de
mundo. 15 Non rogo vt tollas eos de
mundo, sed ᶜvt serues eos à malo. 16 ᵈDe
mundo non sunt, sicut & ego non sum
de mundo. 17 ᵉSanctifica eos in verita-
te. Sermo tuus veritas est: 18 ᶠSicut tu
me misisti in mundum, & ego misi eos
in mundũ. 19 ᵍEt pro eis ego sanctifico
meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in ve-
ritate. 20 Non pro eis autem rogo tan-
tùm, sed & pro eis qui credituri sunt per
verbum eorũ in me: 21 ʰvt omnes vnũ
sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, vt
& ipsi in nobis vnum sint: vt credat mũ-
dus quia tu me misisti. 22 Et ego clari-
tatem quam dedisti mihi, dedi eis: vt sint
vnum, sicut & nos vnum sumus.

23 Ego

a *Nisi filius perditionis.*] Nisi is qui sese sua culpa perditioni addixit. Ita enim scriptũ erat, vt is qui me proderet consultò ac deliberatò, & vellet maledictionem, & benedictionem nollet, periret, atque ita effectum est, vt ab illo impleretur scriptura: nõ quòd scriptura illum cogeret ad culpam & scelus, sed quòd suscepti sponte sua sceleris conuictum damnaret ad pœnã & perditionem. Vt enim Hebraico sermone homicida dicitur Filius mortis; sic hic parricida sacrilegus proditor dicitur *filius perditionis*. Filius mortis, id est Latinè, dignus morte.

b *Vt habeant gaudium meum.*] gaudium quo ego gaudeo, quòd te Patrem habeo certissimum, illi qui mecum manserũt, vt à te promissum est, sic habeãt impletum in semetipsis; vt misericordia tua clarificetur in iis quos dedisti mihi permanentibus in me. Atque hoc modo scriptura impleatur, in qua promissa continentur tua, vt impleta est scriptura aduersus eum qui me prodẽs seipsum perditione dignum reddidit.

c *Vt serues eos a malo.*] ab illo pessimo auctore mali, & à malo, cuius ille auctor est.

d *De mundo non sunt.*] deditos iam spontè tibi ac traditos, mundus odio habet, & à se abalienatos insequitur, vt me, quia tuus cùm sim, inuisus mũdo sum.

e *Sanctifica eos in veritate.*] non imputata sanctitate, sed vera, quæ tua voluntas est: ita vt sancti, immaculati atque irreprehensibiles corã te efficiãtur.

f *Sicut tu me misisti in mundũ.*] Euangelistam, interpretem, legatum, ac testem certissimum voluntatis & misericordiæ tuæ; ita ego mitto eos in mundum, vt testimonium referant veritatis meæ.

g *Et pro eis ego sanctifico meipsum.*] Ego nomine eorum me tibi consecratum dedo in sacrificium sanctum in odorẽ suauitatis, vt illi participes facti naturę atque virtutis meæ, non imputatè sancti, sed in veritate sanctificati existant.

h *Vt omnes vnum sint.*] vnum corpus in me vnius corporis membra, cuius caput ego sim, ita vt tu caput meũ es, ita ipsi in nobis vnum corpus sint participes naturæ nostræ, ac deificati & coniuncti in vnionem charitatis & gloriæ filiorum Dei.

D 23 Ego in eis, & tu in me: [l] vt sint cõsum-
mati in vnũ: & cognoscat mundus quia
tu me misisti: [k] & dilexisti eos, sicut & me
dilexisti. 24 Pater, quos dedisti mihi,
volo, [l] vt vbi sum ego, & illi sint mecum:
vt videant claritatem meam quam dedi-
sti mihi, quia dilexisti me ante constitu-
tionem mundi. 25 [m] Pater iuste, mun-
dus te non cognouit. ego autem te co-
gnoui: & hi cognouerunt, quia tu me
misisti. 26 Et notũ feci eis nomen tuum,
& notum faciam: vt dilectio qua dilexisti
me, in ipsis sit, & ego in ipsis.

CAP. XVIII.

Mat.26.e.36 Mar.14 d 32 Luc.22.d.39 2.Reg.15.c.23 HÆc [a] cùm dixisset Iesus, egressus est
cum discipulis suis trans Torrẽtem-
A Cedron, vbi erat hortus, in quem introi-
uit ipse & discipuli eius. 2 Sciebat autẽ
& Iudas, qui tradebat eum, locum: quia
frequenter Iesus conuenerat illuc cum
Mat.26.e.47 Mar.14 e.43 Luc.22.e.47 discipulis suis. 3 Iudas ergo cùm acce-
pisset cohortẽ, & à Pontificibus & Pha-
risæis ministros: venit illuc cum laternis
& facibus & armis. 4 Iesus itaque sciens
omnia quæ ventura erant super se, pro-
cessit, & dixit eis, Quem quæritis?
5 Responderunt ei, Iesum Nazarenum.
Dicit eis Iesus, Ego sum. Stabat autem
& Iudas qui tradebat eum, cum ipsis.
6 Vt ergo dixit eis, Ego sum: abierunt re-
trorsum, & ceciderunt in terram. 7 Ite-
rum ergo interrogauit eos, Quem quæ-
ritis?

l *Vt sint consummati in vnum.*] in vnũ corpus meum mysticum, perfectum, immaculatum, tibi gratissimum, vtpote membra mea: adeò vt non tantùm à te agnoscantur vt fratres mei ac filij tui; sed omnes qui viderint eos cognoscant eos, & dicant: Isti sunt semen cui benedixit Dominus.

k *Et dilexisti eos, sicut & me dilexisti.*] adoptatos per me in filios tuos, dilexisti amore eo quo me dilexisti, vtpote membra mea effectos.

l *Vt vbi sum ego.*] siue apud te in cælis ego sim præsens, illic sit vita ipsorum abscondita mecum in te, etiam si nondũ appareat quod futuri sint: siue ego virtute & efficientia in terra sim, illa virtus & efficientia mea sit in eis, ita vt siue viuant in carne, in me viuãt, & ego in eis; siue moriantur, in me moriantur, ac dominum me accipiant.

m *Pater iuste.*] qui in omnibus promissis tuis iustificaris, constantem præstantemque te exhibens. Mundus te nõ cognouit ea ratione qua *Pater iustus* vocaris: nam si cognosceret, te solum quæreret ad sui iustificationẽ, te solum verã sapientiã, verã virtutẽ, verã bonitatem definiens optaret; suam ipsius sapientiam, potentiam, voluptatem suã omnino vanitatem damnaret, odisset, abiiceret, vt te sequeretur ac peteret. Ego autem te cognoui, & scio te supremum, maximum optimum esse, omninoque expetendum: & hoc ego mũdo attuli exponendum, sed à mundo non sum cognitus: hi autem cognouerunt quòd tu me misisti, & ego erudiui illos, nomenque tuum docui, hoc est, virtutem & efficacitatem misericordiæ tuæ in homines qui filij tui esse voluerunt. & quod sermone docui eos, reipsa notum faciam, donans illis Spiritum sanctum tuum & meum, quo & à te amentur amore paterno, quandoquidem ego in eis futurus sum & mansurus.

CAP. XVIII.

a *Hæc cùm dixisset.*] cùm paulo ante oblationem sui Patri commendauisset corpus suum mysticum, atque omnem de hominum deificatione rationem breui ac mysteriis plena oratione fuisset complexus.

ritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazare-
num. 8 Respōdit Iesus, Dixi vobis, quia B
ego sum. si ergo me quæritis, sinite hos
abire. 9 b Vt impleretur sermo quē dixit,
Quia quos dedisti mihi, nō perdidi ex eis Sup. 17. b. 12
quenquam. 10 Simon ergo Petrus ha-
bens gladium, eduxit eum: & percussit
Pontificis seruum, & abscidit auriculam
eius dexteram. Erat autem c nomē seruo
Malchus. 11 Dixit ergo Iesus Petro, Mit-
te gladium tuum in vaginam. d Calicem
quem dedit mihi Pater, non *bibā illum? * vis vt MS q. Aug.
12 Cohors ergo & tribunus & ministri
Iudæorum comprehenderunt Iesum, &
ligauerunt eum: 13 & adduxerunt eum
e ad Annam primùm, erat enim socer Luc. 3. a. 2
Caiphæ, qui erat Pontifex anni illius. C
14 Erat autem Caiphas, qui consilium Sup. 11. f. 49
dederat Iudæis, Quia expedit vnum ho-
minē mori pro populo. 15 Sequebatur
autem Iesum Simon Petrus, & alius dis-
cipulus. Discipulus autem ille erat notus
Pontifici, & introiuit cum Iesu in atrium
Pontificis. 16 Petrus autem stabat ad
ostium foris. Exiuit ergo discipulus *alius Mat 26 f. 58 Mar. 14 f. 54
qui erat notus Pontifici, & dixit ostiariæ: Luc. 22. f. 54 * ille 6 MS. G. S.
& introduxit Petrum. 17 Dicit ergo Pe-
tro ancilla ostiaria, Nūquid & tu ex dis-
cipulis es hominis istius? Dicit ille, Non
sum. 18 Stabāt autem serui & ministri
ad prunas, quia frigus erat, & *calefacie- * calefiebat 7 MS. G. S.
bant se: erat autē cum eis & Petrus stās,
& calefa-

b *Vt impleretur sermo.*] Nullus eorum qui dati fuerant Iesu vt in terris redderent viuum testimonium veritatis & virtutis ipsius, perditus est, non solùm animo, sed nec corpore: nemo ex illis vita functus aut occisus est, antequam accepto Spiritu sancto suum ministerium, quamobrem electus fuerat, præstaret. Hoc indicat verbum, *vt impleretur.*

c *Nomen seruo Malchus.*] Rem certam & personarum notatione, cùm opus fuerit, docendam, nominis appellatio ostendit.

d *Calicem quem dedit mihi Pater.*] Non oportet armis agere, vt impediatur impetus horum in me. non enim ego nunc cogito quid isti aduersum me agant & faciant; sed cogito voluntatem Patris, qui voluit salutis humanæ calicem à me bibi, mihi acerbum quod ad sensum, verùm gratissimum quod ad animum & voluntatem meam erga Patrem attinet, & suauissimum omnibus aliis, quibus huius calicis à me ebibiti virtus communicata fuerit. Iam si ferro dimicetur aduersum hos qui in me furiosi sunt, voluntati Patris resistitur, qui mihi bibendum hunc calicem exhibuit. scito hoc esse ex diuino consilio ac decreto, vt malitia istorum & rabies permittatur in me sæuire ad tempus propter publicam salutē. Non igitur tantùm considero quid isti agant, quantum quid Pater velit, cùm hæc istis agere permittat.

e *Ad Annam primùm.*] cuius ædes propinquiores erant loco in quo captus est Iesus, quàm Caiphæ ædes: & ille erat inter principes sacerdotū; sed illo anno erat Caiphas primus sacerdos siue pontifex. deduxerunt autem eum ad illum, vt iam captum indicarent, & rogarent quonam sistendum aut deducendum arbitraretur. ille indicauit generi ædes in quibus concilium cogeretur, atque apud Caipham acta esse quæ deinceps narrantur, Euangelistæ omnes testantur. Cyrillus legit etiam hoc loco, illum statim ab Anna ad Caipham missum.

& calefaciens se. [19] Pontifex ergo inter-
rogauit Iesum [a] de discipulis suis, & de
D doctrina eius. [20] Respondit ei Iesus, Ego
[b] palam locutus sum mundo. ego semper
docui in synagoga, & in templo quò om-
nes Iudæi conueniunt: & in occulto lo-
cutus sum nihil. [21] Quid me interrogas?
interroga eos qui audierũt quid locutus
sim ipsis: ecce, hi sciũt quæ dixerim ego.
[22] Hæc autem cùm dixisset, [c] vnus assistẽs
ministrorum dedit alapam Iesu, dicens,
Sic respondes Pontifici? [23] Respondit ei
Iesus, Si malè locutus sum, testimonium
perhibe de malo: si autem bene, quid me
cædis? [24] [d] Et misit eum Annas ligatũ
ad Caipham pontificem. [25] Erat autem
Simon Petrus stans, & calefaciens se. Di-
E xerunt ergo ei, Nũquid & tu ex discipu-
lis eius es? Negauit ille, & dixit: Nõ sum.
[26] Dicit ei vn⁹ ex seruis Põtificis, cogna-
tus eius cuius abscidit Petrus auriculam,
Nónne ego te vidi in horto cum illo?
[27] Iterum ergo negauit Petrus: & statim
gallus cantauit. [28] Adducũt ergo Iesum
à Caipha in prætoriũ. Erat autẽ manè:
& ipsi non introierunt in prætorium, [e] vt
non contaminarentur, sed vt manduca-
rẽt pascha. [29] Exiuit ergo Pilatus ad eos
foras, & dixit, Quam accusationẽ affertis
aduersus hominem hunc? [30] Respõde-
runt, & dixerunt ei, Si non esset hic ma-
lefactor, non tibi tradidissemus eum.

x [31] Dixit

Mat. 26. f. 57
Mar. 14. f. 53
Luc. 22. f. 54
c.
Mat. 26. g. 69
Mar. 14. g. 67
Luc. 22. f. 56

MS. e.

ad Caipham
MS. August.
Mat. 27. a. 2
Mar. 15. a. 1
Luc. 23. a. 1
Act. 10. d. 28
& 11. a. 3

a *De discipulis suis, & de doctrina.*] Ex altero captans commoditatem damnandi illum crimine seditionis, vt nouarũ rerum molitorem; ex altero verò nouæ & superstitiosæ doctrinæ illum arguendi aut infamandi; atque ita alterutro nomine vel vtroque, inuisum ac damnabilem constituendi cum populo tum Romanis ipsis & Herodianis.

b *Palam locutus sum.*] vnico responso vtramque captionem euertit.

c *Vnus assistens ministrorum*] qui eo modo & gratiam Pontificis & Sacerdotum inire, & simul etiam sibi cauere posse putauit, vtpote qui existimarat se vnum esse ex iis quos Iesus indicabat. *Ecce hi sciunt quæ dixerim ego*: & volebat se exemptum ab ista nota, vt ipsis videbatur, sibi apud Pontificem & concilium illud incommoda futura

d *Et misit eum.*] Miserat eum anteà ligatum, ita vt adductus ad ipsum fuerat. est Epanalepsis: nihil, inquam, decretum aut actum fuerat ab Anna, nisi vt ligatus duceretur ad Caipham.

e *Vt non contaminarentur.*] adeuntes vltrò gentilem hominem, cuius consuetudo iuxta illorum traditionem poterat illos polluere, & indignos reddere conuiuio illo solenni calicis triplicis benedictionis, qui obseruabatur ab illis per illos Paschatis dies. Licebat autem alloqui gentilem in publico, sed non in priuato loco, per illos sacros obseruandosque dies; vt habetur per totum tractatum De commutationibus in repetitionibus & in ea quæ vocatur integra.

31 Dixit ergo eis Pilatus, Accipite eũ vos,
& secundum legem vestram iudicate eũ. F
Dixerũt ergo ei Iudæi, [a] Nobis non licet
interficere quẽquam. 32 [b] Vt sermo Iesu *Mat. 20. c. 19*
impleretur quem dixit, significans qua
morte esset moriturus. 33 Introiuit ergo *Mat. 27. b. 11* *Mar. 15. a. 2*
iterum in prætorium Pilatus: & vocauit *Luc. 23. a. 4*
Iesum, & dixit ei, Tu es rex Iudæorum?
34 Respondit Iesus, A temetipso hoc di-
cis, an alij dixerunt tibi de me? 35 Re-
spõdit Pilatus, Nũquid ego Iudęus sum?
Gens tua, & Pontifices tradiderunt te
mihi: quid fecisti? 36 Respondit Iesus,
Regnum meum non est de hoc mundo.
si ex hoc mundo esset regnum meũ, mi-
nistri mei vtique decertarent vt non tra-
derer Iudæis. nũc autem regnum meum
non est hinc. 37 Dixit itaque ei Pilatus, G
Ergo rex es tu? Respondit Iesus, [c] Tu dicis,
quia rex sum ego. Ego in hoc natus sum,
& ad hoc veni in mundum, vt testimo-
nium perhibeam veritati: omnis qui *est*
ex veritate, audit vocem meam. 38 Dicit
ei Pilatus, [d] Quid est veritas? Et cùm hoc
dixisset, iterum exiuit ad Iudæos, & di-
cit eis, Ego [e] nullam inuenio in eo cau-
sam. 39 Est autem consuetudo vobis vt *Mat. 27. b. 15* *Mar. 15. a. 6*
vnum dimittam vobis in pascha: vultis *Luc. 23. c. 17*
ergo dimittam vobis [f] regem Iudæorum?
40 Clamauerunt ergo rursum omnes, di-
centes, Non hunc, sed Barabbam. Erat
autem Barabbas latro.

a *Nobis non licet.*] per leges Romanas interficere. ergo iam iudicatum à se indicabant & dignũ morte pronuntiatũ.

b *Vt sermo Iesu impleretur.*] Di‧erat enim Iesus se à principibus sacerdotum condemnatum iri; ac deinde tradiñ Gentibus ad illudendum, flagellandum & crucifigendum.

c *Tu dicis.*] vt tu dicis, ita est, regẽ me esse; sed regem natum in mundo, ad testimonium perhibendum veritatis; veritatis inquam, quòd sit regnũ aliud non ex hoc mundo, & quòd ego sim rex in illo, & Deus pararit regnũ illud suis: & vt à regno huius mundi homines ad illud alterum præstantissimum cogitationes & studia sua traducant.

d *Quid est veritas?*] Quamobrem & tu hæc pateris, & ab istis adeò vexatis, & mihi traderis vt malefactor occidẽdus: quidnã est hoc, vt auctoritate mea abuti velint isti, in te quæ legibus nostris nullum supplicium meretur?

e *Nullum inuenio in eo causam.*] Nullum argumentum criminis aut iudicij vt de capite eius agatur, quod genus ad meũ forum pertinet.

f *Regem Iudæorum.*] Appellatus est Iesus à Gentili prætore *Rex Iudæorum*, nullam existimante Romani imperij offensionem in illo regno esse. Ita testimonium habuit dignitatis ac muneris sui ab homine publico ministro ethnico, & quandam etiam apertam confessionem apud Iudæos, à quibus tamen receptus non est.

CAP.

CAP. XIX.

A TVnc ergo apprehendit Pilatus Iesum,
Mat. 27. c. 27 Mar. 15. b. 16 & flagellauit. [2] Et milites plectentes
coronam de spinis, imposuerunt capiti
eius: & veste purpurea circundederunt
eum. [3] Et veniebant ad eum, & dicebát,
Aue rex Iudæorum. & dabant ei alapas.
* ergo R. G. S. [4] Exiuit * iterum Pilatus foras, & dicit eis,
Ecce adduco vobis eũ foras; [a] vt cognoscatis quia nullam inuenio in eo causam.
* foras R. G. S. [5] Exiuit ergo Iesus * portans coronam spineam, & purpureum vestimentum. Et
dicit eis, Ecce homo. [6] Cùm ergo vidissent eum põtifices & ministri, clamabát,
* eũ MS. eq. dicẽtes, Crucifige, crucifige * eum. Dicit
eis Pilatus: Accipite eũ vos, & crucifigite.
ego enim non inuenio in eo causam.
[7] Responderunt ei Iudæi, Nos legem ha-
* nostram MS. R. G. S. bemus: & [b] secũdum legem * debet mori,
B quia filium Dei se fecit. [8] Cùm ergo au-
dißet Pilatus hunc sermonem, [c] magis ti-
muit. [9] Et ingressus est prætorium iterũ:
& dicit ad Iesum, Vnde es tu? Iesus autẽ
responsum non dedit ei. [10] Dicit ergo
ei Pilatus, [d] Mihi nõ lóqueris? nescis quia
* crucifigẽdi MS. potestatẽ habeo * crucifigere te, & pote-
* dimittendi MS. statem habeo * dimittere te? [11] Respõdit
Iesus, Nõ haberes potestatem aduersum
me vllam, [e] nisi tibi datum esset desuper.
Propterea qui me tradidit tibi, maius
* Et MS. S. peccatum habet. [12] * Exinde quærebat
Pilatus dimittere eum. Iudæi autem cla-

a *Vt cognoscatis.*] ex mea definitione & sententia cognosceтis me nullam inuenire in eo causam, vel Romani imperij læsi aut offensi, vel publicæ rei perturbatæ vel sceleris admißi: imò huiusmodi regnum, quale illius esse intelligo, ipsi facilè admitto.

b *Secundum legem debet mori.*] Nullum est caput in lege, quo singulariter caueatur, ne quis sese Filium Dei profiteatur: sed callida iuris interpretatione hoc argumentum relatum est ad caput de Blasphemia. Nam ex capite de falso Propheta crimen cõstitui iam non poterat, re explorata totiésque comprobata

c *Magis timuit.*] Antea timebat ne innocentia condemnaretur hominis innoxij. audito verò sermone illo, timuit ne impiè Deum ipsum offenderet, si maius aliquid homine ille esset Non videbatur homini ethnico impoßibile Deum sub humana imagine in terris versari.

d *Mihi non loqueris*] clarè & apertè profiteri posses apud me quisnam sis, vnde, quid agas, quid velis, defendere te à maleuolis & inuidis, si quos tales erga te esse existimas. nam possum te crucifigere si velim, & dimittere si velim: neque prohibebor ab vllo cùm nõ doceatur facinus aliquod per te admissum: neque erit qui mihi opponat te cruci affixum iniustè, cùm ita potearis ab omnibus. Ergo loquere apertè & clarè omnia, vt ego vti poßim potestate mea apertius. Ita non minantis, sed prouocantis Iesum ad sese defendendũ iudicis oratio videtur.

e *Nisi tibi datum esset desuper.*] Significabat Iesus hæc omnia diuino consilio fieri ad mundi salutem: quod consiliũ ipse inuertere nollet sese defendendo, videret autem iudex quid ageret, & quemadmodum vteretur potestate sibi à Deo collata: peccaturum illum quidem qui sententiam aduersus innocentem contra consciẽtiam ferret: sed magis peccaturos eos, qui hãc sententiam non ex metu & turbatione, vt ab illo, ferenda erat, sed ex iniquißimo odio & maleuolo animo malaque mẽte vltrò postularent & efflagitarent. Discrimina voluntatum & mentium augere vel minuere peccatũ, hinc apertè liquet.

mabant, dicentes, Si hunc dimittis, non C
es amicus Cæsaris. omnis* qui se regẽ fa- *enim M.S. Aug. 1.
cit, contradicit Cæsari. [13] Pilatus autem
cùm audisset hos sermones, [a]adduxit fo-
ras Iesum: & sedit pro tribunali, in loco
qui dicitur Lithóstrotos, Hebraicè autẽ
Gabbatha. [14] Erat autem parascéue Pa-
schæ, hora quasi sexta: & dicit Iudęis, Ec-
ce rex vester. [15] Illi autem clamabant,
Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pila-
tus, Regẽ vestrum crucifigã? Responde-
runt Pontifices, Non habemus Regem,
nisi Cæsarem. [16] Tunc ergo tradidit eis
illum, vt crucifigeretur. Susceperunt au-
tem Iesum, & eduxerunt*. [17] Et baiulãs *cum 1 M.S. 1.
sibi crucẽ exiuit in eum qui dicitur Cal- Mat. 27. d. 33
uariæ locũ, Hebraicè* Golgotha: [18] vbi Mar. 15. c. 22 Luc. 23. e. 33 *autem M.S.
crucifixerunt eum, & cum eo alios duos Aug. 1.
hinc & hinc, medium autem Iesum.
[19] Scripsit autem & titulum Pilatus, & D
posuit super crucem. Erat autem scriptũ,
Iesus Nazarenus Rex Iudæorũ. [20] Hunc
ergo titulum multi Iudæorum legerunt:
quia prope ciuitatem erat locus, vbi cru-
cifixus est Iesus. Et erat scriptũ Hebrai-
cè, Græcè & Latinè. [21] Dicebant ergo
Pilato Pontifices Iudæorum, Noli scri-
bere Rex Iudæorum: sed quia ipse dixit,
Rex sum Iudæorum. [22] Respondit Pila-
tus, Quod scripsi, scripsi. [23] Milites er-
gò cũ crucifixissent* eum, acceperũt [b]ve- *Iesum M.S. 1.
stimenta eius (& fecerũt quatuor partes:
vnicui-

a *Adduxit foras Iesum.*] vt spectaculo ipso capitis innocentissimi, & indignis modis affecti, populum moueret ad misericordiam, & ad meliorem cogitationem: maximè cùm ipse testaretur illum ipsis curæ esse debere, vtpote Iudæum, non Ethnicum; & Iudæorum regem, cùm populus aliàs semper de Rege ac Messia suo studiosè loqueretur. Atque ita effectum est vt Iesus, qui publicę salutis causa Deo oblatus erat, publicè ad crucifigendum traderetur, & res tanta vel ab inimicis vel ab vllo alio negari non posset aut oppugnari.

b *Vestimenta eius & tunicam.*] Cùm vestimenta alia detraxissent, etiam infimam tunicam relinquere illi noluerunt; sed studiosè detraxerunt, vt omnino nudus moreretur. Et tunicã ipsã cupidè expetierunt, adeò vt sorte iacta vnusquisque sibi cessuram speraret. Atque his rationibus omnia quę de Christo scripta fuerant, implebantur.

vnicuique militi partem) & tunicā. Erat
autem tunica inconſutilis, deſuper con-
texta per totum. 24 Dixerunt ergo ad in-
E uicē, Nō ſcindamus eā, ſed ſortiamur de
illa cuius ſit. Vt ſcriptura impleretur, di-
Mat. 27.d.35 cens, Partiti ſunt veſtimēta mea ſibi: &
Mar. 15.c.24 "in' veſtem meā miſerunt ſortē.ᵃ Et mili-
Luc. 23.e.34 Pſa. 21.c.19 * ſuper ME. tes quidem hæc fecerunt. 25 Stabant au-
tem iuxta crucē Ieſu mater eius, & ſoror
matris eius, Maria Cleopę, & Maria Ma-
gdaléne. 26 Cùm vidiſſet ergo Ieſus ma-
* aſtantem A.G.S. trem & diſcipulū "ſtantem' quem dilige-
bat, dicit matri ſuæ: Mulier, ecce filius
tuus. 27 Deinde dicit diſcipulo, Ecce
mater tua. Et ex illa hora accepit eā diſ-
* ille MS.G.S. * ſuam MSQ. cipulus * ᵇ in "ſua'. 28 Poſteà ſciens Ieſus
ᶜ quia omnia iam conſummata ſunt, vt
Pſa. 68.c.22 conſummaretur ſcriptura, dicit, Sitio.
29 Vas ergo erat poſitum aceto plenū. Illi
autem ſpongiā plenā aceto, hyſſopo cir-
cūponētes, obtulerunt ori eius. 30 Cùm
ergo accepiſſet Ieſus acetum, dixit, ᵈ Con-
ſummatum eſt. Et inclinato capite tradi-
F dit ſpiritum. 31 Iudæi ergo (quoniā Pa-
raſceue erat) vt non remanerent in cruce
corpora ſabbatho (erat enim magnus
dies ille Sabbathi) rogauerunt Pilatū vt
frangerentur eorum crura, & tollerētur.
32 Venerunt ergo milites: & primi quidē
fregerūt crura, & alterius qui crucifixus
eſt cum eo. 33 Ad Ieſum autem cùm ve-
niſſent, vt viderunt eum iam mortuum,

a *Et milites quidem hæc fecerunt.*] Fecerunt quæ inter ſe conſtituerant, vt veſtes partirentur, & tunicam ſiue ſubuculam ſorti permitterent.

b *In ſua.*] in ſuam habitationem & cuſtodiā, vt ipſi miniſtraret morte filij, atque adeò ardentiore etiam ſtudio & maiore pietate.

c *Quia omnia iam conſummata ſunt.*] Cętera omnia quæ prædicta erant à Prophetis, decreta prius diuino conſilio; & vnum illud ſupererat, quod ſtatim exponetur.

d *Conſummatum eſt*] quidquid de me decretum ſcriptumq́ue fuerat.

non fregerũt eius crura: [34] sed vnus mi-
litum lancea latus eius aperuit, & conti-
nuò exiuit [e] sanguis & aqua. [35] [f] Et qui
vidit, testimoniũ perhibuit: & verum est
testimoniũ eius. Et ille scit quia vera di-
cit: vt & vos credatis. [36] Facta sunt enim
hæc [g] vt scriptura impleretur, Os non cō- *Exo.12.g.46 Num.9.b.12*
minuetis ex eo. [37] Et iterũ alia scriptura *Zac.12.c.10 Mat.27.f.50*
dicit, [h] Videbunt in quem transfixerunt. *Mar.15.d.37 Luc.23.f.46*
[38] Post hæc autem rogauit Pilatũ Ioseph G
ab Arimathæa (eo quòd esset discipulus
Iesu, occultus autem propter metum Iu-
dæorũ) vt tolleret corpus Iesu. Et permi-
sit Pilatus. Venit ergo, & tulit corp⁹ Iesu.
[39] Venit autē & Nicodêmus, qui venerat *Sup.3.a.1 & 7.g.50.*
ad Iesum nocte primùm, ferens mixturā
myrrhæ & aloës, quasi libras centum.
[40] Acceperunt ergò corpus Iesu, & liga-
uerũt illud linteis cum aromatibus, sicut
mos est Iudæis sepelire. [41] Erat autē *in*
loco vbi crucifixus est, hortus: & in *horto*
monumentum nouum, in quo nondum
quisquā positus erat. [42] ibi ergò propter
Parascéuen Iudæorum, quia iuxtà erat
monumentum, posuerunt Iesum.

e *Sanguis & aqua.*] Sanguis quo expiati & mũdati sunt credētes; *& aqua*, cuius virtute recreati, & ad vitæ nouitatem regenerati sunt.
f *Et qui vidit*] ea omnia quæ facta sunt à principio, nam secutus est Iesum ab horto vsque ad Caluariæ locum. Fuit in domo Pōtificis, interfuit iudicio publicè facto per Pontium Pilatum, interfuit morti Iesu vsque ad vltimum, obseruauit singulas res & verba omnia. Vidit tandem illum mortuum, & lācea perfossum vsque ad interna præcordia, in quibus aqua continetur.
g *Vt scriptura impleretur.*] quæ verè in figura fuerat obseruata; sed nondum plena vsque ad figuratum.
h *Videbunt in quem transfixerunt.*] in eum quem sola transfixione occiderunt: atque ita conuenit eum scriptura quòd anteà inuenirent mortuum, quàm os illius frangere possent. Prohibiti ergo sunt diuino consilio & iudicio, quanquam ipsis tunc occulto.

CAP. XX.

VNa [a] autem sabbathi, Maria Magda- *Mat.28.a.1 Mar.16.a.1*
léne venit manè, cùm adhuc tenebræ *Luc.24.a.1*
essent, ad monumētum: & vidit lapidem A
sublatum à monumento. [2] Cucurrit er-
go, & venit ad Simonē Petrum, & ad aliũ
discipulum quem amabat Iesus: & dicit
illis,

CAP. XX.

a *Vna autem sabbathi.*] prima die post Sabbathum. *manè, cùm adhuc tenebræ essent*: nam à fine præteriti diei, hoc est, à crepusculo vespertino, incæpit prima illa dies post sabbathum, siue postera sabbathi.

illis, Tulerunt Dominũ de monumẽto,
& nescimus vbi posuerunt eum. 3 Exiit
ergo Petrus & ille alius discipulus, & ve-
nerunt ad monumentum. 4 Currebant
autem duo simul, & ille alius discipulus
b præcucurrit citius Petro, & venit primus
ad monumẽtum. 5 c Et cùm se inclinas-
set, vidit posita linteamina: d non tamẽ in-
troiuit. 6 Venit ergo Simõ Petrus sequẽs
B eũ, & introiuit in monumẽtum, & vidit
linteamina posita, 7 & sudarium quód
fuerat super caput eius, non cum lintea-
minibus positum, sed separatim inuolu-
tum in vnũ locum. 8 Tunc ergò introi-
uit & ille discipulus qui venerat primus
ad monumentum: e & vidit, & credidit.
9 nondum enim sciebãt scripturam, quia
*oporteret MS. "oportebat" eum à mortuis resurgere.
10 Abierunt ergo iterum discipuli f ad se-
Mat. 18.a.1 metipsos. 11 Maria autẽ stabat ad mo-
C numentũ g foris, plorans. h Dũ ergo fleret,
Mar. 16.a.5 *Luc.* 24.a.4 inclinauit se, & prospexit in monumẽtũ:
* videt 3 MS. G. 6. 12 & "vidit" duos angelos i in albis, k sedẽ-
tes: vnum ad caput, & vnũ ad pedes, l vbi
positum fuerat corpus Iesu. 13 Dicũt ei
* Et MS. G. 8. illi, Mulier, quid ploras? * Dicit eis, Quia
tulerũt Dominũm meum: & nescio vbi
posuerunt eum. 14 Hæc cùm dixisset,
cõuersa est retrorsum, & vidit Iesum stã-
tem: & nõ sciebat quia Iesus est. 15 Dicit
D ei Iesus, Mulier, m quid ploras? quẽ quæ-
ris? Illa existimans quia hortulanus esset,

b *Præcucurrit citius Petro.*] quia iunior erat.

c *Et cùm se inclinasset.*] Erat enim sepulchrum in antri vel cubiculi formam excisum.

d *Non tamen introiuit.*] iuuenili celeritate, quòd ea ætas facilè moueatur ad assentiendum vel dissentiendũ: visumque est illi satis esse videre linteamina posita: atque ita secum statuit, sic esse vti dictum ipsis fuerat. Petrus verò, vt senior, introiuit, conspexit, obseruauitque omnia accuratissimè. Vidit autem manifesta signa resurrectionis Iesu, quòd omnia composita essent, & non temerè iacentia, vt fieri solet dum aliquid à furibus rapitur.

e *Et vidit, & credidit.*] Credidit illum resurrexisse, qui raptum aut ablatum existimauerat.

f *Ad semetipsos.*] ad collegium proprium suorum.

g *Foris.*] non longè à rupe ipsa excisa in cubiculi formam, vt iam exposuimus.

h *Dum ergo fleret.*] Ex desiderio oriebatur fletus; ex eodem desiderio excitata est voluntas reuisendi sepulchrum interius.

i *In albis.*] Albatos Latinè, siue albo amictos.

k *Sedẽtes.*] In monumẽto erat scamni forma ex ipso lapide excisi. Podium architecti vocant.

l *Vbi positum fuerat.*] vbi iacuerat, & iam iacere desierat.

m *Quid ploras? quem quæris?* Fuit adeò blãda & lenis hæc interrogatio, vt Mariæ spem fecerit inueniendi quod quærebat, existimanti forsitan ab illo sublatum corpus, nolente vt sepulchrum ab aliquo occuparetur.

dicit ei, Domine, si tu sustulisti eum, di-
cito mihi vbi posuisti eum: & ego eum
tollam. 16 Dicit ei Iesus,[a] Maria.[b] Con-
uersa illa dicit ei,[c] Rabboni (quod dicitur,
Magister.) 17 Dicit ei Iesus, Noli me tã-
gere, nondũ enim ascendi ad Patrẽ meũ:
vade autem[d] ad fratres meos, & dic eis,
Ascendo ad[e] Patrẽ meũ & Patrẽ vestrũ,
[f] Deũ meũ & Deum vestrum. 18 Venit
Maria Magdaléne annuntiãs discipulis,
Quia vidi Dominũ, & hæc dixit mihi.
19 Cùm ergo serò esset die illo, vna sab- Mar.16.c.14 Luc.24.c.36
bathorũ, & fores essent clausæ, vbi erant 1 Cor.15.a.5
discipuli cõgregati propter metũ Iudæo- E
rũ: venit Iesus, & stetit in medio, & dicit
eis, Pax vobis. 20 Et cùm hoc dixisset,
ostẽdit eis[g] manus & latus. Gauisi sunt er-
go discipuli viso Domino. 21 [h] Dixit er-
go eis * iterũ, Pax vobis.[i] Sicut misit me * Iesus a.
Pater, & ego mitto vos. 22 Hec cũ dixis- G.S.
set,[k] insufflauit: & dicit eis,[l] Accipite Spi-
ritum sanctũ: 23 quorũ remiseritis pec- Mat.18.c.18
cata, remittũtur eis: - & * quorũ retinueri- - Ms.e.
tis, retenta sunt. 24 Thomas autẽ vnus ex
duodecim, qui dicitur Didymus, nõ erat F
cum eis quãdo venit Iesus. 25 Dixerunt
ergo ei alij discipuli, Vidimus Dominũ.
Ille autẽ dixit eis,[m] Nisi videro in manib[us]
eius "fixurã" clauorum, & mittã digitum * figuram 4 Ms.C.
meum

a *Maria.*] Vocis sono & nominis sui appellatione excitata, agnouit Iesum; quem prę mæstitudine nec intentè anteà aspexerat, nec cognoscere omnino potuerat. Tenebãtur enim aliquo modo oculi illius ne ipsum agnosceret.

b *Conuersa illa.*] attentè intuita ipsum.

c *Rabboni.*] Hebraica vox est, nõ Syrica, quæ ad verbum significat *Magne mi*, siue *maxime mi*: quæ significatio in Latino nomine *magistri* continetur. Intellexit Maria Iesum Christum iam à mortuis resuscitatum, sese verè & realiter insinuaturum ac donaturum suis; ita vt quotquot illum tangerent ac tenerent, seruarentur ac sanctificarẽtur. sed modum illum tangendi & habendi Christum nesciebat. Ideò à Iesu monita est ne ipsum tangeret ac teneret ad suam sanctificationem, ac doctrinæ illius arcanæ & spiritualis perceptionem: quia hoc prę standũ erat illis postquam ipse ad Patrem suum ascenderet, missurus Spiritũ sanctum in suos, cuius virtute & efficientia illi efficerẽtur filij Dei, membraque viua Christi.

d *Ad fratres meos.*] Apostolos ac discipulos meos, quos Patri meo in filios adoptandos curaui, & in possessione huius dignitatis constitui iam pare.

e *Patrem meum & Patrem vestrum.*] qui vt me agnoscit Filium, sic vos mihi cõiunctos tanquam membra viua corporis mei mystici agnoscet.

f *Deum meum.*] Expositio est, qua docetur quis sit Pater; Deus, inquam, qui caput Christi est, ipsumque Filium pro peccatis mundi tradidit; eũdem etiam ex mortuis resurgentem suscepit, gloria & honore iam iam coronaturus.

g *Manus & latus.*] apertis vulneribus, iisque recentibus, tamen veluti gẽmis lucentibus ac planè glorificatis, testimonio certissimo quòd & cruci affixus fuisset, & resurrexisset.

h *Dixit ergo eis iterum.*] Prior salutatio ad agnitionem ipsius spectabat: posterior ad procemium legationis quam illis committere volebat, ostensionéque voluntatis suæ de legatione illa.

i *Sicut misit me Pater.*] in lapidem probatum angularem iis qui crediderint & obedierint, & in petram scandali iis qui non crediderint; sic ego mitto vos Euangelij mei legatos, virtute ac potestate simili prædictos & instructos.

k *Insufflauit.*] Hac actione testatus potestatem suam ipsius illis cõmunicari.

l *Accipite Spiritum sanctum.*] ædificationis & ministerij ad exercendam virtutem Euangelij, vt remitterent peccata per virtutem suam ipsius Euangelijque sui, iis qui crediderint & obedierint verbo Euangelij gloriæ Christi; incredulis autem infidelibus & impœnitentibus retinerent, hoc est, ipsos in peccatis suis manere finerent. Hic est manifesta clauium auctoritas Ecclesiæ, ac legitimis Ecclesiæ ministris Apostolorum successoribus tradita.

m *Nisi videro.*] Vtilissima posteris fuit hæc Thomæ ad credendum difficultas.

meum in locum clauorum, & mittam
manum meam in latus eius: nō credam.
26 Et post dies octo, iterum erant disci-
puli eius intus, & Thomas cum eis. Ve-
nit Iesus [n] ianuis clausis, & stetit in me-
G dio, & dixit, Pax vobis. 27 Deinde dicit
Thomæ, Infer digitum tuum huc, & vi-
de manus meas; & affer manum tuam,
& mitte in latus meum: & noli esse in-
credulus, sed fidelis. 28 Respondit Tho-
mas, & dixit ei, [o] Dominus meus & Deus
meus. 29 Dicit ei Iesus, Quia vidisti me
[*] Thoma, credidisti: beati [p] qui non vi-
derunt & crediderunt. 30 [q] Multa quidē
& alia signa fecit Iesus in conspectu dis-
cipulorum suorum, quæ nō sunt scripta
in libro hoc. 31 Hæc autem scripta sunt,
[r] vt credatis quia Iesus est Christus filius
Dei: & vt credentes, vitam habeatis in
nomine eius.

[*] MS. Aug. G. S.

Inf. 21. d. 25

CAP. XXI.

POstea manifestauit se iterū Iesus [*] ad
A mare Tiberiadis. Manifestauit autem
sic: 2 Erant simul Simon Petrus & Tho-
mas qui dicitur Didymus, [a] & Nathanaël
qui erat à Cana Galilææ, & filij Zebedęi,
& alij ex discipulis eius duo. 3 Dicit eis
Simon Petrus, Vado piscari. Dicunt ei,
Venimus & nos tecū. Et exierūt & ascen-
derunt in nauim: & illa nocte nihil prē-
diderunt. 4 Manè autem iam facto ste-
tit Iesus in litore: non tamē cognouerunt
disci-

[*] discipulis 4. MS. R. G. S.

Sup. 1. g. 45
Mat. 4. c. 21
Mar. 1. b. 19

n *Ianuis clausis.*] Hæc oratio virtutem & efficacitatem maximam planeq; diuinam omnipotentiā corpori Iesu iam communicatam probat, nullam priuationem arguit ex verborum vi.

o *Dominus meus & Deus meus.*] Thomæ fides hoc loco non tam de resurrectione fuit, quā de hac veritate quod Iesus esset Dominus suus & Deus suus, qui beare & augere posset ipsum, cui sese totum tradidit, vti Domino, gubernandum; & commēdauit, vti Deo, saluandum.

p *Qui non viderunt, & crediderunt.*] Crediderunt me esse Dominum ac Deum secundum operationem virtutis Dei, hi enim reipsa beati sunt. Hoc loco præterita verba absoluuntur à tempore. Oportet autem credere prius fide. per Deum postulata, cuius facultatem habet ab ipso quicunque habere voluerit, & hoc est initium & via ad beatitudinem, fides videlicet cum bonis & honestis operibus, hoc est, cum pœnitentiæ fructibus: deinde sequitur illud donum Dei, quo Spiritus sanctus infusus in credentium animis, multo illustriorem Christi cognitionem efficit: & hoc est vitæ æternæ signaculū; quod qui habent, à Deo beati dicūtur optimo iure.

q *Multa quidem & alia signa*] testantia ipsum resurrexisse & viuere, ipsumque esse omnium Dei promissorum complementum.

r *Vt credatis.*] Credatis Euangelio gloriæ eius, & credentes obedientesque illi recipiatis ipsum, atque ita receptū credatis experimento virtutis illius in vobis cognito ipsum esse vnctū in propitiatorem & propitiationem pro peccatis nostris. Atque hac fide præstantissima instructi, habeatis vitam æternam ex cognitione Patris eius, & ipsius etiam Filij: idque habeatis in virtute & efficacitate eius: namque hoc donū Dei est, quod hominibus per ipsum datur.

CAP. XXI.

a *Et Nathanaël.*] aliàs Bartholomæus dictus.

discipuli quia Iesus est. [5] Dicit ergo eis
Iesus, Pueri, nunquid [a]pulmentarium
habetis? Respõderunt ei, Non. [6] Dicit
eis, Mittite [b]in dexteram nauigij rete: & Luc. 5.a.4
inuenietis. Miserunt ergo: & iam non
valebant illud trahere præ multitudine
piscium. [7] Dicit ergo discipulus ille quẽ
diligebat Iesus, Petro, Dominus est. Si-
mõ Petrus cùm audisset quia Dominus
est: tunica succinxit se (erat enim nudus) B
& misit se in mare. [8] Alij autem disci-
puli nauigio venerunt (non enim longè
erant à terra, sed quasi cubitis ducentis)
trahẽtes rete piscium. [9] Vt ergo descen-
derunt in terram, viderunt [c]prunas posi-
tas, & piscem superpositum, & panem.
[10] Dicit eis Iesus, Afferte de piscibus quos
prẽdidistis nunc. [11] Ascendit Simon Pe-
trus, & traxit rete in terram, plenum ma-
gnis piscibus, [d]centum quinquaginta tri-
bus. Et cùm tanti essent, non est scissum
rete. [12] Dicit eis Iesus, Venite, prandete.
Et nemo audebat "discumbẽtium" inter-
rogare eum, Tu quis es? sciẽtes quia Do-
minus est. [13] Et vénit Iesus, & "accipit"
panem & "dat" eis, & piscem similiter.
[14] Hoc iam tertiò manifestatus est Iesus
discipulis suis, cùm resurrexisset à mor-
tuis. [15] Cùm ergo prandissent, dicit Si-
móni Petro Iesus, Simon "Iohannis", [e]di-
ligis me plus his? Dicit ei, Etiam Domi-
ne: tu scis quia amo te. Dicit ei, Pasce
agnos

a *Pulmentarium*] obsonij aliquid.

b *In dexteram nauigij.*] Loci notatio, & temporis breuitas miraculum probat.

c *Prunas positas.*] Aliud miraculum, magnam Iesu Christi erga suos prouidentiam significans.

d *Centum quinquaginta tribus.*] Multiplex miraculum simul, piscium copia, magnitudo omnium, præter consuetudinem piscationum retis integritas, iam regnum cælorum maximis plurimisque viuentibus hominibus implendum multis populis commune propediem fore significabat.

e *Diligis me plus his?*] Confirmatur amor Petri erga Christum. ipsius Petri confessione indicatur amor Christi ardentissimus erga oues, quarum pascendarum cura Apostolis, & Petro, vt seniori inter Apostolos, præcipuè commendatur præsentibus alijs: idque tertium fit manifesta expositione voluntatis & cõsilij Trinitatis de hac re. Oues meas nomine Patris mei tibi commẽdo, agnos meos nomine meo tibi cõmẽdo, oues meas nomine Spiritus sancti tibi commẽdo pascendas verbo doctrinæ & vitæ, ita vt animam etiam tuam ponas pro hoc ministerio.

" discentium MS. " discipulorum G.S.

" accepit MS. Aug. S. " dabat MS.

C

" Iona & Io infrà 2 MS. G.S.

agnos meos. [16] Dicit ei iterum, Simon
"Iohannis', diligis me? Ait illi, Etiam
Domine: tu ſcis quia amo te. Dicit ei,
Paſce agnos meos. [17] Dicit ei tertiò, Si-
mon "Iohannis', amas me? Contriſtatus
eſt Petrus, quia dixit ei tertiò, Amas me?
* noſti MS. C. & dixit ei, Domine, tu omnia "ſcis': tu
* Ieſus 1 MS. C. S. ſcis quia amo te. Dicit ei*, Paſce oues
2 Pet. 1. c. 14 meas. [18] Amen, amen dico tibi, cùm
eſſes iunior [f] cingebas te, & ambulabas
vbi volebas. cùm autem ſenueris, exten-
des manus tuas, & alius te cinget, & du-
* tu MS q. cet [g] quò * non vis. [19] Hoc autem dixit,
D ſignificás qua morte clarificaturus eſſet
Deum. Et cùm hoc dixiſſet, dicit ei,
[h] Sequere me. [20] Conuerſus Petrus,
vidit illum diſcipulum quem dilige-
Sup. 13. c. 13 bat Ieſus, ſequentem, qui & recubuit
in cœna ſuper pectus eius, & dixit,
Domine, quis eſt qui tradet te?
[21] Hunc ergo cùm vidiſſet Petrus, di-
cit Ieſu, Domine, hic autem quid?
* Si MS. C. S. * Si ſic 2 MS. [22] Dicit ei Ieſus, "Sic' eum volo mane-
Hier. l. 1. in Iouinianum. re donec veniam, quid ad te? tu me ſe-
quere. [23] Exiuit ergo ſermo iſte inter
fratres, quia diſcipulus ille non moritur.
Et non dixit ei Ieſus, Non moritur: ſed,
* Si 4 MS. C. S. "Sic' eum volo manere donec veniam,
* Si ſic 3 MS. quid ad te? [24] Hic eſt diſcipulus ille
qui teſtimonium perhibet de his, &
ſcripſit hæc: & ſcimus quia verum eſt
teſtimonium

f *Cingebas te.*] Significauit Ieſus Petro maximi & fortiſſimi animi opus eſſe paſcere oues ſuas, eo modo quo Deus paſci vult; quippe oporteat nō ſe ſuasque res curare, ſed pro ſuſcepto munere propriam voluntatem abnegare ac libertatem, vitáque ſuam pro ſuis ouibus exponere. *Cingebas te*, parabasque ad viam, eo modo qui tibi videbatur, tuo arbitrio viuebas: *cum autem ſenueris*, & cingeris, & iter facies, non tuo arbitrio, ſed alieno.

g *Quò non vis.*] Non quòd grauiter & ægro animo laturus eſſet Petrus ſe rapi ad ſupplicium; ſed quòd id non ipſe vltrò facturus ſit, quanquam ſponte ſit paſſurus. Itaque tantum nobis hoc loco ſignificat oratio hæc, *quò non vis*, quantum illa, *quò alius voluerit*.

h *Sequere me.*] imitare me, qui pro ouibus meis animam poſui meam, & pro teipſo: tu etiam pro me ouibusque meis verbo vitæ paſcendis omnia perferto vſque ad vitæ finem.

testimonium eius. 25 Sunt autem &
alia multa quæ fecit Iesus: quę si scriban- *Sup. 20. c. 30*
tur per singula, nec ipsum arbitror mun-
dum capere posse eos qui scribendi sunt,
libros.

EXCVDEBAT CHRISTOPHORVS
PLANTINVS ARCHITYPOGRA-
PHVS REGIVS ANTVERPIÆ,
ANNO M. D. LXXV.

ACTA APOSTOLORVM.

Acta Apostolorvm, id est, Efficaciatis Euangelij per Apostolos enuntiati experimenta & exempla.

Capvt I.

A PRimvm [a] quidem ser-
mone feci de omnibus,
ô Theophile, [b] quæ cœ-
pit Iesus [c] facere & do-
cere, 2 vsque in diē qua
[d] præcipiens Apostolis
per Spiritum sanctūm, [e] quos elegit, as-
sumptus est: 3 quibus & præbuit seip-
sum viuum post passionem suā in multis
argumentis, per dies quadraginta appa-
rens eis, & [f] loquens de regno Dei.
Luc.24.g.49 4 Et [g] conuescens, præcepit eis, ab Iero-
solymis ne discederent, sed expectarent
Ioh.14.d.16 [h] promissionem Patris, quam audistis
Mat.3.b.11 Marc.1.b.8 (inquit) per os meum: 5 [i] quia Iohannes
Luc.3.c.16 Ioh.1.d.26 quidem baptizauit aqua, vos autem ba-
Infr.11.c.16 19.a.4. ptizabimini Spiritu sancto nō post mul-
tos hos dies. 6 Igitur qui conuenerant,
interrogabant eum, dicentes, Domine,
si in tempore hoc [k] restitues regnū Israel?
B 7 Dixit autem eis, Non est vestrum nosse
tempora vel momenta, quæ Pater posuit
Infr.2.a.2 a.4. in sua potestate: 8 [l] sed accipietis virtu-
Luc.24.g.48 Infr.2.c.32 tem superuenietis Spiritus sancti in vos,
y & eritis

Capvt I.

a *Primum quidem sermonem.*] Duabus narrationibus exponere aggressus fueram res omnes ad Christi Euangelium pertinentes, quarum altera eas contineret quæ Euangelij per ipsum enuntiationem, atque salutis humanæ procurationem & expeditionem spectāt; altera verò eas quæ ad ipsius Euangelij completionem & experimentum ostēdendum faciūnt. Prioris autem partis ratio explicata à me est in Euangelio meo: altera nunc exponetur in hoc libro, cuius inscriptio est *πράξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων*, hoc est, Practica sanctorum missorum, ad ostendendam mundo Euangelij Christi virtutem & efficientiam.

b *Quæ cœpit Iesus facere & docere.*] Omnes actiones operaque omnia, quæ Iesus ante mortē & resurrectionem suā fecit, inceptiones fuerunt eius rei, ad quam electus fuerat à Deo. nam quāquam vnaquæque actio in se quantum ex auctore & natura rerum ipsarum perfecta esset & absoluta, tamen quantum ad absolutum vsum hominum & præstantem fructum incœpta fuerunt omnia illa priora; quorum finis absolutissimusque vsus in hominibus spectatus fuit post missum Spiritum sanctum, ipsius Iesu Christi virtute & efficientia: quam rem Lucas ipse apertè significabat in Euangelij initio illis duobus verbis, Ordinare narrationem, quæ in nobis completæ sunt rerum.

c *Facere.*] Non solùm virtutis cuiusdam supremæ & vitæ sanctitatis eximiæ exemplo, sed miraculis edendis, in signum & confirmationem doctrinæ suæ, quę doctrina veram sacrorum Dei librorum sententiam referebat.

d *Præcipiens Apostolis.*] quæ ad Apostolatus ministerium auctoritatemque faciebāt, per Spiritum sanctum auctoritatis, potestatis, & ministerij præsidem & inspiratorem, diuisionemque gratiarum & donorum efficientem.

e *Quos elegit*] ad Apostolatus munus & officium.

f *Loquens de regno Dei.*] paulo pòst manifestando, aperteque exponens quo pacto regnum Dei, à se toties promissum, obtenturi essent; idque hac ratione explicuit. g *Conuescens.*] familiariter eum illis congregatis in vnum multis discipulis agens. h *Promissionem Patris.*] regnum Dei donum per Euāgelium ab ipso Iesu expositū, cuius summa descriptio est baptismus Spiritus sancti, sanctificantis homines sanctitate & gloria filiorum Dei. Hoc promissum per Christum solum præstandum erat à Patre, non per veteris Testamenti legem, neque per Iohannem noui Testamenti præcursorem; sed per ipsum noui Testamenti pontificem & mediatorem Christum. i *Quia Iohannes*] baptizauit aqua in pœnitentiam ad expectationem regni cælorum; vos autem baptizabimini à me Spiritu sancto in sanctificationem, ad filiorum adoptionem accipiendam, & hæreditatem regni cælorum obtinendam. k *Restitues regnum Israel.*] dispersum per orbis regiones, restitues ne in gratiam Dei, & cōmunicationem vnius Ecclesiæ? l *Sed accipietis virtutem*] sanctificationis qua sanctificabimini.

[a] & eritis mihi teſtes in Ieruſalem, & in Mar.16 d.19 Luc.24.g.51
omni Iudæa, & Samaria, & vſque ad
vltimum terræ. 9 Et cùm hæc dixiſſet,
videntibus illis [b] eleuatus eſt: & nubes
ſuſcepit eum ab oculis eorum. 10 Cum-
que intuerentur in cælum eũtem illum,
ecce [c] duo viri aſtiterunt iuxta illos in ve-
ſtibus albis, 11 qui & dixerũt, [d] Viri Ga-
lilæi, quid ſtatis aſpicientes in cælum? hic
Ieſus qui aſſumptus eſt à vobis in cęlum,
[e] ſic veniet quemadmodum vidiſtis eum
euntem in cælum. 12 Tunc reuerſi ſunt
Ieroſolymam à monte qui vocatur Oli-
ueti, qui eſt iuxta Ieruſalem, [f] ſabbathi
habens iter. 13 Et cùm introiſſent in
cœnaculum, aſcenderunt [g] vbi manebant C
Petrus & Iohannes, Iacôbus & Andreas,
Philippus & Thomas, Bartholomæus
& Matthæus, Iacôbus Alphæi & Simon
Zelótes, & Iudas Iacóbi. 14 hi omnes
erant [h] perſeuerantes vnanimiter in ora-
tione cum mulieribus & Maria matre
Ieſu, [i] & fratribus eius. 15 In diebus il- τάυτ.
lis [k] exurgens Petrus in medio fratrum,
dixit (erat autem turba hominũ ſimul, nominus
ferè centũ viginti) 16 Viri fratres, [l] opor-
tet impleri ſcripturam quam prædixit Pſal.40.b.9 Ioh.13.b.18 18.a.3
Spiritus ſanctus per os Dauid de Iuda,
(qui fuit dux eorum qui comprehende-
runt Ieſum: 17 [m] qui connumeratus erat
in nobis, & ſortitus eſt ſortem miniſterij
huius. 18 Et hic quidem [n] poſſedit agrũ Mat.27.a.5
de mercede

a *Et eritis mihi teſtes.*] viuo teſtimonio in vobis habito teſtabimini me eſſe Chriſtum & Filium Dei.

b *Eleuatus eſt*] propria virtute & glorioſa corporis agilitate.

c *Duo viri.*] duo teſtes cæleſtes publicè conſpecti, qui legitimum teſtimonium præbuerunt. Albæ veſtes ſimplicitatem illam cæleſtium incolarum ſignificabant. nam ſummi & cæleſtis candoris eſt ſignum candidiſſimus color veſtium, gloriæque cæleſtis indicat ſpeciem.

d *Viri Galilæi.*] Argumentum eſt certæ rationis & cognitionis, atque denuntiationis futuræ certiſſimæ.

e *Sic veniet.*] Perinde certus erit aduentus eius inuiſibilis in vos qui in vobis viuat, atque certa eſt aſcenſio illius in cælum vobis ſpectantibus habet apertam & patẽtem ſibi viam eundi in cælum, & redeundi ad homines eum efficientia cæleſti & planè diuina in eos quos amat.

f *Sabbathi habens iter.*] Duo millia paſſuum eſt iter deambulationis Sabbathinæ, ita definitum in Miſnaioth & complemẽto tractatu De mutuationibus & communicationibus.

g *Vbi manebant.*] Aſcenderunt omnes viri illi in cœnaculum in quo anteà Apoſtoli omnes ſimul fuerant cùm Ieſus reſurgeret, & in eo manebant erant autem tunc Apoſtoli vndecim, videlicet Petrus, &c.

h *Perſeuerantes vnanimiter in oratione.*] in precationibus, vt adimpleretur in ipſis promiſſum Patris, & conſtaret gloria veritatis Chriſti. conſtabãt autem ipſi in charitate, ſine qua Spiritus ſanctus accipi non poteſt.

i *Et fratribus eius.*] conſanguineis cognatis & propinquis Ieſu, qui Hebraici ſermonis vſu *fratres* dicuntur.

k *Exurgens Petrus.*] excitatus à Spiritu ſancto eiuſdem ſcripturæ auctore quã mox citauit.

l *Oportet impleri.*] ſcripturam quæ adhuc vacua manet ea parte qua de ſufficiendo Apoſtolo in locum eius qui periit, agitur.

m *Qui connumeratus erat in nobis.*] Implebat numerum noſtrum electus à Chriſto, & ex ea electione ſortitus ſortem miniſterij Apoſtolatus.

n *Poſſedit agrum.*] illa electione per inuidiam & auaritiam ſeſe ipſe priuauit ſua culpa, & acquiſiuit ſibi teſtimonium ſceleris ſui perpetuumq; monumẽtum: agrum videlicet ex iniquiſſima mercede illius pecunia emptum, quod vel ipſo nomine vulgariter pronuntiato illis ipſis fidem facit, à quibus eſt impoſitum.

Mat.27.a.5 de mercede iniquitatis, & suspésus[a] cre-
puit medius: & diffusa sunt omnia visce-
ra eius. 19 Et notum factum est omni-
bus habitantibus Ierusalem: ita vt ap-
pellaretur ager ille lingua eorum, Ha-
D celdema, hoc est,[b] ager sanguinis.)
Psa.68.c.26 20 Scriptum est enim in libro Psalmo-
[a]eius 4 MS. B.C.S. rum: Fiat commoratio [a]eorum deserta,
Psa.108.b.8 & non sit qui inhabitet in ea. Et episco-
patum eius accipiat alter. 21 Oportet
ergo ex his viris qui nobiscum sunt con-
gregati, in omni tempore[c] quo intrauit
& exiuit inter nos Dominus Iesus,
22 incipiens à baptismate Iohannis vsque
in diem qua assumptus est à nobis,[d] testẽ
resurrectionis eius nobiscum fieri vnum
ex istis. 23 Et statuerunt duos, Ioseph,
qui vocabatur Barsabas, qui cognomi-
natus est Iustus: & Mathiam. 24 Et orã-
tes dixerunt, Tu Domine qui corda no-
stri omnium, ostende quem elegeris ex
his duobus vnum, 25 accipere locum
ministerij huius & apostolatus,[e] de quo
pręuaricatus est Iudas vt abiret in locum
suum. 26 Et dederunt sortes eis, & ce-
cidit sors super Mathiam, & annumera-
tus est[f] cum vndecim Apostolis.

CAP. II.

[a]complerentur G.
Mat.3.c.11 A ET[a] cùm [a]complerentur dies Penteco-
Marc.1.b.8 stes, erant omnes pariter in eodem
Luc.3.c.16 Supr.1.a.8 loco: 2 & factus est repente de cælo so-
Inf.11.b.15 19.a.6. nus, tanquam aduenientis[b] spiritus ve-

 hementis,

a *Crepuit medius.*] præfocatus, spiritu que intra viscera contento perrumpẽte viscera ipsa.

b *Ager sanguinis.*] Tria significat *sanguis* apud Hebræos: Sanguinem ipsum animantis venis & carne diffusum, & homicidiũ, & mercedẽ atque pretium rei alicuius: ita ex omnib⁹ his significationibus ager ille appellatus est *ager sanguinis*, quia emptus fuit sanguine, id est, pretio: & pretio appretiati sanguinis Iesu, qui eo pretio venditus effusus est per multas plagas, vulnera & crucem. Item homicidij ager, quia occisus est ille qui pretio illo venditus fuerat; & tandem ille idem qui vendiderat sui sceleris pretium tulit mortem sibi ipsi illatam, estque nomen vnum hæc omnia significans, ager emptus pretio sanguinis appretiati, & homicidij perpetrati, & constitutus etiam pretiũ eius qui vendiderat sanguinem, qui & ipse sui ipsius homicida fuit. Itaque Apostolatus nomen & munus hac mercede mutauit Iudas.

c *Quo intrauit & exiuit.*] conuersatus est.

d *Testẽ resurrectionis.*] qui Spiritu sancto vnà nobiscum accepto testari possit illam resurrectionem Iesu, qua ipse eùm viuens extiterit effecit vt resurgamus in nouitatem vitæ.

e *De quo præuaricatus.*] de quo Iudas discessit iturus in eum locum quem optauit, quemque nunc tenet.

f *Cum vndecim Apostolis.*] Adscriptus est numero legatorum mittẽdorum in vniuersum mundum. Electio enim nõ ad vitam fuit, sed ad ministerium, ad laborem & studium. Omnes enim discipuli illi & iusti, & sancti & pij, & ad vitam electi erant, quod ostendit Spiritus sanctificationis quo omnes impleti sunt.

CAP. II.

a *Et cùm complerentur dies.*] cùm absolutum esset tempus quo festum Pentecostes expectabatur.

b *Spiritus vehementis.*] tanquam flatus alicuius validissimi qui de cęlo immitteretur.

hementis,& repleuit totam domum vbi
erant sedentes. 3 Et apparuerunt illis
dispertitæ linguæ [a] tanquam [v] ignis, [b] se-
ditque supra singulos eorum: 4 & re-
pleti sunt omnes [c] Spiritu sancto, & cœ-
perunt loqui [u] variis linguis [d] prout Spiri- [u] aliis MS.
tus sanctus dabat eloqui illis. 5 Erant
autem in Ierusalem habitantes [e] Iudæi,
viri religiosi ex omni natione quæ sub
cælo est. 6 [f] Facta autem hac voce con-
uenit multitudo, & mente confusa est,
quoniam audiebat vnusquisque [g] lingua
sua illos loquentes. 7 Stupebant autem
omnes, & mirabantur, dicentes [u]: Nón- [u] adiunct MS.
ne, ecce, omnes isti qui loquuntur, [h] Ga- B
lilæi sunt, 8 & quomodo nos [u] audiui- [u] audiui MS.
mus vnusquisque linguam nostram [i] in
qua nati sumus? 9 Parthi, & Medi, &
Ælamitæ, & qui habitant Mesopota-
miam, Iudæam, & Cappadociam, Pon-
tum, & Asiam, 10 Phrygiam, & Pam-
phyliam, Ægyptum & partes Libyæ quę
est circa Cyrénen, [k] & aduenæ Romani,
11 [l] Iudæi quoque, & Proselyti, Cretes, &
Arabes: [u] audiuimus eos loquentes no- [u] audiuimus MS.
stris linguis [m] magnalia Dei. 12 Stupe-
bant autem omnes, & mirabantur, ad-
inuicem dicentes, [n] Quidnam vult hoc
esse? 13 Alij autem irridentes dicebant,
Quia [o] musto pleni sunt isti. 14 [p] Stans
autem Petrus cum vndecim, leuauit
vocem suã, & locutus est eis, Viri Iudæi,
& qui

a *Tanquam ignis.*] in genitiuo, linguæ colore claritate ac celeritate habentes instar ignis.

b *Seditque.*] Ignis ille non temerè vagatus est, sed singulos petiuit ex iis qui simul erant, & singulos inuasit, & tetigit sedens super eos.

c *Spiritu sancto.*] Spiritu sanctificationis quo sanctificati sunt, & aucti etiam præterea linguarum dono.

d *Prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis.*] qui suggerebat rerum diuinarũ & verborum variorum copiam, quibus eloquerentur ea quæ in seipsis sentiebant, & quæ de diuinis rebus erant edocti.

e *Iudæi viri religiosi.*] qui religionis colendæ studio ex omnibus nationibus inter quas dispersi erant Israelitæ, Ierosolymam confluebant, ibidemque cõmorari antur.

f *Facta autem hac voce.*] Percrebrescente rumore qui excitari cœperat, audito sonitu flatus cælestis incumbentis in domum illam.

g *Lingua sua.*] Non singulos pluribus linguis eodem momento, sed singulos omnibus linguis pro ratione gentis ad quam conuertebantur singuli moti à Spiritu sancto. Verè loquebantur Apostoli *variis linguis.*

h *Galilæi sunt.*] Linguarum adeò rudes secundùm educationem, vt neque vulgarem Hebraicam rectè loqui soleant; quomodo nunc tam propriè & expeditè omnibus linguis loquuntur?

i *In qua nati sumus.*] Non solùm Hebraicam, in cuius studio sumus versati aliqui ex nobis, sed maternas locorum nostrorum atque regionum singularũ.

k *Et aduenæ Romani.*] & qui Roma huc venerunt cum iis qui ab imperatoribus mittuntur, aut ab ipsa ciuitate cui Ierosolymitani parent.

l *Iudæi.*] tam Iudæi qui ex gente Iudaica sunt, quàm alij ex omnibus nationibus proselyti, qui Hebraicam linguam nunquam nouerunt.

m *Magnalia Dei.*] maxima & admiranda Dei in homines beneficia, & arcana etiam profundissima.

n *Quidnam vult hoc esse?*] Cuius rei signum est hoc, quid confirmat, quid portendit?

o *Musto pleni.*] dulci quadam ebrietate tenentur, quãobrem læti adeò sunt.

p *Stans autem Petrus.*] qui non ante multos dies ancillæ non ausus est confiteri Iesum, nunc apertè & animo cõstanti voceque sublata orationem habuit sapientiæ, veritatis & fortitudinis plenam.

[a] & qui habitatis Ierusalem vniuersi, hoc
vobis notũ sit, & auribus percipite ver-
ba mea. 15 Non enim, sicut vos æsti-
C matis, hi ebrij sunt, [b] cùm sit hora diei
tertia: 16 sed hoc est quod dictum est
Ioel. 2. 5. 28 Isa 44. a. 3 per prophetam Ioël, 17 Et erit, in nouis-
simis diebus (dicit Dominus) effundam
de Spiritu meo [c] super omnem carnem:
& prophetabunt filij vestri & filiæ ve-
stræ, & iuuenes vestri visiones videbunt,
& seniores vestri somnia somniabunt.
18 Et quidem super seruos meos, & su-
per ancillas meas in diebus illis effundã
de Spiritu meo, & prophetabunt: 19 &
dabo prodigia in cælo sursum, & signa
in terra deorsum, sanguinem, & ignem,
& vaporem fumi. 20 Sol conuertetur in
tenebras, & luna in sanguinem, antequã
veniat dies Domini magnus & manife-
Ioel. 2. 5. 32 Rom. 10. 6. 13 stus. 21 Et erit omnis quicunque inuo-
cauerit nomen Domini, saluus erit.
22 [d] Viri Israëlitę audite verba hæc, Iesum
Nazarenum virum [e] approbatum à Deo
in vobis, virtutibus & prodigiis & signis
quæ fecit Deus per illum in medio ve-
& 5 ms. 5. stri, sicut * vos scitis: 23 hunc [f] definito
consilio & præscientia Dei [g] traditum,
per manus iniquorum affigentes, inter-
emistis. 24 quem Deus suscitauit [h] solu-
tis doloribus inferni, iuxta quod impos-
sibile erat teneri illum ab eo. 25 Dauid
Ps. 15. b. 8 enim dicit in eum, [i] Prouidebã Dominũ

 in con-

a *Et qui habitatis Ierusalem vniuersi.*] ex omnibus nationibus, tam proselyti quàm Iudæi.

b *Cùm sit hora diei tertia.*] ante sacrificium matutinum, quum nemo adhuc pransus est die huius celeberrimi festi.

c *Super omnem carnem.*] omnium ætatum, & vtriusque sexus homines.

d *Viri Israëlitæ.*] ad quos illa magna mutatio ex infima in supremam conditionem à Deo promissa & præstita primùm pertinet.

e *Approbatum.*] virtutis ac doctrinæ Deo probatissimæ, quod multis argumentis vobis cognitum esse potuit illũ à Deo missum.

f *Definito consilio.*] non casu, non sua ipsius culpa, non sine vllo fructu.

g *Traditum.*] Datum à Deo in redemptionem hominum, sed à vobis exceptum malignè, imò repulsum & occisum crudeliter & ignominiosè, ac per manus iniustas & exleges hominum à Deo abalienatorum & insolentissimorum, qui vestræ malignitatis & inuidiæ ministri electi à vobis fuêre.

h *Solutis doloribus inferni.*] vinculis sepulchri quibus constringuntur mortui, videlicet legibus corruptionis, de quibus scriptum est: Cinis es, & in puluerem conuerteris. huius corruptionis legibus caro Christi soluta fuit, vtpote sanctissima & aliena secũdùm seipsam ab omni corruptione carnis Adæ. Ideò sententia illa quæ post peccatũ & propter peccatum originale lata est temporalis videlicet pœnæ, Cinis es, &c. impossibile erat illum teneri.

i *Prouidebam Dominum.*] Legãtur elucidationes nostræ in Psalterium.

in conspectu meo semper: quoniam à
dextris ⁿ est mihi' ne cōmouear. [26] Pro- ⁿ meis est M.S.C.
pter hoc lætatum est cor meum, & ex-
ultauit lingua mea: insuper & caro mea
requiescet in spe. [27] Quoniam non de-
relinques ᵃ animam meam in inferno,
nec dabis Sanctum tuum videre corru-
ptionem. [28] Notas mihi fecisti vias vi-
tæ. replebis me iucunditate cum facie E
tua. [29] Viri fratres, ᵇ liceat audenter di-
cere ad vos de patriarcha Dauid quo- 3 Reg. 2. b 10
niam * defunctus est, & sepultus est: ᶜ & * & 4 M.S. C.S.
sepulchrum eius est apud nos, vsque in
hodiernum diem. [30] Propheta igitur
cùm esset, & sciret quia iureiurando iu- Psal. 131. c 11
rasset illi Deus de fructu lumbi eius se-
dere super sedem eius: [31] prouidens lo-
cutus est de resurrectione Christi, quia
neque derelictus est in inferno, neque Psal. 15. b 10 Inf. 13. e 35
caro eius vidit corruptionem. [32] ᵈ Hunc
Iesum resuscitauit Deus, cuius omnes Sup. 1. b 8
nos testes sumus. [33] ᵉ Dextera igitur
Dei exaltatus, & ᶠ promissione Spiritus
sancti accepta à Patre, effudit ⁿ hunc quē ⁿ hoc donū quod M.S.L.
vos videtis & auditis. [34] ᵍ Non enim
Dauid ascendit in cælum: ʰ dicit autem
ipse, Dixit Dominus Domino meo, sede Psal. 109. a 1
à dextris meis, [35] donec ponam inimi-
cos tuos scabellum pedum tuorum.
[36] ⁱ Certissimè sciat ergo omnis domus
Israel, quia & ᵏ Dominum eum, & Chri-
stum fecit Deus, hunc Iesum, quem vos
crucifixistis.

a *Animam meā.*] Vide Leuit. 21. vers. 1. significationem NEPHES.

b *Liceat audenter dicere.*] veritatē ipsam sine vllo contentionis aut inuidiæ studio pronuntiare. Non enim minus tribuimus Dauidi quàm vos: in hac re fratres sumus & nos profitemur, ipsūque Dauidem patriarchā agnoscimus.

c *Et sepulchrū eius.*] in quo adhuc ossa vel cineres vel puluis illius iam in puluerem redacti continentur.

d *Hunc Iesum resuscitauit.*] in vitā reddidit Deus quem in mortem tradiderat, vt mortem destrueret hominum æternam, eundem viuentem reddidit, vt vitam æternam hominibus communicaret.

e *Dextera igitur Dei.*] Igitur post resurrectionem ascendit ad Deum, cuius dextera exaltatus est, sedens à dextris Dei ipsius, & eiusdem dexteræ potētia ac virtute præditus, idq́ue manifestē demonstratur.

f *Promissione Spiritus sancti*] in homines per Messiam suū mittendi, effudit hunc Spiritum sanctum siue hoc donū Spiritus sancti, quē vos videtis, cùm videatis magnam in his discipulis Iesu mutationem, & auditis apertè varias linguas, quibus magna Dei beneficia exponuntur, quod manifestum est Spiritus sancti donum.

g *Non enim Dauid ascendit in cælum.*] Viuus corpore & anima constans non ascendit in cælum: nam sepulchrum eius ossa continens apud nos est.

h *Dicit autem ipse.*] Ipse per prophetiā cognouit & fatetur Dominum quendam suum fore, quem Deus ad dexteram suam constituat.

i *Certissimè sciat.* Testimonium eorum qui spiritū sanctificationis acceperunt, summa est Iesum esse Dominum & Christum filium Dei.

k *Dominum eum.*] Potestatem dedit ei omnē in cælo & in terra, ita vt possit seruare credentes in ipsum. & principatum atque regnum illi tribuit, eūdemque ad hanc rem vnctum, id est, & regem ad gubernandum regnum, & sacerdotem ad homines Deo reconciliandos fecit. atque ita ille quem vos reprobastis factus est in caput anguli.

crucifixiſtis. 37 His autem auditis, [a] cō-
F punćti ſunt corde, & dixerunt ad Petrū
& ad reliquos Apoſtolos, Quid facie-
mus viri fratres? 38 Petrus verò ad illos,
[b] Pœnitentiam (inquit) agite, [c] & bapti-
zetur vnuſquiſque veſtrûm in nomine
Ieſu Chriſti in remiſſionem peccatorum
veſtrorum: & accipietis donum Spiritus
ſancti. 39 [d] Vobis enim eſt repromiſſio,
& filiis veſtris, & omnibus qui longè
ſunt, quoſcunque aduocauerit Domi-
nus Deus noſter. 40 Aliis etiam verbis
plurimis [e] teſtificatus eſt, & exhortaba-
tur eos, dicens, Saluamini à [f] generatione
iſta praua. 41 [g] Qui ergo receperunt ſer-
monem eius, [g] baptizati ſunt: & appoſitę
ſunt in die illa animæ circiter tria millia.
42 [h] Erant autem perſeuerantes [i] in doćtri-
na Apoſtolorum, & communicatione
fraćtionis panis, & orationibus.
G 43 [k] Fiebat autem omni animæ timor:
multa quoque prodigia & ſigna per Apo
ſtolos in Ieruſalem fiebant, & metus erat
magnus in vniuerſis. 44 Omnes etiam
qui credebant, [l] erant pariter, & habe-
bant omnia communia. 45 [m] Poſſeſſio-
nes & ſubſtantias vendebant, & diui-
debant

a *Compunćti ſunt corde.*] Multi ex illis qui in conſilio & ſtudio crucifigendi Ieſu fuerant. Namque haćtenus expećtauit Deus Iudæos, & hoc fuit ſignū Ionæ prophetæ. Neque reprobata fuit natio Iudæorum antequam hoc teſtimonium Apoſtolorum & aliorū diſcipulorum repelleret. ideoq́ue multi ſeruati ſunt accepto hoc teſtimonio, & cōditionibus fidei & pœnitētię ſubitis.

b Pœnitentia ex corde & ſtudio profećta his qui audierunt Chriſti doćtrinam, neceſſaria eſt ad ſalutem à Deo conſequendam.

c *Et baptizetur vnuſquiſque veſtrum.*] baptiſmo pœnitentiæ, confeſſus ſe egere peccatorum remiſſione, quā in nomine, id eſt, virtute & efficientia Ieſu Chriſti ſe accepturum credat & ſperet. & qui hac fide inſtrućti, atque hoc baptiſmo pœnitentiæ baptizati fueritis, accipietis eiuſmodi Spiritus ſanćtificationis donum, quale nos accepimus.

d *Vobis enim eſt repromiſſio.*] Hoc Deus donum vobis dare vult quibus anteà promiſerat vltrò ſua benignitate, & præſtare vult ſua promiſſa, ne dubitetis de illius voluntate, quippe qui alios etiam longè remotos à veræ religionis cultu, & à promiſſionis notitia. aduocare ad hoc donum conſtituit, nedum & vobis quibus repromiſſio eſt præſtabit, & filiis veſtris etiam.

e *Teſtificatus eſt*] Ieſum eſſe Chriſtum & filium Dei.

f *A generatione iſta praua.*] eorum qui nec superuenturum iudicium timent, nec oblatam miſericordiam excipiunt. Alluſio eſt ad tempora diluuij & Lot.

g *Baptizati ſunt.*] non ſolùm baptiſmo pœnitentiæ, ſed baptiſmo Spiritus ſanćti in illos ſuperuenientis: atque ita factus eſt magnus numerus eorum qui teſtarentur virtutem mortis ac reſurrećtionis Ieſu Chriſti.

h *Erant autem perſeuerantes.*] Breuis, verū expreſſiſſima imago Eccleſiæ Chriſti recentis, & Spiritus ſanćti virtute & conſilio rećtæ atque gubernatæ. Conſtabat Eccleſia tunc perfećtis ac ſanćtificatis & imperfećtis adhuc hominibus. Quos *perfećtos* dicimus, *ſpirituales* vocabant Apoſtoli; quos verò *imperfećtos, animales* dicebant. Hanc diſtinćtionem perpetuò obſeruare oportet ad intelligenda Apoſtolorum ſcripta.

i *In doćtrina Apoſtolorum.*] quod ad vitæ aćtiones & exercitia attinet, quæ omnia ad charitatem mutuam referebantur. quod verò ad pietatis & religionis cultum, Euchariſtiæ ſacramentum repetebant aſſiduè, atque orationibus ſiue precationibus operam dabāt, & hymnis, & pſalmis, & ſupplicationibus & laudibus diuinis.

k *Fiebat autem omni animæ timor.*] illo in hominibus mutationis exemplo ſpećtato. ſicut ſcriptum eſt: Omnes qui viderint eos cognoſcent eos, quia iſti ſunt ſemen cui benedixit Dominus.

l *Erant pariter.*] In vnum conueniebant maiores, minores & infimi: nullus priuatam eccleſiam aut aliud eiuſmodi per contentionem aut ambitionem ſibi parabat.

m *Poſſeſſiones & ſubſtantias.*] id eſt, facultates, prædia & mobilia. Superior erat communio ſpiritualis. hæc temporalium communicatio.

debant illa omnibus, prout cuique opus
erat. 46 Quotidie quoque perdurantes
[n] vnanimiter in templo, & frangentes
[o] circa domos panem, sumebant cibum
cum exultatione & simplicitate cordis:
47 collaudantes Deum, & [p] habentes gra-
tiam ad omnem plebem. Dominus au-
tem augebat [q] qui salui fierent quotidie
[r] in idipsum.

CAP. III.

PEtrus autem & Iohannes ascendebant A
in templum, [a] ad horam orationis no-
nam. 2 Et quidam vir qui erat claudus
ex vtero matris suæ, baiulabatur: quem
ponebant quotidie ad portam templi,
quæ dicitur [b] Speciosa, vt peteret eleemo-
synam ab introeuntibus in templum.
3 Is cùm vidisset Petrum & Iohannem
incipientes introire in templum, roga-
bat vt eleemosynam acciperet. 4 Intuēs
autem in eum Petrus cum Iohanne, di-
xit, Respice in nos. 5 At ille intendebat
in eos, sperans se aliquid accepturum ab
eis. 6 Petrus autem dixit, Argentum &
aurum non est mihi: [c] quod autē habeo,
hoc tibi do: In nomine Iesu Christi Na-
zareni surge, & ambula. 7 Et appre-
hensa manu eius dextera, alleuauit eum,
& protinus consolidatæ sunt [d] bases eius
& plantæ. 8 Et exiliens stetit, & ambu- B
labat: & intrauit cum illis in templum
ambulans, & exiliens, & laudans Deum.
9 Et

n *Vnanimiter.*] maxima animorū studiorum & spiritualium exercitationū concordia in templo versabantur, idem sapientes, idem sentientes, eandem doctrinæ scientiam conferentes. post hāc factam cōuentionē domi communionem illam factam celebrabant. deinde cibis vtebantur simplicibus, & nō valdè apparatis, tamen hilari animo acceptis, hoc est, grato, & cum gratiarū actione, nihil vltrà expetentes cùm victum & vestitum haberent facilem & modestissimum.

o *Circa domos.*] Non in vna domo, sed in variis, vt res ordine fieret decenti.

p *Habentes gratiam.*] Grati omnino & probati omni populo, qui illorū conuersationem atque mores videbat, vitæque puritatem & simplicitatem in omni consuetudinis parte. Itaque nihil excipi poterat in illis apud simplices homines, & iudicantes de rebus sine inuidia, aut odio, aut alia animi perturbatione.

q *Qui salui fierent.*] per Spiritum sanctum quem accipiebant in vitam æternam.

r *In idipsum.*] in Ecclesiæ gremio.

CAP. III.

a *Ad horam orationis nonam.*] Vespertini sacrificij tempore, cùm frequens populus conuenire solet in templum, vt in illa frequentia veritatem Christi testarentur.

b *Speciosa.*] Porta pulchra, propter elegantiam fabricæ, quam describit Iosephus. Hæc porta propter pulchritudinem frequentior erat populo intrante & exeunte: ideoq́ue illic constituebatur claudus ille.

c *Quod autem habeo, hoc tibi do.*] Facultatem habeo à Deo petendi in nomine Iesu Christi, & obtinendi in eodem nomine quod tibi do.

d *Bases eius & plantæ.*] pedes & malleoli.

9 Et vidit omnis populus eum ambulan-
tem, & laudantem Deum. 10 Cognoſce-
bant autem illum, quòd ipſe erat qui ad
eleemoſynam ſedebat ad Specioſam por
tam templi: & impleti ſunt [a] ſtupore &
extaſi in eo quod contigerat illi.
° tenerēt MS. ° videret o. 11 [b] Cùm " teneret' autem Petrum & Io-
hannem, cucurrit omnis populus ad eos
ad porticum quæ appellatur Salomonis,
ſtupentes. 12 Videns autem Petrus, re-
ſpondit ad populum, Viri Iſraelitæ, quid
miramini in hoc, aut nos quid intuemi-
° poteſtate MS. S. ni, quaſi [c] noſtra virtute aut " pietate' fe-
C cerimus hũc ambulare? 13 Deus Abra-
ham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob, Deus
patrum noſtrorum [d] glorificauit Filium
ſuum Ieſum, quem vos quidem tradidi-
ſtis & negaſtis ante faciem Pilati, iudi-
Mat. 27. c. 20 Mar. 15. b. 11 Luc 23. c. 18 Ioh. 18. g. 40 cante illo dimitti. 14 Vos autem [e] ſan-
ctum & iuſtum negaſtis, & petiſtis vi-
rum homicidã donari vobis: 15 autho-
rem verò vitæ interfeciſtis, quem Deus
ſuſcitauit à mortuis, cuius nos teſtes ſu-
mus. 16 [f] Et in fide nominis eius, hunc
° vidiſtis o. quem vos " videtis' & noſtis, confirmauit
nomen eius: & fides quæ per eum eſt,
° illi t MS. a. c. s. dedit ° integram ſanitatem iſtam in con-
ſpectu omnium veſtrum. 17 Et nunc
fratres [g] ſcio quia per ignorantiam feci-
ſtis, ſicut & principes veſtri. 18 Deus
° quæ ſ MS. o. autem " qui' prænuntiauit per os omniũ
° quemadmodum s. prophetarum, pati Chriſtum ſuum, ſic
z impleuit.

a *Stupore & extaſi.*] admiratione & pauore.

b *Cum teneret.*] Detinebat illos clamore gratiarum actionis & manifeſtationis rei factæ, atque gratiæ habendę. non facilè poterat dimoueri ab iis per quos tantum accepiſſet beneficium: atque hæc cauſa fuit vt frequẽtior populus eò accurreret.

c *Noſtra virtute aut pietate.*] aut propria vi ex nobis emanante, aut poteſtate imperandi morbis. *Pietatem* pro *poteſtate* hoc loco interpretamur ex emendatis exemplaribus & Syrica lectione.

d *Glorificauit.*] Deus patrum noſtrorum credentium promiſſis à ſe factis apertè oſtendit vobis dignitatẽ Ieſu filij ſui ſignis, portentis & miraculis; ſed illum vos repuliſtis. nunc autem gloriam eius quaſi vnigeniti à Patre pleni gratia & veritate manifeſtauit iam hominibus Spiritu ſancto in diſcipulos miſſo.

e *Sanctum & iuſtum.*] Quòd ſi dicatis hactenus vobis non adeò fuiſſe exploratum Ieſum eſſe filium Dei, tamen *ſanctum & iuſtum* illum eſſe exploratum vobis fuit. Nemo enim ex vobis illum arguere potuit de peccato, & tamen eum mutaſtis homicida viro famoſo; ita vt infamem & ignominioſa morte afficiendum eſſe duxeritis, quem reuera vitæ auctorem eſſe conſtat. Sed Deus ſanctum Filium ſuum à vobis reprobatum ſuſcitauit, ſuum propoſitũ in veſtram ſalutem perſecutus.

f *Et in fide.*] Eum autem eſſe auctorẽ vitæ, vti Deus apud ſe probauit, ita & apud homines confirmatum eſſe voluit: cuius rei teſtimonium eſt nomen eius, id eſt, virtus illi nomini cõſona, quæ hunc in ipſius nomen credentem confirmauit ex illa debilitate & membrorum cõtractione. Itaque fuit à nobis nomen eius ad hoc efficiẽdum appellatum, eiusq́ue auctoritate hoc factum eſt. Fuit ab hoc fide idem nomẽ exceptum, & conueniente fide agentium cum fide expetentis integra ſanitas huic contigit.

g *Scio quod per ignorantiam.*] Non enim intellexiſtis planè illum eſſe Dei filiũ: quanquam autem veſtra culpa fuerit quòd ignorauerits, tamen ignoraſtis. nunc verò iam nulla erit ignorationis excuſatio, cùm illum dènuò ornatum, & ampliſſimè confirmatũ à Deo eſſe vobis conſtet.

impleuit. 19 Pœnitemini igitur & con-
uertimini,ᵃ vt deleantur peccata veſtra:
20 ᵇvt cùm venerint tempora refrigerij à
conſpectu Domini, & miſerit eum ᶜqui
prædicatus eſt vobis Ieſum Chriſtum,
21 quem oportet quidem ᵈcælum ſuſci- D
pere vſque in tempora reſtitutionis om-
nium, quæ locutus eſt Deus per os ſan-
ctorum ſuorum à ſæculo prophetarum.
22 ᵉMoyſes quidem dixit, Quoniam pro- Deu. 18.15
phetam ſuſcitabit vobis Dominus Deus
veſter de fratribus veſtris tanquam me:
ipſum audietis iuxta omnia quæcunque
locutus fuerit vobis. 23 ᶠErit autem,
omnis anima quæ non audierit Prophe-
tam illum, exterminabitur de plebe.
24 Et omnes Prophetæ à Samuel, & dein-
ceps qui locuti ſunt ᵃannuntiauerunt * & 3 MB. G.L.
ᵍdies iſtos. 25 Vos eſtis ʰfilij Propheta-
rum & teſtamenti quod diſpoſuit Deus
ad patres noſtros, dicens ad Abraham,
Et in ſemine tuo benedicentur omnes fa- Gen. 12.a.3 & 21.b.12
miliæ terræ. 26 ⁱVobis primùm Deus & 22.d.18 & 26.a.4.
ſuſcitans Filium ſuum, miſit eum bene-
dicentem vobis: ᵏvt conuertat ſe vnuſ-
quiſque à nequitia ſua.

CAP. IIII.

LOquentibus autem illis ad populum, A
ſuperuenerunt ſacerdotes & ᵃmagi-
ſtratus templi & Sadducæi, 2 dolentes
quòd docerent populum, & annuntia-
rent in ᵃIeſum resurrectioné ex mortuis: * Ieſu 7 M. C.
3 &

a *Vt deleantur peccata.*] Oportet vos prius per pœnitentiam conuerti ad Ieſum, & illius veritatem amplecti, doctrinam ſuſcipere, atque ita illius virtute & efficientia per Patris miſericordiam delebuntur peccata veſtra; ac deinde accipietis donum illud refrigerij.

b *Vt cum venerint.*] Quandoquidé iam venerunt. hæc eſt ſententia huius loci quam ita res ipſa indicat & exemplares linguæ.

c *Qui prædicatus eſt.*] qui vobis propheta ac miniſter conſtitutus & paratus à vatibus olim prædicebatur.

d *Cælum ſuſcipere.*] Secundùm ſcripturas non oportet eum ſemper præſenté in terris corporali præſentia illa naturali eſſe, ſed certo tempore miniſtri officium facientem in terris eſſe: deinde cælo recipi, ſedereque ad dexteram Patris; ab illoque omnem Iſrael, atque omnes filios Dei reſtitui, & omnia ea impleri quæ à Deo conſtituta ac declarata fuêre.

e *Moyſes quidem dixit.*] cùm loqueretur de Chriſti aduentu & oſtenſione in miniſterium.

f *Erit autem.*] Hoc & ad primã prophetæ illius oſtenſionem, ſed magis etiam ad ſecundam hanc demonſtrationem pertinet. Nam qui non acceperit Prophetam illum præſentem, neque illius iam denuò à Deo confirmati & clarificati verbum audierit, exterminabitur de populo noui Teſtaméti.

g *Dies iſtos.*] hos in quibus eſtis dies manifeſtationis omnium promiſſorum Dei, & benedictionis illius quæ à vobis ad omnes familias terræ peruentura eſt.

h *Filij Prophetarum.*] hæredes ipſi ad quos illud pactum & promiſſa illa per Prophetas omnes celebrata.

i *Vobis primum.*] vt promiſſionis filiis iam anteà declaratis, ſuſcitauit Deus filium ſuum ſemen illud benedictum, efficaciſſimum ad benedicendum eos qui ad ſemen Abrahæ pertinent ſecũdùm carnem, & filij Abrahæ fuerint ſecundùm fidem & deinde cæteris cognationibus & familiis terræ.

k *Vt conuertat ſe vnuſquiſque.*] dum modò conuertat ſe: nam aliàs non pertinebit ad ſemen illud benedictum.

CAP. IIII.

a *Magiſtratus templi.*] qui illa hebdomada moderabatur & gubernabat in templo ſacra omnia in ordine vicis ſuę. namque ad ſacrorum procurationes erat inſtitutum collegium ſiue magiſtratus communi nomine dictus [illegible], vt patet in libris antiquis tractatu Initio anni cap. 1. & 2.

3 & iniecerunt in eos manus, & posue-
runt eos in custodiam, in crastinum, erat
enim iam vespera. 4 Multi autem eo-
rum qui audierant verbum, crediderunt:
& factus est numerus virorum [b] quinque
B millia. 5 Factum est autem in crastinũ,
[c] vt congregarentur principes eorum, &
seniores & scribę in Ierusalem. 6 & An-
nas princeps sacerdotum, & Caiphas &
Iohannes, & Alexander, & quotquot
erant de genere sacerdotali. 7 Et statuẽ-
tes eos in medio, interrogabant: In [d] qua
virtute aut in quo nomine fecistis hoc
vos? 8 Tunc [e] repletus Spiritu sancto
Petrus, dixit ad eos, Principes populi &
seniores * *: 9 Si nos hodie diiudicamur
[f] in benefacto hominis infirmi, in quo
iste saluus factus est, 10 notum sit om-
nibus vobis & omni plebi Israel, quia [g] in
nomine Iesu Christi Nazareni, quẽ vos
crucifixistis, quẽ Deus suscitauit à mor-
tuis, in hoc iste astat coram vobis sanus.
11 Hic est lapis qui reprobatus est à vo-
bis ædificantibus: qui factus est in caput
anguli. 12 [h] & non est in alio aliquo sa-
lus. [i] Nec enim aliud nomen est sub cælo
C datum hominibus, in quo oporteat nos
saluos fieri. 13 Videntes autem [k] Petri
constantiam & Iohãnis, comperto quòd
homines essent sine literis & [l] idiótæ, ad-

Z 2 mirabantur.

* Israel 3 MS.G.S.
* audite MS.S.

Psa. 117.d.22
Mat. 21.d.42
Mar. 12.a.10
Luc. 10.c.17
Isa. 58.d.16
1 *Pet.* 2.a.7
Rom. 9.g.33

b *Quinque millia.*] cum iis qui antea erant.

c *Vt congregarentur.*] Concilium integrum coactum est omnium ministrorum synagogæ, apud quod opportunitas oblata est Apostolis testimonium reddendi veritatis Christi & resurrectionis eius ex mortuis.

d *Qua virtute.*] Vestrâne potestate & facultate, an aliundè accepta, vel quo nomine, an alicuius alius auctoritate & mandato?

e *Repletus Spiritu sancto.*] Non hîc sermo de Spiritu sancto quatenus sanctificat, quippe illum iam habebat Petrus à die Pẽtecostes; sed Spiritu sancto ministerij, qui cùm sit vnus idemq; Spiritus, variis virtutibus alios atque alios auget & amplificat ad ministerium Ecclesiæ, Sapiẽtiæ fortitudinis, & eloquentiæ solidæ quo Spiritu repletus est Petrus hoc tempore ad illud munus.

f *In benefacto hominis infirmi.*] In quæstionem & iudicium ducimur de beneficio collato in hominem inualidũ, quo beneficio iste affectus, seruatus & sanatus est; & quomodo, quáve ratione. Summa causæ ex thesi & hypothesi constans.

g *In nomine.*] Auctoritate & virtute à nobis appellata Iesu, quem Christum esse testamur, & hoc beneficio edito confirmamus; nomine, inquam, ipsius Iesu Christi Nazareni, quem vos cruci affixistis; quemq; à Deo suscitatũ prędicamus, idque verum esse huius hominis sanitas declarat apertissime; quæ fieri non posset, si ille nondum resurrexisset, vel à Deo approbatus non fuisset. Non enim mendacia illius nomine pronuntiata Deus confirmari pateretur. Nos dicimus illum esse Christum, seruatorem, viuentem, vitæ auctorẽ, & filium Dei: & vt hoc confirmemus, appellamus ipsius nomen vt efficacissimum, fit vti nos fieri volumus. Igitur manifestè consequitur nostram assertionem esse verissimam.

h *Et non est in alio aliquo salus.*] Nullũ genus salutis veræ est, præter illã quam Christus efficit: & nullus alius Christus est, præter hunc quem vos reprobastis: quem si adhuc reprobare pergatis, vosmet à salutis via excludetis.

i *Nec enim aliud nomen est sub cælo.*] id est, hominum generi qui in terra nascuntur sub cælo, vt non nisi vnus Deus creator, ita non nisi vna salutis via & ratio & vna virtus, per quam hæc salus hominibus constet: & illa virtus est huius Iesu Christi, cui soli Deus has partes dedit.

k *Petri constantiam & Iohannis.*] Hic versus declarat illum, *Petrus plenus Spiritu sancto*, &c.

l *Idiotæ.*] Pharisæorum & Scribarum sermone dicuntur *Populus terræ*, & [illegible].

mirabantur, & cognoscebant eos [a] quo-
niam cum Iesu fuerant. [14] hominem
quoque vidêtes stantem cum eis qui cu-
ratus fuerat, nihil poterant côtradicere.
[15] Iusserunt autem eos foras extra con-
cilium secedere: & conferebant adinui-
cem, [16] dicentes, Quid faciemus ho-
minibus istis? quoniam quidem notum
signum factum est per eos, omnibus ha-
bitantibus Ierusalem: manifestum est, &
non possumus negare. [17] Sed ne am-
plius diuulgetur in populum, commi-
nemur eis, ne vltrà loquantur in nomine
hoc vlli hominum. [18] Et vocantes eos,
denuntiauerunt [b] ne omnino loqueren-
tur, neque docerent in nomine Iesu. D
[19] Petrus verò & Iohannes respondêtes,
dixerût ad eos, [c] Si iustum est in conspe-
ctu Dei, vos potius audire quàm Deum,
iudicate. [20] non enim possumus [d] quæ
vidimus & audiuimus non loqui. [21] *At
illi comminantes, dimiserunt eos: non*
inuenientes quomodo punirêt eos, pro-
pter populum, quia [e] omnes clarificabât
id quod factum fuerat, in eo quod acci-
derat. [22] [f] Annorum enim erat amplius
quadraginta homo in quo factum fue-
rat signum istud sanitatis. [23] Dimissi
autem venerunt ad suos: & annuntiaue-
runt eis quanta ad eos principes sacerdo-
tum & seniores dixissent. [24] Qui cùm E
audissent, [g] vnanimiter leuauerunt você
ad Deum,

a *Quoniam cum Iesu fuerant.*] Ita conueniebat professio cum assertione, & assertio cum miraculo & signo.

b *Ne omnino loquerentur*] de fide, neque docerent pœnitentiam in remissionem peccatorum in nomine Iesu.

c *Si iustũ est in conspectu Dei.*] An probabimus defensionem nostram coram Deo, quòd vobis potius quàm Deo ipsi obediamus.

d *Quæ vidimus.*] de resurrectione ipsius & virtute atque efficacitate illius mortis ac resurrectionis. Itaque rem ipsam quam certâ scimus, inficiari non possumus, neque dissimulare etiâ aut tacere, quoniam eadem audiuimus à Deo nobis imperante vt testemur.

e *Omnes clarificabant.*] Dei consilium & testimonium de Iesu Christi veritate omnes prædicabant, viso signo tam clarè & apertè edito.

f *Annorum enim erat amplius quadraginta.*] Ita vt testimonium imbecillitatis illius & publicum & diuturnũ esset, & non potuisse sanari ex propria naturæ virtute, quia infirmitudo magis erat iam illi naturalis, quàm sanitas: restitui verò per medicinæ artem multò minus poterat in illa ætate, iam magis ad imbecillitatem & defectum tendente: deinde in illa temporis breuitate. multa itaque conuenerunt in illo sanitatis signo, quæ omnia maximum pondus haberent.

g *Vnanimiter.*] idem scientes, idem volentes, vtpote ab vno Spiritu acti.

Deus 2 MS.R.G.S. ad Deum, & dixerunt, Domine, tu [a]qui
fecisti cælum & terram, mare, & omnia
quæ in eis sunt, 25 qui Spiritu sancto
per os patris nostri Dauid pueri tui dixi-
Psalm. 2.A.1 sti, Quare fremuerunt Gentes, & populi
meditati sunt inania? 26 Astiterunt re-
ges terræ, & principes conuenerunt in
vnum aduersus Dominum, & aduersus
Christum eius? 27 conuenerunt enim
verè in ciuitate ista [b] aduersus sanctum
puerum tuum Iesum, quem vnxisti, He-
rodes, & Pontius Pilatus, cum Gentibus
& populis Israel, 28 facere quæ manus
tua & consilium tuum decreuerũt fieri.
F 29 Et nunc, Domine, respice in minas
eorum, & da seruis tuis [c]cum omni fidu-
cia loqui verbum tuum, 30 in eo quòd
manum tuam extendas ad sanitates, &
signa & prodigia fieri per nomen sancti
filij tui Iesu. 31 Et cùm orassent, [d] mo-
tus est locus in quo erant congregati: &
repleti sunt omnes Spiritu sancto, &
loquebantur verbum Dei cum fiducia.
32 [e]Multitudinis autem credentium erat
--5 MS.G. [f]cor ¯vnum' & anima vna: nec quisquam
eorum quę possidebat aliquid suum esse
G dicebat, sed erãt illis omnia communia.
33 [g] Et virtute magna reddebant Aposto-
li testimonium resurrectionis Iesu Chri-
--4 MS.C.S. sti Domini ¯nostri': & [h]gratia magna erat
in omnibus illis. 34 Neque enim quis-
quam egens erat inter illos. Quotquot

a *Qui fecisti.*] Qui omnipotens, sapientissimus, misericordissimusque es, certi consilij & propositi tenax, qui inferioris ac minoris cõditionis res & suis naturis constituisti, & ordinibus ac locis proprijs constabilisti, quę nulla aliena virtute turbari possunt, effice vt potes vt quę maiora longè sunt, nulla virtute, potentia, aut calliditate, aut alia facultate inferæ vel terrenæ naturæ turbentur aut impediantur, quippe & id te facturũ ipse recepisti, & per prophetam tuum pronunciasti.

b *Aduersus sanctum puerum tuum.*] ministrum consilij tui.

c *Cum omni fiducia.*] certitudine confirmationis á te efficiendæ: idque potentia & facultate miraculorum in hominum beneficium edendorum.

d *Motus est locus.*] in signum præsentiæ & approbationis Dei. iuxta illud: Vbi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, illic sum in medio eorũ.

e *Multitudinis autem credentium.*] secundùm potentiam virtutis Dei. nam qui illo modo credunt, charitatem etiam perfectam habent; & perfecta charitas foras mittit timorem.

f *Cor vnum & anima vna.*] quippe ipsi erant vnum corpus, & vnius corporis membra, cuius caput Christus. Ergo idem sentiebant, idem sapiebant, idem volebant omnes, tam in spiritualium quàm temporalium bonorum ratione conueniebant & communicabant.

g *Et virtute magna.*] tum vitæ & sanctitatis suæ omnibus manifestæ, tum signorum edendorum, in testimoniũ quòd Christus resurrexisset à mortuis, & resuscitaret suos á morte æterna, in nouitatem vitæ æternæ.

h *Gratia magna.*] benignitas & liberalitas cum charitate eximia.

enim possessores agrorũ aut domorum
erant, vendentes afferebãt pretia eorum
quæ vendebant, [35] & ponebant ante pe-
des Apostolorum. Diuidebatur autem
singulis prout cuiq; opus erat. [36] Ioseph
autem qui cognominatus est [l] "Barna- [*]Barsabas e.
bas' ab Apostolis, (quod est interpreta-
tum, filius consolationis) Leuites, Cy-
prius genere, [37] cùm haberet agrum,
vendidit eum, & attulit pretium, & po-
suit ante pedes Apostolorum.

l *Barnabas.*] Galilææ linguæ vestigiũ hic obseruamus, vt superius in nomine *Ager sanguinis*. Ideò dicit ab Apostolis ita esse cognominatum, qui sponte obtulerit precium agri in consolationem indigentium. estque vtraque significatio vocis N A B A, id est, consolatio spontanea.

CAP. V.

VIr autem quidam nomine Ananias, A
cum Saphira vxore sua vẽdidit agrũ,
[2] & [a] fraudauit de pretio agri, cõscia vxo-
re sua: & afferens partem quandam, ad
pedes Apostolorum posuit. [3] [b] Dixit au-
tem Petrus[*], Anania, cur tentauit sata- [*] ad Ananiã.
nas cor tuum, mentiri te Spiritui sancto, [*] ad eum Ms. 6 q. s.
& fraudare de pretio agri? [4] Nónne ma-
nens tibi manebat, & venúndatum in
tua erat potestate? Quare posuisti in
corde tuo hanc rem? Non es mentitus
hominibus, sed Deo. [5] Audiens autem
Ananias hęc verba, [c] cécidit, & expirauit.
Et factus est timor magnus super omnes
qui audierunt. [6] Surgentes autem iu-
uenes, amouerunt eum, & efferentes se-
pelierunt. [7] Factum est autem quasi ho
rarum trium spatium, & vxor ipsius, ne- B
sciens quod factum fuerat, introiuit.
[8] Respondit autem ei Petrus, Dic mihi
[*] mulier[*],

CAP. V.

a *Fraudauit.*] Seposuit sibi dolosè, ac malitiosè existimans id latêre posse, & tamen simulans Christianam illam simplicitatem.

b *Dixit autem Petrus.*] Exemplum alterius muneris clauium Ecclesiasticarum per Spiritum sanctũ expediti hoc loco narrat Lucas, videlicet cognitionem & discretionem spirituum.

c *Cecidit, & expirauit.*] Exemplum statuitur virtutis Euangelicæ; illius, inquam, virtutis & efficacitatis, quæ aliàs dicitur Odor mortis in mortem. Excommunicationis auctoritas admiranda atque horrenda comprobatur. Ita vniuersa Apostolorum praxis his duabus definitionibus concluditur, *vitæ & mortis*.

6 MS. G. S. mulier, si tanti agrum vendidistis? At
illa dixit, Etiam tanti. 9 Petrus autem
ad eam, [a] Quid vtique conuenit vobis
[b] tentare spiritum Domini? Ecce, pedes
eorum qui sepelierunt virum tuum, ad
ostium, & efferent te. 10 Confestim cé-
ad MS. cidit ante pedes eius, & expirauit. Intrã-
tes autem iuuenes, inuenerunt illã mor-
tuam: & extulerunt, & sepelierunt ad
virum suum. 11 Et factus est timor ma-
gnus in vniuersa ecclesia, & in omnes
qui audierunt hæc. 12 Per manus autem
Apostolorum fiebant [c] signa & prodigia
multa in plebe. Et erant [d] vnanimiter
omnes in porticu Salomonis. 13 [e] Cæ-
C terorum autem nemo audebat se coniũ-
gere illis: sed magnificabat eos populus.
14 Magis autem augebatur [f] credentium
in Domino multitudo virorum ac mu-
lierum: 15 ita vt in plateas eiicerent in-
firmos, & ponerent in lectulis ac grabá-
tis, vt veniente Petro, saltem vmbra il-
5 MS. G. S. lius obumbraret quenquam illorum, &
liberarentur omnes ab infirmitatibus
suis. 16 [g] Concurrebat autem & mul-
titudo vicinarum ciuitatum Ierusalem,
afferentes ægros & vexatos à spiritibus
immundis: qui curabantur omnes.
17 Exurgens autem princeps sacerdotum
& omnes qui cum illo erát, [h] quæ est hæ-
D resis Sadducæorum, [i] repleti sunt zelo:
18 & iniecerũt manus in Apostolos, & po
suerunt

a *Quid vtique conuenit vobis.*] Quandoquidem communicato consilio, & certo decreto voluistis hanc culpã suscipere grauissimam tentandi Spiritum sanctum in Ecclesia manentem & præsidentem, communicabitis etiam in pœna; adeò autem communicabitis, vt etiam per eosdem efferamini ad sepulchrum.

b *Tentare Spiritum sanctum.*] Periculum facere sapientiæ, prouidentiæ & potentiæ Spiritus sancti, illiusque simplicitatis veritatem in dubium vocare.

c *Signa & prodigia.*] in testimonium veritatis Iesu Christi & resurrectionis illius ex mortuis.

d *Vnanimiter.*] Omnes Apostoli conueniebant in porticum illam, constanter & concorditer eandem rem testaturi.

e *Cæterorum autem.*] qui non essent ex doctrina & fide Iesu Christi, nemo audebat agglutinare sese viris illis, quos humana sorte maiores existimabant, maximè videntes quæ signa in probos & simplices, quæ prodigia in improbos per manus Apostolorũ ederentur. Sic aliquando Petrus hoc affectu Iesu dixit, Recede à me, Domine, quia homo peccator sum. Itaque reuerentię & metus affectu sibi cauebant cæteri. nãque maximos illos ducebat populus.

f *Credentium in Domino.*] Credentium Iesum esse Christum & Dominum, cui omnis potestas data esset in cælo & in terra.

g *Concurrebant autem.*] Sic propagabatur notitia & fides Iesu Christi, contestante Deo signis & prodigiis.

h *Quæ est heresis Sadducæorum.*] Qui maximè inuidebant & aduersabãtur iam apertissimè doctrinæ Iesu Christi, erãt Sadducæi, propter confirmatam doctrinam de resurrectione mortuorum, quam illi negabant: & hi imprimis sequebãtur partes principis sacerdotum ægerrimè ferentis auctoritatem suam minui disciplina Christiana, quæ indicabat iam abolitum esse antiquum sacerdotium, & mutatum noui Testamenti sacerdotio.

i *Repleti sunt zelo.*] inuidia, non sapientia, aut scientia, aut studio religionis ac pietatis. Ita prodebant illi quidẽ suam inuidiam, sed nihil impedire poterant tempora virtutemque illius quẽ impugnabant.

ſuerunt eos in cuſtodia publica. [19] An-
gelus autem Domini per noctē aperiens
ianuas carceris, & educens eos, dixit,
[20] Ite: & ſtantes loquimini in templo ple-
bi [a] omnia verba vitæ huius. [21] Qui
cùm audiſſent, intrauerunt diluculò in
templum, & docébant. Adueniens au-
tem princeps ſacerdotum & qui cum eo
erant, [b] conuocauerunt cōcilium & om-
nes ſeniores filiorum Iſrael: & miſerunt
ad carcerem vt adducerentur. [22] Cùm
autem veniſſent miniſtri, & aperto car-
cere non inueniſſent illos, reuerſi nun-
tiauerunt, [23] dicentes, Carcerem quidē
inuenimus clauſum cum omni diligen-
tia, & cuſtodes ſtantes ante ianuas: ape-
rientes autem, neminem intus inueni-
mus. [24] Vt autem audierunt hos ſer- E
mones magiſtratus templi & principes
ſacerdotum, ambigebant de illis quid-
nam fieret. [25] Adueniens autem quidā
nuntiauit eis, Quia ecce viri quos poſui-
ſtis in carcerem, ſunt in templo ſtantes,
& docentes populum. [26] [c] Tunc abiit
magiſtratus cum miniſtris, & adduxit
illos ſine vi: timebant enim populum ne
lapidarentur. [27] Et cùm adduxiſſent il-
los, ſtatuerunt in concilio. Et interroga-
uit eos princeps ſacerdotum [28] dicens,
[d] Præcipiendo præcepimus vobis ne do-
ceretis in nomine iſto: & ecce repleſtis
Ieruſalem doctrina veſtra, & vultis in-
ducere

a *Omnia verba vitæ huius.*] huius vitæ nouæ, quæ vobis demonſtrata eſt; & liberationis ex morte æterna rationem omnem exponite populo, iuxta decreta conſilij Dei, qui vult hanc vitam nuntiari primùm Iſraeli.

b *Conuocauerunt concilium.*] In pleno cōcilio agitur cauſa veritatis Chriſti. ergo non potuit abſcondi iam illud lumen. neque negari res ab aduerſariis tanquā obſcura.

c *Tunc abiit magiſtratus.*] Præfectus populi, qui concilij & ſacerdotum mandata exequebatur, & ea quæ ad ſacrarum rerum rationem pertinerent agebat.

d *Præcipiendo*] denuntiauimus vobis apertiſſimè, ne doceretis pœnitentiam aut alia quæ docetis in nomine hoc: ſed vos ſtudioſè iſtud nomen appellātes, videmini velle concitare populum aduerſum nos, ad vltionē cædis iſtius hominis, tanquam noſtra auctoritate factæ.

ducere super nos sanguinem hominis
F istius. 29 Respondens autem Petrus &
Apostoli, dixerũt, a Obedire oportet Deo
magis, quàm hominibus. 30 Deus pa-
trum nostrorum suscitauit Iesum, quem
b vos interemistis, suspendentes in ligno.
31 c Hunc principem & saluatorem Deus
exaltauit dextera sua, ad dandam pœni-
tentiam Israeli, & remissionem peccato-
rum. 32 & nos sumus testes horum ver-
borum, & Spiritus sanctus, quem dedit
Deus omnibus obedientibus sibi.
33 Hæc cùm audissent, d dissecabantur, &
cogitabant interficere illos. 34 Surgens
autem quidam in cõcilio Pharisæus, no-
mine Gamaliel, legisdoctor honorabilis
vniuersæ plebi, iussit * foras ad breue ho-
mines fieri. 35 dixitque ad illos, Viri
Israelitæ, attendite vobis super homini-
G bus istis quid acturi sitis. 36 e Ante hos
enim dies extitit Theodas, dicens se esse
aliquem, cui cõsensit numerus virorum
circiter quadringẽtorum, qui occisus est:
& omnes * qui credebant ei, dissipati
sunt, & * redacti ad nihilum. 37 f Post
hũc extitit Iudas Galilęus in diebus pro-
A a fessionis,

* pusillũ foras Apostolos fecere 5 MS. C. S.

* quicunque 5 MS. C.

* redactus est 10 MS.

a *Obedire oportet.*] Tria erant proposita crimina: vnum inobedientiæ erga magistratus & præfectos, alterum doctrinæ contra iussa ac decreta explicatæ: tertium seditionis & commotionis: quæ omnia propulsant Apostoli. primum, illa sententia Supremo obediendum esse, id est, Deo; quem constat aliter mandasse quam illi iuberent. secũdum, doctrinam illam non posse celari, atque edi non posse aut, explicari detracto aut dissimulato fundamento, qui est Iesus Christus, positus à Deo: quem cùm illi perdere omnino non potuerint, neque illius doctrinam interuertere poterunt.

b *Vos interemistis*] Iesum, & Deus in quẽ crediderunt & sperauerunt patres nostri illum suscitauit. similiter vos occultare conamini aut impedire doctrinam hanc: at verò Deus illam illustrat & confirmat.

c *Hunc principem.*] Hunc Deus virtute sua conspicuum & manifestum editũque probauit principem esse ad ducendum populum, & saluatorem ad saluandos eos qui in illum crederent. Nõ autem exaltauit ad vltionem in vos faciendam, neque concitandum ad eam rem populum; sed ad vocandum vniuersum Israelem, tam vos principes & magistratus, quàm populum, ad pœnitentiam; & pœnitentibus donandã remissionem peccatorum, tam eorum qui communicauerunt in scelere cædis illius à vobis crucifixi, quã cęteris, qui aliis atque aliis peccatis obligati sunt. Itaque non agitur de illius vltione, qui magis exaltatus, atque gloria maiori affectus est postquam crucifixus à vobis reuixit; sed agitur de salute populi omnis, atque adeò vestra in nomine illius. & nos non sumus conciatores populi, sed testes harum rerum quas exponimus, qui ex peccato ad gratiam, ex morte ad vitam sumus traducti: idque profitemur, id docemus: hoc est *sermones vitæ huius*. Testis etiam est Spiritus sanctus vitæ æternæ auctor, quẽ dedit Deus obedientibus sibi, & excipientibus Iesum hunc filium suum in suam salutem. Id autem maximum testimonium & præstantissimũ est veritatis Iesu, videre multos ex morte translatos ad vitã, & factos nouos homines, viuentes alia vita, diuina magis quàm humana, efficiente id in ipsis Spiritu sancto. Hæc summa Euangelij doctrinæ nostræ est, hoc studiũ, hoc institutum, hoc propositum nostrum commune est, testari Iesu Christi veritatem per Spiritus sancti virtutem.

d *Dissecabantur.*] præ inuidia & odio iam obdurato in visceribus illorum.

e *Ante hos enim dies.*] ante hoc annos. nam Theudas hic non est idem quem Ioseph. lib. 20. Antiquit. cap. 2. narrat, exortum & oppressum Prætore Cuspio Fado post Agrippæ mortem, Iudæa in prouinciam redacta. Nondũ enim mortuus erat Agrippa, cùm hæc à Gamaliele dicerentur, vt constat ex cap. 12. huius libri: Regnauit enim Agrippa annis septem sub Caligula & Claudio. Videtur Theudas hic fuisse tempestate illa, cùm post Herodis magni mortem seditiones in Iudæa excitatæ sunt variæ, atque per Varum vix sedatæ. Ioseph. lib. 17. cap. 12.

f *Post hunc*] post illa tempora in quibus Iudas Theudas extinctus fuit. Tempore professionis, hoc est, descriptionis ipsorum Galilæorum, quæ vel fuit quo tempore Iesus natus est, vel cùm Archelao in exilium misso, Iudæa rursum in prouinciam est redacta, decennio post Iesum natum.

fessionis, & auertit populum post se, &
ipse periit: & omnes quotquot consen-
serunt ei, dispersi sunt. 38 Et nunc [m]ita- [m] Mt. 6. 4.
que dico vobis, discedite ab hominibus
istis, & sinite illos: quoniam [g] si est ex
hominibus consilium hoc aut opus, dis-
soluetur: 39 si verò ex Deo est, [h] non po-
teritis dissoluere [n] eos, ne fortè & Deo [n] illud 2 M. C. 5.
repugnare inueniamini. Cõsenserũt au-
tem illi. 40 Et conuocantes Apostolos,
[i] cæsis denuntiauerunt ne loquerentur in
nomine Iesu, & dimiserunt eos. 41 Et
illi quidem ibant gaudentes à conspectu
concilij, quoniam digni habiti sunt pro
nomine Iesu [k] contumeliam pati.
42 Omni autẽ die non cessabant [l] in tem-
plo & circa domos docentes & euange-
lizantes Christum Iesum.

CAP. VI.

IN diebus autem illis [a] crescente nume- A
ro discipulorum, factum est murmur
[b] Græcorum aduersus Hebræos, eo quòd
[c] despicerentur in ministerio quotidiano
viduæ eorum. 2 Conuocantes autem
duodecim multitudinem discipulorum,
dixerunt, Non est æquum, nos derelin-
quere verbum Dei, & [d] ministrare mẽsis.
3 Conside-

g *Si est ex hominibus.*] ex hominum au-ctoritate aut incœpto aut proposito, nõ poterit durare. Mortalia enim sunt quę à mortalibus instituuntur, & cadura ac vana, quæ Deus non decernit, fouet & promouet, etiam si videantur magnis incœptis exoriri & crescere.

h *Non poteritis dissoluere eos.*] qui Deo aguntur auctore & institutore consilij, & in geminam difficultatem incidetis; alteram, quòd nihil aduersum homines efficere poteritis: alteram, quòd vos non cum hominibus, sed cũ Deo contendere declarabitis; idque vobis recidet in magnum malum.

i *Cæsis.*] Vt non viderentur concilium illud coëgisse aduersum immerentes, nulloq́; crimini obnoxios, executi sunt in illos correctionis iudicium, quod propter inobedientiam & temeritatem exercebatur, appellatũ Hebraicè MALCVTHARBAGHIM, à D. Paulo dictum quadragena: inferebatur autẽ huiusmodi pœna ad humiliationem, vt illorum verbis vtamur, eratque genus notationis & ignominiæ Ecclesiasticę.

k *Contumeliam pati.*] Minui honore, & notari atque humiliari pro exaltatione nominis quod profiterentur, ita illustrabatur & prædicabatur Iesu nomẽ. hac etiam occasione eùm notati essent ipsi & publicè à populo indicati, dicebatur causa quod constanter prædicarent Iesu nomen.

l *In templo & circa domos.*] publicè omnibus, & in priuatis conuentibus publicis concionibus & quotidianis sermonibus docebant pœnitentiæ doctrinam, & nuntiabant bonum nuntium, Iesum esse Christum, id est, vnctum illum à Deo antè promissum, & nunc iam donatum.

CAP. VI.

a *Crescente numero discipulorum.*] id est, Christianorum, qui tunc omnes discipuli vocabantur.

b *Græcorum.*] Christianorum ex Iudæis à Græcia oriundis aduersus Christianos indigenas. namque Hebræi nomen à regione sumunt, non à genere, vt in sacro apparatu docebamus lib. de Canaan.

c *Despicerentur in ministerio quotidiano.*] Non solùm quòd pauperibus viduis necessària non suppeditarentur: nam distribuebatur singulis vt cuique opus erat sed etiam quòd Græcæ viduæ cuperent quoque suam operam ponere in ministerio quotidiano, vti Hebræas facere videbant; & hoc modo officiũ præstare erga fratres. sed Hebrææ occupabant illis prætermissis omnẽ locum. Contentio igitur erat de ministerio magis, quàm de commodo. Apostoli crescente multitudine non cognoscebant omnes viduas, tam aduenas quàm indigenas. magis enim indigenas cognoscere & exercere poterant, cùm multæ essent Galilææ, vt ipsi ex Galilæa erant; & aliæ Ierosolymitanæ, quas ipsi notiores habebant. Nam viduæ vt expeditiores hæc munia exercebant.

d *Ministrare mensis.*] Nomine ministrationis omnis ratio continetur ad illud ministerium pertinens recipiendæ pecuniæ, expendendæ, collocandi ministros & ministras qui cibos parare, vestesque conficere possent, & cætera quæ ad victum & vestitum, illo tempore opportunum & commodum pertinebant.

3 Conſiderate ergo, fratres, viros ex vo-
bis [a] boni teſtimonij ſeptem, plenos Spi-
ritu ſancto & ſapientia, quos conſtitua-
mus ſuper [b] hoc opus. 4 [c] Nos verò, ora-
tioni & miniſterio verbi inſtãtes erimus.
5 Et placuit ſermo coram omni multitu-
dine. Et elegerunt Stephanum virũ [d] ple-
B Infr. 21. b. 8 num fide & Spiritu ſancto, & [e] Philip-
pum, & Próchorum, & Nicánorem, &
* Timotheũ. * Timónem, & Parmenam, & Nicolaũ
aduenam [f] Antiochenum. 6 Hos ſtatue-
runt ante conſpectum Apoſtolorum: [g] &
orantes impoſuerunt eis manus. 7 [h] Et
* Domini mss q. verbum * Dei creſcebat, & multiplica-
batur numerus diſcipulorum in Ieruſa-
lem valde: multa etiam turba ſacerdo-
tum [i] obediebat fidei. 8 Stéphanus au-
tem [k] plenus gratia & fortitudine facie-
bat prodigia & ſigna magna in populo.
9 Surrexerũt autẽ quidam de ſynagoga,
quæ appellatur [l] Libertinorum, & Cyre-
C nenſium, & Alexandrinorum, & eorum
qui erant à Cilicia & Aſia, diſputantes
cum Stéphano: 10 & non poterant reſi-
ſtere ſapientiæ & Spiritui qui loqueba-
tur. 11 Tunc ſummiſerunt viros, qui di-
cerent ſe audiuiſſe eum dicentem verba
blaſphemiæ in Moyſen & Deum.
12 Commouerunt itaque plebem, & ſe-
niores, & Scribas: & concurrentes rapue-
D runt eum, & adduxerunt in concilium,
13 & ſtatuerunt falſos teſtes qui dicerent,

A 2 Homo

a *Boni teſtimonij.*] qui apud Eccleſiam teſtimonium habeant Spiritus ſancti in ipſis manentis, & ſapientiæ ad cognoſcendam veritatem & honeſtatem rerumque omnium decorem.

b *Super hoc opus.*] quos huic negotio præficiamus.

c *Nos vero.*] Varia munera & officia Eccleſiaſtica Spiritu ſancto dictante in concilio diſtributa.

d *Plenum fide*] quæ reuelanda fuerat, & per Spiritum ſanctum reuelata iam erat. nam de fide in exercendo munere, hoc eſt fidelitate minima examinatio in illa tanta diſcipulorum ſimplicitate erat, vbi nemo eorum quę poſſidebat dicebat aliquid eſſe ſuum: Spiritu ſancto ſanctificationis & miniſterio.

e *Philippum, & Próchorum, & Nicanorem, &c.*] Adeò apertè conſtabat tunc Spiritus ſancti virtus in multis diſcipulis, vt palam nominari indicariq; poſſent qui pleni illo erant. Erant autem multi, ſed Apoſtolis tum ſatis viſi ſunt fore ſeptem.

f *Antiochenum.*] Non ex Gentilium genere, ſed Iudæorum qui Antiochiæ habitabant, factum diſcipulum iam & plenum Spiritu ſancto. Cæteros partim ex Hebræis, partim ex Græcis fuiſſe nomina ipſa indicant.

g *Et orantes.*] Gratulati Deo propter electionem, precati Deum vt illis adeſſet & faueret ſemper. *Impoſuerunt eis manus*, in ſignum traditæ poteſtatis & auctoritatis miniſterij.

h *Et verbum Dei creſcebat.*] Apoſtolis vacantibus miniſterio prædicationis verbi.

i *Obediebat fidei.*] agens pœnitentiam in obedientia fidei Ieſu Chriſti, in quẽ credebat.

k *Plenus gratia.*] Spiritus ſancti & auctoritate edendi miracula.

l *Libertinorum.*] Ita appellata, vt nobis videtur, ab inſtitutore ipſo & ædificatore Libertino dicto, quod Syrica lectio obſeruandum indicat. Erat autem Stephanus ex familiis Græcorũ, inter quos cùm verſaretur vt aliquos lucrifaceret, excitatus eſt tumultus ille.

Homo iste non cessat [m] loqui verba ad-
uersus locum sanctum, & legem. 14 au-
diuimus enim eum dicentem, quoniam
Iesus Nazarenus hic, destruet locum
istum, & mutabit [n] traditiones quas tra-
didit nobis Moyses. 15 Et intuētes eum
omnes qui sedebant in concilio, viderūt
faciem eius [o] tanquam faciem angeli.

CAP. VII.

DIxit autem princeps sacerdotum, Si A
hæc ita se habent? 2 Qui ait, [a] Viri
fratres & patres audite, [b] Deus gloriæ ap-
paruit patri nostro Abrahæ [c] cùm esset in
Mesopotamia, prius quàm moraretur in
Charan, 3 & dixit ad illum, Exi de ter- Gen. 12. a.
ra tua, & de cognatione tua, & veni in
terram quam monstrauero tibi. 4 Tunc
exiit de terra Chaldæorum, & habitauit
in Charan. Et inde, postquam mortuus
est pater eius, transtulit illum in terram
istam, in qua nunc vos habitatis. 5 [d] Et
non dedit illi hæreditatem in ea nec pas-
sum pedis: [*] & [*] repromisit dare illi eam [*] sed &
in possessionē, & seminieius post ipsum,
cùm non haberet filium. 6 [e] Locutus est
autem

m *Loqui verba.*] Blasphema verba, & minuentia maiestatem & auctoritatem religionis. Criminationis argumentum ex eo genere est quod morte punitur, iuxta illorum consuetudinem. Diuiditur in duo crimina: blasphemiam in locum sanctum, & blasphemiā in legem. Additur ex consequenti crimen imminutæ auctoritatis legislatoris.

n *Traditiones quas tradidit.*] Significatur his verbis duæ leges, quas dicebant Scribæ datas à Mose, alteram quā appellabant כתב, alteram verò בעל פה, id est, scriptam & pronunciatam. Accusationis argumentum materiam præbuit sanctissimo viro disserendi de vniuersa veteris Testamenti ratione.

o *Tanquam faciem Angeli.*] Elucebat in illo virtus Spiritus sancti, suggerentis sapientiæ & sermonis copiam & facultatem, animumque confirmantis.

CAP. VII.

a *Viri fratres & Patres.*] In pleno concilio Sacerdotum, Seniorum, Scribarū, & magnæ multitudinis populi explicatur Iesu Christi Dei filij ratio verissima, & veritas testatissima, & cōfirmatissima esse ostenditur scripturis & aliis Dei signaculis atque Spiritus sancti distributionibus.

b *Deus gloriæ.*] Deus gloriosus & laudabilis: ita solent cum laude antiqui Deum semper nominare.

c *Cum esset in Mesopotamia.*] Sic ordinamus hunc locum nostri sermonis serie aliquantulum deflectente à serie narrationis Hebraicorum historiographorum, quo tempore scimus Abraham patrem nostrum fuisse in Mesopotamia, priusquam moraretur in Charan, non fuit id factum casu aut priuato aliquo consilio suo, sed ex Dei consilio & mandato, qui dixerat illi, Exi de terra tua, &c. & tunc obsequutus Dei imperio, exiit cum patre vt veniret in terram Chanaā: exiit, inquam, de Vr vrbe in terra Chaldæorum, & commoratus est in Charan vsque ad mortem patris; & indè postquā mortuus est pater eius, idem Deus transtulit illum eodem iussu repetito in terrā istā, in qua nunc vos habitatis. Ita Stephanus declarat exitum primū Abrahæ cum Thareh patre ex Vr Chaldæorum in Charan fuisse factum diuino consilio & iussu, & rursus eodem iussu incœptam migrationem fuisse absolutam, deuentumque in terram Chanaan: quod Moyses quamuis variatis verbis indicauit. & Gerundensis satis luculenter explicuit in 12. cap. Genes. Obseruandum est verbum *transtulit* à Stephano pronuntiatum.

d *Et non dedit hæreditatem ei.*] Nam quē agrum in sepulchri vsum Abraham possedit, sua pecunia emit, pactus de pretio cum dominis loci. Hæc omnia eò tendunt, Abraham credidisse promissis Dei, iussisque obsequutum fuisse, magis adeò propter spiritualia dona illis promissis adumbrata & significata, quàm propter terrena, quæ nec ipse possedit; neque cùm audiret promissa filium aut semen habebat sibi proprium, ad quem promissionum vsus pertineret; neque filius eius Isaac, imò neque nepos Iacob terrenam promissam hæreditatem obtinuit. & tamen credidit se obtenturum promissa, & ideò imperiis paruit Dei: ex quo consequitur ad aliud semen aliamque possessionem spiritualem Abraham respexisse.

e *Locutus est autem.*] imò & ipsi & posteris eius vsque ad quartam generationem labores, peregrinationes, & seruitutis ærumnas prædixit.

ms. e. Gen. 15. c. 13 autem ei Deus, Quia erit semen eius
accola in terra aliena, & seruituti eos
subiicient, & malè tractabunt eos annis
quadringentis: 7 & gentem cui seruie-
dicit Dominus ms q. rint, iudicabo ego, dixit Deus. & post
hæc exibunt, & seruiêt mihi in loco isto.
Gen. 17. b. 10 8 Et dedit illi [a] testamentum circuncisio-
Gen. 21. a. 2. a. 4. nis, & sic genuit Isaac, & circûcîdit eum
Gen. 25. c. 24 d. 26 die octauo: & Isaac, Iacob: & Iacob, duo-
Gen. 29. d. 32 30 a. b. c. d. 35. d. 21. decim Patriarchas. 9 [b] Et Patriarchæ æ-
Gen. 37. f. 28 mulantes, Ioseph vendiderunt in Ægy-
B ptum. & erat Deus cum eo: 10 & eripuit
eum ex omnibus tribulationibus eius.
Gen. 41. e. 37 & dedit ei gratiam & sapientiam in con-
spectu Pharaonis regis Ægypti, [c] & con-
stituit eum præpositum super Ægyptû
& super omnem domum suam. 11 Ve-
nit autem fames in vniuersam Ægyptû
& Chanáan, & tribulatio magna: [d] &
non inueniebant cibos patres nostri.
Gen. 42. a. 2 12 Cùm audisset autem Iacob esse fru-
mentum in Ægypto: misit patres nostros
Gen. 45. a. 3. a. 4. primùm: 13 & in secundo cognitus est
Ioseph à fratribus suis, & manifestatum
est Pharaoni genus eius. 14 Mittens au-
tem Ioseph, accersiuit Iacob patrem suû,
suam ms. a. c. 5. & omnem cognationem in animabus
Gen. 46. a. 5. a. 5. septuagintaquinque. 15 Et descendit
Gen. 49. d. 32 Gen. 50. b. 7 Iacob in Ægyptû: [e] & defunctus est ipse
Gen. 23. c. 16 50. b. 13 & patres nostri. 16 Et translati sunt in
Sichem, & positi sunt in sepulchro quod
emit Abrahá pretio argéti à filiis Hemor

a *Testamentum circuncisionis.*] Cû Abraham hac fide promissorum instructo pactum & fœdus pepigit, vt in signum & sacramêtum quod ad populum suû pertineret sese circunciderer & suos, quod ille & illius filij & nepotes susceperunt, & tamen non acceperunt promissa temporalia; sed aspiciebant in æterna à se accipienda, quæ temporalibus significabantur, per posteros longo tempore post accipiendis.

b Vsque adeò non acceperunt promissiones terrenas, vt etiam ex illis aliqui dissidiis & inuidia laborantes sibi difficultatem moliti fuerint, quo minus acciperent, vendentes fratrem in Ægyptum; quo facinore domus Israel imminuta est, & priuata optimo & innocentissimo filio. Sed Deus qui propositum suum promouebat, erat cum Ioseph; & illorum malum facinus sua ipsius misericordia in vtilitatem ipsorum conuertit.

c *Et constituit eum præpositum.*] Hæc omnia eò spectant, vt ostendat Stephanus Deum propositum suû & promissum semper promouisse, quamuis homines, maximè illi ad quos primò beneficium promissionum pertinebât, sua culpa impedire potius, quàm sequi côsilium illud persæpè voluerint. Ferè enim maxima pars Israelitarum resistebat potius Deo, quàm obsequeretur; imò & alienigenæ commodiores sese præstabant ad Dei consilij promotionem, vt Pharao & Ægyptij illi antiqui, qui Ioseph tanto honore affecerunt.

d *Et non inueniebant cibos patres nostri.*] quanquam in terra promissa essent, quâ tamen non possidebant, & nihilominus sentiebant difficultatem eandem quam indigenæ. Non enim erat repromissionis tempus, verùm fide & spe promissorum Israel sustentabatur.

e *Et defunctus est.*] non accepta repromissione terrenæ possessionis, & tamen voluerunt sepeliri in terra Chanaan, propter fidem quam habebant promissioni diuinæ in hac regione præstandæ. Igitur aliud maius & vlterius expectabant, intelligentes ex illo promisso facto spiritualium rerum argumentum.

filij Sichem. [17] Cùm autem appropin- C
quaret tempus promiſſionis, [a] quam con
feſſus erat Deus Abrahæ, [b] creuit populus *Ioſue 24.3.12* *Exod.1.a.7*
& multiplicatus eſt in Ægypto, [18] quo-
adusque ſurrexit alius rex in Ægypto,
[c] qui non ſciebat Ioſeph. [19] Hic [d] circun-
ueniens genus noſtrum, afflixit patres
noſtros: [e] vt exponerent infantes ſuos, ne
viuificarentur. [20] Eodem tempore na- *Exod.2.a.2* *Heb.11.a.23*
tus eſt Moyſes, & [f] fuit gratus Deo, qui
nutritus eſt tribus menſibus in domo
patris ſui. [21] Expoſito autem illo, ſuſtu-
lit eum filia Pharaonis, & nutriuit eum
ſibi in filium. [22] Et eruditus eſt Moy-
ſes omni ſapientia Ægyptiorum: & erat
[g] potens in verbis & in operibus ſuis.
[23] Cùm autem impleretur ei quadragin-
ta annorum tempus, [h] aſcẽdit in cor eius
vt viſitaret fratres ſuos filios Iſrael.
[24] Et cùm vidiſſet quẽdam iniuriam pa- *Exod.2.b.11*
tientem, vindicauit illum: & fecit vltio-
nem ei qui iniuriam ſuſtinebat, percuſſo
Ægyptio. [25] [i] Exiſtimabat autem intel-
ligere fratres, quoniam Deus per manũ
ipſius daret ſalutem illis: at illi non in-
tellexerunt. [26] Sequenti verò die appa- *Exod.2.b.13*
ruit illis litigantibus: & recõciliabat eos D
in pace, dicens, Viri, fratres eſtis, vt quid
nocetis alterutrum? [27] Qui autem in-
iuriam faciebat proximo, repulit eum,
dicens, Quis te conſtituit principem &
iudicem ſuper nos? [28] nunquid inter-
ficere

a *Quam confeſſus fuerat.*] quam expoſuerat & pollicitus fuerat.

b *Creuit populus.*] vt propoſitum Dei de temporalibus promiſſis, in quibus ſpiritualia continebantur, expediretur.

c *Qui non ſciebat Ioſeph.*] qui non erat ex genere illorum regum, qui diuitiarum & opum regiarum augmentum Ioſepho acceptum referrent.

d *Circumueniens.*] aſtutè agens, vt genus noſtrum exercendo paulatim perderet, & interim ille ex illorum perditione commodum caperet.

e *Vt exponerent infantes.*] adeò afflixit, vt non ſolùm ipſos laboribus enecaret adultos, ſed etiam infantes exponeret ne vitales eſſent.

f *Fuit gratus Deo.*] charus & dilectus, ſepoſitus tanquam vas delectum in vſum magnum, ideoq́ue ſingulari prouidentia & beneficio fotus & promotus etiam inter inimicos, vt per totam hiſtoriam obſeruatur.

g *Potens in verbis & in operibus.*] ingenio ſolerti, ſolida facundia, & ad res gerẽdas dexterrimus: quamobrem potuit in domo regia magnum locum obtinere & tueri.

h *Aſcendit in cor eius.*] venit illi in mẽtem illa cogitatio à Deo immiſſa.

i *Exiſtimabat autẽ intelligere fratres ſuos.*] Hæc oratio ad vtrumque huius concionis ſcopum tendit, quòd Deus ſemper ſuam voluntatem ſignificauerit Iſraelitis, quam illi frequentiſſimè repudiauerint.

ficere me tu vis, quemadmodum inter-
fecisti heri Ægyptium? 29 Fugit autem
Moyses in verbo isto: & factus est ad-
uena in terra Madian, a vbi generauit fi-
Exod. 3. a. 2 lios duos. 30 Et expletis annis quadra-
ginta, apparuit illi in deserto montis Si-
na angelus in igne flammæ rubi.
31 Moyses autem videns, admiratus est
visum. Et accedente illo vt consideraret,
* dicēs M. sq. facta est ad eum vox Domini*, 32 Ego
sum b Deus patrum tuorū, Deus Abra-
ham, Deus Isaac, & Deus Iacob. Treme-
factus autem Moyses, non audebat con-
siderare. 33 Dixit autem illi Dominus,
Solue calceamentum pedum tuorum:
locus enim in quo stas, terra sancta est.
34 c Videns vidi afflictionem populi mei
qui est in Ægypto, & gemitum eorum
audiui, & descendi liberare eos. Et nunc
y MS. C. B. veni, ~ & mittam te in Ægyptum.
35 d Hunc Moysen, quem negauerūt, di-
centes, Quis te constituit principem &
* iudicem MS. C. R. "ducem"? hunc Deus principē & redem-
ptorem misit, cum manu angeli qui ap-
Exod. 7. 8. 9. 10. 11. 14 paruit illi in rubo. 36 Hic eduxit illos,
faciēs prodigia & signa in terra Ægypti,
Exod. 16. a. 1 & in rubro-mari, & in deserto e annis
E quadraginta. 37 f Hic est Moyses qui di-
Deut. 18. c. 15 xit filiis Israël, Prophetā suscitabit vo-
bis Deus dē fratribus vestris tanquā me:
Exod. 19. a. 3. d. 19. ipsum audietis. 38 g Hic est qui fuit in
ecclesia in solitudine, cum angelo qui lo-
quebatur

a *Vbi generauit filios duos.*] quorum nomina indicant illum permansisse in fide Dei, & numero populi à Deo delecti.

b *Deus patrum tuorum.*] Ille qui misericordiam pollicitus sum Abraham, Isaac & Iaacob, quam præstiturus sum illis spiritualiter & illorum posteris tēporaliter & spiritualiter, iis qui se non reddiderint indignos.

c *Videns vidi.*] Visum fuisse Deum ministeriis electorum à se, & missorū virorum ad salutem populi, qui cùm sua non curarent, sed aliorum vtilitati studerent, tamen patiebantur repulsas & ignominias, & mortem etiam ab iis quibus proderant.

d *Hunc Moysen.*] Non satis est esse repulsum à populo ministrū ad credendum non esse verum ministrum; cùm sint manifesta signa electionis Dei erga ipsum, & sæpè repetita ac renouata varia argumenta.

e *Annis quadraginta*] fecit signa in Ægypto, in mari rubro; ac deinde per quadraginta annos in deserto. disiunctiuè legendum.

f *Hic est Moyses.*] Hactenus historia Mosis, qui cùm non possit negari à Deo missus liberator ex illa seruitute Ægyptiaca, tamen ipse professus est & prædixit fore alium Prophetam, quem expectari oporteret, & missum excipi, & omni fide atq; obedientia coli; aliàs enim non permansuras in populo Dei animas eorum, qui Prophetam illum non excepissent, aut repudiassent.

g *Hic est*] qui publicè confirmatus est à Deo minister & legislator Testamēti veteris voce diuina, quam audierunt patres, prænuntiantē præcepta; & ferunt vocantem ipsum Mosem publicè in tabernaculum, & ab illa angeli voce accepit oracula aperta simplici sermone pronuntiata, tanquam viri ad amicum suum, quorum argumentum erant præcepta quæ nobis data sunt. Et quanquam confirmatus ille fuerit à Deo minister, tamen à patribus nostris post breuem absentiam est repulsus, ac si nunquam fuisset à Deo delectus & missus, propterea quòd illi malū morē tuerentur, & ad Ægyptiacam consuetudinem animo & mente affecti essent, à qua illos quam longissimè alienos esse volebat Moses.

a *Et lætabantur in operibus manuum suarum.*] Voluerunt alium modum viuendi, aliud studium, alios mores, alium denique Deum colere, quã Moses præcipiebat, atque adeò quã Deus volebat.
b *Conuertit autem Deus.*] Conuertit se ab illis, siue potius auertit, & tradidit eos suæ ipsorum menti & cogitationi, quæ in illud euasit scelus & nefas, vt seruirét militiæ cæli, Soli, Lunæ, astrisque aliis.
c *in libro Prophetarum.*] duodecim Prophetarum minorum, qui vno libro siue volumine conscripti erant, & concinnati omnes propter breuitatem singulorum.
d *Et suscepistis*] in humeris vestris baiulãdum tabernaculum siue delubrum Molchon vestri, ad Moabitarum idololatriam conuersi.
e *Tabernaculum.*] Hactenus de posteriori crimine legis abiectæ & violatæ auctoritatis Mosis, qué non solùm non violauit Stephanus, sed aperté asseruit verum ministrũ Dei fuisse, & tamé ab ipsis à quibus suscipiendus tradebatur repulsum, reprobatũ & sępè offensum; ipsius sententia atque auctoritate confirmata est expectatio Christi Deinceps ad aliud crimen de irreuerentia & blasphemia contra locũ sanctum, ostédit nullum locum in terris à patribus cultum ita perpetuò sanctum fuisse, vt nunquam moueri aut mutari oportuerit; vnumque solum esse sanctissimum illum, ad cuius exemplum alia loca duo, videlicet tabernaculum & templum, constructa essent Illud enim exemplar primùm à Deo ostensum, maximé esse petendum & quærendũ, & probandum tanquam perpetuum atque Deo gratissimum.
f *Secundum formam quam viderat.*] Ergo aliud exemplar habuit Deus tabernaculi non manufacti sibi gratissimum, quod ostendit Mosi. & voluit manufactum ad illius imaginem constitui, tanquam qui illud maximè probaret: & hoc non nisi propter illud, vt probatur imago & amatur propter eum cuius imago est. Habuerunt hoc tabernaculum in deserto, induxerunt in terram promissam, frequentarunt in ea; & quanquam à Deo institutum, quãquam antiquum & diuturna possessione sacratũ, patrum etiam reuerentia & frequentia cultum. tamen cùm placuit Deo quieta tépora præbere Israeli, & regé pacificum concedere, depositum est tabernaculũ illud, & translatus eius vsus in téplum à Salomone ædificatum, quod non apparet fuisse adeò sacrum atque tabernaculum. Illic enim legislator primùs à Deo probatissimus procurator fuit construendi operis, exéplar à Deo acceptum in monte; spiritus additus diuinitus architectis ipsis, opus maiestatis diuinæ, & nubis assiduitate ac frequentia ornatum. hic Salomon auctor atque ad exéplar humanum, salté non ad illud quod monstratum est Mosi in monte, sed ad similitudiné tabernaculi ipsius in deserto facti, quod ad mensurarũ rationes pertinet; sed varia materia, & opere vario atque humani ingenij cõpluribus ornamentis instructum. at verò Deo probatum interim dum purè ac sanctè frequentaretur, & dũ tempus adesset illius primi quod monstratum est in monte Deo gratissimi constituendi: quod probatum fuerit Deo interim his conditionibus testatur dies initiationis à Salomone indictæ & celebratæ: quod non fuerit perpetuũ, neque satis commodum Dei habitationi, docent tum Isaiæ oracula, tum ratio.

quebatur ei in monte Sina, & cum pa-
tribus nostris: qui accepit verba vitæ da-
re nobis. 39 Cui noluerunt obedire pa-
tres nostri: sed repulerunt, & auersi sunt
cordibus suis in Ægyptum, 40 dicentes
ad Aaron: Fac nobis Deos qui præcedãt Exod.32.a.1
nos: Moyses enim hic qui eduxit nos de Moyses enim huic a.19.
terra Ægypti, nescimus quid factum sit
ei. 41 Et vitulum fecerũt in diebus illis,
& obtulerunt hostiam simulachro, a &
lætabantur in operibus manuum suarũ.
42 b Conuertit autem Deus, & tradidit
eos seruire militiæ cęli, sicut scriptum est
c in Libro Prophetarum: Nunquid victi- Amos 5.25
mas & hostias obtulistis mihi annis qua-
draginta in deserto, domus Israël? 43 d Et
suscepistis tabernaculum Moloch, & sy-
dus Dei vestri Rempham, figuras quas
fecistis, adorare eas. Et transferam vos F
trans Babylonem. 44 e Tabernaculum
testimonij fuit patribus nostris in deser-
to, sicut disposuit Deus loquens ad - 4 MS. e. 2. Exod.25.d.40
Moysen, vt faceret illud f secundum for-
mam quam viderat. 45 Quod & indu- Heb.8.b.5 Iosue 3.c.14
xerunt, suscipientes patres nostri, cum
Iesu in possessionem gentium, quas ex-
pulit

pulit Deus à facie patrum nostrorum, vs-
1.Re.16.c.13 Psa.131.a.5 que in diebus Dauid, 46 qui inuenit gra-
3 Reg.6.a.1 1 Par.17.b.12 tiam ante Deum, & petiit vt inueniret
Infr.17.f.25 tabernaculum Deo Iacob. 47 Salomon
autem ædificauit illi domum. 48 Sed
nō Excelsus in manufactis habitat, sicut
* per prophetam o. "propheta* dicit: 49 Cælum mihi sedes
Esa.66.a.1 3 Re.8.c.17 est: terra autem scabellum pedum meo-
2 Par.6.c.18 rum. Quam domum ædificabitis mihi,
dicit Dominus? aut quis locus requie-
tionis meæ est? 50 Nónne manus mea
fecit hæc omnia? 51 ᵃDura ceruice & in-
circūcisis cordibus & auribus, vos sem-
* restitistis o. per Spiritui sancto "resistitis*: sicut patres
vestri, & vos. 52 Quem Prophetarum
non sunt persequuti patres vestri? Et oc-
ciderunt eos qui prænuntiabant de ad-
G uentu Iusti, cuius vos nunc 53 prodito-
res & homicidæ fuistis: ᵇqui accepistis
legem in dispositione angelorum, & nō
custodistis. 54 Audientes autem hæc,
dissecabantur cordibus suis, & stridebāt
dentibus in eum. 55 Cùm autem esset
ᶜplenus Spiritu sancto, intendens in cæ-
lum, vidit ᵈgloriam Dei, & Iesum stan-
tem à dextris Dei. 56 Et ait, Ecce video
cælos apertos, & Filium hominis ᵉstan-
* virtutis o. tem à dextris* Dei. 57 Exclamantes au-
tem voce magna, ᶠcontinuerunt aures
suas, & impetum fecerunt vnanimiter
in eum. 58 Et eiicientes eum extra ciui-
tatem, lapidabant: & ᵍtestes deposuerunt
Bb vestimenta

a *Dura ceruice.*] Conclusio argumentationis, illos non agere vt auctoritatem Mosis & legis atque templi sanctitatem defendant, sed vigere propositū antiquamque peruersitatem gentis suę, excludendi & reiiciendi salutem ipsis allatam, & vexandi atque opprimendi Dei ministros omnes. id quod ex vniuersali dicto confirmat, asseuerat etiam omnes illos annuntiasse aduentum Christi iusti & iustificantis homines; quem etiam auctorem salutis ipsi non solùm repudiarint, sed occiderint.

b *Qui accepistis legem.*] Vos estis qui legem violastis acceptam per internuntios angelos, quos apertè agnouistis non ex homine accepisse, sed ex Deo; & tamen non seruastis: & in illa lege scriptum est de Christo: atque ita omnino violastis legem, & legis finem repudiastis.

c *Plenus Spiritu sancto.*] prophetiæ, reuelationis & sapientiæ, cognitionisque diuinarum rerum.

d *Gloriam Dei.*] Maiestatem Dei oculis animi per Spiritum sanctum clarificatis, & oculis corporis quatenus id contingere potest homini eiusdē Spiritus virtute ad id spectaculū informato.

e *Stantem.*] existentem: nam verbum etiam sedentibus conuenit ex Græco.

f *Continuerunt aures suas.*] obstinatorū habitus.

g *Testes.*] qui illum detulerant, quíque primi lapides coniecturi erant ex more.

vestimenta sua secus pedes adolescentis *Inf. 22. a. 2*
qui vocabatur Saulus. [59] Et lapidabant
Stephanum inuocantem, & dicentem:
Domine Iesu, suscipe spiritum meum.
[60] Positis autem genibus, clamauit voce
magna, dicés: Domine, [h] ne statuas illis *3 Re. 9. a.*
hoc peccatum. Et cùm hoc dixisset, [i] ob-
dormiuit*. Saulus autem erat [k] consen- ** in Domino a.*
tiens neci eius.

CAP. VIII.

FActa est autem [a] in illa die persecutio A
magna in Ecclesia, quæ erat Ierosoly-
mis, & omnes [b] dispersi sunt per regiones
Iudææ & Samariæ, præter Apostolos.
[2] Curauerunt autem Stephanum [c] viri ti-
morati, & fecerunt planctum magnum
super eum. [3] Saulus autem deuastabat *Inf. 22. a. 4 & c. 9.*
ecclesiam: per domos intrans, & trahens
[d] viros ac mulieres, tradebat in custodiã.
[4] Igitur qui dispersi erant pertransibant,
euangelizantes verbum*. [5] [e] Philippus ** Dei a.*
autem descendés in ciuitatem Samariæ,
prædicabat illis Christum. [6] Intende-
bant autem turbę his quæ à Philippo di-
cebantur, [f] vnanimiter audientes, & vi-
détes signa quæ faciebat. [7] Multi enim
eorum qui habebant spiritus immũdos, B
clamantes voce magna, exibant. Multi
autem paralytici & claudi curati sunt.
[8] Factum est ergo gaudium magnum [g] in
illa ciuitate. [9] Vir autem quidam no-
mine Simon, qui antè fuerat in ciuitate
magus,

h *Ne statuas.*] ne firmes vt indelebile, sed remitte & dele illis ex libro debitorum.

i *Obdormiuit.*] sanctorum mors.

k *Consentiens.*] ex studio & zelo religionis suæ, & odio in Christi nomen, voluit se socium adiungere sententia & operatis. qui illum occidebant: idque verbis profitebatur, vt communicaret etiam in merito quod existimabat inde obtineri.

CAP. VIII.

a *In illa die.*] tumultuante populo, vt fieri solet vulgò ex recenti exemplo lapidationis Stephani aliis odio fæuientibus aduersum discipulos, aliis verò ea ratione sibi consulere existimantibus.

b *Dispersi sunt.*] post illam diem, atque hoc modo fama Christi & Euangelij eius propagabatur.

c *Viri timorati.*] non solùm ex discipulis, sed ex Iudæis quos religio tangebat, maximè audientes quid ille in illa diuina concione egisset. & propter integritatem & sanctitatem vitæ, & propter diligentiam in ministerio atque sedulitatem, quòd eius opera multi pauperes alerentur.

d *Viros ac mulieres.*] Adeò vehementi odio flagrabat aduersus Iesu Christi nomen, vt nulli conditioni aut sexui parceret, tanquam rabidus leo.

e *Philippus autem descendens in ciuitatem Samariæ.*] consulto & à Spiritu sancto iussus: namque Apostolos non fuisse ex metu dispersos initio capitis legimus.

f *Vnanimiter audientes.*] Contentionis studio semoto, sed veri cognoscẽdi cupiditate ducti, audiebãt diligenter doctrinæ rationem, collatam cum signis & miraculis, ideoque illuminabãtur.

g *In illa ciuitate.*] in qua nulla erat sapientiæ arrogantia, sed quædã potius magna dubitatio, & veri cognoscendi cupiditas, vt apud Iohannem obseruauimus.

magus, seducens gentem Samariæ, di-
cens [a] se esse aliquem magnum: [10] cui
auscultabant omnes à minimo vsque ad
maximum, dicentes, [b] Hic est virtus Dei,
quæ vocatur magna. [11] Attendebant
autem eum, propter quod multo tem-
pore "magicis suis" dementasset eos. * magiis c. s. * artibus 9 MS.
[12] Cùm verò credidissent Philippo [c] euā-
gelizanti de regno Dei, "&" nomine Iesu *in MS. s.
Christi, baptizabantur viri ac mulieres.
C [13] Tunc Simon & ipse credidit: & cùm
baptizatus esset, adhærebat Philippo. Vi-
dens etiā signa & virtutes maximas fieri,
[d] stupens admirabatur. [14] Cùm autem
audissent Apostoli qui erant in Ierosoly-
mis, quòd recepisset Samaria verbū Dei:
miserunt ad eos Petrum & Iohannem.
[15] Qui cùm venissent, orauerunt pro ip-
sis, vt acciperent Spiritum sanctum.
[16] Nondum enim in quenquam illorum
"venerat", [e] sed baptizati tantùm erant * superuenerat 1 MS. R.
in nomine Domini Iesu. [17] Tunc im-
D ponebant manus super illos, & [f] accipie-
bant Spiritum sanctum. [18] [g] Quum
vidisset autem Simon, quia per imposi-
tionem manus Apostolorū, daretur Spi-
ritus sanctus, obtulit eis pecuniam,
[19] dicens, Date & mihi hanc potestatem,
vt cuicunque imposuero manus, accipiat
Spiritum

a *Se aliquem esse magnum.*] Quendam magnum sese iactauerat, & non declarauerat titulum quē sibi arrogare vellet; sed opinionem suæ magnitudinis firmare studuerat in populi animis, vt postea oblata opportunitate tum locū occuparet quem tempus offerret, aut Messiæ nomen vsurpaturus, aut filij cuiusdam Dei aut magni principis.

b *Hic est virtus.*] Iam vulgus omne cum proceribus contendebat pariter illum esse virtutem illam magnā Dei, quæ apud homines ostēdi spectarique posset; nihilque illa efficacitate vlterius aut maius expectari posse.

c *Euangelizanti de regno Dei.*] afferenti bonum nuntium de regno Dei spirituali in hominibus per Spiritum sanctum constituto; idque in nomine & efficacitate Iesu, quem verum Christū esse Deus declararet signis, portentis & miraculis, atque Spiritus sancti distributionibus: huius regni obtinendi à Deoque accipiendi, fide & spe animati, baptizabantur viri & mulieres, & baptizati fructus dignos pœnitentia faciebant: atque relicta opinione de magnitudine Simonis, Euangelio veritatis assentiebant.

d *Stupens admirabatur.*] Adeò præstabant signa à Philippo edita, tum naturæ excellentia, tum vsu & vtilitate iis quæ à Simone fuerant antea facta, vt non solùm populus veram virtutem ab illa pro maxima antehabita dignosceret; sed ipse, qui se magnum iactauerat, admiraretur. Credidit quidem Iesum esse magnum, & Dei filium à Deo missum Christum, vt à Philippo prædicatum audierat; sed prauæ doctrinæ cōsuetudine corruptus animus, in suæ gloriæ ambitionisque amplificationem intendebat, existimans se etiam maiorem euasurum ex consuetudine vna cum Philippo, & saltem non amissurum gloriam iam apud populum partam sibi; quam facilè amitteret, si contentionem aduersus Philippi doctrinam iniret. Ita turbat satan hominum animos, qui mala doctrina deprauati ambitioneq; corrupti sunt.

e *Sed baptizati tantùm*] in fide & spe regni Dei, nomine & efficacitate Iesu sibi communicandi.

f *Accipiebant Spiritum sanctum.*] sanctificantem ipsos, illiusque beneficij diuini exemplum erat clarissimum & apertissimum, tum ex vitæ mutatione in sanctitate & veritate, tum ex donorum distributione, quæ varia & manifesta contingebant multis ex illo numero ad ædificationem Ecclesiæ.

g *Cùm vidisset autem Simon.*] Non enim per imputationem, aut persuasionem, aut aliam imaginationem Spiritus sanctus accipiebatur ab illis; sed reapse verissimè, extantibus maximis & perspicuis argumentis, tum sanctitatis, tum virtutis & efficacitatis diuini Spiritus ipsis communicati; adeò vt sicut luminaria in mundo in medio nationis prauæ & peruersæ lucerent in laudem & gloriam Dei.

Spiritum sanctum. 20 Petrus autem di-
xit ad eum: Pecunia tua tecum sit in per-
ditionem: quoniam [a] donum Dei existi-
masti pecunia possideri. 21 [b] Non est ti-
bi pars, neque sors in sermone isto. cor
enim tuum non est rectum coram Deo.
22 Pœnitentiam itaque age ab hac nequi-
tia tua: & roga Deum, [c] si fortè remitta-
tur tibi hæc cogitatio cordis tui. 23 [d] In
felle enim amaritudinis, & obligatione
iniquitatis video te esse. 24 Respondens
autem Simon, dixit: Precamini vos pro E
me ad Dominum, vt nihil veniat super
me horum quæ dixistis. 25 Et illi quidé
[e] testificati & loquuti verbum Domini,
redibant Ierosolymam, & multis regio-
nibus Samaritanorum euangelizabant.
26 Angelus autem Domini loquutus est
ad Philippũ, dicens: Surge, & vade con-
tra meridianum, ad viam quæ descendit
ab Ierusalem in Gazam: [f] hæc est deserta.
27 Et surgens abiit. Et ecce, vir Aethiops,
[g] eunûchus, [h] potens [i] Candaces Reginæ [i] Candace Msq. a.
Aethiopum, qui erat super omnes gazas
eius, venerat adorare in Ierusalem: 28 &
reuertebatur sedens super currum suum,
legénsque Isaiam prophetam. 29 Dixit
autem

a *Donum Dei.*] Donum verum à Deo donatum, verè & reipsa possum ab iis qui accipiunt, gratis autem donatum, ideoque *donum* dictum; neque hominũ arbitrio, sed Dei voluntate constans. Vt autem donum est iis qui ipsum accipiunt, ita eius impartiendi potestas & auctoritas non potest emi aut redimi, quia donum etiam Dei est, legitimis & ordinatis Euangelij ministris concessum.

b *Non est tibi pars, neque sors in sermone isto.*] in ista ratione Spiritus sancti, vel distribuendi vel obtinendi in tuam salutem: nam Spiritus sanctus non habitat in duplicibus, neque in iis qui diuinis rebus abuti volunt ad auaritiam, vel ambitionem: atque vt exclusus es ab Spiritu sancto, ita te ego exclusum declaro & excommunicatum. Non autem deuero spe veniæ à Deo impetrandæ, si tamen ex animo verè pœnitenti conuersus fueris.

c *Si forte dimittatur tibi.*] Dubitatio nõ erit ex parte Dei, qui præsto est vt misericordiã præstet omnibus inuocantibus se in veritate, sed ex defectu veræ solidæque pœnitentiæ & feruentis deprecationis.

d *In felle enim amaritudinis.*] Apostolus per Spiritum sanctum qui in ipso habitabat, cognoscebat horrendum statum in quo Simõ erat, tum culpæ, tum etiã exagitationis conscientiæ metus ac perturbationis, quam iudicio diuino patiebatur ille. Exponit igitur illi morbi grauitatem maiorem multo quàm ipse existimabat, tametsi conscientia excruciaretur. Medici enim sæpè monent ægrotos vt sibi consulant, vtpote qui malitiam & magnitudiné morbi melius norint, quam ægrotantes ipsi qui patiuntur. Scio, inquit, te grauissima & acerbissima conscientiæ inquietudine agitati, sed tamen peiora tibi metuo, vtpote qui nouerim te teneri magna culpa, & obligatum esse vinculis iniquitatis & malitiæ magnæ, ex qua causa grauiores etiam euentus expectari necesse est, nisi causa remittatur. Expectanda autem est perditio tui à me per Spiritum sanctum tibi denuntiata.

e *Testificati.*] Per Spiritum sanctũ reddito & confirmato testimonio, quòd Iesus esset Christus & filius Dei; & exponéres publicè doctrinam Euangelij, quæ continet rationem potestatis, virtutis, auctoritatis & efficacitatis Domini Iesu. Perfuncti demum gemino munere Apostolico, quo cætera omnia sequuntur, *redibant Ierosolymam*, vbi oportebat ministerium impleri totum, docendi, monendi, testandi, obtestandi, ad præstandas promissiones patrum.

f *Hæc est deserta.*] Via Australis à Ierusalem in Gazam per solitudines ducitur, in qua cùm non sint oppida neque hospitia, necesse est omnes qui ab vtraque parte iter faciunt, concurrere, & inuicem videri. Ea autem parte descendebat Eunuchus Ægyptum versus, vt inde in Æthiopiam deueniret.

g *Eunuchus.*] Ordo potius & conditio, quàm corporis vitium, hoc nomine apud Æthiopas significatur.

h *Potens.*] præfectus, dictator siue imperator, vt in Commentariis Deo præside docebimus.

autem Spiritus Philippo: Accede, & ad-
iunge te ad currum istum. 30 Accurrēs
autem Philippus, audiuit eum legentem
Isaiam prophetam: & dixit, Putásne in-
telligis quæ legis? 31 Qui ait, Et quo-
modo possum, si non aliquis ostenderit
mihi? Rogauitque Philippum vt ascen-
deret, & sederet secum. 32 Locus autem
Isa. 53. b. 7 scripturæ quam legebat, erat hic: Tan-
F quam ouis ad occisionem ductus est: &
sicut agnus coram tondente se, sine vo-
ce, sic non aperuit os suum. 33 In humi-
litate iudicium eius sublatum est. Gene-
rationem eius quis enarrabit, quoniam
* tollitur 1 MS. G. S. "tolletur' de terra vita eius? 34 Respon-
dens autem eunuchus Philippo, dixit:
Obsecro te, de quo Propheta dicit hoc?
de se, an de alio aliquo? 35 Aperiens au-
tem Philippus os suum, & incipiens à
scriptura ista, [a] euangelizauit illi Iesum.
36 Et dum irent per viam, venerunt ad
G quandam aquam: & ait eunûchus, Ecce
* quid 1 MS. G. S. aqua, "quis' prohibet me baptizari?
37 Dixit autē Philippus, Si credis ex toto
corde, licet. Et respondens ait, [b] Credo
filium Dei esse Iesum Christum. 38 Et
iussit stare currum: & descenderūt vter-
que in aquam, Philippus & eunûchus,
& baptizauit eum. 39 Cùm autē ascen-
dissent de aqua, Spiritus Domini rapuit
Philippum, & amplius non vidit eum
eunûchus. [c] Ibat autem per viam suam
Bb 3 gaudens.

a *Euangelizauit illi Iesum.*] Significauit prædictum esse à Prophetis fore mittē-dum à Deo Messiā, qui cùm nihil ipse deberet, debita tamen hominum morte sua luiturus expiaturusque esset. illumque iam missum esse Iesum Nazarenum, qui morte in Ierusalem obita, omnibus credentibus in ipsum, & baptizatis in nomine ipsius, salutem attulisset; communicaretque iam multis Spiritu sancto immisso. hunćque bonum nuntium iam deferri & propagari per regiones illas, ac per totum orbē esse promulgandum.

b *Credo filium Dei esse Iesum Christum.*] Cōfessio eius qui ex Deo iam natus est, à quo aqua prohiberi non potest, hoc rectè intellexit Philippus.

c *Ibat autem per viam suā gaudens.*] Spiritu sancto imbutus, cuius fructus sunt gaudium, pax, &c.

gaudens. 40 Philippus autem inuentus
est in Azóto: & pertransiens [d] euangeli-
zabat ciuitatibus cunctis, donec veniret
Cæsaréam.

CAP. IX.

SAulus autem [a] adhuc spirans minarum A
& cędis in discipulos Domini, accessit
ad principem Sacerdotum, 2 & petiit Gal.1.c.13
ab eo epistolas in Damascum ad synago- Infr.22.a.4
gas, vt si quos inuenisset [b] huius viæ vi-
ros ac mulieres, vinctos perduceret in
Ierusalem. 3 Et cùm iter faceret, conti- Infr.22.b.5
git vt appropinquaret Damasco: & subi-
tò circunfulsit eum lux de cælo. 4 Et ca- 1 Cor.15.a.8
dens in terram, audiuit vocem dicentem 2 Cor.12.a.2
sibi, Saule, Saule, [c] quid me persequeris?
5 Qui dixit, Quis es Domine? Et ille, Ego
sum Iesus, quem tu persequeris. [d] durum
est tibi contra stimulum calcitrare. 6 Et
tremens ac stupens dixit, Domine, quid
me vis facere? 7 Et Dominus ad eum,
Surge, & ingredere ciuitatem, & dicetur
tibi quid te oporteat facere. Viri autem B
illi qui comitabantur cum eo, [e] stabant
stupefacti, audientes quidem vocem, ne-
minem autem videntes. 8 Surrexit au-
tem Saulus de terra, apertisque oculis
[f] nihil videbat. Ad manus autem illum
trahentes, introduxerunt Damascum.
9 Et erat [*] tribus diebus non videns, & [*] Ibi à
non manducauit, neque bibit. 10 Erat
autem quidam discipulus Damasci, no-
mine

d *Euangelizabat ciuitatibus cunctis.*] Ita diuulgabatur Euangelium Iesu Christi per regionem illã, partim à Gentibus, partim a Iudæis habitatam.

CAP. IX.

a *Adhuc spirans.*] indies flagrantior illo odio nominis Iesu Christi, quòd non iam iuuenilem perturbationẽ, sed deliberatum propositum arguebat perdendi discipulos Domini, hoc est, Christianos, qui tunc omnes *discipuli* appellabantur.

b *Huius viæ.*] huius instituti ac disciplinæ: neque vlli sexui aut ætati parceret, adeo concitato animo aduersus nomen Iesu ferebatur.

c *Quid me persequeris?*] Nomẽ Iesu inuisum habebat Saulus: quem verò vexare non poterat in sua persona, in discipulis vexare studebat. Appellat Iesus discipulos suo nomine, vtpote corporis sui membra, quorum ipse caput esset.

d *Durum est.*] Prouerbium antiquum erat, quo significabatur irritus conatus aduersum magnam potentiam & vim.

e *Stabant stupefacti.*] immobiles hærebant ex admiratione ac terrore: nam lucem senserunt, & vocem Sauli loquentis audierunt, nec videbant quicum loqueretur.

f *Nihil videbat.*] nam omnis illius visionis vis & efficiẽtia ad vnũ Saulum pertinuit, quem Christus in ministrum delectum sibi asserere volebat.

mine Ananias: & dixit ad illum in visu
Dominus, Anania. At ille ait, Ecce ego
Domine. 11 Et Dominus ad eum, Sur-
ge, & vade in vicum qui vocatur Rectus:
& quære in domo Iudæ Saulum nomine
Tarsensem. ecce enim orat. 12 (Et vidit
virum Ananiam nomine, introeuntem,
& imponentem sibi manus vt visum re-
cipiat.) 13 Respondit autem Ananias,
Domine, audiui à multis de viro hoc,
C quanta mala fecerit sanctis tuis in Ieru-
salem: 14 & hic habet potestatẽ à prin-
cipibus sacerdotum alligãdi omnes qui
inuocant nomen tuum. 15 Dixit autem
ad eum Dominus, Vade, quoniam [a] vas
electionis est mihi iste, vt portet nomen
meum coram gentibus & regibus, & fi-
liis Israel. 16 Ego enim ostendam illi
quanta oporteat eum pro nomine meo
pati. 17 Et abiit Ananias, & introiuit in
domum: & imponens ei manus, dixit,
Saule frater, Dominus misit me Iesus,
qui apparuit tibi in via qua veniebas: vt
videas, [b] & implearis Spiritu sancto.
18 Et confestim ceciderunt ab oculis eius
tanquam squamæ, & visum recepit. &
D surgens [c] baptizatus est. 19 Et cùm acce-
pisset cibum, confortatus est. Fuit autem
cum discipulis qui erant Damasci, [d] per
dies aliquot. 20 Et continuò ingressus
ı synago- in synagogas, prædicabat Iesum, [e] quo-
prædica- t s ms. ı. niã hic est filius Dei. 21 Stupebant autẽ
omnes

a *Vas electionis.*] Ille quem omnes nominis mei hostem audistis esse, est iam instrumentum electum mihi ad nominis mei famam propagandam per Gentes: namque illos spiritus quos aduersum me feruidus ostẽdebat, egi iam vt in mei nominis gloriam promptissimos & expeditissimos valdè exerceat: ita vt qui contra nomen meum multa moliebatur, edocendus sit à me quãta pro nomine meo laborum, curarum, ac tandem mortis pericula & exempla sit subiturus.

b *Et implearis Spiritu sancto.*] Spiritu sanctificationis tui ipsius, & ministerij erga alios.

c *Baptizatus est.*] baptismó aquæ ab Anania. & baptismo interiori Spiritus sancti & ignis à Iesu Christo.

d *Per dies aliquot.*] antequam iret in Arabiam vicinam regionem, & rediret Damascum, in eoque cõsumpsit triennium.

e *Quoniam hic est filius Dei.*] Reddebat viuum testimonium virtutis resurrectionis Iesu Christi, qui declaratus esset filius Dei per Spiritum sanctum, quo sanctificaret & filios Dei suæ consortes naturæ efficeret homines. Hoc autem testimonium reddebat ex Spiritu sancto quo plenus erat. Est autem Euangelij summum argumentum, quòd Iesus sit filius Dei, & quòd hic est Christus vnctus à Deo rex & sacerdos æternus.

omnes qui audiebant, & dicebant, Nónne hic est qui expugnabat in Ierusalem
eos qui inuocabant nomen istud: & huc
ad hoc venit, vt vinctos illos duceret ad
principes sacerdotum? 22 Saulus autem
multò magis conualescebat, & confundebat Iudæos qui habitabant Damasci,
[a] affirmans quoniam hic est Christus.
23 [b] Cùm autem implerentur dies multi,
consilium fecerunt Iudęi vt eum interficerent.
24 Notæ autem factæ sunt Saulo insidiæ eorum. Custodiebant autem 2.Cor.11.[illegible]
& portas die ac nocte, vt eum interficerent.
25 Accipientes autem eum discipuli * nocte, per murum demiserũt eum, * eius a19
submittentes in sporta.
26 Cùm autem venisset in Ierusalem, tentabat se iungere E
discipulis, & [c] omnes timebãt eum, non
credentes quòd esset discipulus.
27 Barnabas autem apprehensum illum [d] duxit
ad Apostolos: & narrauit illis quomodo
in via vidisset Dominum, & quia locutus est ei, & quomodo in Damasco [f] fiducialiter egerit in nomine Iesu.
28 Et erat
cum illis [e] intrans & exiens in Ierusalem,
& fiducialiter agens in nomine Domini.
29 Loquebatur quoque Gentibus, & disputabat [g] cum Græcis: illi autem quærebant occidere eum.
30 Quod cùm cognouissent fratres, deduxerunt eum Cęsaream, & dimiserunt Tarsum.
31 Ecclesia quidem per totam Iudæam & Galilæam

a *Affirmans*] non solùm testimoniis scripturarum, sed viuo testimonio Spiritus sancti sibi per Iesum donati.
b *Cum autem venisset*] post tertium annum, Galat. 1. 17.

c *Omnes timebant eum.*] Manifestũ enim erat illum fuisse maximum aduersariũ nominis ac doctrinæ Christi. Eò tendũt hæc omnia, vt Pauli testimonium de Iesu Christo illustrius euãdat, vtpote qui ex tanto odio in tãtum studium non potuerit transire, nisi apertissimo argumento veritatis Iesu Christi.
d *Duxit ad Apostolos.*] Petrum & Iacobum, qui tunc erant Ierosolymis, Gal. 1.
f *Fiducialiter.*] palam, apertè & liberè.

e *Intrans & exiens.*] Publicè palamque versabatur cum illis: non latenter illos adibat aut admittebat, sed publicè & apertè agebat apud illos, & cum illis. idiotismus Hebraicus.

g *Cum Græcis.*] cum Iudæis ad Græcorum collegia & synagogas pertinentibus: nam ipse illis familiarior fuerat, vtpote Tharsensis: id quod ex historia etiã Stephani apparet: iunxerat enim sese Paulus testibus & aliis ex synagoga Libertinorũ, aduersus Stephanum.

lilæam & Samariam[a] habebat pacem, &
ædificabatur ambulans[b] in timore Do-
mini, & conſolatione ſancti Spiritus re-
plebatur. 32 Factum eſt autem, vt Pe-
trus dum tranſiret vniuerſos, deueniret
ad ſanctos qui habitabant Lyddæ.
F 33 Inuenit autem ibi hominem quẽdam
nomine Æneam, ab annis octo iacẽtem
in grabáto, qui erat paralyticus. 34 Et
ſanat ſ Ms.G.S. ait illi Petrus, Ænea,[c] sanet te Dominus
Ieſus Chriſtus: ſurge, &[d] ſterne tibi. Et
continuò ſurrexit. 35 Et viderunt eum
omnes qui habitabant Lyddæ, &[e] Saró-
næ: qui conuerſi ſunt ad Dominum.
36 In Ioppe autem fuit quædam diſcipu-
la nomine[f] Tabitha, quæ interpretata
dicitur Dorcas. Hæc erat[g] plena operi-
bus bonis & eleemoſynis quas faciebat.
37 Factum eſt autem in diebus illis, vt in-
firmata moreretur. Quã cùm lauiſſent,
poſuerunt eam in cœnaculo. 38 Cùm
autem propè eſſet Lydda ab Ioppe, diſci-
puli audiẽtes quia Petrus eſſet in ea, mi-
ſerunt duos viros ad eum, rogantes,[h] Ne
G pigriteris venire vſque ad nos. 39 Exur-
gens autẽ Petrus venit cum illis. Et cùm
aduenisset, duxerunt illum in cœnaculũ:
& circunſteterunt illum omnes viduæ
m M1.0. flentes, & oſtẽdentes[m] ei tunicas & veſtes,
quas faciebat illis Dorcas. 40 Eiectis au-
tem omnibus foras, Petrus ponens ge-
nua orauit: & conuerſus ad corpus, dixit:

Cc Tabitha

a *Habebat pacem.*] Pacem Chriſti ex Spiritu ſancto, & proſperitatem & gaudium. Quanquam enim vexabantur à Iudæis Chriſtiani, tamen confortabãtur ſpiritu Dei, & creſcebat ædificatio. Erat etia u victoria veritatis aduerſus Iudæorum rabiem & inuidiam; ac populus admiratus probabat & laudabat diſcipulos, ita vt non tantum auderent aduerſarij ſæuire in illos.

b *In timore Domini.*] Duplex conditio eorum qui in Eccleſia erant indicatur. Perfecti, & qui Spiritu ſancto pleni erant, ambulabant in conſolatione & aduocanone ſancti Spiriu . & eadem conſolatio animabat imperfectiores, vt ſpe illius magni doni ambularẽt in timore Domini filiali & ingenuo, quotidie autem augebatur illa conſolatio ſancti Spiritus in multis.

c *Sanet te.*] Indicantis & exponentis, non imperantis verbum.

d *Sterne tibi.*] Non ſolùm ſanaris pedibus, ſed brachiis, manibus, & toto corpore, quod paralyſi reſolutũ erat: idque volo conſtare actionibus ipſis ſurgendi & ſternendi, qui hactenus nec ſurgere, neque tibi aliquo modo inſeruire potueras.

e *Sarona.*] Regionis eſt nomen potius quàm vrbis, Eſ. 33, 9. 1. Parali. 27, 29.

f *Tabitha.*] טביתא Hebraicè Syriacum nomen.

g *Plena operibus bonis & eleemoſynis.*] Ergo non deſtituunt bona opera ſuũ auctorem, imò & diuitem & plenum, & Deo gratum, & Spiritui ſancto laudabilem ceddunt.

h *Ne pigriteris venire.*] Fides diſcipulorum de virtute Euangelij Chriſti per Apoſtolos edenda, & de occaſione annuntiandæ & confirmandæ veritatis Ieſu in illa regione.

Tabitha surge. At illa aperuit oculos
suos: & viso Petro, resedit. 41 Dans au-
tem illi manum, erexit eam. Et cùm vo-
casset sanctos & viduas, assignauit eam
viuam. 42 Notum autẽ factum est per
vniuersam Ioppen: & crediderunt multi
in Domino. 43 Factum est autem vt
dies multos moraretur in Ioppe, apud
Simonem quendam coriarium.

CAP. X.

VIr autem quidam erat in Cæsaréa, no- A
mine Cornelius, centurio cohortis
quæ dicitur Italica, 2 a religiosus, ac ti-
mens Deũ cum omni domo sua, faciens
eleemosynas multas plebi. Et b deprecans
Deum semper, 3 is vidit c in visu mani-
festè, quasi hora diei nona, angelum Dei
introeuntem ad se, & dicentem sibi, Cor-
néli. 4 At ille intuens eum, timore cor-
reptus, dixit, Quis es Domine? Dixit au-
tem illi, Orationes tuæ & eleemosynæ
tuæ ascenderunt d in memoriam in con-
spectu Dei. 5 Et nũc mitte viros in Iop-
pen, & accersi Simonem quendam qui
cognominatur Petrus. 6 hic hospitatur
apud Simonem quendam coriarium, cu
ius est domus iuxta mare. hic dicet tibi
quid te oporteat facere. 7 Et cùm disces-
sisset angelus qui loquebatur illi, vocauit
duos domesticos suos, & militẽ metuen-
tem Dominum ex his qui illi parebant.
8 Quibus cùm narrasset omnia, misit
illos.

a *Religiosus, ac timens Deum.*] Quanquã Gentilis, tamen Deum timebat, virtutique operam dabat, ad eamque normam totam familiam suã instituebat.
b *Deprecans Deum semper.*] animæ suę salutem de qua cogitabat cõmendans Deo. Tres partes in hoc viro commédantur: religio, hoc est, cõscientia erga Deũ & erga homines studiosa obseruatio; eleemosynarũm exercitatio, & preces apud Deum soliciteæ & assiduæ pro animæ suæ & suorum salute.
c *In visu manifestè.*] non insomnio, sed vigilans clara die.

d *In memoriam.*] in monimentum & admonitionem promissi sui. nam Deus pollicitus est se respecturum ad humilem & contritum corde, & tremẽtem sermones suos. atqui Cornelius, quanquam expers fortassis esset sermonum Dei scriptorum, tamen legem naturæ, quæ sermo etiam Dei est, obseruabat. & humilis cõtritoq; corde erat. Quod verò ait, *in memoriam*, alludit ad antiquam Prophetarum consuetudinem.

illos in Ioppen. [9] Postera autem die iter
B illis facientibus, & appropinquantibus
ciuitati, ascendit Petrus in superiora, vt
oraret, circa horam sextam. [10] Et cùm
esuriret, voluit gustare. Parantibus au-
tem illis, cécidit super eum [a] mentis ex-
ᵃ videt 1 MS.C. cessus: [11] & "vidit cælum apertum, &
descendés vas quoddam, [b] velut linteum
magnum, quatuor initiis submitti de
cælo in terram, [12] in quo erant [c] omnia
quadrupedia & serpentia terræ, & vola-
tilia cæli. [13] Et facta est vox ad eũ, Sur-
ge Petre: occîde, & manduca. [14] Ait
autem Petrus, Absit Domine, quia nun-
quam manducaui [d] omne commune &
immundum. [15] Et vox iterum secundò
Quod MS. ad eum, "Quæ [e] Deus purificauit, tu cõ-
C mune ne dixeris. [16] Hoc autem factum
est [f] per ter. & statim receptum est vas in
cælum. [17] [g] Et dum intra se hæsitaret
Petrus quidnam esset visio quã vidisset,
ecce, viri, qui missi fuerant à Cornelio,
inquirentes domum Simônis, astiterunt
ad ianuam. [18] Et cùm vocassent, inter-
rogabant, si Simon, qui cognominatur
Petrus, illic haberet hospitiũ. [19] Petro
autem cogitante de visione, [h] dixit Spiri-
Infr.15.b.7 tus ei, Ecce viri tres quærunt te. [20] Sur-
ge itaque, & descende, & vade cum eis,
nihil dubitans: quia ego misi illos.
[21] Descendens autem Petrus ad viros,
dixit, Ecce, ego sum quem quæritis: quæ

a *Mentis excessus.*] sublimis quidam raptus & eleuatio vltra communem hominum sortem, ad videndum & intelligẽdum res diuinas illuminatione interiori illustrissima, ita vt melius etiam affectus esset ad illa quæ contemplabatur cognoscenda, quàm si oculis & sensu externo conspiceret eadem. Non fuit somnium, sed visio manifestior & planè prophetica.

b *Velut linteum.*] quod terræ superficiem referebat, quatuor mundi plagis siue ventis distinctum.

c *Omnia quadrupedia.*] Manifesta explicatio symbolorum antiquorum in Leuitico.

d *Omne commune & immundum.*] Prohibitorum distinctio in commune & immundum. Commune vocatur quod natura sua impurũ non est, sed actione impurum; vt feræ & rapaces aues & iumenta: immundum, quod natura est impurum, vt serpentia & reptilia; Hebraicè [illegible] aut etiam quod accidẽte factum est immundum, vt morticiniũ. Est contrarium commune sancto.

e *Quæ Deus purificauit.*] quod iã pronuntiauit comedẽdum, & comedi iussit, purum esse probatur ex verbo Dei; verbum autem ex consilio profectum. ergo consilio & verbo diuino sublata declaratur impuritas illa mystica prohibitorum. Non agitur hîc de naturali impuritate: nam omnis hæc visio arcana est.

f *Per ter.*] Tertiũ repetita est disputatio inter vocẽ & Petrũ, ad cõfirmandũ testimonium voluntatis Dei, in mutatione rei antiquissima consuetudine comprobatæ.

g *Et dum intra se hæsitaret.*] Cognouit Petrus visio illo aliquid magnum significari; sed significationem nondum planè intelligebat, donec reipsa edoctus est. Sic multa olim Prophetis ostensa sunt, quę sine interprete cognoscere planè & explicare ipsi nõ poterãt.

h *Dixit Spiritus ei.*] iam extra visionẽ; sed eo modo quo alloqui interius solet Spiritus eos in quibus habitat, vt superius allocutus est Philippum.

causa est, propter quã venistis? [22] Qui
dixerunt, Cornelius Centurio, [a] vir iustus
& timens Deum, & testimonium habẽs
ab vniuersa gente Iudæorum, respõsum
accepit ab Angelo sancto accersire te in
domum suam, & audire verba abs te.
[23] Introducens ergo eos, recepit hospi- D
tio. Sequenti autem die surgens, profe-
ctus est cum illis: & [b] quidam ex fratri-
bus ab Ioppe comitati sunt eum. [24] Al-
tera autem die introiuit Cæsaréam. Cor-
nelius verò expectabat illos, [c] conuocatis
cognatis suis, & necessariis amicis.
[25] Et factum est, cùm introisset Petrus,
obuius venit ei Cornelius: & prócidens
ad pedes eius [d] adorauit*. [26] Petrus ve- *cum e.
rò eleuauit eum, dicens, Surge, & ego
ipse homo sum. [27] Et loquens cum illo
intrauit, & inuenit multos qui conuene-
rant, [28] dixitque ad illos, Vos scitis quo-
modo abominatum sit viro Iudæo [e] cõ-
iungi, aut accedere ad alienigenam: sed
mihi ostendit Deus, neminem commu-
nem aut immundum dicere hominem.
[29] Propter quod sine dubitatione veni
accersitus. Interrogo ergo, quam ob cau- E
sam accersistis me? [30] Et Cornelius ait,
[f] A nudiusquarta die, vsque ad hanc ho-
ram*, orans erã hora nona in domo mea, * ieiunans
& ecce vir stetit ante me in veste cãdida, [illegible]
[31] & ait, Cornéli, exaudita est oratio tua,
& eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt
in

a *Vir iustus.*] iustitia illa morali profecta ex timore Dei & bona conscientia; quæ etiam probari potest apud homines ex studiis, & actionibus atque officiis. id autem non solùm familiaribus cognatis & propinquis, sed Iudæis etiam testibus doceri ac probari posse affirmabant nuntij.

b *Quidam ex fratribus.*] Christiani ad Christi doctrinam relati discipuli, ad seinuicem *fratres* appellabantur. Erant autem illi fratres numero sex, qui geminatum testimoniũ reddere possent earum rerum quæ corã ipsis agerentur.

c *Conuocatis cognatis suis.*] quos vel ex consuetudine, vel ex narratione rerum quę sibi acciderant in eandem fidem & spem conciliauerat, primitiæ fuerunt hæ Ecclesiæ gentium.

d *Adorauit.*] Maximum studiũ suum erga pietatem declarans & agnoscens, magnam præstantiam sanctorum & ministrorum Dei supra cæteros homines; sed quia Petrus & homo & sanctus erat, non patiebatur se adorari, tũ propter modestiam quæ sanctis antiqua est, tum propter exemplum omnium hominum, quos gloria & ambitio tentare solet.

e *Coniungi.*] societatem inire, aut accedere vltrò consuetudinis & conuersationis causa.

f *A nudius quarta die.*] In ieiunio & oratione per totum quatriduum fuisse se exponit: namque Syricè & Græcè mentio fit ieiunij expreíse: deinde reditur ad narrationem illius contentæ expectationis.

in conſpectu Dei. 32 Mitte ergo in Ioppen, & accerſi Simônem qui cognomi-
natur Petrus: hic hoſpitatur in domo Si-
mônis coriarij iuxta mare.* 33 Cõfeſtim
ergo miſi ad te: & tu bene feciſti venien-
do. Nunc ergo omnes nos in conſpectu
tuo adſumus, audire omnia quæcunque
tibi præcepta ſunt à Domino. 34 a Ape-
F riens autem Petrus os ſuum, dixit, In ve-
ritàte comperi quia b non eſt perſonarum
acceptor Deus. 35 ſed in omni gente,
c qui timet eum, & operatur iuſtitiam,
acceptus eſt illi. 36 d Verbũ miſit Deus
filiis Iſrael, annuntians pacem per Ieſum
Chriſtum: (hic eſt omnium Dominus.)
37 e Vos ſcitis, quod factum eſt verbum
per vniuerſam Iudæam, incipiens enim
à Galilæa, poſt baptiſmum quod prædi-
cauit Iohannes: 38 Ieſum à Nazareth
quomodo vnxit eum Deus f Spiritu ſan-
cto & virtute, qui pertranſiit benefaciẽ-
do & ſanando omnes oppreſſos à diabo-
lo, quoniam Deus erat cum illo. 39 Et
nos teſtes ſumus omnium quæ fecit in
regione Iudæorum & Ieruſalem, g quem
occiderunt ſuſpendentes in ligno.
40 Hunc Deus ſuſcitauit tertia die, & de-
dit eum manifeſtum fieri 41 non omni
populo, ſed teſtibus h præordinatis à Deo:
nobis, qui manducauimus & bibimus
cum illo poſtquam reſurrexit à mor-
tuis. 42 Et præcepit nobis prædicare po-

*Is cùm venerit, loquetur tibi. MS. a.5.

Deu. 10. d. 17
2 Par. 19. c. 7
Iob. 34. b. 19
Sap. 6. b. 8
Eccl. 35. b. 16
Rom. 2. b. 11
Gal. 2. b. 6
Eph. 6. b. 9
Col. 3. d. 25
1 Pet. 1. c. 17

Mat. 4. c. 18
Luc. 4. b. 14

a *Aperiens autem os ſuum.*] ex profeſſo verba faciens.

b *Non eſt perſonarum acceptor.*] Non ſolùm dixit *nationum*, ſed nec *perſonarum*. Igitur nullum impedimentum prædeſtinationis aut præſcientię agnoſcit Petrus aut excipit hominibus, quominus omnibus ſalus afferatur, volentibus facere quod in ſe eſt.

c *Qui timet eu.*] Prævia fide in ipſum, timet, religioſè colit; & hoc affectu in Deum animatus, operatur illam iuſtitiam moralem ex naturæ lege proficiſcentem, in iis qui legem ſcriptam non habent; in his verò qui habent ex lege ipſa, quæ naturæ legis interpres eſt. Eſt autem illius iuſtitiæ ſumma, Declinare à malo, & facere bonum.

d *Verbum miſit Deus.*] Hoc verbũ pacis, reconciliationis, admiſſionis omniũ gentium, teſtatus eſt Deus apud Iſraelitas; apud quos cùm Ieſus naſceretur, auditum eſt à paſtoribus qui poſteà retuleriſt, In terra pax hominibus, bona voluntas etiam Dei, idque verbum cæteris nationibus annuntiari voluit per Iſraelitas. Et cùm hic declaratus ſit omnium Dominus, conſequens eſt regnum ipſius pertinere ad omnes gẽtes.

e *Vos ſcitis.*] Sermo Petri habetur partim ad fratres qui ſecum venerãt apud quos confirmare ſtudet Chriſti doctrinam, & gratiam, ad gentes quoq; pertinere, vt ipſe iam edoctus eſt viſione & memoria totius rei geſtæ ab initio Euangelij; partim ad Cornelium illiuſq; familiares, quos docere & inſtruere curat in fide Ieſu Chriſti. Itaque *vos ſcitis*, refertur ad ea quæ his ſimilia ſunt: vt, *Nos teſtes ſumus*, &c. referuntur ad fratres, quos teſtes adhibet Petrus apud concionem illam & ſocietatem. Narratio autem eſt, *Ieſum à Nazareth quomodo vnxit*, &c.

f *Spiritu ſancto.*] ſapientiæ, doctrinæ, & auctoritatis, omniumque facultatũ ad Euangelium annuntiandum, atque reipſa & veritate expediendum opportunarum, & virtute & eſt caritate ad confirmandam doctrinæ ſuæ veritatẽ, ſignis, portentis & miraculis, ac demũ Spiritus ſancti diſtributionibus.

g *Quem occiderunt.*] Datũ ipſis & omnibus in dominũ & pacis conciliatorẽ occiderunt, non vt maleſactorem, vtpote beneficentiſſimum omni populo. Ergo non ſuas culpas luit, ſed alienas expiauit morte ſua: quãdoquidem ipſe non debebat ſeſe Deo reconciliare, à quo nunquam fuerat abalienatus, & dictus erat pacis auctor & nuntius. reconciliauit ergo alios Deo, nempe homines, quibus pax per ipſum annuntiata fuerat.

h *Præordinatis.*] manu diuina delectis, ipſius Chriſti Ieſu opera.

pulo, & testificari quia ipse est qui con-
stitutus est à Deo [i] iudex viuorũ & mor- G
tuorum. 43 [k] Huic omnes Prophetæ te- Iere.31.f.34 Mich.7.d.18
stimonium perhibent, remissionem pec-
catorum accipere per nomẽ eius omnes
qui credunt in eum. 44 Adhuc loquen-
te Petro verba hæc, cecidit Spiritus san-
ctus [l] super omnes qui audiebant verbũ.
45 Et obstupuerunt ex circuncisione fi-
deles qui venerant cum Petro, quia & in Infr.15.d.8
nationes gratia Spiritus sancti effusa est.
46 [m] Audiebant enim illos loquentes lin-
guis, & magnificantes Deum. Tunc re-
spondit Petrus, 47 [n] Nunquid aquã quis
prohibere potest, vt non baptizentur hi
qui Spiritum sanctum acceperunt sicut
& nos? 48 Et iussit eos baptizari [o] in no-
mine Domini Iesu Christi. Tunc roga-
uerũt eum vt maneret apud eos aliquot
diebus.

CAP. XI.

A Vdierunt autem Apostoli & fratres A
qui erant in Iudæa, quoniam & Gen-
tes receperunt verbum Dei. 2 Cùm au-
tem ascẽdisset Petrus Ierosolymam, [a] dis-
ceptabant aduersus illũ qui erant ex cir-
cuncisione, dicentes, 3 Quare introisti
ad viros præputium habentes, & mãdu-
casti cum illis? 4 [b] Incipiens autem Pe-
trus, exponebat illis ordinem, dicens:
5 Ego eram in ciuitate Ioppe orans, & vi-
di in excessu mentis visionem, descendẽs
vas

i *Iudex viuorum & mortuorum.*] cui auctoritas data est diiudicãdi inter viuos & mortuos, & viuos pro viuis, mortuos autem pro mortuis decernere, statuere & pronuntiare. *Viuorum* autem & *mortuorum* appellatione totũ genus humanum continetur.

k *Huic omnes Prophetæ.*] Quod nos iussi sumus experimento & viuo exemplo testari, id maximè quadrat cum testimoniis, prædictionibus & expositionibus Prophetarum omnium. quibus ex rebus manifestum est hoc fuisse à Deo propositum, & tandem præstitum atque expeditum.

l *Super omnes qui audiebant verbum.*] vtpote credentes.

m *Audiebant enim illos.*] Duo signa Spiritus sancti in illos illapsi variæ linguæ & anteà illis ignotæ, & dissertio de laudibus diuinis, in qua continebatur argumentum salutis humanæ per Iesum allatæ & præstitæ, quæ materia est magnificationis & sanctificationis nominis Dei.

n *Nunquid aquam quis prohibere potest.*] Nunquid hi arcebuntur à sacramento, atque Ecclesiæ nostræ membra esse negabuntur, quos Spiritus sanctus rem sacramenti accepisse apertissimè declarauit; & eodem signo quo nos anteà membra Christi esse ostenderat, & hos etiam esse confirmauit?

o *In nomine Domini Iesu Christi.*] cuius virtute iam baptizati erant Spiritu sancto. ita non fuit hic opus illos baptizari in pœnitentiam.

CAP. XI.

a *Disceptabant.*] Increpabant eũ Christiani ex Iudæis facti, non quòd verbũ Dei annuntiasset illis: nam nulla lex aut traditio antiqua vetuit salutis viam scire & inire volentibus indicari & doceri; sed quod cum illis fuisset conuersatus familiariterq; conuixerit per dies aliquot. nam cum proselytis hoc facere ex traditionibus non licebat, antequam illi omnino in religionis & sacrorum communionem essent admissi: seruandam autem adhuc illam distinctionem putabant nonnulli ex discipulis, qui nondum penitus omne illud vinum vetus abiecerant. verbum illud *Quare*, non notat interrogationẽ, sed reprehensionis argumentũ indicat.

b *Incipiens autem Petrus.*] Petrus nullius rei aut sententiæ nouæ auctorem se esse defendit, sed tantùm Dei consilij & voluntatis ministrum, quæ in ijs à principio exorsus exponit, & certissimo argumento confirmat, hoc est Spiritus sancti manifesto dono.

vas quoddam velut linteum magnum
quatuor initiis summitti de cælo, & ve-
nit vsque ad me. 6 In quod intuens, cõ-
syderabam, & vidi quadrupedia terræ,
& bestias, & reptilia, & volatilia cæli.
7 Audiui autem & vocem dicentẽ mihi,
Surge Petre, occide & manduca. 8 Dixi
*omne a. c. s. autem, Nequaquam Domine: quia *cõ-
mune aut immundum nunquam intro-
*mihi a. c. s. iuit in os meum. 9 Respondit autem *
vox secundò de cælo: Quæ Deus mun-
B dauit, tu ne commune dixeris. 10 Hoc
autem factum est per ter: c & recepta sunt
omnia rursum in cælum. 11 Et ecce, viri
tres confestim astiterunt in domo in qua
eram, missi à Cæsaréa ad me. 12 Dixit
autem spiritus mihi, vt irem cum illis,
nihil hæsitans. Venerunt autem mecum
& sex fratres isti: & ingressi sumus in do-
mum viri. 13 Narrauit autẽ nobis, quo-
modo vidisset angelũ in domo sua, stan-
tem & dicentem sibi, Mitte in Ioppen,
& accersi Simonem, qui cognominatur
Petrus, 14 qui loquetur tibi verba in qui-
bus saluus eris tu & vniuersa domus tua.
15 Cùm autem cœpissem loqui, cecidit
Spiritus sanctus super eos, sicut & in nos
in initio. 16 Recordatus sum autem ver-
Sup. 1. a. 5 Matt. 3. c. 11 Marc. 1. b. 8 Luc. 3. c. 16 Ioh. 1. d. 16 Infr. 19. a. 4 bi Domini, sicut dicebat, Iohannes qui-
dem baptizauit aqua, d vos autem bapti-
zabimini Spiritu sancto. 17 Si ergo can-
dem gratiam dedit illis Deus, sicut &
nobis

c *Et recepta sunt omnia.*] manifesta significatione iam esse sanctificata genera ea omnia quæ illis animantibus referebantur, quandoquidem ex cælo demissa ante me sunt, & rursus recepta in cælum, quo nihil impurum, commune aut prophanum admittitur.

d *Vos autem baptizabimini.*] Cùm dicebat Dominus *vos*, eos indicabat qui Spiritum sanctum accepturi erant in testimonium veritatis suæ. Videns ergo Petrus Spiritum sanctum in illos missum, intellexit illos etiam comprehendi in verbo *vos*.

nobis [a] qui credidimus in Dominum Ie-
sum Christum: ego quis eram, qui pos- C
sem prohibere Deum? [18] His auditis ta-
cuerunt: & glorificauerunt Deum, dicē-
tes, Ergo & Gentibus [b] pœnitentiam de-
dit Deus ad vitam. [19] Et illi quidem qui
dispersi fuerant à tribulatione quæ facta
fuerat sub Stéphano, perambulauerunt
vsque Phœnicen & Cyprum & Antio-
chîam, nemini loquentes verbum, [c] nisi
solis Iudæis. [20] Erant autem quidam ex
eis viri Cyprij & Cyrenæi, qui cùm in-
troissent Antiochîam, loquebantur ad
Græcos, annuntiātes Dominum Iesum.
[21] Et erat [d] manus Domini cum eis: [e] mul-
tusque numerus credentium conuersus
est ad Dominum. [22] Peruénit autē ser-
mo ad aures ecclesiæ quæ erat Ierosoly-
mis, super istis: & miserunt Barnabam
vsque ad Antiochîam. [23] Qui cùm per- D
uenisset, [f] & vidisset gratiam Dei, gauisus
est: & hortabatur omnes * proposito cor- *ianis
dis permanere in Domino: [24] [g] quia erat
vir bonus, & plenus Spiritu sancto & fi-
de. Et apposita est multa turba Domino.
[25] Profectus est autem Tarsum, vt quæ-
reret Saulum: [26] quem cùm inuenisset,
perduxit Antiochîam. Et annum totum
conuersati sunt ibi in Ecclesia: & docue-
runt turbam multam, ita vt cognomi-
narentur primùm Antiochîæ discipuli,
Christiani. [27] In his autem diebus su-
peruenerunt

a *Qui credidimus in Dominum Iesum.*] secundùm potentiam virtutis eius. Magnum mysterium in his verbis est, Credere in Dominum Iesum Christum.

b *Pœnitentiam dedit Deus ad vitam.*] Ergo cùm vitæ æternæ cōmunionē Deus impartitus fuerit iam Gentibus, idque cōfirmarit Spiritu sancto in illos misso, consequens est & pœnitentiam vltrò illis denūciari posse, ac deberi per ministros suos hanc rem geri ad vitam accipiendam.

c *Nisi solis Iudæis.*] propter illam opinionem quam adhuc retinebant de abstinentia à communicatione cum Gētibus. & quia Iesus Apostolis dixerat, In viam Gentium ne abieritis, &c. sed prędicate ouibus domus Israel: quod à Iesu dictum pertinebat tantùm ad tempus ministerij sui. nondum autem explicata ipsis fuerat illa ratio quam Deus per Petrum explicuit publicè. quanquam aliqui intelligerent ex illo promisso, Et eritis mihi testes in Iudæa & Galilæa & vsque ad vltimum terræ. qui verò ex iis magis hoc cauebant, erant ij qui in Iudæa nati cum Gentibus nunquam consueuerant: nam & hi non modò à conuictu Gentilium, sed ab omni alloquio abstinebant. Cyprij verò & Cyrenæi, quia inter Græcos nati & versati fuerant, non dubitabāt Græcos adire, & Dominum Iesum illis annuntiare, quanquam cum ipsis non conuescerentur. Ita cognoscitur discrimen rationis vtrorumque.

d *Manus Domini.*] Efficientia diuina sese planè ostendebat in illis, propter miracula quæ edebantur ab eis, &c.

e *Multusque numerus credentium.*] Multus numerus Gentilium qui erant alienati à Deo, cōuersus est ad Dominum credens in Iesum Christum.

f *Et vidisset gratiam Dei.*] vocationem Gentium ex gratia Dei, qui omnes ad viam veritatis vocari, & ad vitam admitti vellet.

g *Quia erat vir bonus.*] Legendum est, vt sententia coniungatur cum antecedenti versu, *Missus est, quia erat vir bonus, &c. & hortabatur eos,* &c.

peruenerũt ab Ierosolymis prophetę An-
tiochiam, 28 & surgens vnus ex eis no-
mine Agabus, significabat per Spiritum
famem magnam futuram in vniuerso
orbe terrarum, quæ facta est sub Clau-
* Cæsare i MS.C.S. dio*. 29 Discipuli autem prout quis ha-
Inf. 12. d. 24 bebat, proposuerunt singuli [b] in ministe-
rium mittere habitantibus in Iudæa fra-
tribus: 30 quod & fecerunt, mittẽtes ad
seniores per manus Barnabæ & Sauli.

b *In ministerium.*] vt traderetur ministris ad dispensationem opportunam, ideo missa sunt illa munera a senioribus.

CAP. XII.

A EOdem autem tempore [a] misit Hero-
des rex manus, vt affligeret quosdam
de ecclesia. 2 Occidit autem Iacobum
fratrem Iohannis gladio. 3 Videns au-
tem quia placeret Iudæis, apposuit ap-
prehendere & Petrum. Erant autem dies
Azymorum. 4 Quem cùm apprehen-
* tradénsque disset, misit in carcerem, "tradens" [b] qua-
* ad custodien'dũ eum MS.A.C.S. tuor quaternionibus militũ "custodien-
dum", volens post Pascha producere eum
populo. 5 Et Petrus quidem seruabatur
in carcere. Oratio autem fiebat sine in-
termissione ab Ecclesia ad Deum pro eo.
6 Cùm autem producturus eum esset
Herodes, in ipsa nocte erat Petrus dor-
miens [c] inter duos milites, vinctus cate-
nis duabus: & custodes ante ostium cu-
stodiebant carcerem. 7 Et ecce angelus
Domini astitit: & lumen refulsit in ha-
bitaculo: percussoque latere Petri, exci-
tauit eum, dicens, Surge velociter. Et

CAP. XII.

a *Misit Herodes rex manus.*] Deliberato animo & studio atque conatu opportuno cœpit experiri Iudæorum gratiã, affligendis & perdendis nonnullis ex illa societate discipulorum Iesu.

b *Quatuor quaternionibus militum.*] vt senis horis à singulis quaternionibus custodiretur, atque ita perpetua esset custodia.

c *Inter duos milites.*] Milites tenebant singuli singulas catenas quib* erat vinctus Petrus, vt duriori custodia vteretur; & intra carcerem & extra portam nemo aut eum adire aut accedere posset, cùm intus & foris omnia essent munita.

Dd cecide-

ceciderunt catenæ de manibus eius.
8 Dixit autem angelus ad eum, Præcin-
gere, & calcea te "caligas tuas". Et fecit *sandalia tua c.s.
sic. Et dixit illi, Circunda tibi vestimen- B
tum tuum, & sequere me. 9 Et exiens
sequebatur eum, & nesciebat quia verũ
est quod fiebat per angelum: existima-
bat autem se visum videre. 10 Transeũ-
tes autem primam & secundam custo-
diam, venerunt ad a portam ferream quę
ducit ad ciuitatem, quæ vltrò aperta est
eis. Et exeuntes processerunt vicum vnũ:
& continuò discessit angelus ab eo.
11 Et Petrus b ad se reuersus, dixit: Nunc
scio verè quia misit Dominus angelum
suum, & eripuit me de manu Herodis, &
de omni expectatione plebis Iudæorum.
12 Consyderansque, venit ad domũ Ma-
riæ matris Iohannis, qui cognominatus
est Marcus, vbi erant multi congregati
& orantes. 13 Pulsante autem "eo" ostiũ *Petro ms.c.
ianuæ, processit puella ad videndum, no- C
mine Rhode. 14 Et vt cognouit vocem
Petri, præ gaudio non aperuit ianuam,
sed intrò currens nuntiauit stare Petrum
ante ianuam. 15 At illi dixerunt ad eam,
Insanis. Illa autem affirmabat sic se ha-
bere. Illi autem dicebant, c Angelus eius
est. 16 Petrus autem perseuerabat pul-
sans. Cùm autem aperuissent*, viderunt *ostium
eum, & obstupuerunt. 17 Annuens au-
tem eis manu, vt tacerent, narrauit quo-
modo

a *Ad portam ferream.*] Namque hactenus erant in castris Herodis quæ extra vrbis veteris mœnia erant, vt in Apparatu sacro indicabamus.

b *Ad se reuersus.*] rem tandem cognoscens aperteque intelligens.

c *Angelus eius est.*] Existimabant Angelum qui Petro adesset à Deo missus in ministerium, venire vt illos orantes consolaretur & hortaretur: namque Angelorum ministeria in illa Ecclesiæ nascentis integritate frequentia, & piis viris apertissima erant.

modo Dominus eduxiſſet eum de car-
cere: dixitque, Nuntiate Iacobo & fra-
tribus hæc. Et egreſſus abiit in alium lo-
cum. 18 Facta autem die, erat non par-
ua turbatio inter milites, quidnam fa-
ctum eſſet de Petro. 19 Herodes autem
cùm requiſiſſet eum, & non inueniſſet,
inquiſitione facta de cuſtodibus, [d] iuſſit
eos duci: deſcendensque à Iudæa in Cæ-
ſaréam, ibi commoratus eſt. 20 Erat
autem iratus Tyriis & Sidoniis. At illi
vnanimes venerunt ad eum, & perſuaſo
D Blaſto, qui erat ſuper cubiculum regis,
poſtulabant pacem, eò quòd alerentur
regiones eorum [e] ab illo. 21 Statuto au-
tem die Herodes veſtitus veſte regia, ſe-
dit pro tribunali, & concionabatur ad
eos. 22 Populus autem acclamabat, Dei
voces, & non hominis. 23 Confeſtim
autem percuſſit eum angelus Domini,
[f] eo quòd non dediſſet honorem Deo: &
[g] conſumptus à vermibus, expirauit.
24 [h] Verbum autem Domini creſcebat &
multiplicabatur. 25 Barnabas autem &
Saulus [i] reuerſi ſunt ab Ieroſolymis ex-
Sup.11.d.29 pleto miniſterio, aſſumpto Iohanne qui
cognominatus eſt Marcus.

CAP. XIII.

A ERant [a] autem in Eccleſia quę erat An-
Inf.14.d.25 tiochię, prophetæ & doctores, in qui-
bus Barnabas, & Simon qui vocabatur
Niger, & Lucius Cyrenēſis, & Manahen

d *Iuſſit eos duci.*] ad ſupplicium, non ad iudicium. nam inquiſitio quam hic legimus, iudicij facti ſignificationē habet, poſt iudicium producti ſunt ad ſupplicium.

e *Ab illo.*] ab illius agro. Refertur ad χώρας antea nominatum.

f *Eo quòd non dediſſet honorem Deo.*] in liberatione Petri manifeſta, & arrogaſſet ſibi illos honores. Leg. Ioſeph. Nihil eſt quod credere de ſe non poſſit, cùm laudatur diis æqua poteſtas.

g *Conſumptus à vermibus.*] intra corpus natis, vt ex medica diſciplina conſtat. σκωληκόβρωτος, Lege Marcell. in Dioſc.

h *Verbum autem Domini.*] Euangelij prædicatio & efficientia in credentibus & obtemperantibus.

i *Reuerſi ſunt ab Ieroſolymis.*] in Antiochiam, vt in nōnullis codicibus legitur.

CAP. XIII.

a *Erant autem in Eccleſia.*] Eccleſia Antiochenſis inſtructa erat miniſtris opportunis plenis Spiritu ſancto & virtute variorum miniſteriorum. oportebat ex illis aliquos ſegregari ad Euangelij miniſterium in aliis regionibus: & quãuis multi & idonei eſſent, tamen Paulus præcipuè ſegregatus eſt, qui ad peregrinationis munus atque legationis officium fuerat vocatus Apoſtolus, vt portaret nomen Ieſu coram gentibus & regibus & principibus Iſrael.

qui erat Herodis Tetrarchæ collactane[9],
& Saulus. [2] [a] Ministrātibus autem illis
Domino, & ieiunantibus, dixit Spiritus
sanctus: Segregate mihi Saulum & Bar- Rom. 1. 1
nabam [b] in opus, ad quod assumpsi eos.
3 Tunc ieiunantes & orantes, [c] imponen-
tésque eis manus, dimiserunt illos.
4 Et ipsi quidem [d] missi à Spiritu sancto,
abierunt Seleucîam: & inde nauigaue-
runt Cyprum. 5 Et cùm venissent Sala-
mînam, prædicabāt verbum Dei in syn-
agogis Iudæorum. [e] Habebant autem
& Iohannem in ministerio. 6 Et cùm
perambulassent vniuersam insulam vs-
que ad Paphum, inuenerunt quendam
virum magum pseudoprophetam, Iu-
dæum, cui nomen erat [f] "Bar-iesu", 7 qui " Bariesu pu-
erat cum Proconsule Sergio Paulo viro tat 8. lege nō esse.
prudēte. Hic accersitis Barnaba & Sau- B
lo, desyderabat audire verbum Dei.
8 Resistebat autem illis Elymas, magus
(sic enim interpretatur nomen eius) quæ-
rens auertere Proconsulem à fide.
9 Saulus autem, [g] qui & Paulus, [h] repletus
Spiritu sancto, intuens in eum, 10 dixit:
O plene omni dolo, & omni fallacia, fili
diaboli, [i] inimice omnis iustitiæ, non de-
sinis subuertere [k] vias Domini rectas.
11 Et nunc ecce manus Domini super te,
& [l] eris cæcus, non videns solem vsque
ad

a *Ministrantibus.*] Cùm quadam die ministerium suum exercerent prophetandi & docendi, & indicto ieiunio vacarent orationi & precibus, cōmendantes Deo Ecclesiæ amplificationem.
b *In opus.*] in Apostolatus munus.
c *Imponentésque eis manus.*] in electionis & cooptationis Ecclesiasticæ signum, communicationemque gratiæ & auctoritatis.
d *Missi à Spiritu sancto.*] Antiochensis Ecclesia non indicauit illis locum quò irent, sed permisit eam rem Spiritus sancti responso: id autem illis datum fuit vt irent Seleuciam, &c.
e *Habebant autem & Iohannem.*] cognominatum Marcū, qui ministraret ipsis & pauperibus, dum ipsi intenti erant Euangelio enuntiando. Magnum mysterium totius virtutis & efficientiæ Iesu Christi cōtinetur illo nomine *verbum*, sæpè repetito in hac historia.
f *Bar-iesu.*] Propriū nomen illius magi fuit *Elymas* siue *Elumo*, quod inuersum interpretantur *Samuel*. Porrò *Samuel* significat nomen forte siue magnificum: quia ille suis magiis & artibus nomen sibi fecerat, vocabatur *Barsemo*, hoc est, *filius nominis*. Hæc rectè sibi cōueniunt ex Syro desumpta contextu: nam Græca & Latina variant in his vocibus peregrinis.
g *Qui & Paulus.*] Hoc loco Sauli nomen in Paulum mutauit, quod familiarius erat pronuntiationi Græcorum & Latinorum, quàm Sauli: & id accepisse videtur occasione accepta à familiaritate Sergij Pauli, quem primum ex Gentibus illustrem virum viam Iesu docuit.
h *Repletus Spiritu sancto.*] cognitionis & fortitudinis efficientiæque, ad illud exemplū quod mox subiungitur, edendum. namque aliàs Spiritu sanctificationis repletus erat Paulus, & spiritu ministerij in vniuersum, sed Spiritus sanctus in opportunitate incendit & excitat animos ministrorum Dei ad aliquid insigne agendum.
i *Inimice omnis iustitiæ*] humanæ ac diuinæ: qui nec iustus es, nec iustitiā ac virtutem hominibus coli sinis, nec iustificationem diuinam ab illis accipi permittis.
k *Vias Domini rectas.*] Simplicitatem doctrinæ Christianæ hoc nomine appellat Paulus, quæ antiquam omnem lectionem ad Christi veritatem refert. Veritas Christi est, deponere veterem hominem cum actibus & concupiscētiis suis. ad eam rem necessaria est fides & pœnitentia in adultis. Hæc sunt viæ Domini rectæ.
l *Eris cæcus.*] Miraculum quo declarata est cæcitas cordis & caligo doctrinæ illius magi. signum enim significato conueniebat, quod tamen ad illius correptionem & aliorum eruditionem, non diuturnum esse Dei clementia voluit.

ad tempus. Et confestim cecidit in eum
caligo & tenebræ, & circuiens quærebat
qui ei manum daret. [12] Tunc Procon-
sul cùm vidisset factum,[a] credidit, admi-
rans super doctrina Domini. [13] Et cùm
à Papho nauigassent Paulus, & qui cum
eo erant, venerunt [b] Pergen Pamphyliæ.
Iohannes autem discedens ab eis, reuer-
sus est Ierosolymam. [14] Illi verò [c] per-
transeuntes Pergen, venerunt [d] Antio-
chîam Pisidiæ: & ingressi synagogam
die sabbathorum, sederunt. [15] Post le-
C ctionem autem legis & Prophetarum,
miserunt principes synagogæ ad eos, di-
centes, Viri fratres, si quis est in vobis
[e] sermo exhortationis ad plebem, dicite.
[16] Surgens autem Paulus, & manu silen-
tium indicens, ait, [f] Viri Israelitæ, & qui
timetis Deum, audite: [17] [g] Deus plebis
Israel elegit patres nostros, & [h] plebem
Exod. 1. a. 1 exaltauit cùm essent incolæ in terra Æ-
Exo. 13. e. 16. 14. e. 2. f. 19 gypti, & in brachio excelso eduxit eos
Exod. 16. a. 2 ex ea, [18] & per quadraginta annorum
tempus [i] mores eorum sustinuit in de-
serto. [19] Et destruens gentes septem in
Iosue 14. a. 2 terra Chanaan, sorte distribuit eis ter-
ram eorum, [20] [k] quasi post quadringen-
Iud. 3. b. 5 1. Reg. 8. a. 5 tos & quinquaginta annos: & post hæc
Reg. 9. a. 16 17. 10. a. 1 dedit iudices, vsque ad Samúel prophe-
tam. [21] Et exinde postulauerunt regem:
& dedit illis [l] Saul filium Cis, virum de
tribu Ben-iamin, annis quadraginta.

a *Credidit*] doctrinæ Domini, efficacitatem ipsius admiratus.

b *Pergen Pamphyliæ.*] Appulerunt in Pamphyliam ad vrbem Pergen Nō ad discrimen alterius Perges, verùm ad prouinciæ ipsius notationem dictū est.

c *Pertranseuntes Pergen.*] profecti Perga.

d *Antiochiam Pisidiæ.*] ad discrimen Antiochiæ in Syria sitæ.

e *Sermo exhortationis.*] Si quid affertis à fratribus nostris qui sunt in Iudæa quo populum consolemini & exhortemini, vel ex nuncio aliquo nouo bono, vel ex doctrina & mandato Ierosolymitanorum, vbi caput erat religionis communis omnibus Iudæis.

f *Viri Israelitæ, & qui timetis Deum* Nō solū Israelitas appellabat hoc loco Apostolus, sed etiam Gentiles proselytos, & alios qui ex religione conueniebant sabbathis in synagogas, vt audirēt mysteria, ac doctrinam illam cognoscerēt. hos indicat illa oratio, *qui timetis Deum*.

g *Deus plebis Israel.*] Deus ille omnium gentium Dominus, qui singulari & sapienti ratione apud Israelitas notus & cultus est, ille elegit Israelitarū patres, non vt cæteras gentes omnino repudiaret, sed ad publicæ salutis expeditionē in lucem Gentium. vt e totius historiæ narratione cognoscetur.

h *Plebem exaltauit.*] Populum ex patribus nostris ortum singulari prouidentiæ beneficio prosecutus est, sese ipsorum Deum appellans, & ostendēs, quos potentissimè detentos miseraque seruitute afflictos liberauit, & eduxit triumphantes. Hoc significat *in brachio extento*.

i *Mores eorum sustinuit.*] Enutriuit eos, quanquam indignos tanto beneficio, vtpote qui ab illo sæpè defecissent, tamen eos aluit sustentauitque, quod manifestum signum fuit non esse illos electos ad mundanam aliquam excellentiam, sed per illos aliquod aliud parari maximum in futuro tempore edēdum exemplum.

k *Quasi post quadringentos & quinquaginta annos.*] A promissione facta Abrahamo ad exitum ex Ægypto anni fluxere quadringenti. in deserto fuēre Israelitæ annis quadraginta, Iosue septē annis debellauit gentes, vt ostendimus in Apparatu sacro lib. Daniel interpre. Sūt igitur quasi quadringenti & quinquaginta sic ratio rectè conuenit cum Latina versione.

l *Saul filium Cis, virum de tribu Beniamin annis quadraginta.*] Non indicantur anni Saulis, duo enim tantùm fuēre: sed omnes anni ab initio Samuelis vsque ad Dauidem. nam tempora ita distributa sunt, à promissione ad exhibitionem, ab exhibitione ad nouæ gubernationis initium, quod contigit sub

 [22] &

Samuele, qui fuit vltimus Iudicum, sed alio modo electus, quàm alij Iudices qui illum præcesserant, atque alio modo vsus & functus munere suo. Vnde nomen Iudicum in libris Iudicum appellatur. post quos incipit Samuelis nomen duobus libris integris, scilicet primò & secundo Regum. Itaque illud tempus Samuelis & Saulis in quo res nouatæ fuerunt, vsque ad Dauidem, in quo regnum fuit constitutum, quadraginta annis definitur.

22 & amoto illo, [a]suscitauit illis Dauid 1 Reg.16.a.1 c.13
Regem: cui testimonium perhibens, di- D
xit, Inueni Dauid filium Iessæ, virum se- Psa.88.c.21
cundum cor meum, qui faciet omnes
voluntates meas. 23 Huius Deus ex se-
mine secundum promissionem eduxit Isaie 11.a.1
Israel saluatorem Iesum, 24 [b]prædicante Mat.3.a.1 Mar.1.a.1
Iohanne [c]ante faciem aduentus eius ba- Luc.3.a.3
ptismum pœnitentiæ omni populo Israel.
25 Cùm impleret autem Iohannes cur-
sum suum, dicebat: Quem me arbitra-
mini esse? non sum ego, sed ecce venit Ioh.1.c.20 Mat.3.c.11
post me, [d]cuius non sum dignus calcea- Marc.1.a.7 Luc.3.d.16
menta pedum soluere. 26 Viri fratres, Ioh.1.d.27
[e]filij generis Abraham, & qui in vobis
timent Deum, vobis verbum salutis hu-
ius missum est. 27 Qui enim habitabant
Ierusalem, & principes eius [f]hunc igno-
rantes, & voces Prophetarum quæ per
omne sabbathum leguntur, iudicantes
impleuerunt, 28 & nullam causam mor-
tis inuenientes in eo, petierunt à Pilato, Mat.27.c.20
vt interficerent eum. 29 Cúmque con- c.12 Mar.15.b.4
summassent omnia quæ de eo scripta erant, Luc.23.c.21 c.13 Ioh.19.a.1
deponentes eum de ligno, posuerunt in E
monumento. 30 Deus verò suscitauit Mat.28.a.1 Mar.16.a.1
eum

a *Suscitauit illis Dauid regẽ.*] Nouo modo instaurauit electionẽ Deus in Dauide, iam significantius ostendens auctorem salutis, & gubernatorem populi sui, qui ex Dauid secundùm carnem oriturus erat; quem Dauid ipse tanquã figura exprimebat & referebat. Ille enim populo exhibitus & ostensus atque declaratus suis Rex, præeunte & indicante Samuele propheta: probatus etiam officio & munere rectè obito, arripit autẽ promissum de fructu ventris sui ponendum à Deo Dauid alterũ fidelem perpetuum super sedem suã.

b *Prædicante Iohanne.*] qui magna auctoritate à Deo obtenta declarauit Iesum esse suscitatum in regem & seruatorem, vt Dauidem Samuel declarauerat.

c *Ante faciem aduentus eius.*] ipso iam præsente in mundo, & paulo pòst aduenturo, publicéque functuro legatione sua.

d *Cuius non sum dignus.*] Ille tanto me dignitate & efficacitate superat, vt cùm ego baptizem in pœnitentiam, tamen ille baptizet vere & realiter Spiritu sancto.

e *Filij generis Abraham.*] ad quos primùm pertinent promissa Abrahæ facta: & cæteri ex vobis qui hic congregati estis, quicunque timent Deũ, iam ad gentes etiam omnium nationũ gratia hæc salusque pertinet. Cuius salutis expediendę ratio illa fuit, vt non cognitum hũc seruatorem Iudæi ad quos missus erat, interfecerint, atq; ille morte, sepultura & resurrectione sua, impleuerit omnia quę de ipso scripta fuerant.

f *Hunc ignorantes.*] Ignoratione affectata & studiosè concepta, quia noluerunt animum aduertere ad ipsius virtutem maximam, multis signis obseruabilissimam; neque ad Prophetarum oracula quæ omni sabbatho leguntur, in quibus de illo agitur. sed eorundem Prophetarum scripta quæ de huiusmodi ignoratione certa erant, impleuerũt damnantes eum. Itaque priorem rationem prophetiarum nolentes considerare, posteriorem impleuerunt: atq; hoc pacto quem illi seruatorem suum repudiabant, Deus totius orbis seruatorem confirmauit. Atque illa ipsorum repudiatio tantum abest vt fidem auctoritatemque Iesu imminuat vel frangat, vt etiam maximè apertissiméque demonstret, quippe cùm hoc modo omnia quæ de illius morte scripta erant, perfecta fuerint, illi quidem vsque ad sepulturam omnia effecerunt, quæ ipsi arbitrabantur pertinere ad absolutam reprobationem & repulsam ipsius: sed ipsum non fuisse imminutum illa morte suscepta quamuis ac degustata, imò magis etiam propter obedientiam illam vsque ad mortem fuisse amplificatum & confirmatum à Deo auctore salutis, constat ex euentu, Cùm Deus suscitauerit illum, &c.

Luc.24.a.5 Ioh.20.a.8 &c.a.19 eum à mortuis tertia die: 31 qui visus
est per dies multos his qui simul ascen-
derant cum eo de Galilæa in Ierusalem,
qui vsque nunc sunt testes eius ad plebé.
32 a Et nos vobis annuntiamus eam quæ
ad patres nostros repromissio facta est:
33 quoniam hanc Deus adimpleuit filiis
*vestris Ms q. 8. "nostris', resuscitans Iesum, sicut & in
*primo Ms q. teste Beda. Psalmo "secundo' scriptum est: Filius
Psal.2.b.7 Heb.1.b.5. & 5.b.5 meus es tu, b ego hodie genui te'.
Isa.13.a.3 34 Quod autem suscitauit eum à mor-
tuis, amplius iam nō reuersurum in cor-
ruptionem, ita dixit, Quia dabo vobis
c sancta Dauid fidelia: 35 Ideóq; & aliâs
Psa.15.b.10 Sup.2.a.31 dicit: Non dabis Sanctum tuum videre
corruptionem. 36 Dauid enim d in sua
generatione cùm administrasset, volun-
3 Reg.2.b.10 tati Dei dormiuit: & appositus est ad pa-
tres suos, & vidit corruptionem.
* à mortuis 37 e Quem verò Deus suscitauit*, non vi-
dit corruptionem. 38 f Notum igitur sit
vobis, viri fratres, quia per hunc vobis
* & 1 Ms. R. G. E. remissio peccatorum annuntiatur,* g ab
F omnibus quibus non potuistis in lege
Moysi

a *Et nos vobis euangelizamus.*] Et nos qui rogati sumus verba consolationis populo exponere, annūtiamus vobis bonum nuntium præstitorum promissorum, quæcunque ad Abraham & patres nostros facta fuerant; præstitorū, inquam, nobis, idque per Iesu Christi resurrectionem: nam qui mortuus est pro peccatis nostris, resurrexit propter iustificationem nostram. cuius rei argumentum euidentissimum est illum resurrexisse, omnis corruptionis expertem, idque perpetuum & æternū ipsi esse, æternum, quia non poterat videre corruptionem, qui omnis peccati ac debiti expers esset. perpetuū verò, quia qui semel natura sua & diuina prouidentia incorruptus extitit, ita mortem vicit vtramque, vt mori amplius non possit. id autem non solùm rationi ex natura ipsius petitæ, sed sacris oraculis consentiens, consonumque est.

b *Ego hodie genui te.*] Hebraicè est, *Ego hodie nasci feci te.* qua oratione significatur Iesus resurrectionis suæ die probádus apertè filius Dei, qui cùm anteà reprobatus esset à gentibus, regibus & principibus, ac tanquam seductor ad mortem damnatus & occisus, à Deo resuscitatus, testimonium tulerit manifestum se esse filium Dei, neque verò *hodie* aduerbium exponit natiuitatem ipsius illa die fuisse, sed illud testimonium *genui te*, illa die fuisse maximè confirmatum, cùm declaratus sit filius Dei, qui multos filios secum in gloriam adduceret, secundùm virtutem sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christi. Itaque dies illa testimoniū edidit manifestum veritatis huius, Iesum esse filium Dei à Deo genitum. Significat autem *hodie* hoc loco & aliis huiusmodi, idē quod *hac dies testatur*. Quòd si quis resurrectionem ex mortuis nouum etiam nascendi genus interpretetur, non aberrauerit à recta ratione.

c *Sancta Dauid fidelia.*] beneficia Dauidis certa, perpetua, indeficientia: deinde de eodem sancto siue bono scriptum non visurum illum esse corruptionem: quod cùm in Dauid ipso non fuerit præstitum; & verbum Dei inane non sit, consequitur ad istud semē Dauid pertinere, in quo Deus tot sanctitatis suæ argumenta demonstrauit, vt ostenderit apertè illum prioré Dauid propter hunc Iesum electum fuisse, & omnia ad hunc pertinuisse.

d *In sua generatione.*] sæculo suo, & ætatis suæ actionibus, rebusque omnibus perfunctus, quibus Deo auctore expediendis electus fuerat.

e *Quem vero Deus suscitauit.*] Hic Iesus cùm tertia die suscitatus fuerit, non potuit videre nec vidit corruptionem secundùm naturam: ergo hic est Sanctus ille de quo Dauid scripsit, *Non dabis Sanctum tuum*, &c.

f *Notum igitur.*] Summa igitur legationis nostræ est, quòd huius virtute præstabuntur vobis maxima illa promissa Dei, quæ continent liberationem à peccatis veram, realem, & non imaginariam aut imputatiuā; sed quæ ipsa referat figurā illā liberationis ab Ægyptiaca seruitute, quę patribus nostris ex Dei, qui Abrahæ pollicitus fuerat, misericordia & virtute contigit; volentibus, inquā, vobis illi credere & obedire.

g *Ab omnibus quibus non potuistis.*] per legem Mosis iustificari, à veteri homine cum actibus & concupiscentiis suis, quē non potuistis exuere, quamuis exquisita & studiosa singulorū præceptorum obseruatione laborantes; & quātis multis victimis, hostiis, ritibus & ceremoniis exerciti, tamen huius virtute & efficacitate vs liberemini, & sufficiemini diuino promisso anteà, nunc verò exhibito iam beneficio donatum vobis à Deo est.

Moysi iustificari. 39 In hoc omnis qui
credit, iustificatur. 40 Videte ergo ne
superueniat vobis a quod dictum est in
Prophetis, 41 b Videte contemptores, & *Abac. 1. b. 5*
admiramini, & disperdimini: quia opus
operor ego in diebus vestris, opus c quod
non credetis, si quis enarrauerit vobis.
42 Exeuntibus autem illis, d rogabant vt
sequenti sabbatho loquerentur sibi ver-
ba hæc. 43 Cúmque dimissa esset syna-
goga, secuti sunt multi Iudæorum, " &
colentium * aduenarum ° Paulum & Bar- * Deum ua a.
nabam: qui loquentes suadebant eis e vt ° *& etiam aduenæ, seu proselyti, metuebant Deu.*
permanerent in gratia Dei. 44 Sequenti " *τῶν σεβομένων προσηλύτων, hoc est, & colentium proselytorum.*
verò sabbatho penè vniuersa ciuitas cō-
uénit audire verbum Dei. 45 f Videntes
autem turbas Iudæi, repleti sunt zelo, &
contradicebant his quæ à Paulo dicebā-
tur, blasphemantes. 46 g Tunc constan-
ter Paulus & Barnabas dixerunt: Vobis
oportebat primùm loqui verbum Dei:
sed quoniam repellitis illud, & indignos
vos iudicatis æternæ vitæ: ecce conuer-
timur ad Gentes. 47 sic enim præcepit
nobis Dominus: Posui te in lucem Gen-
tium:

a *Quod dictum est in Prophetis.*] in Prophetarum libro: nãque duodecim Prophetæ minores ad vnum librum omnes redacti sunt; & liber ille Prophetæ appellatur.

b *Videte contemptores.*] Hoc quod Habacuc dixit in eos, qui illo tempore nō credebant denuntiationibus diuinis, quæ tamen euenerunt, & fidem fecerunt veritatis vaticinij, magno ipsorū malo qui non crediderant; ne etiam in vos cadat simili incredulitatis exēplo damnatos. Quippe diuina promissa & obnuntiata perpetui exempli sunt erga eos qui crediderint, vel non crediderint & contempserint. Ideò Paulus dixit *superueniat*, id est, denuò edatur in vobis illud exemplum quod in illius ætatis homines editum fuerat, quos primùm Habacuc denuntiatio spectabat.

c *Quod non credetis, si quis enarrauerit vobis.*] Opus Dei admirandum hominibus, vt quæ legi impossibilia fuerant, Iesus Christus effecerit in credentibus & obtemperantibus. Opus etiam Dei, vt Iudæis incredulis incredibile denūtiatu, vt illis repudiatis & reprobatis sufficerentur gentes, quibus Euangeliū salutis annūtiari vellet Dominus: vtrūque opus effectus est Euangelij, iustificatio credentium & obedientium, atque reprobatio incredulorum: sed alterum ex virtute, alterū ex consequenti, vt aliàs ostendemus.

d *Rogabant*] ij qui erant ex Gentibus, auidi audiendi illum publicæ salutis nuntium.

e *Vt permanerent in gratia Dei*] vt adhærerent firmiter huic Euangelio gratiæ Dei, accepturi Spiritum sanctū gratis, quo etiam literæ legis vetustatem exuerent. suadebant itaque illis fidem in Euangelium, & transitum ab vmbra legis ad gratiæ lumen.

f *Videntes autem turbas Iudæi.*] Scandalum maximum Iudæorum fuit, videre confluentes Gentes ad Christum, & illis promitti ac donari Dei dona, antequàm fierent proselyti, aut legi Mosis nomen darent: vnde in eam insaniam acti sunt, vt Iesu Euangelium repudiarint & damnauerint, dicentes promissiones non factas Gentibus, sed ipsis Israelitis: & Iesum qui Gentes promiscuè admitteret, omnesque vocaret, & illam Israeliticam dignitatem non foueret & amplificaret, non esse à Deo missum. Hoc est quod Lucas ait, *Blasphemantes*, id est, detrahentes nomini & auctoritati Iesu Christi, contradicentes oraculis ac testimoniis scripturarum à Paulo citatis; idque proterua & obstinata contentione.

g *Tunc constanter.*] Cùm Iudæi affirmarent non esse verbum Dei promissum Gentibus; ideoque illos non esse Apostolos Dei, qui Gentibus annuntiarent Euangelium. Contrà Apostoli constanter affirmarunt verbum Dei, quod Iudæis propositum & repudiatum esset pertinere ad Gentes, cùm neque Gentes à salute publica excluderentur, neque Israelitæ prohiberentur Gentibus verbum in salutem nuntiare: sed primùm proponi debere Israelitis verbū salutis, propter promissa patribus facta: & si ab illis acciperentur, ad Gentes etiam transfundi lucem illam; sin verò ab Israelitis repudiarentur, debere omnino Euangelium salutis, & Euangelistas atque Apostolos ad Gentes conuerti: idque manifesto responso diuino confirmabant, quòd exposuerat salutis nuntium Gentibus per Israelitas deferendum esse.

tium: vt sis in salutem vsque ad extremū
Esaie 46.b.6 terræ. 48 [h] Audientes autem Gentes, [i] ga-
uisæ sunt, & glorificabant verbum Do-
mini: & [k] crediderunt [l] quotquot erant
præordinati ad vitam æternam. 49 Dis-
seminabatur autem verbum Domini
per vniuersam regionem. 50 Iudæi au-
tem concitauerunt [m] mulieres religiosas
& honestas, & primos ciuitatis, & exci-
tauerunt persecutionem in Paulum &
Barnabam: & eiecerunt eos de finibus
Mat.10 b.14 Mar.6 b.11 Luc.9.a.5 suis. 51 At illi excusso puluere pedum in
eos, venerunt Iconiū. 52 Discipuli quo-
que replebātur gaudio & Spiritu sancto.

CAP. XIIII.

A Factum est autem Iconij vt simul in-
troirent synagogam Iudæorum, & lo-
querentur [a] ita vt crederet Iudæorum &
Græcorum copiosa multitudo. 2 [b] Qui
verò increduli fuerunt Iudæi, suscitaue-
runt, & ad iracundiam [c] concitauerunt
* Deus autē pacem fecit Ms. & c q. teste Beda. animas Gentium aduersus fratres*.
3 Multo igitur tempore demorati sunt,
[d] fiducialiter agentes in Domino, testi-
monium perhibente verbo gratiæ suæ,
dante signa & prodigia fieri per manus
eorum.

h *Audientes.*] audientes & credentes fide requisita ad vitam æternam.

i *Gauisæ sunt.*] quód illa promissa ad ipsos pertinerent. Hoc gaudium signū fuit illos credidisse Euangelio; & illud etiam quod non vt Iudæi reprobi, & reprobantes repudiabant & blasphemabant verbum, sed glorificabant & gratulabantur.

k *Et crediderunt.*] secundùm operationem virtutis Dei.

l *Quotquot erant præordinati.*] Lege Græca & Syrica, vt expendas significationē verborum *quotquot* & *præordinati*. Sic interpretamur simpliciter & verè hunc locum: Omnes qui steterunt & perseuerarunt in ordinatione & electione Dei, qui elegerat & disposuerat atq; ordinauerat secundū beneplacitū suum, quod proposuit in dispensationem plenitudinis temporum donare vitā æternam, hoc tempore acceptabili, & his diebus salutis omnibus credentibus & obtēperātibus sibi, ex quacunque gente sint. Itaque hic locus id confirmat ordinationem videlicet Dei, ad Gentes pertinere, id quod Iudæi negabant: quorum contradictio nihil impedimenti attulit, quominus Gentes quæ credere & obedire voluerunt, ex fide in fidem auctæ & promotæ crediderint in suam salutem & vitam æternam, vt ordinatum erat à Deo.

m *Mulieres religiosas.*] Iudæas & Gentiles, quæ nomine & specie religionis & honestatis commendabantur vulgò; sed aliàs stulto zelo & studio ductiles & habiles ad huiusmodi seditionem concitandam, vtpote quibus facilè persuaderi poterat à malè affectis magistris, Paulum & Barnabam irreligiosos esse, qui Mosis legem euertere conarētur. mirum dictu est quàm facilè ingenio muliebri mali ministri abutātur.

CAP. XIIII.

a *Ita vt crederet*] Euangelio & euangelizantis assertioni: nam hæc fides imprimis exigitur ab hominibus.

b *Qui vero increduli fuerunt.*] qui sermonibus de veritate Iesu Christi fidem adhibere noluerunt.

c *Concitauerūt animas Gentiū aduersus fratres.*] Gentium animos aliàs malè affectos aduersum Iudæos, omnes tamen Iudæi isti adhuc magis irritarunt contra fratres suos Iudæos ex semine Abrahæ, adeò magno odio illis erat nomen Iesu Christi, vt propter id canes, ab ipsis ita vocatos, incitarent, in inuidiam & perniciem fratrum suorum.

d *Fiducialiter agentes.*] Euangelium annuntiantes nouæ vitæ, & Spiritus sancti per Christum credentibus conferendi; idque nulla verecundatione aut cunctatione, quippe qui virtutem præsentem annuntiarent, & reipsa demonstrarent, tum sua ipsorum vita, tum etiam illorum qui credebant sanctificatione, quæ gratiam Domini ipsis donatam apertè demonstrabat, adeò vt Apostoli animos Gentium aduersum ipsos à Iudæis incitatos non timerent, freti illa virtute ab ipsis nuntiata, à Domino verò collata & confirmata: adiunctis etiam miraculis & signis multis, quibus Apostolorum ipsorum munus & auctoritatem Deus demonstrabat euidenter.

eorum. [4] [a] Diuisa est autem multitudo
ciuitatis: & quidam quidem erant cum
Iudæis, quidam verò cum Apostolis.
[5] Cùm autem factus esset impetus Gen-
tilium & Iudæorum [b] cum principibus
suis, vt contumeliis afficerent, & lapida-
rent eos, [6] intelligentes confugerunt
ad ciuitates Lycaoniæ Lystram & Der-
ben, & vniuersam in circuitu regionem, B
& ibi euangelizantes erant. [7] * Et qui-
dam vir Lystris [c] infirmus pedibus sede-
bat, claudus ex vtero matris suæ: qui nú-
quam ambulauerat. [8] Hic audiuit Pau-
lum loquentem. Qui intuitus eum, &
videns [d] quia fidem haberet vt saluus fie-
ret, [9] dixit magna voce*, Surge super
pedes tuos rectus. Et exiliuit: & ambu-
labat. [10] Turbæ autem cùm vidissent
quod fecerat Paulus, leuauerunt vocem
suam Lycaonicè dicentes, [e] Dij similes
facti hominibus, descenderunt ad nos.
[11] Et vocabant [f] Barnabam, Iouem: Pau-
lum verò, Mercurium, quoniã ipse erat
[g] dux verbi. [12] Sacerdos quoque Iouis
[h] qui erat ante ciuitatem, [i] tauros & coro-
nas ante ianuas afferens, cum populis vo-
lebat sacrificare. [13] Quod vbi audierũt C
Apostoli Barnabas & Paulus [k] conscissis
tunicis suis exilierunt in turbas clamãtes,
[14] & dicentes, Viri, quid hæc facitis? &
nos

* Et cómota est omnis multitudo in doctrina eorum. Paulus autem & Barnabas morabantur Lystris. MS. B.R.64.

* Tibi dico, In nomine Domini nostri Iesu Christi. MS. 3.64.

a *Diuisa.*] Iudiciorum & studiorum diuisio facta est, aliis omnino probantibus Apostolorum doctrinã & actiones, aliis verò Iudæorum parti fauentibus.

b *Cum principibus suis.*] vtriusque gentis Gentilium & Iudæorum principibus, qui iam impetus deliberatus & certus dici poterat: nam interim dum nõ conueniũt principes & plebs, nihil agi potest aut incipi quod constet & succedat: cùm verò vtrique simul in idem studium conuenêre, tunc deliberata decretaque esse videtur res. Atque ita Apostoli iam functi munere suo in illa ciuitate, hoc est, exposito Euangelio tam plebi quàm principibus, ad alia loca transierunt.

c *Infirmus pedibus.*] impossibilitatus, vt ita loqui liceat; cùm verbum Latinum *impotem* aliud significet.

d *Quia fidẽ haberet vt saluus fieret.*] Credebat ille Euãgelio salutis, & adeò credebat firmiter, vt non solùm se seruatum in spirituali salute crederet, sed etiam corpori sanando adeò potens & efficax illud verbum in credentibus esse intelligebat. vtramque rem ille credebat, vtramque oratio significat, alterã autem tãquam argumentũ alterius.

e *Dij similes facti hominibus.*] Beneficiũ diuinitatis indicium, vel à diuinitate profectum omnes nationes interpretãtur. At verò cùm beneficio naturæ exempla communia superantur, manifestum diuinæ virtutis argumentũ est. huiusmodi beneficium admirati homines illi, Apostolos Deos esse credebãt, humana specie sese terris præsentes conspiciendosque exhibentes.

f *Barnabam Iouem.*] qui ætatis grandioris speciem præferret, & adesse videretur, annueretque actis socij Pauli, videlicet qui sermonem inceperat, ideoque nuntius & interpres esse existimabatur.

g *Dux verbi.*] legationis eius quæ apud ipsos exposita erat, inceptor.

h *Qui erat ante ciuitatem.*] cuius templum erat ante vrbem ipsam, sacerdote certo cultum, & ritibus suis celebre. ideò interpretati sunt *Iouem* illum esse, qui ab ipsis haberetur tutelaris Deus ipsorum. quod si quispiam Deorũ ipsis adesset, eum esse existimabant, quem ipsi præcipuè colerent. Miraculum autem in vrbe tota diuulgatum fuit.

i *Tauros & coronas.*] Coronas quibus tauri sacrificandi, & ianuæ postes coronarentur. Omnium autem generum coronas & vittas ritibus illis solennes intelligit.

k *Conscissis tunicis.*] Hoc gestu populum à proposito auocarunt, & indignum facinus illud esse indicarunt, atque ad orationis inchoandæ expectationem traduxerunt.

nos mortales sumus, similes vobis homines, annuntiantes vobis [a] ab his vanis
Psal.145.a.6 Apoc.14.b.7 conuerti ad Deum viuum, qui fecit cælum & terram, & mare, & omnia quę in eis sunt:
15 [b] qui in præteritis generatio-
Psal.81.c.13 nibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas:
16 Et quidem non sine testimonio semetipsum reliquit, benefaciens de cælò, dans pluuias, & tempora fructifera,
[a] vestra 17 MS.eq. implens [c] cibo & lætitia corda [a] nostra.
17 Et hæc dicentes, vix sedauerũt turbas, ne sibi immolarent.
18 Superuenerunt autem quidam ab Antiochîa & Iconio
2 Cor.11.f.24 25. Iudæi: & [d] persuasis turbis [a] lapidantésque
[a] & lapidato Paulo MS. c.1. Paulum, traxerunt extra ciuitatem, existimantes eum mortuum esse.
D 19 Circundantibus autem eum discipulis, surgens intrauit ciuitatẽ, & postera die profectus est cum Barnaba in Derben.
20 Cumque euangelizassent [e] ciuitati illi, & docuissent multos, reuersi sunt Lystram & Iconium, & Antiochîam:
21 Confirmantes animas discipulorum, exhortantésque [f] vt permanerent in fide, & quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare [g] in regnum Dei.
22 [h] Et cùm constituissent illis per singulas ecclesias presbyteros, & orassent cum ieiunationibus, commendauerunt eos

Ee 2 Domino

a *Ab his vanis*] diis deorumque cultibus. sunt enim vana ista numina inaniaque tantùm nomina, quibus nulla subest virtus aut facultas, iisque qui seruiũt nihil agunt, nihil profeciunt. hoc est quod primùm vobis exponimus: deinde esse alium verum Deum viuentẽ, potentem, prouidentem in rebus hominum, cuius cultus vtilissimus colentibus sit: ad hunc cognoscendum & colendum vos reuocare studemus.

b *Qui in præteritis generationibus.*] seculis antiquis, cùm homines varios errores sponte subirent & persequerentur, adeò clementem sese præbuit, vt non vlcisceretur ipsorum inscitiam & stultitiam, atque adeò nefariam insaniam; sed permittẽs singulis nationibus suas religionum & cultuum vias insistere, vt ipsa etiam varietate & inconstantia admonitæ, ad veritatem rursus quærendam & repetendam reuocarentur; maximè cùm ipse non ita se ab illis subduxerit aut celauerit, quin certissimis argumentis agnoscendum prębuerit, multa & assidua atque publica beneficiorum collatione, quæ auctorem suum probarent eundem esse, qui cùm mundum anteà condidisset, certa & constanti prouidentia gubernaret, eiusque gubernationis vsus ad homines ipsos vsque pertineret: ita vt cælũ terræ, tẽpora cælo ac terræ responderent.

c *Cibo & lætitia.*] Namque cęli ac temporum vicissitudines non solùm fructus afferunt, sed lætitiam mortalibus, vt ver tẽpere, æstas & autumnus frugum & fructuum copia.

d *Persuasis turbis.*] Facilè vulgus abducitur in sententiam eorum, qui coniunctam eloquentiam cum malitia habent; pręcipuè quæsita persuasionis occasione, qualem Iudæi illi arripere potuerunt ex Pauli oratione publicè habita; siquidem Iudæi turbis accusabant Paulum tãquam religionum omnium euersorem, vt qui nec Israelitarum legem probare diceretur, & Gentium omnium cultus meras vanitates esse affirmaret.

e *Ciuitati.*] Omni ciuitati bonum nũtium attulerunt salutis; ex ciuitate verò multos docuerunt, volentes videlicet doceri & cognoscere viatum Domini Iesu Christi rationem.

f *Vt permanerent in fide*] vt fide illa pręstantissima, qua credentes donati fuerant à Deo, tolerarent omnia aduersa ea quæ veritatis hostes inferrent discipulis.

g *In regnum Dei.*] Accipitur hoc loco pro vniuersa ratione regni, cuius initium in hac vita est, finis & consummatio in cælo.

h *Et cùm constituissent.*] Huius actionis series illa fuit; principiò ieiunium indictũ & initum est, precesque intereà fusæ ad Deum; deinde electi presbyteri ab Ecclesia & Apostolis, impositione manuum declarati & auctoritate aucti. Ita verborum ratio hunc locum exponi postulat.

Domino[i] in quẽ crediderunt. [23] Trans-
euntesq́ue Pisidiam, venerunt in Pam-
phyliam, [24] & loquentes [k] verbum Do-
mini in "Pergen", descenderunt in [l] Atta- "Perge 1 Al. 13. Sup. 13. 13
liam: [25] & inde nauigauerunt Antio-
chiam, [m] vnde erant traditi gratiæ Dei in
opus quod compleuerunt. [26] Cùm au-
tem venissent, & cõgregassent ecclesiam,
retulerunt quãta fecisset Deus cum illis,
& [n] quia aperuisset Gẽtibus ostium fidei.
[27] Morati sunt autem tempus non mo-
dicum cum discipulis.

CAP. XV.

ET [a] quidam descendentes de Iudæa, A
docebant fratres: Quia nisi circunci- Gal. 5. 2
damini [b] secundùm morẽ Moysi, nõ po-
testis saluari. [2] Facta ergo seditione non
minima Paulo & Barnabæ aduersus il-
los, [c] statuerunt vt ascenderent Paulus &
Barnabas, & quidã alij ex "aliis" ad Apo- "Illis. a. 6. b
stolos & presbyteros in Ierusalem, super
hac quæstione. [3] Illi ergo [d] deducti ab
ecclesia, pertransibant Phœnicen & Sa-
mariam, narrantes [e] conuersionem Gen-
tium: & faciebant gaudium magnum
omnibus fratribus. [4] Cùm autem ve-
nissent Ierosolymam, suscepti sunt ab
ecclesia, & ab Apostolis & senioribus,
annuntiantes quanta Deus fecisset cum
illis.

i *In quem crediderunt.*] Commendauerunt Domino Iesu Christo, vt illos ad illã perfectionis & Spiritus sancti gratiam promoueret, quam ipsi euangelizauerant, illique se accepturos ex diuino beneficio crediderãt: vt se, inquam, in quem illi crediderant, ipsis ostenderet ac donaret; cum quo omnia diuina promissa simul donabantur, quæ ad vitam & pietatem pertinent.

k *Verbum Domini.*] Euangelizantes illud mysterium renouationis ac regenerationis hominum, quę Domini virtute & efficacitate fit in credentibus & obedientibus.

l *Attaliam.*] vrbem Pamphyliæ maritimam Lyciæ finibus proximam, quã Stephanus De vrbibus Lyciæ attribuit.

m *Vnde erant traditi gratiæ Dei.*] voluntati & beneplacito gratuito Dei, qui dixerat: Segregate mihi Paulum & Barnabam in opus ad quod assumpsi eos.

n *Quia aperuisset Gentibus ostium fidei.*] Euangelium salutis ipsarum, cõfirmatum signis, portentis & miraculis, & Spiritus sancti distributionibus. Ita duo exposuerunt Apostoli, alterũ quid actum esset cum ipsis, docentibus Iudæos veritatem Iesu Christi, alterũ verò interim apertum esse ostium fidei Gentibus.

CAP. XV.

a *Et quidam.*] Cerinthi assectas hos fuisse scribit Epiphanius.

b *Secundum morem Moysi.*] Paulus & Apostoli edocti veritate ipsa, circuncisionem in spiritu à Christo fieri prædicabant: circuncisionem itaque probabant, sed in Spiritu, non in litera, hoc est, cordis circuncisionem. Iudaizantes illi circuncisionẽ in litera defendebãt ex illo, Anima cuius præputij caro circuncisa non fuerit, abscindetur anima illa de populo meo. Paulus & Barnabas contendebant illam circũcisionem iam otiosam esse, vt signum otiosum est præsente re significata: rem verò significatam iam præsentem esse, hoc est, cordis circuncisionem, de qua scriptum esset: Circũcidet Dominus Deus tuus cor tuũ, & cor seminis tui. Cùm igitur ex vtraque parte esset sacræ scripturæ auctoritas, & circuncisioni literali faueret antiquitas & celebratissima consuetudo, atque adeò vulgi animus ad eiusmodi ceremonialia retinenda propensissimus, causa grauissima existimata est, & concilio publico vniuersalique dignissima.

c *Statuerunt vt ascenderent.*] Conciliorum Christianorum integrum, absolutum, & pulcherrimum exemplar.

d *Deducti ab Ecclesia.*] Totius Ecclesiæ nomine [illegible].

e *Conuersionem Gentium.*] ab errore & cæcitate ad veritatis cognitionem & Euangelij lucem.

illis. 5 [a] Surrexerunt autem quidam [b] de
hæresi Pharisæorum qui crediderũt, di-
B centes, Quia oportet circuncidi eos, prę-
cipere quoque [c] seruare legem Moysi.
6 Conueneruntque Apostoli & seniores
videre de verbo hoc. 7 Cùm autẽ [d] ma-
gna conquisitio fieret, surgens Petrus di-
Sup. 10. b. 20 xit ad eos, Viri fratres, vos scitis quoniã
[e] ab antiquis diebus Deus [f] in nobis ele-
git, per os meum [g] audire Gentes verbum
Euangelij, & credere. 8 [h] Et qui nouit
Sup. 10. g. 45 corda Deus, testimonium perhibuit, dãs
illis Spiritum sanctum sicut & nobis,
9 & nihil discreuit inter nos & illos, [l] fide
purificans corda eorum. 10 Nunc ergo
[k] quid tentatis Deum, imponere iugum
* ceruicem MS. 6. super * ceruices discipulorum, quod ne-
que patres nostri neque nos portare po-
tuimus? 11 Sed per gratiam Domini

 Iesu

a *Surrexerunt autem.*] Oratio hęc Pauli est exponentis causam aduentus sui, nõ Lucæ narrantis historiam. Sic contexitur: Dicebat Paulus surrexisse quosdã
b *De hæresi Pharisæorum.*] ex disciplina Pharisæorum. Non enim fuit hæc cõtentio cum merè Iudæis, qui omnibus nominibus impugnabãt Christi Apostolorumque doctrinam; sed cum quibusdam, qui cùm credidissent in Christum, tamen propter illam consuetudinem Pharisaicæ obseruationis, existimabant & docebant retinendas esse ceremonias quasdam iam inde à principio per Mosem traditas, & à maioribus obseruatas; atque in his præcipuè circuncisionem, sine qua nemine Gentilium seruari posse affirmabant.
c *Seruare legem Moysi.*] ceremonialem.
d *Magna conquisitio.*] disceptatio argumentatioque ex varijs diuinæ scripturæ locis, & ex rationibus & consequẽtiis deductis à consideratione Gẽtium, & Iudæorum vtriusque populi collatione: oportuit autem in re tam graui, & quæ magnis ab vtraque parte argumentis premeretur, Spiritum sanctum Interpretem doctoremque interesse.
e *Ab antiquis diebus.*] à præcedentibus siue anterioribus: idem quod Latinorũ *iampridẽ*: ante annos ferè tredecim, vt ex Epist. ad Galat. conijcere licet.
f *In nobis elegit.*] Voluit vt nos ipsi Apostoli primi omnium hanc prouinciã subiremus; atque inter nos me primũ ad hanc rem delegauit.
g *Audire Gentes verbum Euangelij, & credere.*] Nihil in illa electione aliud constituisse visus est Deus, quàm vt Gentes Euangelij verbo per me ipsis annunciato, crederent & obedirent. atqui in Euangelij verbo nulla præceptio est de circũcisione, aut reliquis ceremonialibus in lege Mosis contentis. Itaq; Gẽtibus tantùm indicta est per os meum fides Euangelio Christi adhibenda sine mentione circuncisionis.
h *Et qui nouit corda.*] Deus qui iustificationis auctor est, & promissa sua præstat iis qui contrito sunt corde, & tremunt sermones ipsius, quos ipse optimè nouit, vtpote qui corda hominum omnium cognoscit. ipse idem testatus est illam fidem & obedientiam Euangelio præstitam sibi adeò placere, vt dignam suis promissis declararit, quippe qui Gentibus Euangelio credentibus Spiritum sanctificationis immiserit sanctificantem illos, qui non obseruauerant legem Mosis, vt nos qui obseruaueramus: & in dono ipso dando nihil discriminis posuit Deus inter nos & ipsos Nam sanctificatio est cordis purificatio: hæc nobis contigerat dono Dei, hæc eadem illis allata est eiusdem Dei dono; ita vt neque puriora corda nobis, quàm Gentibus esse facta, ex hoc Dei beneficio quisquam indicare aut docere possit. Ergo apud Deum non est distinctio Iudæi & Græci, quoad sanctificationem quam Euangelium promittit. l *Fide purificans corda eorum.*] fide arcana ac planè diuina, quæ reuelanda erat, qua creditur Iesum esse Christum & filium Dei. Igitur cùm res ipsa, quamobrem & lex, & Euangelium & Prophetarum doctrina instituta allataq; sunt hominibus, cùm res, inquã, ipsa gentibus cõtigerit absque legis ceremoniis & absque circuncisione, nefarium profectò est velle aliter statuere de salute Gentium, atque statutum est per Deum ipsum. k *Quid tentatis Deum?*] Quid Deum inconstantem & mutabilem fore putatis, volentes vt aliter denuò statuat de Gentium salute, atque iam semel apertissimè declarauit: præcipuè cùm sciamus illam legis obseruationem Mosaicæ & inualidam esse ad iustificandum, & grauissimam ad obseruandum: immò nunquam rectè fuisse obseruatam per omnia sæcula præterita à maioribus nostris, nec à nobis. Ita enim fieret vt damnaremus omne maiores nostros, & affirmaremus non fuisse seruatos, si per legem istam grauem & scrupulosam ceremoniarum seruari debuisse dicamus; & sine ipsa non potuisse seruari, vtpote quam à nemine ipsorum aut nostrum obseruatam exactè fuisse confiteri necesse sit: & tamen nostro generi imposita fuit illa lex, non Gentilibus. nefas itaque est illos obligari iugo illis non imposito à Deo, & nobis grauissimo, nec tamen efficaci ad salutẽ: quibus illa lex tanquam pædagogus fuit ad Christum, quem iam & nos habemus, & Gentes habere cœperunt.

Iesu Christi credimus saluari, quemad-
modum & illi. [11] Tacuit autem omnis C
multitudo: & audiebant Barnabam &
Paulum narrantes [a] quanta Deus fecisset
signa & prodigia in Gentibus per eos.
[13] Et postquam tacuerunt, [b] respondit Ia-
côbus, dicens, Viri fratres, audite me.
[14] Simon narrauit quemadmodum pri-
mum Deus visitauit sumere ex Gẽtibus
populum [c] nomini suo. [15] Et huic con-
cordant verba Prophetarum, sicut scri-
ptum est: [16] Post hæc reuertar, & reæ- Amos 9.d.11
dificabo tabernaculum Dauid, quod dé-
cidit, & diruta eius reædificabo, & erigã
illud: [17] vt requirant cæteri hominum
Dominum, & omnes gentes super quas
inuocatum est nomen meum, dicit Do- D
minus [d] faciens hæc. [18] [e] Notum à secu-
lo est Domino opus suum. [19] Propter
quod ego iudico, [f] non inquietari eos qui
ex Gentibus conuertuntur ad Deum,
[20] sed scribere ad eos vt abstineant se à Infr. 15.c.29 21.c.25
[g] contaminationibus simulachrorum, &
[h] fornicatione, & [i] suffocatis, & sanguine.
[21] [k] Moyses enim à temporibus antiquis
habet in singulis ciuitatibus qui eũ præ-
dicent in synagogis, vbi per omne sab-
bathum legitur. [22] Tunc placuit Apo-
stolis

a *Quanta Deus fecisset signa & prodigia in Gentibus per eos.*] Affirmabant & docebant doctrinam ipsorum, in qua nulla de circuncisione & ceremoniali lege præceptio erat, approbatam fuisse à Deo, contestante signis & prodigiis, & Spiritus sancti distributionibus inter Gentes. cuius rei exemplum nullum docere poterant aut statuere illi qui cum Euangelio circuncisionem etiam tanquam necessariam prædicabant.

b *Respondit Iacobus*] Ierosolymitanus episcopus.

c *Nomini suo*] sanctificando.

d *Faciens hæc.*] cuius consilium certissimum est, & hominum ingenio mutari non licet aut iudicio, ille voluit Iudæos in circuncisione primùm, deinde Gentes in præputio vocare.

e *Notum à seculo est.*] Tametsi nunc nobis declarata sit voluntas Dei erga vtriusque populi vocationem, tamen ipsi id quod faciendum erat notissimũ semper & certissimum fuit: hoc enim prçterquam quod diuinæ naturæ postulat ratio atque probat, ipse etiam Deus per vates suos, vti ostendimus, iam ante multos annos significauit.

f *Non inquietari.*] non turbari & distrahi ab illa via, per quam vocati sunt à Deo.

g *Contaminationibus simulachrorum.*] ab idolothytis, & omni communione sacrificiorum Gentilium.

h *Fornicatione.*] Omni genere impudicitiæ & illiciti concubitus. nam hæc etiam in præceptis filiorum Noë, quæ communia fuerant omnibus Gẽtibus, continebantur.

i *Suffocatis, & sanguine.*] Etiam in præceptis filiorum Noë duo erant hæc ceremoniales obseruationes non sine significatione magna, quæ interim per Christianos ex Gentibus factos obseruanda commendabant Apostoli, donec ipsa veritas Christi manifestè omnibus elucesceret. Itaque ad tempus hæc cõmendata sunt, ne omnino Christiani ex Iudæis abalienarentur à Gentilibus, & vt auferretur Iudæis ansa calumniandi Christianam disciplinam, dicentibus ab ipsa non excipi etiam ceremonialia omnibus olim Gentibus singulari cum significatione tradita.

k *Moyses enim.*] Nobis nunc iniũctum est munus enuntiandi ac declarandi mundo nomen quod Deus sanctificari sibi voluit per Iesum Christum, cuius discipulos nos profitemur. Hoc nobis studium vnicum oportet esse, vocare populos ad Dei cognitionem, sub Iesu Christi disciplina & Euangelio. hoc est nouum opus à Deo nobis iniunctum: namque vocare eos ad cognitionem Dei sub doctrina Mosis, nec nouum nec nostrum est: illa schola iam est antiqua; habet suos ministros & professores, relinquamus illis suum munus; curemus nostrum, ne misceamus veterem rem cum noua adeò distincta: alij de figuræ obseruatione satis multi sunt qui agãt atque de vmbra; nos agemus de figurato ac luce ipsa. si vtrũque permiscebimus tanquam necessarium, turbabimus profectò. sit ergo distinctio vt rerum, sic etiam ministeriorum & argumentorum.

stolis & senioribus cum omni ecclesia,
[a]eligere viros ex eis, & mittere Antio-
chîam cum Paulo & Barnaba, Iudam,
qui cognominabatur Barsabas, & Silam
viros primos in fratribus, 23 scribentes
per manus eorum*. APOSTOLI & se-
niores, fratres, his qui sunt Antiochíę &
Syriæ & Ciliciæ fratribus ex Gentibus,
salutem. 24 Quoniam audiuimus, quia
quidam ex nobis exeuntes, turbauerunt
vos verbis, euertentes animas vestras,
quibus non mādauimus: 25 placuit no-
bis collectis in vnum, eligere viros, &
mittere ad vos cum charissimis nostris
E Barnaba & Paulo, 26 hominibus [b] qui
tradiderūt animas suas pro nomine Do-
mini nostri Iesu Christi. 27 Misimus
ergo Iudam & Silam, [c]qui & ipsi vobis
verbis referent eadē. 28 Visum est enim
Spiritui sancto & nobis, nihil vltrà im-
ponere vobis oneris quàm hæc necessa-
ria: 29 vt abstineatis vos ab immolatis
simulachrorum, & sanguine, & suffoca-
to, & fornicatione, à quibus custodien-
tes vos, bene agetis. Valete. 30 Illi ergo
dimissi descenderunt Antiochîam: & cō-
gregata multitudine tradiderunt episto-
lam. 31 Quam cùm legissent, [d]gauisi
F sunt super consolatione: 32 Iudas autem
& Silas, & ipsi cùm essent prophetę, [e]ver-
bo plurimo consolati sunt fratres, & [f]con
firmauerunt. 33 Facto autē ibi aliquāto
tempore,

* epistolam continētem hæc 4 MS.
* hæc G.
* hoc modo 2.

Sup. 15. d. 20
Inf. 21. e. 25

a *Eligere viros.*] qui quod controuersiæ illius quæ apud vos orta est participes non fuerunt, sententiā nostrā integerrimè & sine vlla exceptionis causa exponent ac testabuntur.

b *Qui tradiderunt animas suas.*] Quorum officium integerrimum esse ex eo cognosci etiā possit, quòd ipsi sua non quærant; neque suæ commoditati; sed Domini Iesu nomini declarando studeant, propter quod sese omni incommodo ac difficultati, atque adeò mortis periculo exposuerunt, nihil huiusmodi passuri, si vel suas agerent res, vel non vestras, sed Iudæorum. Nam pro Mosis lege laborantibus, nullum à Iudæis periculum imminet, à Gētibus rarum & exiguum. namque Mosis legi locus est apud omnes Gentes, vbi synagogæ constitutæ sunt, & certi dies quibus illius doctrina colitur & explicatur. Igitur hæc ratio satis idonea est ad horum virorum munus & officium probandum.

c *Qui & ipsi vobis verbis referent eadem.*] quæ in literis his signatis continentur, eritque vobis certum & constans concilij nostri decretum, literarum atque nuntiorum testimonio eiusdem argumenti ac sententiæ.

d *Gauisi sunt super consolatione.*] consolatione accepta ex illa perturbatione, in quam inciderant propter metum obligationis ad circuncisionem atque legē, atq; securis iam animis propter responsum à Spiritu sancto relatū gauisi sunt.

e *Verbo plurimo.*] abundanti sermone & mysteriis à Spiritu sancto acceptis & & explicatis, plenè adhortabantur fratres ad constantiam in fide Euangelij.

f *Et confirmauerunt.*] virtute Spiritus sancti multis cōmunicata, illorum sermonem audientibus.

tempore, [g] dimissi sunt cum pace à fratri-
bus ad eos qui miserant illos. [34] [h] Visum
est autem Silæ ibi remanere: [•] Iudas au- [•7] Ms.o.L
tem solus abiit [*]: [35] Paulus autem & [*] Ierusalem o. non, est q paulo- sas habent ver- ba, hunc tamen diligenter in multis manuscriptis
Barnabas demorabantur Antiochiæ, do-
centes, & euangelizantes cum aliis plu-
ribus verbum Domini. [36] Post aliquot
autem dies, dixit ad Barnabam Paulus, G
Reuertentes visitemus fratres per vni-
uersas ciuitates, in quibus prædicauimus
verbum Domini, quomodo se habeant.
[37] Barnabas autem volebat secum assu-
mere & Iohannem, qui cognominaba-
tur Marcus. [38] [i] Paulus autem rogabat
eum, (vt qui discessisset ab eis de Pam-
phylia, & non isset cum eis in opus [*]) non [*] quò missi fuerāt MS
debere recipi. [39] Facta est autem [k] dis-
sensio, ita vt discederent abinuicem, &
Barnabas quidem assumpto Marco na-
uigaret Cyprum: [40] Paulus verò electo
Sila profectus est, traditus gratiæ Dei à
fratribus. [41] Perambulabat autem Sy-
riam & Ciliciam, [l] confirmans ecclesias:
[•] præcipiens custodire [m] præcepta Apo- [•] 4 MS. 6.h.
stolorum & seniorum.

CAP. XVI.

PEruênit autem in Derben & Lystram. A
[a] Et ecce, discipulus quidam erat ibi
nomine Timótheus, filius mulieris [b] vi- [b] cuiusdam Iudææ, MS.
duæ fidelis, patre Gentili. [2] Huic testi- R.G.L.
monium bonum reddebant qui in Ly-
stris erant & Iconio fratres. [3] Hunc vo-
luit

g *Dimissi sunt cum pace.*] cum salutatione & bona venia totius ecclesiæ.

h *Visum est autem Silæ.*] Postquā iam dimissi fuerant & valedixerant Ecclesiæ, extiterunt certæ causæ quibus adductus Silas hærere ibi diutius constituit.

i *Paulus autem rogabat.*] Intercedebat sententiæ atque voluntati Barnabæ, vterque ex studio ac bono zelo contendebat: Paulus vt doceret Euangelij annuntiādis prouinciam semel susceptam non debere deseri, quāuis magno proposito periculo etiam ipsis Apostolis & doctoribus nedum comitibus, quibus minus curæ atque periculi esset. Barnabas verò ignoscendi studio agebatur, intelligens debere recipi eum qui semel recusarit laborem aut refugerit, vbi compertum esset illum præteriti consilij pœnitere, iam vtiliorem deinceps futurum & confirmatiorem, vtpote deliberato animo rursus redeuntem. Vtriusque Apostoli consilium & studium honestum fuit. & neutrum improbandum, quamobrem vterque suum tueri potuit absque vllo peccato aut vitio, & vtriusque actio ipsi Marco vtilis fuit, Pauli, vt deinceps caueret ab eiusmodi desertione, quam grauissimam Apostolo illi visam & iudicatam cognouerat: Barnabæ, vt studiosius officium deinde faceret, obligatus beneficio illius Apostoli, qui vt ipsius vtilitati cōsuleret, à Paulo potius discedere passus sit, quàm ipsum deserere, atque in mœrorem maximum protrudere.

k *Dissensio.*] Non animorum aut studiorum, sed sententiæ illius, an vnà ducendus esset Marcus, an relinquendus. Hæc dissensio etiā acerba propter studium officij vtriusque non solùm sine peccato fuit, sed à Spiritu sancto probata fuisse nobis videtur, qui ex illa diuisione vtrique Apostolo seorsum tātum muneris & officij commisit, quātum ambo simul subituri erant; & alterum in alias regiones legauit.

l *Confirmans Ecclesias.*] verbo & virtute Spiritus sancti.

m *Præcepta Apostolorum & seniorum.*] qualia ex Ierosolymitano concilio ad fratres ex Gentibus conuersos missa fuerant.

CAP. XVI.

a *Et ecce discipulus.*] Exemplum animaduersione & obseruatione dignum indicat vox *Ecce*.

luit Paulus secum proficisci: & assumens
[a]circuncîdit eum propter Iudęos qui erãt
in illis locis. Sciebant enim omnes quòd
pater eius erat Gentilis. 4 Cùm autem
pertransirent ciuitates, tradebant eis cu-
stodire [b]dogmata, quæ erant decreta ab
Apostolis & senioribus qui erant Ieroso-
lymis. 5 Et ecclesiæ quidem [c]confirma-
bantur fide, [d]& abundabãt numero quo-
tidie. 6 Transeuntes autem Phrygiam
& Galatiæ regionem, vetati sunt à Spi-
Dei ms. s. ritu sancto loqui verbum * in Asia.
7 Cùm venissent autem in Mysiam, ten-
B tabant ire in Bithyniam: & non permisit
eos Spiritus Iesu. 8 Cùm autem per-
transissent Mysiam, descẽderunt [e]Troa-
dem: 9 & visio per noctem Paulo ostẽ-
sa est: Vir Macedo quidam erat stans &
deprecans eum, & dicens, Transiens in
Macedoniam, adiuua nos. 10 Vt autem
visum vidit, statim quæsiuimus profi-
cisci in Macedoniam, certi facti quòd
vocasset nos Deus euangelizare eis.
11 Nauigantes autẽ à Troade, recto cur-
su venimus Samothraciam, & sequenti
die [f]Neapolim: 12 & inde Philippos:
quæ est prima partis Macedoniæ ciuitas
colonia. Eramus autem in hac vrbe die-
conferentes. bus aliquot, [g]consistentes. 13 Die au-
tem sabbathorũ egressi sumus foras por
C tam iuxta flumen, vbi [h]videbatur oratio
esse: & sedentes [i]loquebamur mulieribus

a *Circuncîdit eum.*] Illustre exemplum & prudens offendiculi vitandi causa, quod Iudæos abalienare posset à consuetudine atque doctrina Pauli, videntes illum administro vium Gentili. Ita qui ex Spiritu sancto priùs & ex concilio etiam cognouerat circũcisionem inutilem esse, atque adeò iam plusquã otiosam, tamen ipse discipulum circuncîdit, vt Iudæos lucrifaciat. Temporum rationes obseruare prudentiæ Spiritus sancti est.

b *Dogmata*] illa pertinentia ad septem præcepta filiorum Noë. in Ierosolymitano concilio exposita ac descripta, ad omnium discipulorum qui ex Gentibus conuerterentur, disciplinam.

c *Confirmabantur fide.* fid quę reuelãda erat, arcana fide quam Spiritus sanctus in cordibus credentium & obedientium efficit.

d *Et abundabant numero.*] Indies augebantur aliæ Ecclesiæ in aliis locis, & in iisdẽ Ecclesiis fiebat accessio animarũ.

e *Troadem.*] Maritimam vrbem aliàs Antigoniam & Alexandriam dictam; cuius meminit Plinius, & frequenter Galenus.

f *Neapolim.*] Philippis proximam, in Thraciæ ac Macedoniæ confinio.

g *Consistentes.*] commorati.

h *Videbatur oratio esse.*] Ipse loci aspectus indicabat conuentum ad preces illic celebrari.

i *Loquebamur*] verbum vitæ æternæ mulieribus, quæ vt fieri solet viros pręcesserant in illum conuentum.

quæ conuenerant. [14] Et quædam mu-
lier nomine [a] Lydia, purpuraria ciuitatis
Thyatirenorum, colens Deum, [b] audi-
uit: cuius Dominus aperuit cor intende-
re his quæ dicebantur à Paulo. [15] Cùm
autem baptizata esset, & domus eius, de-
precata est, dicens, Si iudicastis me fide-
lem Domino esse, introite in domum
meam, & manete. Et coëgit nos. [16] Fa-
ctum est autem euntibus nobis ad ora-
tionem, [c] puellam quandam habentem
spiritum pythônem obuiare nobis, quæ
quæstum magnum præstabat dominis
suis [d] diuinãdo. [17] [e] Hæc subsecuta Pau-
lum & nos, clamabat dicens, Isti homi-
nes, serui Dei excelsi sunt, qui annun-
tiant vobis viam salutis. [18] Hoc autem
faciebat multis diebus. Dolens autem
Paulus, & conuersus, spiritui dixit, Præ-
cipio tibi in nomine Iesu Christi exire D
ab ea. Et exiit eadem hora. [19] Videntes
autem domini eius quia exiuit spes quę-
stus eorum, apprehendentes Paulum &
Silam, perduxerunt in forum ad princi-
pes: [20] & offerentes eos magistratibus,
dixerunt, Hi homines [f] conturbant ciui-
tatem nostram, cùm sint Iudæi: [21] &
annuntiant morem quem non licet no-
bis suscipere, neque facere, cùm simus
Romani. [22] Et cucurrit plebs aduersus
eos: & magistratus scissis tunicis * eorũ, * Scissis
iusserunt eos virgis cædi. [23] Et cùm
multas

a *Lydia purpuraria.*] purpuræ vẽditrix, quæ eò negotij sui causa venerat ex Thyatira vrbe; & pia erat, Deumque Israelitarum colebat: ideoque conueniebat cum aliis in domum illam orationis.

b *Audiuit*] Pauli sermonem libenter & attentè, cum magna auiditate cognoscendi illius verbi mysterium in suam salutem. Hoc studium probans Deus, mulieris cor aperuit, vt totam illam humanæ salutis rationem rectè caperet, hoc est, Christum crucifixum, Iudæis scandalum, Gentibus stultitiã.

c *Puellam.*] ancillam. *Spiritum pythonem.*] spiritum malum interrogationũ, vel sortilegij, vt vocant.

d *Diuinando.*] de furtis, de rebus amissis, de absentium actis & factis, atque eiusmodi rebus quæ vulgus ab huiusmodi sagis & diuinis petere solet.

e *Hæc subsecuta Paulum.*] Puella cognouerat per spiritum pythonem Pauli & sociorum ministerium, auctoritatem & virtutem: atque ipsa quidem suo iudicio illos commendabat, quanquam inuito spiritu illo malo. ideo sequebatur Apostolos.

f *Conturbant ciuitatem nostram.*] legum studium prætexentes, illi suas res agebant & vrgebant.

2. Co.11.f.25 1. The.2.a.2 Phil.1.c.13 d.29

multas plagas eis imposuissent, miserunt
eos in carcerẽ, pręcipientes custodi vt di-
ligenter custodiret eos. 24 Qui a cùm tale
E præceptum accepisset, misit eos in inte-
riorem carcerem, & pedes eorum strin-
xit ligno. 25 Media autem nocte, Pau-
lus & Silas b orantes, laudabant Deum.
c Et audiebant eos qui in custodia erant.
26 Subitò verò terręmotus factus est ma-
gnus, ita vt mouerentur fundamẽta car-
ceris. Et statim d aperta sunt omnia ostia:
& vniuersorum vincula soluta sunt.
27 Expergefactus autem custos carceris,
& videns ianuas apertas carceris, euagi-
nato gladio volebat se interficere, æsti-
mans fugisse vinctos. 28 e Clamauit au-
tem Paulus voce magna, dicens, Nihil
tibi malefeceris: vniuersi enim hîc su-
mus. 29 Petitoque lumine introgressus
est: & tremefactus prócidit Paulo & Si-
læ ad pedes: 30 & producens eos foras,
ait, Domini, quid me oportet facere vt
saluus fiam? 31 At illi dixerunt, Crede
in Dominum Iesum: & saluus eris tu, &
F domus tua. 32 Et locuti sunt ei verbum
Domini cum omnibus qui erant in do-
mo eius. 33 Et tollens eos in illa hora
noctis, lauit plagas eorum: & baptizatus
est ipse, & omnis domus eius continuò.
34 Cúmque perduxisset eos in domum
suam, apposuit eis mensam, f & lætatus
est cum omni domo sua credens Deo.

a *Cùm tale præceptum accepisset.*] Intelligens maiorem custodiam illis adhibere oportere, aliàs ipse illorum vicem subiturus, atque adeò ratus eos vel virtute propria, vel gratia aliqua valere exolui, nisi accuratissimè custodiri contingeret loco exquisito conclusos; intimo, inquam, arctius constrinxit, ligno numella à Latinis dicto. Germanis Block.

b *Orantes.*] Precari Deum vt Euangelij virtus abundè cõmunicaretur omnibus, Christusque annuntiaretur: laudabant cantico pio Deum, qui eos dignos fecerat pro nomine Iesu contumeliam pati.

c *Et audiebant eos.*] intelligebantq; laudum argumentum.

d *Aperta sunt omnia ostia.*] magna significatione salutis & liberationis à Deo allatæ terris & gentibus.

e *Clamauit autem Paulus.*] qui quanquam in obscuro carceris esset, tamen quid ageret custos cognoscebat.

f *Et lætatus est cum omni domo sua, credens Deo.*] lætitia illa quam Spiritus sanctus efficit in animis hominum, comperitis illius fidei quę reuelanda erat.

35 Et cùm dies factus esset, miserunt ma-
gistratus lictores, dicentes, Dimitte ho-
mines illos. 36 Nuntiauit autem custos
carceris verba hæc Paulo: Quia miserũt
magistratus vt dimittamini. nunc igitur
exeuntes, ite in pace. 37 Paulus autem
dixit eis, Cæsos nos publicè, indemna-
tos, homines Romanos miserunt in car-
cerem, & nunc occultè nos eiiciũt? Non G
ita: sed veniant, & [g] ipsi nos eiiciant.
38 Nuntiauerunt autem magistratibus
lictores verba hæc. Timuerúntque audi-
to quòd Romani essent: 39 & venientes
[h] deprecati sunt eos, & educentes roga-
bant [i] vt egrederentur de vrbe. 40 Exeũ-
tes autem de carcere, introierunt ad Ly-
diam: & visis fratribus, [k] consolati sunt
eos, & profecti sunt.

CAP. XVII.

CVm autem perambulassent Amphi- A
polim & Apolloniam, venerũt Thes-
salonicam, vbi erat synagoga Iudæorũ.
2 [a] Secundum consuetudinem autẽ Pau-
lus introiuit ad eos, & per sabbatha tria
[b] disserebat eis de scripturis, 3 adaperiẽs
& insinuans quia Christũ oportuit pati,
& resurgere à mortuis: & quia hic est Ie-
sus Christus, quem ego annuntio vobis.
4 Et quidam ex eis crediderunt, & adiũ-
cti sunt Paulo & Silæ, [c] & de colentibus
Gentilibus multitudo magna, & mulie-
res nobiles non paucę. 5 [d] Zelantes autẽ
Iudæi,

g *Ipsi nos eiiciant.*] Non ambitiosè aut gloriosè hoc Paulus dicebat, sed vt causam suam, hoc est, Christi Euangeliũ, propter quod cæsi erant, honestissimã populo ipsius magistratus officio probaret: atque ita Christus enuntiaretur siue per honorem, siue per ignominiã, vt ipse aliàs docet.

h *Deprecati sunt eos.*] veniam petierũt iudicij in illos exerciti propter subitum populi tumultum.

i *Vt egrederentur de vrbe.*] prospicientes nimirum ne concitatus, vt pridie, populus, impetum in illos faceret.

k *Consolati sunt eos.*] exhortati sunt ad perseuerantiam in fide & Christiana religione.

CAP. XVII.

a *Secundum consuetudinem.*] vt semper consueuerat Paulus adire Iudæorum synagogas.

b *Disserebat eis de scripturis.*] Quoniam Iudæi illi studiosi erant scripturarum sanctarum, Paulus ex ipsis scripturarũ locis adductis & explicatis, docebat illos diuini consilij de humana salute rationem, proponens illis Christũ esse mittendum procuratorem & auctorẽ salutis publicæ secundùm scripturas: hoc negotium esse efficiendum morte ac resurrectione ipsius Christi. Hæc erat hypothesis disputationis, quæ ex scripturarum sententiis ac verbis exponebatur & confirmabatur. Thesis verò illa, verum Christum esse Iesum, quem ipse testis & Apostolus annuntiaret, cuius mors omnibus & resurrectio multis testibus nota esset, virtus & efficacia ab ipso eodem Apostolo assereretur suo ipsius experimẽto & multorum aliorum, tam ex Iudæis quàm ex Gentibus: deinde etiã signis, portentis ac miraculis, cæterisque omnibus documentis quę in scripturis cõtinerentur.

c *Et de colentibus Gentilibus.*] De Gentilibus qui pio animo affecti erant in Deum, Iudæorũque legem probabant, & scripturas libenter audiebant.

d *Zelantes autem Iudæi*] contumaces, qui Iesu odio sacrorum librorum oracula à Paulo exposita reiiciebant.

B Iudæi, aſſumentes quæ [a] de vulgo viros
quoſdam malos, & turba facta, concitauerunt ciuitatem: & aſſiſtentes domui Iáſonis, quærebant eos [b] producere in populum.
[6] Et cùm non inueniſſent eos,
trahebant Iáſonem & quoſdam fratres
ad principes ciuitatis, clamantes, Quoniam hi qui [c] "orbem concitant, & huc
venerunt,
[7] quos ſuſcepit Iaſon, [d] & hi
omnes contra decreta Cæſaris faciunt,
regem alium dicentes eſſe, Ieſum.
[8] Concitauerunt autem plebem, & principes ciuitatis audientes hæc.
[9] Et [e] accepta ſatisfactione à Iáſone & à cæteris, di-
C miſerunt eos.
[10] Fratres verò confeſtim
per noctem dimiſerunt Paulum & Silam
in Berœam. Qui cùm veniſſent, in ſynagogam Iudæorum introierunt.
[11] (Hi
autem erant [f] nobiliores eorum qui ſunt
Theſſalonicæ, qui [g] ſuſceperunt verbum
cum omni auiditate, quotidie ſcrutantes
ſcripturas, ſi hæc ita ſe haberent.
[12] [h] Et
multi quidem crediderunt ex eis, & mulierum Gentilium [i] honeſtarum, & "viri
non pauci.)
[13] Cùm autem cognouiſſent in Theſſalonica Iudæi, quia & Berœæ prædicatum eſt à Paulo verbũ Dei,
venerunt & illuc, commouentes & [k] turbantes multitudinem.
[14] Statímque
tunc Paulum dimiſerunt fratres, vt iret
[l] vſque ad mare: Silas autem & Timótheus remanſerunt ibi.
[15] Qui autem

" vrbem o.

" virorum Mt.a.c.

a *De vulgo.*] ex compitis & foris tumultuoſos & inſolentes, habiles ad mouendas turbas, plebemque cogendæ ſuis orationibus, actionibus & geſtibus.

b *Producere in populum.*] Tumultuaria & popularis furoris inſolentia lapidandos ac dilaniandos.

c *Orbem concitant.*] nouas res moliũtur, & ſtatum rerum euertere tentant.

d *Et hi omnes.*] Coniurationis crimen multitudinis delatione confirmare ſtudebant accuſatores hi.

e *Accepta ſatisfactione.*] Apologia & defenſione probata.

f *Nobiliores*] familiis, atque moribus & ingenio elegantiores quàm Theſſalonicenſes Iudæi.

g *Suſceperunt verbum cum omni auiditate.*] libentes audierunt rationem illam rerum à Paulo prædicatarum; atque animo tranquillo, ſedato, & veri cognoſcendi cupido, diligenter conferebant ſcripturas, an Prophetarum oracula cũ his quæ Paulus proponebat & docebat, conſentirent.

h *Et multi quidem crediderunt.*] ſecundùm potentiam virtutis Dei.

i *Honeſtarum.*] celebrium.

k *Turbantes multitudinem.*] plebem & vulgus facilè mobile ad turbas ſeditioſorum & inſolentium ſermonibus & actionibus.

l *Vſque ad mare.*] vt ſimularet ſe nauiculam cõſcendere, indè abiturum, quò Theſſalonicenſes ipſum perſequi deſinerent. hoc Berœenſes animo magis eripiendi Paulum ab illorum inſania, quàm metu fecerunt, quippe qui ſecũ retinuerint duos Pauli ſocios eiuſdem doctrinæ miniſtros, atque doctrinam ipſam conſeruare ſtuduerunt: deinde officium fecere bonorum virorũ, conſtitutis viris, qui Paulum Athenas vſque longo itinere deducerent.

deducebant Paulum, perduxerunt eum D
vsque ad Athenas, & accepto mandato
ab eo ad Silam & Timótheum, vt quam
celeriter venirēt ad illum: profecti sunt.
16 Paulus autem cùm Athenis eos expe-
ctaret, [a] incitabatur spiritus eius in ipso,
videns idololatriæ deditam ciuitátem.
17 Disputabat igitur in synagoga [b] cum
Iudæis, & colētibus, & in foro, per om-
nes dies ad eos qui [h] aderant [i]. 18 Quidā [i]
autem [c] Epicurei & Stoici philosophi dis-
serebant cum eo: & quidam dicebant,
Quid vult [d] [h] seminator verborum [i] hic,
dicere? Alij verò, [e] Nouorum dæmonio-
rum videtur annuntiator esse. quia Ie-
sum & resurrectionem annuntiabat eis.
19 Et apprehensum eum, [f] ad Areópagum E
duxerunt, dicentes: Possumus scire quæ
est hæc noua, quæ à te dicitur, doctrina?
20 noua enim quædā infers auribus no-
stris. Volumus ergo scire quidnam ve-
lint hæc esse. 21 (Athenienses autem
omnes, & aduenę hospites, ad nihil aliud
vacabant, nisi aut dicere, aut audire ali-
quid noui.) 22 Stans autem Paulus in
medio Areópagi, ait, Viri Athenienses,
per omnia [g] quasi [h] superstitiosos [i] vos
video.

[i] adierāt. [i] audierāt.

[i] seminantibus MS.G.C.

[i] superstitiosiores à MS.G.C.

a *Incitabatur spiritus eius.*] exacerbabatur vehementer, videns ciuitatem, quæ scientiæ ac sapientiæ facultatem magnam profiteretur, plenam erroribus & insaniis, & opinionib⁹ de varia deorum natura, qui illic variis nominibus per omnes vias & plateas consecrati colebantur.

b *Cum Iudæis, & colentibus*] Gentilibus, sacrarum literarum doctrinæ deditis, & ad Iudæorum religionem accedentibus, quanquam incircuncisis. Cum vtrisque disputabat ex scripturis, in foro verò ex rationibus sapientię ac sciētiæ humanæ, quam illi maximi faciebant; melius tamen ac prudentius deductis, quàm cæteri Philosophi deducere solerent.

c *Epicurei & Stoici.*] Duæ sectæ religionis Christianæ veritati omnino cōtrariæ, & secum ex diametro pugnantes: altera enim omnia casu, altera verò necessitate omnia definit.

d *Seminator verborum.*] Ita dicebatur, quòd varias res differeret, non ex arte & eloquentia Attica, sed simplici sermone, magnaque libertate omnium hominum sententias vanas refelleret, opiniones recenseret, & placita improbaret. deinque cum omnibus verba sermonesque consereret, hoc nomine otiosum & nugatorem significare volebant.

e *Nouorum dæmoniorum.*] Non dixit, *deorum*, sed *dæmoniorum*; habita ratione ad mysterium Iesu in hominum animos veniente, quē euangelizabat Paulus; & ad resurrectionem corporalem & spiritualem. Nam philosophi Græci, alia de dæmonibus, alia de diis tradiderant, ac dæmones bonos & malos distinxerant. hinc autem illud celebratum dæmonium Socratis.

f *Ad Areópagum.*] Martis curiam Latini vocant: locus erat iudicij, in quo de grauibus criminib⁹ cognoscebatur, ex quibus vnum impietas erat: raptus est igitur Paulus ad iudicium illud, tāquam religionis perturbator, nouorūque deorum inuector, quod capitale apud Athenienses erat. raptus est autem impetu quodam populari, nullis accusatoribus constitutis; sed tanquam ex suspicione criminis, vt ipse de se rationem redderet: non enim constabat adhuc illius ratio ad causam constituēdam aduersus ipsum, vt videre est ex variis sententiis & opinionibus populi. Ita Spiritus sanctus rem disposuit, vt liberius audiretur Paulus testimonium redditurus de Christo coram populis, & gentibus & principibus.

g *Quasi superstitiosiores.*] Video vos præter cæteros Græcos in diis colendis & inquirendis deorum naturis ni-
mis studiosos; idque probandum est, dummodò veritatem, quam inquirere & cognoscere imprimis oportet,
amplectamini. & quoniam res ipsa ingeniumque vestrum & studium fores mihi aperit ad exponendū vobis rem
nouā simul & antiquam vobis: antiquam, vtpote quam apud vos constare video; nouam, quippe cuius cogni-
tione & certa ratione caretis. Intelligetis igitur me non nouos deos afferre vobis, verùm de Deo à vobis culto,
nouam & certam rationem reddere.

video. [23] Prætericns enim & videns ſi-
mulachra veſtra, inueni & aram in qua
ſcriptum erat, IGNOTO DEO. Quod
ergo ignorantes colitis, hoc ego annun-
Gen.1.a.1 tio vobis. [24] Deus qui fecit mundum
F & omnia quæ in eo ſunt, hic cæli & ter-
Sup.7.f.48 ræ cùm ſit Dominus, non in manufa-
ctis templis habitat, [25] nec manibus hu-
manis colitur, indigens aliquo, cùm ipſe
det omnibus vitam & inſpirationem, &
omnia: [26] fecítque [a] ex vno omne genus
hominum, inhabitare ſuper vniuerſam
faciem terræ, definiens ſtatuta tempora
& terminos habitationis eorũ, [27] quæ-
3 Re.8.e.c. rere Deum ſi fortè attrectent eum aut
inueniant, quamuis non longè ſit ab v-
noquoque noſtrûm. [28] In ipſo enim vi-
uimus, & mouemur & ſumus, ſicut &
Aratus. quidam veſtrorum poëtarum dixerunt,
Ipſius enim & genus ſumus. [29] [b] Genus
Eſa.40.d.18 ergo cùm ſimus Dei, non debemus eſti-
mare auro aut argento, aut lapidi, ſcul-
G pturæ artis & cogitationis hominis, Di-
uinum eſſe ſimile. [30] Et [c] tempora quidẽ
huius ignorantiæ deſpiciens Deus, nunc
annuntiat hominibus, vt omnes vbique
pœnitentiam agant, [31] eò quòd ſtatuit
diem in quo iudicaturus eſt orbem in
æquitate,

a *Ex vno.*] ſanguine ad Noë atque tẽpora poſt diluuium, quod Græcis non erat ignotum, reſerimus hanc orationem, *omne genus hominum*, quamuis nationibus variis ac regionibus diſiuncti, tamen ab vno Noë ortum duxere, atque poſt diluuium miſſi ſunt & diuiſi in regiones quas habitarent, certis limitibus diſtincti, & certis terminis cohibiti: neque enim in immenſum extenditur terra. Ita alij cum aliis communicantes & conferentes, poterant originis ſuæ notitiam & communionem conſeruare. Deinde etiam cùm vterẽtur certis temporum conſtitutionibus ad communem omniũ vtilitatem, poterant cognoſcere auctorẽ illum vnicũ, qui hæc ipſis adeò conſtãter pręberet, atq; hoc modo & ſuam dignitatẽ concordia ſumma tueri debuerunt, & ipſum maximum ſui generis auctorem beneficentiſſimum quærere atque inuenire, illi tanquam patri omnium inhærere ſtudentes, maximè cùm ipſe adeò prope ſit, vt inueniri à quærentibus facilè poſſit, quippe qui vltrò ſeſe collatis in omnes beneficiis inſinuet.

b *Genus ergo cùm ſimus Dei.*] ex veritate à veſtris poëtis decantata, atque cõſenſu omnium comprobata, intelligere & cognoſcere debemus diuinam naturã longiſſimè remotam eſſe à materia atque ab imperfectione iſtarum rerum & artium, quæ nobiſcum comparatæ nihil ferè eſſe videntur; aut ſi quid formæ habent, id ab hominibus acceperunt, non ſecundùm naturam hominum, ſed ſecundum cogitationem & artem à naturæ perfectione infinito ferè interuallo diſtantem.

c *Tempora quidem huius ignorantiæ deſpiciens Deus.*] Prætermittens propter ſuã clementiam præterita tempora ignorationis huius criminoſæ idolomaniæ, ob quam iuſtè poterat Gentes omnes damnare, cæcitatique ſuæ permittere adeò ſtudioſè affectatæ. ſumma illa & immenſa ſua miſericordia ac beneficẽtia voluit hoc tempore lumen veritatis vltrò offerre Gentibus ab eo abalienatiſſimis, quas nunc iam vocat ad veritatis agnitionem & ad lumen ſuum, ad ipſorum ſalutem ac deificationem: idque facit per virum miſſum à ſe, vt homines veritatem doceret eam quæ de diuina natura, atque eam etiam quæ de humana natura eſt; ille enim vtriuſque naturæ ſeorſum & vtriuſque coniunctæ rationem exponere docereque poteſt efficaciſſimè & certiſſimè. hunc dedit doctorem huius doctrinæ; hunc eundem à mortuis ſuſcitatum ſtatuit perpetuum magiſtrum & certiſſimum auctorem huius veritatis: ita vt illo viuente & mortuo atque reſuſcitato fides facta ſit omnibus Gentibus veritatis huius, quam omnes cognoſcere amplectique debent. eundem conſtituit iudicem, cuius virtute & munere Deus certa ſibique conſtituta die iudicaturus eſt orbem æquiſſimè. Oportet igitur præteriti erroris pœnitere homines omnes, accepto hoc nuntio à Deo, & ſequi voluntatem admirandam beneficentiamque Dei, talem tantamque conditionem vltrò offerentis.

æquitate, in viro in quo ſtatuit, fidem
præbēs omnibus, ſuſcitans eū à mortuis.
32 Cùm audiſſent autem [d] reſurrectionē
mortuorum, quidā quidē[e] irridebant,
quidam verò dixerunt, [f] Audiemus te de
hoc iterum. 33 Sic Paulus exiuit de me-
dio eorum. 34 [g] Quidam verò viri ad-
hærentes ei, crediderunt: in quibus &
Dionyſius Areopagita, & mulier nomi-
ne Damaris, & alij cum eis.

CAP. XVIII.

POſt hęc egreſſus ab Athenis, venit Co- A
rinthum. 2 & inueniēs quendam Iu-
dæum, nomine Aquilam, Ponticum
genere, qui nuper venerat ab Italia, &
Priſcillam vxorem eius (eò quòd præce-
piſſet Claudius diſcedere omnes Iudæos
à Roma,) acceſſit ad eos. 3 [a] Et quia eiuſ-
dē erat artis, manebat apud eos, & ope-
rabatur (erāt autem ſcenofactoriæ artis.)
4 Et [b] diſputabat in ſynagoga per omne
ſabbathum, [*] interponens nomen Do-
mini Ieſu, ſuadebátq; Iudæis & Græcis.
5 [c] Cùm veniſſent autem de Macedonia
[d] Silas & Timótheus, inſtabat verbo Pau B
lus, teſtificans Iudæis eſſe Chriſtum, Ie-
ſum. 6 [d] Contradicentibus autem eis &
blaſphemantibus, excutiens veſtimenta
ſua, dixit ad eos, [e] Sanguis veſter ſuper
caput

[*] MS. B. C. I. minus vero probanda videntur illi MS. quæ totū hunc verſum tollūt.

d *Reſurrectionem mortuorum.*] quā nulla Philoſophię ratio excogitare potuit, nulla humanæ ſapientiæ perſpicacitas inuenire. neque, niſi à Deo expoſitam, cognoſcere; quanquam de animi immortalitate in illis Gentium tenebris nonnullæ ſcintillæ eluxerint.

e *Irridebant.*] eiuſmodi ingenia & iudicia, qualia vel Stoicorum vel Epicuræorum erant.

f *Audiemus te de hoc iterum.*] nouarum rerum audiendarum cupidi, & non nihil iam permoti & affecti ex priore aſſertionis atque expoſitionis parte, argumentum illud alterum, cuius nulla apud ipſos ratio aut mentio antea fuerat, dignum duxerunt cui commodum tempus aſſignarent ac darent; vtpote quod à principio altiùs repetum explicari debere intelligerent.

g *Quidam vero viri adhærentes ei.*] per fidem & pœnitentiam ab ipſo indictā & poſtulatam, ſuum nomen in illius diſciplinam profitentes, crediderūt ſecundùm potentiam virtutis Dei, per fidem quæ reuelanda fuerat; neque vllus ſexus aut ordo excluſus fuit ab illa vocatione.

CAP. XVIII.

a *Et quia eiuſdem erat artis.*] Occaſione communis artis diuertit Paulus ad Iudæum illum, vt ipſe labore ſuo ſibi victum pararet, & familiaritate quotidiani ſermonis hominem lucrifaceret Christo. Scenofactoria ars, conopęa, & tabernacula paſtoralia, & lectorum munimenta conficiūtur; artes huiuſmodi ad vſum vitæ inuentæ à ſanctis probatæ exercitæque fuêre.

b *Diſputabat.*] diſſerebat de ſalute hominum, quam per Meſſiam aſſerendā & efficiendam diuinæ ſcripturæ prædixerant atque docuerant, ea ſcripturarum loca citabat, & exponebat quæ ad hanc rem ſignificandam fuerant à Spiritu ſancto dictata. Itaque hypotheſim de Meſſia Meſſiæque officio ille apertè proponebat, exponebat & confirmabat, adeò vt eam rationem probaret ac ſuaderet Iudæis & Gentibus.

c *Cum veniſſent autem de Macedonia Silas & Timótheus.*] duo certi præſentesque teſtes veritatis Ieſu Chriſti, tunc ſeſe omnino aperuit Paulus, diuini Spiritus ardore incēſus, affirmabat frequēter & ſtudioſiſſimè Ieſum Nazarenum eſſe Meſſiam illum, de quo per præterita ſabbatha diſputatum fuerat.

d *Contradicentibus autem eis & blaſphemantibus.*] Contradictio in diſputatione, blaſphemia autem in maledicentia erat: vt enim Paulus Ieſum affirmabat Chriſtum eſſe, & virtutem efficientiamque illius miris laudibus prædicabat, ſic illi contrà & illum eſſe Chriſtum negabant, & maledicentiſſimis verbis illius nomē proſequebantur. Fuit hæc ſtudioſa ac deliberata repulſio.

e *Sanguis veſter.*] Culpa veſtra erit veſtrumque crimen omnino, quod Euangeliū à vobis repulſum ad Gentes trāſferatur, vnà cum donis & gratia Dei. Neque enim quicquā deſiderare

iam propter coosilium voluntatemque vestram quo minus regnum Dei accipiatis, sunt oracula diuina, accessere tempora, concordant etiam testimonia, exempla sunt apertissima. documenta à me facta, meoque periculo & sociorum meorum consensu confirmata, ita Deum prooiissis stetisse suis, & mioistros Dei officio suo fuisse functos constat. Ergo si reprobamini à Deo, vestra culpa est. ego iam officio meo erga vos satisfeci. sed à vobis reiectus ad Gentes conuertar ex præcepto Dei, qui salutem omnibus crediturіs & accepturis promisit.

caput vestrum: mundus ego, ex hoc ad
Gentes vadam. 7 Et migrans indè, in-
trauit in domum cuiusdam, nomine Titi
Iusti, [a] colentis Deum, cuius domus erat
C coniuncta synagogæ. 8 Crispus autem
archisynagogus credidit Domino, cum
omni domo sua: & multi Corinthiorum
audientes credebant, & baptizabantur.
9 Dixit autem Dominus nocte per visio-
nem Paulo, [b] Noli timere, sed loquere,
& ne taceas. 10 propter quod ego sum
tecum: & * nemo apponetur tibi vt no-
ceat te: quoniam populus est mihi mul-
tus in hac ciuitate. 11 Sedit autem * an-
num & sex menses, docens apud eos ver-
bum Dei. 12 Galliône autem [c] procon-
sule Achaiæ, insurrexerunt vno animo
Iudæi in Paulum, & adduxerunt eum ad
tribunal, 13 dicentes, [d] Quia contra le-
gem hic persuadet hominibus colere
Deum. 14 Incipiente autem Paulo [e] ape-
rire os, dixit Gallio ad Iudæos, Si qui-
D dem esset iniquum aliquid, aut facinus
pessimum, ô viri Iudæi, [f] rectè vos susti-
nerem. 15 Si verò quæstiones sunt [g] de
verbo & nominibus, & legis vestræ, vos
ipsi videritis: Iudex ego horum nolo esse.
16 Et minauit eos à tribunali. 17 [h] Ap-
prehendentes autem omnes Sosthenem

Gg prin-

* nullus nocere poterit tibi; MS. s.

* ibi MS. *quibus fauent cod. & s. addunt enim, in Corintho.*

a *Colentis Deum.*] qui quanquam Gentilis esset, tameo doctrinæ Iudæorum piè adhærebat; & salutem suã studiosè magis quàm Iudæi cupiebat. Proxima fuit parata Geotilis domus Apostolo è Iudæorum synagoga repulso.

b *Noli timere.*] vel tibi vel ministerij tui expeditioni: oamque tibi nemo nocebit. etsi à Iudæis repellaris, tamen à freqoenti Geotium populo qoi suam salutem cupiunt, ad quam per me vocabuntur & admittentur, exciperis.

c *Proconsule Achaiæ.*] totius Græciæ à Romanis per Achaios subiectæ. Pausanias.

d *Quia contra legem.*] Biceps accusatio. quòd Iudæos cùm sit, Iudæos contra ipsorum legem aliam religionis formã docet. item Geotes conatur auertere ab ipsorum religionibus, ad aliudque colendi genus traducere: quod oeque ipsarum Gentium lege neqoe oostra continetur.

e *Aperire os.*] parante iam Paulo in defensionem suam dicere, & Euangelium hac ratione exponere.

f *Rectè vos sustinerem.*] ioxta muneris officijque mei rationem vos exciperé.

g *De verbo, & nominibus, & legis vestræ.*] Iotellexerat iam Procõsul ea quæ Paulus doceret, noo esse aliena à Iudæorũ scripturis; verùm controuersiam esse in expositione scripturarum. Atqui Iudæorum scripturas & religionem apud Gentes doceri, maximè apud Græcos & Romanos, iam illo tempore licebat: sine vllo enim periculo aut crimine molti Gentiles Iudæorum synagogas frequentabant.

h *Apprehendentes autem omnes Sosthenẽ.*] Græci qui illic aderãt impetum io Sosthenem nouum Archisynagogum feceroot, iodignabuodi quòd virum saoctum honestissimè apud ipsos versatũ, & bonam doctrinam, pietatisque rectam institutionem professum, io crimen & calumniam raptum ab illis Iudæis viderent.

principem synagogæ, percutiebant eum
ante tribunal: & nihil eorum Gallióni
curæ erat. 18 Paulus verò cùm adhuc E
sustinuisset dies multos, fratribus vale-
faciens, nauigauit Syriam, (& cum eo
Priscilla & Aquila) a qui sibi totonderat *Num. 6. c. 18 Infr. 21. d. 24*
in Cenchris caput. habebat enim votum.
19 Deuenitque Ephesum, & illos ibi re-
liquit. b Ipse verò ingressus synagogam,
c disputabat cum Iudæis. 20 Rogátibus
autem eis, vt ampliori tempore mane-
ret*, non consensit, 21 sed valefaciens, & * apud eos R. G. S.
dicens, *Iterum reuertar ad vos Deo vo- * Oportet me solenné dié aduenientem facere Ierosolymis MS. G. S.
lente: profectus est ab Epheso. 22 d Et
descendens Cæsaréam, ascendit, & salu-
tauit ecclesiam, & descendit Antiochiã. F
23 Et facto ibi aliquanto tempore, profe-
ctus est, perambulans ex ordine Galati-
cam regionem & Phrygiam, confirmans
omnes discipulos. 24 e Iudæus autem
quidam, Apollo nomine, Alexandrinus
"genere", vir eloqués, deuênit Ephesum, * natione MS.
f potens in scripturis. 25 Hic erat g edo-
ctus viam Domini: & feruens spiritu lo-
quebatur, & docebat diligenter ea quæ
sunt Iesu, sciens tantùm baptisma Iohã-
nis. 26 Hic ergo cœpit fiducialiter agere G
in synagoga. Quem cùm audissent Pris-
cilla & Aquila, assumpserunt eum, &
diligentius exposuerunt ei viam "Domi-
ni". 27 Cùm autem vellet ire Achaiam,
exhortati fratres, scripserunt discipulis

a *Qui sibi totonderat.*] Paulus ipse votum religiosum abstinentiæ ad orationem faciens, totonderat caput, vouentium ritu: quæ ceremonia cùm media esset, poterat ipsi locũ aperire, & viam munire ad conuersandum cum Iudæis, minusque suspectum reddere.

b *Ipse verò.*] Cõtinuatio historiæ Pauli, absoluta narratione de comitibus Aquila & Priscilla.

c *Disputabat cum Iudæis.*] de interpretatione sacrarum scripturarum, de salute publica in scripturis promissa per Christum efficienda.

d *Et descendens.*] è naui in qua Epheso nauigauerat Cæsaream, Stratonis portum ab Herode constructum ad commoditatem nauigationis ex Asia aliisque locis in Palæstinam.

e *Iudæus autem.*] Post Pauli discessum venit ille qui nondum Christianus factus, neque studio religionis iam susceptæ; sed veritatis Christi ex disciplina aliorum compos factus, certissimã rationem per scripturas demonstraret atque defenderet.

f *Potens in scripturis.*] qui scripturarum argumenta & loca omnia & mente tenebat, & opportunè referebat.

g *Edoctus viam Domini.*] Catechizatus & informatus in veritate Iesu Christi, quippe cùm scripturarum sententiam & interpretationem probè teneret; intellexerat ex Christianis rationem virtutis & efficacitatis atque efficientiæ Iesu, quæ ratio scripturarum omnium scopus est. Eam rationem cùm ex catechismo cognouisset, amplexus est magno studio; quamobrem baptizatus erat aqua in pœnitentiam in remissionem peccatorum, & sperabat expectabatq; baptismũ illum Christian Spiritu sancto & igni, quem nondum obtinuerat. Interim tamen illam Christi veritatem ex scripturarum lectione doctissimè, studiosissimè & efficacissimè asserebat; adeò vt illos disputatione ex scripturis valdè iuuarentur Christiani illi, qui Spiritu sancto accepto testimoniũ reddebant virtute magna veritatis Iesu.

vt

vt susciperent eum. Qui cùm venisset,
contulit multum [h] his qui crediderant.
28 Vehementer enim Iudæos reuincebat
publicè, ostendens per scripturas, esse
Christum, Iesum.

CAP. XIX.

A FActum est autē cùm Apollo esset Co-
rinthi, vt Paulus peragratis superiori-
bus partibus [a] veniret Ephesum, & inue-
niret [b] quosdam discipulos: 2 dixitque
ad eos: [c] Si Spiritum sanctum accepistis
credentes? At illi dixerunt ad eum, Sed
neque si Spiritus sanctus est, audiuimus.
3 Ille verò ait, [d] In quo ergo baptizati
estis? Qui dixerunt, [e] In Iohannis baptis-
Mat.3.c.11 mate. 4 Dixit autem Paulus: [f] Iohannes
Marc.1.b.8 baptizauit baptismo pœnitentiæ popu-
Luc.3.c.16 Ioh.1.d.26 Sup.1.a.5.11 lum, dicens: In eum qui venturus esset
b.16.19.a.4 Sup.2.a.4 post ipsum vt crederēt, hoc est, in Iesum.
5 His auditis, baptizati sunt [g] in nomine
Domini Iesu. 6 [h] Et cùm imposuisset
illis manus Paulus, [i] venit Spiritus san-
B ctus super eos, & loquebantur linguis, &
prophetabant. 7 Erant autem omnes
viri ferè duodecim. 8 Introgressus au-
tem synagogā, [k] cum fiducia loquebatur

h *His qui crediderant.*] ex gratia secundùm potentiam virtutis Dei. nam hi ex proprio experimento, ille ex disputatione testabantur apertissimè Iesum esse Christum.

CAP. XIX.

a *Veniret Ephesum.*] iuxta promissum à se factum. Ephesi enim de Iesu nihil apertè exposuerat, sed tantùm de salute publica ex scripturis disseruerat.

b *Quosdam discipulos.*] qui Christi doctrinam profitebantur, quatenus ex disciplina Iohannis Baptistæ cognouerant, expectantes aduentum regni Dei, & baptizati in remissionem peccatorū; sed illius regni mysterium nondum edocti.

c *Spiritum sanctum accepistis credentes.*] Rogat an postquam crediderint appropinquasse regnum Dei, & Iesum fuisse agnum Dei, qui tolleret peccata mūdi, accepissent Spiritum sanctificationis, cuius virtute viuum testimonium reddebatur veritatis Iesu Christi. Hæc enim erat regni Dei communio. Illi negant se hactenus cognouisse aliquid de hoc Spiritu sanctificationis. Nō enim negabant Spiritus sancti nomen sibi cognitum esse: namque hoc nemo Iudæus ignorabat, esse videlicet Spiritum sanctum, eundemque Deū esse; verùm illum Spiritum hominum sanctificatorem esse ignorabant; quippe hoc mysterium paucissimis ante Christi aduētum & efficientiam cognitum fuit, vel ex auditu, nullis verò ex experimento, antequam Christus esset glorificatus.

d *In quo ergo baptizati estis?*] cuius rei professione & causa accipiēdæ aut obtinendæ baptisma subiistis?

e *In Iohannis baptismate.*] in pœnitentiam & expectationem regni Dei.

f *Iohannes baptizauit.*] Atqui Iohannes cùm baptizaret in pœnitentiam & expectationem regni Dei, non dixit regnum Dei illo suo baptismo aut significari aut communicari; sed baptizatos in pœnitentiam baptismo ipsius, oportere etiam credere in eū qui post se venturus erat, tāquam in auctorem & communicatorem regni Dei, quod communicandū erat baptizatis ab illo in Spiritu sancto & igni. Illum autem ipse idem Iohannes indicauit ac testatus est esse Iesum.

g *In nomine Domini Iesu.*] in virtutem, potentiā, auctoritatem & efficientiam Iesu, qui illum Dominū omnium, & regem cælorum, hæredemque Dei docere testarique posset, accepto per illum Spiritu sancto, qui esset pignus & arrhabo hæreditatis ipsorum.

h *Et cùm imposuisset illis manus.*] in signum efficacitatis Euangelij & auctoritatis Iesu.

i *Venit Spiritus sanctus.*] non solùm dona Spiritus, verùm ipse Spiritus in illos est illapsus, quos sanctificauit mutato veteri homine in nouum, & regenerauit, eiusque sanctificationis & nouæ creaturæ testimonia erant linguæ, nullo humano præceptore adhibito, repentè cognitæ & pronuntiatæ, & diuinarum rerum cognitio, de quibus disputabant & prophetabant, eratque abundantissimum tot virorum testimonium.

k *Cum fiducia.*] magna assertione, vtpote qui iam exempla manifestissima ediderat veritatis Iesu Christi, quem regni Dei regem, pontificem, communicatorem & largitorem esse affirmabat.

per tres menses, [a]disputans & suadens
de regno Dei. 9 Cùm autem quidam in-
durarentur, & non crederent, [b]maledi-
centes "viam' ⁻Domini' coram multitu-
dine, discedens ab eis, [c]segregauit disci-
pulos, quotidie disputans in schola [d]Ty-
ranni cuiusdam. 10 [e]Hoc autem factum
est per biennium, ita vt omnes qui ha-
bitabant in Asia, audirent verbum Do-
mini, Iudæi atque Gentiles. 11 Virtu-
tésque non quaslibet faciebat Deus per
"manũ' Pauli: 12 ita vt etiam super lan-
guidos deferrentur à corpore eius suda-
ria vel semicinctia, & recedebant ab eis
languores, & spiritus nequam egredie-
bantur. 13 Tentauerunt autem qui-
dam ⁻&' [f]de circumeuntibus Iudæis ex-
orcistis, [g]inuocare super eos qui habe-
bant spiritus malos, nomen Domini Ie-
su, dicẽtes, "Adiuro' vos per Iesum quem
Paulus prædicat. 14 Erant autem qui-
dam Sceuæ Iudæi principis sacerdotum
septem filij, qui hoc faciebant. 15 Re-
spondens autem spiritus nequam, dixit
eis, Iesum noui, & Paulum scio: vos au-
tem qui estis? 16 Et insiliens homo in
eos, in quo erat dæmonium pessimum,
& dominatus amborum, inualuit con-
tra eos, ita vt nudi & vulnerati effuge-
rent de domo illa. 17 Hoc autem no-
tum factum est omnibus Iudæis atque
Gentilibus, qui habitabant Ephesi: &
cecidit

" viæ 1 MS.
⁻ 1 MS. G. & Syr viã Dei legunt.

" manus MS. G.

C

⁻ R. D. G.

" Adiuramus MS. G.

a *Disputans*] ex scripturis. *& suadens* ex testimoniis & exemplis veris, viuis & præsentibus. Disputatio, ad rẽ ipsam referebatur, hoc est, ad definitionem veram & simplicem regni Dei: suasio, ad Iesum, in quem credentes regnum Dei obtenturos esse docebat; non ex lege, quæ regnum Dei non poterat cõmunicare, sed ex pœnitentia & fide in Iesum Christum, verum & vnicum regni Dei donatorem.

b *Maledicentes viam Domini.*] exectati ac detestati illam rationem regni obtinendi, quæ legi efficacitatem detrahebat, Christo autem omnem tribuebat.

c *Segregauit discipulos.*] eos qui in Christum Iesum crediderant, separauit à congressu & conuentu Iudęorum iam induratorum, qui Euangelium sæpè ac frequenter ipsis oblatum repulerant.

d *Tyranni cuiusdam.*] cuiusdam viri nomine Tyrni, siue Turni, vt Syrica habent.

e *Hoc autem factum est.*] Disputatio assidua & frequens concio ac doctrina, adhortatio, & miraculorum ac signorum editio Pauli ministerio facta, biẽnium Ephesi durauit, ita vt omnes qui in Asia erant, cuius celeberrima vrbs Ephesus fuit, audirent illam rationem publicæ salutis per Iesum Christum mundo allatæ, quam Paulus prædicabat, atque ex fama miraculorũ ad eum concurrerent ex tota regione, varij ac multi sanationis causa.

f *De circumeuntibus.*] qui quæstum aliquem hac ratione faciebant dæmonia eiicientes, appellantes & obtestati nomina diuina, & certis ritibus, ceremoniis ac suffitionibus vsi.

g *Inuocare super eos qui habebant spiritus malos, nomen Domini Iesu.*] quem illi non credebãt saluatorem hominũ, & Christum verum, sed existimabant se tentaturos efficacitatẽ illius nominis ipso experimento & periculo, non præcedente fide. quod si succederet, dicerẽt illi Iesum non esse auctorem illius doctrinę quam Paulus prædicabat, vtpote cuius nomen etiam in vsu esset Iudęis, à doctrina Pauli dissentiẽtibus. Sin verò non, affirmarent inane nomen illud esse. Veruntamen illorum consilium Deus elusit, coacto dæmoniaco confiteri Iesu Christi virtutem, & Pauli veritatem; & illos opprimere, in exemplum audaciæ Deo inuisæ & improbatæ.

cecidit timor super omnes illos,[a] & ma-
gnificabatur nomen Domini Iesu.
D 18 [b] Multique credentium veniebant cō-
fitentes & annuntiantes actus suos.
19 Multi autem ex eis [c] qui fuerant curio-
sa sectati, contulerunt libros, & com-
busserunt coram omnibus: & computa-
tis pretiis illorum, inuenerunt pecuniam
[d] denariorum quinquaginta millium.
20 Ita fortiter crescebat verbum "Dei & ("Domini MS. G.)
"confirmabatur. 21 His autem exple- ("cooforta- batur 5 MS. inualescebat G.)
tis, proposuit Paulus [e] in Spiritu, transita
Macedonia & Achaia, ire Ierosolymam,
dicens, Postquam fuero ibi, oportet me
& Romam videre. 22 Mittens autem
in Macedoniam duos ex ministrantibus
sibi, Timótheum & Erastum, ipse re-
mansit ad tempus in Asia. 23 Facta est
autem illo tempore turbatio non mini-
ma de via "Domini. 24 Demetrius e- ("5 MS G.)
E nim quidam nomine, argentarius, fa-
ciens [f] ædes argenteas Dianæ, præstabat
artificibus non modicum quæstum.
25 quos conuocans & eos qui huiusmo-
di erant opifices, dixit, Viri, scitis quia
de hoc artificio est nobis acquisitio:
26 & videtis, & auditis quia non solùm
Ephesi, sed penè totius Asiæ, Paulus hic
suadens auertit multam turbam, dicens,
Quoniā non sunt dij qui manibus fiunt.
27 Non solùm autem hæc periclitabitur
nobis pars [g] in redargutionem venire, sed

 & magnæ

a *Et magnificabatur nomen Domini Iesu.*] contra quam Iudęi illi studuerant, cognoscebatur publicè Iesu Domini virtus præstantissima, & illius doctrina quā Paulus prædicabat certissima esse.

b *Multique credentium.*] Multi ex iis qui crediderant secundùm potentiam virtutis Dei, testabantur mutationem in ipsis factam virtute Iesu Christi in se habitantis per Spiritum sanctum: atque in eo testimonio cōfitebātur quales anteà fuissent, quales redditi essent per Iesu Christi efficientiam. Huius cōfessionis exemplum extat in Apostolicis scriptis.

c *Qui fuerant curiosa sectati.*] Magicas artes exercuerant, siue naturales, siue præter naturam, & sortilegia, & exorcismos quosdam superstitiosos. hi libri combusti sunt in detestationem illius disciplinæ, quæ à pietate animos auerteret: & testimonium atque confessionem veræ ac solidæ sapientiæ, quæ vnica est quærere Iesum Christum, quem qui habet, omnia habet, vtpote omnium Dominum.

d *Denariorum quinquaginta millium.*] drachmarū argenti ferè sexaginta millium. Oportuit autē huiusmodi libros igni potius consumi, in detestationem argumenti ac doctrinæ, quàm vendi, & pauperibus erogari. præstat enim huiusmodi pecuniæ vsum perire omnino, quàm librorum lectione alios corrumpi. Fuit magnum exemplum iudicij Christiani, ideoque à Luca expositum; id quod ipse per epiphonema indicat, *Ita fortiter crescebat*, &c.

e *In Spiritu*] sancto, id consilium ipsi suggerente.

f *Ædes argenteas.*] ædiculā argento cælato artificiosissimam, cuiusmodi ab Italis architectis ducuntur in Piceno. Erāt etiam imagunculæ ędium Dianæ hospitibus ad emendum paratæ.

g *In redargutionem venire.*] confutari & redargui, atque aboleri.

& magnæ Dianæ templum in nihilum
reputabitur, ſed & deſtrui incipiet ma-
ieſtas eius, quam tota Aſia & orbis colit.
28 His auditis repleti ſunt ira, & excla-
mauerunt dicētes, [a] Magna Diana Ephe-
ſiorum. 29 Et impleta eſt ciuitas tota
cōfuſione, & impetū fecerūt vno animo F
in theatrū, rapto Gaio & Ariſtarcho Ma-
cedonibus comitibus Pauli. 30 [b] Paulo
autē volēte intrare in populum, non per-
miſerunt diſcipuli. 31 Quidam autem
& de Aſiæ principibus qui erant amici
eius, miſerunt ad eum, rogantes ne ſe
daret in theatrum: 32 [c] alij autem aliud
clamabant. Erat enim eccleſia confuſa:
& plures neſciebant qua ex cauſa con-
ueniſſent. 33 De turba autem [d] detra-
xerunt Alexandrum, propellētibus eum
Iudæis. Alexander autem manu ſilentio
poſtulato, volebat reddere rationem po-
pulo. 34 Quem vt [e] cognouerunt Iudęū
eſſe, vox facta vna eſt omnium, quaſi per
horas duas clamantium, Magna Diana
Epheſiorum. 35 Et cùm ſedaſſet [f] ſcriba
turbas, dixit, Viri Epheſij, quis enim eſt
hominum, qui neſciat Epheſiorum ciui-
tatem cultricem eſſe magnæ Dianæ, [g] Io-
uiſque prolis? 36 Cùm ergo his contra-
dici non poſſit, oportet vos ſedatos eſſe,
& nihil temerè agere. 37 Adduxiſtis G
enim homines iſtos, [h] neque ſacrilegos,
neque blaſphemantes deam veſtram.
38 Quòd

a *Magna Diana Epheſiorum.*] popularis acclamatio ſine iudicio, idonea ad concitandos tumultus.

b *Paulo autem volente intrare.*] ex ſtudio pietatis ac religionis Chriſtianæ quam illo loco aſſerere cupiebat. Deinde etiā ex charitate & cura eripiendi comites ex illa turba. Diſcipuli etiam ex ſtudio Pauli diſſuaſerunt ingreſſum, & prohibuerunt.

c *Alij autem aliud clamabant.*] varij variè, vt fit in populo repentè concitato. Nam Demetrij ſequaces aduerſus Paulum Paulique comites vociferabantur. alij cùm viderent ibidem Iudæos, exiſtimabant Iudæorum cauſa conuētum illum eſſe factum; & clamabant etiam contra Iudæos. Iudæis non placebat tumultus aduerſus Paulum excitatus propter contemptū ſuperſtitionis Gentilium deorum, quos & ipſi Iudæi execrabantur. Ita Deo rem conſtituente effectum eſt, vt Iudæus vir oratione habita, tumultum ſedaret.

d *Detraxerunt Alexandrum*] Iudæi ipſi.

e *Cognouerunt Iudæum eſſe.*] exiſtimantes Iudæos fuiſſe in culpa, quamobrem turbæ illæ excitarentur.

f *Scriba.*] ciuitatis illius illuſtris vir, & orator ac princeps in ſenatu. nam Alexander prohibitus eſt rationē reddere propter tumultum.

g *Iouiſque prolis.*] Dianæ ſignum ab Epheſiis cultum, dicebatur è cælo delapſum. διοπετὴς appellabatur Diana illa.

h *Neque ſacrilegos.*] qui nihil ex templo deæ veſtræ rapuerunt; neque deā ipſam verbis laceſſierunt impuris.

38 Quòd si Demetrius, & qui cum eo
sunt artifices, habent aduersus aliquem
causam, conuentus forenses aguntur, [i]&
proconsules sunt, accusent inuicem.
39 Si quid autem alterius rei quæritis, [k]in
legitima ecclesia poterit absolui. 40 Nā
& periclitamur [l]argui seditionis hodier-
nę: cùm nullus obnoxius sit (de quo pos-
simus reddere rationem) cōcursus istius.
Et cùm hæc dixisset, dimisit ecclesiam.

i *Et proconsules sunt.*] Si satis illis non fuerit forum adire, aut si iudicibus forensibus non acquiescant, adeant proconsules.

k *In legitima ecclesia.*] in loco publico vbi conciones de rebus ad populum pertinētibus fieri solent, nō in theatro.

l *Argui seditionis hodiernæ.*] à Romanis huius ciuitatis dominis, qui seditionis crimen nobis principibus viris adscribent: cuius criminis nulla cùm ratio nobis suppetat, nulla poterit esse depulsio.

CAP. XX.

A POstquam autem cessauit tumultus,
vocatis Paulus discipulis, [a]& exhor-
tatus eos, valedixit, & profectus est vt
iret in Macedoniam. 2 Cùm autem per-
ambulasset partes illas, & [b]exhortatus
eos fuisset multo sermone, [c]venit ad Grę
ciam: 3 vbi cùm [d]fecisset menses tres,
factæ sunt illi insidiæ à Iudæis nauigatu-
ro in Syriam: habuitque consilium vt
reuerteretur per Macedoniam. 4 Comi-
tatus est autem eum * [e]Sosipater [f]Pyrrhi
Beroēnsis, Thessalonicensium verò Ari-
starchus, & Secūdus, & Gaius Derbéus,
& Timótheus, Asiani verò Tychicus &
Trophimus. 5 Hi cùm pręcessissent, [g]su-
stinuerunt nos Troade: 6 nos verò na-
uigauimus [h]post dies Azymorum à Phi-
lippis, & venimus ad eos Troadem in
B diebus quinque, vbi demorati sumus
diebus septem. 7 [i]Vna autem sabbathi
cùm conuenissemus ad frangendū panē,
Paulus

* vsque in Asiam 3 MS. C.S.
' Sopater 5 MS. C.S.

CAP. XX.

a *Et exhortatus.*] complexus & benè precatus eis valedixit.

b *Exhortatus.*] cōsolatus eos commemoratione maximorum beneficiorum Dei erga illos, & narratione gestorum & exemplorum recentium in Euangelij ministerio editorum.

c *Venit ad Græciam.*] ad eam Græciæ partem quam veteres Ἑλλάδα dixerunt.

d *Fecisset menses tres.*] commoratus & versatus esset non in otio, sed in opere Euangelij, ad quod segregatus fuerat.

e *Sosipater.*] siue *Sopater*, vt aliàs legimus, ciuis Berœensis, Pyrrhi filius.

f *Thessalonicens. Derbeus, Asiani.*] multi iam testes virtutis & efficientiæ verbi Dei in suis regionibus annuntiati: atq; adeò Christianæ charitatis suauissimo vinculo concordes, & lenissimo iugo coniuncti, quanquam ex variis regionibus & ciuitatibus.

g *Sustinuerunt.*] exspectarunt.

h *Post dies Azymorum à Philippis.*] peruenimus Philippos ad dies Azymorū; & transactis illis, petiimus Troadem, diebusque quinque deuenimus.

i *Vna autem sabbathi.*] prima post sabbathum, hoc est, Dominica die, quæ iam celebris Christianis esse cœperat, & Ecclesiasticis conuentibus atque sacræ synaxi dicata, relicto sabbathi ritu.

Paulus disputabat ‑cum eis [a] profectu- ‑ MS.C.
rus in crastinum, protraxitque sermo-
nem vsque in mediam noctem. [8] Erant
autem lampades copiosæ in cœnaculo
[b] vbi eramus congregati. [9] Sedens autẽ
quidam adolescens nomine Eutychus,
super fenestram, cùm mergeretur som-
no graui, disputante diu Paulo, [c] ductus
somno, cecidit [d] de tertio cœnaculo de-
orsum, & sublatus est mortuus. [10] Ad
quem cùm descẽdisset Paulus, [e] incubuit
super eum: & complexus dixit, Nolite
turbari, anima enim ipsius in ipso est. C
[11] Ascendẽs autem, frangénsque panem
& gustans, [f] satisque allocutus vsque in
lucem, sic [g] profectus est. [12] Adduxe-
runt autem puerum viuentem, & con-
solati sunt [h] non minimè. [13] Nos autem
ascendẽtes nauem, nauigauimus [i] in As-
son, inde suscepturi Paulum. sic enim
disposuerat ipse per terram iter facturus.
[14] Cùm autem "inuenisset" nos in Asson, "conuenisset 1 MS.
assumpto eo venimus Mitylénen. [15] Et
inde nauigantes, sequenti die venimus
contra Chium: & alia applicuimus Sa-
mum. & sequenti ‑die venimus Milétũ. ‑ 5 MS.C.
[16] proposuerat enim Paulus transnaui-
gare Ephesum, ne qua mora illi fieret in
Asia. Festinabat enim, si possibile sibi
esset, vt [k] diem "Pentecosten" faceret Ie- "Pentecostes R.C.S.
rosolymis. [17] A Mileto autem mittens D
Ephesum, vocauit maiores natu ecclesię.
[18] Qui

a *Profecturus in crastinum.*] postridie; ideóque longo sermone de Christi virtute, efficientia ac veritate disserebat.

b *Vbi eramus congregati.*] Scriptor ipse testis oculatus est huius miraculi.

c *Ductus somno.*] delapsus siue demissus somni impotentia.

d *De tertio cœnaculo.*] tertia contignatione.

e *Incubuit super eum.*] hoc gestu significans vitam, spiritum, & calorem suum illi impertiri, aut illum spiritu suo fouere, velleque omnino ad vitam reuocare. Lege Hierem. lib. in Apparatu sacro.

f *Satisque allocutus.*] abundè disseruit, sermonemque habuit.

g *Profectus est*] terrestri itinere.

h *Non minimè.*] non mediocriter, vltrà quàm dici possit gauisi sunt.

i *In Asson.*] Æolidis seu Misiæ vrbẽ.

k *Diem Pentecostes.*] vt in cõuentu publico opportunitatem nactus Christum prædicaret, aut saltem testaretur Iesum esse Christum & filium Dei.

18 Qui cùm venissent ad eum, & simul
essent, dixit eis, Vos scitis à prima die
qua ingressus sum in Asiam, qualiter vo-
biscum per omne tempus fuerim, 19 ser-
uiens Domino [a] cum omni humilitate
& lachrymis, & tentationibus quæ mi-
hi acciderunt ex insidiis Iudæorum:
20 quomodo [b] nihil subtraxerim vtilium,
quominus annuntiarem vobis, & do-
cerem vos [c] publicè & per domos,
21 testificans Iudæis atque Gentilibus in
E Deum [d] pœnitentiam & fidem in Do-
minum nostrum Iesum Christum.
22 Et nunc ecce [e] alligatus ego spiritu,
vado in Ierusalem: quæ in ea ventura
sint mihi ignorans, 23 nisi quod Spi-
ritus sanctus per omnes ciuitates mihi
protestatur, dicens: Quoniam vincula
& [f] tribulationes Ierosolymis me ma-
nent. 24 Sed nihil horum vereor: [g] nec
facio animam meam pretiosiorē quàm
me, dummodo consummē cursum meū
& ministerium * quod accepi à Domino
Iesu, testificari Euangelium gratiæ Dei.
25 Et nunc [h] ecce ego scio, quia amplius
non videbitis faciem meam [i] vos om-
nes, per quos transiui prędicans regnum
Dei. 26 Quapropter contestor vos ho-
dierna die, quia mundus sum [k] à sangui-
F ne omnium. 27 Non enim subterfugi,
quominus annuntiarem [l] omne consi-
lium Dei vobis. 28 Attendite vobis &

Hh vniuerso

* verbi o.

a *Cum omni humilitate.*] modestia & probitate, tanquam minister Dei apud vos.

b *Nihil subtraxerim.*] nihil suffugerim vel periculi, vel officij, vel difficultatis, quod à me suscipi & adiri ē re vestra esse intellexerim.

c *Publicè & per domos.*] in publicis concionibus & conuentibus, in synagogis & foris; atque etiam priuatè multorū domos adiens, vt multos lucrifacerē. ita nulli parti publici aut priuati officij defui, nullis laboribus peperci: id autem sine vllo vestro sumptu, vt cùm multis inseruierim, nulli tamen fuerim grauis aut sumptuosus.

d *Pœnitentiam in Deum.*] cōuersionem ab errore, atque à vitæ improbis studiis ad cognitionem & obsequium Dei veri ac viui. deinde etiam fidem in Iesum vnctum Dei, humanæ salutis auctorē efficacissimum.

e *Alligatus ego spiritu.*] vinctus impulsu & instinctu Spiritus sancti, qui spiritum meum sibi deuinxit; meq; iussit mandatum suum facessere, quod facesso, quamuis magna pericula laboresque multos subiturus. Hoc dixit Apostolus, ne quis illi tam laboriosum iter dissuaderet, omnesque obsequerētur Spiritui sancto.

f *Tribulationes.*] afflictiones ac labores.

g *Nec facio animam meam pretiosiorē quàm me.*] neque meam vitam mihi ipsi charam aut pretiosam duco, vt propter ipsam officio meo aliqua ex parte desim.

h *Ecce ego scio.*] per Spiritum sanctum docentem se & monentē, sciebat Apostolus hæc.

i *Vos omnes.*] vllos ex vobis.

k *A sanguine omnium.*] Nulli ego fui auctor aut impulsor exitij improbitatis, aut alicuius maleficij, aut culpæ, aut vitij, aut omissionis & proditionis officij proprij, sed munus meum liberè, intrepidè, simpliciter, sinceroq; animo, diligenter, integroque exemplo, nullo pecuniæ pretio, nulla ambitione apud vos peregi.

l *Omne consilium Dei vobis.*] Omne id quod vt vobis annuntiaretur, consiliū voluntasque Dei erat. Itaque simpliciter consilium Dei sum secutus absque vlla exceptione.

vniuerso gregi, in quo vos Spiritus san-
ctus posuit episcopos, regere ecclesiam
Dei, quam acquisiuit [a] sanguine suo.
29 [b] Ego scio quoniam intrabunt post dis-
cessionem meam lupi "rapaces' in vos, * graues I M.S.O.
non parcentes gregi. 30 Et ex vobisipsis ' s. autem lupi offeri.
exurgent viri loquentes peruersa, [c] vt ab-
ducant discipulos post se. 31 Propter
quod vigilate, memoria retinentes quo-
niam per triennium nocte & die non
cessaui, [d] cum lachrymis monens vnum-
quenque vestrûm. 32 Et nunc com-
mendo vos Deo & verbo gratiæ ipsius,
[e] qui potens est ædificare, & dare hære-
ditatem [f] in sanctificatis omnibus.
33 Argentum "& 'aurum, aut vestem ' aut M.S. C.S.
nullius concupiui. 34 * Ipsi scitis quo- * sicut O.
niam ad ea quæ mihi opus erant, & his 1 Cor. 4. c.12 1 The. 2. b.9 2 The. 3. b.8
qui mecum sunt, ministrauerunt manus G
istæ. 35 [g] Omnia ostendi vobis, quo-
niam sic laborantes, oportet suscipere
infirmos, ac meminisse verbi Domini Ie-
su, (quoniam ipse dixit,) Beatius est ma-
gis dare, quàm accipere. 36 Et cùm hæc
dixisset, positis genibus suis, orauit cum
omnibus illis. 37 Magnus autem fletus
factus est omnium: & procumbentes su-
per collum Pauli, osculabantur eum,
38 dolentes maximè in verbo quod dixe-
rat, quoniam amplius faciem eius non
essent visuri. Et deducebant eum ad
nauem.

a *Sanguine suo.*] Christus Dei filius proprio sanguine, ac Deus pater pretio illo inæstimabili sanguinis Filij sui.
b *Ego scio.*] Catholicum præsagium communisque admonitio.

c *Vt abducant discipulos post se.*] vt ex discipulis Iesu Christi suos priuatim faciant.

d *Cum lachrymis monens.*] officij sui admonens vnumquéque, & docens quanta machinetur & moueat satan vt peruertat viam Christi & obscuret.

e *Qui potens est ædificare.*] vos lapides viuos faciendo, & in templum viuum suum adaptando.
f *In sanctificatis omnibus.*] iis ex vobis qui nondum sanctificati sunt, stabilem hæreditatem cum sanctificatis in requiemque suam adductis, dare potest.

g *Omnia ostendi vobis.*] Omnino per omnem officij partem ostendi vobis, non solùm laborandum vt nulli graues simus; sed vt curemus infirmiores, eorumque imbecillitati consulamus.

CAP.

CAP. XXI.

A CVm autem factum esset vt nauigare-
mus, abstracti ab eis, recto cursu ve-
nimus Coum, & sequenti die Rhodum,
& inde Pataram. 2 Et cùm inuenisse-
mus nauem transfretantem in Phœni-
cen, ascendentes nauigauimus. 3 Cùm
[a] apparuissemus autem Cypro, relinquẽ-
tes eam ad sinistram, nauigauimus [b] in
Syriam, & venimus Tyrum: ibi enim
nauis expositura erat onus. 4 [c] Inuentis
autem discipulis, mansimus ibi diebus
septem: [d] qui Paulo dicebant per Spiri-
tum, ne ascenderet Ierosolymam.
5 Et expletis diebus profecti ibamus,
deducentibus nos omnibus cum vxori-
bus & filiis vsque foras ciuitatem: & po-
sitis genibus in litore, orauimus. 6 Et
cùm valefecissemus inuicem, ascendi-
mus nauem: illi autem redierunt in sua.
*expleta 12 MS.G. 7 Nos verò nauigatione *explicita*, à Ty-
B ro descendimus [e] Ptolemaidam: & salu-
tatis fratribus, mansimus die vna apud
illos. 8 Alia autem die profecti, veni-
mus Cæsaréam. Et intrantes domum
Supr. 6. b. 5 ⌐ 2 MS.G. Philippi Euangelistæ, qui erat [f] ⌐ vnus
de septem, mansimus apud eum.
9 Huic autem erant [g] quatuor filiæ virgi-
nes, prophetantes. 10 Et cùm morare-
mur per dies aliquot, superuenit quidam
à Iudæa propheta, nomine Agabus.
11 Is cùm venisset ad nos, tulit zonam

a *Apparuissemus Cypro.*] Cùm nauigã-res Cyprum iam videremus nobis inferiorem, vt continget, terram à longè aperientibus & prospicientibus.

b *In Syriam.*] Palæstinam Syriam; ad eam enim cõtendimus recta, cuius primus & optimus portus Tyrus erat.

c *Inuentis autem discipulis.*] Christianis, qui *discipuli* dicebantur, doctrinæ Iesu Christi Euangelicæ sectatores & cultores.

d *Qui Paulo dicebant per Spiritum.*] Per Spiritum sanctum cognouerant vincula & labores Paulum Ierosolymis manere; sed non cognouerant quid Spiritus idem iussisset Paulo. Itaque pręnotio & prædictio ex Spiritu sancto erat, dehortatio ex suo ipsorum affectu & studio erga Paulum.

e *Ptolemaidam.*] olim Ghacho, nunc Iacha.

f *Vnus ex septem.*] celeberrimis & notissimis viris qui Euangelium Cæsareę, hoc est, bonum nuntium de humana salute nuntiabant.

g *Quatuor filiæ virgines prophetãtes.*] quę diuino Spiritu auctæ, de diuinis rebus magna & profunda dicebant; & consultæ respondebãt multa ad hominum vtilitatem pertinentia.

Pauli: & [a] alligans sibi pedes & manus,
dixit, Hæc dicit Spiritus sanctus: Virum
cuius est zona hæc, sic alligabunt in Ie-
rusalem Iudæi, & tradent in manus Gen-
tium. 12 Quod cùm audissemus, roga-
bamus nos & qui loci illius erant, ne C
ascenderet Ierosolymam. 13 Tunc re-
spondit Paulus, & dixit, Quid facitis
flentes & affligentes cor meum? [b] Ego
enim non solùm alligari, sed & mori in
Ierusalem paratus sum propter nomen
Domini Iesu. 14 Et cùm ei suadere
non possemus, quieuimus, dicentes, Do-
mini voluntas fiat. 15 Post dies autem
istos [c] præparati, ascendebamus in Ieru-
salem. 16 Venerunt autem & ex disci-
pulis à Cæsaréa nobiscum, adducentes
secum (apud quem hospitaremur) [d] Iáso- [d] Mnasonem. MS.G.S.
nem quendam Cyprium, antiquum dis-
cipulum. 17 Et cùm venissemus Ieroso-
lymam, libenter exceperunt nos fratres.
18 Sequenti autem die introibat Paulus
nobiscum ad Iacôbum, omnesque col-
lecti sunt seniores. 19 Quos cùm salu- D
tasset, narrabat per singula, quæ Deus
fecisset in Gentibus per ministerium
ipsius. 20 At illi cùm audissent, magni-
ficabant Deum, dixeruntque ei: Vides
frater quot millia sunt in Iudæis [e] qui cre-
diderũt: & omnes æmulatores sunt legis.
21 Audierunt autem de te quia discessio-
nem doceas à Moyse [f] eorũ qui per Gẽtes
sunt

a *Alligans sibi pedes & manus.*] vt certior notiorque esset prædictio, & res memoria teneretur diutius, magisq; moueret adstantium animos & Pauli cõstantiam maximam responsio euentusque indicarent.

b *Ego enim non solùm alligari, sed & mori.*] Magnitudo animi & perfecta charitas eorum qui baptizati sunt Spiritu sancto & igne.

c *Præparati.*] sarcinis collectis ac deliberato animo iter suscepimus, Spiritus sancti voluntatem subeuntes.

d *Iasonem.*] Mnasonem, ex primis discipulis apud Ierosolymam factis.

e *Qui crediderunt.*] Crediderunt doctrinæ Euangelij Christi, sed nondum ad perfectionem cognitionis eius peruenerunt; ideoque & legis ceremonias eas maximè quæ antiquissimæ habentur & omniũ celeberrimæ, qualis Circuncisio est, obseruandas ducunt & obseruant.

f *Eorum qui per Gentes sunt.*] te auctorẽ fuisse Iudæis iis qui apud Gentes degunt, vt à Mosis doctrina & lege, omnique ritu illo antiquo & ceremoniali penitus abscedatur.

ſunt Iudæorum: dicens non debere eos
circuncidere filios ſuos, neque ſecun-
dum conſuetudinem ingredi. 22 Quid
ergo eſt? vtique oportet conuenire mul-
titudinem: audiẽt enim te ſuperueniſſe.
23 Hoc ergo fac quod tibi dicimus, Sunt
nobis viri quatuor, a votum habentes ſu-
per ſe. 24 His aſſumptis, b ſanctifica te
Num.6.c.18 Sup.18.a.8 cum illis: & impende in illis, vt radant
capita: & ſcient omnes quia quę de te au-
dierunt, falſa ſunt, ſed ambulas & ipſe
cuſtodiens legem. 25 c De his autem
Sup.15.d.10 e.19 qui crediderunt ex Gentibus nos ſcripſi-
E mus, iudicantes vt abſtineant ſe ab idólis
immolato, & ſanguine, & ſuffocato, &
fornicatione. 26 Tunc Paulus aſſum-
ptis viris, poſtera die purificatus cum il-
Infr.24.e.18 lis intrauit in templum, d annuntians ex-
pletionem dierum purificationis, donec
offerretur pro vnoquoque eorũ oblatio.
27 e Dum autem ſeptem dies conſumma-
rentur, hi qui de Aſia erant Iudæi, cùm
vidiſſent eum in templo, concitauerunt
omnem populum, & iniecerunt ei ma-
nus, 28 clamantes, Viri Iſraelitæ, adiu-
uate: hic eſt homo qui f aduerſus popu-
lum, & legem, & locum hunc, omnes
vbique docens, inſuper & Gentiles in-
duxit in templum, & violauit ſanctum
F locum iſtum. 29 (Viderant enim Tro-
phimum Epheſium in ciuitate cum ipſo,
quem ęſtimauerunt quoniam in templũ

a *Votum habentes ſuper ſe.*] qui ſuſcepe-runt votum Nazareorum.

b *Sanctifica te cum illis.*] Lauare cũ ipſis ritu vouentium, & abſtine à vino, & tu ipſe impende rituales ſumptus in lotionem & tonſuram capillorum.

c *De his autem.*] quod attinet ad diſcipulos ex Gentibus factos, nihil tibi imponetur vt auctori legis Moſaicæ prætermittendæ aut prætermiſſæ; quandoquidem cõcilio coacto & celebrato decretum eſt quid Gentibus obſeruandũ eſſet, atque eo decreto per Spiritũ ſanctum pronuntiato, hi noſtrates Chriſtiani ex Iudęis facti tandem acquieuerunt.

d *Annuntians expletionem dierum.*] Declarans ſacerdotibus iam ſeptem illos dies purificationis Nazaræorum illis adeſſe, oporteteque ipſorum nomine munera quę pro purificatis hoc ritu in lege Moſis decreta erant.

e *Dum autem ſeptem dies.*] ſeptima iam ferè voti die tranſacta.

f *Aduerſus populum.*] Commouet Gẽtes in odium gentis noſtræ, & in deteſtationem legis & loci huius vaſtationem.

introduxiſſet Paulus. 30 Commotaque
eſt ciuitas tota: & facta eſt concurſio po-
puli. Et apprehendentes Paulum, trahe-
bant eum extra templum: & ſtatim [a] clau-
ſæ ſunt ianuæ. 31 [b] Quærentibus autem
eum occidere, nuntiatum eſt tribuno
cohortis, Quia tota confunditur Ieruſa-
lem. 32 Qui ſtatim aſſumptis militibus
& centurionibus, decurrit ad illos. Qui Infr. 23.a
cùm vidiſſent tribunum & milites, ceſ-
ſauerunt percutere Paulum. 33 Tunc
accedens tribunus apprehendit eum, &
iuſſit eum alligari catenis duabus: & in-
terrogabat quis eſſet, & quid feciſſet.
34 Alij autem aliud clamabant in turba.
Et cùm non poſſet certum cognoſcere G
præ tumultu, iuſſit duci eum in caſtra.
35 Et [c] cùm veniſſet ad gradus, contigit
vt portaretur à militibus propter vim
populi. 36 Sequebatur enim multitudo
populi, clamans, Tolle eum. 37 Et cùm
cœpiſſet induci in caſtra Paulus, dicit tri-
buno, Si licet mihi loqui aliquid ad te?
Qui dixit, Græcè noſti? 38 Nónne tu
es Ægyptius qui ante hos dies tumul-
tum concitaſti, & eduxiſti in deſertum
quatuor millia virorum ſicariorum?
39 Et dixit ad eum Paulus, Ego homo Infr. 22.a
ſum quidem Iudæus à Tarſo, Ciliciæ
[d] non ignotæ ciuitatis [e] municeps. Rogo [e] ciuis M.S.
autem te, permitte mihi loqui ad popu-
lum. 40 Et cùm ille permiſiſſet, Paulus,
ſtans

a *Clauſæ ſunt ianuæ.*] ſponte ſua, diuina prouidentia id efficiente, ne populus multus irrueret in templum, cuius tumultu & inſania Apoſtolus obrueretur quàm breuiſſimè; aut illi qui eum cõprehenderant, & in templo occidere non audebant, extra templum propellentes interficerent. Itaque manſit inter templum & atrium Gentium, atque montem domus.

b *Quærẽtibus autem eum occidere.*] iis qui interius erant id agẽtibus vt extra templum interficiendum producerent, idipſum etiam poſtulantibus & clamantibus iis qui exterius tumultuabantur.

c *Cùm veniſſet ad gradus.*] ad gradus atrij Gentium, eſſetque populus frequentiſſimus in monte domus & extra expectans, & alij pone ſequerentur & impellerent.

d *Non ignotæ ciuitatis.*] Romanæ ciuitatis, cuius ciuis ego ſum, ita vt facilè docere poſſim me nõ alium eſſe quàm declaro.

ſtans in gradibus, annuit manu ad ple-
bem. & magno ſilentio facto, allocutus
eſt lingua Hebræa, dicens:

CAP. XXII.

A [1] Viri fratres & patres, audite quam ad
vos nunc reddo rationem. [2] Cùm
audiſſent autem quia [a] Hebręa lingua lo-
queretur ad illos, magis præſtiterunt ſi-
Sup. 21. g. 39 lentium. [3] Et dicit, Ego ſum vir Iudęus,
natus Tarſo Ciliciæ, nutritus autem in
iſta ciuitate, [b] ſecus pedes Gamaliel eru-
ditus [c] iuxta veritatem paternæ legis, æ-
mulator legis ſicut & vos omnes eſtis
Supr. 8. a. 3 hodie: [4] [d] qui hanc viam perſecutus ſum
vſque ad mortem, alligans & tradens in
cuſtodias viros ac mulieres, [5] ſicut prin-
ceps ſacerdotum mihi teſtimonium red-
Sup. 9. a. 2 B dit, & omnes [e] maiores natu: à quibus &
epiſtolas accipiēs ad fratres, Damaſcum
pergebam, vt adducerem inde vinctos
Sup. 9. a. 3 in Ieruſalem, vt punirentur. [6] Factū eſt
autem eunte me, & appropinquāte Da-
maſco media die, ſubitò de cęlo circum-
fulſit me lux copioſa: [7] & decidens in
terram, audiui vocem dicentem mihi,
Saule, Saule, quid me perſequeris?
[8] Ego autem reſpondi, Quis es Domine?
Dixitque ad me, Ego ſum Ieſus Nazare-
nus, quem tu perſequeris. [9] Et qui me-
C cum erant, lumen quidem viderūt, vo-
cem autem non audierunt eius qui lo-
quebatur mecum. [10] Et dixi, Quid
faciam

a *Hebræa lingua.*] lingua Syra, quæ tūc Hebræis vernacula erat.

b *Secus pedes Gamaliel.*] aſſiduus auditor & diſcipulus Gamalielis ſenioris videlicet illius docentis ac diſſerentis ex ſuperiore loco, ipſe in ſcabello pedum ſedebam.

c *Iuxta veritatem paternæ legis.*] iuxta exactiorem & diligentiorem interpretationem, qualis eſt domus Hilel, cuius diſciplinæ ſectator erat Gamaliel.

d *Qui hanc viam.*] Ego ſum ille notiſſimus & infenſiſſimus hoſtis atque æmulus huius diſciplinæ Ieſu Nazareni, quam nunc iam profiteri ac defendere dicor.

e *Maiores natu.*] presbyteri, & concilium ſeniorum populi, hoc eſt, ſenatorum.

faciam Domine? Dominus autem dixit
ad me, Surgens vade Damascum: & ibi
tibi dicetur de omnibus quæ te oporteat
facere. 11 Et cùm non viderē [a] præ cla-
ritate luminis illius, ad manum dedú-
ctus à comitibus, veni Damascum.
12 Ananias autem quidam, [b] vir * secun- * timoratus | MS. L. C.
dum legem testimonium habens ab om- * iustus L.
nibus habitantibus Iudæis, 13 veniens
ad me, & astans, dixit mihi, Saule frater,
respice. Et ego eadem hora respexi in eū. D
14 At ille dixit, Deus patrum nostrorum
præordinauit te, vt [c] cognosceres volun-
tatem eius, [d] & videres iustum, & audires
vocem ex ore eius: 15 quia [e] eris testis
illius ad omnes homines, eorum quæ vi-
disti & audisti. 16 Et nunc quid mora-
ris? Exurge, & [f] baptizare, & * ablue pec- * abluere | MS. L. C. & tē ablue fort.
cata tua inuocato nomine ipsius.
17 Factum est autem reuertenti mihi in
Ierusalem, & oranti in templo, fieri me
in stupore mentis, 18 & videre illum
dicentem mihi, Festina, & exi velociter E
ex Ierusalem: quoniam non recipient te-
stimonium tuum de me. 19 Et ego dixi,
Domine, ipsi sciunt quia ego eram con- Sup. 8.3
cludens in carcerem, & cædens per syna-
gogas eos qui credebant in te: 20 Et cùm
funderetur sanguis Stéphani testis tui,
ego astabam & consentiebam, & custo- Sup. 7.58
diebam vestimenta interficientium illū.
21 Et

a *Præ claritate luminis illius.*] Lucis præstantiam & gloriam humani sensus vires præstringentem & exuperantem commemorauit Paulus, vt diuinitatē & virtutem præstantissimā Iesu Christi significaret.

b *Vir secundum legem.*] pius vir, legisque obseruator diligens, quod testimonio Iudæorum apertissimè probari potest. tamē a Deo monitus me petiit instruxitque, quod ille non faceret, nisi sciret Dei consilium hoc esse; quippe qui legem cui studuerat semper non transgrederetur, si intelligeret transgressionem legis esse Iesu Christi doctrinam. Itaque probat Apostolus Christi veritatem testimonio pij viri atque à Deo instructi & edocti, vt fidem faciat Iudæis optimorum Iudæorum iudicio ac Dei auctoritate.

c *Cognosceres voluntatem eius.*] in teipso accipiens cognosceres sanctificationē, quæ voluntas Dei est.

d *Et videres iustum.*] iustum illum iustificantem homines exoptatum à maioribus nostris, de quo scriptum est: Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum. hanc visionem internam maximè interpretamur; ita enim videtur iustus ille vt iustus. Videres igitur in tuam sanctificationem, audires mandatum ab illo in ministerium ad salutem aliarum gentium.

e *Eris testis illius.*] Viuum ac verum testimonium redditurus in Spiritu sancto, quòd ille sit Christus & filius Dei.

f *Baptizare*] baptismo exteriori, & ablue peccata tua baptismo interiori per virtutem nominis Iesu Christi missuri in te Spiritum sanctum.

21 Et dixit ad me, Vade, quoniam ego in
nationes longè mittam te. 22 Audiebant
autem eum vſque ad hoc verbum, & le-
F uauerunt vocem ſuam, dicentes, Tolle
de terra huiuſmodi: nō enim fas eſt eum
viuere. 23 Vociferantibus autem eis, &
proiicientibus veſtimenta ſua, & pulue-
rem iactantibus in aërem, 24 iuſſit tri-
bunus induci eum in caſtra, & flagellis
cædi, & torqueri eum: vt ſciret propter
quam cauſam ſic acclamarent ei. 25 Et
cùm "aſtrinxiſſent' eum loris, dicit aſtāti
ſibi Centurioni Paulus: Si hominē Ro-
manum & indemnatū licet vobis flagel-
lare? 26 Quo audito, Centurio acceſſit
ad tribunum, & nuntiauit, dicens, Quid
acturus es? hic enim homo, ciuis Roma-
nus eſt. 27 Accedens autem tribunus,
G dixit illi, Dic mihi, ſi tu Romanus es?
At ille dixit, Etiam. 28 Et reſpondit tri-
bunus, Ego multa ſumma "ciuitatem'
hanc conſecutus ſum. Et Paulus ait, Ego
autem & natus ſum. 29 Protinus er-
gò diſceſſerunt ab illo qui eum torturi
erant. Tribunus quoque timuit poſt-
quam reſciuit, quia ciuis Romanus eſ-
ſet, & quia alligaſſet eum. 30 Poſtera
autem die volens ſcire diligentiùs qua
ex cauſa accuſaretur à Iudæis, ſoluit eū;
& iuſſit ſacerdotes conuenire & omne
concilium: & producens Paulum, ſtatuit
inter illos.

g Quoniam ego in nationes mittā te.] Scandalum Iudæorum.

astrinxiſſet MS. G.

civilitatem MS. R. B.

πολιτείαν G.

ius municipij S.

CAP. XXIII.

INtendens autem in concilium Paulus, A
ait, Viri fratres, ego omni conſcientia
bona conuerſatus ſum ante Deum, vſ-
que in hodiernum diem. 2 Princeps au-
tem ſacerdotum Ananias præcepit aſtan-
tibus ſibi percutere os eius. 3 Túc Pau-
lus dixit ad eum, a Percutiet te Deus, pa-
ries dealbate. Et tu " ſedens iudicas me " ſedes iudicans a. c. 2.
ſecundum legem, & contra legem iubes
me percuti? 4 Et qui aſtabant dixerunt:
Summum ſacerdotem Dei maledicis?
5 Dixit autem Paulus, Neſciebam fra-
tres, quia princeps eſt ſacerdotum. Scri-
ptum eſt enim: Principem populi tui nõ Exo. 22. d. 28
maledices. 6 b Sciens autem Paulus quia
vna pars eſſet Sadducæorum, & altera
Phariſæorum, exclamauit in concilio,
Viri fratres, ego Phariſæus ſum filius Phil. 3. b. 5
" Phariſæorum: de ſpe & reſurrectione " Phariſæi a. 6. 3.
mortuorum ego iudicor. 7 Et cùm hæc Infr. 24. f. 22
dixiſſet, facta eſt diſſenſio inter Phari- B
ſæos & Sadducæos, & ſoluta eſt multi-
tudo. 8 Sadducæi enim dicunt non eſſe Mat. 22. c. 23
reſurrectionem, c neque Angelum, ne-
que Spiritum: Phariſæi autem d vtraque
confitentur. 9 Factus eſt autem clamor
magnus. Et ſurgentes quidam Phari-
ſæorum, pugnabant dicentes, Nihil mali
inuenimus in homine iſto. e quid ſi Spi-
ritus locutus eſt ei, aut Angelus? 10 Et
cùm magna diſſenſio facta eſſet, timens
tribunus

a *Percutiet te.*] Non imprecatur Apoſtolus, ſed obiurgat, & pœnam denũtiat ex prædictione legis antiquæ, & ex conſequentia ob repulſam Euangelij veritati ac miniſterio factam. vt illud, Væ vobis Scribæ & Phariſæi.

b *Sciens autem Paulus.*] Spiritus ſancti prudentiæ exemplum.

c *Neque angelum*] bonum, *neque ſpiritum*] bonum aut malum: in quo genere negant etiam ſpiritus humani ſubſiſtentiam.

d *Vtraque confitentur.*] & ſpirituũ tam bonorum quàm malorum naturam, & reſurrectionis ſpem.

e *Quid ſi Spiritus.*] vel Spiritus ſanctus, vel ſancti hominis ſpiritus. Quid (inquiunt) culpæ eſt, ſi dicat Spiritũ ſibi eſſe locutum: nam præcipua capita cõfeſſionis ipſius ac teſtimonij ſunt relationes viſionum & allocutionum: quę nulli crimini dari poſſunt ipſi.

tribunus ne discerperetur Paulus ab ip-
sis, iussit milites descendere, & rapere eũ
de medio eorum, ac deducere eum in ca-
stra. 11 Sequenti autem nocte assistens
C ei Dominus, ait, Constans esto: sicut e-
nim testificatus es de me in Ierusalem,
a sic te oportet & Romæ testificari.
12 Facta autem die collegerũt se quidam
ex Iudæis, & b deuouerunt se, dicentes,
neque manducaturos neque bibituros,
donec occiderent Paulum. 13 Erant au-
tem plus quàm quadraginta ⌐ viri ⌐, qui
hanc coniurationem fecerant: 14 qui ac-
cesserunt ad principes sacerdotum & se-
niores, & dixerunt, Deuotione deuoui-
mus nos nihil gustaturos, donec occida-
mus Paulum. 15 Nunc ergo vos c notũ
facite tribuno cum concilio, vt produ-
cat illum ad vos, tanquam aliquid cer-
tius cogituri de eo. Nos verò, prius quã
appropiet, parati sumus interficere illũ.
16 Quod cùm audisset filius sororis Pau-
li insidias, venit & intrauit in castra, nũ-
tiauitque Paulo. 17 Vocans autem Pau-
D lus ad se vnum ex Centurionibus, ait,
Adolescentem hunc perduc ad tribunũ:
habet enim aliquid indicare illi. 18 Et
ille quidem assumens eum duxit ad tri-
bunum, & ait, Vinctus Paulus * rogauit
me hunc adolescentem perducere ad te,
habentem aliquid loqui tibi. 19 Appre-
hendens autem tribunus manum illius,

⌐ ⌐ 5 MS. G. et R. & 6. legit.

* vocans 6 MS. R. G. S.

a *Sic te oportet Romæ testificari.*] In capite circuncisionis testimonium redditũ est per te; ita etiam mei consilij & iussũ est, vt in capite Gentium testimonium reddas nominis mei: viuum, inquam, testimonium, idque publicum in publicis concionibus, & in concilio corã Imperatore ac magistratu.

b *Deuouerunt se.*] Interdictum in voti formam sibi indixerunt, quod genus ab illis ad superstitionem vsque obseruatur.

c *Notum facite tribuno cum concilio.*] Vos coacto concilio fingite velle ex ritu vestro conuentu legitimo agere de rebus ipsis vt veritatem inquiratis, & edocti referatis quid iuris sit, ad tribunum. ita ille minus suspicabitur de vobis, cùm non priuato cuiusquam studio, sed publico consensu Paulum ad concilium postulari intelligat.

seceſſit cum eo ſeorſum, & interrogauit
illũ, Quid eſt quod habes indicare mihi?
20 Ille autem dixit, [a] Iudæis conuênit ro-
gare te, vt craſtina die producas Paulum
in cõcilium, quaſi aliquid certius inqui-
ſituri ſint de illo. 21 tu verò ne credide-
ris illis. inſidiãtur enim ei ex eis viri am-
plius quàm quadraginta, qui ſe deuoue-
runt non manducare neque bibere, do-
nec interficiant eum: & nunc parati ſunt, E
[b] expectantes promiſſum tuum. 22 Tri-
bunus igitur dimiſit adoleſcentem, præ-
cipiens ne cui loqueretur [c] quoniam hæc
nota ſibi feciſſet. 23 Et conuocatis duo-
bus centurionibus, dixit illis, Parate [d] mi-
lites ducentos, vt eant vſque Cæſaréam,
& equites ſeptuaginta, & lancearios du-
centos, à tertia hora noctis: 24 & iumẽ-
ta præparate, vt imponentes Paulũ, eum
ſaluum perducerent ad Felicem prçſidẽ,
25 (Timuit enim ne fortè raperent eum [illegible]
Iudæi, & occiderent, & ipſe poſteà ca-
lumniam ſuſtineret, tãquam accepturus
pecuniam) 26 ſcribens epiſtolam con-
tinentem hçc: CLAVDIVS Lyſias opti-
mo Præſidi Felici ſalutem. 27 Virum F
hunc comprehenſum à Iudæis, & inci-
pientem interfici ab eis, ſuperueniens [a] cũ
exercitu, eripui, cognito quia Romanus
eſt: 28 Volenſque ſcire cauſam quã ob-
iiciebant illi, deduxi eum in concilium
eorum. 29 Quẽ inueni accuſari de quæ-
ſtionibus

a *Iudæis conuenit.*] compoſitum & cõ-ſtitutum eſt inter Iudæos.

b *Expectantes promiſſum tuum.*] Omnia illis cætera parata & cõſtituta ſunt atque certa; ſolum promiſſum tuũ deeſt, vt expediatur conſilium ipſorum: id conſilium illi expectant à te faciẽdum, vbi poſtulauerint.

c *Quoniam hæc nota ſibi feciſſet.*] vt cùm poſtridie Paulus abeſſet loco, Iudæi conſilij ſui fruſtrationem non tribuno, ſed ſuæ ipſorum cunctatiõni adſcriberent.

d *Milites.*] Romanos qui militare ſacramentum fecerint ex peditibus. *Lancearios*, qui haſtis vtantur, quas dextera manu geſtant ex aliis nationibus à Romanis.

a *Cum exercitu.*] cum parte Romanorum militum, qui propriè *exercitus* dicebatur. idque feci ſtudioſè magis cùm Romanum eſſe poſteà cognouiſſem.

ſtionibus legis ipſorum: nihil verò di-
gnum morte aut vinculis habentem cri-
men. [30] Et cùm mihi perlatum eſſet de
inſidiis quas parauerant illi, miſi eum ad
te, denuntians & accuſatoribus, vt di-
cant apud te. Vale. [31] Milites verò, ſe-
cundum præceptum ſibi, aſſumentes
G Paulum, duxerunt per noctem in An-
tipatridem. [32] Et poſtera die dimiſſis
equitibus vt cum eo irent, reuerſi ſunt
ad caſtra. [33] Qui cùm veniſſent Cæſa-
réam, & tradidiſſent epiſtolam Præſidi,
ſtatuerunt ante illum & Paulũ. [34] Cùm
legiſſet autẽ, & interrogaſſet de qua pro-
uincia eſſet: & cognoſcens quia de Cili-
*& 4 MS. G. cia, [35] Audiam te, inquit, cùm * accu-
ſatores tuî venerint. Iuſſitque in præto-
rio Herôdis cuſtodiri eum.

CAP. XXIIII.

A POſt quinque autẽ dies deſcendit prin-
ceps ſacerdotum Ananias, cum ſenio-
ribus quibuſdam, & Tertullo quodam
oratore, qui adierunt Præſidem aduerſus
Paulum. [2] Et citato Paulo cœpit accu-
ſare Tertullus, dicens, [a] Cùm in multa
pace agamus per te, & multa corrigan-
tur per tuam prouidentiam: [3] [b] ſemper
& vbique ſuſcipimus, optime Felix, cum
omni gratiarum actione. [4] Ne diutius
autem te protraham, oro breuiter vt au-
B dias nos [c] pro tua clementia. [5] Inueni-
mus hunc hominem peſtiferum, & con-

a. *Cùm in multa pace agamus.*] & turbationis omnes auctores, rerumque nouarum molitores arces & cohibes; & ipſam turbationum materiam prudentiſſimè caues; id quod agnoſcentes & nobis gratulamur, & tibi optimo Pręſidi gratias agimus. Ceperat enim Tertullus Eleazarum ſicariorum ducem, & Ægyptium impoſtorem profligarat. Ioſeph. lib. 10. Antiquit. cap. 11. & *De bello Iudaico* 2. cap. 12.

b. *Semper & vbique.*] Nos omnes vbicunque ſimus agnoſcimus, acceptamq; referimus tibi eam, qua fruimur, tranquillitatem.

c. *Pro tua clementia.*] æquitate & humanitate.

citantem "seditiones' omnibus Iudęis in [seditionem MS.C.]
vniuerso orbe, & [a] auctorem seditionis
sectæ Nazarenorum, 6 qui etiam [b] tem-
plum violare conatus est. quem & " ap- [apprehendimus MS. B.C.S.]
prehensum' ⁻ voluimus secūdum legem [- MS.B.]
nostram iudicare. 7 Superueniens au
tem tribunus Lysias, cum vi magna eri-
puit eum [c] de manibus nostris, 8 iubens
accusatores eius ad te venire', à quo po-
teris ipse iudicans, de omnibus istis co-
gnoscere, de quibus nos accusamus eū.
9 [d] Adiecerunt autem & Iudæi, dicentes C
hæc ita se habere. 10 Respondit autem
Paulus, (annuente sibi Præside dicere)
[e] Ex multis annis te esse iudicem genti
huic sciens, bono animo pro me satis-
faciam. 11 Potes enim cognoscere quia
nō plus sunt mihi dies quàm duodecim,
ex quo ascendi adorare in Ierusalem.
12 & neque in templo inuenerunt me
cum aliquo disputantem, aut concur-
sum facientem turbæ, neque in synago-
gis, neque in ciuitate: 13 neque [f] probare
possunt tibi de quibus nūc me accusant. D
14 Confiteor autem hoc tibi, quòd [g] se-
cundum sectam, quam dicunt hæresim,
sic deseruio " patri' Deo ⁻ meo', credens [patrio: MS.C.S.]
omnibus quæ in lege & Prophetis scri- [- 7 MS.C.]
pta sunt: 15 spem habens in Deū, quam
& hi ipsi expectant, resurrectionē futurā
iustorum & iniquorum. 16 [h] In hoc &
ipse studeo sine offendiculo consciētiam
habere

a *Auctorem.*] præfectum illi sectæ ducemque in ea vnum de primis & præcipuis, vt primipilares esse solent in exercitu.

b *Templum violare.*] profanare.

c *De manibus nostris.*] eundemque ad te misit, qui nollemus tibi istam molestiam exhibere; sed coacti facimus, tum studio legis, tum Lysiæ mandato, qui nos ad te remisit.

d *Adiecerunt autem.*] Tertulli orationem communi consensu firmarunt.

e *Ex multis annis.*] Felix antè administrauerat Traconitidem, Bataneam, & Gaulanitidem regiones. deinde præfectus fuerat Iudææ à Claudio Cæsare, Ioseph. De bello Iudaico lib 2. cap. 11. & hæc biennio antè agebantur, quàm ille è prouincia decederet, vt in hoc capite declaratur inferius.

f *Probare*] certis argumentis & exemplis ex vera definitione petitis.

g *Secundum sectam.*] viam certam, expeditam, & nihil à scripturarum veritate dissentientem, quam ipsi *hæresim* appellant. Ego verò non priuatam semitam, sed viam verè regiam esse aio; vtpote quæ nihil scripturarum veritati & auctoritati deroget vllo modo, sed planè consentiat.

h *In hoc & ipse studeo.*] hanc viam secutus, quæ me ad veram legis & Prophetarum cognitionem duxit, studeo enim meipsum pium erga Deū, & nulli mortalium grauem aut molestū, imò omnibus ministrum exhibere, vt sint vt ego sum, hanc cognitionem ex diuino dono assecurus. Itaque nihil mihi quęro, sed pietatem paternę legis cognosci, teneri obseruarique ab omnibus quā purissimè & sanctissimè cupio. hoc enim noui Deo gratum, & hominibus esse vtilissimum. Atque hoc studium meum fuit; vbicunque fuerit hoc exercitium in aliis regionibus nemini nocui: Ierosolymā post multos annos beneficium pauperibus allaturus venerā, & preces ac vota facturus, quæ omnia probantur in lege nostra.

habere ad Deum, & ad homines sem-
per. 17 Post annos autem plures, elee-
mosynas facturus in gentem meam ve-
Sup. 21. c. 26 ni, & oblationes, & vota. 18 [a] in quibus
E inuenerunt me purificatum in templo:
non cum turba, neque cum tumultu:*
19 [b] Quidam autem ex Asia Iudæi, quos
oportebat apud te præsto esse & accusa-
re, si quid haberent aduersum me:
20 [c] aut hi ipsi dicant, si quid inuenerunt
in me iniquitatis, [d] cùm stem in concilio,
21 nisi de vna hac solummodo voce, qua
Sup. 23. b. 6. clamaui inter eos stans, Quoniam de re-
surrectione mortuorum ego iudicor ho-
F die à vobis. 22 Distulit autem illos Fe-
lix, [e] certissimè sciens de via hac, dicens,
[f] Cùm Tribunus Lysias descenderit, au-
diam vos. 23 Iussitque Centurioni cu-
stodire eum, & habere requiẽ, nec quen-
quam de suis prohibere ministrare ei.
24 Post aliquot autem dies veniens Felix
cum Drusilla vxore sua, quæ erat Iudæa,
G vocauit Paulum, & audiuit ab eo [g] fidem
quæ est in Christum Iesum. 25 Dispu-
tante autem illo [h] de iustitia & castitate,
& de iudicio futuro, tremefactus Felix
respondit, Quod nunc attinet, vade: tẽ-
pore autem opportuno accersam te.
26 simul & sperans, quòd pecunia ei da-
retur à Paulo, propter quod & frequen-
ter accersens eum, loquebatur cum eo.
27 Biennio autem expleto accepit succes-
sorem

* Et apprehenderunt me, clamantes & dicentes: Tolle inimicum nostrũ. &c.

a *In quibus*] votis. in ipso votorum ritu exoluẽdo purgatum iam & sacrum facturum, me ipsi inuenerunt, non autem tumultuantem vel turbas mouentem.

b *Quidam autem ex Asia.*] Iudæi Asiatici quidam fuerunt auctores tumultus facti in templo, non ego. illos oportuit hic sisti, ac docere crimen, quamobrẽ me apud Ierosolymitanos detulerint & accusarint, aut ipsi tumultus auctores censeri iure debuere.

c *Aut hi ipsi dicant.*] Asiatici nihil certi de me dixerunt aut dicere possunt, quod crimen oleat. hi antequam me comprehenderent, nihil aduersum me docere possunt: postquam comprehenderunt, nullam causam nacti sunt me in iudicium vocandi, nisi crimen esse definiant id quod ego professus sum de fide & spe resurrectionis, quod negare grauissimum crimẽ, vel ab his qui inter ipsos rectè sentiunt existimatur.

d *Cum stem in concilio.*] eo tempore cũ fui inter ipsos in concilio examinãdus.

e *Certissimè sciens.*] Cùm iam cognouisset quidnam interesset inter Iudæorum antiquam doctrinam & Christianam disciplinam; intellexissetq; in hac nullam tumultus vel turbarum occasionem aut materiam verè contineri, nihilque verè contra præcipua & primaria capita legis Mosis & scripturarũ, vtpote qui diu, vt Paulus dixit, in illis regionibus fuisset versatus, & Iudaicũ ius cognouisset.

f *Cum tribunus Lysias.*] De via quã Paulus profitetur iam ipse aperuit quid sentiat. Vestram legem non ignoro: superest vt de tumultu, cuius iudicium ad Romanas leges pertinet, Lysiam audiã.

g *Fidem quæ est in Christum.*] omnium Prophetarum & legis finem Iesum esse, quem oporteat Christum credere verũ.

h *De iustitia*] Dei iustificantis. *& castitate*] à Spiritu sancto per Christum donata iis qui mundi corde verè dicũtur & sunt, qui ipsi Deum videbunt. *& de iudicio futuro.*] de viuis & mortuis secundum scripturas.

ſorem Felix Portium Feſtum. Volés au-
tem gratiam præſtare Iudæis Felix, reli-
quit Paulum vinctum.

CAP. XXV.

FEſtus ergo cùm veniſſet in prouinciã, A
poſt triduum aſcendit Ieroſolymam à
Cæſaréa. 2 Adierúntque eum principes
ſacerdotum, & primi Iudæorum aduer-
ſus Paulum: & rogabant eum, 3 a po-
ſtulantes gratiam aduerſus eum, vt iu-
beret perduci eum in Ieruſalem, inſidias
tendentes vt interficerent eum in via.
4 Feſtus autem reſpondit, ſeruari Pau-
lum in Cæſaréa: ſe autem maturiùs pro-
fecturum. 5 Qui ergo in vobis (ait) b po-
tentes ſunt, deſcendentes ſimul, ſi quod
eſt in viro crimen, accuſent eum.
6 Demoratus autem inter eos dies non B
amplius quàm octo aut decem, deſcen-
dit Cæſaréam, & altera die ſedit pro tri-
bunali: & iuſſit Paulum adduci.
7 Qui cùm perductus eſſet, circunſtete-
runt eum qui ab Ieroſolyma deſcende-
rant Iudæi, multas & graues cauſas ob-
iicientes, quas non poterant probare,
8 Paulo rationem reddente, Quoniam
neque in legem Iudæorum, neque in
templum, neque in Cæſarem quicquam
peccaui. 9 Feſtus autem volés gratiam
præſtare Iudæis, reſpondens Paulo, di-
xit, Vis Ieroſolymam aſcendere, & ibi de C
his iudicari apud me? 10 Dixit autem
Paulus,

a *Poſtulantes gratiam.*] Noui & boni aduentus in prouincia auſpicio & munere quodam in gratiam ipſorum ſibi tradi Paulum, vti publicè poſtulatum, iudicandum iuxta legem ipſorum.

b *Potentes ſunt.*] poſſunt ſine ſuo aut rerum ſuarum detrimento abeſſe domo, & iter hoc facere.

Paulus, Ad tribunal Cæsaris sto, vbi me
oportet iudicari: Iudæis non nocui, sicut
tu melius nosti. 11 a Si enim nocui, aut
dignum morte aliquid feci, non recuso
mori. si verò nihil est eorum quæ hi ac-
cusant me, b nemo potest me illis donare.
Cæsarem appello. 12 Tunc Festus c cum
concilio locutus, respondit, Cæsarem
appellasti? ad Cæsarem ibis. 13 Et cùm
dies aliquot transacti essent, Agrippa rex
& Bernice descenderunt Cæsaream ad
D salutandum Festum. 14 Et cùm dies
plures ibi demorarentur, Festus regi in-
dicauit de Paulo, dicens, Vir quidam est
derelictus à Felice vinctus, 15 de quo
cùm essem Ierosolymis, adierunt me
principes sacerdotum & seniores Iudęo-
rum, d postulantes aduersus illum dam-
nationem. 16 Ad quos respondi, Quia
non est Romanis consuetudo e donare
aliquem hominem, prius quàm is qui
accusatur, præsentes habeat accusatores,
locumque defendendi accipiat f ad ab-
luenda crimina. 17 Cùm ergo huc con-
uenissent, sine vlla dilatione sequenti die
E sedens pro tribunali, iussi adduci virum.
18 De quo cùm stetissent accusatores, nul-
lam causam deferebant, de quibus ego
suspicabar malum: 19 Quæstiones verò
quasdam g de sua superstitione habebant
aduersus eum, & de quodam Iesu de-
functo, quem affirmabat Paulus viuere.

a *Si enim nocui.*] si iniuriam aliquam feci, aut aliud capitale scelus admisi.

b *Nemo potest me illis donare.*] Si iure damnari non debeo, me gratis postulantium arbitrio & libidini donare non possum. Quod si auctoritate tua omnino velis vt me dones tanquā subditum potestati tuæ, istam potestatem non detrecto, sed maiorem appello, eā videlicet ex qua tua emanat; illique meipsum addico: addictum non potes tu tradere alteri quàm Cæsari ipsi, cuius sum ex appellationis iure.

c *Cum concilio locutus.*] communicata re cum consiliariis suis.

d *Postulātes aduersus illum damnationem.*] damnari illum tradendum postulationis ergô, quæ non iure, sed publica gratia nititur.

e *Donare aliquē.*] dono & gratia postulationis aliquē tradere ad exitiū & necē, quanquā ad salutem & vitam in populi gratiam donare aliquando homines moris apud Romanos fit. Oportet igitur primū iudicari an pœna dignus sit. deinde hominem conuictum atque damnatum legitimis ac certis suppliciis aliàs afficiendum, populo pro suo arbitratu puniendum permittere, nonnunquam licet.

f *Ad abluenda crimina.*] super criminatione certa.

g *De sua superstitione.*] varia illa religione, ab aliarum Gentium cultu longè diuersa. Impropriè loquebatur homo profanus de cultu Dei, sed non vt offendere vellet Agrippam Iudæum professione.

20 Hæsitans autem ego [h] de huiusmodi
quæstione, dicebam si vellet ire Ierolo- F
lymam, & ibi iudicari de istis. 21 Pau-
lo autem appellante vt seruaretur [*] ad *Augusti cognitionem.
Augusti cognitionem', iussi seruari eum,
donec mittam eum ad Cæsarem.
22 Agrippa autem dixit ad Festum, Vo-
lebam & ipse hominem audire. Cras,
inquit, audies eum. 23 Altera autem
die cùm venisset Agrippa & Bernice cum
multa [i] ambitione, & introissent in audi-
torium cum tribunis & viris principali-
bus ciuitatis, iubente Festo adductus est G
Paulus. 24 Et dicit Festus, Agrippa rex,
& omnes qui simul adestis nobiscum
viri, videtis hunc, de quo omnis multi-
tudo Iudæorum interpellauit me Ierolo-
lymis, * petentes & acclamantes non o- *& h. 4. ML 6. 4.
portere eum viuere amplius. 25 Ego ve-
rò comperi, nihil dignum morte eum ad-
misisse. Ipso autem hoc appellante ad
Augustum, iudicaui mittere. 26 De quo
quid certum scribam [k] domino, non ha-
beo. Propter quod produxi eum ad vos,
& maximè ad te, rex Agrippa, vt inter-
rogatione facta habeam quid scribam.
27 Sine ratione enim mihi videtur, mit-
tere vinctum, & [l] causas eius non signi-
ficare.

h *De huiusmodi quæstione.*] videlicet ad Iudaicam religionem pertinente; cùm in cæteris nullam causam inuenirem, in hac verò ratione & rei & iuris imperitus & ignarus adhuc essem.

i *Ambitione.*] ostentatione & apparatu regio, vt qui Iudaicæ gentis gloriam ac dignitatem ostendere vellent eo die quo quasi iudices audituri essent hominem de sua religione agentem. Atq; hanc vnam ex oportunitatibus Paulus nactus est Christi nomen prædicandi coram regibus, & gentibus, & principibus Israel.

k *Domino.*] Cæsari.

l *Causas eius.*] non significare crimina quæ doceat ipsum iure vinctum fuisse, & iure etiam mitti debere.

CAP. XXVI.

AGrippa verò ad Paulum ait, Permit- A
titur tibi loqui pro temetipso. Tunc
Paulus,

Paulus extenta manu cœpit rationem
reddere. 2 [a]De omnibus quibus accu-
ſor à Iudæis, rex Agrippa, æſtimo me bea-
tum, apud te cùm ſim defenſurus me
omnes r. e.s. hodie, 3 maximè te ſciente [*]omnia quę
apud Iudæos ſunt [b]cõſuetudines & quę-
ſtiones: propter quod obſecro, patienter
me audias. 4 Et quidem vitam meam à
iuuentute, quæ ab initio fuit [c]in gente
mea in Ieroſolymis, nouerunt omnes Iu-
dæi: 5 [d]præſcientes me ab initio (ſi ve-
lint teſtimonium perhibere) quoniam
B ſecundum [e]certiſſimam ſectam noſtræ
religionis vixi Phariſæus. 6 Et nunc in
ſpe quæ ad patres noſtros repromiſſio-
nis facta eſt à Deo, ſto iudicio ſubiectus.
in quam s. M.s.c.s. 7 [*]in quã duodecim tribus noſtræ [f]nocte
& die deſeruientes, ſperant deuenire. De
qua ſpe accuſor à Iudæis, rex. 8 [g]Quid
incredibile iudicatur apud vos, ſi Deus
mortuos ſuſcitat? 9 Et ego quidem exi-
ſtimaueram, me aduerſus nomen Ieſu
Nazareni debere multa contraria agere.
Sup. 8. a. 3. 9. a. 2. 22. a. 4. 10 quod & feci Ieroſolymis, & multos
C [h]ſanctorum ego in carceribus incluſi, à
principibus ſacerdotum poteſtate acce-
pta: & cùm occiderentur, [i]detuli ſenten-
tiam. 11 Et per omnes ſynagogas fre-
quenter puniens eos, [k]compellebam bla-
ſphemare: & amplius inſaniens in eos,
Kk 2 perſe-

a *De omnibus.*] cum iis quæ cùm ipſe negauerim illi probare non poſſunt, tũ verò iis maximè quæ ipſe cõfiteor; quæ an criminoſa ſint, Romani cognoſcere ac iudicare nõn poſſunt, tu verò rectè potes.

b *Conſuetudines.*] quæ omnibus notæ & exercitę ſunt atque peruulgatæ, vincuntque in diſputatione. *& quæſtiones*] quæ in cõtrouerſia adhuc verſantur, & ab altera parte vno, ab altera verò altero exponũtur & pręcipiuntur modo. neutraque pars vulgo damnatur, ſed præfertur ea quę ſcripturarũ teſtimoniis innititur.

c *In gente mea.*] inter cognatos & notos, Tharſi vbi natus & educatus ſum. deinde etiam Ieroſolymis, vbi parentũ meorum exemplum ſecutus, Phariſęorum diſciplinæ nomen dedi.

d *Præſcientes me ab initio.*] illi qui meæ vitæ totius atque educationis à maioribus vſque meis inceptę notitiam habent, ſciunt me Phariſæorum filium, Phariſæum etiam profeſſione fuiſſe.

e *Certiſſimam ſectam noſtræ religionis.*] exactiſſimam ſectam exercitationis & obſeruationis noſtræ: hoc eſt, nomen meũ profeſſus fui in domo Hilel, quæ exquiſitior habetur & exiſtimatur quã domus Samai, vt ex Miſnaioth cõſtat. Fuit enim Gamaliel antiquior diſciplinæ Hileliatum ſectator. Itaque de vita mea vitæque inſtituto & conſuetudine non poſſum in iudicium vocari, cùm religioſus vixerim ſemper quantum ad praxim & obſeruantiam. Quod verò ad intellectum & cognitionem attinet, in quo cauſa mea verſatur tota, nihil diſcrepo non ſolùm ab vtraque Phariſæorum ſecta (ambæ enim ſpem ſalutis & reſurrectionis profitentur) verũ etiam neque ab omni Iſrael, aut ab aliqua tribu ex duodecim: omnes enim in eundẽ finem ſpe cõtendunt ſua, hoc eſt, in ſalutem per Meſſiam afferendã, & reſurrectionem ex mortuis.

f *Nocte & die deſeruiẽtes.*] omnibus cultibus ac ceremoniis ſuis hãc ſpem profitentur.

g *Quid?*] quidnam eſt hoc? Iudicatis nunc non oportere credi, id quod omnis Iſrael perpetuò credidit & ſperauit? Conſequitur enim hoc eſſe veſtrum iudicium, ſi ego nomine huius ſpei in iudicium & crimen vocor.

h *Sanctorum.*] ſanctificatorum per Spiritum ſanctum Chriſti virtute & efficientia.

i *Detuli ſententiam.*] præſentia, aſſiſtẽtia & ſubminiſtratione atque adiumẽto omni, illis me participem & ſocium me occiſoribus præbui, vt in Stephani exemplo.

k *Compellebam blaſphemare.*] magno ſtudio & contentione, omnibus modis curabam, vt eos qui hoc nomen profiterentur, ad blaſphemandum adigerem: & quoſdam etiam ad id cogebam. Sed hoc non de perfectis, verùm de imperfectioribus eſt intelligendum.

perſequebar vſque in exteras ciuitates.
12 In quibus dum irem Damaſcum cum Sup. 9. a. 2. Sup. 9. a. 5.
poteſtate & permiſſu principum ſacer- 22. b. 9
dotum, 13 die media, in via, vidi, rex,
de cælo ſupra ſplendorem ſolis circum-
fulſiſſe me lumen, & eos qui mecum ſi-
mul erant. 14 Omneſque nos cùm de-
cidiſſemus in terram, audiui vocem lo- D
quentem mihi Hebraica lingua: Saule,
Saule, quid me perſequeris? durum eſt
tibi contra ſtimulum calcitrare.
15 Ego autem dixi, Quis es Domine?
Dominus autem dixit, Ego ſum Ieſus,
quem tu perſequeris. 16 Sed exurge &
ſta ſuper pedes tuos: ad hoc enim appa-
rui tibi, vt conſtituam te [a] miniſtrum &
teſtem eorum quæ vidiſti, & eorum qui-
bus apparebo tibi, 17 eripiens te de *po- *populo &: 26. c. 1.
pulis & gentibus in quas nunc ego mit-
to te, 18 [b] aperire oculos eorum, vt con-
uertantur à tenebris ad lucem, & de po-
teſtate ſatanæ ad Deum, [c] vt accipiant re- E
miſſionem peccatorum, & ſortem inter
ſanctos per fidem quæ eſt in me.
19 Vnde, rex Agrippa, [d] non fui incredu-
lus cæleſti viſioni: 20 ſed his qui ſunt
Damaſci primùm, & Ieroſolymis, & in Sup. 9. d. 20. c. 22. 13. & 14. 14. a. 1.
omnem regionem Iudææ, & Gentibus
annuntiabam, vt pœnitentiam agerent,
& conuerterentur ad Deum, digna pœ-
nitentiæ opera facientes. 21 [e] Hac ex
cauſa me Iudæi cùm eſſem in templo,
compre-

a *Miniſtrum & teſtem.*] Miniſtrum in Euangelij nuntiatione, & teſtē in ipſa confirmatione virtutis & veritatis meę, quod teſtimonium tu in te habebis per Spiritum ſanctum, hoc eſt eorum quæ vidiſti: nam vidiſti lumen clarum gloriæ meę oculis corporis, interno autem ſenſu videbis virtutem meam. atq; hoc modo eris teſtis virtutis meę omnibus. Deinde etiam multis aliis exemplis cognoſcetur virtus mea, te liberato ex variis periculis ac difficultatibus maximis, vt præſentiſſimus omnino tibi eſſe cognoſcar, aliâs tanta diſcrimina euadere non valituro.

b *Aperire oculos eorum.*] non vt cuiquam mortalium vel malum, vel damnum, vel ſumptum, vel incommodum aliud vel inuidiam afferas; ſed Gentibus bonum offeras, hoc eſt, lucem veritatis. de qua ſcriptum eſt: Dedi te in lucem Gentium, vt ſit ſalus mea vſque ad extremum terræ.

c *Vt accipiant remiſſionem peccatorum*] præteritorum omnium, *& ſortem inter ſanctos*, inter ſanctificatos, idque *per fidē quæ eſt in me*, vt credentes Euãgelio primùm, & pœnitentes credant: deinde ſecundum operationem virtutis Dei, atque ita ſanctificati euadant ex fide in fidem.

d *Non fui incredulus.*] inobediens aut contumax.

e *Hac ex cauſa.*] quæ & honeſta eſt, & Deo ipſi probata, imò commendata, & antiquis ſcripturis conſentiens, & Iudæis nihil omnino incommoda.

Sup. 21. f. 32 *4 MS. G. 3
comprehensum tentabant *volentes me'
interficere. 22 [a]Auxilio autem adiutus
F Dei, vsque in hodiernum diem sto, te-
stificans minori atque maiori, nihil ex-
tra dicens quàm ea quæ Prophetæ locuti
sunt futura esse, & Moyses, 23 [b]si passi-
bilis Christus, si primus [c]ex resurrectio-
ne mortuorum, [d]lumen annuntiaturus
est populo & Gentibus. 24 Hæc loquen-
te eo, & rationem reddente, Festus ma-
gna voce dixit, Insanis Paule: multæ te
literæ ad insaniam conuertunt. 25 Et
Paulus: Non insanio (inquit) optime Fe-
*eloquor MS. G.
ste: sed veritatis & [e]sobrietatis verba *lo-
quor'. 26 Scit enim de his rex, ad quem
& [f]constanter loquor. latère enim eum
nihil horum arbitror. Neque enim [g]in
angulo quicquam horum gestum est.'
27 Credis, rex Agrippa, Prophetis? Scio
*dixit MS. G.
quia credis. 28 Agrippa autem *ad Pau-
G lum: [h]In modico suades me Christianũ
fieri. 29 Et Paulus: [i]Opto apud Deum,
& in modico, & in magno: non tantùm
te, sed etiã omnes qui audiunt hodie fieri
tales, qualis & ego sum, exceptis vinculis
his. 30 Et exurrexit rex, & præses, &
Bernice, & qui assidebant eis. 31 Et cùm
secessissent, loquebantur adinuicem, di-
*facit a MS. C.
centes, Quia nihil morte aut vinculis di-
gnum quid *fecit' homo iste. 32 Agrippa
autem Festo dixit, Dimitti poterat ho-
mo hic, si non appellasset Cæsarem.

a *Auxilio autem adiutus Dei.*] qui hac etiam ratione testem me voluit esse virtutis Iesu Christi.

b *Si passibilis est Christus.*] Hæ enim ex præcipuis quæstionibus habentur, de quibus disputatur ac dissentitur apud Iudæos.

c *Ex resurrectione mortuorum.*] peccato, & corpori peccati, quod cùm ipse non admiserit vnquam in se, tamen pro mortuis peccatum factus sit, id est, victima peccatis expiandis debita: & primus victor ex morte euaserit, suáque resurrectionem suis spiritu & veritate communicauerit.

d *Lumen annuntiaturus est populo & gentibus.*] lumen illud ineffabile & admirabile salutis humanæ.

e *Sobrietatis.*] sanæ mentis, qualẽ habent qui Spiritu sancto imbuti sunt sapientiæ summę & maximæ, cuius omnes thesauri in Christo sunt.

f *Constanter.*] apertè & magna fiducia, vtpote conscius ac testis veritatis huius.

g *In angulo.*] Publica sunt hæc genera omnia quæstionum, actionum & exẽplorum, quæ à me cõmemorata sunt, & quæ nõ abstrusum aliquid & ignotum habeant, quod ab insania aut mẽtis alienatione profecta putentur; sunt planè à Spiritu sancto per Prophetas primùm prædicta.

h *In modico.*] Exiguo negotio & labore vis mihi suadere vt fiam Christianus ista interrogatione, an credam Prophetis.

i *Opto apud Deum.*] Vtinã Deus mihi hanc gratiam concedat, vt non modò exiguo, sed quamuis magno negotio à me suscepto & obito, omnibus communicaretur cõditio mea illa qua vtor ex Christi virtute; non tamen infirmitatis & laborum similis sensus.

CAP. XXVII.

a *Iudicatum est*] à Festo, vt mitteretur Paulus ad Cæsarem, ad eamque rem constitutæ nauigationis susceptio decerneretur Iulio, alia etiam fortassis negotia acturo.

b *Adrumetinam.*] ex Adramanto vrbe Mysiæ, quæ varié pronuntiatur.

c *Circa Asiæ loca.*] versus Asiam propriè sic dictam.

d *Sustulimus.*] progressi sumus.

e *Perseuerante.*] Cùm cæteri qui cum illis ingressi fuerant nauigium honoris & officij causa redissent, hic voluit cũ illis nauigare.

f *Curam sui agere.*] respirare & quiescere aliquantulum à laborum & vinculorum contentione.

g *Subnauigauimus Cyprum.*] Reliquerũt Cyprum ad sinistram prætervecti cum recta via, & secunda nauigatione ventibus, ad dextram Cyprus erat relinquenda. Ita nauigarunt à Sidone in Septentrionem Orientem versus, cùm recta nauigatio esset à Sidone in Septẽtrionem occasum versus.

h *Et pelagus Ciliciæ & Pamphyliæ.*] recto cursu ab Oriente in Occidentem prætergitur Lycia, cuius vna ex insignib⁹ vrbibus Myra est, quam hic Lystram legimus.

i *Nauem Alexandrinam.*] Non Alexandriæ factam, sed ad formam & mensuram Alexandrinarum, quæ breues sunt, & frumentis asportandis cõmodos fundos habent, quorum singuli ad minimum quadragenos satos capiunt. huius nauigij (est enim nauigiũ potius quàm nauis) fit frequens mentio apud veteres tractatu de Sabbath. & alijs.

k *Tardè nauigaremus.*] quanquam celeri nauigio.

l *Salmonem.*] promontorium occidẽtale Cretæ Salmonium dictum, in quo vrbs eiusdem nominis.

m *Boni portus.*] καλὸν ἀκτὴν Stephanus nominauit.

n *Thalassa.*] corruptum videtur nomẽ apud Græcos.

o *Ieiunium iam præteriisset.*] quod ante festum Tabernaculorum celebratur in autumno.

VT autem [a] iudicatũ est nauigare eum A
in Italiam, & tradi Paulum cum reliquis
custodiis centurioni nomine Iulio
cohortis Augustæ, 2 ascendentes nauẽ 2 Cor. 11. f. 25
[b] Adrumetinam, [*] incipientes [c] nauigare [*] incipiente MS. 6 q. s.
circa Asiæ loca, [d] sustulimus, [e] perseuerante
nobiscum Aristarcho Macedone
Thessalonicensi. 3 Sequenti autem die
deuenimus Sidônem. Humanè autem
tractãs Iulius Paulum, permisit ad amicos
ire, & [f] curam sui agere. 4 Et inde
cùm sustulissemus, [g] subnauigauimus
Cyprum: propterea quòd essent venti
contrarij. 5 [h] Et pelagus Ciliciæ & Pamphyliæ
nauigantes, vénimus [*] Lystram, [*] Myra. 1
quæ est Lyciæ: 6 & ibi inueniens centurio
[i] nauem Alexandrinam nauigantem
in Italiam, transposuit nos in eam.
7 Et cùm multis diebus [k] tardè nauigare- B
mus, & vix deuenissemus contra Gnidum,
prohibente nos vento, adnauigauimus
Cretæ iuxta [l] Salmónem: 8 & vix
iuxtà nauigantes, venimus in locum
quendam qui vocatur [m] Boni portus, cui
iuxtà erat ciuitas [n] Thalassa. 9 Multo
autem tempore peracto, & cùm iam [*] & MS. 6
non esset tuta nauigatio, eo quòd [*] [o] ieiunium
iam præteriisset, [*] consolabatur [*]
Paulus, 10 dicens eis, Viri, video quoniam
cum iniuria & multo damno non
solùm

solùm oneris & nauis, sed etiam [a] animarum nostrarũ incipit esse nauigatio.
[11] Centurio autem gubernatori & nau-
C cléro magis credebat, quàm his quæ à
Paulo dicebantur. [12] Et cùm aptus portus non esset ad hyemandum, plurimi
statuerunt consilium nauigare inde, si
quomodò possent deuenientes [b] Phœnicem, hyemare, portum Cretæ respicientem ad Africum & ad Corum.
[13] [c] Aspirante autem Austro, æstimantes
propositum se tenere, [d] cùm sustulissent
de Asson, legebant Cretam. [14] Non
post multum autem misit se contra ipsam ventus [e] Typhonicus, qui vocatur
[f] Euroaquilo. [15] Cúmque arrepta esset
nauis, & non posset conari in ventum,
data naue flatibus, ferebamur. [16] In
insulam autem quandam decurrentes,
quæ vocatur [g] Cauda, potuimus vix obtinere scapham. [17] [h] Qua sublata, adiutoriis vtebantur, accingentes nauem, *
timentes ne in Syrtim inciderent, [i] summisso vase sic ferebantur. [18] Validè
autem nobis tempestate iactatis, sequẽti
die [k] iactum fecerunt. [19] & tertia die
suis manibus armamenta nauis proiecerunt. [20] Neque autem sole, neque sydéribus apparentibus per plures dies, &
D tempestate non exigua imminente, iam
ablata erat spes omnis salutis nostræ.
[21] [l] Et cùm multa ieiunatio fuisset, tunc
stans

* &c. 3 MS. G. 8.

a *Animarum nostrarum.*] vitæ nostræ.

b *Phœnicem.*] vrbem & portum Cretæ. portus nomen, φοινικῦς Ptolom.

c *Aspirante autem Austro.*] leniter flante, ita vt non impediret illis facilè nauigationem secundum Cretæ littora Australia.

d *Cum sustulissent de Asson.*] Cùm iuxta Cretam nauigarent satis propè.

e *Typhonicus.*] Turbulentus & vehemens, interruptusque, cuiusmodi Typhones sunt.

f *Euroaquilo.*] εὐροκλύδων, Eurus fluctuans siue fluctuosus.

g *Cauda.*] aliis Clauda, aliis Cauda, quibusdam Gaudoa, nonnullis Corus occidentalior quàm Phœnix portus.

h *Qua sublata.*] Scaphæ compotes facti, funibus nauem cinximus, & remis è scapha contendentes continebamus nauim.

i *Summisso vase.*] demissa antêna, & è scapha contendentes.

k *Iactum*] mercium & sarcinarũ quæ ad vectores & mercatores pertinebãt.

l *Et cùm multa ieiunatio fuisset.*] cùm diu ieiuni permãsissent omnes propter ęgrimoniam & nauseam, omnibus ferè nauigantibus in tempestate communẽ.

ſtans Paulus in medio eorum, dixit, O-
portebat quidem, ô viri, audito me, non
tollere à Creta, lucrique facere [a] iniuriam
hanc & iacturam. 22 Et nunc ſuadeo
vobis bono animo eſſe. amiſſio enim
nullius animæ erit ex vobis, [b] præterquã
nauis. 23 Aſtitit enim mihi hac nocte
angelus Dei, cuius ſum ego, & cui de-
ſeruio, 24 dicens, Ne timeas Paule, Cæ-
ſari te oportet aſſiſtere: & ecce donauit
tibi Deus omnes qui nauigant tecum.
25 Propter quod bono animo eſtote viri:
credo enim Deo, quia ſic erit, quemad- E
modum dictum eſt mihi. 26 In inſu-
lam autem quandam oportet nos deue-
nire. 27 Sed poſtea quàm quartadeci-
ma nox ſuperuenit, nauigantibus nobis
[c] in Adria circa mediam noctẽ, ſuſpica-
bantur nautæ apparere ſibi aliquam re-
gionem. 28 Qui & ſummittentes boli-
dem, inuenerunt paſſus viginti: & puſil-
lum inde ſeparati, inuenerunt paſſus
quindecim. 29 Timentes autem ne [d] in
aſpera loca incideremus, de puppi mit-
tentes ancoras quatuor, optabant diem
fieri. 30 Nautis verò quærentibus fuge-
re de naui, cùm miſiſſent ſcapham in
mare, ſub obtentu quaſi inciperent à
prora ancoras extendere, 31 dixit Pau-
lus Centurioni & militibus, Niſi hi in
naui manſerint, vos ſalui fieri non po- F
teſtis. 32 Tunc abſciderũt milites funes
ſcaphæ:

a *Iniuriam hanc & iacturam.*] iacturam mercium, &c. iniuriam, periculum vitæ, & detrimentum famis, iactationis metum, & alia quæ perpeſſi erant.

b *Præterquam nauis.*] cuius damno cognoſcatur diuina prouidentia & miſericordia, atque prædictionis veritas & certitudo.

c *In Adria.*] in Adriatici ſinus ore primo iuxta Ceraunia ſaxa, vbi Ionium mare cum Adriatico iungitur. ibi enim periculoſiſſima nauigatio eſt, maximè verò aduerſa tempeſtate.

d *In aſpera loca.*] in Acroceraunia infames ſcopulos.

ſcaphæ: & paſſi ſunt eam excidere.
33 Et cùm lux inciperet fieri, rogabat Pau
lus omnes ſumere cibum, dicens, Quar-
tadecima die hodie expectantes ieiuni
permanetis, nihil accipiẽtes. 34 Propter
quod rogo vos accipere cibum pro ſalu-
Mat. 10. c. 30 Luc. 12. b. 7 te veſtra: quia nullius veſtrûm [a] capillus
de capite peribit. 35 Et cùm hæc dixiſſet,
ſumens panem, grátias egit Deo [b] in con-
ſpectu omnium: & cùm fregiſſet, cœpit
manducare. 36 Animæquiores autem
facti omnes, & ipſi ſumpſerunt cibum.
37 Eramus verò vniuerſæ animæ in naui
ducentæ ſeptuaginta ſex. 38 Et ſatiati
cibo alleuiabant nauem, iactantes triti-
cum in mare. 39 Cùm autem dies factus
G eſſet, terram non agnoſcebant: ſinum
verò quendam conſyderabant habẽtem
litus, in quem cogitabant, ſi poſſent, eii-
cere nauẽ. 40 Et cùm ancoras ſuſtuliſ-
ſent, committebant ſe mari, [c] ſimul laxã-
tes iuncturas gubernaculorum: & [d] leua-
to artemone ſecundum auræ flatum, ten
debant ad litus. 41 Et cùm incidiſſemus
in locum [e] dithalaſſum, impegerunt na-
uem: & prora quidem fixa manebat im-
mobilis: puppis verò ſoluebatur à vi ma-
ris. 42 Militum autem conſilium fuit,
[f] vt cuſtodias occiderent: ne quis cùm e-
nataſſet, effugeret. 43 Centurio autem
volens ſeruare Paulum, prohibuit fieri:
iuſſitque eos qui poſſent natare, emittere

a *Capillus de capite peribit.*] ſalui & integri euadetis.

b *In conſpectu omnium.*] vt actione ipſa animus ipſius confirmatus probaretur, aliorumque animi hoc exemplo magis etiam reficerentur.

c *Simul laxantes iuncturas.*] ſuſpendentes gubernacula, vt laxiora redderẽtur, liberiusque agerentur & faciliùs.

d *Leuato artemone.*] cùm anteà nullis velis vterentur propter illiſionis metũ, ſuſtulerunt velum paruum.

e *Dithalaſſum.*] breuem locum vadõ-ſque cæcum inter profunditates duas conſtitutum.

f *Cuſtodias occiderent.*] vinctos.

se primos, & euadere, & ad terram exire:
44 & cæteros alios in tabulis ferebant:
quosdam super ea quæ de naui erant. Et
sic factum est, vt omnes animæ euade-
rent ad terram.

CAP. XXVIII.

ET cùm euasissemus, tūc cognouimus A
quia [a] "Mitylene", insula vocabatur. [a] Melita a. e. s.
Barbari verò præstabant non modicam
humanitatem nobis. 2 Accensa enim
pyra reficiebant nos omnes, propter im-
brem qui imminebat & frigus. 3 Cùm
congregasset autem Paulus sarmētorum
aliquantam multitudinem, & imposuis-
set super ignem, vipera à calore cùm pro-
cessisset, inuasit manum eius. 4 Vt verò
viderunt Barbari pendentem bestiam de
manu eius, adinuicem dicebant, Vtique
homicida est homo hic, qui cùm euase- B
rit de mari, [b] vltio non sinit eum viuere.
5 Et ille quidem excutiens bestiam in
ignem, [c] nihil mali passus est. 6 At illi
existimabant eum [d] in tumorem cōuer-
tendum, "&" subitò casurum & mori. [a] aut a. e.
Diu autem illis "expectantibus" & viden- [b] sperantibus a. q.
tibus nihil mali in eo fieri, [e] conuertentes
se, dicebant eum esse Deum. 7 In locis
autem illis erant prædia principis insu-
læ, nomine Publij, qui nos suscipiens,
triduo benignè exhibuit. 8 Contigit
autem patrem Publij [f] febribus & dy-
senteria vexatum iacere. Ad quē Paulus
intrauit:

a *Mitylene.*] non quæ in Adriatico mari Corcyræ vicina iacet, sed quæ in Siculo est mari, inter Africam & Siciliam.

b *Vltio.*] diuina iustitia.

c *Nihil mali.*] nihil omnino incōmodi, neque signum vllum ostendit symptomatis aduersi.

d *In tumorem conuertendum.*] subitò tumentem futurum ex veneni vi.

e *Conuertentes se.*] sententia & sermone mutatis.

f *Febribus & dysenteria.*] periculosissima morborum complicatione.

intrauit: & cùm oraſſet, & impoſuiſſet ei
manus, ſaluauit eum. 9 Quo facto, &
C omnes qui in inſula habebant infirmi-
tates, accedebant, & curabantur: 10 qui
etiam multis honoribus nos honoraue-
runt, & nauigantibus impoſuerunt quæ
neceſſaria erant. 11 Poſt menſes autem
tres, nauigauimus in naui Alexandrina,
quæ in inſula hyemauerat, cui erat inſi-
gne [a] Caſtorum. 12 Et cùm veniſſemus
Syracuſam, manſimus ibi triduo.
13 Inde circunlegentes deuenimus Rhe-
gium. & poſt vnum diem flante Auſtro,
ſecunda die venimus Puteolos, 14 vbi
inuentis fratribus, rogati ſumus manere
apud eos dies ſeptem: & ſic venimus Ro-
D mam. 15 Et inde [b] cùm audiſſent fratres,
occurrerũt nobis vſque ad Appij forum,
ac tres Tabernas. Quos cũ vidiſſet Pau-
lus, gratias agẽs Deo, accepit fiduciam.
16 Cùm autem veniſſemus Romam, per-
miſſum eſt Paulo [c] manere ſibimet cum
cuſtodiente ſe milite. 17 Poſt tertium
autem diem conuocauit primos Iudæo-
rum. Cúmque conueniſſent, dicebat eis,
Ego, viri fratres, nihil aduerſus "plebem"
faciens, aut morem paternum, vinctus
ab Ieroſolymis, traditus ſum in manus
Romanorum, 18 qui cùm interrogatio-
nem de me habuiſſent, voluerunt me di-
mittere, eò quòd nulla eſſet cauſa mortis
in me. 19 Contradicentibus autem Iu-

"legem o.

a *Caſtorum.* Geminorum.

b *Cùm audiſſent fratres.*] qui in Chriſtũ crediderant ex Iudæis & ex Gentibus etiam.

c *Manere ſibimet.*] Cæteris vinctis pręfecto prætori traditis, permiſſum eſt Paulo quocunque loco vrbis habitare.

dæis, coactus sum appellare Cæsarem, E
non quasi gentem meam habens aliquid
accusare. [20] Propter hanc igitur causam
rogaui vos videre & alloqui. Propter spẽ
enim Israël, catena hac circundatus sum.
[21] At illi dixerunt ad eum, Nos neque
literas accepimus de te à Iudæa, neque
aduenies aliquis fratrum nuntiauit, aut
locutus est quid de te malum. [22] Rogamus autem à te audire quæ sentis: nam
de secta hac notum est nobis quia vbique ei contradicitur.
[23] Cùm constituissent autẽ illi diem, venerunt ad eum
in hospitium plures: [a] quibus exponebat, F
testificans regnum Dei, suadénsque eis
de Iesu ex lege Moysi & Prophetis, à mane vsque ad vesperam.
[24] Et quidam
credebant his quæ dicebantur, quidam
verò non credebant.
[25] Cúmque inuicem non essent consentientes, discedebant, dicente Paulo vnũ verbum: Quia
bene Spiritus sanctus locutus est per
Isaiam prophetam ad patres nostros,
[26] dicens, Vade ad populum istum, & dic
ad eos, [b] Aure audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non perspicietis. *Isaia 6.c.9 Mat.13.b.14 Mar.4.b.12 Luc.8.b.10 Ioh.12.f.40 Rom.11.b.8*
[27] Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierũt, G
& oculos suos compresserunt: ne fortè
videant oculis, & auribus audiant, &
corde intelligant & conuertantur, & sanem eos.
[28] Notum ergo sit vobis, quoniam

a *Quibus exponebat, testificans regnũ Dei.*] Exponebat rationem regni Dei, quod intra homines in ipsorum hominum animis constituitur, non in sermone, sed in virtute consistens: idque testabatur Spiritus sancti in se manentis testimonio; eiusque regni caput & pontificem Iesu esse asserebat: idque docebat omnino conuenire cum sacris scripturis.

b *Aure audietis.*] Auditione audietis mysterium regni Dei, quod vobis ineptum, vel incredibile, vel absurdum videbitur, propter crassam istam & affectatam duritiem & peruersitatem.

niam Gentibus missum est [c] hoc saluta-
re Dei, & ipsi audient. 29 Et cùm hæc
dixisset, exierunt ab eo Iudæi, multam
habentes inter se [d] quæstionem.
30 Mansit autem biennio toto [e] in suo
conducto: & suscipiebat omnes qui in-
grediebantur ad eum, 31 [f] prædicans re-
gnum Dei, & docens quæ sunt de Do-
mino Iesu Christo [g] cum omni fiducia,
sine prohibitione.

c *Hoc salutare Dei.*] hæc diuina salus & redemptio à peccatis & corpore peccati, atque traductio ad vitam & sanctitatem.

d *Quæstionem.*] disceptantes inter se vario studio varioque sensu circa diuinas scripturas, & rem ipsam de qua agebatur.

e *In suo conducto.*] in hospitio sibi conducto.

f *Prædicans regnum Dei.*] regnum Dei illud internum, cùm liberati homines ab inimicis suis, sine timore seruiunt Deo in sanctitate & iustitia corā ipso omnibus diebus eorum, habitante & manente in ipsis Deo per Spiritum sanctum, idq; efficiente in ipsis Iesu Christo, qui verus, vnicus, & efficacissimus huius salutis auctor est.

g *Cum omni fiducia.*] apertè, disertè & palam, quod ad expositionem attinet: quod verò ad assiduitatem & libertatem, nemine prohibente.

BENEDICTVS *qui dat lasso virtutem, Deus immortalis, inuisibilis, opifer & salutaris, cuius est quidquid in vita omni boni est.*

Antuerpiæ pridie Id. Januar.
M. D. LXXIIII.

ELVCIDATIONES *has in quatuor Euangelia, & in Acta Apostolorum conscriptas, Benedictus Arias Montanus ad piorum vtilitatem edendas, legitimis Catholicæ Romanæ Ecclesiæ censoribus examinandas, iudicandas & corrigendas tradi vult & postulat: idq́ʒ addita subscriptione protestatur.*

B. Arias Montanus

CENSORVM ANTVERPIENSIVM IVDICIVM.

Annotationes D. Benedicti Ariæ Montani, nihil habent fidei S. Romanæ Ecclesiæ contrarium, verùm plurimum adferent lucis omnibus S. Theologiæ studiosis, quandoquidem quod sparsim & non sine magno dispendio temporis apud diuersos reperitur, breuibus & compendiose exhibent: quod attestor

Sebastianus Baer Delphius insign. Cathedr. Ecclesiæ S. Mariæ Hantuerpień. Plebanus & Canonicus.

Elucidationes has D. Benedicti Ariæ Montani legi & perlegi, neque quidquam deprehendi quod Catholicæ Romanæ Ecclesiæ, fideiq́ue sinceritati repugnet.

Walterus vander Steeghen S. Theolog. Licentiatus, & Ecclesiæ Cathedralis Antuerpiensis pastor & Canonicus.

Easdem Annotationes ab omnibus posse vtiliter legi censemus.

Franciscus Sonnius Episcopus Antuerpiensis.

EXCVDEBAT CHRISTOPHORVS
PLANTINVS ARCHITYPOGRA-
PHVS REGIVS ANTVERPIÆ,
ANNO M. D. LXXV.

